

ABA Yünden dokunmuş kaba ve kalınca kumaş, bu kumaştan yapılmış giyecek. Şehirlerde, daha çok tarikat mensupları dervişler tarafından kullanılırdı.M.Sertoğlu.

ÂBÂDÎ Hindistan'da, Devletâbâd şehrinde yapıldığı için bu adla anılan bir cins kalınca kâğıt. Sarı, şeker renginde pembe renklerde olurdu. Sonradan Cinde, Han-balık şehrinde yapılan kâğıda Çin Âbâdîsi denmiştir. Avrupada yapılan taklidine ise Frenk Âbâdîsi adı verilirdi. Asıl Âbâdi, dut ağacından yapılır ve hattatlarca pek makbul tutulurdu. Osmanlılar devlet işlerinde mühim yazılar için bu kâğıdı kullanmışlardırM.Sertoğlu.

ÂBÂNÎ Üzerine safran sarısı dallar işlenmiş pek açık sarı veya beyaz ince ipisk kumaş. Hindistan'dan, Bağdat ve Halep'den geldiği gibi Bursa ve İstanbul'da da dokunurdu. En fazla sarık için, ikinci derecede de perde, yorgan, başörtüsü ve bohçalarda kullanılırdıM.Sertoğlu.

ABAZA KESİMÎ Erzurum Valisi iken II. Osman'ın öldürülmesi üzerine isyan edip cezası verildikten sonra affedilen, fakat 1634 yılında IV. Murad tarafından idam olunan Abaza Mehmet Paşa'nın icat ettiği bir tür giyiniş tarzı. Uzun zaman moda olmuş, sonra bırakılmış ve unutulmuştur.

ABDAL (Bak. Fütüvvet).

ABDÂLÂN-I RÛM (Bak. Gâziyân-ı Rûm)

ABDESTLİK (Bak. Cübbe).

ABDEST ODASI Ağa kapısında, Daire-i Hümâyun denilen padişahlara mahsus dairedeki dört odadan biri. Öbürleri Yıldızlı oda, Taht-ı Hümâyun odası ve Maabeyinci ağalar odası idi. (Bak. Ağa-kapısı)M.Sertoğlu.

ACEM DEFTERDARI (Bak. Arap ve Acem deftardarı)M.Sertoğlu.

ACEMİ AĞA Harem ağalarının en küçük derecelisinden bir üstünü (Bak. Harem ağası)M.Sertoğlu.

ACEMİ BEYTÜLMALCISI Yeniçeri Ocağında veya sarayda yahut başka hizmetlerde çalışan acemi oğlanları için acemi yayabaşlarından beytümalcisi olarak tâyin edilen kimse. Vazifesi ölen acemilerin

muhallefat (tereke) bedelini ocak namına almak ve ocak beytölmalcisine teslim etmeğti. (Bak. Kara sandık)M.Sertoğlu.

ACEMİ CARIYE (Bak. Gedikli cariyeye)M.Sertoğlu.

ACEMİ OCAğI Osmanlılarda yaya kapıkulu askerine kaynak olmak üzere kurulan teşkilat. XIV. Yüzyılda Çandarlı Kara Halil ve Molla Rüstem'in teşebbüs ve çalışmaları üzerine I. Murad zamanında Gelibolu'da kurulmuştur. Ondan önce harbde alınan esirler, kısa bir eğitimden sonra iki akçe gündelik ile yeniçeri olur, sefere giderlerdi. I. Murad zamanında ise, harb esirlerinin önce Çardak ve Lapseki ile Gelibolu arasında işleyen ve süvari askerinin taşınmasına mahsus olup At gemisi diye anılan gemilerde bir akçe gündelikle beş seneden on seneye kadar hizmet ettikten sonra iki akçe gündelikle Yeniçeri olmaları usulü kabul edildi. Daha sonra, bunların Ocağa alınmalarından önce Anadolu'da Türk çiftçisinin yanına verilerek ziraat işlerinde kullanılmaları, bu sırada Türk dilini, Türk - îslâm geleneğini öğrenip benimsemeleri daha uygun göröldü. Buna Türk'e vermek denilirdi. Türk'e verilenler de Acemi Ocağına bağlı sayılırlardı. Böylece ilk kurulan bu ocağa Gelibolu Acemi Ocağı, bunun ağasına Gelibolu Ağası denildi. Harb esirlerinden ordu için asker yetiştirmek daha önce bazı Anadolu beyliklerinde, meselâ Aydın -oğullarında da görölmüştür. Acemi Ocağına alınacak kimseler, harbde ve akınlarda ele geçirilen esirlerden beşte bir beytömal, yani devlet hazinesi hakkı olarak alınmak suretiyle elde edilirdi. Bu usule Pençik kanunu denilir-id. (Bak. Pençik). Yıldırım Bayezid 1403 yılında Ankara Meydan Muharebesinde Aksak Timur'a yenildikten sonra Osmanlı devleti kısa bir zaman için parçalanmış, fetihler durmuş, esir elde edilemez olmuştu. Bunun üzerine onların yerine Acemi Ocağı için Osmanlı idaresi altındaki memleketlerden Hristiyan asıllı çocukların alınması usulü konuldu. Bunlara ise Devşirme denirdi. (Bak. Devşirme). Fetihler yeniden başladıktan sonra ise, Acemi Ocağına hem Pençik, hem de Devşirme usulüyle gençler alınması sürdürölmüştür. Gelibolu Ağasının emrinde sekiz çorbacı, yani Acemi Yayabaşısı bulunurdu. Ağalar bir yolsuzlukları görölmedikçe yerlerinden atılmaz, kayd-ı hayat şartıyla (ölünceye kadar) bu vazifeyi görürlerdi. Yeri boşalınca, Acemi Ocağı baş yayabaşısı olan birinci çorbacı Gelibolu Ağası olurdu, İstanbul'un

fethinden sonra ise Yeniçeri ocağının ihtiyar yayabaşlarından birisinin Gelibolu Ağalığına getirilmesi kanun oldu. Gelibolu ocağının mevcudu dört, beş yüz kadardı. Bunlardan zamanı gelenler, ihtiyaca göre Yeniçeri Ocağına alınırlar; onların yerlerim ise Türk çiftliklerinde dil ve din bakımından yetiştirilen gençler doldururlardı. İstanbul alındıktan sonra, Fatih tarafından İstanbul Acemi Ocağı kurulmuştur. Gelibolu ocağı da muhafaza edilmiş fakat ehemmiyeti ikinci dereceye düşmüştür. Bu ocağın neferlerine de Acemi Oğlanı veya Torba Oğlanı yahut da Sadi denirdi. Oda diye anılan kışlaları Şehzadebaşı ile Vezneciler arasında ve Yeniçeri eski odalarının yanında olup karşılıklı iki sıra halinde idiler. Bunların biri Ağa odasıyla birlikte on altı oda, yani koğuş olup Kethüda Dairesi ve öbürü on beş oda olup Çavuş Dairesi diye anılırdı. Ağalarına İstanbul Ağası denilirdi. Bunun odası dokuz bölüktü; Ağa Bölüğü diye anılmıştı. Öbür odalar halkınaise Cemaat, birliklerine Bölük yerine Orta, Orta kumandanlarına Çorbacı veya Yaya başı denilirdi. Otuz birinci odanın çorbacısı aynı zamanda Ocağın kâtibi idi. Ağa'dan sonra gelen âmir Kethüda idi. Ceza işlerine ise Meydan Kethüdası veya Meydan Başı bakardı. Kethüda'dan sonra Çavuş, sonra da sıra ile Aşçıbaşı, Ariyeti Çavuş yani çavuş vekili gelirdi. Her ortanın bir Yayabaşısı, her Odanın bir Odabaşısı vardı. Dokuz Ağa Bölüklerindeki en kıdemli acemiye Bölük-başısı, hepsinin âmirine ise Baş Bölükbaşı adı verilirdi. Nitekim Yayabaşılardan en kıdemlisi de Baş Yayabaşı diye anılırdı. Acemi Çorbacıları terfi ederlerse Yeniçeri Yayabaşısı olurlar veya Kapıkulu süvarilerinden Sipahi Bölüğüne alınırlardı. Acemi Ocağı Ağası ocaktan ayrılırsa kendisine Yaya Beyliği Zeameti verilirdi. (Bak. Zeamet). Acemi Ocağı efradından yaşı küçük olanlar Odalarda hizmet ederler, öbürleri tersanede, imalat yerlerinde, odun ambarlarında, devlet ve hanedana ait inşaatlarında, buz kayıklarında, at gemilerinde, Sekban fırınlarında ve başka çeşitli hizmetlerde kullanılırlardı. Acemi Oğlanları başlangıçta yalnız esir Devşirmelerden olurken zamanla teşkilât bozulmuş, ilk defa 1582 tarihinde IV. Murad zamanında Ağa Çırağı adıyla Acemi Ocağına dışarıdan adam alınmış, sonraları bu, usûl halini almıştır. XVII. yüzyılın başında, ölen Yeniçerilerin çocukları da ocağa alınır oldu; bunlara Kuloğlu denildi. XVII. yüzyılın sonlarına doğru ise, Devşirme usulü tavsamış, fetihler durmuş olduğu için yavaş yavaş şehir halkından da Acemi Ocağına eleman alınmış, zamanla

ekseriyeti bunlar teşkil eder olmuştur. Bu hal, sonuna kadar böyle devam etmiş ve Acemi Ocağı Yeniçeri Ocağıyla birlikte 1826 tarihinde kapatılmıştır. (Bak. Vak'a-i Hayriye)M.Sertoğlu.

ACUZE (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

AÇIKLAR AĞASI Tuna nehrinde gidip gelen Üstü açık adlı gemilere bakan ve bunların donatımıyla uğraşan kimseye verilen ad. (Bak. Hafif donanma)M.Sertoğlu.

ADET-1 AĞNAMKoyun ve keçiden alınan bir cins vergidir. Muhtelif eyaletlerde kendi kanunlarına göre koyun veya keçi başına bir veya yarım akçe olarak alınırdı. Başdefterdalığa bağlı Mevkufat kalemindeki Ganem (koyun) dairesi bu verginin hesaplarına bakardı. 1820 yılında para biriminin akçe olmasından vazgeçilip bir guruş kırk para itibar edildiği zaman Âdet-i Ağnam koyun başına on para olarak tesbit edilmiş, ancak 1870 yılında malî sıkıntılar yüzünden öbür vergilerle birlikte Âdet-i Ağnam'a da Rumeli bölgesinde kırk para öbür bölgelerde yirmi para zam yapılmıştır. (Bak. Ağnam resmi)M.Sertoğlu.

ÂDET-İ KEMANBAHA(Bak. Yay Parası)M.Sertoğlu.

ÂDET-İ ZERPUL Acemi Oğlanlarına birer akçe gündelikten başka ayda beş akçe olarak verilen papuç parası (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

ADİL KÖŞKÜ (Bak. Kasr-ı Adil)M.Sertoğlu.

AĞA Muhtelif Türk lehçelerinde aka, akay, agay, ağa şeklinde kullanılan bu kelime yerine göre büyükbaba, büyük kardeş, aile büyüğü, efendi mânasına gelmektedir. Osmanlı Devletinde memur ve ulema sınıfı için efendi, beylerbeyi ve daha yüksek memurluktakiler için paşa tabiri kullanıldığı gibi ordu, saray memur ve mensupları için Ağa tabiri kullanılırdı. Yine, halkın ileri gelenlerine, esnaf kethüda ve yiğit basılarına, taşra ayan ve eşrafına da ağa denilirdi. Bey tabiri ise, daha çok asalet manası taşırdıM.Sertoğlu.

AĞABABASI (Bak. Beweban-ı Sofi-yan-ı kule)M.Sertoğlu.

AĞA BAYRAĞI (Bak. Yeniçeri sancakları)M.Sertoğlu.

AĞA BÖLÜĞÜ (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

AĞA BÖLÜKLERİ Yeniçeri Ocağı kuruluşta yalnız 101 Cemaat Ortasından ibaretti. (Bak. Cemaat Ortalan). Fâtih devrinde önce Sekbanlar Ocağına katıldı. (Bak. Sekban). Böylelikle Ocakta padişaha daha sadık bir zümre (sınıf) yaratılmak istenmişti, n. Bayezid tahta çıktıktan sonra ise Sekbanların itaatsizliğe ön ayak olmaları üzerine yalnız Devşirmelerden oluşan Ağa Bölükleri kuruldu. Ağa bölükleri 61 tane idi. Bunlar, doğrudan doğruya Yeniçeri Ağasının maiyeti idiler. Kumandanlarına Bölükbaşı denirdi. Bundan başka her bölükte bir Odabaşı, Vekilharç, Bayraktar gibi ikinci derecede olan âmirler vardı. (Bak. Yeniçeri subayları). Kanunî Sultan Süleyman devrinds ağa bölüklerinin önemi artmış, hükümdarların 1. Ağa Bölüğüne yoldaş olmaları geleneği kurulmuşturM.Sertoğlu.

AĞA ÇIRAĞI 1582 tarihinden başlanmak üzere Acemi Ocağına kanunsuz olarak kabul edilenlere verilen ad. (Bak. Acemi ocağı)M.Sertoğlu.

AĞA DİVANI (Bak. Yeniçeri Ağası Divanı)M.Sertoğlu.

AĞA GEDİKLERİ Ağa Kapısında bulunup Yeniçeri Ağasına hizmet eden on dokuz kişilik bir sınıf. Bunlara Serâser Kuşaklılar da denirdi. Buna sebep ise, Ağaya hizmet edenlerle etmiyenleri birbirinden ayırmak için bunların bellerine serâser denilen, baştanbaşa sırma ile dokunmuş çok kıymetli bir kumaştan kuşak sarmalarıdır. Ağa Gediklilerinin birincisi Baş mehter olup Ağanın en yakını ve özel hizmetkârıydı. Ondan sonra İkinci mehter gelirdi ki Ağa Divanının tertip ve tanzimi onun işiydi. (Bak. Yeniçeri Ağası Divanı). Üçüncü mehter'in vazifesi ise, Ağa Kapısındaki imalâthaneye nezaret etmektir. (Bak Ağa Kârhânesi). Bundan sonra Saraç, Çuhadar, Mataracı, Câmedar, Tüfekçi, Bayraktar, Tuğcular, Mumcular ve başkalan... gelirdiM.Sertoğlu.

AĞA İMAMI (Bak. Yeniçeri imamı)M.Sertoğlu.

AĞA KAPISI II. Bayezid devrine kadar Yeniçeri Ağacı, Ocak halkından olurdu, Bu hükümdarın tahta çıkışı sırasında Ocakta görülen itaatsizlikler yüzünden Ocaktan ağa olması usulü bırakılarak ağalar Enderundan çıkar olmuşlardır. (Bak. Yeniçeri ğası). Böylece ağa olanlar Ocakta oturmadıklarından kendilerinin ve maiyetlerinin oturmaları için ayrı daire yapıp onlara ayrıldı. Bunun yeri, yeniçeri

kanunnamesine göre Eski ve Yeni Odaların ortasında ve Divana yakındı. Eski odalar Şehzadeba-şında, yenileri ise Aksarayda ve Divan Topkapı saraymdâ olduğuna göre burası ihtimalki Çarşıkapı, Türbe civarında idi. Lâkin bu eski Ağa Kapısı, son zamanlara kadar bu vazifeyi gören yer değildir. Meşhur Ağa Kapısı ise, Süleymaniye'de Nebatat (bitki) Enstitüsü ile İstanbul Müftülüğünün bulunduğu yerdeydi. Eski Ağa Kapısının bırakılıp burasının ne zamandan beri kullanılmağa başlandığı henüz bilinmiyor. Yalnız, XVII. Yüzyılın başlarında Eski Ağa Kapısının ve bu yüzyılın ortalarına doğru yenisinin kullanıldığı biliniyor. Ocağın ilgasından sonra, yani 1826 tarihinde ise burası Bab-ı Meşihat Şeyhülislâm Kapısı olmuştur. Ağa Kapısında çeşitli dairelerden başka yeniçeri ağalarının aileleriyle beraber oturmaları için bir de harem kısmı vardı. Mevcut daireler ise şunlardı: 1 — Daire-i Hümâyün adlı hükümdarlara mahsus kısım; burada bir yaldızlı oda ile ağa divanına bakan kafesli Taht-ı Hümâyün Odası, Abdest Odası ve Mabeyinci Ağalar Odası vardı. 2 — Tekeli köşk ile bitişiğindeki sofa e yatak odası. 3 — Kış çarşamba dairesi. Burada ocaklı odalar, camekân dairesi, hazine odası, kahve odası, hizmet odaları, geniş bir sofa ve bir hamam vardı. 4 — Yaz çarşamba dairesi. 5 — Divan dairesi. Burada ağa odası, ağa hasekisi odası, gusülhane ve abdesthane vardı. 6 — Silâhtar ağa odası ve cami. 7 — Kul kethüdasının yazlık ve kışlık dairesi, ağa yazıcısı, serdar kâtibi, kethüda kâtibi odasıyla diğer memurların odaları. 8 — Topçu, top arabacıbaşlarıyla birinci kethüda, beşinci çavuş, ocak bezirganı odası. 9 — Vekilharç, falakacılar dairesi ve hapishane odaları. 10 — Kethüda, yeri, kâtip efendi odaları ve Akşemseddin makamı. 11 — Kalem odası, şakirt odası, rüus divan odası, divan efendisi odası, kethüda yeri kâtibi odası, karakulak ağa odası, zindan kâtibi odası, orta kâtipleri odası, baş tüfekçi odası, baş yamak ağa odası, baş ağa odası, çaşnigir odası, sarıkçıbaşı odası, silâhtarağa odası, kapı çamaşircısı odası, mehterbaşı odası, mühürdar odası, emektar koğuşu, mehterler koğuşu, başçuhadar kahve odası. Ağa Kapısında ayrıca bir cami, bir de tâlimyeri ve dışında ise Sakalar kışlası ve Süleymaniye yakınında İmam hanesi diye anılan kadınlara mahsus hapishane vardı. Ağa Kapısı ahşap olduğundan birçok defalar yanmıştır. Bu yangınlar Temmuz 1660, Şubat 1750, 1771, 1782 tarihlerine rastlar. Son defa âdeti yeniden yapılırca-sına tamiri ise II. Mahmut devrinde ve 1820 tarihinde yani ocağın kapatılmasından

altı yıl öncedir. Ağa Kapısında, İstanbul'da çıkan yangınları görüp haber vermek üzere, etraftaki binalardan daha yüksek olmak üzere bir de ahşap yangın köşkü vardı. Burada Dideban denen gözcüler daima etrafı gözlerlerdi. Burasının bir ismi de Harik (yangın) köşkü idi. Ocağın kapatılmasından sonra ise 1828 yılında yapılan Bayezid kulesi bu işi görmüştür. Burada hizmet edenlere halk Köşklü den bozma olarak Köşlü derdi. (Bak. Bayezid kulesi Bevvabân-ı Sofiyan-ı Kule)M.Sertoğlu.

AĞA KAPISI ŞAGİRDLERİ Ağa Kapısındaki kalem dairesinde çalışan kâtiplere verilen isim. Bunlar on kişi olup en kıdemlisine Başşagird denirdi. Başları ise Ağa Divanı kâtibi idi. Bu daire, Kanunî devrinde kurulmuştur. Bunların vazifesi maaş defterlerinin birer nüshasını tutmak ve ulufeden ulufeye yenilemek, acemi ocağına girenlerin defterlerini muhafaza etmek, Memhur denilen ağa tezkerelerini yazmak, ocağa hitaben çıkan ferman ve buyrultuların kaydını tutmak gibi işlerdi. **AĞA KÂRHANESİ:** Yeniçeri Ağasına bağlı, bir kısmı Ağa Kapısında, bir kısmı dışarıda bulunan imalâthanelerdir. Burada ehl-i hiref denilen sanatkârlar bulunurdu. Âmirleri kethüda yeri olup kendilerine Üçüncü Mehter nezaret ederdi. (Bak. Ağa gediklileri). Bu sanatkârların başhca-Ları şunlardı: 1 — Ağa Kapısında bulunanlar: Saraç, çizmecî, çadircî, aşçı, ekmekçi, gazzaz (yani ipekçi veya ibrişim bükücü), kuyumcu, berber, doğramacı. 2 — Ağa Kapısı dışında bulunanlar: Demirci, terzi, çamaşırcı, cerrah, cebeci (yani silâh yapan veya tamir eden), hallaç, semerci, saka, seyis, şamdancı, kırbacı, kazancı, teğeltici (yani hayvanın sırtına, eğerin altına konulan keçeyi yapan), kapıcı, köşk bekçisi, mutemet, kilerci, karcı, keçeci, mumcu, nalband, meşkeçi yaycı. Sanatkârlar arasında ustalar berber-başı, kuyumcubaşı, çadircibaşı... diye anılırlardı. Ustalar terfi ederlerse bölükbaşı . olurlardı. Yalnız, ekmekçibaşı terfi ederse ölünceye kadar kalmak şartıyla sekbanlar fırınına ekmekçibaşı olurdu. (Bak. Fodla fırını)M.Sertoğlu.

AĞA MEKTUBU (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

AĞA PAŞA Vezir rütbesi verilen yeniçeri ağalarının ünvanı. (Bak. Yeniçeri Ağası)M.Sertoğlu.

AĞIL RESMİ Koyun sürülerinden alınan bir nevi vergi. Her üç yüz koyun için yılda beş akçe alınır; bir adı da çift parası idiM.Sertoğlu.

AĞIR ZEAMET Yıllık geliri ellibin akçenin üstünde olan dirlik. (Bak. Zeamet)M.Sertoğlu.

AĞNAM RESMİ Koyun ve keçilerden alınan ve rüsum-u örfiye'nin tekâlif cinsinden olan çeşitli vergiler olup şunlardan ibaretti: 1 — Adet-i ağnam. (Bak. Âdet-i ağnam). 2 — Ağıl resmi. (Bak. Ağıl resmi). 3 — Ondalık: yalnız Rumelindeki hayvanlardan alınan onda bir nispetindeki vergi.. Mal veya para olarak alınır. 4 — Toprak bastı parası, selâmet akçesi, geçit resmi, taşrada geçit ve derbentlerde, İstanbulda iskelelerde sürülerden alınan vergi. 5 — Bâc-ı ağnam: Pazar yerlerinde satılan koyun ve keçiden alınan vergi. 6 — Otlak, yaylak ve kışlak resmi. Otlağa, yaylağa çıkan ve kışlağa inen sürülerden alınan vergi. 7 — Şercin, Dercin, Mürdebacı. (Bu maddelere bak). Ve mezbahada kesilen hayvanlardan alınan zebhiye (kesim) res mi, Bu vergilerden ondalık hariç olmak üzere, diğerleri belli bir tarifeye bağlı olmayıp mahallî geleneklere göre alınır. Ağnam vergisi Tanzimat'tan, yani 1839 tarihinden sonra kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

AHAR Eskiden imal olunan kâğıtlar şimdiki kadar cilâlı yapılmazdı. Sebebi ise bunu kullanacak olanların kendi istedikleri gibi cilâlıyabilmeleri idi. İşte bu cilalama işi Ahar ve Mühre ile olurdu. Ahar, kâğıdın yüzüne sürülen özel bir maddedir. Bu da maksada göre kâğıdın bir veya iki tarafına, ince veya kalın olarak sürülürdü. Ahar, türlü maddelerden yapılırdı. Nişasta, yumurta akı, nisadır, kitre, tutkal, arap zamkı, üstübeç bunların başlı-calarıydı. Bunlar ya teker teker veya karışık olarak kullanılır, bazan da birkaç cins üstüste sürülürdü. En iyisi bunları sıcak suda eritmek ve sonra kâğıdı içinde daldırıp, yahut süngerle üstüne sürüp kurutmaktır. Kâğıt böylece aharlanmış olurdu. Mühre ise, sert bir cisimle kâğıdın üzerini parlatmaktır. Bu sert cisim billur, balık dişi, fil dişi, kaygan taş gibi şeylerdir. Bunlar, yuvarlak hale getirilir, çoğu zaman bir sapa bağlanıp kâğıt düz bir yere, meselâ parlak somaki veya mermer üzerine koyularak bununla cilâlanırdı. Gerektiği gibi aharlanmış ve mühre-lenmiş bir kâğıt yüzlerce sene bozulmadan durur, her türlü şartlara göre, başka kâğıtlarla ölçümiyecek kadar fazla dayanır. Arşivlerimizde altı, yedi yüz sa-nelik vesikaların dün

yazılmış gibi yeni bir halde durması ve yüzlerce sene böyle durmağa elverişli oluşları iyi ahar ve mühre görmüş olmalarındandır. Bunun bir faydası da, yanlış yazılan bir yazının aharlı ve mühreli kâğıttan kolaylıkla ve hiç iz bırakmadan silinip yerine doğrusunun yazılabilesidir. Eskiden en başarılı ahar ve mühre Türk üstadları tarafından İstanbulda yapılırdı. Bu sanat bugün bile ölmüş değildir. Birçok meraklıları tarafından yapılmakta ve onların himmeti ile yaşamaktadırM.Sertoğlu.

AHÎ (Bak. Fütüvvet)M.Sertoğlu.

AHİDNÂME Osmanlı Devleti zamanında yabancı bir devletle yapılan her türlü yazılı anlaşmalara verilen ad. Türklere zamanla ve yavaş yavaş yükletilen Kapitülâsyonlar, ilk zamanlarda fermanlarla lütuf olarak bahşedilen bâzı imtiyazlardan ibaret iken, yenik çıkılan harblerin sonunda böyle ahidnâmelerle bir taahhüt şekline sokulmuştur. Osmanlı ahidnâmeleri yedi temel üzerine tertibolunurdu. 1 — Allahütealâya hamd, 2 — Hazreti Peygambere salât ve selâm, 3 — Ahdin, yani verilen sözün, büyüklüğü ve önemi, 4 — Ahidnâmeye aykırı hareketlerden çekinilmesi, 5 — Ahidnâmenin aslını ve önemini açıklama, 6 — Ahidde durmanın lüzumu, ve aksini yapmaktan sakınma, 7 — Ahde sadık kalmak için Cenabı Haktan dilek ve niyazda bulunma. Ahidnâme, hangi devletle aktediliyorsa, bir nüshası da o devletin diliyle yazılırdıM.Sertoğlu.

AHİYAN-I RÛM (Bak. Gaziyan-ı Rûm)M.Sertoğlu.

AHKÂM DEFTERÎ Divanı Hümâyundan çıkan hükümlerin kaydına mahsus-olan defterlere genel olarak verilen ad. Padişah adına hazırlanan bu hükümlere ferman da denirdi. (Bak. Ferman). Hükümler, cinslerine göre çeşitli defterler* yazılırdı. Bunların başlıcaları ahkâm-ı mühimme, ahkâm-ı şikâyet, ahkâm-ı rüus ve tahvil olup divan sicillerinin bir kısmını teşkil ederlerdi. (Bak. Divan sicilleri). Malî meselelere ait hükümler ise ahkâm-ı maliye diye anılır ve bunlar defterdarlık kanalıyla çıkarılırdı. Ahkâm defterlerinin bir kısmı zamanımıza kadar gelmiş olup Başbakanlık arşivinde korunmaktadırlarM.Sertoğlu.

AHKÂM KÂTİPLERİ (Bak. Divan-ı Hümayun kâtipleri)M.Sertoğlu.

AHMEDİYE Yeniçeri ocağı ilga edildikten sonra bu zümrenin kışlaları olan Yeni ve Eski odalar yıkılmış, eski odaların bulunduğu yere Sultan Mahmut tarafından Fevziye ve yeni odaların bulunduğu yere ise Ahmedîye ada verilmişti. (Bak. Eski odalar, Yeni odalar)M.Sertoğlu.

AHMEDİYE m. Ahmet zamanında dokunan bir cins döşemelik kumaş. (Bak. Çatma)M.Sertoğlu.

AİDE Bir kimsenin geçimini sağlayan gelir veya maaş. Avâid bunun çoğul şeklidirM.Sertoğlu.

AKAĞALAR Osmanlı sarayında çalıştırılan hadımağaların bir sınıfı. Hadımağalardan zenci veya habeş olanlar daha çok Harem ağalan diye anılırlar, beyaz ırktan olanlara ise Ak ağalar veya Ak hadımlar denirdi. (Bak. Harem ağaları). Akağaların başı Kapı Ağası veya Babfisaade Ağası diye anılırdı. Kendisi, Sarayın üçüncü kapısı olan Babüssaadenin muhafızı olan Akağaların âmiri olduğu gibi XVI. Yüzyılın sonlarına kadar Harem kısmı dahil olmak üzere sarayın en büyük şefi idi ve Darüssade Ağalığı da üzerinde bulunuyordu. (Bak. Kızlarağası). Ondan sonra gelenler sıra ile Hasodabaşı, Hazine darbaşı, Kilercibaşı, Saray Ağası ve Saray Kethüdasıydı. Saray Kethüdasından sonra ise Köşebaşı, Başeski Ağa ve iki özengi Ağası gelirdi. Kapı Ağası ile Hasodabaşı, Kilerci Başı ve Saray Ağası padişaha doğrudan doğruya dileklerini söyleyebilen Arz Ağalarındandı. Bununla beraber, bu vazifeyi hepsinin adına Kapı Ağasının yapması kanundu. Kapı Ağası, Babüssaade'nin yanında bulunan bir odada otururdu. Akağaiardan miftan, (Anahtar) peşkir, ibrik ve şerbet gulâmı adlı maiyeti vardı. 1587 yılına kadar dışarıda sadrazam ne ise, saray içinde Kapıağası o idi. Lâkin bu tarihte Kızlar Ağalığı vazifesi, yani Darüssaade Ağalığı hizmetleri kendilerinden alınarak siyah hadımlara verildi ve ilk defa Habeşi Mehmet Ağa bu şekilde Kızlar Ağası oldu. Dokuz sene sonra onun ölümünde yerine geçenler bu vazifeyi gereği gibi yapamadıklarından Kızlar Ağalığı yine Akağalara geçmiş, lâkin 1594 senesinde ve bu sefer kesin ve son olarak yine siyahilere verilmiştir. Kapıağaların geniş yetkileri sonraları büsbütün daraltılmış ve XVIII. Yüzyılda, III. Ahmet zamanında bu padişahın emriyle saray amirliği Akağaiardan alınarak silâhdarlara verilmiştir. (Bak. Silâhtar). XVII. Yüzyılın ortalarında Akağaların derecesi

Kapıağası, Hazinedar Başı, Saray Ağası, Saray Kethüdası, XVII. Yüzyıl başlarında ise, Kapıağası, Saray Ağası, Saray Kethüdası, Başkapı Gulâmı, İkinci Kapı Gulâmı şeklindeydi. Bunlar incelenince, Hasodabaşı, Hazine-darbaşı, Kilercibaşınınm ancak hadımlardan oldukları zaman bu hiyerarşiye uydukları anlaşılmaktadır; Akağalar, ya doğuştan hadım olanlardan veya sonradan hadım edilenlerden seçilirlerdi. Bunların asıl hizmeti üçüncü kapının korunması ve sarayların temiz tu-tulmasıydı. Bir Akağa uzun zaman hizmet ettikten sonra Eski sayılırdı. Eski'-lerden biri lâyük görülürse Kapıağasının maiyetinde bir vazifeye alınırdı. Bundan sonra Üzengi Ağası, Başeskiğa olurdu. Başeskiğa terfi ederse Saray Kethüdah-ğına yükselirdi. XVIII. Yüzyıl başlarında ise araya ikinci Kapı Gulâmı ve Başkapı Gulâmı dereceleri girmiş, bu yüzyılın sonlarında Başkapı Gulâmlığından sonra Küçükoda veya Hane-i Sagir Kethüdalığı do-recesi eklenmiştir. Kapıağası terfi ile taşra hizmetine çıkarsa kendisine vezirlik rütbesi ve çoğu zaman Mısır valiliği verilirdi, içlerinde Sadrazamlığa kadar yükselenler vardır. II. Bayezid devrindeki Hadım Ali Paşa, Yavuz Sultan Selim devrindeki Hadım Sinan Paşa, Kanunî Sultan Süleyman devrindeki Hadım Süleyman Paşa, IV. Sultan Murad devrindeki Hadım Gürcü Mehmet Paşa bunlardandır. Kapıağaları başlarına selimi kavuk. üstlerine serâser kumaş kaplı samur kürk giyerlerdi. Dereceleri vezirlerle eşit idi. Emirleri altında yetmiş kadar cami bulunur, bunların evkafına ait gelir fazlasını mütevelliler kendilerine teslim eder, onlar da padişaha takdim ederlerdi. XVI. Yüzyılda 90 akçe gündelikleri, yılda 3000 akçe kuşak bedelleri ve 18.0000 akçe para gelirleri vardıM.Sertoğlu.

AKAĞALAR KAPISI (Bak. Bâbüsaa-de)M.Sertoğlu.

AK ALEM (Bak. Saltanat sancakları)M.Sertoğlu.

AKBAYRAK AĞASI Sol Ulûfecile ağasına verilen bir isim. (Bak. Sol ulûfeciler, Kapıkulu süvarileri)M.Sertoğlu.

AK BÖRK (Bak. Börk)M.Sertoğlu.

AKÇE Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından 1687 yılına kadar bu devlette kullanılan para birimi Rumca Aspro kelimesinin Türkçeye aktarılmış şeklidir. İlk Osmanlı akçesi 1327 yılında Bursa'-da

Orhan Gazi tarafından kestirilmiştir. Osmanlı akçesinin ağırlık bakımından ne Selçuklu, ne de başka islâm devletleri paralarıyla münasebeti yoktur. 90 ayar gü müşten olarak ilk kesildiği zaman ağırlığı, on allı kırat, bir dirhem ve bir dirhem 3,2075 pram hesabıyla 5,75 kırat, yani bir miskalin dörtte biri ve net olarak 1,1526953125 gramdı. Bugün, Orhan Beyin akçeleri elde bulunduğu için tartılarak 5,75 kırat oldukları ve bazı klâsik kaynakların bildirdiği gibi, şer'î veya örfî dirhemın dörtte biri, yani 3,40 veya 4 kırat olmadıkları açıkça anlaşılmıştır. Ak-çe'nin ağırlığı zamanla değişmiş, Fâtiş devrinde önce 5,25 kırata inmiş, sonra yine inerek 4, Kanunî zamanında 3,75, 3,50, 2,75 ve 2,50 kırata kadar düşmüş, sonunda yüz dirhem gümüşten beş yüz akçe kesilerek değişmez bir hale sokulmuştur. II. Bayezid devrinde ise ilk defa ayarı 85 ve sonraları daha aşağıya inmiş, XVII. Yüzyılda ise büsbütün bozulmuştur. Altınla karşılaştırılırca, ilk defa olarak Fâtiş'in kestirdiği Osmanlı altını Orhan Gazi'nin akçesiyle on akçe ediyordu. Bu altın bugünkü altının yarı ağırlığımdaydı. II. Bayezid'in altınları 54, Yavuz'un ve Kanunî'nin altınları 60, II. Selim'in 63 akçeydiler. III Murad devrinde akçe yeniden düşmeğe başlamış, Sultan Süleyman yüz dirhem gümüşten beş yüz akçe kesilmesini kanun haline getirmişken yüz dirhem gümüşten iki bin akçe kesilir olmuş ve bir dirhem gümüş 12 akçeye kadar fırlamış, altın 120 akçeye, 45 akçe olan kuruş (Bak. Kuruş) 80 akçeye çıkmıştı. IV. Murad zamanında 250 akçeye kadar fırlamış, 40 olan altın için 120 ve kuruş için 80 akçe resmen geçer fiyat kabul edilmiş, altın ve kuruşun daha fazlaya satılması yasaklanmış, lâkin akçenin bu kıymeti güçlükle korunabilmiştir. Zaman zaman devlet bile piyasaya daha düşük ayarlı para sürmeğe mecbur kalmış, bu yüzden altın ve buna müsavi olarak ihtiyaç maddesi fiyatları durmadan yükselmiş, bir ara çarşı ve pazar esnafı devletin askere ulufe (maaş) olarak verdiği akçeyi, ayarı çok düşük olduğu için, alışverişte kabul etmez olmuş, bu hal birçok kavgalara ve sonunda ayaklanmalara yol açmıştır. İlk akçelerde tarih yoktu; bir tarafında şahadet kelimesi ile dört halifenin adları, öbür tarafında hükümdarın adı vardı. Yıldırım Bayezid zamanında akçelere tarih kondu. Aksak Timur'un Osmanlı Beyliğini parçalamasından sonra Çelebi Mehmet 1404 yılında' Bursa'da bastırđıđı paralara kendi adıyla birlikte Timur'un adını da koydurmuş ve böylelikle onun egemenliğini tanımıştı. On sene sonra, Osmanlı birliğini ve

istiklâlini yeniden kurmayı başardığı zaman ise, sikkelerinden Timur'un adı kalkmıştı. Aynı zamanda bu vakte kadar akçelerde hiçbir unvan yokken Çelebi Mehmet, admı Sultan Ibn-i Sultan Mehmt İbn-i Bayezid Han. şeklinde yazdırarak Sultan ve Han tâbirlerini kullandı ve Halldemülkehu, Halled Allahe mülkehu duasını da İzzu Nasruhu şekline çevirdi. Akçenin bölümlerinden olan bakır mangır ise ilk defa Fâtih devrinde kesilmiş ve sekiz mangır bir akçe sayılmıştır. IV. Murad zamanında beş kırıttan biraz daha fazla ağırlıkta olan para adlı bir sikke basılmış ve ilk defa olarak II. Osman zamanında Onluk akçe adıyla devrin on akçesi değerinde, yani on beş kırat ağırlığında bir sikke kesilmiştir. Onluk .akçe halk tarafından ayarı değişmez olduğu için makbul tutulmuş ve o zaman Darphane Emmini bulunan Bekir efendinin adıyla Bekir Efendi akçesi diye anılmıştırM.Sertoğlu.

AK HADİM (Bak. Akağaları)M.Sertoğlu.

AKINCILAR Osmanlı Türklerinin hafif süvari kuvvetlerine verilen isim. Bunlar pek hızlı hareket ettikleri için böyle adlandırılmışlardır. Akıncılar hudutlara yakı nbolgelerde bulunurlar, yaz ve kış aylarında muntazam bir programla düşman arazisine akın ederek mal, para ve esir elde etmekle beraber düşman ve düşman memleketleri hakkında her çeşit bilgiyi toplıyarak devlet merkezine ulaştırırlardı. Akıncıların hepsi Türklerden seçilmiş olup ocak halindeydiler; yani akıncılık sanatı babadan oğula geçerdi. Akıncılar, harb zamanında ordunun ilerisinde üç dört günlük mesafede keşif vazifesini görürler, ordunun yolu üzerindeki köy ve kasabalarda bulunan erzakın ve tarlaların düşman tarafından imhasına engel olurlar, köprüleri ve geçitleri emniyet altında bulundururlar, aldıkları esirlerden bilgi toplayıp orduya bildirirlerdi. Düşman memleketinde şaşılacak bir süratle ilerleyip umulmıyacak yerlerde görünerek şaşkınlık verirler, panik yaratırlardı. Atları, pek uzun mesafeleri hızla aşacak gibi yetiştirilir ve terbiye olunurdu. Akıncılar, sefer zamanında onarlı teşkilat halinde bulunurlardı. On kişiye onbaşı, yüz kişiye subaşı, bin kişiye de binbaşı kumanda ederdi. Hepsi birden ise Akıncı Beyine bağlı idiler. Her akıncı grubu kendi beyinin adı ile anılırdı: Türbanlı, Mihalli gibi. Ancak beylerin katıldığı büyük seferler akın sayılır, yüz kişilik birlikler akın yaparsa buna Haramilik ve daha küçük

birliklerle yapılanlara Çete veya Potera denirdi. Akın ve haramilikten elde edilen esirlerin beşte biri devlet hazinesine alınır, çeteler ise bundan muaf tutulurdu. Sulh zamanlarında akıncılar Rumelindeki çiftliklerinde ziraatle uğraşırlar, buna karşılık kendilerinden hiçbir vergi alınmazdı. Böyle zamanlarda bölge bölge Tviça adlı tımarlı Çeribaşılara tabi bulunurlardı. Akın emri, beyleri tarafından bunlar aracılığı ile kendilerine bildirilirdi. Akıncıların maaşları yoktu, içlerinden bâzı eski ve fedakâr yiğitlere ve çeribaşlarına tımar tahsis olunurdu. Devlet sadece akın zamanı buldukları yerlerden düşman hududuna kadar olan mesafe için yiyeceklerini temin ederdi. Bundan sonra ihtiyaçlarını kendileri gidermek zorundaydılar. Bütün akıncıların isimlerini, eşkâlini ve tımarlı olanlarının dirliklerini gösteren muntazam defterleri vardı; bunların bir nüshası devlet merkezinde ve defterhans hazinesinde, öbürü şer'i mahkemelerde saklanırdı. Ölenlerin veya sakat kalanların, yahut da akına varamıyacak kadar kocayanların yerine oğulları geçer, bu olmazsa istekli olan yakın akrabaları tercih olunur, bu da bulunmazsa iyi binici ve silâhşor gençler —itibarlı kefil göstermek Şartıyla— ocağa alınırlardı. Akıncılar, toplu halde bir bölgede bulunmazlar, Kümelinin muhtelif yerlerinde ocak ocak dağılmış olarak otururlardı. Meselâ, Mihalliler Sofya ve Semendire'de, Turhanlılar Mora'da, Malkoçlular Silistre taraflarında bulunurlardı. Akıncıların sayısı 40.000 civarındaydı. ' Bunlar, varlıklarını ve faaliyetlerini XVI. Yüzyılın sonlarına kadar korumuşlardır. 1595 seferinde geri çekilen ordunun peşinde dönerlerken Sadrazam ve serdar bulunan Sinan Paşa'nın tedbirsizliği yüzünden Tuna suyunun kuzey kıyısında Eflâk voyvodası Mihal'in baskınına uğramışlar, dar ve yetersiz olan köprüden —aldıkları mal ve esirlerin beşte bir devlet hazinesi için ayrılmak bahanesiyle— vaktinde geçirile-medikierinden, düşmanın top ateşiyle köprüünün yıkılması üzerine suyun öbür yakasında kalarak hemen tamamen şehid edilmişlerdi. Bu yüzden artık ehemmiyetleri kalmamış, bilhassa yüzbin kadar akın atının bu baskında mahvoluşu ve bir daha yetiştirilemeyişu buna sebep olmuştur. Devlet bundan sonra onların yerine hudut askeri olan Serhad kuluna daha çok ehemmiyet vermiş, akın hizmeti ise Kırım hanlarına ve Tatar askerine verilmiştir. XVII. Yüzyılın ilk yarısında akıncıların bütün sayısı iki üç bin kadardı. Bunlar da daha ziyade geri hizmetlerde kullanılıyorlardı. Akıncıların silâhları pala, mızrak,

kılıç, kalkan ve bozdoğan denilen kısa saplı yuvarlak ağaç topuzdu. Bâzıları hafif zırh giyerlerdi. Akın sırasında bir ata binerler, yedeklerinde dört beş at daha getirirlerdi. Bunlar, hızlı ilerleyişlerde sıra ile binmsk ve dönüşlerde ise ganimet malını yükleyip taşımak içindiM.Sertoğlu.

AKÎDE Yeniçerilere ulufe dağıtılması sırasında ocağın iyi haline ve devlete bağlılığına alâmet olmak üzere Asesbaşı veya Ocak Kapı Kethüdası eliyle Sadriâ-zam ile ocak ağalarına şeker dağıtılması âdetti. Bu tören, askerin akidesinin iyiliği ve sağlamlığına delâlet ettiğinden akîde adıyla anılırdı. Hâlâ kullanılan akîde şekeri tâbiri bundan kalmadır. Bu şekerden Sadriâzama beşyüz, Yeniçeri Ağasına ve Sekbanbaşı ile Ocak Kethüdasına ikişer yüz, Başçavuşa elli, Yeniçeri Kâtibine otuz, Muhzır ağaya kırk, Zağarcı, Seksoncubaşılara, Kethüda yerine, Baş yayabaşı ve Baş bölükbaşı'ya yirmi beşer, Turnacıbaşfya yirmi, Solak bağılarla Hasekilere on beşer, Orta ve Küçük çavuşlara ve Mehterbaşı'ya, Talimhaneci vesaireye keza on beşer dirhem verilirdi. En sonra Muhzırbaşı odabaşısı beş dirhem alırdıM.Sertoğlu.

AKMESCİD Kırım'da Simferopol kasabasına Türklerin verdiği isimM.Sertoğlu.

AKSI AŞI Eskiden imaretlerde pişen ve medrese talebeleriyle muhtaçlara ve uğrayan herkse verilen pirinç, kara üzüm, kırmızı üzüm, incir ve erik karışımı bir cins hoşafM.Sertoğlu.

ALACABAYRAK (Bak. Sağ ulûfeci-ter, kapıkulu süvarileri)M.Sertoğlu.

ALÂMET-1 ŞERİF (Bak. Tuğra)M.Sertoğlu.

ALAŞUA Yük hayvanıM.Sertoğlu.

AL AYBAŞI Humbaracıbaşı'nın başka bir adı (Bak. Kumbaracı)M.Sertoğlu.

ALAYBEYİ Tımarlı yani topraklı süvarilerinin sefer dışı zamanlarda buldukları bölgelerdeki âmirleri. Tımarlı süvarilerin, aşağı yukarı bir nahiyelik bölgede bulunanların en yakın âmiri Çeribaşı idi. Bunlar tımarlı ve bazan zeamet-li olurlardı. Bir kazalık bölgedeki çeribaşılar ise alaybeylerine tâbi bulunurlardı. Alaybeyleri zeamet

ve bazan ağır zeamet sahibiydiler. Onlar da bölgelerindeki sancak beylerine bağlıydılar. Sefer zamanlarında çeribaşılar mıntıklarındaki tımarlı süvarilerle cebellileri toplayıp alay-beylerinin yanına getirirler, alaybeyleri ise onları tabi oldukları sancakbeyinin bayrağı altına sevkederlerdi. Divan-ı Hümâyunda, her bölge alay-beyinin tatbik mühürü bulunur ve onlardan gelen arizalardaki mühürler bu numunelerle karşılaştırılarak sahte olup olmadıkları kontrol edilirdi. Tımarlı süvarinin bütün müracaatları çeribaşıları va-sıtasıyla alaybeylerine ulaştırılır. Böylece iş görürken sancakbeylerine tâbi olmadan işlerini divan vasıtasıyla görürlerdi. (Bak. Tımar).

ALAY KAPISI Topkapı sarayının Ayasofya camiinin yanında bulunan ve Bab-ı Hümâyun diye de anılan birinci kapısının başka bir adı (Bak. Bab-ı Hümâyun)M.Sertoğlu.

ALAY KÖŞKÜ Topkapı sarayının Soğukçeşme kapısının solunda ve köşede bulunan, saray binalarından bir köşk. İlk önce III. Murad tarafından yaptırılmıştır. Bugünkü şeklini 1810 yılında, yani ü. Mahmud'un tahta geçmesinden bir sene kadar sonra almıştır. Bu köşte padişahlar harbe giden ordunun geçit resmini ve türlü şenlikler dolayısıyla tertible-nen alayları, bilhassa esnaf alaylarını, bazan da köşkün önünde yapılan idamları seyrederlerdi. Edirne sarayında da bu isimde bir köşk vardıM.Sertoğlu.

ALAY MEYDANI Topkapı sarayında Orta kapı ile Bâbüssaade, yani üçüncü kapı arasındaki saha. Bir adı da ikinci yer di. Divan-ı Hümâyun burada bulunmaktaydı. (Bak. ikinci yer)M.Sertoğlu.

ALEM (Bak. Bayrak)M.Sertoğlu.

ALEMDAR Saltanat sancaklarından Ak Alem'den başkasını taşımakla görevli olanlar. Bunlar, Mirialem'e bağlı bulunan güçlü kuvvetli ve gösterişli kimselerdi. (Bak. Saltanat sancakları, Mîrialem). Bundan başka, Yeniçeri ocağının muhtelif bayraklarını taşıyanlara da bu isim verilir ve birincileri bunlardan ayırmak için Alemdar-ı Hassa denirdi. (Bak. Bayraktar)M.Sertoğlu.

ALEMDARAN-I HASSA (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

ALEM-1 NEBEVÎ Hz. Peygamberin sancağı olan Sancak-1 Şerifin başka bir adı. (Bak. Sancak-1 Şerif)M.Sertoğlu.

ALEM-1 SAADET Sancak-1 Şerifin başka bir adı. (Bak. Sancak-1 Şerif)M.Sertoğlu.

ALEM MEHTERLERİ (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

ALESSİO Arnavutlukta Leş. jehrine Lâtinlerin verdiği isimM.Sertoğlu.

ALEVÎ (Bak. Kızılbaş)M.Sertoğlu.

ALÎK Mısır'da askere ve kumandanlara günlük veya yıllıklarından başka aynen verilen hububat veya otlukM.Sertoğlu.

ALİ KURNA (Bak. Fes)M.Sertoğlu.

ALKIŞ Türkçe bir kelime olup mânası dua ve öğme'dir. Hükümdarları usulünce alkışlamak Türk devletlerinin âdetle-rindendir. Osmanlılarda Divan çavuşlarının padişahı ve alay çavuşlarının sadrazamı alkışlamaları usuldü. Bu alkış ise belli bir duayı bir ağızdan yüksek sesle okumaktan ibaretti. / Alkış, hükümdarların ata binip inmeleri, savaşa gidişleri, törenlerde tahta oturmaları ve kalkmaları, bayram tebrikleri ve başka teşrifat sırasında yapılırdı. Alkışların başhocaları şunlardı: / Aleyke âvnullah. / Uğurun açık olsun, ikbalin efzun, padişahım devletinle bin yaşa. / Maşallah, mağrur olma padişahım senden büyük Allah var. / Yardımcın Allah ola, yaşın uzan ola, Kak Teâla efendimi/e ömürler vere, devletinle çok yaşa. / Yavuz Sultan Selim Çaldıran Meydan Muharebesine başlamak üzere atına bindiği zaman altın çomaklı çavuşlar kendisini şöyle alkışlamışlardı: / Hak dergâhında sevgili ve atında dolu, düşmana galip ve arzuna nail olasın. / Sadrazamlara mahsus bir alkış: Maşallah, ömr-i devletinle çok yaşa. / Tanzimattan sonra ise, devlet teşkilâtının tamamen değişmesi üzerine alkışçılar ayrı bir bölük haline getirilmişler ve Hademe-i Hümayun sınıfına dahil edilmişlerdir. Kendilerine Alkış bölüğü denilir ve baş alkışçının emrinde vazifelerini yaparlardı. Bu hal, saltanatın sonuna kadar sürmüştür. (Bak. Hademe-i Hümayun)M.Sertoğlu.

ALMAN TALARİSİ Osmanlı kuruluşlarına esas olan bir sikke. Bir adı da Atik stolota idi. Bir buçuk Alman talarisi bir duka veya Osmanlı

altını sayılmıştır. Altın yüz yirmi akçe iken, bunun değeri seksen akçe idi. (Bak. Kuruş)M.Sertoğlu.

ALTI BÖLÜK (Bak. Kapıkulu süvarileri)M.Sertoğlu.

ALTIN YOL (Bak. Harem). ÂMEDÇİ: (Bak. Âmedî kalemi)M.Sertoğlu.

ÂMEDÎ KALEMÎ Divanı Hümayun kalemlerinden biri. Dışişleri Bakanı olan Reis'ül-küttab'ın hususi kalemi idi. (Bak. Reis'ül-küttab). Sadriazam tarafından padişaha yazılacak telhis vs takrirlerle yabancı devletler hükümet başkanlarına yine sadriazam tarafından gönderilecek mektupların müsveddeleri, sulh andlaşmalar ile her çeşit ahidnâme ve anlaşmaların metinleri, görüşme mazbataları ve pro-tokollar, yabancı elçilerle konsoloslara ve yabancı tüccarlara ait her çeşit yazılar ve evrak burada yazılır ve asılları bu kalemde saklanırdı. Yine, Osmanlı Devletinin hariçte bulunan elçilerinden gelen raporların şifreleri burada çözülür, cevapları bu kalem aracılığı ile verilirdi. Divan muameleleri Paşa kapısına geçtikten sonra sarayla sadaret dairesinin teması ve ilişkileri bu kalem yoluyla olmuş ve bundan sonra bu kalem Paşaka-pısı kalemlerinden biri haline gelmiştir (Bak. Paşakapısı). Tanzimattan sonra Amedi kaleminin ehemmiyeti büsbütün artmış, vekiller heyetinin teşkilinden sonra ise bunun zabıt kâtipliğini de bu kalemin şefleri yapmış ve bu hal, 1908 yılına kadar sürmüştür. Âmedî kaleminin şefine Âmedçi, Âmedî Efendi veya Âmedî-i Divan Hümayun denilirdi. Reisü'l-küttab'ın bütün muameleleri bunun elinden geçtiği gibi, kendilerine timar ve zeamet verilenlerin ödemeleri gereken vergileri de âmedçi toplardı. Zaten bu verginin ödendiğini anlatan vesikanın üzerine âmed yani geldi, ödedi diye yazmasından dolayı kendisine âmedçi denmiştir. Tanzimattan İkinci Meşrutiyete kadar, yani 1839-1908 yılları arasında saraya ait arzları yazmak, sadaret değişikliklerinde Babı âli'ye gelen Hatt-ı Hümayunları okumak, vekiller heyetinin müzakere zabıtlarını tutmak, verilen kararları mazbata haline sokmak, Padişah iradelerini kaydetmek gibi en mühim işler başlıca vazifelerindendi. Âmadî kalemi Paşakapısı kalemlerinden biri haline geldikten sonra âmedçi de ha-deme-i bab-ı âsafi'den (Sadnâzam hiz-mstlılarından) sayılmıştır. (Bak. Hademe-i Bab-ı âsafi.) Âmedçinin emri altında sekiz kâtip bulunurken zamanla bunlar otuza kadar çıkmıştırM.Sertoğlu.

AMELİMANDE Kapıkulu askerlerinden olup ihtiyarlık veya sakatlık yüzünden işe yaramaz hale gelenler. Bunlara, münasip bir tekaüt ücreti verilirdiM.Sertoğlu.

ANADOLU AĞASI Acemi Ocağında Ağadan sonra gelsn kimse. Kendinden sonra ise Rumeli Ağası gelirdi. (Bak. Acemi ocağı). Anadolu ve Rumeli ağalan devşirmelerin toplanıp şevklerinde defterleriyle yeniçeri ağasına takdim olunuşlarında ve Türk'e verilişlerinde vazifelidirler (Bak. Devşirme). Acemilerden Anadolu köylüsüne verilecekleri Anadolu ağası ve Rumeli köylüsüne verilecekleri de Rumeli ağası sevk ederdi. Buradaki hizmetleri sona erince Acemi ocağına kayıt muamelelerini yine bunlar yaparlardı. Baş yayabaşı, acemi yayabaşı, deveci veya hasekilerden biri terfi ederek Rumsli ağası olur, o da boşalınca Anadolu ağalığına geçerdi. Bu ağalar, ocağın iç işlerine karışmazlardıM.Sertoğlu.

ANADOLU BEĞLERBEĞİSİ (Bak. Beğlerbeği)M.Sertoğlu.

ANADOLU DEFTERDARI (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

ANADOLU EYALETİ Osmanlı eyâletlerinin ikincisidir. Anadolu Beğlerbeğisinin idaresinde bulunurdu. Sonradan bu eyalet valilerine Vezir rütbesi verilir olmuştur. Anadolu eyâletinin merkez sancağı Kütahya idi. Diğerleri şunlardır: Hüdavendigâr, Karahisar-ı Sahip, Saruhan, Aydın, Kastamonu, Bolu, Mentеше, Sultanönü, Ankara, Kengiri (Çankırı), Teke, Hamit, Karesi, Tımar ve zeamet sahipleri sekiz bin altıyüz ondokuz kılıç (Bak. Kılıç) olup cebelileriyle (Bak. cebeli) birlikte yirmi beş bin kişilik seferi bir kuvvet teşkil ederlerdiM.Sertoğlu.

ANADOLUHİSARI (Bak. Güzelcehi-sar)M.Sertoğlu.

ANADOLU KAZASKERİ (Bak. Kazasker)M.Sertoğlu.

ANADOLU KAZASKERİ DİVANI (Bak. Kazasker divanı)M.Sertoğlu.

ANADOLU MUHASEBECİLİĞİ Bâb-1 Âsafî'nin hazine dairesine bağlı kalemlerin-dendi. Padişahlara ve vezirlere ait olup Anadolu'da bulunan vakıf ve tevliyet hesaplarına bakardı. Erzurum'dan başka Anadolu kalelerinin masraflarına ait yıllık muhasebe de burada görüldüğü gibi, Anadolu'da beğlerbeğiler tarafından verilen

tımarların tezkerelerini tetkik ve beratlarını çıkarmak da bu kalemin vazife-siydiM.Sertoğlu.

ANADOLU PAYESİ (Bak. Paye)M.Sertoğlu.

ANAHTAR AĞASI (Bak. Miftah gu-lâmı)M.Sertoğlu.

ANBARCI Kalyonlardaki anbar ve depoların koruyucularına verilen isim. Bunlar, kalyonların büyüklüğüne göre 10 - 20 kişi olurlardı. Başlarına Anbarcıbaşı denilirdi. Anbarcıbaşı, bir kalyondaki anbar ve depoların ikinci şefi idi ve Bâdbanî'ye bağlı idi. (Bak. Bâdbanî)M.Sertoğlu.

ANBARCIBAŞI (Bak. Anbarcı)M.Sertoğlu.

ANBARÎ-I FADLA (Bak. Halife-i Şa-girdan)M.Sertoğlu.

ANZIYADE MAHLÛL (Bak. Oda mahlûiü)M.Sertoğlu.

ARABACIBAŞI Top Arabacıları ocağının en büyük ağası ve âmiri olan zat. ilk defa Yavuz zamanında derecesi sancak beyinden aşağı olmak üzere arabacıbaşı'-dan bahseden kayıtlara rastlanır. Böyle olmakla beraber bu ocak Topçubaşıya tâbi olmak üzere Fâtih devrinden beri vardı. (Bak. Top arabacıları ocağı). Arabacıbaşılık boşalırsa, İstabl-ı Âmire'den saraç veya küçük Imrahor kethüdası bu makama tâyin olunurdu. Kendilerine Serarabaî de denirdiM.Sertoğlu.

ARABACILAR KIŞLASI (Bak. Top arabacıları ocağı)M.Sertoğlu.

ARAKIYE Başa kavuk giyildiği devirlerde, bu serpuşun altına yağlanıp kirlenmesin diye ve teri emmek için giyilen takke. Bir adı da arakçin'di. Belli tarikat dervişlerinin başlarına giydikleri çoğu tiftikten dokunmuş külaha da arakiye denilirdiM.Sertoğlu.

AKAK RESMÎ (Bak. Zecriye resmi)M.Sertoğlu.

ARALIK (Bak. Büyük tövbe)M.Sertoğlu.

ARAP VE ACEM DEFTERDARLIĞI Yavuz Sultan Selim Doğu Anadolu ve Suriye'yi fethettikten sonra bu civarda merkezi Halep olmak üzere kurulan yeni bir defterdarlık olup buna Halep defterdarlığı da denirdi. Bu defterdarlık, 1573 yılında önce Diyarbskir, sonra Şam

ve sırasıyla Erzurum, Trablusşam defterdarlıklarına bölünerek Haleple beraber beşe ayrılmış oldu. (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

ARALIK TEVZİİ (Bak. Tevzi defteri)M.Sertoğlu.

ARAP VE ACEM KAZASKERİ Yavuz devrine kadar yalnız iki kazasker varken, doğu ve güney Anadolu'nun fethi üzerine merkezi Diyarbekir olarak üçüncü bir kazaskerlik kurulmuştur. Müverrih İdris-i Bitlisi ilk Arap ve Acem kazaskeridir. Suriye ve Mısır'ın zaptı üzerine ise, üçüncü kazaskerler divanı hümayun azaları arasına alınmıştı. Arap ve Acem kazaskerliği Yavuz'un son sadrıazamı Pirî Paşa tarafından kapatılarak buraya ait vazife ve salâhiyetler Anadolu kazaskerliğine eklenmiştirM.Sertoğlu.

ARAZİ Arapça dünya ve yeryüzü mâ-nasmdaki arz kelimesinin çoğulu olup bir memleketin bütün topraklarına verilen isimdir. Memleket arazisi kullanılış şekline göre muhtelif kısımlara ayrılırdı. Osmanlılarda toprak mülkiyeti islâmî sistemden alınma olmakla beraber, ayrı özellikler taşırdı. Bu özellikler ise Osmanlı Devleti kanunnameleriyle tarif edilmiş ve belirlenmişti. Buna göre Osmanlı Devletinde arazi çeşitleri şunlardı: / 1 — Mîrî arazi veya arazi-i emiriye rakabesi yani mülkiyeti devlete ait olan topraklar. Devlet, bunların kullanma hak kını belli şartlarla belli kimselere verirdi. Bunların başında ise, tımar, zeamet ve hâs sahipleriyle yurtluk ve ocaklık, arpa lık, malikâne sahipleri gelirdi. (Bak. Tı mar, Hâs, Zeamet, Yurtluk, Ocaklık, Ar palık, Malikâne). Bu şekilde toprağa ta sarruf edenlere, meskûn olan ve toprağı işleyip mahsul elde eden halkın vermekle mükellef buldukları yıllık vergi devlet tarafından terk (Dâimi) ve tahsis (Belli bir süre için) olunmuştu. Eğer bu top raklar Müslümanlarla meskûn ise verdikleri vergiye haraç ve bu araziye ise arazi-i haraciye denilirdi. / 2 — Vakıf arazi veya arazi-i mevkufa. (Bak. Evkaf). / 3 — Mülk arazi: Rakabesi (çıplak mülkiyeti) şahıslara ait olup öşür ve haraç vermezlerdi. (Bak. Öşür, Haraç). Eğer hem rakabesi, hem tasarrufu şahıs lara ait olursa buna sırf mülk, rakabesi şahıslara ve tasarrufu devlete veya dev let namına arazi tasarruf edenlere ait olursa buna Malikâne-divani denilirdi. (Bak. Malikâne-divanî). / 4 — Metruk arazi: Rakabesi devlete ait olup tasarrufu kimseye verilmeden herkesin faydalanmasına bırakılan otlak, yaylak, baltalık, harman yeri gibi arazi. Bunun maktu olan vergisini beraberce faydalananlar

verirlerdi. / 5 — Mektum arazi: Yani rakabesi dev lete ait olup kaydı bulunmadığından şa hıslar tarafından gizlice ve hiçbir vergi verilmeden kullanılan arazi. Metruk ve mektum arazi de mîrî arazi cinsindedir. Osmanlı devletinin elde bulunan arazi ka yıt defterlerinin bize verdiği bilgiye göre, genel bir sonuç olarak imparatorluk hududları içindeki arazinin Hicaz ve Afrika bölgeleri dışında kalan yerlerde ve yer yer az çok değişik olmakla beraber %20-30 u, geliri devlet hazinesine giren Havass-ı Hümayun %40-45 i, geliri çeşitli hizmet sahiplerine ayrılmış olan Timar, has, Zeamet, %30-20 si vakıf ve %10-5 i mülktüM.Sertoğlu.

ARDCILAR Osmanlı ordusunun harb ve yürüyüş nizamının gerisinde, ağırlıkların yanında bulunan neferlere verilen ad. Bunların bir adı da Dümдар diM.Sertoğlu.

ARETAS Göksu'nun Bizans zamanındaki adıM.Sertoğlu.

ARIFE DİVANI, ARİFE MUAYEDESİ Osmanlı sarayında Şeker ve Kurban bayramlarından bir gün önce yapılan törenin adı. O gün öğleden sonra başlarında çavuşbaşı olduğu halde Divan-ı Hümayun çavuşları alay meydanında, yani orta kapı ile Babüssaade arasındaki ikinci yerde ve Adil köşkü denilen padişahlara mahsus mevkiin karşısında saf halinde dururlar, mehterhane takımı da aynı şekilde yer alırdı. Ayrıca, Hâsahırdan çok süslü atlar mehterhâne'nin arkasında yer alır, fırkmemeleri için üzerlerine saraçlar binerlerdi. Büyük îmrahor ağa, bunlara nezaret ederdi. Merasim, ikinci namazından sonra fatiha ile başlardı. Bundan sonra mehterhane çalar ve çavuşlar alkış yaparlardı. Sonunda duacı çavuş yan manzum, yan mensur bir dua okur, çavuşlar âmin dedikten sonra yine bir fatiha ile merasim «ona ererdi. Bu merasimin bir adı da Arife Muayedesı idiM.Sertoğlu.

ARİYETİ ÇAVUŞ Yeniçeri veya acemi ocaklarında çavuş vekiline veya namzedine verilen isimM.Sertoğlu.

ARKADİAPOLİS Lüleburgaz'ın Bizans zamanındaki adıM.Sertoğlu.

ARNAVUT BELGRADI Türklerin Arnavutlukta Berat şehrine verdikleri isimM.Sertoğlu.

ARNAVUT İSKENDERİYESİ Türklerin İşkodra şehrine verdikleri isim M.Sertoğlu.

ARPA Yarım habbe, yani yaklaşık 35.5 miligrama eşit bir ağırlık ölçüsü. Aynı zamanda altı arpa karın karına gelirse bir parmak denilen' bir uzunluk ölçüsü ortaya çıkardı M.Sertoğlu.

ARPABAHA Her sene gereken arpa re ot ve hayvan levazımını sağlamak için arpa eminine hazineden verilen para (Bak. Arpa Emini). Bunun senelik miktarı XVII Yüzyıl ortalarında 11.816.379 akçe idi. Bunun maiyetinde iki yüz kadar arpacı bu-minde görülürdü. Yine, bu ad altında merkeze itaati azalan valilerle bâzı âsilerin halktan kanunsuz olarak vergi aldıkları olurdu ki bunun bir adı da Yembahadır. (Bak. Çizmebaha) M.Sertoğlu.

ARPA EMİNİ Sarayın Bîrun ricalinden ve âmirlerden olup (Bak. Bîrun) Hâ-cegân rütbesini taşırdı. (Bak. Hacegân). Vazifesi, saray ahırlarına ot ve arpa ile hayvan levazımını sağlamaktı. Emin-3 Cevv ve Şair Emmi diye de anılırdı. Bunun maiyetinde iki yüz kadar arpacı bulunurdu. Gündeliği altmış akçe idi. Sulh zamanlarında sarayda oturur, seferlerde cephede hayvanların yiyeceğini temin ederdi. Bu eminlik XIX. Yüzyılda zahire ne-zaretiyle birleştirilmiştir, (Cevv Farsça. Şair Arapça = Arpa) M.Sertoğlu.

ARPALIK Yüksek devlet memurlarına, bâzı saray mensuplarına, ilmiye (hoca) sınıfının ileri gelenlerine ilâve tahsisat, emekli veya mazuliyet maaşı olarak bağlanan gelirlere genel olarak verilen isim. Bunun, aslında memurluğu do-layısıyla at beslemek durumunda olanlar için bulunduğu tahmin olunmaktadır. Arpalık, kendisinden başka kalabalık maiyeti, uşak ve hizmetkârları bulunanların bu masrafları gözetilerek bağlanırdı. Sonraları daha fazla yayılmış ve hemen bütün ilmiye ficalî, daha çok azledildikleri devrede bundan faydalanmışlardır. Bununla beraber Şeyhülislâm, Kazasker, Müderris gibi ileri ilmiye ricaline, padişah hocalarına, güç vazifeler verilen idare âmirlerine vazifede buldukları zaman ayrıca arpalık verildiği gibi Yeniçeri ağası, Kırım Hanı ve bâzı saray mensuplarının memuriyet ve mevkileri gereği tabîi surette arpalıktan vardı. Arpalık, ya belli bir kaza veya sancağın yıllık gelirin bir kısmı tahsis olunmak veya hazineden belli bir gündelik verilerek olurdu. Bunun birincisine Bervec-i arpalık dirlik

ikincisine Bervech-i arpalık ulufe denilirdi. Arpalığın en fazlası idare âmirleri için yıllık yüz bin, ilmiye ricali için yetmiş bin, Yeniçeri ağası için elli sekiz bin, saray mensupları için en çok tımar derecesinde yani 19999 akçe olup ulufe olarak verilenlerin yıllık toplamı da bu dereceyi aşmazdı. Bu usul birçok suiistimallere meydan verdiği için XVIII. Yüzyılda kaldırıldı ve yalnız ilmiye sınıfına verilir oldu. Tan-zimattan sonra ise büsbütün kaldırılarak buna karşılık Tarık maaşı verilmeye başlandı. Meşrutiyetten sonra ise ilmiye sınıfına da, öbür devlet memurları gibi, muntazam aylık ve emeklilik bağlandı ve arpalık tarihe karışmış olduM.Sertoğlu.

ARPALIK TİMAR Bazı vazife sahiplerine gelirlerine ek olarak o görevde buldukları süreye mahsus olmak üzere bağlanan toprak dirliği olup öbür Tımar sahiplerinin yükümlülükleriyle bağlı değillerdiM.Sertoğlu.

ARSLANCISarayda beslenen arslan re kaplanlara bakanlara verilen isim. Bunlar on iki kişi idiler. Âmirlerine Arslancıbaşı denirdi. Ayrıca kethüda, odabaşı ve baş eski adlı ikinci derecede âmirleri vardı. Ayrı bir ocak olan arslancılarm işten çıkarılmaları ve işe alınmaları ise Hazinesarbaşıya aittiM.Sertoğlu.

ARSLÂN HANE Sarayda beslenen arslanların muhafaza olunduıkları yer. Silâhdar tarihi II. Ahmed'in tahta çıkışı bahsinde arslanhanein Sofa köşkü denilen Kara Mustafa Paşa köşkü ile Arz odası arasında karanlık bir yer olduğunu yazar. Sonradan ise, Gülhane meydanında bulunan Sultan Mahmut köşkü, Ab-dülaziz tarafından Arslanhane yapılmıştır. Bundan başka At meydanında, İbrahim Paşa sarayının yanında bulunup yeni Adliye binası yapılırken yıktırılan eski Mehterhâne'de de bir arslanhane vardı. Hatta bu yüzden Mehterhâne'nin Arslanhane diye anıldığı da olurdu. (Bak. Çadır mehterleri)M.Sertoğlu.

ARSLANLI(Bak. Esedî)M.Sertoğlu.

ARŞIN Eskiden beri Doğuda ve bu arada Osmanlı Devletinde kullanılan bir cins uzunluk ölçüsü. Aşk, parmak ucundan dirseğe kadar olan kol boyundan alınmıştır. Arşin iki türlü idi. Biri çarşı arşini, öbürü ise mimar arşinidir. Çarşı arşini kumaş ölçmek için kullanılırdı ve 68 santimetre boyunda idi. Bunun sekizde birine Ruba on altıda birine

Kerah denilirdi. Daha pahalı olan ipekli kumaşlar içinse —fiyatı göze çok görünmesin diye— Endaze adlı 60 santimetrelik bir ölçü kullanılırdı. Mimar arşını ise 75.8 santimetre idi; adı da Zira veya Zîra-ı mimari idi. Karın karına verilmiş altı arpa bir parmak, on iki parmak bir kadem, iki kadem bir zira' idi. iki buçuk zira' ise bir kulaç sayılmıştır. Bundan başka on iki nokta bir hat, on iki hat bir parmak, yani bir arpa altı hattıM.Sertoğlu.

ARTUKOĞULLARI Muhtelif şubeleri Amid ve Hısmkeyf'de 1101-1231, Mardin'de 1108-1408, Harput'ta 1185-1233 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türkmen hanedanıM.Sertoğlu.

ARUSİYE Osmanlı devrinde alman vergilerden biridir. Tekâlif-i Örfiye'dendi. (Bak. Tekâlif-i Örfiye). Bu vergi, evlenen kadınların kocalarından alınırdı. Miktarı her vilâyetin kanunnamesinde ayrı ayrı tesbit edilmiş olan gelinin kız, dul, Müslüman veya Hıristiyan olmasına göre. değişirdi. Genel olarak, Müslüman kızları için 60 ve dulları için bunun yansı kadar akçe idi. Bu vergi benzerleri gibi Tanzimatta kaldırılmış, nikâhlardan sadece Kadılar tarafından izinname adlı eşit bir harç alınması usûlü konmuşturM.Sertoğlu.

ARZ AĞALARI Saray ileri gelenlerinden olup padişaha doğrudan doğruya bir meseleyi açmak, mâruzâtta bulunmak yetkisi olanlar. Bunlar, has odanın büyük zabıtları olan Has odabaşı, Silâhtar, Çuhadar ve Rikâbdar ağalar ile Âmed ağalardan Kapı ağası, Kilerci başı ve Saray ağası idiler. (Her biri için kendi maddelerine bak.) Fâtih Kanunnamesine göre, hepsinin adına yalnız Kapı ağası konuşabilirdi.Sonradan bu hak öbürlerine de verilmiştirM.Sertoğlu.

ARZA GİRMEK Topkapı sarayında Divan-ı Hümayun toplantılarından sonra, toplantıya katılanların padişah huzuruna kabul edilmeleri hakkında kullanılan bir tâbir. Divan-ı Hümayun haftada dört kere toplanırken arz günleri pazar ve sah idi, ikiye indiği sırada sadece sah olmuştur. (Bak. Divan-ı Hümayun). Toplantı sona erince vezir rütbesinde değilse önce yeniçeri ağası arza girer ve Ocakta olup bitenleri Padişaha bildirirdi. O çıktıktan sonra Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, onlar da çıktıktan sonra başta Sadriazam olduğu halde öbür Kubbealtı vezirleri, Defterdarlar ve Nişancı arza girerlerdi. Yeniçeri ağası vezir derecesinde ise, önce tek başına, sonra divan halkı ile beraber bir daha arza girmesi kanundu. Defterdar vezir

derecesinde değilse, malî meseleler ve ulufe üzerine söyleyeceklerini söyler ve çıkardı. Vezir derecesinde ise içeride kalırdı. Eğer beğlerbeğilerden birisi bir iş için divanda bulunmuşsa o da arza girer ve önce kendi işleri hakkında maruzatta bulunduktan sonra çıkardı. Ondan sonra, divan heyeti adına Sadrıazam padişaha maruzatta bulunur, bu sırada vezirler sol tarafta ve biraz uzakça dururlar, söze karışmazlardı. 16<Î5 tarihine kadar sadrıa-zamların arza girişlerinde hükümdarların karşısındaki kırmızı kadife kaplı sedire ilişip oturmaları âdet iken bu tarihte veziriazam olan Melek Ahmet Paşa saygısı yüzünden oturmadığından bundan sonra da oturulmaz olmuştu. Arz sırasında padişaha bütün devlet işleri anlatılır, önemli meseleler hakkında karar alınırdı. Divan toplantıları tavsadıktan sonra yalnız ulufe (maaş) dağıtıldığı zaman arza girilir olmuş, önemli devlet işlerinin arzı veya danışılması için sad-riazamların yazılı olarak hükümdarlardan izin alması ve tayin olunan gün ve saatte huzura çıkmaları usulü kabul edilmiştiM.Sertoğlu.

ARZ ODASI Padişahların arz günleri Sadrıâzamla Divan-ı hümayun erkânını kabul ettikleri yer. (Bak. Arza girmek). Burasını önce Fâtih yaptırmıştır. Onun zamanına kadar hükümdar olanlar DivanE başkanlık ederken Fâtih bu usulü bırakarak toplantıdan sonra arz odasında kendisine maruzatta bulunulmasını kanun haline koymuştur. Bu oda, Topkapı sarayında üçüncü kapıdan, yani Babüssaade'dee girer girmez karşıya rastlar. Fâtih tarafından yaptırılan ilk binası kısmen yandığı için Abdülmecit zamanında bugünkü haliyle yaptırılmıştır, içindeki direkleri v« çatısı, gümüşten yapılmış taht III. Murad devrinden kalmadır. Yine bu odada tunçtan bir ocak ile iki tekneli bir çeşme göze çarpar, içeride konuşulanlar duyulmasın diye konuşmalara başlanınca çeşmenin suyu akıtılarak bir çağıltı yaptırılmış. Ara odasının kapısı Babüssaade'ye bakar. Bunun sırasında Peşkeş kapısı adlı başka bir kapı vardı. Elçiler tarafından hükümdara sunulan hediyeler asıl kapıdan girer, Peg-keş kapısından çıkar ve bu sırada padişah tarafından seyredilirdi. Odanın duvarları güzel çinilerle süslüydü. Yabancı elçiler de hususi bir merasimle Padişahın huzuruna arz odasında kabul edilirdiM.Sertoğlu.

ASÂKİR-İ HASSA (Bak. Yeni Bostancı Ocağı)M.Sertoğlu.

ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE 1826 yılında Yeniçeri ocağının kapatılması üzerine II. Mahmud'un emriyle kurulan yeni talimli asker teşkilâtına v&-rilen isim. Bu teşkilâtın başına ilk defa Serasker unvanıyla eski Yeniçeri ağalarından Ağa Hüseyin Paşa getirildi. Asâ-kir-i Mansure Kuruluşunda tertib adlı sekiz kıtadan ibaretti. Her tertib'in başında Binbaşı adlı bir âmir bulunuyordu. Hepsi birden ise Başbinbaşı'ya bağlı idiler. Her tertip on altı saf'dan mürekkep olup her saf bir Yüzbaşının emrine verilmişti. Yüzbaşılardan maiyetinde ise ikişer Mülâzım vardı. Ayrıca her tertipte bir top bulunacak ve topçubası adlı subayın kumandasında olacaktı. Safların ise sekizi sağ, sekizi sol sayılmış, herbirine kol adı verilmiş; kollara, sağ ve sol Kolağalan adlı subaylar tâyin olunmuştu, iki sene sonra bu teşkilât islâh olunarak tertip'lere Alay ve kumandanlarına Miralay adı verilmiş, saf tâbiri de Bölük olmuş, her Alay Binbaşı kumandasında üç taburdan teşkil olunarak ayrıca sağ ve sol kolağası adlı iki subay, bir kâtip, bir sancaktar, her bölüğe yüzbaşı ve mülâzımlardan başka bir başçavuş ve bir bölük emini tâyin edilmişti. Her alayda ise, Miralaya yardımcı olmak üzere bir Kaymakam vardı, iki alay bir Miraliva'nın ve üç alay bir Ferik'in kumandasındaydı. Asâkir-i Mansure'nin en büyük kumandanı ise Müşir rütbesinde olup, Miralaydan büyük zabitleri de Paşa unvanını almışlardıM.Sertoğlu.

ASAPİRE Akçe (Rumca Aspro) kelimesinin yeni şekli. (Bak. Akça)M.Sertoğlu.

ASESBAŞI Yeniçeri ocağı'na mensup olup inzibat ve asayiş işlerinde görevli bulunan kimse. Kendisi Bölükbaşı derecesinde idi; aynı zamanda ağabölüklerinden birisinin kumandanıydı. Lâkin, belli bir odası olmayıp hangi Bölükbaşı Asesbaşı olursa mensup bulunduğu Oda da Ases odası sayılırdı, İstanbul içindeki Tomruklar ile Babacafer zindanı da Asesbaşı'nın emri altındaydı. Ocaktan birisinin katli (öldürülmesi) hükmü çıkarsa Asesbaşı'ya teslim olunurduM.Sertoğlu.

ASIL Yeniçeri ocağı maaş defterinin orijinal nüshası. Yeniçeri kütüğü. Bunlar, Yeniçeri kâtibinin nezareti altında Asil şagirdleri denilen kâtipler tarafından kısım kısım yazılır, her şagird yazdığı kısmı imzaladıktan sonra bir araya getirilip bir cilt olurdu. Her şagird, kendi yazdığı bölümden sorumlu idi. Asıl deftere yazılması

lâzımgelen şerh ve tashihleri yeniçeri kâtibi yapardı. (Bak. Yeniçeri Kâtibi)M.Sertoğlu.

ASITANE İstanbul'a verilen eski isim-terden biriM.Sertoğlu.

ASPRO (Bak. Akçe)M.Sertoğlu.

AŞAĞI BÖLÜKLER Kapıkulu süvarilerinden sağ ve sol Garipler bölüklerine verilen isim. (Bak. Garip Yiğitler)M.Sertoğlu.

AŞAR (Bak. öşür)M.Sertoğlu.

AŞÇI BAŞI, AŞÇILAR Saray mutfağında her gün pişen yemekleri hazırlıyanlar ayrı ayrı idi. önde padişahın kendisi için pişen yemeklerle meşgul olan Kuşçu-başı'lar. (Bak. Kuşhane) sonra Valide sultan. Şehzadeler ve Harem halkına yemeklerin piştiği Has matbah aşçıları gelirdi. Bunlar, Üstadan-ı matbah-ı hâs denilen on yedi usta ve Hülefa-i matbah-ı hâs diye anılan on iki kalfa, has matbah bölükleri, bölükbaşları ve bölük halkı olan şagirdlerdi. Üçüncü kısım ise, Enderun halkı ile Bîrun halkının ve herhangi bir sebepten dolayı sarayda yemek yiyenlerin yemeklerini hazırlıyan Matbab-ı âmire kısmının usta, kalfa ve şagirdlerinden meydana gelirdi. Bunlardan başka, sayıları üç yüz kadar olan Tabbah adlı aşçı efradı vardı: Bunlar da sanatlarına göre Tatlıcı, Balıkçı, Hamurcu, Pilavcı, Kebapçı, Perhizci diye anılırlardı. Her birinin maiyetinde yamakları vardı. Bir mutfakta çalışanların âmirine Aşçıbaşı ve bütün aşçıların âmirine ise Baş aşçıbaşı denilirdi. Aşçıların iki üç akçe yevmiyeleri ve her gün kesilen hayvanların baş ve ayaklarının satılmasından elde edilen paradan payları vardı. Bir aşçı veya tabbah terfi ederse matbah-ı hâs şagirdi olur, sonra kalfa ve ustalığa yükselirdi. Dış hizmete çıkarlarsa kapıkulu süvarisi olurlardı. (Bak. Matbah-ı âmire)M.Sertoğlu.

AŞÇI USTA Bir Yeniçeri Bölük veya Ortasının oturduğu odanın yemeğini pişirmekle görevli kimse. Bunun maiyetinde birçok yamak ve çıraqları vardı. Odanın matbahı, aynı zamanda Orta veya Bölüğün tevkifhanesiydi. Aşçı ustalar, derecelerine göre Odaların küçük subaylarından oldukları halde itibarları pek büyük olup XVIII. Yüzyıldan sonra Yayabaşı ve Bölükbaşıla-ra bile hükmeder olmuşlardır, içlerinde en nüfuzlusu ise, otuz ikinci Ortanın Aşçı ustasıydıM.Sertoğlu.

AŞURE Kelimenin aslı aşura olup ara-bî ayların ilki olan Muharrem ayının o-nuncu gününün adıdır. Araplar, eskiden beri bugünü mukaddes sayarlar ve oruçla geçirirlerdi. Hicretin ikinci yılında Ramazan orucu farz olduktan sonra, aşure günü oruç tutmak mükellefiyeti Müslümanlar için kalktı ve isteyen tutar oldu. Bu gün için, çoğu sonradan çıkarılmış birçok rivayetler vardır. Bunlar, Hazreti, Âdem'in ilk günahından dolayı tövbesinin o gün kabul olunduğu, Hazreti İbrahim'in o gün ateşten kurtulduğu, Hazreti Yakub'-un oğlu Hazreti Yusuf'a o gün kavuştuğu ve Hazreti Nuh'un bindiği geminin tufandan sonra sular çekilince Cudi dağına o gün oturmuş olduğu gibi rivayetlerdir. Yine rivayete göre Hazreti Nuh, gemide kalan çeşitli erzaktan tatlı bir çorba pişirilmesini emretmiş, Tufandan kurtulanlar o günü kutlayarak bayram etmişler ve bu çorbadan yemişlerdi. Müslümanlar arasında öteden beri Muharrem'in onuncu günü aşure denilen bu çorbanın pişirilip konu komşuya ve muhtaçlara dağıtılması â-dettir. Peygamberimizin (S.A.V.) torunları Hazreti Hüseyin (R.A.) Kerbelâ'da Muharrem'in onuncu gününde şehit edildiği için zamanla aşure onun ve onunla beraber o gün Kerbelâda şehit olanların ruhu için pişirilir ve dağıtılır olmuştur. On Muharremde Şifler matem tutarlar, âyinle döğünüp başlarını ve sırtlarını yaralarlar. Bu yüzden içlerinde ölenler bile olur. Ehl-i Sünnet itikadı ise böyle âyinleri yasaklar. (Bak. Ehli Sünnet, Büyük tövbe)M.Sertoğlu.

ATABEĞ Türkçe Ata, ve Beğ kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir terim, ilk önce Selçuklular devrinde kullanılıp başlangıçta yüksek bir vazife ve memuriyeti ifade ederken zamanla bir unvan olarak da kullanılmıştır. Atabeğler, Selçukluların geniş selahiyet-li sınır kumandanları idiler. Aynı zamanda hükümdar çocuklarının tâlim ve terbiyesi de bunlara verilmişti. Selçuk sultanları, imparatorluğu daha sağlıklılarında —Eski Türk geleneğine göre ailenin ortak malı saydıklarından— aile fertlerine dağıtırlar ve bunlar arasında yaşlan küçük olanlara mürebbi ve bir dereceye kadar vasi olarak emirlerden birini tâyin e-derlerdi. Bunlar, ya hanedana bağlı eski ve muteber Oğuz Beğlerinden, veyahut Sultanın, hizmet ve bağlılıklarından dolayı takdir kazanmış, emirlik ve kumandanlık derecesine kadar yükselmiş kölelerinden seçilirdi. Bunlar arasında ilk defa Alparslan, henüz yaşı küçük olan veliahdine veziri Nizamülmülk'ü Atabeğ seçmiş ve bu memuriyet

ve unvan ilk defa bu zata verilmiştir. Atabeğlik müessesesi bütün Selçuklu şubelerinde ve bu arada Anadolu Selçuklularında görülür. Selçuk devletinin merkezde gücü sarsıldıktan sonra bu Atabeğler, istiklâllerini ilân ederek türlü sülâleler kurdular. Şam Atabeğleri, Azerbey-can Atabeğleri gibi. Kirman Selçuklularında bu ta'bir Lalabeğ şeklini almıştır. Selçukluların idarî geleneklerine sahip çıkan Osmanlılarda ise sadriazamlar hakkında Lala tabiri tâ başlağıçtan beri kullanılmıştır. Bununla beraber, Osmanlı kroniklerinden bazılarının sadriazamlardan bahsederken Müsteşarı devlet ve Atabe-i saltanat dediklerine rastlanırsa da atabeğ tâbiri Osmanlılarda hiçbir zaman resmî bir unvan olarak kullanılmamıştır. Son yapılan araştırmalar ise, bu müessesenin Selçuklulardan önce de eski, hattâ çok eski Türk devletlerinde bulunduğunu, Tu-Kiyularda bile var olduğunu, Selçuklularda ise sadece yeniden ortaya çıktığını meydana koymuşturM.Sertoğlu.

ATEŞ KAYIĞI, GEMİSİ Denizciliğin yelken devrinde Osmanlıların ve başka devletlerin donanmalarında kullanılan ve yalnız yelkenle giden bir nevi gemidir. Yeni olarak yapıldıkları gibi eski gemilerden faydalanılarak da hazırlanırdı. Bunlar, harb zamanlarında düşman donanmasını yakmak için kullanılırlardı. Yanıcı ve parlayıcı maddelerle dolu idiler. İçindekiler bunu düşman üzerine püskürtür ve belli bir mesafeye gelince arkasındaki lombarlardan kendilerini denize atıp yüzerek arkada bulunan kayığa biner, geri dönerlerdi. 1770 Çeşme deniz savaşında Ruslar, bu türlü gemilerle yaptıkları bir gece hücumunda Osmanlı donanmasını yakmışlardırM.Sertoğlu.

AT GEMİSİİnce donanma gemilerinden ve çekdirilerin yalnız kürekle hareket edenlerindendi (Bak. İnce donanma, Çekdiri). İçi döşemeli, baş ve kış tarafları rampalı idi. Hayvanların kaymamaları için rampalar cilalıydı. Tımarlı Sipahinin Anadolu'dan Kümeliye taşınması için Çardak ile Gelibolu arasında kullanılırdı. Başında ve kışında ikişerden dört kürekle yürürdüM.Sertoğlu.

ATİK DEFTERİ (Bak. Defter-i .atik)M.Sertoğlu.

ATİK ZOLOTA (Bak. Alman taleri-si)M.Sertoğlu.

ATİNA MUAHEDESİ 1913 yılında Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında imzalanan anlaşma. Bunun hükümlerine göre Doğu Trakyadan başka, bütün Balkanlar kaybedilmiştirM.Sertoğlu.

ATLI MUKABELESİ Baş defterdarlığa bağlı Hazine-i âmire dairesindeki kalemlerden biri. Bir adı da Süvari mukabelesi idi. Kapıkulu süvarilerinin isim kütüklerinin tutulduğu ve maaş defterlerinin hazırlandığı yerdi (Bak. Bab-1 defteri, Kapıkulu süvarileri)M.Sertoğlu.

ATLI SEKBAN (Bak. Sekban)M.Sertoğlu.

ATLI ZAĞARCI (Bak. Zağarcı)M.Sertoğlu.

ATMACACI (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

AT MEYDANI Sultanahmet meydanına Türkler tarafından verilen bir addır. Eskiden burası, Romalıların ve sonra Bizanslıların araba yarışları, çeşitli müsabakalar yaptıkları hipodromdu. Şimdi görülmekte olan biri örme, öbürü yekpare ve ortalarındaki bronzdan olan Burmalı sütun, hipodrom'un spinası üzerindeki âbidelerdir. Seyircilerin bulunduğu tribünlerin yerlerinde, bugün, bir tarafta Sultanahmet Camii, öbür tarafta İbrahim Paşa sarayı vardır. Türkler İstanbul'u aldıkları zaman hipodrom çoktan harap olmuştu. Fâtih, bu yeri yine spor meydanı yaptı, at ve cirit müsabakaları alanı oldu. Kendisinin de burada gürz talimleri yaptığını Osmanlı minyatürlerinde görüyoruz. Pek çok eğlencelere, çeşitli oyunlara sahne olan Atmeydanı Osmanlı Devletinin Duraklama ve Gerileme devrinde çeşitli sipahi ve yeniçeri ayaklanmalarına da sahne olmuş başlıca toplantı yerlerindendi. İlk Türk genel sergisi de 1863 de bu yerde tertiplenmişti. Meydanı park haline getiren Sultan Abdülâziz'in son yıllarında zaptiye nazırı olan Hüsnü Paşadır. XIX. Yüzyılın başından beri de Atmeydanı yerine Sultanahmet meydanı adı kullanılır olmuşturM.Sertoğlu.

AT MEYDANI SARAYI (Bak. İbrahim Paşa sarayı)M.Sertoğlu.

AT MEZARLIğI Karaca Ahmet'de padişahların ölen atlarına mahsus olan mezarlık. Osmanlı Türkleri, öbür Türkler gibi ata büyük değer verirlerdi. Beylerin ölen atlarının gömülmesi âdetti. Nitekim Osman

Gazi'nin Sisli kır adlı atının gömüldüğü, hattâ buna bir mezar taşı dikildiği rivayet olunmuşturM.Sertoğlu.

ATRANOS Orhaneline Bizanslılar tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

AVADAN BOSTANCILARI (Bak. Ye-şillikçi)M.Sertoğlu.

AVARIZ Osmanlı vergilerinden ve Rûsum-ı örf iyedendi. (Bak. Rûsum-ı örfiye). Resmî adı Avârız-ı Divaniye idi. Aslında olağanüstü hallerde halka yüklenen malî, aynî ve bedenî vergilerdi ama zamanla sürekli olmuştur. Bunlar donanma için kürek yapmak, kürekçi vermek başta olmak üzere, ot, saman, zahire vermek; kale, köprü, yol tamirlerinde bedenen ça-lışrna gibi şeylerdi. XVI. Yüzyıldan başlamak üzere bu cins mükellefiyetler yavaş yavaş belli bir miktar para vermeğe döndü ve buna Avarız akçesi dendi. Bununla beraber, aynen veya bedenen ödenen mükellefiyetler de büsbütün ortadan kalkmış değildi. Daha doğrusu, devlet aynî veya bedenî olarak yerine getirilecek hizmete lüzum görmez, bunun yerine avarız akçesi alırdı. Avarız akçesi usulünün geniş ölçüde yürürlükte olduğu zamanlarda da, ba-zan bir bölgeden bu paraya karşılık ayni veya bedenî hizmet istenirdi. Bu verginin toplanması için tamamiyle ayrı bir usûl kullanılırdı. Bütün memleket, avarız hanesi adlı kısımlara bölünmüştü. Köylerden başlayarak kasaba ve şehirler nüfuslarına zenginlik ve tahammül derecelerine göre belli Avarız Hanesi sayılmışlardı. Böylece, meskûn bir yer, kendi hususî şartlarına göre, 5, 10, 20, bazan da yarım, dörtte bir veya sekizde bir Avarız Hanesi sayılır, ihtiyaç zamanında Divanın teklifi ve padişahın tasdiki ile tesbit olunan ihtiyaç bu Avarız Hanelerine bölünerek vergilendirilirdi. Bu ise, ev başına 50 akçeden 1000 akçeye kadar para, bunun karşılığı kadar ot, saman veya zahire, 10 20 evden bir kürekçi veya bedenen çalışacak Cerahor ilh.. şeklindeydi. Askerî sınıflar, ilmiye sınıfı, idarî hizmet görenler Yuvacı, Kayacı, Çadırcı, Derbentçi, Köprücü, Çeltikçi (Her biri için kendi maddesine bak) gibi ağır sınıflar ve kereste, zift, yelken bezi, ok ve yay, saray mutfağı için çeşitli yiyecek, yeniçeri çuhası vermek gibi zaten hep aynî mükellefiyetler altında bulunanlar, serhad bölgeleri ve vakıf reayası avarızdan muaftılar. Bu muafiyet padişahın emriyle bazan pek büyük hizmetlerde bulunanlara da tanınırdı. Bir adı da Salgın olan avarız, XIX Yüzyılda artık hemen

tamamen para olarak ödenen bir vergi şekline girmiş ve Tanzimatın Haniyle kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

AVARIZ VAKIFLARI Bir bölgeden alınan bilhassa nakdî avarıza karşı o yerin hayırsevenleri tarafından kurulan vakıflara verilen isim. Bu vakıfların geliri ile halka bir mükellefiyet yüklenmeden avarız ödenirdi. Avarız vakıfları, bu verginin bilhassa sık sık ve gelişi güzel bir şekilde toplanmaya başlanmasından sonra kurulmuştur. Bu vergi ödenmediği yıllarda veya ödenenden artan kısımla mahallî âmme hizmetleri görülür, içtimaî yardımlar için kullanılırdı. Avarız kalktıktan sonra ise tamamıyla bu işlere sarfedilir olmuş. 1930 yılında çıkan 1580 sayılı kanunla belediyeler geliri arasına alınmıştır. (Bak. Avarız)M.Sertoğlu.

AVCIBAŞI (Bak. Avcılar). **AVCILAR**: Hükümdarlarla birlikte ava giden veya Sarayda av kuşlarına / / bakan, yahut da dışarıda Saray için av kuşu yetiştirenlerin hepsine birden verilen isim. Bunlar umumiyetle Ulûfeli, Tımarlı, Muaf olmak üzere üç kısımdı. Şimdi bunları teker teker gözden geçirelim: / 1 — Ulûfeli avcılar; bunlar ya Yeni çeri ocağından veya saraydan olurlardı. Ocaktan olanlar ise iki sınıftı. Biri, Sek ban bölüklerinin içinde otuz üçüncü bö lüktü. (Bak. Sekban). Bu bölük fertlerine avcı veya şikârı, kumandanlarına Ser şikârî denilirdi. Sekbanların en itibarlı bölüğü olup hükümdarlarla birlikte ava giderlerdi. İleri devlet adamlarıyla ocak ağalarının evlâtları bu bölüğe kaydolunur du. Bundan başka, Zağarcı, Saksoncu ve Turnacılar da Avcı Ortaları idi. (Her bi ri için kendi maddesine bak). / 2 — Muhtelif Orta ve Bölükler efradı arasında bulunan avcı veya şikârîlerdir. Hepsi birden Avcıbaşının emrindeydiler. Bunlar da padişahla birlikte ava giderler, aynı zamanda av bölgesinin emniyet ve inzibatını sağlarlardı. Bunların bir vazî fesi de, avcıbaşının nezaretinde olarak yeniçeri talimhanesinde acemi efrada tü fek talimi yaptırmaktı. Lâkin bu vazife leri XVII. Yüzyıldan itibaren terk edil miştir. Saraya mensup olan avcıların bir takımı ise, Bîrun halkından, Şikâr ağa lan diye anılan Çakırcı, Şahinci, Atma- cacılardı. Bunların âmirleri Çakırcıbaşı Şahincibaşı ve Atmacacıbaşı diye anılır lardı. Kendileri Rikâb ağaları denilen zümreden olup itibarlı ağalardandılar. Çakırcıbaşı dış hizmete çıkarsa, Beğlerbeği olur, yerine Şahincibaşı, onun yerine de Atmacacıbaşı geçerdi. Şikâr ağaları bö lüklerinde

ayrıca kethüdarları, eskileri ve hizmet erleri olan Müteferrikaları vardı. / Tımarlı avcılara Hassa kuşbazları denilirdi. Bunlar da Doğancı, Çakırcı, Şahinci ve Atmacacı olup buldukları bölgede arpalık şeklinde zeamete sahip idiler. Doğancıbaşının nezaretinde saray için av kuşları yetiştirirlerdi. Hassa kuşbazları iki sınıftı; birisine Görünççü, öbürüne Götürücü denirdi. Birinciler, av kuşlanm terbiye eder, öbürleri İstanbul'a getirirler, burada Doğancıbaşı'ya teslim ederlerdi. Görünççülerden Saraya girip geçici olarak veya sürekli hizmet edenler de olurdu. / 3 — Muaf avcılar ise, Kayacı, Yuva-cı. Yavruculardı. Bunların bir kısmı sarp ve kayalık yerlerde yuvaları arayıp bulur, bir kısmı onlara bakar, yavruların büyümesini ve kanatlanmasını sağlar, bir kısmı ise vakti gelince yavruları yuvalarından alıp Görünççülere teslim ederlerdi. Bu hizmetlerine karşılık emirlerine verilen çiftliklerde ziraatle uğraşır, vergilerden muaf olurlardı. Bunlardan Hıristiyan olanların çiftliklerine Baştine denirdi. Enderun halkından olanlar hâriç, avcılarının hepsi Çakırcıbaşı'ya bağlı idiler, işten çıkarılmaları ve tayinleri onların isteğiyle olurdu. Bunların dışında Mîrî sayyad denilen bir grup vardı ki, bunlar da tuzak kurarak av kuşu, veya ayı, kaplan, zerduva, sansar, tilki gibi hayvanları avlayıp postlarını teslim ederek, bir teslim vesikası alırlardı. Bunların kimler ol-' düğü isimleriyle belli olup Çakırcıbaşımın defterinde kayıtlı idiler. Bu yüzden bir adları da Defterli avcılardı. Yalnız bu vazife karşılığında her av için belli bir para mı aldıkları, yoksa bazı muafiyetlere mi sahip buldukları belli değildir. Yalnız, bu vazifenin Defterli Avcılar için bir mükellefiyet olduğu anlaşılmaktadırM.Sertoğlu.

AVLONYA VE AĞRIBOZ MUKATAASI KALEMİ Bu bölgelere ait mukataa-larm iltizam ve muhasebesi işleriyle meşgul olurdu. (Bak. Bâb-1 defterî)M.Sertoğlu.

AVRAT PAZARI (Bak. Esir Pazarı)M.Sertoğlu.

AYAK DIVANI Divan-ı hümayun'un her zamanki toplantılarının dışında olarak olağanüstü zamanlarda ve acele hallerde Padişahların da hazır bulunması ve başkanlık etmesiyle kurulan divan. Eğer bu divan, Padişahın bulunmadığı bir yerde, meselâ seferde toplanırsa o zaman Sad-rıazam ve Serdar-ı Ekrem olan zat bu divana başkanlık ederdi. Toplantı sırasında başkanlık eden zattan başka, herkesin ayakta durması yüzünden buna Ayak Divanı denmiştir. Ayak

divanlarında müzakere olunan meseleler, hemen karara bağlanırdı. Padişahlar Ayak Divanını ya herhangi bir mesele dolayısıyla tebaalarıyla temas etmek ihtiyacını duydukları vakit veya ayaklanan halk ve askerlerin zorla-masıyla toplarlardı. Böyle zamanlarda taht Bâbüssaade'nin önünde kurulur, Padişahlar buraya çıkıp oturur ve tebaalarıyla aracısız olarak konuşurlardı. Bu sırada bazan onların huzurunda bile uygunsuz hattâ feci hadiselerin cereyan ettiği, vezirlerin zorla idam edildikleri, hattâ padişaha dil uzatıldığı olmuştur. Padişahlar, bazan da yalnız devlet ricaliyle ayak divanını kurarak hemen karara bağlanması gereken meseleleri görüşürlerdi. (Bak. Divan-ı Hümayun)M.Sertoğlu.

AYAN Bir memleketin, bir bölgenin, bir kasabanın veya bir sınıfın ileri gelenleri hakkında kullanılan bir tâbir. Zamanla ve en çok XVIII. Yüzyıldan itibaren imparatorluğun muhtelif yerlerinde, çoğu yerli eşraf ailelerinden olmak üzere türeyen bir sınıfa da bu isim verilmiştir. Bunlar, merkezin zayıflığından faydalanarak kuvvetlenmişler ve buldukları bölgeleri âdeta hakimiyetleri altına almışlardı. Bunların birçok imtiyaz ve salâhiyetleri zamanla devlet tarafından da istemeyerek kabul edilmiş, nihayet II. Mahmut uzun bir mücadeleden sonra köklerini kazıyarak devlet içinde devlet olmalarına son vermiştirM.Sertoğlu.

AYAN MECLİSİ Osmanlı imparatorluğu Meşrutiyetle idare edildiği sırada ikinci Teşriî Meclise verilen ad. Mebusan meclisi ile beraber 1877 de açılıp bir sene çalıştıktan sonra kapatılmış, 1908 de yine Mebusan meclisiyle birlikte yeniden açılarak 1923 yılında, yani İstanbul hükümetinin sonuna kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

AYASTEFANOS MUAHEDESİ Yeşil-köye vaktiyle Rumlar Ayastefanos derlerdi. 1878 yılında meşhur 93 savaşını kaybeden Osmanlı Devleti, Ruslarla burada bir andlaşma imzalamıştır. Buna göre Karadağ ve Sırbistan'ın ve Romanya'nın istiklâli tanınmış, Bulgaristan muhtar bir prenslik olmuş; Besarabya, Kars, Ardahan, Doğu Bayazıt, Batum Ruslara geçmiş, Balkanlarda kalan Türk toprakları ikiye bölünerek merkezle doğrudan irtibatım kaybetmiş ve Osmanlı Devleti 245 Milyon 207 bin 301 Osmanlı altını tazminat vermeğe mahkûm edilmiştir. Diğer Avrupa devletlerinin bilhassa İngiltere'nin itirazı üzerine bu andlaşmanın pek ağır olan

şartları Berlin andlaşması ile değiştirilmiştir. (Bak. Berlin Muahedesi)M.Sertoğlu.

AYAZMA BAĞÇESİ (Bak. Hadâik-i Hassa)M.Sertoğlu.

AYDINOĞULLARI XIV. Yüzyılın başlarında Aydın, Birgi, İzmir, Ayasuluğ bölgelerinde kurulmuş olan bir Türk beyliği. 1426 yılında Osmanlılar tarafından bu soyun hâkimiyetine son verilerek toprakları kendi topraklarına katılmıştırM.Sertoğlu.

AZAB Kelime mânası evli olmayan veya henüz evlecaenijs. bekâr erkek demektir. Anadolu beyliklerinde donanma hizmetinde kullanılan askere bu isim verildiği gibi, Osmanlılarda Eyalet askerinden hafif piyadeye bu isim verilmiştir. Bunlar, XVI. Yüzyılın ilk yarısına kadar kullanılmıştır. Bundan başka Osmanlı piyadesinde kullanılan ve Tersane halkı'ndan olan azablarla (Bak. Bahriye Azabları) kale korunmasında kullanılan azablar vardı. Bu sonuncular kale muhafızlarının yaya kısmı idi ve bekârlardan kurulur, kalelerin içinde otururlardı. Atlı olanlarına ise Farison denirdi. Bir kısmı ulûfeli, bir kısmı tımarlı olup gedik şeklinde, yani her kalede belli ve miktarı değişmez sayıda idiler. Ulûfeli azab, lâyıık görülürse tımarlı olurduM.Sertoğlu.

AZABAN-I TERSANE (Bak. Bahriye Azabları)M.Sertoğlu.

AZAB KAPISI (Bak. Bahriye Azapları)M.Sertoğlu.

AZADIR İşten çıkarıldıkları zaman daha çok Mısır'a gönderilen Darüssaads ağalarının geçimlerini sağlamak için bağlanan maaş. (Bak. Darüssaade ağası)M.Sertoğlu.

AZAK Don nehrinin denize döküldüğü yere yakın bir şehir. Adını Azak denizinden almıştır. Bu deniz, insan ayağı şeklinde olduğu için Kırım lehçesiyle Azak diye anılmıştır. Azak şehri, 1475 yılında Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki donanma ve asker tarafından fetholunmuş, 1696 tarihinde ise Deli Petro tarafından kuşatılıp zaptedilmiştir. 1713 de Edirne andlaşması Azak ve civarını Osmanlılara iade etmiştir. Azak kalesi, 1736 yılında, Rusların harp ilânı olmadan saldırısına uğramış, üç ay kahramanca müdafaa edildikten sonra kaybedilmiştir. 1739 Belgrad andlaşması Azağı

kesin olarak Rus'lara terketmiş ve 1774 Kaynarca andlaşması da bunu öyle tanımıştırM.Sertoğlu.

BABA CAFER ZİNDANI İstanbul surlarının Haliç tarafında bugün hâlâ Zindan kapısı diye anılan kapının bulunduğu burcun altındaki meşhur zindan. Bizans devrinden kalma bir yapı olup İstanbul'un fethinden itibaren Osmanlılar tarafından hapisane olarak kullanılmıştır. Siyasî suçlular dışındaki katil, hırsız, ahlâksız ve borçlular burada hapsedilirdi. Siyasî mahkûmlar ve asker sınıfından olanlar ise Yedikule, Rumelihisarı, Kurşunlu mahzen, Ağakapısı ve Tersane zindanlarında hapsedilirlerdi. Baba Cafer ve Galata, zindanı âdi suçlular içindi. Bu zindanın kadınlar için ayrı bir kısmı da vardı. Bir subaşının nezaretinde bir odabaşı, yeteri kadar zindancı ve zindan kâtipleri tarafından korunur ve idare olunurdu. Burada bulunun mahpuslar devlet tarafından beslenmezler, halkın sadakasiy-le geçinirlerdi. 1831 senesinde yalnız kadınlara mahsus bir hapisane olarak kullanılmakta iken mahkûmlar başka yere götürülerek burası karakol olarak kullanılmıştırM.Sertoğlu.

BABA ÇEŞMESİ Topkapı sarayında zülüflü baltacıların duvarları çinili koğuşlarının avlusunda bulunan çeşmeye verilen isimM.Sertoğlu.

BABA FİNGO (Bak. Gabyar, Gıran-di)M.Sertoğlu.

BÂB-I AĞA Ağa kapısının başka adı. (Bak. Ağa Kapısı)M.Sertoğlu.

BÂB-I ÂLÎ Paşa kapısına I. Abdül-hamid devrinden itibaren verilen isim. (Bak. Paşakapısı)M.Sertoğlu.

BÂB-I AS AFİ Paşa kapısının diğer adı. (Bak. Paşakapısı)M.Sertoğlu.

BAB-Î ASKERİ (Bak. Serasker kapısı)M.Sertoğlu.

BÂB-I DEFTERİ Osmanlı Devletinin bütün malî işlerini yürüten kuruluşun adı. Bâb-ı defteri'nin en büyük âmiri Baş defterdar veya Şıkkı evvel defterdarı denilen zattı. (Bak. Defterdar). Kendisinden sonra Anadolu defterdarı gelir ve Anadolu'ya ait malî işlerle meşgul olurdu. Sonra sıra ile, Şıkkı sâni defterdarı Anadolu yalıla-rıyla Rumeli ve İstanbul'a ait işlere, Şıkk-ı sâlis defterdarı ise Tuna sahilleri bölgesine ait işlere bakarlardı. Yalnız Nizam-ı Cedîd devrinde bir de Şıkk-ı râbi defterdarı vardı ki kendisine bu askerin

masraflarını karşılayan İrad-ı Cedid hazinesiyle meşgul olmak vazifesi verilmişti. Ayrıca her vilâyette buldukları yere göre bu defterdarlardan birine bağlı bulunan Kenar defterdarları vardı. Bunlardan sonra gelen Bâb-ı Defteri'nin büyük âmirleri bütün maliye hesaplarını kontrolle vazifeli ve bugünkü Sayıştay'ın vazifesini gören Baş muhasebe kaleminin âmiri olan Baş muhasebeci veya Muhasebe-i evvel ve Ha-zine-i âmire dairesinin âmiri olan Büyük ruznamçeci veya Ruznamçe-i evvel'di. Maliyenin bütün kalemleri XVI. Yüzyılda dörde ayrılmıştı. Bir kısmı doğrudan doğruya Başdefterdarlığa, öbürleri Hazine-i âmire dairesine, Anadolu defterdarlığına. Şıkk-ı sâni defterdarlığına bağlıydılar. Baş muhasebe teşkilâtı XVII. Yüzyılda kurulmuş ve mevcut kalemlerin bir kısmı buraya bağlanmış, yine buraya bağlı bazı kalemler kurulmuştur. XVIII. Yüzyılda ise, ihtiyaca göre eski kalemler yeniden şubelere ayrıldı ve bir kısım da yeni kalemler kuruldu. Bâb-ı defteri'nin kalemleri şu isimlerle anılırdı: / 1 — Doğrudan doğruya Başdefterdarlığa bağlı olanlar: Baş mukataa veya Mu-kataa-ı evvel kalemi, Mukataa-ı sâni kalemi, Mevkufat kalemi, Varidat kalemi, Kale tezkirecisi kalemi, Tezkire-i ahkâm-ı Rumeli kalemi, Başbakî kulu kalemi. / 2 — Hazine-i âmire dairesine bağlı olanlar: Büyük ruznamçe veya Ruznamçei evvel kalemi, Küçük ruznamçe veya Ruznamçei sâni kalemi, Muhasebe-i Anadolu kalemi, Mukabele kalemi. / Anadolu kalemine bağh olanlar: Mu-kataa-ı evvel-i Anadolu kalemi, Mukataa-ı sâni-i Anadolu kalemi. Mukataa-ı sâlis-i Anadolu kalemi, Mevkufatı Anadolu kalemi, Tezkire-i Ahkâmı Anadolu kalemi. / 3 — Şıkk-ı sâni defterdarlığına bağlı olanlar: Mukataa-ı evvel kalemi, Mukataa-ı sâni kalemi, Mukataa-ı sâlis kalemi, Tezkire-i ahkâm kalemi, Kale tezkirecisi kalemi. / 4 — Baş muhasebeye bağh olanlar: Arpa, Tersane, Zahire ve Nüzul, Tophane, Matbah, Baruthane emanetleri ve Kasap- başlıkla Malikâne, Zimmet ve Muhallefat halifelikleri. / 5 — XVIII. Yüzyılda mevcut bulunan diğer kalemler: Haremeyn muhasebesi kalemi, Haremeyn mukataası kalemi. Süvari mukabelesi kalemi, Sipah kalemi, Silâh tar kalemi, Piyade mukabelesi kalemi, Evânır-i maliye kalemi ve buna bağlı Pis kopos halifeliği kalemi, Cizye muhasebesi kalemi, Küçük evkaf kalemi. Büyük kale kalemi, Küçük kale kalemi, Haslar mukataası kalemi, Maden kalemi, Salyane kalemi, Bursa mukataası kalemi, Avlonya ve Ağnboz mukataaları kalemi, Kefe mukataası kalemi, Mektubi-i

defterî kalemi, Tarihçi kalemi, Mevkufat kalemine bağlı olmak üzere Kalemiye dairesi, Ganem kitabeti ve Menzil halifelîği kalemleri. (Her-biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

BÂB-I FETVA Şeyhülislâmların oturdukları, bir adı da Şeyhülislâm kapısı olan yer. Bâb-1 meşihat denildiği de olur. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından yani 1826 senesine kadar Şeyhülislâm olanlara mahsus ayrı bir resmî daire olmadığı için bu makama gelenler kendi konaklarında vazife görürlerdi. Ocak kapatıldıktan sonra Ağa kapısı Bâb-1 Fetva olmuştur. (Bak. Ağa kapısı)M.Sertoğlu.

BÂB-I HÜMAYUN Fâtih'in yaptırdığı Saray-ı Cedid-i Âmire (Topkapı Sarayı) yi gehirden ayıran ve yine aynı padişah tarafından yaptırılan Sur-u Sultanî üzerindeki kapılardan biridir. Ayasofya Camii ile III. Ahmet çeşmesi karşısındadır. Saltanat kapısı adını taşıyan bu yer 1478 yılında sarayın son olarak inşa edilen kısımlarındandır. Saray-ı Cedid-i Âmi-re'nin ilk giriş yeridir. Bâb-1 hümayun iç içe iki kapı olup bunların arasında sağlı sollu kapıcılara mahsus odalar vardır. Bazı kaynaklarda Yavuz'un Mısır'dan getirdiği sanatkârlara ayrılan sonradan mahzurlu görüldüğünden uzaklaştırıldıkları o-dalardan da bahsedilmektedir. Mafevk Bâb-1 Mualla, Mahzen-i Defatirî Hakanî gibi isimler de taşıyan bu yerler, Kanunî zamanında şehit ve kimsesizlerin bıraktıkları eşyanın saklandığı odalardı. Son devirlerde Maliye beytûmaline ait evrak burada saklanırdı. Bu kapının üzeri geniş bir taraşa benzer. Eskiden burada Fâtih'in bir köşkü vardı. 1283'te yanmıştır. Kapı ve müştamilâtı son olarak Abdülâziz devrinde tamir edilmiş ve bir hayli değiştirilmiş, jimdild çeşmeler o zaman yapılmıştır. 1922'de kapının üzerindeki kubbe ve müştamilâtı Fransız Senegal askerlerinin sebep oldukları bir yangında harap olmuş, bugünkü hale gelmiştir. Sarayın bu kapılan eskiden Beve-ban-ı Bâb-1 Hümayun denilen kapıcılar tarafından korunurdu. (Bak. Kapıcılar). Bununla beraber daha XVI. Yüzyılın başından beri' bu kapıdan giriş aşağı yukarı serbest gibiydiM.Sertoğlu.

BÂB-I HÜMAYUN HAZİNE Muhallefatın, yani ölen kimselerin herhangi bir vesile ile devlete intikal eden mal ve paralarının saklandığı yer. Taşra saray hazinesi diye de anılır ve Haznedarbaşının nezaretinde bulunurdu. (Bak. Hazinedarbaşısı)M.Sertoğlu.

BÂB-I MURAD İstanbul'a verilen eski isimlerden biriM.Sertoğlu.

BÂBÜSSAADE Arz kapısı, Taht kapısı. Sarayın üçüncü kapısı olup Enderun ve Bîrun'u birbirinden ayırırdı. (Bak. Enderun, Bîrun). Bir adı da Akağalar kapısı idi. Burası iç içe iki kapı olup ön kısmında mermer sütunlara dayanan bir revak vardır. Padişahlar tahta otururken, ayak divanlarında ve bayramlaşma törenlerinde padişahların tahtı burada kurulurdu. Abdülâziz'in ilk saltanat yıllarına kadar sarayın bayramlaşma törenleri de burada yapılmıştır. Yine, herhangi bir sebeple Sancak-ı şerif çıkarılacak olsa, bu kapının önünde üstü başka zamanlarda mermer bir kapakla örtülü duran deliğe dikilirdi. Yine bu kapının sağ tarafındaki çınarın altında padişahların cenaze namazı kılınırdı, iki kapı arasının sağında dört beş odalı Kapı ağası dairesi, solda ise Akağalar koğuşu vardır. Bu kapıdan sarayın Üçüncü yeri de denilen Enderun kısmına girilir. Hemen karşısında Arz odası vardır. (Bak. Arz odası). Buna bakan tarafta Osmanlı padişahlarının altın yıldızla yazılmış isimlerini taşıyan üç büyük levha vardır. Bâbüssaade'yi, Kapı ağası da denilen Bâbüssaade ağasının gözetimindeki Akağalar beklerdi. (Bak. Bâbüssaade Ağası, Akağalar). Bu yüzden bir adı da Akağalar kapısı idiM.Sertoğlu.

BÂBÜSSAADE AĞASI(Bak Akağalar)M.Sertoğlu.

BÂBÜS SELÂM Topkapı sarayının i-kinci kapısı olup daha ziyade Ortakapı diye anılırdı. Bugün Topkası sarayı müzesinin giriş kapısıdır. Bunun iki tarafında iki kule vardır. Bunların altında koruyucu kapıcılara mahsus odalar vardır. Bâbüsse-lâm, iç içe iki kapıdan ibarettir. Ortasına Kapı arası denirdi. Sadnazamlarla bazı devlet erkânı ekseriyetle saraydan çıfcşla-n sırasında ve saraya gelirken tevkif olu-nurlarsa burada hapsedilirlerdi. Kapı arasında bir de çeşms vardı. Bu kapının dışı Birinci yer ve içi ikinci yer diye anılırdı. Orta kapıyı Bevveban-ı Dergâh-ı Ali denilen kapıcılar korurlardı. (Bak. Kapıcılar). Buradan, hükümdarlardan başka hiç kim-aa at sırtında geçemezdiM.Sertoğlu.

BAC Aslı f arşça baj kelimesi olup vergi, metbuun hükümdara vermek zorunda olduğu para ve hediye manasınadır. Osmanlılarda da bu mânada kullanılmış ve Türklerin Balkanlara yayılmasıyla bütün bu sahada kullanılmıştır. Fâtih'in Kanunnamesinde ise aynı zamanda bir alışveriş vergisi mânasına da gelmektedir. Osmanlı Devletinde

ilk defa Osman Bey Pazar bacını koymuş ve Karahisar pazarına getirilip satılan her yükten iki akçe alınmasını tısl haline getirmiştirM.Sertoğlu.

BACALUŞKA, BADALUŞKA Osmanlıların kullandığı top cinslerinden biri. Frankı denilen cinsten, büyük Martin'den küçüktü. Bedeluşka, Beceluşka, Bedoluş-ka, diye de anılırdı. (Bak. Top)M.Sertoğlu.

BAC-I AĞNAM (Bak. Ağnam resmi)M.Sertoğlu.

BAC-I KEETİL Selâmet akçesinin diğer bir adı. (Bak. Ağnam resmi)M.Sertoğlu.

BACIYAN-I RÛM (Bak. Gaziyan-ı Rûm)M.Sertoğlu.

BAÇ MADENÎ Sırbistandan Kara-goyvaç'ın kuzey batısında bulunan ve imparatorluk devrinde Türkler tarafından işletilen meşhur demir madeni. Bir adı da Rudnik'diM.Sertoğlu.

BADBÂNÎ Tersane halkından olan Azabların bir sınıfıdır. Kendilerine Yelkenci de denirdi. Babdânî farsça yelken demektir. Bunlar kalyonlarda yelkencilik ve yelkenlerin bakımı hizmetini görürlerdi. (Bak. Bahriye azabları)M.Sertoğlu.

BÂD-İ HAVA Osmanlı devrinde alınan vergilerden biri. Rûsum-ı örfiye'nin Tekâlif-i örfiye kısmındandı. (Bak. Rûsum-ı örfiye). Bu vergi, bulunduğu bölgenin kanun ve geleneğine göre her yıl para olarak Sahib-i arz tarafından toplanırdı. (Bak. Sahib-i arz)M.Sertoğlu.

BAFEUM Koyunhisa'rın ilk çağlarda ki adıM.Sertoğlu.

BAĞCILAR OCAĞI Bostancı Ocağına bağlı olup Saraya ait bağlara bakanların kayıtlı oldukları ocak. (Bak. Bostancı ocağı)M.Sertoğlu.

BAĞDAD EYALETİ Osmanlı eyaletlerindedir. Yirmi sancaktan meydana gelirdi. Sekiz sancağında tımar ve zeamet teşkilâtı olup diğerlerinde bu teşkilât yoktu. Ancak, sancak beyi hassı vardı ki, Yurtluk ve Ocaklık gibiydi. Köy ve çayırlarının bütün mahsulü ise devlet hazinene aitti. Tımar ve Zeamet erbabı 980 kılıç olup cebelileriyle birlikte 4500 kişilik bir savaş gücü teşkil ederlerdi. Ayrıca ulûfeli yerli kulu askeri vardı. Bağdad'ın Sancakları şunlardı: Bağdad (Merkez), Zenkabad, Kille, Cevazir, Rumahiye, Aneh, Cengule,

Karadağ, Dertenk, Semavat, Beyat, Derne, Dihbala, Vasit, Kerend (Kerned), Demir-kapı, Karaniye, Kabur, Geylan, Alişah. Bunlardan başka, Bağdad'a bağlı Umadiye hükümeti vardı ki, müstakil yurtluk ve ocaklıktı. (Bak. Yurtluk ve Ocaklık)M.Sertoğlu.

BAĞDAD KÖŞKÜ Bağdad'ın Osmanlılar tarafından 1639 senesinde ikinci defa fethi hatırası olarak IV. Murad'ın yaptırdığı içi ve dışı çinilerle kaplı meşhur köşk. XVII. Yüzyıl Türk sanatının en parlak numunesidir. Topkapı sarayında Dördüncü yer denilen bölgede bulunmaktadır. (Bak. Dördüncü yer)M.Sertoğlu.

BAĞ VE BAĞÇE BOSTAN RESMİ Rüsüm-ı örfiyenin tekâlif cinsinden olup bağlardan ve sebze ve saire yetiştiren bağçe ve bostanlardan bulunduğu eyaletin kanunnamesine göre yılda bir kere Sa-hib-i arz tarafından maktuen alınırdıM.Sertoğlu.

BAHARİYE (Bak. Zemistaniye)M.Sertoğlu.

BAHARİYE YALISI Eyüpte, Bahariyede deniz kenarında bulunan büyük bir yalı. Burası, hükümdarlara mahsus yalılardandı. Kendisine mühür verilen yeni sadrıazamlar eğer Rumeli tarafında iseler, devlet ileri gelenleri tarafından Da-vudpaşa'da karşılanarak buraya getirilir ve kendisine yemeklik denilen bir ziyafet çekilirdi. (Bak. Yemeklik)M.Sertoğlu.

BAHR-İ AHMER KızıldenizM.Sertoğlu.

BAHR-İ HAZER Hazer deniziM.Sertoğlu.

BAHR-İ SEFİT AkdenizM.Sertoğlu.

BAHR-İ SİYAH KaradenizM.Sertoğlu.

BAHRİYE AZABLARI Tersane halfanın bir kısmı. Bunlar, devşirmeden gelmeyip Türk aslında idiler. Reisler,, Dümenciler, Vardiyalar, Yelkenciler hep bunlardan olurdu. Azablann yedi sekiz tanesi bir bölük sayılır ve BÖlükbaşlarına Reis denilirdi. Reisten sonra Odabaşı ve Aşçıbaşı gelirdi. Umumiyetle Bâdbanî denilen Yelkenciler terfi ederlerse reis olurlardı. Reis, aynı zamanda gemi süvarisi olursa Vardiya başı diye anılırdı. Süvarinin yolu ise kaptanlıktı. Bir de Bölfiksüz reis sınıfı vardı. Kıdemli yelkencilerin terfi zamanlarında münhal (boş) bölükbaşılık bulunmazsa bunlara

reislik sadece bir rütbe olarak verilir ve yer açılınca kendilerine bölüklü reislik verilirdi. Azab bölüklerinin sayısı 350 kadardı, 150 de bölüksüz reis bulunurdu. Bölüklü ve bö-îüksüz reislerden başka, bir de bir yere bağlı olmayıp ihtiyaç halinde gereken vazifede kullanılan Müteferrika reisleri vardı. Bunlar bölüksüz cinsinden idiler; terfi ederlerse bölüklü başı olurlardı. Reislerden, bir gemiye tek basma müstakil olarak kumanda edene Kaptan denirdi. Kaptan olabilmek için savaşta bir düşman gemisini ele geçirmek lâzımdı. Bey gemilerine değil de, devlete ait gemileri kumanda edenlere Hassa reisi, Hassa kaptan veya Fenailı reîsi denirdi. Bunlar gemilerine fener takarlardı. (Bak. Bey gemileri). Bahriye azablarından bir kısmı gemilerde, bir kısmı tersanede hizmet ederlerdi. Gemilerde hizmet edenlere Azaban-ı donanma, tersanede hizmet edenlere ise Azaban-ı tersane denirdi. Bunlar tersanede muhafızlık hizmetinde bulunurlardı. Azablann tersane yanında bir kışlaları vardı. Bulunduğu yer hâlâ Azabkapısı diye anılır. Bu efrada ihtiyaç olduğu zaman, yirmi, otuz hanede bir güçlü; kuvvetli, bekâr Türklerden alınmaları kanundu. Fevkalâde zamanlarda, kale hizmetinde bulunan azablann tersaneye alındığı olurdu. (Bak. Tersane halkı, Azab). Donanmada azablardan başka hizmet edenler: Levendler, Kürekçiler, Aylakçılar, Kalyoncular, Gabyarlar ve Sudogabo'lar-dı. (her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

BAHRİYE HAZİNESİ (Bak. Tersane Emni)M.Sertoğlu.

BAHRİYE MÜHENDİŞHANESİ (Bak. Tersane mühendishanesi)M.Sertoğlu.

BAHRİYE NAZIRI Kaptan-ı Deryalık unvanı 1867 yılına kadar kullanılmış, bu senenin nisan ayında bırakılarak Kaptan Paşalara Bahriye Nazırı denmeğe başlamıştır. 1876 yılında Kaptan-ı Derya unvanı yeniden getirilmiş ise de, aynı sene yine terkedilmiş ve Bahriye Nazırı tâbiri kesin olarak benimsenip Cumhuriyete kadar kullanılmıştır. Bundan başka Şubat 1805 tarihinde yürürlüğe giren Bahriye Kanunnamesine göre Tersane Eminliği kaldırılarak yerine Umur-ı Bahriye Nezaret! kurulmuş ve bu göreve ilk olarak Morali Seyyid Ali Efendi atanmıştır. Tersane Eminliğine ait vazifeleri yerine getirecek olan Bahriye Nazırı, aynı zamanda Bahriye Hazinesinin de başı ve sorumlusu olacaktı. (Bak. Tersane Emni). Bu memuriyet, 1830 yılında ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

BAHŞİŞ (Bak: Sefer bahşisi, Culus bahşisi)M.Sertoğlu.

BAHŞİŞ-İ KALENDERİ Bir şeyin nizamsız ve haksız olarak paylaşılması.kim aldıya gitmesi ve yağma mânasına gelen bir tâbirM.Sertoğlu.

BAKÎ KULU (Bak. Başbakîkulu)M.Sertoğlu.

BAKLAVA ALAYI Her ramazan ayının on besinci günü Hırka-i Şerif ziyaretinden sonra yeniçerilere saray mutfağında baklava verilmesi dolayısıyla yapılan tören. O gün, yeniçeri orta ve bölük çorbacılarıyla öbür subayları, Orta kapının önünde toplanırlar, baklavalara, İstanbul'da bulunan her on yeniçeriye bir tepsi hesabıyla saray mutfağında hazırlanır ve Silâhtar Ağanın Orta Kapıdan çıkarmasıyla tören başlardı. Önce bir tepsi padişaha takdim olunmak üzere Silâhtar Ağaya verilir, sonra efrat tepsileri alıp iki kişi bir tepsi olmak üzere, önde subayları bulunduğu halde alayla odalarına getirirlerdi. Tepsiler ve bunların içinde taşındığı futalar ertesi günü saray mutfağına geri verilirdiM.Sertoğlu.

BÂLÂ RÜTBESİ Osmanlı imparatorluğu devrinde sivil rütbelerden biri olup 1845 yılında konmuştur, ilk zamanlarda pek az kimselere verilen itibarlı bir rütbe olup yalnız vükelâya verilirken zamanla herkese verilir olmuş, ve bilhassa II. Abdülhamid zamanında bâlâ olanların sayısı bir hayli artmıştı. Daha sonra azaltılarak 1908 Meşrutiyetinden sonra, öbür sivil rütbeleri gibi, pek nadir olarak verilir olmuştur. Bâlâ ricaline atufetlâ diye hitap olunurdu. Ula Evveli rütbesini almış olanlar terfi ederlerse bâlâ olurlardı. Bâlâhtan sonra ise vezirlik gelirdi. Bu rütbeye mahsus olan üniforma yakası, göğsü ve kol kapakları sırmalı siyah uzun setre ve geniş zırlı pantolon ile yine sırmalı kemere bağlı kılıçtan ibaretti. Bâlâ rütbesini ilk alanlar sadaret müsteşarı Zühtü bey ile Valide Kethüdası Hüseyin bey, son alanlar ise son Osmanlı padişahı Vahideddin zamanında Maarif Nazırı bulunan Gelenbevî Sait Beydir. Bu rütbe, diğerleri gibi Cumhuriyetin ilanıyla tarihe karışmıştır. Bâlâ rütbesini taşıyanlara paşa denmez, paşa unvanına sahip birisine bu rütbe verilirse Bey veya Efendi diye anılırlardıM.Sertoğlu.

BALIKÇIL TÜYÜ Balıkçıl kuşundan elde edilen uzun ve kıymetli bir tüy olup Yeniçeri ocağına mensup aşağıda yazılı kimseler bunu serpuşlarına takmak hakkına sahiptiler: Zağarcıbaşı, Saksoncubaşı, Turnacıba-ş1. Hasekiler, Başdeveci ve deveciler, Başyayabaşı, Muhzırağa, Kethüdayeri. Bunlar, ocağın üeri derecede âmirleri olup Başdeveciden öncekiler Büyükağalar sayılırlardı. Bir de, Acemi ocağında aynı zamanda Ocak kâtibi olan Otuzuncu bölük çorbacısı serpuşna balıkçıl tüyü takardı. Padişah sorguçları da balıkçıl tüyündendirM.Sertoğlu.

BALIK EMİNİ Saraya balık temin eden Balıkhane ocağının âmiri ve İstanbul civarındaki dalyanları işleten ve idare eden kimse olup kendisi Bostancı haseki-lerindendi. (Bak. Bostancı hasekisi)M.Sertoğlu.

BALIKHANE KAPISI Topkapı sarayının deniz suru tarafındaki kapılardaa biri. Bu kapı Ahırkapı ile Otluk kapısı arasındaydı. Gazaba uğrayan sadrıazam-lar burada idam olunduğu veya bu kapının önünde hazırlanan bir gemi ile sürgüne gönderildikleri için uğursuz sayılan bir yerdi. Buraya son indirilen sadrı-azam Mehmet Sait Galip Paşa olup tou olay 1824 yılında geçmiştirM.Sertoğlu.

BALIKHANE OCAĞI Bostancı ocağına bağlı olup saray için balık temin eden-erlere mahsustu. Balıkhane emininin idaresi altında idi. (Bak. Bostancı ocağı, Balıkhane emini)M.Sertoğlu.

BALKAPANI İstanbul'da Mısır çarşısı ile Tahtakale arasında bulunan Bizanstan kalma eski bir han. Burada şe-hire gelen bal depo edilir ve toptan satılırdı. Zamanla, başka yiyecekler de burada satılır olmuştur. Şehirde bunun gibi unun toptan satıldığı Unkapanı ve yağ için Galata'da Yağkapanı vardı. Kapan kelimesinin asıl mânası büyük terazidir ve bundan kinaye olarak toptan satış yeri kastedilmiştirM.Sertoğlu.

BALLUBADRA (Bak. Balyabadra)M.Sertoğlu.

BALTA ASMAK Herhangi bir yeniçeri kabadayısının, zahire, odun vesaire getiren tüccar gemilerine kendi Orta veya Bölük'ünün nişanını koyması demektir. Bu, o gemiyi para karşılığında koruyacağı mânasına gelirdi. Bu suretle yeni yapılan binalara da balta astıkları olurdu. Bunun bir adı da Çap vurmak'tıM.Sertoğlu.

BALTACI Sarayın Birûn kısmına mensup bir cins hizmet erbabı. (Bak. Birûn). Bir adları da Teberdardı. Rivayete göre II. Murad sefere giderken dağ ve ormanların temizlenmesi için ilk önce bunları kullanmış, sonra Saraya almış, sonraları seferlere giderken yol açmak, çadırları kurup kaldırmak, yükleri indirip bindirmek gibi işleri bunlara gördürmüş-tü. İstanbul'un fethinden sonra ise, bunların bir kısmı Zülüflü baltacılar adıyla Yeni Saray hizmetlerine verilmiş, bir kısmı ise Eski Sarayın Mercan kapısı tarafındaki kışlalara yerleştirilmişlerdi. (Bak. Eski Saray). Bu yüzden Teberda-ran-ı Saray-ı Atik diye anılırlardı. Görevleri, Yeni Sarayda harem ile Eski Sarayın, şehzadelerin ve saray dışında bulunan sultanların hizmet ve korunmalarında bulunmaktı. Kendileri Darüssaade Ağasına bağlı idiler. Onun ve emrindeki ağaların hizmetinde de çalıştıkları gibi saraydaki Kadın Efendi, Sultan ve Şehzadelerden her birinin bir baltacısı vardı. Harem halkını Edirneye götürülecek olsa arabaların etrafında bunlar bulunur, yolda çadırlar kuruldukça ellerindeki teberleriyle harem çadırlarını korurlardı. Baltacılığa İstanbul Acemi ocağından, Galata ve İbrahim Paşa saraylarının hizmet bölüklerinden ve Topkapı sarayı hizmet bölüklerinden, yani aşçı, helvacı, çamaşırcı gibilerden er alınırdı. Darüssaade Ağasından sonra gelen büyük âmirleri Baltacılar Kethüdası idi. Sonra Bölükbaşı ve Odabaşı gelirdi. Darüssaade Ağasının sadnazamlıktaki işlerini baltacılarından Kapı Haseki Ağası görür, Haremeyn vakıflarının para toplama memurluğunu yazıcı bulunurdu. Zaten Darüssaade ağasının idaresinde bulunan Haremeyn evkafının muhtelif hizmetlerinde baltacılar buldukları gibi, okur yazarlarından biri Darüssaade Ağası kâtipliği ve altı tanesi yazıcı halifeliği yaparlardı. Bir kısmı da, Bayazid camiinde ders okutan müderrislerden ders görüp yetişirlerdi. Eski Saray Baltacı Ocağı 1757 yılında kapatılmış, 1774 yılında ise yeniden açılmıştır. Dış hizmetlere çıkarlarsa Kapıkulu süvarisi olurlardı. Kıdemlilerine ve âmirlerine ise Müteferrikalık verilirdi. Yeni sarayda oturan Zülüflü baltacılar ise tainamiyle ayn bir sınıftı. Bunlar, Enderumm türlü hizmetleriyle görevli idiler, giydikleri serpuşun iki yanından iki örgü perçem gibi yanaklarına doğru sarktığı için Zülüflü diye anılırlardı. Eskiden Kapı ağasına bağlı iken XVIII. Yüzyıldan itibaren Silâhtar Ağanın emrine vs-rilmişlerdi. Koğuşları, sarayın en eski b> nalarındandı. Burası kendilerine dar geldiği için sonradan genişletilmişti. Daireleri bir

katlı ve duvarları çini kaplı idL Kendilerinin ayrıca kethüdaları, bölük ve odabaşları vardı. Ondan sonra ise Di-vanhaneci, Yemişçi, Suyolcu adlı üç eskileri ve daha sonra ise Koşucu denilen ve Silâhtar Ağa ile hünkârın postacılık hizmetinde bulunan altı kişi gelirdi. Divanhanenin, Arz odasının süpürölüp temizlenmesi, açılıp kapanması bunların işi olduğu gibi, Enderunda bir hizmet gerekirse bunlara gördürölürdü. Haremde yangın çıksa söndürmek Zülüflü baltacıların görevi idi. Bunun için balta, kanca ve kova gibi şeyler bulunurdu. Yine, Saraydaki Ağalar camiinde nöbetle kayyum-luk ederler, Haremde Padişah, Sultan veya Şehzadelerden biri vefat etse cenazesi bunlar tarafından taşınırdı. Haremle fazlaca temasları olduğundan sağ ve sollarını görmemeleri maksadiyle yüksek atlas yaka takmaları âdetti. Bu yüzden Yakah baltacılar diye de anılırlardı. Taşra hizmetlerine çıksalar erlere Kapıkulu süva-filîSi. Eskilerine ve Ağalarına Çeşnigir di. Bu ocağa Eski Saray baltacılığına alınan yerlerden er alınırdı. Çiniden yukarı yatanlar Eski, Çiniden aşağı yatanlar Acemi sayılırlardı. Yani üst kat ranzalar Eskilere, alt kat ranzalar Acemilere ayiji-mıştı. XIX. Yüzyılda Zülüflü Baltacılar yeniden düzenlenmişlerdir. Buna göre kethüdalarından sonra ikinci Baş Baltacı, sonra sıra ile Divanhaneci, Kilercibaşı, Baltacıbaşı geliyordu. Nihayet sekiz tanesi Bıçaklı Eski sayılmıştı. Bunlara aday olanlara ise Bıçak müiâzlnii denirdi. Harb dolayısıyla sadrıazam Sancak-ı Şerif ile sefere gitse, bunlardan otuz kişi beraber gider, sancak açıldığı zaman altında Kur'an-ı Kerim okurlardı. Zülüflü Baltacıların bir adı da Taber-daran-ı hassa idiM.Sertoğlu.

BALTA RESMİ Bir çeşit vergi olup ormanlardan odun kesen köylüden alınırdıM.Sertoğlu.

BALYABADRA Türklerin Pelyiopat-ras'a verdikleri ad. Mora'da eski Patras kasabasının adıdır. Şimdiki Patras, eski Parras'ın iskeleyiydiM.Sertoğlu.

BALYANOS Bizanslıların Yassıada'-ya verdikleri ad. Bir adı da Pilatya idiM.Sertoğlu.

BALYEMEZ Osmanlıların kullandığı eski topların en büyük çaplısına verilen ad. En çok kale döğmeğe yarardı, italyanca pallamezza kelimesinden bozmadır. Avusturyalılar buna balimoz derlerdi.

Türklerin kullandığı balyemez adı buradan alınmış, sonra farsçaya olduğu gibi tercüme edilmiş ve Asel ne mîhored şeklinde kullanılmıştırM.Sertoğlu.

BALYOS Aslı, Lâtince Baiulus kelimesi olup yük taşıyan demektir. Rumca-da Bailos şeklinde ve öğretmen mürebbi, atabey mânasında kullanılmıştır. (Bak. Atabeg). Kelime Rumlardan Franklara geçerek Avrupamn muhtelif memleketlerinde birçok memurluklarda unvan olarak kullanılmış, oradan Venedikliler, Akdeniz bölgesinde yeni müstemlekeler kurarlarken bunların başında bulunanlara Baiulus demişlerdir. Bizansta bulunan Ve-nedlik kolonisinin başkanına da bu ad verilmiştir. Bu zat aynı zamanda Venedi-ği Bizans İmparatorluğunda temsil ederdi, İstanbul'un fethinden bir sene sonra, yani 1454 yılında Türklerle Venedikliler arasında bir ticaret andlaşması imzalanmış, bundan sonra Baiuluslar Venediği Osmanlı hükümdarları yanında temsil ve vatandaşlarının hukuki ihtilaflarını halleder olmuşlardır. İşte Türkler bunlara Balyos derlerdi. İstanbul'un fethinden Ve-nediğin çöküşüne kadar 350 yıla yakın bir zaman, İstanbul'da Venedik Balyosları bulunmuştur. Bunlara olduğu gibi, ba-zan ingiliz elçilerine veya başka devlet temsilcilerine de Balyos dendiği olurduM.Sertoğlu.

BALYOS HANI (Bak. Elçi Ham)M.Sertoğlu.

BAMBUL Bir adı da sintine olan Tersane zindanı. Burada, gemilerde kürek çekmeğe mahkûm olan suçlularla, tas gemilerinde ağır işlere mahkûm bulunanlar ve yine kürek hizmetinde kullanılan savaş esirleri bulunurdu. Kapıkulu askerinden edepsizlik edenler de burada hap-sedilirlerdi. Bambul, son derece disiplinli ve sağlam bir hapisane idi; buradan kimse kaçamazdı. Kanunî zamanında yapılmıştır. Zindancılarına Vadriyan denirdiM.Sertoğlu.

BAMYACILAR OCAĞI (Bak. Bostancı ocağı)M.Sertoğlu.

BAN (Bak. Banat)M.Sertoğlu.

BANAT Kelime mânası Banlık'tır. Ban Güney Slav lehçesinde küçük prenlere verilen bir unvandır. Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, Eflâk ve Buğdan, Transilvanya ve Macaristandaki beylikler için bu tâbir kullanılmıştır. Ma-caristanın güney sınır eyaleti Pasarofça muahedesinden sonra Banat adını aldıysa da,

hiçbir zaman bir Banlık olmadı. Burasının daha doğru ve tam adı Temeşvar Banat yani Temeşvar Banbği'dir. 1552 de Türkler tarafından feth ve 1718 de Pasarofça andlaşmasıyla Avusturyaya bırakılmıştı. Birinci Dünya Savaşından sonra 4 Haziran 1920 de yapılan Trianon andlaşmasıyla Romanya ve Yugoslavya arasında paylaşıldı. Büyük kısmı Romanya tarafında kalmıştırM.Sertoğlu.

BARÂNÎ Yeniçerilere ve Acemi oğlanlarına her sene erbainden erbaine. (.Bak. Erbain.) verilen yağmurluk. Bir adı da zemjstanî idi. Bârânî'nin yapıldığı çuha Selanik'te dokunurdu. Rengi çivit mavişiydi. Yalnız Çorbacılar, Sekban bölükba-Bıları, Sekbanlar ve Zağarcılar, Yeniçeri kâtibi, Anadolu ve Rumeli Ağalan ve Kethüdarları, Çavuşlar, Muhzırlar, Acemi Ocağı yayabaşları ve kıdemli Solaklar ye-jil renkte Bârânî giyerlerdi ki bunun adı Sobramanî veya Sobramin'di. Bu çuha kaputlar, gayet sık dokunmuş, asla su geçirmez kumaştandı; pek sıcak tutmakla meşhurduM.Sertoğlu.

BARATA Mukavva üzerine tutkalla kırmızı çuha yapıştırarak yapılan bir serpuş.. Üst tarafı bolca olup geriye veya yana yatardı. Baratayı genel olarak Bostancılar ve Eski Saray baltacıları ile Acemi ocağının ihtiyarlarından olup kapıcılık hizmeti görenler giyerlerdiM.Sertoğlu.

BARCA Yelkenle yürüyen kalyon cinsinden savaş gemisi. Korvet'ten büyük, kalyondan küçüktü. Hem nakliye, hem muharebe hizmetinde kullanılırdı. Altı düzdü; iki veya üç direkli olurdu. Bir bar-ça'da dört şayka topu, on iki baş topu, on iki şahı zarbazen, otuz beş tane prankı. yani irili ufaklı 85 top bulunurduM.Sertoğlu.

BARKAN (Bak. Palanka)M.Sertoğlu.

BARUTÇUBAŞI (Bak. Baruthane)M.Sertoğlu.

BARUTHANE Yeniçeri ocağının kaldırılmasından önce ordu ve donanma ihtiyacı için barut hazırlanan yerlere verilen ad. Tüfeğin yeniçeriler arasında yayılmasına kadar barut sadece Cebeci ocağında yapılır ve daha ziyade toplar için kullanılırdı. Buradaki barutçular Serbaratî denilen Barutçu Başının nezareti altındaydılar. Sonraları yeniçeri tüfekleri için gerekli barutu perdahlamak gibi teknik işlerle vazifeli olan bir teşkilâtın Yeniçeri ocağında da kurulması gerekli görüldü.

Bunların başına Otçubaşı denildi. Zaten baruta Tfifek otu veya Fitol otu deniyordu. Bazı kaynaklara göre, İstanbul'da, geniş mânasiyle, ilk baruthane II. Bayezid devrinde Kâğıthanede kurulmuştur. Evliya Çelebi de Atmeydanında, Unkapanında, Ayasofya'da Cebehanede, Şehremininde, Tersanedeki baruthanelerden bahsedilmektedir. XVIII. Yüzyıldan sonra bunlar kaldırılarak şehir dışında Bakırköy ve Kü-çükçekmece'de Azadh baruthaneleri kurulmuştur. imparatorluğun, İstanbul'dan başka Belgrad, Selanik, Gelibolu, izmir, Konya, Birecik, Halep, Hama, Trablusşam, Vaa, Erciş, Ahlat, Bağdat, Şatt gibi yerlerde baruthaneleri, Rodos'ta ve daha bazı önemli yerlerde de barut mahzenleri vardı. Donanma ilkbaharda denize çıkınca Gelibolu, Selanik, izmir, Rodos baruthane ve mahzenleri gibi başlıca yerlerden barut ihtiyacını karşılardı. Selanik ve Gelibolu baruthaneleri, III. Selim tarafından Azadlıda kuruluncaya kadar çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Yi-ns III. Selim zamanında baruthanelerin başında Baruthane Nazın bulunurdu. 1826 da Yeniçeri ocağı kaldırılınca Tophane nezaretine bağlandılarM.Sertoğlu.

BARUTHANE KULESİ Tersanede bulunup donanmaya ait barutun saklandığı yer. Kanunî tarafından yaptırılmıştırM.Sertoğlu.

BASRA Osmanlı eyaletlerindendir. Basra'nın Osmanlı Devleti toprakları arasına girmesi 1538 senesinde olmuştur. Gerçi bu tarihten 4 sene önce, Kanunî Süleyman Bağdad'ı aldığı ve orada 4 ay oturduğu sırada, Basra hâkimi Megamîs oğlu Râşid bizzat gelerek itaat etmişse de, şehrin anahtarlarının teslimi ve padişah adına hutbe okunup sikke kesilmesi yukarıda belirttiğimiz tarihte olmuştur. Basranın idaresi uzun zaman Ocaklık veya Mülkiyet şeklinde yerli emirlere, ba-zan da merkezden gönderilen beğlerbeğlere verilmiştir. Ayrı bir eyalet olmakla beraber seferde kuvvetleri, Bağdad Beğ-lerbeyi kumandasında bulunurdu. Geliri 10 yüktür. Ancak 1668 de öbür eyaletler gibi idare edilmiye bağlandı. Kara Mustafapaşa tarafından buraya 1500 yeniçeri tâyinle 3000 de yerli kulu tahrir edilmiştir. O sırada Bağdad Beğlerbeği olan K. Mustafa Paşanın bu hareketi de birçok anlaşmazlıklara sebep olmuş, tahrir defterleri yeniden tanzim edilmiştir. Basra'nın kaderi daima Bağdad'a bağlı kalmıştır. Bağdad Beğlerbeğleri çok defa aynı zamanda Basra Beğlerbeği olmuşturM.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

BASSANIA Elbasan'ın eski adıM.Sertoğlu.

BAŞAĞA ODASI Ağakapısmda bulu-aan odalardan biri. (Bak. Ağakapısı)M.Sertoğlu.

BAŞBAKÎ KULU Osmanlı maliye teşkilâtının birinci derecede vergi toplama memuru olup bir adı da Sergulâmı bakî'-dir. Maiyetindeki Bak! kulu veya Gulam-ı baki adlı memurlarla birlikte zamanında ödenmemiş vergilerin toplanmasına memurdu. Vergi borcu olanları takip ve gerektiğinde kanunî yollarla sıkıştırırdı. Maliye mahkemesi tarafından verilen kararları yerine getirmek de onun emrinde bulunanlara aitti. Bu teşkilât, doğrudan doğruya Başdefterdarlığa bağlı idi. (Bak. Bab-1 defterî, Defterdar)M.Sertoğlu.

BAŞ BAYRAKTAR Yeniçeri ocağında îmam-ı Âzam bayrağım taşıyan kimse.

BAŞ BEKÇİ (Bak. Bekçi).

BAŞ BİNBAŞI Asâkir-i mansure rütbelerinden. (Bak. Asâkir-i mansure-i Mu-hammediye)M.Sertoğlu.

BAŞBÖLÜKBAŞI Yeniçeri ocağı Ağa-bölükbaşılannın en kıdemlisi olup ocakta Kethüda yerinden sonra ve Solakbaşı'dan Snce gelirdi. (Bak. Yeniçeri Subayları, Ağabölükleri, Bölükbaşı). Bundan başka, Sanca bölükbaşılannın en kıdemlisine de bu unvan verilirdi. (Bak. Sarıca). Bir de Acemi Ocağındaki dokuz Ağa bölüğü bölükbaşılannın en kıdemlisi bu adla anılırdı. (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

BAŞBUĞ, BAŞ VE BUĞ Osmanlı Devletinde harb zamanlarında bir birliğe kumanda eden kimseye veya milis kuvvetleri kumandanlarına verilen isim. Aynı zamanda devlete karşı ayaklanmalarda âsi kuvvetleri idare edenlerle, birkaç kapıya mensup Sanca ve Sekbanların bir araya gelmesinden meydana gelen kuvvetlerin başına da bu ad verilirdi. (Bak. Sarıca)M.Sertoğlu.

BAŞCÜCE Enderun odalarından Has oda, Hazine, Kiler ve Seferli odalarında bulunan cücelerin başı olup Hazine odasın-dandı. Bu cüceler, her odada ikişer, üçer kişi olurlardı. En eskileri olan başcüce hepsinin âmiriydi. Cüceler soytarılık ederek padişahı ve saray halkını eğlendirir-lerdi. Gayet zeki, hazır cevap ve çoğu zaman okur yazar

kimselerdi. Bir görevleri de haremdeki kadınlar ile hükümdar arasında haberleşme hizmetinde bulunmaktı. Şüphesiz bu hizmet için hadım olanlar kullanılırdı. Esasen bunlar ekseriyetle, anadan doğma hadımdılarM.Sertoğlu.

BAŞÇAVUŞ Yeniçeri ocağında Ağa bölüklerinden beşinci bölüğün kumandanı ve bütün Yeniçeri ocağının başçavuşu olan kimse. (Bak. Ağa bölükleri). Kendisine Serçavuş ve Çâvuş-u Büzürk de denirdi. Ağabölüklerinin kurulmasından önce bu vazifeyi Sekbanlar çavuşu görürdü. (Bak. Sekban). Başçavuş Kethüda Bey'den sonra Ocağın en güçlü âmiriydi. Ocakta resmî derecesi Hasekilerden sonra ve Baş-deveci'den önce olup rütbe sırasında sekizinci idi. (Bak. Yeniçeri subayları). Kethüda bey bulunmadığı zaman ona vekâlet etmek, Ağa divanı başlamadan önce okunan duayı okumak, her çarşamba günü yanında orta ve küçük çavuşlar bulunduğu halde odaların mumlarını dağıtmak, Ağa'nın verdiği emirleri Orta camiinde okuyarak ocaklıya bildirmek, Ulufe dağıtılırken eteğini sallıyarak erleri maaş keselerini kapışmağa davet etmek, Kethüda Bey ile müracaatçıları buluşturmak onun vazifelerindendi. En kıdemli yeniçerilerden seçilmiş 130 kadar adamı vardı. Bunlara Kol çavuşu denirdi. Vazifeleri bilhassa muharebe zamanlarında hükümdarların e-mirlerini gerekenlere bildirmektir. Başçavuş azledilirse Deveci ortası çorbacısı, terfi ederse Haseki olurdu. Tımar'a çıkarsa on beş bin akçe Dirlik verilirdi. Bu miktar, XVII. Yüzyıl başlarında Zeamet derecesine çıkarılmıştır. Acemi ocağından Yeniçeri ocağına geçenlerin ensesine başçavuş tarafından bir sille vurulması âdetti. Yevmiyesi başlangıçta on üç akçe iken, ü. Murad devrinde yirmi akçe olmuşturM.Sertoğlu.

BAŞÇAVUŞ BAYRAĞI Yeniçeri Ocağında başçavuşa ait bayrak olup başya-yabaşı bayrağından sonra gelirdiM.Sertoğlu.

BAŞÇAVUŞ BÖLÜĞÜ Ocak başçavuşunun mensup olduğu beşinci ağa bölüğü. (Bak. Ağa bölükleri). Burası kalabalık bölüklerden olup sayıları 350 550 kişi arasındaydı. Başçavuş, aynı zamanda bu bölüğün âmiriydi. Buraya mensup erlerle, başçavuşun kendi maiyeti olan 130 kişilik Kulçavuş'larını birbirine karıştırmamak lâzımdır. (Bak. Başçavuş)M.Sertoğlu.

BAŞDEFTARDAR Osmanlı maliye teşkilât] demek olan Bâb-1 Defterî'nin büyük âmiri. Bir adı da Şskk-1 evvel idi. (Bak. Defterdar, Bâb-1 defterî)M.Sertoğlu.

BAŞDİLSİZ (Bak. Dilsiz)M.Sertoğlu.

BAŞDEVECİ Yeniçeri ocağında Deveci Ortalan kumandanlarının en kıdemlisine verilen ad. Terfi ederse Hünkâr hasekisi veya Acemi ocağında Rumeli ağası olurdu. (Bak. Deveci ortaları)M.Sertoğlu.

BAŞEFENDİ Türk ordusunda Gedikli Başçavuşların resmî olmayan unvanıM.Sertoğlu.

BAŞESKİ Yeniçeri orta veya bölüklerinin en kідemsiz subayı olup subayların en kıdemlisiydi. (Bak. Yeniçeri subayları), İstanbul'da bulunan kullukların, yani karakolların kumandanı olan Başka-rakullukçunun Başeskilerden olması âdetti. Bundan başka, saray ak hadımlarından Köşebaşı ile özengi'ler arasında bulunanlar da bu unvanla anılırlardı. (Bak. Ak ağalar). İstabl-1 âmire saraçlarından efradın en kıdemlisi bulunana da Başeski denir ve terfi ederse ikinci ahır kethüdalığına geçerdi. (Bak. İstabl-1 âmire)M.Sertoğlu.

BAŞHALİFE Cebeci ocağında bulunan kalemdeki halifelerin en kıdemlisi. (Bak. Halife). Topçu ocağında top dökücü ustalarının en kıdemlisi. 1797 tarihinde kurulan Bahriye Hendesehanesinde hoca olarak hizmet görenlerin emrine verilen yardımcılar bu isimle anıldıkları gibi, herhangi bir kuruluştaki Halife adıyla çalışanların en eski ve kıdemlisine genel olarak Başhalife denirdiM.Sertoğlu.

BAŞHASEKİ Bostancı hasekileri ağasının unvanı olup sadece Haseki ağa diye de anıldığı olurdu. (Bak. Bostancı Hase-kiliği). Bundan başka Yeniçeri Ocağındaki dört Hünkâr hasekisinden en kıdemlisi Başhaseki idi. Derecesi ocak silsilesinde yedinci olup Başçavuştan evvel, Turnacı-başı'dan sonra gelirdi. Terfi ederse Turna-cıbaşı olurdu. (Bak. Hünkâr hasekisi)M.Sertoğlu.

BAŞİKBAL Padişah dairesinde bulunan kadınlar arasındaki İkbâl'ler içinden en gözdesine verilen isim. Yükselirse Kadın efendi veya Hünkâr hasekisi olurdu. (Bak. Gedikli cariye)M.Sertoğlu.

BAŞKAPICIBAŞI(Bak. Kapıcıbaşı Kapıcı)M.Sertoğlu.

BAŞKAPIGULAMI (Bak. Ağalar, Harem ağaları)M.Sertoğlu.

BAŞKAPIKETHÜDASIMuhzır başının emrinde bulunan ve Kapı kethüdarları veya Kapı kâhyaları denilen yeniçerilerden meydana gelen altmış kişilik grubun Amiri. Bunlar, Sadriâzam dairesinin muhafızları idiler ve onun tarafından verilen emir ve kararları yerine getirirlerdi. Bej tanesinin adı Falakacı idi. Sadriâzamlar şehirde kol gezerken bunlar beraber bulunur ve cezalanması gerekenlere falaka çekerlerdi. (Bak. Muhzır Ağa)M.Sertoğlu.

BAŞKAPTAN Osmanlı donanmasında Kapudâne rütbesi ihdas olunmadan önce, Kaptanpaşadan sonra gelen ve Beğlerbe-ği rütbesinde olan Mirî kalyonların birinci kaptanı. (Bak. Kapudâne)M.Sertoğlu.

BAŞKAPUDÂNE (Bak. Kapudâne Donanma). M.Sertoğlu.

BAŞKARAKULLUKÇU Yeniçeri ortalarında subayların altında Karakullukçu denilen çavuşlar vardı. Bir Ortadaki karakullukçuların âmirine Başkarakullukçu denirdi. Bunlar, Çorbacıların ve diğer subayların emir çavuşlarıydı. (Bak. Yeniçeri subayları). Ayrıca, İstanbul'daki kullukların yani karakolların kumandanına ve bundan başka, Enderun koğuşlarından Hazine odası en kıdemlisi olan Giyimbaşı'ya vekâlet edene Başkarakullukçu denirdiM.Sertoğlu.

BAŞKÂTİP(Bak. Serkâtib-i şehriya-rî)M.Sertoğlu.

BAŞKETHÜDA (Bak. Üçüncü kethüda)M.Sertoğlu.

BAŞKULLUKÇUEnderun koğuşlarından Seferli odası efradının kıdemlilerinden biri olup vazifesi Padişahın sarığı ile ab-dest havlularını yıkamaktı. Bu sırada, koğuş halkı ilâhiler okurlardı. Bundan başka, Kiler ve Hazine koğuşlarında da kıdemlilerden Başkıllukçular vardı. Hazine odasındaki Başkullukçu, odanın en eskisi olan Giyimbaşı'ya, Kiler odasındaki ise, bu odanın en eskisi olan Peşkirbaşı'ya vekâlet ederdi. (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

BAŞLALA KULESİ Saray-ı cedidi âmirede (Topkapı) Fâti'h'in yaptırdığı en eski binalardan olup. vaktiyle Ortakapının iki yanındaki gibi bir kule bulunduğu, sonradan c kısımların kaldırıldığı söylenir. Sarayın Dördüncü yer denilen bölümündedir. Bir adı da Taş knbbe'dir. Eni

6.60 metre, yüksekliği, Lâle bahçesi tarafında 6.75, Beşinci yer tarafında ise 10.20 metre olup duvarları kalındır. Vaktiyle sarayın eczahanesi olarak kullanılmış. Eldeki bazı kayıtlara göre Başlala denen bir memur odaya gözcülük eder ve ilâçların konulduğu kâse, hokka ve şişeleri Hekimbaşı ile beraber mühürlerdi. Bir vakitler burası sarayda bulunan silâhların temizlenmesi için kullanılmış, sonra Meşkhane olmuştur. 1909 senesinde tamir edilerek hazinede bulunan Hekimbaşı odasının eşyalar buraya getirilmiştirM.Sertoğlu.

BAŞMABEYNCL (Bak. Mabeyn)M.Sertoğlu.

BAŞMUHASEBE Osmanlı maliyesinin en önemli kalemi olup XVII. Yüzyıl başlarında kurulmuştur. Maliye hesaplarını kontrolla görevli kalemlerin bir araya getirilip sorumlu bir âmire bağlanmasıyla meydana gelmiştir. Gördüğü iş, bugünkü sayıştaya benzetilebilir. Osmanlı maliye teşkilâtında para harcamağa yetkili bütün kalemler Başmuhasebe'ye karşı sorumlu idi. Amirine Başmalıasefbeci veya Mu-hasebe-i evvel denirdi. Malikâne halifeliği. Zimmet halifeliği, Muhalefet halifeliği, adlı üç halifelik ve Darbhane, Mutfak Tersane, Arpa, Baruthane, Zahire, Nüzul ve Bina emanetleri malî bakımdan buraya bağlı idi. (Herbiri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

BAŞMUKATAA İbrail, İsakçı, Tulca, Maçırı, Ahyolu ile Tuna suyu kenarındaki bütün iskele ve tuzlaların mukataa hesaplarına bakan maliye kalemlerinden biri olup Hazine'ye bağlı idi. (Bak Hazine). Aynı zamanda mukataalara dair, verilen karar ve emirlerle konulan nizamların kayıtları burada saklanırdı. Mukataaları iltizama alanların tatbik mühürleri de burada bulunurdu. (Bak. Mukataa)M.Sertoğlu.

BAŞMÜNECCİM (Bak. Müneccimba-ş)M.Sertoğlu.

BAŞMÜTEFERRİKA (Bak. Oda efradı)M.Sertoğlu.

BAŞODABASI Yeniçeri Ocağında Ağa bölükleri Odabaşılarmın en kıdemlisi olup Ağa bölüklerinde evli yeniçerilerden suç işleyenleri bu cezalandırırdı. Cemaat ortalarında aynı vazifeyi görene ise Oda kethüdası denirdi. (Bak. Ağa bölükleri)M.Sertoğlu.

BAŞPERDECİ Çadır mehterleri içinde çadır perdesi diken iki kişi vardı. Bunlardan biri (Başperdeci, öbürü ikinci perdeci idi. (Bak. Çadır Mehterleri)M.Sertoğlu.

BAŞREÎS Asâkir-i Mansure teşkilâtından sonra, yani 1826 da Bostancı Ocağı yeniden kurulup, yeni bir nizama göre teşkilâtlandırıldığı sırada eskiden varolan Bostancılar kethüdahğı tâbiri kaldırılıp bunların işlerini görenlere Başreis denmiştir. (Bak. Bostancı ocağı)M.Sertoğlu.

BAŞRUZNAMÇECİ Başdefterdalığa bağlı Hazine-i âmire dairesinin âmiri olan zat olup kendisine Büyük ruznamçeci veya Ruznamçe-i evvel de denirdi. Bunun emrindeki ruznamçe kalemi Mukataa, Mevkufat ve Cizyeden toplanan geliri her gün kaydetmekle görevli idi. Yardımcısı olan Küçükruznamçeci veya Ruznamçe-i sâni Başruznamçeciye yardım ederdi. Hünkâr Müteferrikaları ile Çaşnigir ve Ulûfeli kâtiplerin maaşları bu kalem tarafından verildiği gibi, her gün hazineye giren ve çıkan para, kumaş, altın, gümüş vesairenin kayıt ve hesaplarını bu kalem tutardı. Bundan başka, Başdefterdarlığın günlük gelir ve giderlerinin özetleri burada gözden geçirilir, Ruznamçe temessükü denilen ibra tezkireleri yazılırdı. XVII. Yüzyıl ortalarında ve Kazasker, Rikâp ağalan, Müteferrikalar, Divan çavuşları, Müşahereharan denilen aylıklılar, Çaşni-girler, Divan-ı Hümâyun ve Defterhane kâtipleri, Enderun mütekaitleri, Saray hekimleri, Bîrun hazinedarı, Saray peykleri, Mimarlar, Hazine başkâtibi, Hassa müezzinleri, Enderun kuşçuları, Yahudi hskim-ler, Hazine şagirdleri maaşlarını Küçük-ruznamçe tarafından gösterilen şekilde alırlardı. Ruznamça kalemi ve ruznamçeci-likler 1840 yılında kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

BAŞSANCAKTAR Sarayda harem kapıcılarından kırk kişi Sancak-ı şerifi korumakla görevli olup bunlara Sancaktar ve başlarına Başsancaktar denirdi. Bunların sayısı XIX. Yüzyılda indirilmiş, bir Başsancaktar ve yamağı ile bir Başbekçi-nin emrinde on beş bekçiye inmiştir. (Bak. Sancak-ı Şerif)M.Sertoğlu.

BAŞŞAGIRD Yeniçeri Ocağı kâtibinin dairesi olan Efendi dairesi'nde ve başlangıçta on beş kişi iken zamanla ihtiyaca göre artarak XVIII. Yüzyıl sonlarında sayıları yüze kadar çıkan Şagird adlı kâtiplerin en kıdemlisi ve kalemin âmiri olup daima Ocaktan ve Sekbanlardan

tâyin o-lunurdu. Bundan sonra gelene Beytülmal kâtibi denir, o da sekbanlardan tâyin edilirdi. Bu zat, Efendi dairesindeki Beytülmal defterini tutardı. Ondan sonra gelen ise Şagirdler halifesi olup bunun maiyetinde bulunanlar yeniçerilerin ulufelerini yazarlardı. Bundan başka, Ağa kapısındaki on kişilik kalem heyetini oluşturan Ağa-kapısı şagirdlerinin en kıdemlisine Başşa-gird denir ve diğer şagirdlerin terfi ve cezalandırma işleri bunun vasıtasıyla olurduM.Sertoğlu.

BAŞTARDE Osmanlı donanmasınıE Kadırğa cinsinden gemilerden yirmi altıdan otuz iki oturağa kadar çift kürekli harp gemisi. Her küreğini 5-7 kürekçi çekerdi. Yirmi altı oturaklı olana Yarım baştarde denirdi. Boyu 57 zira idi. Otuz iki oturağa kadar olan Kaptanpaşa Baş-tardesinin boyu ise 72 arşındı. (Bak. Arşın). Her küreğini yedi kişi çekerdi. Kaptanpaşa Baştardesi donanmanın amiral gemisi olup beş yüz kürekçisi, iki yüz elliye yakın muharibi, ayrıca topçu ve gemicile-riyle hepsi sekiz yüze varırdı. Toplarının üçü başta olup yan taraflarında dört beş tane daha hafif topları vardı. Arka tarafında yan yana üç fener yanardı. XVIII. Yüzyıla kadar harbde, sulhta Kaptanpaşa-lar baştardeye binerlerken, kalyonlann daha ziyade önem kazanması üzerine harb-lerde Başkapudane denilen kalyona ve sulh zamanlarında baştardeye binmeleri kanun oldu. Baştardelerin reisleri en tecrübelilerden seçilirdiM.Sertoğlu.

BAŞTARDE-1 HÜMAYUN Padişahlara mahsus baştarde olup bir adı da Hünkar baştardesi idi. İlk önce Kanunî, Saraybur-nu'nda bir tersane yaptınıp kendisi için yeşil bir baştarde inşa ettirmiştir, ü. Selim, III. Murad ve III. Mehmed de aynı tersanede birer baştarde yaptırmışlardır. Hükümdarlar bunlarla çoğu zaman Boğaz'-da gezerler, bu sırada dümeni tersane kefc-hüdası tutar ve Kaptanpaşa ak elbiseleriyle hizmetinde bulunurdu. Bu baştardelerin kendi renkleriyle kürekleri ve yelken direkleri yeşil idi ve yeşil sancak çekerdi. Üç fenerden başka seren direğinin ucuna demirden altın yaldızlı bir kısım eklenip bir küçük fener daha konurdu. Bir vezir donanmaya Serdar olsa Hünkâr baştarde-sine biner ve direğine kendi bayrağını çekerdi. Bu baştardenin reisleri Vardiyamba-şı rütbesinde olurdu. (Bak. Vardiyamba-şı)M.Sertoğlu.

BAŞTERCÜMANDivan-ı Hümâyunda, baş vuran türlü din ve milletten vatandaşların dâvalarının görülmesi sırasında ve yabancı elçilerle

görüşülmesi için her dilden tercümanlar bulunurdu ki, bunların en kıdemlisi ve âmiri olan zata Baş-tercüman denirdiM.Sertoğlu.

BAŞTİNE Saraya ve orduya türlü vergiler ödeyen Hıristiyan tebaanın, buna kargılık ziraat yaparak hiçbir vergi ve resim ödemedikleri çiftliklerine verilen isim. Baştine'ler, aynı mükellefiyet şartlarıyla babadan oğula geçerdiM.Sertoğlu.

BAŞUSTA Top dökümhanesinin başı ve âmiri. Bir adı da Dökümcübaşı veya Ser rihtegân idi. Dökümhaneye Acemi 0-cağmdan efrat seçilir, bunlara şagird denirdi. Şagirdler yetişip Usta ve sonunda Başusta olurlardı. Başustaların maiyetinde bir muavin ile ayrıca tamirci, burgucu, yamacı, çırağcı, demirci, marangoz ve kepececi gibi türlü sanatkârlar vardı. (Bak. Topçu ocağı)M.Sertoğlu.

BAŞVEKİL II. Mahmud Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan bir zaman sonra devlet teşkilâtında da birçok değişiklikler yapmış ve 1838 yılında Sadnâzam ve Sadaret tâbirlerini kaldırarak bunun yerine Başvekil ve Başvekâlet tâbirlerini kullanılmasını emretmiştir. Böylece Başvekil unvanını ilk alan Rauf Paşadır. Ertesi yıl, II. Mah-mud'un ölümünden sonra bu makama getirilen Hüsrev Paşa yine Sadnâzam unvanını almış, 1878 yılında Başvekâlet tâbiri yemden kabul edilerek hükümet reisi olan Ahmed Vefik ve Sadık Paşalar bu unvanı almış, dört ay sonra ise Mütercim Rüştü Paşa hükümet reisi olunca yine Sadnâzam tâbiri kullanılmıştır. 1879 yılından itibaren Arifi, Said, Kadri, Abdurrahman ve Vefik Paşalar üçbuçuk yıl boyunca Başvekil unvanıyla hizmet görmüşler, nihayet Said Paşa dördüncü defa ve 1882 yılında Sadnâzam unvanıyla hükümet reisi olmuş ve bu hal imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

BAŞ VERGİSt (Bak. Cizye)M.Sertoğlu.

BAŞYAYABAŞI Yeniçeri Ocağı cemaat ortaları Yayabaşlarının en kıdemlisine verilen isim. (Bak. Yayabaşı). Zağarcı, Seksoncu, Turnacı ve Sekbanlar kurulmadan önce Yayabaşılar terfi edince Baş-yayabaşı olurlar ve oradan Kulkethüdalığı'na geçerlerdi. Ağa bölükleri kurulup Kethüda beylerin Ağa bölklerinden olması kanun olunca Başyayabaşılığın yolu devecilik oldu. Yahut da yirmi beş akçe ile Kapıkulu Süvariliğine geçerlerdi. Kanunî zamanında

Yayabaşların en kıdemlilerinden dört beş kişi ayrılarak vazifeleri yeniçeriler için tüfek yapmak olan mîrî tüfekçilerin nezaretine memur edilmişlerdi, içlerinden en kıdemlisine Tüfekçi başı denir ve terfi ederse Başyayabaşı olurdu. Ayrıca Acemi Ocağı Yayabaşları'nın en-kıdemlisi Baş Yayabaşı diye anılırdı. (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

BAŞYAYABAŞI BAYRAĞI Yeniçeri Ocağının bayraklarından olup derecesi kethüda bey bayrağından sonra ve Başçavuş bayrağından evveldi. (Bak. Yeniçeri bayrakları)M.Sertoğlu.

BAŞ YAZICI Yeniçeri Ocağının kâtibi. Bir adı da Yeniçeri efendisi veya Yeniçeri kâtibi idi. (Bak. Yeniçeri kâtibi)M.Sertoğlu.

BATMAN 6 Okka. (Bak. Dirhem, Yük)M.Sertoğlu.

BATTANCILAR Selânikte yenicen efradı için dokunan çuhayı battanlamak, yani doğup kalıplamak için bir lasını Musevi köylerinde bulunan sanatkârlar. Bunlar, Büyük Vardar nahiyesinin Gü-mülcüne, Küçük Vardar nahiyesinin Ka-rayova, Çernova ve Satılga köylerinde bulunurlardı. Bu köylerde sırasıyla 150, 86, 55 yani cem'an 291 battancı vardı. Bunlar dokunan çuhayı köyelerine getirip battanlarlar ve buna karşılık her türlü vergiden muaf bulunurlardı. Bunların kethüdalarına Battan kethüdası denirdi. Kendisi, dokunan çuhaların battanlanmasına, battanlananların mîrî ambarına teslimine, battancılann her işine nezaret eder ve gerektiğinde dokuma işleriyle de ilgilenirdi. Bu kethüda da öbür battancılar gibi Musevi idiM.Sertoğlu.

BATTANCILAR KETHÜDASI (Bak. Battancılar)M.Sertoğlu.

BAYEZİD KULESİ Yeniçeri Ocağının ilgasından sonra 1828 yılında yangın kulesi olarak yapılan ve bugün hâlâ varolan yangın kulesi. Bu kule, önce ahşap olarak yapılmış, lâkin muntazam asker arasına nasılsa sokulmuş olan yeniçeri döküntüleri bir gece ayaklanıp burasını yakmış olduklarından aynı yıl yeniden ve mermer taşından olmak üzere inşa edilmiştir. Yüksekliği 50 metre kadardır. 180 basamaklı ve bir ahşap merdivenle çıkılır. Hâlâ yangın kulesi olarak kullanılmaktadır.

BAYRAK Orta Asya Türkleri arasında büyük bir kahramanlık ve yararlık gösterenlere mızraklarının ucuna üç köşe ve uzun türlü renklerde ipekli kumaş parçaları takma imtiyazı verilir ve bu onlar için bir şeref ve iftihar vesilesi olurdu. Bunlar çoğu zaman bir birliğin kumandanlığı derecesine yükseltildikleri için, zamanla bu kendi işareti birliklerinin de alâmeti haline geldi. Daha sonraları ise, başbuğların bayrağı, bütün kavmin bayrağı ve millî alâmeti sayıldı. Sonunda, bayrak, devleti temsil eder oldu. Türkler, böylece siyah, kırmızı ve beyaz renkte bayraklar kullanmışlardır. Anadolu Selçuklu hükümdarı Gıyasüddin Mes'ud tarafından Osman Gazi'ye gönderilen uç beğliği bayrağı beyaz renkte idi. Osmanlılar böylece ilk zamanlarda beyaz bayrak kullanmışlardır. XV. Yüzyılın başlarında ise Alaşehir dokuması kırmızı bayrak kullandıkları bilinmektedir. Bununla beraber, daha XIV. Yüzyıldan beri öbür Türk - îslâm devletleri gibi Osmanlı Beğliği de çeşitli bayraklar kullanmıştır. Hükümdarın, devlet ileri gelenlerinin, ordu ve donanma birliklerinin, türlü renk ve şekillerde ve üzerinde çeşitli işaret ve alâmetler bulunan bayrakları vardı. Hükümdarların şahsına mahsus bayraklar daha ziyade beyaz renkte iken XVI. Yüzyılda ve Kanunî devrinden itibaren yeşil, kırmızı ve sarı bayraklar da kullanmışlardır. (Bak. Saltanat san-caıdarı). Türk bayrağında düz kırmızı renk üzerine hilâl ve yıldız şekli ilk defa in. Selim devrinde görülmüştür. Daha önce, yeşil kırmızı zemin üstünde bir veya üç hilâl şekli vardı. III. Selim devrinde kullanılan yıldız sekiz köşeli idi. Bu sekiz köşeli yıldız ü. Mahmud devrinde de kullanılmıştır. Yeniçeri Ocağı kapatıldıktan sonra, ocakta orta ve bölük alameti olarak ve ocağın sembolü olmak üzere bayrak kullanıldığından bayrak sözü yasak e-diîp onun yerine sancak tâbiri kabul edil mistir. Abdülmecid devrinde ise beş köşeli yıldız kullanılmağa başlanmıştır. Bugün Türk devletinin ve milletininin alâmet ve timsali olan beyaz ay yıldızlı kırmızı ve pak şerefli aziz bayrağımızın şekli ve ayrıntıları 29/5/1936 tarih ve 2994 sayılı kanun ve 28/7/1937 tarih ve 7175 tarihli kararname ile yürürlüğe konan tüzük hükümleriyle tesbit edilmiş bulunmaktadırM.Sertoğlu.

BAYRAK RESMİ Kendisine vezirlik verilen kimsenin vezirlik bayrağını ve tuğlarını götüren divanı hümayun hademelerine verilmesi âdet olan para olup ne kadar olduğu belli değildi. Bu yüzden çok-zaman pazarlık konusu olurduM.Sertoğlu.

BAYRAKTAR Yeniçeri orta ve bölüklerinin yarısı kırmızı ve yansı sarı olup üzerinde orta ve bölük nişanlan bulunan bayraklarını taşıyan kimse. Derecesi Baş-e-Jd'den büyük Vekilharçtan küçüktü. (Bak. Yeniçeri subayları)M.Sertoğlu.

BAYRAM ALAYI Padişahlann Bayram namazlarını kılmak üzere camie gidişleri dolayısıyla yapılan tören. Bayram sabahı Muayede'den sonra. (Bak. Muaye-d°). Padişah hareme dönerek elbise değiştirir ve yine dışanya çıkardı. Etrafında Özengi ağaları bulunduğu halde büyük İm-rahor'un çektiği murassa eğerli ata biner, maiyetindekiler Padişah Orta kapıdan çıkıncaya kadar yaya yürürler, yalnız Silâhtarla Çuhadar ata binmiş oldukları halde Padişahı takip ederler. Orta kapıda ise Kapı ağası onlara katılırdı. Bu kapıdan çıkınca çavuşlar alkış tutar ve sol tarafta bulunan Sadriâzam, hükümdan selâmladıktan sonra Padişahın yedekte götürülen atlarının önündeki yerini alırdı. Alay arzuya göre çok zaman Sultan Ahmed ve bazan Ayasofya camiine yollanırdı. Padişah daha camie varmadan Hazinedarbaşı önden gidip hünkâr mahfilinde onun namaz kılacağı yeri hazırlar, seccadesini yayar, buhur yakardı. Padişah camie varın-ce çizmeleri ayağından çekilerek pabuç giyerdi. Çavuşlar alkış yaparlar, Sadnâzam burada hükümdarı karşılayıp yer öper ve koltuğuna girip seccadesine kadar götürürdü. Namazdan sonra dönüşte de aynı tören yapılır, Sadnâzam Padişahı Orta kapıya kadar uğurlayarak orada selâmlayıp Kubbe altına gelir ve yemekten sonra Paşakapısına dönerdiM.Sertoğlu.

BAZDARAN Tımarlı avcılarının başka adı. (Bak. Avcılar). Bunlara Hassa kuşbazları da denirdiM.Sertoğlu.

BAZHÂNE İstanbul'da Doğancılar semtinde bulunan av kuşlarının yetiştirilip korunduğu yer. Burası saray Çakırcıbaşı-sı'nın idaresinde olup hizmetinde bulunan efrada Bazhâne mülâzıma denirdi. Hassa kuşbazları denilen Tımarlı avcılar arasında boş yer bulunursa bu yer bazhâne mü-îâzimlerinden kıdemlilere verilirdi. Bunlara, baktıkları kuşlara göre Doğana, Şahinci, Atmacacı denilirdi. (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

BAZHÂNE MÜLÂZIMI (Bak. Bazhâne)M.Sertoğlu.

BEBEK USTASI Padişahlara ait muhtelif bahçe ve bostanlardan Bebek bahçe- siyle bulunduğu semtin muhafaza ve inzibatından sorumlu Bostancı. (Bak. Bostancı Ocağı). Bunun gibi Kadıköy ustası, Büyükdere ustası, ilh... vardı. Bunlar arasında vazifelerini iyi yapamıyanlar Bos-tancıbaşı'nın isteği üzerine Kapıkulu Süvari bölüklerinden Orta bölüklerine çıkartılırlardıM.Sertoğlu.

BECELUgKA (Bak. Bacaluşka)M.Sertoğlu.

BEÇ Türkler Viyanaya Beç derlerdiM.Sertoğlu.

BEÇÇE Harpte alman esirlerden Acemi Ocağına yaramıyanlar veya sayısı bsş-ten aşağı olanlardan devlet Pençik resmi adıyla belli bir vergi alır, bu vergiye esas olmak üzere esirleri yaşlarına göre sıraya koyardı. (Bak. Peçnik). Buna göre erkek esirler: / 1 — Şirhor, yani henüz meme emen. / 2 — Beççe, 3 ilâ 8 yaşındakiler. / 3 — Gulâmçe, 8 ilâ 12 yaşındakiler. / 4 — Gulâm, bulûğa ermiş. / 5 — Sakallı, yaşı geçkin. / 6 — Pir, ihtiyar. / olmak üzere sınıflara ayrılırlardı. Kadın esirler ise, buna uygun olarak şu isimleri alırlardı: / Şirhor: Şirhor / Beççe: Duhterek / Gulâmçe: Duhter / Gulâm: Ümmülveled / Sakallı: Mariye / Pîr: Acuze ve daha ihtiyar olursa Fer-tute. / Bundan başka bir kusuru olanına Mayube, hastalıklı bulunana Bimâre dendiği gibi esirler arasında vücutça sakatlığı bulunanlar da bu sakatlığa göre Yekdest, (tek elli) Yekçeşim (tek gözlü) ilh.. şeklinde anılırlardıM.Sertoğlu.

BEDELİ-İ NÜZUL (Bak. Sürsat)M.Sertoğlu.

BEDEL-İ ÖŞÜR Mahsulünden öşür alınırken üzerine bina vesaire yapılarak ziraatin dışında kalan araziyi kullananın öşre bedel alınan yıllık maktu vergi. (Bak. Öşür). Icare-i zemin ve Mukataa-ı zemin diye de anılırdıM.Sertoğlu.

BEDEL-İ SÜRSAT (Bak. Sürsat)M.Sertoğlu.

BEDEL-t TİMAR Malikâne olarak veya Mukataa yoluyla iltizama verilen yerlere, malî darlık sebebiyle 1737 yılından itibaren konan bir vergi. Aynı miktardaki timarla tasarruf edilen topraklar karşılığında Dirlik sahiplerine yüklenen vergi derecesinde idi. Birçok farklan bulunmakla beraber, aslında Cebelü bedeliyesi'ne benzerdi. (Bak. Cebelü bedeliyesi)M.Sertoğlu.

BEDELİ VERİLMEK Bir Tımar sahibi, elinde olan Tımar emrindeki istihkakından daha fazla gelirlili bir yere tâyin edildiği zaman, fazlası değil istihkakının kendisine tahsisi mânasında kullanılan bir tabir. Eğer, münhal istihkakınd; n fazla olduğu halde hepsinin verilmesi isteniyorsa ziyadesiyle verilmek tâbiri kullanılırdıM.Sertoğlu.

BEDERGÂH Acemi Ocaklarında hizmet görenlerin belli bir zaman sonunda Yaya Kapıkulu Ocaklarına alındığını bildiren bir tâbir. Buna Kapıya çıkmak da denirdi. Yaya Kapıkulu Ocaklarına Bedergâh suretiyle İstanbul ve Gelibolu Acemi Ocaklarından, Bostancı ocağından, Galata ve İbrahim Paşa saraylarının hizmet bölüklerinden ve gönüllü yeniçerilerden er-'cr alınırdı. XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren ocağa kanunsuz olarak dışarıdan adam alınmağa başlandıktan sonra bu muameleye aynı isim verildi. Badergâh olan efrada önce iki akçe gündelik verilirken I. Ahmed devrinde üç akçeye çıkarılmıştır. Bunlara ayrıca bir defaya mahsus olmak üzere iki altın Düzen akçesi verilirdi. Kapıya çıkan eğer Bostancı ise buna Sil'âhbaha denir ve miktarı bin akçe olurdu. Ocağa ilk girenler ihtiyaca göre bölük ve ortalara taksim olunup odalarına verilirlerdi. Her oda efradı bir sıraya dizilerek birden koşturular, odalarına varış sırasıyla Eski, yani daha kıdemli sayılırlardı. Bunlar, önce Kara-kuüukçu'luk hizmetine verilirlerdi. Yani, odaları siler süpürür, ihtiyar yoldaşların ve misafirlerin ayakkabılarını temizlerler, yemek kablarını yıkarlar, odun yararlar, kandilleri yakarlar, oda levazımı için alışveriş ederlerdi. Bu gördükleri işlere göre ise, Pabuççu, Kandilci, Pazara giden, ilh.. diye anılırlardı. Bedergâlı olmak için Acemi Ocağında yedi sekiz sene çalışmak lâzımdı. Lâkin bu, kapıya çıkmak için yeter değildi. Bunun için önce ocağa yeni efrad lâzım olması gerekirdi. Savaşlar sonunda pek çok boş yer açıldığı için acemiler kapıya çıkar-Sardı. Bir de, yararlık gösteren acemiler mükâfat olarak Bsdergâh olurlardı. (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

BEĞ Aslı Çince Pek veya Sasanilerin hükümdar unvanı olarak Bağa kelimesi olması muhtemsl bulunan ve önce Türkler tarafından kullanılan, onlardan başka Altay kavimlerine geçen bir unvan. Han veya Kaan unvanından daha küçük olmak üzere kabile reislerine, kabile topluluklarının başında bulunanlara, imtiyazlı asiller sınıfından olanlara, büyük idare mevkilerinde bulunmaları

dolayısıyla nüfuz ve yetki sahibi bulunanlara Beğ - Bey denirdi. Türkler İslâmlığı kabul ettikten sonra da hemen hemen aynı mânalarda kulla nılması sürmüştü ve Osmanlı Türklerine de aynı şekilde geçmiştir. Bu sonuncular da Beğ unvanı büyük devlet adamlarının o-ğullarına ve son zamanlarda şehzadelerin hizmetinde bulunanlarla mevki sahibi herkese ve orduda Binbaşından Liva — yani Tuğgeneral— rütbesine kadar olanlara da Bey denmiştirM.Sertoğlu.

BEĞKOZ (BEYKOZ) KASRI Mısır valisi Mehmed Ali Paşa tarafından Beykoz'da Abdülmecid'e hediye edilmek üzere yaptırılmağa başlanıp ölümü üzerine oğlu Said Paşa tarafından tamamlanan köşkM.Sertoğlu.

BEĞLERBEĞİ Osmanlı Devletinde pek ileri ve itibarlı bir memuriyet ve ona bağlı unvan. Osmanlılarda ilk zamanlarda bir tek Beğlerbeği bulunur ve bütün ordu işlerinden sorumlu olurdu. Hükümdardan sonra sözü en fazla geçen o idi. İlk Beğlerbeği olarak bilinen ise, Orhan Beğ'in oğlu Süleyman Paşadır. Bu vazife onun vefatından sonra Lala Şahin Paşa'ya verilmiştir. I. Murad Beğ devrinde vezir Çao-darlı Halil Hayrettin Paşa'nın ordu işlerini eline alması üzerine Beğlerbeğlerin 5-nemi bir dereceye kadar azaldı. Rumeli fütuhatının genişlemesi üzerine bu müessese ikiye ayrılarak Anadolu ve Rumeli Bağlerbeğlikleri kuruldu. Bunun tarihi kesin olarak bilinmiyorsa da Yıldırım Baya zid devrinde olduğu muhakkaktır. Bu sarada Firuz Beğ'in Rumeli, Timurtaş Paşa'nın Anadolu Beğlerbeğisi olduğu bilinmektedir. Nitekim Çelebi Sultan Mehmed zamanında Hamza Bağ ve Bayazid Paşa Rumeli, ü. Murad zamanında Sinan Beğ ve Şahin Paşa Rumeli, Hamza Beğ ve Oruç Beğ Anadolu beğlerbeği idiler. Bu müessese Osmanlılara Selçuklardan geçmiştir. Onlardaki Melik-ül ümera unvanının Türk-çeleştirilmiş şeklidir. Nitekim Osmanlıların da Beğlerbeği yerine Emir-ül ümera tâbirini kullandıkları olmuştur. İki beğlerbeğilikten Rumeli beğlerbeğiliği derece bakımından daha büyük olup Fatih kanunnamesinde Defterdarla eşit olarak gösterilmiştir. Beğlerbeğilerin zamanla sayıları artmış, yetki ve nüfuzları da o ölçüde azalmıştır. Bunlar çoğu zaman bir eyâlete vali ve askerî kumandan olarak gönderilirler ve savşalarda eyâlet içindeki bütün Sancak Beğleri ve Topraklı süvari ile hazır bulunurlardı. Has

derecesinde 800.000 -1.200.000 akçe arasında dirlikleri ve iki tuğlan vardı. Emeklilikleri 100.000 akçe ile olurdu. Beğlerbeğiler çoğaldığı zamanda bile itibarları devam etmiş ve derece bakımından da Rumeli eyâleti beğ-lerbeğisi ile Anadolu eyâleti beğierbeğisi başta bulunmuştur. (Bak: Anadolu eyâleti, Rumeli eyâleti). Toprağı dirlik olarak ayrılmamış olan Mısır, Bağdad, Yem=n, Habeş, Lahsa, Cezair, Trablusgarp ve Tunus gibi yerlerde Beğlerbeğilere Has yerine Salyâne yani yıllık verilirdi. Beğlerbeğiler terfi ederlerse Vezir, Mal defterdar-ları, Nişancılar, 500 akçe yevmiyeli kadılar, dirliği 400.000 akçeye varmış Sancak Beğleri ise terfi edince Beğlerbeği olurlardıM.Sertoğlu.

BEĞLERBEĞİ SARAYI Önce H. Mahmud tarafından ahşap olarak yaptırılan ve Abdülâziz tarafından yıktırılarak Mimar Serids kalfaya 1865 senesinde mermerden yaptırılan meşhur saray. Abdülâziz, yaz aylarında çoğu zaman burada o-tururlardı. Fransa împaratoriçesi Ojeni, Avusturya imparatoru Fransuva Jozef, Karadağ kiralı Nikola, İran şahı Nasirud-din şah burada misafir edilmişlerdir. 93 (1877 - 78) harbinde yenilgiden sonra mütareke müzakereleri sırasında Rus orduları başkumandanı Grandük Nikola burada ağırlandı olduğu gibi Rus. ordusu erkânı için II. Abdülhamid tarafından burada bir kabul resmi tertip edilmiştir. Nihayet, II Abdülhamid tahttan indirilip ilkin Se'âniğe gönderilerek Alâtini köşkünde o-tnrmaya zorlanmışsa da Balkan savaşının kopması üzsı-ins İstanbul'a getirtilip kendisine Br-ğlsrbeği sarayı ikametgâh olarak tahsis olunmuştur. Tahttan indirilen Padişah, ölümüne kadar burada oturmuşturM.Sertoğlu.

BEĞLİKÇİ Divan-ı Hümayun kalemlerinden Beğlikçi veya Divan kaleminin şefi olan zat. Resmî unvanı Beğlikçi-i di Van-ı hümayun idi. Bu kalem, Divanda müzakE-re olunan evrakı gereken yere gönderir. Divan sicillerini tutardı. (Bak. Divan-ı hümayun, Divan sicilleri). Aynı zamanda îerman ve beratlar da bu kalemde yazılırdı. Gerek yabancı devletlere', gerekse azınlıklara ait meselelerin ahdî ve hukukî cepheleri de bu kalemde incelenir ve her türlü anlaşmalar, kanun, nizamname ve talimatnameler burada saklanırdı. BunuE için muktaza kayıtları, yani Divandan çıkacak bir kararın devlet kanunlarına ve andlaşmalara göre nasıl olması gerektiğini belirten kayıtlar da burada tutulurdu. Beğlikçi aynı zamanda Reisülkütab'-

dan sonra bütün Divan-ı Hümayun kalem lerinin en büyük âmiriydi. Kendisinden sonra gelen Beğlikçi kesedarı divan kaleminin müdürüydü. Onun altında ise Kanuncu, İlâmcı ve Mümeyyiz adlı üç âmir daha vardı. Kanuncu, kanun ve nizamnamelerin koruyucusu idi. Bir mesele etrafında kanunî hüküm sorulduğu zaman bunu asıl metinlerden çıkarıp yazar ve imzalayarak takdim ederdi. Bir vazifesi de, ana kanunları yeni durumlara ve olaylara uydurmaktı. İlâmcı, Muktaza tezkirelerini yazardı. Mümeyyiz ise Divan kalemi kâtiplerinin yazdıkları yazıları düzeltirdi. Bu kalemde gereği kadar kâtipten başka Serdefterci adlı, mevcut defterleri derli toplu bir şekilde muhafaza etmekle görevli bir memur ve defterci denilen, işi istenen defterleri getirip götürmek olan yardımcısı vardı. Devlet işlerine ait mühim fermanların kayıtlarını tutanlara ise Mühimmenüvis denirdi. Bunlar, çok bilgili ve anlayışlı, sır saklar, namuslu kimselerden seçilirdi. Bütün gizli yazılan bunlar yazarlardı. Daha mahrem şeyleri isq Beğlikçi'nin kendisi yazardı. Bütün devlet sırları bu kalemde olduğu için Beğlikçi kalemine alınacak kâtipler çok dikkatle seçilir, çoğu zaman yine burada hizmet eden dürüst kâtiplerin çocukları tercih edilirdiM.Sertoğlu.

BEĞLİKÇİ KESEDARI (Bak. Beğlik Çi)M.Sertoğlu.

BEĞOĞLU İstanbul'un meşhur semti ve merkez nahiyesinden başka Kasımpaşa, Galata, Hasköy ve Taksim nahiyelerini içine alan kazası. Bizans zamanında bütün bölgeye karşı taraf mânasına gelmek üzere Pera denirdi. Sonradan Beğ-oğlu denmesinin sebebi hakkında genel olarak sonuncusu daha kuvvetli görülmüş ve kabul edilmiş olan şu iki söylenti vardır. / 1 — Fâtih, Trabzon Rum imparatorluğunu ortadan kaldırdıktan sonra buranın son imparatoru olan David Komnen'i ve çocuklarını bir de yeğeni olup imparator Kalo yani Komnen'in oğlu olan Aleksi Komneni esir almış. David Komnen ile çocuklarını Edirne'de, Aleksi Komnen'i ise İstanbul'da oturmaya memur etmiş ve bu sonuncusuna Galata'nın yukarısında bir köşk vermişti. Türkler prenslere Beğzade veya Beğoğlu de diklerinden o semt bu isimle meşhur olmuştur. / 2 — Bir zamanlar İstanbul'da Venedik Balyosu olarak bulunan Venedikli soylulardan Andre Gritti, burada bir Rum kâdınıyla düşüp kalkmış ve ondan Luici Gritti adlı bir oğlu olmuştu. Luici Gritti, Kanuni Sultan Süleyman'ın meşhur Sadri-âzamı Makbul İbrahim Paşa'nın yakın dostu idi. Bu

sayede Hünkâra da tesir edip Osmanlı imparatorluğunun yabancı devletlerle olan ilişkilerinde aracı olmuş, bu yüzden büyük nüfuz ve itibar kazanmıştı. Hattâ Kanunî onun konağına ara sıra gider, tertip olunan eğlencelerde ha zır bulunurdu. İşte babası asil, yani beğ olduğundan Türkler tarafından Beğ oğlu diye anılan Luici Gritti'nin bu konağı bu günkü Taksim gezisinin yanında bulunuyordu. Bu yüzden semt yavaş yavaş onun adını aldı. / Beğoğlu semti, Bizanslılar zamanında tamamı ile boş, dağlık ve ormanlık bir yerdi. Galataya hâkim olan Cenevizliler burada avlanırlardı. İstanbul'un Türkler tarafından alınışından sonra yavaş yavaş oturulur bir hale gelmeğe başladı. Daha çok yabancı elçiler burada yabancı elçilik binası yaptıklarından daha ziyade bir Hıristiyan mahallesi haline geldi. Bununla beraber meskûn yerler Galatasaray semtine kadar uzanıyordu. Geri kalan kısmı yine uzun zaman bağlar, bağçeler, tarlalar, bostanlar ve ormanlardan ibaretti. Zaten Galatasaraya kadar olan kısma Türkler Galata demişler. Baçoğlu ismini buradan ilerisine vermişlerdir. Beçoğlu pek yavaş iskân edilmiştir. XVII ve XVIII Yüzyıllarda bile mühim bir kısmı boş topraklardı. XIX. Yüzyıl sonlarında Tepe-başı'nın arka tarafında Kasımpaşa'ya kadar olan yerlerde, Ayaspaşa, Taksim, Dolmabahçe arası, Harbiye, Pangalü. Bomonti, Şişli, Maçka, Firuzaga, Tophane tarafları çayırılık ve mezarlık, bahçe, bostan ve tarlalarla doluydu. Bugün Baçoğlunun göbeğinde Tarlabası diye bir mahalle vardır. Beçoğlu semti, asıl XX. Yüzyıldan itibaren geniş ölçüde imar edilmiş, mahalleler kurulmuş. Cumhuriyetten sonra Türkler tarafından gittikçe rağbet kazanmış, nihayet kozmopolit görünüşünü kaybedip Türk İstanbul'un tamamıyla Türk bir semti haline gelmiştir. Yabancı ve azınlık nüfus yoğunluğu Beyoğlu için bugün artık bahis konusu değildir. Bu nüfus Türk çoğunluğunun yanında önemsiz bir duruma girmiştirM.Sertoğlu.

BEKÇİ Sancak-ı şerif hizmet ve koruyuculuğunda bulunan onbeş kişi. Bunlar Beşbekçi'nin nezaretinde idiler. (Bak. Sancak-ı şerif). Bundan başka Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra, 1826 yılında Bostancı Ocağına yeni bir nizam verildiği sırada Saraya ait çeşitli köşklere geyik, karaca, devekuşu ve başka hayvanlara bakan ve bunları koruyanlara Bekçi, ustalarına Bskçi-i evvel, halifelerine Bekçi-i sâni adı varıldı. (Bak. Bostancı ocağı). Ayrıca Yeniçeri Ocağında Ondokuzuncu Ağa bölüğü Bekçi diye anılırdıM.Sertoğlu.

BEKÇİ-İ EVVEL (Bak. Bekçi).

BEKİK EFENDİ AKÇESİ (Bak Akçe)M.Sertoğlu.

BELDAR Anadolu ve Kümelinin bir çok yerlerinde ve dağlık bölgelerindeki geçitleri koruyan ve geçenlerin selâmetini sağlamakla görevli kimseler. Bunlar iki çeşit idiler. Bir kısmı civar köyler halkından olup bu vazife onlar için bir görev şeklindeydi. Buna karşılık Tekâlif ve Avârız'dan, yani örfi vergilerden muaf olurlardı. Bunlara Berbentçi denirdi. Öbürleri ise, Beldar'lardı. Bu vazifeyi bir ücret karşılığında yaparlardı. Aldıkları ücret ise buldukları bölgeye göre değişir ve o yerin vergi dağıtım defterine alınıp halktan toplanırdıM.Sertoğlu.

BENEFŞE (Bak. Menekşe)M.Sertoğlu.

BENEVBET TIMAR işmarın çeşitlerinden olup böyle tımarlara birkaç kişi birden sahiplik eder ve sefer zamanlarında nöbetle göreve giderlerdi. Bu şekilde tımarı sahip olanlara hiçbir zaman normal tımar verilmezdi. Ancak normal tımar sahibi isterse benevbet tımar mah-lûl olsa, oğluna oğlu yoksa dışarıdan bir başkasına verilir. Lâkin Rumeli'de benevbet tımar tasarruf edenlere bu tımarlar Padişahların fermanlarıyla verilmiş olduğu için mal ve mülkleri gibi mirasçılara geçerdi. Dışarıdan başkasına verilmezdi, içlerinden birisi öldüğü zaman kaç oğlu kalırsa Beğlerbeğiler tarafından onlara verilip sefer zamanlarında nöbetle vazife görürlerdi. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

BENNAK (Bak. Çift)M.Sertoğlu.

BERAT Lügat mânası mektup olup bu tâbir Osmanlı devletinde herhangi bir göreve veya hizmete tâyin veya maaş tahsisi yahut da unvan veya nişan verilmesi, bir muafiyet veya imtiyaz verilmesi dola-yjsiyle hazırlanan fermanlar için kullanılmıştır. (Bak. Ferman). Berat yerine ba-zan menşur sözünün kullanıldığı, bazan ise ikisinin bir arada söylendiği olurdu. Bununla beraber genel olarak Serdarlık, Kırım Hanlığı, Vezirlik, Eflâk - Buğdan Voyvodalığı, Valilik cinsinden önemli büyük görevlere tâyin dolayısıyla yazılanlara daha ziyade Menşur denirdi. Beratlara gerektiğinde Nişan adı da verildiği olurdu. Lâkin nişan, Padişahın aynı zamanda nişan da denilen tuğrasını taşıyan bütün belgelere verilen bir isimdir. Berat

veya menşurun ferman veya hükümden şekilce en büyük farkı, tuğranın altında şu cümlelerin yazılı bulunduğu: / Nişan-ı şerif-i âlîşan-ı sâmi mekân-ı sultanî ve tuğray-ı garray-ı cihan sitan-ı hakani hükmü oldur ki.. / Bir menşur şu sekiz kısımdan meydana gelirdi: / 1 — Allaha hamd ü sena, / 2 — Peygamberimize tazim, / 3 — Menşurun verilmesinin sebebi ve bu hususta . teşvik, / 4 — Menşurun verildiği zatın vasıfları, / 5 — Menşurun verilmesine dair hükümdarın emri, / 6 — Menşurda bildirilen şeylerin ya pılması, / 7 — Menşurda yazılı olduğu şekilde hareket olunması ve aksinden çekinilmesi, / 8 — Tarih ve yazıldığı yer. Beratlarda ise, verilen vazifenin adı, / yeri, maaşı veya geliri, vergisi, verilen kimsenin ismi, görev veya hizmetin neden verildiği ayrı ayrı açıklanırdıM.Sertoğlu.

BERATLI Kendisine beratla bir muafiyet veya imtiyaz verilmiş kimse. Bunlara Bitili de denirdi. (Bak. Berat, ferman)M.Sertoğlu.

BERATLI TERCÜMAN(Bak. Tercüman)M.Sertoğlu.

BERBER Orducu esnafı arasında bulunan ve işleri askeri traş etmek olan sınıf ile. (Bak. Orducu) Ağakapısı kârhanesinde bu sanatı yapanlara. (Bak. Ağa kârhanesi). Enderun odalarından seferli koğuşunda bulunup sarayda berberlik edenlere verilen unvan. (Bak. Şef erli koğuşu)M.Sertoğlu.

BERBERBAŞI Enderun odalarından Has oda ağalarından olup Padişahın tıraş hizmetinde bulunan kimse. Berberbaşı Padişahın başını tıraş eder ve kesilen saçları gümüş bir leğende yıkadıktan sonra buhurla tütsüler ve bir çekmeceye saklardı. Sürre alayı giderken bu çekmece mühürlenerek Medine'ye gönderilir ve Peygamberimizin türbesi civarında gömülürdü. Bundan başka, Padişahın oğlu olan Şehzadenin saçlarını ilk tıraş ettiği zaman Berberbaşı bunu Sadriâzama bildirmeğe memurdu. Bunun için alayla Paşakapısı'-na gider, bildirisini yaptıktan sonra kendisine orada hil'at giydirilir ve aralarında beşyüz altın ile donanmış bir at da bulunan birçok hediyeler alırdıM.Sertoğlu.

BERLİN MUAHEDESİ Osmanlı devleti ile Rusya, Fransa, Almanya, Avusturya, Macaristan ve İngiltere arasında Berlin şehrinde akdedilen bir antlaşmadır. Osmanlı devleti, Sultan Abdülaziz'in

saltanatının son yıllarında başlıyan Bosna, Hersek ve Bulgar isyanları ile karşılaşmış, V. Murad zamanında da isyanların gerçek kıskırtıcısı Sırbistan ve Karadağ ile savaşa tutuşmuştu. Fakat Osmanlı ordularının başarı kazanması üzerine bu devletlerin koruyucusu Rusya işe karışarak savaşı durdurmuş ve Balkan meselesi ile Öbür Şark (Doğru) meselelerini çözmek için görüşme yoluna gidilmişti. Bu maksatla toplanan İstanbul Tersane veya İstanbul Süfera (sefirler) konferansının kararlarının ve bunun dağılışından sonra Londra'da hazırlanan protokolün Osmanlı devletince red edilmesi Rusya'nın harb ilânına kâfi gelmişti. Az sonra Rusyanın müttefiki Romanya ile de harb haline giren Osmanlı devleti, hem Anadoludaki, hem de Rumelideki savaşlarda yenilmiş ve Ruslardan barış istemişti. Osmanlı devleti, Ayastafanosta (Yeşilköy) pek ağır şartlı ve doğru meselelerini yalnız Ruslar lehine çözen bir andlaşmayı kabul ve imza etti. Fakat öbür Avrupa devletleri, bilhassa İngiltere ve Avusturya, Macaristan, bu Ayastafanos andlaşmasını kabul etmediler. Almanya da onların tarafını tutunca Ruslar Şark ve Balkan meselelerinin halli için bir konferansın toplanmasına razı olmak zorunda kaldı. Osmanlı devleti de, Ayastafanos andlaşmasının bazı maddelerinin değıştirilmesi, bilhassa sa-yş tazminatının azaltılması için Rusya'ya bir heyet göndermiş, fakat oradan red cevabı almıştı. Devletin bu zayıf durumundan faydalanmak isteyen İngiltere, Osmanlılara ittifak teklif etmiş ve Kıbrıs kendisine verilirse Asyadaki Osmanlı ülkesine Rusların saldırması halinde yardımda bulunabileceğini bildirmişti. Çaresiz kalan Devlet-i Aliyye de bunu kabul ederek İngiltere ile tedafüi bir ittifak yapmıştı. (4 Haziran 1878). Konferansta, Osmanlıları Müşir Mehrned Ali Paşa, Berlin Büyükelçisi, Sadullah Bey, nafia nazın Karatodori Paşa; Almanyayı Prens Bismark, Von Bülow, Prens Hohenlohe; Avusturya-Macaristan'ı Kont Andrassy, Kont Karoly, Baron Hay-merle; İngiltereyi Lord Beaconsfield, Lord Salisbury, Lord Odo Russell; Ital-yayı Kont Corti, Kont de Launag, Fransayı W. H. Waddigton, Kont de Saint-Vallier. F. Desprez; Rusyayı Prens Gorçakov. Kont Şuvalov, Baron d'Ubril temsil etmekteydi. Alman Başvekili Bismark'ın başkanlığında 13 Temmuz 1878 e kadar devam eden Berlin kongresinde büyük devletlerin emelleri ve ihtirasları şiddetle çarpıştığı ve bilhassa Osmanlı devletinin bırakmak zorunda kaldığı topraklar bunlar arasında anlaşmazlık konusu olduğu

görülmektedir. Konferans daha ziyade Devlet-i Aliyye ve toprakları üzerinde üstün nüfuz sağlamak isteyenlerin ve bunların aralarındaki çarpışmaların sahnesi olmuştur. Hattâ Balkan devletleri de işe karışarak Yunanistan Rum milleti adına isteklerde bulunup sonunda lehine bir hava hazırlamıştır. Nihayet çetin görüşmelerden sonra 64 maddelik andlaşma hazırlanarak imza edilmiştir. Berlin andlaşması özet olarak şu esasları taşıyordu: Madde 1 ilâ 12 — Bulgaristan'a aittir ve Ayastafanostaki anlaşmaya göre kurulan Bulgaristan Barlinde üçe bölündüğünden yeni duruma göre kurulan prensliği statüsünden bahseder. Buna göre Bulgaristan, Osmanlı hükümdarına tabi, vergi verir ve mümtaz, iç işlerinde bağımsız bir Hıristiyan hükümeti, prensliği oluyordu. Güney hududu Balkanlardır. Prensini halk serbestçe seçer, Bâb-1 âli tasdik ve büyük devletler kabul ederler. Prens, Avrupada hükümdarlık etmekte olan hanedandan seçilemez. Bulgaristanın idaresi şimdilik bir Rus komiseri nezareti altında ve Berlin andlaşmasını imzalayan devletlerin ve Osmanlı komiserlerinin katılmasıyla kurulan geçici hükümet tarafından idare olunacak ve bunlar dokuz aydan fazla olmamak üzere anayasa yapıncaya kadar işbaşında kalacaklar. Bulgaristanda Osmanlı askeri bulunmayacak, eski kuleler de yıkılacaktır. / Madde 13 ilâ 21 — Üçe bölünen Büyük Bulgaristan'ın Şarkî (Doğu) Rumeli diye kurulan kısmı ile Osmanlılara bırakılan Makedonya'ya aittir. Balkanların güneyinde Şarkî Rumeli adıyla idarî bağımsızlığı olan, fakat siyasî ve askerî yönden Padişaha tâbi bir eyalet kurulacaktır. Burası büyük devletlerin muvaffakatiyle ve Hristiyan ve beş yıl için olmak üzere Bâb-1 Ali'ce tâyin edilen bir vali tarafından idare olunacaktır. Vali, eyâletinin iç ve dış emniyeti tehdit olduğunda Osmanlı askerini çağırabilecektir. Makedonya'da İslahat yapılacaktır. / Madde 22 — Bulgar prensliğinde ve Şarkî Rumeli'de 9 ay müddetle kalacak olan Rus işgal kuvveti 55.000 kişiden fazla olamayacaktır. / Madde 23 — Girit adası, 1868 iç tüzüğünde haklı görülen değişiklikler yapılarak ve tarnamile tatbik etmek taahhüdü ile yine Osmanlılara bırakılacaktır. / Madde 24 — Berlin konferansı esnasında kabul edilen 13 numaralı mazbata gereğince Yunanlılar lehine olarak Kalamas ve Salambirya hattı boyunca değiştirilmek için tanınan müzakere açma hakkının Yunanlılarca kullanılması esnasında Osmanlılarla bu devlet arasında sınır tashihinde bir anlaşmazlık halinde büyük devletler aracılık etme

haklarını korurlar. / Madde 25 — Bosna ve Hersek eyâletleri Avusturya - Macaristan tarafından belirsiz bir zaman için asker getirerek idare olunacaktır. Yeni - pazar sancağı Osmanlılara bırakılmakla beraber Avusturya -Macaristan'ın burada gerekirse asker bulundurabilmek hususunu ve şâir meselelerini iki devlet sonra kararlaştıracaklardır. / Madde 26 ilâ 33 -- Karadağ istiklâli Osmanlılar ve antlaşmayı imzalayan öbür devletlerce kabul edilecek, prenslikte din ve mezhep farkı kimseye imtiyaz vermeyecektir. Dulcino il Antivari, Karadağa ve Karadağ'dan İspica, Avusturya - Macaristan'a verilecektir. Bu prensliğin gemisi ve harb bayrağı olmayacak, kendisine terke-dilen arazi dolayısıyla Osmanlı borçlarından pay yüklenecektir. / Madde 34 ilâ 42 — Sırbistan prensliği istiklâli Osmanlılar ve muahedeyi imzalı-yan devletlerce kabul olunacak ve prenslikte din ve mezhep farkı kimseye bir imtiyaz hakkı vermeyecektir. Niş ve Prut Sırbistan'a bırakılacak ve kendisine terke-dilen arazi dolayısıyla Osmanlı borçlarından pay yüklenecektir. / Madde 43 ilâ 57: — Romanya'nın istiklâli antlaşmayı imzalayan devletlerce kabul edilecektir. Paris muahedesi (1856) ile Romanya'ya terkedilen Besarabya'nın büyük bir parçası Rusya'ya terkedilecek ve Tuna deltasındaki adalar, Tulçi ve sancağı ve Dobruca Romanya'ya verilecektir. Tuna'da trafik serbestliği için Demirkapı-dan deltaya kadar nehir boyu kaleleri yıkılacak, nehrin bu kısmına hiçbir milletin savaş gemisi giremeyecektir. / Madde 53 — Osmanlı devleti Doğuda; Ardahan, Batum, Kars'ı topraklarıyla Rusyaya terkedecektir. / Madde 59 — Rusya Batum limanını tahkim etmiyerek serbest liman yapmayı vaad eder. / Madde 60 — Ayastafanos muahedesi lie Rusyaya verilen Eleşkirt vadisi ve Doğu Bayazid Osmanlılara geri verilecek, fakat Kotur kasabası ve dolayları İraniılara verilecektir. / Madde 61 — Ahalisi arasında Ermeniler olan yerlerde Bâb-ı âh' zaman kaybetmeksizin hemen İslâhata baylıyacaktır. / Madde 62 — Osmanlı ülkesinde bütün din ve mezhepler serbest olacak ve medeni tahkim etmiyerek serbest liman yapmayı haklardan tam mânasiyle faydalanmaya hiç bir suretle engel olunamayacaktır. / Madde 63 -- Karadeniz ve Çanakkale boğazları için 1865 Paris ve 1871 Londra antlaşmaları gereğince kurulan statü devam edecektir. / Madde 64 — Antlaşmanın onaylanmış nüshaları üç hafta içinde, mümkün olursa daha önce Berlin'de taraflara verilecektir. / Bütün bunlardan başka Osmanlı devletinin Rusyaya 802.500.000 Frank

tazminat ödemesi ve bu tazminatı yıllık 350.000 liralık taksitlerle ödemesi ve ödenmediği takdirde Rusyanın arazi istemesi kabul edildi. / Büyük devletler bu antlaşma ile Osmanlı devletinin durumunu sağlama bağladıklarını söylemişlerse de beş buçuk milyon nüfus ve 212 bin kilometre kare arazisini kayden Osmanlılar sonuçtan memnun kalmamışlar, bütün devletler Berlin muhadesi ile imparatorluğun zararına arazi ve başka menfaatler sağlamışlardı. Görünüşte bir şey istemeyen Bismark, Rusya ile Avusturya-Macaristan'ın dostluğunu kazanmak için Osmanlıları feda etmekle beraber Rusya yine Almanyadan uzaklaştı. Zamanla Berlin muhadesinin arzu edilen genel barışı sağlamak şöyle dursun, tam tersine büyük devletlerle küçüklerin arasını büsbütün açtığı ve bir takım yeni hâdiseler hazırladığı anlaşıldıM.Sertoğlu.

BERVECH-İ ARPALIK DIRLİK (Bak. Arpalık)M.Sertoğlu.

BERVECH-1 ARPALIK ULUFE (Bak. Arpalık)M.Sertoğlu.

BERVECH-İ İLTİZAM EMİN VE NAZIR Bir vilâyetin bütün mukataalannı bir ücret karşılığında iltizam edip parça parça diğer mültezimlere satan ve sonra onların taksitlerini toplayıp icabında anlaşmazlıklarını da çözerek sonunda muka-taanın hepsinden devlete hesap veren kimse. (Bak. iltizam, Mukataa)M.Sertoğlu.

BERVECH-İ İŞTİRAK Birden fazla sipahinin aynı köyün gelirinden faydalanmasına denirdi. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

BERVECH-İ MALİKANE Devlete alt bir Mukataanın yıllığının müzayede ile ve belli bir bedel karşılığı olarak ölünceye kadar bir mültezime verilmesi. Bu sistem, savaşlar sürerken paraya hissedilen şiddetli ihtiyaç yüzünden defterdar Köse Halil Efendi zamanında 1695 yılında yürürlüğe konmuştur. Eğer mültezim ölürse akid sona erer ve yeniden müzayede yapılırdı. Bu sırada ölenin oğlu müzayedeye katılır ve en çok arttıran kadar fiyat verirse ona verilirdiM.Sertoğlu.

BERVECH-İ MUHASSILLIK Bir eyâletin veya sancağın belli vergisini zaman-ı hazineye ödemek şartıyla Vezir veya Beğlerbeğilerden birisine verilmesi. Bunun mukalaadan farklı, verginin tahsil ve tediyesinin doğrudan doğruya idari âmirin iltizamına verilmesiydi. (Bak. Mukataa). Bir yere Bervech-i muhassillik sahip olan kimse, daima kendi menfaatini de gözettiğinden halktan mümkün olduğu

kadar fazla vergi toplamağa ve devlete ait olanı ödedikten sonra aradaki farktan fay-dalsuımaya çalıştığı için bu son derece zararlı ve halkın âdeta soyulmasına sebep olan bir usuldü. Böyle bir vazifeye sahip olana Muhassıl denirdiM.Sertoğlu.

BESARABYA Rusyamn güney-batısı sonunda bir bölge. Kuzeyi Polonya, Güneyi Karadeniz ve Tuna nehri, Batısı Buğdan'la çevrili ve Romanya'dan Prut, Rusya'dan Dinyester nehirleri ile ayrılmış olup âdeta bir ada biçimindedir. Yüz ölçümü 45. 630 metrekaredir. Merkezi Kiş-nef şehridir, ismail, Hotin, Kili, Akkirman öbür mühim şehirleridir. Arazisi düz, ovalık ve son derece bereketlidir. Besarabya, ilk çağlarda Daçya'dan sayılır iken Roma imparatoru Trayan zamanında fethedilmiş ve Romalılarla iskân olunmuştur. Sonra Got, Hun, Avar ve Peçenek'ler tarafından istilâ ve tahrip edilmişdi. Bir aralık da Moğolların ve Kırım Tatarlarının eline düştü. XIII. Yüzyılda Kararo-dolf Besaryanın eliyle istiklâline kavuştuğu için Besarabya diye anıldı. 1481 de II. Bayazid zamanında fetholunarak üç yüz otuz bir sene Osmanlı idaresinde kaldıktan sonra 1812 de Bükreş andlaşmasıyle Rusyaya terkedilip 1856 Paris andlaşmasıyle kısmen geri alındı. Romanya'ya eklenmiş iken, 1878 Berlin andlaşması hükümlerine göre tamamıyla Rusyaya geçmiştir. 1918-1940 arası Romanyaya ilhak edilmiş, 1940'dan sonra Ruslar işgal etmiştir ve 1945 andlaşmasına göre yine Rusyada kaldı. Halkının büyük çoğunluğu Rumen ve Gagavuz'durM.Sertoğlu.

BEŞE Paşa kelimesinin hafifletilmiş söylenişi. Daha çok yeniçeriler arasında kullanılırdı. (Bak. Paşa)M.Sertoğlu.

BEŞİK ALAYI Padişahlardan birisinin çocuğu doğunca yapılan Tören. Doğan çocuğa hazine kethüdası aracılığıyle hazi-nehanede gümüş kabaralı süslü bir beşik yaptırılır ve önünde bir zat bulunduğu halde bir kısım ağalar tarafından haremin Divan-ı hümayun tarafına bitişik kapısına kadar götürülür. Orada Kızlarağası, Hazinedar ağa ve Hazine vekili ve öbür ağalar tarafından karşılanır, alınıp Hareme verilirdi. Doğum, özel tezkireler yazılarak Sadriâzama, Şeyhülişlâma, Vezirlere, Kapdanpaşa'ya, Sadaret kethüdasına, Defterdara, Yeniçeri ağasına, Reisülkütta-ba ve Çavuşbaşıya bildirilirdi. Bundan başka Saray dışında evli olarak bulunan Sultanların Sadriâzam, Şeyhülişlâm gibi başlıca devlet ricalinin

aileleri lohusayı tebrik için Saraya davet olunurlardı. Çocuk doğunca Padişah annesinin hazırlattığı beşik ile yorgan ve puşide denilen sırmalı beşik örtüsü büyük bir törenle Eski Saraydan Yeni Saraya taşınırdı. İşte asıl Beşik Alayı denilen tören budur. Buna bütün devlet ricali davetli bulunurdu. Doğumun altıncı günü ise, Sadriâzam tarafından altın ve mücevherle süslü bir beşik hazırlanır ve çocuk erkekse buna bir de sorguç eklenirdi. Bu beşiğin Paşakapısının-dan Topkapı sarayına götürülmesi için de ayrıca merasim yapılırdı. Lohusaya davetli hanımlar Sarayda üç gün misafir edilirler, giderlerken yeni doğan çocukla annesine kıymetli hediyeler sunarlardı. Yalnız şeyhülislâm aileleri bunun dışında kalırlardı. Padişah tarafından da davetlilere hediyeler verilir, üç gün Haremde kına geceleri ve eğlenceler tertip olunur, cariyeler tarafından sazlar çalınır, oyunlar oynanırdı. Doğumu, Kızlar ağasının Oda lalası Silâhtar ağaya müjdeler o da Enderunda ilân eder, çocuk erkekse beş, kız ise üç kurban kesilirdi. Sonra Beşinci yerdeki toplarla Şehzade için hergün beş vakitte yedişer, Sultan için üçer tane top atılır ve donanma şenliği yapılırdı. Doğum aynı zamanda Padişah vasıtasıyla ve derhal bir hattı hümayunla Sadriâzama bildirilirdi Ertesi günü başta Sadriâzam olmak üzere doğum kendilerine ayrı tezkirelerle bildirilmiş olanlar Saraya gelip Padişahı tebrik eder ve hil'at giyerlerdi. Doğum, hükümlerle bütün memlekete bildirilir ve şer'i mahkeme sicillerine kaydolunurdu. Doğum hâdisesi bir taraftan da dellârlarla halka duyurulur ve Paşakapısında Mehter çalardı. Doğumun üçüncü günü Sadriâzama şerbet gönderilmesi de usuldendi. Bu doğumların resmi adı Velâdet-i Hümayun idiM.Sertoğlu.

BEŞİKTAŞ BAHÇESİ Saraya ait olup Hadâik-i Hassa diye anılan bahçelerden biri. (Bak. Hadâik-i Hassa). Beşiktaş Bizanslılar tarafından Defne ve Diplokion diye anılmıştır. Burada ilk defa Kanuni'-nin süt kardeşi meşhur Yahya Efendi mükemmel bir bahçe ve geziyeri yaptırmıştı. Hükümdarlardan ilk defa fazla rağbet eden, Beşiktaş yalısında doğmuş olan I. Ahmed'dir. Onun devrinde ve ondan sonra çok imar edilmiştir. Bugün bu bahçenin yerinde Dolmabahçe sarayı vardırM.Sertoğlu.

BEŞİKTAŞ SARAYI (Bak. Dolmabahçe sarayı)M.Sertoğlu.

BEŞİK ULEMASI (Bak. Rüüs Maaşı)M.Sertoğlu.

BEŞİNCİ YER Vaktiyle Topkapı sarayının bir kısım bahçesi olan Gülhane parkında, en yukarı şedde, hemen saraya yakın ve Harem'in bu bahçeye açılan Üçüncü kapı adlı kapısının civarında Romalılardan kalma zafer sütununun dikili bulunduğu sahaya Enderunlular tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

BEŞLİK Osmanlılarda bir para birimine verilen isim. ilk defa III. Ahmed zamanında kullanılmış ve terk edilen akçe birimi yerine kabul edilen guruş birimin sekizde biri olan beş paraya bu isim verilmiştir. (Bak Akçe, Guruş, Para). II. Mahmud zamanında kesilen Cihadiye adlı sekiz dirhem ağırlığındaki gümüş sikkeye de bu isim verildiği gibi, Abdülmecid devrinde bastırılan ve Mecidiye diye anılan gümüş paranın dörtte birine Beşlik veya Çeyrek denmiştir. Mecidiye bir altın sikkenin beşte biri kıymetinde gümüş para olup Cumhuriyet devrine kadar alışverişte kullanılmıştırM.Sertoğlu.

BEŞLÜ Osmanlı imparatorluğu devrinde kalelerde muhafız olarak kullanılan bir cins asker. Bunlar, önce sınır bölgelerindeki köyler halkından beş evde bir olmak üzere mükellefiyet şeklinde toplandıkları için bu adla anılmışlardır. Kale-erdeki Azab, Farisan gibi asıl ve daimî muhafız kuvvetlere yardımcı olarak ve gerektiğinde geri hizmetlerde kullanılırlardı. Amirlerine Beşlü Ağası denirdiM.Sertoğlu.

BEŞLÜ AĞASI (Bak. Beşlü)M.Sertoğlu.

BEŞLÜ AZAB Kale muhafızı Azablar-dan Beşlü usulüyle ve mükellefiyetle hizmete alınanlara verilen adM.Sertoğlu.

BEVVAB Saray kapıcılarına verilen isim. (Bak. kapıcı)M.Sertoğlu.

BEVVÂBÂN-I BÎB-I HÜMAYUN Topkapı sarayının birinci kapısını bekleyen kapıcılar. (Bak. Bâb-ı hümayun, Kapıcılar) M.Sertoğlu.

BEVVÂBAN-I DERGÂH-I ALİ Topkapı Sarayının Bâb'üs-selâm denilen ikinci kapısını bekleyen kapıcılar. (Bak. Bâb'üs selâm Kapıcılar)M.Sertoğlu.

BEVVÂBÂN-I SUFİYAN-I KULE Aslında saray kapıcılarına mensup ve ayrı bir pcak olan harem kapıcılarına verilen isim. (Bak. Kapıcı). Bunlar

nöbet beklemez ve çorba taşımazlardı. Tamamı yedi bölük halinde doksanseviz kişi iken XVIII. Yüzyılda kırka kadar inmiştir. Harem dairesinin kızlar kapısında bulunarak zenci haremağalarına hizmet ederlerdi. Her harem ağası bunlardan birisini baba saydığından Kule suffilerinin başına Ağakapısı ve ocaklarına Ağababası ocağı denirdi. Hepsi birden Kızlarağasının emrinde olup Dsrgâh'-ı âli kapıcıları defterinde kayıtlıydılar. Tâyinleri de Kızlarağasının arzıyla olurdu. Orta kapının yanındaki kulelerden birinin altında Ağababasının dairesi vardı. Bu ocakta, saray hamallarının defteri de tutulur ve sarayda hamal olarak hizmet edecek olanlar Ağababasına kefil verirlerdi. XIX. Yüzyıl başlarında sayıları yedi sekiz kişi kadardıM.Sertoğlu.

BEY (Bak. Beğ)M.Sertoğlu.

BEYGEMİSİ (Bak. Kaptanpaşa eyaleti)M.Sertoğlu.

BEYAZ BAYRAK, SANCAK Yeniçeri Ocağının büyük bayraklarından olup törenlerde Yeniçeri Ağalarının tuğlarının önü sıra giderdi. 1510 yılında Kuyucu Mu-raıl Paşa İran seferine giderken ordu Kayseri'de mola verdiği sırada Kırşehir Sancak Beği ve Hacı Bektaş Şeyhi Eroğlu orduya gelerek bu bayrağı ocağa teslim etmiş ve o tarihten sonra alaylarda ağanın önünde götürülmesi âdet olmuştur. Bir adı da Hacı Bektaş Bayrağı idi. (Bak. Yeniçeri bayrakları). Meşhur Ak alem'e de bazan beyaz sancak dendiği olurdu. (Bak. Ak alem)M.Sertoğlu.

BEYAZ TUĞRALI KÂĞIT Padişahlar sefere gittikleri zaman İstanbul'da Sadaret Kaymakamlığı vazifesiyle kalan zata gerektiğinde doldurup ferman olarak kullanmak üzere verilen tuğrah boş kâğıtM.Sertoğlu.

BEYAZ ÜZERİNE HATT-I HÜMAYUN Padişahların, kendilerine yapılan bir müracaat üzerine değil de doğrudan doğruya kendi el yazılarıyla yazılı olarak verdikleri emirM.Sertoğlu.

BEYGİR (Bak. Horoz Gediği)M.Sertoğlu.

BEYGİR KETHÜDASI Has ahır ileri gelenlerinden olup derecesi Has kethüdadan küçük ve Has rahtvan'dan büyüktü, İstabl-i âmire'deki beygirlere yani iğdiş hayvanlara nezaret ederdi. Çayır voynuk-ılan

da denilen Hassa voynuklarının başı olan Voynuk beyi'nin Beyler Kethüdası âmiriydi. (Bak. Has ahır erkânı, Voynuk)M.Sertoğlu.

BEYGİR RAHTVANI Has ahır erkânından ve Has rahtvan'dan küçük, Kursi-dâr'dan büyük olan zat. Rahtvân-ı sâni diye de anılırdı. Has ahırın büyük İmra-hor'a mensup saraçlarının âmiri Has raht-vandı. Bu ondan sonra gelirdi ve küçük Imrahor'a bağlı idi. (Bak. Has ahır erkânı, Hademeleri)M.Sertoğlu.

BEYGİR SARAÇLARI Küçük İmra-hor'a bağlı saraçlara verilen isim. (Bak. Has ahır hademeleri)M.Sertoğlu.

BEYLERBEYİ (Bak. Beğlerbeği)M.Sertoğlu.

BEYLİKÇİ (Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

BEYOĞLU (Bak. Beğoğlu)M.Sertoğlu.

BEYTÜLMAL Devlete ait hazine ve bu hazinenin bulunduğu bina için kullanılan bir tâbir. İslâm dünyasında Beytül-mal ikinci Halife Hazret-i Ömer (R.A.) zamanında vücut bulmuşturM.Sertoğlu.

BEYTÜLMALCİ (Bak. Ocak Beytül-malcisi)M.Sertoğlu.

BEYTÜLMAL EMİNİ, KATİBİ, SANDIĞI (Bak. Ocak Beytülmalcisi)M.Sertoğlu.

BEYTÜLMAL MÜDÜRÜ Vârisi belli veya hazır olmıyarak vefat edenlerin bıraktıkları mal ve paranın saklanmasına mahsus sandık ve idarenin müdürü olan zat. Bu memuriyet 1908 de kaldırılarak vazifeleri Malmüdürlerine devro-lunmuşturM.Sertoğlu.

BEZİRGAN (Bak. Ocak bezirganı)M.Sertoğlu.

BEZİRGÂNBAŞI Darüs Saade ağasına mensup ve sarayın Birûn kısmı hizmetlilerinden olup Padişah tarafından kullanılacak olan çuha, bez, tülbent gibi şeyleri bulup muhafaza etmekle vazife-MydiM.Sertoğlu.

BIÇAKLI Enderunda Kiler Koğuşunun kıdemli erlerinden bir kısmına verilen isim. Bunlar altı kişi idiler. Kendilerinden sonra dokuz Soyunuk ağa gelirdi. Bıçaklılar terfi ederse Anahtar gulâ-mı ve Mum şagirdi olurlardı. (Bak. Enderun, Kiler koğuşu, Kürkçübaşı)M.Sertoğlu.

BIÇAKLI ESKİ Enderun koğuşlarından Seferli koğuşundaki erlerin kıdemlilerinden olup üç kişiydiler. Terfi ederlerse Sâzendebaşı, Hamamcıbaşı veya Çamaşır-cıbaşı'olurlardı. (Bak. Enderun, Seferli koğuşu). Bundan başka, Zülüflü baltacıların kıdemli bir sınıfına da bu isim verilirdi. (Bak. Baltacı)M.Sertoğlu.

BIÇAK MÜLÂZİMİ Zülüflü baltacılardan bir sınıf olup terfi ederlerse Bıçaklı eski olurlardı. (Bak. Baltacı)M.Sertoğlu.

BIRAGINTI, BIRAKINTI Timar'dan kendi isteği ile vazgeçmek. Buna, kasr-ı yed de denirdi. Safer zamanı kabul edilmezdi. (Bak. Kasr-ı yed, Timar)M.Sertoğlu.

BIYIKLI AĞALAR (Bak. Dış ağaları)M.Sertoğlu.

BİHAÇ Bosna Beğlerbeğliğine tâbi Bihke Sancağının diğer adı. Slavlar bu ismi kullanırlardı. Aynı adı taşıyan sancak merkezi Tuna suyunun kollarından batıdaki üzerindedir. Bu şehir eskiden Hırvatistan kırallığının merkezi idi. .1951 de Bosna Beğlerbeği Derviş Hasan Paşa tarafından Osmanlı ülkesine katılmıştırM.Sertoğlu.

BİHASIL Bir bölgede Vakıf ve Dirlik arazisi çok ve Mukataalar az olursa bu isim verilirdi. Aynı tâbir, defterinde yazılı olandan daha az gelir temin eden dirlikler için de kullanılırdıM.Sertoğlu.

BİLÂ CEBELİ Bir Tımarın veya Zeametın fevkalâde bir lütuf olarak Cebelisiz olmak üzere verilmesi. Daha ziyade devlet merkezinde görevli Divan kâtibi, Çavuş gibi kimselere tevcih olunurdu. Bak. Cebeli). Makam-ı himmette timarlar da bilâ cebeli idi. (Bak Timar)M.Sertoğlu.

BİLÂD-I AŞERE MEVÂLİSİ Mahreç mevâlîsinin diğer adı. (Bak. Mahreç mevâlîsi)M.Sertoğlu.

BİLÂD-I AŞERE MEVLEVÎYETİ (Bak. Mahreç Mevleviyeti Payesi)M.Sertoğlu.

BİLÂD-I HAMSE MEVÂLİSİ Mısır, gam, Edirne, Bursa, Filibe kadılarının unvanı. (Bak. Kadı, Mevâli)M.Sertoğlu.

BİLÂD-I HAMSE MEVLEVÎYETİ (Bak. Paye)M.Sertoğlu.

BİLÂD-I SELÂSE Eyüp, Galata ve Üsküdar'ın üçüne birden verilen isimM.Sertoğlu.

BİMÂRE Harblerde alınan kadın esirlerden hasta olanlara verilen isim. (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

BİNA EMİNİ Osmanlı imparatorluğu devrinde devlete ait herhangi büyük bir binanın yapılışı ile meşgul kimse. Vazifesi o inşaat müddetince sürerdi. Bina eminleri, yapının bütün masraflarını tutarlar, hem ayrılan paranın harcanmasına nezaret ederler, hem de gerekli malzeme ve ırgat teminiyle meşgul olurlar, aynı zamanda yapının zamanında ve istenilen şekilde sona ermesinden mesul bulunurlardı. Binanın Sağlamlığından ve projesine uygunluğundan ise görevli mimar sorumluydu. Bina eminlerinin hesapları, yapının sonunda baş muhasebe kaleminde görülürdüM.Sertoğlu.

BİNBAŞI Asâkir-i mansure rütbelerinden. (Bak. Asâkir-i mansure)M.Sertoğlu.

BİNBİRDİREK Kral Konstantin 330 yılında Bizansı Roma İmparatorluğunun merkezi yaptığı zaman kendisiyle birlikte gelmiş olan on iki Romalı büyükten Fi-loksenos vaktiyle Septim Sever tarafından yapılan surların üzerinde kendisine bir saray inşa ettirmişti. Bu saray, büyük bir sarnıcın üzerinde kurulmuştu. Ayrıca, imparator sarayının üzerinden denizi görebilmesi için bu sarnıç gayet yüksek olarak yapılmıştı. 64 metre uzunluğunda, 56,40 metre genişliğinde clup herbiri 3.80 metre aralıklı 14 sütunu olan ve 16 sıradan meydana gelen bu sarnıçta 224 sütun vardı. Güney-batı yönündeki köşe, üzerindeki binanın sahibi tarafından bir duvarla kapatılmış olduğundan buradan ayrılıp 212 sütun kalmıştır. Gerek bu sarnıç ve gerekse bulunduğu semt bugün Binbirdirek diye anılmaktadırM.Sertoğlu.

BİNEK TAŞI Şehir içinde atla gezfl-diği devirlerde ata kolaylıkla binmek için kullanılan dikdörtgenler prizması seklinde mermerden taş. Yüksekliği yarım metre kadar olup gerek resmî dairelerin, gerekse hususi konaklarının giriş kapısı yanında bulunurduM.Sertoğlu.

BİNİŞ (Bak. Ferace)M.Sertoğlu.

BİNİŞ Padişahların at gezintisine verilen isimM.Sertoğlu.

BİNİŞ İSKEMLESİ Hükümdarların ata binecekleri zaman ayaklarıyla basmak için kullandıkları iskemle. Bir adı da kür-si olup çoğu zaman cevizden yapılmış ve sedef kakmalı veya gümüştan ve çuha kaplı idi. Üzerine çuhadan bir puşide, yani örtü örtülürdü. Has Ahırda bulunan hünkâra ait iskemleleri muhafaza etmek Has Ahır erkânından olup Kürsidar veya İskemlecibaşı denilen zatın vazifesiydi. (Bak. İskemlecibaşı). Kapıcılar arasında bulunan Iskemle-i şîm-i şehriyârî veya iskemle Ağası denilen ve kapıcıların on ikinci bölüğünün bölükbaşısı olan zat da Padişahın çuha kaplı iskemlesini taşır ve ata binmek için kullanacağı zaman yere koyardı. Bunun tamiri için yılda kendisine yirmi beş kuruş, yani iki bin akçe verildiği gibi, Edirne şehrinin Muhzırbaşılığhı da bunun üzerinde idiM.Sertoğlu.

BİRECİK TERSANESİ Osmanlıların XVI. Yüzyılın ikinci yarısı içinde Basra ve havalisini korumak için Birecik'te kurdukları küçük tersane. XVTH. Yüzyılda bu tersanede Fırat nehrh için hafif bir filo yapılmıştıM.Sertoğlu.

BİRGENDE Yabancı donanmalardaki Bringantin adlı gemiye Osmanlılar tarafından verilen isim. Buna, Perkendi, Birgendi, Birgende de denirdi. Çekdiri cinsinden olup Kalita'dan büyük, Mavna'-dan küçüktü. 18-19 oturaklı 33-40 zira boyundaydı. Düşman takibinde kullanılan hızlı giden gemilerden olduğu için baş tarafında topları vardı. (Bak. Çekdiri)M.Sertoğlu.

BİRİNCİ AVLU (Bak. Birinci yer)M.Sertoğlu.

BİRİNCİ AHİR KETHÜDASI (Bak. Birinci kethüda)M.Sertoğlu.

BİRİNCİ İMRAHOK (Bak Imrahor)M.Sertoğlu.

BİRİNCİ İMRAEOR DAİRESİ Topkapı sarayında Birinci yer de Meyyit kapı-sı'nın yanında bulunan Büyük İmrahor'a mahsus daire. (Bak. Imrahor)M.Sertoğlu.

BİRİNCİ KETHÜDA Büyük İstabl-ı âmirede İmrahordan sonra gelen ve onun muavini olan zat. Kendisi Has Ahır erkânından olup Büyük Kethüda diye de anılırdı. Yine Birinci İstabl-ı âmire'de bundan ayrı olarak ahırın iç işlerine bakan Birinci Ahır Kethüdası vardı ki bu zatı Birinci Kethüda ile karıştırmamak gerekir. Bundan başka

Cebeci ocağındaki Baş Kethüdaya da Birinci Kethüda denirdi. (Bak. Üçüncü Kethüda)M.Sertoğlu.

BİRİNCİ YER Topkapı sarayının Bâb-1 hümayun denilen birinci kapısıyla Bab'üs-Selâm veya Orta kapı arasında bulunan alan. Bâb-1 hümayundan buraya girilince sağ tarafta daha önce var olup 1866 yılında yanan Maliye hazinesi ve sonra Maliye nezareti diye anılan binanın arsası bulunur. Bundan sonra sağa, Eşağıya doğru inen yolun başında şimdi mevcut olmayan Çizme kapısı vardı. Bu yoldan Cebehane meydanına inilirdi. Çizme kapısından sonra Limonluk bahçesi, Saraya ait hastahane, Has fırın ve ve Fodla fırını vardı. Orta kapıya yakın bir yerde ise Siyaset çeşmesi veya Cellât Çeşmesi bulunuyordu. Bir idam yapıldığı zaman cellâtlar kılıçlarını ve ellerim bu çeşmede yıkarlardı. Tam Orta kapının önünde bulunan kesik başların teşhir edildiği Senk-i İbret adlı meşhur ibret taşı Tanzimattan sonra kaldırılmıştır. Birinci yerin sol tarafında ise sıra ile eskiden Simkes.hâne'nin yerinde bulunan ve 1716 yılında buraya naklonulan Darphane, sonra Soğuk çeşme tarafına inen yolun başında Darphane kapısı ve evvelce silâh deposu, daha sonra Askerî müze binası olarak uzun yıllar kullanılan Ayairini kilisesi, bununla sur arasınra Sim sakalar ocağı ve Hasırcılar koğuşu bulunmaktaydı. Bundan sonra Orta kapıya doğru gidilirken Deâvî kasrı denilen ve Divan toplantısı sırasında her gün Kubbe vezirlerinden birinin verilen dilekçeleri toplamak ve davacıları dinleyip dâvalarını Divana sunmak üzere kısaltmak ve sıraya koymak için oturduğu köşk vardı. Yine, Başbakikulu dairesi, Şehremini dairesi, Kızlarağası kâtibinin dairesi, Birinci Imrahor dairesi hep bu taraftaydı. Orta kapı hizasında ve sol tarafta küçük bir demirkapı daha vardı ki, Meyyit (ölü) kapısı diye anılırdı. Buradan İstabl-ı âmi-re'ye geçilirdi. Sarayda padişahın başka ölenlerin cenazesi bu kapıdan çıkarılırdıM.Sertoğlu.

BÎRUN Manası Dış demek olan f arşça bir kelimedir. Umumiyetle sarayların ve konakların dış hizmetlere mahsus kısmına bu isim verilir ve buralarda çalışanlara Bîrun halkı veya Dış halkı denirdi. Topkapı sarayının Bâb-1 hümayun ile Bâbüssaade arası Bîrun diye anılır ve Birinci yer ile İkinci yer denilen sahaları içine alırdı. (Bak. Birinci yer, ikinci yer). Sarayın Bîrun halkı altı kısımdı: 1 — Ulema sınıfı: Padişah hocası. Hekimbaşı, Carrahbaşı, Kehhalbaşı,

Mii- neccimbaşı, Hünkâr imamı. / 2 — Ümera sınıfı: Şehremini Arpa emini, Matbah emini, Darphane emini, Kâğıt emini. / 3 — Özenği veya Rikâb Ağalar: Emir-i âlem, Kapıcıbaşı, Kapıcılar ket hüdâsı, Çavuş başı, Şikâr ağaları diye anılan Çakırcıbaşı, Şahincibaşı ve Atma- cacıbaşı, İmrahor, Yeniçeri ağası, Cebeci- başı, Topcubaşı, Arabacıbaşı, altı bölük Kapıkulu Süvarileri ağaları. / 4 — Müteferrikalar. / 5 — Baltacılar. / 6 — Müteferrik hizmetliler: Peykler, Solaklar, Satırlar, Mehterler, Sakalar, Hizmet bölükleri efradı yani Çamaşırcı, Aşçı, Ekmekçi, Terzi vesaire, sanatkârlar yani Hattatlar, Hakkâklar, Kuyumcular, Demirciler, Silâhçılar ve başkaları... / (Her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

BÎRUN AĞALARI (Bak. Dış Ağalan)M.Sertoğlu.

BÎRUN HAZİNESİ, HAZİNE DARI(Bak. Dış hazine)M.Sertoğlu.

BÎRUN KÂĞIT EMİNİ Paşa kapısında ve maliye daireleri kalemlerinde kullanılan kâğıdın temini, muhafaza ve dağıtımını ile görevli kimse olup Hacegân rüt-besindeydi. (Bak. Hacegân). Bu memuriyet XVIII. Yüzyılda ihdas olunmuşturM.Sertoğlu.

BÎRUN KAPTANI Doğrudan doğruya tersaneden olmayıp Bey gemilerinde çalışan kaptanlara verilen isim. (Bak. Kap-tanpaşa eyaleti)M.Sertoğlu.

BİTÂNİN Has ahır halkından olup Harbendeler Ocağında katır palanı yapan sekiz kişiye verilen isim. (Bak. Has ahır halkı, Harbende)M.Sertoğlu.

BİTİ Ferman'ın diğer adı. Türkçe bir tâbir olup kelime mânası Yazılmış şey, kitab'dır. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

BİTİNYA Anadolu kıtasının orta zamanlara ait taksimatına göre bir bölgesi. Bugünkü Bursa, Bilecik ve Kocaeli (îz-mit), Sakarya (Adapazarı) vilâyetlerinin tamamını, Bolu vilâyetinin ise Batı tarafındaki yarısını içine alırdı. Kuzey Batısı Marmara ve Kuzeyi Karadeniz kıyıları-,1a çevriliydi. Meşhur şehirleri Bursa (Pru-sa, iznik (Nikya), îzmit (Nikomedya), Ereğli (Herakliya), Kadıköyü (Halkedon-ya) idiM.Sertoğlu.

BİZEBAN (Bak. Dilsiz)M.Sertoğlu.

BODRUM HAZİNESİ Topkapı sarayındaki iç hazinenin bölümlerinden olup işe yaramıyan eski ve hurda eşya burada saklanırdı. (Bak. iç hazine)M.Sertoğlu.

BOĞAZHİSARI Çanakkale hisarının diğer adı. (Bak. Çanakkale, Kal'a-i sultaniye)M.Sertoğlu.

BOĞDAN Romanya'nın Moldavya eyaletine Türkler tarafından verilen isim. Moldavya aynı zamanda Türklerin Çam ırmp.đı dedikleri nehrin de adıdır. Bu nehir boyunca XIV. Yüzyılda ilk defa müstakil bir prenslik kurulmuştur. Bu prensliği kuran Transilvanya'h Boğdan adlı bir voyvodadır. Memleket halkının etnik menşei Eflâk'ta olduğu gibidir: (Bak. Eflâk). Farklı olarak Hun ve Avar asıllı olanlar ağır bastıktan başka aralarındaki Tatarlar ve Gagauzlar varlıklarını korumuşlardır. (Bak. Gagauz). XI. Yüzyıldan itibaren .türlü menşeli olan Hıristiyan dinindeki halkı bir millet haline gelmiş ve genel olarak Ulah-Ulah diye anılmışlardır. Boğdan, 1455 yılında yüksek Türk hâkimetini tanıyarak bir prenslik şeklinde imparatorluğa bağlandı. Boğdan prensleri zaman zaman Osmanlılara karşı kafa tutmaya çalışıruşlarsa da, her seferinde yenilip boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Boğdan, 24 ocak 1859 da Eflâk ile birleştirilmiş ve Bsrlin andlaşmbası ile Osmanlı idaresinden çıkarak müstakil Romanya krallığı kurulmuşturM.Sertoğlu.

BOĞUMİL Balkan milletleri arasında Hazreti isa'nın Allanın oğlu olmayıp sadece peygamberi olduğuna inanan ve teslisi reddeden bir Hıristiyan mezhebinden olanlara verilen isim. Peçsnek asıllı olup Bosna taraflarında oturlardı. Bu bölgenin Fâtih tarafından fethi üzerine kendileri gibi tek Allaha inanan islâm dinini benimsemişler ve hep birden Müslüman olmuşlardır. Böylece Boğumu mezhebi yeryüzünden kalkmış oldu. (Bak. Bosna)M.Sertoğlu.

BOHÇA (Bak. Yük)M.Sertoğlu.

BORU Mehternanede çalınan çalgılardan biri. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

BORUCU Mehter takınından boru çalan kimseye verilen isim. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

BOSNA Balkan yarım adasının kuzey batısında bulunan bir memleket.. Yüzölçümü 41.903 metre karedir. Kuzeyi Hırvatistan ve Slovenya, Doğusu Sırbistan. Güneyi Karadağ ile çevrilidir. Halkı Oğuz Türklerinin yakın akrabası olup Ka-radenizin kuzeyini dolaşarak buraya göçmüş olan Peçenek kökenü ve Boğumu mezhebinden iken. (Bak. Boğumu) Osmanlı fethinden sonra topyekûn Müslüman olan Bosnaklardır. Sonradan Sırp ve Hır-vatlardan müslüman olanlarla, Türk aslından olup ecdadı bu bölgede yereşmiş, ve kendisi burada doğmuş olanlara da bu isim verilmiştir. Bosna X. Yüzyılda Hırvatistan kiralığına bağlı ve Ban denılan yerli prensler tarafından idare edilen bir beğlik iken 1360 yılında Macaristan'ın Banat Umumî Valisi ve Macar Kiralı I. Layoş'un eniştesi Tvartko bu beyliğin başına getirildi; bu suretle Bosna Maca-ristana bağlanmış oldu. Tvartko birçok iç güçlükleri yendikten sonra 1371 de Macar hâkimiyetinden çıkarak müstakil Bosna ve Sırbistan kiralı oldu. Lâkin 1391 de ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Sta-fan Dubice ancak Bosna kiralıhğını koruyabildi. Ondan sonra gelen Bosna kiralı-ları şunlardır: / Tvartko'nun oğlu Stefan Ostoya: 1389 - 1404. / Tvartko'nun diğer oğlu Stefan Tvartko II.: 1404-1408. / Tekrar Stefan Ostoya: 1408 -1418. Tekrar Stefan Tvartko İL: 1420-1443. Stefan Ostoya'nın oğlu Stefan Tomas: 1443 -1461. / Tomas'ın oğlu Stefan Tomasiç: 1461 -1-163. / Son kiral mutaassıp bir katolik olduğundan Boğumilleri memnun edememiş. onlar da Türkler tar'afına döndüğünden Fatih bu bölgeyi kolalikle fethetmiştir. Kral Tomasiç ise Blagay'da esir edilerek idam olundu. / Osmanlı İmparatorluğuna katıldıktan sonra Bosna altı sancağa ayrılmıştır. Bu sancaklar, Zvornik (10 kaza, Saray (7 kaza), Bihke (6 kaza), Banyaluka (5 kaza,) Travnik (5 kaza) ve merkezi Mostar olan Hersek (9 kaza) dır. (Bak. Hersek). Bu idarî teşkilâti, Osmanlı idaresi devamınca az çok değişikliğe uğramıştır. Meselâ XVII. Yüzyıl sonlarında Bosna eyaleti yedi sancak olup isimleri şunlardı: / Bosna (Merkez), Hersek, Zvornik, Ki-lis, Zaçasna, Kırka, Pokriç'tir. Timar ve Zeamst sahipleri bin dokuz yüz seksen kılıçtı ve Cebeli'lerle birlikte yedibin kişilik bir savaş gücü meydana getiriyorlardı. Bundan başka Ulûfeli askeri, yani Gönüllü Yeniçerileri vardı. (Bak; Gönüllü). / Bosna-Hersek 1878 tarihli

Berlin and-laşması ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna bırakılmış, ve bu devlet tarafından 1908 yılında kendi topraklarına katılmıştır. Birinci Cihan savaşıdan sonra ise yeni kurulan ve sonradan adı Yugoslavya'ya çevrilen Sırp-Hırvat-Sloven kıratlığına verildi. Şimdi Yugoslav Fedaratif Halk Cumhuriyetleri topluluğunda bir cumhuriyettir ve merkezi Türklerin Saray veya Bosnasarayını diye andıkları Sarayevo şehridir. Halkı Boşnak, Türk ve Arnavut aslından olmak üzere hemen tamamen Müs-lümandır. İlmî neşriyatı ile dikkati çeken Üniversitesi ve millî müzesi vardır. Bosna'da Türklerden kalma her çeşitten pek çok eser bulunmaktadırM.Sertoğlu.

BOSNA EYALETİ (Bak. Bosna)M.Sertoğlu.

BOSTANCI OCAĞI Osmanlı saraylarının içinde ve dışında hükümdarlara ait bağ, bahçe ve bostanlara bakan ve sarayın diğer bazı hizmetlerinde ve bu arada Padişaha ait kayıklarda kullanılan bir sınıf hizmet ehlinin mensup olduğu Ocak. Buraya devşirmeden gelen Acemi Oğlanları, ya doğrudan doğruya veya bir müddet Türk çiftçisi yanında kalıp Türk-İs-lâm kültür ve ananesiyle yetiştikten sonra alınırlardı. Acemilerden Bostancı olacakları Bostancıbaşı seçer ve bunların gürbüz ve yakışıklı kimselerden, mümkünse Bosna bölgesi halkından olmasına dikkat olunurdu. Bu ocakta hizmet edenler, dış hizmetlere çıktıkları vakit yükselmiş oldukları derecelere göre Yeniçeri, Kapıkulu süvarisi veya Hünkâr Müteferrikası olurlardı. Bazan tersane hizmetine de verildikleri olurdu. Bu çıkışlarda Bostancılara Silâhbaha adıyla bir miktar para ve Süvari Ocaklarına çıkanlara birer at verilirdi. Bostancı Ocağına giren Acemilerin bir kısmı sarayın içinde bir kısmı sarayın dışında bulunan bahçe ve bostanlara dağıtılırdı. Bu Acemiler bellerine beylik çuha sararlardı. Bir derece yükselenler Akdizge ile, bir .derece daha yükselenler Sarıdiz'ge, dördüncü derecedekiler Uskumru denilen Londra kumaşı, beşinci sınıfta bulunanlar Bez, altıncılar beyaz gemle, yedinciler Kara bez, sekizinciler Kırmızı Makdem, dokuzuncular ise Yeşil Makdem kuşanırlardı. Böylece Bostancılar dokuz derece idiler. Dokuzuncuların kıdemlisi terfi ederse Hamlacı olur, yani Padişahın ve diğer saray erkânının kayıklarında kürek çekerdi. Hamlacı yükselirse Bostancı Hasekisi ve o terfi ederse Bostancı Kethüdası olurdu. / Bahçe ve bostan

iğlerine bakan Bostancılar Has Bahçe ve Hassa Bostancılar olmak üzere iki kısımdı. Yirmi bölük olan Has bahçe erleri saraydaki Has bahçeye bakarlardı. Öbürleri ise saray dışındaki bahçe ve bostanlarda çalışırlar, Usta adlı âmirlerin nezareti altında 15-100 kişilik birlikler halinde bulunurlardı. Saray dı-gında bulunan bu bahçe ve bostanlara Hâdâik-i Hassa denirdi. (Bak. Hadâik-i Hassa). Bir kısmı ise Yalı köşkü, Sepetçiler köşkü, Kayıkhane, Balıkhane, Otluk kapı, Soğuk çeşme, Heybeci, Bamyacı, Kuşhane, Gülhane, incili köşk, Dolap, Değirmen, Mezbelekeş (yani çöpçü), Tulumbacı ilh.. Ocaklarında çalışırlardı. Bostancıların asıl kışlası Has bahçe'de idi; bir de camileri vardı. Bostancıbaşının dairesi ise Yalı köşkü tarafındaydı. Yine Bostancı Hasekileri koğuşu ve Bostancı fırını ve hamamı da buradaydı. / Bostancı Ocağının en büyük âmiri Bostancıbaşı idi. Sarayda yalnız bunun sakal bırakmasına müsaade edilirdi. İstanbul civarındaki Marmara, Karadeniz ve Haliç kıyılarının inzibat ve muhafazasından Bostancıbaşı sorumlu idi. Padişah kayıkla bir yere gitse, dümeni Bostancıbaşının tutması kanundu. Yine, hükümdar saray bahçesini gezerken yanında bulunurdu. Bu suretle Padişahın birinci derece yakınla-rındandı. İstanbul civarındaki ormanların teftişi, kara ve deniz avları da onun ne-zaretindeydi. Devlet ricalinden biri saray içinde idam olursa buna Bostancıbaşı memur edildiği gibi, Sadrıâzam ve Vezirlerin azil ve sürgünleri onun aracılığı ile olurdu. Bostancı fırınının yanındaki fırın hapishanesine hapsedilen devlet ricaline onun nezaretinde işkence yapılırdı. Bostancıbaşı hiçbir zaman halkın yanına çıkmaz, bayramlarda Sadrıâzam'ı tebrik için bile gece giderdi. Bostancıbaşının mutlaka kendi ocaklarından gelmeleri kanundu. Saraydan terfi ile dış hizmete çıkarlarsa Beğlerbeği veya Vezir olurlardı. Terfi ederek çıkmazlarsa yolları Kapıcıbaşı-lık veya Sancak Bsğliği idi. Bu sancak ekseriya Gelibolu olurdu. Bazan Bostancıbaşı buldukları halde kendilerine Beğ-lerbeğilik payesi verilirdi. / Hamlacılıktan terfi edip Haseki olanlardan on ikisi Padişah tebdil gezerken beraber bulunurlardı. Bunlara Tebdil Hasekileri denirdi. Hasekilerin başı olan Baş-haseki Ağa terfi ederse Bostancıbaşı olur-du. Bununla beraber, Başhaseki, derece bakımından Bostancı Kethüdasından aşağı idi. Kethüda Ağa, Ocağın bütün işlerini yürüten âmirdi. XVII. Yüzyılın sonlarına kadar, terfi ederlerse bunlar Bostancıbaşı olurlardı. Başhasekiden sonra bazan Baş-hamlacı, bazan Tebdil Başhasekisi, bazan ise

Kozbekçibaşı gelirdi. (Bak. Koz-bekçibaşı). Bunun gibi, Bostancı kışlasının âmiri ve Bostancıbasımın hükümetteki Kapı Kethüdası,, yani temsilcisi olan Bostancılar Odabaşısıyla, Bostancıbasımın habercisi olan Bostancı Karakulağı ile Sadrâzamlı Hükümdar arasında haberleşme vasıtası olan Vezir Karakulağı'nın Başhaseki'den sonra geldiği olurdu. Yani, âmirlerin sırası biraz karışık olur ve şahisîarıyla Padişahların arzusuna göre değişirdi. Bundan başka, âmir olarak dört tane de muteber Baltacı vardı. / Asâkir-i Mansure teşkilâtından sonra Bostancı Ocağının düzeni değiştirilmiş ve yeni bir düzene sokulmuştur. (Bak. Yeni Bostancı Ocağı)M.Sertoğlu.

BOSTANİYAN-I HASSA NEZARETİ Bak. Yeni Bostancı Ocağı)M.Sertoğlu.

BOŞNAK Peçenek kelimesinin zamanla aldığı şekil. (Bak. Bosna)M.Sertoğlu.

BOZAHÂNE Eskiden insanı şarap gibi sarhoş eden fazla ekşimiş ve afyon karıştırılmış bozanın içildiği yer. Meyhaneler kapatılıp yıktırıldıkça aynı muameleye bunlar da uğrarlardı. XIX. Yüzyıla doğru bunlar da ortadan kalkmışlardırM.Sertoğlu.

BOYAR Romen asilzadelerine verilen isimM.Sertoğlu.

BOYUNDURUK HAKKI (Bak. Resm-i Dönüm)M.Sertoğlu.

BOZDOĞAN Başlı topuzlu çomak olup Yeniçeriler arasında atlı Zağarcılar, atlı Sekbanlar ile Ocağın büyük zabıtları ve Yayabaşı, Bölükbaşı, Odabaşılar tarafından kullanılan bir silâhtı. Atların eğerlerinde asılı dururduM.Sertoğlu.

BOZMA Kapıkulu Süvarileri çoğu zaman devlet merkezinde bulunmadıklarından üç aylık ulufeleri çıktıkça İstanbul'da bulunan bir subayları veya arkadaşları onlar adına parayı alırlar, buna karşılık kendilerine bir hisse çıkarırlardı. Eğer ulufe zamanından önce askere para lâzım olursa yine bunlar maaşlarını kırarlardı. Bu kırdırma muamelesine Bozma ve maaşı kırana ise Salıcı denirdiM.Sertoğlu.

BÖĞÜRDELEN Tuna'nın kollarından Sava'nın sağ kıyısında ve Belgrad'ın batısında bir kaledir. Macarların Szabacs adını verdikleri bu yer

Osmanlı belgelerinde Sabac - Şabac - Sapaç - Şapaç şeklinde de görülür. / Belgrad'ın elde tutulmasında ve o bölgeye hâkim olmakta önemli rolü olması dolayısıyla, bu mevki eskiden beri tahkim edilmiştir. / Osmanlılar, Fâtih Sultan Mehmed zamanında ve daha önce Bögürdelen'i birçok defalar ele geçirmişler ve tekrar Macarlara kaptırmışlardır. Kanuni Sultan Süleyman Belgrad kuşatmasından önceki günlerde burayı aldı ve İlk fethettiğim kaledir diye genişletilmesini ve bir iç kale yapılmasını emretti. (1521). / İkinci Viyana bogunundan (1683) sonra, Balkanlara kadar giren müttefikler bir aralık Belgrad ve Bögürdeleni de aldılar. Fazıl Mustafa Paşa'nın başarılı hareketlerinde tekrar Osmanlı ülkesine katıldı ve Karlofça (1699) sulhünde devletin sınırları içinde kaldı. Pasarofça (1718) andlaş-masında Belgradla birlikte Avusturyalılara geçti. Fakat sonraki başarılı savaşın, Belgrad (1739) sulhünde, yine Belgrad'la birlikte Osmanlı topraklarına alındı. Sırbistan istikâlini kazanıncaya kadar bu durumda idiM.Sertoğlu.

BÖLÜK Osmanlılar devrinde belli hizmet sahiplerinin teşkil ettikleri birliklere bu isim verilmiştir. Bunların en önemlisi ise Yeniçeri Ocağındaki Ağabölükle-ri'dir. (Bak. Ağa bölükleri). Bundan sonra Kapıkulu Süvari Ocaklarındaki bölükler gelir. (Bak. Kapıkulu Süvari Ocakları). Bunun gibi muhtelif deniz ve kara birliklerinde ve milis askerleriyle kapı halkında bölük teşkilâtı vardı ki, herbiri kendi maddesinde anlatılmıştır. Bölük kumandanlarına Bölükbaşı denirdi. Ağa bölükba-şıları atlı olup Kanuni devrinde gündelikleri 9 akçe iken sonraları 12 akçeye kadar çıkmıştır. Tımara çıkarlarsa ilk zamanlar sekiz bin, sonraları onbeş bin akçe Dirlik verilirdi. Başlıkları Eörk olmayıp^ tepesi öne eğik ve kıymetli taşlarsa süslü Keçe külahtı. Buna süpürge sorguç takarlardı. Dolamalarının üstüne göğsünden boğazına kadar düğmeli, alt tarafı açık, pek geniş yenli, yine geniş ve devrik yakalı, yanlarında cep gibi yırtmaçları bulunan ipek mintan, ayaklarına zarif kop-çah ayakkabı giyerlerdi. Bölükbaşlarının en kıdemlisine Başbölükbaşı denirdi. (Bak. Başbölükbaşı)M.Sertoğlu.

BÖLÜKAĞASI Altı Kapıkulu Süvarisi Bölüğünün herbirinin âmirine verilen isim. (Bak. Kapıkulu Süvarileri). Bu bölüklerin her biri yine başka bölüklere ay-lırır, bunların âmirine ise Bölükbaşı denirdiM.Sertoğlu.

BÖLÜKÂT-IERBAA Kapıkulu Süvari Bölüklerinin son dördüne verilen isim. (Bak. Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

BÖLÜKBAŞI (Bak. Bölük)M.Sertoğlu.

BÖLÜK ÇORBACISI (Bak. Çorbacı)M.Sertoğlu.

BÖLÜĞE ÇIKMAK Saray, Yeniçeri Ocağı vesair hizmetlerde bulunanların Kapıkulu Süvari Bölüklerine verilmesi mânasına gelen bir tâbir. (Bak Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

BÖLÜK HALICI Kapıkulu Süvarilerine verilen isimM.Sertoğlu.

BÖLÜK KETHÜDASI Kapıkulu Süvari Bölüklerinin her bölük ağasından sonra gelen âmir. Kendisinden sonra ise sıra ile Kethüda yeri, Başçavuş ve Çavuş gelirdi. (Bak. Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

BÖLÜKLÜLER Ağa Bölüklerine kayıtlı olanlar, Kapıkulu Süvarileri. (Bak. Ağa Bölükleri, Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

BÖLÜKSÜZ REİS (Bak. Bahriye Azablan)M.Sertoğlu.

BÖRK Beyaz keçeden yapılmış bir cins başlık. Aslında Ahilere ait olup Sultan Orhan zamanından beri Osmanlı Ordu'sunda kullanılmış ve Yıldırım Bayazid devrinden bağlamak üzere Türk Ordusunun yaya bölümü olan Yeniçeriler tarafından resmî başlık olarak giyilmiştir. Bunun bir adı da Yeniçeri keçesi'dir. Yüksekliği kırk beş santimdir; bundan sonra arkaya devrilen ve omuzlara kadar inen kısmına yatırma denirdi. Bork'ün basa girecek ağzında üç dört parmak eninde gümüş veya altın işlemeli bir zırh, arkaya devrilecek yerinde de bir demir çember vardı. Ün kısmında ise gümüşten veya başka bir madenden yapılmış yuvarlak ve yünlük diye anılan kaşıklık bulunurdu. Subaylar buraya sorguç takarlardı. Bu yüzden bir adı da tüylüktü. Bak. Horasanî, Üsküf)M.Sertoğlu.

BRİK Tek ambarlı, iki direkli, yarım armalı en hızlı yelkenli harb gemisiM.Sertoğlu.

BUCAK Sarayda, Padişah çocuklarının yaşadığı daireM.Sertoğlu.

BUCAK Basarabyamn ismail, Kohûl, Akkirman, Bsnder vilâyetlerini içine alan güney kısmı. XV. Yüzyılın sonlarında Boğ-dan'dan ayrılarak Türk idaresi altında kalmıştır. (Bak. Basarabya)M.Sertoğlu.

BUCUKÇU Osmanlı Hükümdarlarının alayla camie çıktıkları sırada fıkaraaya Padişahın vereceği sadakayı dağıtan kimseler. Bunlar, Silâhdar Bölüğünden olurlardı. (Bak. Silâhdar)M.Sertoğlu.

BUDİM (Bak. Budin)M.Sertoğlu.

BUDİN Osmanlı İmparatorluğunun Macaristan'daki başlıca eyaleti ve bu eyaletin merkezi olan şehir ki şimdiki Budapeşte'nin Tuna nehrinin kuzeyinde kalan kısmını teşkil eder. Türkler tarafından Bedun, Budun, Budim, Budum isimleriyle de anılmıştır. Budin, Mohaç meydan muharebesinden sonra 1526 da Kanuni tarafından zaptolunmuştur. Kanuni, önce burasını sadece himaye ederek krallığın devamına müsaade etmişse de 1541 den sonra bir eyalet haline konmuş ve Beğlerbeğilik olarak idare edilmiştir. Budin'in Türklerin elinden çıkışı Avcı diye anılan IV. Mehmed zamanında, 1686 yılında olmuştur. Dük do Loren komutasındaki doksan bin kişilik Haçlı ordusuna karşı Abdi Paşa kaleyi on altı bin Türk askeriyle parlak bir şekilde müdafaa etmiş, teslim tekliflerini reddederek kahramanca şehit oluncaya kadar dövüş-müştür. Türkler zamanında Budin'in nüfusu elli altı bin kadardı; Tuna'ya hâkim tepelerde bir kalesi, kıyıda surla çevrili şehri ve güneyde bir varoşu vardı. Kıyıdan köprü ile Peşte'ye bağlı idi. Yalnız şehir bölümünde yirmi iki cami, on altı mescit ve birçok medreseleri bulunuyordu. (Bak. Peşte)M.Sertoğlu.

BUDİN, EĞRİ, KANIJE EYÂLETLERİ Banlar Osmanlı imparatorluğunun Rumeli tarafındaki üç önemli eyâleti idi. On yedi Sancaktan meydana gelirdi. Zeamet ve Tımarlıları iki bin sekiz yüz altmış dört kılıçtı. Sefer zamanlarında Cebelileri ile birlikte on bir bin kişilik bir kuvvet olurlardı. Bundan başka ulûfeli Yerli kulu askeri de vardı (Bak. Gönüllü). Sancakları şunlardı: Budin, Estergon, Si-getvar, İstoni Belgrad, Seçen, Npvigrad, Peçuy, Seksar, Sekuçay (veya Mohaç), Sirem, Semendre, Hatvan, Solnok, Sege-din Simontorna, Kopan, PojegaM.Sertoğlu.

BUDUM, BUDUN (Bak. Budin)M.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

BUGAT Asi ve çapulcu mânasına bağl kelimesinin çoğulu. Hükümete sebepsiz olarak isyan edip eşkiyalıkla meşgul olan kimselere denirdiM.Sertoğlu.

BUĞDAY Ağırlık ölçüsü. 0.051 093 gram. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

BULAK Mısır'da bir mevki. Mehmed Ali Paşa tarafından kurulan matbaasıyla meşhurdur. İstanbul'daki Matbai Âmire (Devlet Matbaası) ile rekabet edecek derecede Türk ve islâm eserleri basmıştır. Mehmed Ali Paşa'mn vefatından (1874) sonra Türk irfan hayatına olan hizmeti sona ermiştirM.Sertoğlu.

BUMBARTA Yelkenli iki direkli, orta büyüklükte gemi. Kıçl aynalı ve iskota armalı idiM.Sertoğlu.

BURCU (Bak. Matbah-ı Amire)M.Sertoğlu.

BURÇ Kale duvarlarında belli mesafe ile yapılan müdafaa noktaları. Kale duvarından daha yüksek ve geniş, dört köşe veya çok köşeli olurdu. Kaleleri müdafaa eden büyük toplar buradaydı. Astronomi ıstılahı olarak yıldız topluluklarına verilen isimdir. Cevzja burcu, Esed burcu gibiM.Sertoğlu.

BURMA SARIK Uzunca bir tülbinden burularak sarılmış sarık. Orhan Gazi zamanında Beyler tarafından kullanılırdı. Sonraları bırakılmış ve sarayların dışında vazifeye gönderilen Acemi Oğlanlarının sarması âdet olmuştur. Bununla beraber halktan da kullanmayı âdet edinenler vardıM.Sertoğlu.

BURMA TÜLBEND (Bak. Burma Sarık)M.Sertoğlu.

BURNUS Kolsuz geniş pelerin biçimindeki üst elbisesi. Eskiden, daha çok kadılar vazife dışındaki gezintilerinde giyerlerdi. Arapların giydikleri dört köşe geniş mantoya da bu isim verilir. Bornoz vs bornuz şeklinde söylenirdiM.Sertoğlu.

BURSA MUKATAASI KALEMi Baş mukataa kalemine bağl olup Bursa yöresindeki mukataaların hesabına bakardı. (Bak. Mukataa)M.Sertoğlu.

BURTON Sadece yelkenle giden gemilerden. Bir cins kalyon. (Bak. Kalyon)M.Sertoğlu.

BURULTA Ateş kayığının başka adı. <Bak. Ateş Kayığı>M.Sertoğlu.

BUYRULTU Sadrîâzsm, Derya Kaptanı, Vezir, Bsğlerbeği gibi devlet erkânının yazılı emirleri. Sadrîâzamm İkinci Divanında çıkardığı emirler. Bu divanda tutulan defterlere Buyrultu Defteri denirdi. (Bak. İkinci Divanı)M.Sertoğlu.

BÜLBÜLCÜBAŞI (Bak: peşkir Şagir-di)M.Sertoğlu.

BÜRÜMMCÜK Ham ipskten yapılmış ince kumaş. Yatak örtüsü, gömlek, kadın elbisesi ve bazan da kaftan yapılırdıM.Sertoğlu.

BÜYÜK ÇIKMA AKÇASI (Bak. Mü-nakkaş Akçası)M.Sertoğlu.

BÜYÜK İMRAHOR (Bak. İmrahor)M.Sertoğlu.

BÜYÜK KALE KALEMİ Mora ve Arnavutluk hariç olmak üzere imparatorlukta mevcut büyük muştanken mevki ve kalelerin askerlerinin maaşları ile bunların erzak, cephane, tamirat gibi işlerine ve buldukları bölgelerin Yerli Kulu askerinin yoklamalarına bakan maliye kalemlerinden biriM.Sertoğlu.

BÜYÜK MEVLUD (Bak. Büyük Tövbe)M.Sertoğlu.

BÜYÜKODA Topkapı sarayının Enderun böümündeki altı koğuştan ikincisi. Buna Hane-i Keblr'de denirdi. Enderuna gelen ilk Acemiler buraya ve bundan önceki küçük odaya alınırlardı. Büyükoda, Hasoda ile Kuşhane arasındaydı. Buraya, Edirne, Galata ve İbrahim Pasa saraylarından kıdemli Acemiler alınırlı. Bazan pek istidatlı veya zaten Müslüman dininde olan devşirmelerin doğruca buraya ve Kü-çükodaya alındıkları olurdu. Acemiler burada Kur'an-ı Kerim, Arapça, Farsça, Türkçe okurlar, Türk-İslâm kültür ve ananesiyle yetişirler, aynı zamanda spor ve silâh talimi ile meşgul olurlardı. Buranın bir adı da Hâne-i Kcbir'di. Bunlar ve Kü-çükoda efradı dolama cüpps giydikleri için kendilerine Dolanımalı denirdi. Bunların âmiri Saray Kethüdası idi. Bundan başka Odabaşı, İmam ve Külhanbaşı kıdemlileri ve ikinci derecede âmirleriydi. Ayrıca, Halife adlı on iki kalfa vardı. Kalfalar, hocalardan ders okur ve beşer onar kişiyi okuturlardı. Bu odadakiler başlangıçta yüz kadar idi. Zaman gelince kıdemlerine ve boş yer varsa oralara sırasıyla Doğancı, Seferli, Kiler ve Hazine koğuşlarına verilirdi. Buna

Kaftan altına vermek denirdi. Zira, geçtikleri odaların efradı dolama değil, kaftan giyinirlerdi. Büyük-oda, Küçükoda Edirne Galata ve İbrahim-paşa saraylarıyla birlikte 1675 yılında ilga olunmuştur. Bu sırada mevcudu 250 den fazla idi. (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

BÜYÜK RUZNAMÇE Bâb-1 Defteri'-nin Hazine-i Âmire dairesinin başkalemi olup, Mukataa, Mevkufat ve Cizyeden hasıl olan geliri günü gününe kaydederdi. Âmiri Büyük Ruznamçeci ve bunun yardımcısı Küçük Ruznamçeci idi. Hünkâr Müteferrikaları, Çeşnigirler ve Ulûfeli Divan kâtipleri maaşlarını bu kalemden alırlardı. Hazineye giren ve hazineden çıkan para, kürk, kumaş, altın ve gümüş kab-kacak vesairenin bu kalemde kaydı tutulurduM.Sertoğlu.

BÜYÜK TEZKİRECİ (Bak. Küçük Tezkireci)M.Sertoğlu.

BÜYÜK TÖVBE Eski Türk kadınlarının arabî ayların beşincisi olan Cemaziyelevvel ve daha sonra doğru olarak Cumadelulâya verdikleri isim. Bunun gibi Muharrem ayına Aşure, Rebiyülevvel ayına Küçük mevlût, Habiyülâhır ayına Büyük mevlût, Cemaziyelahir ayına Küçük tövbe, Şevval ayına Aralık denirdiM.Sertoğlu.

BÜYÜK YAZICI Yeniçeri Ocağının kütük kaydını tutaE kâtip. (Bak. "Yeniçeri Efendisi)M.Sertoğlu.

CABA, CABA BENNÂK (Bak. Çift)M.Sertoğlu.

CÂBİ Tahsildar demektir. Bilhassa Cizye ve Evkaf gelirlerini toplayan tahsildara denirdi. Osmanlı Devletinde muazzam bir teşkilât halinde idilerM.Sertoğlu.

CAİZE Eskiden şairlerin hükümdarlara veya devlet erkânına sundukları met-hediei şiirlerine karşılık onlar tarafından verilen ihsan ve hediye. Vaktiyle bir memuriyet alanın karşılığında devlet hazinesine ödediği belli paraM.Sertoğlu.

CÂME Giyilecek şey, elbise, çamaşır. Bol, geniş yenli rahat ev elbisesi. Gecelik olarak giyilen cinsine câme hâb denirdiM.Sertoğlu.

CÂMEDAN Çuha veya kadifeden yapılmış, kenarları ve bazan üstü sırma veya gaytan işlemeli, çapraz düğmeli bir nevi kısa yelek. Daha çok yazın potur veya şalvarın üstüne giyilirdiM.Sertoğlu.

CÂMEDAREfendisinin elbiselerine bakan kişiM.Sertoğlu.

CAMİT Eski ve Ortaçağlarda Samsun ile Giresun arasındaki dağlık bölgeye verilen isim. Bu kelime, Osmanlılar devrinde Canik olmuşturM.Sertoğlu.

CAN Mevlevilik ve umumiyetle tarikat tâbirlerindedir. Derviş namzetlerine verilen bir isimdir. Mevlevilikte canlar üç gün saka postunda oturup derviş; olup olmamaya karar vermek için konu? madan ve bir şey okumadan düşünürdü. Karar verdikten sonra hizmete başlar ve kendisine o zaman ayakçı denirdi. (Bak. Mevlevilik)M.Sertoğlu.

CANBAZAN Caniyle oynayan, -canım tehlikeye koyanlar demektir. Osmanlıların ilk fetih yıllarında kullanılan bir nevi asker. Orhan Gazi devrinde veya ondan az sonra teşkiâtlanmışlardır. Asıl muvazzaf ve daimi yaya ve atlı askerden ayrı bir sınıf oldukları ve muayyen zamanlarda muayyen hizmetler için kullanıldıkları, bazı muafiyet ve mükellifiyetlere sahip oldukları sanılmaktadır. Rumeli canbazları onar kişilik ocaklardan mürekkep olup sıra ile biri sefere gider, diğer dokuzu onun masrafını görürlerdi. Vergi ödemezler c(i. Seferdeki vazifeleri ise ordunun ve ileri gelen Vezir ve başka devlet adamlarının atlarına bakmak, bunun dışında ise Has âhır ve çayır hizmetlerinde bulunmaktı. Bunların sefer Voynukları ile aynı vazifeyi gördükleri anlaşılmaktadır. Yalnız onlar Hıristiyan, bunlar ise Müslümandı. (Bak. Voynuk)M.Sertoğlu.

CANDAROĞULLARI 1292-1461 yılları arasında Kastamonu'da hüküm süren bir sülâle. Kurucusu Selçuklu emirlerden Şem-süddin Temür Candar'dır. Osmanlı tarihçileri, bu sülâleye altıncı hükümdarları olan İsfeydiyar Bey'den dolayı İsfendiyyar-oğulları da demişlerdir. Nitekim son hükümdarı Kızıl Ahmet Bey'den dolayı Kızıl Ahmedli diye de anılmışlardır. Bu devleti ortadan kaldıran Fâtih Sultan Mehmed'dirM.Sertoğlu.

CANİK (Bat: Camit)M.Sertoğlu.

CAR Eskiden Türk kadınlarının da örtündükleri çarşaf. Türk kadınları yaşmak ve ferace giyerlerdi. Tanzimattan sonra Arap kadınlarını taklid ederek ve Arap memleketlerine gidip gelenlerden görerek, çarşaf giymeye başlamışlardır. Ekseriya siyah, bazan renkli ipek,

yün veya düz kumaştan olurdu. Bazısı belden aşığısı ayrı iki parça, bazısı bilhassa Anadolu'da giyilenler tek parça olurdu ki buna torba çarşaf denilirdi. Bol olup bütün vücudu örter, yüz kısmı peçe denilen ince ve sık delikli kumaşlarla örtülürdü. Cumhuriyet dverinden sonra yavaş yavaş ter-kolonmuş, şimdi ise hemen hemen unutulmuş gibidirM.Sertoğlu.

CARİYE Doğuda ve batıda harbde esir edilen veya para ile satın alınan kadın. (Bak. Bşçe). Sahibi, bunun üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahipti, istediği işi gördürür, istifraş (yatak hizmeti) eder veya satabilirdi. Hukuk bakımından cansız eşyadan farksızdı. Cârîye alıp satmak hususi bir ticaret işi idi. Bunların arasında ana olmak suretiyle buldukları konakların veya sarayların sahipliği ve valideiği rütbesine erenler de olurdu, Kösem Sultan, Turhan Sultan, Safiye Sultan, Hürrem Sultan gibileri Padişah karısı ve anası ve imparatorlukta söz ve kudret sahibi olan cariyelerdendir. Cariyeleri ilk defa himaye eden ve onları hürriyete kavuşturmayı büyük sevaplardan sayan İslâm dinidir. Nihayet XIX. Yüzyılda milletlerarası bir anlaşma ile cariyelik ve kölelik kaldırılmıştır. (Saray cariyeleri için Bak. (Gedikli Cariye)M.Sertoğlu.

CÂY-I KETHÜDA (Bak. Kethüda yeri)M.Sertoğlu.

CAZGIR Güreş meydanlarında pehlivanları birbirine ve halka takdim ve hakemlik eden kimse. Kendisine eskiden Meydan şeyhi de denirdiM.Sertoğlu.

CEBE Muharebe esnasında düşman silâhlarına karşı vücudu korumak için giyilen ve yekpare olmıyan zırh, kalın meşin elbise. Aynı mânada olan cevşen kelimesiyle ekseriya Cebe ve Cevşan şeklinde beraber kullanılırM.Sertoğlu.

CEBECİ Silâh yapan, tamir ve muhafaza eden ve harb zamanlarında ordunun harb malzemesini ileri hatlara kadar ulaştırmakla ödevli bulunan Yaya Kapıkulu Ocaklarından bir sınıf asker. Bunlar ulûfeli yani yevmiyeli idiler. Yeniçerilerden sonra en makbul ve muteber zümre sayılırlardıM.Sertoğlu.

CEBECİBAŞI Cebeci Ocağının en büyük subayı. Devlet teşrifatındaki yeri Kapıcılar Kethüdasından sonra ve. Topçuba-şından önce gelirdi. Yetmiş akçe gündeliği vardıM.Sertoğlu.

CEBECİ OCAĞI Cebecilerin mensup oldukları topluluğun adı. Bu ocak elli dokuzu bölük, otuz yedisi orta olmak üzere seksen allı odaya ayrılmıştı. Padişah veya Sadriâzam sefere giderse bunlar da hep birden giderler, aksi halde Ocaktan bir kısmını gönderirlerdi. Ok, yay, kılıç, tüfek, kalkan, tolga, barut gibi harbe yarayan şeyler bu ocakta yapılırdı. Ocakta âmir olarak Cebecibaşından sonra en kademlisine Beşkethüda denilen dört Kethüda, Cebeciler, Başçavuşu, Çavuşlar, Çorbacılar, Odabaşılar bulunurdu. Bundan başka Cebeciler Kâtibi, BaşhaKfe, Kise-dar gibi kalsm işlerini görenler de vardı.

CEBE DEFTERİ Bir sefer açıldığı zaman her sancaktan kimlerin sefere memur olduklarının yazılı bulunduğu defterM.Sertoğlu.

CEBEHÂNE Gerek harb âletlerine ve gerekse bunların muhafaza olundukları yere verilen isim. Ayasofya caminin arkasında, Darphanenin karşısında idi; uzun zaman Askerî Müze olarak kullanıldığı gibi, bugünkü Gülhana hastanesinin yerinde de bir cebehane vardı. Ayrıca İstanbul'da Ayasofya camii karşısında yanan eski Adliye binasının yerinde ve bir zamanlar muvakkaten Yerebatan sarayının üzerinde bulunan Cebeciler kışlası da böyle anılırdıM.Sertoğlu.

CEBEHANE OCAĞI (Bak. Sağ ve sol kol Cebecileri)M.Sertoğlu.

CEBELÜ Bir Zeamet veya Tımar sahibinin dirliğinin miktarına göre harb zamanlarında maiyetinde gölürmsye mecbur bulunduğu silâhlı süvari. Zeamet sahipleri ilk beş bin akçeden sonra her beş bin akçe için, Tımar sahipleri iptidadan sonra, (Bak. İptida) her üç bin akçe için bir cebelü götürürlerdi. Cebelülerin yetiştirilmesi ve her türlü masrafları Zeamet veya Tımar sahibine aitti. Bunların bir araya gelmesi,, harbde Türk ordusunun mühim bir kuvvetini teşkil ederdi. Muharebeler sırasında yararlık gösteren cebelü-lere münhal (boşalmış) tımarlar verilirdiM.Sertoğlu.

CEBELÜ BEDELİYESİ Tımar veya Zeamet nevinden birçok dirliklerden ve bilhassa Eşkincili vakıf ve mülklerden zamanla Cebelü yerine onun masrafına eşit bir miktar para alınmış ve giderek bu bir vergi haline gelmişti. Buna Cebelü bedeliyesi denirdi. Bilhassa Topraklı Süvari

teşkilâtı bozulduktan sonra daha ziyade yaygın hal almıştır. (Bak. Eşkincili Vakıf, Eşkincili Mülk, Cebelü)M.Sertoğlu.

CEB-İ HÜMAYUN Padişahların şahsî parası. Osmanlı hükümdarlarının daimi gelirleri şunlardı: Mısır vilâyetinden gelen altı yüz bin altınlık varidat. Padişah Haslarının varidatı, Saraya ait bostanlardan elde edilen gelir, saraya ait orman ve çayırların geliri, Bursa kazasından gelen cebi hümayun akçası. Bundan başka, Erdel, Eflâk, Buğdan Beğliklerinin tevcihinden ve bazı diğer mansıplardan alınan caizeler, harb ganimetlerinden ayrılan hisseler, müsaderelerden hasıl olan para. Padişahların daimi olmayan geirleri arasında idi. Bütün bunlar Padişahın şahsî parasını teşkil eder ve Enderun hazinesinde saklanırdıM.Sertoğlu.

CEB-İ HÜMAYUN AKÇASI Padişahların şahsına verilen bir nevi para ki yedi bin beş yüz kuruş, yani o zamanki rayice göre beş bin altından ibaret olup hususi bir vergi ile yalnız Bursa kazasından toplanırdı. Tazminatta ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

CEBREN Uzun kollu, belden kıvrık gömlek üstüne giyilen bir cins elbise. Yeni-çsriler tarafından da kullanılırdıM.Sertoğlu.

CEDİD ZER-İ MAHBUB (Bak. Fındık altını)M.Sertoğlu.

CELÂLİ Yavuz Sultan Selim devrinde Tokad'a bağlı Turhal kasabasında Mehdî'lik iddiasıyla baş kaldırarak etrafına bir sürü adam toplayan ve devleti bir hayli uğraştıran Celâl adlı âsiye bağlı olanlara verilen isim. Sonraları devlete isyan edenlere ve eşkiyalara da Celâli denmiştir. Bundan başka Mevlevilere ilk zaman-arda tarikat başları olan Celâlüddini Rumi'ye nispetle Celâli denirdi. Nitekim bunlara ait vakıflar son zamanlara kadar Evkafı Celâliye diye anılmıştırM.Sertoğlu.

CELEB Edirne, Galata ve İbrahimpa-şa saraylarında hizmet eden Acemi Oğlanlara verilen isimM.Sertoğlu.

CELLAT İdam hükümlerini yerine getiren kimse. Eskiden hükümdarlar, cellâtlarını dâima yanlarında taşırlar ve icabında kullanırlardı. Osmanlı sarayında Bostancı Ocağı efradı çok zaman bu işi gördüklerinden Bostancıbaşı aynı zamanda gayri resmî olarak Cellâtbaşı makamında idi. (Bak. Bostancı Ocağı). Bunun gibi Saray

Kapıcıları ve Çadır mehterleri de aynı işi gördükleri gibi müstakil olarak cellâtlar da bulunurlardı. Bundan başka, Sadrîâzamin, eyâletlerde bulunan Vezir ve Beğlerbeğinin de cellâtları vardıM.Sertoğlu.

CELİ İsâm yazısının çeşitli nevilerinden çok kalın kalemle yazılan nev'i. Umumiyetle levha ve kitabelerde kullanılırdı. Talik denilen İran menşeli yazı tarzından başkaları, yani sülüs, nesih, divanî ilh... Celî tarzında yazıldıkları zaman yalnız kalınlık değil, stil bakımından da ayrı hususiyetler taşırlar. Bu tarz, Türkler tarafından inkişaf ettirilmiş ve yazı cinslerinin son merhalesi addolunmuştur, içlerinden yalnız Divanî Celisi (Celi Divanî) lehva ve kitabeler, dışında, fermanların yazılmasında da kullanılmıştırM.Sertoğlu.

CELLAT ÇEŞMESİ Topkapı Sarayının Birinci kapısı olan Ayasofya camii yanındaki kapıdan girdikten sonra, sağ tarafta aşağıya inen yolun başında eskiden Çizme kapısı denilen bir kapı vardı. Bu kapı ile sarayın ikinci kapısı olan ve şimdi Topkapı Sarayı Müzesinin giriş kapısı vazifesini gören Ortakapı arasındaki duvarın tam ortasında bir su terazisi ve bununla Ortakapı arasında ve kapıya yakın yerde bulunan meşhur çeşme, idama mahkûm olanların kafası bu çeşme yalağında kesilir ve cellât, elleriyle satırını bu çeşmenin musluğunda yıkardı. Bir adı da Siyaset Çeşmesi idi. (Bak. Birinci yer)M.Sertoğlu.

CEMAAT ORTALARI Yeniçeri Ocağının en eski teşkilâtı olup bugünkü bölük karşılığı olan topluluğun adı idi. Birden yüz bire kadar sıra numarası alırdı. Başlarına Yayabaşı denirdi. Cemaat Ortalan Yayabaşları ayaklarına san çizme giyerek öbürlerinden ayrılırlardı. 60, 61, 62, 63 üncü Ortalar Padişahın maiyetinde hizmet görürler ve Solak diye anılırlardı. Âmirleri Solakbaşı idi. Yeniçeri Ocağında Ortalardan başka Bölük veya Ağa Bölükleri diye anılan, sonradan II Bayazid devrinde ilâve edilmiş 61 oda daha vardı. Bunların başlarına ise Bölükbaşı adı verilirdi. 65 inci Cemaat Ortasını teşkil eden H Sekban Ortasıyla beraber Yeniçeri Ocağı böylece üç zümreden ibaretti. (Bak. Ağa Bölükleri, Yeniçeri Ocağı)M.Sertoğlu.

CEMAZİYELÂHİR (Bak. Cumadel-âhire)M.Sertoğlu.

CEMAZİYELEVVEL (Bak. Cumade-lûlâ)M.Sertoğlu.

CEMRE Halk tarafından, kışın sona erip ortalığın yavaş yavaş ışıması hakkında kullanılan bir tabir. (Cemre) kelimesi buna bağlı efsane ile birlikte İbraniceden gelmişti. Birinci cemrenin 21 Şubatta havaya, ikinci cemrenin 28 şubatta suya ve üçüncüsünün 7 martta toprağa düşerek bunları ısıttıma inanılır. Eski bir halk ananesidirM.Sertoğlu.

CENBIYE Sapı demirden veya gümüş tel sarılı, kıvrıklığı pak fazla bir cins hançer. Araplar tarafından kullanılır. Suriye ve Irak cenbiyeleri daha az kıvrık ve Türk hançerlerine benzer şekilde olduğu halde Hicaz ve Yemen cenbiyeleri pek fazla ve tam ortalarından kıvrıktırM.Sertoğlu.

CENNETÂBAD KASRI 1654 yılında IV. Mehmed tarafından Küçük Camlıca'da ve ihtimal av köşkü olarak yaptırılan meşhur köşkM.Sertoğlu.

CER, CERRE ÇIKMAK Medrese talebelerinin, medreselerin tatil bulunduğu üç aylarda, yani Recep, Şaban ve Ramazan aylarında Kur'an okumak, vaaz etmek, namaz kıldırmak gibi dinî hizmetlere karşılık para, yiyecek ve başka şeyler almak maksadiyle memleketin dört tarafına, tâ köylere kadar dağılmaları. Bu suretle hem kışlık ihtiyaçlarını temin etmiş, hem de halkı türlü din konularında aydınlatmış olurlardıM.Sertoğlu.

CERAHOR Osman Gazi devrinden az sonra Osmanlı ordusunda bulunduğu anlaşılan ve daha ziyade geri hizmetlerde kullanılan ücretli ve muvakkat bir zümre. Sonraları askerlikle alâkaları kalmamış, yalnız muayyen işler için, kale tamiri, köprü kurulması veya maden işlerinde, yol yapılmasında kullanılmak üzere ücretle toplanır olmuşlardır. Böylece bu hizmet Avarız arasına girmiştir. (Bak. Avarız). Bunlar ağır işlerde kullanıldıklarından kendi arzularıyla gelmezler, fırsatım bulurlarsa hemen kaçarlardı. Cerahorluk zamanla az ücretli bir nevi ırgatlık an-garyası haline gelmiştiM.Sertoğlu.

CERÂYE Alîk'in başka adı. (Bak. Alîk)M.Sertoğlu.

CERİB Altmış zira kare yer. (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

CERRAH Eski tıp tâbirlerindendir. Yaraları pansıman etmesini ve iyileştirme usullerini bilen ve gerektiğinde ameliyat yapan kimse. Operatör. Kırık, çıkık gibi şeylerle de meşgul olurlardı. Saray hizmetinde ve Yeniçeri Ocağında da Cerrahlar vardı. Bu sonuncular daha çok savaşta önemli vazifeler görürlerdiM.Sertoğlu.

CERRAKBAŞI Saray cerrahlarının â-miri. Şehzadelerin sünnetlerim bunlar yaptıkları gibi Hareme alınacak hadımların muayenesini de bunlar yaparlardı. Divan-ı Hümayunda Müslüman olanların sünnetlerini de onun nezaretinde saray cerrahları yapardı. Cerrahbaşı, Hekimbaşıya bağlı olup işe alınması ve çıkarılması emriyle olurduM.Sertoğlu.

CERRAHHANE-İ ÂMİRE II. Mahmud zamanında 1832 yılında, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi tarafından ilk defa Avrupa usulünde açılan ve cerrah yetiştiren müessese önce Tophane'de müstakil müessese iken 1838 de Tıbhane ile birleştirilerek bir mektep haline getirilmiştir. Tıbhane de okuyanlar, ayrıca üç sene cerrahlık sınıflarında okuyarak tabib cerrah olurlardıM.Sertoğlu.

CERRAHÎN-İ HASSA Saray cerrahlarının diğer adı. (Bak. Cerrah, Cerralıbaşı)M.Sertoğlu.

CERRAHPAŞA CAMİSİ III. Murad'-ın Cerrahbaşısı Mehmed Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı meşhur cami ki, hâlâ (İstanbul'da) bulunduğu semt Cerrahpaşa diye anılırM.Sertoğlu.

CERİME Kelime olarak suç, kabahattir. Terim olarak bir suç karşılığında alınan para cezası mânasına gelirse de, zamanla suç karşılığı olmıyarak kanunsuz alınan para cezası mânasında kullanılmıştır. Halk buna Cereme derdiM.Sertoğlu.

CEVABİ Mısır'da bulunan kıptî kavminden görünüşte müslüman olup hattâ müslüman adı taşıyıp aslında müslüman olmayanlardan Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle Cezye'ye karşılık alınmaya başlanan vergi. Bu vergi hazineye alınmayıp Mısır, Mekke, Medine ve Şam fukarasına ve bazı hizmetlilere dağıtılırdı. Bu dağıtım, yılda yirmi bin filoriyi aşmazdıM.Sertoğlu.

CEVŞEN Farsça zırh demektir. Göğüs ve sırt tarafları ile kolların dirseğe kadar olan ve Kolçak denen kısımları tek parça çelik levhalardan ve

diğer kısımları örme kafesli çelik telden yapılmış harb elbisesi.
(Bak. Cebe)M.Sertoğlu.

CEYB-İ HÜMAYUN (Bak. Ceb-i H6-mayun)M.Sertoğlu.

CEYŞ Asker mânasında arapça bir kelimeM.Sertoğlu.

CEZÂİR-İ BAHR-İ SEFİD EYÂLETİ XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Kaptan Paşahğa bağlı bir eyalet olup, Kaptan Paşa eyâletinin asıl kısmını teşkil etmekteydi. (Bak. Kaptan Paşa Eyâleti). XVII. Yüzyıl başında bu eyâlet, Gelibolu, Eğ-riboz, Inebahtı, Karlıeli, Mizistre, Rodos, Midilli, Kocaeli, Biga, Sığla ve Sığacık, Sakız, Nakşe, Mehdiye Sancaklarından ibaretti. Son üçü Saliyaneli (yıllıklı) idiler. Zeamet ve Tımar sahipleri mensu-hatı ile birlikte 2320 kılıçtı. Cebeliler dahil 7000 kişilik bir seferi kuvveti teşkil ederlerdi. (Bak. Mensuhât). Zamanla devletin toprak kaybetmesi ve bazı yeni tertiplere gidilmesinden dolayı Cezair-i Bahr-i Sefir Eyâleti bir çok değişmelere uğradı. XIX Yüzyılın ortalarına doğru Kıbrıs, Rodos, İstanköy, Sisam, Sakız, Midilli, Limni ve Bozcaada Sancaklarını içine aldığı görülür. Aynı yüzyılın ikinci yarısında (1867) yeni teşkilâta göre mülkî ve askerî idare ayrılınca, Bahriye ile hiçbir ilgisi kalmamak üzere; Biga, Midilli, Sakız, İstanköy, Rodos ve Kıbrıs Sancaklarından, Merkezi, Biga Sancağındaki Ka-le-i Sultaniye (Çanakkale) şehri olan Cezair-i Bahr-i Sefid Eyâleti kuruldu. Bu durumun bir müddet devamından sonra, 1876 da Biga Sancağının Hüdavendigâr Eyâletine bağlanmasına karşılık, Linini, İmroz, Semaderek adaları ile Bozcaadadan mürekkep Limni Sancağının teşkil edildiği ve eyâlet merkezinin de Sakız'a geldiği görülür. Az sonra ingilizlerin işgali dola-yısiyle Kıbrıs Sancağı kaybedildi (1878). Bu arada İstanköy Sancağı kaldırılmış, aynı adı taşıyan ada kaza olarak Sakız Sancağı baklanmıştır. Değişmeler 1886-1892 yılları arasında da devam etti. İstanköy, Rodos Sancağına bağlanarak eyâlet merkezi de Rodos'a nakledildi. İtalyanların Trablusgarb savaşında (1911), Rodos ile diğer On iki Adaları, Balkan Harbinde (1912-1913) Yunanlıların Sakız, Limni, Midilli ve öteki adaları işgalleri üzerine bu eyâlet de büsbütün ortadan kalktıM.Sertoğlu.

CEZÂİR-İ SEB'Âİ MÜCTEMİA CUMHURİYETİ Yedi Ada Cumhuriyeti;
Yunan denizi doğusundaki, yukardan aşağı; Korfo, Pakso,

Ayamavra, Kefalonya, İtake, Zanta ile Mora yarımadası ucundaki Çuka adalar gurubundan müteşekkil olmak üzere, kurulmak istenilen ve Osmanlı Devleti himayesinde olacak bir devletin adı. Osmanlılar ilk defa Yunan adalarından; Ayamavra, Kefalonya ve Zantayı, Fâtih Mehmed zamanında, Gedik Ahmed Paşa'nın İtalya (Otranto) seferi esnasında almışlardı. (1749). II. Bayazid zamanında Kefalonya, kısa bir zaman için kaybedil-diye de tekrar alındı. (1492). Yine II. Bayazid devrinde, Venedikle, 1449-1502 yıllarındaki savaşlarda, bu adalar kaybedildi. Sonunda, adı geçen devletle yapılan anlaşmada Ayamavra Osmanlılara iade edildi. (1502). Kanunî Sultan Süleyman devrinde Korfo adasına, Barbaros Hayrettin'in de iştirakiyle yapılan sefer (Körfez Seferi) bir netice vermedi. (1537). ü. Selim zamanında Kıbrıs'ın alınması ve Lepanto savaşından sonra yapılan barışta, Venedikliler, Zanta'nın evvelki yıllığının üç misline (1500 altın) çıkarılmasını kabul ettiler. (1573). XVII. Yüzyıl sonunda Viyana bozgunu ile başlayan Savaşlarda, Ayamavra da, Venediklilere geçti. (1684). Karlofça barışında (1699) bu ilhak tanındığı gibi artık, Zanta için yıllık da istenmiyecekti. XVIII. Yüzyıl başlarında Venedik'e karşı açılan savaşta, önce Çuka ve sonra da Yunan adalarından Ayamavra Türkler tarafından alındı. (1715). Bu savaşa son veren Pasarofça barışında (1718), adı geçen adalar yine Venediklilerde kaldı. Napoleon 1797 Campo-Fomio andlaşma-sı ile Venedik devletine son verince bu adalar da Fransa'ya geçti. Kısa bir zaman sonra Napoleon'un Mısır seferi üzerine (1798), Fransa'ya harb ilân eden Osmanlı Devleti anlaşığı Rus devleti donanma ile bu adaların hepsini aldı. İşte bundan sonra Cezaîr-i Seb'ai Müçtenra adı verilen cumhuriyetin kurulmasına ve Ra-güza (Dübrovnik) gibi Osmanlıların himayesinde bulunmasına karar verildi. Fakat, başka emeller peşinde koşan Ruslar bu işi savsakladıkları gibi, adalardaki işgal kuvvetlerini ve filolarını çekmediler. Nihayet, - Tilsitte (1807) Napoleon ile yaptıkları gizli bir andlaşmada adaları yine Fransızlara bıraktılar. Sonradan, İngilizler buraları teker teker ele geçirdi. Viyana Kongresi (1815) kararıyla adalar, yine, İngilterenin himayesinde kaldı. En sonunda 1864 de Yunanistana katıldılarM.Sertoğlu.

CEZAYİR-İ GARB OCAĞI Osmanlı ülkesine dahil Garb Ocakları adı verilen Trablusgarb, Tunus ve Çezayirden en batıda olan

sonuncusuna verilen isim. :Bu bölge 1516 da Barbaros Kardeşlerden Oruç Bey tarafından İspanyollardan alınmışsa da, yine kaybedilmişti. Barba-roslardan Hızır Bey 1525 de kat'î olarak buraya hâkim oldu ve sonra Osmanlı Devleti himayesine girip Padişah'tan yardım istedi. Merkezden gönderilen iki bin Yeniçeriyle bu Ocağın temeli atılmış oldu. Sonradan Batı Anadoludan gelen pek çok kimse bu kuvveti artırmıştır. / Barbaros Hayrettin (Hızır Bey), Kaptan Paşa olarak Osmanlı Devleti hizmetine girince (1533), Cezayirde, Beğlerbeğ-lik olarak idaresi altında kaldı. Trablus-garb ve Tunus'un fethinden sonra, onlar da Cezayir'e bağlanarak bir Beğlerbeği-lik halinde idare edildiler. Ancak 1578'den sonra her biri istiklâllerini kazandılar. / Daha önce yazdığımız, merkezden gönderilen Yeniçeriler ve Batı Anadolu-dan gelenler, Cezayir'de, Kesriyye denilen kışlalarda oturur ve teşkilatları Yeniçeri-lerinkini andırırdı. Cezayir-i Garbda, bu Yeniçeri Ocağı ve ona asker veren Kul-oğlu denilen askerî sınıflarla Denizciler sınıfı hâkim tabakayı teşkil ederdi. Bunlardan başka Türklerden kurulu süvari bölükleri, yerlilerden de Mehazin ismiyle ayrı bit atlı sınıf vardı. / Ocağın idaresi, biri beğlerbeğine, öbürü Yeniçeri Ağa'sına ait olmak üzere Paşa Kerrase ve Ağa divanları tarafından yönetilirdi. Bunların arasındaki mücadele Cezayir-i Garb'da üç devre gösterir: / 1 — Merkezden gönderilen Beğlerbeği-lerin hâkim olduğu Paşalar devri. / 2 — Ağa Divanının, Beğlerbeğilerin işlerine karışması ve merkezden gönderilen Valilerin nüfuzlarını kırarak, Yeniçerilerin hâkim olduğu Ağalar devri. (1618). / 3 — Denizciler sınıfının idareyi, el almasıyla başlayan Dayılar devri. (1671). Dayılar divanına Divan-ı Guzat denir. / Salyaneli (yıllıklı) eyâletlerden olan Cezayir-i Garb'ın deniz kuvvetleri hatırı sayılır birliklerdendi. Bilhassa korsanları pek meşhurdu. Akdeniz dışında Atlas Okyanusunda hattâ İngiltere kıyılarında bile sanatlarını icra ederlerdi. Lâzım olunca Osmanlı donanması ile beraber hareket etmek üzere çağırılırlar ve pek faydalı olurlardı. Fakat, merkezden pek uzak olan bu ocak aynı zamanda en itisiz idi. Osmanlı Devleti çöktükçe Cezayir-i Garb ölçsüz ve bağımsız hareketlerini artırıyordu. Türlü zamanlarda, ticareti tehlikeye sokan aşırı hareketleri, korsanlıkları yüzünden Fransızların, İngilizlerin ve Felemenkilerin bombardımanlarına uğradılar. Hattâ bir aralık XIV. Louis devrinde Fransızlar bu ülkeyi işgale bile teşebbüs ettiler. Bilhassa Dayıların fazla cür'etkâr hareketleri, müstemleke

politikasının revaçta olduğu devirlerde pek tehlikeli oluyordu. Napoleon devrinde Fransa yeniden Cezayir-i Garb işini ele aldı. Kendisinden sonra bu yolda yüründü. Nihayet Yahudi tüccarlar aracılığı ile, yapılan bir zahire ticaretindeki anlaşmazlık son darbenin vurulmasına sebep oldu. Dayı, alacaklı durumda idi. Bu iş için Fransa hükümetine birçok mektup yazmış, bir türlü cevap alamıyordu. Dayı Hüseyin, Şeker bayramını tebrike gelen Fransız konsolosu Deval'e anlaşmazlık etrafında sorduğu suale: Fransa kirali ve cumhuru sana kâğıt yazmaz, gönderdiğin kâğıtlara da karşılık vermez cevabını alması üzerine konsolosun üzerine yürüyüp elindeki yelpaze ile üç defa vurdu. Bu hareket Fransa hükümetinin harekete geçmesine kâfi geldi ve önce Cezayir şehrini denizden kuşattılar. Daha sonra (1830) kara harekâtı başladı. Osmanlı Devletinin bütün gayretlerine rağmen neticeyi değiştirmek mümkün olmadı. Padişah uzun zaman bu işgali tanımak istemediyse de 1847 de yayınlanan ilk Devlet Salnamesinde, Eyâletleri gösteren listeye Cezayir-i Garb yazılmadı. Böylece Padişah ülkedeki hukukundan vazgeçmiş oluyorduM.Sertoğlu.

CEZAYİR TÜFEĞİ Namlusu gayet uzun bir cins ağızdan dolma tüfenk. Namlusunun uzunluğu dolayısıyla nişanı doğru ve mesafesi uzundu. Dipçik kısmı öbür tüfenkler gibi değildi, yarım ay şeklinde idiM.Sertoğlu.

CtBAYET Evkafa ait bir tâbirdir. ü. Bayazid devrinden beri kullanılmıştır. Büyüklüğünden dolayı vakfa ait ve bir elden idaresi imkânı kalmıyan evkaf gelirlerinin kısımlara ayrılarak ayrı ayrı idaresi usulüne ad olunmuştur. Kasımpaşa cibâyeti, Galata cibâyeti gibi. Bu cibâ-yetlerin geliri Câbiler tarafından tahsil olunur ve bu câbilerle Cibayet hatipleri ekseriya vakıf müessisinin evlâdından olurdu. Evkaf Nezaretinin kurulmasından sonra bu usul ilga olunmuştur. (Bak. Câ-bi)M.Sertoğlu.

CIFR Aslı şef r olan arapça bir kelime. Kelimeleri teşkil eden harflerin ve bunlara karşılık addolunan sayıların belli bazı usullerle hesaplanması ve sıralanması vasıtasıyla olacak şeyleri evvelden keş-fetmiye yaradığı söylenen Şarkın gizli ilimlerinden biriM.Sertoğlu.

CIĞERDELEN Macaristanda, Tuna Euyunun sol kıyısında ve meşhur Ester-gon kalesinin karşı tarafında bulunan bir palanga ve palanganın bulunduğu sahra. Macarlar buna Adony = Parkany derlerdi. Bu palanga ilk defa Estergonla birlikte 1543 yılında Kanunî tarafından fet-holunmuş ve yine bu kale ile birlikte 1595 yılında kaybedilmişse de 1605 yılında Es-tergonu geri alan Lala Mehmed Paşa tarafından tekrar fetholunmuştu. Ciğerdelen, nihayet ikinci Viyana bozgunundan sonra 9 Ekim 1683 tarihinde kesin olarak elden çıkmıştır. Düşman, vire ile aldığı halde sözünde durmayarak içinde bulunan asker ve sivil halkı kadın ve çocuklar dahil olmak üzere baştanbaşa şehit etmiştir. Bugün Ciğerdelen Çekoslavakya'nın sınırları içindedirM.Sertoğlu.

CİHAD Din uğruna ve yalnız Müslümanlığı yaymak ve yüceltmek gayesiyle yapılan savaşM.Sertoğlu.

CİHADİYE Harb masraflarına karşı-hk olmak üzere II. Mahmud zamanında ve Padişahın tahta çıkışının üçüncü yılında (1811) bastırılan bir cins sikke. 730 ayarında ve sekiz dirhem ağırlığında idi. (Bak. Beşlik)M.Sertoğlu.

CİHET Ulema sınıfından olan.kimselerin devletten veya vakıftan alacakları maaş ve ücret. Aynı anlama gelmek üzere vazife tabiri de kullanılırdı. Ayrıca ücretin ait olduğu hizmet de bu isimle anılırdı. Bundan başka Evkafa ait bazı hizmet ve maaşlara da delalet ederdiM.Sertoğlu.

CİRDAVAL Uzunca mızrakM.Sertoğlu.

CİRİD Düşmana atılmak üzere yapılmış ucu demirli, sert tahtadan kısa mızrak. Kuru meşe dalından yapılırdı. Bu silah, yalnız süvariler tarafından kullanılırdı. Sulh zamanında talim etmek üzere yapılan karşılaşmalara cirit oyunu denirdi. Türklerin makbul bir sporu idiM.Sertoğlu.

CİVANKAŞI Kaşa benzeyen bir tür Türk işleme tarzı. Biri aşağı, biri yukarı doğru kaşa benzeyen iki küçük çizgiden ibaret şekillerin birbirini takip etmesi ile meydana gelen bezemeM.Sertoğlu.

CİVELEK Yeniçeri Ocağında bulunan ve Aşçıbaşı maiyetinde yaver gibi kullanılan gençler. Başlarına çapraz sarıklı külâh korlar, kırmızı

salta, mavi çakşır, kırmızı yemeni giyerler, yüzlerine saçak, peçe takarlardıM.Sertoğlu.

CİZYE Müslüman memleketlerinde eskiden Hıristiyan tebaadan korunmaları karşılığında alınan baş vergisi. Müslümanlar bir Hıristiyan memleketine vardıkları zaman üç şey teklif ederler ve bunlardan birisinin kabul edilmesini isterlerdi: 1 — Müslümanlığın kabulü, 2 — Harb, 3 — Cizye. Cizye'yi kabul eden Hıristiyanlar tebaa sayılır, devletin mutlak himayesine girerler; dinlerinde, âdetlerinde, günlük yaşayışlarında, sanat ve ticaretlerinde serbest kalırlardı. Hazreti Ömer zamanında Cizye şu şekilde tâyin olunmuştu: Yılda bir kere olmak üzere en zenginlerden 48 dirhem gümüş, orta hallilerden 24 dirhem gümüş, fakirlerden 12 dirhem gümüş. Osmanlılar da bu usulü kabul etmişler ve Cizye'yi âlâ (yüksek, evsat (orta) ve ednâ (küçük) olmak üzere üçe ayırmışlardı. Bu da 1, 2, 4 altın veya 12, 24, 48 kuruş olarak alınırdı. Buna sıra ile âlâ, evsat ve ednâ denirdi. Bu miktarların para rayicine göre, değiştiği olurdu. Cizyeyi yalnız erkekler öderdi. Çocuk ve kadınlardan alınmazdı. Bu verginin tahsili maliye teşkilâtına bırakılmaz, hazine adına özel tahsildarlar veya mültezimler tarafından toplanırdı. (Bak. Haraç). 1855 tarihli Islahat Fermanı ile Cizye kaldırıldı. Hıristiyan tebaaya, askere gitmedikleri bahanesiyle «bedeli askeri adlı bir vergi kondu. Lâkin bu, Cizye'nin ad değiştirmesinden başka bir şey değildi. Nihayet 1908 Meşrutiyet inkılâbından sonra Hıristiyanlar da asker olduklarından bu da kaldırıldı. (Bak. Bedeli Askerî)M.Sertoğlu.

CIZYEDARCizye'yi tahsile memur olan kimsa. (Bak. Cizye, Haraççı)M.Sertoğlu.

CUHUD (Bak Çıfıt)M.Sertoğlu.

CUMA SELÂMLIĞI İslâm hükümdarlarının cuma namazını kılmak üzere merasimle camiye gitmeleri. Buna Cuma alayı veya Selâmlık resmi âiisi de denirdi. Cuma toplantıları İslâm dininin Sosyal faaliyetlerinden olduğu için halife ve hükümdarlar mutlaka buna riayet ederlerdi. Eyâletlerde valiler hükümdar adına Cuma selâmlığına çıkarlardı. Osmanlı Padişahları II. Abdülhamid'e kadar at üzerinde selâmlığa çıkmışlar, bu padişahтан itibaren araba kullanılmıştırM.Sertoğlu.

CÜBBE Eski ilmiyye elbiselerinden biniş altına giyilen darca elbise. Entariden kısa kollan dışarıya kadar olanına abdestlik denirdi. Sonradan hocaların da giydikleri geniş kollu, uzun ve bol yakasız elbiselere de bu ad verilmiştirM.Sertoğlu.

CÜCELER (Bak. Başcüce)M.Sertoğlu.

CÜLUS Mânası Oturmak olan arapça bir kelime. İstilah olarak hükümdarların hatha geçmeleri mânasına kullanılmıştırM.Sertoğlu.

CÜLUS BAHŞİŞİ Yeni hükümdarın tahta oturuşu münasebetiyle askerlere, ulsmaya ve diğer devlet memurlarına verilen bahşiş. Osmanlılarda yeni padişah bu makamı işgal eder etmez kullarının cümle bahşiş ve terakkileri makbnlümdür, verilsin sözünü söylerlerdi. Bahşiş, maktu olarak verilen miktar, terakkiler ise ücretlere yapılan zam demektir. Kanuna göre her Yeniçeri üç bin, her sipahi bin, her cebeci ve topçu yine bin akça bahşiş alırdı Sadrıâzamdan itibaren diğer vezirler ve ulema da bahşiş alırlardı. Sad-riâzama verilen miktar otuz bin akça idi. Culus bahşişine daha Yıldırım Bayezid zamanında tesadüf ediliyorsa da bunu kanun haline koyan Fâtih'tir. Padişahların sık değiştiği veya hazinede darlık bulunduğu zamanlarda culus bahşişi devletin başına bir sürü dert açmış, zaman zaman askerî ayaklanmalara sebep olmuştur. (Bak. Terakki)M.Sertoğlu.

CÜLÜSİYYE Tahta yeni bir hükümdarın geçmesi dolayısıyla söylenen şiirler ve tebrik yollu yazılı şeylerM.Sertoğlu.

CUMADELÂHİRE Arabî ayların altıncısı. Buna yanlış olarak Cemaziyelâhir denmiş ve halk arasında böyle meşhur olmuşturM.Sertoğlu.

CUMADELÜLÂ Arabi ayların beşin çışidir. Yanlış olarak Cemaziyelevvel diye anılmıştırM.Sertoğlu.

CÜNDİ Ata binmekte ve ata ait her çeşit talimde, at üzerinde silâh kullanmakta usta kimse. Süvari askeri. ŞövalyeM.Sertoğlu.

CÜRÜM VE CİNAYET RESMİ Mîrî topraklara Dirlik veya Vakıf suretiyle tasarruf eden hakikî veya hük.hî şahıslar da bu topraklar içindeki halktan işlenen suçlara, suçluların kovalanmasına ve

cezalandırılmalarına karşılık olarak aldıkları bir tür vergi olup miktan her bölgeye göre değişti. Bu vergi, Te-kâlif-i örfiye cinsindendi. Serbest Tımarlarla serbest Vakıflarda Zeamet ve Has'larda cürüm ve cinayet resmi sipahiye veya vakıf sahibine, öbür toprak dirliklerinde ise Sancak Beyine veya Subaşıya aittiM.Sertoğlu.

CÜZÜ'HAN Belli bir ücret karşılığında camilerde namazdan önce veya türbelerde Kur'anı Kerim okuyan kimse. Cüzü Kur'anı Kerimin "30 cüzünden biri, han ise farsça okuyan demektirM.Sertoğlu.

ÇADIR Bilinen mânasından başka, Osmanlı harb gemilerinde kış tarafta bulunan tente. Bunlar çuhadandı; senede bir kere değişirdi. Kaptan Paşa gemisinde ilk zamanlar bu tenteler serâser denilen kumaştandı. Sonraları yeşil ve nihayet kırmızı kadifeden yapılır olmuşturM.Sertoğlu.

ÇADIRCI Ağa kârhanesinde bulunan ve vazifeleri çadır yapmak olan acemi efrat. Bunların usta ve âmirleri olan zata Çadırcıbaşı denirdi. (Bak. Ağa Kâr-hanesi)M.Sertoğlu.

ÇADIR MEHTERLERİ Sefer veya göç ve gerektiğinde, İbrahimpaşa sarayı yanındaki mehterhanede muhafaza edilmekte olan padişah çadırlarının kuruluş ve bakımları ile görevli olan bir sınıftır. Sefer sırasında çadır mehterleri ikiye ayrılır, bunun bir bölümü asıl karargâhtan bir gün önce gidip konulacak yerde Otağı Hümayun (Padişah çadın) ve diğer çadırları kurup hazırlarlardı. Yeniçeri' ocağı 1826 da ilga edilince Çadır mehterleri dairesine Hiyamiyye nezareti denmeğe başlanmıştırM.Sertoğlu.

ÇADIR YIRTAN Hızh, sert ve haşarı atM.Sertoğlu.

ÇAKALUZ Osmanlı ordusunda kullanılan toplardan olup Şahî zarbazen'den büyük ve Pırankı'dan küçüktü. Buna Şa-kaloz veya Şakloz da denirdiM.Sertoğlu.

ÇAKIR Doğan nevinden bir av kuşuM.Sertoğlu.

ÇAKIRCI Padişahın maiyetinde bulunan ve birlikte ava giden yakınlarından biri. Bunlar, Çakır denilen av kuşlarını taşırlar, kullanırlar ve terbiye ederlerdi. Başlarına Çakırcıbaşı derlerdi ki Şahincibaşı ve

Atmacacıbaşı ile birlikte sarayın dış hizmetinde bulunan avcıbaşılardı. Bunların bir adı da Şikar Ağaları idi. Dağlarda, çakır yuvalarına çıkıp yavruları alarak saray için av kuşu olarak yetiştiren tımar sahibi ve hiç vergi ödemeyen sınıfa da Çakırcı denirdi. (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

ÇAKMAKLI Ağızdan dolan ve tetik yerinde bir cins çakmakla ateş alan eski tüfek çeşitlerinden biriM.Sertoğlu.

ÇAKŞIR Çuhadan yapılmış bir nevi dar şalvar. Aşağı uçlan ayağa giyilen meste bağlı olurduM.Sertoğlu.

ÇALIK Herhangi bir kabahatten dolayı yeri ana kütükten silinmiş ve bu suretle mensup olduğu ocaktan tardedil-miş Kapıkulu askeri. Böyleler! için yeri çalındı denirdiM.Sertoğlu.

ÇALMA ilmiye sınıfına mahsus beyaz renkte bir nevi sarık. Aynı zamanda kavuk cinslerinden biri de bu adı taşırdıM.Sertoğlu.

ÇAMAŞIRCI USTA Sarayda hizmet eden cariyelerden Usta denilen ve Şakirdden büyük, Gedikli cariyeden küçük olan sınıftan biri. işi harem ve Padişahın çamaşır işleriyle meşgul olmaktı. Yedi yamağı ve yedi acemisi bulunurdu. Harem dairesinin en itibarlı yedi ustasından biriydi, öbürleri Hazinedar, Ib-rikdar, Kilerci, Kahveci, Çaşnigir, Kutucu ustalardıM.Sertoğlu.

ÇAM GEMİSi (Bak. Çamlıca)M.Sertoğlu.

ÇAMLICA Tunada işleyen nakliye gemilerinden olup çekdiri cinsindendi. (Bak. Çekdiri). Celiyye'den büyük ve Kütük'ten küçüktü. Boyu yirmi sekiz, otuz arşın kadar ve altı düzdü, ince donanma gemilerindendiM.Sertoğlu.

ÇANAKKALE Marmara denizini Ege denizine bağlayan boğazın Ege denizi tarafından ilk daralan noktasında, Anadolu sahilinde mevcut kale ve kasabanın adı. Karşısındaki Kilid'ül-Bahir ile birlikte boğaz gerektiğinde düşman geçimine karşı koruyan bir savunma noktasıdır. Boğaz Hisarı, Kal'a-i Sultaniye isimleriyle de anılırdı. Karşısındaki bahsi geçen Kilid'ül-Bahir kalesiyle birlikte İstanbul'un almışından sonra Fâtiḥ Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Çanakkale Hisarı, otuz topla teçhiz edilmiş olup

boğazdan geçen gemilerin bunun önünde demirleyip müsaade almaları lâzımdı. Bu iki kalenin pek mükemmel yapılmış olduğu, birçok defalar düşman tarafından zorlandıkları halde gecikmedikleri isbat olunmuştur. Son defa Birinci Cihan Harbinde müttefik İngiliz-Fransız filosu tarafından şiddetle zorlanmışsa da aşılammış ve 18 Mart 1915 tarihinde müttefik düşman filosu ağır kayıplara uğrayarak bozulmuş ve çekilmek zorunda kalmıştırM.Sertoğlu.

ÇANDARLI Osmanlı hanedanıyla birlikte tarih sahnesine çıkan ve pek az ara ile aşağı yukarı yüz elli yıl en yüksek ilmiye makamiyle Veziriâzamlık mevkiini elinde tutmuş olan bir Türk sülâlesi. Bu isim, bazı kitabe, yazma ve basma eserlerde Cenderî, Cendereli, Candarlu şeklinde görülür. Sülâleyi kuran Kara Halil Hayrettin Paşa'dır. Ondan sonra bu soydan gelen Sadnâzam-lar şunlardır: Kara Halil Paşanın oğlu Ali Paşa, Ali Paşa'mn kardeşi İbrahim Paşa, onun oğlu Halil Paşa ki İstanbul'un fethinden, sonra Fâtih tarafından idam ettirilmiştir. Bunun oğlu İbrahim Paşa ü. Bayezid zamanında Veziriazam iken ölmüştür. Çandarhlar, bundan sonra orta halli makamlara bile geçmeden unutulup gitmişlerdir

ÇAP VURMAK (Bak. Balta Asmak)M.Sertoğlu.

ÇAR Rus imparatorlarının unvanı. Lâtince Caesar kelimesinden bozmadır. Balkan Slavları Osmanlı Padişahlarına da bu ismi verirlerdi. Slavca söylenişi Tsar şeklindedir. Kayser kelimesi ve Türklerin Avusturya imparatorlarına verdikleri Çasar ve Kayser adı aynı kökten gelmektedirM.Sertoğlu.

ÇARDAK Esnafa esnaf muhtesipleri-ne, kethüda ve naiplerine mahsus daire. Bir adı da Ehli hiref divanhanesi idi. İstanbul'da ilk defa Fâtih tarafından yaptırılmıştırM.Sertoğlu.

ÇAR ERKAN-I CUV ANİ Enderun teşkilâtında Has odada bulunan dört büyük ağa ki sıra ile Has odabaşı, Silâh-dar Ağa, Çukadar Ağa, Rikâbdar Ağa diye anılırlardı. Bunlar, Padişaha doğrudan doğruya maruzatta bulunmak salâhiyetini haiz olduklarından kendilerine Arz Ağaları da denirdiM.Sertoğlu.

ÇARHA CENGİ Osmanlı ordusunun öncü kuvvetini teşkil eden Çarhacıların yaptığı muharebe. Çarhacılar, en seçkin süvari askerlerinden olup dört beş. buE kişi kadardılarM.Sertoğlu.

ÇARHACI Öncü kuvveti, savaş baş larken düşmanla ilk temas edenlerM.Sertoğlu.

ÇARHI FELEK Kale muhasaralarında kullanılan ve çam ağacından yapılp kale içindikilerin attığı o zamanki top tanelerine mukavemet edebilen bir cins seyyar siper. Kaleye mümkün mertebe yaklaştırılır, hem hücum edenleri korur, hem de yakın mesafeden kaleye taarruza yarardı. Etrafa ateşler ve kıvılcımlar saçarak dönen yuvarlak şenlik fişegine de bu ad verilirM.Sertoğlu.

ÇARŞAF (Bak. Car)M.Sertoğlu.

ÇARŞAMBA DAİRESİ Ağa kapısı dairelerinden biri. Yeniçeri Ağasının hususi dairelerindendi. Kışlık ve yazlık kısmı vardı. (Bak. Ağakapısı)M.Sertoğlu.

ÇARŞAMBA DİVANI Her çarşamba günü Sadrıâzam konağında akdolunan ve İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar kadılarının hazır bulunduğu divan. Burada halkın dâvaları dinlenir ve hükümler verilirdi. Sadriâzamin bu divana Selimi kavuk ve erkân kürkü ile çıkması âdetti. Sadriâzam İstanbul'da bulunmadığı zaman bu vazifeyi Sadaret kaymakamı görürdüM.Sertoğlu.

ÇARŞI AĞASI Çarşının zaptü rap-tından, asayişinden ve bilhassa geceleri muhafazasından mesul olan kimseM.Sertoğlu.

ÇARŞI ARŞINI (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

ÇASAR (Bak. Çar)M.Sertoğlu.

ÇASAR EFLÂKÎ (Bak. Küçük Ef lâk)M.Sertoğlu.

ÇAŞNİGİR Sofracı demektir. Sarayın dış hizmetlerindendi. Bir kısmı Padişahın şahsına mahsus pişen yemeklere nezaret eder, bir kısmı da saray mutfağında pişen yemeklerin tevzili ile meşgul olurdu. Bunlara Zevvakîni Hassa da denirdi. Divan günleri Sadriâzamin ve Vezirlerin sofralarını kurmak ve yemeklerini vermek vazifelerindendi. Enderun odalarından Has oda, Hazine ve Kiler odalarında hizmet eden iç oğlanları terfi ederek çaşnigir olurlardıM.Sertoğlu.

ÇAŞNİGİRBAŞI Çaşnigirlerin âmiri. Alay günleri Padişahlar ata binerken koltuğuna girip ata bindirmek onun vazî-fesiydi. Bir ismi de Serzevvakini hassa idiM.Sertoğlu.

ÇAŞNİGİR USTA Saray Harem dairesinin en muteber yedi ustasından biri olup Padişahın sofrâ hizmetine bakardı. (Bak. Çamaşırıcı Usta)M.Sertoğlu.

ÇATAL BAYRAK Yeniçeri orta ve bölüklerinin yarısı kırmızı, yarısı sarı renkteki bayrağıM.Sertoğlu.

ÇATAL KALAFAT Yeniçeri Ağasının ve Topçubaşı ile Asesbaşısının giydikleri serpuş. Şekli kalafatın aynı olup üzerinde sarılan tülbendin ön tarafa gelen kısım çatal biçiminde idi. Yeniçeri Ağasınınkı kırmızı, Topçubaşı ile Asesbaşının-kiler yeşil renkte idi. Bak. Kalafat)M.Sertoğlu.

ÇATMA Vaktiyle yapılan bir cins döşemelik Türk kumaşı. Bunlar, Üsküdar'da, Bilecik'te, Bursa'da ve Aydos'da dokunan kabartma çiçekli bir nevi kadifeler olup çoğu lâle üslûbundadır. Çatmaların İH. Ahmed ve Damad İbrahim Paşa zamanında dokunanlarına Ahmedi-ye denir. Fakat umumiyetle dokundukları yere göre adlandırılırlar. Örtüler, yastık yüzleri ve perdeler için kullanılırdı. Sade ve klabdanlı olmak üzere muhtelif neveleri vardıM.Sertoğlu.

ÇAVUŞ Osmanlı Devletinde muhtelif hizmetlerde kullanılan bir cins memur. Çavuşlar, Yıldırım Bayazid zamanından beri mevcut idiler. Fâtih Kanunnamesinde teşrifatta Tımarlı müteferrikalardan sonra yer alırlardı. Bunlar Ulûfeli yani yevmiyeli ve Tımarlı olmak üzere iki kısımdılar. / Çavuşların gördükleri vazifelere göre muhtelif neveleri şunlardı: / 1 — Divanı hümayun çavuşları: Bunların birinci vazifesi Divanı hümayunun toplantı günlerinde hizmet etmektir. Âmirleri Çavuşbaşı idi. Bak. Divanı hümayun çavuşları). / 2 — Kul çavuşları: Yeniçeri Ocağında bulunup bilhassa harb zamanlarında irtibat vazifesini gören, kumandanların emirlerini askerî rüesaya tebliğ memur olan çavuşlar. Bunların âmiri olan Başçavuş, aynı zamanda Ocağın en ileri ağalarından^ di. Yeniçeri Ağası ve Kul kethüdasından sonra gelirdi. Kendisine Serçavuş veya Çavuş büztürk de denirdi. Maiyetinde Orta Çavuş yahut Çavuş miyane ve Küçük çavuş denilen iki yardımcısı daha vardı. / 3 —

Acemi Ocağında, Kethüdadan sonra gelen âmirin adı çavuştu. Muavin veya vekiline ise Ariyeti çavuş denirdi. / 4 — Tersanenin Divanhane çavuşları: Bunlar tersanenin ileri hizmetlerinde kullanılırdı. Ayrıca kalyonlarda ve deniz ümerasının maiyyetinde çavuşlar vardı. Tersane Başçavuşu ise tersanenin bütün inzibat işlerine bakardı. / 5 -- Enderunda bulunan Çavuşağalar. ü. Mahmud devrinde yapılan askeri / teşkilât esnasında astsubaylara ve kalyoncu subaylara Çavuş unvanı verilmiştirM.Sertoğlu.

ÇAVUŞÂN-I BÜZÜRK (Bak. Başçavuş)M.Sertoğlu.

ÇAVUŞBAŞI Divan-ı hümayun çavuş-larının âmiri. Divanda reis muavini mevkiinde idi. Divandan çıkan hükümlerin icrası, sefirlerin kabulünde onlara refakat ona aitti. Yani adlî icra kuvvetinin başı ve teşrifat işlerinin en büyük âmiri idi. Bundan başka, merkezden çıkan emirleri vilâyet ve sancaklarına tebliğ işlerini de idare ve divanda halkın istidalarını sunmalarına delâlet eder. Divanın intizamını muhafaza ile mükellef bulunurlardı. Hariçten İstanbula gelenlerin hüviyetini tetkik etmek, Defterhaneyi mühürlemek, azlolunan Şeyhülislâmlara bunu tebliğ ile yeni tâyin olunana konağından alıp alayla saraya götürmek onun vazifelerinden-di. Bu makam, 1836 da kaldırılarak yerine Deavî Nezareti teşkil olunmuş, nihayet bu da zamanla Adliye Nezareti —Cumhuriyetten sonra— Adliye Vekâleti haline gelmiştir. Çavuşbaşılar, Başçavuşla karıştırılmamalıdır. Başçavuş için, (Bak. Çavuş, Başçavuş)M.Sertoğlu.

ÇAVUŞLAR BÖLÜKB AŞIL ARI (Bak. Divan-ı Hümayun Çavuşları)M.Sertoğlu.

ÇAVUŞU BÜZÜRK (Bak. Çavuş)M.Sertoğlu.

ÇAVUŞU MİYANE (Bak. Çavuş)

ÇAYIR VOYNUKLARI(Bak. Voynuk)M.Sertoğlu.

ÇAYKA (Bak. Şayka)M.Sertoğlu.

ÇEDİK Ekseriye san sahtiyandan yapılan kısa ve bol konçlu ayakkabıM.Sertoğlu.

ÇEKDİRİ Osmanlı donanmasında kürekle yürüyüp yelkeni yardımcı olarak kullanan bütün gemilere verilen isim. En küçüğünden en büyüğüne kadar 19 cins olup isimleri şöyle idi: Karamürsel, Aktarma, üstüaçık, Brolik, Celiyye, Çamlıca, Kütük, Kancabaş, İşkampaviye, Santur, Çekelve, Kırlangıç, Firkate, Kalite, Per-gendi, Mavna, Gırab, Kadırğa, Baştarde.Yalnız kürekle hareket edenler ise şunlardı: Uçurma; Varna beş çiftesi. Çete kayığı. At kayığı, ŞaykaM.Sertoğlu.

ÇEKİ Odun, taş ve sairenin tartılması için kullanılan eski bir ölçü. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

ÇEKİRDEK 0.8775 grama tekabül eden Denk'in altıda biri, yani 0.14625 gram. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

ÇEKME (Bak. Edik)M.Sertoğlu.

ÇELEBİ Şehir terbiyesi almış, nazik, okur yazar adam. Çelebi Sultan Mehmed devrine kadar Padişah oğullarına, Mevlâ-na Celâleddin soyundan gelenlere ve bunlar arasından olan Mevlevi tarikatının başına da bu isim verilirdi. Bu kelime, 'eskiden Türkler tarafından Allah manasına kullanılmış olan Çalap kelimesinin i nis-bet ekiyle yumuşatılmış şeklidir ve Allah adamı, Dindar manasına gelirdi. Çalap kelimesi ise aslında Türkçe olmayıp Hıristiyanlığın sembolü olan ve Haç manasına gelen Salib'den bozmadır. Bu yüzden Hıristiyanlara hitap edilirken de Çelebi tabirinin kullanıldığı olmuşturM.Sertoğlu.

ÇELEBİ AKÇA II. Selim devrine kadar kullanılan bir akçe olup 2,5 tanesi bir Osmanlı akçesi tutarındaydı.M.Sertoğlu.

ÇELENK Muharebede yararlık gösteren gazilere eskiden nişan karşılığı verilen gümüş, altın ve mücevherli sorguç. (Bak. Sorguç)M.Sertoğlu.

ÇENGEL ÇİÇEĞİÇengele vurulmuş insan. Beddua yerine Çengel çiçeği olası şeklinde kullanılırdıM.Sertoğlu.

ÇENGELE VURMAK Bir çeşit işkence. Buna uğrayan bileklerinden bağlandığı bir iple tepesinde makara bulunan bir direğe çekilir, sonra birdenbire bırakılırdı. Mahkûm düşerken direğin orta yerinde

bulunan ucu yukarıya kıvrık sivri ve keskin bir çengele böğründen saplanır ve ölünceye kadar o vaziyette bırakılırdı. Bu işkence İstanbul'da ekseriya şimdi Çar-şıkapı diye anılan Parmakkapı'da icra olunurduM.Sertoğlu.

ÇERAĞ Eskiden kullanılan bir cins yağ kandili. Topraktan veya madenden yapılırdı. İçine yağ konup yan tarafında bulunan deliğe fitil takılarak yakılırdıM.Sertoğlu.

ÇERAĞ DEFTERİ Yeniçeri Ocağında her ağanın zamanında ayrı ayrı tutulup ve Ağa Çırağı adıyla ocağa alınanların kaydına mahsus olan defter. (Bak. Ağa Çırakları)M.Sertoğlu.

ÇERAĞIYAN-I HASSA Sarayın muhtelif yerlerinde bulunan kandilleri ve mumları hazırlayıp zamanı gelince yakmağa mamur kimseler. Bir isimleri de Şem'acı idiM.Sertoğlu.

ÇERAĞ OLMAK Bir kimseye hizmet ettikten sonra mükâfata nail olmak. Bu suretle mükâfat olarak bir mevki veya mansıp almak. Cariye iken evlendirilip bark sahibi edilmek. Bir kimsenin yanında yetişip terbiye alarak adam olmak. Çırak kelimesi bundan bozmadırM.Sertoğlu.

ÇERAKİSE BÖLÜĞÜ Mısır'a mahsus bir cins asker olup aslında Mısır çerkeslerinden teşkil edilmişse de içlerine sonradan Türkler ve Mühtediler de alınmıştırM.Sertoğlu.

ÇERGE Çadırın en küçük neviM.Sertoğlu.

ÇERİBAŞI (Bak. Alaybeyi, Evlâd-ı Fetihan)M.Sertoğlu.

ÇEŞM-İ BÜLBÜL Vaktiyle, İstanbul'da yapılan bir nevi cam mamulâtı. Bo-ğaziçinde, Çubukluda bir şişe imalâthanesi tesis edilmiş (1848) ve orada bir nevi tahrilli cam işleriyle, pek çok bardak ve sürahi gibi eşya yapılmıştır. Bu yer Çeşmi Bülbül adını taşıdığından mamulâtına da aynı isim verilmiştir. Bir deyişe göre de, bu cam eşya göze yaklaştırılıp ışığa tutulduğunda, içinde bülbül gözü şeklinde hâreler bulunduğundan bu ismi almıştır. Süt mavisi, düz, koyu kırmızı, zümrüt yeşili, çizgili, altınlı, kabartma çiçekli, tezhipli gibi renk ve nevide olanları vardı. Çeşmi bülbülden, bilhassa küçük testiler, vazolar, tepsiler, tabaklar, bardaklar,

kâseler, avizeler yapılmıştır: Bir rivayete göre de ilk defa Mehmed Dede adlı bir Mevlevi italya'ya giderek bu sanatı öğrenmiş, lâkin kendisi daha tekâmül ettirmiş, nihayet İÜ. Selim zamanında Beykoz'da bir imalâthane kurarak bunların pek güzel nevilerini meydana getirmiştirM.Sertoğlu.

ÇEŞNİCİ Hazinehanede basılacak olan altın ve gümüş paraların ayarını tutturana ve kontrol eden kimse. (Bak Darb-hane)M.Sertoğlu.

ÇEŞNİGİR (Bak. Çeşnigir)M.Sertoğlu.

ÇETE Serhatlerde akıncıların yüzden az kimse ile düşman memleketlerine yaptıkları akın ve baskın. Buna Potera veya Potore de denirdi. (Bak. Akıncı)M.Sertoğlu.

ÇETE KAYIĞI Hafif donanma gemilerinden olup Çekdiri nevindendi. Üstü-açık'tan büyük, Brolik'ten küçüktü. Nehirlerde top çekme hizmetinde kullanılırdıM.Sertoğlu.

ÇEYREK Farsça cihariyek kelimesinden bozma olup dörtte bir demektir. Mecidiye'nin dörtte birine bu isini verilmişti. (Bak. Mecidiye). Bundan maada, bir Osmanlı lirası yüz kuruş itibar olunduktan sonra beş kuruşa bir çeyrek denmiş ve bu hal Cumhuriyetten sonra da devam etmiştir. (Bak. Beşlik)M.Sertoğlu.

ÇEYREKÇİBaraka dükkanlarda çalışan yarı seyyar kasapM.Sertoğlu.

ÇİFT KAPISI Vaktiyle Yenicami önünde bulunup sonradan yıktırılan eski bir sur kapısının adı. Bizans devrinde Evreyki Pili diye anılırdıM.Sertoğlu.

ÇIKMA Edirne, Galata ve İbrahimpa-şa sarayı Acemi Oğlanlarının derecelerine göre Kapıkulu Süvari Bölükleriyle sarayın dış hizmetlerine veya devlet hizmetine çıkmaları hakkında kullanılan bir tâbir. Çıkma, kanunen yedi senede bir veya yeni bir cülus vukuunda olurdu. Cülus münasebetiyle olan Büyük Çıkma diye anılırdı. Acemi Ocakları efradının Yeniçeri Ocağına geçmesine ise Kapıya çıkma, Ocağa çıkmak veya kısacaBeder-gah denirdi. (Bak. Bedergâh)M.Sertoğlu.

ÇILDIR EYÂLETİ Bir adı da Ahıska olup üçü Yurtluk ve Ocaklık olmak üzere on üç sancaktan mürekkepti. (Bak. Yurtluk ve Ocaklık).

Zeamet ve Tımar sahipleri beşyüz elli altı kılıç olup cebelileri ile birlikte iki bin kişilik seferi bir kuvvet teşki ederlerdi. Sancakları şunlardı: Olti, Ardahan-ı buzürk, Hartus, Ardanuç (Erednevuc), Hacrek, Postuhu, Mah-cil, Ecare, Penek, Ahkelik (Ahaklık), Livana, Şavşad, PertegerekM.Sertoğlu.

ÇIPLAK Yeniçeri Ocağında herhangi bir vazife için sıra ile soyunan nefer. Tersanede Küçük Hüseyin Paşa'nın Kap-teopaşahğı zamanında teşkil olunarak onun adıyla Küçük Hüseyin Paşa Çıplakları diye anılan bir sınıf. Daima Kaptan-paşa hizmetinde bulunurlar, başlarına mavi püsküllü fes. sırtlarına kenarları sırma işlemeli kolsuz kısa salta, ayaklarına paçaları kırmızı şeritli kısa şalvar giyerer ve kırmızı kuşak sararlardı. Silâhları bir çift tabanca ile uzun bir bıçaktı. Baldırları, kol ve omuzları çıklap olurduM.Sertoğlu.

ÇIPLAKBAŞI Çıplaklara kumanda eden subayları. (Bak. Çıplak)M.Sertoğlu.

ÇIRAĞAN Eski devirlerde meş'ale-ve kandillerle yapılan bir nevi donanma. Gece bahçeler mumlar ve fenerlerle do-nandığı gibi sırtında yanar mumlar bulunan kaplumbağalar lâle tarhlarının arasında gezer, hattâ içine yağ ve fitil konup tutuşturulmuş binlerce midye kabuğu denizin sahtına yavaşça konur ve bunların akıntıyı takip ederek akışları fevkalâde bir manzara teşkil ederdiM.Sertoğlu.

ÇIRAĞAN SARAYI Sultan Abdülâziz-tarafından Beşiktaş'ın Ortaköy'e doğru olan sahilinde yaptırılan ve devrinde, dünyanın en güzel saraylarından olduğu halde, bir dikkatsizlik yüzünden yanan ve bu gün, harabesini gördüğümüz meşhur saray. / Bulunduğu yerde vaktiyle çırağan eğ-ienceleri yapılan bahçe ve bir köşk olmasından bu ismi aldığı söylenir. Sonraları aynı yerde muhtelif padişahlar tarafından saraylar inşa edilmiştir. Bilhassa III. Selim'in 1804 te yaptırdığı saray pek meşhur ve muazzamdı, II Mahmud'un Yeniçeri Ocağını ilgasından sonra bu sarayın ön cephesi kırk kadar sütunla süslenerek klâsik bir veçhe almıştır, II. Mahmud uzun zaman burada oturdu. Abdül-mecid saltanatının sonlarında bu sarayı yıktırarak yenisini yaptırma hazırlıklarına başladı. Ancak Abdülâziz tahta geçince, Ortaköye doğru daha bazı yerler de alarak gayet geniş bir saha üzerine, az evvel yukarıda bahsettiğimiz Çırağan

sarayını inşa ettirdi. / Bu sarayın mimarı, Karabet kalfanın oğlu Serkis Beydir, inşaat dört sene sürmüş ve muhtelif rivayetlere göre de 1,5 ilâ 4 milyon altına mal olmuştur. Dahilî tezyinatı pek muhteşem ve kullanılan malzeme de pek kıymetli idi. Çırağan; Esas saray, Harem ve Ağalar dairesi olmak üzere üç binayı, büyük bahçeleri, birçok havuzlan, birkaç tane köşkü ve bir kayıkhaneyi ihtiva eder. Dört tane merasim kapısı vardır. Abdülâziz Çırağanda pek az oturmuştur. V. Murad da hallinden sonra ömrünü bu sarayda tamamlamıştı. / Çırağan, ikinci Meşrutiyette, 31 Mart aloyından sonra (1909), Meb'usan ve Ayan Meclislerine tahsis edilmiş ve bazı dahilî tadillerle tamirler yapılmıştır. Fakat 20 Ocak 1910 da çıkan bir yangında iki saat içinde, zengin ve kıymetli eşyası, fevkalâde olan dahilî tezyinatı ile tamamen yandı ve geriye bugün harabelerini gördüğümüz duvarlar kaldı. / Halen, yanan esas sarayın zemin katı ile diğer. binalarından Harem ve Ağalar dairesinden istifade edilmektedir. Kayıkhane sahasında ise Et ve Balık Kuruma deposu yapılmıştırM.Sertoğlu.

ÇiFT

Osmanlı devrinde alınan vergilerden ve Rûsum-ı örfiye'nin Tekâlif cin-sindendir. (Bak. Rûsum-u örfiye, Tekâlif). Çift. arazi vergisidir. En az bir Çiftlik (Bak. Çiftlik) miktarındaki araziye ziraat eden köylüden senede bir defa buldukları eyâlete göre on akçeden elli akçeye kadar alınırdı. Köylü bundan başka mahsul üzerinden Öşür vermekle de ayrıca mükellefti. (Bak. Öşür). Hıristiyanlar da Müslümanlar gibi Çift vermekle mükellef iken I. Murad (1360-1389) zamanında, toprak tasarruf etsin veya etmesin, ziraatla meşgul ve Cizye ile mükellef Hıris-tiyanlardan Çift'e karşılık senede yirmi beş akçe Ispençe adlı bir vergi alınması kanununu vazedmiştir. Şu halde Hıristiyan-lardan Çift'e karşılık mükellef tutuldukları Ispençe vergisini, Harac-ı muvazzaf olmak dolayısıyla haraç cinsinden ve Rûsum-u şer'iyyeden addetmek icap eder. (Bak. Rûsum-u şer'iyye, Haraç). Ispençe kelimesinin aslı ise Spenza olup Romalılardan kalma bir vergi adıdır. Bir çiftlikten az yeri ziraat edenlere gelince, ektiği yer yarım çiftlik ise Nîm adıyla çift vergisinin yarısını, dörtte biri ise dörtte birini verirdi. Nitekim bir çiftlik yerden fazla ekenlerden de böylece aynı nisbet dahilinde daha çok vergi ahınrdı. Çift vergisiyle mükellef olan kimse ile aynı evde oturan bekâr oğullan Mücerred diye anılırlardı. Bunlardan eyâletleri kanunlarına göre bazı bölgelerde hiç vergi alınmaz, bazı

yerlerde altışar akçe alınırdı. Eğer mücerret olan evlenirse, Bennâk adını alır ve bulunduğu eyâlete göre va-satî olarak 12 akçe Resm-i bennâk adh bir vergi verirdi. Keza, herhangi bir sebepten dolayı ziraatı terketmiş olanlardan Çift bozan vergisiyle mükellef olmayanlar da Bennâk addolunurlardı. (Bak. Çift Bozan). Bennâkler içinde buldukları eyâlete göre dörtte bir veyahut yanm çiftlikten az bir miktar yeri ekip biçenlerden ziraat ettikleri arazinin iki dönümünden bir akçe olmak üzere Ekinli Bennâk adıyla ayrıca bir vergi alınırdı. Ba-zan bu iki vergi birleştirilerek maktuen tahsil olunurdu. Mücerred olanlar ise Ekinli şeklinde ziraatle veya başka bir kazançla meşgul olurlarsa mücerred vergisiyle mükellef olsalar bile ayrıca vasatı olarak altışar akçe Caba bennâk adıyla vergi verirlerdi. Bennâk vergisinin bir adı da Resm-î raiyyet idi. Osmanlı imparatorluğunda Çift, Bennâk, Kara, Ekinli Bennâk, Caba Bennâk gibi vergilerin miktarı her eyâlete göre değişir ve miktarları o eyâletin ayrı kanınameleriyle tâyin ve tes-bit olunurdu. Bu kanunnameler ise arazi tahrir defterlerinin baş tarafında yazılı bulunurduM.Sertoğlu.

ÇİFT BOZAN Çift vergisiyle mükellef olan köylüden sebepsiz yere ziraatı terkedenler çift vergisini vermeğe devam ederlerdi. Buna Çift bozan resmi denirdi. (Bak. Çift). Ancak bu toprak Sahib-i arz, yani her türlü vergisini almak salâhiyetinde bulunan tarafından ziraat olunursa, eski ziraat edenden artık Çift bozan resmi alınmaz, Bennâk vergisiyle mükellef tu-lurdu. Toprağı ve ziraatı tabii bir ' âfet yüzünden terketmek zorunda kalanlar da Çift bozan vermezler ve sadece Bennâk vergisiyle mükellf tutulurlardıM.Sertoğlu.

ÇİFTLİK Osmanlı İmparatorluğunda ziraat edilen muayyen bir toprak ünitesi olup en verimli ve iyi arazide yetmiş seksen dönüm, orta halli arazide yüz dönüm ve daha verimsiz yerlerde yüz ilâ yüz elli dönüm, bir Çiftlik addolunurdu. Dönüm, vasat adımla kırk adım kare idi. Bu Örfî dönümdür. Şer'i dönüm ise kırk arşın karedir. (Bak. Arşın). İstan-bulda otuz beş zira kare bir dönüm itibar olunmuş, son zamanlarda doksan bir metra kare bir dönüm olarak kabul edilmiştiM.Sertoğlu.

ÇİFT PARASI (Bak. Ağıl Resmi)M.Sertoğlu.

ÇİL AKÇE Ayarı tamam, yeni basılmış madenî paraM.Sertoğlu.

ÇİNGENE BEYİ (Bak. Çingene Sancağı)M.Sertoğlu.

ÇİNGENE SANCAĞI İstanbul'da ve Rumeli eyâleti dahilinde oturan Çingeneler bir sancak itibar olunmuşlardı. Bu sancağın beyine Çingene Beyi, Çingene sancağı beyi veya Mîr-i kıptiyan denirdi. Çingenelerin Müslümanları her hane başına yirmi iki akçe vergi verirlerdi. Bir evde oturan ve evli olmayan oğullar, yani Mücerred denilen sınıf da keza yılda yirmi ikişer akçe vermekle mükelleftiler. Müslüman olmayan Çingeneler içinse bu miktar yirmi beş akçe idi. Bundan maada, cürüm ve cinayet ve arusiye resimlerini öbür reaya gibi verirlerdi. Çingenelerden göçebe olanların hangi kazalar dahilinde dolaşacakları tesbit olunmuştu. Hiçbiri cemaatını terkedip gidemezdi. Terkederse yakalanır vs kabilesine teslim olunurdu. Kabilelerine Katuna ve reislerine da Katuna-başı denirdi. Müslüman Çingenelerle Müslüman olmayan Çingenelerin karışmasına, birlikte konup göçmelerine ve kız alıp vermelerine müsaade olunmazdı. Bunlardan bir kısmı Müsellem cinsindendi. (Bak. Müsellem.) Elllerinde beratları olup diğer müsellemler gibi sefer zamanı hizmetle mükelleftiler. Buna mukabil Tekâlif ve Avânz'dan muaftılar. (Bak. Tekâlif, Avarız). Bunların yekûnu beşer kişilik üç yüz ocak olup sefer zamanında her ocaktan bir kişi hizmete giderdi. Çingene Beyi, sancak beyi rütbesinde olup sancağı dahilindeki Çingenelerden vergi ile mükellef olanların şer'i ve örfi bütün rüsumuna ta-asrruf ederdi. Aynı zamanda Müsellem olanların hizmet zamanı toplanıp hizmete gönderilmesiyle de meşgul olurduM.Sertoğlu.

ÇİNİ Topraktan yapıлып üzeri sırlanarak muhtelif şekil ve resimler nakşolun-duktan sonra pişirilmek suretiyle elde edilen sanat eseri. Bundan duvar süsleri, tabaklar ve kadehler, sürahiler ve saire yapılırdı. Çinicilik pek eski, tâ Asûrlar zamanına kadar çıkan bir Şark sanatıdır. Türkler, İranlılar, Çinliler tarafından çok kullanılmıştır. Cinde bu sanatın pek ileri numuneleri yapıldığı ve büyük üstadlar yetiştiği için bu isimle anılmıştır. Osmanlıların Kütahya, İznik ve İstanbulda kurdukları çini imalâthaneleri pek meşhurdur. Anadolu'da, İstanbul'da ve Rumelide gerek Selçuklu ve gerek Osmanlı Türklerinden kalmış pek çok ve eşsiz çini sanatı numuneleri vardır. Orta Asyada Turfan, Kaşgar, Koça havalilerinde nefis Türk çini ve resimleri ele geçmiş ve bunlar sayesinde

Türklerin daha o zaman, yani VIII. Yüzyıldan evvel ne kadar yüksek bir medeniyet seviyesine erişmiş oldukları anlaşılmıştırM.Sertoğlu.

ÇİNİDEN AŞAĞI YATANLAR (Bak. Baltacı)M.Sertoğlu.

ÇİNİDEN YUKARI YATANLAR (Bak. Baltacı)M.Sertoğlu.

ÇİNİLİ KÖŞK Gülhane parkının cadde tarafında yanyana olan üç kapıdan herhangi birinden girip hemen en sağdaki yoldan yukarı çıkılınca, solda, Eski Eserler ve Arkeoloji müzelerinin arasındaki meydana gelinir ki Çinili Köşk bunun sonunda ve solundadır. Fâtih Sultan Mehmed'in 1472 yılında Halic'e nazır olarak yaptırdığı bu bina plân ve inşa itibariyle pek nadir, kıymetli eserlerdendir. Halen mevcut olan, çinileri emsalsiz değerdedir, îçi, ortasında, büyük kubbe altında bulunmak üzere iki tarafı eyvanlı bir salon, bunun dört köşesinde yine kubbeli birer oda ve Gülhane parkına doğru dört köşeli bir çıkıntıdan ibarettir. Eski metinlerde görülen Sırça Köşk veya Sırça Sarayı adları, binanın dışını süsleyen mozaiklerle içini kaplayan firuze rengi çinilerden gelmektedir. Fakat, bugün, bunların büyük bir kısmı yok olmuştur. Köşkün, on dört mermer sütunlu re-vakmın altındaki sahanlığı, cidden âli ve muhteşem bir tribün halindedir. Evvelce bu kısmın önünde bulunan, büyük meydana cirit, tomak gibi milli spor hareketleri yapıldı. Yapılan tetkiklerden, bu zarif köşkün bir yangın geçirdiği anlaşılmaktadır. Fakat esas tahribata, 1875 senesinde Arkeoloji müzesi haline konulmaya karar verilmesi ve işin başına da müze müdürü Dethier'in getirilmesinden sonra uğramıştır. Kapı, pencere, merdivenler tadil ve tahrif edilmiş, hattâ altın yaldızlı duvar çinileri sökülmüş, eyvanlar kaldırılmış ve kubbesi çatı içine alınmıştır. Alt kat merdiveni de kapatılarak hariçten bir merdiven yapılmıştır. Ancak Cumhuriyet devrindeki tamirlerden sonra aslına uygun bir hale getirilmişse de, sökülmüş çinilerin ihyası mümkün olmamıştır. Bu köşk halen yalnız Fatih'in elbiselerini, silâhlarını, resimlerini, namına yazılmış kitabeler ve fermanları, vakfiyeleri ihtiva eden Fatih Müzesi'dirM.Sertoğlu.

ÇİNİLİ ODA Eskiden Bab-1 âli'de-mevcut olup Bab-1'âli ricalinin ekseriya Sadriâzarmn huzuruna çıkmadan evvel oturdukları odaM.Sertoğlu.

ÇİZMEBAHA Yeniçeri Ocağında bulunanlara ayakkabı bedeli olarak senede bir kere verilen para. Anadolu asayişinin bozulup valilerin merkeze itaatlerinin azaldığı ve mütegalibenin hâkim olduğu sıralarda bu valilerin maiyetindeki silâhlı kuvvetler masrafı için ve onlara dayanarak halktan topladıkları meşru olmayan bir vergi. Bunun gibi Yembaha, Devir akçesi Nalbaha adıyla de aynı tarzda v& aynı maksat için haksız ve kanunsuz vergiler alırlardı. Devlet tarafından sık sık men olunduğu halde başa çıkılamazdıM.Sertoğlu.

ÇİZMECİ Yeniçeri Ocağında, Ağaka-pısında bulunan sanatkârlar arasında çizme yapmakla meşgul olanlar. Bunların-başına Çizmecibaşı denirdi. Bundan başka merasimde Padişahın çizmelerini taşıyan-Üçüncü Çuhadara da Çizmecî adı verilirdi. (Bak. Çuhadar)M.Sertoğlu.

ÇİZMECİ BAŞI Ağakapısındaki imalâthanede çizme yapan sanatkârların usta ve âmiri. (Bak. Ağa kârhanesi)M.Sertoğlu.

ÇİZME KAPISI (Bak. Birinci Yer)M.Sertoğlu.

ÇORBACI Yeniçeri Ocağının Cemaat ortalarıyla Ağa bölükleri subaylarına müşterek olarak verilen isim. Yalnız Cemaat ortası subaylarına Yayabaşı ve Ağa bölüğü subaylarına ise Bölükbaşı denirdi. Bundan başka Acemi Orta kumandanlarına da Çorbacı veya Yayabaşı denirdi. (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

ÇORBAYI İÇMEK Üç ayda bir Kapıkulu Ocakları efradına ulufelerinin tevzii münasebetiyle akdolunan ve Galebe divanı diye anılan fevkalâde Divanda ulufe tevziinden evvel hazır bulunan askere saray matbahında pişmiş çorba, pilâv ve zerde gibi yemekler ikram olunurdu. Kapıkulu askerinin bu çorbayı itirazsız olarak içmeleri itaat ve hoşnutluklarına alâmetti. İçmemelerinden ise, bir istekleri olduğu veya baş kaldırmak üzere buldukları anlaşılırdıM.Sertoğlu.

ÇÖĞÜR Daha ziyade askerî birliklerdeki saz şairleri tarafından çalınan beş telli, yirmi altı perdeli büyücek bir cins sazM.Sertoğlu.

ÇÖMEZ Eski Müderrislerle, derecesi yükselip Danişmend olmuş ve kendisine oda tahsis edilmiş sahn talebelerinin yanına verilen, hem

onlardan ders gören ve hem de hizmetlerine bakan medrese talebesiM.Sertoğlu.

ÇÖZME Bükümlü ipekten dokunmuş ipekli veya pamuklu bir cins kumaşM.Sertoğlu.

ÇUHA Bugün Panama dokuması denilen tarzda yani sepet örtüsü gibi, lâkin örgü belli olmayacak derecede sık ve kalın olarak yünden yeşil, al, mavi ve sair renklerde dokunan bir cins kumaş. Yeni-, çeri Ocağında bilhassa giyecek olarak kullanılırdıM.Sertoğlu.

ÇUHADAR Enderun odalarından en muteberi olan Has odaya mensup en yüksek ağalardan üçüncüsü. Silâhdardan sonra ve Rikâbdardan evvel gelirdi. Silâhdardan üstün olarsa, bir Has odabaşı vardı. Has odabaşı, Silâhdar, Çuhadar ve Rikâbdar ağalar, Çar erkân-ı cüvani diye anılırlardı. Çuhadarlık Çelebi Sultan Mehmsd zamanında ihdas edilmiş bir memuriyettir. Alaylarda ata binsrek hünkârın arkasından gider ve yağmurluğunu taşırdı. Aynı zamanda hükümdarın kaftanlarına ve kürklerine bakmak da bunun vazifesiydi. Bayramlarda Padişah camiye giderken ve diğer merasimlerde halka para seprmek de bunun vazifesiydi. Silâhdar bulunmadığı zaman ona vekâlet eder ve terfi ederse Silâhdar olurdu. Saray dışı hizmetlerinden birisine çıkması icap ederse kendisine Beğlerbeğilik verilirdi. Bundan başka. Padişahın bir yere gidişinde sağ tarafında yaya olarak yürüyen ve elini hükümdarın atının sağrısına koyan memura Başçuhadar, kırmızı atlas bir kese içinde onun ayakkabılarını kuşağının yan tarafına asarak taşıyan ve sol tarafta yürüyene İkinci çuhadar, gene belindeki kuşağa bağlı olarak hünkârın çizmelerini taşıyana Üçüncü çuhadar veya Çizmeci denirdi. Dördüncü çuhadarla öbürleri, Peykkrlle Solaklar arasında yürürlerdi. Bunlar kırk kişiden ibaretti. Çuhadar adlı msmur, Vezirlerin ve sair büyük devlet mamurlarının- maiyetinde de bulunur ve onların konak dışındaki hizmetlerini görürdü. Kapı halkından Gedikli ağaları denilen Dış ağalardandı. (Bak. Kapı Halkı). Daima efendisinin Selâmlık odası kapısının önünde emre hazır beklerdi. Bu yüzden kendisine Kapıcıçahadan da denirdiM.Sertoğlu.

ÇUHADAR-I BAB-I OCAK Yeniçeri Ocağının devletin resmî dairelerindeki işlerini takibe memur kimseM.Sertoğlu.

ÇUHA EMİNİ Yeniçeri Ocağı için Selanik taraflarında dokunan çuhaya nezarete memur olan kimse. (Bak. Barâni)M.Sertoğlu.

ÇUKA-İ EN Sobramani; çuhanın başka adı. (Bak. Baran.)M.Sertoğlu.

ÇUVALDIZ (Bak. Lük)M.Sertoğlu.

ÇÜRÜK AKÇE Ayarı düşük, karışık, kıymeti aşağı madenî paraM.Sertoğlu.

DAHİLİYE NAZIRI Cumhuriyetten evvelki Dahiliye vekillerinin adı. 1837 yılında kabul edilmiş bir isim olup bu. makama bundan evvel Mülkiye Nezareti denirdi. (Bak. Sadaret Kethüdası)M.Sertoğlu.

DAHİL MEDRESESİ (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

DAHİL VEZİRLERİ (Bak. Vezir)M.Sertoğlu.

DAİ, DAİLERİ Duacı demektir. Eskiden ilmiye sınıfından olanlara yabancı devlet elçileri hakkında kullanılan bir tâbir. Dai aynı zamanda davet eden mânasına olarak doğru dine çağırın yerinde îsmailî ve diğer Batınî mezheplerinin inanışlarını yaymaya memur kimse anlamına gelirdiM.Sertoğlu.

DAİRE HALKI (Bak. Kapı halkı).

DAİREZEN Mehter takımında tef çalana verilen isini. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

DALKILIÇ Gönüllü fedaî. Düşman muhasarasını yarmak, düşman ordusuna baskın vermek veya sarılan bir kaleyi daha evvel düşürmek için teşkil olunan gönüllü birliği. Bunlara Serdengeçti veya Ölüm eri de denirdi. Bugünkü harblerde kullanılan Komandolara benzetilebilirM.Sertoğlu.

DAMAD Padişah kızlarıyla evlenen kimseler. İlk zamanlarda damadlar Candaroğulları, Karamanoğulları gibi Anadolu hükümdarları yahut Osmanlı hanedanına dayanağı olan Vezir ve Ulemânın evlâtları arasından seçilirdi. Daha sonraları Sadnâzamlar, Kaptanpaşalar, Vezirler, Yeniçeri ağalan ve sair devletin ileri gelenleri de Damad olmuşlardır. Kanunî zamanına kadar Damadların merkezde tutulmayıp sancaklara gönderilmesi âdetti. Seçilen Damad evli ise

karısını boşamıya mecbur tutulur ve aldığı sultanın üzerine bir daha evlenemezdiM.Sertoğlu.

DAMASKO (Bak. Dimişki)M.Sertoğlu.

DAMGALI KÂĞIT Damga pulu kullanılmaya başlanmadan evel bunun yerine kullanılan ve muayyen bir ücretle devlet tarafından satılan siyah veya soğuk damgalı kâğıt. Buna Varaka! sahiha da denirdi. 1873 tarihinde kaldırılmış ve yerine damga pulu kullanmaya başlanılmıştırM.Sertoğlu.

DANGIYA Ticaret gemilerinin bir cinsi. İki direkli ve yelkenliydi. Karınları şiş, altları nisbeten düz, kış tarafları dar ve pek sağlam yapılı olup çok miktarda yük almakla meşhurdu. Buna mukabil az yollu olurlardıM.Sertoğlu.

DANIŞMEND Sahn medreselerinde oda sahibi talebe. (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

DANIŞMENDİYE VİLÂYETİSivas bölgesinin Selçuklular zamanındaki adıM.Sertoğlu.

DANIŞMENDOĞULLARI Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Melik Şah ümerasından Emîr Danişmend Gazi Taylu Ah^ met tarafından merkezi Sivas olarak 1085 yıllarında kurulan bir Türk Beğliği. Bir asır kadar devam ettikten sonra 1180 yıllarında II. Kılıç Arslan tarafından ortadan kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

DARBAZEN (Bak. Zarbazen)M.Sertoğlu.

DARPHANE Para basılan yer. İstanbul Darphanesi bidayette Bayezid'le Kos-ka arasında bugün Simkeşhane binasının bulunduğu yerdeydi. Nitekim, Bizans devrinde de Darphanenin burada bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu Darphane, 1716 tarihinde Enderun'a naklonulup yerine Simkeşhane bina edilmiştir. (Bak. Simkeşhane). İmparatorluk içinde bundan maada Bursa, Edirne, Amasya, Ayasluğ, Üsküp, Belgrad, Serez, Diyarıbekir, Halep, Bağdad, Trablus, Cezayir, Tunus, Mısır, Bosnasaray, Tiflis şehirlerinde para basan Darphaneler vardı. III. Mustafa devrinden itibaren, Mısır, Trablus, Tunus ve Cezayir müstesna olmak üzere bu Darphaneler kapatılmıştırM.Sertoğlu.

DARPHANE EMİNÎ Devlet darphanesinin âmir ve mes'ulü olan kimse. (Bak. Darphane). Kendisi Hacegân derecesinde (Bak. Hacegân) birûn ricalindendi. (Bak. Bîrun). Maiyetinde Kethüda adlı yardımcısı, Sikkezenbaşı yani baskı işleriyle meşgul olanların usta ve âmiri, Serçeş-me yani paraların ağırlık ve ayarlarına bakan, Çeşnici yani basılacak altın ve gümüş paranın ayarını tutturana ve kontrol eden memurları ve hesaplarını tutan kâtibi vardı. Darphaneye muhtelif madenlerden gelen gümüşün nakil ve teslimi ise Simsar adlı memur vasıtasıyla olurdu. Darphane eminleri Defterdarlar tarafından tâyin olunurlarken XVm. Yüzyıl sonlarında müstakil bir idare haline getirilmiş, 1835 yılında Defterdarlığa ilhak olunmuş. 1838 yılında ordunun maliye içlerine bakan Mansure defterdarlığı da bunlara katılarak Maliye Nezareti teşkil olunmuşturM.Sertoğlu.

DARPHANE-İ AMİRE Osmanlı devlet darphanesinin resmî adı. (Bak. Darphane)M.Sertoğlu.

DARPHANE KAPISI (Bak. Birinci Yer)M.Sertoğlu.

DAR'ÜL-AMAN Sığınılacak yer. Eskiden mücrimler veya düşmanlarının intikamından korkanlar mabetlere sığınır ve himaye görürlerdi. Gerek böyle yerlere, gerek şöhret ve rağbet sahibi kimselerin bu işi gören evlerine bu isim verilirdiM.Sertoğlu.

DÂR'ÜL-FÜNUN İstanbul Üniversitesinin çekirdeği olan yüksek tahsil müessesesi. İlk defa 1846 yılında İstanbul'da yatılı bir Dâr'ül-fünun kurulmasına karar verilmiş ve Sultanahmed'de Ayasofya ca-miinin arkasında bulunup sonradan adliye binası ittihaz edilen ve'lQ34 yılında yanmış olan binanın inşasına ve 1862 de bu bina içinde, sonradan Maarif nazırı ve Sadrıâzam olan Meclisi Vâlâ âzasından Ethem Paşanın nezareti altında umuma mahsus serbest dersler vermeye başlanmıştır. Ethem Paşanın Maarif nazırlığı sırasında yani 1864 te, sonradan Maarif nezareti olarak kullanılan ve bugün basın müzesi olan Türbe'deki bina Dâr'ül-fünun olarak inşa edildi. Bu binada, 1869 yılında, Hicri tarih ile 19 zilkade 1286 pazar günü Dâr'ül-fünun açılmış ise de, 1871 tarihinde kapatılmıştır. Nihayet 1900 de, II. Abdülhamid'in annesi Bezmi Âlem Valide Sultanın vaktiyle inşa ettirdiği ve içinde Mülkiye mektebinin de bulunduğu bina dahilinde tekrar açılmış, daha sonra bilâhare yalnız Edebiyat

ve Fen fakültesi olarak kullanılmış olup 1941 yılında yanan ve şimdi yerine yeni Edebiyat ve Fen fakülteleri yapılmış olan Zeyneb hanım konağına nakledilmiştir. Cumhuriyet devrinde ise, bugün Üniversite merkez binası olan Harbiye nezareti binası Dâr'ül-fünuna tahsis olunup Hukuk ve Tıp fakülteleri burada derse başladılar. Dâr'ül-fünun 1933 yılında ilga edilerek yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuşturM.Sertoğlu.

DAR'ÜL HADİS İçinde Hadis ilminin okunduğu yer. (Bak. Hadis). En yüksek Medrese ve Müderrislik derecesi. (Bak. Medrese, Müderris)M.Sertoğlu.

DAR'ÜL-HARB Eskiden, İslâm anla yışma göre, dünya, Dâr'ül-harb (Harb ülkesi) ve Dâr'ül-İslâm (İslâm ülkesi) olarak ikiye ayrılırdı. Dâr'ül-İslâm, Müslümanların hâkimiyeti altına girmiş bulunan bütün memleketleri havidir. Dâr'ül-harb ise, henüz İslâmın hükmü altına girmemiş ve hükümdarları Müslüman olmayan, fetih yolu ile İslâm Ülkesi yapıncaya kadar, Müslümanlara harb sahnesi teşkil eden yerlerdir. Mücahitlerin faaliyet gösterdikleri bu sahaya Dâr'ül-cihad da denir. Eğer Dâr'ül-İslâmda, kâfirlerin hükmü muteber olur, fakat, İslâmınki muteber olmazsa buralar da Dâr'ül-harb olur. Askerî terim olarak Dâr'ül-harb; iki muharip tarafın memleketlerinin genel çevresi içinde her çeşit askerî kuvvetlerinin işgali ve istilâsı ve yakından ve uzaktan tesirleri altında kalan geniş coğrafi sahadırM.Sertoğlu.

DÂR'ÜL-HİLAFE İstanbul'un isimlerinden biri. Aynı zamanda Halife olan Padişahın burada oturmasından dolayı böyle anılırdıM.Sertoğlu.

DÂR'ÜL-HİLAFE ALTINI H. Mah-mud zamanında 1822 ve 1823 yıllarında iki kere basılan bir altın. Üzerlerinde Dâr'ül hilâfe sözü basılı olduğu için bu ad verilmişti. Halk arasında Snrre altım diye anılırdıM.Sertoğlu.

DÂR'ÜL-İSLÂM (Bak. Dâr'ül-harb)M.Sertoğlu.

DÂR'ÜS-SAADE AĞASI (Bak. Kızlar ağası)M.Sertoğlu.

DÂR'ÜS-SAADE YAZICISI Kızlarağa-sının her cins yazı işlerini gören ve bilhassa onun idaresinde bulunan Haremeyn Vakıflarına ait işleri çeviren memur. Maiyetinde başka kâtipler de bulunurdu. Makamı,

Topkapı sarayında Ortakapı dışında Haslar kapısı tarafındaydı.
(Bak. Kızlar ağası)M.Sertoğlu.

DÂR'ÜS-SALTANA İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu devrindeki
isimlerin- den biriM.Sertoğlu.

DÂR'ÜS-SELÂM Osmanlı Türklerinin Bağdad şehrine verdikleri
isimM.Sertoğlu.

DAR'ÜS-SULH Henüz islâm hâkimiyeti altına girmemiş olmakla beraber
cebren değil, rızasıyla İslâm devletine vergi vermek suretiyle onun
himayesini ka-tıul eden ülkelerM.Sertoğlu.

DÂR'ÜŞ-ŞİFA HastahaneM.Sertoğlu.

DÂR'ÜT-TİBAAT-IL-ÂMİRE Osmanlılar zamanında devletin resmî
matbaasına verilen isim. Evvelâ III. Ahmed zamanında İbrahim
Müteferrika ile Said Efendiler tarafından kurulmuşsa da devam
edememiştir. Sonra III. Selim tarafından Üsküdar'da, Selimiye'de
tekrar kurulmuş ve bu sefer devam etmiştir, ü. Mahmud zamanında
bugünkü Üniversite binasının arka tarafında bulunan Kaptan-paşa
hamamına nakledilmiş ve nihayet 1863 yılında Ayasofya camiinin
arkasında bulunan şimdiki Milli Eğitim Matbaası'-nın yerine
taşınmış ve orada kalmıştır. Bugün Devlet Matbaası adıyla
Ankara'da bulunmaktadırM.Sertoğlu.

DASİTİ Zahire ve saire nakli için angarya şeklinde kullanılan kimse.
Bunlara icabında bir miktar ücret de verilirdiM.Sertoğlu.

DAVUDPAŞA CAMİİ 1499 da ölen, birçok hizmetlerde ve 1483 -149? yılları
arasında Sadrıâzam bulunan Davud Pa-şa'nın İstanbul'da kendi
adına yaptırdığı cami. İmaret ve medresesi de vardırM.Sertoğlu.

DAVUDPAŞA KASRI Davudpaşa sahrasında merasimle. (Bak. Davudpaşa
Sahrası,) alâkadar olarak I. Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Köşk,
kubbeli Tahtihü-mayun odası. Hazine odası, hamam ve haremi
ihtiva etmekteydi. Zamanla harem kısmı zayi olmuştur. Bugün
tamir edilerek ihyası mümkün olanlar geriye kalanlardır ve bir müze
haline konulması kararlaştırılmıştırM.Sertoğlu.

DAVUDPAŞA SAHRASI Osmanlı ordularının Rumeli'ye sefer edecekleri
zaman toplandıkları yer. Padişah sefere beraber gidecekse onun

otağı da burada kurulurdu. Gitmeyecekse orduyu ve ordu kumandam olan Serdarı buraya kadar geçirir ve Sancağı Şerifi burada teslim ederdi. Ordunun dönüşünde de buradan karşılayıp Sancağı aldığı olurdu. Buradaki törenler dolayısıyla, Padişahlar bir de kasır yaptırmışlardı. (Bak. Davudpaşa Kasrı)M.Sertoğlu.

DAVULCUMehterhanede davul çalan kimse. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

DAYI Cezayir-i Garb, Tunus ve Trab-lusgarb'da Osmanlı hâkimiyeti devrinde merkezden gönderilen valilerin nüfuzlarının kırılmasından sonra, oraların mahalli teşkilâtına hâkim olan sınıflar tarafından güya seçimle iş başına getirilen kimselere verilen unvan. Dayılar, yine devlete tâbi olarak bu eyâletleri idare ederlerdi. (Bak. Adı geçen yerler ve Gaib Ocakları)M.Sertoğlu.

DEÂVİ ÇAVUŞLARI (Bak. Divan-ı Hümayun çavuşları)M.Sertoğlu.

DEÂVİ NAZIRI (Bak. Çavuşbaşı)M.Sertoğlu.

DEBÂBE Bir cins seyyar siper. Kalın tahtadan fıçı şeklinde yapılır, üstü kalın deri ile örtülürdü. Askerler bunun içine girerek yuvarlayıp düşmanın attığı teş, tüfek, ok ve saireden korunarak kale duvarlarına yaklaşırlardıM.Sertoğlu.

DEFTERCİ (Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

DEFTERDAR Osmanlı Devletinde malî işlerin en büyük âmirine verilen unvan. Fatih Kanunnamesine göre Defterdar Padişah malının vekili, Sadriâzam ise o malın nazırıdır. Defterdarlar, gerek para hazinesinin ve gerek devletin ana arazisi kayıtlarının saklı bulunduğu Defter hazinesinin muhafızı ve mes'ulü idi. O hazır olmadıkça bunlar açılmazdı. Aynı kanunnameye göre Defterdarlar, maliyeden Hüküm, yani Ferman yazmak. Çavuşluk, Sipahilik, Kâtiplik, hattâ Sancak beğliği tevcihatını arzetmek hükümdara sormadan iki akçeye kadar olan zamları yapabilmek, sefere gidilirken hükümdarlara yanaşıp konuşabilmek gibi salâhiyet ve imtiyazlara sahiptiler. Defterdarlara Dirlik tevcih olursa 600.000 akçelik Hâs verilirdi. Hazineden maaş alacak olsalar iki yüz kırk bin akçeye kadar tahsis olunurdu. Osmanlı Devletinde vaktiyle yalnız bir defterdar varken memleketin genişlemesi üzerine Rumeli tarafına ait malî işler ayrılarak Rumeli defterdarı veya Baş

defterdar, Şıkkı evvel defterdarı denilen bir memura, Anadolu malî işleri ise Ana-doğu defterdarı unvanını taşıyan bir diğerine verildi. Yavuz'un Doğu Anadolu ile Suriye'yi zaptı üzerine bu tarafların malî işlerine bakmak ve Halep te oturmak üzere bir defterdarlık daha ihdas olundu. Buna Arap ve Acem defterdarlığı da denirdi. XVI. Yüzyıl ortalarında ise Rumeli ve Anadolu defterdarlıklarına merbut sahiller ayrılıp İstanbul'daki mukataalar da bunlarla birleştirilmek suretiyle devlet merkezinde Şıkk-ı sanı unvanlı bir defterdarlık daha ihdas olundu. XVI. Yüzyılın sonlarında ve III. Mehmed zamanında Tuna havalisi için bir defterdarlık kurulup Şıkk-ı salis defterdarı diye anıldı. Mamafih, Basdefterdar, yahut Şıkk-ı evvel hepsinin büyüğü ve âmiri sayılır ve Rumeli Beğlerbeğisi derecesinde bulunurdu. Defterdarlara vezirlik tevcih olduğu da vâki idi. XVI. Yüzyıl sonlarına doğru, bunlardan daha aşağı derecede olmak üzere sırasıyla Diyarbakır, Şam, Erzurum, Trab-luşşam, Sivas, Karaman eyâletleri ayrılıp müstakil Defterdarlıklar teşekkül etti. Bunlara Kenar defterdarlıkları veya Hazine defterdarlıkları dendi. Bu suretle Arap ve Acem defterdarlığı parçalanıp ortadan kalkmış oldu. XVIII. Yüzyılın sonlarında III. Selim tarafından Nizamı Cedid askerinin masrafını karşılamak için ayrılan vergilerin tahsiline memur Şıkkı rabi veya İrad-ı cedid adıyla bir Defterdarlık kurulmuşsa da Nizamı Cedidin U-gasıyla kaldırılmıştır. (Bak. İrad-ı Cedid). Defterdarlar, Divan-ı Hümayunun tabii âzasından oldukları için haftada dört gün Divan toplantılarına iştirak ederler ve ayrıca Defterdar kapısında malî işlere ait dâvaları dinleyerek hüküm verirlerdiM.Sertoğlu.

DEFTEREMİNİ Defterhanenin en büyük âmiri. (Bak. Defterhane)M.Sertoğlu.

DEFTERHANE Osmanlı memleketlerinin bütün arazi kayıtlarını ihtiva eden, Tımar, Has, Zeamet, Mülk, Vakıf gibi arazi neyelerini tâyin ve tescil eden ana defterlerin mahfuz bulunduğu yer. Bu defterler, arazi tahriri neticesinde tertip olunurdu. (Bak. Tahrir). Defterhane, divan toplantıları muntazam devam ettiği sıralarda Topkapı sarayında, Kubbealtının yanında bulunurdu. Her toplantıdan sonra, Maliye hazinesi ve Maliye defterleri hazinesi ile beraber Defterhane hazinesi de Padişahın Sadnâzamda duran mühriyle mühürlenir ve Defterdarların emriyle ve onların huzurunda açılır ve kapanırdı. Burada aynı zamanda bazı şubeleri havi hususî bir kalem mevcut

olup âmirine de Defter emini veya Defterhane emini denirdi. Divan toplantıları tavsadıktan sonra Defterhane Emaneti bugün İstanbul Tapu ve Kadastro müdürlüğünün bulunduğu binaya taşınmıştır. 1871 senesinde ise bu idare Defteri Hakani Nezareti adını almış, Defter eminine de Defteri Ha-kani Nazırı denmiştirM.Sertoğlu.

DEFTERHANE EMİNİ (Bak. Defterhane)M.Sertoğlu.

DEFTERHANE HAZİNESİ (Bak. Def-lerhane)M.Sertoğlu.

DEFTER-İ ATİK (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

DEFTER-İ HAKANI NEZARETİ NAZIRI (Bak. Defterhane)

DEFTERLİ AVCILAR (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

DEFTERLİ ÇAVUŞ Bir Beğlerbeğine kaç tane çavuş kullanma izni verilmişse, gedik sahibi olan bu kimselere verilen isim. Bunlar, çavuş defterlerinde tâyin sırasına göre yazılırlar. Defterlerde adı ve gediği olmayanlara ise mülâzım çavuş denir ve bir gedik münhal olunca bunlardan biri hizmete göre tâyin edilirdiM.Sertoğlu.

DEFTERLÜ Gördüğü vazife veya sahip olduğu haklar devletin resmî defterlerinde yazılı olan kimseler. Defterlü çavuş, Defterlü sipahi gibi. Bundan başka islediği suçlardan dolayı adı belenmiş ve tescil edilmiş olanlara bu isim verilirdi. Defterlü zorba gibiM.Sertoğlu.

DEĞİRMEN RESMİ Değirmenlerden alınan bir cins vergi olup Tekâlif-i Örfiye eir.sindendi. Bir adı da Resm-i ası-yab idiM.Sertoğlu.

DELi XV. Yüzyıl sonlarında Rumeli'de teşkil olunan bir nevi hafif süvari askeri. Kelimenin aslı Delil iken halk bunlara sonsuz cesaret ve kahramanlıkları yüzünden Deli adını takmış ve bu isim diğerini unutturmuştur. Bunların bir kısmı Türk, bir kısmı ise Boşnak, Hırvat gibi Rumeli'nin muhtelif Slav ve Hıristiyan halkından mürekkepti. Başlarına Delibaşı denirdi, ilk zamanlar yalnız Rumeli beğlerbeğleri ile Serhad beğlerinin maiyetinde Deliler bulunmuş, muharebelerde korkunç kıyafetleri ve müthiş atılganlıklarıyla düşmanı yıldırarak daima muvaffak olmuşlardır. Sonraları bu teşkilât Anadolu'ya da yayılmış ve hemen her Vezir ve Beğlerbeğinin maiyetinde Deli bölükleri bulunmuştur. Zamanla ise nizamları bozularak gitgide halkın başına belâ olmuşlar ve

Paşalardan ayrılarak yahut Paşalarının azli ve idamıyla başıboş kalarak eşkıyalığa koyulmuşlardır. Nihayet 1829 da bu teşkilât tamamen ilga olunmuş, mensupları dağıtılarak ortadan kaldırılmışlardır.

DELİBAŞI (Bak. Deli)M.Sertoğlu.

DELİL Hac farizasının ifası sırasında Mekke'de hacı namzetlerine rehberlik ederek Hac usullerini ve ziyaret yerlerini gösteren kimse. (Ayrıca Bak. Deli)M.Sertoğlu.

DEMİRKAPI Topkapı sarayı surlarının kara tarafındaki Sur-u Sultanî üzerindeki kapılarından birisi. Salkımsöğüt caddesinin nihayetinde olup bulunduğu semte kendi adını vermiştirM.Sertoğlu.

DENK 0.8775 gram. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

DERALİYYE Osmanlı Türklerinin İstanbul'a verdikleri isimlerden biriM.Sertoğlu.

DERBAN (Bak. Kapıcı)M.Sertoğlu.

DERBENDCİ (Bak. Beldar)M.Sertoğlu.

DERBEND RESMİ Muhafaza altında bulunan derbendlerden geçen insan ve geçirilen hayvan ve eşyadan alınan vergiM.Sertoğlu.

DERCİN (Bak. Şercin)M.Sertoğlu.

DEREBEYİAslında hükümet memuru olduğu halde zamanla kendi başına buyruk kesilen ve mahalli nüfuz ve kudret sahibi kimse. Bilhassa XVII. Yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da böyle Derebeyleri türemiştir. Devlet çok zaman bunlara müsamaha göstermek zorunda kalmış, lâkin fazla ileri gittikleri zaman üzerlerine asker sevketmiştir. Bunlar zamanla tam mânasına birer hanedan kurmuşlardır. XIX. Yüzyılda, Anadolu tamamen bunların eline geçmiş, pek az yer devletin gönderdiği valiler tarafından idare olunabilmiştir. Derebeylerine ekseriya Muhassıl, Mütesellim gibi unvanlar da tevcih olunmuştur. Nihayet II. Mahmud, ciddi ve devamlı bir mücadele sayesinde bunları ortadan kaldırmıştır. Bunlardan eşraf ailelerinden olanlara Ayan denirdi. (Bak. Ayan).Anadolu'nun en meşhur Derebeyleri şunlardı: Aydın,

Manisa, Saruhan taraflarında Karaosmanoğulları, Yozgat, Kayseri, Amasya, Ankara taraflarında Çapan-oğulları, Trabzon ve havalisinde Canikli Hacı Alipaşaoğulları Menteşe ve havalisinde Kuşadalı İlyasoğullarıM.Sertoğlu.

DERGÂH-I ÂLÎ Osmanlı sarayı hakkında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

DERGÂH-I ÂLÎ ÇAVUŞLARI Divana Hümayun Çavuşlarının diğeri adı. (Bak. Divan-ı Hümayun Çavuşları)M.Sertoğlu.

DERGÂH-I MU ALLA Osmanlı sarayıM.Sertoğlu.

DERİNTİ Askerlik işinden anlamayan ve savaş ehli olmayan kimselerden ihtiyaç üzerine acele toplanan ve çok zaman savaşlarda faydasından çok zararı görülen ta.lim ve terbiye görmemiş asker. Daha çok yağma ve talanda ustaydılarM.Sertoğlu.

DERKENAR Eskiden dilekçelere resmî makamlar tarafından, altına veya kenarına yazılmak suretiyle verilen cevapM.Sertoğlu.

DERSAADET Osmanlı Türklerinin İstanbul'a verdikleri isimlerden biriM.Sertoğlu.

DERSIAM Bir medreseyi bitirdikten sonra tâbi tutulduğu hususi bir imtihan sonunda medrese talebesine ders okutmak salâhiyetini kazanan kimseM.Sertoğlu.

DER S NAZIRI Bir veya birkaç mektebin tedrisatını düzenlemeye ve kontrol etmeye yetkili kimse hakkında eskiden kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

DER S VEKİLİ Bugün Vakıflar hat müzesinin bulunduğu Bayezid medresesinde ders tedrisi Şeyhülislâmlara tahsis olunmuştur. Lâkin onlar ekseriya işlerinin çokluğundan veya başka sebeplerden dolayı bu işi vekâleten müderrislerin ileri gelenlerinden birisine gördürürlerdi. Bu zata ders vekili denirdiM.Sertoğlu.

DERVİŞ Herhangi bir tarikata mensup olan kimse. (Bak. Tarikat)M.Sertoğlu.

DERYABEYİ Kaptanpaşa eyâletine bağli Sancak beğlerine verilen unvan. Bunlar, kendi sancaklarındaki Tımar ve Zeamet sahipleriyle birlikte yıllık dirlik ve tahsisatlarına göre bir, iki veya üç kadırğa ile deniz

seferlerine katılırlar ve donanmanın yardımcı kuvvetlerini teşkil ederlerdi. (Bak. Kaptanpaşa Eyaleti)M.Sertoğlu.

DERYA KALEMİKaptanpaşa eyaletine bağh Sancakların Zeamet ve Tımar tevcihatına, Mensuhat efradına ait muamelelere ve bunların malî işlerine bakan kalem. (Bak. Mensuhat)M.Sertoğlu.

DERYA KAPTANI (Bak. Kaptanpa-5a)M.Sertoğlu.

DESPOT Ortodoks Rumların ruhani reislerine ait bir unvan. Rumca despotis kelimesinden kısaltılmış olup mertopolit karşılığı idiM.Sertoğlu.

DESTAR AĞASI Sadrıâzamın dış ağalarından olup sarık ve kavuklarını hazırlamaya, muhafaza ve giydirmeye memurdu. Ayrıca çamaşırların muhafazası da ona aitti. (Bak. Dış Ağaları)M.Sertoğlu.

DESTAR BAHASI Eskiden büyük memuriyetlere tâyin olunanların maiyetinde bulunanlara bir defaya mahsus olmak üzere verilen bir paraM.Sertoğlu.

DESTEVÂNE Eldiven. Eskiden ahu derisinden yapılırdıM.Sertoğlu.

DESİSE Mekke ve Medine imaretlerinde iri bulgurdan pişirilen bir nevi çorba. Gitgide o bulgurun yapıldığı buğdaya da bu ad verilmiştirM.Sertoğlu.

DEVECİ Deveci ortası kumandanı. (Bak. Deveci Ortalan). Bunların en kıdemlisine Başdeveci denir ve terfi ederse Hünkâr Hasekisi veya Acemi Ocağının Rumeli Ağası olurduM.Sertoğlu.

DEVECİLER (Bak. Deveciler Ortalan)M.Sertoğlu.

DEVECİLER ORTALARI Yeniçeri Ocağının daimi olarak birinci cemaat ortasından beşinci cemaat ortasına kadar olan kısmıyla zaman zaman değişmekle beraber 6, 8, 25, 29, 33, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 56, 57, 75, 78, 86, 87, 91, 95 ve 98 inci ortalarını teşkil eden sınıf. Deveciler Ocakta en itibar sahibi olanlardı. Muharebelerde siper hizmetlerinde çalışırlar ve bundan başka sefere gidişte ve dönüşte Yeniçeri Ağasının develerini yükleyip ağırlıklarını naklederlerdiM.Sertoğlu.

DEVETTAR (Bak. Divittar)M.Sertoğlu.

DEVİR AKÇESİ (Bak. Çizmebaha)M.Sertoğlu.

DEVİR ATI İstanbul ağası denilen Acemi Ocağı Ağasıyla Yeniçeri Ağası, Sekbanbaşı ve Ocak Kethüdasına üç senede bir Istabl-ı âmireden verilen atM.Sertoğlu.

DEVİR KÜRKÜ Her ulufe tevzii mü-nasebeliyle Sadriâzama Padişah tarafından verilen samur kürk. (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

DEVLET ÂBÂDÎ Abâdî - kâğıdın diğer adı. (Bak. Âbâdî)M.Sertoğlu.

DEVLET KETHÜDASI Sadaret Kethüdalarına XIX. Yüzyılın ortalarına doğru verilen isim. (Bak. Sadaret Kethüdası)M.Sertoğlu.

DEVLETLÜ Osmanlı teşrifatında Vezirlere, Müşirlere, Şeyhülislâmlara, Mekke emirlerine, Dâr'üs-saade Ağalarına, hanedana doğrudan doğruya veya hısımlık suretiyle mensup olanlara verilen unvan. Kullanılış şekli şöyle idi: Sadriâzamlara devletlû fehameatlû, saltanat hanedanına hısımlık suretiyle mensup olanlara Seraskerlere devletlû ntufetlû, Dâr'üs-saade ağalarına devletlû inayetlû, hanedan mensuplarına devletlû necabetlû, Şeyhülislâmlara devletlû semahatlû, Mekke emirlerine devletlû siyadetlû denirdiM.Sertoğlu.

DEVİRİYE MEVALİSİ Bağdad, Anteb, Bosna, Erzurum, Maraş, Trablusgarb, Beyrut, Kürdistan, Rusçuk, Sivas, Adana, Çankırı kadılarının unvanı. (Bak. Kadı, Mevalî)M.Sertoğlu.

DEVİRİYE MEVLEVİYETİ (Bak. Paye)M.Sertoğlu.

DEVŞİRME Yıldırım Bayazid'in Ankara mağlûbiyetinden sonra fetihlerin duraklaması, hattâ muvakkaten gerilemesi sebebiyle yeniden esir elde edilememesi üzerine Acemi oğlan ihtiyacı için Hıristiyan tebaadan alınmaya başlanan genç çocuklar ve onların böylece alınması, ihtiyaca göre üç beş senede bir ve bazan daha uzun fasıllarla Hıristiyanlardan 8-20 yaş arasındaki çocukların gürbüz ve sağlam olanları alınırdı. Evvelâ, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan'dan, daha sonraları Sırbistan ve Bosna-Hersek'ten ve Macaristan'dan, XV. Yüzyılın sonlarından itibaren yavaş yavaş Anadoludaki Hıristiyan tebaadan, XVII. Yüzyılda ise umumi olarak bütün Osmanlı memleketlerindeki Hıristiyan tebaadan devşirme alındı. Devşirmeye lüzum hâsıl olunca Yeniçeri Ağası Divana baş

vurarak ihtiyaç miktarını bildirir ve devşirmeye gidecek olan Ocak Ağalarını seçerdi. Bunun üzerine devşirilecek mıntikalara emirler gönderilerek Sancakbeği, Kadılar ve Topraklı süvarilerin yardımı temin olunur, ayrıca Ocaktan bir Devşirme emini ile bir Devşirme memuru tâyin edilirdi. Bunlar Sekbanbaşı, Solakbaşı, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı, Hasekiler, Zenberekçibaşı, Deveci veya Yayabaşılardan olurdu. Ağa bölükleri zabitlerine bu vazifenin verilmesi kanun değildi. Bunun için Kejhüdabey, Başçavuş, Kethüdayeri, Muhzırbaşı ilh... devşirmeye gidemezlerdi. Devşirme Ağası da denilen Devşirme memurunun eline fermanndan başka aynı şeyleri bildiren bir Yeniçeri Ağası mektubu verilirdi. Fermannda, her mıntikadan alınacak oğlan adedi kazalara göre tesbit edilmişti. Devşirme memuru bu mıntikaları bizat gezerek evsafi haiz çocuklardan kırk evden bir oğlan hesabıyla devşirirdi. 14 -18 yaş arasında olanlar tercih olunur ve evliler alınmazdı. Devşiri-len oğlanın köyü, kazası, sancağı, baba ve anasının ve sipahisinin isimleri, yaşı, bütün eşkâli ve Sürücü denilen sevk memurunun adı bir deftere yazılır, bu defter iki nüsha olur, biri Devşirme memurunda, biri Sürücüde bulunurdu. Kanun mucibince çocukların en asilleri, papaz çocukları, iki çocuğu olanın biri, 'birkaç çocuğu olanın en güzeli ve sıhhatlisi seçilirdi. Bir oğlu olanın çocuğu alınmazdı. Alınacak olanların orta boylu olmasına dikkat edilirdi. Uzun boylulardan ise vücudu mütenasip olanlar saray için devşirilirdi. Yahudiler hiç alınmazdı. Devşirilen çocuklar Sürü denilen 100-200 kişilik kafieler halinde ve Sürücülerin muhafazası altında hükümet merkezine sevk olunurdu. Çocukların devşirildiği yerden sevk masrafı ve Kızıl aba ile Sivri külâh'dan ibaret elbise paralan için her oğlan başına Hil'atbaha veya Kul akçesi adıyla bir miktar para alınırdı. Bu para ilk zamanlar yüz akçe kadarken XVII. Yüzyılda 600 akçeye kadar çıkmıştı. Tek oğul, Yahudi ve evlilerden başka köy kethüdası oğlu, çoban ve sığırtmaç, köse, kel, doğuştan sünnetli, türk-ça bilen, sanat sahibi, İstanbul'a gelip gitmiş, çok uzun veya çok kısa boylu olanlar da devşirilmezdi. Yalnız Bosnalı olan ve Poturoğalları denilen Müslüman çocuklarının saray ve Bostancı Ocağı için devşirilmelerine müsaade edilmişti. (Bak. Poturoğulları). Trabzon Hıristiyanlarından da oğlan devşirilmezdi. Yavuz Selim bu usulü kaldırmışsa da XVI. Yüzyılın sonlarında gene konmuştu. Rus, Çingene ve Acemlerden oğlan devşirmek katiyen yasak idi. İstabl-ı âmireye ait çayırlan biçtikleri, muhafaza

ettikleri, atlara bakıp daha bazı hizmetler gördükleri için İstanbul civarında Kartal ve Kadıköy Hıristiyanları da devşirme vermekden muaf tutulmuşlardı. Sürü, devlet merkezine gelince iki üç gün istirahat eder, oğlanlar şehadet getirtilip Müslüman edilirdi. Sonra Yeniçeri Ağası tarafından teftiş olunur, içlerinde sünnetli bulunup bulunmadığına bakılır, uygun çıkanlar eşkâl defterine kaydolunup Acemi Ocağı cerrahı tarafından sünnet edilirdi. Bunu müteakip güzelleri saray için, gürbüzceleri Bostancı Ocağı için ayrılır, öbürleri Anadolu ve Rumeli ağalan vasıtasıyla Türk köylülerine dağıtılırdı. Buna Tfırke vermek denirdi. Orada muayyen bir müddet hizmet ettikten sonra eşkâli yoklanıp Acemi Oğlanı yazılırlardı. Bu yazılmaya Torba yazısı, yazılanlara da Torba oğlanı denirdi. (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

DEVŞİRME AĞASI (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

DEVŞİRME EMİNİ (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

DEVŞİRME MEMURU (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

DIŞ AĞALARI Sadrıâzamlann kapı halkının bir kısmı. Bunlar, Bıyıklı ağalar veya Gedikli ağalar diye de anılıp şunlardan ibaretti: Silâhdar ağa, Çuhadar ağa, Selâm ağası, Miftah veya Anahtar ağası, Mühürdar ağa, Kapıcılar kethüdası, Mirahor ağa, Kiler ağası, Buhurdan ağası. Delibaşı, Kavasbaşı, Kürkçübaşı, Sa-raçbaşı, Tüfekçibaşı, Başsilâhşor ağa, Kahvecibaşı, Çamaşırcıbaşı, Vekilharç. Aşçı, Pazarcı ve bunlann maiyetleri, çırakları ve yamakları. Bak. Kapı Halkı)M.Sertoğlu.

DIŞ HAZİNE (Bak. Hazine)M.Sertoğlu.

DİBA Kalın canfes cinsinden ipekli kumaş. Bunun altın veya gümüş ile çiçekler ve dallar işlenmiş olanına mfinak-kaş denirdiM.Sertoğlu.

DİDEBAN Ağakapısında bulunan ve Yangın köşkü veya Harik köşkü diye anılan yüksekçe binadan İstanbul'da çıkan yangınları haber vermek üzere ortalığı daimi surette gözetlemeye memur kimseler. Halk bunlara Köşklü de derdi. Ocağın ilgasından sonra, hatta Osmanlı devletinin sonuna kadar yangını ilân eden memurlara köşklü ve bundan bozma olarak Köşlü denmişti. Bundan maada kıyılarda düşman veya korsan gemilerini gözetlemeye memur kimselerle

serhad kalelerinde düşmanı tarassut edenler ve diğer gözcülük hizmetini görenlere de Didebân denirdi. (Bak. Ağa Kapısı)M.Sertoğlu.

DİL Düşmandan alınan esir. Bunlardan ekseriya düşman ahvali hakkında bilgi alındığı için böyle anılmışlardırM.Sertoğlu.

DİL OĞLANI Yabancı elçiliklerde devlet erkânı ile görüşmek üzere tercüman olarak yetiştirilen gençler. Bunlar bir taraftan lisan öğrenirler, bir taraftan da tercümanlara yamaklık ederler ve bu suretle staj görürlerdi. Fransızlar bu tâ biri aynen tercüme ederek Jeunes de lan-gue diye kullanırlardıM.Sertoğlu.

DİLSİZ Enderun odalarından Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarında üçer, dörder tane bulunan sağır ve dilsiz. Kendilerine Bizeban da denir ve Başdilsiz veya Dilsizbaşı adlı eskilerine tâbi bulunurlardı. Dilsizler daima Padişahın kapısında nöbet tutarlar ve sırma işlemeli serpuş giyerlerdi. Gayet dikkatli ve zeki kimseler olup hükümdarların göz uciyle en basit bir işaretlerinden arzu ve emirlerini sezerek tatbik ederlerdi. (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

DİLSİ/BAŞI (Bak. Dilsiz)M.Sertoğlu.

DİMİŞKÎ Samda ipek ve ketenle karışık olarak dokunan bir cins kumag. Çiçek ve bezemeleri kabartma olur ve perdelik, döşemelik diye kullanılırdı. Sonra Venedik ve Cenova'da taklitleri dokunmuştur ki bunlann Dirmşkîden bozma olarak Damasko denmiştirM.Sertoğlu.

DİNAR ilk islâm devletlerinde altın sikke vahidi. Lâtin Denarîus kelimesinden bozmadır. Arapların bu tâbiri neden aldıkları tamamen belli değildir. Onların kullandıkları altın dinar 4.25 gram ağırlığında idi. Şer'i dinar ise on dirhem yani 32.5 gram gümüşe mukabildiM.Sertoğlu.

DİREKLERARASI Şehzadebaşı caddesinin eski ismi. Vaktiyle Müslümanlar Beyoğluna fazla rağbet etmediğinden bilhassa Ramazanlarda İstanbul'un en parlak semti idi. Tiyatrolar, çayhaneler vesaire burada toplandığı gibi meşhur bir piyasa, yani gezinti yeri idi. Burasının daha eski adı da Kapamacılar'dır. Bu caddenin Bizans devrindeki adı Mesi olup Ayasofya meydanından başlı-yarak Saraçhane civarında ikiye ayrılıp biri Edirnekapı'ya ve

öbürü Yıldızhkapı'-ya ulaşırdı. Bu caddenin iki tarafı sütunlara dayanan revaklarla örtülüydü. Bu sütunların en sonuncuları Şehzadebaşı caddesinde kaldığı için burası Direklerarası diye anılmıştırM.Sertoğlu.

DİRHEM Eski bir ağırlık ölçü ünitesi olup 3.207 grama karşılıktı. 400 dirheme bir okka denirdi. Bir buçuk dirhem bir mlskal itibar olunmuştur. Miskalin dörtte birine bir denk, denkin altında birine çekirdek, dörtte birine ise kırat denirdi. Kıratın dörtte biri buğday, buğdayın dörtte biri fitil, fitilin yansı nekir, onun yarısı kıtır, onun yarısı zerre diye anılırdı. Kırk dört okka bir kantar, dört kantar bir çeki itibar olunmuştu. Mamafih sonraları 195 okkaya bir çeki adı verildi ki 250 kiloya bedeldir. Dirhem, aym zamanda bir dirhem gümüş ağırlığında olan para ünitesi karşılığında kullanılırdı. Yalnız- bunun ağırlığı 3.207 gram olmayıp örfi dirhem 16 kırat yani 2.30 gram, olarak kabul edilmiştirM.Sertoğlu.

DİRLİĞİ KESİLMEK Herhangi bir sebepten dolayı bir kimsenin devletten aldığı maaşın veya tahsisatın kesilmesiM.Sertoğlu.

DİRLİK Devlet tarafından gerek hizmet erbabına maaş olarak verilen ve gerekse bir yerin varidatı olarak tahsis olunan para. Ulufe, Müşahere, Salyane, nev'inden günlük, aylık ve yıllık maaş-îar, Tımar, Zeamet, Arpalık, Malikâne nev'inden tahsislerin hepsine dirlik denirdi. Mamafih, en ziyade Has Tımar va Zeamete ait gelirlere alem olmuşturM.Sertoğlu.

DİVAN (Bak. Divan-ı Hümayun, Kazasker Divanı, Sadriâzam Divanı)M.Sertoğlu.

DİVANBAĞI Çavuşbaşya halk tarafından verilen isim. (Bak. Çavuşbaşı)M.Sertoğlu.

DİVAN EFENDİSİ Vezir veya Beg-lerbeğilerin yazı işlerini gören memurların şefiM.Sertoğlu.

DİVANHANE Topkapı sarayında Or-takapıdan sonra gelen meydanda ve sol tarafta bulunan Divan-ı Hümayun Binası. Kanuni zamanında Sadriâzam İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Ondan evvel, sonradan Eski Divanhane denilen başka bir divan yeri mevcuttu. Divanhanenin önünde uzun ve geniş saçaklı ve tavam süslü, etrafi

zarif demir parmaklıkla kapalı geniş bir gezinti yeri vardır. Buradaki kapıdan Divan-ı hümayunun kurulduğu odaya girilirdi. Bu salonun tavanı altın işlemeli ve fevkalâde sanatlıdır. Dört tarafta kerevetler bulunur ve kubbesinin ortasından bir avize asılı dururdu. Bu salona nezareti olan kafesli bir mahfilden Padişahlar divan müzakerelerini takip ederlerdi. Buna Kasr-ı adil veya Kafes derlerdi. Bu yere harem dairesinden bir yol vardı. Divanhanenin bitişiğinde Sad-riâzamın Divit odası denen hususi kalem odası ile Kubbe Vezirlerine mahsus oturma ve dinlenme odaları, kahve ocağı bulunurdu. Gene burada, sekiz kubbenin örttüğü iç hazine bulunmaktaydı. Bu yerde, para koymaya mahsus küpler halâ durmaktadır. Bundan başka Sadriâzamların konaklarında ikinci divanlarının toplandığı yere de divanhane denirdi. Bunun gibi Ağakapısında kurulan Ağa Divanının toplantı yeri Ağa Divanhanesi, eyaletlerde bulunan valilerin kurdukları Paşa Divanı'nın içtima mahalli de Paşa Divanhanesi adını taşırdıM.Sertoğlu.

DİVAN-I HÜMAYUN Osmanlı devletinde bugünkü kabineye muadil olan teşkilât. Birinci ve ikinci derecedeki siyasî, idarî, askeri, ser'î ve malî işler, her çeşitten şikâyet ve dâvalar hep burada görüşülür ve karara bağlanırdı. Divan, hangi din ve milletten olursa olsun kadın, erkek ve her sınıftan halka açıktı. Memleketin herhangi bir yerinde haksızlığa uğrayan, zulüm gören veya mahalli adlî teşkilât tarafından aleyhine haksız karar verildiği iddiasında bulunan, idarî ve askeri sınıflardan şikâyeti olan herkes Di-van-ı Hümayuna bizzat başvurmak hakkına haizdi ve bütün bu dâvalar burada büyük bir titizlikle görülürdü. Divan-ı Hümayunun esas azalan: Sadriâzam, Kubbe vezirleri, Kaptanpaşa, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, Şıkkı evvel, Şıkkı sâni ve Şıkkı salis defterdarları, Tevkii de denilen Nişancı, Vezir rütbesinde bulunursa Yeniçeri Ağası ve Derya kaptanı. Bundan başka. Reisülkütab, Çavuşbaşı ve Kapıcılar Kethüdası ile Büyük ve Küçük tezkereciler de bulunurlar, lâkin Divanda oturmayıp ayakta hizmet görürlerdi. Çavuşbaşı," maiyetindeki Divan-ı Hümayun çavuşlarıyla müracaat sahiplerine yol gösterir, girip çıkmaları tanzim ederdi. Kapıcılar Kethüdası Padişahla Sadriâzam arasındaki temasa vasıta olur, büyük ve küçük tezkireciler Divana verilen istidaları yüksek sesle okur ve kararları not ederlerdi Zabıta hizmetini gören Muhzır ağa ile Bostancılar

Odabaşısı, Subaşı ve Asesbaşı da hazır bulunup tevkif, hapis veya idam edilecekler hakkında verilecek emirleri beklerlerdi. Divanda işe en mühim meselelerden başlanırdı. Elçilerin teklifleri, eyâletlerin ihtiyacı, yabancı devletlerle olan münasebetler, serhad ahvali, nihayet halkın dâva ve şikâyetleri sırasıyla müzakere mevzuu olurdu. Hurkes dâvasını ve müdafaasını kendisi yapar, dil bilmiyenler için Divan-ı Hümayun tercümanı denilen birçok tercümanlar bulundurulurdu. Fâtih zamanında her gün toplanırken, divan içtimaları XVI. Yüzyıl başlarında cumartesi, pazar, pazartesi ve salı olmak fizere haftada dört güne inmişti. Bunların ikisinde, yani pazar ve salı günleri toplantıdan sonra Sadnâzam ve Vezirler Padişahın huzuruna girdikleri için bunlara Arz günleri denirdi. Yeniçeri Ağası Vezir rütbesinde değilse, onlarla beraber arza girmez, daha evvel hükümdarın huzuruna kabul olunarak Yeniçeri Ocağına dair söyleyecekleri varsa arzeder, sonra Ağa kapısına dönerdi. Mûtad divanlardan başka bir de Galebe divanı ve Ayak divanı vardı. Galebe divanı elçilerin kabulü ve Kapıkulu Ocaklarına ulufe dağıtılması münasebetiyle toplanırdı. Ayak divanı ise fevkalâde vakalar dolayısıyla Padişahın Bâb'üs-saa-de önünde kurulan tahta çıkmasıyla olur ve hükümdar burada halkla veya askerle doğrudan doğruya temas eder, dertlerini dinlerlerdi. Ayak divanları ekseriya, ihtilâl ve karışıklık zamanlarında olurdu. Divan içtimai sona erdikten sonra yemek yenir, Sadriâzamı ve Vezirleri Selâmlık için gelen Yeniçerilere çorba verirlerdi. Galebe divanlarında ise askere pilâv, zerde ikram olunurdu. Yeniçeriler çorbayı içmezlerse, itaatsizlik alâmeti sayılır ve arzuları sorulurdu. Onlar da bunu söyler, istedikleri yerine getirilince çorbalarını içerlerdi. Bazan da inat ederler, iş büyür ve bu hal bir ihtilâl başlangıcı haline gelebilirdi. Divanda bitmeyen işler, öğleden sonra Sadriâzamların konaklarında toplanan ikinci divamn'nda tamamlanırdı. (Bak. ikinci Divanı). Divan toplantısını müteakip, Hazine ile Darphane, Defterdarın huzurunda Sadriâzamın mühriyle Çavuşbaşı tarafından mühürlenir ve sonra herkes yerli yerine giderdi. Divan içtimaları XVIII. Yüzyılın ortalarına doğru tavsamış, nihayet yalnız Galebe divanına inhisar etmiş ve ü. Mahmud devrinde modern kabine sistemi kabul edilip bu da terk olunmuşturM.Sertoğlu.

DİVAN-I HÜMAYUN ÇAVUŞLARI Asıl vazifeleri divan günleri hizmet, mübaşirlik ve icra kuvvetlerine yardımcılık etmek olan bir sınıf. Bir kısmı Ulûfeli, bir kısmı Tımarlı veya Zeametli olurdu. Bu ikinci sınıfa Gedikli çavuş d* denirdi. Gedikli çavuşlar, bazan mühim bir fermam eyâletlere götürmek, büyük bir devlet memurunu kati veya nefyetmek gibi vazifeler de alabilirlerdi. Bundan başka elçilikle yabancı devletlere gönderildikleri de olurdu. Padişahlar şehirde alayla gezerken veya camiye giderken Divan-ı Hümayun Çavuşları önde yürürler ve savulun diye bağırarak yol açarlardı. Sefer zamanı gene hükümdarla beraber harbe giderlerdi. Cüluslarda ve bayram tebriklerinde alkış yapmak da bunların vazifesi idi. (Bak. Alkış). Mevcutları Fâtih devrinde iki yüz iken XVIII. Yüzyılda bine yaklaşmıştı. Hepsi on beş bölük itibar olup Çavuş-başımın emri altında bulunurlardı. Divan-ı Hümayun Çavuşlarına Dergâhı Âli Çavuşları dendiği gibi, Çavuşbaşılığın Deavi nezaretine tahvilinden sonra Deavi Çavuşları adı verilmiştir. M. Sertoğlu.

DİVAN-I HÜMAYUN KALEMLERİ (Bak. Divan kalemi, Rûs kalemi, Tahvil kalemi) M. Sertoğlu.

DİVAN-I HÜMAYUN KÂTİPLERİ Divan-ı Hümayunun muhtelif kalemlerinde hizmet eden kâtipler olup bir kısmı Ulûfeli ve bir kısmı Tımar ve Zeamet idiler. Ulûfeliler daha muteber addolunurdu. Bunlar arasında münhal olursa Zea-metlilerden biri yerine geçerd. Yeni intisap edenler ise Tımarlı olur ve zamanla zeamete yükselirlerdi. Zeametleri Gedik idi; yani belli sayıda olup değişmezdi. Sefer zamanı hükümdar veya Sadnâzam sefere giderse Tımar ve Zeametli kâtipler mutlaka giderlerdi. Ulûfeliler ise, emre göre ya gider veya kalırlardı. Bundan maada, Divan-ı hümayunda Şagird ve Mülâzımlar vardı. Bunlar, ekseriya kâtip evlâtlarından olup divana uzun müddet devam ettikten sonra münhal vukuunda kâtip sınıfına geçerlerdi. Şagirdlik ve Mü-lâzımlık da keza gedikti. Şagirdlerin bir adı da Ahkâm kâtipleri idi. Sâdır olan hükümlerin hülasalarını deftere kaydettiklerinden böyle anılmışlardır. Divan-ı hümayun kâtipleri terfi ederek zamanla Halife ve Hâcegân olurlar, yani bir kalemin amirliğine yükselirlerdi, ihtiyarları 50-60 akçe gibi yüksek yevmiye ile, Zeametlileri ise zeamstleriyle tekaüt edilirdi. Sayıları XVI. Yüzyılda on beş kadarken yüzyıl içinde otuza çıkmış, XVIII. Yüzyılda ise yetmiş aşmıştı. M. Sertoğlu.

DİVAN-I HÜMAYUN SİCİLLERİ Divan-ı hümayunda hazırlanan ve sadır olan fermanların ve beratların hülâsa kayıtlarını tarih sırasıyla ihtiva eden defterdir. 1619 yılına kadar bütün bu fermanlar ve hükümler, Mühimme defterleri denilen defterlere kaydolunurken bu tarihten sonra yalnız devlete ait işler Mühimme defterlerine yazılıp şahsî dâvalara ait ferman kayıtları için Şikâyet defterleri ismi verilen ayrı siciller tutulmuştur. 1742 tarihinden itibaren ise bu şikâyetler de eyâlet eyâlet ayrı defterlere yazılmış ve bunlara Ahkâmı şikâyet veya kısaca Ahkâm defterleri adı verilmiştir. Bundan başka verilen memuriyetlerin ve vakfa ait vazifelerin yazıldığı Rfius defterleri ile tımar ve zeamet tevcihatının kaydolunduğu Tahvil defterleri yabancı devletlerle olan anlaşmalara ve her çeşit elçilik muamelelerine ait yabancı devlet reisleri arasında cereyan eden muhaberele ve sulh muahedelerini ihtiva eden Name defterleri, de Divan sicillerinden addolunmuştur. Tanzimatın ilânından sonra çıkan nizamlar için Nizamat defterleri, devletin hakiki ve hükmi şahıslarla yaptığı mukaveleler için Mukavelat defterleri verilen imtiyazlar için İmtiyaz defterleri, hukukî meselelere ait Mukteza defterleri ilh.. Bu sicillere ilâve olunmuşturM.Sertoğlu.

DİVANİ HÜMAYUN TERCÜMANLARI Gerek divan toplantısı sırasında türkçe bilmeyenler için ve gerekse yabancı devletler elçileriyle olan mükâlemeler için kullanılan tercümanlar, ilk zamanlarda gl-çiler kendi tercümanlarını kullanırlar idiye de sonra bu usûl mahzurlu görülerek terk ve devlet tarafından resmî tercüman tâyin olunmuştur. Bunlar, Fenerli eski Rum beyleri ailelerinden seçilirler ve dereceleri Reisülküttaptan sonra gelirdi. Bâb-ı âli tercümanları da denen Divan-ı hümayun tercümanları 1716-1821 yılları arasındaki dönemde terfi ederlerse, Eflâk veya Boğdan Voyvodası, yâni prensi olurlardıM.Sertoğlu.

DİVANİ Arap harflerinin Türkler tarafından icat edilip kullanılan güzel bir yazı nev'i. Daha ziyade ferman, berat gibi şeylerin yazılmasında ve bir kısım divan kayıtlarının tutulmasında kullanılırdıM.Sertoğlu.

DİVANİ CELİSİ (Bak. Celi)M.Sertoğlu.

DİVANİ KIRMASI Divanî yazının basitleştirilmiş ve yazılması süratlendirilmiş bir şekli. Divan kayıt ve sicilleri en çok bu yazı ile tutulur ve malî işler müstesna olmak üzere her türlü muameleler için

en fazla kullanılırdı. Bu yazı gitgide nihayet Arap harfleri terk olunmadan evvel kullanılan ve Rik'a diye anılan basit ve süratli el yazısına inkılâp etmiştiM.Sertoğlu.

DİVAN KALEMİ Divan-ı hümayunda müzakere olunan bir karara bağlanan evrakı icabeden mahallere havale eden kalem. Bir vazifesi de Divan-ı hümayun sicillerini tutmaktı. (Bak. Divan-ı Hümayun Sicilleri). Bu kalemin öbür adı Beğlikçi veya Beğlik kalemi idi. (Bak. Beğlikçi). re mahsus iki üç hokkası da olurduM.Sertoğlu.

DİVİDDARİYE Bir padişah tahta çıkınca timar ve zeamet gibi toprak dirliği sahiplerinden beratlarının yenilenmesi veya yeniden berat verilmesi karşılığında yıllık gelirlerinin miktarına göre binde on ikiden binde yirmi üçe kadar alınan harçM.Sertoğlu.

DİVİT Yazı yazmak için kullanılan hokka ve kalemi bir arada ihtiva eden mahfaza, icabında ayrı renk mürekkeple-

DİVİT ODASI (Bak. Divanhane)M.Sertoğlu.

DİVİTTAR Vezirlerin ve ileri gelen devlet erkânının hokka ve kalemini ve her türlü yazı vasıtalarını muhafaza eden ve dikte ettirilen müsvetleri yazan kimseM.Sertoğlu.

DIYARBEKİR EYÂLETİ Osmanlı eyâletlerinden olup yirmi iki sancaktan mürekkepti. On sancağında devletin Timar ve Zeamet teşkilâtı vardı. On iki sancağı ise Yurtluk ve Ocaklıktı. (Bak. Yurtluk ve Ocaklık). Yurtluk ve Ocaklık sahipleri beratla icmalli Has sahibiydiler. Sefer zamanında kendi timar ve zeamet sahipleriyle sefere giderlerdi. Bunlardan başka zeamet ve timar sahibi Aşiret Beyleri vardı. Devlete ait zeamet ve timar sahipleriyle bu aşiret eshabı dört bin on yedi kılıç olup cebelileriyle beraber on sekiz bin kişilik seferi bir kuvvet teşkil ederlerdi. Bundan başka Ulûfeli Yerliku-lu askeri vardı. Sancakları şunlardı: Amid, Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısnıkeyf, Çemişkezek, Siirt, Çapakçur, Sincar, Tercil, Kulp, Çermik, Pertek, Mazgirt, Atak, Pesban, Burban, Sağman, Meyar-farîkin, Mührani, AkçakaleM.Sertoğlu.

DİYET Bir insanı öldüren veya ya-ralıyanın şer'an vermeye mecbur olduğu tazminat. Suçlu bunu ödemediği takdirde kısasa mahkûm edilirdi. (Bak. Kısas)M.Sertoğlu.

DİZ ÇAKŞIRI Belden dize kadar inen, ve baldırları çıplak bırakan bir cins çakşır. Daha ziyade yeniçeriler giyerlerdi. Buna Dizlik veya Dizge de denirdiM.Sertoğlu.

DİZÇEK Dizleri muhafaza etmek için muharebelerde kullanılan bir nevi zırhM.Sertoğlu.

DİZDAR Kaleleri daimî surette beklemeye ve müdafaaya memur olan askerin başı. Kale komutanı. Dizdarlar daima kalede bulunmaya geceleri de orada kalmaya mecburdular. Kalelerden lüzumsuz yere yüz adımdan ziyade uzaklaşmamaları kanunduM.Sertoğlu.

DİZGE (Bak. Diz Çaksın)M.Sertoğlu.

DİZLİK (Bak. Diz Çaksın)M.Sertoğlu.

DOĞANCIBAŞI Enderun doğancılarının ve Doğancı koğuşunun âmiri. Doğancılar, Padişahın doğan adlı av kuşlarına bakmak ve avda beraber bulunmak vazifesiyle mükellef İçoğlanlarıydı. Doğancıbaşılar dış hizmete çıkarlarsa Enderun avcıbaşlarından Çakırcıbaşı, Şahincibaşı veya Atmacacıbaşı olurlardı. (Bak. Avcılar). Veyahut kendilerine sancak beğliği verilirdi. XVI. Yüzyıldan sonra Beğlerbe-ğilik ve hattâ Vezirlik verildiği olmuşturM.Sertoğlu.

DOĞANCI KOĞUŞU Enderun doğancılarının mensup bulunduğu koğuş olup bir adı da Hane-i bâzîyan idi. Mevcudu kırk kişi olup Enderunun Kaftanh denilen İçoğlanlarından dı. Bu koğuş, IV. Meh-med zamanında ilga olunmuştur. (Bak. Doğancıbaşı, Enderun)M.Sertoğlu.

DOLAMA Yeniçerilerin giydiği üst kaftanı. Etek uçları dolanıp bele sokulduğu için bu adı almıştır. Üst kısmı bele kadar düğmeli, alt kısmı geniştir. Kollar geniş, bilek yerleri dardır. Bele bir kuşak bağlanır ve bunun üzerine icabında çuha kaput veya yağmurluk giyilirdiM.Sertoğlu.

DOLAMALI Enderun koğuşlarından Büyük ve Küçük odalar içoğlanlarına verilen isim. (Bak. Büyük Oda)M.Sertoğlu.

DOLMABAĞÇE SARAYI Bugün de mevcut olan ve Abdülmecid tarafından 1853 yılında Balyan kalfaya Ampir usulünde yaptırılan saray. Arsası denizden doldurulmuş olduğu için bu isim meşhur

olmuştur. Daha evvel aynı yerde birçok hükümdarlar tarafından köşkler, bahçeler yapılmıştı. En sonra II. Mahmud tarafından bir saray inşa ettirilmiş, Abdülmecid bugünkü sarayı yaptırmak için burasını yıktırmıştırM.Sertoğlu.

DOMNA Osmanlı Devleti tarafından seçilen Eflâk, Boğdan voyvodalarının, yani prenslerin karılarına verilen unvanM.Sertoğlu.

DOMNÎÇA Osmanlı Devleti tarafından seçilen Eflâk, Boğdan voyvodalarının, yani prenslerinin kızlarına verilen unvanM.Sertoğlu.

DONANMA Bir devletin deniz kuvvetlerinin hepsine birden verilen isim. Osmanlı donanması genel olarak ince donanma, Çekdiri sınıfı ve Kalyon sınıfı olmak üzere üç kısımdan ibaretti, ince donanma, altı düz, hafif nehir gemileriydi. (Bak. ince Donanma). Çekdiri daha ziyade kürek esasına dayanan ve yelkeni yardımcı olarak kullanan gemilerin çeşitlerine verilen isimdi. (Bak. Çekdiri). Kalyonlar ise, yalnız yelkenle hareket eden gemilerdi. (Bak. Kalyon). Donanmanın âmiri Kaptanpaşa idi. (Bak. Kaptanpaşa). Osmanlı donanması her sene onun kumandasında olarak ilkbaharda Akdenize ve icabında Karadenize çıkardı. Kaptanpaşa eyâletine tâbi Derya beyleri de gemileriyle sefere iştirak ederlerdi. (Bak. Derya Beyi). Sefer zamanı, Kaptanpaşadan sonra donanmanın en büyük âmiri miri gemilerin Başkaptanı olan ve Kapudane denilen kimse olup beğlerbeği rütbesindeydi. Bindiği gemiye Kapudane-i hümayun denirdi. Ondan sonra sancak beyi rütbesinde olan ikinci kaptan gelirdi. Kendisine Patrona, gemisine Patrona-i hümayun adı verilirdi. Üçüncü büyük âmir ise Riyale olup gemisi Riyâle-i hümayun idi. Bu üç gemiye aynı zamanda Sancak gemileri ve kaptanlara Sancak kaptanları denirdi. Kaptanpaşa ise, kendisine mahsus olan ve Baştarde diye anılan gemiye binerdi. (Bak. Baştarde). Kalyon devrindeki savaşlarda ise Başkapudane denilen büyük kalyonlara geçerdi. Padişahların cülus yıldönümleri, Sultan veya Şehzadelerin doğuşu veyahut kazanılan bir zafer dolayısıyla yapılan şenliklere ve bu münasebetle şehrin gündüz ve gece süslenmesine de donanma denirdiM.Sertoğlu.

DONLUK Altı endazelik çuha veya diğer bir kumaşM.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

DORILAİON Eskişehir'in ilk çağ ve Bizans zamanındaki isimleriM.Sertoğlu.

DORYLAİON Eskişehir'in ilk çağ ve Bizans zamanındaki isimleriM.Sertoğlu.

DORY-LAEUM Eskişehir'in ilk çağ ve Bizans zamanındaki isimleriM.Sertoğlu.

DÖKMECİ Osmanlı tophanelerinde top döken ustalar. Topçu ocağında eskiden bir dökmeçi bölüğü bulunmayıp icabında hariçten tedarik olunurken bu işin güçlüğünden dolayı 1667 yılında böyle bir sanat ihdas olunmuştur. (Bak. Topçu Ocağı)M.Sertoğlu.

DÖKMECİBAŞI Tophanedeki dökme-cilerin âmiri. (Bak. Dökmeçi)M.Sertoğlu.

DÖKÜCÜ, DÖKÜCÜBAŞI, DÖKMECİBAŞI (Bak. Dökmeçi)M.Sertoğlu.

DÖKÜMCÜBAŞI (Bak. Baş usta)M.Sertoğlu.

DÖNÜM (Bak. Çiftlik)M.Sertoğlu.

DÖRDÜNCÜ DEFTERDAR Şıkk-1 Ra bi Defterdar. (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

DÖRDÜNCÜ KETHÜDA (Bak. Üçüncü Kethüda)M.Sertoğlu.

DÖRDÜNCÜ YER (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

DÖRT BÖLÜK AĞALARI (Bak. Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

DÖRT BÖLÜK HALKI (Bak. Kapı-kalu Süvarileri)M.Sertoğlu.

DÖŞEME BAHA (Bak. Yalı Köşkü)M.Sertoğlu.

DUACI ÇAVUŞU Divan çavuşları arasından biri olup bayram tebriki merasimlerinde, cüluslarda, Padişahın ve Sadrı-âzamm ata biniş ve inişlerinde alkış yapıldıktan sonra dua eder ve bahşiş alırdı. Buna Selâm Çavuşu da denirdi. Bir vazifesi de Yeniçerilere ulufe verildiği zaman teşrifat işlerine bakmak, selâm taşı yanında durarak Divan-ı hümayun azasının ve Yeniçeri Ağasının selâmını almaktıM.Sertoğlu.

DUHANCIBAŞI Yeniçeri Ağalarının tütünlerini, çubuklarını hazırlayan, muhafaza eden, lülelerini doldurup önüne getiren ve misafirlerine çubuk hazırlayan kimse. Kendisinin Ağakapısında Duhancı Odası adlı ayrı bir dairesi vardıM.Sertoğlu.

DUHTER, DUHTEREK Kadın esirlerin bir nev'i. (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

DUKA Osmanlı tarihçilerinin Floran-sa'ya verdikleri isimM.Sertoğlu.

DUKA ALTINI Bir Osmanlı altını kıymetinde yani iki dirhem ve bir denk 'ağırlığında olan Floransa veya Venedik altını. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

DULKADIROĞULLARI Oğuzların Bo-zok kolundan olup 1339 yılında Maraş ve Elbistan taraflarında kurulan bir Türk beğliği. Daha sonra hudutları Malatya ve Harput taraflarına kadar genişlemiştir. Beğliği kuran Zeynüddin Karaca Beğ'dir. Evvelâ Memlûk'lere tâbi iken 1348 de istiklâlini ilân etmiştir. Lâkin Karaca Beğ'-in ele geçip Kahire'de 1353 de idamından sonra bu beğlik gene Memlûk hâkimiyetini tanımaya mecbur kalmıştır. Dul-kadıroğullan bir taraftan da Osmanlılarla iyi geçinmeye çalışmışlar ve iki devlet arasında âdeta tampon rolünü oynamışlardır. Bu beğlik nihayet 1522 de Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılmış ve ihtiva ettiği saha Maraş, Malatya, Antep, Zülkâdiriye, Sumeysat sancaklarını havi ve Zülkadriye adını taşıyan bir beğlerbe-ğilik haline konmuştur. Dulkadıroğullarına sonraları yanlış olarak Zülkadıroğulları denmiş ve bazan da beğlerinden Şehsü-var Bey'e nisbeten Şehsüvaroğullan diye anılmışlardırM.Sertoğlu.

DÜĞME AKÇASI Saray halkına elbise bedeli ile birlikte verilen bir paraM.Sertoğlu.

DÜMDAR (Bak. Ardalar)M.Sertoğlu.

DÜMEN SUYU Hareket halindeki bir geminin dümeninden itibaren bıraktığı izin istikametiM.Sertoğlu.

DÜRZİ Mısır'da hüküm sürmüş olan Fatımî'lerden Hakim bi-emrillah, Allahlık dâvasına kalkmış ve bir kısım halk buna inanmıştı. Muhammed Dürzî ona ilk inananlardan ve akidesini yaymaya çalışanlardandır. Sonra ehli sünnet Müslümanların tazyikiyle Mısır'ı

terkederek Şam civarına gelmişler, dağlık arazide yerli halkla ve Haçlı ordusundan Comte de Dreux kumandasında kalan bakiye ile birleşip karışarak bugün Dürzî denilen kavmi meydana getirmişlerdir, inanışlarında Müslümanlıktan, Hıristiyanlıktan, Mazdeizmden ve hattâ putperestlikten alınma birçok esaslar mevcutturM.Sertoğlu.

DÜSTUR-I MÜKERREM Sadnâzam-ların unvanlarından biri. (Bak. Sadri-âzam)M.Sertoğlu.

DÜŞEN Münhal bir vazife, maaş veya tımar. Bir tımar veya tımar hissesinin herhangi bir sebepten dolayı münhal olması. Düşenden tevhiye, mün-halden tevciye demektirM.Sertoğlu.

DÜYUN-I UMUMİYE Genel borçlar demektir. Osmanlılarda bu tâbir memleketin dış ve iç borçları mukabilinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti zaman zaman birçok harici ve dahili istikrazlar akdetmiş, sonra bunları zamanında ödeyemediğinden hepsi birbirine karışmış ve intizamını kaybetmişti. Bir ara, Abdülâziz devrinin sonlarında muntazam borçlar beş milyar frangı aşmış, gayri muntazam borçlar ise dört yüz milyon frangı bulmuştu. Devlet her sene ana para taksit-leriyle faiz olarak üç yüz milyon frank ödemek zorunda idi. Halbuki bütün gelir üç yüz seksen milyon franktan ibaretti. Nihayet 1875 yılında Osmanlı hazinesi iflâs etti. Bunun üzerine alacaklarının tehlikeye düşmesinden endişe eden Avrupa devletlerinin de tavassutuyla 1880 de bütün borçlar birleştirilerek Düyunu Umumiye idaresi kuruldu. Varidat olarak da tuz, tütün, damga, içki, balık avcılığı, ipek vergileri karşılık gösterilip gümrük gelirinin fazlası, Bulgaristan beğliği vergisi, Şarkî Rumeli vilâyeti vergisi, tömbeki vergisi, imparatorluktan ayrılan Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın iştirak edecekleri nisbetler de bunlara ilâve olundu. Bütün bu vergilerin tahsil hakkı da bu idareye terk olundu. Düyunu Umumiye hakikatte yalnız malî bir şirket iken politika işlerine de karışmış, memleketin her yerinde sayısız şubeler açmış, yeni istikrarsızlıklara delâlet etmiş, âdeta devlet içinde devlet kurmuştu. Neticede devletin bütün iktisadî ve malî kontrolünü ve hattâ hâkimiyetini ele geçirmiş olan bu müessese, Millî Mücadeleden sonra ilga olunmuş, Türkiye Cumhuriyeti, imparatorluğun tasfiyesi sonunda kendi payına düşen; 8 küsur milyon lira miktarındaki borcu kabul etmiş ve 1928 anlaşması diye

anılan bu itilâftan sonra Avrupada çıkan iktisadî buhran yüzünden umumi miktar Türkiye lehine olarak ayarlanmış, nihayet bütün borçlar ödenip mesele tarihe karışmıştırM.Sertoğlu.

DÜZEN AKÇESİ (Bak. Bedergâh)M.Sertoğlu.

DÜZME SOLAK Yeniçeri Ocağının, intizamı bozulup odalarda efrat kalmayınca resmî günlerde ve alaylarda bulunması icab eden solakların noksanını telâfi etmek için muvakkaten tedarik edilen ve-solak kıyafetine konulan kimseler. (Bak. Solak)M.Sertoğlu.

EBCED Arap harflerinin hepsini ihtiva eden sekiz kelimededen birincisi.. Takımı şu şekildedir Ebced, hevvez, hutti, kelemen, safes, karaşet, sehaz, dazg. Bunlar arasında yalnız sessizler göz önüne alınırsa ibrani ve Aramî alfabe ile aynı olduğu görülür. Son iki kelimedede bulunan altı harf ise yalnız Arap alfabesine mahsustur. Bu sekiz kelimenin ihtiva ettiği harfler ise sı-rasiyle şunlardır: Ebced = Elif, b, cim, dal, Hevvez = He, vav, ze, Hutti = Ha, ti, ye, kelemen = Kef, lam, mim, nün, Sa'fes = Sin, ayın, fe, şad, Karaşet = Kaf, n, gın, te, Sehaz = Se, hı, zel, Dazg = Dat, zı, gayınM.Sertoğlu.

EBCED HESABI Arapçada her harfe delâlet eden muayyen bir rakamla yapılan hesaplar. Eskiden Şarkta arstrolojide, gizli ilimlerde ve daha birçok yerlerde kullanılırken sonradan terkolunmuş, yalnız vakaların tespitinde istimal olunmuştur. Arap harfleri ebced sırasıyla. (Bak. Ebced) sıralandıktan sonra ilk on harfe birden ona kadar, ikinci dokuz harfe onar onar olmak üzere yirmiden yüze kadar ve üçüncü dokuz harfe yüzer yüzer olmak üzere iki yüzden bine kadar kıymet izafe edilirdi, işte buna Ebced Hesabı denirdi. Meselâ Bağdad'ı fethettiği zaman IV. Mu-rad bunu Gazam sözüyle tespit etmişti ki. $G = 1000$, $Z = 6$, $A = 1$. $M = 40$ olduğuna göre 1047 rakamı çıkar ki Hicrî tarihle Bağdad'ın fetih yılıdır. (Bak. Tarih Söylemek)M.Sertoğlu.

EBNA-İ SEBİL Yolcu, gelen geçenM.Sertoğlu.

EBNA-İ SİPAHİYAN Kapıkulu süvari askerlerinden Sipah ocağında bulunanlar. (Bak. Sipah)M.Sertoğlu.

EBNİYE-İ HASSA MÜDİRİ Devlete ait her türlü binaların tamiri veya yeniden yapılması, şehirde mevcut yapıların kontrolü ile vazifeli

memur. Evvelce, Mi-marbaşılar için teknik tarafiyle ve Şehremimleri hesap işleriyle meşgul olurlarken aradaki daimi anlaşmazlıklar göz önüne alınarak bu iki vazife 1831 yılında birleştirilerek bu unvan verilmiştirM.Sertoğlu.

EBRU Şarkın güzel sanatlarından olup hususi bir tarzda çeşitli şekil ve desenlerle boyanan kâğıt. Daha ziyade cilt ve levha kenarı için kullanılır. Koyu kitreli veya tuzlu suyun sathına damlatılan muhtelif renkte hususi tarzda hazırlanmış boyalara ince bir tel ile istenen şekiller verilir, sonra kâğıdın bir tarafı bu boyalı satha intibak ettirilerek kaldırılırdı. Kâğıda geçen şekil kurduktan sonra nişasta mahlûlü sürülüp o da kuruyunca sert ve cilâlı bir cisimle parlatılırdı. Umumiyetle kâğıda böyle nişasta veya şap, yumurta akı nev'-inden bir madde sürmeye ahar, cilâlı bir taş veya madenle parlatmaya ise mühre denirdi. Eskiden yazı yazılacak bütün kâğıtlar aharlanır ve mührelenirdi. Türkler, ebru sanatında çok ileri gitmişlerdir. Türk ebruları bütün Şarkta meşhurdurM.Sertoğlu.

ECKEBİ GURUŞU (Bak. Guruş)M.Sertoğlu.

ECZA Cüzü kelimesinin çoğul şekli. Cüzü kelimesinin lügat mânası parça, istilâh mânası ise Kur'an-ı Kerim'in otuzda biridir. Aynı zamanda yirmi sahife bir cüzü itibar olunmuştu. Ecza ise, bir kitabın ciltlenmemiş parçası veya ciltlenmemiş hâli manasına kullanılırdıM.Sertoğlu.

ECZACIBAŞI Hekimbaşının maiyetinde bulunur ve Başlala kulesinde bulunan ecza dolabını muhafaza eder, Hekimbaşı'-nın istediği ilâçları hazırlar. Padişah için yapılan ilâçlar Hekimbaşı ile birlikte Başlala kullukçusu ve Zülüflü baltacısının nezaretinde hazırlanır. Hekimbaşı ve Başlalanın ilâç mühürleme'lerinden sonra yine Hekimbaşı ile Padişaha götürülürdüM.Sertoğlu.

EDÂMA'LLAHÜ TEALÂ Yüce Allah devam ettirsin mânasına bir dua. Ekseriya bundan sonra iclâlehu = iclâlini, fezâi-lehu = faziletlerini ilh. gibi kelimeler getirilerek muayyen devlet erkânı hakkında isimleri zikrolunduktan sonra resmî bir dua şeklinde kullanılırdıM.Sertoğlu.

EDA TEZKİRESİ Bir hizmetin yerine getirdiğine dair verilen kâğıtM.Sertoğlu.

EDES Büyük İskender Urfa'yı zaptettiği zaman Yunanlılar tarafından bu şehre verilen isim. Selâniğe tâbi Vodina'nın eski ismi. Buraya Edesa da denirdiM.Sertoğlu.

EDİK Sefer zamanı çedik'in üzerine giyilen bir cins çizme. Buna çekme de denirdi. (Bak. Çedik)M.Sertoğlu.

EDİLLE-1 ŞER'İYE Şer'i kanunlara göre bir hüküm vermek için dayanılacak deliller. İslâmiyette şu dört aslî delile dayanılırdı: 1 — Kur'an, yani Allah'ın sözleri ve emirleri. 2 — Hadis, yani Peygamberimizin sözleri, yaptıkları ve emirleri. 3 — İcma-ı ümmet, yani Peygambere tâbi olan Müslümanların oy birliği. 4 — Kıyas-ı fukaha, yani fakihlerin, İslâm hukukunu bilenlerin diğer meselelerle kıyas ve muhakeme ederek verdikleri kararlarM.Sertoğlu.

EDİRNE BOSTANCIBAŞISI Edirne'de mevcut Saray Bostancılarının başı. Aynı zamanda Edirne şehrinin asayişinden mesuldüM.Sertoğlu.

EDİRNE BOSTANCILARI Edirne sarayında bulunan on bölük bostancı. Adetleri 400 ile 900 arasında zamanla değişmiştir. Gerek Edirne saray bahçe ve bostanlarına ve gerekse Edirne'de bulunan Mamak, Çömlek ve Mesihpaşa bahçelerine bunlar bakarlar ve kendi Bostancıbaşı-larının emrinde olarak şehrin inzibat işleriyle de alâkadar olurlardı. Çıkmalarda kademlerine göre Yeniçeri, Sipahi veya Müteferrika olurlardıM.Sertoğlu.

EDİRNE SARAYI 1365 yılında I. Murad tarafından ilk defa olarak Edirne'de Kavak meydanında bir saray yapılmış, bilâhare burası Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi tarafından genişletilmiş ve etrafı surlarla çevrilmiştir. Sonradan II. Murad 1447 yılında Tunca kıyısında kendisine bir köşk yaptırmış, Fatih burasını genişletip bir saray haline koymuştur. Birincisine Eski Saray, ikincisine Yeni Saray adı verilen bu iki yer 1457 deki Edirne yangınında tamamen yanmış, sonra Hünkâr bahçesi sarayı da denilen Yeni Saray tekrar yapılmıştır. Burada, üç bin îçoğlam ve muntazam, saray teşkilâtı vardı. Padişahlardan bilhassa IV. Meh-med, daha ziyade burada oturmayı tercih ederdi. II. Süleyman, II. Ahmed bütün padişahlıklarım burada geçirmişler, H. Ahmed, H. Mustafa ve iÜ. Ahmed, burada tahta oturmuşlardır. II. Mustafa'nın hal'i de Edirne

sarayındadır. Bugün, Sarayın işgal ettiği saha Sarayıçi diye anılan yerdirM.Sertoğlu.

EDNA CİZYE (Bak. Cizye)M.Sertoğlu.

EFENDİ Daha Selçuklular zamanında kullanılan Bizans rumcasından türkçeye geçmiş bir kelime. Osmanlılar tarafından XV. Yüzyılın ikinci yarısından sonra tahsil ve terbiye görmüş insan mânasına olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yavaş yavaş Çelebi sözünün yerini almış, ilmiye sınıfına mensup olanlarla diğer bazı devlet ricaline bu şekilde hitap olunmuştur. XIX. Yüzyılın yarısından sonra Şehzadelerin resmî unvanı haline gelmiş, Padişah zevcelerine Kadınefendi denmiş. Beyefendi ve Hanımefendi tâbirleri de kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda Hıristiyan din büyüklerine, bâlâ ricaline kadar rütbe sahiplerine, binbaşıya kadar olan subaylara, askerî okul talebelerine resmen Efendi diye hitap edilmiştir. 26 Kasım 1934 tarihli ve 2590 sayılı kanunla bu tâbir resmen ilga olunmuştur. (Bak. Başefendi)M.Sertoğlu.

EFENDİ DAİRESİ Yeniçeri kâtibinin dairesi. (Bak. Yeniçeri Efendisi),

EFLÂK Osmanlı tarihlerinde Memle-ke-teyn adıyla maruf olan Eflâk ve Boğ-dan isimli iki memlekette Kârpatlar ile Tuna arasında bulunan kısma Türkler tarafından verilen ad. Aynı zamanda halkı Ulah ve memleket Ulahya diye de anılırdı. Lâkin buranın halkı bu adı ne kendileri, ne de memleketleri için kullanmışlardır. Vlah-Ulah-Evlah-Eflâk şeklinde teşekkülünü tamamlayan bu kelime Türklerle Bizans-Slav menşeyinden geçmiştir. Eflâk, Moldavya ve Transilvanya (Er-del) ile beraber bugünkü Romanya'nın asıl çekirdeğini teşkil eder. Boğdan ile aralarım Milkov ırmağı ayırır. Halkı, bu memleketin en eski sakinleri olan Dak'-larla, Kelt'lerin birbirleriyle ve bunların da Milâttan evvel 72 nci yılda başlayan. Roma istilâsiyle imparatorluğun her tarafından gelen muhacirler ve daha sonra Got, Alan, Hun, Avar, Peçenek, Slav kavimleriyle karışmasından hasıl olmuştur. Lâtin aslından bir lisanla konuşur ve bugün Romen diye anılırlar. Eflâkların Osmanlı Türkleriyle teması Kosova meydan muharebesinden sonra 1389 yılında başlamış ve bu tarihten sonra bu memleket mukadderatı üzerinde en ziyade Türkler rol oynamışlardır. 1417 de vergiye bağlanmış, Fatih'ten sonra Osmanlı Devletine bağlı bir prenslik haline girmiş, birçok

karişıklıklara ve zaman zaman çıkan isyanlara rağmen bu halini sonuna kadar muhafaza etmiştir. Eflâk prenslerine Türkler Voyvoda derler ve bunları kendileri tâyin ederlerdi. 1716 ve 1821 yılları arasında Fenerli Rum beyleri aslından olan Divan-ı hümayun tercümanları terfi edip Eflâk voyvodası olmuşlardır. 1822 den sonra milletin kendi beylerinden kimseler tâyin edilmesi usulüne dönülmüştür. Paris Muahedesinden sonra 1859 da Boğdan ile birleştirilip tek devlet haline getirilerek Romanya devletinin özü hazırlanmıştır. Eflâk, Berlin 1878 Muahedesiyle Türk hâkimiyetinden çıkmıştır. (Bak. Boğdan)M.Sertoğlu.

EFLÂKAN IV. Yüzyılın ortalarından-itibaren başlayan kavimler muhacereti sırasında Tuna ve Daya bölgesinde bulunan Roma asker ve ahalisi ve Romalılaş-mış yerli halk daha güneye inerek Balkan yarımadasının Doğu ve Kuzey Doğu bölgelerine yerleştiler. VHL Yüzyılın sonlarına doğru vaki olan Slav istilâsı sırasında ise dağlara çekilip oban ve kle oldular. XIII. ve XIV. Yüzyıllarda yani Ortaçağlar Sırp devleti sırasında bunlar Vlah-Eflâk adıyla tanındılar. Türk istilâsı devrinde ise dağlardan inerek köylü sınıfına katıldılar. Bu sırada tamamen Slav-laşmış bulunuyorlardı. Yalnız pek dağlık yerlerde bunların henüz tamamen Slavlaş-mamış olanları mevcuttu. Bunlar Osmanlılar devrinde Karadağ mıntikasıyla Romanya'ya kadar olan bütün serhad boylarında oturur ve Eflâkan diye anılırlardı. Devlet bunlardan mtad şer'i ve rfi vergileri almayarak mükelleflerinden yılda birer filori alırdı. Buna karşılık ise seferde ordunun geri hizmetlerinde istihdam olunurlardı. Sair zamanlarda kale ve köprü tamiri nevinden işlerle mükelleftiler. Kendilerine Filoriciyan da denirdi. Elli hane Eflâk bir Katun teşkil eder, Nahiye kethüdalarına Knez ve köy kethüdalarına Primikr adı verilirdi. Knezlik ve Primi-körlük babadan oğula geçerdi. Bunlar, her sene filori vergisini toplayan eminlere yardım eder ve buna karşılık kendileri vergiden muaf bulunurlardıM.Sertoğlu.

EFREN Fransa'ya, Fransa'lılara ve dolayısıyla bazan bütün bir kısım Avrupalılara verilen isim. France kelimesinden bozmadır. Firene ve Firenk kelimeleri de aynı kökten gelirlerM.Sertoğlu.

EFSARDZAN (Bak. Has Ahır Hademeleri) M.Sertoğlu.

EFVAH-I NÂRIYYE Ateşli silâhlara eskiden verilen isimM.Sertoğlu.

EĞRİ Macaristan'ın Heves vilâyetinde bulunan ve bu vilâyetin merkezi plan şehir ve kale, Batı eserlerinde Eğer = Erlau diye geçer. Eğer nehri vadisinde kâin olup Türk hâkimiyeti devrinde müdafaa ve muhasaralarıyla meşhurdur. 1596 da m. Mehmed tarafından zaptolun-muş ve ikinci Viyana bozgunundaE sonra (1683) Macaristan'da son kaybedilen kale olmuştur. Bütün Macaristan müttefikler tarafından istilâ edildikten sonra 1687 yılında general Caraffa'ya teslim olduM.Sertoğlu.

EĞRİ EYÂLETİ (Bak. Budin, Eğri. Kanije Eyâletleri)M.Sertoğlu.

EHL-İ BEYT Ev halkı mânasına olan ou kelime, Peygamberimizin aile efradından Hazreti Fatma, Hazreti Ali, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin için kullanılırM.Sertoğlu.

EHL-İ DİVAN Divan-ı Hümayun azalan. (Bak. Di^an-ı Hümayun)M.Sertoğlu.

EHL-İ HİBRE Bir şeyi çok iyi bilen insan, bilir kişiM.Sertoğlu.

EHL-İ HİREF Sanat sahibi, küçük el sanatlarıyla meşgul kimselerM.Sertoğlu.

EHL-İ HİREF DİVANHANESİ (Bak. Çardak)M.Sertoğlu.

EHL-İ KIBLE MüslümanM.Sertoğlu.

EHL-İ KIYAM Devlete başkaldırmış, isyan etmiş olanlar. Bundan başka bu tâbir medrese talebelerinden ukala ve azgın olanlar hakkında kullanılırdı. Bunlar, bihassa yeni parlayan genç müderrislere karışık meseleler sorarlar ve karşılardaki bocalarsa hep birden kalkıp dersi terk ile onu küçük düşürmeğe çalışırlardıM.Sertoğlu.

EHL-İ KİTAP Müslümanlardan başka. Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber vasıtasıyla kendilerine ilahî emirler tebliğ edilmiş mukaddes kitap sahibi dinden olanlar. Hıristiyanlar ve Yahudiler Hıristiyanların kitabı İncil ve Yahudilerin ki Tevrat'tırM.Sertoğlu.

EHL-İ ÖRF Kanuni olmaktan ziyade örfi ve idari tedbirlerle iş gören idare adamları. İhtisap ağası gibi. (Bak. İhti-sap Ağası)M.Sertoğlu.

EHL-İ RÛM (Bak. Rûm)M.Sertoğlu.

EHL-İ SALİB Hıristiyanlarca da mukaddes sayılan Kudüs şehrini Müslümanların elinden almak ve İslâmiyetin satvet ve hakimiyetine son vermek üzere papa himayesinde olarak Hıristiyan Avrupa hükümdarları ve derebeyleri tarafından zaman zaman teşkil olunan ordular. Elbiselerinin göğüs tarafında büyük, kırmızı bir haç bulunurdu. Kısaca Haçlılar adını taşıyan Ehl-i salip Müslümanlara karşı sekiz sefer açmış, iki kere Kudüs şehrini zaptetmişse de sonra gene elden çıkarmış, Müslümanlar ve Türkler karşısında ağır ve acı mağlûbiyet ve perişanlıklara uğramış, geçtikleri yerlerde yalnız Müslümanlara değil, hattâ Hıristiyanlara karşı yaptıkları zulüm ve yağma ile meşhur olmuşlardır. Bu seferlerin biricik faydası Doğuyla batının birbirini tanınmasına yardım etmiş olmalarıdırM.Sertoğlu.

EHL-İ SÛKDükkân sahibi esnafM.Sertoğlu.

EHL-İ SÛNNET Müslümanlar arasında Peygamberimizin sözlerine ve hareketlerine uymayı şiar edinip asıl Müslümanlıktan hiç ayrılmamış, bâtil, indî ve imana uymayan kanaatleri kabul etmemiş olanlarM.Sertoğlu.

EHL-İ TERTİB Dinen ve şer'an mükellef olduğu çağdan beri farz olan beş vakit namazını hiç terketmeden ve kaçırıp kazaya bırakmadan kılmış olanlarM.Sertoğlu.

EHL-İ VUKUF Bilir kişiM.Sertoğlu.

EJDERDEHEN XVI. Yüzyılın son yansıyle XVII. Yüzyılda Türkler tarafından kullanılan bir cins top. Kelime mânası ejder ağızlı demektir

EKALİM-İ SEB'AYYedi iklim demektir. Eskiden dünyanın yedi ayrı iklime ayrıldığı farzolunur ve bu tâbir kullanılırdı. Bazan da farscası olan heft iklim adı söylenirdi. Eskiler bundan başka yeryüzünü dört müsavi kısma ayırırlar ve insanların bunun dörtte birinde oturduğunu, öbür kısımların boş ve ıssız bulunduğunu farz ederlerdi. insanların yaşadığı kısma ibü rab'ı meskun veya rub'ı mamur derlerdi. Halk arasındaki yedi iklim ve dört bucak sözü buradan gelirM.Sertoğlu.

EKİNLİ BENNÂK (Bak. Çift)M.Sertoğlu.

EKMEKÇİBAŞI (Bak. Ekmekçiler)M.Sertoğlu.

EKMEKÇİLER Sarayda harcanan ekmeği hazırlayıp pişiren bir sınıf. Bunların âmirine Ekmekçibaşı denirdi. Ekmekçiler, Pişirici, Hamurkâr, Elekçi, Fodlacı gibi sınıflardan mürekkepti. Bunlara Matbah emini nezaret eder, teşkilât itibariyle ise Enderundaki Kilercibaşıya bağlı bulunurlardı. Ekmekçilere Habbazin-i hassa dendiği gibi Ekmekçibaşıya Ser habbazin-î hassa da denirdi. Ekmekçiler terfi ederlerse Kapıcı bölüklerine verilirlerdi. Bundan başka sekban fırınında av köpekleri için ekme hazırlayan acemilere Ekmekçi ve bunların başına Ekmekçibaşı, acemilerin eskilerine Halife, bir küçüğüne Hamurkâr, daha küçüğüne Simitçi denirdi. Bunlar, zamanı gelince Yeniçeri olurlardı. (Bak. Sekban Fırını)M.Sertoğlu.

EKSARH Rum patriklerine mukabil Bulgar kilisesi ruhanî reislerine verilen isim. Bulgarlar evvelce Rum kilisesine bağlıyken ilk defa olarak 1849 yılında müstakil bir kilise teşkillerine müsaade olunmuş ve 1860 yılında ise mszhp hürriyetlerini tamamen ilân etmişlerdir. Bulgar kiliselerine de Eksarhâne denirdiM.Sertoğlu.

ELBİSE PARASI Saray halkına senenin muayyen zamanlarında verilen bir paraM.Sertoğlu.

ELÇİ HANIVaktiyle İstanbul'da, Çemberlitaş'ın karşısında bulunan elçilerin ikametine mahsus han. Sonraları sipahi zorbalılarına mekân olan bu yere Balyos hanı da denirdiM.Sertoğlu.

EL KUMBARASIEl ile atılan bir cins bomba. (Bak. Kumbaracılar)M.Sertoğlu.

ELİFİ ŞALVAR Pantolana en ziyâde benzeyen şalvar. Pantalona nazaran kalça kısmı daha bol, paça kısmı biraz daha dar olurdu. Bunu en çok ilmiye sınıfından olan gençler, ilmiyenin zadegan sınıfı ve şeyhler giyerlerdi. Muhtelif renk kumaştan yapılırdıM.Sertoğlu.

ELKAB Devlet tarafından herhangi cinsten olursa olsun bir rütbe tevcih olunan kimseye, bu rütbenin cinsine ve derecesine göre verilen resmî unvan. Bu unvanlar, an'aneye göre teşekkül etmiş, Padişahın en küçük devlet memuruna, ve saraya mensup herkese ait unvan meydana gelmişti. 1863 yılında bu hususta bir reform yapılmış, elkab yeniden ve muntazam bir şekilde resmen ve kanunen tâyin

edilmiştir. 1908 inkılâbından sonra birtakım karışıklıklar olmuş, nihayet Cumhuriyetin ilâniyle hepsi ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

ELLİ ALTI Yeniçerilerden intisap, yani belediye işlerine bakan bir kısım. En mühim vazifeleri Yemiş iskelesindeki çardakta oturup şehre gelen muhtelif cins erzakın icabeden yerlere muntazam şekilde şevkine nezaret etmekte. Lâkin Yeniçeri teşkilâtı dejenere olduktan sonra bunlar esnafın başına belâ kesilmişler, rüşvetsiz ve eziyetsiz iş görmez olmuşlardı. Ocağın ilgasiyle beraber bunlar da ortadan kalkmıştırM.Sertoğlu.

ELLİBAŞI Ulûfeci humbaracıların yüz kişilik bölüklerinde bulunan ve O'dabaşı-dan sonra gelen iki âmir. (Bak. Kumbaracı)M.Sertoğlu.

ELVİYE-t SELÂSE Üç liva demektir. Eskiden Kars-Ardahan ve Artvin bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

ELVİYE-t SULTANİ Padişah sancaklarına verilen isim. (Bak. Sancak)M.Sertoğlu.

ELYAĞI Badem yağı, Limon suyu ve gülsuyunun müsavi miktarda karışmasından hasıl olup kışın çatlamaması için ellere sürülen bir cins yağ olup Hazine odası efradı tarafından yapıp Padişaha takdim edilirdi. Buna karşılık kendilerine bahşiş verilirdiM.Sertoğlu.

EMANAT-I MUKADDESE Kelime mânası mukaddes emanetler demektir. Topkapı sarayında. Hazine dairesinde Hz. Peygambere, Kabe'ye ve mukaddes tanınmış bazı zevata ait olarak saklanan eşya hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bu eşyalar şunlardır: Hırka-i Saadet denilen Pevgamberimizin hırkası, Peygamberimizin bir dişi, Peygamberimizin ayak izlerini havi bir taş, Peygamberimizin bir çift nalını, bir seccadesi, sancağı, yayı, teyemmüm taşı, iki âsâ (biri Hazreti Şuayb'ın), Hz. Nuh'un tenceresi, Hz. İbrahim'in kazam, Hz. Yusuf'un gömleği, Hz. Dnvd'un kılıcı, Hz. Ebubekir'in seccadesi, Hz. Hüseyin'in gömleği, Hazreti Hatice'nin gömleği, Dört Halifenin sarıkları, teşbih ve kılıçları, Cafer Tayyar'ın kılıcı, Halid bin Zeyd'in kılıcı, Hz. Osman'ın el yazısıyla bir Kur'an-ı Kerim, Kâbenin anahtarı, altın oluğu ve daha bazı zevata ait eşya ve silâhlarM.Sertoğlu.

EMARET Osmanlı Devletine tâbi ve Emîr, Bey, Voyvoda-gibi isimlerle anılan prensler idaresinde bulunan memleketler. (Bak. Eyalet-i Mümtaze)M.Sertoğlu.

EMEKTAR KOĞUŞU Ağakapısında bulunup Yeniçerilerin eski, ihtiyar ve emektar olanlarına mahsus olan koğuşM.Sertoğlu.

EMİN Kelime mânası kendisine itimat olunan ve olunabilecek olan kimsedir, imparatorluk teşkilâtında muhtelif cins memuriyetlere mahsus bir unvan olarak kullanılmıştır. Sarayda başlıca beş emin vardı ve sarayın Bîrun, yani dış hizmetlerine bakanlar arasındaydılar. Bunlar da Arpa emini, Matbah emini, Darphane emini, Şhremeni ve Kâğıt emini idiler. Yeniçeri Ocağında da Emin adlı bir memur bulunduğu gibi yapılan binaların hesabım tutan ve gören kimselere Bina emini denirdi. Defteri hakan! emini, Rûsumat emini, Şhremeni gibi memuriyetler son zamanlara, yani cumhuriyet öncesine kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

EMİN HASEKİSİ Kanuni devrinde ihdas olunmuş bir saray memuriyeti. Bir adı da Sofahlar palûzecisi olup silâhtarın maiyetinde bulunan Enderun sofa ocağının subayı idi. Asıl vazifesi saray muhafızlığı ve ulufe divanında sadrîâzama gönderilen kürkü götürmek idiM.Sertoğlu.

EMİN-İ CEV Arpa emini demektir. (Bak. Arpa emini)M.Sertoğlu.

EMÎR Türkçede bey karşılığı olarak kullanılmıştır. Kelime mânası bir kavmin, bir milletin hâkimi. Fatih devrine gelinceye kadar Osmanb hükümdarları Emîr, Bey unvanını kullanmışlar, hattâ birçoğu bastıkları paralarda da kullanmışlardır. Osmanlı Devleti teşkilâtında en az sancak beyi seviyesinde olanlara emîr kelimesinin çoğulu olarak Ümera denmiş ve beğ-lerbeğilerine icabında Emir-ül Ümera diye hitap olunmuşturM.Sertoğlu.

EMÎRİ (Bak. Mîrî)M.Sertoğlu.

EMÎR-t AHUR (Bak. Imrahor)M.Sertoğlu.

EMÎR-t ALEM (Bak. Mîr-i Alem)M.Sertoğlu.

EMÎR ÜL-HAC islâm devletlerinde ve Osmanlılarda her sene hacca gidecek olanların teşkil ettikleri kafiye reis seçilen kimse. Bu kafiye Şam yolunu takip ettiği için uzun zaman Şam valileri Emîr ül-hac tâyin

olunurlardı. Bu vazife sonraları Surre eminliği'ne tahvil olunmuşturM.Sertoğlu.

EMÎR ÜL-MÜMİNİN islâm halifelerinin unvanı, ilk defa hazreti Ebubekir'e bu şekilde hitap olunmuş, sonra gelen bütün halifeler tarafından kullanılmıştırM.Sertoğlu.

EMİR-ÜL ÜMERA (Bak. Emir)M.Sertoğlu.

EMNÂBÂTİH. Ahmed'in kızı ve Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın hanımı Fatma Sultan için Fındıklı'da yapılan sarayM.Sertoğlu.

EMR-İ ÂLİ Padişah tarafından verilen emir. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

EMR-İ SAMİ Sadrîâzamlar tarafından verilen emirM.Sertoğlu.

EMR-İ ŞERİF Padişah tarafından verilen emir. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

EN (Bak. Çuka-i en)M.Sertoğlu.

EN AŞAĞI Saray iç hizmetine, yani harem dairesine yeni alınan zenci hadım ağalarına verilen isim. (Bak. Harem Ağaları)M.Sertoğlu.

ENCÜMEN-İ DANİŞ 1851 yılında kurulan Türk ilimler Akademisi. Parlak bir törenle açıldığı halde kendisinden beklenen vazifeyi görememiştir. 1862 den sonra dağılmıştır. Başardığı en müspet iş, azadan Cevdet Paşa'nın 1774-1824 yıllarını kapsıyan meşhur on iki ciltlik tarihin vücuda gelmesidir. Muvaffakıyetsizliğin başlıca sebebi, memleketin ilim seviyesinin düşük olması, ilimden çok idarî işlerle meşgul olan kimselerin üye seçilmes-i ve bu suretle asıl ilim adamlarının ikinci panda bırakılması ve müessesenin müstakil ve salahiyyetli bir bünyeye sahip olmamasıdırM.Sertoğlu.

ENCÜMEN-İ ÜLFET 1870 yılında İstanbul'da ilk defa açılan Avrupa tarzı kulüp. Yeri, Çemberlitaş'ta bir ara Vakıflar Müdürlüğünün bulunduğu binada idi. Halen bir kısmı Çemberlitaş Kız orta okuludur. Devrin bütün ileri gelen devlet adamları, güzide münevverleri bu kulübe dahil olmuşlardı. Âza olmak için muayyen bir mevki ve rütbe sahibi olmak lâzımdı. Bu kulüp bir sene kadar faaliyet gösterdikten sonra Sadrîâzam olan Mah-mud Nedim Paşa zamanında kumar oynandığı bahanesiyle kapatılmıştır. Encü-men-i

ülfet, bizde aynı zamanda muntazaman ve âdeta alenen ilk kumar oynanan yerdir M.Sertoğlu.

ENDAZE (Bak. Arşın) M.Sertoğlu.

ENDERUN Topkapı sarayının üçün cü kapısı olan Bâb'üs-saade veya Akağa-lar kapısından sonra başhyan kısmına verilen isim. Kapının ön kısmında mermer sütunlara dayanan bir revak vardır. Cüluslarda, Ayak divanı denilen fevkalâde divanlarda, hükümdarla bayramlaşmalarda Padişahın tahtı burada kurulurdu. Bayramlaşmaların burada oluşu Abdül-âziz devrine kadar devam etmiştir. (Bak. Bâb'üs-saade). Bu kapıdan sonra Üçüncü Yer diye anılan kısım başlar. Kapının karşısında Arz Odası denilen meşhur tarihi oda bulunmaktadır. Burası, Padişahların arz günlerinde, elçi kulübünde ve Sadrıâzam değişikliklerinde Vezirleri, Kazaskerleri, Defterdarları ve bundan başka mühim vazife alan devlet ricalini kabul ettiği salondur. Arz odasının arkasında III. Ah-med'in yaptırdığı kütüphane bulunmaktadır. (Bak. Arz Odası). Üçüncü yer, bir dörtgen şeklindedir. Bunun ön kenarında Akağalar kapısı, sağ kenarında Seferli koğuşu ve Büyük oda ile Ha/ine-i Hümayun, karşı kenarında Kiler koğuşu (Abdiilmecid devrinde burası Hazine Kethüdalığı dairesi olarak yeniden inşa edilmiştir) ile Hazine koğuşu ve aralarında Dördüncü yer'e giden üstü kapalı, merdivenli yol, sol kenarında Hırka-i Saadet ve sair mukaddes emanetlerin durduğu Has oda ve Enderun ağalarının mescidi, Küçük oda üs Kuşhane denilen Padişahların hususi mutfağı ve asıl harem dairesine geçilen kapı vardır. (Bak. Kuşhane Matbahı, Kuşhane Meydanı). / Dördüncü yer, tamamen Boğaziçi'ne ve Marmara'ya nazırdır. Bağdad köşkü, Revan köşkü, Kara Mustafa Paşa köşkü, Mecidiye köşkü ve lâle bahçesi buradadır. Ayrıca set üzerinde Sultan İbrahim'in yaptırdığı Sünnet odası ve itfaiye Köşkü bulunmaktadır. / Üçüncü ve Dördüncü yerde hizmet s-den İçoğlanlarına Enderun ağaları, Gıl-manan-ı Enderun veya kısaca Enderunlu-lar denirdi. / Enderuna alınacak devşirmeler, Edirne sarayı, Atmeydanı veya İbrahim Paşa sarayı ve Galatasaray! İçoğlanlar arasından ve bazan bizzat hükümdar tarafından itina ile seçilirdi. Mamafih bazan da bunların haricinde esir edilen asilzade çocukları, Boşnak ve Arnavut devşirmeleri ve hükümdarların şahsen beğenip seçtikleri kimseler de Enderuna alınırdı. /

Enderunda içoğlanlarına mahsus altı oda veya koğuş vardı ki derece sırasıyla şunlardı: / 6 — Büyük ve Küçükodalar, 5 — Doğancı koğuşu, 4 — Seferli koğuşu, 3 — Kiler odası, 2 — Hazine odası, 1 — Has oda. / Hepsine birden Yenisaray içoğlanları da denilen Enderunlular Dolamak ve Kaf-tanlı olmak üzere iki kısımdılar. Büyük ve Küçük odalılara dolamalı, öbürlerine kaftanh derlerdi. Bu da, giydikleri elbiseden ötürü idi. Yenisaray içoğlanlarının maaşından başka, bütün giyecek ve yiyecek ihtiyaçları da saray tarafından temin olunurdu. / Hane-i kebir ve Hane-i sagir diye de anılan Büyük ve Küçük odalara, Acemi-oğlanı yetiştiren saraylardan ilk gelenler verilirlerdi. Burada müteaddit hocalardan ders görürler, Türk-İslâm kültür ve akidesiyle yetişirlerdi. Bundan başka, güreş, atlama, meç, ok gibi talim ve sporlarla da meşgul olurlardı. En yaşlıları on beş yaşında bulunurdu. Bu oda oğlanları zamanı gelince, Sefarlı koğuşu'na naklonu-lurlar, buraya geçemiyenler Çıkma'larda sekiz ile yirmi akça yevmiye ile Süvari Ocaklarının Sipah veya Silâhdar bölüklerine çıkarlardı. Bu odalar 1675 yılında lağvolunmuştur. Amirleri Sefarlı koğuşuna da bakan Saray Kethüdası idi. Hane-i bâz-yan diye de anılan Doğancı koğuşu kırk kişilik idi. IV. Mehmed zamanında ilga edilmiş olduklarından sonraları ismine rastlanmamaktadır. Bunların âmirine Doğanbaşı denirdi. (Bak. .Doğancıbaşı). / Seferli koğuşunun bir ismi de Hane-i seferli idi. IV. Murad Revan seferine giderken, 1635 tarihinde bir kısım Büyükoğa oğlanlarını ayırıp burasını teşkil etmişti. Burada tahsil seviyesi daha yüksek olup ayrıca musikişinaslar, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellâklar, çamaşırcılar buradan yetişir. Dilsiz ve cüceler, soytarılar da bu koğuşa mensup idiler. Buradan birçok âlimler de yetişmiştir. Mevcutları yüz kadar olup âmirleri Saray Kethüdası idi. Kıdemlileri Kilerodâsına geçer veya en az yirmi, en çok otuz beş akça yevmiye ile Sipah bölüğüne çıkarlardı. Bu koğuş, 1831 yılında ilga olunmuştur. / Kiler koğuşu Fatih devrinde kurulmuştur. Âmiri Kilerci başı veya Ser ki-lâri-i hassa denilen kimse idi. Vazifesi Padişahın yemeğini önüne koymaktı. (Bak. Kilerci başı). Kilerkoğuşu içoğlanlan, hükümdarın ve harem halkının ekmek, et yemiş, tatlı, şerbet ve saire gibi şeylerini hazırlar ve saklardı. Adetleri otuz kadardı. Bu koğuşta bir de küçük revir vardı. Kiler koğuşunun en kıdemli oğlanı terfi ederse Has odaya, öbürleri ise hazine odasına geçerler, çıkmalarda bunlar da seferliler gibi

Kapıkulu Süvari bölüklerine verilirlerdi. / Hazine koğuşu veya odası, Fatih tarafından kurulmuştur. Mevcudu altmış kadar iken XVIII. Yüzyılda yüze, hattâ yüz elliye çıkmıştı. Âmirleri Serhâzin-i Enderun denilen Hazinedarbaşı idi. (Bak. Ha-Zinedarbaşı). Hazineliler, Enderun hazinesini muhafazaya memurdular. Odanın en kıdemlileri terfi ederse Hasodaya geçer, dı-çarı çıkarlarsa Müteferrika olurlardı. Öbür oğlanlar, çıkmalarda nadiren müteferrika, daha ziyade, Çaşnigir olurlar, kıdemsizleri Kapıkulu Süvari bölüklerinden Sipahi bölüğüne verilirlerdi. / Hasodayı da Fatih yaptırmış ve teşkilâtını o kurmuştur. Enderunun en muteber birinci odasıydı. Bir adı da Hane-i has idi. Buradaki oğlanların sayısı otuz Ue kırk arasında değişirdi. Has odanın âmiri Hasodabaşı idi. (Bak. Hasodabaşı), Ondan sonra sırasıyle Silâhdar, Çuhadar, «ikâbdar, Tülbent gulâmı, Miftah gulâmı idi. (Bak. Silâhdar, Çuhadar, Rikâbdar, Tülbent Gulâmı, Miftah Gulâmı). Bunların ilk dördüne arz ağalan veya Çar er-fcân-ı havass-ı cflvani denirdi. Altı ağaya birden ise Erkân-ı havass-ı cüvani adı verilirdi. / Hasodaya, Hazine, Kiler ve Seferli odalarından geçilirdi. Bir de Padişahın emriyle defaten bu odaya alınmak mümkündü. Hasodalıların asıl vazifesi Hırka-i Şerif dairesinin süpürülmesi, tozunun alınması, muayyen ve mübarek gecelerde 5d ağacı yakılıp gül suyu serpilmesi, Kur'-an-ı Kerîm okunmasıydı. Gene, ibriktar, Berberbaşı, Kahvecibaşı, Sır kâtibi, Hünkâr müezzini gibi hizmetliler de Hasoda efradı arasındaydı. / Çıkmalarda Hasodalıların altı büyük ağadan gayn kıdemlileri Müteferrika, acemileri Çaşnigir olurlardı. Bazan bunlara sancak beyliği de verildiği olurdu. / Enderunda bu koğuşlar halkından başka iç oğlanı olarak seyyar hizmette kullanılan bir de Zülüflü Baltacılar vardı. (Bak. Zülüflü Baltacılar). / Enderunun birinci koğuşu olan Hasodamn altı. büyük ağası, büyük devlet me-muriyetleriyle çıktıkları ve daha aşağı derecelerle çıkanlar da zamanla bu cins vazifelere namzet oldukları için Enderun uzun zaman devlet ricali yetiştiren bir mektep vazifesini görmüştür. Bundan başka birçok hattat, nakkaş, musikişinas, kemankeş, âlim şair ve sanat sahibi kimseler bu ocaktan yetişmiştir. Enderunlu-lar, birbirlerini çok tutarlar ve dış hizmetlerde de bu rabıtayı muhafaza ederek birbirlerini korurlar, görüp gözetirler ve kayırırlardı. Sarayda buldukları müddetçe evlenemezler ve geceleri dışarıda kalamazlar, esasen hususi müsaade olmadıkça saraydan ayrılamazlardıM.Sertoğlu.

ENDERUN AĞALARI (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

ENDERUN HAZİNESİ (Bak. Hazinedarbaşı)M.Sertoğlu.

ENGERUS Osmanlıların dilinde Macarlar. Hungrie, Hungary'nın Osmanlıcaya uydurulması. Doğrusu Ungeros'turM.Sertoğlu.

ERBAB-I KALEM Muharrir, müellif ve kâtiplere verilen isimM.Sertoğlu.

ERBAB-I SEYF Askerlere umumiyetle verilen isimM.Sertoğlu.

ERBAİN Seninin 22 aralıktan 31 Ocağa kadar süren en soğuk kırk günü hakkında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

ERBAİN ÇIKARMAK Bazı tarikatlara ve özellikle Halveti ve onun kolları olan Şabani, Ramazani, Bayrami, Cerrahi, Sünbülü, Celveti v.s. gibi tarikatlara mensup olanların vicdanlarını tasfiye için girdikleri kırk günlük çileM.Sertoğlu.

ERDEB Mısır'da ve Hicaz'da kullanılan bir cins zahire ölçüsü. Mısır'da kullanılanı yüz yirmi okkadır. Hicaz'daki yer yer yüz ile yüz yirmi okka arasında değişirdi, İstanbul'da ise dokuz İstanbul kilesi itibar olunmuştur. Bak. İstanbul Kilesi). Kelimenin doğrusu erdib'dirM.Sertoğlu.

ERDEL Bugünkü Romanya'nın batı kısmını teşkil eden Transilvanya'ya Osmanlılar tarafından verilen isim. Macarlar buraya Erdelly, Rumenler Ardeal derlerdi. Erdel şeklindeki telâffuz Türklere Slavlardan geçmiştir. Erdel Türk hâkimiyetine XVI. Yüzyılda Kanuni tarafından sokulmuştur. O zamandan beri Osmanlı imparatorluğuna tâbi bir kiralık olarak devam etti. Buraya Türkler tarafından tâyin olunan ilk kiral Jan Zapolya'dır ki Osmanlılarca Yanoş Kiral diye anılır. Başkenti Gyula feher-Var = Alba-Julia = Erdel-belgradı = Apulum gibi isimler taşırdı. Erdel 1699 da akdolunan Karlofça muahedesiyle imparatorluktan ayrılmış ve sonra Avusturya tarafından ilhak olunmuştur. Halkının çoğu Rumen aslından olan bu mıntika 1920 de Romanya'ya iltihak etmiştir. (Bak. Eflâk)M.Sertoğlu.

ERKAM-I DtVANIYE Divan muamelâtında ve daha ziyade malî işlerde kullanılan rakamlar. Siyakat alfabesinin rakam kısmı. (Bak. Siyakat). Osmanlı Türkleri bunu Selçuk Türklerinden alarak

kullanmışlardır. Her rakamın arapça söylemlisinden alınan harflerin siyakat tarzında yazılmasından meydana gelmiştir. Bunlara siyakat rakamları da denirM.Sertoğlu.

ERKÂN Her sınıf ve meslekte ileri gelmiş olanlar hakkında kullanılan bir tâbir. Eskiden albaydan yukarı olan subaylar da bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

ERKÂN-I HARB KurmayM.Sertoğlu.

ERKÂN-I HAVASS-I CÜVANI (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

ERKÂN KÜRKÜ Devlet erkânına mahsus geniş yenli kürkM.Sertoğlu.

ERİŞ Orta parmak ucundan dirseğe kadar olan mesafe. Eskiden uzunluk ölçüsü olarak kullanılmıştır. (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

ESÂME Kapıkulu askerinin ana kütükte kayıtlı olan isimleri. Bu askerlere üzerinde künyeleri ve ulufe dereceleri yazılı olarak verilen kâğıt. Yeniçeri teşkilâtı bozulduktan sonra bu esâme kâğıtları para ve tahvil gibi kıymet kazanmış, ocak mevcudunun iki üç misline çıkmıştı. Yeniçerilikle hiç alâkası olmayan kimselerin elinde büyük miktarda birikmiş, bu suretle devletin askerî masrafları için ayrılan para senelerce hakkı olmayanların cebine akıp durmuştur. Ocağın ilga-siyle bütün bunlar tarihe karışmış olduM.Sertoğlu.

ESAME ÇALMAK Herhangi bir suçtan dolayı Kapıkulu askerlerinden birisinin Ocaktan koğularak adının kütükten çalınması, yani silinmesi mânasına kullanılmış bir tâbirM.Sertoğlu.

ESEDİ Üstünde arslan resmi bulunan bir cins Felemenk parası. Buna Arslanh da denirdi. Kıymeti altın 120 akçe olduğuna göre seksen akça idi. Bak. Guruş)M.Sertoğlu.

ESER-İ CEDİD Eskiden kullanılan yazı kâğıtlarının bir cinsi. Baş tarafında soğuk damga ile bu isim yazılı bulunurdu. Son zamanlara kadar, bu damga bulunmadığı halde iki tabakadan ibaret yazı kâğıtlarına bu isim verilirdiM.Sertoğlu.

ESER-İ İSTANBUL İstanbulda yapılan bir cins porselen. Ayrıca İstanbul'da Topkapı semtinde bir ermeni ailenin dokuduğu çok değerli halılar

da bu adla anılırdı. Bu aileden son yetişen sanatkar, Zare ustadırM.Sertoğlu.

ESHAM fik defa m. Mustafa zamanında çıkartılan iç istikraz tahvillerine verilen isim. Sonraları her cins tahvile ve hisse senetlerine bu isim verilmiştirM.Sertoğlu.

ESHAM-I CEDİDE (Bak. Konsolid)M.Sertoğlu.

ESİRCİ Esaret milletlerarası anlaşmalarla kaldırılmadan evvel esir alıp satanlara verilen isim. Osmanlı devleti 1847 re için seçilen ve memuriyetleri devletçe tasdik olunan kimselerM.Sertoğlu.

ESİRCİ EMİNİ Esir alıp satanlardan devlet namına muayyen olan vergiyi tahsile memur kimseM.Sertoğlu.

ESİRCİ ŞEYHİ, KETHÜDASIEsirci esnaf teşekkülü tarafından kendilerini idare için seçilen ve memuriyetleri devletçe tasdik olunan kimselerM.Sertoğlu.

ESİR PAZARI İstanbulda Tavukpaza-n civarında bulunan, esirlerin satılmasına mahsus yer. 1847 de esirciliğin ilgası üzerine bu pazar kapatılmıştır. Bundan başka XVI. Yüzyıl sonlarına kadar Cerrahpaşa Camiinin biraz ilerisinde ve sağ tarafta, Bizans devrinde Arkadyus sütunu dikili bulunduğu için Arkadyus Meydanı diye anılan yer, esir pazarı olarak kullanılmıştır. Burada daha çok kadın esirler satılır, bu yüzden de Avrat Pazarı diye anılırdıM.Sertoğlu.

ESKİ Herhangi bir teşekkülde bulu~nan kıdemli kimselere verilen isimM.Sertoğlu.

ESKİ AĞAKAPISI (Bak. Ağakapısı)M.Sertoğlu.

ESKİ DİVANHANE Topkapı sarayında Kanuni tarafından yaptırılan Divanhaneden evvel onun yanında bulunan divan yeri, sonraları yabancı elçilerin huzura girmeden evvel istirahatlerine ve divan merasimi seyretmelerine tahsis olunmuştur. (Bak. Divanhane)M.Sertoğlu.

ESKİ DİVAN KASRI Topkapı sarayında Bâb-ı Hümayun ile Orta kapı arasında Birinci yerde vaktiyle bulunan bir yer. Divan toplandığı sırada vezirlerden biri nöbetle buraya gelip verilen istida lan toplar

ve hülâsa ederek divana arz-ederdi. Bir adı da Deavî kasrı idiM.Sertoğlu.

ESKİ İL Konya vilâyeti dahilinde bulunan bir mevkiin, bir kasabanın adı. Burada iskân edilmiş olan Türkmen aşiretleri mevkie adlarını vermişlerdi. Bu Türkmenlerin yıllık vergilerini iltizam şekliyle tahsile memur kimseye de Eski il voyvodası denirdiM.Sertoğlu.

ESKİ MEHTERHANE Ayasofya ca-miinin karşısında yanan adliye binasının yerinde bulunan mehterler kışlası. Sonradan Odunkapısı'na naklolunmuştu. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

ESKİ MÜLÂZIMLAR (Bak. Mülâzım)M.Sertoğlu.

ESKİ ODALAR İstanbul alındıktan sonra ilk defa bugün Şehzadebaşı camii-nin bulunduğu yerle bunun karşısına Yeniçeriler için yapılan kışlalar. Aksaray tarafında Yeni odalar yapıldıktan sonra bu ismi almışlardır. (Bak. Yeni Odalar). Eski odalar, içine yabancı kimseler girmemesi için üç kapı ile tahdit edilmişti. Bunlar da Çukurçeşme kapısı, (Kırk dört kapısı), Şehzadebaşı kapısı ve Meyit kapısı idi. Şehzadebaşı kapısına daha evvel Kapamacılar veya altmış bir kapısı da denirdi. Şehzade camii yapılırken bu odaların bir kısmı yıkılmış, içinde oturanlar kısmen Eski odalara ve kısmen Yeni odalara naklolunmuşlardı. Eski odalarda yirmi altı orta ve bölük otururdu. Burada 47 tane ocaklı oda, 55 kerevet, 21 çardak, 1 tekke ve 26 ahır vardı. Ocağın ilgasını müteakip bunlar yıktırılmış ve yerine dükkânlar ve evler yapılarak Feyziye adı verilmiştir. Feyziye çarşısı adlı mahal, bu yerde hâlâ mevcutturM.Sertoğlu.

ESKİ PAŞAKAPISI (Bak. Paşakapısı)M.Sertoğlu.

ESKİ SARAY İstanbulun fethinden sonra Fatih tarafından bugün Üniversite merkez binasının bulunduğu yerde yaptırılan saray. Bir adı da Saray-ı atik veya Saray-ı atîk-ı mamure idi. Sonra burada oturulmayarak Topkapı sarayı yapılmış ve Eski saray vefat eden padişahların valide ve zevcelerine tahsis olunmuştur. Eski sarayda hem hizmet ve hem muhafaza vazifesiyle mükellef olarak bir hayli Harem ağası, Kapı ağası, Kapıcı, Baltacı ve saire vardı. Bayramın üçüncü günü hükümdarların Eski saraya gelerek oradaki kadınlarla ağaların tebriklerini kabul etmeleri âdetti. Eski sarayın havi olduğu bütün binalar topluluğu, yüksek ve kalın duvarlarla çevrili bulunup

bu surların harice açılan üç kapısı da kapıcıların nezaretinde idi. Bu kapılardan doğu tarafındaki Divan kapısı (Mercan), güneydeki Bayezid kapısı ve batıdaki Süleymaniye kapısı diye anılırdı. Eski saray ilk defa 1540 senesinde bir yangın sonunda tamamen yandığı için Kanuni tarafından Mimar Sinan'a yeniden yaptırılmış, 1715 yılında yine kısmen yandığı gibi 1726 yılında Baltacılar dairesi de yandığından bu kısımlar ertesi yıl genişletilerek bir de muhteşem hamam ilâvesiyle tekrar inşa ettirilmiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının ilgası üzerine içinde bulunan kadınlar kısmen Topkapı sarayına ve kısmen Çiftesaraylar'a nakledilmişlerdir. (Çiftesaraylar, bugünkü İstanbul Erkek Lisesinin deniz tarafına düşmekteydi. Hâlâ mevcut olan arsası Çiftesaraylar diye anılır). Boşalan Eski saray ise Serasker kapısı ittihaz olunmuş, sonradan bu bina yandığından yerine 1870 yılında bugün Üniversite merkez binası olan yer yapılıp 1922 yılına, yani İmparatorluğun sonuna kadar Harbiye Nezareti olarak kullanılmıştır. Edirne'de, Sultanselim camii civarında Türkler tarafından ilk yaptırılan saray da Eski saray diye anılırdı. (Bak. Edirne Sarayı)M.Sertoğlu.

ESKİ SARAY AĞASI Eski sarayda bulunan hizmet ve muhafaza ile mükellef kimselerin başı. (Bak. Eski Saray)M.Sertoğlu.

ESKİ SARAY BALTACILARI Bir adı da Teberdârân-ı saray-ı atık olan bu zümre Yeni sarayda harem dairesiyle Eski sarayın, Şehzadelerin ve saray haricindeki Sultanların muhafazalarına ve hizmetlerine memurdu. Vazifeleri dolayısıyla Kızlarağasma tâbi idiler. Kışlaları Eski sarayın Mercan kapısı tarafında olduğu için bu isimle de anılırlardı. Baltacı Ocağına Galatasaray acemi ocağından, saray aşçı ve helvacılarından acemi alınırdı. Eski saray baltacılarından çoğu Haremeyn Evkafı hizmetlerinde kullanılırlar, bir kısmı da Bayazid camiinde ders okutan müderristen ders görüp yetişirlerdi. Yeşil ve kırmızı dolama giyerlerdi. Serpuşları mor keçedendi. Çıkmalarda Kapıkulu Süvarisi olurlar, kıdemlilerine ise Müteferrikalık verilirdi. Bu teşkilât 1757 senesinde ilga olunmuşsa da 1774 yılında tekrar ihya edilmiştir. (Bak. Baltacı)M.Sertoğlu.

ESKİ SARAY KAPICILARI (Bak. Kapıcı)M.Sertoğlu.

ESKİ VEZİR SARAYI (Bak. Paşa-kapısı)M.Sertoğlu.

ESLIHA-İ NÂRİYE Ateşli silâhların hepsine birden verilen isimM.Sertoğlu.

ESNAF LONCASI (Bak. Lonca)M.Sertoğlu.

ESNAF ŞEYHI (Bak. Lonca)M.Sertoğlu.

ESNAF YİĞİTBAŞISI Her cins esna fin arasında bulunup zenaata ve ustalığa ait meselelerle meşgul olan, işçilik seviyesinin düşmemesine ve yeni ustaların yetişmesine, aralarındaki zaptırapta nezaret eden kimse. (Bak. Lonca)M.Sertoğlu.

ES SEYYİD (Bak. Seyyid)M.Sertoğlu.

ESTERGON Macaristanda Budin'in şimalinde Vaç ile Ciğerdelen arasında ve Tuna kıyısında Türk halk şarkılarına kadar girmiş olan meşhur kale. İlk defa Kanuni'nin 1529 Viyana seferi esnasında muhasara edilmiş, Ekim ayı başlarında ruhanî reisleri tarafından kale anahtarları Viyana önlerinde olan Padişaha teslim edilmiştir. 1531 yılında Arşidük Fer-dinandx tarafından bazı kalelerle birlikte ele geçirildi. 1543 yılında Kanuni tarafından yeniden fetholunmuş, 1595 te elden çıkmış, 1603 de tekrar alınmış ve 1683 de Viyana bozgunu üzerine katî olarak kaybedilmiştirM.Sertoğlu.

ESTİMAREFıçı, varil gibi şeylerin darasını ve hacmini tayin elme ameliyesi. Estimare memurlarını bilhassa düyun-ı umumiye idaresi kullanırdı. İçki resmini tahsil bu idareye verildiği için iskelelerde kantarcılarla beraber bunları bulundururdu. (Bak. Düyun-ı Umumiye)M.Sertoğlu.

ESVAB AKÇASI (Bak. Elbise Parası)M.Sertoğlu.

ESVABCI Padişahların elbiseleriyle meşgul olan kimseler. Başlarına Esvabçı-başı veya Seresvabî denirdi. Devlet erkânının elbiselerine ve elbiseye ait her çeşit siparişlere bakan kimseye bu isim verilirdiM.Sertoğlu.

ESVAB EMİNİ Yeniçerilik ilga olunup muntazam asker kurulduktan sonra ordunun bilhassa süvari alaylarında elbise depolarına nezaret eden ve birliğin resmî dairelerindeki işini takip etmeye memur olan subayM.Sertoğlu.

ESVABI (Bak. Esvapçı)M.Sertoğlu.

ESVAPÇIBAŞI (Bak. Esvabcı)M.Sertoğlu.

EŞBEH Mert, yiğit, kabadayı, cesur, gösterişli kimse. Bilhassa Yeniçeriler hakkında kullanılırdıM.Sertoğlu.

EŞKÂL DEFTERİ İstanbul'a getirilen yeni devşirilmiş oğlanların isim ve hüviyetlerinin, devşirildikleri sancak, kaza ve köylerinin, babalarının, sipahilerinin, sürücülerinin, göz, saç, boy gibi ayırıcı alâmetlerinin kaydolunduğu defter. (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

EŞKİNCİ Umumî mânası sefere, yani harbe iştirak eden demektir. Bununla beraber Kapıkulu askeri hakkında söylenmez. Bu tâbir başta Tımarlı sipahi olmak üzere geri hizmetlerde kullanılan Müsellem, Kızılca müselleme, Yörük, Yaya, Tatar, Canbaz ve sairinin sefere gitmeleri hakkında müstameldir. Tımarlı süvari tamamen eşkincidir. Aralarında yalnız Mülk tımar sahipleri bizzat gitmeyip yerlerine cebelü gönderirler ve Benevbet tımarı olanlardan yalnız nöbeti olanlar sefere gidip şerikleri gitmezler. Doğancı tımarına sahip olan Yuvacı ve Kayacı'lar dahi sefere gitmezler. Sefer hizmetine karşılık sanatlarına ait hizmeti görürler. (Bak. Tımar, Cebelü, Kayacı, Yuvacı). Bu tâbirin en çok kullanıldığı yer geri hizmetlerde çalışan Yaya, Müsellem, Kızılca Müsellem, Yörük, Canbaz gibi teşekküllerdir. (Bak. Yaya, Müsellem, Yörük, Canbazân). Bunlar, 1590 tarihlerine kadar yirmişer, seksen sene kadar sonra otuzar kişilik ocaklara ayrılmış olarak mevcuttular. Her ocakta beş kişi eşkinci, yani sefere gitmeye memur, kalanları ise Yamaktır. Yamak olanlar hiçbir zaman sefere gitmezler. Yalnız her yamak eşkinciye bir sefer için elli akça verir. Bu yüzden yamaklara Ellici de denirdi. Yalnız buradaki sefer tâbirinden mutlaka muharebe anlaşılmalıdır. Bunlar daha ziyade taş mermi yapmak, kereste kesmek, hisar veya köprü, yol ve saire inşa etmek gibi işlerde kullanılırlardı. Yeniçeriliğin ilgasından ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin teşekkülünden evvel ü. Mahmud zamanında ve onun tarafından Avrupa tarzında talimli asker olarak kurulan teşekkülün adına da o zaman Eşkinci denmişti ki, Nizamı Cedid'-ten sonra ikinci talimli asker bunlardır. Bu teşkilâtın yapılmasından bir ay sonra Yeniçerilerin son isyanı vâki olmuş, lâkin bu isyan bastırılarak Ocak dağıtılmıştırM.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

EŞMEK Sefere gitmek.

EŞRAF Bir memleketin ileri gelenleriM.Sertoğlu.

EŞRAT-I SAAT Kıyamet gününün yaklaşmakta olduğunu haber veren delil ve alâmetler. Büyük fitne ve ayaklanmalara delâlet eden emarelerM.Sertoğlu.

EŞREFİ Akkoyunlular devrinde kullanılan bir nevi gümüş para olup elli Osmanlı akçesi değerinde idiM.Sertoğlu.

EŞREFİ ALTIN Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra orada kendi namına 1517 yılında bastırıldığı paraya Mısırlılar tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

EŞREFİYYE 1353 yılında iznik'te doğan Eşrefoğlu Abdullah tarafından Anadolu Kadirîleri arasında kurulan yeni bir dinî tarikat. Mensuplarına Eşrefî denir. Eşrefiler, Eşrefoğlu'nu Pir-i sâni yani İkinci pîr diye anarlar. Halk edebiyatı tarzında tasavvufî şiirlerden mürekkep divanı vardır. 1419 yılında vefat etmiştirM.Sertoğlu.

EŞREFOĞLU (Bak. Eşref iye)M.Sertoğlu.

EŞREFOĞULLARI Selçuklular ümerasından Emîr Sinan Eşrefoğlu Seyfettin Süleyman Bsy tarafından Beyşehir'de tesis olunmuş bir beylik olup çok az devam etmiş ve 1327 tarihinde ilhanlıların Anadolu umumi valisi Demirtaş tarafından ortadan kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

EŞREF SAAT Bir işin yapılması için uygun ve uğurlu sayılan vakit hakkında kullanılan bir tâbir. Eşref saat Osmanlı teşrifatında resmen mevcuttu. Ordunun, hareketi, bir geminin denize indirilmesi ve saire gibi işler için Mttneccimbaşı eşref saat tâyin ederdi. (Bak. Müneccim-başı)M.Sertoğlu.

ETİBBA-I HASSA (Bak. Hekimbaşı)M.Sertoğlu.

ETMEYDANI İstanbulda, Aksaray semtinde vaktiyle bulunan bir meydan. Yeniçerilerin Yeni odalar denilen bir kısım kışlaları burada bulunurdu. (Bak. Yeni Odalar.) Yeniçeriler isyan çıkarılacakları zaman Etmeydanında toplanarak kazan kaldırıldılar. (Bak. Kazan Kaldırmak). Etmeydam'na Meydan-ı lâhim de denirdiM.Sertoğlu.

ET KAPISI Yeni odaların kapılarından biri. (Bak. Yeni Odalar)M.Sertoğlu.

ET TOMRUĞU Yeniçerilerin Etmey-danı'nda ocağa mahsus olarak mevcut olan kasap dükkânları. Bunlar sekiz tane idiM.Sertoğlu.

EVÂHİR Arabi ayların yirmisinden sonuna kadar olan günlerM.Sertoğlu.

EVÂHİR-1 MALİYE KALEMİ Osmanlı Maliye teşkilâtının kançılara kalemidir. Diyanet memurlarının, vakıfları idare edenlerin, vakıflardan para alanların beratları ve maliyeye ait hükümler ve emirler buradan yazılırdı. Evâmir maliye kalemi XVIII. Yüzyılda ihdas olunmuştur. Daha evvel her defterdarlığa bağlı olarak ayrı ayrı bulunan Ahkâm-ı maliye kalemleri bu işleri görürlerdi. Papazlara verilen beratlarda bu kaleme bağlı olan piskopos halifeliği kaleminde hazırlanırdı. Piskopos halifeliği 1837 senesinde buradan ayrılıp Divan-ı hümayuna bağlanmıştıM.Sertoğlu.

EVÂİL Arabî ayların birinden onuna kadar olan günlerM.Sertoğlu.

EVANÎ Altın, Gümüş, bakır, pirinç, tunç gibi madenlerden, yahut billur veya çiniden yapılmış sofrâ, kahve takımları, ibrikler, leğenler v.s. hakkında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

EVÂSİT Arabî ayların onundan yirmisine kadar olan günlerM.Sertoğlu.

EVKAF Vakıf, tahsis olunan şeyler. Bu tâbir, cami, mescit, tekke, türbe, medrese, mektep, imaret gibi dinî müesseselerle hayır müesseselerinin masrafı karşılığı olarak muayyen bir mülkün veya paranın gelirini tahsis etmek mânasına kullanılırdı. Vakıf olunan şey; satılmaz, miras olarak kalmaz, kimse tarafından müdahale edilmez ve devletin himayesi altında bulunurdu. Osmanlı imparatorluğu dahilinde gerek Padişahlar ve gerekse sair şahıslar tarafından tesis olunmuş pek muazzam vakıflar vardı. Bugün bunları Vakıflar Genel Müdürlüğü idare etmektedirM.Sertoğlu.

EVKAF-I CELÂLİYE Mevlevî tarikatı kurucusu Mevlânâ Celâleddin Rumî'ye nispet edilerek gelirleri mevlevî tarikatına tahsis olunan vakıflarM.Sertoğlu.

EVKAF-I GAYR-I MAZBUTA (Bak. Evkaf-ı mülhaka)M.Sertoğlu.

EVKAF-I HÜMAYUN Saltanat hanedanına mensup olanlar tarafından tesis olunan vakıflarM.Sertoğlu.

EVKAF-I MAZBUTA Devlet tarafından idare olunan vakıflarM.Sertoğlu.

EVKAF-I MÜLHAKA Devletin nezareti altında olmak şartıyla tesis edenin neslinden gelen ve Mütevelii denilen hususi şahıslar tarafından idare olunan vakıflarM.Sertoğlu.

EVKAF-I SALATİN (Bak. Evkaf-ı hümayun)M.Sertoğlu.

EVLAD-I FATİHAN Rumeli'nin Manastır, Pirlepe, Florina, Radovişte, Ustu-rumca, İştîp, Cuma, Dovran, Avratpaza-rı, Tikveş, Demirhisar, Serez, Zihne, Vo-dina, Yenice, Langaza, Drama şehir ve kasabalarında ve bunların civarında oturan Rumeli fatihlerinin evlâtları ile bE kıta fetholundukça Anadolunun muhtelif yerlerinden getirtilip iskân edilmiş olanlar. Sefer vukuunda bunlar ayrı birlikler halinde iştirak ederlerdi. Buldukları mıntikalarda kendi Çeribaşı'larına tâbi olurlar. Kapıcıbaşı rütbesinde bulunan büyük zabitleri İstanbulda oturarak onları devlet nezdinde temsil ederlerdi. Evlâd-ı Fatihanın muayyen maaşları, vergiden muafiyetleri ve sair imtiyazları varken Tazminattan altı sene sonra bütün bunlar ilga olunarak sair halktan farksız hale gelmişlerdirM.Sertoğlu.

EVLÂD-I UM Ana bir olan kardeşlerM.Sertoğlu.

EVLÂDİYYET (Bak. Mülk Vakıf)M.Sertoğlu.

EVLEK Dönümün dörtte biri. (Bak. Dönüm)M.Sertoğlu.

EVLİYA Veli kelimesinin çoğuludur. Lâkin tekil anlamına kullanılır. Ermiş, keramet sahibi büyük din adamı, Aziz, Fransızlar Saint, Rumlar Aya, Slavlar Sveti kelimesini aynı mânada kullanırlarM.Sertoğlu.

EVLİ YENİÇERİ Yeniçerilerin bekâr olmaları şarttı. Ocağa mensup olanlardan Çorbacı, yani Bölükbaşı veya Yayabaşından daha küçük rütbede bulunanlar asla evlenemezlerdi. Yavuz'un İkinci veziri olan Yunus Paşa ilk defa olarak ocakta bulunan ve pek ihtiyar olan kardeşi için evlenme müsaadesi almıştı. Sonra yalnız ihtiyar olanların evlenmesine müsaade olundu. Lâkin evli bir yeniçeri ne kadar olursa olsun Odabaşı olamazdı. Çünkü bunların daimi olarak kışlarında oturması lâzımdı. Ocağın eski teşkilâtı bozulunca, diğer

yeniçerilerin de evlenmesine göz yumulmuştur. Bunların ulufeleri evlerini idareye yetişmediğinden zamanla ticaret ve esnaflık yapmışlar, bu da ocağın ayrıca zayıflamasına sebep olmuştu. Bunların çocuklarından yetim kalanlara Kuloğan denir, muayyen çağa kadar aylık alır ve sonra Acemi Ocağına kaydolunurlardı. (Bak. Yeniçeri)

EVRAK-I SAHIHA (Bak. Damgalı kâğıt)M.Sertoğlu.

EVSAT CIZYE Orta halli Hıristiyan-lardan alınan cizye. (Bak. Cizye)M.Sertoğlu.

EVVEL-1 SEFER-1 DERYA Eskiden donanmanın denize açılma mevsiminin başlangıcı. Bu mevsim, ilkbaharda başlardıM.Sertoğlu.

E YALAT Eyaletler. (Bak. Eyalet)M.Sertoğlu.

EYALÂT-I MÜMTAZE Osmanlı İm paratorluğuna bağlı hususi imtiyaz anlaşmalarıyla idare olunan eyaletler. Bunlar devlete maktu bir vergi ve bazıları sefer zamanında asker vererek dahili işlerinde tamamen serbest bulunurlardı. Muhtelif tarihlerde görülen Eyalât-ı mümtaze şunlardı: Mekke şerifliği, Mısır hıdivi?ği, Sisam beğliği, Cebeli Lübnan mutasarrıflığı, Kıbrıs adası, Bulgaristan prensliği, Bosna Hersek, Kırım hanlığı, Erdel kiral-lığı, Eflâk-Boğdan voyvodalığı, Aynaroz. Emaret diye de anılan bu teşekküllerden 1908 inkılâbından sonra elde kalanlarının imtiyazları ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

EYÂLET Osmanlı devleti idarî teşkilâtının en büyük parçası, imparatorluk Eyâletlere, eyâletler Sancaklara, Sancaklar Kazalara, Kazalar Nahiyelere bölünmüş haldeydiler. Eyaletler Beğlerbeğiler ve XVI. Yüzyıl ortalarından sonra Vezirler tarafından idare olunmuşlardır. Bunlar; hem idarî, hem de askerî âmir olup eyâletlerde hükümdarı temsil ederler, kazal meselelerden başka her işte mutlak salâhiyet sahibi olurlardı. Hududu en geniş bulunduğu sırada Osmanlı imparatorluğunu teşkil eden eyâletler şunlardı: Rumeli, Bosna, Budin, Kanije, Eğri, Temeşvar, Anadolu; Karaman, Maraş, Sivas, Trabzon, Kefe, Diyarbekir, Şam, Halep, Çıldır, Erzurum, Kars, Van, Rakka, Şehri-zor, Musul, Trablusşam, Girit, Kıbrıs, Cezair-i Bahr-i Şef id (Kaptanpaşa), Mısır, Yemen, Habeş, Basra, Lahsa, Bağdat, Trablusgarb, Tunus, Cezayir-i garb. Eyâletlerin çoğu imparatorluğa

katılmış eski devletlerdi. Bunların arasından sondan dokuz tanesi Salyâneli idi. (Bak. Müstesna Eyaletler)M.Sertoğlu.

EYALET ASKERİ Harb zamanlarında Kapıkulu piyadesi ve süvarisinden ve paşaların kapı halkından başka, eyaletlerden harbe iştirak için gelen veya sair zamanlarda eyaletlerin muhafazasıyla meşgul olan asker. Eyalet askeri dört sınıfı: 1 — Topraklı süvari. (Bak. Tımar); 2 — Yerli kulu askeri. (Bak. Gönüllü); 3 — Serhad kulu askeri. (Bak. Serhadli); 4 — Topraklı süvariden başka olan eşkinciler. (Bak. Eşkinci). Bunlardan başka, Kırım hanlığı, Erdel kırallığı, Eflâk ve Buğdan voyvodalığı gibi bazı emaretler de harb zamanlarında orduya fiilen yardımla mükelleflerM.Sertoğlu.

EYALET DÎVANLARI Her eyalette buluan Vezir veya Beğlerbeğiler, devlet idaresini ve merkezin yüksek hâkimiyetini temsilen kendi nezaretleri altında ts-tanbulda olduğu gibi divan tertip ederlerdi. (Bak. Divan-ı hümayun). Buna Paşa divanı da denirdi. Bu divanda eyaletin âmirinden başka Kadı, Kenar defterdarı, Tımar defterdarı, Paganın tezkerecileri, Subaşı veya Asesbaşı ve saire bulunurlardı. Bu divanda verilen kararlar müracaat sahibini tatmin etmezse merkezdeki Divan-ı hümayuna baş vurmaya hakla olurdu. Burada verilen hükümler, mahalli şer'i mahkeme sicillerine kaydolunurdu. Bazan da merkezden ancak eyaletlerde ve yerinde hallolunabilecek davalar mahallinde şer' ile hüküm buyuruldu kaydiyle buraya havale olunurduM.Sertoğlu.

EYALET KADILARI Bir eyaletin bütün hukuki ve kazaî işlerine bilfiil bakan kadı. Bunlara Mevâlî de denirdi ve üç yüz akça yevmiyeleri vardı. Rumeli kadıları Rumeli kazaskerinin, Anadolu, Suriye, Arabistan ilh... kadıları Anadolu kazaskerlerinin idare ve nezareti altında bulunurdu. Eyalet kadılığının bir adı da Mevle-viyet idi. (Bak. Kadı)M.Sertoğlu.

EYALET VEZİRLERİ Bir eyaleti idare eden vezir. (Bak. Eyalet)M.Sertoğlu.

EYVAN Çardak şeklinde, sütunlu, direkli ve bazan kemerli, üstü kapalı, etrafı açık bina, gölgelik, sayeban, Sayvan, evlerin önünde önü açık, kapalı kısmı, verandaM.Sertoğlu.

EYYAM-I BUHUR 2 Ağustostan 9 Ağustosa kadar devam eden senenin yedi sıcak günüM.Sertoğlu.

EYYAM REİSİ Her şahsa ve her devre uyan, dalkavuk, günün adamıM.Sertoğlu.

EYYUBİLER Son Fatımî hükümdarı Adidüddin'in veziri iken onun ölümüyle hükümdar olan Salâhattin Eyyubî'nin Mısırda kurduğu devlet ve sülâlenin adı. Bu sülâleden on kadar hükümdar gelmiş ve 1171 den 1251 yılına kadar devam etmiştir. Salâhatin Eyyubî, Mısır'dan Şîî Is-maîlîği kaldırarak Sünnî-Şafiîliği kurmuş ve yaymıştır. Kendisi bilhassa Haçlılara karşı olan savaşlarıyla meşhurdur. (Bak. Fatımîler)M.Sertoğlu.

EZANİ SAAT Güneşin batışı 12 itibar olunduğu için her mevsime göre değişen eski alaturka saatM.Sertoğlu.

EZHER Fatımîler tarafından Mısır'ın zaptı ile Kahire'nin teessüsünden sonra bu şehirde 954 yılında kurulan meşhur medrese. Cami-ül-ezher diye de anılır. Hâlâ mevcuttur. (Bak. Fatımîler)M.Sertoğlu.

EZMAYIŞ Tahtadan yapılmış demir temrenli ve çok kuvvetli bir cins okM.Sertoğlu.

FAĞRUR Porselenden yapılmış Çin işi yarı şeffaf her türlü evani. Beyaz çiçekli olursa Hataî, aleladesine Kâsî denirdiM.Sertoğlu.

FEHAMETLÛ Sadrıâzamlar, Mısır hidivleri ve ecnebi prensler hakkında kullanılan unvanM.Sertoğlu.

FAHRİ OYMASI Fahri adlı Bursalı bir sanatkâr tarafından katı' - kesme usulüyle kâğıttan kesilip oyulan ve sonra başka kâğıda veya cama yapıştırılmak suretiyle meydana gelen yazı veya her türlü nakısa verilen isimM.Sertoğlu.

FAHRİYE Bir sairin kendi kendisini övmek için yazdığı şiirM.Sertoğlu.

FAHRİ YENİÇEERİ Ocak teşkilâtı mn adam akıllı bozulduğu XVIII. Yüz yılda muharebe zamanlarında taşra delikanlılarından Yeniçeri Ocağına alınıp kaydolunanlarM.Sertoğlu.

FAKİ Fakih kelimesinden bozmadır. Taşralı okur yazar, köy imamı mânalarına gelirdi. (Bak. Fakih)M.Sertoğlu.

FAKİH islâm şeriatı ve islâm hukuku tatbikatı üzerinde ihtisas sahibi kimseM.Sertoğlu.

FALAKA İki ucunda bir ipin uçları bağlı bir sıırıktan ibaret olan işkence ve ceza aleti. Ayak bilekleri ipele sıırık arasında burularak kaldırılır ve tabanlara sopa ile vurulurdu. Kelime, bir şeyi kolay kaldırmak aleti mânasına olan Lâtince Phlangae sözünden bozmadır. Falaka, Osmanlı imparatorluğu devrinde resmî ceza aleti idi. Bu ceza cumhuriyet devrine kadar mekteplerde dersini bilmeyen veya yaramazlık eden çocuklara da tatbik olunurduM.Sertoğlu.

FALAKACIBAŞI Sadrıâzam, İstanbul kadısı veya Yeniçeri Ağası, Sekbanbaşı şehri teftişe çıktıkları zaman kabahatli bulduklarını cezalandırmak için yanlarında müteaddit falakacı gezdirirlerdi. Bunların başı ve âmiri olan zata Falakacıba-şısı denirdiM.Sertoğlu.

FALYA Eski ağızdan dolma toplan, doldurduktan sonra ateşlemek için barut haznesinden harice açılan delik. Bu deliğin içindeki boru barut ile dolar ve dışarıdan ateşlenirdiM.Sertoğlu.

FALYA ÇANAĞI Havan topu nevinden dik mahrekli topların falyalarının dışarı açılan ağızlarında barutun dökülmemesi için bulunan çukurlukM.Sertoğlu.

FALYA ÇİVİLEMEK Çekilmelerde düşmana terkedilmesi icab eden toplarla, kalede sarılmış bulunanların çıkış hareketleri yaptıkları sırada yaklaşabildikleri topların bir daha işe yaramamaları için falyalarının demir çubuklar sokularak tıkanıp battal edilmesi. (Bak. Falya)M.Sertoğlu.

FÂRISAN Hudut kalelerinde muhafaza hizmetinde kullanılan atlı hisar eri. Ekserisi Ulûfeli, bazıları ise Tımarlı idi-erM.Sertoğlu.

FARZ Dinen yapılması emrolunan şeylerM.Sertoğlu.

FARZ SAHİPLERİ Bir mirastan birinci derecede istihkak sahibi olanlar. Yani kan, koca, baba, büyük baba, büyük baba babası, ana bir oğlan ve kız kardeşler, kız, oğul, oğulun ve onun oğlunun fazı, baba bir ana ayrı kardeşler, babanın anası, büyük babanın anası, ananın ve onun anasının anasıM.Sertoğlu.

FATİMÎLER Mağribde ve sonra Mısır, Şam ve Hicaz'da hükümet sürmüş Şîî - İsmailî mezhebinde bir islâm devleti ve sülâlesi. Kurucusu Ubeydullahül Mehdi, kendisinin Hazreti Fatımamn ve dolayısıy-le Peygamberimizin neslinden olduğunu iddia ettiği için devletine bu ismi vermiştir. Şam civarında doğmuş, Abbasoğul-larının takibine uğrayarak Magribe Sicil-mase şehrine gitmiş, orada hapsolünmüş, sonra taraftarları vasıtasıyla kurtularak 909 yılında kendisini sultan ve halife ilân etmiştir. 14 hükümdar yetiştiren Fatımî-ler zamanla Mısır'ı, Suriye'yi, Şam'ı, Hicaz ve Yemen'i, Diyarbekir, Musul v& Kûfe'yi ele geçirmişlerse de sonra zayıflayıp Mısır'a çekilmişlerdir. Son hükümdar Adidüddin varis bırakmadan ölünce Salâhaddin Eyyubî 1171 de onun yerine geçip Eyyubî devletini kurmuştur. (Bak; Eyyubîler). Kahire şehrini kuran ve Ez-her medresesini tesis eden FatımîlerdirM.Sertoğlu.

FATİH Bir memleketi veya meşhur şehri, kaleyi fetheden, alan kimseye verilen unvan. En meşhuru İstanbul'u alan ü. Mehmed'dirM.Sertoğlu.

FATİH DAR ÜŞ-ŞİFASI Fatih tarafından yaptırılıp 1470 te açılan hastahane. Buranın hastalara mahsus ayrı bir imareti de vardı. Dârüşşifanın iki tabibi ile-yardımcıları, bir eczacısı, bir göz hekimi ve bir cerrahı vardı. Bundan maada kâtibi hastabakıcıları, vekilharcı, ambar memuru, kapıcısı bulunuyordu. Burada yatan hastalardan başka, ayakta tedavi için gelenler de haftada bir gün muayene edilirdi ve ilâçları bedava olarak verilirdiM.Sertoğlu.

FATİH İMARETİ Fatih'in, cami, medrese ve darüşşifa ile beraber yaptırdığı meşhur imaret. Burada günde iki defa yemek pişer ve medreseler talebe-leriyle hastahane ve kütüphane memurları, külliye'nin bütün müstahdemleri, misafirler ve fukara olmak üzere her övünde-bin kişi yemek yedi, imarette bir kâtip-,bir vekihlarç, bir kilerci, iki süpürücü, bir kandilci, altı aşçı, altı ekmekçi, bir buhurdana, iki bulaşıkçı, bir et hamalı bir odun hamalı ve sair müstahdemler vardı. Sabahlan piriñ çorbası, akşamları buğday aş, et yahnisi, sebze, zerde, cu--ma geceleri -ve ramazanlarda zırva, ak-şiaş. üzüm hoşafı, soğan turşusu imarette verilen yemeklerdendi. Ekmek yerine ise fodla verilirdi. (Bak. Zırva, Akşiaş, Fodla). Yemek harici zamanlarda imarete gelenlere fodla ile bal veya pekmez ve peynir

ikram olunurdu. Kabak zamanı, kırk gün kabak pişmesi âdetti. Kabak tadı verdi sözü bundan kalmadırM.Sertoğlu.

FATİH MEDRESELERİ Fatih tarafından yaptırılan caminin kuzey ve güney taraflarında inşa olunan dörderden sekiz medrese. Bunlara Sahn-ı seman da denirdi. Bu medreselerde, ilahiyat, Edebiyat, Hukuk ilimleri okunurdu. Sekiz medresenin her birinde Musıla-ı sahn denilen yüksek tahsile hazırlayıcı kısımlar da vardı ki bunların bir adı da Tetümme medreseleriydi. (Bak. Medrese). Yüksek tahsil talebesine Danişmend, öbürlerine Suhte-Softa denirdi. Her medresede elli akçalık bir müderris, yani profesör ve yirmi beş akça yevmiyeli bir Muid yani müderris yardımcısı ve müzakereci bulunurdu. Dânismentler de iki akça yevmiyeli idiler ve musılardan daha küçük olan medreselerin Çömez denilen talebelerine ders verirlerdiM.Sertoğlu.

FATMA SULTAN SARAYI (Bak. Paşakapısı)M.Sertoğlu.

FAYTON Dört kişilik açık, körüklü, mükemmel yaylı, lâstik tekerlekli, çift atla çekilen binek arabası. Otomobilln yayılmasından evvel en çok kullanılan araba şekli bu idi. Tamamen ortadan kalkmış gibidirM.Sertoğlu.

FAZİLETLÜ ilmiye sınıfından İstanbul ve haremeyn payelerine yükselmiş olanlara mahsus unvanM.Sertoğlu.

FECR-İ ÂTİ 1908 de Meşrutiyet inkılâbından sonra teşekkül eden ebedî topluluğun adı. Buna mensub olan şair, romancı ve hikayeciler şunlardı: Celâl Sahir, Ahmed Haşim, Emin Bülent, Hamdullah Suphi, İzzet Melih, Ali Canip, Faik Âli, Fazıl Ahmed, Fuad Köprülü, Yakup Kadri, Ahmed Samim, Emin Lâmi, Tahsin Nahit, Cemil Süleyman, Refik Halit, Abdülhak Hayri, Sahabettin Süleyman, Ali Süha, Mehmed Behçet, Mehmed Rüştü, Müfit Ratip. Fecri Aticiler, umumiyetle hiçbir prensibin müdafiliğini yapmamışlar ve muayyen bir sanat telâkkisi etrafında birleşmemişlerdi. Bu yüzden çabuk dağılmışlar, içlerinde hakiki kıymet sahibi olanlar müstakil olarak ebedî faaliyetlerine devam etmiş, öbürleri ise unutulup gitmişlerdirM.Sertoğlu.

FEDA Düşman esirlerini muayyen bir para karşılığında veya düşmanın aldığı esirlerle değiştirmekM.Sertoğlu.

FEDAİ (Bak. Dalkılıç)M.Sertoğlu.

FEDDAN Daha ziyade Mısır'da kullanılan bir cins arazi ölçüsü. Takriben dört dönüme karşılıktıM.Sertoğlu.

FEKKİ LENGER Geminin demir almasıM.Sertoğlu.

FEKK-İ RAKABE Bir esiri azad etmekM.Sertoğlu.

FELEKİYYAT Astronomi ilmiM.Sertoğlu.

FELEMENK GURUŞU (Bak. Esedî)M.Sertoğlu.

FENERLİ KAPTAN (Bak. Bahriye Azabları)M.Sertoğlu.

FENERLİLER Divan-ı hümayun ter cümanlığında ve XVIII. Yüzyıldan itibaren Eflâk ve Boğdan beğliklerinde bulunmuş olan Fenerli Rumlar. Bunlar, merkezi Fener'de bulunan patrikhanenin etrafında toplanmış oldukları için bu ismi almışlardı. İstanbul'lu ve Egeli eşraf ailelerine mensuptularM.Sertoğlu.

FENERLİ REİS Devlete ait gemilerin yüz elli akçaya kadar ulûfeli olan kaptanlarıM.Sertoğlu.

FER' Ok müsabakalarında hedefe bir sayı fazlasiyle ok isabet ettirilmesiM.Sertoğlu.

FERACE Çarşafın yayılmasından evvel Türk kadınlarının sokakta giydikleri üst elbisesi. Çuhadan softan veya fantazi kumaştan yapılırdı. Renkleri daha ziyade koya iken sonraları açık renk feraceler de yapmışlardı. Kolları, yeneri ve bedeni bol ve uzun olur, boyuna kadar olan kısmı örterdi. Baş kısmına ise kolalı, ince beyaz bir örtü örtülür, buna da yaşmak denirdi. Yaşmak, kaşlar ve gözler hariç, yüzün geri kalan tarafını örtmek üzere iki parçadan mürekkepti. Bundan başka, 1848 yılından sonra ilmiye sınıfına mensup olanların giydiği, bol yenli uzun üst, elbisesine de bu isim verilmiştir. Buna Biniş de denirdi. (Bak. Biniş). Tanzimattan evvel sarayın ileri gelen bazı erkânı ferace giyerlerdi. Bunların kürklü olanı da vardıM.Sertoğlu.

FERACE ATMAK Ok atımı müsabakalarında okun kısa düştüğünü anlatan işaretin verilmesiM.Sertoğlu.

FERACE SAMUR KÜRK Samur kürkle kaplı ferace. Şehzadeler, babalarının sağlığında saraydan çıktıkça bunu giyerlerdiM.Sertoğlu.

FERAHÂBÂT KÖŞKÜ Çırağan sarayı yapılmadan evvel onun işgal ettiği saha dahilinde bulunan ve vaktiyle Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya ait olan köşkM.Sertoğlu.

FERAHFEZA KÖŞKÜ 1751 yılında, L. Mahmud zamanında Beşiktaş'ta yapılan meşhur köşklere biri. Dolmabahçe sarayı yapılırken yıktırılmış ve yeri onun ahası dahilinde kalmıştırM.Sertoğlu.

FERAHI Eskiden askerlerin feslerinin üstüne diktikleri sarı yuvarlak tepelik. Bugünkü inzibat erlerinin vazifesini gören eski kanun'ların boyunlarına taktıkları ve üzerinde kanun yazısı bulunan hilâl şeklinde pirinç ince levhaM.Sertoğlu.

FERÂİZ İslâmî ilimlerden şer'i usullere göre miras taksimini gösteren ilimM.Sertoğlu.

FERAŞET-1 ŞERİFE Mekke ve Medine'deki mukaddes ve mübarek makamların süpürülüp temizlenmesi ve temiz durmasına dikkat olunması vazifesi. Mukaddes sayılan bu vazife Allahın muhtelif isimleri sayısına uyularak doksan dokuz hisse addolunmuş, her hisse on altı kırat itibar edilmişti. Bunun kırk sekiz kıratına padişahlar, yirmi dört kıratına valide sultanlar sahip olur, öbürleri de gözde bulunan bendegâna beratla tevzi edilirdiM.Sertoğlu.

FERHANÂBÂD KÖŞKÜ Fatih tarafından Beykoz'un ilerisinde Tokat bahçesinde yaptırılan köşk. Fatih, Tokat'ın, zaptını burada duyduğu için köşke bu ad verilmişti. Ferhan, sevinçli demektirM.Sertoğlu.

FERİK Türk ordusunda 1934 yılına kadar kullanılan bir askerî rütbe adı olup bugünkü Tümgeneralliğe muadildir. Bu rütbe sahipleri Paşa diye anılan sınıftandı. Ferik rütbe ve unvanı 1830 yılında ihdas olunmuştur. Hassa ferikliği ve Mansure ferikliği olmak üzere iki kısımdı. Hassa ferikleri Hassa ordusunda bir fırka, yani tümene kumanda eden, Mansure ferikliği ise Asâkir-i mansure'nin fırka kumandanına denirdi. (Bak. Asâkir-i Mansure). Feriklik rütbesinin, teşrifattaki msvkii 1835 senesinde mülkî rütbelerin Saniye Sınıf-ı Evvel mütemayizi ve ilmi rütbelerin Anadolu Kazaskerliği ile muadil tutulmuştu. Üç sene sonra tertipte ise ûlâ ve Rumeli

Kazaskerliği derecesinde addedildi. 1847 tarihinde ise Feriklik, ûlâ evvelliği, İstanbul payesi ve Rumeli beğ-lerbeğiliği ile aynı derecede oldu. 1903 senesinde Feriklik ile Müşirlik arasında bugünkü Korgeneralliğe ve icabında Orgeneralliğe bedel olmak üzere Birinci Feriklik rütbesi ihdas edilerek mülki rütbelerden Bâlâ'ya karşılık tutuldu. Feriklerin ismi zikrolunmadan evvel Saadetlû denir ve sonunda Hazretleri tâbiri kullanılırdı, (Saadetlû Ahmet Paşa Hazretleri) gibiM.Sertoğlu.

FER'İYYE SARAYLARI Beşiktaş'la Ortaköy arasında bulunan üç kısımdan mürekkep saraylar. Bu saraylarda, kışlık dairesi bulunmayan ve padişahın münasip gördüğü hanedan âzası otururdu. Abdülâziz, hal'inden sonra evvelâ Topka-pı sarayına götürülmüş, sonra V. Murad'a müracaatı üzerine Fer'iyye sarayına naklolunmuş ve burada 1876 yılının 4 Haziranında intihar etmiştir. Bu saraylar, bugün mektep olarak kullanılmaktadır. (Kabataş Lisesi ile Galatasaray iaşesinin kızlar kısmı)M.Sertoğlu.

FERMAN Padişahın herhangi bir me-selsye ait olan resmî emri. Bunun yazılı şekli. Bazan az çok ayrı yerlerde kullanılmakla beraber, Biti, Hüküm, Misâl, Tevki, Yarlığı, Nişan, Berat, Menşur da tamamen aynı mânadadır. Bir fermanın üzerinde ve yukarısında evvelâ nüve şeklinde Allanın ismi kısaca zikrolunduktan sonra altına tuğra yazılırdı. (Bak. Tuğra). Bundan sonra yazılan şeyin Ferman, Bsrat, Tevki ilh... olduğu, daha sonra da gönderilenin resmî elka-bı ve ismi, fermanın gönderilmesinin sebebi, hükümdarın arzu ve emri, istenen şeyin gayet açık ifadesi, emrin yerine getirilmesinde muvaffakiyet hâsıl olması hakkında dua ve nihayet tarih ve fermanın yazıldığı yer zikrolunurdu. Fermanlar, ait olduğu meseleye göre Divan-ı hümayun kalemlerinden birinde yazılır, hülâsası Divan sicillerine kaydolunur. (Bak. Divan Sicilleri). Sonra Tevkiî veya Nişancı denilen yüksek memur tarafından tuğralamp gönderilir veya elden sahibine verilirdi. (Bak. Tevkiî, Nişancı). Ferman, vâsıl olduğu yerde evvelâ kadı tarafından tetkik olup sahte olmadığı anlaşıldıktan sonra şer'î mahkeme siciline kaydolunup bu kayıt fermana işaret olunduktan sonra hükmü yürüdü. (Bak. Şer'î Mahkeme Sicilleri). Fermanlar, divanî yazı ile gayet itinalı şekilde yazılıp bazılarına tezhip de yapılırdı. Bazan tuğraların yanına padişahlar el yazı-lariyle emrin yapılmasını kısaca

yazarar-dı. Tanzimattan sonra fermanlar ancak muayyen meselelere inhisar etmiş ve bunun yerini İrade almıştır. Hatt-ı hüma-yan'lar da aynı kıymeti haizdi. (Bak. îrade, Hatt-ı hümayun)M.Sertoğlu.

FERMAN GEMİSİ Çanakkaleden gelip geçen gemilerin geçiş müsaadelerini kontrola memur olan gemiM.Sertoğlu.

FERMANLI Herhangi bir suçu ve bilhassa devlet otoritesi aleyhine bir hareketi irtikâp edip ele geçmiyen, lâkin hakkında cezalandırılma fermanı çıkmış olan kimse. Fermanla tâyin olundukları için binbaşı rütbesinden yukarı olan subaylar hakkında vaktiyle kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

FERMENE Dejiâ, ziyade Rumeli'de giyilen hiç boş yer kalmamak üzere baştan başa kaytanla işli kısa, kolsuz ve önü kavuşmayan yelek. Çuhadan veya kadifeden yapılır, iki kat sert astarlı olurdu. Yalnız sivil halka mahsustu. Kolay süâh işlemediği için devrinde pek rağbet kazanmıştı. Fransızca süs mânasına olan para-ment kelimesinden bozmadır. Eskiden fermene yapılan ve Galatada bulunan bir sokak bugün hâlâ Fermenciler diye anılmaktadır. Bunun gibi Kapalıçarşıda vaktiyle fermena yapıldığı için Fermenciler adını almış bir yer vardırM.Sertoğlu.

FERRAŞ Müslüman mabetlerinin temizliğine bakmakla ve mefruşatına nezare etmekle vazifeli kimse. Mekke ve Medine'deki mukaddes ve mübarek makamları süpürüp temizliyenler hakkında da kullanılırdı. (Bak. Feraşet-i Şerife)M.Sertoğlu.

FERSAH Bir yol ölçüsü. Farsça fersenk kelimesinden arapçaya geçmiştir. Takriben üç mile veya atla bir saatte alınan mesafeye bedeldi, iran'da bir fersah 6000 zira, yani 4.448 metre itibar olunmuştu. Arap fersahı ise 5.762.8 metreye tekabül eder. İstanbul'da, Üsküdar'dan Kadıköyü'ne kadar olan mesafe bir fersahtırM.Sertoğlu.

FERTUTE Harbde esir alınan kadınların en yaşlısına verilen isim. (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

FER VE Kürk kaplanmış olan giyecek şeyM.Sertoğlu.

FERVE-İ BEYZA Şeyhülislâmların resmî elbisesi olan beyaz kürkM.Sertoğlu.

FERVE-İ MURABBA Kabaniçe'nin diğer adı. (Bak. Kabaniçe)M.Sertoğlu.

FERZEND-t BEVVAB Kapıcıların Acemi Ocağına alınan çocukları. (Bak. Kapıcı)M.Sertoğlu.

FERZEND-İ ÇAVUŞ Çavuşların Acemi Ocağına alınan çocukları. (Bak. Çavuş)M.Sertoğlu.

FERZEND-t SİPAH Sipahilerin Acemi Ocağına alınan çocukları. (Bak. Sipah)M.Sertoğlu.

FES Fas şehrinde yapıp buradan yayılan yün kşçeden kırmızı başlık. Çok daha eskiden Anadoludaki Roma ve Bizans kolonilerinde azad edilen esirlerin kırmızı başlık giymesi âdet olduğundan büyük ihtilâli müteakip Fransa'da kısa bir zaman revaç bulmuş, oradan Yunan .adalarına sirayet etmişti. Osmanlılarda, bostancılar kırmızı barata giyerlerdi. Buna fes de denir ve bazı yeniçeriler tarafından kullanılırdı. Fesin Osmanlılarda resmî serpuş olması yeniçeriliğin ilgasından sonradır. 1828 de <çıkan bir nizamname ile resmen kabul olunmuştur. Bu suretle kavuk tarihe karışmış oldu. Evvelâ Tunus'tan elli bin ,fes getirtildi, sonra 1883 te izmit'te ve 1835 te İstanbul'da Defterdar semtinde fes-;hane adlı fes imalâthaneleri kuruldu. Ma-.mafihten ihtiyaca kâfi gelmediğinden dışardan ve bilhassa Avusturya'dan daima ithal olunurdu. Mecidiye, Aziziye, Hamidi-ye, Ali Kurna, Zuhaf, Sıfır numara, Hasırlı, Silk gibi cinsleri vardı. 1925 yılında çıkan bir kanunla giyilmesi yasak edilmiş ve resmî serpuş olarak şapka kabul olunmuştur. Lâkin bazı islâm memleketlerinde hâlâ kullanılmaktadırM.Sertoğlu.

FETHİYE CAMİİ XIV. Yüzyıla doğ ru inşa edildiği tahmin olunan Mariya Pamarisios adlı bir Bizans kilisesi iken İstanbul'un f etilinden sonra birkaç zaman için patrikhane ittihaz olunan ve III. Murad zamanında camiye tahvil edilen mabet. Bu mabedin bulunduğu İstanbul'un bir mahallesi. Şimdiki mihrap kısmı cami olduktan sonra Türkler tarafından yapılmıştır. Sadnâzam Koca Sinan Paşa tarafından ise medrese kısmı ilâve olunmuşturM.Sertoğlu.

FETH ÜL-tSLAMTuna üzerinde, Belgrad'ın doğu tarafında meşhur bir kale olup Belgradla aralarında sıra ile Or-sova, Güvercinlik, Semendre, Hisarcık kaleleri vardıM.Sertoğlu.

FETİHÇİ Eskiden askerî birliklerin kadrosunda bulunan ve bilhassa sefer zamanlarında dua makamında olarak fetih suresi okuyan kimseM.Sertoğlu.

FETİHNAME Bir yer zaptolunduğu zaman hükümdar tarafından komşu hükümdarlara, valilere ilh... gönderilen ve fethi bildiren resmî mektup. Bütün islâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Türklerinde de bu âdet vardı. Fetihnâmebr yalnız dost devletlere değil, gözlerini korkutmak ve müteessir etmek gayesiyle düşman devletlere de gönderilirdi. Yapılan muharebenin tarihçesi makamında oldukları için bu noktadan bilhassa değerleri vardırM.Sertoğlu.

FETVA islâm dinine ait şer'î ve hukukî bir meseleye hüküm mahiyetini taşımamak üzere erbabı tarafından verilen mütalâa cinsinden cevap. Fetvayı verena Müfti, onun tedvin ettiği delillere dayanarak hüküm verene Kadı denirdi. (Bak. Müfti, Kadı)M.Sertoğlu.

FETVA EMİNİ Şeyhülislâm dairesinde bulunan ve şeyhülislâmlara sorulan şer'î meselelerin cevabını hazırlamakla ve şer'i mahkemelerce verilmiş ilâmları tetkik etmekle görevli bulunan memur. Bu memuriyet, Kanunî zamanında ihdas edilmiştirM.Sertoğlu.

FETVAHANE Fetva eminlerinin şeyhülislâm kapısındaki dairesi. (Bak. Fetva emini). Bu dairede fetva emininden başka Muavin, İlâmat müdürü, Müsevvid gibi memurlar bulunurduM.Sertoğlu.

FEVZİYE Yeniçeri Ocağı ilga olunduktan sonra Şehzadebaşı'ndaki Eski odalar yıktırılmış ve bu yerin adına II. Mah-mud'un emriyle bu isim verilmişti. Bugün hâlâ bu semtte Fevziye caddesi adlı bir cadde ve Eski odaların Şehzade camii'ne açılan kapısının yerinde Fevziye çarşısı mevcutturM.Sertoğlu.

FEY Eskiden düşmandan harbsiz olarak alınan mal ve arazi hakkında kullanılan bir tâbir. Harble aknan şeylere ise Ganimet denirdi. (Bak. Ganimet). Fey, ganimet gibi olmayıp tamamı Beytülma-le, yani devlet hazinesine aitti. Bunun gibi, mirasçısı kalmadan ölen kimselerin malı ile Cizye, Haraç ve İkta olunan arazinin aşarı ile madenlerden gelen varidat Fey oddolunmuştur. Peygamberimiz efendimiz (S.S.) zamanlarında Fey tamamen halka dağıtılırdı. Hz. Ebubekir (R.A.) devrinde de bu usul devam etmiş ve Hazreti Ömer (R.A.) ganimet harici olan gelirleri taksimden vazgeçerek hıfzı

usulünü vaz etmiştir. Bu suretle Beytülmal denilen devlet hazinesi mücerret bir tâbir olmaktan çıkıp fiilî ve müşahhas bir hal almış olduM.Sertoğlu.

FEZLEKE Kısa, kısaltılarak yazılmış şey. Divan günleri şikâyetçilerin istekleri Çavuşbaşı tarafından kısaca yazılarak divan sırasında Sadrıâzama arzolu-nurdu. Buna da fezleke denirdiM.Sertoğlu.

FINDIK Eski yivsiz tüfeklerin mermilerine verilen isimM.Sertoğlu.

FINDIK ALTINI III. Ahmed zamanında 23 ayar ve 3.4575 gram ağırlığında olmak üzere kesilen altın para. Bundan sonra kesilen altın paralar ekseriya bu isimle anılmış, yalnız ağırlıkları ayrıca zikrolunmuştur. Bir buçuk fındık, iki fındık gibi. Bunların ilk kesilişlerindeki adı Cedid zer-i-Istanbul iken Mısır'da evvelâ Zencirli ve sonraları fındık altını adı bilhassa III. Mustafa devrinde ve 1788 tarihinden itibaren İstanbul'da yayılmıştırM.Sertoğlu.

FINDIKI (Bak. Fındık Altını)M.Sertoğlu.

FINDIK SERPMEK Yeniçerilerin muharebeler sırasında saf şeklinde ve kitle halinde hep birden tüfek ateşi açmalarıM.Sertoğlu.

FIRAK-I DALLE İslâmda ehli sünnetten, yani doğru inanıştan sapan mezhepler. Bunlar, 72 tane idi. Başlıcaları Mutezile, Şia ve Havariç'tir. (Bak. Ehli Sünnet)M.Sertoğlu.

FIRIN MAHBESİ Topkapı sarayının bahçesinde, Bostancı fırınının yanında bulunan hapishane. Sarayda tevkif olunan devlet ricaline işkence yapılmasına mahsustu. (Bak. Bostancı Ocağı)M.Sertoğlu.

FIRKA-İ NACİYE İslâmda, doğru inanıştan sapmamış olan mezhep sahipleriM.Sertoğlu.

FIDYE Esir olan bir kimsenin esaretten kurtulması karşılığında verdiği para. Oruç tutamıyacak kadar ihtiyar veya hasta olanların bir günlük oruca karşılık bir fakire verdikleri iki övünlük yemekM.Sertoğlu.

Fİ-İ MİRÎ Devlet tarafından konmuş, fiyatM.Sertoğlu.

FİLANDİRE Felemenk'e (Hollanda) Osmanlılar tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

FİLAR Sarayda giyilen ökçesi hafif, terliğe benzer bir cins ayakkabı. Büyücek yazma mendilM.Sertoğlu.

FİLBAKAN Saray deveçilerinin son bölüğünde bulunan ve fillere bakmakla görevli olan iki kişiM.Sertoğlu.

FİLDAMI Fillere mahsus ahır. İstan-bulda Sultan İbrahim tarafından Sultanahmed'de Eski mehterhane binasının bulunduğu yerde böyle bir ahır yapılmıştı. Sarayda bulunan kadınlar buraya giderek filleri seyrederdiler. Bir de Yedikule ile Bakırköy arasında VIII. Yüzyılda yapılmış olup Hebdemon (Bakırköy) sarnıçlarına su veren ve bugün artık mevcut olmayan üstü açık su sarnıcı, Osmanlılar devrinde bir aralık Fildamı olarak kullanılmış ve bu yüzden Filhâne diye anılmıştırM.Sertoğlu.

FİLHANE (Bak. Fildamı)M.Sertoğlu.

FİLİBE NAZIRI Filibede yetiştirilen pirince nezaret etmeye memur kimseM.Sertoğlu.

FİLİKA Daha ziyade kürekle ve nadiren yelkenle yürüyen güvertesiz, alçak ve küçük gemiM.Sertoğlu.

FİLİKACİYAN-I SADR-I ALİ Sadrı-âzamlara mahsus filikalarda kürek çeken kimseler olup kendileri Acemi Ocağı ef-radındandıM.Sertoğlu.

FİLİNTA Kısa namlulu, hafif, çakmaklı tüfek. Sonraları Martin ve mavzerlerin küçüğüne de bu isim verilmiştirM.Sertoğlu.

FİLORDİN Floransa'ya Osmanlılarca verilen isimM.Sertoğlu.

FİLORİ XI. Yüzyıldan evvel Floran-sa'da basılan ve üzerinde zambak resmi bulunan flöri veya florin adlı altın paraya ve umumiyetle Batı memleketlerinde basılan altınlara Osmanlılar tarafından verilen isim. Buna Filuri de denirdi. (Bak. Duka Altını)M.Sertoğlu.

FİLORİCİYAN (Bak. Eflâkan)M.Sertoğlu.

FİLURİ (Bak. Filori)M.Sertoğlu.

FİRÂDE Darphanede kullanılan nizamî ayar. Altın için binde 916 2/3, gümüş için 930 idiM.Sertoğlu.

FİRANÇE Fransaya Osmanlılar tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

FİRENGİ DELİĞİ Gemilerin güver tesinde bulunup suların denize akması için kenarlarda açılmış deliklerM.Sertoğlu.

FİRENGİSTAN Osmanlıların Avrupa'ya verdikleri isimM.Sertoğlu.

FİRENK Evvelâ Fransızlara ve sonra bütün Avrupalılara Osmanlılarca verilen isimM.Sertoğlu.

FİRKATE ince donanmanın ağır ge-mîferindedir. Ondan, on yediye kadar oturaklı, yani kürekli idi. Her küreğini iki üç kişi çekerdi. Harb zamanında içinde seksen levend bulunurdu. Ayrıca her firkatede bir reis, bir kılavuz, bir çavuş, bir marangoz, bir kalafatçı, bir topçubaşı, altı sudegabo, yani böylece on iki gedikli ayrıca elli sekiz taşralı nefer bulunurdu. Firkateler, çektiri nev'indendi. ince donanma haricinde vazife aldıkları zaman çok süratli olduklarından karakol ve irtibat vazifesi görürlerdi. İsim, aynı mânada olan italyanca Frigate sözünden alınmıştır. (Bak. Çektiri, Hafif Donanma, Sudeyabo, Kalyoncu)M.Sertoğlu.

FİRKATEYİN Üç direkli, hem güvertesinde hem ambarında otuzdan yetmiş kadar topu olan bin beş yüz kadar mürettebatlı, yalnız yelkenle yürüyen ve yelken donanımı tam, ağır harb gemisi. Güvertesinde top bulunmayanlara Meze, firkateyn bulunanlara Kapak denirdi. Bir firkateynde reis, muavin, ikinci, üçüncü, dördüncü reisler olmak üzere 30 kişi, 2 yelkenci, 20 muhtelif vazifeli büyük subay, bir aşçı, bir hekim, bir imam, 20 filikacı, 2 topçubaşı, 22 sudagabo, 5 hum-baracı, 5 marangoz, 3 kalafatçı, 12 çavuş ve 16 mîrî esir bulunurdu. Böylece 151 gediklisi, 299 taşralı neferi vardı. Le-vendler buna dahil değildiM.Sertoğlu.

FİSEBİLİLLAH Allah yolunda, Allah uğrunda mânasına gelen bir tâbirM.Sertoğlu.

FİSKE ŞAMDAN Cami ve türbelerde diğer mum ve şamdanları yakmağa mahsus küçük el şamdanıM.Sertoğlu.

FİTİL 0.02505541 gram. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

FİTİLLİ TÜFEK Ağızdan dolma ve ateş etmesi için fitille tutuşturulan eski bir cins tüfekM.Sertoğlu.

FİTİL OTU Barutun diğer adıM.Sertoğlu.

FİTNE Ayaklanma, ihtilâlM.Sertoğlu.

FLÂNDRA Harb gemilerinden kumandanlara mahsus geminin grandi direğine çekilen ensiz, uzun sancak. Kaptan-paşaın dört köşe sancaklarının altına da (çatal flândra) çekilirdi. Limanda bulunan donanmanın flândra çekmesi, birkaç gün sonra sefere çıkacağına alâmet sayılırdıM.Sertoğlu.

FODLA Bugünkü ramazan pideleri gibi ince, özsüz hamurdan, fazla mayah, ekşice, lezzetli, kolay kopan bir ekmek. Daha ziyade imaretlerde pişerdi. Bundan başka, sarayda pişen ekmek de fodla cinsinden olduğu gibi ocak fırınlarında bir kısım yeniçeriler için de pişerdi. Ocakta pişen fodla, av köpeklerine de verilirdi. (Bak. Fodla fırını)M.Sertoğlu.

FODLA FIRINI Fatih tarafından, av köpeklerinin yiyecekleri için ihdas edilen fırın. Yeniçeriler, kendilerine ait ekmeği kendileri tedarik ettikleri için fodlanın hepsine şümulü yoktu. Fodla fırını asıl Sekban, Zağarcı ve Haseki ortalarında beslenen av köpekleri için kurulmuş olduğundan bir adı da Sekban fırını idi. Ayrı bir bölük addedilen bu fırında Acemi Oğlanları çalışırlardı. Fırının en eskisine Halife yahut Kalfa, bir derece aşağısına ha-murkâr, daha sonra gelene Simitçi denirdi. Bir de masrafların hesabına bakan kâtip vardı. Bu fırın, Ayasofya civarındaydı Ayrıca bir kantarcısı, bir tamircisi, bir ambarcısı, bir sayıcısı, dağılan fodlayı yazan Küçük fodla kâtibi adlı bir de kâtibi vardı. Fodla fırınından Yeniçeri Ağası, Sekbanbaşı, Yeniçeri Kâtibi ve Kethüdası, fırın mensupları, Sekbanlar, Zağarcılar, Seksoncular, Turnacılar, 67, 66, 49 uncu cemaatlar, Acemilerin büyük ağaları, Ağa imamı, Başçavuş, Kul kethüdası, Muhzır-başı, Yeniçeri kalemi mensupları, Orta camisi hatibi ve Kethüda yeri fodla alırlardıM.Sertoğlu.

FODLA HARAN Fodla yiyiciler demektir. Fakir ve kimsesiz yeniçeri yetinverlerinden Ocaktan tayın ve maaş alanlar hakkında kullanılan bir tâbirdirM.Sertoğlu.

FODLA KÂTİBİ Fodla fırınının harç ve masraflarını gösterir defterlerini tutan kimse. Terfi ederse Yeniçeri kâtibi olurdu. (Bak. Fodla fırını)M.Sertoğlu.

FONYA Eski toplara ateş vermek için falya deliğine konulan alet. Buna Funya da denirdiM.Sertoğlu.

FORSA Kürekle yürüyen gemilerde kürek çekmeye memur harb esirleri. Bunlar, birer ayaklarından buldukları yere çakılı bulduklarından kaçamazlardı. Kürek cezasına mahkûm mücrimler de aynı muameleyi görürlerdi. Bunlara Payzen denirdi. Gemilerde harb esirlerine kürek çektirmek usulü XVI. Yüzyıla kadar pek revaçta iken tedricen yalnız yelkenle yürüyen gemilerin öbürlerinin yerini alması üzerine forsalar azalmıştır. Yalnız harb zamanlarında forsalara tam itimat caiz olmadığından, hattâ çok zaman tehlikeli anlarda kendilerine cebren dahi iş gördürülmediğinden gemilerde kürek çekenlerin ancak yarısı forsalardan, öbür yarısı kürekçilerden seçilirdi. Gardiyanbaşı veya Vardiyanbaşı nezaret ederdiM.Sertoğlu.

FORSA ZİNDANI Tersanede, herhangi bir sebeple gemilerde bulunmayan Forsaların hapsolunduğu yer. Burası, hiçbir forsanın kaçamayacağı kadar mükemmel bir hapishaneydiM.Sertoğlu.

FRIKYA Afyon, Eskişehir, Kühatya mıntıklarının eski çağlardaki adıM.Sertoğlu.

FUKARA AŞI imaretlerde pişen yemeklerden ve fodladan oraya devam eden herkes istisnasız istifade ederdi; bazı kimseler ise berat veya emirle aş sahibi olup kendi kabına aldığı yemeği istediği yerde yer veyahut satardı. Bu şekilde beratla tasarruf olunan yemeğe fukara aş denirdiM.Sertoğlu.

FUKARA DEVESİ Hac kafilesine iştirak eden fakirlerin eşyasını taşımak ve yoruldukları zaman kendileri binmek için devlet tarafından tahsis olunan develer, Hususi hizmetçileri olup istirahat yerinde develere yüklü olan fukara çadırlarını onlar kurar, fakirler içinde istirahat ederler ve meş'aleler yakılıp erzak tevzi olunurduM.Sertoğlu.

FUNYA (Bak. Fonya)M.Sertoğlu.

FUSUL-İ ERBAA Dört mevsimM.Sertoğlu.

FUTA Bele bağlanan önlük yerine kullanılan peştemal. Ekseriya koyu renklerde olurduM.Sertoğlu.

FÜLÛS-I AHMER Araplar tarafından basılan bakır para, mangır. Lâtince fol-lis'den bozmadır. Fülûs çoğuldur. Tekili fels'dir. Lâkin tekil halinde nadiren kullanılırM.Sertoğlu.

FÛRUĞ Evlâtlar, torunlar ve torunların çocuklarıM.Sertoğlu.

FÛRUK-I DALLE(Bak. Fırak-ı Dalle)M.Sertoğlu.

FÛTÛVVET Anadolu'da XIII. Yüzyıldan beri meydana çıkmaya başlayıp daha sonra muntazam ve teşkilâtlı bir hale gelmiş olan dini - iktisadi zümrelerin, esnaf ve zanaatkar birliklerinin umde ve nazariyelerine topluca verilen isim. Son tetkiklere göre, muayyen iktisadî esasların zamanla hüviyetini kaybetmemesini temin için dinî prensiplere bağlanmasından doğmuştur. Bu dinî esaslar ise sün-nî - Ortodoks Müslümanlıktan ziyade batı-nî - Heterodoks - itikada meyyaldi. İstihsalde standardizasyonu muhafaza, malı piyasaya arz etmekte ve fiyat meselesinde birlik, kalitede muayyen bir seviye, kuvetî bir ticaret ve esnaf ahlâkı, kazançta muayyen topluluklar içinde iştirak bunların esas prensiplerindendir. Fütüvvetin ahlâkî cephesinde dört ana prensibi vardı: 1 — Kuvvetli ve galip vaziyette iken affetmek, 2 — Hiddetli zamanda yumuşak davranmak, 3 — Düşmana karşı iyilik etmek, 4 — Kendi ihtiyacı varken başkasına vermek. Bu mesleğe mensup olanlar Ahi denilen bir şeyhin tarafında toplanırlar, bir tekkede toplu olarak yaşarlar, muhtelif zanaat ve ticaret işlerinde çalışıp meşru kazançlarıyla geçinirlerdi. Ekseriya akşam yemeklerini beraber yerler, geceleri zikir ve semâ ederlerdi. Kıyafetleri bir hırka ile beyaz yünden bir külâh ve üzerinde sarılmış bir endaze boyunda bir sarık, mest şeklinde ayakkabı ve bir şalvardan ibaretti. Yabancılarla karşı fevkalâde misafirperver, zulmeden hükümet memurlarına karşı ise amansız düşmandılar. Bu mesleğe yeni girecekler, hem Ahi müridi, hem de bir mesleğe çirak olurlardı. Başları tıraş olunur, işlemiş olduğu günahlara tövbe ettirilir, şalvar giydirilip kuşak kusatılırdı. Bu kuşak bağlamaya şet denilirdi. Kâfirler, münafıklar, gizli ilimlerle uğraşanlar, içki kullananlar, hamam tellâkları, kasaplar,

cerrahlar, avcılar, madrabazlar ilh... bu mesleğe alınmazdı. Osmanlılar, ilk devrelerinden itibaren bunlara karşı müsait ve hattâ kendilerine mensuptular. Osman Bey meşhur Ahi reislerinden Şeyh Ebedali'nin kızım almış, bu suretle onların halk üzerindeki nüfuzundan istifade etmek istemişti. Nitekim Şeyh Mahmud Gazi, Ahi Hasan, Cendere-li (Çandarlı) Kara Halil hep Ahilerden olup Osmanlı Beğliğinin kuruluşunda mühim hizmaterde buunmuşlardır. Gene, I. Murad Bey'in bizzat Ahi reisi olduğuna dair vesikalar bulunmuş ve neşredilmiştir. Bu suretle Osmanlılar, yayılacakları sahalardaki halkın dini - iktisadi temayüllerinden istifade etmişler ve bu sayede muvaffak olmuşlardır. Bu teşkilâtın devlet üzerindeki nüfuzu Fatih'in İstanbul'u alışından sonra azalmaya başlamış ve zamanla esnaf loncaları haline gelmişlerdir. (Bak. Lonca). Bu cins dinî - iktisadî teşekküllerin menşei Anadolu olmayıp İran ve Asya'dır. Kendileri ise tarikat silsilelerini Haz-reti Ali ve Hazreti Muhammed (S.S.) va-sıtasiyle Nuh Peygambere kadar çıkarırlar. Anadolu'daki bu batınî zümrelerin teşkilâtlanmasından ise XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren Dinî - Askerî bir zümre olan Sarıcalar hasıl olmuştur. (Bak. Sarıca)M.Sertoğlu.

FÜTÜVVETNAME Fütüvvet mesleğine mensup olanların umde ve akidelerini izah eden kitaplar. (Bak. Fütüvvet)M.Sertoğlu.

FÜTÜVVETLİ Eskiden Rabıa denilen Dördüncü rütbeyi haiz olan sivillerle, Yüzbaşı ve Kolağası (Önyüzbaşı) rütbesinde bulunan askerlere ait resmî elkabM.Sertoğlu.

GABN-I FAHİŞ Bir alışverişte veyahut ticarî anlaşmada taraflardan birisinin nisbetsiz şekilde fazla aldatılması.

GABYAR Gemi serenleriyle yelkenlere bakan, yelkenleri açıp kapayan gemicilere verilen isim. %Gabya italyanca bir kelime olup üç parçadan ibaret gemi direklerinin ikinci kısmıdır. Birinci kısmına Ana direk, üçüncü kısmına ise Babafingo denirdi. Osmanlı donanmasında Gabyarlık hizmeti 1768-1774 Türk-Rus harbi sırasında ihdas olunmuştur. Bu hizmeti daha evvel gemilerde bulunan Rüsay-ı sütun adlı reisler görürlerdi. Bunların bir adı da Rüe-say-ı rubu'lu idi. Gabyarîar umumiyetle Natika adasıyla Suluca ve Mora'daki Çamlıca bölgelerinin Türk, Rum ve Ermeni halkından ücretle toplanırdı. Bunlardan Müsüman olmayanlara Marinar da

denirdi. Bu kelime Slavca olup gemici mânasına gelen Mornar sözünden bozmadır. Marinar'lar ilk defa XVIII. Yüzyıl sonlarında Küçük Hüseyin Paşa'nın Derya-kaptanlığı sırasında toplanmıştır. Yına aynı bölgelerden 4-8 evden bir ev hesabiyle Gabyar bedeliyesi adıyla bir vergi toplanır ve Gabyar'ların ücreti bununla ödenirdiM.Sertoğlu.

GABYAR BEDELİYESİ (Bak. Gabyar)M.Sertoğlu.

GABYE (Bak. Gırandi)M.Sertoğlu.

GACA Orta oyunlarında kadın rollerine çıkan ve zenne denilen aktörlerin başka adıM.Sertoğlu.

GADDARE Ağzı tamamen ve uç tarafının sırtı yarıya kadar keskin, irice ve iğri bir cins kesici silâhM.Sertoğlu.

GAGAUZ Hıristiyan Ortodoks mezhebinde bir Türk kavmi. En çok Besarabya'-da, Tuna ağzlarında, Romanya'da, Dob-ruca'da ve Bulgaristan'da, bir de dağınık olarak Serez ve Karaferya ile Edirne vilâyetinin bazı kısımlarında otururlar. Gagauzlar, Karakalpakların ahfadı ve Osmanlılar gibi Oğuzların neslindedirler. Esasen bu kelime Gök - Oğuzdan bozmadır. XI. Yüzyıl ortalarında Tuna kıyılarına geldikleri tahmin olunmaktadır. Bunlar, putperest dininde idi. XIII. Yüzyılda ise, Moğol yayılımı dolayısıyla Hıristiyan Gagauzlar da aynı bölgelere geldi. Osmanlı istilâsı sırasında putperest Gagauzlar Müslüman dinini kabul edip Türker arasında eridilerse de, Hıristiyan olanlar, Türkçe konuşmakla beraber, dinlerini muhafaza ettiler. Bugün Besarabya ve Romanya'da yaşamaktadırlarM.Sertoğlu.

GALATA İstanbul şehrinin karşısında Sarayburıra'nın karşı köşesinde mevcut mahalle. Kelt'lerin bir şubesi olan Golva-lar muhaceretlerinden birinde buradan geçerken bir kısmı yerleşip kalmış ve bu kasabaya kendi isimlerini vermişlerdir. Golva'lara Rumlar Galat, derlerdi. Bu yüzden mahalle bu isimle anıldı. Burada, 1303 yılından beri sağlam surlarla çevrilmiş olarak Cenevizlilerin bir mahallesi vardı ve bazı imtiyazlara sahipti. Fatih İstanbul'u muhasara ettiği sırada tarafsız kaldıkları takdirde bu imtiyazlarına kendisinin de riayet edeceğini vaatmiş-ti. Lâkin onlar tarafsızlığı bozduklarından imtiyazları ilga olunarak burası da Türkler tarafından işgal olundu. Galata, ayrı

bir kadılıkla idare olunurdu. Galata kadıları terfi ederse İstanbul kadısı olurlardı. Galata vaktiyle boydan boya surlarla çevrili idi. Bu surlar, bir kattı. Kalenin içinde ise ayrıca üç kat bölme hisar duvarı bulunurdu. Dış surlarda on bir kapı vardı. Bunlar sıra ile şunlardı: Batıda, Kasımpaşa tarafında Meyyitkapısı, güneyde deniz kıyısında Azapkapısı, Kürekçikapısı, Yağkapankapısı, Balıkpa-zarıkapısı, Karaköykapısı, doğuda deniz kıyısında Kurşunlumahzen veya aya-Niko-la kapısı, denize karşı Kireçkapısı, denize açılan Demirkapısı, kara tarafında Tophanekapısı, kuzey tarafında Küçükku-lekapısı, Büyükkulekapısı, kalenin içindeki bölmelerin kapıları ise şunlardı: Karaköykapısı, Mihalkapısı, Meydancıkkapısı, Kilisekapısı, içazabkapısı, Savakkapısı, Surun boydan boya uzunluğu on bin adım, yani on sekiz bin mimar arşını karşılığı 13544 metre idi. Duvarların yüksekliği ise yer yer 10-20 metre arasındaydı. Bu sur, 1864 yılında yıktırılmıştır. XVII. Yüzyılda Ga-lata'da 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Firenk, 1 Yahudi ve 2 Ermeni mahallesi vardı. Nüfusu ise 200 bin Hıristiyan ve 60 bin Müslümandan mürekkekti. Galata kadılığı beş yüz akçe yevmiyeli Mevleviyet'di. Ka-dı'dan sonra gelen idare ve inzibat âmirleri ise şunlardı: Büyük bir kısmı Sultan Ahmed Camii vakfına ait olduğundan bu vakfın Mütevellisi, Galata Voyvodası, Yağ ve Balkapanı gümrük emini, Kalafatçı-başı, Ayak naibi, Çöplük Subaşı'sı, Hamir emini, Muhtesib, beş altı yüz Yeniçeri'nin başında olarak bir Çorbacı, bilhassa fazlaca olan meyhaneleri ve bunların müdavimlerini zapturapt altında tutmak üzere Yeniçeri Ocağı mumcularından ihtiyar bir Mumcu ve Karaköykapısında saray için odun çeken acemilerin başında olarak İstanbul AğasıM.Sertoğlu.

GALATA CIBAYETİ II. Bayezid'in Galata'da olan vakıflarının câbilik vazifesi. (Bak. Câbi). Bu vazife babadan oğula geçerken Evkaf nezareti'nin kurulması üzerine zamanla tasfiye edilmiştirM.Sertoğlu.

GALATA KADISI (Bak. Kadı)M.Sertoğlu.

GALATA KULESİ İstanbulda Galata tarafındaki meşhur kale. İlk banisi, rivayete nazaran, imparator Zenon (474-491) dir. Bulunduğu mahalli müdafaa maksadiyle yapılmıştır. Cenevizliler 1352 de zaptederek yükselttiler ve Galata kalesinin içine aldılar. 1446 da bir miktar daha yükseltildi. Osmanlılar devrinde, III. Selim zamanında,

1798 senesinde çıkan bir yangından sonra hemen tamir olunmuş, 1824 de, II. Mah-mud devrindeki bir yangında hasara uğradığından tekrar tamir edilmiştir. Evvelce üzerinde mevcut olup Batı şatolarının kulelerine benzeyen mahrut şeklindeki çatı. 1877 yılında çökmüş, yüz sene kadar sonra tekrar eski haline konmuştur. Cenevizliler zamanında adı Hristos kulesi idi. Yüksekliği deniz yüzünden 130, bulunduğu yerin toprak yüzünden 50 metre kadardırM.Sertoğlu.

GALATA PAYESİ (Bak. Paye).

GALATASARAY Galata'da ve vaktiyle bugünkü Galatasaray lisesinin yerinde bulunan Acemi Oğlanı kışlası. Enderun ananesine göre bu kışlayı II. Bayezid Gülbaba ismi verilen ve orada gömülü olan bir velînin işaretiyle yaptırmıştır. Bir cami, her biri ikişer yüz kişi alacak üç koğuş, her koğuşta bir hamam ve zabıt dairesi ve mutfaktan mürekkepti. Buranın başı olan Galatasaray ağası Yeni saraydaki saray kethüdalığından terfian gelir veya bunun bir derece aşağısında bulunan ve Köşebaşı denilen beş. kişinin birinden seçilirdi. Ayrıca her koğuşun Oda kethüdası. Odabaşı, Hamamcıbaşı ve Başeskisi vardı ki sıra ile o koğuşun âmirleriydi. Yeni saray hizmetine namzet olan acemiler burada tahsil ve terbiye görürlerdi. Çıkmalarda Yeni saraya alınmayanlar Kapıkulu Süvari bölüklerine verilirlerdi. Bu saraya ait hizmetleri gören baltacı, ekmekçi, aşçı, çamaşırcı halkı ise zamanı gelince Yeniçeri Ocağına çıkarlardı. Bu ocak, 1675 yılında, IV. Mehmed zamanında tasfiye olunarak ilga edilmiş ve medreseye tahvil olunmuş, kırk sene sonra ise Sadrı-âzam Şehit Ali Paşa zamanında mükemmel şekilde tamir edilip tekrar Acemi oğlanlarına tahsis olunmuştur. Bundan sonra itibarı çok artmış, saraya yegâne intisap vasıtası olduğundan kibar ailelerin evlâtları kaydolunmaya başlamışlardır. I. Mahmud 1753 yılında buraya bir kütüphane ile desrhane ve iki çeşma ilâve etmiştir. 1868 yılında ilk Avrupa-i lise olarak Galatasaray Sultanisi burada açılmış, lâkin bir müddet sonra binası yanmış ve yerine şimdiki yapılmıştır. Cumhuriyetten sonra adı Galatasaray lisesi olmuşturM.Sertoğlu.

GALATASARAY AĞASI (Bak. Galatasarayı)M.Sertoğlu.

GALATASARAY BALTACILARI Galatasaraymda gerek muhafaza ve gerekse Haberci, Odun yarıcı vesair dış hizmetlerde kullanılan ve Galatasarayı Ağası'na tâbi olan bir sınıf olup Acemi Ocağına mensuptular. (Bak. Galatasarayı)M.Sertoğlu.

GALATA VOYVODASI Galata cihetinin inzibat işlerinden mesul olanlardan biri. (Bak. Galata)M.Sertoğlu.

GALATYA Ankara bölgesinin eski çağlardaki adıM.Sertoğlu.

GALEBE DİVANI Kapıkulu Ocaklarına ulufe tevzii ve elçi kabulü dolayısıyla aktolunan fevkalâde divan. Celebe divanları salı günlerine rastlardı. O gün saray mutfağında çorba, pilâv, zerde pişer ve divana gelen askere tevzi olunurdu. Ulufe tevziinden sonra elçiler evvelâ Sadrıâzam ve icabında Hünkâr tarafından kabul olunurlar, gene bu divanda hediyelerini takdim ederlerdi. Galebe divanları öbürlerinden daha parlak olurdu. Bir adları da Ulufe divanı idi. (Bak. Divan-ı Hümayun)M.Sertoğlu.

GALİ Altı düz, havalesiz bir cins gemi. XV. Yüzyıldan sonra tedricen terkolunan bu cins gemiler bilhassa Ce-nevizlirler tarafından kullanılırdıM.Sertoğlu.

GALIYE Eskiden kadınlar tarafından saça veya kaşlara sürülmek için yapılan siyah renkli ve kokulu bir macun. Pahalılarına misk veya amber de konurduM.Sertoğlu.

GALLE Zahire, mahsulM.Sertoğlu.

GALLİPOLİS Gelibolu'nun Bizans zamanındaki adıM.Sertoğlu.

GALYOT Başı ve kıçı birbirinin aynı olan eski cins bir gemiM.Sertoğlu.

GAMBOT Küçük kıtada, az su çeken, lâkin cüssesins nazaran top kudreti ve ateş kabiliyeti fazla olan bir gemi. Meze korvet'ten küçük beşinci sınıf bir harb gemisi idiM.Sertoğlu.

GAMMAZ Tersane kethüdalarına mahsus altı çifte kayıkM.Sertoğlu.

GANAIM Ganimet kelimesinin çoğulu. (Bak. Ganimet)M.Sertoğlu.

GANEM KİTABETİ Bâb-ı defter'-inin, Mevkufat kalemine bağlı dört halifelikten biri olup Âdet-i ağnam'ın tahsiline ve sonraları bu

verginin iltizama verilmesi işleriyle meşgul olurdu. (Bak. - Mevkufat kalemi, Âdet-i Ağnam)M.Sertoğlu.

GANİMET Harplerde, askerin kılıcı, hakkı olarak düşmandan aldığı mal, para, esir vesaire. Ganimet'in beşte biri devlet hazinesi için alınır. Zaptedilen arazi ise ganimet değil, Fey addolunurdu. (Bak. Fey). Kur'an-ı Kerim, ganimet maldan alman beşte birin Allaha, Resulüne, onun ailesine, yetimlere, muhtaçlara ve yolda kalanlara ait olduğunu bildirir. Diğer beşte dört ise, bil fiil savaşa iştirak etsin veya etmesin, muharebede bulunanlar arasında taksim olunurdu. Atlılar, yayalara nazaran iki misli hak talep edebilirlerdi. Ayrıca eliy-e bir düşman öldüren üzerinde bulunan bütün teçhizatı alırdıM.Sertoğlu.

GARB OCAKLARI (Bak. Cezayir-i garb, Trabluslusgarb, Tunus)M.Sertoğlu.

GARDİYANBAŞI Vardiyan başı da denir. (Bak. Bahriye Azabları, Forsa)M.Sertoğlu.

GARET Yağma, çapulM.Sertoğlu.

GARİP YİĞİTLER Kapıkulu Süvari Ocaklarının beşinci ve altıncı bölükleri. Bunlara Gureba da denirdi. Beşinci bölük Sağ garipler veya Gureba-i Yemin, altıncı bölük Sol Garipler veya Gnreba-i yesar diye anılırdı. Garip yiğitlerin bir adı da Aşağı bölükler idi. Bu bölüklere Galata, İbrahim Paşa, Edirne saraylarındaki acemiler, bir de kapıkulu askeri olmayanlardan harbde pek büyük yararlık ve fedakârlık gösterenler alınır. Sefer zamanlarında merkez kolundaki otağ ve ağırlıkları ve Sancağı şerifi muhafaza etmek bunların vazifesiydi. Gene sefer zamanı ordugâha lâzım olan odunu nakletmek de bunların vazifesiydi. Sağ ve sol garipler yüzer bölüktü. Sağ gariplerin bayrakları sarı ve beyaz, sol gariplerin ki ise yeşil ve beyazdı. (Bak. Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

GAŞİYE Ekseriya sırma şeritli ve sahibinin servet derecesine göre mükellef ve bazan murassa eyer örtüsüM.Sertoğlu.

GAZA Müslümanlığı yaymak veya yüceltmek uğruna Müslüman olmayanlarla yapılan harbM.Sertoğlu.

GAZ BOYAMASI Muhtelif renklerde sertçe ince tül bend. Gazze'de yapılırdıM.Sertoğlu.

GAZİ Gazaya iştirak eden (Bak. Gaza). Bu tâbir harblerde büyük muvaffakiyetler kazanan kumandanlara unvan olarak tevcih olunurduM.Sertoğlu.

GAZİYAN-IRUM Osmanlıların ilk fütuhat devirlerinde muvazzaf yaya ve atlı kuvvetlerden başka muharebelere katılan Anadolu da mevcut bâtını kuvvetler. Bunlar, Gaziyân-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Ahiyan-ı Ram ve Baciyân-ı Rum adlı dört zümre olup hepsi Kalenderiye tarikatına mensup dinî - askerî bir zümre idilerM.Sertoğlu.

GAZZAZ Saray terzileri arasında bulunan ipekçiler. Arapça Kazzaz kelimesinden bozmadırM.Sertoğlu.

GEBR Aslında kitap ehli olmayan putperest ve ateşperestlere verilen bir isim iken Osmanlılar tarafından bütün Müslüman olmayanlar hakkında kullanılmıştırM.Sertoğlu.

GEÇTİM Harblerde düşman tesirinden

GEÇİTBAN Daha çok Ege adalarında denizden gemilerin geldiğini gözleyen kimseler olup bu görev karşılığında haraç ve ispençe dışındaki vergilerden muaf bulunurlardıM.Sertoğlu.

GEÇİT RESMİ (Bak. Ağnam Resmi), muhafaza için atlara giydirilen zırhM.Sertoğlu.

GEÇİT YERİ Eskiden yangınlara giden veya dönen tulumba takımlarının kendilerini en mükemmel surette gösterdikleri yerler. Başlıca geçit yerleri şunlardı: Yenicami kemeri, Tophane, Saraç-hanebaşı, Acıçeşme, Defterdar, Taksim, Beyazid, Yeşiltulumba, Unkapam, Fatih,

GEDİK Efradı belli ve değişmez sayıda olan bir toplulukta vazife gören kimselerin işgal ettikleri yer. Münhal olan yere derhal başkası tâyin olunurdu. Efradı belli ve değişmez sayıda olmayan hizmetlerin hiç birisine gedik denmez. Hudut vilâyetleri gönüllü, neferaltı, müteferrika ve çavuşların bir kısmı, hisar erleri, bir kısım esnaf ustaları ilh. hep gedik idi. Bunlar arasında en mühimleri esnaf gedikleriydi. Bu, bir nevi imtiyaz ve inhisar usulü idi. Her cins

esnaf için muayyen adette iş ytri ve dükkân tesbit edilmişti. Bunların sattığını başkası satamaz ve işlediğini başkası işleyemezdi. Bir gedik birisine tevcih olunurken kendisinden muayyen bir para alınır ve eline ferman verilirdi. Gedikler müstekâr ve havaî olmak üzere iki çeşitti. Muayyen ve belli bir iş yerine bağlı ve sanatın orada icrası şart olanlara müstakâr gedik denirdi ki ilâmetleri tezgâh ve aletti. Havaî gedik ise şahsa ait olup sahibi sanatını istediği yerde icra ederdi. Müstakâr gedikler buldukları mülkün sahibine kira vermekle mükelleftiler. Lâkin kira bedelleri dondurulmuş olduğu gibi mal sahibi tahliye dâvası dahi açamazdı. Bu âdetâ mülke bir nevi iştirak demektir. Gedik sahiplerinden biri ölür veya sanatı terk ederse, gedik inhilâl eder ve aynı şartlarla kalfalardan birisine tevcih edilir. O zaman kendisi usta ve çıraklarından en kıdemlisi kalfa olurdu. Bu usulün XVI Yüzyıldan itibaren carî olduğu biliniyorsa da ilk vaz'ı tarihi meçhuldür. O zamanlar gedik tâbiri kullanılmaz ve bu imtiyaz sahiplerine usta denirdi. Gedik tâbiri ise 1727 tarihinden sonra kullanılmıştır, ilk zamanlarda gedikler yalnız ihtiyaç maddeleri ticaretiyle meşgul esnafa tahsis olunmuşken bilâhare her çeşit esnaf gedikleri hâsıl olmuştur, ilk defa III. Seim bunları ıslah ile yine yalnız zarurî ihtiyaç maddeleri ticaretiyle meşgul esnafa inhisar ettirmeğe çalışmışsa da, ü. Mahmud devrinde gedikler büsbütün genişletilerek yeniden bir çok esnaf çeşitleri gedik usulüne bajğlanmıştır. 1860 senesinde gedikler hakkında bir nizamname vücuda getirilmiş ve nihayet 1913 senesinde tamamen ilga olunmuşlardırM.Sertoğlu.

GEDİKLİ AĞALAR (Bak. Kapı halkı)M.Sertoğlu.

GEDİKLİ CARIYE Saray cariyeleri içinde bir derece. Saray cariyeleri: Acemiler, Cariyeler, Şagirtler, Ustalar ve Gedikliler adıyla beş sınıftı. Gedikliden sonra gelen derece en yüksek olup buna Kadın denirdi. Gedikliler mutlak surette çamaşırıcı, çaşnigir gibi muayyen bir vazife sahibi olup kendilerine Usta unvanı verilirdi. (Bak. Çamaşırıcı, Çaşnigir). Bunların içinden en genç ve güzel on ikisi Padişahın şahsî hizmetlerinde bulunurlar, hünkârın gönlünü çelmiye muvaffak olana Has odalık, Gözde veya İkbâl denirdi, ikbâl birkaç tane olursa en gözde olanına Başıkbal adı verilir, Padişahın hanımlarından birisi vefat eder veya gözden düşüp eski saraya gönderilirse onun yerine geçerek Kadın unvanını alırdı.

Yalnız Padişah'tan hâmile kalan ikballer defaten Kadın olurlardı. Bunlar, hükümdarların zevcesi addolunur, sayılan dörtten yediye-kadar olurdu. En sevilenlerine Haseki, çocuk doğuranlarına Haseki Sultan denirdi. Kadın derecesine yükselen cariye, Padişahın eteğini öperek samur kürk giyer, kendisine bir daire ve müteaddit cariyeler tahsis olunurdu. Mamafih, Padişahın ilk zevcesi, yani birinci kadın daima öbürlerinden üstün olurdu. Gedikli cariyeler, ucu yerde sürünen uzun elbiseler giyerler, bellerine altın işlemeli ve bazan mücevherli kemer takarlardı, ikballer ise kışın kürkle kaplı elbise giymek hakkına maliktiler. Hükümdar vefat edecek olursa, çocuk doğurmamış, kız çocuk doğurmuş veya doğurduğu erkek çocuk ölmüş olan kadın ve hasekileri, devlet ricalinden biriyle evlendirilirdiM.Sertoğlu.

GEDİKLİ ÇAVUŞ (Bak. Divan ı Hümayun Çavuşları)M.Sertoğlu.

GEDİKLİ EFENDİLER XVIII. Yüzyıldan sonra iç hazine kayıtlarını tutan dört memura verilen isim. içlerinden biri diğer üçünün âmiri olup buna Başefendi denirdiM.Sertoğlu.

GEDİKLİLER KÂTİBİ Hademe-i bab-ı asafî'den ve Hâcegân rütbesini haiz olan yüksek bir memur olup her çeşit gedikli hizmet erbabının maaş ve künye kayıtlarını tutmakla mükellefti. (Bak. Hademe-i bab-ı asafî, Hâcegân).

GEDİKLİ MEHTERLER (Bak. Ağa gediklileri)M.Sertoğlu.

GEDİKLİ MÜTEFERRİKA (Bak. Müteferrika)M.Sertoğlu.

GEDİKLİ SOLAKLAR (Bak. Solak)M.Sertoğlu.

GEDİKLİ TELLÂL İstanbul bedesteninde bulunan sayıları muayyen, muvazzaf tellâllar. Halkın aklanmaması ve esnafın haksızlığa uğramaması için devlet tarafından kullanılırdı. Bunların azil ve tâyinleri Çavuşbaşmın arziyle bizzat Sad-rîâzamlar tarafından yapılırdıM.Sertoğlu.

GEDİKLİ ZEAMET Devlet merkezinde vazife gören bazı kimselere gördükleri vazife karşılığı cebeliden muaf olmak üzere verilen zeamet. Umumiyetle Divan-ı Hümayun kâtipleri, Müteferrika ve

.Çavuşlardan bir kısmı gedikli zeamet sahibi idiler. (Bak. Zeamet, Cebeli)M.Sertoğlu.

GEDİK TIMAR Bir hizmet karşılığı olarak ayrılmış belli ve değişmez sayıda tımar. Daha ziyade kal'a muhafızlarına mahsustu. Gedik tımar sahiperi Cebeli ile mükellef değillerdi. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

GELİBOLU ACEMİ OCAğI I. Murad Bey zamanında ilk defa olarak Gelibolu'da kurulan Acemi Ocağı. O zamanlar buraya sadece harbde elde edilen esirlerden münasipleri alınırdı. Bunlar, bir akça yevmiye ile Gelibolu ile Çardak arasında işleyen gemilerde hizmet edip türkçeyi ve Türk - islâm âdet ve ananelerini öğrenirlerdi. Beş on sene sonra da Yeniçeri Ocağına alınırlardı. Fetihden sonra İstanbul Acemi Ocağı kurulunca eski ehemmiyetini kaybetmekle beraber mevcudiyeti devam etmiştir. Sonraları Devşirme ve Kuloğullariyle de münhalleri tamamlanan bu ocağın mevcudu dört ile beş yüz arasında değişmiş olup sekiz bölük itibar edilmişti. (Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

GELİBOLU AğASI Gelibolu Acemi Ocağının Ağası. Bu memuriyet, bir yolsuzluk görülmediği takdirde, kaydı hayat şartıyla devam ed?rdi. Ağa vefat ederse yerine Acemi Ocağı Başıyabaşısı olan Birinci çorbacı veya İstanbuldaki Yeniçeri Ocağının ihtiyar ve emektar Yayabaşıla-rından biri tâyin olunurduM.Sertoğlu.

GELİBOLU TERSANESİ XIV. Yüzyılın .sonunda, Yıldırım Bayzid'in emriyle Saruca Paşa tarafından yaptırılan ilk Osmanlı tersanesi. Osmanlılar daha evvel Karamürsel, Edincık ve İzmit'te bundan başka Riva deresi ağzında gemiler yapmış iseler de bu yerler bütün şartları, levazımatı ambar ve mahzenler vesair te-sisatiyeler mükemmel birer devlet tersanesi sayılamazlardı. Yıldırım'ın İstanbul muhasarası sırasında kullandığı altmış kadar gemiden mürekkep donanma burada yapıldığı gibi Fatih devrinde ehemmiyeti büsbütün artmıştı. Bu hal, Yavuz devrine kadar devam etmiş, İstanbul tersanesi bundan sonra birinci plâna geçmiştirM.Sertoğlu.

GELİN ALAYI Padişah kızlarının evlenmeleri dolayısıyla yapılan alay. Bu alay, gelinin buunduğu yere göre, Eski-saraydan veya Yenisaraydan itibaren tertib edilirdi. Sultan, Osmanlı hanedanına mahsus olan

kırmızı atlas cibinlik altında, araba ile naklolunurdu. Bu alaylarda Sadriâzam, Vezirler, devlet erkânı ve sultanlara mahsus olarak yaptırılan nahil veya nakil adlı balmu-mundan büyük, süslü ağaç biçiminde tezyinat önde giderdi. Sultan kocasının konağına varınca orada zevci tarafından karşılanır ve harem dairesine götürülürdü. (Bak. Damad)M.Sertoğlu.

GELİN ÇIKARMASI Eskiden gelinlerin yanaklarına yapıştırılan bir cins süs. Bir buçuk santimetre kadar çapta, altı zamklı, kıymetli taşlarla süslü ve ekseriya gül biçiminde olurduM.Sertoğlu.

GELİN PARASI Eski düğünlerde gelin kocasının evine geldiği zaman, güvey ve güveyin annesiyle sair yakın kadın akrabaları tarafından karşılandıktan sonra içeriye girince kocası tarafından başından serpilerek uğur ve bereket parasıM.Sertoğlu.

GEMİ ARSLANI Eskiden bazı gemilerin baş tarafında bulunan tahtadan kabartma hayvan resimlerine verilen isim. Görünüşü, kalıp ve kıyafeti yerinde olup şahsan değersiz ve işe yaramaz kimseM.Sertoğlu.

GEMİ AZABLARI (Bak. Bahriye azabları)M.Sertoğlu.

GEMİ BAŞREİSİ Bir gemide mevcut azab reislerinin en kıdemlisi ve başı olan zat. Kapudanebaşreisliği en büyük başre-islikti. Terfi ederse Mttlâzımkapitan olurdu. (Bak. Mülâzımkapitan). Onun yerine de Riyalebaşreisi geçerdiM.Sertoğlu.

GEMİ REİSİ Gemi azabları Bölük-başısına verilen isim. (Bak. Bahriye Azabları). İçlerinden gemi sahibi olanlara Kaptan denirdi. Devlete ait gemilerin kaptanlarına Fenerli reis veya Hassa reisi denirdiM.Sertoğlu.

GEMİ ÜCRETİ Kırk altı kuruş yani takriben 3630 akça karşılığı bahriyeye ait bir ücret ünitesi. Donanmanın en büyük üç kaptanına maaşlarından başka oğullarına mahsus olmak üzere her birine on gemi ücreti verilirdiM.Sertoğlu.

GERMANYA Eski çağlarda Malatya mıntikasının ismi olup Germeyan beyliği adının bununla alâkalı olduğu zannedilmektedirM.Sertoğlu.

GERMEYANOĞULLARI 1300 yılında Alişiroğlu Yakup Bey tarafından merkezi Kütahya olmak üzere kurulan Anadolunun en meşhur Türk beyliklerinden biri. Mevcudiyetine Osmanlılar tarafından 1427 de son verilmiştirM.Sertoğlu.

GEŞTİYAN-I ESB Atların nakline mahsus gemi. (Bak. At gemisi)M.Sertoğlu.

GEVARE RESMÎ Rûsum-ı Örfiyenin tekâlif cinsinden olup yaş meyva ve sebzedden her eyalette o eyaletin kanunnamesine göre alınan bir verginin adı. (Bak. Tekâlif)M.Sertoğlu.

GEVHERİN (Bak. Tarih Düşürmek)M.Sertoğlu.

GEZ Okun çileye takılan yeri. Tahta tâlim oku. Ok atıcıların mesafe ölçmek için kullandıkları 66 santimetrelik bir uzunluk ölçüsü. Tahta tâlim oku çam ağacından ve ucu temrensiz, yani madenî kısımdan mahrum olursa buna Hava gezi, gürgen ağacından ve ucu temrenli olursa Torba gezi adını alırdı. İlk tâlim okları Akılgın ağacından yapıldığı ve bu ağaca da Gez denildiği için tahta oklar sonradan hep bu adla anılmıştır. Farsça kelime manası ise, arşın ve ölçü ipidirM.Sertoğlu.

GEZİ Sert dokumah, hareli bir cins ipek kumaş. Daha ziyade açık renkli olanları makbuldü. Halep'de, Şam'da ve Bağdad'da da dokunursa da en makbulü Hind'de dokunan Hind gezi idiM.Sertoğlu.

GEZ YERİ Gerek okun yay çilesine takılan yerine ve gerekse çilenin oka takıldığı noktaya verilen isim. (Bak. Gez)M.Sertoğlu.

GILMAN Genç çocuk manasına Farsça bir kelime olup çoğul şekli Gılmanan'dır. Bu tâbir, daha ziyade saray hizmetlerinde bulunanlar hakkında kullanılırdı. Meselâ, Enderun oğlanlarına Gîlmanan-ı Enderun, Edirne bahçesi oğlanlarına Gılmanan-ı bağçe-i Edirne denildiği gibiM.Sertoğlu.

GIRAJOVA ATEŞİ Eskiden kale müdafaalarında hücum edenlere karşı ve deniz savaşlarında düşman gemilerini tutuşturmak için kullanılan ve su ile sönmeyen bir cins ateş. Balmumu, kükürt, ispirto, kâfuru karmasından ibaretti. Bu, ya doğrudan doğruya tutuşturulur veya

buna batırılmış yuvarlak yün parçaları ateşlenerek atılırdıM.Sertoğlu.

GISANDİ Geminin ortasındaki en büyük direk, yekpare olmayıp dört parçadan, yani üst üste dört direkten mürekkepti. Yukarıdan aşağıya, doğru isimleri şöyle idi: Kontra, babafingo, gabye, anadirekM.Sertoğlu.

GİDİŞ ALAYI Padişahların saray dışına yaptıkları gezintiler münasebetiyle tertib olunan alay. Bu alaylar hususi mahiyette olursa halka ilân olunmaz. Lâkin geno bazı merasime tâbi olurdu. Başçuhadar Padişahın yağmurluğunu taşıyarak atının sağında, ikinci Çuhadar kırmızı çuha kese içinde papuçlarını taşıyarak sol tarafında yürürdü. Başçuhadarın arkasından hükümdarın çizmelerini taşıyan ve bu yüzden Çizmeçi diye de anılan Üçüncü Çuhadar giderdi. Bunu ise Dördüncü Çuhadar takib eder, ayrıca lüzumu kadar Çuhadar ve Solak da bulunurdu. Yolda bir köprüye rastlandıkça Solakbaşı Padişahın atının başını tutardı. Ata binış vs inişlerde de bu vazife ona aitti. Padişah kayıkla giderse dümeni Bostancıbaşı tutardı. Tanzimattan sonra bu merasim ilga olunmuş ve hususi gidişlerde daha sade bir usul kabul olunmuştur. Gidiş alayının tertip ve idaresine memur olan kimseye Gidiş Müdürü denirdiM.Sertoğlu.

GİDİŞ MÜDÜRÜ (Bak. Gidiş alayı)M.Sertoğlu.

GİRAY XV. Yüzyıl başlarından 1783 yılına kadar Kırım'da hüküm sürmüş olan Kırım hanlarının ve han sülâlesine mensup olanların unvanı. Bu hanlar, Cengiz'in eğlu Cuci Han evlâdın-dandılar. XV. Yüzyıl ortalarında Kırım hanı bulunan Hacı Giray'ın babası Gıya-süddin, Giray-Kiray kabilesi içinde büyümüş olduğundan oğluna bu ismi koymuş, bundan sonra gelen hanlar bu yüzden Giray unvanını kullanmışlardır. Kelima moğolca olup kuvvetli, kudretli manasınadır. Giray ünvanıyla anılan 49 kişi Kırım'da hanlık etmiştir. Kırım girayları 1475 tarihinden itibaren de Hacı Giray'ın oğlu Mengli Giray zamanında Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardırM.Sertoğlu.

GİRDAB AĞASI Tuna'dan geçecek zahire ve mühimmat gemilerini emniyet içinde sevketmek ü?ere tâyin olunan memur. Umumiyetle deniz ve

nehirlerde hâsıl olan girdaplardan deniz taşıtlarını selâmetle geçirmeye memur kimseM.Sertoğlu.

GİRİFT Motifleri iç içe geçme olan tezniyat. Arap memleketlerinden gelmiş olduğu için Avrupalılarca Arabesk diys anılır. Ney cinsinden sesi nefesle çıkan bir saz. Ney boyuna yakın, ondan daha kalın ve bir perde fazladır. (Bak. Ney)M.Sertoğlu.

GİRİFT YAZI Nesih, talik, sülüs gibi muhtelif yazı nevilerinin iç içe veya karşılıklı geçme olarak yazılan bir tarzı. Daha ziyade levhalarda kullanılırdıM.Sertoğlu.

GİRİFTZEN Girift denilen sazı çalan kimse. (Bak. Girift.)

GİRİT MADALYASI Biri 1868 yılında Abdülâziz, Öbürü ise 1890 yılında II. Abdülhamid tarafından ihdas olunan nıa-"dalyalar. İki de altın ve gümüş olmak üzere iki cinstiM.Sertoğlu.

GIYİM Binek, araba ve yük hayvanlarını nallamak için kullanılan ve mih denilen yumuşak demir çivilerden bir nala altı mih hesabıyla bir hayvanın dört ayağı için gerekli yirmi dört miha bir giyim denirdiM.Sertoğlu.

GIYİMBAŞI Has odalılardan Padişahın elbiseleri ile meşgul görevli. (Bak. Has Oda, Hazine Koğuşu)M.Sertoğlu.

GOLETTA-GOULETTE (Bak. Halk ulvad)M.Sertoğlu.

GORDÎYOM Frikya bölgesinin başşehri. (Bak. Frikya)M.Sertoğlu.

GOSPOD ARLIK Eskiden Rumeli'de mevcut büyük arazi sahiplerine verilen unvan. Gospodar slâvca bir kelime olup fransızca monseigneur'e mukabildir. Büyük ağa, bulunduğu yerin sahip ve hâkimi demektir. Bunlar, arazilerini işliyen köylü ile mahsulü yarı 'yarıya paylaşırlardı. Tanzimattan sonra ilga olunmuş, arazi köylüye terk olunup gospodarlara haklarına karşılık devlet eshamı verilmiş ve köylü arazi mülkiyetine kavuşturulmuşturM.Sertoğlu.

GOYGOYULAR Eskiden arabî ay-iardan muharrem ayının ilk günlerinde kapı kapı dolaşarak topluca dilenenler hakkında kullanılan bir tâbir. Şehzade camii imaretinin karşısındaki tabhane binasında oturan çoğu Anadoludan gelmiş iki gözü kör dilenciler,

muharrem ayı girer girmez altı kişilik kümeler halinde ve başlarında kendilerinin elinden tutan çolak, topal yahut sair şekilde sakat birisi bulunduğu halde şehrin muhtelif semtlerine dağılıp kapıların önünde Kerbelâ hadisesiyle ilgili ilâhiler okurlar ve dilenirlerdi. Bunlara ekseriya aşura yapmıya ya-rıyacak erzak verilir, onlar da bunları ayrı ayrı torbalama korlardı. Para verildiği de olurdu. Okunan ilâhinin her mıs-ra-ı sona erince hoy goygoy canım! diye bir ağızdan söyledikleri nakarattan dolayı bunlara goygoycu denmiştir. Bu sözün hey kaygulu cansm sözünden bozma olduğu rivayet olunur. Goygoycular topladıkları erzakla aşure pişirip yerler ve ihtiyaç sahiplerine de verirlerdi. Mamafih son zamanlarda bunları el altından bâzı bakkallara sattıkları söylenirdiM.Sertoğlu.

GÖÇER EVLİ GAZİLER Çadırda oturan Türk aşiretleri hakkında pek eskiden kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

GÖÇ ESKİSİ Hazine koğuşunda Gi-yimbaşı'nın muavini olup padişah sayfiyeye çıktığı zaman birlikte gider ve sarayda kalan Giyimbaşı'nın vazifesini görürdü. (Bak. Hazine koğuşu, Giyimbaşı). Terfi ederse Hasodaya alınması usuldü. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

GÖĞÜSLÜK Harblerde kullanılan göğsü örtmiye mahsus zırhM.Sertoğlu.

GÖNDER Ucuna öteberi takılan uzun sırık veya sopa. Sancak gönderi, mızrak gönderi gibi. Düşmana el ile atılıp fırlatılan bir cins kısa ve ucu demirli mızrak. Voynuk teşkilâtına ait bir tâbir. (Bak. Voynuk)M.Sertoğlu.

GÖNÜLLÜ Mısır, Bağdad, Lahsa, Musul, Diyarbekir, Van, Bosna, Budin, Temeşvar, Şam Halep, Kars ve Erzurum'da yeniçeri yerine ve onların teşkilâtına uygun şekilde ulufe ile kullanılan asker. Ekseriya Kuloğullandı, Rûm yiğitlerinden ve Müslümanlığı kabul etmiş Hıristiyanlardan seçilir, yararlık gösterenlere ulufelerinin üçte ikisi emsaliy-le, yani dokuz bin akça ulufesi olana altı bin akça hesabıyla tımar verilirdi. Gönüllülerin ulufeleri yeniçeriden üstündü. Bunlara Yerli Kn!u da denirdi. Gönüllülük gedikti; yani belli ve değişmez sayıda idi. Biri ölmeden, tımara naklolunmadan yahut herhangi bir sebeple vazifeden uzaklaştırılmadan yeniden gönüllü yazılamazdı. Bundan başka bir mükellefiyeti olmadığı halde muharebelere kendi arzularıyla iştirak edenlere de gönüllü denirdiM.Sertoğlu.

GÖNÜLLÜ AĞASI Her çeşit gönüllü teşkilâtının başında bulunan en büyük âmir. (Bak. Gönüllü)M.Sertoğlu.

GÖNÜLLÜ GEDİĞİ (Bak. Gönüllü)M.Sertoğlu.

GÖNÜLLÜ YENİÇERİ Şehir ve kasabalar halkından yeniçerilik şeref ve imtiyazından istifade etmek üzere ma-aşsız olarak yeniçeriliğe alman kimseler. Bunlar buldukları yerin yeniçeri serdarının defterinde kayıtlı idiler. Bu kayıt dolayısıyla yeniçeri serdarına bir miktar para ve hediye verirlerdi. Harb zamanında Turnacılar vasıtasıyla buldukları yerin serdarının kumandası altında muharebeye gidip orduda tashih bedergâhı tabiriyle esas yeniçeri kütüğüne ulûfeli olarak kaydolunurlardı. Bu muamele, esas yeniçeri kanununda olmayıp ocak teşkilâtı bozulduktan ve hariçten adam girmeye başladıktan sonra âdet edinilmiştir. Gönüllüden yeniçeri olanların ocağın intizamının bozulmasında ve savaş gücünün düşmesinde büyük rolü olmuşturM.Sertoğlu.

GÖRÜNÇ Doğan, şahin ve atmaca nevinden av kuşlarının talim ve terbiyesine verilen isim. Meselâ bir Görünçlü doğan, bir yıl talim ve terbiye edilmiş doğan demektirM.Sertoğlu.

GÖRÜNÇÇÜ Tımarlı Hassa Kuşbazların bir sınıfı. (Bak. Avcılar). Bunların vazifesi doğan, şahin ve atmaca nevinden av kuşlarının bakım ve terbiyesiy-di. Bu kuşları yakalandıkları yerden saraya getirenlere ise Götürücü denirdi. Onları hastalanmadan, ölmeden ve ürkütmeden İstanbul'a götürmek hususi bir sanat ve maharetti. Götürücüler de Tımarlı Hassa Kuşbazları sınıfındandıM.Sertoğlu.

GÖTÜRÜCÜ (Bak. Görünççü)M.Sertoğlu.

GÖZDE (Bak. Gedikli cariye)M.Sertoğlu.

GRAMATİKOS Divan-ı Hümayunda rumca olarak yazılan ahitname ve sair tahriratı yazan Rum kâtipler hakkında kullanılan bir tâbir. Venedik, Ceneviz cumhuriyetleriyle ve fethünden evvel Rodos şövalyeleriyle rumca muhabere olunurduM.Sertoğlu.

GRON Kalın dokumalı, parlak, dayanıklı ve 'pahalı nev'iden bir cins kumaşM.Sertoğlu.

GUBARÎ Bazı yazı nevelerinin ve daha ziyade nesih, rik'a, talik yazıların fevkalâde küçük olarak yazılış şekliM.Sertoğlu.

GULÂM Harbde alınan erkek esirlerin bir cinsi. (Bak. Beççe). Lügat mânası bulûğa ermiş genç çocuk demektirM.Sertoğlu.

GULÂMÇE Harbde alınan erkek esirlerin bir cinsi. (Bak. Beççe). Lügat mânası sekizden on iki yaşına kadar olan çocuk demektirM.Sertoğlu.

GULÂMI BAKÎ (Bak. Başbakîkulu)M.Sertoğlu.

GULAM-I DER Kapıkulu demektir. (Bak. Kapıkulu)M.Sertoğlu.

GULÂMIYE Cizye tahsili işi Kapıkulu Süvarileri tarafından yapıldığı sıralarda cizye başına kendilerine onar akçadan ibaret ücret. 1631 yılında cizye tahsili bunlardan alındıktan sonra umumiyetle her süvariye altı kuruş, yani takriben 480 akça gulâmiye tahsis olunmuş, nihayet bu da kaldırılarak ulufeden başka bir şey verilmez olunmuştur. (Bak. Haraççı)M.Sertoğlu.

GULÂT Herhangi bir mezhep veya akidenin ifrat şekilde taraftarı olanlar Gulât-ı şia gibiM.Sertoğlu.

GULET Brik tarzında ve ondan küçük iki direkli gemi. Tâbir, italyanca guletta'dan alınmıştır. Bir adı da Uskuts idiM.Sertoğlu.

GÛMÎ (Bak. Kömü)M.Sertoğlu.

GUREBA (Bak. Garip yiğitler)M.Sertoğlu.

GUREBA-İ YEMİN, YESAR (Bak. Garip yiğitler)M.Sertoğlu.

GUREMA Terekesi borcuna kifayet etmeyen ölüye ait malların veya mal bedelinin alacaklıları arasında alacakları nisbetinde taksimiM.Sertoğlu.

GURRE Arabî aylarda ilk günM.Sertoğlu.

GURUŞ Vaktiyle Osmanlı memleketlerinde kullanılan ecnebi parasına umumiyetle verilen isim. Bunlardan altın olanlara kızıl guruş denir, tek başına guruş sözü daha ziyade gümüş sikkeler halikında söylenirdi. Gürüsün muhtelif neveleri vardı ki başlıcaları şunlardı: 1 — Kara guruş: Alınan talarileriyle ispanyol eküleri ve riyailleri.

Bunların ayarları halis olup makbul sikkelerdi 2 — Esedî veya arslanlı guruş. Fele menk sikkesi olup makbul bir para idi. Osmanlı altınının üçte ikisi kıymetinde idi. Kendisi ortadan kalktığı halde ismi yıllarca yaşamıştır. 3 — Sulya guruşu. XI. Lui'nin gümüş sikkeleri. 4 — Polya guruşu. Osmanlılar tara findan muvakkaten işgal edilen Güney Italyadaki Polya dukalığının sikkesi. Bunlardan başka ilk basılış tarihi katî olarak bilinmeyen ve XVI. Yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanan Osmanlı guruşu vardır ki bu da seksen akça itibar olunmuştur. XVIII. Yüzyılda ise, rayici yüz yirmi akçaya kadar çıkmıştırM.Sertoğlu.

GIYIMBAŞI Enderun koğuşlarından Hazine koğuşunun eskilerinden en kıdemlisi. Hazine odasının eskileri on kişi olup bunlara Bıçaklı denirdi. Giyimbaşı terfi ederse Hasodaya geçer, dış hizmete çıkarsa Müteferrika olurdu. Giyimbaşından bir derece aşağıda olan hazine eskisine Kürkübası denirdi. (Bak. Enderun, Hazine koğuşu)M.Sertoğlu.

GÜÇ ETMEK Cebren ırza geçmekM.Sertoğlu.

GÜLABDAN Gül suyu muhafazasına ve serpilmesine mahsus alet. Muhtelif madenlerden, gümüş ve altından ve porselenden yapılanları olurduM.Sertoğlu.

GÜLBANKBelli zamanlarda ve belli yerlerde okunmak için tertib edilmiş dua. Yeniçerilerin meşhur duası ki şu tarzda idi. Allah Allah illallah baş üryan sine paryan kılıç alkan bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah kahrımız kılıcımız düşmana ziyan kulluğumuz padişaha ayan, üçler, yediler, kırklar Gülbank-i Muhammedi nûr-ı nebi kerem-i Ali pirimiz sultanımız hünkâr Hacı Bektaş-ı veli demine hu diyelim hu. Bu duayı okumaya Gülbank çekmek denirdi. Bu gülbank başlıca, yeniçerilere maaş tevziinden evvel, günlük et istihakı verilirken, muharebeye başlanacağı sırada ilh... çekilirdi. Bir de, mevacic yani maaş defterlerinin baş tarafına yazılan daha uzun ve mufassal bir gülbank vardırM.Sertoğlu.

GÜLBANK TAŞI Gülbank çekilmek üzere üstüne çıkılan taş. Yeniçeri kışlarında bulunurdu. (Bak. Gülbank)M.Sertoğlu.

GÜL BAYRAMI Musevilerin mayıs ayının altıncı ve yedinci günlerine rasthyan ve Hazreti Musa'nın Tur-u Sinada Cenabı Hakkın hitabına

mazhar olup Mu-sesevi Őeriatinin esasını teşkil eden kanun levhalarını hamilen dönüşünü tes'it eden bayramlarıM.Sertoğlu.

GÜLBEŐEKER Eskiden pek makbul olan bir cins gül ŐekerlemesiM.Sertoğlu.

GÜLHANE Sarayburnu'ndan Topkapı sarayının duvarlarına ve bir taraftan Çizme kapısı hizasına kadar devam eden saha. Bunun deniz tarafında, Şimdiki hat boyunun batısında vaktiyle sıra ile gül bahçeleri bulunduğundan bu ismi almıŐtırM.Sertoğlu.

GÜLHANE HATT-I HÜMAYUNU 3 kasım 1839 pazar günü Mustafa Reşid Paşa tarafmdan Gülhane'de okunan Abdül-mecidin meşhur fermanı. Bunun okunma-siyle Türkiyede Tanzimat devri başlamış oldu. Bunun için Tanzimat Fermanı ismiyle de anılır. Bu fermana göre Osmanlı memleketlerinde bundan sonra herkes mal, can ve ırz emniyetine sahip olacak, vergiler ve asker toplanması muayyen nizamlara bağlanacak, memuriyetlere lâyıık olanlar getirilecek ve memurlara muayyen bir maaş tâyin olunacak, rüşvet alınmıyacak, bir mahkeme kararı olmadan kimse mahkûm edilmeyecek, bütün Osmank tebaası aynı kanunî haklara ve müsavata sahip olacaklardı. Bugün için çok tabii olan bu Şeyler, o zamanki Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir inkılâp demekti. Bilhassa Hıristiyan tebaa için temin ettiği eşit haklar yüzünden Avrupada çok iyi karŐılanmıŐtırM.Sertoğlu.

GÜLHANE-İ NEV KÖŞKÜ 1775 yılında Dolmabahçe mesiresinde padişahlar için yapılan bir köşkM.Sertoğlu.

GÜLHANE OCAğI Bostancı ocağına bağlı bir teşekkül olup burada çalışanlar Gülhane meydanının temizliği ve bakımı ile mükellefdilerM.Sertoğlu.

GÜLLABİCİ Eski tımarhanelerde delileri zaptetmeğe ve uslandırmağa memur kimseM.Sertoğlu.

GÜLVAR (Bak. Yanık kale)M.Sertoğlu.

GÜMİ Kalyonlarda yelkencilik vazifesi gören Azablar. (Bak. Bahriye Azapia-n)M.Sertoğlu.

GÜMRÜK DARÜTTÂLİMİ Mütéhassıs gümrük memuru yetiştirmek üzere 1891 yılında açılan mektep. Bunun gibi 1908 yılında Rüsumat

memur mektebi ve 1912 de Gümrük Tatbikat mektebi açılmıştırM.Sertoğlu.

GÜMRÜK TATBİKAT MEKTEBİ (Bak. Gümrük Darüttâlîmi)M.Sertoğlu.

GÜMRÜK VAZİFESİ İstanbul gümrüğü hasılatından eskiden fakir ve muhtaçlara, padişahın ömrüne, sağlığının ve saltanatının devamına dua etmeleri için tahsis olunan maaşlarM.Sertoğlu.

GÜMÜŞLÜ ASA Kapıcılar kethüdası üe Çavuşbaşının Divan-ı Hümayunda hizmet ederken ellerinde bulundurdukları gümüş kaplı asa. (Bak. Çavuşbası, Divan-ı Hümayun, Kapıcılar Kethüdası)M.Sertoğlu.

GÜMÜŞ KOZAK (Bak. Kozak)M.Sertoğlu.

GUNBAŞI AĞALARI Batan gemileri çıkarmakla meşgul olanlara eskiden verilen isimM.Sertoğlu.

GÜRE Bir yağından üç yasına kadar olan tayM.Sertoğlu.

GÜRECİ Has ahırdan bir yaşından üç yaşma kadar olan tayların bakımına memur olan seyisM.Sertoğlu.

GÜREŞÇİLER TEKKESİ İstanbul'da Zeyrek semtinde ve Edirne'de pehlivan yetiştirme yerleri. Edirne'dekinin adı Pehlivan Cemaleddin Zaviyesi idiM.Sertoğlu.

GÜRZ Eski harplerde kullanılan bir cins silâh. Üzerinde sivri çıkıntılar bulunan yuvarlak bir topuz. Ekseriya demir, bazan bakır veya tunç ve pirinçten olurdu. Sapı bazan madenî, bazan tahtadandı. Türkçesi Bozdoğan'dır. Bunları süvari askerleri kullanırlar ve eyerlerinin sol tarafında asılı olarak bulundurlardı. Piyadenin kullandığı gürzler tahtadan olup bazılarının üstünde demir çiviler bulunurdu. Üstü çivisiz olanlara ise Matrak denirdiM.Sertoğlu.

GÜVERCİNLİK Batı eserlerinde Ko-lombaç = Golubac = Golubats = Galambocz ismiyle görülen bu kale, Sırbistan'da Tuna nehrinin sağ kıyısında Pasa-rofca ile Orşova arasındadır. Osmanlıların Güvercinlik kalesi ile alâkaları Yıldırım Bayezid devrinde bağlamakla beraber kati olarak ele geçirilmesi 1428'de ü. Murad devrinde olmuştur. Kalenin, Osmanlılar tarafından ilk defa kaybedilmesi 1683 Viyana bozgunu ile başlayan felâket senelerinde

olmuş ve ancak Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın 1690 daki gayretleriyle Avusturyalılardan geri alınabilmiştir. Karlof-ca (1699) anlaşmasıyla Osmanlı Devleti hudutları dahilinde kalan Güvercinlik, Şehid Damad Ali Paşa'nın Venedik ve Avusturya savaşlarında (1717) kaybedildi ve Pasarofça (1718) Barışında Avusturyalılara terkedildi. Daha sonraki bir savaşa son veren Belgrad anlaşmasında (1739) ise yine Osmanlılara geçti. Güvercinlik kalesi bundan sonra, Sırbistan Emerati kuruluncaya kadar imparatorluğun idaresinde kaldıM.Sertoğlu.

GÜZELCE HİSAR Anadoluhisarı'nın diğer adı. 1391 yılında Yıldırım Bayezid Han tarafından yaptırılmıştır, inşasındah maksat, boğaz hakimiyetini yavaş yavaş ele geçirmek ve bilhassa Kümeline harp vukuunda orduyu emniyetle karşı sahile ulaştırmaktı. Bu mevki, Rumelihisarı'nın inşası sırasında, Fatih tarafından esaslı şekilde tamir ettirilmişdirM.Sertoğlu.

GÜZEŞTE islâm dininde faiz harara ve memnu olduğundan Osmanlı devleti zamanında faiz sözü yerine kullanılmıg olan tâbirM.Sertoğlu.

HABBAZ Ekmekçi. Ekmek yapan veyahut satan kimseM.Sertoğlu.

HABBAZİN-İ HASSA (Bak. Ekmekçiler)M.Sertoğlu.

HABBE 71 miligramlık bir ağırlık; Ölçüsü olup iki arpa bir Habbe sayılırdıM.Sertoğlu.

HABEŞ EYALETİ Kızıldeniz'in batı sahillerinde, kısmen Eritre'ye tekabül eden topraklar üzerinde kurulmuş olan ve Habeş vilâyeti diye de anılan bir Osmanlı eyaleti. Bu mıntıkadaki Türk hâkimiyeti 1557 tarihinde Özdemir Paşa'nı fethiyle başlamıştır. Kendisi burada vefat etmiş ve oğlu Özdeniroğlu Osman Paşa yedi sene müddetle Habeş eyaletinde kalarak Osmanlı hâkimiyetini iyice tesis etmiştir. Bu eyalet XIX. Yüzyıla kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalmış, o sırada Mısır eyaletinin mümtaz bir vilâyet halini alması ve Habeş eyaleti idaresinin de Mısır'a terk olunması dolayısıyla bilvasita olarak devam etmiş, nihayet aynı yüzyılın ikinci yansında, Sudan'ın Mısır'dan ayrılması sırasında Habeş sahillerine yeşleşmiye başlayan İtalyanlar tarafından eyaletin merkezi olan Musavva'nın zaptı üzerine 1885 yılında mevcudiyeti fiilen ve tamamen sona ermiştirM.Sertoğlu.

HABEŞİ AĞA (Bak. Harem Ağası)M.Sertoğlu.

HACCI EKBER Müslümanlar hac farizasını ifa ettikleri sırada, Arafat'a çıkılan gün cumaya rastlarsa o yılın hac-cına verilen isimM.Sertoğlu.

HACEGÂN(Bak. Hacegân-ı Divan-ı Hümayun)M.Sertoğlu.

HACEGÂN-I DİVAN-I HÜMAYUNOsmanlı devlet teşkilâtında bir vazife ve bu vazifeyi ifade eden rütbe. Gerek Di van-ı Hümayunda ve gerekse Paşakapı-sında bulunan kalemlerin şefleriyle, Maliye, Kapıkulu Ocakları kâtipleri, Tersane emini, Şehremini, Arpa, Mutfak, Darphane Eminleri, Teşrifatçı, Tophane, Baruthane Müdür ve Nazırları ilh... gibi memurlar Hacegâm Divan-ı Hümayun rütbesini haizdiler. İlk zamanlar bu unvan, yalnız Divan-ı Hümayun kalem şeflerine verilmiş iken zamanla diğerlerine de teşmil olunmuş ve XVIII. Yüzyıldan sonra devlet merkezi dışındaki bazı hizmet sahiplerine ve vezirlerin maiyetinde bulunan memurlara da tevcih edilmiştir. XVTII. Yüzyılın ortalarında hacegân rütbesini haiz olan devlet memurları şunlardı: Şıkkı evvel, sani ve salis defterdarları, Nişancı, Defter emini, Reisülküttab, Büyük ve Küçük tezkireciler, Ruznamçe-ciler, Beylikçi, Başmuhasebeci, Mektupçu, Şehremini, Tersane, Darphane, Matbah, Arpa eminleri, Teşrifatçı, Anadolu muhasebecisi, Süvari ve Piyade mukabelecileri, Yeniçeri kâtibi, Cizye muhasebecisi. Maliye tarihçisi, Maliye tezkirecisi, Çavuşlar kâtibi, Cebeciler kâtibi, Tophane nazın. Küçük evkaf kâtibi, Kalyonlar kâtibi, Sipah, Silâhdar, Ulûfeciler, Garibler kâtipleri, İstanbul ve Selanik Baruthaneleri nazırları, Sergi nazırı, Başmuhasebe kesedarı, Sadaret kethüdası, Çavuşbaşı, Kethüda bey kâtibi, Gedikliler kâtibi, Enderun ve Bîrun kâğıt eminleri. Hacegânlık, her sene şevval ayında tevcih olunur, eskilerden bir kısmı yerinde kalır ve bir kısmı değişirdi. Sonraları bu tevcihler şaban ayına alınmış, nihayet bu usul kalkarak 1838 yılında bunlara muntazam maaş bağlanıp nöbet usulü ilga olunmuştur. Sefer zamanları sadrıâzam harbe giderse hacegân da beraber gider ve İstanbul'da yerlerine birer vekil tâyin olunurdu. Bunlar Rikâb Defterdarı, Rikâb reisi ve saire gibi memuriyetlerinin baş tarafına bir Rikâb kelimesi getirilerek anılırlardıM.Sertoğlu.

HACEGÂN-I DİVAN-I HÜMAYUN HALİFELERİ Hacegânın şef olarak bulunduğu kalemlerde çalışan kıdemli memurlar. Ekseriya terfi edip hacegândan olurlardı. (Bak. Hacegân-ı Divan-ı Hümayun). Tanzimattan sonra bu unvan kaldırılıp yerine başkâtip, mümeyyiz, kâtip gibi tâbirler kabul olunmuştuM.Sertoğlu.

HACEGÂN-I DİVAN-I HÜMAYUN ŞAGİRDLERİ İleride bir memuriyete tâyin olunmak üzere Divan-ı Hümayun kalemlerine stajiyer olarak devam edenler. Bunlara Tanzimattan sonra Mülâzım denmiştirM.Sertoğlu.

HACEGÂNUK RÛTBESİ Eskiden kullanılan bir rütbe. Tanzimattan sonra hacegânın ehemmiyeti kalmayınca bu unvan çok zaman memuriyetle alâkalı olmayan bir rütbe olarak tevcih olunmaya başlanmıştıM.Sertoğlu.

HACI İslâmın beş şartından biri olan hac vazifesini ifa eden kimseM.Sertoğlu.

HACI BEKTAŞ BAYRAĞI (Bak. Ak-bayrak)M.Sertoğlu.

HACI BEŞTAŞ-I VELİ OCAĞI (Bak. Yeniçeri Ocağı)M.Sertoğlu.

HACI BEŞTAŞ-I VELİ KÖÇEKLERİ Yeniçerilerin bir ismi. (Bak. Yeniçeri)M.Sertoğlu.

HACI BEŞİR AĞA MESCİDİ Dâr'üs-saade Ağalarından Hacı Bşşir Ağa tarafından XVIII. Yüzyılın ortalarında Top-kapı sarayının Enderun kısmında yaptırılan mescitM.Sertoğlu.

HAÇLILAR (Bak. Ehli Salip)M.Sertoğlu.

HAÇOVA Macaristan'da Eğri kalesinin kuzey-doğusunda bir mevkii. Macarcası Keresteş'tir. 1596 yılında Padişah İH. Mehmed'in bizzat iştirak ettiği bir meydan muharebesini Türklerin bu mevkide kazanmaları şöhretine sebep olmuşturM.Sertoğlu.

HADÂİK-İ HASSA Saray haricinde bulunan ve saraya ait olan bahçe ve bostanlara verilen isini. Bunlara Hassa bostancıları adlı bostancılar bakarlardı. Hassa Bostancıları, Usta denilen âmirlerinin nezaretinde olarak on baş ile yüz kişilik ayrı bölükler halindeydiler. (Bak. Bostancı Ocağı). Hadâik-i hassa'nın başhocaları şunlardı: Kadıköy

bağı, Davudpaşa bahçesi, Beşiktaş bahçesi, Bakırköy'deki İskender Çelebi bahçesi, Dolmabahçe, Kuruçeşme, Arnavutköyü, Bebek, Emir-gân, Kalender, Büyükdere, Beykoz'da Tokat, Sultaniye bahçeleriyle Paşabah-çesi, Çubuklu, Kandilli, İstavroz, Üsküdar, Ayazma, Salacık, Haydarpaşa, Fenerbahçe, Florya, Halkalı, Topçular, Vidos, Alibeyköyü, Kâğıthane, Karaağaç, Hasköy ilh... bahçe ve bostanlarıM.Sertoğlu.

HADDAD Umumiyetle demirci demektir. Ordunun çeşitli ihtiyaçları için Samako, Köstence, Rudnik vesair yerlerde bulunan ve adına Haddad kârhanesî denilen imalâthanelerde kazma, külünk, körük, küskü gibi şeyler imal edenler hakkında kullanılırdıM.Sertoğlu.

HADDAD KÂRHANESİ (Bak. Haddad)M.Sertoğlu.

HADD ŞER'İ Dinen suç olan hareketlere karşı tâyin olunmuş ceza miktarıM.Sertoğlu.

HADEME-İ BAB-I ÂSAFİ Divan-ı Hümayun işlerinin Bab-ı âli denilen Paşakapısına intikalinden sonra, yani XVHL Yüzyılın ortalarına doğru devlet işlerinin orada görülmesi üzerine hacedgândan bir kısmı — Sadaret Kethüdası, Reisülküttab, Çavuşbaşı, Büyük ve Küçük tezkereciler, Beğlikçi, Mektupçu, Teşrifatçı, Kethüda-bey kâtibi, Çavuşlar kâtibi. Gedikliler kâtibi—' daimi olarak Paşakapısında vazife görmeye başlamışlardı, işte bunlara Hademe-i bâb-ı âsafi denildi. (Bak. Hacedgân-ı Divan-ı Hümayun)M.Sertoğlu.

HADEME-İ BÂB-I HÜMAYUN (Bak. Yeni Bostancı Ocağı)M.Sertoğlu.

HADEME-İ HÜMAYUN Tanzimattan, yahut yeniçerilerin ilgasından sonra teşkil olunduğu zannolunan bir sınıf saray halkı. Padişahın maiyet halkını teşkil ederler ve merasimlerde hususi üniformalarıyla ziynet ve ihtişam vesilesi olurlardı. Meşrutiyette yapılan tensikatta miktarları azaltılmış, askerî rütbeleri ilga olunmuş, yeni bir kıyafete sokulmuşlardı. Bundan sonra saltanatın ilgasına kadar bu halde devam etmişlerdirM.Sertoğlu.

HADEME-İ RİKAB-I HÜMAYUN Solak, Peyk ve Bostancı hasekileri teşkilâtı 1826 yılında lâğvolunduktan sonra Padişahın hususi atlı maiyeti olarak teşkil olunan bir sınıf. (Bak. Solak)M.Sertoğlu.

HADEME-İ TERSANE-İ HÜMAYUN (Bak. Bahriye azabları)M.Sertoğlu.

HADENK Kayın ağacından yapılmış., ucu üçgen şeklinde büyük temrenli muharebe okuM.Sertoğlu.

HADİM Doğuştan veyahut sonradan yapılmış bir ameliye yüzünden erkeklik hassasından mahrum olan kimse. Saraylarda ve vüzera konaklarında Harem denilen kadınlara mahsus dairelerde vazife görürlerdi. Bir adı da Tavaşî idi. (Bak. Akağalar, Harem Ağası)M.Sertoğlu.

HADİM AKAĞASI Hadım ağalarının zenci veya habeş olmayıp beyaz renkt.s olanları. (Bak. Akağalar)M.Sertoğlu.

HADİM ALİ PAŞA CAMİİ Sadrıâzam iken 1511 yılında Şahkulu muharebesinde şehit düşen Hadım AH Paşa'nın İstanbul'da biri Çemberlitaş'ta, öbürü Zincirlikuyu'da yaptırdığı camilerinin adı. Kariye camii diye anılan ve Edirnekapı civarında bulunan Hora manastırını da camiye tahvil eden odur. Çemberlitaş'taki camiine eskiden Sedefçiler camii denirdiM.Sertoğlu.

HADİM ÜL-HAREMEYN Haremeyn diye anılan Mekke ve Medine'nin hizmetkârı demektir, islâm halifesi olmaları do-layısıyla Yavuz'dan itibaren Osmanlı padişahlarının resmî ünvanlarındandıM.Sertoğlu.

HADİS Peygamberimiz Hazreti Mu-hammed'in (S.A.S.) söylediği sözler ve yaptığı işler hakkında kullanılan bir tâbir. İslâmi ilimlerin belli başlı şubelerinden biridirM.Sertoğlu.

HAFİZ Kur'anı-ı Kerim'i tamamen ezberliyen ve ezberinde tutan kimse. Ekserisi güzel sesli olur ve Kur'an-ı Kerim'i gayet mükemmel şekilde, usulüne uygun olarak okumağı bilirlerdiM.Sertoğlu.

HAFİZ-I KUTUP Eskiden kütüphane memurları hakkında kullanılan bir tâbir. Kitapları muhafaza eden kimse demektirM.Sertoğlu.

HAFİZ PAŞA TOPU, ŞEŞHANESİ 1854 yılında ve Kırım Harbi sıralarında Hafız Paşa adlı bir sanatkârın icat ettiği bir cins top ve tüfek. Yerli olarak imal olunmuş ve bu harbde muvaffakiyetle kullanılmıştırM.Sertoğlu.

HAFİYE Eskiden iç işlerde gizli istihbarat servislerinde kullanılan kimse hakkında kullanılan bir tâbir. II. Abdül-hamid devrinde çok

rağbette olan bir meslekti ve devlet tarafından pek çok hafiyeye kullanılırdıM.Sertoğlu.

HAFİF DONANMA Bilhassa nehirlerde ve sığ yerlerde kullanılan daha ziyade altı nispeten düz ve hafif gemilerden mürekkep donanma. Bu donanmanın gemileri en küçüğünden en büyüğüne kadar şu isimleri taşırdı

HAKAN Türk hükümdarlarına mahsus unvanlardan biri. Çinliler hükümdarlarına Ho-Hang derler, Türkler ise hakan, kaan şeklinde kullanırlardı. Ayrıca muhtelif Türk şivelerinde ogan-ogang kelimesi de vardır ki sahip, hâkim mânasına gelir. Diğer Türk hükümdarları gibi Osmanlı padişahları da bu kelimeyi unvan olarak kullanmışlardırM.Sertoğlu.

HAKİ Uzun menzile atılan kısa vs ince bir cins okM.Sertoğlu.

HÂKİM ÜŞ-ŞER' Şeriat kanunlarına göre hüküm vermeye yetkili kimse. Kadı. (Bak. Kadı)M.Sertoğlu.

HAKİR İşlemeli hissini verecek şekilde dokunmuş, sağlam ve kalın ipekli kumaş. Şalvar ve üst entarisi yapmak için çok kullanılırdıM.Sertoğlu.

HAKKAK Hâk eden, oyan demektir. Herhangi bir şeyin (taşın, madenin veya tahta ve sairenin) üzerine oyarak süsler yapan veya yazılar yazan sanatkârlar hakkında ve bilhassa mühür kazıcılar için kullanılırdıM.Sertoğlu.

HAK-I HIYAR Seçmek, tercih etmek, serbestçe karar vermek hakkı. Bir devletten öbürüne intikal eden arazi üzerinde yaşayanların bu iki devletten birinin te-baalığını tercih etmek hakkı için bilhassa kullanılırdıM.Sertoğlu.

HAKKI TAPU Mîrî, yani devlete ait arazi üzerinde yaşayan halkın toprağı işlemek ve Rüsüm-ı Şer'iyye ve Örfiyyeyi vermek karşılığında o toprak üzerinde elde ettikleri bazı haklar. Bunlar da umumiyetle ziraati üst üste üç sene terk etmedikçe o topraktan çıkarılmamak, yaylak ve kışlıklarından, akar sularından istifade etmek, serbestçe ziraatte bulunmak ve bu imtiyazları miras bırakmak ve miras olarak elde etmek ve saire gibi şeylerdi. Muayyen bir senet, yani tapu

karşılığında buldukları arazi bu şartlara riayet edenlerin uhdelerine ihale olunur ve nesiller boyunca böyle kalırdı. Osmanlı İmparatorluğunda vakıflar haricinde kalan arazi hemen tamamen mirî yani devlet malı idi. Vakıf arazisi de mülk sayılamıyacağından mülk arazi umumi yekûnun yerine göre ancak yüzde 5 -10 kadarını teşkil eder, geri kalan için köylüye hakk-ı tapu tanınırdı. Hakk-ı tepu, tasarrufa çok yakın olan haklar verirdi. Köylü, ziraati terk, meraları imha edemez, bir de bulunduğu araziye başkasına mülk olarak satamazdı. Ancak kendi haklarını hususi anlaşmalar sonunda başkasına terk edebilirdi ki bu da bir cins satış sayılırdı. Şartlara riayet etmeyenler toprak üzerindeki haklarını kaybederler ve toprak bu şartları haiz, yani müstahakk-ı tapu olanlara Sahib-i arz tarafından yeniden verilirdi. (Bak. Sahib-i arz, Arazi, Tımar)M.Sertoğlu.

HALEB DEFTERDARLIĞI (Bak. Arap ve Acem Defterdarlığı)M.Sertoğlu.

HALEB EYALETİ Osmanlı eyâletlerinden olup biri Yurtluk ve Ocaklık olmak üzere on sancaktı. Yurtluk ve Ocaklık olan Adana sancağı idi. (Bak. Yurtluk ve Ocaklık). Zeamet ve Tımar sahipleri bin yüz elli kılıç olup Cebellile-riyle dört bin kişilik seferi bir kuvvet teşkil ederlerdi. Sancakları şunlardı: Haleb (Merkez), Adana, Kilis, Maar-ra, Üzeyr, Balis, Birecik, Mudik, Antakya, TürkmenM.Sertoğlu.

HALELBAR Ucu piramit şeklinde demir temrenli harbe nevinden bir harb silahı. Osmanlı ordusunun ilk zamanlarında vardı. XVI. Yüzyılda terk olunmuş-turM.Sertoğlu.

HALHAL Ayak bileğine süs olarak takılan altın veya gümüş bilezik. Ayak bileziğiM.Sertoğlu.

HALIÇ TERSANESİ (Bak. İstanbul Tersanesi)M.Sertoğlu.

HALİFE Lügat mânası vekil demektir, îslâmda Allahın emirlerini tatbike devam için peygamberden sonra ona. vekil olan kimselere denmiştir. Halifelere aynı zamanda kendisine uyulduğu ve tâbi olduğu için imam ve halifelige de imamet-i kübra denmiştir. İslâmda halife olacak kimsenin dört şartı nefsinde toplamış olması lâzımdı: 1 — İlim sahibi olmak, 2 — Tarafsız ve âdil olmak, 3 — Bu işi başaracak kudret ve kabiliyeti bulunmak. 4 — Vücutun

uzuvları tamam ve beş duygusu yerinde ve salim olmak. Müslümanlar, ilk dört halifelerini serbest seçim suretiyle seçip başa geçirmişlerdi. Ondan sonra halifelik Emevi soyuna intikal edip veraset usulüne bağlanmıştır. Osmanlı hükümdarlarından Yavuz Sultan Selim zamanında hilâfet Osmanlı hanedanına geçmiş ve halifeliğin ilgası olan 3 Mart 1924 tarihine kadar devam etmiştir. Osmanlılardan 29 halife gelmiştir. Hâlen İslâm halifeliği yeryüzünde mevcut değildir. Bir şeyhin müritleri arasında mürşit olmaya ve mürit yetiştirmeye mânevi liyakat ve kifayeti olanlardan seçtiği kimselere de halife denirdi. (Bak. Tarikat). Devlet dairelerinde hâcegân'ın maiyetinde çalışan birinci sınıf memurlara ve kâtiplere de bu unvan verilirdi. (Bak. Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun). Bundan başka eski mekteplerde öğretmen yardımcılara Halife ve daha sonraları bundan bozma olarak Kalfa denmiştir. Bunun gibi En-derunun Büyük ve Küçük odalarının itibar sahibi oğlanlarına (Bak. Büyük oda, Küçük oda). Zülüflü baltacılar'dan Aya-aofya derslerine devam edip yetiştikten sonra Harem ağalarını okutanlara (Bak. Baltacı), sekban fırınlarında Ekmekçiba-şından sonra gelen fırının en eskisine (Bak. Fodla Fırını). Halife veya Kalfa denirdi M.Sertoğlu.

HALÎFE-İ MÜSLİMİN, RÛY-1 ZEMİN Müslümanların halifesi, yeryüzünün halifesi mânasına gelen bir unvan. Osmanlı padişahları tarafından kullanılırdı. (Bak. Halife) M.Sertoğlu.

HALİFE-t ŞAGİRDAN Yeniçeri Ocağındaki Altmış beşinci Sekban Orta'sının süvari kısmında bulunup Ağakapısındaki Kalem Şagirdlerinin halifesi olan kimse. (Bak. Halife). Aynı süvari böüğünde ayrıca bir Kâtib-i beytülmal, bir Reis-i Sek-banan ve bir de Hatib-i Cami-i Miyane denilen Orta camii hatibi vardı. (Bak. Orta camii). Sekbanların piyade kısmında ve Sekizinci bölümde ise vazifesi fodla fırınında sayımlık olan bir Sayıcı-i Fodla. (Bak. Fodla Fırını), aynı fırında anbarcılık eden bir Anbarî-i Fodla, icabında fırının tamir işleriyle meşgul olan Meremmeti-i furun-ı Sekbanan, ayrıca Çadır Kademesi ve Mihaliç Çayın Koruyucusu vardı. (Bak. Sekban) M.Sertoğlu.

HAL' Bir hükümdarın tahtından indirilip hükümdarlık haklarının keldirilme-sı. Osmanlılarda ilk hal'edilen hükümdar ü. Bayezid'dir. Ondan sonra Padişahlar arasında I. Mustafa, Ti. Osman, İbrahim, II.

Mustafa, III. Ahmed, III. Selim, IV. Mustafa, Abdülâziz, II. Abdüihamid hal'-olunmuşlar. VI. Mehmed Vahdeddin Türkiye'yi terk ettiği için hükümdarlıktan ıskat olunmuş ve Osmanlı saltanatı onunla tarihe karışmıştır. Ondan sonra sadece hilâfet devam etmiş, bu müessese de 3 Mart 1924 tarihinde ilga edilerek son halife Abdümeccid Efendi hal'olunmuş ve Osmanlı hanedanı erkânı yurd dışına çıkarılmışlardırM.Sertoğlu.

HALİL PAŞA SARAYI (Bak. Paşa kapısı)M.Sertoğlu.

HALİLE Zil nevinden bir musikî aleti. Bilhassa tekkelerde kullanılırdıM.Sertoğlu.

HALİPYA Giresun ve Ordu havalisinin eski adıM.Sertoğlu.

HALKÂR Tezhibin bir nevi. Eskiden yalnız altınla işlenen sade motifli ve tezhip gibi yekpare olmayıp arada boşluklar da bulunan eserlere bu isim verilirdi. Sonraları halkâra renk de ilâve olunmuş ve renkli halkâr yapılmıştır. Bu sanatta pek çuk çiçek motifleri kullanıldığından Doğu resim sanatının tabiata en yakın cinsi addolunabilir. Bilhassa Türkler arasında revaç bulmuş ve bu vadide pek değerli üstatlar yetişmiştirM.Sertoğlu.

HALKEDONYA Kadıköyü semtinin Osmanlılardan evvelki adıM.Sertoğlu.

HALK ÜL-VAD XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Tunus limanı ağzını kontrol eden bir kale. (Bak. Tunus). Batılılar Golet-ta => Goulette gibi isimler vermişlerdirM.Sertoğlu.

HALTA Yeniçeri Ocağında Zağarcı ortalarında beslenen köpeklerin hususi tasması. (Bak. Zağarcı)M.Sertoğlu.

HALVET Tenhalık, yalnızlık demektir. Saray kadınlarının bahçelerde serbestçe gezip dolaşması veya bir mesire yerine gitmesi münasebetiyle halvet yapılırdı. Bundan başka bazı tarikat-lerde müritlerin تنها bir yerde, şeyhlerinin emriyle tek başlarına ibadet ve murakabe ile meşgul olmalarına da halvet denirdiM.Sertoğlu.

HAMAİL Sağ omuzdan sol kalçaya kadar uzanıp ucuna kılıç takılan kılıç kayışı. Herhangi bir maksatla vücuda bu şekilde bağlanan bir şey. Bazı nisanların bu tarzda bağlanan büyük kordonları Vücutta

taşınan ve uğur getirdiği, yahut hastalıktan koruduğuna inanılan muskaM.Sertoğlu.

HAMAİL ÇIKARMAK Eski harbler-de kullanılan bir tâbir. Kılıçla düşman neferinin sağ omuzundan vurup sol kalçasına kadar yarararak vücudunu iki parçaya ayırmaya denirdiM.Sertoğlu.

HAMAMCI Enderun koğuşlarından Seferli Koğuşu efradının bir kısmı olup Hamamcılık! sanatını öğrenirlerdi. Sarayın hamamlarını yakıp söndürmek, hararetlerini ayarlamak, icabında tamir etmek bunların vazifeleriydi. Yine aynı koğuşta bu hamamlarda çalışmak üzere tellâklar da yetiştirilirdi. (Bak. Seferli Koğuşu. Hamamcılar, Hamamcibaşı'nın nezareti altında bulunurlardı. Bu zat Seferii Koğuşu'nun eski ve âmirlerinden olup terfi ederse Hasoda'ya alınırdı. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

HAMAMCIBAŞI (Bak. Hamamcı.)

HAMEL Gökyüzündeki bir yıldız topluluğunun adı. Bu topluluk kuzu şeklini andırdığı için arapça kuzu demek olan hamel adı verilmiştirM.Sertoğlu.

HAMİDİLİ İsparta bölgesinin Osmanlılar zamanındaki adıM.Sertoğlu.

HAMİDİYE Fes cinsinden birinin adı. II. Abdülhamid zamanında çok kullanılırdıM.Sertoğlu.

HAMİDOĞULLARI Uluborlu, Eğridir, Yalvaç, Âsi Karaağaç, Keçiborlu, İsparta ve Burdur taraflarına, Antalya havalisi ile Akdeniz sahiline kadar inerek beylik kurmuş olan bir Türk soyu. Hamid-oğulları Anadolu Selçukileri tarafından Bizans hududuna yerleştirilmiş Teke aşiretinin bir kısmı idiler. Bu beyliği kurmuş olan Feleküddin Dündar Bey Anadolu'da hiç bir hüküm ve nüfuzu kalmayan Selçukluların son zamanlarında, 1300 yıllarında istiklâlini ilân edip beyliğe dedesi Hamid Bey'in adını vermiştir. Bununla beraber, kendi aşiretinin de bu isimle anılmış olması muhtemeldir. Dündar Bey ilk defa Uluborlu'yu ve sonra Eğridir'i kendisine merkez yapmış, Antalya havalisine doğru yayılmış, bu havalide kardeşi Yunus Bey idareyi ele aldığından Hamidoğulları Eğridir ve Antalya şubeleri halinde ikiye ayrılmışlardır. Eğridir şubesi 1391 de, Antalya şubesi 1423 te Karamanlılar ve Osmanlılar tarafından

ortadan kaldırılmış ve Karamanoğulları'nın katı inkıraziyle Hamidoğulları'nın işgal ettiği topraklar tamamen Osmanlı memleketleri arasına girmiştirM.Sertoğlu.

HAMLACI Hükümdarların bindiği kayıklarda kürek çekenlere verilen isim olup, bunlar Bostancı Ocağı'na mensuptular. (Bak. Bostancı Ocağı). Hamlacı'ların koğuşları vaktiyle Sarayburnu ile Sirkeci arasında bulunurken sonradan Beşiktaş'a naklolunmuşlardı. Saray Hamlacılarından başka Vezirlerin vesair Devlet erkânının da hamlacıları vardıM.Sertoğlu.

HAMLACIBAŞI Hükümdar kayığının en önünde kürek çeken iki hamlacıdan sağdaki olup bütün Hamlacıların ve Bostancı Ocağının kayikhane kısmının âmiri ve Bostancı Ocağının ileri gelenlerinden-di. (Bak. Hamlacı)M.Sertoğlu.

HAMSİN Kışın, erbainden sonra gelen elli günü (Bak. Erbain)M.Sertoğlu.

HAMURKÂR Fodla firmında çalışan acemilerin beş akça yevmiyeli ikinci eskisi. (Bak. Fodla firması)M.Sertoğlu.

HAN Türk ve Osmanlı hükümdarlarının unvanı olan eski bir Türk kelimesi. Daha eski şekli Kan'dır. Osmanlılar han sözünü hükümdar unvanı olarak kullandıkları gibi, Doğu vilâyetlerindeki yerli beyler ve Kırım girayları hakkında da istimal etmişlerdir. İranda ise daha ziyade bey, paşa mukabili olarak kullanılmıştırM.Sertoğlu.

HANBALIK KÂĞIDI Türkçesi Han-balık olan Pekinde yapılan bir cins makbul Çin kâğıdıM.Sertoğlu.

HANEFi Dört islâm mezhebinden biri. Öbürleri Şafiî, Hambelî ve Malikî'dir. İmamı Âzam diye anılan Ebu Hanife lâkabiyle meşhur Numan İbni Sabit tarafından kurulmuştur. Ebu Hanife, 699 yılında Kûfe'de doğmuş, 767 de vefat etmiştir. Bağdağ'da medfun-dur. Pek çok talebesi olup en meşhurları imam Muhammed ve imam Ebu Yusuf'tur. Hanefilik diğer islâm mezhepleri arasında en ziyade yayılanıdır. Buna sebep ds daha liberal ve kolay ve mülayim oluşudur. Bilhassa tatbiki cihetlerde son derece pratiktir ve her cihetle günlük hayata uygun, hükümleri açık ve basit, üstelik bunlara rağmen Kur'an-ı Ke-rim'in ahkâmına ve Peygamberimizin söz ve hareketlerine, İslâm dininin ilk esaslarına en uygundur.

Türkler umumiyetle bu mezhebe mensupturlar. Bu mezhebe mensup olanlara da Hanefî denirM.Sertoğlu.

HÂNE-1 AVARIZ (Bak. Avarız)M.Sertoğlu.

HANE-İ BÂZYAN (Bak. Doğana koğuşu)M.Sertoğlu.

HANE-İ KEBİR (Bak. Büyük oda)M.Sertoğlu.

HANE-İ HAS (Bak. Has oda)M.Sertoğlu.

HANE-İ SAĞİR (Bak. Küçük Oda)M.Sertoğlu.

HAN GÖRÜNÜŞÜ Kırım hanlarının başkanlığında toplanan ve hanlığın idari, siyasi, malî, askerî ve örfî işlerinin konuşulduğu divan. (Bak. Kırım)M.Sertoğlu.

HANIM Han kelimesine m harfi eklenerek meydana getirilmiştir. Nitekim Beğ kelimesi de bu şekilde Begüm haline konurdu. Daha itibarlı kadınlara Hanımefendi de denir. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlaşmıştırM.Sertoğlu.

HANIM İĞNESİ ince ve zarif bir cins kayığa verilen isimM.Sertoğlu.

HANIM SULTAN Sultanların, yani padişah kızlarının babaları hanedana mensup olmayan damadîarm kız çocuklarına verilen isim. Hanım Sultanlar evlenecekleri zaman nikâhlarını Rumeli kazaskerleri kıyardı. Erkek çocuklarına Bey denir ve ekseriya Sultanzade diye anılırlardı. Sultanzadeler, saray hizmetine alınırlar ve kapıcıbaşlıklarda bulunurlardı, içlerinde terfi ile pek büyük memuriyetle, hattâ Sadaret makamına kadar yükselenler olmuşturM.Sertoğlu.

HARA Eski kumaşlardan biri. Sof nevinden olup dalgalı hareli olurdu. Sad« ve anabî adlı iki cinsi vardıM.Sertoğlu.

HARAÇ Lügat mânası, toprağın mahsulünden veya çalışan kölelerin emeğinden elde edilen şeydir. Sonraları toprak mülkiyetinden dolayı devletçe fertlerden alınan vergi anlamına gelmiştir. Şer'i mânada ise Müslüman olmayanların ödemekle mükellef oldukları vergi demektir. Bu da iki cinstir. Biri insanların şahsından alınan Harâc-ı ruus veya baş vergisidir ki bir ismi de Cizye'dir. (Bak.

Cizye), öbürü ise Harâc-ı ara[^]i, yani toprak vergisidir. Mükellef islâmiyet! kabul ederse baş vergisi sakıt olur, lâkin arazi haracı devam ederdi. Toprak vergisi olarak alınan haraç iki türlü olurdu. Biri, elde edilen mahsulün miktarına göre alınır ve Harac-ı mukasım adını taşırdı. Öbürü ise arazinin yüz ölçümüne göre alınan Harac-ı muvaz-zaf'dı. Harac-ı mukasım'ın bir adı da Aşardı. (Bak. Öşür). Nitekim, Harac-ı muvazzafın diğer ismi Çift idi. (Bak. Çift). Haraç, Rüsüm-ı şer'iyyeden idi. (Bak. Rüsüm-ı şer'iyye)M.Sertoğlu.

HARAÇÇI Kanuni Sultan Süleyman sefere gittikçe Kapıkulu Süvarilerinin eskilerinden üç yüz kişi ayırır ve bunları Mülâzım ünvanıyla dairesi muhafızlığında kullanır ve sefer dönüşü padişah vakıflarından bazılarının mütevelliliğini ve hâsılatı fazla mukataaların bir yıllık idaresini, vergi ve cizyelerin tahsili gibi hizmetleri ve bazı mültezimlikleri verirdi. Bu tarz sonradan kanun haline gelmiş. ilk zamanlarda yalnız harb sıralarına mahsus olan bu hizmetlerin sefer harici zamanlarda da tevcihi 1590 yılından sonraları âdet olmuştu. Kapıkulu Süvarilerinden mülâzım olarak ayrılanlar başlarında Mücevveze denilen başlıkla bir sene müddetle Divan-ı Hümayuna devam edip hizmet ederlerdi. Bunlar, divana gelen bütün vezirlerin dairelerinde vazife görürler ve sene sonunda biri emin, biri kâtip olmak üzere iki kişiye bir cizye veya haraç defteri, yâni bu vergiyi ödemekle mükellef olanların isimlerini havi devlet tarafından tasdik olunmuş bir defter ve hizmeti ettikleri vezirlerin haslarına ait gelirlerin tahsil defteri verilip mıntıka, mıntıka gönderilirlerdi, işte bunların adı Haraççı veya Cizyedar'dı. Dönüşte hesaplarını verirler, buna mukabil Gulâmiye adıyla cizye başına onar akça alırlardı. (Bak. Gulâmiye). XVIII. Yüzyıl ortalarına doğru mülâ-zimler defterlerini peşin para ile mültezimlere satıp gulâmiyelerini zahmetsizce elde ederler, mültezimler de halktan vergiyi tahsil edip bir gulâmiye de kendileri için alırlardı. Bu suretle vergi mükellefleri haksızlığa uğrardı. Bu usuller 1631 yılında ilga olunmuş, haraççılık kaldırılmış ve lı ar aç defterleri Kapıkulu Süvarilerine verilmez olmuşturM.Sertoğlu.

HARAMÎ Haydut, eşkiyaM.Sertoğlu.

HARAMİLİK Haydutluktan, eşkiya-hktan başka on kişiden yirmi kişiye kadar başsız olarak düşman memleketine akın edilmesine denirdi. (Bak. Akıncılar)M.Sertoğlu.

HARATIN-İ HASSA Topkapı Sarayının Bîrun kısmında sanat bölüklerinde bulunan Tornacı'lara verilen isim. (Bak. Bîrun)M.Sertoğlu.

HARBE Bir cins kısa mızrakM.Sertoğlu.

HARBECİ Muhzır ağanın maiyetinde bulunan ve tomruk işleriyle, yâni suçluların tevkif ve hapisleriyle vazifeli olan kimseler. Yeniçeri Ocağına mensup olup sırtlarına kaplan postu, başlarına keçe giyerlerdi. Bellerinde birer balta asılı bulunur ve ellerinde harbe taşırlardı. Yeniçeriliğin ilgasıyla tarihe karışmışlardır. (Bak. Muhzır Ağa)M.Sertoğlu.

HARBENDE Saraya ait iki bin kadar ve bazan daha fazla katıra bakanlar hakkında kullanılan bir tâbir. Har-; bendeler on bir bölüktü. Her bölükte bir miktar harbende ve bir miktar şagird vardı. Hepsi yüz elli kişi kadar olup yarısına yakın olanlar şagird-. di. Harbendeler Büyük. İmrahora tâbidi-ler. Başlarına Harbsndebaşı denirdi. Ondan sonra gelen zabitleri birinci bölüğün Bölükbaşısı ile harbendeler kethüdası idi. Harbende ocağında bundan başka katırların palanlarını yapmakla vazifeli sekiz kişilik Bitânin denilen kolancı sınıfı, yirmi üç nalbant ve iki kebe-i hıma-rî denilen ve eşek kebesi yapan sanatkâr vardı. Harbendelerin bir adı da Katırcı idiM.Sertoğlu.

HARBENDEBAŞI (Bak. Harbende)M.Sertoğlu.

HARBÎ Osmanlı devletiyle sulh halinde bulunmayan veya bir muahede ile aralarında anlaşma yapılmamış olan devletler ve bu devletlerin tebaası. Elçilerle onlara mensub olanlardan gayri harbîlerden Osmanlı devleti topraklarında oturmalarına izin verilenlere müste'men denirdi. Bunların bu sanatı bir sene için muhafaza etmelerine müsaade olunur, sonra Zimmî adını alırlar ve cizye ile mükellef tutulurlardıM.Sertoğlu.

HARBİYE NAZIRI Millî Müdafaa Vekilinin Osmanlı devleti devrinde ve 1908 Meşrutiyet inkılâbından sonraki adı. Ondan evvel Harbiye Nazırları Serasker unvanını taşırlardı. Harbiye Nâzın diye ilk anılan Ömer Rüştü Paşa'dır. istiklâl harbi sırasında Anadolu'da Büyük Millet Meclisi toplanıp Millî Hükümet kurulduktan sonra Millî Müdafaa Vekili unvanı kabul edilmiştirM.Sertoğlu.

HARB MADALYASI 1914 yılında ihdas olunan bir rütbeden ibaret tunç madalya. Osmanlı devletiyle müttefiklerinin ordu ve donanma mensuplarıyla hasta bakıcı ve hemşirelere, ordu ve donanmada her ne sanat ve vazife ile olursa olsun bilfiil çalışanlara mahsustu ye taşıma hakkı olmamak üzere varislerine intikal ederdiM.Sertoğlu.

HARC-I HASSA Saraya mahsus masraflar ve masrafların karşılığı olan paranın saklandığı yerM.Sertoğlu.

HARÇ Masraf demektir. Eskiden yazılan emirler veya verilen fermanlar mukabilinde sahiplerinden bu adla para alındığı gibi devlet dairelerinde iş sahiplerinden muhtelif harçlar alınır. Tanzimattan evvel birçok mamurların devlet tarafından maaşı olmadığı için bu harçları aralarında, bölüşürlerdiM.Sertoğlu.

HARÇLIKCI Harbde bulunan tımarlı sipahilerin dirliklerinden hâsıl olan geliri alıp getirmek üzere gönderilen kimseM.Sertoğlu.

HÂRE (Bak. Hara)M.Sertoğlu.

HAREKET-İ ALTMİŞLİ (Bak. Müderris)M.Sertoğlu.

HAREKET-İ ARZ MADALYASI 1895 yılındaki zelzele münasebetiyle hizmet ve fedakârlığı dokunanlara verilmek üzere ihdas olunan bir madalya. Altın, gümüş ve bakır olmak üzere üç cinstiM.Sertoğlu.

HAREKET-İ DAHİL (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

HAREKET-İ HARİÇ (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

HAREKET ORDUSU Meşrutiyetin ilânından bir sene kadar sonra 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) de İstanbul'da tahrik edilen avcı tabur! an tarafından çıkartılan isyanı bastırmak üzere Rumeli'den gelen orduya verilen isimM.Sertoğlu.

HAREM Sarayların ve konakların yalnız kadınlara mafsus olan kısmı. (Bak. Harem-i Hümayun). Bu kelime aynı zamanda zevce mânasına da gelirdiM.Sertoğlu.

HAREM AĞASI Eski Çağlarda Doğuda ye Roma'da ve Ortaçağlarda Abbasoğullariyle Memlûk saraylarında rastlanan ve mühim vazife sahibi olup erkekliği yok edilmiş bulunan çoğu habeşi ve bir kısmı

zenci olan hadım ağaları, Osmanlı saraylarında da kullanılmıştır. Harem-i Hümayun.da yâni sarayın kadınlara mahsus kısmında hizmet, muhafaza ve nezarete bulduklarından kendilerine harem ağası denmiştir. Bunlar, hemen daima Mısır valileri tarafından saraya takdim olunurlardı. Harem-i Hümayuna alınan hadım ağaları ilk defa en aşağı ünvaniyle yad-olunurlardı. Sonra sırasıyla Acemiâğa, Nöbet kalfası, Ortanca, Hasıllı (veya Hasırlı) olurlardı. En eski hasıllı terfi ederse Yaylâbaş gulâmı ve sonra Yeni-saray Başkapı gulâmı olurdu, içlerinden talihli olanlar Eskisaray ağalığına ve en nihayet Kızlarağahğına kadar yükselirlerdi. (Bak. Kızlarağası). Mamafih, Valide Sultan ağaları ile şehzadelerin muhafızı olan ağalar ve saray kadınlarının namaz kıldıkları mescidin imamı ve müezzini olan ağalar da itibarlı harem ağalarındandı. Harem-i Hümayun masraflarına bakan Hazinedar-ağa, Odalalası, Hazine kethüdası ve vekili de ağaların ileri gelenlerindedir. III. Ahmed zamanında sadnâzam olan Şehid Ali Paşa zamanında 1715 senesinde Mısır ve havalisindeki habeşlerin hadım edilmemeleri hakkında Mısır valisine bir hüküm gönderilmişse de kısa zaman sonra onun şehid olması üzerine bu hüküm tatbik olunmamış ve bu usul devam etmiştirM.Sertoğlu.

HAREM-İ HÜMAYUN Topkapı Sarayının harem dairesine verilen isim. Harem-i Hümayunun veya harem dairesinin başlıca kapısı İkinci yer denilen meydanda Kubbealtı ile Zülüflü baltacılar koğuşu kapısının arasında, bulunan Araba kapısı'dır. Saraya gidip gelen kadınlar bu kapıdaa araba ile girip çıktıkları için bu ismi almıştır. Buradan girilince birinden öbürüne geçilen üç tasını havi bir antreye dahil olunur. Bunlar, birbirine bitişik Dolap kapısı ile Kale kapısı adlı iki kapı arası ile Dâr'üs-saade Ağası ve Başkapıgnlâmı dairelerini havi kısımlardır. (Bak. Harem ağalan, Kızlar Ağası). Bu iki dairenin arasındaki sahanan sağ kısmında sonradan pabuçluk denilen Ortanca tevkifhanesi vardır. Ortanca rütbesindeki harem ağalan neferlikten ortancalığa Ramazanın on beşinci günleri terfi ederler ve terfi iradesi gelinceye kadar burada ah-konurlardı. Dâr'üs-saade ağasının dairesi kagir olup iki kattır. Kapıdan girince sağ tarafta Dâr'üs-saade ağasının ve solda hazinedar ağanın dairesi vardır. Dâr'üs-sa-de ağası dairesinin üstü ise Şehzade mektebidir. Buradan içeri geçilince methalin sol kısmının nihayetinde asıl harem dairesinin kapısı göze çarpar. Bunun yanındaki ufak kapıdan

Kuşhane meydanı'nın antresine geçilir. Burası loş ve kubbeli bir yerdir. Kuşhane meydanına geçilince iki daire görülür. Bunların biri hükümdarların şahsına mahsus yemeklerin piştiği Kuşhane Matbahı, öbürü ise hastahanedir. Kuşhane meydanının öbür ucundaki kapı Üçüncü yer'e, eskiden Akağalar mescidi olan ve bugün Topkapı sarayı kütüphanesi olarak kullanılan tarafa açılır. Bu kapıdan kısmen tavanlı ve kısmen kubbeli bir yere girilir. Bunun sağ tarafında Altın yol denen koridora açılan büyük kapı vardır. Bu uzun yol da taş döşelidir ve Hırka-i saadet dairesine bitişik olup I. Selim tarafından inşa edilen daireye kadar devam eder. Bunun ortasında kadınefendilerin dairelerine çıkan taş merdiven vardır. Altın yola açılan kapının yanındaki başka bir kapıdan ise yedi sekiz metre kare taş döşeli bir meydana girilir. Burası Valde taşğı'dır. Bunun sağ tarafı altın yol, sol tarafı valde dairesidir. Cariyeler dairesinin yalnız buraya bir kapısı vardır. Valde taşlığında altın yola çıkan bir kapı ile karşıya rast-hyan Taht kapısı vardır. Bunun yanındaki binek taşından padişahlar kılıç alayına giderken ata binerlerdi. (Bak. Kılıç alayı). Taht kapısından Ocak Sofası'na girilirdi. Bunun sağında kadınefendiler dairesi, solunda Hünkâr sofası'na methal olan Çeşme' sofası bulunurdu. Kapının karşısındaki duvarın arka tarafı Şehzadeler dairesi idi. Ocak sofasından mermer bir merdivenle Hazinedarlar dairesi'ne çıkılırdı. Hünkâr sofası fevkalâde muhteşem yaldızlı ve süslü, dikdörtgen şeklinde olup-padişahların eğlendikleri yerdir. Burada hükümdarların oturmasına mahsus gölgelikli bir taht vardır. Çeşme sofasından Sultan Murad dairesine geçilirdi. Burada IH. Murad'ın yatak ödasiyle I. Ahmed'in okuma ve III. Ahmed'in yemek odalan vardır. Şehzadeler dairesi de altlı üstlü iki kısımdır- Alt kısmı küçük, lâkin süslü olup veliahtlara mahsustu. Üst kısım daha geniş, lâkin sadedir ve öbür şehzadelere tahsis olunmuştu. Harem dairesine bitişik bir de Sultan Osman köşkü denilen meşhur köşk vardır ki Topkapı Sarayının Gülhane Parkı ve Demirkapı tarafına bakan yüksek duvarları üstüne rastlar. Harem dairesi teşkilât bakımından umumiyetle iyi değildir. Süslü salonlarla muhteşem odaların yanında izbe avlular, karanlık merdivenler, alçak tavanlı daireler insana sıkıntı verir. Bu yüzden padişahlar vakitlerini daha ziyade Enderun kısmında geçirirlerdi. (Bak. Enderun). Harem dairesi padişahların valdeleri ile hanımlarına ve cariyelerine mahsus olup yalnız Hadım ağaları girebilirlerdiM.Sertoğlu.

HABEM-1 HÜMAYUN HAZİNESt Sırkâtibinin nezaretinde bulunan ve Ceb-i hümayuna ait paranın durduğu hazine. (Bak. Sırkâtibi, Ceb-i hümayun)M.Sertoğlu.

HAREMEYN Mukeddes İslâm şehirleri olan Mekke ile Medine'nin ikisine birden verilen isimM.Sertoğlu.

HAREMEYN DOLABI Sarayda, Haremeyn evkafına ait gelirlerin muhafaza olduğu yer. (Bak. Haremeyn Evkafı)M.Sertoğlu.

HAREMEYN EVKAFI Haremeynde, yâni Mekke ve Medine'de mevcut mabetler vesair hayrat masraflarına kargılık tesis olunmuş olan vakıflar. Haremeyn evkafı 1586 yılına kadar Kapıağalan tarafından idare olunurken bu tarihte idaresi Dâr'üs-saade ağalarına verilmiş ve bu hal, bu vazifenin haremeyn nezaretine devrine, yâni 1836 yılına kadar devana etmiştir. Bu evkafın sarayda idare edildiği dairenin adı Haremeyn hazinesi idi. Bu dairenin muhasipleri, kâtipleri, müfettişleri vesaire... bulunurdu. Haremeyn'e ait bazı evkafın geliri doğrudan doğruya tahsil olunmayıp maktu bir miktar mukabilinde mültezimlere verilirdi. Bunlara Haremeyn mukataası denirdi. Dâr'üs-saade ağaları her çarşamba günü nezaretleri altındaki vakıfların işlerini tetkik etmek üzere bir divan kurarlardı. Bu divanda Evkaf müfettişi, Haremeyn muhasebecisi, Mukataacısı, Ruznameci, Başhalife, Ağa yazıcısı bulunurdu. Divan, Ortakapının dışındaki Ağayazıcısı dairesinde akdolunur, mukataaların ihaleleri, intikal ve mahlûlat işleri, evkaf hademesinin azil ve tâyini, mütevellilere ait işler burada karara bağlanırdıM.Sertoğlu.

HAREMEYN HAZİNESt (Bak. Haremeyn Evkafı)M.Sertoğlu.

HAREMEYN MUKATAASI KALEMİ Bâb-1 defterî'nin kalemlerinden olup her sene Haremeyn'e gönderilen Surrelerin kayıtları ve Haremeyn'e ait mukataa kayıtları muhafaza olunur ve bunlara ait, muameleler görülürdü. (Bak. Haremeyn, Evkafı, Surre)M.Sertoğlu.

HAREMEYN MUHASEBESİ KALEMİ Haremeyn'e ve ona tâbi ve mülhak olan evkafın kayıtları bu kalemde tutulur ve muamelesi görülürdü. Her sene bu evkafın bütün muhasebesi burada icra olunarak defteri Başmuhasebeye verilir, su-.reti kalemde kalırdı. (Bak. Haremeyn Evkafı)M.Sertoğlu.

HAREMEYN MÜFETTİŞİ Haremeyn evkafının ve hanedana ait vakıfların her türlü muamelelerini teftişe memur ve selâhiyetli olan kimseM.Sertoğlu.

HAREMEYN NAZIRI (Bak. Haremeyn nezareti)M.Sertoğlu.

HAREMEYN NEZARETİ Haremeyn evkafının iyi idare edilememesi sebebiyle idaresinin Dâr-üs-saade ağalarından alınması üzerine, bu işi görmek için 1836 yılında teşkil olunan bir idare. Başında bulunana Haremeyn Nazır denirdi. Evkaf nezaretine devrolunmuştur. (Bak. Haremeyn Evkafı)M.Sertoğlu.

HAREMEYN MANSIBI Mekke ve Medine Kadılığı. (Bak. Kadı). Bu man-sıb Bilâd-ı hamse mevleviyetinden bir derece üstün ve Galata kadılığı mansıbından bir derece aşağı idi. (Bak. Mevleviyyet)M.Sertoğlu.

HAREMEYN PAYESİ Haremeyn mansıbının, bilfiil icra etmek üzere değil de bir rütbe, bir derece olarak tevcihi. Bu payeyi alanlar, ertesi tevcihte bilfiil mansıbı alırlardı. (Bak. Paye, Silsile)M.Sertoğlu.

HARİCİ Üçüncü îslâm halifesi Haz-reti Osman'ın şehit edilmesi dolayısıyla doğan büyük kargaşa sonunda vâki olan Sıffîn muharebesi sırasında Hazreti Ali ile Muaviye'nin hilâfet meselesini hakem usulüyle halletmesini kabul etmeyerek ayrılan ve her iki tarafa düşman olan zümreye umumiyetle verilen isim. Sonradan bir mezhep haline gelmiştir. Haricilerin ilk icraatı Hazreti Ali ile Muaviye ve Amr ibn-ül As'ı aynı zamanda öldürmek teşebbüsleridir. Bunun birincisinde muvaffak olmuşlar, lâkin Muaviye ve Amr Ibn ül As kurtulmuştur. Hariciler, şiddetli taassupları ve îslâmlar arasında ırk farkını kabul etmemeleri, Hazreti Osman'la beraber Hazreti Ali'yi reddetmeyenleri, en küçük bir günah işleyenleri, zulmeden devlet reislerine ve ricaline karşı ayaklanmayanları kâfir addetmeleriyle meşhur oldular. Emevîler devrinde devamlı kargaşalıklar çıkardılar, isyan ve ihtilâlden geri durmadılar. Nihayet Abbasîlerin Emevî saltanatına son vermesinde mühim rolleri oldu. Hariciler îslâm fikhını reddetmişler, bir çok hadisleri kabul etmemişler ve yalnız Kur'an-ı Kerim'le hareket edeceklerini ilân ettikleri halde bunda da muvaffak olamayıp dalâlete düşmüşlerdir. Ehli sünnet olan

Müslümanlar, Haricilerin gerek inanışa ve gerek amel'e ait kanaatlerini reddetmişlerdir. (Bak. Ehli Sünnet)M.Sertoğlu.

HARİÇ EMİNLERİ (Bak. Hariç Ez Defter)M.Sertoğlu.

HARİÇ EZ DEFTER Yeni arazi tahriri yapılırken eski tahrire nazaran fazla çıkan nüfus ve arazi hakkında kullanılan bir tâbir. (Bak. Tahrir). Hariç ez defter diye zuhur eden nüfus, buldukları yerin sahib-i arzına üç sene müddetle Kışlak resmi verdikten sonra Bennâk sınıfına dahil olurlardı. (Bak. Sahib-i arz, Çift). Bu şekilde meydana çıkan arazi ise Hariç Eminleri denilen kimseler tarafından zaptolunup Mevkufat kalemine haber verilir ve burada el konurdu. Hariç ez defter nüfusu, hariç ez defter arazi üzerinde ise bu nüfusun vermekle mükellef bulunduğu vergi de Hariç Eminleri tarafından alınıp Mevkufat kalemine teslim olunurdu. (Bak. Mevkufat kalemi)M.Sertoğlu.

HARİÇ VEZİRLERİ (Bak. Vezir)M.Sertoğlu.

HARİCİYE NAZIRI Dışişleri bakanının eski adı. Daha evvel, bu işi Reis-ül-küttab denilen zat görürdü, 1836 yılında Umur-ı hariciye nezareti teşkil olunmuştur. Millî Mücadelede vs cumhuriyetten sonra hariciye nazırı yerine hariciye vekili denmiştirM.Sertoğlu.

HARİCİYE NEZARETİ (Bak. Hariciye nazırı)M.Sertoğlu.

HARİÇ MEDRESESİ ilk tahsil veren medrese. İptiday-ı hariç ve Hareket-i hariç adlı iki kısımdan mürekkepti. (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

HARİK KÖŞKÜ Ağakapısında, İstanbul'da vukubulan yangınları haber vermek üzere diğer binalardan daha yüksek ve etrafa nezareti olmak üzere mevcut bulunan köşk. Burada bulunan Dide-ban adh memurlar etrafı daima gözetirlerdi. (Bak. Dideban, Bayezid Kulesi)M.Sertoğlu.

HARİRÎ Harir ipek demek olup ipekten yapılan kâğıtlara Harirî adı verilirdi. Hindistan'da yapılan Harir-i Hindi ve Semerkand'da yapılan Harir-i Semerkandlî gibi neveleri vardıM.Sertoğlu.

HARMANLI ÇARŞAF Etekleri geniş ve harmaniye yâni pelerin gibi açılan bir cins çarşafM.Sertoğlu.

HART A VIKüçük vs yuvarlak keçp külah. Eskiden Kapıkulu Süvarilerine mahsustuM.Sertoğlu.

HARVANÎ 1828 senesinde elbise nizamnamesi ihdas olunup devlet ricalinin kürk giymesi usulü terkolunduktan sonra giydikleri yakası sırma işlemeli çuhadan üst elbisesiM.Sertoğlu.

HAS Yıllık geliri yüz bin akçeden fazla olan dirliklere verilen isim. Sancak beyleri, Beğlerbeğleri, Vezirler, Hükümdarlara mensup kadınlar ve Hükümdarlara mahsustu. (Bak. Tahrir, Havass-ı hümayun, Havass-ı vüzera, Paşmaklık)M.Sertoğlu.

HAS AHIR Saray hayvanlarına ve bunların takımlarına bu hayvanların bakım ve yetiştirmelerine ait işleri gören teşkilât ve bunların buldukları yer. Bir adı da İstabl-ı âmire idi. Has ahır, bir tek yerde değildi. Top-kapı sarayında Ortakapıdan girilince sol tarafta bir ahır vardı. (Şimdi müzenin Arabalar Dairesi olan yer). Burada hükümdarın şahsiyle, yakın bendegâm için iki yüz tane seçme at bulunurdu. Gene aynı avluda, içinde elli kadar cinsleri dada mükemmel atlar bulunan bir ahır mevcuttur. Bundan başka saray burnu tarafında, Romalılardan kalma zafer sütununun önünde de bir has ahır dairesi vardı. Enderunlularla has odaklar ve Harem ağalarına mahsus atların ahırları ise Ahırkapı tarafında idi. Saray dışında Vefa semtinde, Kadırga limanında saraya ait ahırlar bulunmakta idi. Dolmabahçe sarayı yapıldıktan ve hükümdarlar burada oturmaya başladıktan sonra Beşiktaş'ta, sarayın karşısında da bir istabl-ı âmire dairesi kurulmuştur. (Bak. Dolmabahçe sarayı). Bunlardan ayrı olarak, Edirne, Bursa, Selanik ile Yunanistan'ın ve Anadolu'nun bir çok yerlerinde saray için atlar beslenir ve hazırlanırdı. Bütün bu atların mevcudu altı bin kadardı. Has ahırın en büyük âmiri Büyük İmrahor, ondan sonra gelen ise Küçük İmrahor'du. Büyük İmrahora İmrahor-ı evvel, Küçük İmrahora İmrahor-ı sâni denirdiM.Sertoğlu.

HAS AHIR ERKÂNI Has ahırda vazife gören ileri derecede memurlar. Bunlar, muhtelif zamanlarda şu kimselerden meydana gelmişlerdi: XVI. Yüzyılda: Birinci İmrahor, ikinci İmrahor, Has ahır kethüdası, Beygir Kethüdası, Has Rahtvan, Beygir Rahtvanı, Kürsidar, Odabaşı. XVII. Yüzyılda: Birinci İmrahor, ikinci İmrahor, Ahır Kethüdası, Ahır Halifesi, Arpa Kâtibi, Saraçlar Kâtibi, Arpa

Ruznamçecisi, İkinci Ahır Kethüdası, Birinci Rahtvan, Birinci Odabaşı, ikinci Odabaşı, ikinci Rahtvan, Hazinedar, Hünkâr Arabacıbaşı-sı, Kürsidar. XVHI. Yüzyılda: Birinci İmrahor, İkinci İmrahor. Arpa Emını, Hünkâr Başsilahşoru, İmrahor Ağa Kethüdası, Hasahır Kethüdası, Arpa Emını, Hünkâr Başsilahşoru, İmra-tibi, Saraçlar Halifesi, Hasahır Kaşağıcısı, İmrahor Ağa Kâtibi, Kürsidar, Ocak Veznedarı, Başnabant, Hasahır Mehteri, Hamlacı, Karakulak, Telhisciağa, Odabaşı. (Bak. Has ahır)M.Sertoğlu.

HAS AHİR HADEMELERİ Has ahırda Has ahır erkânından başka bu teşkilât içinde vazife gören hizmet sahipleri olup şunlardan ibaretti: 1 — At oğlanları veya Seyisler: Bu sınıf, tavla uşağı cinsinden olup bir kısmı İstanbul'da, sarayın iç ve dış ahırlarında ve bir kısmı ise haralarda hizmet görürlerdi. Sefer zamanlarında hükümdarın ve maiyetindekilerin atlarını ve her türlü ağırlıklarını taşıyan beygirleri idare eder, bunlara bakar ve tımarlarını yaparlardı. At oğlanlarından Büyük İmrahor'a tâbi olanlar Saray ve Enderun ahırlarına bakarlardı. Küçük İmrahor'a tâbi olanlar ise Vefa tarafındaki ahırların ve Edirne, Yanbolu, Hayrabolu, Zara gibi yerlerdeki ahır ve haraların seyisleriydi. Bunların ayrıca şagirdleri vardı ki zamanla seyis olurlardı. Seyisler başlarına Barata giyerlerdi. (Bak. Barata). Dış hizmete çıksalar üç bin akçe ile, şagirdleri ise iki bin akçe ile Tımarlı Süvari olurlardı. 2 — Serahur veya Salâhur'lar: Bunların vazifesi binicilik ve at terbiyesi olup Has ahırın birinci sınıf hademele- rindendi. Resmî günlerde hükümdarların atlarına binerek maharet gösterirlerdi. Mevcutları iki bin kadardı. Âmirleri ter fi ederse Küçük İmrahor olurdu. 3 — Saraçlar: Mevcutları ikiyüz kadar olup Has ahırın saraçlığa ait işlerini gören sanatkârlardı. Yaptıkları eyerler, sağlamlık ve zarafetle nam almıştı. Bunların bir kısmı Büyük İmrahor'a tâbi olup, Birinci Saraçları veya Hassa Saraçları, bir kısmı ise Küçük İmrahor'a tâbi olup İkinci Saraçlar veya Beygir Saraçları diye anılırlardı.. Teşkilâtları onar, on birer kişilik bölükler halinde olup her bölükte şagirdler vardı. Bunlardan yular dikenlere Efsarduran veya Yulara denirdi. Saraçlar terfian tımara çıksalar ulufelerinin hsr akçesi için XVI. Yüzyılda bin ve sonraları iki bin akçe alırlardı. Şagirdler, zamanla saraç olurlar veya Kapıkulu Süvari bölüklerine, nadiren de tımara çıkarlardı, ölen saraçların oğulları şagird olarak

alınırlardı. Hassa saraçların birinci bölümünde bütün saraç bölüklerinin âmiri olan kethüda, hükümdarın Raht-ı Hümayun denilen mücevherli eyerlerini muhafaza edenlerin âmiri olan Rahtvan-ı Hâs ve muavini Rahtvan-ı Sanî bulunur ve bunlar büyük ve küçük Rahtvan ağaları diye anılırlardı. Kürsidar terfi ederse Rahtvan-ı Sanî olurdu. Kürsidar, Padişahın ata bineceği zaman basacağı iskemleyi taşırdı. 4 — Nalbandlar: Üç yüz kadar usta ve yamaktan mürekkeptiler. Bunlar üç sınıftılar. Bir sınıfı hayvan hastalılığıyla uğraşıp onları tedavi ederler, bir sınıfı nal ve mihmal ederler, bir sınıfı ise hayvanları nallarlar ve iğdiş ederlerdi. Padişahlara mahsus atların ise Nalband-ı esban-ı hassa adlı ayrı nalbandları vardı. 5 — Katırcılar. (Bak. Harbende). 6 — Deveciler: Has ahıra mahsus olup muhtelif yerlerde bulunan bin katar kadar develere bakarlardı. Bunlara Sarbân da denirdi. İki kısımdan ibaret olup erkek develere bakanlar Sarbâ-ı ner, dişi develere bakanlar Sarbân-ı mâde diye anılırlardı. Bunları, Yeniçeri Ocağının devecilerle karıştırmamak lâzımdır. (Bak. Deveci Ortaları)M.Sertoğlu.

HAS AHIR HAZİNE DARI Pek kıymetli eşya vesair takımlarını muhafaza ile memur kimse. (Bak. Raht-ı hümayun hazinedarı) M.Sertoğlu.

HAS AHIR KETHÜDASI (Bak. Has Kethüda)M.Sertoğlu.

HAS AHIR MURASSAAT HAZİNESİ (Bak. Raht-ı hümayun hazinesi)M.Sertoğlu.

HASBAHÇE Sarayın hududu dahilindeki bahçe ve bostanlar hakkında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

HASBAHÇE BOSTANCILARI Bostancı Ocağı mensuplarından saray, bahçe ve bostanlara bakanlar. (Bak. Bostancı Ocağı). Saraya ait olup saray dışında bulunan saray ve bostanlara bakanlara ise Hassa bostancılar denirdi. (Bak. Hadâiki hassa). Hasbahçe bostancıları 650, Hassa bostancıları 970 kişi kadardıM.Sertoğlu.

HASEKİ Umumiyetle bir hizmette eskiyenlere verilen unvan olup Has-eski sözünden hâsıl olmuştur. Enderun'un muhtelif hizmetlerinde kıdem sahibi olanlarla, Bostancı Ocağının küçük rütbedeki subaylarına da bu unvan verilirdi. Bunların âmirine Baş haseki denirdi. (Bak.

Bostancı Ocağı). Bundan başka, saray cariyeleri arasında bir sınıfa da Haseki denirdi. (Bak. Gedikli cariyeye)M.Sertoğlu.

HASEKİBAŞÎ (Bak. Baltacılar).

HASEKİ BAŞKÂTİBİ (Bak. Baltacılar)M.Sertoğlu.

HASEKİ ORTALARI Yeniçeri Ocağında cemaat ortalarından 14, 49, 66 ve 67 nci ortalara verilen isim. Hasekiler muteber bir zümre olup kendilerine Ağa diye hitap olunurdu. Bu dört ortanın Ya-yabaşısı, padişah camiye çıkışta ikişer, ikişer sağında ve solunda yürürlerdi. Bunla-i ra Hünkâr hasekisi denirdi. Av sırasında maiyetleriyle birlikte hazır bulunurlar ve besledikleri tazıları birlikte getirirlerdi. Hünkâr hasekilerinin dördünün en kıdemlisine Başhaseki denirdi. Bunu, Bostancı Ocağında bulunan ve küçük rütbedeki haseki adlı zabitlerin âmirleri olan Baş*-haseki ile karıştırmamalıdır. Başhaseki terfi ederse Turnacıbaşı olurdu. (Bak. Turnacıbaşı). Dört haseki ortasının mevcudu cem'an bin kişi kadardı. Kendilerine Hasekiyan-ı piyade de denirdiM.Sertoğlu.

HASEKİ SULTAN (Bak. Gedikli cariyeye)M.Sertoğlu.

HASEKIYAN-I PIYADE (Bak. Haseki Ortalan)M.Sertoğlu.

HAS FIRIN Saray halkının ekmeklerini pişiren fırınlara verilen isim. (Bak. Ekmekçiler)M.Sertoğlu.

HASILLI Harem ağalarının ,bir derecesi. (Bak. Harem Ağalan)M.Sertoğlu.

HASÎRLİ (Bak. Hasıllı)M.Sertoğlu.

HASIRCIYAN-I HASSA Muhtelif saraylarla yeniçeri odalarının ve acemi kışlalarının yıllık ihtiyacı için hasır dokuyan kimseler. Bunlar, Acemioğlanları arasından seçilirdi. Şimdi mevcut bulunmayan koğuşları, evvelce Askerî Müze-olan Aya irini kilisesi ile Sur-u Sultani arasında idi. Bu hasırlar, her sene vergi mükellefiyeti karşılığı olarak Manyas ovasından tedarik edilen sazlardan dokunurduM.Sertoğlu.

HASIR YELKEN Yüksek aboneli dört köşe lâtin yelkenine halk tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

HAS KETHÜDA Has ahırın ileri gelen âmirlerinden biri. (Bak. Has ahır), îstabl-ı âmireye ait bütün teferruatlı işlerle meşgul olur ve Büyük Imrahor'un nezaretinde burasını idare ederdi.M.Sertoğlu.

HASKÖY MÜHENDİSHANESİ (Bak. Mühendishane-i berri-i hümayun)M.Sertoğlu.

HASLAR MUKATAASI Eski maliye kalemlerinden biri olup burada hükümdarla hanedana mensup olanların haslarından mukataaya, yani geliri maktu olarak iltizama verilenlere ait defterler ve hesaplar tutulur, emirler yazılır ve muhafaza edilirdi. (Bak. iltizam)M.Sertoğlu.

HAS MATBAH Sarayda padişahın nefsine ait yemeklerin piştiği matbah. (Bak. Matbah-ı âmire, Kuşhane matba-hı)M.Sertoğlu.

HASODA Enderun odalarının birincisi ve en itibarlısı olup Fatih Sultan Mehmed tarafından mevcudu otuz iki kişi olmak üzere tesis olunmuştur (Bak. Enderun). Bunlara ait olmak üzere Enderun'daki Hasoda koğuşunu Yavuz yaptırmıştır, ilk Hasoda koğuşu Hırka-i Saadet dairesinin altında bulunurken IV. Murad zamanında burası terkolunarak tam karşısına yeni bir Hasoda koğuşu inşa edildi. Yavuz, Hazine ve Kiler koğuşlarının eski ve emektarlarından bir kısmını daha Hasodaya alıp mevcudu kırk'a iblağ etti. Burada bir münhal olursa Hazine odasından Güğümbaşı, iki münhal olursa onunla beraber Kiler odasından Peşkirbaşı, üçüncüde Seferli odasından Çamaşırcıbaşı ve dördüncü münhalde ise yine Seferli'den Hamamcıbaşı Hasodaya alınırlardı. (Her biri için kendi maddelerine bak). Hasodanın âmirleri sırasıyla Hasoda-başı, Silâhdar, Çuhadar, Rikâbdar, Tül-bend gulâmı, Miftah gulâmı idiler. (Her biri için kendi maddesine bak). Hasoda-başı, bu saydıklarımız müstesna olmak üzere koğuşun diğer mensuplarını icabında bizzat cezalandırmağa selâhiyetli idi. Hasodaya, mutad şekilden maada Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarının diğer eskileri de hükümdarın emriyle alınabilirdi. Hattâ XVII. Yüzyılın başından itibaren yine hükümdarların arzu ve emirleri üzerine daha aşağı saray hizmetlerinden ve hattâ saray dışından bir çok kimselerin defaten Hasodaya alındıkları olmuştur. Hasodalıların asıl vazifeleri Hırka-i Saadet dairesini süpürmek, tozunu almak, mübarek gecelerde güzel kokulu ağaçlar yakıp gülsuyu serpmek, Kur'an-ı Kerim okumak,

padişaha ait hizmetleri görmek ve icabında ona arkadaşlık etmekti. Yani, hükümdarların âdeta saray içindeki hususi maiyeti idiler. Padişahın yemek ve peşkirlerini Peşkir gulâmı muhafaza eder, leğen ve ibrik hizmetini ibrikdar görürdü. Yine Hünkâr müezzini, Sır kâtibi, Başçu-hadar, Sarıkçıbaşı, Kahvecibaşı, Tüfekçi-başı, Berberbaşı nevinden hizmet sahipleri de Hasoda erkâmndandı. Bunlardan sonra gelen eskilere ise köşebaşı denirdi. Hasodalılar dış hizmette çıkarlarsa acemilerine Çaşnigirlik, eskilerine Müteferrika-lık ve bazan Sancakbeyliği verilirdi. Yukarıda adı geçen altı büyük ağa, yani Hasodabaşı, Silâhdar, Çuhadar, Rikâbdar, Tülbend gulâmı ve Miftah gulâmı ise dış hizmetlere çıkarlarsa vezaretle Eyalet valiliği, Derya kaptanlığı, .Yeniçeri Ağalığı nevinden birinci derecedeki devlet memuriyetlerden biri verilirdi. Hasodanın bir adı da Hane-i has idiM.Sertoğlu.

HASODABAŞI Enderundaki hasoda koğuşunun âmiri. (Bak. Enderun). Hasodabaşı merasimde padişahın elbisesini giydirmek ve çıkarmakla vazifeli idi. Padişah nereye giderse o da beraberinde bulunurdu. Ekseriya tavaşî olan ak hadımlardan tâyin olunursa da, Enderundan yetişen içoğlanlarından da seçildiği olurdu. Hükümdarların birinci derecede yakınlarından olup sahib-i arz, yani padişaha doğrudan doğruya maruzatta bulunmak salâhiyeti olan erkândandı. Derecesi Ka-pıağası ile müsavi ise de teşrifatta ondan sonra gelirdi. Padişahın dört mühründen biri onda dururdu. (Bak. Mühr-i hümayun).Hasodabaşılık, 1681 yılında ilga olunmuşsa da 1687 tarihinde, ü. Süleyman'ın cülûsiyle tekrar ihya edilmiştir. Lâkin artık ehemmiyetini kaybetmiş, teşrifattaki yerini muhafaza etmekle beraber hasoda-nın ve neticede enderunun amirliği fiilen Silâhtar Ağaya geçmiştir. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

HASODA HAZİNESt Enderun koğuşlarından Hasodada bulunan ve Hasodaba-şî nezaretinde olan kıymetli eşya ile padişahın şahsına mahsus paranın muhafaza olunduğu hazine. (Bak. Hasoda, İçhazine)M.Sertoğlu.

HASODALIK (Bak. Gedikli cariye)M.Sertoğlu.

HASSA Padişahlara ve padişah saraylarına mahsus .hizmetler hakkında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

HASSA AVCILARI (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

HASSA BOSTANCILARI (Bak. Has bahçe Bostancıları, Bostancı Ocağı)M.Sertoğlu.

HASSA ÇAMAŞIRCILARI Saraya ait çamaşırları yıkıyan kimseler. Başlarındaki âmire çamaşırcıbaşı denirdi. Çamaşırcılar arasında müteferrika adlı hademeler ve şagirdler vardı. Şagird terfi ederse çamaşırcı olur, çamaşırcılar ise çıkmalarda Kapıkulu Süvariliği ile saraydan çıkarlardı. Münhal şagirdliklere ise Acemi Ocağından ehliyetli olanlar seçilirdi. Hassa çamaşırcıları, sarayın Bîrun kısmına ait hizmet bölüklerinden olup bir isimleri de Câme şuyarı-ı hassa idi. (Bak. Bîrun)M.Sertoğlu.

HASSA HARÇ EMİNİ Saray mensuplarının muhtelif alacaklarını tahsil ve saraya ait satın alma işleriyle meşgul olan memurM.Sertoğlu.

HASSA HARİCİ MATBAH (Bak. Hassa matbahı)M.Sertoğlu.

HASSA KADIRGASI, KALYONU Devlete ait kadirga veya kalyonlar hakkında kullanılan tâbirM.Sertoğlu.

HASSA KAPTANI (Bak. Hassa reisi)M.Sertoğlu.

HASSA KOZBEKÇİLERİ (Bak. Koz-bekçi)M.Sertoğlu.

HASSA KUŞBAZLARI (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

HASSA MATBAHI Sarayda harem halkının yemeklerinin piştiği yer. Padişaha ait yemeklerin piştiği matbaha ise Has Matbah denirdi. (Bak. Matbah-ı âmire). Bundan başka sarayda bir Dâr'-üs-saade ağası matbahı vardı. Burada, kızlar ağası ile ona mensup olanların yemekleri hazırlanırdı. Bunlardan başka, Dür'üs-saade ağasıyla harem dairesi mensuplarından olmayan öbür saray halkı için yemek pişen bir yer vardı ki, bunun ismi Hassa harici matbah idiM.Sertoğlu.

HASSA MÜEZZİNLERİ Topkapı sa rayı dahilindeki cami ile Padişahların cuma ve bayram namazlarını kıldıkları mabetlerde müezzinlik eden saray müezzinlerinin unvanıM.Sertoğlu.

HASSA ORDUSU II. Meşrutiyet devrine kadar merkezi İstanbul'da olan ve bu münasebetle sarayın muhafazasıyla de mükellef olan birinci orduya verilen isimM.Sertoğlu.

HASSA REİSİ Kürekle yürüyen donanma gemilerinde bir geminin kaptanı olan kimse. Gemi azabları bölükbaşılan olan reisler arasından seçilirdi. Gemilerine fener takmak hakları vardı. Hassa reisi olabilmek için harbe düşman gemilerinden birini zaptetmek veya buna denk bir hizmette bulunmak lâzımdı. Bunlara Hassa Kaptanı veya Mîrî reis de denirdi. (Bak. Bahriye azabları)M.Sertoğlu.

HASSA SATIRLARI (Bak. Şatır, Şâ-tırbaşı)M.Sertoğlu.

HASSA TABİBLERİ (Bak. Hekimbaşı)M.Sertoğlu.

HASSA TERZİLERİ Padişaha ait kürklerle hil'at ve elbiseleri diken terziler olup iki sınıftır. Birincisi hil'atleri dikenler olup bunlara Hayyatin-i hil'at denirdi. Üç bölüktüler ve mevcutları yirmi bu- - yirmi üç arasındaydı. On üç kadar da müteferrika adlı yardımcıları vardı. Başlarına Ser hayyatin-i hil'at de-nirdi. ikincisi Hayyatin-i hassa denilen sınıftı. Bunlar saraya ait diğer elbiselerle padişah mektuplarının, yani namelerin kılıflarını dikerlerdi. Padişahla birlikte sefere gitmeleri kanundu. Başları Ser-hayyatin-i hassa idi. Terfi ederse Terzi-bağı olurdu. Bunların mevcutları beş bölük olup ayrıca ipekçi ve hallaç bölükleri ve müteferrikaları da vardı. Hassa terzilerin hepsi birden Enderun Hazinedarbaşısına tâbi idiler, Çalıştıkları yer, Alay köşkünün karşısında bugün Adlî Tıp müessesesi ve daha evvel Soğukçeşme Askerî Rüştüyesi olan binanın bulunduğu mahalde idi. Umumi mevcutları; XVI. Yüzyılda 369, XVII. Yüzyılda 319, XVIII. Yüzyılda 104, XIX. Yüzyılda ise 40 kişiydiM.Sertoğlu.

HASSA- VOYNUKLARI Bak. Voy-nuk)M.Sertoğlu.

HASS-ÜL-HAS Hil'at nevilerinden biri. Merasimlerde Reis-ül-küttab Çavuş-

HASS-ÜL HAS BÂ POSTIN SAMUR Samur kürk kaplı birinci sınıf hil'at. Yeniçeri Ağasına, Kaptanpaşaya, Nişancıya ve beyaz çuhaya kaplı olanı Şeyhülislâmlara giydirilirdiM.Sertoğlu.

HASEBİ Eski kâğıt cinslerinden 'biri. Merasimlerde Reis-ül-küttap, Çavuş-ipek olan kâğıtlara ise Harirî denirdiM.Sertoğlu.

HAŞİYE Kenar mânasına gelen. bir kelimedir. Bir kitabın veya mektubun kenarına sonradan akla gelerek yazılan şeylerle bir kitabın izahı için kaleme alınan yazılara bu isim verilir. Aynı zamanda, bir sayfanın kenarlarına yapılan tezhip de bu adla anılırdıM.Sertoğlu.

HÂŞİYE-İ TECRİD Osmanlı medreselerinin ilk kısmı. (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

HAŞMETLÛ Ecnebi Hıristiyan hükümdarlar hakkında Majeste mukabili olarak kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

HAT (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

HATA, HATAY Doğu Türkistan, Moğolistan ve Mançuri ile Siberya'mn bir kısmını kaplayan bölgeye eskiden verilen isim. Buralarda X. Yüzyıldan itibaren Moğolların Hata kabilesi iki asır kadar hüküm sürdüğünden bu geniş bölgeye isimlerini vermişlerdirM.Sertoğlu.

HATAİ İpekli kumaş nevilerinden biri. Sade, telli, nevezhur gibi çeşitleri vardı. Türkistanda yapılan ince elyafh, dayanıklı bir cins makbul kâğıt. Stilize edilmiş çiçek şekilleriyle yapılan bir tezhib nev'i. (Ayrıca Bak. fağfur)M.Sertoğlu.

HAT AB ANBARI Sarayın odun an-barına verilen isimM.Sertoğlu.

HATABCI Ocak halinde olan Has ahıra bağlı korucuların her ocağında bir bölük halinde bulunan oduncular. (Bak. Korucu)M.Sertoğlu.

HÂTEM-İ SADARET Sadrıâzamlara verilen ve hükümdarların mutlak vekili olduklarına delâlet eden padişah mührü. (Bak. Mühr-i hümayun)M.Sertoğlu.

HÂTEM-İ ŞERİF (Bak. Hâtem-i sadaret)M.Sertoğlu.

HÂTEM-İ VEKALET (Bak. Hâtem-i sadaret)M.Sertoğlu.

HÂTEMKÂRİ Taş, tahta, maden gibi şeyleri oyarak sonra doldurmak suretiyle yapılan tezyinat. Mermerin içine somaki, bakırın içine gümüş, abanoz içine şimşir, tahtanın içine sedef vesaire

doldurularak yapılır ve hepsinin satırları müsavi olurdu. Bunun bir adı da kakma idiM.Sertoğlu.

HATİB Cuma günleri camide hutbe okuyan kimse

HATİB-İ CAMİ-İ MİYANE Yeniçerilerin Yeni Odalarda bulunan Orta camiin hatibi olup Sekbanların süvari kırsrun-dandı. (Bak. Halife-i şagirdan).

HATİB EBRUSU XVHI. Yüzyılda yaşamış Ayasofya hatiplerinden birisi tarafından yapılan ebrulara verilen isim. (Bak. Ebru).

HATİM Yüzünden veya ezber olarak Kur'an-ı Kerim'i baştanbaşa okumak.

HATİME Son, nihayet demektir. Aynı zamanda' resmi yazılarda, eskiden yazının hitap ettiği makam veya şahsa göre en sonra söylenen resmî söz mânasına gelirdi.

HATMAN Leh kazaklarının ve diğer kazakların başbuğlarına verilen isim. (Bak. Kazak)

HATTAT iyi yazı yazan. Yazı yazmakta üstat ve mahir olan kimse. Doğu-İslâm dünyasında en meşhur ve unutulmaz hattatlar Türkler arasından yetişmiştir. İran ta'liki denilen bir cinsten başka bütün yazı nevelerini en güzel Türkler yazmışlardır. Türk ta'liki ise iranlılar tarafından aynı maharetle yazılmamış olup esasen İran talikinden daha da güzel ve sadedir. İran ta'likinin mübalâğalı tarafları giderilerek daha tatlı ve cazip bir hale getirilmiştir. Türk yazısı XV. Yüzyıldan sonra yabancı tesirinden kurtulup müstakil bir ekol haline gelmiştir. Hattatların kullandıkları meşhur yazı nevelerinin başlıcaları şunlardır: Nesih, Sülüs, Ta'lik, Rik'a, Divanî, Reyhanı, Muhakkak, Kufî, Şecerî, Siyakat, Tevkii veya İcâze ve bunların Celî yani kalın, Gubarî yani çok küçük ve Şikeste yani kırma denilen basit şekilleriM.Sertoğlu.

HATT-I BUTLAN Bir kaydı veya hükmü battal etmek üzerine çekilen ÇizgiM.Sertoğlu.

HATT-I HÜMAYUN Umumiyetle padişahların el yazılarına verilen isim. Padişahların yazılı emirleri. Sadriâzam-ların tahrirî olarak ve kısaca arzet-tikleri meseleler dolayısıyla telhis denilen bu kâğıdın üzerine yazıldığı gibi, doğrudan doğruya da sadır olurdu. Bu ikincisine

Beyaz üzerine hatt-ı hümayun denirdi. İÜ. Murad devrine kadar padişahlar nadiren ve pek mahdut meseleler dolayısıyla yazılı emirler verirlerken, bu padişahla beraber hatt-ı hümayun çoğalmıştır. Hükümdar yazılarının bir adı da Hatt-ı şerif idi. (Bak: , irade)M.Sertoğlu.

HATT-I ŞECERİ Son devirlerde Hacı Faik Bey adlı bir hattat tarafından icad olunan bir yazı tarzı. Ağaç dallarını taklid ederek yazıldığı için bu adı almıştır. Daha ziyade süs yazısıdırM.Sertoğlu.

HATT-I ŞERİF (Bak. Hatt-ı hümayun)M.Sertoğlu.

HATUN Kadın sözünün eski şekliM.Sertoğlu.

HAVA GEZİ Çam tahtasından talim oku. (Bak. Gez)M.Sertoğlu.

HAVAÎ GEDİK (Bak. Gedik)M.Sertoğlu.

HAVALE Devletten herhangi bir şekilde alacağı olanlara para karşılığında muayyen mukataaları iltizam edenlerden tahsil olunmak üzere verilen yazılı emir veya müsaade. (Bak. iltizam)M.Sertoğlu.

HAVÂMIS-I SÜLEYMANİYE (Bak. Müderris)M.Sertoğlu.

HAVASS Has kelimesinin çoğulu. (Bak. Has)M.Sertoğlu.

HAVASS-I HÜMAYUN Osmanlıların fetih devirlerinde yeni zaptolunan araziden devlet hissesi olarak ayrılan haslar. (Bak. Has). Bunların varidatı devlet hazinesine girerdi. Havass-ı hümayundan bir kısmı, doğrudan doğruya padişaha ait olup bunun geliri iç hazineye girerdi. (Bak. Tahrir, iç hazine)M.Sertoğlu.

HAVASS-I REFİA 1908 meşrutiyet inkılâbına kadar Eyüp kadılığının adı. Sahası Çatalcaya kadar uzanırdı. Yirmi altı nahiye ile yedi yüz köy bu kadılığa tâbi idiM.Sertoğlu.

HAVASS-I VÜZERA Vezirlere tevcih olunan haslar. Bunlar, bir buçuk milyon akçeye kadar olabilirlerdi. Vezirler, harblerde, kanun üzere Cebelü götürmeye mecburdular. (Bak. Cebelü). Kendileri, ya devlet merkezinde Kaptanpaşahk, Yeniçeri Ağalığı, Defterdarlık, Kubbe vezirliği gibi vazifeler görürler veyahut eyaletlerde vali olarak bulunurlardı. Xalnız, bazı eyaletlerin bütün varidatı devlet

tarafından alınır ve burada bulunanlara has yerine sâliyane yani yıllık tahsisat verilirdi. Bu eyaletler, Mısır, Bağdad, Yemen, Habeş Basra, Lehsa, Cezayir, Trablusgarp ve Tunustu. Sâli-yâneleri ise bir milyondan, bir buçuk milyon akçeye kadardı. Bu usuller XVin. Yüzyılda kaldırılmış ve eyaletlerdeki valilerin tahsisatı için sulh zamanlarında imdadı hazariye ve harb zamanlarında imdadı seferiye denilen bir vergi konmuşturM.Sertoğlu.

HAYDERİ Kısa üst elbiselerinden biri. En çok diz kapağına kadar olurdu. Kollu ve kolsuz cinsleri vardı. Halk tarafından giyildiği gibi ekseriya dervişler tarafından da giyilirdiM.Sertoğlu.

HAYMEDÛZ Çadır mehterleri arasında bulunan çadır dikiciler. (Bak. Çadır mehterleri)M.Sertoğlu.

HAYME-t HASSA MEHTERLERİ (Bak. Çadır mehterleri)M.Sertoğlu.

HAYRAT Halkın ibadet, yemek, su, tedavi, tahsil vesaire nevinden ihtiyaçlarını meccanen gidermek üzere kurulan hayır müesseseleri. Bunlar, kendilerini yaşatan vakıflara istinad ederlerdiM.Sertoğlu.

HAYRİYE ALTINI II. Mahmud'un yirmi birinci ve yirmi ikinci cülus yıl dönümleri münasebetiyle, yâni 1830 ve 1831 yıllarında basılan altınların adı. Halk bunları gazi ve sandıklı diye anardı. Kırk, yirmi ve on kuruşluk olmak üzere üç cinsi vardıM.Sertoğlu.

HAYRİYE TÜCCARI Müslüman tüccarlarından imtiyazlı muayyen bir zümre. Adetleri belli sayıda olurdu. Namusu, dürüstlüğü ile tanınmış, büyük çapta iş yapanlara bu unvan verilirdi. Devlet ticaret işlerinde, ve bilhassa Avrupa ile ticarete bunlara büyük kolaylıklar gösterir, onlar da icabında dar zamanlarda ve bilhassa harb vakitlerinde devlete ellerinden gelen yardım ve fedakârlıklarda bulunurlardı. 1876 tarihinde hayriye tüccarlığı ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

HAYTA Serhadlerde kullanılan bir cins asker. Cesaretleri ve savaş kabiliyetlerinin üstünlüğü ile meşhur olmuşlardır. Düşman topraklarına icabında akın için de kullanılırlardı. Sonraları nizamları bozulduğundan eşkiyahğa başlamışlar ve bu yüzden hayta kelimesi, serseri, haylaz, haydut mânasına gelir olmuşturM.Sertoğlu.

HAYYATİN-İ HASSA (Bak. Hassa terzileri)M.Sertoğlu.

HAYYATİN-İ HİL'AT (Bak. Hassa terzileri)M.Sertoğlu.

HAZANE Hazine karşılığı kullanılmıştır. (Bak. Hazine)M.Sertoğlu.

HAZARİYYE Tekkelerin yemek ve-sair masrafları için fermanla ita olunan erzak veya para tahsisatıM.Sertoğlu.

HAZİNE Paranın, mücevheratın veya kıymetli eşyanın saklandığı, durduğu yer. Devlete veya bir şahsa ait para, mü-- cevher veya kıymetli eşyanın muhafaza yeri. Osmanlı devletinde başlıca iki hazine vardı. Birisi Maliye hazinesi, Devlet hazinesi, Hazine-i âmire, Hazine-i hümayun denilen Dış hazine, öbürü ise Hazine-i hassa denilen iç hazine idi. Dış hazine devlete, iç hazine padişahın şahsına mahsustu. Sarayda iç hazine üç kısımdan ibaretti. Bunların biri Hazinedarbaşının, ikincisi Hazine kethüdasının nezaretinde olup üçüncüsü hasodabaşının nezaretinde idi. Bunların en büyüğü ve zengini Hazine kethüdasının emrinde olandı, içice üç odadan mürekkep olup pek kıymetli eşya ve para ile dolu idi. Yavuz Sultan Selim: Benim altınla doldurduğum hazineyi ahlatımdan her kim mangırla doldurursa hazine anın mühriyfe mühürlensin ve illâ benim mührümle mnhürlenmekte devam olunsun. Diye vasiyet ettiği için an'ane olarak daima onun mühriyfe mühürlendi Maliye hazinesind3 darlık bulunduğu zaman iç hazineden imdat olunur, sonra bu para tekrar yerine konurdu. Maliye hazinesinin bir adı da Bîrun hazinesi olup yeri vaktiyle Divan-ı hümayunda idi ve padişahların sadrıâzamlarda duran mühürleriye mühürlenir, defterdarların nezaretinde açılıp kapanırdı. XVIII. Yüzyılda Divan-ı hümayun ehemmiyetini kaybedip muntazaman toplanmaz olunca Maliye hazinesi de buradan birinci yere ve Bâb-ı hümayundan girilince hemen sağ tarafta bulunan mahalle taşınmıştır. Burası 1866 yılında yanmış olup yeri hâlâ boştur. Devlet hazinesi, tasarrufu devlete ait olan toprakların şer'î ve örfî vergilerinden devlete ait mukataalardan, harpte elde edilen ganimetlerin beşte bir nis-betindeki devlet hissesinden, Osmanlı Devletine haraç veren devletlerin gönderdikleri vergilerden, maktu olarak vergi vermekle mükellef eyaletlerle, devlete tâbi imaretlerin gelirinden, doğrudan doğruya devlete ait vergilerle mevkufattar. ve hıristiyan tebaanın ödemekle mükellef buldukları cizyeden hâsıl olurdu. Bu

hazinenin en mühim sarf mahalli ise Kapıkulu askeri ile donanma, sefer masrafları maaşlı devlet memurları, devlet dairelerinin her çeşit masrafı idi. Tanzimat-tan sonra bütün bu sistem değişerek vatandaşların verdikleri her çeşit vergilerin doğrudan doğruya devlet hazinesine girmesi ve buna karşılık devlet işlerine ait bütün masrafların yine doğrudan doğruya Maliye hazinesi tarafından karşılanması esası kabul edilmiştir. Dış hazineden para çıkması muayyen bir usule tâbi idi. Evvelâ' çıkacak paranın neden ve nereye sarfolunacağı ruz-namçe kaleminden yazılmış defterdarın imzalı bir pusulasıyla sadriâzama arz-edilirdi. Sadriâzam ise, bu tezkerenin üzerine Pençe ve Sah işaretini koyduktan sonra. (Bak. Pençe, Sah) defterdara iade eder, defterdar bunun üzsrine geçen bütünü muameleyi tasdik makamında tezkireye bir sah daha koyarak maliye veznedarı olan Sergi Halil'esi'ne gönderirdi, işte, buna Hazine tezkiresi denirdi. Sergi Halifesi bu pusulaya istinaden tediyeyi yapar ve bu tediyeyi ifade eden bir Sergi tezkiresi tanzim ederdi. Sonra bunları her akşam defterdara verir, o da masraf müfredatıyla hazine tezkirelerini karşılaştırıp mahsup muamelelerini tamamladıktan sonra mahsup işaretini koyarak ruz-namçe kalemine gönderirdi. Bunlar, burada muhafaza olunurdu. Hazine tezkirelerini ise, muamele sonunda icabında kendisini ibra ve başmuhasebeye hesap verebilmek için Sergi Halifesi saklardıM.Sertoğlu.

HAZINE ÇADIRI Ordu sefere giderken zarurî masrafları karşılamak üzere birlikte getirilen para sandıklar içinde ve develerin sırtında naklolunur, konaklarda ise bir çadır kurularak orada Kapıkulu Süvarileri tarafından muhafaza olunurdu, işte buna Hazine cadın denirdiM.Sertoğlu.

HAZINEDAR Herhangi bir hazineyi muhafaza etmekle mükellef bulunan kimse, bu isim, bilhassa devlet erkânının maiyetinde bulunan ve şahsî servetlerini muhafaza ve idare ile mükellef olan kimselere verilirdi. Bunlar kapı halkının İç-ağaları zümresindendi. (Bak. İçağaları)M.Sertoğlu.

HAZINEDARAĞA Siyah haremağala-larından Harem masraflarına bakan kimse olup Hazine vekili bunun muavini idi. (Bak. Harem ağası)M.Sertoğlu.

HAZİNE-DARBAŞI Enderun koğuşlarından Hazine koğuşunun âmiri. (Bak. Hazine koğuşu, Enderun). Aynı zamanda sarayda bulunan üç hazineden birisinin, Muhallefatın (tereke) muhafaza edildiği Bab-ı hümayun (Taşra saray) ve Hil'at hazinelerinin nazırı idi. Hazinedarbasılar, Hasodalılardan tâyin olunurdu. Seferde ve hizada padişah'tan ayrılmazlar, cuma günleri padişahın çıkacağı camiye daha evvel giderek namaz kılacağı seccadesini yayarlar ve secde yerine yüzlerini birkaç kere sürerek zarar verecek bir şey bulunmamasına dikkat ederlerdi. Kendileri ak hadımlardan oldukları için terfi ederlerse Kapı ağası olurlardı, icabında kızlarağa-sına vekâlet etmek ve harem ağalarına ait masrafları görmek de bunların vazî-felerindendi. Bu Hazinedarbaşayı, Dış maliye hazinesi Hazinedarbaşısı ile karıştırmamak lâamdır. Bu ikincinin vazîfesi Dış hazine için lâzım olan hil'at, kürk, kırtasiy-ye vesairenin satın alınması işlerine dikkat ve nezaret etmektir. Ayrıca bunları muhafaza eder ve verilen emir üzerine giydirilecek kimseler için hazırlardıM.Sertoğlu.

HAZİNE-DARLAR DAİRESİ (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

HAZİNE-DAR KALPA (Bak. Hünkâr kalfası)M.Sertoğlu.

HAZİNE-DAR USTA (Bak. Valide sultan dairesi)M.Sertoğlu.

HAZİNE-İ ÂMİRE Devlet hazinesinin diğer adı. (Bak. Hazine)M.Sertoğlu.

HAZİNE-İ ÂMİRE DAİRESİ Bâb-ı defterî'nin dairelerinden biri olup âmiri Büyük ruznamçeci idi. Büyük ruznamçe. Küçük ruznamçe, Rumeli muhasebesi, Anadolu muhasebesi, Mukabele kalemleri buraya bağlı idiler. (Her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

HAZİNE-İ EVRAK 1846 yılında kurulan Sadaret arşivine o zaman verilen isim. Bugün, Başvekâlet Arşiv Genel Müdürlüğü diye anılmaktadırM.Sertoğlu.

HAZİNE-İ HASSA İç hazine XVIII. Yüzyıl ortalarına doğru artık tamamen bu isimle anılmış, varidatı gittikçe artmış ve bilhassa ü, Abdülhamid zamanında mahlûl arazinin padişah namına kaydedilmesi yoluyla pek çok kıymetli arazi, çiftlik, maden imtiyazı ve saireye sahip olmuş, lâkin 1908 inkılâbından sonra bu cins

iktisaplar Maliye hazinesine iade olunmuşlardır. Hazine-i hassa, nezaret diye anılır ve başında hükümdarların şahsî emniyetini kazanmış nazır unvanlı birisi bulunurdu. Bu zat aynı zamanda sarayın bütün masrafları ve saraya mensup olanların ücretleri ve bunların ödenmesi işiyle meşgul olurduM.Sertoğlu.

HAZİNE KETHÜDASI Enderun koğuşlarından Hazine koğuşunun ikinci âmiri. Hazinedarbaşından sonra gelip hazine koğuşunun bütün işlerinden mesul olduğu gibi, iç hazinenin âmiri idi. Hazinenin mühürlendiği Yavuz Sultan Selim"e ait mühür kendisinde dururdu. Saraya giren ve çıkan demirbaş eşyanın muhafazasından da hazine kethüdası birinci derecede mesuldü, iç hazineye ait bütün eşyanın mevcut ve defterdarlar tarafından imzalanmış iki defterinden biri silâhtar ağada, öbürü hazine kethüdasında dururdu. Dış hizmete çıkması icap ettiği takdirde kendisine vezirlik verilirdi. (Bak. Hazine koğuşu, Hazinedar-bağı)M.Sertoğlu.

HAZİNE KOĞUŞU Enderun koğuşlarından ikincisi. (Bak. Enderun). Kiler koğuşundan bir derece yüksek ve Hasoda-dan bir derece aşağı idi. Fatih devrinde kurulmuş olup mevcudu 60 ile 80 arasında idi. XVIII. Yüzyılda yüz elliye kadar çıkmıştı. Vazifeleri Enderun hazinesini muhafaza etmekte. Âmirleri Hazinedarbaşısı ile, Hazine kethüdası idi. Sonra Giyim-başı ve Kürkçübaşı gelirdi. Odalarının inzibat işleriyle meşgul olan on iki kıdemliye Bıçaklı derlerdi. Dışarı hizmete çıkarılarsa eskilik derecelerine göre Müteferrika veya Çaşnigir olurlar, daha yeniler Kapıkulu Süvari Ocaklarından sipah bölüğüne verilirlerdiM.Sertoğlu.

HAZİNEMANDE Devlet hazinesine kalan, harcanmayıp tasarruf edilen paraM.Sertoğlu.

HAZİNE SARRAFI (Bak. Kuyruklu sarraf)M.Sertoğlu.

HAZİNE TEZKİRECİSİ (Bak. Hazine)M.Sertoğlu.

HAZİNE VEKİLİ (Bak. Hazinedar ağa)M.Sertoğlu.

HEDİYE Eskiden devlet ricaline iş sahipleri tarafından verilen öteberi. Rüşvet dinen haram, hediye mubahtı. Aralarında şu fark vardı. Rüşvet, bir işin tercihan veya müşkülâtsiz görülmesi için evvelden istenen, vaadolunan veya verilen şeylerdir. Hediye ise; önceden

vaadedilmeden veya ümit verilmeden ve karşı taraf da ummamak şartıyla iş olduktan sonra takdim olunan şeylere denir. Mamafih, hediyeler gittikçe rüşvet rengini aldığı için Tanzimattan sonra bu iş de nizam altına alınmış ve hediyeler yasak ve yasak olmayan diye ikiye ayrılmıştır. Yasak hediyeler şunlardı: Altın, gümüş ve bunlardan yapılan kıymetli eşya, çubuk takımı, şal, kumaş, kürk, köle, cariye, binek hayvanı vesair hayvanlar, çadır, her türlü zahire, kuru yemişler, odun ve kömür. Yasak olmayanlar ise şunlardı: Üzüm, kavun, karpuz, yaş meyvalar, çiçek, şekerleme ve tatlılar, yoğurt, tereyağı, süt, kuzu, av hayvanları, kümes hayvanları vesair kuşlar, yasak olmayaa hediyeler için ayrıca bir miktar da tâyin olunmuştu,

HEFT İKLİM (Bak. Ekalimi seb'a)M.Sertoğlu.

HEFTRENK DİBÂ iran'da yapılan yedi renkli, kalın bir cins canfesM.Sertoğlu.

HEKİMBAŞI Sarayın hususi doktoru, padişahın tıbbî müşaviri, saraya mensup bütün doktor, cerrah, göz hekimi, eczacı vesairenin âmiri ve imparatorluk dahilindeki bütün tabiplerin nazırı olan zat. Bütün bu kimselerin azli ve nasbi da He-kimbaşılara ait olduğu gibi Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi bütün hekim, cerrah ve eczacıların imtihanlarını yapmak 'da onun vazifesiydi. Başlangıçtan 1836 yılına kadar sade ilmiye sınıfından tâyin olunurlarken bu tarihten sonra mülkiye sınıfından da Hekimbaşı seçilir olmuştur. Osmanlı devletinde resmen ilk defa olarak Fatih devrinde İranlı Kutbüddin Efendi Hekimbaşı tâyin olunmuştur. Kendileri sarayda, Hasodalılardan Başlalaya tâbi olup gene Fatih, zamanında yaptırılan Başlala Kulesinde oturlardı. Emirlerindeki tabiplerden her gün iki tanesi sarayda nöbetçi kalırdı. Hekimbaşılardan 500 akçe gündelikleri, yazlık ve kışlık resmî hediyeleri ve hükümdarlar tarafından gönderildikleri zevattan aldıkları hususî hediyelerden başka Gelibolu'da arpalıkları, yâni yıllık muayyen gelir temin eden yerleri vardı. He-kimbaşının tertip ettiği ilâçlar, Başlala Kulesindeki eczahanede onun nezareti altında saray eczacıları tarafından yapıp konduğu kab.ı kendisi ve başlala tarafından mühürlendikten sonra hükümdar ailesine mensup olanlara takdim olunurdu. Sarayda bundan başka Hasodada da bir eczahane vardı. Hükümdarlar vefat ettikleri zaman Hekimbaşılardan azlolanması

âdetti. Padişah ölmeyip hal'olunarak yerine başkası geçerse onların da memuriyetleri devam ederdi. Hekimbaşılar umumiyetle hem padişahlardan, hem de diğer devlet ricalinden çok hürmet görürlerdi. Kendilerine Seis-ül-ettiba da denirdi. Bu unvanlar 1844 te kalkmış va Hekimbaşılara Sertabibi şchriyari denmiştir. 1850 yılında ise Tıbbiye Nezareti kurulunca bütün vazifeleri saray doktorluğuna inhisar etmiştirM.Sertoğlu.

HELÂLİ Pamuk ile karışık olan bürümcük. Eskiden çamaşır ve gömlek ya pılırdıM.Sertoğlu.

HELESPONT Çanakkale boğazının ilk çağlarda taşıdığı isimM.Sertoğlu.

HELVACIBAŞI (Bak. Helvacıyan-ı hassa)M.Sertoğlu.

HELVACILAR (Bak. Helvacıyan-ı hassa)M.Sertoğlu.

HELVACIYAN-I HASSA Saray mutfağı halkından mutfak eminine bağlı bir zümre. Vazifeleri helva, şurup, tatlı nevinden şeyler hazırlamaktı. Ayrı bir bölük halinde idiler. Kokulu ve güzel macunlar da hazırlarlardı. Buldukları daireye Helvahane veya Helvacı Ocağı denirdi. Amirleri sırasıyle Helvacıbaşı, Çaşnigirbaşı ve Hoşafçıbaşı idi. Meşhur Köprülü Mehmed Paşa, sarayın bu ocağından yetişmiştirM.Sertoğlu.

HELVAHANE (Bak. Helvacıyan-ı hassa)M.Sertoğlu.

HELVA SOHBETİ Eski İstanbul'da uzun kış gecelerinde halkın, zenginlerin, ileri devlet ricalinin tertip ettikleri sohbetler. Buraya âlimler, şairler, sanatkâr-kârlar da davet olunur, musikişinaslar ve hanendeler meclisi neşelendirirdi. ilmî, edebî sohbetlerden sonra musiki faslı başlar ve ara yerde nefis helvalar yenirdi. XVHL. Yüzyılda, Damad İbrahim Paja'nın on üç yıl süren sadareti sırasında yani lâle devrindeki helva f ohbetleri pek meşhurdur. Sadrîâzam bunlara padişah bulunan İH. Ahmed'i de davet eder, hükümdar da bu davetleri kabul edip hoşça vakit geçirirdiM.Sertoğlu.

HENDEK KAZICI Yeniçeri zümresinden Lâğımcı Ocağına bağlı bulunup vazifeleri kalelere ve icap eden diğer yerlere hendek kazarak ve metris, yani siper yapmak olanlar. Bunlara Uryarar da denirdi. (Bak. Lâğımcı Ocağı)M.Sertoğlu.

HENDESEHANE-İ BAHRİ (Bak. Tersane mühendishanesi)M.Sertoğlu.

HENDESEHANE-İ MÜLKİYE MEKTEBİ Türkiyede 1884 yılında ilk defa olarak açılan sivil mühendis ynektebi. Daha evvel deniz ve kara ordusuna mühendis, bahriye ve topçu subayı yetiştirmek üzere mektepler açılmıştı. (Bak. Tersane mühendishanesi, Mühendishane-i Barr-i Hümayun). Hendese-i Mülkiye Mektebi ilk mezunlarını 1888 yılında on üç kişi olarak vermiştir. Mektebin adı 1909 da Mühendis Mektebi'ne ve 1944 yılında Teknik Üniversite'ye çevrilmiştirM.Sertoğlu.

HENDESE ODASI (Bak. Tersane mühendishanesi)M.Sertoğlu.

HERAKLIYA Ereğli'ye Bizanslılar tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

HERMOEUM PROMONTARIUM Karadeniz Boğazının en dar yerine verilen isim olup Rumelihisarı burada yapılmıştır. Aynı yer Lemokopiou ve Pirhioskion diye de anılmıştırM.Sertoğlu.

HEYBECİ OCAĞI Bostancı Ocağına bağlı olup Heybe imaliyle meşgul sanatkârların mensup oldukları ocak. (Bak. Bostancı ocağı)M.Sertoğlu.

HEZİR Arazi sathı ölçülerinden bir ünite olup dönümün üçte biridir. (Bak: Dönüm). ,

HIDRELLEZ Aslı Hızır ve İlyas'tır. ölümsüz olduğuna inanılan iki peygamberin adı olup her sene bahar başlangıcında, yâni mayısın altısında (Rumi 23 nisan) buluştukları hakkında bir anane mevcuttur. Hızır'ın ayrıca darda kalanların imdadına yetiştiğine inanılır. 6 mayısa rastlıyan bu bahar bayramı, Hıristiyanlıktan evvel de bir putperest bayramı olarak vardı. Hıristiyanlıktan sonra yapılan mücadelelere rağmen diğer pagan bayramları terko'unduğu halde halk bahar bayramını kutlamaya devam ettiğinden nihayet Hıristiyanlarca da resmen kabul edilmiş, lâkin Hıristiyanlaştırılarak Saint Georg-Aya Yorgi adı verilmiştir. Aynı gün bilâhare Müslümanlarca Hızır ve İlyas günü olarak kabul edilmiş ve sonra söylene söylene halk dilinde Hıdrellez haline gemiştir. Eski İstanbul'da bugün büyük eğlencelerle kutlanır, halk çayırlara ve bilhassa Kâğıthane'ye gider, kuzu, helva vesaire yiyerek eğlenirdi.

Hıdrellez, aynı zamanda bir yılın altı mayısından 18 aralığına kadar devam eden 186 günlük kısmı idi. (Bak. Kasım)M.Sertoğlu.

HIRKA-İ SAADET Peygamberimizin (S.A.V.), yazdığı bir kaside karşılığı olarak Kâab ibn-i Zübeyr'e verdikleri hırkaları. Mısır'ın fethi üzerine Mekke şerifi tarafından diğer mübarek emanetlerle beraber Yavuz Sultan Selim'e takdim olunmuş, onun tarafından İstanbul'a gönderilerek Topkapı sarayında Hasodada Hırka-i Saadet dairesi denilen hususi bir dairede diğer mübarek emanetlerle birlikte hıfzolanmıştır. Bu daireyi Yavuz yaptırmıştır. Osmanlı hükümdarları ramazan aylarının on beşinde muazzam merasimle Hırka-i Saadet'i ziyaret ederlerdi. Padişahlar, Topkapı sarayında oturmayı terkettikten sonra Hırka-i Saadet ziyaretine alayla giderlerdi ki buna Hırkai-Saadet alayı denirdi. Meşrutiyet inkılâbından sonra bu merasimler eski ihtişamını kaybetmiştirM.Sertoğlu.

HIRKA-İ SAADET DAİRESİ Hırka-i Saadetin Topkapı sarayında muhafaza edilmesine mahsus olan daire olup, Enderunda, Hasoda'da idi. (Bak. Hırka-i saadet)M.Sertoğlu.

HIRKA-İ ŞERİF (Bak. Hırkai şerif camii)M.Sertoğlu.

HIRKA-t ŞERİF CAMİ'İ Peygamberimizin (S.A.V.), Veys-el-Karanî'ye verdikleri bir hırkaları. Bunu Veysi Efendi adında bir kadı İstanbul'a getirerek konağının bahçesinde kubbeli bir yer yapıp halka ziyaret ettirirdi. Bu yer, 1847 yılında devlet tarafından tamj olunup Hır-ka-i Şerif muvakkaten Sultan Selim camisine naklolunmuş, sonra gene aynı yere konmuştur. Bir müddet sonra ise Abdül-mecid bu mevkie bir cami yaptırmıştır. Cami ve bulunduğu semt Hırkaişerif diye anılmaktadırM.Sertoğlu.

HIŞT Ucu temrenli uzunca cirid. (Bak. Cirid)M.Sertoğlu.

HIZIRİLYAS BOĞAZI Tuna nehrinin sağ ağzına verilen isimM.Sertoğlu.

HİCAZ DEMİRYOLU MADALAYASI Hicaz demiryolunun yapılmasında fedakârlığı görülen veya bu işe paraca yardımda bulunanlara verilmek üzere 1902 yılında ihdas olunan bir madalya. Altın, gümüş ve nikel olmak üzere üç nev'i vardıM.Sertoğlu.

HİCRÎ SENE Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (S.A.V.), Mekke'den Medine'ye hicretleri dolayısıyla tesis edilen Müslüman takviminin yılı. Peygamberimizin ölümünden 17 sene sonra tarih başlangıcı olarak Hicret yılı kabul olunmuştur ki 24 eylül 622 tarihine rastlar. O gün 13 rebiülevvel. O sene Hicrî l olarak kabul olundu. Yalnız senenin ilk ayı eskisi gibi muharrem kaldı ve bu yüzden Hicretin vâki olduğu günle Hicrî yılların başlangıcı arasında 77 gün fark hâsıl oldu. Hicrî sene, bugün kullanılan güneş yılına nazaran on bir gün kadar noksan olduğundan Arabi aylar durmadan yer değiştirir ve zamanına göre her mevsime gelir. Bu yüzden meselâ Ramazan ayı her sene kıştan yaza veya yazdan kışa doğru on. bir gün yürür. Şu halde otuz altı yıl ve altı aylık bir ömür müddeti içinde herkes Ramazanı her Milâdi ayda idrâk eder. Türkler, Tanzimattan sonra yavaş yavaş Rumî seneyi de Hicrî sene ile yan yana kullanmaya başlamışlar, cumhuriyetten sonra ise Milâdi yıl kabul edilmiştir. (Bak. Rumi sene). Hicrî senenin ayları kamere göre hesaplandığı için buna «Kameri sene de denirdi. Aylarının tek sayıda olanları 30, çift sayıda olanları 29 gün itibar olunmuştur. Bunlar Arabî ay diye anılır ve isimleri şunlardır: Muharrem, Safer, Rebiulevvel, Rebi-ulâhır, Cumadelûlâ (veya meşhur yanlış olarak Cemaziyelevvel), Cumadelâhire (gene meşhur yanlış olarak Cemazi-yelâhır), Recep, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilka'de, Zilhicce. Eski tarihler yazılırken bunlar sıra ile şu rumuzlarla gösterilirlerdi: Mim, sâd, re elif, re, cim elif, cim, be, sun, nün, lam, zel, elif, zel. Bu maddeyi yazdığımız bugün yâni 18 Mart 1980 Hicrî l Cumadelûlâ 1400 tarihine rastlamaktadırM.Sertoğlu.

HİDİV Arapça büyük vezir, hakan demektir. Osmanlı sadrîâzamlarının unvanlarından iken, sadaret payesi verilmesinden sonra Mısır valilerine de Hidiv den-miye başlanmıştır. Mısır istiklâlini ilân edinceye kadar Osmanlı hükümdarları namına bu imtiyazlı vilâyeti idare eden valiler Hidiv unvanını kullanmışlardır. Hidiv unvanı ilk önce Mısır Valisi İsmail Paşaya 1866 yılında verilmiştirM.Sertoğlu.

HİLÂFET Halifelik demektir. (Bak. Halife)M.Sertoğlu.

HİLÂL-t AHMER Kızılay'ın eski adı. Bu teşkilât bizde 1877 de kurulmuştur. Lâkin asıl inkişafı 1908 inkılâbından sonradırM.Sertoğlu.

HİL'AT Bir cins üst elbisesi. Türkçe-si kaftan'dır. Hil'at, padişahlar tarafından sadrîâzamlar ile vezirlere ve diğer devlet erkânına giydirildiği gibi, onlar tarafından da kendilerinden daha küçük rütbede olanlara giydirilirdi. Hil'at giydirmek bir memuriyet tevcihi veya bir hizmet ve yararlık karşılığı olurdu. Padişahtan hil'at giyenlere sadrîâzamlarm da bir hil'at giydirmesi kanundu. Bu usul, II. Mahmud zamanında kaldırılmıştır. Hil'atlerin dereceleri şöyle idi: Hass-ül-has, has, âlâ, bâlâ, elvan, savb. Mükâfat olarak elbise giydirmek, at bağışlamak gibi eski bir Türk millî ananesidirM.Sertoğlu.

HİL'ATBAIIA Yeni devşirilen acemilerin devşirildikleri yerden kendilerine giydirilen elbise başına alınan doksanar, yüzer akçe. Bir adı da Kul akçesi idi. (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

HİL'AT HAZINESİ iç hazinenin kısımlarından olup kumaş, hil'at, kavuk, sorguç, mücevher, kıymetli silâh vesaire burada muhafaza olunur ve Hazinedarba-şınm nezaretinde bulunurdu. (Bak. Hazinedarbaşı)M.Sertoğlu.

HİL'AT-İ VEDA Silâhdar ağa, terfi-en dış hizmete çıktığı zaman hükümdar huzurunda kürk giyer, birkaç gün daha sarayda misafir kaldıktan sonra bir hil'at daha giyer ve sonra varsa kendi evine gider, yoksa sadrîâzama misafir olurdu, işte bu ikinci lil'ata Hü'at-i veda denirdiM.Sertoğlu.

HİNDİ Orta kalitede bir kâğıt nev'i. Hindistan'dan geldiği için bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

HİNTOV Koçu nevinden bir araba: Uzun seyahatler için bilhassa tercih olunurdu. Kelimenin aslı Macarcadır. (Bak. Koçu)M.Sertoğlu.

HİSAR ERİHisarları yâni kaleleri muhafaza etmekle mükellef bir cins asker. Bir kalede bulunan ve kaleyi korumakla vazifeli olan daimî askerin kumandanına dizdar denirdi. Kalede, onun emri altında azab, faris denilen süvari ve piyade askerden başka topçu, humbaracı ilh... ve hisar erleri bulunurdu. Hisar erleri, yaşlanıp yahut harbdö sakatlanıp sefere gidemiycek hale gelen yahut da bir kabahati dolayısıyla ocakta tutulması artık caiz görülmiyen yeniçerilerden tâyin olunurdu. Hisarlarda ve bilhassa mühim hudut kalelerinde bundan başka icabında merkezden gönderilmiş Kapıkulu askeri de

bulunurdu. Bunlara Nöbetçi denir ve muayyen müddetler içinde değiştirilirlerdiM.Sertoğlu.

HİSAR GEDİĞİ Hisarlarda daimî olarak hizmet edenlerden belli ve değişmez sayıda ve tımarlı olanların bu vazifelerine verilen isim. Seferde değil de rahat döşeğinde ölen tımarlı süvarilerin evlâtlarına Hisar gediği verilirdi. Bundan başka, harblerde yararlık gösteren gönüllülere tevcih olunurdu. (Bak. Gönüllü)M.Sertoğlu.

HİSAR-I KÜÇÜK Dimetoka'nın diğer adıM.Sertoğlu.

HİSSE Bir tımar sipahisinin tımarına kılıç veya iptidadan sonra terakki yoluyla eklenen miktar. Vefatında hisseler düşer ve tımarı yine kılıç miktarında' kalırdı. Bunun bir adı da İfraz idi. (Bak. Kılıç, Tımar)M.Sertoğlu.

HİSSE-İ MİRÎ (Bak. Suğla yer)M.Sertoğlu.

HORASANÎ Yünden yapılmış, ucu sivri külâh. Osmanlılar ilk zamanlarında kullanmışlardır. (Bak. Selimi, Mücevveze)M.Sertoğlu.

HOROS GEDİĞİ Değirmenlerin atla çevrildiği devirlerde değirmen gediklerine verilen isim. Diğer esnaflarda olduğu gibi değirmencilerde de gedik usulü, yâni muayyen sayıda olmak ve sayıları değişmemek sistemi vardı. Bir gedik, muhtelif hisselere bölünür ve herkes bir hisseye sahip olurdu. Horos gediği evvelâ dört hisseye ayrılır, her birine beygir denirdi. Bir beygir ayrıca yirmi dört mıh sayıldığına göre bir horos gediği doksan altı hisse idiM.Sertoğlu.

HOTOZ Kelimenin aslı kotoskaytas'-tır. Eskiden kadınların başlarına giydikleri serpuşlardan birisinin adıdır. İnce ipekli tülde yapılır ve düşmemesi için başa iğne ile tutturulurdu. Bir çok nevileri olup meşhurları şunlardı: Duduburnu, felek tabancası, gelin sorgucu, saraylı, çimdik, kürdî, zeyrek yokuşuM.Sertoğlu.

HRİSTOS KULESİ (Bak. Galata kulesi)M.Sertoğlu.

HUDDAM Hizmetçi, uşak mânasına olan hadim kelimesinin çoğulu. Doğu gizli ilimlerinde insanlara esir olmuş olduğu ve onların hizmetinde bulunduğu farzedilen cinler de bu adla anılırdıM.Sertoğlu.

HÛKEŞAN Yeniçeri Ocağında doksan dokuzuncu cemaat ortasında bulunan ve vazifeleri sabah ve akşam ordunun selâmet ve muvaffakiyetine dua etmek olan beктаşi dervişleri. Bunlar, 1591 tarihinde ihdas olunmuşlardır. Merasimlerde bunlardan sekiz tanesi yeşil çuha üst elbisesi giymiş ve yumruklarını midelerine bastırılmış buldukları halde Yeniçeri Ağasının önünde yürürler ve en kıdemlileri yüksek sesle mütemadiyen Kerimallah diye haykırdıkça, öbürleri Hû... diye mukabele ederlerdiM.Sertoğlu.

HULEFA-1 MATBAH Saray mutba-hında çalışan aşçıların bir nevi. Enderunlulara ait yemekleri pişirenlere Hulefa-i matbah-ı ağayan ve harem kısmına ait yemekleri pişirenlere Hulefa-i matbah-ı has deirndi. Bunlar kalfa derecesinde olup terfi ederlerse, Usta, yani Üstad olurlardı. Kalfaların maiyetinde çıraklar da mevcut idi ki, bunlara Şagird denir ve zamanla yetişip kalfa olurlardı. (Bak. Matbah-ı âmire)M.Sertoğlu.

HÛLLE islâm şeriatında bir kimse karışım ancak üç kere boşıyabilirdi. Üçüncüden sonra tekrar nikâhla alamazdı. Üç kere boşadığı karısıyla yeniden evlenebilmesi için o kadının bir başka kocaya varıp ondan dul kalması veya ayrılması lâzımdı, işte, üç boşamadan sonra karısından vazgeçemeyip tekrar evlenmek isti-yenlerin kadını başkasına hikâhlayıp ayırtmalarına hülle denirdi. Hüllenin sahih olması için nikâh ve zifafın, yâni kan koca olmanın bütün şartlarının cari olması şarttı. Hülle yaptırmak için ekseriya âmâ, yahut gelip geçici, garip, yabancı kimseler aranır ve bunlara hulleci denirdi. Onlar da muayyen bir ücret veya hediye karşılığında bu işi yaparlardı. Bazan da kadını boşamazlar, bir nevi şantaj yaparak pazarlıktan daha fazla para kopartırlardı. Buna mukabil hüllede sevişip bir daha ayrılmıyan çiftlere de rastlanırdı. Buna ise hülleden kan almak denirdi, işte aslında boşanmaları önlemek için konan îslâm dininin bu hükmü, böyle şer'i bubiyle ile âdeta bertaraf edilmiş olunuyordu. (Bak. Talâk-ı selâse). Bukelime aynı zamanda biniş cinsinden bir elbise mânasına da gelirdi. (Bak. Biniş)M.Sertoğlu.

HUMBARA Demirden veya tunçtan dökülmüş, içi bos ve yuvarlak olarak yapılan ve içine patlayıcı maddeler konarak düşmana atılan harb aleti. Bâzıları top, bâzıları el ile atılırdıM.Sertoğlu.

HUMBARACI Kumbara denilen harb aletini kullanan kimse. Kumbaracılar üç kısımdı: 1 — Cebeci Ocağına bağlı humbaracı- lar. Bunlar daha ziyade bumbara imali ile meşgul olurlardı. Kumbara atmak lâzım gelirse el ile atarlardı. 2 — Topçu Ocağına mensup humba- racılar. Bunlar, topla bumbara atarlardı. Bu iki cins humbaracı Ulûfeli, yani üç retli Kapıkulu askeri olup topçularla bir likte maaş alırlardı. 3 — Kale muhafazalarında bulunan humbaracılar. Bu nevi humbaracılar tı- marlı idiler. Bütün bu üç çeşit humbaracılar, İstanbul'daki Humbaracıbaşı'ya tâbi bulunurlardı. Kumbaracı Ocağı, bilhassa Tımarlı humbaracıların ihmale uğraması yüzünden zamanla zayıflamış ve ehemmiyetini kaybetmiş iken 1729 da Türkiye'ye iltica eden ve müslüman olup Kumbaracı Ah-med Paşa adını alan Kont Bonneval'ın himmetiyle ıslah ve tensik olunmuştur. 1783'te yeniden ele alınıp mükemmel bir hale konmuş, 1792'de Tımarlı fasmı kaldırıp hepsi Ulûfeli olmuşlardır. (Bak. Humbarahane)M.Sertoğlu.

HUMBARACIBAŞI (Bak. Humaracı),

HUMBARA ÇÖMLEĞİ Pişmiş topraktan Kumbara döküm kalıbı. Bir tanesi bir kere kullanılırdı. Döküm sırasında çatlamaması için fazla pişirilmezdi. (Bak. Kumbara)M.Sertoğlu.

HUMBARAHANE Türkiye'de ilk açılan askeri okullardan biri. Hendesehane adlı mekteple birlikte 1734'te Üsküdar'da Toptaşı'nda açılmıştır. Bir müddet sonra yeniçerilerin istememesi üzerine kapanmış ve 1759'da Koca Ragıp Paşa'nın himmetiyle tekrar Karaağaç'ta açılmıştır. Tedrisat burada bir müddet devam ettikten sonra 1792'de humbaracıların son ıslahı sırasında Halıcıoğlu'nda Humbarahane kışlası El. Selim tarafından yaptırıldı. (Bak. Kumbaracı). Nihayet 1795 yılında Mühendishane açıldığı zaman ilga olup talebeleri oraya naklolundu. (Bak. Mühendishane-i Berri-i Hümayun)M.Sertoğlu.

HUMUS YAPAĞI BEDELİYESİ (Bak. Yapağı bedeliyesi)M.Sertoğlu.

HURÇ Meşinden yapılmış ve üzerinde hayvan sırtına yüklendiği zaman bağlanacak kayışları bulunan büyük, heybe veya sandık. Eskiden yolculuklarda çok kullanılırdıM.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

HURDA AKÇE Ayarı düşük ve muhtelif şekilde hileli ve bozuk akçeye toptan verilen isim. (Bak. Züyuf akçe)M.Sertoğlu.

HURUÇ AL-ES-SULTAN Meşru tanınan hükümdara karşı isyan edip ayaklanmakM.Sertoğlu.

HUT Gökteki yıldız topluluklarından biri. Umumi şekli balığa benzediği için arapça balık demek olan hût adı verilmiştirM.Sertoğlu.

HUTBE Müslüman memleketlerinde cuma ve bayram namazlarıyla yağmur vesair toplu dualarda hatip tarafından irad edilen hitabe. Cuma hutbesi farz-ı ayn olup mutlaka namazdan evvel okunurdu. Diğerlerinde bu şart yoktu. Hutbede Allaha hamdedilir, bunu Peygambere (S.A.V.) salâvat takibeder, Müslümanlar dine sarılmıya davet olunur, neticede dua ile sona erdirilirdi. Memlekette kim hü-kümdarsa hutbede onun adını zikretmek Adetti. Müslüman memleketlerinde hükümdarlığın iki belli başlı alameti hükümdar namına para bastırılması ile, hutbede adının anılması idi. Buna kısaca Hutbe ve sikke denirdiM.Sertoğlu.

HUTEN Çin'in eskiden pek meşhur olan kadim şehirlerinden biri. Ticaret yollarının kavşağı olduğu için pek tanınırdı. Arçend'in üç yüz kilometre güney doğusunda Tarım suyunun kollarından Huteni Derya'ya yakındır. İpsk ve pamuklu tezgâhları, civar dağlardaki altın, kömür ve demir madenleri, bol pirinç ve buğday mahsulü, misk ve âhularıyla şöhret kazanmıştır. II. Dünya Harbi'nden evvel elli bin kadar nüfusu vardı. Eskiden iki misli kadar kalabalık bir medeniyet ve ticaret merkezi iken Türk aslından olan halkına Çin imparatorlarının yaptıkları tazyik, ihtilâl ve katliâmlar nüfusunu azaltmış ve eski iktisadi ehemmiyetini kaybetmesine sebep olmuşturM.Sertoğlu.

HUZUR DERSLERİ Ramazanın birinci gününden itibaren başlanarak sekiz derste sona ermek üzere padişah huzurunda Mukarrir denilen zât tarafından verilen dersler. Mukarrirler, devrin en tanınmış âlimleri arasından seçilirlerdi. Dersin mevzuunu Kur'anın tefsiri teşkil ederdi. Osmanlı ananesine göre, Huzur dersleri Osman Gazi zamanından beri mevcuttu. I. Murad'dan itibaren ramazanlarda icra olduğu bilinmektedir. Bu dersler sırasında Mukarrirlerin

karşısında dinleyici olarak bulundurululara ise Muhatab denirdiM.Sertoğlu.

HUZUR MURAFASI Cuma günleri sabah namazından sonra kazaskerler başlarında örf denilen resmî serpuşlariyle sadrîâzamın sarayına gelirler, Divanhanede Sadrîâzamın sağında Rumeli, solunda Anadolu kazaskerleri otururlar, onlardan başka Büyük tezkereci, Çavuşbaşı, Çavuşlar kâtibi, Divan çavuşları, Muhzır ağa, Bostancılar odabaşısı, Kethüda yerleri, Cebeci ve Topçu çavuşları, Kapıcılar kethüdası, Subaşı, Asesbaşı ayakta durdukları halde divana başlanır, icap eden şer'i, hukukî ve örfî dâvalar görülüp hükümler verilirdi. Divandan sonra sadrîâzamın kazaskerleri yemeğe alıkoyması kanundu. Buna Cuma divanı da denirdi. Tanzimat-tan sonra kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

HUZUR MÜNÂDİSİ Eskiden bedestende on bin guruştan fazla değerde bulunan mallar için müzayedede yalnız perşembe günleri yapılırdı. Böyle mühim müzayedelere çok zaman padişahlar da geldiği için bu mezat yerine Sûk-ı Sultani ve burada tellallık edenlere Huzur Miinâdi-si denirdiM.Sertoğlu.

HÜCCET Gerek bir hükmü ihtiva etsin ve gerekse akid. ikrar, vasî tâyini gibi hukukî bir hâdiseyi tesbit gayesiyle olsun bir kadı'nın huzurunda tanzim olunan vesikaya verilen isimM.Sertoğlu.

HÜCRE Küçük oda demektir. Medreselerde talebelerin ve tekkelerde dervişlerin oturdukları odalar bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

HÜDAVENDİGAR, HUDAVENDİGÂR Farsça Hudâvend kelimesinden gelir. Mânası sahip, hükümdar, beğdir. Osmanlı tarihinde bu kelime; Padişah L Murad'ın unvanı ve merkezi Bursa olan, önce sancağın, sonra da vilâyetin adı olarak geçer. (Bak. Hüdâvendigâr sancağı, vilâyeti)M.Sertoğlu.

HÜDAVENDİGAR SANCAĞI, VÎLAYETİ Bursa'nın, Orhan Bey tarafından, fethinden sonra burası civan ile birlikte sancak olarak Şehzade Murad Bey'e verildi. Tarihî ananelere göre, işte bu be-ğın unvanının Hüdâvendigâr olması dola-yısıyla, önce sancağa ve sonra da vilâyete aynı isim verilmiştir. Hüdâvendigâr sancağı, İstanbul'un fethinden sonra Anadolu eyaletini teşkil eden sancaklar arasına katıldı, idarî bakımdan bu halini XIX. Yüzyıl ortalarına kadar

muhafaza etti. önce 1841 de, merkez Kütahya olmak üzere vilâyet yapıldıysa da, 1859 da tekrar sancak haline kondu. Fakat, 1867 tarihinde kafi olarak Hüdâvendigâr vilâyeti teşkil edildi. Bursa, Ertuğrul (Bilecik), Kütahya, Afyonkarahi-sar, Karasi (Balıkesir), Kocaeli (1867 den . sonra İzmit sancağı denmiş, 1888 de de Müstakillen Mutasarrıflık olmuştur.) gibi bazan miktarları artan veya azalan beş sancağı ile bir buçuk milyondan fazla nüfusu vardı. Merkez sancağı Bursa {ilk Hüdâvendigâr) sancağı idi. Adı geçen sancak gerek ilk zamanlarda, gerekse Anadolu eyaletine katıldıktan sonra Timur'un Anadoluyu istilâsı hariç (1402), hiç bir yabancı hücumu uğramadı. Ancak bazı iç karışıklıklarda, bilhassa Bayezid-Cem mücadelesinde, tazyikler gördü. Vilâyet olduktan sonra da imparatorluğun çöküşünde Yunan istilâsı felâketi vukubuldu. (1920 Temmuz)M.Sertoğlu.

HÜKM-t HÜMAYUN Ferman demektir. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

HÜKM-İ ŞER'Î Müslümanların yapması veya yapmaması gereken şeyler hakkında islâm şeriatının emriM.Sertoğlu.

HÜKM-t ŞERİF Ferman demektir. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

HÜKÜM Divan-ı yümayundan padişah namına sâdır olan kararlar. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

HÜMAYUN Osmanlı padişahlarına ait bir tazim sözü. Fransızca imperial ve lâtince auguste tâbirlerinin karşılığıdır. Hüma veya hümay farsçada, umay türk-çede efsanevî, uğurlu, kudret ve azamet sahibi bir kuşun adıdır. Oğuz Türklerinde hakanlara ait bir totemdi. Bu eski ananeden Osmanlı Türklerine de intikal, etmiştir. Padişahların şahsına veya kendilerine taallûk eden şeylere izafe olunurdu. Zâtı Hümayunları ve Tuğrayı Hfıraa-yun ilh. gibiM.Sertoğlu.

HÜNKÂR Aslı Türkçede ve Uygur lehçesinde bulunan unkar kelimesidir. Talihli, umduğuna ermiş, muvaffak olmuş demektir. Osmanlı padişahlarının unvanıdır. Osmanlılar; sultan, padişah gibi tâbirleri başkaları hakkında da kullandıkları halde Hünkâr sözünü hükümdarlarından gayrisi için asla istimal etmemişlerdir. Sırf Osmanlı padişahlarına kıskançlıkla tahsis olunmuş bir unvandırM.Sertoğlu.

HÜNKÂRA ÇATMAK Haremde, Harem dairesine mensup kadınların hünkâra rastlaması hakkında kullanılan bir tâbir. Hünkâra çatmak, hürmetsizlik addolunduğundan bundan mümkün olduğu kadar sakınılırdı. Padişahlar Harem dairesinde dolaşırken altı gümüş çivili ayakkabı giyerler, bu suretle geçtikleri belli olurdu. Onun ayak sesini duyan kadınlar ise birer tarafa sinerlerdi. Bu usul Tanzimatı müteakip terk olunmuşturM.Sertoğlu.

HÜNKÂRBAHÇESİ SARAYI (Bak: Edirne sarayı)M.Sertoğlu.

HÜNKÂR BAŞTARDESİ (Bak. Baştarde-i hümayun)M.Sertoğlu.

HÜNKÂR ÇAVUŞU Abdülâziz devrinde ihdas edilen bir saray memuriyeti. Resmî adı Maiyyet-i seniyye çavuşu idi. Sarayın muhafaza, davet ve tebliğ işlerinde kullanılırlardı. Bunlar, saray mensuplarının, ileri devlet erkânının çocuk-lariyle akrabalarının çocukları ve onların tavsiye ettikleri gençler, gösterişli askerler, yabancı memleketlerden iltica eden tanınmış yabancıların çocukları arasından seçilirlerdi. Kabiliyetli olanlar subay ve yaver olurlardı. Sayıları yirmi kadardı, ilk zamanlarda muhtelif askerî sınıflara ait üniformayı giyerlerken sonraları yeknesak dragon elbisesi giydirilmiştir. Selâmlık alaylarında hazır bulunurlar ve padişah bir yere giderken arkasından atlı olarak takip ederlerdi. 1908 inkılâbından sonra askerî sıfatları kaldırılmış ve yalnız Hazine-i hassadan maaş verilmekle iktifa olunmuşturM.Sertoğlu.

HÜNKÂR GEMİSİ REİSİ Hünkâr baştardesinin kaptanı. Eskiden Gardiyan-başı olan azab reislerinden tâyin olunurken, sonraları Kaptan-ı baş eyaleti derya beylerinden seçilir olmuştur. Tersane ederse tersane kethüdası olurdu. (Bak. Baş-tarde-i hümayun)M.Sertoğlu.

HÜNKÂR HASEKİSİ (Bak. Haseki ortaları)M.Sertoğlu.

HÜNKÂR İMAMI Padişahlar namaz kılarken onlara imamlık eden zat. Hünkâr imamları birinci, ikinci ve üçüncü olmak üzere üç derecede idiler. Birinciye Başimam da denirdi. Hünkâr imamları, cuma ve bayram namazlarında, aym zamanda halife olan hükümdar namına, onun gittiği camilerde namaz kıldımlar-dı. Oldukça okumuş, güzel sesli ve az çok musiki bilen kimseler arasından seçilirlerdi. En aşağı ilmî payede de olsalar, bu mevkie gelir gelmez kendilerine müderrislik tevcih olunurdu. içlerinde derece derece yükselip

kazasker olanlar vardı. Bayram tebriklerinde ve cüluslarda padişah daha tahta oturmadan evvsl, içeride iken hünkâr imamının ayak üzerinde etek öperek hükümdarın devlet ve sıhhatinin devamına dua edip fatiha okuması usuldendiM.Sertoğlu.

HÜNKÂR İSKELESİ VE MUAHEDESİ Boğazın Anadolu yakasında, Beykoz'un kuzeyindeki Yalıköyü kısmında, meşhur Beykoz çayırının denize olan kıyısı. Bu çayır ve sahili Hünkâr iskelesi pek meşhur mesire yerlerindedir. Ancak: Bâb-ı âli ile Rusya arasında, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın isyanı ve Kütahya önlerine gelmesi üzerine 1883 te, Osmanlı devleti zararına olmak üzere imzalanan tedafüi ittifakın Hünkâr İskelesi Muahedesi adını taşımasıyle bu mevki sonradan siyasi sahada da meghur oldu. II. Mahmud'un, yardıma gelen Rus kuvvetlerini Boğazdan bir an evvel uzaklaştırmak için, Çar I. Nikola ile yapmak zorunda kaldığı bu anlaşma, şekilce karşılıklı yardım esasına dayanır gibi gözükmele beraber, daha ziyade Ruslann lehine olduğu görülür. Altısı alenî ve biri de gizli olmak üzere yedi mabedden ibaret, sekiz yıl için aktedilen bu tedafüi ittifakta, bilhassa, ikinci maddede bulunan .açıklamalar Rusya'ya, her ne zaman lüzum görürse, Boğazlardan geçit isteme yetkisini hukukî bakımdan veriyordu. Üçüncü madde ile, eğer Osmanlı Devleti bir tecavüze uğrarsa, ona, Rus kara ve deniz kuvvetlerinin yardıma koşacağı vaad olunmaktadır. Fakat buna karşılık, biricik gizli maclde ile de, Çanakkale Boğazı, Rusya'nın emniyetini tehdit eden her donanmaya, genel olarak diğer bir devletin tekmil harb gemilerine kapanıyordu. Bu muahededen sonra, Hünkâr iskelesi kuzeyinde, Servi Burnu'ndaki tepede Ruslar tarafından üzerinde Rusça bir kitabe ile Pertev Paşa tarafından Türkçe yazılmış diğer bir kitabe bulunan taş dikilmiştir. Boğaziçi taşı adı ile maruf olan bu taş, Ayastafanostaki Rus âbidesi gibi, I. Dünya Savaşı başında yıkıldıM.Sertoğlu.

HÜNKÂR KALFASI Padişahların hizmetlerini gören kadınlar. Bunlar, padişahın günlük işleriyle yemeğinin hazırlanması, yatıp kalkması nevinden hizmetlerle meşgul olurlardı. Hünkâr kalfaları. Hazinedar, îbrikdar, Kilerci, Çamaşırıcı, Kahveci, Kutucu kalfalar olmak üzere yedi tane idiler. İçlerinde en mühim olanı Hazinedar kalfalardı. Usta diye de anılan bu kalfaların maiyetinde yamak ve acemileri de

vardı. Kendileri gedikli cariyelerdendi. (Bak. Gedikli cariyeye)M.Sertoğlu.

HÜNKÂR MAHFİLİ Camilerde padişahların namaz kılması için hususi olarak yapılmış yerler. Bunlar, zeminden yüksek olup, giriş kapıları ayrı idi ve kafesle bölünmüştü. Padişahlar camilere geldikleri zaman maiyetleriyle birlikte burada namaz kılarlardıM.Sertoğlu.

HÜNKÂR MÜEZZİNİ Sarayın Enderun denilen iç halkından ve Hasodadandı. Saray mescidinin Başmüezzini olduğu gibi padişahların cuma ve bayram namazlarına gittiği camilerde de o müezzinlik ederdi. Bunların maiyetinde Müezzini hassa denilen güzel sesli, musiki bilir başka müezzinler de vardı ki sayıları devre göre on beş ile otuz arasında değişmiştir. Bunlar arasında bir münhal olursa tâyinleri Kapıağasının inhasiyle olurduM.Sertoğlu.

HÜNKÂR SOFASI (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

HÜRREMÂBÂD Vaktiyle Haliç'te Alibeyköyü civarında bulunan padişahlara mahsus bir köşkM.Sertoğlu.

ILGAR Bir yere süratle erişmek için dört nala ilerlemekM.Sertoğlu.

ISKAT Ölünün eda edemediği ibadetleri için mirasçılarının muhtaçlara verdikleri fidyeM.Sertoğlu.

ITIKNAME Azad edilen köle veya cariyelere, azadlı olduklarını ispat için eski sahipleri tarafından verilen belge. Azad kâğıdıM.Sertoğlu.

İANE-İ CİHADİYE Harp zamanlarında sefer masrafları için her yerin tahammül derecesine göre alınan bir cins vergi-

İANE-Î UMUMİYE 1852 tarihinde kâğıt parayı ortadan kaldırmak maksadıyla bütün memur ve tüccarlardan bir defaya mahsus olmak üzere toplanan iane. Memurların ve İstanbuldaki ikametgâh veya mekân sahiplerinin yıllık gelirinden % 5, tüccar, mağaza ve akaret sahiplerinin ise yıllık kiralalarının % 10 nisbetinde alınmak suretiyle toplanan bu iane bir çok halkın da gönüllü olarak iş-tiraki suretiyle 1,5 milyon liraya varmış ise de, bunun ancak dörtte biri bu işe tahsis olunarak mütebakisi o sırada zuhur eden fevkalâde devlet masraflarına harcanmıştı. (Bak. Kaime-i mutebere)M.Sertoğlu.

İBKA FERMANI Yeni bir cülus vukuunda başta sadriâzam olmak üzere yerini muhafaza eden devlet ricali için sâdır olan fermanM.Sertoğlu.

İBKA HİL'ATI Yıllık memuriyet tevcihlerinde eski memuriyetlerinde kalanlara giydirilen hil'atM.Sertoğlu.

İBRAHİMPAŞA SARAYI Sultan Ah med camii karşısında Tapu Dairesi ile yeni Adliye Sarayı arasındaki bina. Kuzey deki kısmı (Firuz Ağa camii tarafı) yıkılmadan evvel 150 m. uzunluğu ve 50-75 m. arasında değişen bir derinliği olan bu saray, bodrum, zemin ve üst olmak üzere üç katlıdır. Zemin katında kuzeyden güneye doğru dört avlu vardır. Güneyde bulunanı (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü tara fi) en geniş olanıdır. Sarayın merasim salonu buraya bakar. Genel olarak zemin katında, oda ve salon görülmez, kemerler ve tonozlarla örtülü, müteselsilen devam eden, cesim koğuşlar, mutfak daire leri v.s. ler buradadır. Üst kata gelince; umumiyetle avlulara yönelmiş, taş ayaklar üstünde devam edip giden revaklar-la 68 eda ve büyük küçük beş salonu ihtiva etmektedir. Salonlardan en önemlisi evvelce de yazdığımız gibi merasim salonudur ve bu mevkiin eski halini XVI. Yüzyıl minyatürlerinde görebiliyoruz. Diğer iki salon hemen hemen bunun yanındadır ve hepsi bir çatı altına alınmış olup bu kısım kubbeli değildir. Dördüncüsüne gelince, evvelkilerin kuzeyinde bulunmakta ve bir zamanlar maliye evrak deposu olarak kullanılan yerdı. Nihayet en kuzeydeki beşinci salon gelir; halen bu kısmın önemli bir kısmı yıktırılmış olması dola-yısıyle yoktur. Besinci salondan en son umumi hapishane olarak istifade edilmig-tir. Sarayın ilk yapılış tarihi kat'i olarak tesbit edilememekle beraber bilhassa, Kanunî Süleyman zamanında esaslı tadil ve ilâvelerde mükemmel hale getirildiği bilinmektedir. Kanunî, Veziriazamı İbrahim Paşaya kızkardeşini verdikten sonra bu sarayı eniştesine tahsis etmiş ve bundan sonradır ki daima onun ismiyle anıla gelmiştir. Damad (Makbul - Maktul) İbrahim Paşanın 1536 da katlınden sonra, burası da, Galatasarayı gibi Acemioğlanların kışlası haline getirilmiştir. Muhtelif yollardan gelen Acemioğlan-lar, burada okuyup yazdıktan, Türk - İslâm ananesiyle yetiştikten sonra içlerinden kabiliyetli olanlar Topkapı sarayının Enderun kısmına alınırlar, diğerleri ise çıkmalarda Kapıkulu süvari bölüklerinin Gu-raba kısmına çıkarlardı. İçoğlanlardas başka, burada bulunan hizmetle vazifeli Baltacı, Aşçı,

Çamaşırcı, Ekmekçi bölükleri efradı ise, zamanları gelince Yeniçeri Ocağına verilirlerdi, İbrahim Paşa sarayı XVII. Yüzyıl ikinci yarısı ortalarına kadar bu maksatla kullanılmıştır. IV. Mehmed (Avcı), 1675 de buradaki Acemi-oğlanı teşkilâtını ilga ederek, içindeki Acemileri, kısmen Topkapı sarayına, kısmen de süsavi bölüklerine dağıtılmıştır. Binaya Musıla-i s'ahn payesinde bir müderris, bir de bekçi tayin edilmiştir. XVIII. Yüzyılda bazı tâdillerle mehterhane olarak da istifade edildiği görülmektedir. Son devirlerde; Maliye Evrak Hazinesi, Millî Müdafaa Evrak Hazinesi, Kolordu Anban, Umumi Hapishane, Muhtelif Askerlik şubeleri hep bu binada "bulundular. Şimdi kalan kısımları restore edilmiş ve Türk ve islâm Eserleri Müzesi olmuşturM.Sertoğlu.

İBRET TAŞI (Bak. Seng-i ibret)M.Sertoğlu.

İBRİKDAR Hasoda Ağalarından, olup padişahın leğen, ibrik hizmetine bakan kimse. Buna ibrik gulâmı da denirdi. Hasodanın ileri ağalarındandı. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

İCARE-İ MUACCELE (Bak. İcare-teyn)M.Sertoğlu.

İCARE-İ MÜECCELE (Bak. İcare-teyn)M.Sertoğlu.

İCARE-İ VAHİDE Vakıfa ait herhangi bir mülkün muayyen bir müddet için kiraya verilmesi hakkında kullanılan bir tâbir. Bu müddet, arazi ise üç, bina ise bir seneden fazla olamaz ve ak-din sona erişinde kiracı hiç bir hak iddia ve kiraladığı şeyi başkasına ciro edemezdiM.Sertoğlu.

İCARE-İ ZEMİN (Bak. Bedel-i öşür)M.Sertoğlu.

İCARETEYN Vakıf olan bir arazi veya binanın, değeri tutarında bir miktarı peşin ve bundan başka aylık veya yıllık bir kira almak suretiyle müddet-siz olarak kiraya verilmesi. Bu şekilde kiralayan kiraladığı şeyine tamamen mutasarrıf olur ve bu hakkını isterse \ başkasına satar, devir veya hibe edebilirdi. Kendisi vakıf tarafından bir daha bu hakkından menolunamazdı. Bu usul, XVI. Yüzyıl sonunda kabul edilmiş ve büyük yangınlarla da harap olan İstanbul, bu sayede imar olunmuştur. Böylece bir vakıf için peşin verilen kiraya icare-i muaccele ve aylık veya yıllık olarak verilene ise icare-i müeccele

dfr nirdi. Bu tasarruf hakkı, miras olarak da intikal ederdiM.Sertoğlu.

İCAZET Kelims mânası izin'dir. Eskidert medrese tahsilini bitirenlere bugünkü diploma aldı sözü yerine icazet aldı denir ve kendilerine mücaz adı verilirdi-. (Bak. Medrese)

İCMAL DEFTERi Arazi tahrir defterlerinin bir nev'i. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

İCMALLİ HAS Haslardan icmal defterinde kayıtlı bulunanlar. (Bak. Has, Tahrir)M.Sertoğlu.

İCMALLİ KILIÇ (Bak. Kılıç)M.Sertoğlu.

İCMALLİ TIMAR, ZEAMET Tımar ve Zeametlerden icmal defterinde kayıtlı bulunanları. (Bak. Tımar, Zeamet, Kılıç)M.Sertoğlu.

İÇAĞALARI Sadrıâzam ile diğer devlet erkânı daireleri halkından bir kısım İçağaları şunlardı îmam, Kaftan ağası, Peşkir Ağası, Şamdan Ağası, Rahtvan ağası, Berberbaşı, Macun ağası, Makramacıbaşı, Ehramcıbaşı veya Seccadecibaşı, İbrikdar ağa, Duhancıbaşı, Hazinedarbaşı, Cündîbaşı, Müezzinbaşı ve bunların maiyeti ile Enderun Başçavuşu, Divittar, Çavuşlar, Dilsizler, Enderun mehterleri, Mızrakçı ağa. Bunlara Sakallı Ağalar denirdi. Bunlardan başka bir de Gedikli ağa-îar veya Bıyıklı ağalar denilen Dış ağaları vardı. (Bak. Dış ağaları, Kapı halkı)M.Sertoğlu.

İÇ-ELİ, İÇ-İLİ Anadolu'nun güneyinde Toros dağlarının yayılma sahasında ve Akdenizde, batıda Alaiye (Alanya) burnundan, doğuda Lâmas suyuna kadar kıyıyı ihtiva eden bir bölgeye Türkler tarafından verilen isim. Bölgenin ana eksenini, Silifkede denize dökülen Göksu ırmağı teşkil eder. XV. Yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve bir sancak olarak önce Karaman eyaletine bağlanmıştır. Bir müddet bu vaziyetini muhafaza ettikten sonra, Kıbns adasının fethi üzerine Kıbrıs eyaleti teşkil edilince Anadolu kıyısındaki diğer üç sancakla beraber İç-Eli de bu yeni eyalete verildi. Fakat, yeniden yapılan bir idarî hudutlandırma-da Adana eyaletine (vilâyeti) sancak olduğu görülür, imparatorluğun son zamanlarında müstakil mutasarrıflıktı. Her devrede sancak merkezi Silifke olmuşturM.Sertoğlu.

İÇ HAZİNE (Bak. Hazine, Hazinedarbaşı)M.Sertoğlu.

İÇ KALE Kalelerin daha müstahkem olan ve müstakil bir hisar şeklinde bulunan iç kısmı. Düşman dış duvarları aşarsa, son müdafaa burada yapılır ve bazan iç kalenin mukavemeti neticede bütün hisarları kurtarırdı. Bunun bir adı da Ahmedek veya Ehmedek idiM.Sertoğlu.

İÇOĞLANI Topkapı, Galata, İbrahim-paşa ve Edirne sarayında yetiştirilen ve zamanla muhtelif devlet hizmetlerine çıkan devşirmeler. Bunlara Saray Acemi Oğlanları veya Celeb de denirdi. Yeniçeri Ocağının acemilerine ise bunlardan ayırmak için Sadi adı verilirdiM.Sertoğlu.

İD ADÎ Bugünkü liselere karşılık olarak 1883 yılında açılan ve yüksek tahsile hazırhan okul. Buraya girmek için Ortaokula muadil olan Rüştüeyi bitirmek lâzımdı. Meşrutiyetten sonra adı Sultani ye çevrilmiştirM.Sertoğlu.

İFRAZ Hissenin diğer adı. (Bak. Hisse)M.Sertoğlu.

İFRAZ HAZİNESİ Bâb-1 hümayun hazinesinin diğer adı. (Bak. Bâb-1 hümayun hazinesi)M.Sertoğlu.

İĞDİŞ . Erkeklik kabiliyetinden mahrum edilmiş veya doğuştan böyle olan kimse. HadımM.Sertoğlu.

İHTİDA Müslümanlığı kabul etmek, islâm dinine girmekM.Sertoğlu.

İHTİSAS AĞASI İstanbul şehrinin belediye işlerinin âmiri olan zat. Zaman zaman İhtisab emini veya İhtisab nazın diye de anılmışlardır. 1854 yılında kaldırılmış ve yerine Şehir emniyeti ihdas olunmuştur. Yalnız bunu sarayın bîrun denilen dış hizmetlerinden olan şehir emniyeti ile karıştırmamak lâzımdır. (Bak. Şehir emini)M.Sertoğlu.

İHTİSAB RESMÎ Eskiden belediye geliri olarak damga, tartı, ölçü, panayır ve pazar resmi adı altında alınan vergi ile hile yapan esnaftan alınan para cezalarının umumi adıM.Sertoğlu.

İKBAL (Bak. Gedikli cariyeye)M.Sertoğlu.

İKİNCİ ÇUHADAR (Bak. Çuhadar).

İKİNCİ İMRAHOR (Bak. İmrahor).

İKİNCİ KAPI (Bak. Bâb'üs-selâm)M.Sertoğlu.

İKİNCİ KETHÜDA (Bak. Üçüncü kethüda)M.Sertoğlu.

İKİNCİ PERDECİ(Bak. Baş perdecı)M.Sertoğlu.

İKİNCİ VEZİR (Bak. Kubbe vezirleri)M.Sertoğlu.

İKİNCİ YER Topkapı sarayında Bâb'üs-saade ile Bâb'üs-selâm arasındaki saha. Burası 160 metre uzunluğunda ve 130 metre genişliğinde bir dikdörtgendir. Bayram ve ulufe alayları da burada yapıldığı için bir adı da Alay Meydanı idi. (Bak. Alay Meydanı). Bu meydanın dört tarafı, Divan-ı hümayun binasının bulunduğu yer hariç, mermer direkli ve revak-lıdır. Burada, Orta kapıdan Bâb'üs-saadc-ye giden iki tarafı servi ağaçlı bir yol ve Orta kapıya yakın yerde bir çeşme vardır. Meydanın sağ tarafında Matbah-ı âmire denilen saray matbahı bulunurdu. Sola dönülünce sarayda bir vefat vâki olduğu zaman cenazenin çıkarılmasına mahsus Meyyit kapısı vardı. Akşamları Orta kapı erkenden kapandığından bilâhare girip çıkmak lâzım gelse buradan işlendiğinden Koltuk kapısı diye de anılırdı. Bundan sonra Kızlar ağalarından Hacı Beşir Ağanın yaptırdığı mescit ve nihayet hamam dairesi göze çarpar. Mescidin karşısındaki uzun bina Hasahır kâtip ve memurlarına mahsustu. Bilâhare Harem ağaları hastahanesi, Bahçevanlar koğuşu ve Yakalı Baltacılar Ocağı olarak kullanılmıştır. Soldaki revakların sonunda Harem dairesinin ve yanında Zülüflü baltacılar koğuşunun kapıları vardır. ikinci yerin en mühim binası ise, Divan-ı hümayundur. (Bak. Divan-ı hümayun)M.Sertoğlu.

İKİNDİ DİVANI ilk zamanlarda, Divan-ı hümayunda sonuca bağlanmıyan meseleler, salı ve perşembe günlerinden başka günlerde ikindi vakti sadnâzamların konaklarında ve sonraları Sadaret dairesinde toplanan ikinci divanında sonuçlandırılırdı. (Bak. Divan-ı hümayun, Bâb-ı âsafı). Evvelâ ikindi namazı kılınır, sonra mehterhane çalınır ve nihayet yalnız sadriâzamlara mahsus olan bu divan akdolunurdu. Divanda; Çavuşbaşı, Tezkereciler ve Tercümanlar hazır bulunur, mevsimine göre hava kararınca kadar dâva dinlenirdi. Divan-ı hümayunun işleri yavaş yavaş ikindi divanına intikal etmiş ve XVIII. Yüzyıldan sonra ise, Divan-ı hümayun ehemmiyetini kaybederek bütün işler Paşakapısında görülür olmuştu.

Paşakapısının daimi memurları Sadaret kethüdası, Reisülküttab, Çavuşbaşı, Tezkereciler yani Sadriâzâmın Hususi kalem müdürleri, Teşrifatçı, Mektupçu, Âmedçi, Telhisçi, Divittar ve saire idiler, Bunların daireleri de Paşakapıma nak-lolunmuştu. Burasının tekamülü Bâb-1 âlT-yi ve Bâb-1 âli teşkilâtım meydana getirmiştir. Kazaskerler de, divandaki vazifelerinden başka sah ve çarşamba hariç olmak üzere konaklarında ikindi vakti bir divan aktederek kalan işleri burada bitirirlerdi ki, buna da İkinci divanı denilirdi. Çarşamba günleri ise, sadriâzamların da iştirakiyle Çarşamba divanı aktolunurdu. (Bak. Çarşamba divanı)M.Sertoğlu.

İKİ TUĞLUBeğlerbeği olanlar iki tuğ taşımak hakkını haiz olduklarından bu isimle de anılırlardı. (Bak. Beğlerbeği, Tuğ)M.Sertoğlu.

İKONYOMEski çağda Konya şehir ve bölgesinin adıM.Sertoğlu.

İKTA Osmanlılardan evvelki Müslüman Türk devletlerinde Timar sistemine verilen isim. (Bak. Timar)M.Sertoğlu.

İLÂÇ MÜHÜRLEME (Bak. Eczacı başı)M.Sertoğlu.

İİ<AM Bildirme demektir. Eskideni serî mahkeme kararları bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

İLÂMCI (Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

İLTİZAM XVII. Yüzyıldan itibaren devlete gelir getiren kaynaklar, yavaş, yavaş muayyen bedel mukabilinde şahıslara verilmeye başlandı. Bu usulün adı iltizamdır. iltizamı üzerine alan kimseler, yani mültezimler, geliri devlete peşin olarak öderler, sonra gene hükümet kuvvetine dayanarak bunu halktan tahsil ederlerdi. Tabii bu işte büyük kârlar peşinde koştuklarından, hem iltizam için verdikleri parayı, hem de bu işi almak için muhtelif kimselere sundukları rüşveti ve fahiş kârı halkın sırtından çıkarmak için yapmadıkları zulüm kalmazdı. Devletin gelir kaynakları halkın ödeme kabiliyeti eksildiği için bu yüzden zamanla âdeta kurudu ve mültezimlerden bu sefer işlememiş ileri yıllara ait vergiler de psşin alınarak o yüzyılda muhtelif sebeplerden dolayı artan devlet ve saray masraflarına harcandı, ileri yılların vergilerinin alınması dolayısıyla hâsıl olan vaziyete tedahül (Birbirinin içine girme) denir ve devlet bütçesinde ekseriya bir iki ve bazan üç yıllık tedahül

bulunurdu, iltizama verilen arazi ye sair gelirlere ise mnkataa denirdi. (Bak. Mıı-kataa). iltizam, bazan kaydıhayat şartıyla, bazan da bu hak babadan oğula geçmek suretiyle de olur, böyle zamanlarda iltizama verilen yer, mülke yakın bir şekilde mültezimin eline geçmiş olurdu. Osmanlı İmparatorluğunda her türlü iltizam mıkataa sisteminin alıp yürümesine, Amerika'dan Avrupaya bol miktarda gelmeğe başlaması dolayısıyla kıymetli maden Hatlarının inmesi ve elinde para bulunanlar da bunu sabit bir kıymet olan toprağa yatırma arzusunun doğması cîa sebep olmuştur, imparatorlukta mirî toprak sistemi cârî olduğundan toprağı satın almak imkânsızdı. Lâkin iltizam usulüyle mülkiyete yakın bir tasarruf sistemi kurulmuş oluyordu. (Bak. Ber vech-i malikâne, Ber vech i iltizam), iltizam usulü 18 Şubat 1856 tarihinde ilga olunarak yalnız toprak üzerinde hiç bir tasarruf hakkı iddia etmemek şartıyla aşar iltizamın devamına müsaade olunmuş ve Cumhuriyetin ilanıyla bu da tarihe karıştırmıştıM.Sertoğlu.

İL YAZICI Arazi tahrir memuru. Bir adı da Muharrir-i memalik idi. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

İMAM, İMAMET-İ KÜBRA (Bak Halife)M.Sertoğlu.

İMAM-I ÂZAM (Bak. Hanefi)M.Sertoğlu.

İMAM-I AZAM BAYRAĞI Yeniçeri Ocağının büyük bayraklarından biri. Ocağın sünnliğine işaret olan bu bayrak beyaz ipekten olup üzerinde sırma ile İmuı fetahnâleke...E âyeti işli idi. Ocağın diğer bayrakları şunlardı: Hacıbektaş bayrağı. Ağa bayrağı, Alay bayrağı, Kethüdabey bayrağı. Başçavuş bayrağı. Bundan sonra ise bölük ve ortaların bayrakları gelirdiM.Sertoğlu.

İMAM HANESİ Bugün -yerinde İstanbul Müftülüğünün bulunduğu Ağakapısı haricinde Sakalar kışlası ve Süleymaniya yakınında suçlu kadınların hapsine mahsus olan tevkifhane ve hapishanenin adıM.Sertoğlu.

İMARET Medrese talebelerine, fakirlere, gariplere ve her isteyene bedava yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş hayır müesseseleri. Hepsinin zengin vakıfları vardı. En mükemmel numunesi Fatılı imareti idi. (Bak. Fatih imareti). Meşrutiyetten sonra medrese talebelerine ait olandan gayrılan kapatılmış, medreselerin ilgasiyle tamamen tarihe

karışmışlardır, ikinci Dünya Harbi sırasında ise Kızılay tarafından buna benzer bir teşekkül olarak aşocakları kurulmuşturM.Sertoğlu.

İMDAD-I HAZARİYYE (Bak. Ha-vass-1 vuzera)M.Sertoğlu.

İMDAD-I SEFERİYYE (Bak. Ha-vass-1 vuzera)M.Sertoğlu.

İMECİ Mahalli müşterek ihtiyaçlar için kollektif çalışmaya katılanlar. Sonraları ücretli veya ücretsiz angarye mükellefiyetine tâbi tutulanlara da bu isim verilmiştirM.Sertoğlu.

İMRAHOR Hasahırın en büyük âmiri. Buna Büyük İmrahor veya Emiri Ahun Evvel de denirdi. Kendisinden sonra gelen âmir ise Küçük İmrahor veya Emiri Ahur Sani idi. Büyük îmrahor, üzengi veya Rikâp ağalarındandı. (Bak. özengi ağaları), îstabl-ı Âmire mensuplarının âmiri ve Hasahıra ait çayır ve koruların mesul nazırı idi. Küçük imrahor ona yardım eder, bilhassa arabacıların idaresiyle ve içoğlanlarına verilecek beygirlerle meşgul olurdu. Aynı zamanda Vefa semtinde bulunan Hasahırlar da bunun idaresi altında idi. (Bak. Hasahır). tm-rahorlarm ulufelerinden başka Arpalık cinsinden gelirleri vardı. Bunlar ilk zamanlarda Tımar derecesinde iken sonraları Zeamet derecesine çıkarılmıştır. XVI. yüzy.lda dış hizmete çıkarlarsa Sanca' belliği verilirken XVII. Yüzyıldan sonra B?ğ-lerbeğiliği, hatta Vezirlik verilir olmuşturM.Sertoğlu.

İMRAHOR KÖŞKÜ Büyük İmrahor-lann, ilkbaharda ve hıdrellezde hasahır hayvanları Kâğıthaneye çayıra çıkınca, Kâğıthanedeki köşkte padişahlara ziyafet çekmeleri kanundu. Bu yüzden bu köşk imrahor köşkü diye anılmıştırM.Sertoğlu.

İNANÇOĞÜLLARI 1277 -1268 yıllan arasında Denizli'de hüküm sürmüş olan küçük bir Türkmen ailesi. Inançoğulları hâkimiyetine Germeyanoğulları son vermişlerdirM.Sertoğlu.

İNCE DONANMA Hafif donanma için kullanılan diğer bir tâbir. (Bak. Hafif Donanma). Umumiyetle nehir ve göller için yapılmış ufak gemilerden müteşekkildi. Nehir Filosu ismiyle de tanınmaktadır. Osmanlılar son devirlere kadar, hatta zırhlı gemiler çıktıktan sonra bile Tuna nehri ve îşkodra gölü için yeni tipte gemiler inşa ettirmiştirM.Sertoğlu.

İNEBAHTI Osmanlıların Eynebahtı da dedikleri ve Batı eserlerinde Lepant, -lepanto olarak görülen, Yunanistanda Ko-rint körfezi kuzey kıyısında methale yakın kale ve şehir. Yüzyıllar boyunca kendisi ve civarı önemli olaylara sahne olan înebahtı (L?panto) nın ilk çağdaki adı Nevpaktos'dur. Halen burada Epakto denilen ufak bir şehir bulunmaktadır. Osmanlıların yükselme devrinde Ine-bahtı (Lepanto) gibi pek önemli bir yerin Venediklilerde kalmasını uygun görmeyen ü. Mehmed (Fatih), Hadım Süleyman Paşayı buranın fethi ile görevlendirdi (1476). Dört aylık muhasaraya rağmen, denizden yardım alan kaleyi ela geçirmek mümkün olmadı. II. Bayezid devrinde, Venediklilerle başlayan savaşta (1499 -1502) bu işe tekrar teşebbüs edildi. Padişah bizzat sefere çıktı, înebahtı-nm (Lepanto) kuşatılması görevini de Rumeli Beğlerbeği Mustafa Paşaya verdi. (Mayıs 1499). Denizden ilerliyen Osmanlı donanması Venedikli amiral Grimani'yi birkaç defa yendikten sonra kale önüne gelmiye muvaffak oldu. Neticede kale kumandanı Zuano Mori daha fazla dayana-mıyarak teslim oldu. (Ağustos 1499). Fethini müteakip kalede ve civarında gerekli tahkimat yapıldı, înebahtı, Patras körfezini Riyon (Kasteller) boğazı vası-tasıyle Korint körfezine bağlamaktadır. Boğazın dar yerindeki iki burunu, körfezin ehemmiyetini gözönünde tutarak ve bu mevkii gerçek bir deniz üssü haline koymak maksadiyle, II. Bayezid tahkim ettirdi. Bunların Mora tarafındakine Mora kasteli, karşısındakine Rumeli kasteli denmiştir. Tahkimattan sonra, buradan geçip Korint körfezine girmek mümkün değildi. En önemli deniz üslerinden biri olan Inebahtı (Lepanto) yakınında ismini verdiği meşhur Lepanto (= Inebahtı = Sın-gun = Sıngın) deniz savaşı cereyan etmiştir. (1571). Düşman filosu kazandığı zafere rağmen kastellerden geçmiye cesaret edememiştir. İkinci Viyana muhasarasını müteakip, Osmanlılar aleyhine teşekkül eden ittifaka giren Venedik'in Morayı alması üzerine buradaki kastel düşmüş ve înebahtı boğazı önemini kaybetmişti. Az sonra Rumeli kasteli de taarruzlara dayanamayıp kendi kendini atınca înebahtı (Lepanto) müdafaasız kaldı. Kale 1687 yazında Francesko Morosini tarafından ele geçirildi. Ancak savaşlara son veren Karlofça barışı (1699) gereğince Inebahtı, surları yıkılmak sortiyle tekrar Osmanlılara verildi. XIX. Yüzyıl başlarında Rum fetreti baş gösterdiğinde İnebahtı ve boğazının kastelleri İslâmlara yegâne sığınak oldular. Fakat Navarin olayı (1827) ndan sonra buraları da tehlikeye girdi. Mora kas-teli,

General Schneider'in şiddetli taarruzları neticesinde düştü. Rumeli kasteline karşı olan harekette 1829 başlarında pek giddetli başladı. Ruslardan, İngilizlerden ve Fransızlardan yardım alan âsiler, denizden ve karadan tecavüze geçerek 25 martta bu kasteli de almışlardı. Bütün etrafiyle müdafaa noktalarını kaybeden İn?bahtı kalesi de 2 mayıs 1829 da Capo d'İssrias'a teslim oldu. İnebahtı, Türk fethinden itibaren iki yüz yıllık bir zamanda Osmanlı idaresindeki en parlak devirlerini geçirmiştir Kaleleri bir üçgene benzer. Büyük dış limanından başka, küçük gemiler için At ağzı açılıp kapanan, bir de iç limanı vardı. Fetihten sonra bir sancak olarak önce Rumeli, sonra da Cezair-i Bahri Se-fid eyaletine bağlandı. (Bak. Cezair-i Bahri Şef id, Kapdanpaşa Eyaleti). Daha ziyade Derya Beyi ünvaniyle anılan Sancak Bsyi, donanma sefere çıktığında bir gemi ile Kaptanpasa'ya iltihak ederdiM.Sertoğlu.

İPSİLANTI ZADELER (Bak. Sarı-beyzadeler)M.Sertoğlu.

İPTIDA (Bak. Kılıç)M.Sertoğlu.

İPTİDA-1 ALTMİŞLİ Müderrisliğin yüksek derecelerinden biri. (Bak. Müderris)M.Sertoğlu.

İPTİDA-1 DAHiL Medreselerin ilk sınıflarını ikmal edenlere mahsus kısım. (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

İİPTİDA-1 HARİÇ Medrese tahsilinin orta tahsile mukabil olan kısmı. (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

İRRADE Padişahın emri, fermanı, arzusu. 1832 yılından sonra devlet bürokrasisinde yeni bir usul. Daha evvel, herhangi bir mesele hülâsa halinde yazılıp padişaha sunulur ve buna Arz tezkeresi veya Telhis, bunu yazana ise Telhisçî denirdi. Padişah telhisi okuyarak mesele hakkındaki fikrini üzerine kısaca yazardı. Bu yazıya Hatt-ı hümayun denirdi. (Bak. Hatt-ı hümayun). 1832 den sonra ise, arz tezkerelerinin Serkâtibi şehriyari denilen padişahın hususi başkâtibine hitaben yazılması usul ittihaz olunmuştu. Başkâtip bunu padişaha okur, hükümdar şifahi olarak mütalâasını bildirir ve bu mütalâa arz tezkeresinin altına V3 eğik olarak başkâtip tarafından sadrıâzama hitaben yazılırdı. İşte bu şekle irade dennrştir. Meşrutiyetten sonra iss bu usul terk olunmuş ve padişahlar, vekiller hsyeyü kararlarını tasdik etmekle iktifa etmişlerdir. Bununla beraber

bu tasdike de irade denmekte devam olunmuş ve bu hal saltanatın ilgasına kadar sürmüştür, trade usulü kabul olunduktan sonra fermanlar ancak pek muayyen meselelere; nişan, berat tevcihi, imtiyaz itası, kiliselerin tamiri, büyük rütbe ve memuriyetlerin verilmesi gibi şeylere inhisar etmiştir. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

İRAD-1 CEDİD İH. Selim zamanında (1789 - 1807) Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir askeri teşkilât vücuda getirildiği zaman bir kısım vergilerin birleştirilmesiyle yeni bir de hazine ihdas edilip bu isim verilmişti. Buna Nizam-ı Cedid hazinesi de denirdi. İrad-ı Cedid nazırı adlı bir zatın emrinde bulunuyordu. Bu hazine, yeni ve Avrupa-i tarzda kurulmuş olan ordu masrafını karşılayacaktı. Her sene artan para maliye hazinesine dev-rolunacak, lâkin harcanmayıp bir harb ihtiyacı için sağlanacaktı. 1807 de kopan yeniçeri ihtilâli üzerine III. Selim hal* ve katlolunmuş, Nizam-ı Cedid teşkilâtı dağıtılmış ve İrad-ı Cedid hazinesi de ilga olunarak tarihe karışmıştır. İrad-ı Cedid hazinesine bakmak üzere ihdas olunan Şıkk-ı Rabi defterdarlığı da İrad-ı Cedid ilgası üzerine ortadan kalktı. Şjkk-ı Rabi defterdarı. Baş defterdarla Nizam-ı Cedid nazırına karşı mesul olup ikisi birlikte kendinden hesap sorarlardıM.Sertoğlu.

İRSALIYE AKÇESİ, HAZINESİ Her sene Mısır'dan padişahların cep harçlığı olarak gelen para. Bunun durduğu yere Ceb-i hümayun veya Harem-i hümayun hazinesi denir ve sır kâtibinin nezaretinde bulunurdu. XVII. Yüzyılın ortasında irsaliye akçesi yılda altı yüz bin altın tutmakta idi. (Bak. _ Ceb-i hümayun hazinesi)M.Sertoğlu.

İSFENDİYAROĞULLARI (Bak. Can-daroğulları)M.Sertoğlu.

İSKARLAT Aslı italyanca olan bir kelimedir. Eski devirlerde Venedik mensucatından boyası has ve kumaşı dayanıklı bir nevi çuhanın adı idi ve Doğuda pek makbuldü. Yeniçsri Ocağı ileri gelen ağalarına sekbanbaşıya ve yeniçeri kâtibine her sene bu çuhadan verilir veya bedeli para olarak tahsis olunurdu. Bu paraya da İskarlat bedeli denirdi. (Bak. Yeniçeri çuhası)M.Sertoğlu.

İSKARLAT BEDELİ (Bak. İskarlat),

İSKEMLE AĞASI (Bak. Biniş iskemlesi)M.Sertoğlu.

İSKEMLECİBAŞI(Bak. Biniş iskemlesi)M.Sertoğlu.

İSKEMLE-İ SİM-İ SEHRİYARİ (Bak. Biniş iskemlesi)M.Sertoğlu.

İSKERLET ZADELER (Bak. Sarı-beyzadeler)M.Sertoğlu.

İSLÂHAT FERMANI Tanzimattan on yedi sene sonra, yani 1856 yılında Abdül-mecid tarafından ısdar olunan meşhur ferman. Bu ferman, bir çok yeni ıslahatı derpiş ediyor, Müslüman ve Hıristiyan tebaa arasındaki bütün farkı kaldırıyor ve bilhassa Hıristiyanlardan alınan cizye adlı baş vergisini ilga ederek onun yerine askerlik bedelini koyuyordu. (Bak. Bedeli askeri)M.Sertoğlu.

İSPENÇE Ziraat ile meşgul köylüden Müslüman ve Hıristiyan ayırd edilmeksizin çift resmi diye muayyen bir vergi alınırken, I. Murad (1360 -1389) bunu değiştirmiş, Müslümanların çift resmine karşılık cizye ile mükellef Hıristiyanların, topraklı ve topraksız olsun, ziraat edenlerinin her birinden yirmi beş akçe ispen-çe adlı bir vergi alınmasını kanun haline koymuştur. Tanzimattan sonra kaldırılmıştır. (Bak. Çift)M.Sertoğlu.

İSTABL-I AMİRE (Bak. Hasahır)M.Sertoğlu.

İSTANBUL AĞASI İstanbuldaki Acemi Ocağı, Yeniçeri ağasına bağlı olmakla beraber buranın âmir ve mesulü olan zat, yani ocağın ağası İstanbul ağası diye anılırdı. Acemi Ocağı yayabaşı ve bölükbaşılarının azli ve nasbi, acemilerin gidecekleri yerler ve bilhassa saray mutfağının odununu temin meselesi onun selâhi-yeti ve mesuliyeti altında cereyan ederdi. İstanbul ağaları kanun şeklinde olmamakla beraber, ekseriya bütün ömürlerin-ce bu işi görürlerdi. Ağahktan ayr;maları lâzım gelirse kendlerine Yayabeyi zeameti verilirdiM.Sertoğlu.

İSTANBUL KADISI (Bak. Kadı)M.Sertoğlu.

İSTANBUL KÂĞIDI Bilhassa Divan-! hümayun kalemlerinde kullanılan iyi cins bir kâğıtM.Sertoğlu.

İSTANBUL KAİMMAKAMI Padişahlar, sefer zamanlarında orduya daha yakın bulunmak için ekseriya Edirne'de otururlardı. Bu sırada sadrıâzam cephede bulunduğundan onun yerine padişahın yanında Sadaret kaimmakamı veya Rikab kaimmakamı adlı bir Vezir bulunur, ayrıca İstanbulda İstanbul Kaimmakamı na-miyle birisi

kalırdı. (Bak. Sadaret kaimmakamı). İstanbul kaimmakamı, başkentin muhafaza ve idaresiyle vazifeli idi. O da divan aktederek dava dinler ve padişah namına hükümler verirdi. Kendisine tuğralanmış ve boş beyaz kâğıtlar verilir, o da icabında bunları doldurup ferman olarak kullanırdıM.Sertoğlu.

İSTANBUL KULLUĞU (Bak. Kulluk)M.Sertoğlu.

İSTANBUL PAYESİ İstanbul kadılığı payesi. Zaman ve kıdemi itibariyle İstanbul kadılığına tâyin edilmesi icabeden ilmiye mensuplarına, bu kadılık münhal olmadığı takdirde, kadılık payesi bir rülbe olarak tevcih olunurdu. Bu payenin sahibi bilfiil kadılık etmez lâkin teşrifatta o mevkiî haiz olurdu. (Bak. Kadı, Paye)M.Sertoğlu.

İSTANBUL TERSANESİ (Bak. Tersane-i âmire)M.Sertoğlu.

İSTAVROZ BAHÇESİ, SARAYI Beğ-lerbeğinde, hâlâ ismini muhafaza eden yüksek mevkideki bahçe ve saray. Burada vaktiyle sadece bir bahçe varken, I. Ahmed'in çok sevdiği bir yer olması do-layısıyla Enderun halkı için binalar yapılmıştır. I. Ahmed (1603 -1617) istavroz bahçesinin civarındaki geniş bir sahayı çevirtip tıpkı Yeni sarayda, yani Topka-pı Sarayında olduğu gibi Büyük oda, Kiler, Hazine ve Hasoda koğuşlariyle kapıcılar için koğuşlar yaptırmıştı. IV. Mu-rad da (1623 -1640) burasını sever ve ara sıra gelirdi. Daha sonraki tarihlerde ise büsbütün terkolunmuşturM.Sertoğlu.

İSTİBDAL Vakıf bir malı, daha hayırlı ve faydalı olan bir şey ile değiştirmek. Askerliğini bitiren erleri, yerlerine gelen yenilerine karşılık terhis etmek, onlarla değiştirmek, Kur'a usulü askerliğe ait tâbirlerdendiM.Sertoğlu.

İSTİFRAŞ Bir kadını, bir cariyeyi nikâhsız olarak yatak hizmetinde kullanmakM.Sertoğlu.

İSTİFTA Şer'î bir mesele hakkında müfti, yani Şeyhülişlâm bulunan zatın mütalâasını sormak. Müftüler, her kim olursa olsun, kendilerinden mesele soranlara yazılı olarak cevap vermek mecburiyetinde idüer. (Bak. Fetva)M.Sertoğlu.

İSTOLNİ BELGRAD (Bak. Üstolni Belgrad)M.Sertoğlu.

tŞARET-I ALtYYE Hükümdarların bir işin icrası hakkında arzularını herhangi bir şekilde ifade etmeleriM.Sertoğlu.

İTİRAF İbadet maksadiyle tenhaya çekilme. Bir mabedin köşesinde tek başına kimse ile görüşmeden ibadetle meşgul olma. İtikâf Müslümanlığın ihtiyarî ibadetlerinden biridirM.Sertoğlu.

İYDİYYE Bayram münasebetiyle devlet ricali arasında teati edilen hediyelere verilen isim. Büyük devlet ricali padişaha ve sarayın ileri gelenlerine, Di-van-ı hümayun hademesine de iydiyye verirlerdi. Herkese verilecek hediyein cinsi ve kıymeti muayyen idiM.Sertoğlu.

İZMİROĞULLARI Yıldırım Bayezid ümerasından Karacasubaşı Hasan Ağanın oğlu Cüneyd Bey tarafından İzmir'de 1403'te kurulan bir Türk beyliği. 1420'de kat'î olarak Osmanlı ülkesine katılmıştır,

İZMİR PÂYE-İ MÜCERREDİ (Bak. Paye)M.Sertoğlu.

İZNİKMİD İzmit'e Osmanlılar zamanında verilen isimM.Sertoğlu.

İZNİ SEFİNE Osmanlı devrinde Boğazlardan geçecek yabancı gemilerin almak mecburiyetinde buldukları müsaade. İzni sefine, daima fermana dayanırdıM.Sertoğlu.

İZORYA Güneyde, Akdenize akan Göksu çayının geçtiği Silifte, Mut, Ermenak bölgesidir. İsim olarak Bizans İmpa-torluğunda merkezi Selevcia (Silifke) olan İsauria (İzavriya, İzorya) dan gelir. Gayet ârızah ve sarp bir bölgedir. Türkler buraya yerleştikten sonra, genel olarak İçeli - İçili ismini vermişlerdir. En sarp yerini teşkil eden yukarı kısmı ayrıca Taş Dışoli - Dışili diye anılırdı. Zamanla Taşoli denmiştirM.Sertoğlu.

KAAN Hakan demektir. (Bak. Hakan)M.Sertoğlu.

KABAK. İki batman, yani on iki okkadan ibaret eski bir zahire ölçüsüM.Sertoğlu.

KABAK TADI Eski medreseler zamanında mevsiminde zihni açılışın diye talebeye kırk gün kabak yemeği verilirdi. Bundan bıkkıldığı için zamanla bıkkılan her şeye bu ad verilir olduM.Sertoğlu.

KABAKULAK İki tarafında kulak gibi tutacak sapı olan topraktan şarap destisiM.Sertoğlu.

KABALAKŞapkanın kabulünden evvel Türk ordusunda kullanılan bir serpuşM.Sertoğlu.

KABANİÇE Hükümdarların şahsına mahsus kürk. Bazen pak büyük bir iltifat eseri olarak sadnâzamlara huzura çıktıkça muvakkaten giydirilirdi. Kırım hanlarına da hediye edildiği olurdu. Kollu veya kolsuz olmak üzere siyah tilki derisinden, enli yakalı, önü murassa (kıymetli taşlarla işlenmiş.) ve mücevher çaprasth, mücevher veya elmas düğmeli olurdu. Kadife kaplı olanları bazan Eflâk ve Boğdan prenslerine giydirilirdi. Çuhaya dikilmiş parça samur, sincap veya kakum kürklü olanına kontoş denirdiM.Sertoğlu.

KABBAN Ekseriya gıda maddeleri tartmakta kullanılan büyük terazi, baskül. Bu kelime zamanla Kapan şeklini almış ve şehrin ihtiyacı için un tartılan yere Un-kapanı, yağ tartılan yere Yağkapan v.s. denmiştirM.Sertoğlu.

KA'B-I ŞÛM Ka'b topuk, Şûm uğursuz demek olup ayağı uğursuz anlamına kullanılırdı. Bu yüzden azledilen Sadrıâ-zamlar görülmüştürM.Sertoğlu.

KAÇKUN Başiboş olarak tutulan ve bir ay bekletildikten sonra sahibi çıkmıyan hayvan. Böyle hayvanlar bulana mal edilir ve kendisinden buna karşılık resmi Laçkan denilen bir vergi alınırdı. Nizami müddet içinde sahibi çıkarsa teslim edilir ve sahibinden resmi yava adıyla bir miktar vergi tahsil olunurdu. (Bak. Tekâlif)M.Sertoğlu.

KADANA Forsaların ayağına vurulan zincir. (Bak. Forsa). Büyük ve iri Rus ve Macar atıM.Sertoğlu.

KADEH Mısır'da ve Hicaz'da kullanılan Erdeb adlı hububat ölçüsünün dörtte biri (Bak. Erdeb) dir. Bir kadeh 32.726 habbe itibar olunmuştur. (Bak. Habbe)M.Sertoğlu.

KADI Osmanlı devletinde kazaî ve adlî salâhiyeti olan kimse. Bugünkü hâkim (yargıç) ve müddeiumumilerin (savcı) vazife ve salâhiyetini nefsinde toplar. şer'i ve örfî kanunlara göre hüküm verirdi. Kadı olmak için bütün medrese tahsilini tamamlayıp icazet alan

kimselerin adı, icazet alış sırasıyla bir deftere yazılır ve bunlara mülâzım denirdi. Mülâzımlar için üç yol vardı: Tedris, kaza ve idare. Tedris yolunu seçen, en küçük medreseden başlamak üzere Müderris olur, kaza yolunu seçen, en küçük idarî birlikten başlamak şartıyla Kadı olur, idare yolunu seçenlere ise, yirmi bin akçelik Zeamet verilirdi.' Kadılar, yavaş yavaş ve zamanla terfi ederek nahiye, kaza ve sancak kadılığına kadar çıkarlardı. Daha fazla yükselmek için tekrar medreseye dönerek bir müddet müderrislik etmek ve Tetümme medresesine kadar çıkmak lâzımdı. Tetümme müderrisliğinden eyalet kadısı olunur, eyalet kadıları terfi ederlerse Bilâd-ı hamse, Haremeyen kadılığına yükselirlerdi. Bundan sonra gelen derece Galata, îs-tanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği, Rumeli kazaskerliği idi. Rumeli kazaskerleri terfi ederlerse şeyhülislâm olurlardı. Eyalet kadılarına mevali, İstanbul, Edirne, Bursa kadılarına taht kadıları denirdi.. Sahn müderrisleri isterlerse defaten taht kadısı olurlardı. (Bak. Müderris). Kadılık, Mansıb ve Paye olmak üzer-3 iki kısımdı. Bir makam bilfiil işgal olunur ve orada vazife görülürse buna Mansıb, bilfiil işgal olunmaz, sadece bir rütbe derecesi olarak ismen kullanılırsa Paye denirdi. Osmanlı imparatorluğunda kadılıkların mansıb ve payeleri şöyle idi: 1 — Mansıblar: Nahiye kadısı, Sancak kadısı, Vilâyet kadısı denilen Mevleviyet (Mevleviyet ayrıca iki kısımdı. Birincisi Bağdat, Antep, Bosna, Erzurum, Maraş, Trablusgarb, Beyrut, Kürdistan, Rusçuk, Sivas, Adana, Çankırı ve Mahreç mevlevi- yetleri hariç olmak üzere diğer vilâyet kadılıkları, öbürü ise bu saydığımız vilâyet kadılıkları idi. Bunlara Devriye mevlevi- yeti ve bu mansıplara sahip olanlara Devriye mevâlisi denirdi); izmir, Selanik, Ye nişehir feneri, Hanya, Kudusü şerif, Haleb, Trabzon, Sofya, Üsküdar, Havass-ı refia'- dan ibaret olan Mahreç veya Bilâd-i aşere mevleviyetleri; Mısır, Şam, Edirne, Bursa, Filibe'den mürekkep Bilâd-ı hamse mevleviyetkri; Haremeyn, yani Mekke vö Medine kadılıkları, Galata kadılığı, İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği, Rumeli kazaskerliği. 2 — Payeler: izmir pây-e-i mücerredi, Edirne pây-e-i mücerredi, Devriye mevleviyeti, Manreç mevleviyeti, Bilâd-ı hamse mevleviyeti, Galata payesi, İstanbul payesi, Anadolu payesi, Rumeli payesi, Pây-e-i Fetva. Paye sahipleri ertesı yıldaki silsilede o payenin bilfiil mansıbını alırlardı. (Bak. Silsile). Rumeli kazaskeri terfi ederse Müf-ti, yani Şeyhülislâm olurdu. Kadılar, baktıkları dâvalara göre şahısları için muayyen bir vergi alırlardı. Bundan başka ilk tayinde

yirmi beş akçe yevmiyeleri vardı. Zamanla bu yevmiye artardı. Sancak kadıları yüz elli, mevali üç yüz taht kadıları beş. yüz akçe yevmiyeli idiler. Kadılar, adlî ve kazaî işlerden başka, buldukları mıntikalarda zahire tedariki, maden, yol ve sair işlere tâyin olunanların şevki, devşirme işleri gibi idarî meselelerle de meşgul olurlardı. Ancak bu işlere re'sen karışmazlar, merkezden verilen emir üzerine harekete geçerlerdiM.Sertoğlu.

KADIASKER (Bak. Kazasker)M.Sertoğlu.

KADIN, KADINEFENDİ (Bak. Gedikli cariye)M.Sertoğlu.

KADIRGA Osmanlı donanmasında çekdiri nev'inden olan gemilerin en büyüğü. (Bak. Çekdiri). Yabancı donanmalarda buna Gali veya Galer denirdi. Kadırgalar, yirmi beş oturaklı ve kırk dokuz kürekli idi. Her küreği dört beş kişi tarafından çekilirdi. Uzun ve ensiz olup boyları 165 - 168 genişlikleri 21 - 22 kadem idi. Su seviyesine yakm alçaklıkta, son derece seri gemilerdi. Hem kürek ve hem de yelkenle hareket ederlerdi. Manevra kabiliyetleri ve fırtınaya tahammül dereceleri yüksekti. Her kadırgada bir büyük, dört orta ve sekiz küçük top, 196 kürek-Çİ, 100 cenkçi, yelkenci, dümenci, vardi-yacı, kalafatçı nev'inden otuz beş kadar gedikli gemici, bir kaptan ve bir reis bulunurdu. Yalnız yelkenle hareket eden kalyonların yaygınlaşmasından evvel kadırgalar Osmanlı donanmasının esasını teşkil ederdiM.Sertoğlu.

KADI SİCİLLERİ (Bak. Şer'î mahkü-me sicilleri)M.Sertoğlu.

KAFES (Bak. Kasr-ı âdil)M.Sertoğlu.

KAFES (Bak. Şimşirlik)M.Sertoğlu.

KAFTAN Her çeşit üst elbisesine umumî olarak verilen isim olup Arapça-sı Hilat'dır. (Bak. Hü'at)M.Sertoğlu.

KAFTANCIBAŞI Her sene Devlet Hazinesi için satın alınan kürk, hil'at ve sairenin satın alınması ve korunmasından mesul .olan kimse. Kendisi, taşra hazine-darbaşısına bağlı idiM.Sertoğlu.

KAFTANLIEnderun odalarından Büyük ve Küçük odalardan sonra gelenlerin mensuplarına verilen isim. (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

KAĞITÇI BAŞI, EMİNİ Devlet dairelerinde kullanılan kâğıt, vesair kırtasiye levazımını her sene tedarik ve bunun tevzii ile meşgul olan kimse olup kendisi taşra hazinedar basısına karşı mesuldü. Bu malzeme, taşra, yani devlet hazinesinde saklanırdı. Sarayın Enderun kısmına ait kırtasiye masraflarına ise Enderun kâğıt emini bakardıM.Sertoğlu.

KAHİ (Bak. Seğirdim)M.Sertoğlu.

KAHVECİBAŞI Enderun odalarının en muteberi olan hasodaya mensup olup padişahların içeceği kahveyi hazırlamakla mükellef kimse. Devlet erkânının maiyetinde bulunan ve kahvecilik hizmetini görenlerin başıM.Sertoğlu.

KAHYABEY (Bak. Sadaret kethüdası)M.Sertoğlu.

KÂHYA KADIN Saraydaki bütün cariyelerin âmiri olan kadın. Kendisi, valde sultan dairesine mensuptu. Amirlik alameti olarak elinde gümüş kaplı bir değnek ile hünkâr dairesindeki muhtelif eşyayı mühürlemek için yanında padişahın bir mührü bulunurdu. Muavinine Hazinedar usta denir, o da hükümdarın elbiselerine ve harem levazımına bakar, göçlerde saray kadınlarına refakat ve nezaret ederdiM.Sertoğlu.

KAİME-İ MUTEBERE Osmanlı imparatorluğunda ilk kâğıt paralara verilen isim olup evvelâ Abdülmecid devrinde ve 1841 tarihinde çıkarılmışlardır. Bunlar, muayyen müddetli ve yüzde sekiz faizli olduklarından bir nevi hazine bonusu gibi idiler. İlk ihraç edilen miktar yüz altmış bin liralık idi. 1843 yılında, eskisi çok taklid edildiği için matbu olarak yenisi piyasaya çıkarılmış ve faiz haddi yüzde altıya indirilmiştir. Lâkin yine taklid olunduklarından 1847 yılında yenileri çıkarıldı. Bundan sonra muhtelif zamanlarda ilgaları için alınan tedbirlere rağmen kâğıt para büsbütün kaldırılama-dı. Birinci Cihan Harbinden sonra ise, bütün dünyada olduğu gibi artık daimileş-ti. Esasen Abdülaziz devrinden itibaren çıkarılanlardan faiz usulü kaldırılmış ve bunlar alelade kâğıt para hükmüne girmişler, bir nevi esham (hisse senedi) olmak vasıflarını kaybetmişlerdi. Osmanlıların bu kâğıt paralarına Kaime-i nakdiye adı verilmiştirM.Sertoğlu.

KALİMEKAM Birisinin yerine vekil olarak kalan kimse. (Bak. Sadaret kaim-mekamı, İstanbul kaimmekamı)M.Sertoğlu.

KAKMA (Bak. Hâtemkâri)M.Sertoğlu.

KALAFAT Ahşap gemilerin tahta aralıklarına zifte bulanmış üstüpler sıkıştırıp üzerine zift sürmek. Yeniçeri teşkilâtında, yüksek rütbeli bazı kimselerin giydikleri kavukM.Sertoğlu.

KALAFATÇI Eskiden tersanede veya gemilerde çalışan ve kalafat işleriyle meşgul olan kimseler. Kalafatçılar tersane halkından sayılır ve Acemi Oğlanlarından seçilirlerdi. Hepsi altı yüz kişi kadardı, İstanbul'da biri tersanedeki Kurşunlu mahzende ve öbürü Galata'da Kürekçikapısı'nda olmak üzere iki yerde kışlaları vardıM.Sertoğlu.

KALAYA (Bak. Matbah-ı Âmire)M.Sertoğlu.

KALE AZABLARI (Bak. Azab)M.Sertoğlu.

KALEBEND Herhangi bir suçtan dolayı bir kalenin hisarından dışarı çıkmamak üzere içinde oturmaya mahkûm olan kimseM.Sertoğlu.

KALE DİZDARI (Bak. Dizdar)M.Sertoğlu.

KALE-1 SULTANIYE Çanakkalenin diğer adıM.Sertoğlu.

KALEMİYYE DAİRESİXVIII. Yüzyıl başlarında Bâb-1 def teri'nin Mevkuf aî kalemine bağlı olarak meydana getirilen bir teşekkül. Burası, müstakil bir kalem olmayıp mevkufata bağlı bulunduğu için reisi, Hâcegân rütbesinde değildi ve bir halifelik ile idare olunurdu. Vazifesi kaydı hayat şartıyla iltizama verilen çiftliklerden alınan yüzde on nisbetindeki ka-lemiye resmini tahsil etmekte. Aynı tarihlerde Navul halifeliği, Menzil halifeliği ve Ganem kitabeti de teşkil edilerek Mevkufat kalemine bağlanmıştır. (Kendi maddelerine bak)M.Sertoğlu.

KALELER TEZKİRECİSİ KALEMİ (Bak. Kıla tezkirecisi)M.Sertoğlu.

KALE MUHAFIZLARI Bir kalenin muhafazası işiyle meşgul olan asker. Bunlar, başlıca iki kısımdı Biri kaleye merkezden muvakkat bir zaman için ve nöbetle değiştirilmek üzere gönderilen Kapıkulu askeri, öbürleri kalenin daimi muhafızları. Daimi muhafızlar,

başlıca Azab ve Fâris olmak üzere iki cinsti. (Bak. Azab, Fâris). Bunun haricinde kalede topçular ve cebeciler de bulunurdu ve bunlar da muvakkat ve daimi olmak üzere iki kısımdı. Kale muhafızlarının bir kısım ulufeli yani yevmiyeli lâki n ekseriyeti tımarlı idi. Bir de kalelerde, Kapıkulu askeri olmak şartıyla muayyen müddet hizmet edenler bulunurdu. Bunlara yamak denirdi. Bu usul teşkilât bozulduktan sonra tatbik edilmiştir. Kale muhafızlarının bir adı da mustahfızanı kale idiM.Sertoğlu.

KALENSÜVE Tepesi sivri bir cins külahM.Sertoğlu.

KALFA (Bak. Halife)M.Sertoğlu.

KALGAY SULTAN Kırım hanlarının veliahtlarına verilen isim. (Bak. Giray)M.Sertoğlu.

KAL'İ KalayM.Sertoğlu.

KALİTE Osmanlı donanmasında mevcut çektiri nev'inden bir gemi. (Bak. Çekdiri). Buna yabancılar Galita, Kalyo-ta. Galyot derlerdi. Firkateden büyük, Pergendeden küçük olup 19 - 24 oturaklı yani 38 - 48 kürekli idi. iki yüz kadar mürettebatı ve bilhassa takip hizmetinde kullanıldığı için ön tarafında topu vardı. Çekdirinin en küçüğü olup icabında haff donanmada da vazife görürdüM.Sertoğlu.

KALLAVİ Vezirlere mahsus üst tarafı dar mahrut şekline yakın telli kavukM.Sertoğlu.

KALMAKİ ZADELER (Bak. Sarıbey zadeler)M.Sertoğlu.

KALYON Osmanlı donanmasında, hareketini sadece yelkenle temin eden, savaş gemilerinden en büyüklerine verilen isim. Kelime olarak İtalyanca Galion'dsn bozmadır. Yalnız yelkenle yürüyen gemilerden Nef, batıda XI. Yüzyıldan itibaren bariz olarak görülmeğe başlar. Bütün Ortaçağ boyunca her bakımdan tekemmül ettirilen bu gemiler XV. Yüzyıl sonlarında ve XVI. Yüzyıl başlarında Caravella ve Caracca tipleriyle oldukça mükemmel hale geldiler. Birincisini Portekizlilerden ve İspanyollardan Vasco de Gama ile Cristoph Colomb, Hindistan ve Amerika seferlerinde kullandılar, ikincisini de, bilhassa portekizliler, Brezilya ile Şarki (Doğu) Hind

Adalan seferleri için kullanmışlardır. Amerika'nın keşfiyle İspanya geniş bir nakliyat işine başlayınca daha mütakâmil ve çok anbarlı Galionlar meydana getirildi. Galionların gerek yelken ve gerekse tekne itibariyle tekâmülleri XIX. Yüzyıl ortalarına kadar devam etmiş, bu gemileri yapmak kullanmak da pek çok maharet isteyen bir san'at haline gelmişti. Ancak, yine bu yüzyıl ortalarında buharlı makinelerin gemilere tatbiki ve nihayet zırhlı (demir) teknelerin yapılması, yelken ve ahşap gemicilik devrini kısa bir zaman sonra kapamıştır. Osmanlılarda ilk defa yelkenle yürüyen gemiler II. Bayezid devrinde yapılmış olan Göke (Kuka = Güge) lerdir. Venedik'le 1499 da yapılan bir savaşta bu gemiler batınca yeni bir teşebbüste bulunulmadı. Kanunî Süleyman devrinde tekrar bu tip gemiler kullanıldıysa da yine terkedildi. Üçüncü defa, XVIII. Yüzyılda, bilhassa Girit savaşlarında, Venediklilerin başarıları üzerine kalyonlar ve teşkiiâtı işi ele alındı. Kısa bir denemeden sonra, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa sadaretinde üçüncü defadır ki vazgeçildi. Nihayet aynı yüzyılın sonlarına doğru Mer-zifonlu Kara Mustafa Paşa bu tip gemileri ve bunlara ait teşkilâtı kat'î olarak, Osmanlı donanmasına soktu. 1863 de, Viyana bozgunu ile başlayan savaşlarda, bilhassa Venedikle, denizlerde yapılan muharebeler bu sınıf gemilerle cereyan etti. Mezomorta Hüseyin Paşa, Osmanlı donanmasına ve gemiciliğine bu hususta büyük hizmetlerde bulundu. Âdeta teşkilâtı ve kanunlarını yeni baştan hazırladı. Kendisinin Batı ocaklarından, Cezayirde yetişmiş olması dolayısıyla, Batılılarla yakından ve fazla teması olduğundan kalyon sınıfı gemilerin kullanılmasını ve teşkilâtını iyi biliyordu. Bundan sonra da muhtelif zamanlarda gerek inşa ve gerekse harp san'atı yönünden, Avrupamn terakkiyatına uymak için teşebbüs ve faaliyetler devam etmiştir. III. Ahmed, I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdülhamid, bilhassa İÜ. Selim ile II. Mahmud sonsuz gayretlerde bulunmuşlardır. Abdülaziz devrine kadar, muhtelif Osmanlı tersanelerinde, pek çok kalyon sınıfı gemiler, en mütakâmilleri de dahil olmak üzere yapılmıştır. Kalyon sınıfı bir gemide, mutlaka üç direk ve bunların yelken donanımının tam olması icap eder. Ayrıca baş ve kış kasaraları da bulunmalıdır. En mükemmel bir kalyonda, yukarıdan aşağı doğru: 1) Üstü açık güverte ve kasaraların bulunduğu kat, 2) Palavra, 3) Ortakat, 4) Top ambarı, 5) Tavlon, 6) Kontratavion güverteleri veya katlan, en nihayetle sintine bulunur. Gemilerin neveleri bu katlara

(güvertelere) ve yelken donanımlarına göre tesbit edilir. Üstü açık güverteden başka Palavra, Ortakat, Top ambarı bataryaları, yani bir bordada üstüste dört sıra topu veya üç top ambarı olanlara Üç ambarlı denir. (Bak. Üç ambarlı). Eğer Ortakat bataryası ve güvertesi olmazsa Kapak veya Kaypak denir. Son devirlerde yalnız bu ikisi kalyon sınıfına dahil edilmekteydi. Hem Top ambar ve hem de Ortakat batarya ve dolayısıyla güverteleri olmazsa Firkateyn olur. (Bak. Firkateyn). En üst güverteden başka bataryası olmayan, baş vs kış kasaları bulunmayanlara Korvet, mizana ana direğinde sereni olmazsa Mezo korvet veya Navi denir. Kalyonlarda 60 -120 top bulunur. Ateş kudretleri bir bordadan yapabildikleri atıg-la ölçülür. Topların namlularının atış için dışarı çıktığı yere Lombar denir. Fazla denizli havalarda ve sert rüzgârda yelkenle hareketlerinde, yana yatmalarda, bı'Yıassa denize yakın lombarlardan su girmemesi için buralara kapaklar konulduğundan, bazan Üç ambarlı kapak kaldırır gibi isimler de kullanılır. Yelkenleri her çeşit havaya dayanabilecek ve kullanılacak kadar mükemmel ve sağlamdıM.Sertoğlu.

KALYONCU Her sene donanmanın denize çıkmasından evvel muayyen bir kısım kazalardan kalyonlarda yalnız sefer sırasında hizmet etmek üzere toplanan bahriye efradı. Bunların bir adı da taşralı neferat idi. Sefer sonunda kalyoncular tekrar memleketlerine dönerlerdi. Hizmette buldukları zaman için muayyen bir ücretleri vardı. Bunlar, Çekmece kazalarından başlayarak Rumeli'de Edirne civarına kadar olan yerlerle Batı Anadolu kazalarından ve Adalardan toplanırlardı. Derme çatma ve muvakkat hizmetli olduklarından kalyoncular ekseriya zaptu raptan mahrum, serkeş, kabadayı, kavgacı ve edepsizdiler. Bu yüzden herkesin gözü bunlardan yılmıştı. Nihayet Cezayirli Gazi Hasan Paşa kaptanpaşalığı zamanında Kasımpaşa'da bir kışla yaptırıp hepsini burada topharak disiplin altına almaya muvaffak olmuş ve Galata ile Beyoğlu'nun muhtelif yerlerine bunlar içia kulluklar yani karakollar tesis etmiştir. Beyoğlu'nda hâlâ kalyoncu kulluğu adlı bir semt vardır. Lâkin scnradan bunlar gene azmış, nihayet ü. Mahmud 1827 de kalyoncu teşkilâtını lağvederek yerine tersane tüfekçi neferatı'm ikame etmiştirM.Sertoğlu.

KALYONCU KIŞLASI (Bak. Kalyoncu)M.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

KALYONCU KULLUĞU (Bak. Kalyoncu)M.Sertoğlu.

KALYON DEFTERDARI (Bak. Kalyonlar Kâtibi)M.Sertoğlu.

KALYONLAR HALİFESİ (Bak. Kalyonlar kâtibi)M.Sertoğlu.

KALYONLAR KÂTİBİ Kalyonların kabulünden sonra meydana çıkmış bir memuriyet olup kalyon efradının kayıd ve kabulü, ücretlerinin ödenmesi, mîrî esirlerin iâşesi, kalyonlara ait her çeşit malzeme ve ihtiyaç defterlerinin tutulması-kalyonlar kâtibine aitti. Bunun muavini Kalyonlar halifesi idi. Her kalyonda ayrıca Kalyon defterdarı adı ile bulunan ve vazifesi o kalyona ait ulufe ve mühimmat defterlerini tutmak olan memurlar kalyonlar kâtibine bağlı ve hesap işlerinde ona karşı mes'ul idilerM.Sertoğlu.

KAMIŞ (Bak. Lüle)M.Sertoğlu.

KAMIŞ YÜRÜTMEK Et ile tırnak arasına yontulmuş kuru kamış kabuğunu ağır ağır çakarak yapılan bir işkenceM.Sertoğlu.

KANCABAŞ İnce donanma gemilerinden olup Kütük'den büyük, Şayka'dan küçüktü. Sığ sularda ve nehirlerde asker ve mühimmat nakli için kullanılırdı. Mürettebatı «tuz Levend'den ibaretti. (Bak. İnce donanma). Bundan başka hükümdarların gezinti sırasında bindikleri süslü kayıkların bir nevine de bu isim verilirdi. (Bak. Saltanat kayığı)M.Sertoğlu.

KANDİLCİ(Bak. Bedergâh, Oda efradı)M.Sertoğlu.

KANIJE Osmanlı Devletinin Avrupa kıt'asındaki serhat eyaleti ve kalesi. Bulunduğu yer, Macaristanda, Balaton gölü ile Drava nehri arasında ve Dravanın, Mur koluna karışan Berk (Kanije) suyunun solundadır. Kanije önceleri Budin beğlerbeğliğine tâbi iken kısa zaman sonra müstakil oldu. Sancakları; Kanije, Sigetvar, Kopan (Koppany), Ilyoh, Şiklos, Nedaj ve Balaton'dur. Devletin topraklarına dahil olması, 1001 (1592) de Avusturya'ya karşı açılan ve uzun zaman devam eden savaşlar neticesinde olmuştur. HI. Mehmed zamanında, Serdar ve Veziriazam olan Damad İbrahim Paşa, o yılki seferin Estergon'a müteveccih bulunmasına rağmen, memleketi olan Kanije üzerine yürüdü. Kalenin müdafileri 40 günlük bir dayanıştan sonra teslim mecbur oldular. (1600).

Kanijeye, yirmi bölük sekban, üç bin muhafız, cephane ve mühimmat bırakıldı. Beğlerbeği olarak da, muhasarada dirayet ve şecaati ile kendini gösteren Tiryaki (Alacaati) Hasan Paşa tayin edildi. imparator Ferdinand bu kadar önemli bir mevki'in kaybindan çok müteassir olarak ertesi sene (1601) Kanijeyi istirdad için muhasara etti. Tiryaki Hasan Paşa, hiç yardım alamamasına rağmen burada çeşitli hileler ve kıymetli adamı Karapençenin faaliyetleri ile Avusturya ordularına üç ay başarı ile karşı koyduktan başka onları, muhasarayı terkle firara mecbur etti. Bu zaferi İstanbul'a bildirince epsy zamandır görülmeyen şenlikler yapıldı. Padişah kendisine vezirlik beratiyle beraber üç at hediye etti. Ayrıca hizmetlerini takdir yollu bir de Hatt-ı hümayun gönderdi. Avusturya seferine son veren Zitvatoruk barışı (1606), Kanijeyi Osmanlılarda bıraktı. XVII. Yüzyılın ikinci yarısında, Köprülüler devrinde Kariije tekrar Avusturyalıların hücumuna uğradı. Beğlerbeği olan Pantor (Yensur) Hasan Paşa 36 gün düşmana mukavemet etti. Serdar ve Veziriazam Fazıl Ahmed Paşanın o tarafa yaklaşması üzerine Avusturyalılar muhasarayı terktiler (1664). Fakat aynı yüzys-lın sonlarında, 1683 te, ikinci Viyana bozgunundan sonra mukaddes ittifaka karşı yapılan savaşlarda, Avusturyalılar kısa zamanda buralara sokuldu. Ve Kanije eyaleti 1686 dan itibaren durman bölgesinde kaldı. Kanije kalesi ise dört sene, her türlü mahrumiyete ve ümitsizliğe rağmen, dayandıktan sonra çaresiz olarak 1690 nisanında düşmana teslim olmuştur. Son beğlerbeği Fındık Mustafa Paşa idiM.Sertoğlu.

KANTAR Eski ağırlık ölçülerinden biri olup 44 okka yani 56,4444 kilograma bedeldiM.Sertoğlu.

KANTARCI Sekban fmnındaki vazifelilerden biri olup fırına gelen unu tartıp teslim alır ve anbarcıya verirdi. (Bak. Fodla fırını)M.Sertoğlu.

KANTARKULU Eski odalardaki Seğirdim usta ve çavuşlarına verilen isim. (Bak. Seğirdim)M.Sertoğlu.

KANUNCU(Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

KANUN-I DUA Eski seferlerde, düşman toprağına ayak basıldıktan sonra her gün ikindi vakti dua etme töreninin adı. Yeniçeri kethüdasının nezaretinde bütün askerın iştirakiyle ve yeniçeri efendisinin

duasiyle başlar, bütün asker Allah, Allah diye üç kere bağırır, sonra Padişaha, Vezirlere, Ocak ağalarına ve islâm askerine dua edilip zafer temenni edilirdiM.Sertoğlu.

KANUN-I NEV MÜSLİM Divanı hümâyuna başvurarak divan huzurunda müslümanlığı kabul edilen hıristiyanlara bir sarık, bir mintan ile sünnet ve merhem parası olarak elli akçe verilmesi hakkındaki usulM.Sertoğlu.

KAPADOKYA Eski çağlarda Kayseri havalisinin adıM.Sertoğlu.

KAPAK (Bak. Firkateyn)M.Sertoğlu.

KAPAMA Çift kat ince kumaştan, arası pamuk dolu ve dikişli bir cins gayriresmî üst elbisesiM.Sertoğlu.

KAPAMACILAR (Bak. Direklerarası)M.Sertoğlu.

KAP ANİCE (Bak. Kabaniçe)M.Sertoğlu.

KAPDAN (Bak. Reis)M.Sertoğlu.

KAPUDAN(Bak. Reis)M.Sertoğlu.

KAPTAN (Bak. Reis)M.Sertoğlu.

KAPDAN-I DERYA (Bak. Kaptanpaşa)M.Sertoğlu.

KAPUDAN-İ DERYA (Bak. Kaptanpaşa)M.Sertoğlu.

KAPTAN-I DERYA (Bak. Kaptanpaşa)M.Sertoğlu.

KAPTANPAŞA, KAPDANPAŞA, KAPUDANPAŞÂ, Osmanlı İmparatorluğu deniz kuvvetlerinin en büyük askerî ve mülkî âmirinin unvanıdır. Kelime menşe itibariyle lâtince Capitaneus veya Capitanustan gelmektedir. Türkçeye İtalyanca Capitano'dan geçmiştir. Kaptan kelimesine genel olarak paşa veya derya bazan da bahir kelimelerinden birinin ilâvesi suretiyle XVI. Yüzyıldan itibaren deryabeyi unvanı yerine kullanılmıştır. Osmanlı deniz teşkilâtının temelleri atıldığı Yıldırım Bayezid'dan itibaren, Gelibolu Sancağı beyi aynı zamanda derya beyi ünvanıyla deniz kuvvetleri kumandanıydı. Sonraları reis kelimesine, Osmanlı devleti hizmetinde çalışan yabancı gemicilerin Capitano kelimesi kaptan

olarak yerleşince reis - kaptan terkibi amiral mânasına gelmeye başladı. Gelibolu sancağına, Beğlerbeği, Vezir, Veziriazam gibi paşa rütbesini taşıyan kimselerin menkuben getirilmesiyle Kaptanpaşa kelimesi meydana gelmiş ve Osmanlı amirallerine has unvan olmuştur. Barbaros Hayrettin Paşanın devlet hizmetine girmesiyle, Gelibolu sancağına ilâveler yapılarak Kaptanpaşa eyaleti teşkil edildiği gibi, (Bak. Kapdanpaşa Eyaleti), Kaptanpaşalık en az Beğlerbeği derecesinde olanlara verilmiştir. XVI. Yüzyılın sonunda ise vezirlik derecesine çıkarılmıştır. Teşrifattaki yeri önce Budin eyaletinden sonraya, bilâhare de Anadolu beğ-lerbeğliğinden sonraya gelmek üzere yükseltilmiştir. Kaptanpaşalar vezir rü'-bssinde olunca Divan-ı hümâyunun tabii üya-si olmuşlardır. Eğsr seferde değillerse, gününde Divan-ı hümâyuna gelir, iştirak ederler, ister vezir, ister beğlerbeği derecesinde olsunlar, cuma günleri Paşakapısında Sadrıâzarm mutlaka ziyaret ederlerdi; sefer dolayısıyla yoksa Sadaret kaimmekamı ile görüşür. Kaptanpaşaların denizci olması şart değildi; çok zaman eyalet valilerinden veya kubbe vezirlerinden birisine bu vazife tevcih olunurdu. Bununla beraber, meslekten yetişenler de pek çoktur. Bahriyeye a.v; bütün tâyinlerden mesul olan Kaptanpaşalar, dtniz işlerine müteallik hususlarda hüküm yazmaya ve tuğra çekmeye izinli idiler. Hâkimiyet alâmeti olarak ellerinde sedefkâri asaları bulunurdu. Yedi çifte kayığa binerlerdi. Donanma ile sefere gidiş ve dönüşlerde Yalı köşkünde padişahın huzuruna çıkmaları âdetti. Haslarından yıllık gelirleri sekiz yüz seksen sekiz bin heş yüz akçe, Kaptanpaşa- eyaletine tâbi iltizamlardan olan yıllık gelirleri ise beş milyon altı yüz), bin akça idi. Buna mukabil bilhassa sefer dönüşlerinde padişaha, valde sultana, kadınefendilere pek ağır, hediyeler vermek zorundaydılar. Aynı zamanda sefer zamanı bin cebolü götürmiye mecburdular. Yalı köşkünde sefere gidişte veya dönüşte padişahın huzuruna çıktıkları zaman ise iç hazineye döşemebaha adıyla bir milyon altı yüz bin akçe takdim etmeleri kanundu. Kaptanpaşaların tersanedeki ikâmetgâhlarının adı Divanhane idi. Hükümdarlar tersaneyi ziyarete gittikçe burada oturlardı. Kaptanpaşa unvanı, 1867 yılına kadar devam etmiş, bu tarihte Bahriye nezareti kurulmuş. 1876 da tekrar ihdas olunmuş-sa da aynı yıl ilga olunarak bahriye nezareti cumhuriyet devrine kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

KAPDANPAŞA, KAPDANPAŞA EYALETİ Kaptanpaşalara tâbi olan Cezair-ı bahri Sefid ve Cezayir-i garb beğlerbeği-liklerinin teşkil ettiği eyalet ve bunların her ikisinin umumi ismi. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı Devleti hizmetine girmesiyle (1533), evvelce Derya beğliği seviyesine göre olan, Gelibolu sancağının çevresinin genişletilmesi icap etti. Anadolu beğlerbeğliğinden; Kocaeli, Suğla, Biga ve Rumeli beğlerbeğliğinden; Eğriboz, Inebahtı, Mizistre, Karlıeli, Midilli sancakları alınmak suretiyle yeni eyalet teşkil edildi, ismi de Kaptanpaşa (= Cezair-i bahri sefid = Cezair) Eyaleti oldu. Buna muvazi olarak da teşrifattaki derecesi, Budin-den sonraya gelmek üzere yükseltildi. Kaptanpaşa Eyaletinin hudutları zamanla değişti. Barbaros Hayreddin'den itibaren Cezayir-i garb, doğrudan doğruya, beğlerbeğlik halinde Kaptanpaşa'ya bağlı idi. Sonraları, Rodos, Kıbrıs'tan Lefkoşe (Baf) Girne, Ege'den Andre, Nakşe, Sakız, Tunus'tan Mehdiye sancakları da Kaptanpaşa eyaletine verildi. Bunlardan son üçü; Nakşe, Sakız, Mehdiye salyanell (yıllıklı) idiler. Bilâhare Antalya, Anadolu, Selanik, Menteşe sancakları da timar ve zeamet erbabiyle birlikte derya seferlerine dahil edildiler. XVII. Yüzyılda Kıbrıs birden bu eyalete bağlandıktan başka, İskenderiye, Mısır, Dimyat beyleri de birer gemi ile sefere iştirak ettirildiler. İmparatorluğun azametli devrinde, Kaptanpaşa eyaleti Doğu Akdenizde, İskenderun körfezinden Cezayir-i garb'a kadar bütün Akdeniz kıyılarını kuşatmaktadır. Fakat, bir müddet sonra, devletin idari bozukluklarının başlaması, gerilemesi, kuvvetten düşmesiyle bu eyaletin de hudutları daraldı ve değişmelere uğradı. Önce, Mora ve Mizistre sancaklarının muhassıllık (Bak. Muhassıl) haline konmasıyla, Kaptanpaşa, Mora ve Adriyatikten çekilmiş oldu. Cezayir-i garb iss, kısa zamanda merkezi dinlemez olmuş ve Dayılar devrinden itibaren yarı müstakil hale gelmişti. (Bak. Cezayir-i garb ocağı). Bir aralık Limni ve Bozcaada (1656), Sakız (1694), Venedik istilâsına maruz kaldı. XIX. Yüzyılın ilk yarısında, Yunan devleti teşekkül edince, eyalet Halil Rifad Paşa tarafından tanzim edildi. Merkezi Biga sancağında Kale-i Sultaniye (Çanakkale) oldu. Devlette sivil ve askerî idareler ayrılınca (1867), Kaptanpaşa'lıkla beraber eyaletle ilga v-s mülki idareye tâbi yeni Cezair-i bahri Şef id eyaleti teşekkül etti. (Bak. Cezair-i bahri Sefid eyaleti). Kaptanpaşa eyaletine tâbi sancaklardaki timar ve zeamet sahipleri derya seferine gitmeye mecburdular. Derya beyi denen

sancak beğinin kumandasında olarak mükemmel donanmış bir gemi sefer zamanı donanmaya katılırdı. Bunlara Bey gemileri denirdi. Kaptanpaşa eyaletine bağlı sancakların hepsinden birden deniz seferlerine katılanların bütün toplamı sekiz bin kişiyi bulurduM.Sertoğlu.

KAPI AĞASI (Bak. Bâb'üs-saade ağası)M.Sertoğlu.

KAPI ARASI Topkapı sarayının İkinci kapısı olan Orta kapı (Bâb'üs-selâm), içli dışlı iki kapıdan ibaret olup bunun arasına verilen isim. Burada kapıcılara mahsus odalar da bulunurdu. Vezirler ve bazı devlet adamları icabında burada hapsolunurlardı. (Bak. Bâb'üs-selâm)M.Sertoğlu.

KAPICI Saray kapıcılarının umumi ismi. Bunlar iki kısım olup birinci kapıyı (Bâb-1 hümayun) bekliyenlere Bevva-ban-1 bâb-1 hümayun ve Orta kapıyı bekliyenlere Bevvaban-1 dergâh-1 âli denirdi. Bunların haricinde bir de Eski saray hikmetinde olan bir mikdar kapıcı vardı. (Bak. Eski saray). Kapıları beklemekten başka bir vazifeleri de divan günleri müracaat sahiplerine rehberlik ve hiç kimsenin kapılardan silâhla geçmemesine dikkat etmekte. Divanda, birisinin cezaen dövülmesi icabetse, bu işi sadriâzamin emriyle kapıcılar yapardı. Saray bostancılarıyla, ekmekçi, aşçı, helvacı gibi hizmet sahipleri terfi ederlerse kapıcı olurlardı. Kapıcıların âmirlerine Kapıcıbaşı denirdi. Bu unvan, XIX. Yüzyıldan sonra taşra memurlarına ve ayanlara bir şeref payesi olarak tevcih olunmuş ve bu hal meşrutiyete kadar sürmüştürM.Sertoğlu.

KAPICIBAŞI Kapıcıların âmirleri olup sarayın muteber hizmetlilerinden idiler. (Bak. Kapıcı). Kapıcıların eski ve emsktarlarıyla vezir oğullarına bu vazife verilirdi. Başlangıçta sayılan iki iken sonra dörde ve XVII. Yüzyılda on ikiye kadar çıkmıştır. En kıdemlileri Başkapı-cı başı olup hepsinin âmiriydi. Kapıcıba-şıl原因 yüz akçe yevmiyeleri ve ondokuz bin akçelik arpalık tımarları vardı. Yevmiyeleri XVII. Yüzyılda yüzelli akçe olmuştur. Taşra hizmetine çıkanlar dört yüz bin akçe ile Sancakbeyi olurlardı. Sonralan vezaret de verildiği olmuştur. Bazan vali, vezir vesair devlet adamlarının katline memur olurlar. Elllerinde fermanları olduğu halde şüphe vermeden ve idam olunacak kimseyi ürkütmeden sokulup vazifelerini ifa ederlerdiM.Sertoğlu.

KAPICILAR KETHÜDASI Topkapı sarayında bulunan her çeşit kapıcıların en büyük âmiri. (Bak. Kapıcı). Bir adı da Kethüdayı bevvabia idi. Dıvan-ı hümayunda bulunarak hizmet eder ve hükümdarla sadrîâzam arasındaki ağızdan veya yazılı görüşmelere Kapı ağası ile birlikte vasıta olurlardı. XVII. Yüzyılın son yarısına kadar azlolunan vezirlerden padişahın mührünü almak ve yeni sadnâzama götürmek de onun vazifesiydi. Padişahların dışarı çıkışlarında onlara refakat eder, her zaman hükümdarın hizmetine hazır olarak beklerdi. Cuma ve bayram alaylarında hükümdara sunulan istidaları toplamak da bunu vazifesiydi. Gördüğü hizmetlerin bir kısmı Çavuşbaşı ile müşterek ve ona benzer idiyse de Çavuşbaşı divan toplantısı olmıyan günlerde sadnâzamin, Kapıcılar kethüdası ise padişahın emrinde bulunurlardı. (Bak. Çavuşbaşı). Bundan başka Eski sarayda bulunan kapıcıların ayrıca bir kethüdaları vardı. (Bak. Eski saray)M.Sertoğlu.

KAPI ÇUHADARI (Bak Çuhadar)M.Sertoğlu.

KAPI FERMAN OLMAK Badergâh'm başka adı. (Bak. Bedergâh)M.Sertoğlu.

KAPI HALKI Başlıca sadrîâzamlara vezirlerin, eyalet valilerinin, beğlerbeğilerin kapısında hizmet edenlere umumi olarak verilen isim. Bunlar hüddam veya tevabi diye de anılırlardı. Sadrîâzamların kapı halkı beş kısımdan ibaretti: 1 — Hademe-i bâb-ı asafî. (Bak. Hademe-i bâb-ı asafî). 2 — İç ağalar veya Sakallı ağalar. (Bak. İç ağaları). 3 — Gedikli ağalar. Dış ağaları veya Bıyıklı ağalar. (Bak. Dış ağaları). 4 — Bunların haricinde kalan mütefer rika, tebdil ağası, matracı, çadır mehterbaşısı, semercibaşı, ahır kethüdası, devecibaşı, tuğcular, yedekçiler, alay çavuşlar, sekbanlar, tüfekçiler, deliler, solaklar, peykler, şatır, sancaktar, haberci, tatar, nalbant, seyis, saka, saraç gibi hizmet sahipleri. 5 — Harem dairesi halkının hizmetini bakan cariyeler, hadımlar ve Başhadım ağası. Kapı halkından birinciden dördüncü kısma kadar olanların âmiri, aynı zamanda gedikli ağaların başı olan Silâhtar ağa idi. Ayrıca gedikli ağaların maiyetinde zo-bu denilen hususi hademeleri vardı. Bunlar zamanla yetişerek ağa olurlardı. Zobuların mecmuu seksen yüz kadar olurdu. Umumiyetle levend diye de anılan ve tüfekçi, sekban, deli nevinden doğrudan doğruya askerî hizmetle vazifeli olan yaya ve atlıların adedi ise üç yüz ile bin kişi arasında idi. Bu

ün bunların her türü masrafı ve ücretleri ise efendilerine aid olduğu için vezirlerin ne muazzam bir masraf yükü altında buldukları kolayca anlaşılır. Sadriâzamdan başka diğer erkân ve ümerânın kapı halkı da âdet itibariyle değişik olmakla beraber aşağı yukarı aynı tarzda idi. (Bak. Sekban, Sarıca, Levend). Kapı halkının askerî vazife gören kısmı 1827, hademe kısmı ise 1828 yılında ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

KAPI HASEKİ AĞASI (Bak. Baltacılar)M.Sertoğlu.

KAPI KÂHYALARI (Bak. Başkapı kethüdası)M.Sertoğlu.

KAPI KETHÜDALARI (Bak. Başkapı kethüdası.)

KAPI KETHÜDASI Osmanlı devletine tâbi prensliklerin, yabancı devletlerin, eyalet valilerinin, vezir ve beğlerbeğlerin devlet nezdinde bulunan resmî mümessillerine verilen isimM.Sertoğlu.

KAPIKULU Osmanlı devletinin dâimi ordusunu teşkil eden yaya ve atlı ücretli asker. (Bak. Yeniçeri, Kapıkulu Süvarisi). Bunlara Dergâh-ı âli kulları da denirdiM.Sertoğlu.

KAPIKULU SÜVARİSİ Osmanlı devletinin daimi ordusunun süvari kısmı. Kapıkulu süvarisi altı bölükten ibaretti ve bu bölükler derece sırasıyla şunlardı: 1 — Si-pah, 2 Silâhtar, 3 — Sağ ulûfeciler yahut Ulûfeciyânı yemin, 4 — Sol ulûfeciler yahut Ulûfeciyânı yesâr, 5 — Sağ garibler yahut Gureba-i yemin, 6 — Sol garibler yahut Gureba-i yesâr. ilk iki bölüğe Yukarı Bölükler, üçüncü ve dördüncü bölüğe Orta Bölükler, son dört bölüğe Bölükâtı Erbaa (veya dört bölük), son iki bölüğe Aşağı Bölükler denirdi. Kapıkulu süvarisinin ilk dört bölüğüne Galata va İbrahim paşa saraylarıyla Enderun koğuşlarından çıkmalarda efrad verilirdi. (Bak. Enderun, Çıkma). Aşağı bölüklere ise Galatasaray, İbrahim paşa sarayı ve Edirne saray oğlanlarıyla, harb-lerde yararlıkları görülen yen'çsriiler veya eyalet askeri ile vezirlerin kapı kullarından olan askerlerden ve muayyen müddet kalelerde hizmet denlerden alınırdı. Bundan başka kapıkulu süvarilerinin çocukları da zamanla bu ocağa alınır olmuştı. (Bak. Veledeş). Kapıkulu süvariliği mümtaz bir askerî sınıftı. Yevmiyeleri yeniçerilerden çok daha fazla idi. Aşağı bölüklerde bile ilk girenlere on dört akçe verilirdi. Yukarı bölüklerde seksen, doksan akçe ve daha ziyade yevmiye alanlar

vardı. Her bölüğün bir ağası bulunur ve bu ağalardan birisi daha Yukarı bölüğe tayin olunursa kendisiyle birlikte bölüğü halkından bir kısmı da o bölüğe geçerdi. Aşağı bölüklerden başkası, aldıkları yevmiyenin her beş akçesi için sefer zamanı masrafları kendilerine ait olmak üzere bir atlı bulundurmak mecburiyetinde idiler. Bu suretle bir hayli kalabalık teşkil ettiklerinden her bölüğün ağası hariç olmak üzere Kapıkulu süvarileri îs-tanbulda değil, lâkin merkeze yakın mu-rası bol yerlerde Kethüdayeri denilen zabitlerinin nezaretinde otururlardı. Bu yüzden tstanbulda kışlaları yoktu. Ulufelerini almak için gelenlerle, muayyen vazifelerle ve icabında hükümdarın hizmetinde bulunmak için İstanbulda kalanar Sultan Ah-med hanı, Elçi hanı, Kurşunlu han ve bazı bekâr odalarında otururlardı. Sipah bölüğünün bayrağı kırmızı, Silâhtar bölüğününki san, sağ ulûfecilerin yeşi, Sol- ulûfecilerin sarılı yeşilli, sağ ga-riblerin sarılı beyazlı, sol gariblerin yeşilli beyazı idi. Kapıkulu süvarilerinin resmî mevcudu 2400 kadar iken zamanla artmış, lâkin IV. Mehmed zamanında gene bu âdede indirilmiştir. XVII. Yüzyıldan itibaren bir çok askerî ayaklanmalara karıştıkları, asayişsizlikler, sebepsiz ihtilâller yarattıkları için itibardan düşmüşler, evvelâ IV. Murad tarafından şiddetle tenkil olunmuşlardır. IV. Mehmed zamanında da bu ocağa büyük darbeler indirilmiş, nihayet yavaş yavaş hiç ehemmiyetleri kalmamış, XVIII. Yüzyıldan sonra ise mevcudiyetleri âdeta yalnız isim olarak devanı etmiş, nihayet yeniçeriliğin ilgası üzerine 1826 yılında bu teşkilât resman lâğvolunmuştur. Kapıkulu süvarisi, Bölükhalkı adıyla de anılırlardı. Bunların bir kısmı, Kanunî zamanındanbsri cizyelerin tahsili hizmetinde kullanılmışlar, bu vazifeleri IV. Mehmed devrinde. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretine kadar devam etmiştir. (Bak. Haraççı)M.Sertoğlu.

KAPILI, KAPISIZ LEVEND (Bak. Levend)M.Sertoğlu.

KAPILI ULUFESİ (Bak. Yahni kapan)M.Sertoğlu.

KAPILI YENİÇERİ Yeniçari teşkilâü bozulduktan sonra meydana çıkmıştır. Bunlar, ocakta bulunmayıp devlet ricalinden ve paşalardan kendilerini himaye edenlerin yanında hizmet ederler, ulufelerini aldıkları halde seferlere iştirak etmezlerdiM.Sertoğlu.

KAPI OĞLANI KETHÜDASI (Bak. Saray Kethüdası)M.Sertoğlu.

KAPIYA ÇIKMAK (Bak. Bedergâh)M.Sertoğlu.

KAPİTÜLÂSYON Bir devletin diğer devlete karşılıklı veya karşılıksız olarak ticari, adlî ve siyasî sahalarda tanıdığı hususi hak ve imtiyazlar. Osmanlı devleti, XVI. Yüzyıldan beri böyle kapitülâsyonlar tanımaya başlamış, zamanla bunlar devletin başına belâ olmuş, bu yüzden Osmanlılar yabancıların haklı haksız isteklerine boyun eğmek, ticarî, iktisadî ve siyasî vesayetleri altına girmek zorunda kalmışlardır. Birinci Cihan Harbinde iktidarda bulunan ittihat ve Terakki hükümeti kapitülâsyonları ilga etmiş, Lozan Sulh Anlaşmasıyla ise bu husus ahde bağlı olarak tescil edilmiştirM.Sertoğlu.

KAPÜDANE 1682 yılından sonra yayılmış bir tâbir olup Kaptanpaşa'dan sonra gelen ve Mîrî kalyonların baş kaptanı olan zat. Beğlerbeği rütbesinde ve iki tuğ sahibi idi. Kendisinden sonra ikinci kaptan olan bir tuğlu sancak beyi rütbesindeki Patrone ve üçüncü kaptan olan Riyale gelirdi. Ondan sonra ise Mîrî kalyonların kaptanları kıdemlerine göre derece alırlardı. Kapudane, bugünkü Oramiral derecesine eşitti. Bindiği gemi Kapudane-i hümayun diye anılırdı. Dört bin beş yüz kuruş (3.375 altın) yıllığı vardı. Yeşil renkli asa sahibiydi. Patrona ve Riyâlenin asaları mavi idi. Kapudane-i hümayun'un ayrıca bir kaptanı ve bunun Mülâzim-i evvel ve Mülâzim-i sâni adlı muavinleri vardı. Kaptanlık münhal olursa Mülâzim-i evvel kaptan olurduM.Sertoğlu.

KARA (Bak. Matbah-ı Âmire)M.Sertoğlu.

KARAGURUŞ (Bak. Guruş)M.Sertoğlu.

KARAKULAK Lügat mânası çakal nevinden bir hayvan olup Osmanlılarda e-mir çavuşu, haberci olarak kullanılan hizmet sahiplerine bu isim verilmiştir. Vaktiyle, Vezirlerin, Yeniçeri ağalarının, Bostancıbaşılann maiyetlerinde yasakçı ve haberciler bunlardı. Bostancı ocağında odabaşından sonra Karakulaklar gelir. Ve hepsi Bostancıbaşı karakulağının enirinde bulunurlardı. Bu zat ise. daimi olarak sad-rîâzamin yanında bulunur ve Sarayla Pa-şakapısı arasında irtibatı temin ederdi. Has ahır erkânı arasında küçük rütbeli bir vazife sahibi de bu adı taşırdı. Menzil atları üzerindeki sürücülere de Karakulak denilirdi. Bunlar, ulakların önlerinde

giderler ve herhangi bir kasabaya girerken yüksek sesle ve belli bir makamla bağırıp postanın geldiğini halka haber verirlerdiM.Sertoğlu.

KARAKULLUKÇU Yeniçeri odalarında en kıdemsiz efrada verilen isim. Karakullukçular odalarının bütün hizmetlerini görmekte mükellefler ve gördükleri ise göre anılırdı. (Bak. Oda efradı). Karakullukçu terfi ederse Küçük müteferrika olur ve hizmetten kurtulurdu. Her Yeniçeri odasında birden dörds kadar karakullukçu bulunurdu. Bunlar icabında Çorbacıların emir çavuşluğunu da yaparlardı. Hepsinin âmiri Baş karakullukçu diye anılırdı. Kendisi Başeskiler-den sayılırdı. Aynı zamanda şehirdski Kullukların da âmiriydi. (Bak. Kulluk)M.Sertoğlu.

KARAMAN EYALETİ Karaman beğliği arazisine Osmanlılar hâkim olduktan sonra, Konya, Paşa Sancağı olmak üzere teşkil edilen eyalet. Osmanlılar eski Karaman beğliğinin sahil kısmını, İç-el (İç-il) diye ayrı bir idari bölüm olarak Kıbrıs'a bağlayıncaya kadar, bu eyalete dahil etmişlerdi. Sonradan da yalnız hariç denilen kısmından Karaman Eyaletini meydana ge-trimişlerdir. Konyadan başka Beğşehir, Kırşehir, Kayseriye, Niğde, Aksaray, Akşehir de dahil olmak üzere yedi sancaktı. Zeamet ve tımar sahipleri iki bin beş yüz kılıçtı ve cebelileriyle birlikte altı bin kişilik bir seferi kuvvet teşkil ederdi. Osmanlılar, eski bir Türk beğliğinin arazisindeki bu eyalete ve merkezi Kon-yaya özel önem vermişler, ilk valileri daima şehzadelerden olmuştu. Fatih Melı-med oğullarından, önce şehzade Mustafa'yı, sonra onun ölümü üzerine, şehzade Cem'i vali yapmıştı. II. Bayezid de aynı usulü devam ettirdi. Evvelâ büyük oğlu şehzade Abdullah'ı, onun ölümü üzerine şehzade Şehinşahi, o da ölünce bunun oğlu yani torunu şehzade Mehmed'i aynı yere tayin etti. Yavuz Sultan Selim, buraya Hemden Paşa'yı beğlerbeği yapmakla geleneği değiştirmiştir. Karaman Eyaleti, XIX. Yüzyıl ortalarına kadar ismini ve evvelki hudutlarını muhafaza etmiştir, imparatorlukta yapılan 1867 mülki İslahtı üzerine hudutları biraz değiştirilmek suretiyle Konya Vilâyeti teşkil edildiM.Sertoğlu.

KARAMANOĞULLARI Anadolu beylikleri rasında en uzun Ömürlü olanını kuran meşhur bir Türk soyu. Anadolu Selçuklu devletinin çöküşü sırasında 1256 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından kurulmuş ve pek uzun uğraşmalardan sonra Osmanlılar

tarafından 1487 yılında ortadan kaldırılmış bulunan bu beyliğin ilk merkezi Larende (Karaman) sonra da Konya şehri idi. KARAMÜRSEL: Osmanlı tarihinde bu isme şunlarda rastlanır: 1 — Osman Gazi devrinde, Koca-ili ha valisine akın yapan kumandanlardan ve ilk Osmanlı amirali olarak kabul edilen Kara-Mürsel. 2 — Bu zatın aldığı ve türbesinin bu lunduğu İzmit körfezi güney kıyısında ken di ismiyle anılan kasaba. 3 — Çekdiri cinsinden Osmanlı ince donanma gemilerinden birisi. İstanbul ile Marmara sahilleri arasında işler ve nakli ye hizmetinde kullanılırdı. Nehirlerde de aynı vazifeyi görürdü. Bir buçuk direkli, üç köşe yelken ve aynı zamanda kürekü idi. Osmanlı donanmasına Venediklilerden görülerek alınmıştır. (Bak. Cekdiri)M.Sertoğlu.

KARA RESMÎ Osmanlı devleti vergilerinden biri olup Tekâlif cinsindedi. (Bak. Tekâlif). Bu vergi belli başlı üç türlü mükellefe aitti: 1 — Âdet-i ağnam vermekle mükellef Yörüklerin herhangi bir âfet yüzünden hay vanları kırılıp hiç kalmasa veya kalanların sayısı 24 den az olsa bunlara Kara de nir ve Adet-i ağnama bedel yılda 12 akçe Resm-i kara alınırdı. (Bak. Âdet-i ağ nam). 2 — Bir çift mikdarı yere sahip köylü vefat ettiği takdirde bu çift azamî ikiye bölünerek erkek evlâtlarına intikal ederdi. Erkek evlât ikiden ziyade ise evlilerinden Bennâk resmi alınır, kâr ve kisbe (hayat ta kazançlı hale gelinceye) kadar bekârı na Kara denir ve altı akçe Kara resmiyle mükellef tutulurdu. (Bak. Çift). 3 — Bennâk vergisi vermekle mükellef bulunanlar eğer pek fakir ve kazancı az ise bunlardan da Kara resmi alınmakla ik tifa olunurdu. Ancak Ekinli bennâk hiç bir zaman Kara itibar olunmazdı. (Bak: Çift).

KARA SANDIK Ölen yeniçerilerin terekeleri satılarak bedelinin yatırıldığı sandık. Her Yeniçeri odasında bir sandık bulunur, para burada işletilir ve gelirinden Yeniçeri ağasının at süngeri, yağmurluk kılıfı, iskemle döşemesi, yeni ağa olanların oda döşemesi, keza, Kethüda bey, Başçavuş ve Muhzır ağanın böyle masrafları çıktıktan sonra kalan kısım ile asıl para, ölenin yetimi veya yetimleri reşid çağa erisince kendilerine verilirdi. Aynı sandıkta, odaya vakfedilmiş paralar da bu suretle işletilirdi. Terekeden hâsıl olan ve vakıf edilen paraları alıp sandığa yatırana Ocalî beylümalcisi, parayı işletene ve oda halkının nezareti altında harcamak salâhiyeti bulunana Orta mütevellisi denir, bu para da Düzen akçesi diye anılırdı. İşte, bu

sandığın zarar veya iflâs etmek tehlikesine karşı bâzı verese tereke bedelinin işletilmeden muhafaza olunmasını ve reşid çağa erişen varislere verilmesini ister, bunun üzerine para. Yeniçeri Ocağında bulunan ayrı bir sandığa yatın-lık saklanır ve ergin çağa gelen yetimlere verilirdi. Bu sandık, bütün odalar arasında müşterekti ve Kara sandık diye anılırdıM.Sertoğlu.

KARAYELE Yalnız yelkenle yürüyen gemi nevilerinden biri. Direkleri, üçgen şeklinde tek yelkenli ve kış tarafı şehnişin-li yirmi beş metre kadar uzunlukta olup beş yüz levent ve beş yüz gemici alırdı. Gazali, Şehbazı Bahrî adlı olanları vardı. (Bak. Kalyon)M.Sertoğlu.

KARESİ Balıkesir havalisine Osmanlılardan evvel ve Osmanlılar zamanında verilen isim. İsmi bu bölgede bir beğlik kuran Karasioğullarından alır. Orhan Gazi zamanında Osmanlı devleti topraklarına ilhak edilmiş ve teşkilinden itibaren, Anadolu Eyaletinin bir sancağı olmuştur. Karesi sancağının merkezi Balıkesir ve diğer kazaları da Mendehore. Bi-gaviç. Sındırgı, Bergama, Kozakma'a -Feslegan (Berğamada), Baş-Gelembe, İvrindi, Balya, Kemer - Edremit, (Burhaniye), Edremit, Ayazmend (Altın ova), Fırt (Susurluk) ile Şamlı ve Karacalar idi. Ayvalık da 1786 da buraya bağlandı XIX. Yüzyıl başında Eyalet teşkilâtı değişince (1841). Karesi Sancağı, Koca-ili ile birlikte Hüdâvendigâr vilâyetinin sancağı oldu. Fakat değişmeler devam etti. önce Saruhan vilâyetine bağlanan Karesi sancağı bir aralık müstakil vilâyet olduysa da (1880) tekrar Hüdâvendigar, eyaletine verildi (1888). İkinci meşrutiyetten sonra ise (1909) Müstakil Mutasarrıflık yapıldıM.Sertoğlu.

KARESİOĞULLARI 1300-1345 yılları arasında Balıkesir havalisinde beylik kuran bir Türk sülâlesi. İsim, beyliği kuran Kara İsa'dan bozmadır. Hâkimiyetlerine Osmanlılar tarafından son verilmiştirM.Sertoğlu.

KÂRHANE-İ HAZRET-İ AĞA (Bak. Ağa kârhanesi)M.Sertoğlu.

KARGA DERNEĞİ Aslında fazla gücü olmayan ve kolaylıkla dağıtılabilecek gibi olan isyancılar topluluğuna verilen isimM.Sertoğlu.

KARLI - ELİ, KARLI - İLİ Orta Yunanistan'ın batısında, Korint körfezi ve İnebahtı (Lepanto) kuzeyi ile Narda körfezi arasında ve Ege

denizine kıyısı olan bölgeye verilen ad. İlkçağda Akarnanya denen yerdir. Osmanlılar burasını, Fatih Mehmed devrindeki batı Balkan harekâtı sırasında meşhur Mahmud Paşa'nın gayretleriyle ele geçirdiler (1463). Önce Rumeli eyaletinin ve sonra da yeni teşekkül eden Kaptanpaşa (Cezair-ı bahr-i Sefid = Cezair) eyaletinin bir sancağı oldu. Sancak merkezi Preveze şehir ve kalesi idi. Büyük denizcilerimizden Turgut Reis de bir zamanlar buranın sancak beği oldu. Umumiyetle, Venediklilerle olan her mücadele de çarpışma sahasıydı. Hatta. XVIII. Yüzyıl başlarında Damad (Şe-hid) Ali Paşa zamanında Venediklilere karşı olan savaşa son veren Pasarofça Barışına (1718) göre bu sancaktan bazı yerler (Preveze, Voniça) Osmanlı ülkesinden ayrıldı. Buraların tekrar ele geçirilmesi, Napoleonun 1797 Campo-Formio muahedesi ile Venedik ilhakından sonraki olaylar sırasında, Tepedelenli Ali Paşa tarafından sağlandı. Fakat bir müddet sonra, Yunan ihtilâli başlayıp neticede Navarin olayı (1827) gibi, Osmanlı devletini büsbütün zaafa düşüren vaziyetler tevali edince, sancağın akıbeti belli olmaya başladı. Nitekim Ruslarla harbe soa veren Edirne barışında (1829), Londra konferansı kararları kabul edilince, Go-los - Narda kârfezleri hattı güneyinde Yunan devleti teşekkül etti, Karlı - Eli de imparatorluktan ayrıldıM.Sertoğlu.

KARLOFÇA 1683 te Osmanlı devleti ile Avusturya imparatorluğu arasında başlayıp İkinci Viyana Muhasarasını ve bozgununu, neticede Osmanlıların evvelâ büyük çapta mağlûbiyetini, sonra mağlûbiyetin kısmen telâfisini, intaç ederek 1699 da sona eren harb nihayetinde Osmanlılarla Avusturya vE müttefikleri arasında sulh müzakereleri cereyan ve muahedenin imzalandığı kasaba. Belgrad'ın kuzeyinde, Sirem yakasında, Tuna nehrinin sağ kenarında Varadin (Petersvvaradin) e yakın bir yerde idi. Batı eserlerinde Carlowicz = Karlowitz = Karloca şeklinde geçer.Karlofça Muahedesi, Avusturya, Venedik, Rusya ve Lehistan'la aktedilmiştir. Bu muahedenin neticesinde Osmanlı devleti asırlardan beri elde ettiği en kıymetli toprak parçalarını on altı senelik bir harb sonunda kaybetmiş, Macaristan, Er-del, Podolya, Ukrayna, Mora gibi geniş bölgeler elden çıkmış, Bosna ve Hersek havalisinde de mühim yerler düşman hâkimiyeti altına girmiş oldu. Karlofça Muahedesi, XVII. Yüzyıl sonlarında Avrupa devletlerindeki harb usullerinin ve muharebe sistemlerinin

modernleşmesi ve ordularının yeni ve kudretli silâhlarla mütakâmil bir hal alması karşısında Osman-harın askerî kudretinin mühim bir şekilde zaafa uğradığını meydana koymuş ve Hıristiyan Avrupa devletleri üzerinde yüzyıllarca süren Türk - İslâm kudret ve satvetini ortadan kaldırmıştırM.Sertoğlu.

KARS EYALETİ Kuzey - doğudaki Osmanlı eyaletlerinden, ismini eyalet merkezi olan Kars şehir ve kalesinden alır. Kars, Osmanlılar tarafından, İrakeyn seferi (1534) başlangıcında, Pasinlerle birlikte sulh yolu ile devletin topraklarına katıldı. Tahrip edilen kalesi Kanuni tarafından onarıldı. Kısa bir müddet sonra Safeviler tarafından yine tahribe uğradı. III. Murad 1579 seferinde burayı yeniden tamirle Eyalet haline koydu. Msrkez sancağı Kars (Pasinler dahil) olmak üzere Ardahan, Hocuvan, Zaruşad, Geçvan (Keçivan), Kağızman (Şuregül dahil) la beraber altı sancaktı. Zeamet ve timar sahipleri sekiz yüz on dokuz kılıçtı ve ce-belileriyle birlikte iki bin beş yüz kişilik seferi bir kuvvet teşkil ederlerdi. Kars eyaleti ve bihassa kalesi uzun zaman İran'lılann, bilâhare de Rus'ların taarruzlarına maruz kaldı. İran'lıların, tahripleri 1616 ve 1636 tamirleriyle giderildi. Son İran akını 1821 de olmuş ve üç yıl arka arkaya tekrar edilmiştir. Ruslar 1807 den itibaren hücumla başladılarsa da başarı elde edemediler. Fakat 1828 «teki Rus taarruzu muvaffak oldu, kale ve şehir düştü. Edirne Muahedesi (1829) buraları Rus istilâsından kurtardı. Fakat eyalet de, şehir de çok harap olmuştu. Rusların 1855 teki ilk hücumlar; başarı ile püskürtülünce şehre Gazi unvanı verilerek İlk Kars madalyası hatıra olarak bastırılmıştı. Fakat beş ay sonra, bazı şartlarla, Kars'ın teslim olduğu görülür. Paris muahedesi (1856) bu yeri tekrar Osmanlılara verdi. Aynı yüzyılın ikinci yarısındaki 1877 - 78 Osmanlı - Rus savaşlarında, Kasım 1877 de, Kars ve civarı kaybedildi. Ayastafanos ve Berlin Muahedelerinde bu netice kabul edilince, vatan topraklarından ayrı kaldı. Birinci Dünya Savaşında Ruslar harbten çekilmek zorunda kalınca Mart 1918 de Brsst - Litovsk da ittifak devletleriyle yaptığı muahede gereğince Batumla beraber Kars'ı da Osmanlılara iade etti. Fakat kısa bir zaman sonra Mondros mütarekesi (30 Ekim 1918) buraları itilâf devletleri kontrolüne bıraktı, imparatorluk inkıraz bulurken Ermeni istilâ ve katliamı gibi felâketlere de uğradıM.Sertoğlu.

KAR YA Eski çağlarda Muğla, Marmaris, Bodrum ve civarına verilen isim, (Bak. Menteşe)M.Sertoğlu.

KASABBAŞI Saray mutfağında çalışan, lâkin Enderun kilerbaşısına tâbi olan sarayın et işleriyle ve hayvan kesimiyle meşgul olan kasapların başı. Sefer zamanı orducuların arasında bulunan kasaplar âmiri. (Bak. Orducu). Bundan başka devlete ait vergi şeklinde toplanmış koyunların mera ve kışlaklara tevzii ve icabeden yerlere şevki ile meşgul olan kimseye de kasabbaşı denirdiM.Sertoğlu.

KASABBAŞILIK KALEMİ Başmuha-sebeye bağlı bir kalem olup kasabbaşıların yıllık hesaplarını görmeye memurdu. (Bak. Başmuhasebe, Kasabbaşı)M.Sertoğlu.

KASABIYE AKÇASI (Bak. Stğird m)M.Sertoğlu.

KASIM Arabi aylar daima yer değiştirdiğinden kış ve yaz mevsimlerini tespit etmek için ikiye bölünen bir yılın kış kısmı. 18 aralıktan altı mayısa kadar süren 179 günden ibarettir. Senenin geri kalan 186 gününe Hıdrellez (Bak. Hıdrellez) denirdi. Kasım başlangıcına Türk köylüsü Koç katımı adını vermiştirM.Sertoğlu.

KASR-I ÂDİL Divan odasında, Şad-rıâzam ve Vezirlerin oturdukları yerin üstündeki demir parmaklıklı ve siyah perdeli penceresi bulunan yere verilen isim. Buraya haremden geçilirdi. Hükümdarlar divan içtimalarını icabında buradan takip ederlerdi. Kasr-ı âdil bazan kafes diye de anılırdı. Pencerenin demir parmaklıklarına hükümdar tarafından vurulması, müzakerelerin hemen durdurulup sad-rıâzamanın huzura daveti demekti. Padişahlar, bu surette müzakerelere müdahale ile icabında konuşulan mesail hakkında fikir veya kararlarını bildirirlerdiM.Sertoğlu.

KASR-I ŞİRİN MUAHEDESİ Batı iran'da, Ardelan bölgesinin güneybatısında, Alvend (Elvan = Hulvanrud) nehrinin sağ kıyısında ve bu nehrin tam güneye döndüğü kısımda Kasr-ı Şirin mevkiinde bulunur. Osmanlı tarihinde Kasr-ı Şirin'in önemi, 1623 ten beri devam etmekte olan Osmanlı - İran savaşlarına son veren ve kendi ismiyle anılan muahedenin hazırlanıp imzalandığı yer olmasındandır. (Mayıs 1639). . IV. Murad'ın başarılı seferlerinden sonra, bir an evvel barışa kavuşmak isteyen mağlûp İran'lılar Kasr-ı Şirin'deki müzakereler sonunda kabul zorunda kaldıkları şartların esasları

şunlardır: Bağdadi ve doğu hududu olan Bedre, Hassan, Hanikin, Mendeli, Derne, Der-tenk'ten Sermenel mevkiine kadar orada olan sahalar ve buradaki Çat aşiretinin bazı kabileleri ve Zincir kalesinin batısındaki köyleri Şehr-i zor yakınındaki Zalim Ali kalesi civarının Osmanlılarda kalması. Kuzeydeki hudut, eyalet ve şehirlerden Kars, Ahıska, Van ile güneydeki Şehr-i zor, Bağdad ve Basra hudutlarına şahın hiç bir şekilde taarruz etmemesi. Bunlardan başka iki tarafta, Zincir kalesi ile Kotur, Makur, Kars taraflarında bulunan hudut kalelerinin yıkılmasını kabul ediyordu. Muahedenin en sonunda, eğer sulha riayet edilecekse şey-heyn yani Hz. Ebu Bahir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a ve Hz. Peykamberin zevcelerinden Ayşe ile diğsr bazı eshab'a seb ve lanet edenlerin men'i de şart olarak ilâve edilmiştiM.Sertoğlu.

KASR-I YED Herhangi bir maaş, dirlik veya hak ve vazifeden kendi isteği ile el çekip vazgeçmekM.Sertoğlu.

KASSAM Eskiden miras taksimi ile meşgul olan ve mirasın şer'î şekilde bölünmesine nezaret eden memurM.Sertoğlu.

KASTAMONU Kuzey-batı Anadolu'da bir şehrin ve bu şehire tâbi olan, önce bir sancağın, sonra da vilâyetin ismidir. Anadolu Selçuklu devletinin dağılmasından sonra buralarda Kastamonu merkez olmak üzere Candar - oğulları beğli-ği kurulmuştu. Osmanlılar tarafından adî geçen beğliğin yenilerek, bu bölgenin ve şehrin ilk defa ele geçirilmesi Yıldırım Bayezid zamanında olmuştur. (1392). Fakat, Ankara savaşı (1402) neticesinde Osmanlılardan ayrıldı. Bazı mücadelelerden sonra, ü. Mehmed (Fatih) zamanında kafi olarak tekrar ele geçirildi. (1461 -1462). Bu bölge, merkezi Kastamonu şehri olmak üzere bir sancak haline konarak Anadolu beğlerbeğliğine bağlandı. Uzun zaman bu durumunu muhafaza etti. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında yapılan yeni mülki teşkilâtta vilâyet haline getirildi. Kastamonu merkez olmak üzere, Sinop, Çankırı, Bolu dahil dört sancağı vardı. Mamafih imparatorluğun çökmesine kadar bu vilâyette bazı değişmeler olmuştur. Bugün mevcut olan Kastamonu vilâyeti aşağı yukarı Merkez sancağının hudutlarıdır. Kastamonu kelimesinin aslı Kastrâ - Komneni olup Komnen kalesi demektirM.Sertoğlu.

KAŞIKLIK Yeniçeri börklerinin ön tarafında tüy veya sorguç takıma mahsus madenî kısım. Buna Tüylük veya Yün-lük de denirdi. (Bak. Börk)M.Sertoğlu.

KÂŞÎ (Bak. Fağfur)M.Sertoğlu.

KATAR AĞALARI Yeniçeri Ocağının yedi büyük ağasına verilen isim. Bunlar, Kul kethüdası, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı, Muhzır ağa, Kethüdayeri, Başbölükbaşından ibarettiler. XVIII. Yüzyıldan evvel Haseki ağa da bu arada sayılırdı ve yeri turnacıbaşından sonra idiM.Sertoğlu.

KATI' (Bak. Fahri oyması).

KATIRCI (Bak. Harbende)M.Sertoğlu.

KÂTİB-İ BEYTÜLMAL (Bak. Hali-fe-i şagirdan)M.Sertoğlu.

KATUN (Bak. Eflâkan).

KATUNA (Bak. Çingene Sancağı).

KATUNABAŞI (Bak. Çingene Sancağı)M.Sertoğlu.

KAVAK SARAYI Csküdar'da eskiden Bizans yazlık saraylarının sahasına, bugünkü Selimiye kışlası ve onun deniz tarafına, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan (1555) sarayın ismidir. Umumiyetle Üsküdar sarayı da denirdi. Bu saray, Mimar Sinen tarafından kagir olarak inşa edilmişti. Zamanla muhtelif padişahların yaptırdıkları ilâvü ve tamirlerde değişmelere uğradı. En ziyade III. Murad, genişletme ve ilâve köşkleri yaptıranlardandır. IV. Murad da bu tarafa pek itibar etmiş ve yeniden bir saray inşa ettirmiştir. (1634). Fakat, XVII. Yüzyılın yarısından sonra bu saraylara itibar edilmemiş ve bakımsız kaldıklarından harap olrruya başlamışlardır. Bu arada yalnız III. Ahmed'in Kavak İskelesi yakınında Kavak Kasrı veya Şerefa-bad Kasrı denilen bir ilâvede bulunduğu bilinmektedir. İstanbul'daki Yeni Saraydan (Topkapı) sonra, ikinci büyüklükte olan bu Kavak (Üsküdar) sarayı; D'Ohssonun da eserinde görüldüğü üzere XVIII. Yüzyıldaki uzun metrukiyet devrini müteakip, pek harap olduğundan, III. Selim tarafından yıktırıldı (1794). Muazzam saraydan sadece Mehmet Paşa köşkü bırakıldı. Enkazından ve sahasından, Nizam-ı Ce-did askerine

yaptırılan, kışla ve müstemilâtı için istifade edildi. Alemdar Mustafa Paşaya karşı Yeniçeri ayaklanmasında mezkûr kışla yıkılınca (1808), II. Mahmud buraya yeni bir kışla ile deniz tarafına da bir köşk yaptırmıştıM.Sertoğlu.

KAVUK Festen evvelki Osmanlı Eerpuşu. Belli başlıları şunlardı: Kallâvi, selimi, mücevveze, perişan destarh, simi-dî destarlı, örf, horasanî, kâtibi, kalafat. Kavuk, içi pamuk dolu şişkince ve yüksek bir serpuş olup mutlaka sarıkla birlikte kullanılırdıM.Sertoğlu.

KAYACI Kayalık arazide bulunan şahin ve atmaca yuvalarına çıkıp yavruları alan kimseler. Bu hizmete mukabil bazı vergi muafiyetlerine sahiptiler. (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

KAYIKHANE Topkapı sarayı dahilinde Sarayburnu tarafında mevcut olup Padişahla Valide sultanın, diğer sultanların ve saray erkânının kayıklarının çekildiği yer. Burada Bostancıbaşı'ya bağlı ve bostancı efradından mürekkep bir Kayıkhane ocağı mevcut idi. Bu ocak efradı, saraya ait kayıkların bakım, tamir ve inşasıyla meşgul olurlardıM.Sertoğlu.

KAYIKHANE OCAĞI (Bak. Kayıkhane)M.Sertoğlu.

KAYMAKAM (Bak. Kaimmakam)M.Sertoğlu.

KAYNARCA (Bak. Küçük Kaynarca)M.Sertoğlu.

KAYSER (Bak. Çasar)M.Sertoğlu.

KAZAK Lehistan kiralı I. Sigismund tarafından hudutlarda muhafız olarak bulunmak üzere 1516 yılında teşkil olunan süvari alayları. Bunların çoğunu Dinye-per kıyılarına yerleştirmişti. Sonraları Rus devleti de buna benzer aynı isimle anılan askerî birlikler kurmuştur. Kuzey Karadeniz sahillerinde ve nehir boylarında, kısmen içerilerde yaşayan ve Rusların himayesinde bulunan bir kavim. Ekseriya Şayka genilen küçük gemileriyle Karadeniz sahillerini vurarak korsanlık ederlerdiM.Sertoğlu.

KAZAN (Bak. Yeniçeri kazanı)M.Sertoğlu.

KAZAN KALDIRMAK (Bak. Yeniçeri kazanı)M.Sertoğlu.

KAZASKER Kadiasker tâbirinin kullanıla kullanıla aldığı şekli. Kazaskerliğin Fatih devrinde tek bir makam olup şer'î hükümleri veren en büyük merci) idi. 1481 tarihinden itibaren Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği diye ikiye ayrılmıştır, İstanbul kadısı terfi ederse Anadolu Kazaskeri ve o da terfi ederse Rumeli Kazaskeri olurdu. Rumeli Kazaskerlerinin yolu ise Şeyh'ül-İslâmlık idi. Kazaskerler, Divan-ı hümayun azasından olup burada şer'î, meseleler hakkında hüküm verirlerdi. Anadoludaki Kadılar Anadolu kazaskerine, Rumeli ve Adalardakiler ise Rumeli Kazaskerine bağlıydılar. Her ikisi de mevleviyet derecesinden aşağı olan kadıları ve 150 akçeye kadar müderrisleri azil ve nasb selâhiyetini haizdiler. (Bak. Kadı, Müderris). Bundan yukarısı için Sadriâzam-lara danışılırdı. XVI. Yüzyılın ortalarından sonralara kadar teşrifatta beğlerbe-ğilerden sonra gelirken 1579 dan itibaren onlara tekaddüm etmişlerdir. Yaptıkları tevcihattan alınan berat resminin yarısı hazineye ve yarısı bunlara ait olduğu gibi, Kısmet-i askeriye rüsümü de onlara tahsis olunmuştu. (Bak. Kısmet-i askeriye). Ayrıca beş yüz akçe yevmiyeleri vardı. XVIII. Yüzyıl ortalarında teşekkül eden Osmanlı kabinesine Şeyhülislâmlar alınmış, buna mukabil kazaskerler hariç bırakılmış ve ehemmiyetleri böylece azaltılmıştı. Tanzimatı müteakip ise, çeşitli gelirleri ilga olunarak kendilerine Arpalık maaş bağlanmıştır. (Bak. Arpalık)M.Sertoğlu.

KAZASKER DİVANI (Bak. Huzur murafaası)M.Sertoğlu.

KEBE-İ HİMARÎ (Bak. Harbende)M.Sertoğlu.

KEBE SALMAK Kebesini yere serip rip halkdan zorla para toplamakM.Sertoğlu.

KEBGEBUR (Bak. Kefçegir)M.Sertoğlu.

KEÇEKÜLAH Yeniçeri serpuşunun başka bir adı. (Bak. Börk)M.Sertoğlu.

KEFÇEGİRTopçu ocağında, top dökümhanesinde dökümcü başının maiyetinde çalışan ustalardan olup büyük kepçelerle karıştırmak, kalıplara yol vermek, tunç'un bir teviye akmasına nezarete bulunmak bunların vazifesiydi. Yine büyük maden ocaklarında maden cevherinin ayıklanıp tasfiyesinde vazifeli kefçegir veya kebgibur adlı bir sınıf vardıM.Sertoğlu.

KEFE EYALETİ Osmanlı eyaletlerinden olup Karadenizde, Kırım yarımadasında ve bütün toprağı Havass-ı hümayuna dahil olduğundan mahsulü devlet hazinesine gelirdi. Bu yüzden tımar ve ze amet sahipleri yoktu. Burada ulûfeli asker kullanılırdıM.Sertoğlu.

KEFE MUKATAASI KALEMİ Babı defterî kalemlerinden olup Kefe civarı mukataalan hesaplarına bakardı. Kefenin elden çıkıdı üzerine Anadolunun müteferrik kazalarındaki mukataa muameleleri bu kaleme verilmiştirM.Sertoğlu.

KEHHÂL BAŞI Saraydaki göz he-kimlerinin başına verilen isim. Bunlara Serkehhâl de denirdi. Göz rahatsızlıklarına bakarlar ve göze fayda verici sürmeler tertip ederlerdi. Kehhâlbaşı, Hekim-başı'ya bağlı idi. Kehhâller Süleymaniye medresesinden yetişirlerdiM.Sertoğlu.

KEMANBAHA (Bak. Yay parası)M.Sertoğlu.

KEMANKEŞ Ok atan, ok atmakta, mahir olan kimseM.Sertoğlu.

KENAR DEFTERDARI (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

KERAH (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

KESE Osmanlı devletinde muayyen bir miktardaki altın veya gümüş paranın konulduğu meşin torbaya verilen isim. Sonradan muayyen bir para ünitesine â-lem olmuştur. Bu ünite ise, zaman zaman değişmiştir. Fatih devrinde otuz bin akçe, Kanuni devrinin ortalarında yirmi bin akçe bir kese itibar olunmuştur. Bu sırada bir kuruş seksen akçe ettiğinden, böylece beşyüz kuruş bir kese ediyordu. 1720 senesinden sonra bir kuruş yüzyırlı akçeye çıktığından bir kese 416 2/3 kuruş, yani elli bin akçe olmuştur. Buna Divani kese denirdi. Beşyüz kuruşluk olan ise Kise-i rumî idi. Yalnız Mısır'da kullanılan Mısır kesesi altıyüz kuruştı, tki kese bir yük itibar olunur ve maliye hesaplarında yüzbin akçe karşılığında bu tâbir kullanılırdı. XVI. Yüzyıl sonlarında bin akçe yirmi duka altını hesabı ile, bir kese bin altın, yani elli bin akçe ve bir yük iki kese, yani yüz bin akçe idi. Yük tâbiri bundan dolayı yüz bin akçe için âlem olmuştur. Kese usulü 1877 tarihine kadar devam edip sonra bu ünite terkolunarak onun yerine kuruş kullanılmıştırM.Sertoğlu.

KESEDAR Osmanlı devletinde gerek divan ve sadaret ve gerekse maliye kalemlerinin evrak memurlarına verilen isim. Bazan bir kalem bunların idaresinde olurdu. Meselâ, Tahvil kaleminin âmiri Tahvil kesedarı ve Ruus kaleminin âmiri ise Ruus Kesedarı idiM.Sertoğlu.

KESME (Bak. Fahri oyması)M.Sertoğlu.

KETHÜDA Aslı f arşça bir kelimedir. İtimat olunur, bir yeri idareye memur kimse manasındadır. Türkçede kâhya şeklinde de kullanılır. Osmanlı teşkilât tarihinde bu isimle anılan pek çok memuriyet vardır. Saray, ordu, devlet hizmetlerinin bir kısmı bu isimle anıldığı gibi devlet ricalinin maiyetinde işlerini tedvire memur kethüdalar bulunurdu. Geniş mânada daima bir kimsenin maiyetinde ve onun direktifiyle çalışan, şahsına itimad edildiği için teferruatlı işlerin idaresine kendisine terk olunmuş bulunan kimse anlamını ifade eder. Teşkilât tarihinde bu unvan hemen daima gördüğü işle birlikte anılırdı. Hazine kethüdası, Defter kethüdası, Sadaret kethüdası, Tersane kethüdası gibi. Bütün bunlar ayrıca kendi maddelerinde izah olunmuşturM.Sertoğlu.

KETHÜDABEY Yeniçeri Ocağında, Yeniçeri Ağasından sonra gelen en büyük âmir. Kul kethüdası, Ocak kethüdası i-simleriyle de anılırdı. Gerçi resmî teşrifat sırasında Sekbanbaşı kendisinden evvel gelir idiye de, fiilen onun nüfuz ve salâhiyetleri daha genişti. (Bak. Sekbanbaşı). Bütün ocak zabitleri ondan çekinirlerdi. Kethüdabey, ağanın muavini ve hükümdara karşı ocağın mümessili ve me-eulü idi. Kendisi neferlikten başlayarak derece derece terfi edip bu makama gelirdi. Ocakta, birinci ağa bölüğü kethüda-beyin makamı idi. Ağa divanında bilfiil âza olup dâva dinlemek salâhiyeti vardı. Terfi ederse Sekbanbaşı olurdu. Lâkin XVII. Yüzyıldan sonra Sekbanbaşılığın ehemmiyeti azalınca Kul kethüdaları Yeniçeri Ağası olmaya başladılar. Yevmiyeleri Kanuni devrinde otuz beş akçe iken, sonraları altmış 'akçeye kadar çıkmıştır. Bundan başka İstanbul ve bazı vilâyetlerde bulunan kulluklara subay olarak tâyin olunanlar kethüdabeye bir mikdar aidat verirlerdi. II. Bayezid devrine kadar padişahlar sefere gitmedikçe ocak kethüdaları da gitmezdi, lâkin onun zamanında bu usul terk olunmuştur. Kul kethüdaları emekliye ayrılırlarsa kendilerine kırk beş bin akçelik zeamet verilirdi. Ocak haricinde hizmet kabul e-derlerse sancakbeyi

olurlardı. Kethüda-beylerin mutlaka sakal salıvermesi kanunduM.Sertoğlu.

KETHÜDA KÂTİBİ (Bak. Sadaret kethüdası)M.Sertoğlu.

KETHÜDA YERİ Herhangi bir kethüdaya vekâlet veya muavinlik eden kimseye verilen isim. En meşhuru Yeniçeri Ocağında kethüdabeye vekâlet edendir. (Bak. Kethüda, Kethüdabey). Bundan başka, devlet merkezinden hariç yerlerde bulunan Kapıkulu Süvarisinin o mıntaka-daki en büyük âmirine de kethüdayeri denilirdiM.Sertoğlu.

KETHÜDAY-I BEVVEBAN (Bak. Kapıcılar kethüdası)M.Sertoğlu.

KETHÜDAY-I SADR-I ALİ (Bak. Sadaret Kethüdası)M.Sertoğlu.

KEYL (Bak. Kile)M.Sertoğlu.

KIBLE Herkesin rağbet ettiği, teveccüh ettiği yer. Müslümanların namaz kılarken yüzlerini döndürdükleri Kabe cihetiM.Sertoğlu.

KIBRIS ADASI, EYALETİ Doğu Ak-denizdeki en büyük adalardan biridir. Anadoluya 71, Suriyeye 98 kilometre mesafede bulunur. Osmanlılar buraya hâkim olmadan önce de, Yavuz Sultan Selim'in Mısırı fethi üzerine, evvelce Venediklilerin Köler menlere verdikleri yıllık 8000 duka altını kendilerine vereceklerine dair vaad almışlardı. Fakat zaptına kadar geçen zamanda ve daha önce II. Bayezid devrindeki olaylar dikkata alınarak adanın Venediklilerde kalması doğru görülmemeye başlandı. II. Selim, yahudi Yafes Nassinin teşvikleri, Lala Mustafa ve Sinan Paşaların desteklemesiyle, Sokullu Mehmed Faşanın muhalefetine rağmen Kıbrıs seferini haşlattı. Aynı yılın temmuzunda adaya çı-Eıldı. Sıra ile Lefteri, Girne kaleleri, Eylülde Lefkoşe ele geçirildi. Uzun bir muhasaraya sebep olan Magosa (Famagustal ancak 1571 ağustosunda teslim alınabildi. Böylece adanın da fethi tamamlanmış oldu. Arazi tahririni müteakip Anadolu kıyılarından alınan bazı sancaklarla Kıbrıs Eyaleti teşkil edildi. Sekiz sancağından; Kıbrıs (Merkez - Lefkoşa), Baf, Girne, Magosa adada. Sis, Tarsus, içel, Alaiye Anadolu kıyısında idiler. Beşinde Timar ve Zeamet teşkilâtı vardı, diğer üçü ise Sal-yâneli idi. (Bak. Sâlyane). Zeamet ve timar sahipleri bin sekiz yüz kılıç olup sefer zamanlarında Cebelileriyle birlikte beş bin kişilik kuvvet teşkil ederlerdi. Fakat bu tertip zaman zaman değişti, önce üç

sancağı sonra bütün eyalet Kaptanpaşalığa bağlandı. (Bak. Kapdanpa-şa Eyaleti). XIX. Yüzyılda Kapdanpaşalık ve eyaleti ilga edilince Kıbrıs adası Ce-zair-i Bahr-i Sefid Eyaleti sancağı olarak kaldı. (Bak. Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaleti). Bazı isyanlara sahne olan ada bir aralık Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın istilâsına uğrayarak Mısır idaresine girdi (1832). Sekiz senelik bir fasıladan sonra tekrar Osmanlı devletine katıldı (1840). Osmanlı - Rus harbi (1877 -78) sonlarında ingilizler, Osmanlılara, Ruslarla yapılacak müzakerelerde ve sonraki mslhuz hareketlerde yardımda bulunacakları vadiyle adayı, 4 haziran 1878 tarihli anlaşmayla, Padişahın hükümranlık hakları baki kalmak ve her sene 92.800 liralık vergi ödemek şartıyla, muvakkaten işgal ettiler. Fakat adayı bir daha işgalinden kurtarmak mümkün olmadı ve Birinci Cihan Harbinde Osmanlılar, İtilâf devletlerine karşı savaşa girince ilhak ettiklerini açıkladılarM.Sertoğlu.

KILA-İ HAKANI YE Sırbistandaki Begrad, Felh ül-İslâm, Sabaç (Bogürdelen), Semendre kalelerine Osmanlılar tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

KILA TEZKIRECİSİ Bâb-ı defterinin kalemlerinden- olup Hazine-i Âmire dairesine bağlı idi. İmparatorlukta mevcut kalelerin her türlü masraf ve ihtiyaçlarını ve kale efradı mevacibini ve bu efrada ait beratların ısdarını temin eder ve hesaplarını görürdü. XVIII. Yüzyılda bu kalem Büyük kale kalemi ve Küçük kale kalemi diye ikiye ayrılmıştı. Mora ve Arnavutluktaki kalelere Küçük kale kalemi ve diğerlerine Büyük kale kalemi bakardıM.Sertoğlu.

KILAVUZ ÇAVUŞ Padişahların ve sadrıâzamların alaylarında bunlara yoi açan kimse. Kendisi Divan-ı hümayun çavuşlarından olup cuma alaylarında vekâletini yapan kılavuz çavuş yamağı adlı bir de muavini vardı. (Bak. Divan-î hümayun çavuşları)M.Sertoğlu.

KILIÇ Bir tımar veya zeametın çekirdeğini teşkil eden kısma verilen isim. Arazi tahrir defterlerinden icmal defterinde mevcut toprak dirlikleri adet itibariyle ve kılıç olarak kayıtlıdır. Bu suretle kadro tesbit edilmiş bulunurdu. Bilfarz bir eyalet için beş bin kılıçtır dendiği zaman, beş bin adet dirliği vardır demektir. Heı kılıç bir sipahiye delâlet edip bir kimsenin iki kılıca tasarruf etmesi asla caiz değildi, icmal defterinde kayıtlı bulunan tımar veya zeametler mutlaka

kılıca istinat ederdi. Bu yüzden-bunlara İcmalli denirdi. (Bak. Tahrir). Kılıçtan sonra ifraz denen hisseler gelir ve bir tımar veya zeamet eklenen bu hisselerle büyürdü. Zeametlerde kılıcın en az miktarı yirmi bin akçe idi. Tımarlarda ise Rumelide üç bin, öbür eyaletlerde iki bin akçe olurdu. Bir tımar tevcih olunurken verilen eu az miktarına iptida denirdi. Rumeli'deki tımarların iptidası azamî altı bin akçe olup bunun üç bini kılıç ve üç bini hisse idi. Anadolu, Cezayir ve Kıbrıs'ta İptida beş bin, Karaman, Zülkadriye, Sivas eyaletlerinin üç bin, diğer eyaletlerin ise altı bin akçe olup bunların kılıçları ikişer bin akçe idi ve üst tarafı hisse veya ifrazdı. Diyarıbekirde ve Şarkî Anadolu'da iki bin, hatta bin akçelik iptidalar vardı ki, yarısı kılıç sayılırdı. Bir tımar boşaldığı zaman, kılıcın haricinde bulunan hisseleri düşer ve yeni bir iptida teşkil edilerek tevcih olunurdu. Kılıcı olmayıp yalnız hisselerden tereküp eden tımarlar icmal defterinde kayıtlı bulunmazlardı. Bunlara tezkiresiz tımar denirdi, iptidasının âzamisi, tezkireli denilen icmalli tımandan bir akçe noksandı. Tezkiresiz tımarları tağlerbeğiler merkeze sormadan tevcih edebilirlerdi. Öbürleri ise ancak merkezden tevcih olunabilirdi, icmallerin hepsi tezkireli, yani kılıçtı. Bazı tımarların altı bin akçelik iptidaları kılıç itibar olunur ve hisse kısmı bunlardan ayrılmazdı. Bu usulün Anadolu, Ceza-ir ve Kıbrıs eyaletlerindeki beş bin akçelik iptidalara da tatbik olunduğu olurdu. Bunlara tezkireli kılıç denirdi. Bazan ise iki bin veya bin beş yüz akçelik bir tımar iptida olarak verilir ve bunun yarısı kılıç addolunurdu. Şu halde kılıç altı türlü idi: 1 — Yirmi bin akçelik kılıç zeametler. 2 — Altı bin akçelik tezkireli kılıç lar. 3 — Beş bin akçelik tezkireli kılıç lar. 4 — Beş. - altı bin akçelik iptida kılıç lar. 5 — Üç ve iki bin akçelik iptida kılıçlar. 6 — iki bin akçeden noksan kılıçlar. Kılıç miktarım teşkil eden geliri temin eden köyler, hiç bir suretle birbirinden ayrılmazlar, yani kış asla bölünmezdi. Kılıçtan sonra terakki veya iptida tarikiyle eklenen hisselerin gelirini temin eden köyler ise icabında, meselâ tımar veya zeamet mahlûl olduğu zaman ayrılıp başka bir kılıca eklenebilir veya biriktirilip müstakil bir tımar teşkil olunabilirdi. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

KILIÇ ALAYI Osmanlı hükümdarlarının tahta cülus ettikten sonra merasimle kılıç kuşanmak için Eyüp Sultan'ın türbesine gitmeleri münasebetiyle tertip olunan alay. (Bak. Kılıç Kuşanma)M.Sertoğlu.

KILIÇ ALİ PAŞA CAMİİ (Bak. Tophane Camii ve Çeşmesi)M.Sertoğlu.

KILIÇ KUŞANMA Osmanlı padişahları tahta oturduktan sonra, birçok İslâm memleketlerinde olduğu gibi kılıç kuşanırlardı. Bu, Avrupa hükümdarlarının taç giymelerine bedeldi, ilk defa II. Mu-rad Bey'in 1421 yılında Bursada Emir Buharî'den kılıç kuşandığı rivayet olunmuştur, İstanbul'da Eyüp Sultan'da kılıç kuşanmak usulünü vazedenden ise, Fatih'tir. Kendisi bu yerde Akşemsettin'-den kılıç kuşanmıştır. Kılıç kuşanmanın bir adı da taJdid-i seyfi idiM.Sertoğlu.

KIRAT Dirhem onaltıda biri, yani 2,004375 gramlık bir ağırlık ölçüsü. (Bak; Dirhem)M.Sertoğlu.

KIRIM HANLARI (Bak. Giray)M.Sertoğlu.

KIRLANGIÇ ince donanmanın çekdi-ri nevinden gemilerinden biri. Çekelve'-den büyük ve firkate'den küçüktü. Daha ziyade karakol ve muharebe hizmetinde kullanılırdı. Bir süvari, iki reis, yirmi beş subay ve müteferrik hizmetli kimse ile beraber mürettebatı yüz kişi kadardı. Bundan başka, hükümdarların gezinti için bindikleri süslü kayıkların bir nevine de kırlangıç denirdi. (Bak. Saltanat kayığı)M.Sertoğlu.

KIRMIZI BAYRAK BÖLÜĞÜ Kapıkulu Süvarilerinin birinci bölümü olan Sipah bölümüne verilen isim. (Bak. Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

KIRMIZILI TAKIM Asâkir-i mansu-renin kırmızı elbise giyen kısmı. (Bak. Asâkir-i mansure)M.Sertoğlu.

KISAS islâm şeriatinde işlenen suç için tâyin olunan ceza. Hırsızın elini kesmek, katili idam etmek gibi. Kısasa mab kûm olan bazı şartlar altında diyet adıyla muayyen bir para vererek bu ceza dan kurtulabilirdi. Başkasına karşı işlenmiş suçlarda, diyet için evvelâ mağdurun veya vârislerinin razı olması şart idiM.Sertoğlu.

KISMET-1 ASKERİYE Asker sınıfından olan birisinin vefatı halinde mirasının şer'î usule göre vârislerine taksimi. Kassam-ı asker denilen zat yapardıM.Sertoğlu.

KİST Taksite bağlanmış borcun verilen kısmı. Kapıkulu askeri ulufesinin üç ayda bir verilen miktarı. (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

KİSTEYN MEVÂCİBİ (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

KIŞLAKİYYE Kışlak resmi demektir. (Bak. Ganem resmi)M.Sertoğlu.

KITMİR 0.02045415 gram. (Bak Dirhem)M.Sertoğlu.

KIYYE Okka adlı eski ağırlık ölçüsünün diğer ismi olup 400 dirhemden .ibaretti. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

KIZILABA (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

KIZILADALAR Marmara denizinin 'kuzey-doğu tarafında İstanbul'a pek yakın olan adalar gurubuna verilen isim. Onlara bu isim, topraklarının kırmızı renkte olmasından verilmiştir. Bundan başka, üzerlerinde birçok manastır bulunduğundan Papaz - adaları; deniz üzerindeki dağılışlarına göre; Halka - adaları, Bizanslılar zamanında imparator ve imparator-;riçelerin, prens ve prenseslerin sürgün ve inziva yeri olarak kullanıldıklarından; ;Prens - adaları da denir. Hepsi dokuz tane olan adalardan ,dördü; Büyükada (Beğ - adası = Prinki-,pos = Megale Demonesia), Heybeliada (Halkis = Demonios = (Cinler), Bur-gazada (Antigone), Kınalıada (Proti) büyük ve meskun olanları idi. Diğerleri: 'Taşvan, Sedef, Sivri, Yassı, Kaşık (Pide) adaları genel olarak ıssız, kayalık va gayri meskûndurlar. Şimdi bir kısmı kullanılmamaktadır. Kızıl adaların, Osmanlı tarihinde en çok bahsedildiği devir IH. Selim zamanın--da cereyan eden bir vak'a dolayısıyledir. Napoleon'un Mısır'ı işgali ve Suriye'ye yürümesi üzerine, İngiltere ve Rusya ile birleşerek, ona karşı cephe alan Bâb-ı âli sonradan tekrar an'anevi Fransız politikasına dönmek istedi. Fakat bu dönüşü, Ruslar kadar arzu etmiyen, İngilizler tahditle önlemek istediler. Şubat 1807 yılında, elçi Arbuthnot'un İstanbul'dan ayrılmasından sonra, amiral Duckworth filosu Çanakkale boğazını harben geçerek Kızıl-adalar açığına geldi. İstanbul önlerindeki on günlük tehditkâr ikametleri esnasında bazı ihtiyaçlarını Kızıladalardan, bilhassa Kınalıadadaki sudan, istifade ile gidermek istediklerinden, burada bazı çarpışmalar oldu. Neticede hiç bir başarı sağlayamayan İngilizler geldikleri gibi çekilip gittier. Fakat bu olaydan sonra adaların askerî yönden önemi anlaşıldı. Yeniçeriliğin ilgasını müteakip, II. Mahmud, Heybeliadada kışla yaptırdı. Abdülmecid devrinde Bahriye mektebi buraya getirildi. II. Meşrutiyetin ilânı üzerine, II.

Ab-dülhamid'in bazı nazır ve mabeyncileri de bu adalara sürgün edilmiştiM.Sertoğlu.

KIZIL AHMEDLİ (Bak. : Candar-oğulları)M.Sertoğlu.

KIZILBAÇ Umumiyetle sünnî Müslümanların Alevî ve şiîlere verdikleri isim. Buna sebep de giydikleri başlığın kırmızı renkli oluşudur. XIV. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da yerleşen Türkmen ve Yörükler kırmızı serpuşu kullanırlardı. Daha ziyade şiîliğe mütemayil olan bu aşiretler, XI. Yüzyılda İran'a doğru hicret etmiye başlamışlar ve daha evvel İran topraklarının bilhassa kuzey taraflarında yerleşmiş olan diğer Türk aşiretleriyle birlikte İran Safevî devletini kurmuşlardır. İşte bunların hepsine birden Kızılbaş dendiği gibi, Anadolu'da kalan Alevî Türk aşiretlerine de bu isim verilmiştir. Osmanlı Türkleri ise baştanberi beyaz renkli başlığı kabul etmişlerdi. (Bak. Börk)M.Sertoğlu.

KIZILCA MÜSELLEM (Bak. Müsellem)M.Sertoğlu.

KIZILELMA Roma şehrine Türkler tarafından verilen isim. Bizansı alan Osmanlı Türkleri ikinci gaye olarak Kızıl-el-ma'ya varmayı, yani Roma'yı da fethetmeyi seçmişlerdi. Bu suretle Roma İmparatorluğunun doğuda ve batıdaki bütün arazisine sahip olacaklardıM.Sertoğlu.

KIZLAR AĞASI Sarayda bulunan haremağalarının başı ve en büyük âmiri. (Bak. Haremağası). Resmî unvanı Dâr'üs-saade ağası idi. XVI. Yüzyıl sonlarına kadar kızlar ağalığı saray akha-dımlarının başı olan ve Bâb'üs-saade ağası da denen Kapı ağalarına mahsus iken sonra zenci haremağalarına geçmiş, bu yüzyılın sonunda bir müddet gene akağa-lara geçmişse de 1594 ten sonra katî olarak zencilere intikal etmiştir. Zenci ha-remağalarından Yenisaray başkapı gulamüğü derecesine erenler, sonra Eskisa-ray ağası ve münhal vukuunda Dâr'üs-saade ağası olurlardı. Sarayda, maiyetlerinde cariye bulundu?mıya yalnız onlar izinli idiler. XVII. Yüzyıldan itibaren bilhassa nüfuzları artmış ve padişahların üzerinde çok müessir olmuşlardır. Azl-olundukları zaman Mısır'a gönderilirler ve orada azatlık ismi verilen bir maaşla yaşarlardı. Dâr'üs-saade ağaları, aynı zamanda Haremeyn-i serifeyn denilen Mekke ve Medine'ye ait evkafın nazırını idiler. Bundan başka, hükümdar

namına olarak selâtin evkafının idaresine de bakarlardı. (Bak. Selâtin Vakıfları). Bütün bu işleri görmek için her çarşamba günü sarayda, Orta kapının dışındaki Has ahır kapısı tarafında Dâr'üs-saade yazıcısının dairesi tarafındaki köşkte bir divan akdederdiler. Bu divanda evkaf müfettişi, haremeyn evkafı muhasebecisi ve mukataacısı ruz-nameci, başhalife, ağa yazıcısı ve saire bulunurlardı. Bundan başka gerek sarayda ve gerekse hariçte bulunan sultanların maaşları Dâr'üs-saade ağalarının ter-tib ettiği cedvele göre dağıtılırdı. Her yıl yapılan surre alayı gene bunların nezaretinde olurdu. (Bak. Surre). Sarayın Enderun ve Harem kısmının en büyük ağası ve âmiri olmak dolayısıyla resmî teşrifatta sıraları sadriâzam ve şeyhülislâmdan sonra gelirdiM.Sertoğlu.

KIZKULESt Üsküdar sahilinden 180 metre kadar mesafede ve Sarayburnu'-nun biraz alt karşısında Boğazın ortasında bulunan bir kule. Avrupahlar buna Leandre kulesi derler. Bizanslılar ise Dama-lis veya Arkla kulesi demişlerdir. Atinalı kumandanlardan Alkibiades tarafından Milâttan önce 410 yılınra Kızikos galibiyeti üzerine kurulmuş, uzun zaman gümrük vazifesini görmüş, fetihten sonra daha ziyade deniz feneri olarak kullanılmıştır. Fırtınalı bir gecede içindeki kandilden tutuşup ahşap kısmı yandığından III. Ahmed tarafından kagir olarak tamir olunmuştur. 1839 da bir ara karan-tinahane olarak da kullanılmıştır. Şimdi deniz feneridirM.Sertoğlu.

KIZTAŞI Fatihle Saraçhanebaşı arasında, bugün o isimle anılan semtte mevcut bir dikilitaş'a sonradan verilen ad. Asıl adı Marcianus sütunudur. Yüksekliği on metredir. Vaktiyle üzerinde 451 -457 yılları arasında imparatorluk eden Marcianus heykeli bulunurdu. Civarından geçen kızların bakire olup olmadığını haber verdiği rivayet olunmuştur. Hatta, II. Justinus'un (565 - 578) baldızına aynı oyunu oynadığından heykelin kırıldığı söylenir. Asıl Kıztaşı denilen sütun ise, bugünkü Fatih camii civarında bulunuyordu. Yekpare somakidendi ve üzerinde Yunan aşk tanrıçası Afrodit'in bir heykeli vardı. Yanından geçen kızların bakire olup olmadığını haber verdiği rivayeti de bunun için çıkmıştı. Bu sütun, yerinden alınarak Süleymaniye caminin inşasında kullanılmıştır. Hâlen camie girilirken sağdaki koridorun dayandığı dört porfir sütundan ikincisidirM.Sertoğlu.

KİLE Bir cins hububat ölçüsü, îm-paratorluğun muhtelif yerlerinde muhtelif kıymette olur ve birbirini tutmazdı. Aynı memleketler arasındaki alış verişlerde aradaki fark İstanbul kilesine nazaran tashih olunurdu. Bu kile, buğday i'e doldurulduğu zaman dört yüz dirhemlice yirmi İstanbul okkası gelirdi. Kilenin dörtte biri Şinik diye anılırdıM.Sertoğlu.

KİLERCİBAŞI Enderun odalarından kiler koğuşunun âmiri. (Bak. Kilerkoğu-şu)M.Sertoğlu.

KİLERKOĞUŞU Enderunun derece itibariyle üçüncü odası. Hazine koğuşundan evvel, Seferli koğuşundan sonra gelirdi. Bu odaya mensup olanlar, harem ve padişahın ekmek, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi yiyecek şeylerini hazırlar ve sakarlardı. Sarayın mumlarını da bunlar temin ederdi. Mevcutları otuz kadardı. Büyük zabıtları, Kilercibaşından sonra, Kiler kethüdası, Bülbülcübaşı, Tepsicibaşı, Yemişçi, Turşucu ilh... dır. Kilerbaşı, Ye-ederse Hazinsdarbaşı olur, dış hizmete çıkarsa beğlerbeğilik verilirdi. Kiler koğuşu efradı ise, ya Hazine koğuşuna geçerler veya Kapıkulu Süvarisi olurlardı. (Bak Enderun)M.Sertoğlu.

KİLİKYA İlk çağlarda Anadolunun güneyinde Göksu, Seyhan, Ceyhan ırmaklarının suladığı ve l'oros dağlarının kuşatarak yayıldığı; şimdiki Mersin, Adana vilâyetleri havalisine verilen isimM.Sertoğlu.

KİLİNDİR Üstüvane şeklinde şarap kadehiM.Sertoğlu.

KİRPAS Pamuklu veya keten dokuma bez. Pamuklu olana Kirpas-ı penbe, ketenden olana Kirpas-ı keten denirdi. Kirpas, astarlık ve gömleklilik olarak Yeniçerilere verilirdi. Kirpas-ı keten gömlek, kirpas-ı penbe ise Bârânî ve Sobra-manî için astar olmak üzere kullanılırdı. Pamuklu Kirpas'ı bilhassa Tuzla ve Ber-gamada dokunurdu. Hersene Kirpas emini adıyla tâyin olunan bir memur, bunun mubayaa tarikiyle temini ile mükelleftiM.Sertoğlu.

KNEZ (Bak. Eflâkan)M.Sertoğlu.

KOCABAŞI Hristiyan köylerinin muhtarlarına verilen isimM.Sertoğlu.

KOCA-ELİ, KOCA-ÎLİ Anadolu yarımadasının kuzey-doğusunda, Marmara - Karadeniz ve İstanbul boğazı - Sakarya nehri arasındaki aşağı yukarı İlkçağlarda Bithinia bölgesine tekabül eden, sahaya Türkler tarafından verilen isim. Koca-eli bu ismini, XIV. Yüzyılın başlarında Osman Gazi'den itibaren, az evvel zikrettiğimiz havalıyı fethetme memur olan kumandanlardan Akça-Kıca'dan alır. Bölgenin Osmanlılarca ele geçirilmesinde genel olarak, Akça-Koca'nın teşebbüsü hazırlayıcı bir harekettir. Esas fethi, Orhan Gazi'nin 1326 dan sonraki galebeleriyim mümkün olmuştur. Önemli şehirlerinden İznikmid (İzmit = Nikomedia) in de t-le geçirilme tarihi ihtilafli olup 1327 ile 1338 arasında değişmektedir. Timur istilâsında (1402) Koca-eli de yağmaya uğrayan yerler arasındadır. Fetret devrinde ise tekrar Bizanslıların eline geçtiği görülür. İkinci defa Osmanlılar tarafından alınması 1419 da kumandanlardan Gazi Timurtaş-oğlu Umur Beğ'in himmetiyle oldu. Koca-eli, Osmanlılar tarafından sancak haline kondu ve Anadolu eyaletinin teşkili üzerine bu eyalete bağlandı. XVI. Yüzyılın ilk yarısında Kaptanpaşa eyaleti kurulunca, Koce-eli sancağı, oraya verildi. O zamanlar, merkez sancağının hududu Üsküdar ve havalisi hariç İsuambul boğazına kadar uzanıyor ve on dokuz kazayı ihtiva ediyordu. Uzun zaman bu durumunu muhafaza ettikten sonra, XIX. Yüzyılın ilk yarısında Hudâvendigâr vilâyetinin teşkili üzerine Koca-eli sancağı da bu vilâyete dahil oldu ve ismi de İzmit sancağı olarak değiştirildi. (1867). Aynı sancak kısa bir müddet İstanbul'a da bağlandıktan sonra 1888 de Koca-eli Mutasarrıflığı (bağımsız sancak) olarak doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti emrine girdi. O zaman İzmit merkez olmak üzere Adapazarı, Kandıra, Geyve ve Karamürsel dahil beş kazası vardı. Sancağın merkezi İzmit'te oldukça önemli bir tersanesi bulunurdu ve burada her tipten pek çok gemiler inşa edilmişti. Zırhlı gemiler devrinde bile İzmit tersanesinde gemi yapımı durmadı. Ba/> padişahların da, bugün izi bile kalmıyan. av köşkü yaptırdığı bilinmektedir. Son dt-virlerde Abdülmecid de bir köşk yaptırmıştı. Osmanlı devletine iltica eden Macar Kralı Tököli İmre ve eşine İzmit'te. yer gösterilmiş ve çiftlik verilmiştir. Ayrıca mezkur şehir İstanbul ile Anadolu arasında nakliyat hususunda önemli bir mevki alırdıM.Sertoğlu.

KOÇBAŞI Vaktiyle kalelere hücum için kullanılan bir alet. Ekseriya, ağır ve yekpare bir ağaç direğin ucu demirle kaplanır, birçok kimse

tarafından kaldırılıp koşar adımla bilhassa kale kapılarına vurulur ve kapılar kırılmıya çalışılırdıM.Sertoğlu.

KOÇU Yaylı ve kapalı dört tekerlekli bir cins araba. İçeriden perdeli pencereleri vardı. Kapa arabasının bir nev'i idiM.Sertoğlu.

KOÇYAŞ Koçu arabasını kullanan kimse. Sefer zamanlarında Rumeli'de Koçyaş'lar bir nevi mükellefiyet ile toplanır ve orduda araba hizmetinde kullanılırdıM.Sertoğlu.

KOL, KOLA BİNME, KOL GEZME Osmanlı devletinde, Sadriâzam, Yeniçeri ağası, İstanbul kadısı gibi mesul şahısların şehri teftişe çıkmaları. Bunlar, maiyetleriyle birlikte bu vazifeyi görürler narh işlerine, asayişe ve sair hususlara dikkat ederlerdi. Bu sırada suçlu görülenler hemen mahallinde cezalandırılırdıM.Sertoğlu.

KOLAĞASI Osmanlı orsusunda yüzbaşılıkla binbaşılık arasında bir rütbe, ilk defa asâkir-i mansurede kullanılmıştır. Solkolağası ve Sağkolağası diye iki dereceydi. (Bak. Asâkir-i mansure)M.Sertoğlu.

KOLÇAK (Bak. Cevşen)M.Sertoğlu.

KOLOMBORNA Eski topların bir cinsi. Kelime, kolovrina'dan bozmadır. Demir mermi atan, karada ve gemilerde kullanılır menzil toplarına verilen isimdir. Ejderdihenden büyük, Miyâneden küçük olup mermileri beş okkadan yedi okkaya kadardı. Uzunlukları sekiz metre kadar olabilirdiM.Sertoğlu.

KONAKÇI Hükümdarlar sefere giderlerken padişah tuğlarından ikisi daima bir konak önde bulunurdu. Bu tuğları taşıyan tuğcularla birlikte bir konak ileride bulunmak ve onlara nezaret etmek üzere sancakbeyi veya beğlerbeyi rütbesinde bir zat tâyin olunur ve buna Konakçı denirdiM.Sertoğlu.

KONAKÇIBAŞI Sefer sırasında hükümdarların bir konak ileride ve Konakçı nezaretinde getirilen tuğlan nakle memur dört kişiden ikisine Götürücü ve öbür ikisine kondurucu ve hepsinin en kıdemlisine Konakçıbaşı denirdi. (Bak. Konakçı) M.Sertoğlu.

KONDURUCU (Bak. Konakçıbaşı)M.Sertoğlu.

KONSOLİD 1865 yılında yüzde altı faizli ve dört senede tediye olunmak üzere çıkarılan birleşik esham. Bir adı da Esham-î cedide idiM.Sertoğlu.

KONTOŞ Dar kollu, kalçaya kadar inen bir cins üst elbisesi. Tatar beyleri bilhassa giyerlerdiM.Sertoğlu.

KONTRA (Bak. Gırandi direği)M.Sertoğlu.

KORUCU Yeniçeriler içinde uzun müddet hizmet edip artık sefere bilfiil, iştirak edemeyecek kadar ihtiyarlıyan, lâkin henüz emekli edilmeyen kıdemli yeniçeriler. Bunlar sefere gitmezler, İstanbul muhafazasında kalırlar ve ocağı beklerlerdi. Fatih devrinde ihdas olunmuş bir hizmettir. Kanuni devrinin sonunda mevcutları seksen kadar iken 1595 yılında bine yükselmişti. İlk zamanlar bir kısmı bazan sefere götürülür, lâkin harbe iştirak ettirilmez, çadırları muhafaza hizmetinde kullanılır veya tecrübelilerden istifade için, icabında fikirleri alınırdı. Bundan başka, Has ahıra bağlı mer'a ve çayırıları beklemekle mükellef olanlara da korucu denirdiM.Sertoğlu.

KORVET Yalnız yelkenle yürüyen üç direkli harb gemisi. Sade en üst güvertesinde olanak üzere yirmiden otuza kadar topu vardı. Uzunluğu 33 - 39 zira-dı. Sefer zamanlarında' ücretle toplanan savaşçılardan başka onbiri zabıt ve gedikli olmak üzere 174 kişilik daimi mürettebatı vardı. Sıra itibariyle Ağrıbar'-dan büyük, Barça'dan küçüktü. (Bak. Kalyon)M.Sertoğlu.

KOŞ İstanköy adasının Rumca adıM.Sertoğlu.

KOSMİDİON Bizans zamanında Has köy'ün adıM.Sertoğlu.

KOSOVA, KOSOVO Balkan yarım - adasında pek meşhur bir ovanın, sahranın ismidir. Kelime olarak islâv dilinde Karatavuk mânasına gelen, Koş tan üretilmiş ve Karatavukluk demektir. XIX. Yüzyıl ikinci yarısında Kosova ismi, Osmanlı vilâyetlerinden birine de verilmiştir. Osmanlılar XIV. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren buralara yayılmaya başlamışlar ve Türklerin, Balkan yarım - adasına yerleşmeleri hususundaki, akıbetlerini tâyin eden savaşları Kosova ovasında vermişlerdir, ilk savaş I. Murad (Hudâvendigâr) tarafından Sırp Kralı Lazar ve müttefiklerine karşı başarı ile sone

erdirilmişse de padişah burada şehit olmuştu. (1389). Aynı yerde ikinci savaş ise, II. Murad tarafından 1448 de Hunyadi Yanoş ve mütteliklerine kargı kazanılmıştır. Sahra, Osmanlılara geçişinden iki buçuk asır sonra, ikinci Viyana Bozgununu müteakiben cereyan eden savaşlarda Avusturyalıların istilâsına uğradı. (1688 -1689). Bu sırada sahra Celali tahakkümü altında bulunuyordu. Avusturyalılar Kosova ve civarında bir sırp prensliği kurmaya teşebbüs ettiler. Fakat Osmanlılar fazla fırsat vermeden (1690) buraları geri almaya muvaffak oldular. Tanzimattan sonra bu bölgede bazı ıslahat yapılmış bilhassa 1877 - 78 Osmanlı - Rus savaşına son veren Ayas-tafanos ve Berlin muahedelerinde (1878), idari yönden, hususi kayıtlara tâbi olmuştur. Az sonra da, Arnavutların Süleyman Vokşi liderliğinde bir ittihad peşinde koşmaları ve 1881 de Derviş Paşa ile Arnavut kuvvetlerinin Firzovik yakınındaki çarpışmalarının Osmanlı kuvvetleri lehine neticelenmesine rağmen, II. Abdülhamid'in müsamahakâr politikasından dolayı, onların Kosovaya kadar yayılmalarına ve hâkim duruma geçmelerine mâni olu-namadı. Buradaki kaynaşmalar II. Meşrutiyete kadar devam etti. Ondan sonra da V. Mehmed (Reşad) in buralara ysptığı seyahate rağmen uzlaştırmacı bir netice elde edilemedj. Böylece, Kosovada sonu gelmiyen isyan ve muhtariyet mücadeleleri devam ederken Balkan Harbi patlak verdi ve general Jankovitch kumandasındaki Sırp orduları Ekim 1912 de buraları işgal etti. Londra Muahedesi (30 Mayıs 1913) ile Kosova bölgesinin Sırbistana terki tanındı. Kosova ve civarı önceleri Osmanlı devletinin Rumeli eyaletine tâbi olan iki sancağın (Vucitrin, Üsküp) arazisi-nini teşkil ediyordu. Daha sonraları Bosna eyaleti ile Rumeli eyaletinin sancaklarına tâbi olmuştur. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Kosova ismi bu bölgede teşkil edilen vilâyete verildi. Merkez Sofya olmak üzere Niş ve Priştine havalisini ihtiva ediyordu. Osmanlı - Rus harbinden (1877 - 78) sonra merkez Priştine oldu. O zaman Üsküp, Prizren, Yeni - Pazar ve Debre ile beş sancaktı. Vakit vakit bu değışmeler devam etti, 1888 de merkez Üsküp'e getirildi. Priştine, Senice, ipek, Taşlıca ve Prizren diğer sancakları almak üzere geniş bir vilâyet haline getirildiM.Sertoğlu.

KOVAN RESMÎ Osmanlı deletind* tanzimattan evvel mevcut olan vergilerden biri. Arı besliyen köylülerden kovan başına eyaletine

göre yılda bir kere alınan muayyen bir para. Kovan resmi tekâlif-i örfiyeden idi. (Bak. Tekâlif)M.Sertoğlu.

KOYUN ADALARI Sakız adasının kuzey-doğusunda mevcut adalar. 1694 tarihinde Osmanlı - Venedik donanmaları arasında bu mevkide Türklerin zaferiyle sona eren bir deniz meydan muharebesi cereyan etmiş ve sonunda Sakız adası düşmandan kurtarılmıştıM.Sertoğlu.

KOYUN EMİNİ İstanbul şehrinin, et ihtiyacını temin ile mükellef olan kimse. Koyun emini, sefer zamanı ordu ih-ihtiyacı için de koyun temini ile mükellefti. Şehre gelen etten Yeniçeri ocağı ve saray için olan etleri ayırır, geri kalanım kasaplara tevzi ederdi. Kendisine mubayaa için devlet hazinesinden para verilir ve o da başmuhasebeye karşı mesul bulunurdu. Her yıl, bu kalemde hesabı görülürdü. Bu suretle et fiyatlarının artmasına ve ihtikâra mâni olunurduM.Sertoğlu.

KOZAK Muhtelif madenlerden, ba-zan altın veya gümüşten yapılmış yuvarlak ve üstü armalı yassı bir kutu. Padişahların gönderdikleri mektuplar veya muahedemelerin sayfaları kalın ipek kordonla dikilir ve bu kutunun içinden geçirilir, kutuya mum dökülerek üstü devletin armasıyla mühürlenirdi. Osmanlılara mahsus olmayıp Hıristiyan hükümdarlar da kullanmışlardır. Bir adı da kozalaktırM.Sertoğlu.

KOZALAK (Bak. Kozak).

KOZBEKÇİBAŞI (Bak. Kozbekçileri)M.Sertoğlu.

KOZBEKÇİLERt Saray hademelerinden olup Bostancı ocağına bağlı idiler. Vazifeleri selâmlık günlerinde ve padişahların gezmeye gidişlerinde veya hasbahçeye inişlerinde hükümdar ile Dâr'üs-saade ağası ve hazinedarın elbise ve sair eşyalarının nakliye ve muhafa-zasıyla meşgul olmaktı. Kozbekçileri ocaklarında padişahlara mahsus kahve da pişerdi. Ocak 1868 yılında ilga olunmuştur. Büyük âmirleri Kozbekçibaşı olup terfi ederse Bostancılar kethüdası olurdu. Bostancılar kethüdasının yolu ise Bostan-cıbaşılıktı. Kozbekçibaşmdan başka ham-lacıbaşı, tebdil hasekisi, bostancılar odabaşısı gibi ocağın ileri gelen zabitleri de Bostancıbaşılar kethüdalığına yük-seebilirdi. Kethüdalık münhal olduğu zaman, Bostancı ocağının bu gibi ileri gelen zabitlerinden en kıdemlisi

veya en gözde olanı bu mevkie getirilirdi. (Bak. Bostancı Ocağı)M.Sertoğlu.

KÖLEMEN(Bak. Memlükler)M.Sertoğlu.

KÖMÜ Tersane halkından olan azablardan yelkencilik ve vardiyalık gibi hizmetlerde kullanılanlar. (Bak. Tersane halkı, Bahriye azablan)M.Sertoğlu.

KÖPRÜCÜ Osmanlı memleketlerinin muhtelif yerlerinde, bilhassa orduların geçit yerlerinde bulunan köprüleri tamir ve muhafaza ile mükellef olan zümre. Ekseriya civar köyler halkı bu işe mükellefiyetle memur olurlar ve buna karşılık, avâriz-ı divâniyeden muaf tutulurlardı. (Bak. Avâriz-ı divâniye)M.Sertoğlu.

KÖRDE Saldırmadan enli, paladan kısa ve düz bir cins silâhM.Sertoğlu.

KÖRFEZ ADASI Korfo adasına Osmanlılar tarafından verilen isimM.Sertoğlu.

KÖS Deve veya fil sırtında taşınan büyük davullar. Bir tarafı çalınmak üzere deri gerilmiş düz, öbür tarafı ise mah-rut (koni) şeklinde olurdu. En mükemmeli Bağdad'da yapılırdı. Köşler, yalnız padişahlara mahsus mehterhanelerde çalınırdı. Bu yüzden bir adları da kös-i hâkanî idi. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

KÖŞEBAŞI Enderun koğuşlarından Hasodanın kıdemli ve emektar ağalarına verilen isim. Odanın inzibat işleriyle meşgul olurlardı. Akhadımlar arasında saray kethüdasından sonra gelen beş eski ağaya da Köşebaşı denirdi. (Bak. Hasoda. Akağalar)M.Sertoğlu.

KÖŞLÜ Kelimenin aslı Köşklü olup halk dilinde bu hale gelmiştir. Yeniçeri ocağının ilgasından evvel Ağakapısında yangın köşkünde vazife görenlere ve sonra 1828 yılında aynı maksatla inşa olunan Bayezid kulesinde çalışanlara bu isim verilirdi. Yangın görülünce; kırmızı ceketli, belleri palaskalı ve ellerinde harbeleri bulunan köşlüler.1 bütün semteri koşarak dolaşır ve yangını haber verirlerdi. Bunlar evvelâ Serasker kapısına bağlı iken sonra Zaptiye nezaretine bağlanmışlardı. Köşlülerin maaşları olmayıp tayınları vardı. Hepsi sanat ehli olup çoğu Uzunçarşıda tesbihçilik ederlerdi. Senede bir kat elbiseleri olup bazı kibar konaklardan gümüş para hesabıyla beşer onar kuruş aylıkları vardı. En kıdemlilerine Başağa denirdi.

Ondan sonra ikinci ağa, Çavuşlar ve neferler gelirdi. Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar devam etmişlerdir. (Bak. Ağakapısı, Ba-yezid Kulesi)M.Sertoğlu.

KROYA Arnavutluğun meşhur ve müstahkem kalelerinden olup Osmanlılar tarafından müteaddit kereler zaptolun-muştur. Burasını Akçahisar diye anan Türkler, evvelâ 1389, sonra 1396 senelerinde işgal etmişlerdir. Sonra bir müddet yerli prenslerden Kastriyota ailesine terk olunmuş ve Yani Kastriyota'nın ölümü üzerine, yani 1443 yılında bir sancak haline getirilmiş, aynı yıl Yani Kastriyo-ta'nın oğlu olup Türk hizmetinde bulunan Jorj Kastriyota (İskender bey) kaçıp burasını ele geçirerek istiklâlini ilân etmiştir. Akçahisar, 1447 senesinde Türkler tarafından tekrar ve katî olarak feth olunmuş, İskender bey ise ölüm tarihi olan 1467 yılına kadar Osmanlı devletiyle mücadele etmiştirM.Sertoğlu.

KRUŞEVAÇ Sırbistanda Türklerin Alacahisar dedikleri meşhur kaleM.Sertoğlu.

KUBADOĞULLARI XIV. Yüzyılın ikinci yarısı ile XV. Yüzyılın başlangıcında Samsun ve havalisinde hüküm süren küçük bir Türkmen hanedanının adı. Bu ailenin hâkimiyetine Osmanlılar tarafından Çelebi Mehmed zamanında son verilmiştirM.Sertoğlu.

KUBBE ALTI (Bak. Divanhane)M.Sertoğlu.

KUBBENÎŞİN (Bak. Kubbe vezirleri)M.Sertoğlu.

KUBBE VEZİRLERİ Divan-ı hümayunun âzası olan vezirler. Sayıları yediye kadar olabilirdi. Kanunen, Rumeli beğlerbeğliğine yükselen vezirler terfi ederlerse kubbe veziri olurlar ve en kıdemsiz sayılırlardı. Bunlara küçük vezir de denirdi. Kubbe vezirleri terfi ederek nihayet ikinci vezirliğe yükselirlerdi. İkinci vezirin yolu ise sadrîâzamlıktı. Mamafih bu usullere her zaman ve bilhassa XVII. Yüzyıldan itibaren riayet edilmez olmuştu. Bunlar, divanda mühim meseleler hakkında reylerini beyan ederler, dâvalar fazla olduğu zaman bunları dinleyerek sadrîâzama yahut, onun müsaadesiyle tuğra çekip nişancıya yardım ederlerdi. Bağdad, Şam, Mısır, Budin valilikleri veya serdarhk, seraskerlik gibi hizmetlere bunlar arasından tâyin edilenler de olurdu. Kubbe vezirlerinin adedi, XVIII. Yüzyıldan itibaren iki ile üç arasına, sonraları bire indirilmiş

ve 1731 tarihinden itibaren artık kubbe vezirleri tâyin edilmez olmuştur. Bir isimleri de kubbenişindir. (Bak. Divan-ı hümayun)M.Sertoğlu.

KUDUMİYE Osmanlı devletinde bilhassa XVII. Yüzyıldan itibaren bir vilâyete tâyin olunan valilerin halktan kanunsuz olarak cebren aldıkları bir cins vergi. Müteaddit vesilelerle men olunmuş-sa da ancak II. Mahmud zamanıyla tamamen kaldırılabilmiştirM.Sertoğlu.

KUFİ Arap yazısının bir stili. Küfe şehrinde çıktığı için bu adı almıştır. Daha ziyade süs yazısı olarak kullanılmıştırM.Sertoğlu.

KUKA (Bak. Üsküf).1

KUL Köle manasınadır. Yeniçeri ve altı bölük süvari askerine Kapıkulu veya Padişah kulu denirdi. (Bak. Kapıkulu). Hükümdarlar bunlara kullarım diye hitab ederlerdi. Bunun gibi bütün devlet ricali, hemen tamamen enderundan yetiştikleri için, padişahın kulu addolunurlardı. Satın alınmış köle veya cariyeler kul diye anılırlardıM.Sertoğlu.

KULAÇ 1.137 metre tutan bir uzunluk ölçüsü. (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

KUL AKÇASI (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

KUL ÇAVUŞU (Bak. Başçavuş)M.Sertoğlu.

KULE KAPISI Harem dairesinde mevcut bir kapı. (Bak. Harem). Galata surlarının kuzey kapılarından biri. (Bak. Galata)M.Sertoğlu.

KULE SOPALILARI Harem kapıcılarına verilen isim. (Bak. Bewâbân-ı sofıyan-ı kule)M.Sertoğlu.

KUL KARDEŞLERİ XVI. Yüzyılın sonlarına doğru askere olan fazla ihtiyaç dolayısıyla evvelâ taşra kalelerinde ve serhadlerde en az üç sene hizmet etmek şartıyla yabancılardan Yeniçeri Ocağına alınan kimseler. Sonraları bu müddet bir yıla indirilmiş ve kul kardeşleri Kapıkulu Süvari Ocaklarına da alınır olmuştuM.Sertoğlu.

KULLUK İstanbulda ve taşrada bulunan inzibatı temine mahsus karakol. Buralarda yeniçerilerden bir kısmı nöbetçi olarak beklerlerdi.

Bunlara Kullukça veya Karakullukçu denirdi. Yeniçeri odalarında çorbacıların maiyetinde bulunan emir çavuşlarına da bu isim verilirdi ki Başkarakullukçu hepsinin âmiriydi. İstanbul kulluklarında üç ayda ve taşra kulluklarında dokuz ayda bir kullukçular değiştirilirdi. Kulluklar, buldukları semtin veya şehir ve kasabanın bütün inzibat işlerinden emsuldüler. Buralara ocağın ihtiyar ve tecrübeli yeniçerilerinden, hali ve tavrı mazbut olanlardan kullukçu seçilirdi. Muhafazasıyla mükellef oldukları mıntıka halkı bunlara muayyen bir ücret verirlerdi. Taşra kulukçularına Yasakçı denirdi. Bu ismin, İstanbulda yabancı sefaretleri muhafaza eden yeniçerilere de verildiği olurdu. Kendisine kulluk tevcih olunanın Kethüdabeye seksen akça vermesi âdetti. <Bak. Kethüdabey)M.Sertoğlu.

KULLUKÇU (Bak. Kulluk)M.Sertoğlu.

KUL KETHÜDASI (Bak. Kethüdabey)M.Sertoğlu.

KUL NÖBETÇİ Herhangi bir vilâyetin muhafazası için bazan yeniden kul, yâni yerli asker yazılmayıp civar vilâyetlerden nöbetçi olarak gönderilen Yerli Kulu Askeri. (Bak. Gönüllü)M.Sertoğlu.

KUL OĞLANI İstanbulda ihtisap akçesini toplamağa memur tahsildarlara verilen isim. Bunlar, otuz altı kişiydiler. Hergün topladıkları parayı sandık eminine teslim ederlerdi. Noksan tahsilat için birbirlerine müteselsilen kefiledilerM.Sertoğlu.

KULOĞULLARI Bak. Evli yeniçeri)

KUMBARA (Bak. Kumbara)M.Sertoğlu.

KUMBARAHANE III. Selim tarafından ıslâh olunan humbaracı ve lâğımcı ocakları için Halıcıoğlu'nda yaptırılan kışla. Bugün hâlâ mevcuttur ve askeri birliklerle meskûndur. Yanında buradaki asker için yaptırılmış Kumbarahane camii vardır. (Bak. Humbarahane)M.Sertoğlu.

KURENA Padişah yakınlarına, her zaman yanında bulunanlara verilen isim. Tanzimattan sonra mâbeynciler için kullanılmış bir tâbirdir. II. Abdülhamid devrinde kurena olanlar ve bunların mensupları büyük himaye ve nüfuz sahibi olmakla meşhurdularM.Sertoğlu.

KURŞUNLU MAHZEN Tersane müstemilâtından olup bütün tersane levazımâtının muhafaza olunduğu büyük depoya verilen isim. Burada bir emin, bir kâlip bulunur, giren ve çıkan malzeme ile mevcut demirbaş kayıtları tutulurdu. Gemiler sefere giderken icap eden malzeme buradan verilir ve avdette geri alınarak mahzene konurdu. Resmi adı Mahzen-i sürp idiM.Sertoğlu.

KURUŞ (Bak. Guruş)M.Sertoğlu.

KUŞÇUBAŞI (Bak. Kuşhane matba- hı). ;

KUŞHANE MATBAHI Sarayda padişahların şahsına mahsus yemeklerin piştiği mutfak. Buraya zülüflü baltacıların kabiliyetlilerinden iki kişi verilirdi. (Bak. Zülüflü baltacılar). Bunların birincisine Kuşçubaşı öbürüne İkinci denirdi. Maiyetlerinde ise helvahane ile umumi mutfaktan yetişenler çalışırlardı. Bunların kıdemlisine ise Ocakçibaşı adı verilirdiM.Sertoğlu.

KUŞHANE MEYDANI (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

KUYRUKLU BUYRULTU Defterdarların kuyruklu imzalarını havi olup sad-rıâzam tarafından tasdik olunduktan sonra herhangi bir meblâğın sarfı için emir ve müsaade hükmünü alan tezkire. (Bak. Kuyruklu imza)M.Sertoğlu.

KUYRUKLU İMZA Defterdarların iki imzasından biri olup maliyeden yazılan hüküm ve fermanların arkasına ve sadaret makamından gayrı yerlere yazılan tezkerelerin altına konurdu, imzanın ucu aşağıya doğru uzunca çekildiği için böyle anılırdı. Sadaret makamına takdim edilen arizalarla hazine tezkerelerine isi; imzasız kuyruk konurdu ki bunun adı da küçük sah idi. (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

KUYRUKLU SARRAF Eskiden kefaleti devlet tarafından makbul tutulan sarraflara verilen isim. Bunlar oldukça ağır bir ücret vererek berat alırlardı. Bu be Tatlarında kuyruklu imza bulunduğundan kendilerine kuyruklu sarraf denmişti. icabında devlete de borç verirler, kefil oldukları mültezimlerden ve mukataalar-dan büyük menfaatler elde ederlerdi. 1835 yılından sonra kısım kısım birleşerek kumpanyalar tesis etmişler, 1852'den sonra ise bu işi ecnebi bankerler ele geçirmişlerdirM.Sertoğlu.

KUYRUKSUZ İMZA Küçük sah'm diğer adı. (Bak. Kuyruklu imza)M.Sertoğlu.

KUYUMCUBAŞI Sarayın Birûn kısmına mensup sanat erbabı arasındaki kuyumcuların âmiri. Bu kuyumcular, devşirmelerin kabiliyetlilerinden yetiştirilirdi. Kuyumcubaşı bunlar arasından yetişme olmayıp saray dışındaki kuyumcu esnafının usta, ihtiyar ve mutemedleri-den tayin olunurdu. Bunlar, saray kuyumcularına nezaret ederler ve onları yetiştirirlerdi. Saray için alınacak mücevherler ile, yabancı hükümdarlara hediye olarak yaptırılan mücevherat kuyumcubaşı tarafından muayene ve kıymeti takdir olunurdu. (Bak. Birûn)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK ÇAVUŞ (Bak. Çavuş)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK ÇIKMA Culus zamanlan haricinde vâki olan çıkmalara verilen isim. (Bak. Çıkma)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK ÇIKMA AKÇASI (Bak. Mü-nakkaş akçası)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK DEFTERDAR Şıkkı sâlij defterdarlarının diğer adı. (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK EFENDİ (Bak. Küçük tezki-reci)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK EFLAK Eflak'ın batı kısmına; Tunaya karışan Aluta (Olti) suyu ile daha ilerde, üzerinde pak önemli geçitleri ihtiva eden Banat dağlarına kadar olan bölgeye, Osmanlılar tarafından vtri-len isim. Rumenler buraya Oltenia demektedirler. Pasarofça Muahedesine göre (1718) Avusturyalılara terkedilince, Osmanlılara ait olan kısımdan ayırd etmek için Çasar Eflaki da denmiştir. Belgrad Muahedesiyile (1739) yine Osmanlılara iade edilmiştirM.Sertoğlu.

KÜÇÜK EVKAF KALEMİ Maliye kalemlerinden olup nezareti sadrıâzamlara ait olan Sadaka tevliyet'leri adlı küçük tevliyetlerin defter ve hesapları burada tutulurduM.Sertoğlu.

KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA ÇIPLAKLARI (Bak. Çıplak)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK İMRAHOR (Bak. İmrahor)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK KALE KALEMİ Mora ve Avlonya'daki kalelerin mesarif ve meva-cip hesaplarıyla mşşgul olan bir maliye kalemi. Bu kalelere ait ocaklık mevacic hesaplarına da bakardı. (Bak. Ocaklık ms vacip)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK - KAYNARCA VE MUAHEDESİ Bulgaristanda, Silistrenin güneydoğusunda Dobruca sınırında bir köy olup Berlin Muahedesine kadar (Temmuz 1878) Osmanlı imparatorluğuna tâbi idi. Küçük -Kaynarcanın önem kazanması ve isminin siyasi tarihe geçmesi, Rusya ile Osmanlı devleti arasında cereyan eden 1768 - 1774 savaşına son veren muahedenin burada imzalanması ve aynı adı taşımasından itibarendir. Rusların müzakere için bilhassa Küçük - Kaynarca'yi seçmeleri sebebi, savaşın son safhalarına doğru (Temmuz 1773), mezkur köy civarında maktul düşen generallerinden Weissman'in hatırasını tebcil içindir. Osmanlı murahasları; Nişancı Ahmed Resmi Efendi ile Reis-ül-küttap Münip Efendi, Mareşal Romantsov ordularının Osmanlı ordugâhı Şumnu istihkâmlarına dayanması üzerin?, mareşal'-in karargâhının bulunduğu Küçük - Kay-narca'ya gönderilmişlerdi. (12 Temmuz 1774). Pek gayri müsait şartlar altında, bir mütareke devrine bile müsaade edil-mîden, kısa bir zamanda imzalanan muahede. (17 Temmuz 1774), yirmi sekiz maddeden mürekkepti. Hükümlerine göre, Osmanlı devleti İstanbul Rum kilisesi ile rah'pleri ve Eflak, Boğdan Voyvodaları lehine olarak, Rus hükümetinin teşebbüs ve taleplerini dikkate almak mecburiyetini yükleniyordu. (Bunun tesirleri sonra görüldü. Osmanlılar bu tekeffülden sonra 1856 Paris muahedesini ile kurtulmuşlardır). Bundan başka. Rusya'ya o zamana kadar bir Türk içdenizi olan Karadenizde ilk defa olarak ticaret ve harb gemilerini dolaştırma va Boğazlardan ticaret gemilerini geçirme imkânı veriliyordu. Ayrıca stratejik bakımdan önemli bir yer, Karadeniz'in hâkim noktasında olan Kırım, bağımsızlığı ta nînmak suretiyle kaybedildi. (Ruslar kısa bir zaman sonra burasını işgal ile ilhak etmişlerdir). Buğ (Aksu) ile Dinyepr (özi) nehirleri arasındaki topra'.'lar da Ruslara bırakıldı. Harb tazminatı olarak da üç yılda 15 bin kese akçe (4.5 milyon ruble) ödenecekti. Diplomatik yönden, Fransa ve İngiltere gibi devletlere tanınan imtiyazlar bundan böyle Ruslara da tanınacaktıM.Sertoğlu.

KÜÇÜKMEVLÜT (Bak. Büyük tövbe)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK MÜTEFERRİKA (Bak. Oda efradı)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK ODA Enderuna gelen acemilerin ilk kabul olundukları koğuşlardan biri, öbürü Büyük oda idi. Burada Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarından gelen acemiler Türk - Müslüman kültürü ile yetişirler, sonra terfi ederek Seferli koğuşuna geçerlerdi. Bu iki oda efradına, dolama denilen üst elbisesi giydikleri için, Dolamak denirdi. Enderunun öbür koğuşlar halkı ise kaftanlı idiler. (Bak. Büyük oda, Enderun)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK RUZNAMÇE KALEMİ (Bak. Baş ruznamçeci)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK SAH (Bak. Kuyruklu imza)M.Sertoğlu.

KÜÇÜKSU, KASRI, ÇEŞMESİ İstanbul boğazının, Anadolu yakasında, Anadoluhisarı ile Kandilli arasındaki mevkiin; çayırın ve derenin ismidir. Anadolu hisarına yakın olan Göksu deresi ile bunun güneyindeki Küçüksu deresi ve aralarındaki çayır pek eski ve maruf mesire yerlerindedir. Küçüksu deresinin denize kavuştuğu yerde ve çayırın güney ucunda bir kasr (köşk) vardır. Eskiden aynı yerde bir bostancı ocağı ve bir iki de ahşap köşk bulunuyordu. Padişah I. Mah-mud'un Küçüksu'ya rağbet etmesi üzerine sadrîâzam Devatdar Mehmed Paşa buraya güzel bir kasr inşa ettirdiği gibi, ayrıca; güneydeki tepeden su getirtmiş, havuz ve fiskiyeler yaptırmıştır. (1752). Bu kasr İÜ. Selim ve II. Mahmud devirlerinde tamir görmüştü. Sonra Abdülmecid tarafından birden yıktırılarak 1856 57 senelerinde yeniden inşa edilmiştir.. Yeni kasr Abdülaziz zamanında ise şen cepheli olacak bir tarzda tamir görmüştür. Kasrın hemen kuzey yanındaki ç«k zarif çeşme, dört basamakla çıkılan bir şeddin ortasında ve dört yüzlü olarak mermerden inşa edilmiştir. Uslu geniş saçaklı, kubbeli ve kurşun kaplıdır. III. Selim devrinin hatırasıdır (1806). ismi, Mihrişah Valide Sultan Meydan çeşmesidir. Bütün bu, mesire yeri, kasr ve çeşme, kuzeyindeki Göksu deresinden ötürü Göksu mesiresi (çayın), Göksu kasrı, Göksu çeşmesi gibi isimlerle de anılmaktadırM.Sertoğlu.

KÜÇÜK TEZKİRECI Divanlarda ve günlük muamelâta sadnâzamlara evrakı okuyan, kararları not eden kimse. Bunlar, iki kişi olup öbürü Büyük tezkireciydi. Her iki tezkireci divanlarda ayakta hizmet ederlerdi.

Sadnâzâmın hususi kalem müdürlüğü vazifesini de bunlar yaparlardı. (Bak. Divan-ı Hümâyün)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK TÖVBE (Bak. Büyük tövbe)M.Sertoğlu.

KÜÇÜK VEZİR (Bak. Kubbe vezirleri)M.Sertoğlu.

KÜREK CEZASI Suçlulara ceza olarak devlet donanmasında kürek çekertmek hakkında kullanılan bir tâbir. Sonraları, ağır hapis cezalarına da bu isim verilmiştiM.Sertoğlu.

KÜREKÇİ Osmanlı donanmasında, bilhassa yalnız yelkenle yürüyen kalyon devrinden evvel kürek çekmekle mükellef bulunan kimseler. Kürekçiler dört sınıftı: 1 — Forsalar. (Bak. Forsa). 2 — Osmanlı tabasından olup bir cü rüm karşılığında kürek çekenler. (Bak: Kürek cezası). 3 — Bir mükellefiyet olarak kürek çekmekle vazifeli olanlar. Bunlar, Mar mara ve Adalar denizi sahil kasaba ve köylerinden, bazan da diğer muhtelif sacnaklardan, yirmi hanede bir kişi ol mak üzere toplanırlardı. Geri kalan on dokuz hane, bu kürekçinin altı aylık ia şesini temin için para verirdi. Verilen, miktar, hane başına yirmi dört akçe olup böylece elli bin avarız hanesinden bir milyon iki yüz bin akçe, yani yüz elli bin kuruş toplanırdı (ki on iki yük eder). Buna Kürekçi bedeliyesi denirdi. Bu su retle kürekçi veya bedeliye vermek avarız cinsindendi. XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren kürekçi yerine de bedeliye veri lir olmuştu. (Bak. Avarız). Keza, donan ma için kürek imal etmek de avarız ola rak aynı bölgelere mahsustu. Kürek imal edenlere de keza kürekçi denirdi. 4 — Gönüllü kürekçiler. Bunlar do nanmada muayyen bir ücret karşılığın-. da kendi arzusuyla kürek çekenler olup bu ücret bir sefer için bin akçe idi. Ge milerde mükellefiyetle ve gönüllü olarak kürek çekenlerle, forsalar karışık olarak oturtulur ve bu suretle emniyet sağlanır, forsaların ayaklanmasına veya muharebe sırasında küreklerini düşmanın işine yarayacak şekilde kullanmalarına mâni olunurdu. Müslüman kürekçiere ahbab, hıristiyan erlere ise çakal denirdiM.Sertoğlu.

KÜREKÇİ BEDELİYESİ Avarız olarak mükellefiyet halinde kürek yapmağa veya donanmaya kürekçi vermeğe karşılık, yani bedenî mükellefiyet mukabilinde XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren mükelleflerden nakden alınan para. Yirmi hanede bir kürekçi veren

bölgelerde diğer on dokuz hanenin vermekle mükellef oldukları hane başına yirmi dört akçe. (Bak. Kürekçi, Avarız)M.Sertoğlu.

KÜREKÇİ KAPISI Galata surlarının Halice bakan kapılarından biri. (Bak. Galata)M.Sertoğlu.

KÜREKHÂNE Tersanede sefer zamanı haricinde gemilere ait küreklerin muhafaza olunduğu yerM.Sertoğlu.

KÜREKKEŞAN AZ ABAN Gönüllü kürekçilerin diğer adı. (Bak. Kürekçi)M.Sertoğlu.

KÜRKÇÜBAŞI Enderun odalarından Hazine koğuşunun âmirlerinden sonra gelen en kıdemli kimse Giyimbaşı idi. Ondan sonra Kürkçübaşı gelirdi. Terfi ederse Giyimbaşı olurdu. Bu ikisi dahil olmak üzere koğuş eskilerinin on ikisine Bıçaklı denirdi. Bunlar, odaların inzibat işleriyle alâkalı idiler. Bunlardan sonra gelen dokuz eskiye ise Soyunuk denirdi. Kürkçübaşılar, hükümdarlara mahsus kürklerin muhafazasıyla mükelleftilerM.Sertoğlu.

KÜRSİDAR (Bak. Biniş iskemlesi, Hasahır hademesi ve erkânı)M.Sertoğlu.

KÜRSİ ŞEYHLERİ Selâtin, yani padişahlar tarafından yaptırılan camilerin resmî ve kürsü sahibi vâızlarıM.Sertoğlu.

KÜTAHYA Batı - İç Anadolu'da, bir sancağın ve bunun merkezi olan şehrin ismidir. Osmanlılar bu şehre ve bölgeye, Ger-meyan - oğullarında Süleyman Şahın, Karaman - oğulları baskısına karşı müttefik bulmak ihtiyacıyla, kızı Devlet Hatunu Osmanlılardan şehzade Bayezid'e vermesiyle hâkim oldular. Devlet Hatun'un cihazı Şehr-i Germeyan da denilen Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Emed'di. Böyle bir izdivaç neticesinde teşkil edilen Kütahya sancağı idaresi şehzade Bayezid'e verildi. Bilâhare buraları, Osmanlılardan gen almak isteyen Germeyanlı II. Yakub. beğ teşebbüslerinde muvaffak olamadı. Ancak, Timur'un Ankara savaşı galibiyeti (1402) onun bu emelini gerçekleştirdi. Fakat, ü. Yakub beğ de, Karamanoğullarının tazyiki sonunda, ülkesini Osmanlılara vasiyet etmekten başka çare bulamadı. Böylece Kütahya şehri ile tevabii olan Germeyan - ili bölgesi yine Osmanlılara geçti. (1427-28). Fatih Mehmed devrine kadar Germeyan - ili ve merkezi Kütahya Anadolu eyaletinin bir

sancağı iken, bu padişah, Paşa sancağını Ankaradan buraya nakletti. Bundan sonra Kütahya şehri beğlerbeği-lik teşkilâtının oğulları şehzade Selim ile Bayezid'in bu sancağın başında buldukları (1542 -1566) zaman hariç, Anadolu eyaletinin merkezi olarak kaldı. Kütahya sancağı, Paşa livası olduktan sonra; Uşak, Selendi, Kula, Göre, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz (Emed), Ezine (Sarayköy), Banaz, Baklan (Dedeköy), Donuzlu (Denizli), Honaz, Dazkırı, Geyikler (Dinar), Homa, Göküyük, Çarşamba (Buldan), İnay, Şihlu (Işıklı), Kara Hisar-ı Sahip (Afyon), Eşme, Bozkuş, maa -Kalçan, Çakırca, Çal, Sirke, Dağardı, Toyla - maa - Osmaneli, Kazuklu, Sıçanlı, (Sincaplı) gibi otuza yakın kaza ihtiva etmekteydi. Mezkûr liva, yaya ve müsellemlerin kesif ve teşkilâtlı bir halde buldukları sancaktı. Zaman zaman, tersane hizmeti donanmaya kürekçi temini, buradan yapılırdı. XVII. Yüzyıl başında Kütahya livası 29 zeamet ve 975 timardan ibaret olup, beğlerbeğinin on yük hassı, iki yüz cebelusu vardı. Aynı yüzyılın ikinci yarısında üç bin silâhlı askeri bulunuyordu. Kütahya sancağı, 1883 te muhassıllık teşkilâtı kurulan livalardan oldu. Bir aralık da, Afyonkarahisarla beraber mülk! ve askerî idaresi birleştirildi, sonra, Eski-şehirde bunlara katıldı (1839). Bir zaman sonra askeri işler Hüdâvendigâr sancağına bağlandı. Kütahya şehri, 1841 de, Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Karesi, Kara Hisar Sahip, Bursa (Hüdâvendigâr) vilâyetinin merkezi oldu. Sonradan merkez Bursaya nakledildi (1867). Bu vaziyet Kütahyanın müstakil sancak haline getirildiği 1915 yılına kadar devam etmiştir. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Kütahya ve tevabii, muhtelif iç isyanlarda âsilerin eline düştü, tahribata uğradı. XIX'. Yüzyılda ise, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın, devlete isyan ile ordusunun Suriye işgali ve oradan Anadoluya girerek, Osmanlı ordularına Konya civarındaki savaşta tekrar galebesi üzerine, Kütahya da Mısırlıların eline geçmiştir. (1833). Bu şehirde aynı yılda Osmanlılarla - Mısır arasında Kütahya anlaşması yapıldı. Ancak bundan sonradır ki Mehmed Ali Paşa kuvvetleri çekildi. Kütahya şehri bu olaydan sonra 1848 Macar ihtilâlinin bastırılması neticesinde memleket dışına kaçmak zorunda kalan hürriyet kahramanlarında Kossuth Lajos, Battlı-yany, Meszaros'a sığınacak yer olmuşturM.Sertoğlu.

KÜTÜK İnce donanma gemilerinden olup, Çamlıcadan büyük, At kayığından küçüktü. Bir adı da Orta kayık olup şimdiki mavnalar

büyükliğünde altı düz, içleri döşemeli, başları kalkık ve içeriye büküktü. Çıkarma,ve nehir nakliyatı islerinde kullanılırdı. Kütük, tek kürekli lâtin yelkenli olurdu. Halk bu yelkene Hasır yelken derdi. Ayancık, Abana, Bartın ve Zonguldak'ta kum, odun. kömür naklinde kullanılan kütükler de vardır. (Bak. ince donanma)M.Sertoğlu.

LÂĞIMCIBAŞI (Bak. Lâğımıcı ocağı)M.Sertoğlu.

LÂĞIMCI OCAĞI Eskiden muharebelerde kaleleri yıkmak için toprağın altından lâğım kazıp barutla dolduran ve bunu ateşliyerek hisarları havaya uçuran bir askerî sınıf. Yaya Kapıkulu askerlerinden olup bir kısmı Cebeci Ocağına bağlı (Bak. Cebeci), bir kısmı ise tımarlı idiler. Tımarlı lâğımçıların en büyük âmirine Lâğımçıbaşı denirdi. Bundan başka Lâğımçılar kethüdası ve Lâğımçılar Çavuşu bu ocağın büyük ve Alemdar küçük rütbeli subaylarıydı. XVII. Yüzyılda teşkilâtları bozulmuşsa da 1792 de ıslâh edilerek modern bir hale konulmuş, köprü, tabye, kale yapmak gibi istihkâmcılık işleriyle meşgul olacak askerî bir sınıf da bunlara eklenmişti. Sefer zamanlarında, orduya hariçten lâğımıcı alındığı da olurduM.Sertoğlu.

LÂHURAKÎ (Bak. Lâhuri)M.Sertoğlu.

LAHURÎ Hindistanın Lâhur şehrinde yapılan pek meşhur ipekli şal. İstanbulda pamuk karışık olarak yapılan taklitlerine Lâhuraki denirdiM.Sertoğlu.

LALA Aslında öğretmen mânasına gelen bir kelimedir. Şehzadelerin talim ve terbiyesiyle meşgul olanlara bu isim verildiği gibi padişahlar vezirlerine lala diye hitab ederlerdi. (Ayrıca Bak. Başlala)M.Sertoğlu.

LÂLE Eskiden suçluların boynuna takılan yuvarlak demir prangaM.Sertoğlu.

LÂLELİ CAMİİ İstanbulda Koska ile Aksaray arasında bulunup Lâleli Çeşmesinin adı dolayısıyla bu ismi taşıyan cami. III. Mustafa tarafından 1759 yılında inşasına başlattırılmıştır. Temel hafriyatından çıkan toprak v.s. Yenikapı taraflarının doldurulmasında kullanıldı. Camiin inşaatı 1763 yılında bittiği

zaman tek minaresi vardı. Yedi yıl sonra ikinci minare ilâve edilmiştir. Cami, kemerlerle üçe ayrılmış geniş bir bina (çarşı) üstündedir. Fakat bu kısım yapıldığından beri hiç kullanılmamışsada on sene kadar önce çarşı olarak hizmete açılmıştır. Lâleli camiinin avlusu güneyinde Ordu caddesi tarafında, yolun kenarında III. Mustafa ile oğlu III. Selim'in medfun bulunduğu bir türbe ile bitişiğinde mermer saçaklı sebili vardır. Avlunun kuzeyinde ve batısında ise imaret ile medrese bulunur. Kaynaklardan Lâleli camiinin inşasından yirmi sene sonra, I. Abdülhamid tarafından esaslı bir şekilde tamir ettirildiği anlaşılmaktadır (1783)M.Sertoğlu.

LANGA İstanbulda, şehrin Marmara kıyısında Yenikapı ile Samatya (Koca Mustafa Paşa) arasında bir mevki. Kelime olarak Vlanga'dan gelir. Ancak bunun msnşei muhtelif şekillerde izah edilmektedir. Bazılarına göre; bu civardaki Blan-ka isimli prensin sarayından dolayı Blan-ka = Vlanga denmiştir. Diğer bazı müelliflere göre de; eskiden liman olan bu mevkiin dolmasıyle meydana gelen araziye bostana çeviren Vlak (Ulah) bahçevan-lardan ötürü Vlanya adını almıştır. Fakat, bütün bunlardan başka, liman anlamına gelen La Ulucca = Avlaka'dan geldiğini iddia edenler de vardır. Yakın zamanlara kadar geniş bostanlar halinde bulunan Langa, Bizanslıların ilk devrinden itibaren, Haliçten sonra, şehrin en mühim limanı idi. Bu liman, çok yakınlara kadar sokulan korsanlar dolayısıyla gayet muhafazalı yapılmış ve deniz tarafı, aralarından demir parmaklıklar geçirilebilen, iki kule ile emniyet altına alınmıştı. Mamafih Langa limanı, Osmanlıların İstanbul'u zaptından çok daha önce, Bayrampaşa (Lycos) deresinin getirdiği toprak ve çakılla dolmuş, işgal ettiği saha bostana çevrilmiş bulunuyorduM.Sertoğlu.

LAKENDE (Bak. Karamanoğulları)M.Sertoğlu.

LATİN Osmanlılar tarafından Güney - Batı Avrupa katoliklerine umumi olarak verilen isimM.Sertoğlu.

LÂTİN YELKENİÜç köşe bir cins yelken. Halk buna hasır yelken derdi.

LEMOKOPION (Bak. Hermoeum Promontarium)M.Sertoğlu.

LENGER Gemi demiri. Büyük yay van bakır yemek kabıM.Sertoğlu.

LEPANTO (Bak. înebahtı)M.Sertoğlu.

LESBOS Midilli Adasının ilk çağdaki ismiM.Sertoğlu.

LEŞ Arnavutlukta bir kale olup lâ-tinler Alessio derlerdiM.Sertoğlu.

LEVEND Kelime olarak, italyanca doğulu mânasına olan Lavantino'dan, bir de Askere yazma anlamına gelen Levees'-den geldiğini kaydedenler olduğu gibi menşeinin İran veya diğer doğu diyarlarından olduğunu kabul eden müellifler de vardır. Levendler genel olarak, deniz (gemi) ve kara olmak üzere iki kısımdır. 1 — Deniz (gemi) Levendleri; bunların bir kısmı gemici ve savaşçı olarak korsan gemilerinin efradı, diğer bir kısmı da, XVII. Yüzyıldan itibaren, donanmaya sahil ahalisinden lüzumu halinde ve yalnız sefer zamanı alınıp gemilerde cenkçi olarak hizmet edenlerdi. Bu sonuncular donanmanın yaya tüfekçi askeriydi. Korsan (serbest) levendler XVI. Yüzyılın ikinci yarısından sonra devlet hizmetine girmişlerdir. Diğer levendleri (tüfenkci) de zamanla, donanmanın devamlı olarak hizmetinde bulunduğu görülmektedir. Donanma levendleri Türk ve Rum olmak üzere iki kısımdı. Türk levendleri timarlı olup kıyı halkından olan Türklere, Rumlar ise adalardaki Rum halkından alınırdı. Sonraları rum levendleri'nin ihaneti görülünce donanma levendi tâbiri kaldırılmış, hepsine Kalyoncu denmiştir. Türk levendleri başlarına berata denilen kırmızı bir başlık, arkalarında. kollu beyaz gömlek ve bunun üstüne, rengi kırmızı kenarları siyah harçlı bir yelek giyerdi. Bellerine de sarı kuşak sararlardı. Bacaklarında ise mavi renkte kısa bir şalvar, ayaklarında, yemeni denilen hafif ayakkabı bulunurdu. Rum levendlerinin, arkalarında sarı harçlı mavi bir yelek, bacaklarında mavili - beyazlı kuşak ve sarık vardı. Ayrıca bütün vücutlarını örten, kenarları ve dikiş yeri kırmızı harç ile çevrili, başlıklı bir yağmurluk giyer, bellerinde bıçak taşarlardı. İstanbulda bulunan maaşlı, yerli levendler hanlarda kalır ve çeşitli edepsizliklerde bulunurlardı. XVIII. Yüzyıl başlarında Cezayir-i Garb Ocağından yetişen Kapîan-ı Derya Süleyman Paşa, bunları zapturapta almak için İstanbul, Üsküdar, Galata, Beşiktaş, Hasköy ve Eyüpte bir takım tesisler yaptı. Aynı yüzyıl sonlarında Cezayirli Gazi Hasan Paşa da Boğazın Rumeli tarafındaki Levend kışlasını bu maksatla yaptırmıştı. (Bak. Levend Çiftliği). 2 — Kara levendleri; bunlar serseri ve avare olarak daha XVI. Yüzyıl ortalarında görülürler. Fakat esaslı olarak XVII.

Yüzyıl başlarında Saruca, Sekban (Bak. Saruca, Sekban), kuvvetleriyle beraber beğlerbeği maiyetinde toplama bir sınıf süvari olarak hizmete başladıktan sonra önem kesbiederler. , Kara levendlerinin bir vezir veya beğlerbeği kapısında hizmet edenlerine Kapılı Levend denir. Efendileri makamından azledilince bunlar da boş kalırlar ve yeni bir yere kapılanıncaya kadar başıboş bir halde bilhassa Anadoluda eşkıyalık ederlerdi. Böylelerine de Kapısız Levend denirdi. Bazan bir savaş vukuunda kapısız levendler ulufe ve tayınları hükümet tarafından verilmek suretiyle, muvakkat olarak, Anadoludaki vali veya beğlerbeği-lerin maiyetinde muharebeye gönderilirdi. Bunlara da Mirî Levendat veya Mirill süvari levendat denirdi. Kara levendlerinin gerek kapılı, gerek kapısız olanlarının uygunsuz hareketlerinden ötürü Saruca ve Sekbanlarla birlikte kaldırılmaları hususunda zaman zaman tedbirler alınmışsa da zaruretler ciddi hareketi bir hayli geciktirmiştir Ancak XIX. Yüzyıl başındaki hareket muvaffak olmuştur. Sağ kalıp kurtulabilenler de Akkada Cezzar Ahmed Paşaya sığınmıştırM.Sertoğlu.

LEVEND ÇİFTLİĞİ Mevkii, İstanbulda Boğazın Rumeli tarafında; Balta - Limanı ile Ortaköy arasındaki Balta - Limanında denize karışan derenin menbaı cı-. varında idi. Kurucusu, levendleri zapturapta almak ve Karadeniz sahillerini daha iyi kontrol altında bulundurmak isteyen, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'dır. Fakat bu mevkiin do-layısıyla tesisin şöhreti; III. Selim'in ıslahat hareketlerinden, Bostancı Ocağına bağlı, Nizam-ı Cedid teşkilâtının kurulması ve bu askere tahsisinden sonradır. Üsküdar'daki ilk Selimiye kışlası ile Rumeli tarafındaki Levend çiftliğinin, Nizam-ı Cedid askerine talimgah ve kışlak olması, III. Selim'in halline kadar devam etti (1807). Kendisinden sonra gelen padişah bütün yeniliklerle beraber Nizam-ı Cedid teşkilâtını da ilga etti. Fakat, kısa bir zamanda vaziyete hâkim olarak II. Mahmud'un padişahlığını sağlıyan Alemdar (Bayraktar) Mustafa Paşa, Sekban-ı Cedid ismiyle ilga edilen teşkilâtı ihya edince, adı geçen yerler bu sefer Sekban-ı .Cedid'e tahsis edildi. Biraz sonra, Alemdar'a karşı vâki harekette yeniçeriler, mezkûr paşayı şehadete mecbur ettikten başka talimli asker yuvaları olan Levend çiftliği ile Üsküdar kışlağını da yaktılar. (1808)M.Sertoğlu.

LEZEZ Hicrî - Kamerî ayların on, on bir ve on ikincisi olan Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin üçüne birden verilen isim. Bu üç aylarda kapıkulu askerine verilen ulufe lezez mevâcibi diye anılırdıM.Sertoğlu.

LİBAS DEĞİŞTİRME Devşirmelerin Müslüman olup Acemilere mahsus kızıl aba giymeleri. (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

LİMAN REİSİ Bir adı da Liman Kaptanı idi. Patrona ve Riyale derecesinde olup donanma ile seferde bulunmuş Kaptanlar arasından seçilirdi. Limanda yatan gemilerin korunmasından sorumlu idi. Bir adları da Mandacı olan ve gemilerde nöbet bekleyen tersane muhafızları bunun emrinde idi. Aynı zamanda gemilerin demirbaş kayıtlarını tutardı. Mandacılar limandaki gemilerin gerektiğinde kızaklara çekilmesi ile de görevli idiler. Bunun için beş altı yüz manda hazır bulunurduM.Sertoğlu.

LİVA Eski Osmanlı idare teşkilâtında kaza ile vilâyet arasında bulunan bir idare makamı. Buna sancak da denirdi. Kazalar livaya, livalar vilâyet veya eyaletlere bağlı bulunurlardı. Eskiden san-cakbeyleri ve tanzimattan sonra mutasarrıf adlı âmirler tarafından idare olunurlardı. Bu teşkilât cumhuriyetin ilânını müteakip ilga olunmuş ve kazalar (ilçe) doğrudan doğruya vilâyetlere (il) bağlanmıştırM.Sertoğlu.

LİVAY-I SAADET, ŞERİF (Bak. Sancak-1 şerif)M.Sertoğlu.

LOBUD Ucu şişkin, kısa ve kalın değnek. Bir adı da matraktı. Spor ve idman maksadiyle kullanıldığı gibi, demirlileri harblerde gürz gibi de kullanılırdı. (Bak. Gürz)M.Sertoğlu.

LONCA Sanat sahiplerinin aralarında muntazam teşkilât ve birlik kurmalarına Anadolu Türkleri arasında XIII. Yüz-yıldanberi rastlanmaktadır. Bu teşkilât o zamanlar dini - iktisadî bir mahiyet taşır ve bilhassa istihsalde ve malı piyasaya arzda iştiraki terviç ederdi. Bugünkü mâ-nasiyle istihsal kooperatiflerine benzeyen loncalar, aynı zamanda sendikaların işini de görmekteydiler. Bunların en büyük vazifesi malın kalitesini daima yüksek tutmak ve standard istihsali temin etmektir. Bundan maada, kalifiye işçi yetişmesi, iş ve ticaret ahlâkının muhafazası, işçinin himayesi, muayyen zamanda müstakil sermaye sahibi olması, istihsal olunan malın istihlâk edenlerin eline en kısa yoldan geçmesi, ihtikârın

önlenmesi, malın değerlendirilmesi ve bu değerini muhafaza etmesi de loncaların gördüğü işlerdendi. Kendi hususi anane, örf ve âdetleri vardı ve bunlara titizlikle riayet ederlerdi. Loncalar eski ve ihtiyar'lar tarafından idare olunur ve lonca reisine şeyh denirdi. Sahaflar şeyhi, yorgancılar şeyhi gibi. Bunların aşağısında ise yiğitbaşları ve esnaf kâhyaları vardı. Her sanat erbabı kendisine bir pır tanır ve tazim ederdi. Sanata çırak olarak girilir, muayyen bir hizmet müddetinden sonra kalfa ve nihayet müstakil dükkân sahibi usta olunabilirdi. Loncalar, esnafı ve sanat sahiplerini sıkı bir inzibat altında tutarlar ve bilhassa gediklerin tevziinde haksızlık olmamasına dikkat ederlerdi. (Bak. Gedik)M.Sertoğlu.

LONDRA KONFERANSI VE MUAHEDELERİ Osmanlı devletinin son yüzyıllık devresinde, bazılarına iştiraki olmadığı halde mukadderatına tesir eden, muhtelif tarihlerde Londra'da yapılan konferans ve muahedeler vardır. 1 — Yunan fetretinde devlet Mısır valisi Kavalah Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiş ve bu yardımla âsilerin ezilmesi işini sonuna yaklaştırmıştı. Fakat İngilizler Mehmed Ali Paşa'nın, dolayısıy-le Fransız nüfuzunun doğu Akdenizde böyle kuvvetli bir şekilde yerleşmesini hoş görmediler. Güya, Mısır kuvvetlerinin Mo-ra'da yaptıkları zulümlere son vermek için, Rusların Yunan âsileri lehine evvelce yaptıkları teklifleri dikkate alarak, Pe-tersburg'da Çar hükümeti ile görüşmelere başladılar. Bu görüşmeler sonunda imzaladıkları Petersburg Protokolü (Nisan 1826 şu hükümleri ihtiva ediyordu: Yunanistan, Osmanlı devletine vergi ile bağlı muhtar bir devlet olacak, bu yeni devletin liderleri Bâb-1 âli'nin iştirakiyle mevkie getirilecek, bütün Türkler Yunanistandan çıkarılacaktı. Bağımsız Yunanistanın kurulması yolunda ilk adımı teşkil eden bu protokol, Avusturya, Fransa ve Prusya'ya bildirildi. Avusturya ve Prusya hariç diğerleri protokolü kabul etti. Bunun üzerine Londra'da: ingiltere, Fransa, Rusya arasında görüşmeler başladı. Neticede, Osmanlı devleti, Petersburg anlaşmasını kabul ettiği takdirde, âsilerle Bab-1 âli arasında bir mütareke yapılacağı ve bundan sonra Yunanistan devletinin kurulacağı, kabul etmediği halde de protokolü imzalayan üç devletin, Yunan âsilerine yardım ettikten başka Bab-1 âli'yi yola getirmek için onu baskı altında bulunduracakları yazılı olan bir muahedeyi imzaladılar. (6 Temmuz 1827). Osmanlı devleti bu muahedenin hükümlerini iç işlerine

müdahale saydığından kabul etmedi. Neticede işler, Navarinı olayı ve Ruslarla harbe kadar gitti. 2 — Mısır valisi Kavalah Mehmed Ali Paşa kuvvetlerinin son Nizib savaşında Osmanlı ordularına galebesi üzerine (1839) Avrupa büyük devletleri telâşa düşmüşlerdi, İngiltere ve Fransa daha ziyade Rusların Hünkâr İskelesi muahedesinden faydalanmak isteyeceğini düşünerek kuşkuluyorlardı. Bu sebeple Osmanlı -Mısır ihtilâfını, Avrupayı ilgilendiren bir mesele haline koymayı uygun buldular. Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya elçileri Viyana'da hazırlanan, bu husustaki, notayı Bab-1 âliye verdiler. (28 Temmuz 1839). Doğu meselesinin beş büyük devlet tarafından ele alınmasında bir anlaşmaya varıldığını ve Bab-1 âli'nin beş büyük devlet tarafından gösterilen bu alâkanın neticesini bekliyerek, Mısır paşa'sının teklifleri üzerinde kendi iştirakları olmaksızın bir karara varılmaması hususunu ihtiva eden nota Osmanlı devleti tarafından memnuniyetle kabul edildi. Osmanlı Devleti bu suretle birinci Mısır harbinde Hünkâr İskelesi muahedesi ile girdiği Rus himayesinden kurtuluyordu. . Meseleyi hâl için Londra'da toplanan, beş büyüklere, Osmanlı murahhası olarak önce Nuri Bey, sonra da Sekip Efendi katıldı. Fransa Mehmed Ali'ye karşı kuvvet kullanılmasını tasvip etmiyerek işi uzatmak isteyince İngiltere diğer üç devletle Fransa olmadan bu işi halle karar verdi. Hazırlanan esaslar üzerine, Avusturya, İngiltere, Prusya ve Rusya ile Bab-1 âli arasında Londra'da Mısır meselesi müzakerelerini sona erdiren bir muahede (Mukavelename) ile Mehmed Ali'ya karşı alınacak zecri tedbirleri içine alan bir protokol imzalandı. (15'temmuz 1840). Muahedenin mukaddemssinde, Osmanlı devleti ile valisi arasındaki bu iç ve özel anlaşmazlığa büyük devletlerin müdahalelerinin sebepleri açıklanıyor ve bu müdahalenin padişahın akdi yapan dört devletten yardım istemesi üzerine vuku'a geldiği belirtiliyordu. İlk iki madde de, Mehmed Ali'ye padişah tarafından verilecek anlaşma şartları üzerinde dört devletin ittifak ettiği, bunların vali tarafından kabul edilmesi için, padişaha ellerinden gelen yardım hususunda gayret sarfedeceklerini ve padişahın talebi vukuunda Mısır paşasını bu anlaşmaya zorla boyun eğdirecekleri taahhüdü yazılı idi. Diğer iki maddeden ilki, Mehmed Ali'nin Boğazlara yürümesi halinde, İstanbulla ve Boğazlara kuvvet gönderileceği ve Bab-1 âli isteyince akdi yapan dört devletin bu kuvvetlerini derhal çekeceği taahhüdü vardı, ikincisi ise doğrudan doğruya Boğazların yabancı

harb gemilerine kapalı kalması hakkındaki Devleti aliyyenin eski kaidesi'-nin yürürlükte olduğu ve evvelki maddedeki halin tamamen istisna-i olup emsal teşkil etmiyeceği açıklanmakta ve teyı-.l edilmektedir. Bu mukavelename bir sene sonra yine Londra'da imzalanacak ve Boğazların hukukî rejiminde bir dönüm noktası teşkil edecek olan diğer Londra Muahedesinin bir nüvesini, âdetâ ön tasarısını teşkil etmekteydi. Bu 1840 sözleşmesine eklenen bu-senette de padişah tarafından Mısır valisine verilen anlaşma şartları belirtiliyordu. Mısır vilâyeti babadan oğula geçmek üzere. Akkâ ve Suriye'nin güney bölgesi Mehmed Ali Paşa'ya kaydı hayat şartıyla bırakılıyordu. Eğer paşa, birinci on günlük mühlet içinde kabul etmezse AkkV-nın kaydı hayat şartıyla verilmesi tekîfi geri alınıyordu. İkinci on günde de kabul cevabı gelmezse Mısır'ın irsen tevcihine ait teklif de geri alınacaktı. Şayet paşa yine ayaklanır ve İstanbul üzerine yürürse dört devlet başkent ile Boğazları korumayı karar altına alıyordu. Aynı günde imzalanan protokolda; muahedenin ikinci maddesindeki tedbirlerin hemen yürürlüğe konması hususunun delegeler arasında kararlaştırılacağı belirtilmişti. Bu 1840 Londra Muahedesinin esas gayesi Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve Osmanlı devleti arasındaki ihtilâfi tasfiye etmektir. 3 — Mısır meselesinin hallinden sonra dört devlet Boğazlar meselesini de Londra-da bir konferansla nizama bağlamayı uygun buldular. Evvelki konferansa iştirak etmeyen Fransa da davet edildi. Adı geçen bu devlet, Mısır meselesi halledildiğinden davete icabet ederek beş büyükler ve Osmanlılar arasında müzakere başladı. İlkin Fransa ile Avusturyanın Osmanlı devleti topraklarının mülkiyet tamlığı prensibinin tanınması hakkında ileri sürdükleri teklif görüşüldü. Rusyanın itirazları sonunda reddedildi. Bundan sonra yalnız Boğazlar üzerinde karara varılmaya çalışıldı. Neticede İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, Prusya ve Osmanlı devleti arasında dört maddelik Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının kapalılığına ait Londra Muahedesi (Mukavelename) imzalandı (13 temmuz 1841). Bu mukavelenamenin bilhassa ilk iki maddesinde; Boğazların sulh zamanında bütün harb gemilerine kapalılığı kaidesi teyid ile akdi yapan devletler bunu kabul ediyordu. Ancak padişahın, dost devletlerin elçilerine ait hafif harb gemilerinin, Boğazlardan geçmesi için ferman vereceği belirtiliyordu. Londra'daki konferansın neticesi olan bu muahede ile. Boğazlardan geçiş rejimi

sadece Türk hukuk kaideleri veya Osmanlı devletiyle muhtelif devletlerin yaptıkları münferit muahedeler hükümleri ile düzenlemek vaziyetinden çıkılmış ve milletler arası tanzim esasına geçilmiş oluyordu. 4 — Osmanlı devleti ve müttefiklerinin Ruslarla yaptıkları Kırım savaşı (1855) sonunda imzalanan Paris Muahedesi (1856) nde, Karadeniz hakkında bazı tahditler konmuştur. Buna göre Osmanlılar, ne de Ruslar bu denizde tersane ve şartları belirtilen üç istisna hariç, harb gemisi bulunduramayacaklardı. Karadeniz'in bu şekilde tarafsız hale konulması, Rusya'nın tecavüz emellerine mâni olduğu kadar haysiyetine de dokunmuştu. İlk fırsatta bu hükümlerden kurtulmayı düşünen Çarlık Rusyası 1870 Prusya - Fransa harbi sırasındaki Avrupa halini gayesinin tahakkukuna uygun bularak, Paris Muahedesini imzalayan devletlere gönderdiği bir tamimle, kendisini bu muahedenin Karadeniz'e ait hükümleriyle bağlı saymadığını açıkladı (31 ekim 1870). Az sonra da İngiltereye bu husus için bir konferans toplanmasını teklif etti (26 Kasım 1870). Akdi yapan devletleri a mütalâa ve muvafakatları alınmadan bir muahedenin tek taraflı tādili devletler hukuku prensiplerine aykırı bir hareket olması dolayısıyla, meselenin yeniden gözden geçirilip karara bağlanması için Londra'da konferans toplandı (17 Ocak 1871). Gayet çetin müzakerelerden sonra 9 maddelik Londra Muahedesi imzalandı. (13 Mart 1871). Buna göre; Paris Muahedesindeki Boğazlara ve Karadenize ait hükümler kaldırıldı. Boğazların harb gemilerine kapalılığı teyid edildi. Ancak sulh zamanında, Sultanın, dost ve müttefik gemilerine Boğazları açabileceği kabul olundu. Ticaret gemilerinin eskisi gibi serbest geçişi devam edecekti. Bundan başka Tuna komisyonu ve seyrüsefer için maddeler vardı. 5 — XX. Yüzyıl başlarında, Çarlık Rusyası, Osmanlı devleti hakkında öteden beri beslediği enlileri gerçekleştirmek için Balkan devletlerini, Devlet-i Aliya üzerine saldırmaya teşvik etmek yolunu tutmuştu. Bu uğurdaki çalışmaları az sonra semeresini verdi. Osmanlıların Balkan yarımadası üzerindeki topraklarının taksimi esası üzerine, Bulgaristan'la Sırbistan arasında, İmparatorluğa karşı imzalanan tecavüz antlaşması (Mart 1912) sına sonradan Yunanlılar da iştirak etti. Daha sonra bu üç devlet arasında askerî bir ittifak sağlandı. Karadağ ile Osmanlı devleti arasında Arnavutluk âsileri meselesi yüzünden harb çıkınca, Balkanlı üç devletin hazırlıklarından habersiz, Bâb-ı âli onların bu

meseleden dolayı aldıkları tehditkâr tavırlarına harb ilânı ile cevap verdi (18 Ekim 1912). Osmanlı ordularının pak çabuk mağlûbiyete uğramaları üzerine hükümet değiş mis, Kâmil Paşa sadarete gelmişti. Yeni kabine 3 Kasımda mütareke ve barış görüşmelerine başlamak için büyük devletlere başvurmak zorunda kalmıştı. 3 Aralık 1912 tarihinde Yunanistan'ın katılmadığı bir mütareke imzalandı. Londrada'da sulh için hazırlık müzakerelerine ait konferans başladı. Fakat, İstanbulda vukua gelen Bab-ı âli baskını ile Kâmil Paşa hükümeti devrilmiş, yerine Mahmud Paşa kabinesi do-layısıyla İttihat ve Terakki Partisi iktidara gelmişti. Yeni hükümet. Bulgarların aşırı isteklerine bilhassa Edirne'nin ve a<daların terkine razı olmayınca, harb yeniden başladı. (3 Şubat 1913). Bu savaşta Edirne, Yanya, İşkodra, kale ve şehirleri Bulgarlar, Yunanlılar, Karadağılar tarafından ele geçirilince, Londra konferansındaki, büyük devletlerin temsilcilerinin, görüşmeler sonunda hazırladıkları barış antlaşmaları esasları, Osmanlılar ve Balkan devletleri tarafından kabul edilerek im/aiyanmıştır. (30 Mayıs 1913). Dokuz maddelik olan bu muahedeye göre; Osmanlı devleti ile Bulgaristan arasında sınır olarak Midye - Enez hattı kabul edilmekte; Selanik, Gün.-y Makedonya, Girit Yunanistan'a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a; Trakya. Edirne, Dede - Ağaç Bulgaristan'a; Silistre ds, bütün bu olaylarda tarafsız kalan Romanya'ya verilmektedir. Böylece Birinci Balkan Harbi bitmişti. Londra Mukaddematı Sulhiye Muahedesi ismi verilen bu antlaşmanın ömrü tatbik edilemeyecek kadar kısa olmuş, Balkan devletleri arasında başlayan ikinci Balkan Harbi vaziyeti değiştirmiştirM.Sertoğlu.

LOTRA Londra çuhasına verilen isim olup bir adı da Uskumru idiM.Sertoğlu.

LÜLE Bir su ölçөгüdür. 30 dirham (96.21 gr.) ağırlığında kurşundan yapılmış bir yuvarlağın girebileceği delikten akan 5 zira (3.50 metre) yükseklik basıncına sahip su miktarına verilen isimdir. Bunun dörtte birine Masura veya Kamış, onun da dörtte birine Çuvaldız denirdiM.Sertoğlu.

MAAŞ SERGİSİ (Bak. Sergi)M.Sertoğlu.

MÂBEYN Sarayda, harem dairesiyle dış daireler arasında bulunan kısım. Hükümdarlar gündüzleri saraydan çıkmıyacak olurlarsa burada vakit geçirirler ve yemeklerini burada yerlerdi. II. Mahmuri'-un son zamanlarından itibaren sarayın dışarısı ile her cins muhaberat ve münasebatını mâbeyn dairesi temin ve idare ederdi. Bunu takliden eski Osmanlı ricalinin konaklarında harem ve selâmlık kısımları arasında bir mâbeyn odası vardırM.Sertoğlu.

MÂBEYN BAŞKÂTİBİ (Bak. Mâ-beynci)M.Sertoğlu.

MÂBEYNÇİ Enderun ağalarından Silâhtar, Çuhadar, Rikâhtar, Tülbent ve Peşkir gulâmı ile Başmüezzîn, Sır kâtibi, Başçuhadar, Sarıkçıbaşı, Kahvecibaşı, Tüfekçibaşı, Mâbeyn dairesinde hizmet ettikleri için kendilerine bu isim verilmiştir. H. Mahmud'un son zamanlarında ihdas olunan Mâbeyn Başkâtipliği hükümdarların sadrîâzamlarla yazılı muhaberelelerini idare etmiş, 'diğer Mâbeyncilerin adı zamanla değişerek Başmâbeynci, ikinci mâ-beynci ilh... unvanlarını almışlar ve bu hal sonuna kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

MÂBEYNÇİ AĞALAR ODASI (Bak. Abdest edası)M.Sertoğlu.

MÂBEYN ERKÂNI Mâbeyn dairesinde hizmet edenlere verilen isim. (Bak. Mâbeynci)M.Sertoğlu.

MADALYA Bir fedakârlık, bir muvaffakiyet veya yararlık karşılığında devletin tebaasına verdiği altın, gümüş, nikel, bakır gibi madenlerden yapılmış mükâr fat ve şeref alâmeti. Osmanlı devletinde ilk madalya 1730 yılında ihdas edilen al tın Ferahî madalyasıdır. Baştan itibaren Cumhuriyet devrine kadar şu madalyalar ihdas olunmuştur: 1 — 1730 yılından Ferahî madalyası. 2 — 1754 yılında Sikke-i cedid madal yası. 3 — 1801 yılında Vak'a-i Mısrîye madalyası. 4 — 1824 yılında Hilâl-i Osmanî madal yası. 5 — 1831 yılında İşkodra madalyası. 6 — 1833 yılında Hünkâr İskeleyi madalyası. 7 — 1839 yılında Atîk iftihar madal yası. 8 — 1840 yılında Altın iftihar madal yası. 9 — 1840 yılında Gümüş Akkâ madal yası. 10 — 1844 yılında gümüş ve altın Tas-hih-i ayar madalyası. 11 — 1846 yılında altın ve gümüş Kür distan madalyası. 12 — 1846 yılında altın ve gümüş Ye men madalyası. 13 — 1848 yılında altın, gümüş ve ba kır Ayasofya tamiri madalyası. 14 — 1849 yılında altın ve gümüş Bos na madalyası. 15

— 1850 yılında Tunç ve Tanzimat-ı Hayriye madalyası. Aynı yıl, para darlığı dolayısıyla herkesin elinde mevcut nişan ve madalyalar toplanarak darphaneye verilmiştir. (Nisan). 16 — 1853 yılında altın ve gümüş if tihar madalyası. 17 - - 1853 yılında tunç Sinop madal yası. 18 — 1854 yılında altın ve gümüş san caklı Silistre madalyası. 19 — 1854 yılında altın ve gümüş Si listre madalyası. 20 — 1854 yılında gümüş Kırım madalyası. 21 — 1854 yılında tunç İttifak madal yası. 22 — 1854 yılında tunç Bahr-i siyah ve Tuna madalyası. 23 — 1854 yılında altın Sivastopol madalyası. 24 — 1854 yılında altın ve gümüş Kars madalyası. 25 — 1858 yılında altın ve gümüş Ni- şan-ı İftihar madalyası. 26 — 1859 yılında gümüş Tahlisiye madalyası. 27 — 1859 yılında altın ve gümüş Tahsin-i hüner madalyası. 28 -- 1860 yılında gümüş Zaptiye ça vuşları madalyası. 29 — 1862 yılında gümüş Karadağ madalyası. 30 — 1862 yılında altın, gümüş ve ba kır Sergi-i umumi madalyası. 31 — 1863 yılında gümüş Endaht madalyası. 32 — 1865 yılında gümüş Kolera madalyası. 33 — 1868 yılında Atık Girid madal yası. 34 — 1877 yılında gümüş Pilevne madalyası. 35 — 1877 yılında gümüş Bosna muha rebe madalyası. 36 — 1878 yılında altın Atık İmtiyaz madalyası. 37 — 1882 yılında altın ve gümüş Cedid büyük imtiyaz madalyası. 38 — 1884 yılında altın ve gümüş ifti har madalyası. 39 — 1889 yılında altın ve gümüş Ce dit Girit madalyası. 40 — 1889 yılında altın, gümüş ve ba kır Alman Mülakat madalyası. 41 — 1890 yılında altın ve gümüş Li yakat madalyası. 42 — 1892 yılında altın ve gümüş Ce did Yemen madalyası. 43 — 1894 yılında altın, gümüş ve ba kır Hareket-i arz madalyası. 44 — 1895 yılında gümüş Anadolu iane madalyası. 45 — 1896 yılında, altın ve gümüş ve aliminyum Tesisat-ı Askeriye İane madal yası. 46 — 1896 yılında gümüş Yunan mu harebe madalyası. 47 — 1897 yılında yaldızlı gümüş, gü müş, bakirli nikel Evlâd-i Şüheda ve Ma- lûlin ians madalyası. 48 — 1899 yılında altın ve gümüş maa rif madalyası. 49 — 1900 yılında altın, gümüş ve ba- kırh nikel Hamidiye Hicaz Demiryolu madalyası. 50 -- 1904 yılında altın, gümüş ve ba kır Hamidiye Hicaz Demiryolu madalyası. 51 — 1904 yılında altın yaldızlı gümüş, gümüş ve bakır Harir müsabakası madat yası. 52 — 1908 yılında gümüş Kanun-i Esa si hatırası rozet madalyası. 53 — 1911 yılında Hamidiye Kruvazörü madalyası. 54 — 1911 yılında sltın, gümüş ve tunç Kahire Seyahat-i Havaiyesi madalyası. 55 — 1912 yılında fevkalâde altın, al tın, gümüş, nikel ve tunç Donanma

iane madalyası. 56 — 1912 yılında altın, gümüş ve tunç Hilâl-i Ahmer madalyası. 57 — 1912 yılında altın, gümüş ve tunç İane-i Harbiye madalyası. 58 — 1912 yılında altın ve gümüş Tay yare madalyası. 59 — 1914 yılında tunç Harp madalyası. İstiklâl savaşının kazanılmasından sonra bu savaşa fiilen iştirak eden veya cephe gerisincê çalışanlara mahsus olmak üzere altın istiklâl madalyası ihdas edilmiş, bunun üzerine imparatorluk devrinden kalma bütün nişan ve madalyalar ilga olunmuşlardırM.Sertoğlu.

MADEN KALEMİ Eski maliye kalemlerinden biri olup altı vazifesi vardı: 1 — Eflâk ve Boğdan vergi hesapları. 2 — Bohemyalı göçebelerin vergi he saplan. 3 — Altın ve gümüş madenleri hesap ları. 4 — Tütün ziraatı üzerine konan vergi hesapları. 5 — Tütünden alınan transit vergi he sapları. 6 — İstanbul ve başlıca Rumeli vilâ yetlerinin gümrük vergisi hesaplan. Maden kalemi XVII. Yüzyıl ortalanna kadar Salyâne kalemi ile bir iken sonra ayrılmıştır. Salyana kalemi, Kırım hanlarına ve han ailelerine verilen yıllık maaş hesapları ile Ocaklık olarak verilen yıllık maaşlara, varidatı devlet tarafından alınarak valilerine yıllık maaş verilen Bağdad, Mısır, Yemen, Habeş, Basra, Lehsa, Cezayir, Trablusgarb, Tunus eyaletlerinin ve bunlara bağlı sancakların sal-yâne. yani yıllık maaş hesaplarına bakardı. Bu iki kalem bir arada iken Maden maa Salyâne kalemi diye anılırdıM.Sertoğlu.

MADYÂN-I HASSA (Bak. Yundci-yan)M.Sertoğlu.

MAĞRİB Afrikanın batı tarafına, Cezayir. Tunus ve Fas bölgelerine verilen umumi isimM.Sertoğlu.

MAĞRİB OCAKLARI (Bak. Ceza yır-i garb, Trablusgarb, Tunus)M.Sertoğlu.

MAHLAS Bir insanın kendi öz isnr'n-den başka kabul ettiği diğeri bir isim. Bazan öz isimle birlikte bazan da yalnız başına kullanılırdı. Eski şairlerin ve divan kâtiplerinin hemen hepsinin mahlası vardıM.Sertoğlu.

MAHLÛL İnhilâl eden (Dağılan) her-hangi bir devlet hizmetine verilen isim. En fazla münhal bulunan tımar ve zeamet nevinden dirlikler hakkında kullanılırdı. Bu nev'e ait mahlûller ise altı çeşit idi. 1 — Mahlûl-i sırf: Bir dirliğin sahibi öldüğü veya herhangi Lir sebep dolayısıy- le dirliğinden feragat ettiği takdirde hasıl olan mahlûldur.

Başkasına verilir. 2 — Mahlûl-i gay-r sırf; Dirlik sahibi nin adam öldürmesi, diğer ağır bir suç ip lemesi, dirlik karşılığında ifası icap ealen vazifeyi yapmaması, esir düşmesi, çıldır ması, ortadan kaybolması hallerinde dir liğin mahlûl olmasıdır. Bu halde başkası na tevcih olunursa da eski sahibi işlediği suç yüzünden zarar görenlerle anlaştığı V'> onları dâvalarından vazgeçirdiği, vazi fesini ifasına şer'an veya örfen mazeret sayılan bir halin mevcudiyetini ispat et tiği veya devlete tazminat verdiği, esir ken kurtulup avdet ettiği, çıldırmış iken şifa bulup dönüp geldiği ve kayboluşunun mâkul sebeplerini izah ettiği takdirde dir lik tekrar ona verilir ve bu muameleye mukarrer denirdi. 3 — Mahlûl-i defter: Mahlûl olarak bir tımar tevcih edildiği zaman yeni sahi- bina ancak kılıç kısmı verild ği için hisse şeklinde eski sahibinin aldığı terakkiler mahlûl olur, yahut da bir kimseye yeni den daha üstün başka bir tımar tevcih o- lunduğu zaman eski tımarı kılıcı ile b'r- likte mahlûl kahısa bunlara Mahlûl i def ter denirdi. (Bak. Tahrir, Hisse, Terak ki, Kılıç). 4 — Mahlûl-i icmal: İcmal defterin den olandan ziyade fiilen fazla olarak zu hur eden ve kimseye verilmemiş olan dir likler Bunlann ancak kılıç kısmı başka sına yeniden verilir, hisseleri baki kalıp icabında terakki olarak kullanılır Yahut, icmalde mahlûl kılıç bulunmayıp feragat- tan veya yanlış tevziden veya yanlış he saptan dolayı mahlûl hisse bulunur. Ge rek kılıç ve gerekse hisse bu şekilde ic mal defterinden fiilen ziyade olursa htpsi mahlûl-i icmaldir. (Bak. Tahrir, Hisse, Terakki, Kılıç). 5 — Mahlûl-i mufassal: Mufassal def terinde, icmal defterine nazaran fazla ola rak mevcut kılıç hisse veya hasıllara ve- riien isim. (Bak. Tahrir, Hisse, Hasıl, Kılıç). 6 — Bütün hariç ez defterler malılûl addolunur. (Bak. Hariç ez defter). Mahlûl-i sırf olan dirliklerin, eğer varsa dirlik sahibinin evlâdına tevcihi kanundu. Yalnız bu tevcihte kılıç verilir, hisseler düşerdi. Erkek evlât iki ise kılıç bölünmez ve ikisine müşterek tevcih olunur, hisseler ise yeniden kılıç itibar olunmazdı. Zira, kılıçların yekûnu bütün imparatorlukta belli ve değişmez sayıda idi. Nitekim, bir kimsede iki kılıç tımarın cem'i de asla caiz değildiM.Sertoğlu.

MAHMEL-İ ŞERİF Surre alayında surreyi taşıyan devenin yüküne verilen isim. (Bak. Surre)M.Sertoğlu.

MAHMUDİYE 1833 yılında, II. Mah-mud tarafından İstanbul'da bastırılan 22 ayar ve bir buçuk dirhem ağırlığındaki altın para M.Sertoğlu.

MAHREÇ MEVALİSİ İzmir, Selanik, Yenişehir feneri, Hanya, Kudüs-i şerif, Halep, Trabzon, Sofya, Üsküdar ve Havass-ı refia kadılarına verilen isim. Bunlara Bi-lâd-ı aşere mevâlisini denirdi. Dereceleri Devriyye mevâlisinden büyük, Bilâd-ı hamse mevalisinden küçüktü. (Bak. Kadı) M.Sertoğlu.

MAHREÇ MEVLEVİYETİ PAYESİ Mahreç maval.'liğinin fiilen vazife olarak değil, bir rütbe şeklinde tevcihi, bu payeyi alanlara ekseriya bir yıl sonra Mahreç kadılıklarından birisi tevcih olunurdu. Bir adı da Bilâd-ı aşere payesi idi. (Bak. Mahreç mevâlisi, Paye) M.Sertoğlu.

MAHZAR Resmî olmayan mazbata. Halk tarafından hazırlanıp imzalanarak veya mühürlenerek herhangi bir dilek veya şikâyeti bildirmek için devlet merkezine gönderilen kâğıt M.Sertoğlu.

MAHZEN-İ ÇÖP Tersanedeki kereste embarı olup Kurşunlu mahzenin yanındaydı. (Bak. Kurşunlu mahzen). Bunun bir emini, bir kâtabi bulunur ve tersane ihtiyacı için gelen kereste ile, imalât için çıkan kerestenin hesabı bunlar tarafından tutulurdu M.Sertoğlu.

MAHZEN-İ SÜRÜP (Bak. Kurşunlu mahzen) M.Sertoğlu.

MAKSURE Camilerde etrafı alçak tahta parmaklıklarla ayrılmış olan yerbr. İslâm mabedlerinde maksure ilk öncü ikinci İslâm halifesi Hazreti Cm3r'e (RA); karşı ika olunan suikasttan sonra üçüncü halife Hazreti Osman (R.A.) tarafından halifelere mahsus ve etrafı aşılmaz yüksek parmaklıklı olmak üzere mescid-i saadette ihdas olunmuş, zamanla parmaklıklar alçalmış, hükümdarlar için mahfil adlı kapısı dahi ayrı yerler yapılmış, maksureler bir süs haline inkılâp etmişlerdir M.Sertoğlu.

MAKTU'ALI Devlete senede maktu vergi veren eyaletler. Bunlar ekseriya mümtaz eyaletlerdi. (Bak. Eyalât-ı müm-taze) M.Sertoğlu.

MALİKÂNE Bir kimseye varidatından hayatı boyunca istifade etmek, lâkin satmamak ve miras bırakmamak şartıyla verilen arazi. Malikânanın tasarrufu o şahsa, rakabesi ise devlete ait idi. (Bak. Bervec-i malikâns) M.Sertoğlu.

MALİKÂNE DİVANI Osmanlı imparatorluğunda ve yalnız Anadolunun muayyen mıntıklarında mevcut bulunan bir toprak tasarrufu sistemi. Osmanlı devletinde mîrî arazi sistemi esas olduğu halde bu tarz bir istisna teşkil etmekteydi. Bu sistemde, arazinin rakabesi, yani sırf mülkiyeti şahısların, tasarrufu ise devletin idi. Devlet, bu tasarrufu istediği kimseye verirdi. Bu veriş ise, has, zeamet, veya tımar şeklinde olurdu. Bu arazide ziraatla meşgul köylü, iki öşür verirdi. Öşürün birini toprağın rakabesine sahip-olan alırdı. Bu öşüre malikâne hakkı veya kısaca malikâne denirdi. Öbür öşür ise, tasarruf sahibi olan kimseye aitti. Buna ise divan hakkı veya divanî adı verilirdi. Malikâne hakkı olan yalnız bu öşürü almakla iktifa eder ve toprağın başka hiç bir şeyine karışmazdı. Bu hak, miras olarak intikal eder, alınıp satılabilirdi. Divanî sahibi ise, diğer dirlik sahiplerinin arazi üzerindeki bütün haklarına malikti. (Bak. Tımar). Köylü, divanî hisseye sahip olana, yani sahib-i arza karşı mesuldü. Böyle topraklarda ziraat yapanlar iki kere öşür verir, yani onda bir yerine b«ş-te bir vermekle mükellef bulunurdu. Malikâne hissesinin herhangi bir dinî veya içtimaî tesis için vakıf edildiği de olurdu. Malikâne hissesine sahip olana, divanî hisse tasarrufunun tevcihi kanun değildi. .Yani hem rakabe ve hem de tasarruf hakkının bir şahısta toplanmasına meydan verilmezdi. Zira bu, devletin mirî toprak siyasetine aykırı idi. Malikâne -Divanî sistemi Osmanlı menşeli olmayıp Anadoluda bu usulün tatbik edildiği mm-takalarda daha evvel mevcut bulunmuş olan devletlerden intikal etmiştir. Bu sistem, Orta Anadoludan başlayıp doğuya doğru ilerleyen ve sonra Karadeniz sahillerini yaladıktan sonra güneye dönen ve güney doğu Anadolu'ya doğru uzanan geniş bir şerit halindeki bölgelerde mevcuttu. Kanunî zamanında yeni yapılan arazi tahrirleriyle bir kısmı ilga olunup miktarı böylece azaltılmış ve bir kısmı ise yeniden kayıt ve şartlara bağlanıp tem-<dit olunmuştu. Buna rağmen bu sistem imparatorluğun sonuna kadar devam etti. Cumhuriyet devrinde mîrî toprakta çalışan köylü toprağın sahibi olduysa da ma-likâna - divanî sisteminin tatbik edildiği yerlerde malikâne sahipleri toprağın ra-kabesinin sahipleri olarak ortaya çıktıklarından köylü buralarda toprak sahibi olamayıp yarıcı, yani bir nevi toprak amelesi halinde kaldıM.Sertoğlu.

MALİKÂNE HALİFESİ Osmanlı ma üyesinde başmuhasebeye bağlı olan üç halifelikten biri. Vazifesi, mîrî araziden kaydı hayat, şartıyla

iltizama verilen malikânelerin kontrolü ve hesaplarının tutulmasıydı. (Bak. Bervec-i malikâne)M.Sertoğlu.

MALİYE HAZİNESİ Devlet hazinesi- sını diğer adı. (Bak. Hazine, Dış hazine)M.Sertoğlu.

MALİYE NEZARETİ Başdefterdarlıkla diğer bütün defterdarlıklar birleştirilerek 1838 de teşkil olunan maliye bakanlığının o zamanki adı. Aynı zamanda defterdar tâbiri de terk olunup bu idarenin başına geçenlere Maliye nazırı denmiş ve bu tâbirler cumhuriyete kadar devam etmiştir. (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

MALİYE TARİHÇİSİ Tarihçi kaleminin şefine verilen isim olup kendisi hâce-gândan idi. (Bak. Tarihçi kalemi, Hâce-gân)M.Sertoğlu.

MALÛMİYE (Bak. Surre)M.Sertoğlu.

MANCINIK Eskiden kullanılan bir cins harb aleti. Kelimenin aslı arapça olup Latinler onlardan alarak Manganium şeklinde telâffuz etmişlerdir. Top icad edilmezden evvel kale duvarlarını dövmek için ağır taş ve güllerle bununla atılırdı. Tahtadan yapılmış yaylı ve kuvvetli bir aletti. Altında tekerlekleri bulunur ve bunlar vasıtasıyla çekilerek istenilen yere götürülürdüM.Sertoğlu.

MANDACI (Bak. Liman Reisi)M.Sertoğlu.

MANDE Kapıkulu askerinden olup ihtiyarlık, hastalık veya sakatlık gibi sebepler dolayısıyla sefere gitmeyip İstanbul'da kalan kimseler. Bunların adedi Kanunî devrinde altmış, yetmiş iken, bir asır sonra bin kişiye çıkmıştı. Sayıları bu şekilde artınca bunlar da sefere getirilir olmuşlardı. Yalnız fiilen' muharebeye iştirak etmez, çadır ve ağırlık muhafazası hizmetinde kullanılırlardı. Tecrübeî askerler olduklarından icabında reylerine de başvurulurduM.Sertoğlu.

MANDELER AĞASI İstanbul'da kalan Mande'lerin zapt ve rabtından mesul olan kimse. Kendisi aynı zamanda Kapıkulu askeri tamamen sefere gidince İstanbul'da onlara vekâlet ederdi. (Bak. Mande)M.Sertoğlu.

MANGIR Akçenin dörtte biri kıymetinde ki bakır sikke. (Bak. Akçe)M.Sertoğlu.

MANİSA (Bak. Saruhan)M.Sertoğlu.

MANSIB Mevki, memuriyet. (Bak. Paye)M.Sertoğlu.

MANSIB AKÇESÎ (Bak. Münakkaş akçesi)M.Sertoğlu.

MANSUR Düdüksüz ağız sazı olan ney'in çeşitlerinden biri. Ney kıtsadan uzuna ve inceden kalına doğru < olmak üzere Şu isimleri alırdı: Kız neyi, nısfıyye, ney, davud. mansur, şahM.Sertoğlu.

MANSURE HAZİNESİ Yeniçeri Ocağının ilgasından sonra devlet teşkilâtında da süratle ıslahat yapan II. Mahmud tarafından 1826 yılında ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere teşkil olunan hazine. Bundan başka hazine-i âmire adıyla Maliyeye ve darphane hazinesi adıyla de darphaneye ait ayrı birer hazine kurulmuştur. Bunların hepsi 1838 de birleştirilerek maliye nezareti teşkil olunmuşturM.Sertoğlu.

MARAŞ Güney An a doludaki Ahır -dağı kitlesinin güney eteklerinde, aynı ismi taşıyan ovanın kuzey ucunda, bir şehrin ve bu şehrin merkezi olduğu Osmanlı eyaletinin ismidir. Maraş şehri pek çok yolların düğüm noktasında olduğundan eski devirlerden beri büyük bir önem kazanmıştır. Osmanlıların, XIV. Yüzyılın ilk yarısından beri Dulkadır - oğullarının hâkim olduğu, bu bölgeye karşı ilk hareketleri Yıldırım Bayazıd devrinde olmuştur. Elbistan dahil olmak üzere bazı yerleri Osmanlı egemenliğini tanıdı. Fakat bu hal muvakkat oldu. Mısır ve Osmanlı devletleri arasındaki bu bölgede, her iki dev-tin nüfuzlarının çarpıştığı yer olmakta de vam ettiği müddetçe, Dulkadır emareti baki kaldı. Ancak, Yavuz Sultan Selim'-in, Çaldıran dönüşünde, Hadım Sinan Pa-şa ve Dulkadırlı Şehsuvaroğlu Ali Beğ'i buraların fethine memur etmesinden ve bu zatların Maraş ve bölgesini kat'î olarak Osmanlı hâkimiyetine almasından sonradır ki emaretin siyasi hayatı son buldu. (Haziran 1515). Para ve hutbe Osmanlı padişahı adına olmak üzere idaresi gehsuvar - oğlu Ah' Beğ'e verildi. Kanuni Süleyman devrinde, Ferhad Paşa'nın iftiraları neticesinde, Ali Beğ *e bütün ailesi yok edilince bu bölgede Maraş eyaleti teşkil edildi. (1522). Bir ismi de Eyalet-i Zul'Kadriye. olan bu yeni beğlerbeğilik, merkez Maraş olmak üzere; Malatya, Ayıntab, Sumeysat ve Kars-ı Zul'Kadriye (Kadirli) ile beraber beş sancaktan mürekkepti. Zeamet ve tımar erbabı iki bin rekiz yüz altmış dokuz kılıç olup, Cebelileriyle birlikte altı bin beş yüz kişilik bir askerî kuvvet teşkil ederlerdi. Maraş eyaleti, XIX. Yüzyılın ilk yarısında, Kavalah Mehmed Ali

Paşanın Mısır valiliğindeki, Osmanlı - Mısır mücadelesinde, Nizib mağlûbiyetinden sonra, kısmen İbrahim Paşa ordularının istilâsına uğradı. (1839). Mısır valisinin oğlu ve ordularının kumandanı olan İbrahim Paşa, bir buçuk seneden fazla Maraş şehrinde oturdu. Bölge ve şehir sonra tekrar Osmanlı hâkimiyetine girdi. (1840). Bu olaylardan sonra Maraş'ın kaza haline getirildiği, bilâhare sancak olarak Haleb eyaletine bağlandığı, daha sonra vilâyet olduğu ve nihayet yine Haleb'e ait sancak yapıldığı görülür. Birinci Dünya Savaşında Haleb eyaletinin sancağı bulunuyordu. Maraş ve havalisinde cereyan eden mühim hâdiselerden biri de, XIX. Yüzyıl sonlarında Zeytun (şimdiki Süleymanh) da üstlenmiş bulunan ermenilerin taarruzuna uğramasıdır. (1894 - 95). Bu isyan hareketi ancak Birinci Dünya Savaşı yıllarında bastırılabilmiştir. (1915). Osmanlı imparatorluğu dağılırken Maraş ve bölgesi, önce İngilizlerin sonra da Fransızların işgaline uğradıysa da netice de Türk hâkimiyetinde kaldı M.Sertoğlu.

MARDİN Güney - doğu Anadolu'da yukarı Elcezire (Mezopotamia) nin Diyar-bekir bölgesi güneyindeki Mazıdağı'nın alt eşliğinde bir şehir ve kale. Mardinin. muhtelif istikametlere giden yollar üzerindeki düğüm noktasında bulunması ona bir takım üstünlükler sağlamıştır. Ayrıca, bin metreden fazla yüksekliği olan bir sırtta bulunuşu ve biraz daha yukardaki kalesiyle çok kuvvetli bir müdafaa durumuna mâlikti. Yüz sene evveline kadar Mardin ele geçirilmesi mümkün olmayan bir kale telâkki edilirdi. Maamafih erişil-meşindeki bu güçlük ticarî yönden ehemmiyetli derecede zararına olmuştur. Osmanlılar ilk olarak Yavuz Selim zamanında bu taraflara geldiklerinde Mardin ve civan İranlı'ların (Safevî) e-linde bulunuyordu. Şah İsmail'e karşı kazanılan Çaldıran savaşını (1514) müteakip Diyarbekir ve Mardin şehirleri Osmanlılar tarafından alındıysa da, Mardin kalesi Çaldıranda ölen İranlı Ustaclu Muhammedin kardeşi Karahan'm elinde kaldı Müteakip yıllarda, Karahan'm Mardin civarındaki Kargan - Dede mevkiinde mağlûben telef edilmesine ve bütün Elcezirede İran hâkimiyetine son verilmesine (1516) rağmen, Mardin kalesi hâlâ Karahan'm kardeşi Süleyman Han'ın elindeydi. Osmanlılardan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın getirdiği takviye kuvvetleriyle, ancak bir sene sonra, kaleyi de ele geçirmek mümkün oldu. Mardin'in sancak haline getirilip Diyarbekir eyaletine bağlanması, Kanunî Süleyman'ın İrakeyn

seferi esnasında olmuştur. (1533 -1535). Bazı kayıtlara göre sancağın 30 zeameti ve 465 tımarı vardı. Seferde orduya 1060 cebeli temin ederdi. Mardin sancağının XVIII. Yüzyılda Bağdad eyaletine bağlandığı ve oradan gönderilen Voyvoda ve mütesellimlerle idare edildiği görülür. XIX. Yüzyılda padişah II. Mahmud'utı ıslahatı yukarı Elcezirede hiç de iyi karşılanmadı. Mardin'de, 1832 yıllarında, ayaklanmalar neticesinde idare kurt beğ-lerinin eline geçti. Eski sadrîâzamlardan Mehmed Reşid Paşa, Sivas valiliğine getirilerek bunların üzerine gönderildi. Paşa, doğudaki isyanı bastırmakta bir hayli başarı gösterdi ve âsi Mardin'i de muhasara etti. Neticede vaziyete hâkim olunarak asayiş iade edildi. Fakat M. Reşid Paşa'-nın vefatı (1836 - 7) pek kısa süren sükûn devrine son verdi, yine karışıklıklar başladı. Mısır valisi Kavalah Mehmed Ali Paşa'nın orduları, Suriye istilâsından sonra. Nizib zaferini de kazanınca, Mardin ve yöresinde karışıklık son haddine geldi. Meselenin halli önce Diyarbskir, sonra da Musul valisine verildi. Abdül-aziz devrindeki 1287 (1870) Vilâyetler Kanunu Mardin'i yine bir sancak olarak Di-yarbakir'e bağlamıştır. İmparatorluğun sonuna kadar bu vaziyeti muhafaza etmiştirM.Sertoğlu.

MARİNAR (Bak. Gabyar)M.Sertoğlu.

MARİYE Kadın esirlerin bir nevi. (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

MARTEN TOPU Eskiden kullanılan büyük toplardan biri. Çapı kafi olarak belli değilse de, Badaloşka ile Ejderde-hen arası olduğu bilinmektedir. (Bak. Top)M.Sertoğlu.

MARTOLOS Balkan yarım - adasında, XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar faaliyette bulunan, genel olarak Hıristi-yanlardan meydana gelen, bir Osmanlı askerî teşkilâtının ismidir. Osmanlı kaynaklarında; Martoloz, Martolos, Martilos şeklinde ve batı eserlerinde de Martoloz, Martalocs olarak kaydedilen bu kelimenin aslının Yunancadan geldiği kabul edilmektedir. Sulh zamanında bile, hudut boylarındaki Martolos'lann, macera ve çapul hevesinden mütevellit akınları dolayısıyla, Balkan, Çek ve Leh dillerine bu kelime her şeyden önce haydut, çapulcu anlamında geçmiştir. Martolos'lar Menşe'de muaf ve müselleme reayadan ayrı, müstakil bir teşkilâtı. Osmanlılar zamanla, bu teşkilâtı, askerî ve müselleme reâyâmnda

ilhakı yolu ile tevsi etmişlerdir. Kara Martolos, Ulû-feli Martolos, Müsellem Martolos gibi grupları ihtiva eden ve yalnız Hıristiyanlardan mürekkep olan bu teşkilâta zamanla müslüman unsurların da nüfuz ettiği anlaşılmaktadır. Çok ileri giden taşkınlıklarından ötürü Martolos'ların teşkilâtı, IH. Ahmed'in 1721 tarihli fermanı ile, lağvedilmişti. Sonradan, lüzum hissedilmiş olmalı ki, yine kurulmuştur. Teşkilâtın, daha mahdut bir şekilde de olsa, XIX. Yüzyıla kadar devam ettiği görülmektedir. Martolos'larm, Osmanlı devletinin ilk zamanlarında casus ve haberci olarak kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Sonradan, herhalde yeniden yapılan bir teşkilâta göre, daha başka vazifeler de görülmektedirler. Fatih devrindeki akıncı gibi kullanılmalarını müteakip, bilhassa, Adriya, Bosna ve Macaristan sınır ve palangalarında, tamamen Hıristiyanlardan ibaret askerî bir teşkilât olarak kendilerini gösterirler. Martolos'larm hudutdaki-lerden başka; Tuna nehri boyu kalelerinde ve bu nehrin gemilerinde hizmet edenleri, Kümelinin iç bölgelerinde; muhafız yahut jandarma hizmeti görenleri, derbent muhafaza edenleri, madenlerde muhafızlık yapanları, Sofya'da mühimmat ve zahire nakliyatını koruyanları, Makedonya ve Yunanistan'da asayiş korumakla mükellef olanları vardıM.Sertoğlu.

MARYOL Vardiyanlann emrinde çalışan muhafızlar. (Bak. Vardiyan, Bambul)M.Sertoğlu.

MASAR Hicrî - Kamerî ayların ilk üçü olan Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarına kısaca verilen isim. Kapıkulu askerlerine bu üç ayda verilen ulufeye Masar mevacibi denirdiM.Sertoğlu.

MASRAF-I ŞEHRIYARİ KALEMİ Sarayın Enderun ve Bîrun kısımlarının her türlü masraf ve tâyinlerinin idare edildiği kalem, idare bakımından saraya, muamele bakımından defterdarlığa bağlı idi. Âmiri, masraf-ı şehriyarî kâtibi adi; bir memurdu. Masraf-ı şehriyarî kâtibi, sarayın bî-run kısmına mensup eminlerin, yani Şsh-remini, Matbah emini, Arpa emini ve Darphane eminini saray ihtiyacı için hariçten yaptıkları mubayaaların defterini tutar ve hesaplarına bakardı. Maiyetinde çalışanlara Masraf kâtipleri denirdi. Bundan başka Matbah-ı âmire emininin maiyetinde de masraf kâtipleri adlı memurlar vardı. (Bak. Matbah-ı âmire)M.Sertoğlu.

MASRAF KÂTİPLERİ (Bak. Masraf-1 şehriyarî kalemi, Matbah-1 âmire)M.Sertoğlu.

MASTÇİ Sarayda, Hasodaya mensup olup bu odanın ikinci derecedeki âmirlerinden olan kimse. Mastçi, yoğurtçu de-mak olup padişahların yiyecekleri yoğurdun temini ve muhafazasıyla mükellefti. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

MASTGERÂNI HASSA Saray mutfağına bağlı ve kilercibaşıya tâbi yoğurtçular olup sayıları yirmi beş kadardı. Sarayda yenilecek yoğurt ve içilecek sütte bunlar meşgul olurlardı. Matbah-1 âmire esnafından sayılırlardı. (Bak. Matbah-1 âmire)M.Sertoğlu.

MASURA (Bak. Lüle)M.Sertoğlu.

MATBAH EMİNİ (Bak. Matbah-! âmire)M.Sertoğlu.

MATBAH-I ÂMİRE Saray mutfağına verilen isim. Bu mutfakta her gün bütün saray erkânının, yani Bîrun, Enderun, Harem mensuplarının, Divan-1 hümayun erkânının, Divan günlerinde hazır bulunan Kapıkulu askerinin, din ve millet farkı gözetilmeden divana başvuran davacı ve şahitlerin yiyecekleri pişerdi ki bunların yekûnu dört beş bin kişiyi bulurdu. Bu yüzden neşkilâtı gayet genişti. Saray mutfakları, Orta kapıdan girince, ikinci yerin sağ tarafında bulunurdu. Matbah-1 âmirenin umumi levazım müdürüne matbah-1 âmire emini, onun muavinine matbah kâhyası denirdi. Bundan başka bir büyük masraf kâtibi, bir küçük masraf kâtibi, bir kilerci ile maiyeti, müteaddit usta ve kalfalar bulunurdu. Her gün pişecek yemeklere ait levazımı temin etmek matbah emininin, bunların hesabını tutup pişecek şeylerin cinsini tâyin ise kâhyanın vazifesiydi. Masraf kâtipleri ise mubayaa defterlerini tutarlardı. Eski saray, Galatasarayı, İbrahim Paşa sarayı ve Topkapı sarayının ihtiyacı olan zahire, pazarbaşı adlı memur vasıtasıyla tedarik edilirdi. Bunların mesrafı herhangi bir yerin mukata-asından temin edilirdi. Matbah-1 âmire sekiz kısımdan mürekkep olup her kısımda bir aşçıbaşı vardı. Bunlar, nöbet usulüyle ve birer gün fasıla ile çalışırlardı. Hepsinin maiyetinde altmış aşçı ve iki yüz hizmetkâr bulunurdu. Bütün aşçıların en kıdemlisine Başaşçıbaşı denirdi. Başaşçıbaşı, mutfaklarda her işin icabettiği şekilde cereyan etmesine nezaret ederdi. Sarayda padişahların şahsı için pişen

yemeklere mahsus ayrı bir mutfak vardı ki Kuşhane denirdi. (Bak. Kuşhane matbahı). Burada on iki aşçı ile şercini adı verilen başpişirici mevcuttu. Bundan başka, masraf lan; matbah-ı âmireye, azl ve tâyinleri enderun kilercibaşıma ait olmak üzere sakalar, has fırıncılar, mumcular, helvacılar, simitçiler, sebzeciler, sütçüler, yoğurtçular, tavukçular, kasaplar, bozacılar, buzcular, karalar, kalaycılar ayrı cemaat halinde bulunurlar ve acemioğlanlarından seçilirlerdi. Hepsine birden matbah-ı âmire esnafı denirdi. Bunlar buradaki hizmetlerine mukabil, zamanı gelince Kapıkulu süvari ocaklarına çıkarlardı. Matbah-ı âmirede böylece bütün çalışanların sayısı bin üç yüze varırdı. Matbah-ı âmirenin yıllık umumi masrafı Kanuni zamanında bir yük yüz bin akçe hesabıyla kırk sekiz yük akçe idi. Bu miktar II. Selim devrinde altmış üç yüke çıkmış, III. Murad devrinde ise dört misli artmıştı. Bu, devlet hazinesinden çıkan miktardı. Bunun haricinde her seno Mısır'dan elli bin altınlık, Rumeli ve Anadolu mukatalarından elli yük akçelik havale gelirdi. Eflâk ve Buğdan voyvodalıkları da saray için yılda yirmi bin koyun gönderirlerdiM.Sertoğlu.

MATLABCI Şeyh'ül-İslâm dairesinde bulunup sırası gelen kadılara memuriyetlerini bildirmekle mükellef kimseM.Sertoğlu.

MATRACI Padişahların ve muhtelif devlet ricalinin maiyetinde bulunup vazifeleri sefer zamanlarında veya merasimlerde onların matralarını taşımak olan kimse. Bunlar, aynı zamanda emirleri tebliğe memur olarak da kullanılırlardı. Padişahların maiyetinde bulunanlara matra-ı şehriyârî denirdi ve bunlar kapıcı sınıfından olurdu. Bundan başka, sad-rıâzamlarla vezirlerin yeniçeri ağasının, sekbanbaşının matracıları vardıM.Sertoğlu.

MATRACIBAŞI Sadrıâzamların maiyetindeki matracıların âmiri olan kimse. (Bak. Matracı)M.Sertoğlu.

MATRA-I ŞEHİRİYARÎ (Bak. Matracı)M.Sertoğlu.

MAVÎ ASA Tersane ricalinin, Patrona, Riyale, Liman Reisi gibi ileri gelenlerini merasimlerde kullandıkları mavi renkte asa. (Bak. Tersane ricali)M.Sertoğlu.

MAVİLİ TAKIM Asâkir-i mansureye mensup olan bir kısmı mavi, bir kısmı kırmızı elbise giyerlerdi. Mavi giyenlere Maviij takım denirdi. (Bak. Asâkir-i mansure)M.Sertoğlu.

MAVNA Osmanlı donanmasının çek-diri cinsinden olan gemilerden birisinin adı. (Bak. Çekdiri). Mavnalar umumiyetle Pergende ile Gırab arasında idiler. Yirmi altı çift kürekle hareket edip iki katlı olurlardı. Kadırgadan daha yüksek ve daha geniştiler. Boyları altmış beş zi-ra'di. Her küreğini yedi kişi çekerdi. Bütün mürettebaatiyle birlikte mevcudu altı yüz kadardı. Yirmi dört topu ve otuz topçusu vardı. Mevcudun 364 ü kürekçi, yüz ellisi cenkçi idi. Ayrıca bir reis, dört dümenci, bir odabaşının emrinde kırk kadar yelken kullanan efrad bulunurdu. Mavnalar, kürekten başka bazan bir ve bazan iki lâtin yelkeni ile mücehhezdilerM.Sertoğlu.

MÂYUBE Harbde, alınsn kadın esirlerin bir cinsi. (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

MECİDİ Sultan Abdülmecid zamanında ihdas olunan bir cins nişan. Abdülaziz zamanında Osmanî nişanı ihdas olununcaya kadar en yüksek nişan bu idi. Murassa, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci rütbeleri vardı. Murassa rütbesini ihraz edenler, aynı zamanda yeşil hamail takarlardıM.Sertoğlu.

MECİDİYESultan Abdülmecid zamanında basılan bir cins gümüş para olup bir Osmanlı altının beşte biri kıymetindeydi. Cumhuriyet devrine kadar tedavülde kalmıştır. (Bak. Beşlik)M.Sertoğlu.

MECİDİYE KÖŞKÜ Topkapı sarayında, Üçüncü yerde Hazine ve Kiler koğuşlarının birleştiği kısımda bir kemer altından Dördüncü yere geçiLr. (Bak. Enderun). Dördüncü yere girince sağ aşağıda göze çarpan önemli bir bina vardır ki bu Abdülmecid'in yaptırdığı Mecidiye Köşküdür. Mermer bir set üzerine Marmara'ya ve kısmen Boğaz'a gayet güzel nezareti olan Fransız ampir uslubundaki bu köşkün yerinde evvelce kâisik Türk mimarisi tarzında Çadır ve diğer bir ufak kasır varmış. Mecidiye köşküne, sonradan yapıldığından Yeni köşk de demek-tedir. imparatorluğun son devirlerinde padişahlar, Hırka-i saadet'i ziyarete ve başka sebeplerden ötürü, terkedilmiş olan Topkapı sarayına geldiklerinde burada istirahat ederlerdi, içinde pek kıymetli ve güzel saatlerle,

giriş yerinde ve sağlı sollu yapıldığı devri tasvir eden resimler bulunurM.Sertoğlu.

MECLİS-t VALÂ Meclis-i vâlâyı ah-kâm-ı adliyenin kısa adı. 1837 tarihinde ku-halk ve hükümet arasındaki davalara ba-bakardı. 1861 tarihinde salâhiyetleri gen;ş-letilerek üç daireye ayrılmış ve 1867 yılında ilga olunarak yerine Şûrayı Devlet kurulmuştur. (Bak. Şûrayı Devlet)M.Sertoğlu.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE Müslümanların mukaddes şehirlerinden olup asıl adı Yesrib'dir. Hicretten sonra Medi-net-ün-nebî veya Medine-i resûlullah diye anılmıştır. Daha sonraları Medine-i münevvere dendi. Medine sözü bunlardan kısaltma olup lügat mânası büyük şehirdir. Medins, Mekke'nin 340 kilometre kuzeyinde ve Kızıldeniz'deki iskelesi okın Yenbu'ül-bahr'ın 200 kilometre kuzey doğusunda 35 derece 20 dakika kuzey paralel ve 37 derece 3 dakika doğu meridiyen mevkiinde üç tarafı dağlarla çevrili, güneye doğru uzanan dalgalı ve mümbit bir ovamn kenarındadır. Kırk kadar kulesi ve dört kapısı olan 30 metre yüksekliğinde bir surla çevrilidir. Güney ve batı taraflarında bahçeleri, hurmalıkları, sayfiyeleri vardır. Şehrin ortasında Ravza-ı mutahhara denilen Hazreti Muhammed'in (S.S.) türbesi ve mescidi nebevi bulunup buna Harem-i şerif denir. 165x130 adım ebadında, dört tarafı sütunlarla çevrili ve sütunların üstü revaklıdır. Güney tarafının sütunları on, batı tarafının dört, doğu ve kuzey taraflarının üç sıradır. Güneyinde mermerle ve altın yazılarla süslü Bab üs-selâm adlı bir kapısı vardır. Ravza-i mutahhara güney-doğu köşesinde-dir. Peygamberimizden başka Hazreti Ebubekir ve Hazreti Ömer'in kabirlerini havidir. Medine'nin evleri kârgir ve yüksek, çoğu dört beş katlıdır. Buna karşılık sokakları dardır. Şehir bu yüzlen gölgeli ve sıcağa karşı muhafazalıdır. Suları pek bol olup kışın bu büsbütün çoğalır. Muntazam ve şehrin bütün ihtiyacını karşılayacak su yolları Kanunî tarafından yaptırılmıştır. Medine'nin ne zaman ve kimin tarafından kurulduğu belli değildir. Peygamberimiz, kendilerine nübüvvet ve risâlet geldikten sonra on üç sene Mekke'de o-turmuş; nihayet Kureyş'in zulmüne dayanamayıp Medine'ye hicret buyurmuşlardır. Hicreti müteakip islâmiyet süratle yayılmıştır. Hazreti Muhammed (S.S.) in son on bir yılları Medine'de geçmiş ve burada irtihal eylemişlerdir. Mekke'den Medine'ye iltica eden

Müslümanlara Muhacirin, Medine'de bulunup onlara maddi ve mânevi güçleriyle yardım edenlere ise Ensar denirdi. Mekke ile birlikte ikisi Haremeyn diye anılan Medine şehri, üç islâm halifesi, yani Ebubekir, Ömer ve Osman zamanlarında Müslüman devletinin merkezi olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi üzerine Mekke ile birlikte Osmanlı idaresine geçmiş ve halife unvanını alan Osmanlı padişahları aynı zamanda Hâdim-ül Haremeyn diye anılır olmuşlar.-dır. Birinci Cihan Harbinden sonra Medine Türk hâkimiyetinden çıkmıştır. (Bak. Mekke-i Mükerreme)M.Sertoğlu.

MEDRE Osmanlılar devrinde Kümelide kullanılan şıra ve şarap gibi sulu şeylere ait bir ölçek olup mikdarı kullanıldı ğı yere göre deĝışirdi. Bu mikdar tam mânasiyle belli olmamakla beraber on dört, on beş okka arasında idiM.Sertoğlu.

MEDRESE islâm ve Osmanlı memleketlerindeki tahsil müesseselerinin adı. Kelime mânası ders okunan yerdir. Osmanlı medreseleri, Osmanlı devletinin kuruluşıyla birlikte tesis olunmuşlar.-dır. Bunlar, camilerin yanında ve ekseriya camilerle birlikte inşa olunurlardı. Talebe, medreselerde yatar kalkar, imaretlerde yer ve camilerde ders okurdu. Sonraları medreselere de dersaneler ilâve edilmiştir. Osmanlılarda medrese sistemi İstanbu'un fethinden sonra kurulan Fatih külliyesi ile kemalini bulmuş ve Kanunî zamanında son şeklini almıştır. (Bak. Fatih medreseleri). Medreselerin verdikleri tahsile göre dereceleri şöyle idi: İptida-i hâriç, hareket-i hâriç, iptida-i dâhil, hare-ket-i dâhil, musıla-ı sahn ve musıla-ı Süleymaniye, sahn-ı seman ve sahn-ı Süleymaniye, dar ül-hadîs. İptida-i hâriç ve hareket-i hâriç ilk tedrisata bedel olan medreselerdi, îptida-i dâhil ve hareket-i dâhil ise orta tedrisata karşılıktı. Musıla medreseleri ise, yüksek tahsile hazırlayıcı mahiyetteydiler. Sahn ı seman medresesinde edebiyat, ilahiyat ve hukuk okunurdu. Sahn-ı SGleymaniye ise, tıp, göz hekimliği, riyazi ve tabîî ilimler med-reseseydi. Buna bağlı olan dar ül-hadîs, yüksek hadîs ilmini tedris ederdi: Sahn-ı semana gidecek talebeler evvelâ musıla i sahnda, sahn-ı Süleymaniyeye gidecekler ise musıla-ı Süleymaniyede okuyarak ihtisas yapacakları ilimler için hazırlanırlardı. Sahn talebesine danişmend denirdi. Bunlar, ayrı odalara sahip oldukları gibi, daha aşağı medreseerde müderrislere yardımcı olarak ders de okuturlardı. Öbür talebeye ise suhte-softa

denirdi. Fatih, İstanbul'u daha alır almaz, kül üyenin tamamlanmasını bekemeden bir çok kiliseleri ve bu arada Ayasofya'yı ca-miye çevirmiş, medreseler inşa ettirerek bunlara ilâve etmiş veya mevcut papaz hücrelerinin medrese olarak kullanılmasını emretmişti. Bu araya Eyüp camii ve medresesini de tesis eden odur. Medreseyi bitiren talebs, mülâzım a-diyle bir deftere kaydolunur ve münhal-lere bu sıra ile tâyinler yapılırdı. Bu usulü koyan Kanuni'nin şeynüislâmı meşhur Ebussuud Efandi'dir. Mülâzimler için üç yol vardı, isteyen kaza (kadılık), isteyen tedris (müderreslik), isteyen idare yolunu seçerdi. Kaza yolunu seçenler evvelâ bir nahiye kadılığına, tedris yolunu seçenler ise iptida-i hâriç müderresliğine tâyin edilirdilerdi, idari vazifeyi tercih edenlere ise ağır zeamsl tevcih olunurdu. (Bak. Kadı, Müderres). Tahsilin tamamen meccani (parasız) olduğu ve üstelik talebenin iâşe (yiyecek) ve ibatesi (giyecek) temin edildiği Osmanlı medreseleri, memleketin her tarafında yaygın bir halde bulunur ve sayısız ilim adamı ve münevver yetiştirirdi. Bir çok içtimai müesseseler gibi, medrese de XVII. Yüzyılın ortalarına doğru inhitata yüz tutmuş, teşkilâtı bozulmuş, müderreslikler ve kadılıklar ehil olmıyanlara ve çok zaman rüşvetle tevcih olunmaya başlanmıştır. Bu inhitat, bilhassa XIX. Yüzyılda son haddini bulduğundan meşrutiyetin ilânım mütekip ıslahlarına çalışılmış, lâkin modern yüksek tahsil müesseselerinin ve onlara öğrenci yetiştiren ilk ve orta tedrisatın memlekette iyice yerleşip kökleşmesinden sonra lüzum ve ehemmiyetleri kalmamıştır. Nihayet cumhuriyet devrinde medreseler büsbütün kapatıldı. Lâkin, bazı islâm memleketlerinde bu müesseseler hâlâ muhafaza olunmaktadırM.Sertoğlu.

MEHD-İ ULYA Padişahların annesi olan valide sultanların bir unvanı. (Bak. Valide sultan)M.Sertoğlu.

MEHDİYE Akdeniz'de, Tunus'un doğu kıyılarında şimdiki Sus ile Sfaks liman ve şehirleri arasındaki Manastır (Monastır) in güneyinde, Afrika burnu ile nihayetlenen ve karaya bir berzahla birleşen, boyu 1500 m., eni 500 m. olan küçük bir yarım-ada üzerindeki şehir ve kale. İsmi, Fatimi hanedanının maruz kalacağı tehlikeleri önceden görerek, burayı kurup tahkim eden Şi'î Mehdisi Ubeydul-lah'tan gelmektedir. Yarım-adada, moloz taşından yapılmış kıyıyı takip eden bir sur güneye doğru inerek limanını korumakta idi. İnsan eli

ile kayaların oyulması neticesinde, belki daha ilkçağda, meydana getirilmiş olan bu limana gemiler iki yanında gayet kuvvetli iki burcun bulunduğu büyük bir kapının altından geçerek girerdi. Gemilerin inşa ve tamir edildiği tersane biraz daha ötede, yarım-adanın ucuna doğru bir yerdeydi. Berzah tarafına gelince çok geniş, dört köşe ve dairevî burçları ihtiva eden surunun önünde, ikinci bir duvar daha vardı. Dışarıya doğru iki çıkıntı arasında yer alan bu yöndeki kapıdan uzunca bir kemer altına girilirdi. Yarım-adanın en yüksek noktasında Türklerin yaptığı kale bulunurdu. Türkler bu mevki ilk defa XVI. Yüzyılın ilk yansında Barbaros kardeşlerin gayreti ile ele geçirmişlerdi, ö-nemli korsan yataklarından Mehdiye, meşhur Türk korsanı Turgud Reis'in hâkimiyetine de girmiştir. Şar iken, Tunus seferinden sonra (1535), buranın da ele geçirilmesi münasip görülerek amiral Andrea Dorya ve kumandan Don Juan de Vega, Don Garsyar de Toledo, Malta şövalyeleri üstad-ı azamı Mehdiyenin fethi ile vazifelendirildi. (Haziran 1550). Savaşlar esnasında şehir ve kaleleri o kadar harap olmuştu ki kısa bir müddet sonra Afrika'nın bu tarafında hiç bir dayanak noktası bulamıyan müttelikler Mehdiye'yi barutla atarak büsbütün çekilmişlerdi. Çünkü Osmanlılar 1551 senesinde Trablus-garb'a hâkim olmuşlar ve oradan da kuzeye doğru ilerlemeye başlamışlardı. Turgud Paşa (Reis) mn Trablusgarb beğler-beğiliğ'inde Tunus yakınlarına kadar gelinmiş ve Mehdiye ve civarı da, bu eyalete katılmıştı. Mehdiye ve civan devamlı savaşlar yüzünden pek harap hale gelmiş ahalisi başka taraflara dağılmıştı. Bu sebepten bir zaman için mutad vergiler alınmayıp ufak bir yıllıkla iktifa edilmiştir. Tunus'un fethi ve kısa bir müddet sonra da beğlerbeğilik haline getirilmesi üzerine Sus, Sfaks, Manastır ve Mehdiye'-nin Trablusgarb'den ayrılarak yeni eyaie-te bağlanması istendi. Bu yüzden iki Afrika eyaleti arasında uzunca süren bir ihtilâf da çıkmıştır. Neticede, Mehdiye'-nin, yine yıllık (salyansH) olarak, Kap-tanpaşa eyaletine bağlandığı görülmektedir. Bu vaziyeti, Osmanlı devletinin kudretini kaybedip Garb Ocakları üzerindeki nüfuzunun azalmasına ve batı Akdenizden çekilmesine kadar devam etti.M.Sertoğlu.

MEHTER (Bak. Çadır metheri. Serâser kuşaklılar)M.Sertoğlu.

MEHTERAN-I HAYME (Bak. Çadır mehteri)M.Sertoğlu.

MEHTERAN-I TABL-Ü ALEM (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

MEHTERBAŞI (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

MEHTERHANE Osmanlı devletinin askerî mızıkacı takımı. Diğer bir çok şark memleketlerinde görüldüğü gibi davul, zurna, nakkare, boru, zil ve kösten mürekkepti. Hükümdarlara ait mehterhaneyi, Mehteran-ı tabl-ü alem denilen mehterler arasındaki muzıkacılar çalarlardı. Tabl-ü alem mehterleri bayrak ve mehterhane takımları halinde iki sınıftı. Bayrak ve sancakları taşıyan alem mehterleri bir bölük halinde olup mevcutları otuz, kırk kadardı. Bunlara Alemdaran-ı hassa da denirdi. Muzıkacı takımı ise altı bölüğe ayrılmış olup altmış iki, altmış üç kişi kadardı. Bunlardan birinci bölük zurnacılar olup biri serzurnaî olmak üzere on altı mevcutlu idi. Nakkareciler denilen çifte nâra çalanlar sekiz, davulcular on altı, zilciler yedi, nefirîler yani boru çalanlar on bir veya on iki, kös denilen hayvan sırtında taşınıp çalınan büyük davulları dövenler dört, beş kişiydiler. Bunların hepsi üstad olup ayrıca maiyetlerinde ihtiyaca göre muavin ve şagirdleri bulunurdu. Tabl-ü alem mehterlerinin umu mi yekûnu ise 200 civarında idi. Hükümdarlara mahsus mehterhane on iki kattı, Yani, her aletten on iki tane çalınırdı. Padişah sefere giderse mehter takımı iki misline çıkartılırdı. Köşler, yalnız padişah mehterhanelerinde bulunup sadrâzama ve sair vezirlere ait mehterhanelerde köş bulunmazdı. Hükümdar sefere gittiği zaman mehterhane saltanat sancaklarının arkasında bulunurdu. Ananeye göre, İlk Osmanlı beyi olan Osman Gazi'ye beğlik alâmeti olarak Selçuklu hükümdarı tarafından sancakla beraber davul gönderilmişti. Bu yüzden, Osmanlı hükümdarları nevbet vurulurken, yani mehterhane çalarken Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Mesud'a hürme-ten ayağa kalkarlardı. Bu usulü, Fatih ilga etmiştir. Mehter takımı, hergün padişahın bulunduğu yerde, yani seferde ise çadırının önünde, değilse Topkapı sarayında De-mirkepide ikinci zamanı nevbet vururdu. Bundan başka, yatsı namazından sonra üç fasıl mehterhane çalınır padişaha dua edilir, sabaha karşı divan erkânı ve civar halkım namaza kaldırmak için gene nev-vet vurulurdu. Ayrıca Yedikule'de, Eyttip'-de, Kasımpaşa'da, Galata'da, Tophane'de, Beşiktaş'da, Anadoluhisarı'nda, Üsküdar'da ve Kızkulesi'nde aynı saatlerde mehterhane dövülürdü. Bütün burada vazife gören mehterlerin mevcudu bin kadardı. Devlet merkezinin haricindeki kalelerde de muayyen vakitlerde mehterhane çalınır ve ayrıca sadrîâzamların,

deryakap-tanlarının, vezirlerin, beğ'erbsğilerin mehter takımları bulunurdu. Bilhassa sefer zamanlarında askeri coşturmak ve düşmanın maneviyatını bozmak hususunda mehterlerin büyük hizmet ve faydası görülürdü. Padişaha mahsus mehterhaneyi idare eden zata mehterbaşı denirdi. Kendisi İstanbul'da bulunan bütün mehterlerin âmiri ve aynı zamanda musiki üstadı idi. Ayrıca her cins çalgıyı çalanların bir başı vardı ki onlar da çalgılarına göre ser-tabbal (davulcubaşı) sernefirî (borucuba-şı), sernakkarezeı, serzurnaî, serzinciri (zilcibaşı), serköşî diye anılırlardı. Mehterhanelerde çalınan başlıca fasıllar şunlardı: Ahlâtî, halilevî, kalenderi, peşrev, türkî, sakil, çember, küçük hafif, büyük hafif, nakış, revanı, def usulü, yarım, ahlâtî, perişan, değişme, kısmı sakil, murabba, devri hindi, kara batac, ezgi, sofiyan, semaî, çengi harbî, zammı devir, saf. Mûtad zamanlardan başka, cüluslarda, bayram merasimlerinde bir zafer ha beri geldiği zaman, bir şehzade ve sul tanın doğumu gibi hallerde mehterhanele-lerin nevbet vurması kanunduM.Sertoğlu.

MEKKE-t MÜKERREME Ciddenin yüz kilometre doğusunda 31 derece, 28 dakika, 30 saniye kuzey paralel ve 37 derece, 54 dakika, 45 saniye doğu meridi-yen mevkiinde bulunan İslâm kâbesını havi Müslümanların birinci mukaddes şehri. Peygamberimiz (S.S.) burada doğmuş oldukları gibi, Arap yarım - adasının en büyük şehri ve bugünkü Suudî Arabistan devletinin kalbidir. Kuzeyden güneye boyu üç kilometre ve eni bir kilometre kadardır. Evleri kagir ve yüksek, ekserisi üç dört katlıdır. Sokakları geniştir. İki yanında Merv ve Safa tepeleri vardır. Etrafi taşlık ve kuraktır. Su, son derece kıttır. Eskiden sadece kuyu ve sarnıçlarla idare olunurken, Abbasoğullarından Halife Harunreşid'in zevcesi tarafından üç-günlük yoldan su getirtilmiştir. Bu su, Ayn-i Zübeyde adıyla maruftur. Lâkin o-zaman Arafat mevkiine kadar gelmiş ve ancak Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan masrafını vererek Mekke'ye kadar ulaştırmıştır. Mekke pek eski bir şehir olup kuruluş, tarihi kat'î olarak belli değildir. İslâmı-yetten evvel de eskidenberi Araplar hac ve ziyaret için burada toplanırlardı. O zamanlar Kabe'de, Arap kavimlerinin taptığı muhtelif putlar dururdu. İslâmiyetten sonra, Kabe putlardan temizlendi. O za-mandanberi Beyt-ullah (Allahın evi) diye anılır ve Müslümanlarca ziyaret edilir. Malî ve bedenî kudreti olan her Müslü-manın ömründe en az bir

kere Kâbeyi ziyaret ve tavaf ederek Arafatta vakfeye durması farzdır. Mekke halkı, hiç bir zaman tek bir hükümdara tâbi olmayarak daima rüesa ile idare edilegelmişlerdir. Riyaset Kureys kabilesinde iken Hazreti Muhammed'e (S.S.) peygamberlik gelmiştir. Bundan sonra 13 sena Mekke'de ikamet edip nihayet o zamanlar Yesrib diye anılan Medine gehrine hicret ettiler. (Bak. Medine-i Münevvere). Makke şehri yalnız halife İb-ni Abbas zamanında bir müddet hilâfet merkezi olmuştur. 995 yılına kadar Abbas-oğullarının elinde kalmış, sonra Fatımîle-re ve Msmlûklere geçmiştir. Yavuz Sul tan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethederek Memlûk devletine son vermesiyle beraber Osmanlı memsketlerine ilhak olunmuştur. Bu sırada hilâfati de ele geçiren Osmanlı hükümdarlar), Mrkke ve Medine'ye de sahip olduklarından Hadim-ül Haremeyn unvanını almışlardır. B;rnici Cihan Harbi sonunda Osmanlı devletinin parçalanması üzerine Haremeyn diye anılan bu iki şehir, Türk hâkimiyetinden çıkarak o sırada teşekkül eden beş Arap devletinden Suudi Arabistan'a tâbi olmuştur.

MEKTEB-t FUNUN-U HARBÎYE: (Bak. Mekteb-i Ulum-i Harbiye)M.Sertoğlu.

MEKTEBİ MARİF-İ ADLİYYE: Divan-ı hümayun, Bab-ı âli ve maliye kalemlerine ekseriya o kalemlerde çalışan memurların çocukları doğrudan doğruya alınırken bu usûl terkedilecek bunların devlet memuriyetine intisabetmeleri için 1839 yılında kurulan bir mektepM.Sertoğlu.

MEKTEB-İ ULUM-İ HARBİYE Osmanlı İmparatorluğunda batı usullerine göre, müsbet ilimlerle yeni harb metodla-anna vakıf subay yetiştirilmesi maksadıyla, XIX. Yüzyılın ilk yarısında açılan Harbiye mektebinin (H. O.) isimlerinden biri. İlk Harbiyenin kuruluşu, II. Mahmud zamanında, 1834 de Selimiye kışlasında Sıbyan böiükleri'nin teşkili ile başlanmıştır.. Okul aynı sene içinde, o zamana göre İSr tanbul'dan uzak bir semt olan, Maçka'-daki kışlada gerekli tâdiller yapıldıktan sonra, Selimiye'den oraya nakledilmiştir. Tahsil seviyesi zaruri olarak ilkokuldan itibaren başhyan Harbiye teşkilât olarak da tabur sayılıyor ve sekiz kısmı ihtiva ediyordu. Müdavimleri her bakımdan er gibiydi, talebe unvanını 1837 den sonra taşımaya başladılar. Zamanla Harbiye mektebinin, Avrupa-ya talebe göndermek ve yine Avrupadan öğretmen getirtmsk, batı

d/llerini okutmak gibi hareketler ve hamlelerle inkişafına gayret edildi. Okul, (1845t yeni bir tekâmül safhasına girerek; hazırlayıcı mahiyette olan kısımları Mekteb-i funun-u idadiye, esas Harbiye kısmı ise Mekteb-i uhım-ı harbiye olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu arada tedris noktai nazarından da yeni gelişmeler oldu. Maçka'daki eski bina idadi'ye, Tophane müşirliği hastahanesi olarak Pangaltı'da yapılmakta olan tesisler Harbiye'ye tahsis edildi. Fakat, her iki yerde de tâdiller icap ettiğinden bu mekteplerin her ikisi de eski Dolmabahçe sarayının müstemilâtından olan Çinili odalarda tedrisata devam ettiler. Harbiye, tadilâtı biten Pangaltı binasına taşındıktan sonra (1847), yeni bir programa tâbi oldu ve okul için üç senelik bir tahsil devresi kabul edildi. Kuruluşundan on dört sene sonra da (1848) ilk mezunlarını verdi. Ruslarla olan 1845-1846 Kırım savaşı esnasında Pangaltı binası müttefik ordularına hastahane olarak tahsis edilince okul Taşkışa'ya taşındı. Oradan da Gülhaneye gitti. Müttefikler Pangaltı'dan ayrılacakları sırada bu bina yanmıştı. Padişah Ab-dülâziz, 1863 te yine Pangaltı'da, yeni Harbiyeyi yaptırınca oraya geçildi. Bu arada okulun ismi de Mekteb-i Funnn-n Harbiye oldu. Harbiye de genel olarak. 1884 yılına kadar Fransız sistemi hâkim olmuşken, bu tarihte Fon der Goltz'un pa şa rütbesiyle mektebin başına getirilmesi üzerine, Alman usulü ile yetiştirme devri başlamıştır. Birinci Dünya Harbinde nısk-ttp talimgâh'a tahvil edilinceye kadar bu hal devam etmiş, fakat arada ufak tefek yeni değışmeler olmuşturM.Sertoğlu.

MEKTUM ARAZİ (Bak. Arazi).

MEKTUBCU (Bak. Mektubî)M.Sertoğlu.

MEKTUBÎ Büyük devlet ricalinin hu-rsusi kalem müdürlerine eskiden verilen isimM.Sertoğlu.

MEKTUBÎ-1 DEFTERİ KALEMİ: Bab-ı defleri'nin kalemlerinden olup Baş-defterdar olanların her gün mühim işlere ve mîrîye dair havale olunan evraka iktizasına göre yazacakları takrir ve telhisler buradan yazılırdı. Keza, mîrî muka-taalarda beratları da burada tahrir olunurduM.Sertoğlu.

MEKTUBÎ-İ SADR-I ÂLİ Sadriâzanı mektupçusunun resmî unvanı. Kendisi mektupçu dairesi denilen kalemin reisi idi. Sadriâzam

tarafından veya padişahın fermanıyle birlikte, etrafa yazılan tahrirat ve mühim işlere dair olan emirler, buyrultular ve sadrıâzamin mektupları hep bu daire tarafından yazılır ve rnek-tubî efendi de denilen bu zat bütün bunlara nezaret ederdi. Kendisi hacegân rütbesindeydi. (Bak. Hacegân). Sadaret mektupçusu, vilâyetlerden veya diğer dairelerden gelen tahriratın hülâsasını yaparak asıllariyle birlikte her gün sadrıâzama götürür, bu hülâsaları okur ve icabında asıllarını da gösterirdi. Kalemde, mektubî başhalifesi kendisinin muavini idi. Bundan başka diğer halifeler, kâtipler ve şagirdler vardı. Sadaretten başka, maliye, dahiliye ilh... gibi dairelerin de aynı işi gören mektupçuları ve mektupçu daireleri mevcuttuM.Sertoğlu.

MEMHUR Yeniçeri ağalarının, kapıya çıkacak, yani yeniçerj olacak olanlara verdikli mühürlü pusula. Yeniçeri kâtibi bu memhurlara bakarak yeni efradı kütüğe kaydederdim.Sertoğlu.

MEMLEKETEYN Eflâk ve Boğdan'a Osmanlılar tarafından verilen isim. (Bak. Eflâk, Boğdan)M.Sertoğlu.

MEMLEKETİ RUM Osmanlı memleketine verilen isimlerden biriM.Sertoğlu.

MEMLÛKLER Memlûk, Arapça bir kelime olup köle manasınadır. Aslı kölelikten gelip Mısır'da saltanat süren Türk veya Çerkeş kölelerinin devleti bu isimle yahut da kölemenler diye anılmıştır. Bunlar 1229 - 1249 yılları arasında hükümet süren Mısır Eyyubîlerinden Melik -üs - Salih Necmüddin Eyyub'un Türk soyundan olan hassa ve saray muhafu askerlerinden türemişlerdir. Melik - üs - Salih'in güzelliği ile meşhur karısı Şecerüd-dür köleleriyle birlik olarak, üvey oğlu Taran Şahı 1250 yılında katlettirdiğinden Eyyubi sülâlesi münkariz olmak tehlikesiyle karşılaşmıştı. Bunun üzerine bu kadın tahta çıktı ve Melikü's-Salih'in Mcmlûklerinden olup daha onun zamanında büyük mevkiiler elde etmiş olan Ay-bey adlı genç bir emîr Atabey ve saltanat naibi olarak hükümet idaresini eline aldı. Lâkin Bağdad'daki Abbasî halifesi bir kadının saltanatına cevaz vermediğinden Şecerüddür üç ay sonra hal'olunup onun yerine, Türk kölemenlerinin de yar-dımıyle Aybey Mısır tahtına geçerek sultan unvanını aldı ve Şecerdür ile evlendi. Bununla beraber, bazı

dahilî güçlükleri ortadan kaldırmak için Eyyubî soyundan o-lup henüz on altı yaşında bulunan El-Eş-ref Musa'yı da Sultan spçtirerek görünüşte saltanata iştirak ettirdi va o sırada Şam'ı alıp Kahire'ye doğru yürüyen Haleb Eyyubîlerinden Melik - ün - Nasır Yusufu mağlûp ve firara mecbur bıraktı. 1252 de El - Eşref Musa da bertaraf edilince Aybey Mısır'ın tek hâkimi oldu is î de bir kıskançlık meselesinden dolayı karısı tarafından 1257 yılında öldürüldü. Lâkin, onu da cariyeler öldürdüler. Ay-bey'in kurduğu Türk - Memlûk devleti 1390 yılına kadar devam etmiştir. Salta nat bazan aile efradı arasında devam etti, bazan da seçim yoliyle bu mevkie diğer Memlûklerden gelen oldu. Sonra Çerkeş kölemenlere intikal etti. Onlarda da nadiren babadan oğula geçer, sultanlar daha ziyade seçilerek tahta oturlardı. İlk Çsrkes sultanı Melik - üz - Zahir Berkuk, 1382 yılından 1389 yılına kadar hükümet sürdükten sonra gene Türkler den Nasirüddin sultan olmuşsa da bir sene sonra tekrar Bsrkuk iktidarı eline alarak ımvkini 1399 yılına kadar muhafaza etmiştir, işte Mısır Memlûkleriyle Osmanlı Türkleri arasındaki ilk temas bu zatın saltanatı esnasında başlar. Onunla I Murad ve Yıldırım Bayezid arasında ve El - Eşraf İnal ile İstanbul'un fethi münasebetiyle Fatih arasında dostça rabıtalı kurulmuştur. Nitekim, Niğbolu meydan muharebesini kazandıktan sonra, yıldırım Bayezid'in, Memlûk hükümdarının müsaadesiye Kahire'de buunan Abbasi halifesinden sultan unvanını aldığı malûmdur. Lâkin, Kaytbay'm hükümdarlığından itibaren Dulkadır ve Karaman-oğulları meselelerinden dolayı Memlûkler Anadolu işlerine fazla ehemmiyet vermeye ve yersiz müdahalelerde bulunmaya başladılar. Bu yüzden bilhassa ü. Bayezid'in cülusundan sonra iki devlet arasında husumet arttı ve bu hal, Yavuz'un Mısır'ı fethine kadar bir çok muharebelere sebep oldu. Yavuz Sultan Selim'in evvelâ Merc-i dabık'ta, 24 Ağustos 1516 da ordusunu tamamen perişan etti. Aynı gün Memlûk sultanı Kansu Gavrf'nin de vefatı üzerine Suriye kıtası tamamen Osmanlıların eline geçti. Kansu'un yerine geçer Tomanbay hayli mukavemet gösterdiyse de nihayet esir düşerek 1527 de Kahire'de asıldı. Bu suretle Memlûk devleti sona ermiş oldu. Mısır'da bulunan Abbasi halifesi Üçüncü El - mütevekkil Alâllah İstanbul'a gönderildi, hilâfet Osmanoğulları-na geçti. Aynı zamanda Hicaz kıtasıyla birlikte Müslümanların mukaddes iki şehri, Mekke ve Medine de Osmanlı devletine ilhak olundu. Memlûk saltanatının tümü, 267 yıl

sürmüştür. Bunların ilk, yani Türk Memlûklar kısmına, sultanlarının muhafız birliğinin Nil nehri üzerinde Ravza adasındaki bir kışlada bulunmasından dolayı Bahri, ikincilerine, Çerkez Memlûklarına, sultanlarının muhafız birliğinin Kahire kalesi içinde oturmaları bakımından Burcî Memlûklar da denir. Memlûklar, sık sık dahili kargaşalıklar ve ihtilâller içinde kalmakla beraber kuvvetli ve muntazam bir devlet haline gelebilmiş ve yüksek askerî kudreti sayesinde Haçlı ve Moğol istilâlarına mukavemet etmiştir. Memlûklerden kalan ilim ve sanat eserleri, medenî seviyelerinin de bir hayli ileri olduğunu göstermektedirM.Sertoğlu.

MENASIB-I SİTTE Tanzimattan evvel, altı büyük devlet memuriyetine verilen isim. Menasib-1 sitte sahibi olanlar şunlardı: Nişancı, Defterdar, Reisülküttab, Defter emini, Şikk-1 sani ve Şikk-1 salis defterdarlarıM.Sertoğlu.

MENDİL ATMA Osmanlı padişahları, beraber olacakları bir cariyeyi bizzat seçmek istedikleri zaman, kızların dairesine giderler ve orada, kâhya kadının muntazam bir sıraya koydukları kızla n görüp içlerinden en çok beğendiklerinin üstüne bir mendil atarlardı. Bunun üzeri-na kız, padişahın huzurunda diz çökerek mendili bir kaç kere öpüp koynuna sokardı. İşte bunun adı mendil atma idiM.Sertoğlu.

MENEKŞE Yunanistan'da, Mora'nın güneyinde denize doğru uzanan üç-yarım - adanın en doğuda bulunan Balea'nın Ege denizindeki kıyısında bir kale ve şehrin Türkler tarafından kullanılan ismi. Osmanlı kaynaklarında Benefşe olarak da kaydedilen bu kalemin ismi, batı eserlerinde; Malvasia, Malvoisie, Monemvasia şeklinde geçer. Venedikliler bu kolonilerine Napoli di Malvasia derlerdi. Mezkûr kale ve şehir-Kanunî devrinde, Venedikle uzun savaşların sonunda yapılan sulhun hükümlerine göre, Anabolu ile birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. (1539). Menekşe, Viyana bozgunu (İ68;>) ile başlayan ve uzun yıllar devam eden savaşların sonunda imzalanan Karlofça Muahedesine (1699) göre, Mora yarım - adasının tamamen Venediklilere terkedilmesi üzerine Osmanlı devletindeE ayrılmıştır. Fakat, Şehid (.Damad) Ali Paşa sadaretinde Venediklilere karşı açılan savasın daha ilk yılında (4 Eylül 1715) is-tirdad edildi. Sonraları, Avusturyanın da, Osmanlı devleti

aleyhine olarak iştirak ettiği bu savaşa son veren Pasarofça Muahedesi (1718) gereğince, Vedediklile-rin bulun itirazlarına rağmen, Mora yarım - adası ile birlikte tekrar Osmanlı topraklarına dahil olduğu tasdik edildi. Yunan fetretine kadar bu vaziyet devam ettikten sonra 1821 de âsilerin eline geçti.. Bilâhare Yunan devleti kurulunca yeni devletin sınırları içinde kaldıM.Sertoğlu.

MENSUHAT Yaya ve müselleme teşkilatı kaldırıldıktan sonra bunlara ait çiftlikler bu ad altında derya kalemine bağlanarak, Kaptanpaşa ryaletine tâbi tımar ve zeametlerle birlikte idare olunmuştur. Bu çiftliklerin öşrüne ve rüsumuna tasarruf edenlere mensuhât efradı denirdi. Bunlar, sahillerin muhafazasında kullanılan bir sınıf asker olup bahriye efradı icabında bunlar tarafından ikmal olunurduM.Sertoğlu.

MENSUHAT EFRADI (Bak. Mensuhât)M.Sertoğlu.

MENTEŞE, MENTEŞELİ Anadolunun güney - batı köşesinde bir Oölge olup ismini, Selçuklu devletinin ortadan kalkmasından sonra, XIII. Yüzyıl sonlarında buralarda bir beğlik kuran Mente -şe oğullarından almıştır. (Bak. Menteşe -oğulları). ihtiva ettiği saha bakımından hemen hemen ilkçağdaki Karya vilâyetine tekabül eden Menteşe - ili ile Osmanlılar XIV. Yüzyıl sonunda ilgilenmeye başlamışlardır. YıHırım Bayezid, Menteşe - oğullarından Mahmud ile İlyas Beğler arasındaki ihtilâfta Mahmud Bsğ'in kendisin? iltica ile yardım istemesi, ayrıca İlyas Beğ'in, Karaman - oğulları teşvikiyle Osmanlı devleti aleyhine olan ittifakata girmesi üzerine Menteşe - lli'ni işgal etti. Ankara savaşından sonra (1402) İlyas Beğ, Timur'un yüksek hâkimiyetini tanımak, ona tâbi olmak üzere Menteşe Beğliğimi tekrar kurdu. Fetret devrinde, aralarında mücadele halinde olan Osmanlı şehzadelerinden kâh birini, kâh i'ğeri tutarak m?vcudiyetini muhafazaya gayret ettiyse de neticede Çelebi Mehmsd'in hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı, İlyas Beğ'in ölümünden sonra, oğullarının beğliği devrinde II. Murad 1424 yılında Menteşe - ilini mutlak olarak Osmanlı ülkesine kattı. Menteşe - ili, Anadolu eyaletine bir sancak olarak bağlandı. Sancak merkezi olarak, Milas'a nazaran daha doğuda ve daha merkezi durumda olan Muğla seçildi. Kuruluşu sırasında kapladığı saha eski Menteşe beğliğinin hudutlarına az - çok uyan Menteşe sancağı, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında, bir hayli d.ğişmelere ıgradı.

1864 idarî teşkilatında Aydın (sonradan îü-mir) vilayetine bağlanan bu sancağın bazı topraklarının komşu sancaklara ver.lmesin-den dolayı hududu epayce küçüldü. XIX. Yüzyılın sonunda merkez Muğla olmak üzere Bodrum, Köyceğiz, Marmaris, Mekri (Fethiye) ve Milas'la beraber altı kazası kalmıştı. Osmanlı hâkimiyeti sırasında Menteşe - ili önemli hâdiselere sahne olmadı. Ancak Rodos'ta şövalyeler hâkimiyeti bulunduğu zamanlarda bir takım askerî hareketler görülür. Fatih devrinde, Venedik donanması Mekri (Fethiye) yi işgal ve tahrip etti (1473). Kanunî Süleyman. 1522 de, Marmaris'i üs olarak kullanmak suretiyle Rodos'u ele geçirdi. Yine bu sefer esnasında; Çelebi Mehmet tarafından izmir'deki kaleleri yıkılarak çıkarılan Rodos şövalyelerinin, yine onun müsaadesiyle Menteşe Kıyılarında yapmış oldukları, Petronion (Bodrum, Halikarnassos) kalesi de işgal edildi. Uzun yıllar devletin izni ile Garb Ocaklarının gemici temin ettikleri batı Anadolu sancaklarından biri olan Menteşe - ili, XVH. ve XIX. Yüzyıllar arasında, Osmanlı İmparatorluğunun kenarda kalmış pek çok bölgelerinde olduğu gibi, vakit vakit mütegalibenin mahalli istiklâl iddiaarına sahne teşkil etti. Bu hale II. Mahmud'un mütegalibeye karşı giriştiği büyük tenkil hareketiyle son verilmiştir. Osmanlılar devrinde Menteşe kıyılarında bazı hâdiseler cereyan etmiştir. Bunlardan önemlileri; XVII. Yüzyıl ortalarında Bodrum önünde ve Osmanlıların galebesi ile son bulan Venedik - Osmanlı deniz savaşı, Bodrum'un Rus amirali Orlov'un hücumuna maruz kalması ve müdafilerin şiddetle karşı koyarak defetmeleri (1770); Yunan isyanını bastırmak üzere Türk donanmasının 1824 te Bodrum ve İstanköy taraflarında toplanarak harekete geçmesidir. Osmanlıların Menteşe - ili bölgesinde de tersaneleri bulunurdu. En önemlilerinden biri Bodrumdaydı. III. Selim devrinde bu tersaneler ıslah edilmiş ve gemi yapılmaya başlamıştır, II. Mahmud zamanında da bu tersanede bir çok kalyonlar inşa edilmiştir. Meşhur denizcimiz Turgud Reis (Paşa) ile Kaptanıderyalardan Cafer Paşa da Menteşe kıyılarının yetiştirdiği büyük şahsiyetlerdirM.Sertoğlu.

MENTEŞEOĞULLARI XIII. Yüzyıl sonlarında güney - batı Anadolu da beğlik kuran bir Türk ailesi. Beğl.'ğin ve soyun kurucusu Menteşe Beğ, 1282 yıllarında bir rivayete göre; Meğri (Mekri = Fethiye) ve Antalya'dan deniz yolu ile, diğeri bir rivayete göre de; Anadolu nun

doğusundan batıya hareketle Kütahya, Denizli ve Davas yolu ile, ilkçağın Karya, şimdiki Muğla vilâyeti, bölgesine gelmiştir. Buradaki Bizanslılarla uzun mücadeleden sonra hâkimiyeti altına aldığı arazide beğliği kurmaya muvaffak oldu. Yerine geçenlerden oğlu Mes'ud ve torunu Orhan Beğler de Bizanslılarla yaptıkları mücadelelerde mevcut topraklarını koruduktan başka yenilerini de ilâveye gayret ettiler. Ayrıca, hiç bir zaman hâkimiyetlerini tanımadıkları ilhanlıların akıncı kuvvetlerine de karşı koymaya çalıştılar. Mes'ud Beğ, kuvvetli bir donanma ile, Rodos adasının önemli kısımlarını ele geçirdiyse de (1300), sonradan, Akkâ'dan kovulan S. Jean şövalyelerine kaptırdı (1310). Gerek kendisi ve gerekse oğlu Orhan tekrar istirdat için çok uğraştılar, fakat başarı kazanamadılar. Bu iki kuvvetli şahsiyetten sonra gelen İbrahim Beğle oğulları ve torunları zamanında beğlik kudretini kaybetti. Nihayet 1390 da ilk defa Osmanlılar tarafından Menteşe - oğullarının hâkimiyetlerine son verildi. Ankara savaşından sonra (1402), Timur'un himayesinde kurulan Menteşe beğliğinin ömrü pek kısa olmuştur, önce Osmanlı padişahı I. Mehmed (Çelebi) in hâkimiyetini kabul ettiler, sonra da 1424 de II. Murad tarafından tamamen ortadan kaldırıldılar, (Bak. Menteşe, Menteşe-ili). Menteşe Beğliği en geniş zamanlarında Föke (Finike) ye kadar eski Lykya iie bütün Karyaya hâkim olmuştu. Oralara, bilhassa Karya bölgesine, beğliğin kurucusundan ötürü Menteşe, Menteşe - ili denmiştir. Bu beğliğin; Muğla, Balat (Palatia), Milas, Peçin (Beçin = Barem). Boz - Oyuk, Mariri, Davas, Meğri, Köyceğiz en önemli şehir ve kasabaları idi. Bunlardan Meğri, Milas ve Peçin zaman zaman başkent olmuştur. Menteşe beğleri-nin adı geçsn yerlerde yaptırdıkları eser ve âbidelerden pek az bir kısmı zamanımıza kadar intikal etmiştirM.Sertoğlu.

MENZİL Kelime mânası konaktır. Hareket halinde bulunan bir ordu veya kervan bir günlük yol gittikten sonra bir menzile varırdı. Burası ekseriya bir kasaba veya köy, bu olmadığı takdirde muhafazalı bir kervansaraydı. Menzillerin birbirine mesafesi, arazi vaziyetine göre değişir ve en seyrek yerlerde yaya olarak bir günde yürünebilecek mesafeden, yani takriben otuz beş - kırk kilometreden fazla olmazdı. Rumeli ve Anadolu da ise, hudut boylarına doğru gidon Osmanlı ordularının muayyen ve nizâmî menzilleri vardı. Ordu harekete geçmeden evvel bu menzillerin bulunduğu yerlerdeki idari

ve kazai âmirlere merkezden hükümler gönderilerek rayiç üzerinden zahire tedarik edip asker için menzillerde hazır bulundurmaları bildirilirdi. Böyle zamanlarda, köylü zahiresini mutlaka menziller için satmaya mecburdu. Buna sürsat usulü denirdi. Sonraları, bu mecburiyet karşılığında muayyen bir vergi alınmaya başlandı ki, adı sürsat akçesi idi. Bundan başka bir emin tâyin olunur ve kendisine bolca para verilerek dolaşıp zahire tedarikine memur edilirdi. O da aldığı zahireyi menzillerde hazır bulundururdu. Buna Nüzul emini denirdiM.Sertoğlu.

MENZİL ATI Devlet habercilerinin süratle yol alabilmeleri için menzillerde daima hazır olarak bulundurulan atlar. Haberci bunlarla iki menzil arasını aşar, orada atını değiştirerek yenisine biner, eskisi öbür menzile iade olunurdu. (Bak. Menzil)M.Sertoğlu.

MENZİL EMİNİ (Bak. Menzil)M.Sertoğlu.

MENZİL HALİFELİĞİ Maliyenin mevkufat kalemine bağlı dört halifelikten biri olup vazifesi hayvanlarla yapılan posta ve menzil muamelâtına bakmak ve bunların masraf hesaplarını görmektir. (Bak. Menzil, Menzil atı)M.Sertoğlu.

MERCAN KAPISI Bugün yerinde İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu eski sarayın etrafını çeviren geniş ve etrafı duvarla çevrili sahanın Mercan yokuşu tarafına bakan kapısı. (Bak. Eski saray)M.Sertoğlu.

MERC-İ DABİK Halep civarında bir yer. Yavuz Sultan Selim 24 Ağustos 1516 da Sultan Kansu Gavri kumandasındaki Mısır Memlûk ordusunu burada büyük bir hezimete uğratarak bütün Suriye-yi ele geçirmiş ve 1517 senesinde de Mısır'ı zaptedip Memlûk hükümetine son vermiştir. (Bak: Memlûkler)M.Sertoğlu.

MERC-İ GARİB Kapıkulu süvarileri hayvan beslemek mecburiyetinde bulduklarından ekseriya İstanbul civarında vı Anadolu'da mera ve çayırılık yerlerde ikamet ederler ve bir kısmı da devlet merkezinde bulunurdu. Bunların üç aylık ulufeleri tevzi olduğu zaman, vazife tevcih kâğıtlarını merkezde bulunan subaylarına veya arkadaşlarına göndererek maaşlarını alırlardı. Bu suretle taşrada bulunan kapıkulu süvarisine Merd-i garib denirdi. M.Sertoğlu.

MERD-İ KAL'A (Bak. Hisar eri)M.Sertoğlu.

MERD-İ TIMAR Topraklı süvarinin, yani tımarlı sipahinin başka bir adı. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

MEREMMETÇİ Tamirci demektir. Gerek sarayın Bostancı Ocağına bağlı bulunan ve vazifeleri saray binalarına ait tamirlerle meşgul olmak olan bir ocağın efradı, gerek tersane halkından olup gemilerin tamiriyle vazifeli bulunanlar bu isimle anılırlardı. Bundan başka, bir muafiyet, bir mükellefiyet veya ücret mukabilinde kalelerin tamiri veya yolların tesviyesi için halktan toplanan kimselere de aynı ad verilirdiM.Sertoğlu.

MEREMMETÇİLER OCAĞI (Bak. Meremmetçi)M.Sertoğlu.

MEREMMET-İ FIRIN-I SEKBANAN: (Bak. Halife-i şagirdan)M.Sertoğlu.

MERHEM AKÇESİ Divan-ı hümayunda Müslüman dinini kabul eden Hıris-tiyanlara sünnet olmaları için verilen elli akçe. Bundan başka kendilerine bir sarık ve bir mintan da verilirdi. XVII. Yüz yıldan itibaren tam bir takım elbise verilir olmuşturM.Sertoğlu.

MESKUKAT Basılı madenî para. Meşkûk kelimesinin çoğul şeklidirM.Sertoğlu.

MEŞALECİ Saray kapıcıları arasında bulunan ve sayıları on ile on sekiz arasında değişen bir zümre. Bunlara Ortakapı meşalecileri de denirdi. Bayram gecelerinde ve alaylarda meşaleleri yakmak bunların vazifesi olduğu gibi, padişahların gece gezintilerinde de bunlar meşale tutarlardı. Sefer zamanları, konak yerlerinde hükümdarlara mahsus çadırların etrafında gene bunların meşaleleri yanardı. Meşalecilere her sene arpa emini tarafından birer demir meşale ile birer meşin heybe verilir ve meşale için lâzım gelen çırallar şehir emini tarafından tedarik edilirdiM.Sertoğlu.

MEŞHED-İ HÜDAVENDİGAR Orhan Gazinin oğlu ve üçüncü Osmanlı Be-ği, Hüdavendigâr lâkabiyle meşhur I. Mu-rad Beğ, 1389 yılında kendisine karşı birleşen Macar, Leh, Sırp ve sair Balkan ve Doğu Avruna kiral ve prenslerinin üzerine yürümüştü. Osmanlı ordusuyla birleşik Haçlı ordusu Kosova'da karşılaştı .ve sekiz saat süren şiddetli bir meydan muharebesinden sonra Türkler büyük bir zafer

kazanıp kendilerine sayıya üstün olan düşmanı hezimete uğrattılar. Muharebenin sonlarına doğru yaralı olarak esir düşen Miloş Obiliç adlı bir Sırp asilzadesi mahrem bir şey söylemek bahanesiyle hünkârın yanına yaklaştı ve anî bir hareketle onu ölüm derecesinde yaraladı. Murad Bey bunun neticesinde şehid oldu. Naşı tahnit edildikten sonra Bursa'ya gönderildi ve Çekirge'deki türbesine defnolundu. Vücudunun iç âzası ise şehid olduğu yere gömülüp üzerine bir türbe inşa edildi. Burası Meşhed-i Hüdavendigâr, yani Hü-davendigâr'ın şehid olduğu yer adıyla anıldı ve yüzyıllarca muhafaza olundu. Hatta Türkler, Balkan topraklarını ter-kettikleri zaman bile, imzaladıkları muahedelere burasının aynen muhafaza olunacağına dair maddeler koymayı unutmadılar. (Bak. Hüdavendigâr, Kosova)M.Sertoğlu.

MEŞİYKAT-I İSLAMİYYE Şeyh'ül -islâmlık makamının adı. (Bak. Şeyhülislâm)M.Sertoğlu.

METELİN Midilli adasının Türkler tarafından zaptından evvelki adlarından biriM.Sertoğlu.

MEVACİB Kapıkulu askerlerine senede dört ve üç ayda bir Muharrem, Rebi-ülâhır, Recep, Şevval aylarında verilen ücret. (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

MEVÂLİ Vilâyet kadılarına verilen isim olup Devriye mevalisi, Mahreç meva-lisi, Bilad-ı hamse, Haremeyn, Galata, İstanbul kadıları olmak üzere altı sınıftı. (Bak. Kadı, Eyâlet Kadıları)M.Sertoğlu.

MEVCUDATÇI Üçüncü defterdarlık olan Şikk-ı sanî defterdarlığına bağlı bir memur olup vazifesi hazine kapısında oturup hazineye gelen para, altın ve gümüş mamulâtı, mücevher, kıymetli kumaş nevinden şeylerin adet ve miktarım tesbit etmektirM.Sertoğlu.

MEVCUDATI (Bak. Mevcudatçı)M.Sertoğlu.

MEVKUF Her sene ramazanda Tez-kireci, Mektupçu ve bazı diğer kalem kâtiplerine verilmekte olan para olup XVIII. Yüzyıl sonlarında yekûnu 250 keseyi geçmiyordu. Bu para, bir sene içinde esha-bı mesalihten tevkif olunan paradan hasıl olurduM.Sertoğlu.

MEVKUF AKÇE Osmanlı imparatorluğu maliyesinin bir tâbiri olup herhan-hi bir masraf için tahsis edildiği halde sarfedilmeden kalan para, münhal olait memuriyet veya dirlikler'n devlete intikal eden gelirleri karşılığında kullanılırdı. Buna mevkufat da denirdiM.Sertoğlu.

MEVKUFATÇI Mevkufat kaleminin âmiri. (Bak. Mevkufat kalemi). >

MEVKUFAT EMİNİ Sefere gitmeyen Tımar ve Zeamet sahipleriyle Yaya ve Müsellemlerin bir yıllık mahsulat bedelini toplamak üzere her sancakta bulunan ve mevkufat kalemine bağlı olan kimse. (Bak. Mevkufat kalemi). Bunun maiyetinde olup mahsulat bedelini tahsile memur olanlara ise Mevkufçu denirdiM.Sertoğlu.

MEVKUFATİ (Bak. Mevkufat kalemi)M.Sertoğlu.

MEVKUFAT KALEMİ Bâb-1 defterî kalemlerinden olup doğrudan doğruya Başdefterdarhğa bağlıydı. Vazifesi mevkuf akçe'nin hazineye intikali muamelesini yapmak, arazi tahriri yapıldıkça hariç ez defter olarak zuhur eden araziye hazine namına zaptetmek, köylerin avarız hanelerine mîrî mubayaaların mürettep mahallerinin tertiplerine, sefer vukuunda askere verilecek. mîrî tayinata, mîrî mü-bayaattan İstanbul'a mürettep olanların nakliye ücretlerine ait kayıtları tutmak ve muhafaza etmektir. Bu dairede dört halife mevcut olup en kıdemlisi Baş halife diye anılırdı. Bundan maada bu kaleme bağlı dört ayrı halifelik daha vardı ki, şunlardı: Kalemiye dairesi, Navul halifesi, Menzil halifesi, Ganem kitabeti (Her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

MEVKUFÇU (Bak. Mevkuf at emini)M.Sertoğlu.

MEVKUF ELÇİ (Bak. Misafiret)M.Sertoğlu.

MEVLEVİLİK Mevlâna Celâleddini Rumî tarafından tesis olunmuş büyük bir tarikat. Mevlevilik, Bektaşilik ve Yasevî- ' lik gibi bir Türk tarikatıdır. Kısaca Mevlâna diye anılan Celâleddini Rumî, Horasanlı olup 1207 yılında Belh'de doğmuştur. Babası devrin ulemasından Bahaed-din Veled ile birlikte hacca gitmiş, dönüşte bir müddet Şam'da oturduktan sonra Konya'ya gelmişlerdir. Babasının 1223 t? vefatı üzerine Mevlâna onun yerini almış ve bundan sonra Tebrizli Şems ile tanışmış ve Mevlevilik tarikatını kurmuştur.

Bütün düşüncelerini anlatan 47 binden fazla beyti muhtevi Mesnevi adlı altı ciltlik bir eser bırakmıştır. Vefatı 1273 tarihindedir. Yerine oğlu Sultan Veled geçmiştir. Neslinden gelenlere Çelebi denirdiM.Sertoğlu.

MEVLEVIYYET Eyalet kadılığı (Bak. Kadı, Mevalî)M.Sertoğlu.

MEVLÛD, MEVLİD islâm peygamberinin doğumunu, miracını, ölümünü anlatan manzum eserlere verilen isim. En meşhurunu XV. yüzyılda yaşamış olan Süleyman Çelebi yazmıştır. Hâlâ, muayyen bir beste ile okunan bu mevlû'-tur. Doğum, ölüm kandil vesair münasebetlerle Müslümanlar teberrüken mevlûd okurlarM.Sertoğlu.

MEVLÛD ALAYI Peygamber efendimiz (S.S.) hazretlerinin doğum günü olan 12 Robiülevvel günü yapılan merasim. Bu münasebetle önceleri Ayasofya camiinde ve inşasından sonra Sultanahmed camiinde büyük mürasimle mevlûd okunur, bütün devlet ricali hazır bulunduğu halde padişah da gelerek hünkâr mahfilinden mevlûdu dinlerdi. Mekke emirinin her yıl gönderdiği nâme de bu sırada padişaha takdim edilirdiM.Sertoğlu.

MEYDAN Yeniçerilerin ok, tüfenk, kılıç ve saire talimi yaptıkları ok meydanı veya talimhane meydanına kısaca verilen isimM.Sertoğlu.

MEYDAN BAŞI Acemi Ocağında efrada verilen cezayı tatbik ile vazifeli bulunan kimse. Bir suç işleyen acemiye mey-danbaşı döğeri veya hapsederdi. Buna Meydan Kethüdası da denirdiM.Sertoğlu.

MEYDAN HİZMETİ Yeniçeri Ocağında mevcut seğirdim aşçı ve ustalarının gördükleri hizmet. (Bak. Seğirdim aşçıları, Seğirdim)M.Sertoğlu.

MEYDAN-I LÂHİM (Bak. Et Meydanı)M.Sertoğlu.

MEYDAN-I SİYASET Genel olarak idam hükümlerinin infaz olduğu yerler için kullanılan bir tâbir. Cellatlara da Meydan-ı siyaset ustası denirdi. Üstadan-ı divan-ı hümayun veya Cemâat-ı celladan adını da taşıyan ve önceleri 5, sonraları 70 kişi kadar olan bu bölüğün bir vazifesi de Saray-ı Cedid-i Âmire (Topkapı) de Ortakapı (Bab'üs-selâm) arasını süpürmektir. Bir kısım müellif ve müdekkikler Topkapı Sarayının İkinci Yeri için, bilhassa bazı Ayak divanlarında

cerayan eden feci hâdiselere ve Divan-ı hümayun kararlarının da hemen burada infaz edilmesine göre, Siyaset meydanı derler. Alay meydanının ise Birinci Yer olduğunu bildirirlerM.Sertoğlu.

MEYDAN-I SİYASET USTASI (Bak. Meydan-ı siyaset)M.Sertoğlu.

MEYDAN KETHÜDASI (Bak. Meydanbaşı)M.Sertoğlu.

MEYDAN ŞEYHİSeğirdim aşçı m ustalarının en kıdemlisi olup et dağıtırken gülbank çekmek ve ete seğırtmek işaretini vermek bunun vazifesiydi. (Bak. Seğirdim aşçıları, Seğirdim, Cazgır)M.Sertoğlu.

MEYYİT KAPISI Topkapı sarayında Orta kapıdan girilip sola dönülünce girilip sola dönülünce mevcut yol takip edilirse rastlanan yine dışarıya açılan daha küçük bir kapı. içeride bir cenaze olursa buradan çıkarıldığı için bu adı almıştı. Bundan başka, Orta kapı erken kapandığından bilhassa ramazanlarda saraya iftara gelip gidenler bu kapıdan işlerdi. Bir adı da Koltuk idiM.Sertoğlu.

MEZBELEKEŞAN Saray Bostancı Ocağına bağlı çöpçülere verilen isim. Sarayın çöplerini toplamak ve taşımak bunların vazifesiydiM.Sertoğlu.

MEZE, MEZO FİRKATEYN Güverte topları olmayan Firkateyn. (Bak. Firkateyn)M.Sertoğlu.

MEZE, MEZO KAPAK Güvertesine fazla top konmuş firkateyn. (Bak. Kalyon, Firkateyn)M.Sertoğlu.

MEZE, MEZO KORVET Korvet büyüklüğündü, Mizana ana direğinde sereni bulunmayan, daha hafif ve süratli, atej kabiliyeti daha az harb gemisi. Bunlara Navi de denir. (Bak. Kalyon, Korvet)M.Sertoğlu.

MIH (Bak. Horâs Gediği)M.Sertoğlu.

MISIR ÇARŞISI İstanbul'da, Eminönü meydanında, Yeni (Valide) camiin avlusu yanına tesadüf eden sahada, eskiden İstanbul (Haliç) sahil surundaki Balıkpazarı kapısının bulunduğu mavkiin kargısında, halen mevcut olan kubbeleri kurşunla örtülü kapalı çarşı. Mısır Çarşısı, evvelce hemen hemen Bizans devrindeki baharat dükkânlarının bulunduğu yere, ilk olarak, IV. Mehmed'in validesi

Turhan Sultan tarafından, Yeni (Valide) Camii ile beraber ve ona vakıf olmak üzere yaptırılmıştır. O zaman içinde, bilhassa Mısır'dan ve Mısır yoluy-le Yemen ve Hindistandan getirilen çeşitli mahsulâtın, türlü aletler ve baharatın .satıldığı pek çok dükkânları ihtiva etti ğinden Mısır Çarşısı adı verüm şîir. Sakil itibariyle aşağı yukarı bugünkü taksimatı havi bulunuyordu. Mısır Çarşısı 1689 yılında içindeki bazı ahşap dükkânlardan dolayı ciddi bir yangın geçirmiş ve pek büyük zararlara sebep olmuş, kendi de harap hale gelmişti. Kısa zaman sonra, 1694 yılında, İstanbul'a gelen Francis Gem sili eserinde çarşığı yapılmış olarak gördüğünü ve isminin de Yeni Çarşı olduğunu kaydeder. Mısır Çarşısı son esaslı tamiri Cumhuriyet devrinde görmüş, etrafı da açılmıştırM.Sertoğlu.

MISIR HAZİNESİ (Bak. Mısır irsaliyesi)M.Sertoğlu.

MISIR İRSALİYESİ Her sene Mısır' dan padişahların cep harçlığı olarak gelen para. 1586 yılına kadar yılda beş yüz bin filori iken bu tarihte altı yüz bin fi-loriye çıkmıştırM.Sertoğlu.

MISIR KESESİ Yalnız Mısır'da kullanılan bir para birimi olup altı yüz guruşa muadildi. (Bak. Guruş, Kese)M.Sertoğlu.

MISIR ZER-İ MAHBUBU Mısır darphanesinde basılıp 2,75 guruş kıymetinde olan altın. (Bak. Guruş)M.Sertoğlu.

MISIR ZİNCİRLİ ALTINI (Bak. Fındık altını)M.Sertoğlu.

MISTIKA Yalnız yelkenle yürüyen gemilerdendir. Kelime olarak İtalyanca Mistika'dan gelir. Uskunadan daha küçük olduğu 'halde direk adedi onun gibi ikidirM.Sertoğlu.

MİFTAHAĞASI (Bak. Miftah Gûlamı)M.Sertoğlu.

MİFTAHAĞAMI Hasodanın altı büyük ağasının altıncısı olup derecesi Tül-bend gûlamından sonraydı. Bir adı da Anahtar Ağası olup Hasodalıların inzibatından mesuldü. Hasoda eskilerinden Peşkir ağası bunun muaviniydi. Kendisi Miftah ağası diye de anılırdı. Bu memuriyet 1833 yılında ilga olunmuştur. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

MİĞFER Harb zamanlarında giyilen zırhlı başlık. Ön tarafında burnu muhafaza eden ve aşağı yukarı hareket eden demir bir levha ve güneşlik siperi vardı. Miğferin arka ve yanlarına kulakları ve enseyi

muhafaza eden zincir halkalardan mürekkep enselik merbut bulunurdu. Bunun bir adı da Tolga idiM.Sertoğlu.

MİHAL ZADELER (Bak. Sarıbey zadeler)M.Sertoğlu.

MİHMANDAR Bir elçi geleceği zaman karşılamağa, misafir etmeğe ve işlerinde delâlet etmeğe memur edilen kimse olup ekseriya kapıcıbaşılardan birisi bu işe tâyin olunurduM.Sertoğlu.

MtHRABÂD KÖŞKÜ Kanlıca'da I. Mahmud tarafından yaptırılan köşkM.Sertoğlu.

MİHR-İ MUACCEL İslâmî nikâhta, nikâhın akdiyle birlikte erkeğin kadına vermeği taahhüt ettiği paraM.Sertoğlu.

MİHR-İ MÜECCEL İslâmî nikâhta, nikâhın akdi sırasında kocanın karısını boşadığı takdirde vermeyi taahhüd ettiği tazminat. Dinî nikâhın en mühim şartla-rmdandırM.Sertoğlu.

MİMAR ARŞINI (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

MİMARBAŞI Resmî binaların tamir ve inşasıyla meşgul olan mimarların âmiri. Resmî unvanı Hassa nûmarbaşısı idi. Su yolu nazırı terfî ederse Mimarbaşı olurdu. Su yolu nazırından sonraysa Mimar-ı sâni gelirdi. Topkapı sarayında Sepetçiler köşkü ile Yalı köşkü mimarbaş'-nın makamı olduğu gibi Ve-fa tarafında da ona bağlı bir imalâthane vardı. Bîrun ricalinden Şehremini ile Mimarbaşının vazifeleri tedahül ederdi. Mamafih, Şehremini daha ziyade masraf hesaplarına ve mubayaa işlerine, Mimarbaşı ise teknik hususlara bakarlardı. Şehremini, Mimarbaşı ise teknik hususlara bakarlardı. Şehremin, Mimarbaşı, Su nâzın, M-mar-ı sâni, İstanbul ağası, Kireççibaşı, Anbar emini ve kâtibi, tâmirat emini hepsi bir arada ve mimarbaşının teknik nezareti, şehreminin kontrolü altında çalışırlardı. Mîrî binalarda tamir ve inşasından maada, köprü, su yolu ve su bendi inşası, İstanbul'da yapılan evlerin fennî kontrolü hep mimarbaşuya ait olup kethüda ve çavuş adlı memurlarıyla şehrin inşaatını daima teftiş ederlerdi. Nihayet 1831 yılında vazifeleri mütemadiyen tedahül eden şehreminLği ile m-marbaşılık birleştirilerek Ebniye-i Hassa Müdürlüğü ihdas olunmuşturM.Sertoğlu.

MİRÂBÂD KÖŞKÜ Damad İbrahim Paşa tarafından III. Ahmed için Kanlıca tepesinde yaptırılan köşkM.Sertoğlu.

MİRAHUR (Bak. Imrahor)M.Sertoğlu.

MİRALAY Alay beğir.in diğer bir adı. (Bak. Alay beği). Eskiden albay rütbesinde olay subayların rütbe adıM.Sertoğlu.

MİR-İ ÂB Akar suların herkesin arazisine muntazam şekilde tevziine ve nöbetle akıtılmasına nezaret eden kimse. Bir adı da Su ağası idiM.Sertoğlu.

MİR-İ ALEM Mahteran-ı tabl-ü alem denilen saltanat sancakları ile mshterhaiû takımını ihtiva eden bölüklerin başâmırı. Sefer zamanında sancakların önünde yürür ve ak alem denilen sancağı taşırdı. Vaz> feye tâyinleri dolayısıyla vezirlere, beğ-. lerbeğilerine ve sancak beğlerine padişah tarafından verilen sancak ve tuğlar da bunlar vasıtasıyla gönderilirdi. Padişahın büyük devlet ricaliyle ve elçilerle mülakatlarında mîr-i alem huzurda bulunurdu. Kendisi, özengi ağalarındandı. (Bak. özengi ağalan). Alay günlerinde padişalı-ların bindiği atın dizginini tutmak da bunların vazifesiydi. Terfi ederlerse sancak beği olmaları kanundu. Lâkin defaten vezir olanları da vardır. Mîr-i alemde 1832 de ilga olunarak vazifeleri Imrahor'a devroltınmuşturM.Sertoğlu.

MİRÎ ARAZİ (Bak. Arazi)M.Sertoğlu.

MİRÎ AVCILAR (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

MİRÎ HAZİNE (Bak. Dış hazine)M.Sertoğlu.

MİRÎ KAPTAN Hassa reislerinin diğer adı. (Bak. Hassa reisi)M.Sertoğlu.

MİR-İ KIPTİYAN(Bak. Çingene sancağı)M.Sertoğlu.

MİRÎ LEVENDAT (Bak. Levend)

MİR-İ LİVA Sancak beğinin eski adı. (Bak. Sancak beği). Tuğgeneralin eski adıM.Sertoğlu.

MİR-İ MİRAN (Bak. Beğlerbeği)M.Sertoğlu.

MİRÎ SAYYAD (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

MÎR-İ YÖRÜKÂN (Bak. Yörük)M.Sertoğlu.

MÎRÎ YUND OCAĞI Has ahıra bağlı olup kısarak hademeleri ocağı. (Bak. Yund-ciyan)M.Sertoğlu.

MİSAFİRET İstanbul'da sefirleri bulunan herhangi bir devletle muharebe çıktığı zaman o memleketlerdeki Osmanlı tüccarlarının salimen yurda dönebilmeleri-ni temin için muharib devletin sefiri ve amiyeti, ya sefarethanede, ya Boğaziçinde Rumeli Hisarı gibi münasip bir yerde veya Yedikulede gözaltı edilirdi. Mevkuf elçilerin her çeşit masrafları hükümet tarafında görülürdü. Bu tevkife Misafiret denirdi. Bu hal 1786 yılına kadar sürmüş, bundan sonra elçi tevkifinden vazgeçilerek sefirlerin mübadelesi usulü kabul edilmiştirM.Sertoğlu.

MİSÂL Fermanın başka adı. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

MISKAL Bir buçuk dirhem veya yirmi dört kırat, yani 4,81125 gram ağırlığında eski bir ağırlık ölçüsü. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

MİSKİNLER TEKKESİ 1514 yılında Üsküdar'da Karacaahmed'de Cüzzam hastalarının tedavisi için kurulan tecrübe ve tedavihane. Burada 1929 yılına kadar hasta bulunmuşturM.Sertoğlu.

MİYÂNE Orta derecede demektir. Miyâne çavuş, miyâne top, miyâne kâtib şeklinde kullanılırdı. Aynı zamanda bir top nevi olup Kolonborna'dan büyük Bal-yemez'den küçüktü. (Bak. Top)M.Sertoğlu.

MİYÂNEZARBAZEN (Bak. Zarba-zen)M.Sertoğlu.

MİZAN-I HARİR KALEMİ Anadolu muhasebe kalemine bağlı olup ipekten alınan vergi hesaplarıyla meşgul olurdu. 1715 senesinde Anadolu muhasebe kaleminde vâki olan bir yolsuzluk yüzünden buraya bağlı bazı kalemler ayrılıp başka teşkilâta bağlanmışlardı. Bu arada Mizan-ı harîr kalemi de, Rumeli mukataa-larıyla Tokat ve tevabii mukataaları kalemleriyle birlikte Küçük ruznamçe kalemine bağlanmıştıM.Sertoğlu.

MOHAÇ Macaristan'da, Tuna kıyısında ve Ösek'in kuzeyinde Peçuy (Pecs = Fünfkirchen) un güney - doğusunda bir mevki. Kanunî Sultan Süleyman 29 Ağustos 1526 senesinde Macar Kralı Layoş'u bu

verde bir meydan muharebesinde mağlûp ve ordusunu imha ederek Macaristan'ı zaptetmiştir. Kıral Layoş bu harbde maktul düşmüş ve memleketi Osmanlı hükümdarına tâbi olmuşturM.Sertoğlu.

MOLDAVYA (Bak. Boğdan)M.Sertoğlu.

MONOPOLYE Tekel mânasına olan monopol kelimesinden bozmadır. İmparatorluk devrinde bağ yetiştirilip şarap istihsal edilen yerlerde tatbik olunan bir usuldür. Köylü, hâsıl olan şarabın onda birini sipahiye verir ve sipahi iki- ay müddetle monopolye tutar, yani kendi şarabını satardı. Bu sırada köylünün şarap satması yasaktı. Bunun için şarap fiçılan mühürlenirdi. İki ay sonunda ise monopolye müddeti sona erer ve köylü şarabını satardı. Çok zaman bu müddeti kısaltmak için köylü sipahiden şarabı daha yüksek fiyatla satın alırdıM.Sertoğlu.

MUACCELE Devlet hazinesine ait mukataaların malikâne şeklinde tevcih olunanlarından sekiz yıldan on iki yıla kadar psşin olarak alınan varidat. Bundan başka, her iltizamdan ve esham sa tıslarından psşin olarak alınan hisse. Mu-kataalardan takside bağlanan bedellere ise müeccele denirdi. (Bak. Bervech-i malikâne, Mukataa)M.Sertoğlu.

MUAF Affolunmuş demektir. Herhangi bir sebepten dolayı muhtelif vergilerden müstesna tutulanlar hakkında mü sellem kelimesiyle birlikte muaf ve müsellemler şeklinde kullanılırdı. Umumiyetle, bütün askerî sınıflar, ulemâ, ehli hiref denilen sanat sahipleri, sakat ve ihtiyarlar, geçit ve derbentleri bekleyenler, köprüleri ve yolların tamir edenler, saray için yuvalardan şahin yavrusunu çıkarıp bes-liyen ve terbiye edenler, devlete pek büyük bir hizmette bulunanlar muaf ve müsellemler olurlardı. Bunun haricinde padişahı herhangi bir kimseye mülk olarak arazi bahşettiği zaman isterse sahibini muaf ve müsellemler kılabilirdi. Muafiyet, bazan yalnız âvânz-ı divaniyeden, bazan tekâ-lif-i örfiyeden bazan rusum-ı şer'iyedecı bazan da bunların hepsinden birden veya bir ikisinden olurdu. (Bak. Avarız)M.Sertoğlu.

MUALLEM BOSTANIYAN-I HASSA: Yeniçeriliğin ilgasından ve Âsakir-i man-sure teşkilâtı kurulmasından sonra Bostana Ocağına yeni bir şekil verilmiş.bunların yalnız saray dışındaki bostan ve bahçelerle meşgul olmaları kararlaştırılmış, içlerinden bin beş yüz kadar

kabiliyetlisi seçilerek bunlardan hassa askeri teşkil olunmuş ve bilhassa saray kapılarının muhafazası bunlara verinrşti. Bunlar, bir binbaşının kumandasında olarak bos-tancıbaşıya bağlıydılar. Bu teşkilâta efrad yetiştirmek üzere de bostancılar arasında bulunan küçük yaştaki çocuklar Scğukçeş-me ocağında talim ve terbiye göreceklerdi. Bu hassa askerine o zaman Muallem bostaniyan-ı hassa denmiş ve bunların masraf, tâyin ve levazımatma bakmak üzere Muallem bostaniyan-ı hassa nezarj-ti ihdas olunmuştuM.Sertoğlu.

MUAYEDE Bayramlaşma demektir. Bayramlarda padişahlar Bâb'üs - saadt; önünde kurulan tahta oturarak bayram tebriklerini kabul ederlerdi. Evvelâ padişahın Hocası el, sonra Kırım hanzadeleri etek öp?rlerdi. Onları Nakibül eşraf, Şehzade hocaları, Özengi ağaları, Kap-Cîbaşılardan itibaren sarayın diğer mensupları. Şeyhülislâm ve Kazaskerler, Ulemâ, mâzul Sancak beğleri, Kapıkulu süvari bölükleri ağalan, Yeniçeri ağası ve Ocsğ'n ileri g;-lenleri takip eder ve diğer teşrifata dahil olanlar derecelerine göre el veya etek öpsrpık padişahın bayramını tebrik ederlerdi. Bu sırada mehterhane durmadan çalar ve toplar atılırdı. Bayram namazından sonra ise, enderunun ikinci derecedeki mensupları etek öperlerdi. Sadnâzam ve Vezirler ise, daha evvel arz odasında padişahla bayramlaşırlardıM.Sertoğlu.

MUD Eski bir zahire ölçüsü. Aslı arapçadır. İki avuç dolusu buğdaya bu isim verilmiştir. Osmanlı memleketlerinde ise her yerde birbirinden farklı olmakla beraber, resmî mud 20 İstanbul kilesi idiM.Sertoğlu.

MUFASSAL Arazi tahrir defterlerinin bir cinsi. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

MUFASSAL KALEMİ Defterhanenia üç kaleminden biri olup, bu kalem, efradın tasarrufunda olan araziye ait höccct ve vesaiki hâvi kayıtları tutardıM.Sertoğlu.

MUHALLEFAT ölen bir insanın para, eşya, mal, alacak nevinden terkettiği şeyler. Eskiden ölen devlet ricalinin, kendileri padişah kulu olduğundan, kalan malları devlet hazinesi namına zaptolu-lunur ve varislerine hükümdarın münasip göreceği miktarda bir şey verilirdiM.Sertoğlu.

MUHALLEFAT HALİFESİ Osmanlı Maliye teşkilâtında Başmuhasebe kalemine bağlı üç halifelikten biri olup vazifesi müsadere olunan emval ile hükümdara ait veraset işlerine bakmaktı. Başmu-hasebeye bağlı diğer halifelikler, Malikâne ve Zimmet halifelikleriydi. (Her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

MUHARREM Hicrî - kamerî ayların birincisiM.Sertoğlu.

MUHARRİRİ MEMÂLİK Tahrir zamanlarında araziyi yazmaya memur kimse. Ziyade itimat kazanmış olan divan memurları arasından seçilirdi. Bir adı da llyazıcı idi. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

MUHASEBE-İ ANADOLU (Bak. Anadolu muhasebeciliği)M.Sertoğlu.

MUHASEBE-İ EVVEL (Bak. Baş muhasebe)M.Sertoğlu.

MUHASSIL Tenz'mata kadar mîrî mukataaları iltizam eden vezir ve vali, ayan vesaireden kimselere verilen bir isimdi. (Bak. İltizam). Fakat bu tâbiv 1839 senesinden sonra ise, vergi usulü değişip iltizam usulü kaldırıldıktan sonra, her liva ve kazaya devlet varidatım ci-bayet için Muhassıl adıyla tâyin edilmiş memurlar için kullanılmıştı. Bunlara onda birden fazla aşar ahnmaması emrolunmuştu. Lâkin bu usul hazineye bir fayda temin edemediğinden 1842 yılında yine iltizam usulüns avdet edilmiştirM.Sertoğlu.

MUHATAB (Bak. Huzur dersleri)M.Sertoğlu.

MUHTAR İlk defa 1834 yılında İstanbul mahallelerinde, halk tarafından suçilen mahalle mümessilleri. Her mahallede birinci ve ikinci omak üzere iki muhtar seçilir ve imamla birlikte ihtiyar heyetini teşkil ederlerdi, İstanbul'dan sonra 'edri-cen Kastamonu ve Tırhala vilâyetlerinde, sonra bütün diğer vilâyetlerde bu teşkilât kurulmuşturM.Sertoğlu.

MUHTEŞİB İhtisab ağasının diğer adı. (Bak. İhtisab ağası)M.Sertoğlu.

MUHZİK AĞA Yeniçeri Ocağının ileri gelen zabitlerinden biri. Ocaktaki derecesi Kethüda yerinden evvel ve Başyaya-başından sonra gelirdi. Kendisinin muayyen bir makamı yoktu. Ağa bölüklerinin birine kumanda ederdi. Hangi ağa bölüğüne kumanda ederse orası muhzır bölüğü diye anılırdı. Muhzır ağa, hazerde ve seferde, bölüğü halkiyle beraber sadrıâzam-ların maiyetinde bulunurdu. Aynı

zamanda Bâb-ı âli ile Ocak arasında geçen muameleler bunun vasıtasıyla olurdu. Kendisi, bölüğü halkıyla beraber vezir dairesinin muhafazasına da memur olup sadnâzam kol gezerken de maiyetinde bulunurdu. Yanındaki yeniçerilerin altmış tanesi kepikethüdası diye anılır ve bunlar aynı zamanda sadaret makamından verilen emirlerin icrasına memur bulunurlardı. Muhzır ağa, ocağın hukukunu sadrî-âzama karşı korurdu. Maiyetinde mücrim, lerin hapis ve tevkiflerinde hizmet eden harbeci adlı efrad da vardı. Yeniçeriliğin ilgasından sonra muhzır ağalığı kaldırılıp yerine tomruk ağabği ihdas edilmiş, har-bocilere de kavas adı verilmiştirM.Sertoğlu.

MUKABELEÇİ (Bak. Mukabele kalemi)M.Sertoğlu.

MUKABELE KALEMİ Hazine-i âmi-reye bağlı maliye kalemlerinden olup Kapıkulu atlı ve yaya askerlerinin maaş ve künye kayıtlarının tutar, bunları muhafaza ve hazine esas defteriyle mukabele ederek hazineden ulufe için çıkacak para miktarını tesbit ederdi. Her ulufe zamanından evvel, künye ve maaş defter suretlerini ruznamçe kalemine vsrirdi. Bu kalem, XVII. Yüzyılda muhtelif kısımlara ayrılmıştır. Piyade mukabelesi kalemi Kapıkulu yaya askerinin, sipah ve silâhtar mukabelesi kalemi sipah ve silâhtar bölüklerinin süvari nr.ıkabelesi kalemi ise öbür Kapıkulu süvari bö'üklerin'n künye ve maaş işlerine bakar olmuştur. Bu kalemlerin şeflerine Mukabeleci denirdi. Kendileri hacegân rütbesindeydi-ler. (Bak. Hacegân)M.Sertoğlu.

MUKARRER İbka demektir. Devlet erkânından herhangi birinin veya bir vazife sahibinin yerinde bırakılması mânasına gelirdi. Bundan başka her ulufe tev-ziinde Ocak halkına yapılacak bir miktar zamma da Mukarrer denirdi. (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

MUKARRER FERMANI (Bak. İbka fermanı)M.Sertoğlu.

MUKARRİR (Bak. Huzur dersleri)M.Sertoğlu.

MUKATAA Hazineye ait herhangi bir gelirin muayyen bir bedel ile iltizama verilmesi hakkında kullanılan bir tabir. (Bak. İltizam). Mukataalar, biri mîrî mukataa, öbürü malikâne olmak üzere iki sınıftı. Mîrî mukataalar her yıl veya iki, üç senede bir tevcih olunur, malikâneler ise kaydihayat şartıyla verilirdi. (Bak. Malikâne)M.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

MUKATAACI-I EVVEL (Bak. Baş mukataa)M.Sertoğlu.

MUKATAA-İ EVVEL-İ ANADOLU: Anadolu defterdarlığına bağlı olup Bursa ve Mihaliç bölgesine ait mukataa iş ve hesaplarına bakardı. (Bak. Bâb-1 defteri, Mukataa)M.Sertoğlu.

MUKATAA-İ SALİS-İ ANADOLU Anadolu defterdarlığına bağlı olup Saruhan, Karesi, Bolu, Erzurum, Karaman, Sivas bölgelerine ait mukataa iş ve hesaplarına bakardı. (Bak. Bâb-1 defterî, Mukataa)M.Sertoğlu.

MUKATAA-İ SÂNİİ ANADOLU Anadolu defterdarlığına bağlı olup, Aydın, Menteke, Teke, Hamid, Manavgad, Midilli, Bergama bölgelerinin mukataa iş ve hesaplarına bakardı. (Bak. Bâb-1 defterî, Mukataa)M.Sertoğlu.

MUKATAA-İ ZEMİN (Bak. Bedel-i Öşür)M.Sertoğlu.

MUKAYYED BEDELİ Herhangi bir eyaletin bervech-i muhassılhk tevcihi için bunu alan vezirin ödemekle mükellef bulunduğu miktar. Bunu alan, kendisi di parça parça ayırıp rüsumunu iltizama verirdi. Bu iltizamlardan toplanan para, mukayyed bedelinden daima fazla olur ve bu aradaki fark o vezirin hizmetine karşılık tutulurduM.Sertoğlu.

MUKTAZA(Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

MUMBAŞI(Bak. Peşkir şagirdi)M.Sertoğlu.

MUMCULAR Enderun kilercisine bağlı olup bir adları da Şemgeran-ı hassa idi. Vazifeleri saray mutfağında biriken iç yağlarıyla balmumlarından saray için mum imal etmekte. Bundan başka, Yeniçeri Ocağında, Ağa gediklileri arasında mumcular vardı. Bunların vazifesi ağa bir yere giderken açıkta yanan yel mumlarını taşımak olup üç kişi idiler. (Bak. Ağa gediklileri)M.Sertoğlu.

MURASSAAT HAZİNESİ (Bak. Raht-1 Hümayun Hazinesi)M.Sertoğlu.

MUSAHİB Padişahların hususi maiyeti olup gerek saray ağaları ve gerekse vezir ve beğlerbeğileri arasından seçilen malûmatlı, sözünden sohbetinden istifade edilir, zarif, nüktedan ve hazır cevap kimseler. Bunlar arasında cüce, dilsiz ve ha dımağaları da bulunurduM.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

MUSILLA-İ SAHN (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

MUSTAHFIZ (Bak. Redif)M.Sertoğlu.

MUSUL EYALETİ Osmanlı eyaletlerinden olup beş sancaktan müteşekkildi. Sancaklarından ikisi yurtluk ve ocaklık, üçü ise tımarlı ve zeametli idi. Ayrıca aşiret beğleri de vardı. Tımar ve zeametleri dört yüz doksan kılıç olup Cebelileriy-le birlikte iki bin kişilik bir askeri kuvvet teşkil ederdi. Sancaklarının adı: Musul, Kerkük, Tekrit, Bacvanlık ve Hüden-bane idiM.Sertoğlu.

MUTASARRIF Eski Osmanlı teşkilâtında vilâyetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere ayrılmıştı. Vilâyetler beğlerbeğilerin, sancaklar san-cakbeğlerinin idaresinde idi. Bunlar, hem idari, hem de askerî amirlerdi. Tanzimat-tan sonra yeni teşkilâtta idari ve askerî sancak beğliği birbirinden ayrılmış, sancak beğliği kaldırılarak yer.'ne Mutasarrıf ünvanh memurlar tâyin olunmuştur. Yani birkaç kaza bir mutasarrıflığa, birkaç mutasarrıflık bir vilâyete bağh olmak üzere yeni idari teşkilât kurulmuştu. Mutasarrıflıklar, cumhuriyetin ilâniy-le kaldırılıp kazalar doğrudan doğruya vilâyetlere bağlanmıştırM.Sertoğlu.

MUVAKKİDİ ABA Yeni devşirildikle-ri zaman devşirmelere giydirilen yanı yırtmaçlı kırmızı aba. (Bak. Kızıl aba)M.Sertoğlu.

MUVAHHIDI KÜRK Ulema sınıfına mahsus bir nevi kürk. Bunu merasim zamanlarında giyerlerdiM.Sertoğlu.

MUVAKKİ Nişancının diğer adı. (Bak. Nişancı)M.Sertoğlu.

MUVAKKİT Ekseriya camiler civarında aynı camiin müstemilâtından olarak içinde doğru vakti gösteren saatların bulunduğu Muvakkithane'nin memuru. Bu zat, Astronomi ilminden anlayanlar arasından seçilir ve cami vakfından muayyen bir maaşı bulunurduM.Sertoğlu.

MUYTÂBAN Has ahırda bulunan kıl dokuyucular. Bunlar ayrı bir sınıf olup kıldan kebe, kolan, belleme nevinden şeyler dokurlardıM.Sertoğlu.

MUBAYAA AĞNAMI Devlet tarafından tâyin olunan fiyat üzerinden sürü sahiplerinden onda bir nisbetinde satın alınan koyun. Bu muamele, koyun emini vasıtasıyla yapılırdı. (Bak. Koyun emini)M.Sertoğlu.

MUBAYAA ZAHİRESİ Devlet tarafından tâyin olunan fiyatla mîrî için alınan zahire. Bu zahireden herhangi bir yere yapılan tahsis. Bir adı da Rayiç zahi-resiydiM.Sertoğlu.

MÜCAZ Medreseyi bitirip icazet, yani diploma almış olan kimse. (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

MÜCERRED Evli olmayan, bekâr (Ayrıca Bak. Çift)M.Sertoğlu.

MÜCEVVEZE Başa giyilen bir nevi serpuş. Eski kavuk nevilerinden biri. Ağzı yukarısına nazaran daha dar, üstüvane şeklinde, tepesi kırmızı renkte ve çıkıntılı, etrafına tülbent sarılı, otuz iki, otuz üç santim yüksekliğinde olurdu. Evvelâ Yıldırım zamanında kullanılmıştır. Padişahlar sadnâzamlar devlet erkânı ve bazı diğer yüksek memurlar tarafından uzua müddet resmî serpuş olarak giyilmiştirM.Sertoğlu.

MÜCMEL icmal defterinin diğer adı. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

MÜDDET-İ ÖRFİYE Her eyaletin kendi kanununa göre muhtelif meselelerde zaman aşımı. Bazı meselelerde ise müddeti örfiye her yerde aynı idi. Meselâ, sahipsiz bir mal bulunduğu zaman bir müddet beklenir ve sahibi çıkmadığı takdirde onu bulan, Sahib-i arz'a muayyen bir resim ödedikten sonra kendisine mal ederdi. Bu müddet esir ve cariye için üç ay, hayvan için bir aydı

MÜDERRİS Medresede ders vermeye yetkili kimse. (Bak. Medrese). Fatih devrinde medrese derecesi ile müderrislik derecesi aynı idi ve müderrislerin sırası şu idi: İptida-i hariç, Hareket-i hariç, İptida-i dahil, Hareket-i dahil, Musı-la-i sahn, Sahn-ı seman. Kanunî zamanında ise, Süleymaniye medreselerinin kuruluşu ile silsile şu şekil almıştı: İptida-i hariç, Hareket-i hariç, İptida-i dahil, Hareket-i dahil, Musıla-i sahn, Sahn-i seman, İptida-i altmışlı, Hareket-i altmışlı, Musıla-i Süleymaniye, Havâmis-ı (veya Hâmise-i) Süleymaniye, Süleymaniye, Dâr'ül-hâdis. Her sene, Dâr'ül-hâdis'den aşağıya doğru sekiz müderrise Mahreç mevleviyc-ti verilir, bir sene sonra azlolunurlar. ertesini yıl mazüllerinden dördüne

bılâd-ı hamse mevleviyeti verilir, bir sene sonra azlolunurlar, ertesi yıl mazûllerinden ikisine Haremeyn kadılıkları ve aynı minval üzerine bir yıl sonra bunlardan birine Galata, birine İstanbul kadılığı, ertesi yıl Galata mazûlüne İstanbul ve İstanbul mazûlüne Anadolu kazaskerliği ve onun mazûlüne ertesi yıl Rumeli kazaskerliği verilirdi. Rumeli kazaskerlerinin yolu ise Şeyhülislâmlıkdı. Bu şekilde her yıl açılan müderrisliklere de sırasıyla daha aşağıdaki müderrisler tâyin olunurlardıM.Sertoğlu.

MÜECCELE (Bak. Muaccele)M.Sertoğlu.

MÜEZZİNBAŞI (Bak. Müezzin-i hassa)M.Sertoğlu.

MÜEZZİN-İ CAMİ-İ MİYANE Orta cami müezzininin resmî adı. (Bak. Orta camii)M.Sertoğlu.

MÜEZZİN-İ HASSA Sarayda bulunan güzel sesli ve musikişinas müezzinler. Bunlar, XVI. Yüzyılda on beş kadarken, zamanla sayıları artmış ve XVIII. Yüzyılda otuza kadar çıkmıştı. Münhal olan müezzinlerin tâyini Bâb'üs - saade ağasının inhasıyla olurdu. Bundan başka, Has odalılar arasında da güzel sesli müezzinler bulunurdu. (Bak. Hünkâr müezzini)M.Sertoğlu.

MÜFTİ (Bak. Şeyhülislâm)M.Sertoğlu.

MÜFTİ-İ KANUN Nişancının diğer adı. (Bak. Nişancı)M.Sertoğlu.

MÜFTİ-İL ENAM (Bak. Şeyhülislâm)M.Sertoğlu.

MÜHENDİSHANE-İ BAHİRİ-İ HÜMAYUN (Bak. Tersane mühendishanesi)M.Sertoğlu.

MÜHENDİSHANE-İ BERRİ-İ HÜMAYUN 1795 yılında III. Selim devrinde ve onun teşebbüsüyle açılan kara mühendishanesi. Deniz mühendishanesi ise, 1773 tarihinde açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde modern mânada ilk teknik okul 1734 yılında I. Mahmud'un himmetiyle Üsküdar'da Toptaşında, sonradan uzun yıllar akıl hastahanesi olarak kullanılan binada, Humbarahane ve Hendesehane adıyla açılmıştır. Lâkin, üç sene sonra. Yeniçeri Ocağının itirazı üzerine, mektep kapandı. Sonra 1769 yılında III. Mustafa devrinde Sütlüce civarında Karaağaçta tekrar açıldı. Fakat tedrisat pek de ilmi değildi. III. Selim, 1792 yılında Halıcı-

oğlundaki Humbarahaneyi inşa ettirdi. Bunun bir tarafı Lâğımcı adıyla istihkâm, bir tarafı ise Kumbaracı yetişecek talebeye mahsus olmak üzere ikiye ayrılmıştı. (Humbarahanenin yanındaki camii ise, hükümdarın validesi Mihrişah Sultan 1803 yılında inşa ettirmiştir). III. Selim 1789 yılında tahta cülus eder etmez esasen Eyüp Bahariye'sinde Mühendishane-1 Sultanî adlı bir mektep açmış ve Karaağaçtan kalan talebeyi buraya naklettirmiş, Enderundan müstaid gençleri de ayırarak bu mektebe vermişti. Nihayet, 1795 senesinde Halıcıoğlu'nda yeni bir mü-hendishane inşa olundu. Bunun ilk resmî adı Mühendishane-i f ünün-1 berriyye-i hümayun iken sonraları Mühendishane-i berri-i hümayun olmuştur. Bu mektepten kara ordusu için mühendis ve topçu mütehassısı yetişecekti. Evvelâ, Lâğımcı talebesinden elli ve Kumbaracıardan otuz kişi seçilerek 80 talebe ile tedrisata başlanmıştır. Mektep, dört yıllıktı. Mektep faaliyetine durmadan devam etmiş ordu ve memleket için pak faydalı elemanlar yetiştirmiş, bunların bir kısmı Avrupaya gönderilerek tahsilleri orada ta-mamlattınlmıştır. Bu hal, 1877 -1878 Rus seferine kadar devam etmiş, o sene inü-hendishane boşaltılarak askerî hastahane haline konmuş ve bu yüzden dört sene kadar kapalı kaldıktan sonra tekrar açılmıştır. Bu mektep, Cumhuriyet devrine kadar topçu ve istihkâm subayı yetiştirmeğe devam etmiştir. Sonra, topçu ve istihkâm subayları da, diğer bütün kara subayla n gibi Harbiyeden (yani Harbokulu'ndan) çıkmaya başlamış, mühendishane binası bir müddet yedeksubay okulu ve sonra da topçu subayları meslek ve tatbikat okulu olarak kullanılmıştırM.Sertoğlu.

MÜHENDİSHANE-İ SULTANİ (Bak. Mühendishane-i berri-i hümayun)M.Sertoğlu.

MÜHİMME DEFTERLERİ (Bak. Divan-ı hümayun sicilleri)M.Sertoğlu.

MÜHRE (Bak. Ebru)M.Sertoğlu.

MÜHR-İ HÜMAYUN Padişahların şahsına mahsus mühür. Her padişahın mührü kendi adıyla babasının adını ihtiva ederdi. Hükümdarların bu şekilde biri zümrütten, üçü altından olmak üzere tuğralı dört mührü bulunurdu. Padişah değıştikçe bunlar da değışirdi. Zümrüt mühür dörtgen şeklinde olup padişahın parmağında bulunur, beyzi şekilde olan altın mühürlerden birisi Sadriâzamda, biri Hasodabaşında,

üçüncüsü ise Harem hazinedarı olan kadında dururdu. Sadriâzamdan mührün geri alması az line delâlet eder ve bu makamı yeni işgal edene ilk iş olarak hâlemi şerif, ha-temi vekâlet diye de anılan mühr-ü hümâyun verilirdiM.Sertoğlu.

MÜHR-Ü SADARET, ŞERİF, VEKALET Mühr-ü mühayun'un diğer adları. (Bak. Mühr-i hümayun)M.Sertoğlu.

MÜHÜR-DAR Eskiden devlet erkânının mühürlerini muhafazaya ve onun emriyle icabeden evrakı mühürlemeye memur olan kimseye verilen isimM.Sertoğlu.

MÜHÜRLÜ TEZKİRE (Bak. Mem hur)M.Sertoğlu.

MÜHÜRLÜ URGAN Arazi ölçmek için kullanılan ve uzunluğunun iki ucu devletçe mühürlenmiş urgan. On zirra, elli zirra ve yüz zirra olanları vardırM.Sertoğlu.

MÜJDECİ Saray peyklerinden bir kısmı her sene ayrılarak Hicaz'a giden hacı kafilesiyle surrenin oraya varışını ve dönüşünü padişaha tebşir ederlerdi. Müjdeciler, Şam'da kalır, yalnız müjdecibası adlı âmirleri Hicaz'a kadar girerek hacı olur ve Mekke şerifinin mektuplarını da alarak dönerdi. Dönüşte Şam'dan da Şam kadısının ilâmını alır, müjdecilerle birlikte hacı kafilesinden daha evvel hareket ederek rebülevvel ayının on ikisinde yapılan Mevlid alayı sırasında İstanbul'a varıp Sultanahmed camiinde şerifin ve kadının mektuplarını ve beraber getirmiş olduğu hurmaları padişaha sunardı. (Bak. Peyk, Surre, mevlûd alayı)M.Sertoğlu.

MÜJDECİBASİ (Bak. Müjdecî)M.Sertoğlu.

MÜKERRER (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

MÜLÂZİM Kanunî devrine kadar medreselerden mezun olanlar müderrislik veya kadılıklara bir sıra gözetilmeden tâyin olunur ve bu yüzden arada haksızlığa uğrayanlar da bulunurdu. Meşhur Ebus-suud Efendi şeyhülislâmlığı sırasında ise yeni bir usul vazetti. Buna göre medrese mezunları, mszuniyet sıralarına göre bir deftere yazılıyor ve mülâzım adını alıyorlardı. Bir müderrislik veya kadılık münhal olduğu zaman, tâyinler bu def-terlerdeki isim sırasına göre yapılırdı. (Bak. Medrese, Kadı). Bundan başka, Kanunî devrinden itibaren

padişahlar sefere gittikçe Kapıkulu süvarilerinden üç yüz kişiyi mülâzim adıyla ayırır ve dairesi hizmetinde kullanırdı. Sefer dönüşünde ise padişah vakıflarından bazılarının mütevelliliği ile, bazı mukataa-ların idaresini ve cizye ve vergilerin tahsili gibi hizmetleri bir yıl için bunlara verirdi. Bak. Haraççı). Eskiden bir ücret almadan devlet hizmetinde memur namzedi olarak çalışanlara ve orduda teğmsn rütbesinde olan subaylara da mülâzim denirdi. Bunlar arasında Teğmen karşılığı Mülâzim-i sâni ve Üsteğmen karşılığıysa Mü-lâzim-i evveldiM.Sertoğlu.

MÜLÂZİM ÇAVUŞ (Bak. Defterli Çavuş)M.Sertoğlu.

MÜLÂZİM-İ EVVEL (Bak. Mülâzim, Mülâzim kaptan)M.Sertoğlu.

MÜLÂZİM-İ SÂNİ (Bak. Mülâzim, Mülâzim kaptan)M.Sertoğlu.

MÜLÂZİM KAPTAN Kapudâne'nin bindiği Kapudâne-i hümayun gemisinin süvarikap-tan denilen bir kaptanı vardı. Bunun muavinlerine Mülâzim kaptan de nirdi. Bunlar Mülâzim-i evyel ve Mülâ-zim-i sâni adlı iki kişiydiler. Süvarikap-tanlık inhilâl ederse mülâzim kaptanların kıdemlisi onun yerine geçerd. Kapudâne başreisi ise mülâzim kaptan olur, onun yerini Patrone başreisi alır. Riyale başreisi de onun yerine yükselirdi. Kalyon reislerinin kıdem ve ehliyet itibariyle ileride olanı ise, Riyale başreisliğine tâyin edilirdi. Ondan açılan yeri ikinci reis alır, üçüncü reis onun yerine geçer, yelkencilerden birisi de üçüncü reis olurdu. Riyale başreisliğine geçerek kalyon reisi ise, imtihanla intihap olunurdu. (Bak. Kapudâne, Patrone, Riyale)M.Sertoğlu.

MÜLK ARAZİ (Bak. Arazi)M.Sertoğlu.

MÜLKİYE NAZIRI Bugün Dahiliye vekili denilen eski Dahiliye nazırlarının 1837 yılından evvelki adı. Bu tâbir, 1835 te ihdas olunmuş ve sadaret kethüdalarına bu isim verilmiştir. (Bak. Sadaret kethüdası)M.Sertoğlu.

MÜLK TİMAR Tımarın bir nevi oiup buna sahip olanlar sefere gitmeseler de azlolunmazlar, buna mukabil bir yıllık geliri tazminat olarak devlete öderlerdi. Bunu tahsile mevku-fat'cılar memurdu. Mülk timar sahipleri vefat etseler, tımarları Ji yakat ve istihkak aranmadan oğullarına verilirdi. Oğulları bulunmazsa sair mülkler gibi

varislerine intikal ederdi. Yani Sahib-i arzın tasarrufu mülkiyetine yakındı. Maamafih, bu cins tımarlar sayıca pak mahduttu ve Anadolu tarafına mah-suau. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

MÜLK VAKIF Serbest vakıfların fazla gelirleri ve öbür hakları miras yoluyla intikal edenler. Bir adı da Evladi-yet idi. (Bak. Serbest Vakıf)M.Sertoğlu.

MÜLTEZİM (Bak. İltizam)M.Sertoğlu.

MÜMEYYİZ (Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

MUNAKKAR (Bak. Diba)M.Sertoğlu.

MÜNAKKAŞ AKÇESİ Enderunlular dan, kaftanlı denilen zümreye, yani Doğancı, Seferli, Kiler, Hazine ve Hasoda koğuşları efradına eskilik derecelerine göre senede dört kere elbise parası verilirdi. Bunların birincisine Büyük çıkma akçesi, ikincisine Küçük çıkma akçesi, üçüncüsüne ve dördüncüsüne münakkE.s akçesi denirdi. Dördüncüsüne bazan Mansıb akçesi de dendiği vâki idi. Üstelik yılda ikişer elbiselik nakışlı kadife, birer çatma ve birer telli kuşak verilirdiM.Sertoğlu.

MÜNECCİMBAŞI Sarayın bîrun ricalinden ulemâ sınıfına mensup bir mîmur. Vazifesi, padişah cülusu, harb ilânı, sadrîâzamlara mühür verilmesi, denize gemi indirilmesi vesaire gibi mühim hâdiseler için astrolojik hesaplara dayanarak uğurlu vakti seçmektir. Bundan başka, her yıl takvim tertip etmek vazifesi de ona aittiM.Sertoğlu.

MÜRDEBACI Tekâlif cinsinden ve Ağnam resmindendi. İstanbul'a sevkiunan koyun sürülerinde normalden fazla nisbet-te hayvan ölümü olursa bu sürüleri getirmekle mükellef olanlardan alınırdıM.Sertoğlu.

MÜRTEZİKA Bir vakıftan, vakfı kuranın şartlarına göre yevmiye veya aylık, yıllık alanlara verilen isimM.Sertoğlu.

MÜSELLEM Yeniçeri teşkilâtı kurulmadan evvel Osmanlı beyliğinde mevcut bulunan muvazzaf süvari askerine verilen isim. Yayalarına ise piyade denirdi. Bunlar, harb zamanı askerî hizmette kullanılırlar, sulh zamanlarında ise ziraatle meşgul olup buna karşılık her çeşit vergi ve tekliften muaf tutulurlardı. Yeniçeri teşkilâtı kurulduktan

sonra isa .geri hizmetlerde ve eyalet askeri olarak kullanılmışlardır. Müsellem beş kişi bir çiftlikte ziraat ederlerdi. Mahsulün öşrü timar gibi kaydolunmuştur. Her sefer zamanında bir tanesi gidip öbürleri kalırdı. Gidene nöbetli denirdi. Nöbetli, o yıl tımarın mahsulünü alırdı. Seferdeki hizmetleri top çekmek, yol açmak, zahire nakletmek nevinden şeylerdi. Bunlar, oturdukları bölgelere göre iki kısımdılar. Kırklareli havalisinde oturanlara Kızılca müselleme denirdi. Bunlar, beşer kişilik 198 ocaktı. Öbürleri Çirmen havalisinde oturanlar olup bunlar ise 351 ocaktan ibaretti. Bundan başka 300 ocak Çingene müsellemleri vardı. (Bak. Çingene Sancağı). Müsellem tâbiri ayrıca muaf mânasına ve bu kelime ile bir arada muaf ve müselleme şeklinde de kullanılmıştır. (Bak. Muaf)M.Sertoğlu.

MÜSTAHFİZ Tımarlı kale muhafızlarına verilen isim. (Bak. Hisar gediği). Abdülaziz devrinde kurulan askerî teşkilâtta Redif hizmetinden sonra gelen dört yılhk devreye dahil bulunanlara da Müs-tahfiz denirdi. (Bak. Redif)M.Sertoğlu.

MÜSTEMEN (Bak. Harbî)M.Sertoğlu.

MÜSTESNA EVKAF Devletin hiç bir müdahale ve murakkabesi olmaksızın mütevellileri tarafından idare olunan vakıflar hakkında kullanılan bir tâbir. Müstesna evkaf aslında sekiz adet olup şunlardı: Mevlânâ Celâleddin evkafı, Hacı Bektaş Veli evkafı, Abdülkadir Geylânî evkafı, Hacı Bayram Veli evkafı, Gazi Evrenos Beğ evkafı, Gazi Mihâl Beğ evkafı, Gazi Süleyman Beğ evkafı, Gazî Ali Beğ evkafı. Sonradan birçok vakıflar müstesna kısma ithal edilerek sayıları otuzu aşmış ve bu usul böylece suiistimale uğramışsa da, 1908 Meşrutiyet inkılâbından sonra tasfiye edilip yalnız ilk sekizi ibka olunmuşturM.Sertoğlu.

MÜSTESNA EYÂLETLER Gerek idarî bakımdan ve gerekse vergi mükellefiyetleri cihetinden devletçe umumi hükümler haricinde bırakılmış olan eyaletler hakkında kullanılan bir tâbir olup bu eyaletler şunlardı: Mısır, Yemen, Habeş, Basra, Lehsa, Bağdad, Trablusgarb, Tunus, Cezair-i garb. Bu eyaletler timar ve zeamet ve hâs gibi dirliklere bölünmemişlerdi. Vergi cihetinden ise Osmanlı fethinden evvel mevcut olan tarz muhafaza olunmuştu. Buna sebep, bu eyaletler halkının kısmen göçebe aşiretlerden mürekkep, kısmen

pek çeşitli din ve mezheplere sâlik oluşu, siyasî - coğrafi mevkiileri-nin mühim ve merkezden nisbeten uzak bulunuşu idi. Bunların bir adı da Sâlyane-li eyaletlerdi. (Bak. Eyâlet, Havass-ı vü-zera)M.Sertoğlu.

MÜŞAHERE Devlet hazinesinden maaş karşılığı aylık olarak verilen tahsisatM.Sertoğlu.

MÜŞAHEREHARAN Devletten maag larını aylık olarak alanlarM.Sertoğlu.

MÜŞİR Eskiden sadrıâzamların lâkaplarından biri idi. Tanzimattan sonra ise bugünkü mareşal karşılığı olarak kullanılmıştırM.Sertoğlu.

MÜTEFERRİKA Muhtelif hizmetlerde kullanılan bazı kimselere verilen isim. Müteferrikalar başlıca dört kısımdı: 1 — Hünkâr müteferrikası; Bu, sarayın en mümtaz ve şerefli bir hizmeti idi. Fatih Kanunnamesinde müte-ferrikalık hizmetinden bahsettiği gibi, Yıldırım Bayezid devrinde de müteferrikalar mevcuttu. Bunların yekûnu kırk kişi olup padişahın şahsi maiyetini teşkil ederlerdi. Bir kısmı, sultanzade, vezir, beğîr-beği, defterdar ve ümerâ oğullarından olup bir kısmı ise, Enderunun Hasoda koğuşundan çıkmalarda müteferrika olurlardı. Ayrıca maaşlı, yani ulûfeli ve zeamet-li olmak üzere iki sınıftılar. Ulûfelileri daha makbuldü. Âmirlerine Müteferrika-başı denir ve diğerleri yalnız ondan ve hünkârdan, emir alırlardı. Bir müteferrika, sadrıâzamin ziyaretine gitse, sadrı-âzam emektarlığına riayeten ayağa kalkıp karşılardı. Müteferrikalar süvari sınıfından olup daima büyük hizmetlere geçmeye namzet bulunurlar, zamanla vezirliğe kadar yükselirlerdi. Adetleri sonradan artmış, XVI. Yüzyıl başında sayıları 430 dan fazlaya ve yüzyıl sonra 630 dan fazlaya yükselmiştir. Buna rağmen itibarlarını daima muhafaza ettiler. 2 — Yeniçeri Ocağında müteferrika lar; Bunlar, solak ve şikâr bölüklerinde bulunup onların hizmetlerine bakarlardı. (Bak. Solak, Şikâr). Solaklık münhal ounca, tercihan bunlardan birisi solak olurdu. Bunların bilhassa ahlaken pek mazbut, sadık, fedakâr, iyi ok atıcı ve silâhşor olmalarına dikkat olunurdu. 3 — Tersane halkından olan azab re isleri bölüklü ve bölüksüz yani maiyetli ve maiyetsiz olarak iki cinsti. Bir de bundan başka müteferrika denilen bir cins reis vardı ki, bir yere ve bir gemi ye bağlı olmayıp ihtiyaç olan yerde vazl- fe görürdü. Bu müteferrikalar terfi eder lerse bölüklü reis olurlardı. (Bak. Tersa ne

halkı, Bahriye azabları). 4 — Sadriâzamların, vezirlerin, beğ-lerbeğilerin, ümera ve erkânın maiyetinde bulunan ağaların bir cinsine de müteferrika denirdi. Bunlar, hizmetinde buldukları zatın bilhassa seferlerde yanında bulunurlar, verdikleri emirleri diğer kapı halkına tebliğ ederler, paşaların sancaklarını taşırlardı. Kapı halkından olan iç ve dış ağalardan başka, müteferrikalarla birlikte tebdil ağası, çadır mehter-başısı, ahır kethüdası, tuğcular, yedekçi-ler, sekbanlar, deh', peyk, şatır ve solaklar ilh... ayrı bir grup halinde silâhtarın emrinde bulunurlardıM.Sertoğlu.

MÜTEFERRİKA BAŞI Hünkâr müteferrikalarının âmiri. (Bak. Müteferrika)M.Sertoğlu.

MÜTEFERRİKA REİSİ (Bak. Müteferrika) M.Sertoğlu.

MÜTESELLİM Kelime mânası teslim alan olup, eskiden kendisine büyük idarî mansıplar tevcih olunanların o makamı seleflerinden kendi namlarına teslim almağa ve kendileri gelinceye kadar idare etmeğe memur ettikleri kimselere bu isim verilirdi. Keza, sefere gittikleri zaman yerlerine vekil olarak bıraktıkları kimselere de Mütesellim denirdiM.Sertoğlu.

MÜTEVELLİ (Bak. Evkaf-ı mülhaka)M.Sertoğlu.

MÜVELLÂMuayyen bir dâvayı veya ihtilâfı hal için veyahut hakem, bilirkişi olmak üzere kaza makamları tarafından tâyin edilen yetkili zatM.Sertoğlu.

MÜZEDÜZAN Sarayın bîrun kısmı sanat bölüklerinden çizmecilere verilen isim.

NAFAKA AKÇESİ (Bak. Nöbetçi Yeniçeri)M.Sertoğlu.

NAFÜRUHT Mukataalardan mültezimler tarafından talibi çıkmayanlara verilen isim. (Bak. Mukataa, iltizam)M.Sertoğlu.

NAHİL Bilhassa sultan düğünlerinin alaylarında kullanılan ağaç şeklinde yapılmış ve donanmış süsler. Bunlara nakil de denirdiM.Sertoğlu.

NAİB Vekil demektir. Daha ziyade bir yere tâyin olunan kadıların, kendileri gitmedikleri takdirde yerlerine gönderdikleri kimseye denirdiM.Sertoğlu.

NAKIŞ DÜZAN Çadır mehterleri arasında dört bölük halkından başka mevcut olan sanatkârların iki tanesi olup vazifeleri çadırlara renkli nakışlar işlemektir. Bunlardan başka otak yapıcı demek olan Otakgerân, Haymedûzan den.'bn en altı çadır dikici ve biri baş perdecisi olmak üzere iki perdecisi vardı. Bütün bu sanatkârların esnaf loncalarında olduğu gibi bir yiğitbaşılığı bulunurdu ve bu yiğitbaşılık gedik şeklindeydi. (Bak. Lonca)M.Sertoğlu.

NAKİB ÜL-EŞRAF Osmanlı devleti zamanında, seyyid ve şeriflerin, yani Peygamber Efendimizin (S.S.) torunları, Hazreti Hüseyin ve Hazreti Hasan'ın ve bu vasıta ile bizzat Peygamberimizin temiz soyundan gelenler arasından kendilerine baş olarak seçilen ve onları devlet nezdinde temsil eden kimse. Bu zat aynı zamanda seyyid ve şeriflerin defterlerini tutar ve onların hak ve imtiyazlarını da muhafaza ederdiM.Sertoğlu.

NAKİR 0.0062636 gram. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

NAKKARE(Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

NAKKAŞ Resim yapanlara verilen isim. insan resmi yapanlara ise Musav-vir denirdi, İstanbul'da XVII. Yüzyılda dört dükkânda kırk nakkaş bir lonca ha-linds toplanmışlardı. Bilhassa duvar nakışları yapmakla geçinirlerdi. Bundan başka sarayda bostancılar arasında bir Nakkaş bölüğü ile Bîrûn sanatkârları arasında nakkaşlar mevcuttu. 18°<6 yılında Bostancılar arasındaki nakkaşlar, işlemeciler, bağcılar, bıçakçılar, msrcmmetçiler (yani tamirciler), seksoncular (yani av köp2ği besleyenler) ocakları, artık hu-met vazifeleri kalmadığından ilga olunmuşlardırM.Sertoğlu.

NALBÂHA(Bak. Çizmsbaha)M.Sertoğlu.

NALBAND(Bak. Hasahır hademeleri)M.Sertoğlu.

NALBANDAN-I ESBÂN-I HASSA: (Bak. Hasahır hademeleri)M.Sertoğlu.

NÂME-t HÜMAYUN Osmanlı hükümdarlarının yabancı devlet reislerine, Kırım hanlarına, Mekke şeriflerine ilh... yazdıkları mektuplara verilen isim, Bunların bir sureti ile gelen cevaplar ise Nâme

defterleri adlı defterlere kaydolunurdu. Bunlar da divan sicillerinden sayılırdı. (Bak. Divan-ı hümayun sicilleri)M.Sertoğlu.

NANHORAN Kulçullarından yeti şip Acemi Ocağır.a girecek çağa gelene kadar üç ayda bir Sekbanlar fırınından ikişer buçuk kilo un veya bunun bedelini alanlar bunlara ayrıca hazineden ayda on beş akçe ve yeniçerilere çuha verildiği zaman elbiselik çuha verilirdi. (Bak. Evli Yeniçeri)M.Sertoğlu.

NANPÂRE Lügat mânası ekmek parçası olan Farsça bir terkiptir. İstilah mânası, devlet tarafından geçim için herhangi bir kimseye, herhangi bir şekilde yapılan tahsisdirM.Sertoğlu.

NASAD En alçak sulara bile hareket edebilen bir cins altı düz kayık. Uzunluğu on zirra, genişliği iki zirra olurdu. Daha büyüğüne Şayka denirdi. (Bak. Şayka)M.Sertoğlu.

NASB-I MÜVELLÂ Müvellâ tâyin etmsk. (Bak. Müvellâ)M.Sertoğlu.

NAVULCU, NAVLUNCU Şehrin ekmek ihtiyacı için İstanbul'a gelen unun nakliyatı ile meşgul olanlar. (Bak. Navul Halifesi)M.Sertoğlu.

NAVUL HALİFESİ Mevkuf at kalemine bağlı bir halifelik olup vazifesi İstanbul ekmekçilerinin mîrîye olan zimmetlerine ve zahire anbarının alış verişine ait defterleri tutmaktı. (Bak. Mevkuf at kalemi). III. Selim devrinde İstanbul şehrinin iaşesini kolaylaştırmak için teşkil olunan zahire nezaretine bağlanmıştırM.Sertoğlu.

NAZIR Nezaret eden, bakan demektir. Eskiden bir vakfın umumî idaresiyle mükellef olana vakfın nâzın denirdi. Bunun gibi, kendisine herhangi bir işin umumi idaresi verilen kimseye ve bu arada II. Madmud'dan itibaren hükümet azasına bugünkü vekil karşılığı olarak bu is-m verilmiştir, istiklâl harbinde, Büyük Millet Meclisi hükümeti kurulduğu zaman vekil tâbiri kullanılmış, İstanbul hükümetinin sükûta ile saltanatın ilgasından sonra ise nazır tâbiri büsbütün terk olunmuş-turM.Sertoğlu.

NEFİR-İ ÂMM Devlet tarafından bütün memleket halkının herhangi bir iş için vazifeye davet edilmesi hakkında kullanılan bir tâbir.

NEMÇE Türklerin Avusturya'ya verdikleri isim. Slavca Nyemats kelimesinden bozmadır. Bu kelimenin lû gat mânası dilsizdir. Slavlar, Cermsn-lerle ilk karşılaştıkları zaman dillerin bilmadıkları için kendilerine bu ad) vermişler ve kelime Türkçeye onlardan geçmiştirM.Sertoğlu.

NEVBET Mehterhanenin çalınması hakkında kullanılan bir tâbir. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

NEVMÜSLİM Yeni Müslüman olanlara verilen ad. Osmanlı kanunlarına göre, Divanda ve sadr .zaman huzurunda Müslümanlığı kabul edenlere bir sarık, bir mintan ve elli akça sünnet ve merhem parası verilirdi. Sonraları, yâni XVIII. Yüzyıldan itibaren bütün bir elbise takımı veya bedeli verilmek âdet olmuştuM.Sertoğlu.

NEVRUZİYE Her sene Nevruzda, yâni 22 Martta Müneccimbaşı yeni takvimi takdim ettiği zaman padişaktan aldığı ihsan. Gene her Nevruzda hekimbaşının. amber, afyon ve kokulu otlar karıştırarak, karşılığında ihsanlar almak üzere, padişaha, padişahın aile efradına, sadrîâ zama vesair devlet ricaline takdim ettiği macunM.Sertoğlu.

NEVYAFTE Arazi tahriri sırasında, bir evvelki tahrire nazaran fazla olarak zuhur etmiş nüfus demektir. (Bak. Tahrir, Hariç ez defter)M.Sertoğlu.

NIKOMEDYA Osmanlı fethinden evvel izmit'in adı, Türkler tarafından buna evvelâ Iznikmid denmiş ve ancak XX. Yüzyıl başlarından itibaren bugünkü isim kabul olunmuştur. (Bak. Koca - ili, eli)M.Sertoğlu.

NIKYA Osmanlı fethinden evvel İz-nik'in adıM.Sertoğlu.

NİM (Bak: Çift)M.Sertoğlu.

NİO İgneada'nın Osmanlı fethinden evvelki adıM.Sertoğlu.

NİŞAN Fermanın tüğer bir adı. (Bak. Ferman) Cumhuriyetin ilanıyla ilga olunan İmparatorluk devrine ait bir hizmet ve liyakat karşılığı olmak üzere tevcih edilmiş olan nişanlar vardı. Evveleri böyle kimseler, hilkat, kürk, murassa kılıç ve sorguç, çelenk nevinden şeyleri-3 mükâfatlandırılırlarken ilk önce 1832 yılında vs II. Mahmud devrinde nişan ihdas olunmuştur. Madalyanın ihdası ise daha eskidir. (Bak. Madalya). Bu nişan, Birinci, İkinci, Üçüncü ve

Dördüncü derecedendi. 1850 yılında ise para darlığı yüzünden mevcut madalyalar ile birlikte nişanların da hepsi toplanıp darphaneye verilmiştir. Bundan sonra Abdülmecid zamanında ve 1852 tarihinde Murassa, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Başinci rütbelere Mecidiye nişanı, Abdülaziz zamanında vs 1862 tarihinde Murassa, Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü rütbelere Osmanî nişanı, Abdülhamid zamanında ise hanedana mahsus olmak üzere Hanedan-ı Âi-i Osman nişanı, Ertuğrul, İmtiyaz ve kadınlara mahsus şefkat nişanları ihdas olunmuştur. 1908 inkılabından sonra Maa-r rif nişanı ihdas olunmuş, Meziyet ve Ziraat liyakat nişanlarının nizamnameleri hazırlanmış ve nişanlar da yapılmışsa da kimseye verilmemiştir. Nişan, en ziyade Abdülhamid devrinde ibtizale uğratılmış' ve bu yüzden itibardan düşmüştürM.Sertoğlu.

NİŞANCI (Bak. Tevkii)M.Sertoğlu.

NİŞANLI KÂĞIT XVI. Yüzyılda v<i XVII. Yüzyılın başlarında padişah sadrıâ-zamla beraber seferde bulunduğu sırada İstanbul muhafazasında kalan sadaret kaymakamlarına tuğrası çekilmiş olarak verilen boş ferman kâğıtlarının ismi. Kaymakam, bunları adetle alır, icabına göre doldurur ve kullanır, sefer sonunda İS2 hesaplarını verir ve kullanmadıklarını iade ederdi. Padişahların sefere gitmeleri terkolduktan sonra bu usul de ortadan kalkmıştırM.Sertoğlu.

NİZAM-I CEDİD Bu tâbir umumiyetle iki mânaya kullanılmıştır. 1 — III. Selim'in giriştiği ve Yeniçeri Ocağının ilgisiyle garb medeniyetinin bütün vasıtalarının kabulü suretiyle ilim, teknik, sanat, ticaret, ekonomi, idare ilh... sahalarında yapılacak ıslahatı gaye eden büyük yenilik hareketi. 2 — Gene bu devirde, Avrupa usu- liyle yetiştirilmek şartıyla kurulmak iste nen ordu. Nizam-ı Cedid askeri evvelâ on iki bin kişilik yaya bir ordu olarak kuruldu. Yeniçerilerin itirazını önlemek için de buna ayrı bir hüviyet verilmeyerek Bostancı Ocağına bağlı, tüfekli bostancı sınıfı şeklinde teşkil edildi. Elbiseleri de az çok bostancıları andırıyordu. Nizam-ı Cedid askerine, Levend çiftliğinde derha! talimler yaptırılmaya başlandı. Bunların masrafını karşılamak için ayrı bir hazine kuruldu. (Bak. İrad-ı Cedid). Nizam-ı Cedid askeri, ilk muvaffakiyetini Akkâ'da Napolyon'a karşı kazandı. Lâkin bunu çekemeyen Yeniçeriler, 1807 yılı Mayısında isyan ederek Nizam-ı Ce-did'i dağıttılar ve III. Selim'i hal'ettiler. Nizam-ı Cedid tâbirini

ilk kullanan ise, Köprülüzade Fâzıl Mustafa Paşadır. Bununla, imparatorluğa verilecek yeni iç düzeni kastetmiştir. Sonra, III. Selim devrinin başlarında Viyana'ya fevkalâde büyük elçi olarak gönderilen Ebubekir Ra-tib Efendi, bu münasebetle yazmış olduğu risalede bu memlekette mevcut düzeni bu tâbirle ifade etmiştir. Ayrıca, Fransız ihtilâli sonunda kurulan Cumhuriyet rejimi de Osmanlılar tarafından Fransa Nizam-ı Cedidi diye adlandırılmıştırM.Sertoğlu.

NİZAM-I CEDİD HAZİNESİ (Bak. îrad-ı cedid)M.Sertoğlu.

NİZAMİYE Abdülâziz devrinde kuru lan askerî teşkilâtta dört yıl muvazzaflık ve iki yıl ihtiyat hizmetini ifa etmekte olan kara askerini anlatmak üzere kullanılan bir tâbir. (Bak. Redif)M.Sertoğlu.

NOKSANİ Birisine hak ettiği tımar veya sair toprak dirliğini karşılayacak münhal bir dirlik bulunmayıp daha azı tevcih olunursa acadaki farka bu isim verilirdi. Noksanı olanların bu durumu ilk münhalde düzeltilirdiM.Sertoğlu.

NOKTA (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

NÖBETÇİ YENİÇERİ Yeniçeri ortaları nöbetle ve üç sene müddetle kalelerde muhafızlık ederlerdi. Bunlar bilhassa hudut ve sahil kaleleriydi. Nöbetçi yeniçeri diye anılan bu ortalar halkı, ulufelerinden başka nafaka akçesi adıyla günde bir akçe bir okka et ve her ay bir kile buğday veya bunların bedelini alırlardı. Üç sene dolunca tekrar merkeze gelirler ve yerlerine başkaları giderdiM.Sertoğlu.

NÖBET KALFASI Harem ağalarının bir derecesi. (Bak. Harem ağası)M.Sertoğlu.

NÖBETLİ VOYNUK (Bak. Voynuk)M.Sertoğlu.

NÜZUL EMİNİ Seferler sırasında ordunun İstanbuldan hareketinden düşman hududunu aşmıcaya kadar olan müddet içinde halktan para ile satın alınan zahirenin toplanmasına ve muhtelif menzillerde hazır bulundurulmasına nezaret eden kimse Devlet teşkilâtında nüzul eminleri başmuhasebe kalemine bağh idiler. Bu şekilde toplanan zahireye de nüzul zahiresi denirdi ve mubayaa zahiresi cinsinden-di. (Bak. Menzil, Mubayaa zahiresi)M.Sertoğlu.

NÜZUL ZAHİRESİ (Bak. Nüzul emini)M.Sertoğlu.

OCAĞA ÇIKMA (Bak. Çıkma)M.Sertoğlu.

OCAK AĞALARIYeniçeri Ocağının ileri gelen ağalarına verilen isim. Bunlar da Yeniçeri Ağası, Sekbanbaşı, Kethüda-bey, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıba-şısı, Hasekiler, Başçavuş, Başdeveci, Başyayahaşı, Muhzır ağa, Kethüda yeri ve Başbölükbaşı idi. Ocak ağalarının derecesi, resmî silsileye göre olmayıp ocaktaki ve devlet nezdindeki nüfuz ve itibarlarına göre idiM.Sertoğlu.

OCAKBAŞI (Bak. Kuşhane matbahı)M.Sertoğlu.

OCAK BAŞYAZICISI (Bak. Ocak bezirganı)M.Sertoğlu.

OCAK BEYTÜLMÂLCİSİ Her yeniçeri odasında, ölen yeniçerilerin satılan tereke bedelinin yatırıldığı bir sandık bulunurdu. Bunun adı da Orta Sandığı idi' Bu suretle hasıl elan sermaye burada işletilir ve gelirlerinden Yeniçeri Ağasının at süngeri, yağmurluk kablığı, iskemle döşemesi, yeni ağa olanların oda döşemesi, keza Kethüda bey, Başçavuş ve Muhzır ağanın böyle masrafları çıktıktan sonra kalan kısmı ile asıl para, ölenin yetimi veya yetimleri reşid çağa erişince kendilerine verilirdi. Aynı sandıktan odaya vakfedilmiş paralar da bu suretle işletilirdi. Tereke'den hasıl olan ve vakfedilen paralan alıp sandığa yatırana Ocak beytülmalcisi, parayı işletene ve oda halkının nezareti altında harcamak selâhı-hiyeti bulunana Orta mütevellisi denir, bu para Düzen akçesi diye anılırdı. Bu Orta sandığının zarar veya iflâs etmek tehlikesine karşı bazı verese tereke bedelinin işletilmeden muhafaza olunması ve reşid çağa erişen vârislere verilmesini ister, bunun üzerine para Yeniçeri Ocağında bulunan ayrı bir sandığa yatırılıp Eaklanır ve ergin çağa gelen yetimlere verilirdi. Bu sandık, bütün odalar arasında müşterek olup Kara sandık diye an-lırdıM.Sertoğlu.

OCAK BEZİRGANI Yeniçeri Ocağının mali işlerini ve hariçteki alışverişlerini hudut ve kalelerdeki maaş muamelâtını idare eden kimse. Bszirgânlık çok zaman Yahudi veya Rumların elinde bulunurdu. Bazan da babadan oğula geçen bir gedik şeklinde olurdu. Bunlar, ocağa dayanarak siyasi nüfuz peyda ve birçok dalavere çevirerek menfaatler temin ederlerdi. Bazan bu yüzden bezirgânlık ilga olunur ve bu işe Ocak başyazıcısı adlı birisi memur edilirdi. Lâkin

bir müddet sonra gene başka bir bezirgan seçilirdi. Böylece bu hal, yeniçeriliğin büsbütün ilgasına kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

OCAK KETHÜDASI (Bak. Kethüda-bey)M.Sertoğlu.

OCAK MÜTEVELLİSİ (Bak. Kara Sandık)M.Sertoğlu.

OCAKLIK (Bak. Yurtluk)M.Sertoğlu.

OCAKLIK MEVACİB Bazı kalelerin muhafızlarına ait mevacib, hasılatı iyi, olan vilâyet ve sancaklara havale suretiyle temin edilirdi. Bunun adı Ocaklık mevacibiydiM.Sertoğlu.

OCAK SOFASI (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

ODA Umumi mânası koğuş veya kışla idi. Nitekim Enderun koğuşlarına oda dendiği gibi Yeniçerilerin ikamet ettiği kışlalara da oda denirdi. Her bölük veya ortanın ayn odası vardı. (Bak. Enderun, Eski odalar, Yeni odalar)M.Sertoğlu.

ODABAŞI Yeniçeri Ocağında ağa bölüklerinde Başodabaşından ve cemaat ortalarında Oda kethüdasından sonra gelen en kıdemli zabıt. Kışlada daimi surette orta veya bölüğü ile birlikte bulunur, sefer zamanı orta veya bölük çadırı denilen çadırda oturur ve odası efradı çadırlariyle onun etrafında toplanırlardı. (Bak. Cemaat ortalan)M.Sertoğlu.

ODA ÇORBACISI (Bak. Çorbacı)M.Sertoğlu.

ODA EFRADI Yeniçeri odalarında bulunan efrada verilen isim. Bu efrad, umumiyetle iki kısımdı. Bir kısmı eski Yeniçeriler, öbürleri ise, sırası geldikçe eskiyip onların derecesine varacak olan .yenilerdi. Yeniçeri Ocağına ilk giren Acem'lerin 'bir kısmı Odanın ve oda eskilerinin hizmetini görürler ve bir' kısmı da Orta veya Bölük kumandanının hizmetine bakarlardı. Bunların ocağa ilk girişlerinde yevmiyeleri iki akça iken sonradan üçe çıkarılmıştı. Zamanla ise artardı. Oda efradına yeni kayıt oldukları zaman Karakullukçu denirdi. Her odada birer, ikişer kişiydiler. Kethüda bey, Başçavuş odaları gibi kalabalık yerlerde iss dörder, beşer Karakullukçu buiunurcu. Bunların bir derece üstüne Pazara giden denirdi. Vazifesi odanın erzakını satın almaktı. Bunun bir der-.ce üstü ise .Papuççu idi. Vazifesi ihtiyar Yeniçerilerin ve odaya misafir

gelenlerin papuçlanm temizlemektir. Banan üstünde Kandilci vardı. Bu her gün odanın kandilini silin> temizler ve yağın tazeler, fitiline bakar, zamanı gelince yakar ve söndürürdü. Orta veya Bölük kumandanının hizmetine bakanlar seyislik, el ulaklığı gibi işler görürlerdi. Kandilcilikten sonra Küçük müteferri-kalık gelirdi. Bu dereceye yükselen artık hizmetten kurtulurdu. Sonra Orta müteferrika ve daha sonra terfi ederek Baş müteferrika olurdu. Sırası gelip bir derece daha yükselmesi icap edince bir koyun kesip yoldaşlarına ziyafet verirdi. Yemekten sonra dua edilir ve hu yoldaşın ara-kiyesi üstüne sarık sarmasına müsaade olunurdu. Bu suretle Eski oîmak üzere sıraya girmiş olur. Odasında bir hayli eskidikten sonra da, Oda sofasında oturabilmek hakkını kazanması için bir koyun kesip ziyafet çaker ve bundan sonra Eskilere karışıp oda sofasında odabaşı ve ihtiyar yeniçerilerle oturmak hakkını kazanır, yani Oda eskisi olurduM.Sertoğlu.

ODA KETHÜDASI Cemaat ortalarında Yayabaşından sonra gelen zabıt. Ağa bölüklerindeki mukabili Başodabaşı'dır. Kendisi kuloğularından seçilir ve bunların hem himayesinden, hem inzibatından mesul olur, bir kul oğluna ceza vermek icap etse bunun vasıtasıyla verilirdi. (Bak. Cemaat ortaları, Evli Yeniçeri)M.Sertoğlu.

ODALIK İstifraş edilen, yani yatak hizmetinde kullanılan cariye. (Bak. Cariye)M.Sertoğlu.

ODALI YENİÇERİ Merkezden dışarıda herhangi bir hizmet için bulunan yeniçerilere, yerli yeniçerilerden ayırmak için verilen isimM.Sertoğlu.

ODA MAHLÛLU Ssferli olmayıp, yani cephede bulunmadığı halde vefat eden bir yeniçerinin ulufesi yedi akçeden fazla ise, bu fazla miktarı yarımşar veya birer akçe olarak odasında terfi sırası gelmiş olan diğer yoldaşlara veya icabında diğer odalara verilirdi. Bunun adı Oda mahlûlü veya en ziyade mahlûl idiM.Sertoğlu.

OFEN Budin'in Almanca adı. (Bak. Budin)M.Sertoğlu.

OKKA (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

OK PARASI Bostancı Ocağında, Bostancılar kethüdahğına tâyin edilen Haseki ağaya acemilik adıyla sarık ve mücevveze ile birlikte verilen bu miktar paraM.Sertoğlu.

ONDALIK (Bak. Ağnam resmi)M.Sertoğlu.

ONDALIK KOYUN (Bak. Mubayaa ağnamı)M.Sertoğlu.

ORDU AĞASI Orduculara nezaret etmek üzere tâyin olunan kimse. Buna Orducubaşı da denirdi. (Bak. Orducu)M.Sertoğlu.

ORDUCU Osmanlı ordusu sefere giderken yolda icabeden ihtiyaçlarını temin etmek üzere ehl-i hiref denilen muhtelif esnaf ve sanat erbabından bir kısmının da sefere iştiraki kanundu. Bunların Osmanlı ordusunda ilk mevcudiyeti Birinci Ko-sova muharebesinde görülmektedir. Bunlara resmî lisanda orducu denirdi. Kendilerine nezaret etmek üzere de bir Ordu ağası veya Orducubaşı da tâyin edilirdi. Ordu için lâzım gelen ehl-i hiref, hangi esnaftan alınacaksa o sınıfın kethüda ve ya yiğitbaşısı marifetiyle temin edilirdi. Sefere giden esnafa, kalan esnaf tarafından muayyen bir para verilirdi. Ordu esnafı aşağı yukarı şunlardı: Saraçlar, se-msrciler, nalbantlar, mumcular, berberler, aşçılar, bakkallar, attarlar, terziler, ayakkabıcılar, ekmekçiler, kalaycılar, demirciler, bozacılar, kasaplar, çadırcılar ilh..M.Sertoğlu.

ORDUCU BAŞI (Bak. Ordu ağası)M.Sertoğlu.

ORDU DEFTERDARI Başdefterdar (Şıkk-1 evvel) sefere iştirak etmediği zaman Serdar-1 ekrem ile beraber orduya ait malî işleri görmek üzere, Anadolu, Şıkk-1 sani veya Şıkk-1 salis defterdarlarından biri sefere giderdi. Bu vazifede bu-recedeki bir Hazine veya Kenar defterdarı, yahut da maliyenin ileri gelen memurlarından biri sefere giderdi. Bu vazifede buldukları müddetçe kendisine Ordu defterdarı denir. (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

ORDU HAZİNESİ Ordu sefere giderken birlikte götürülen maliye defterleri ile parayı havi hazineM.Sertoğlu.

ORDU KADISI Padişahlar sefere gittikleri zaman Kazaskerler de beraber bulunurlar, ordu, padişah bulunmadan sefere giderse, onlar da Padişahla birlikte kalırlardı. Böyle bir vaziyet hasıl olduğu zaman

onların namına şer'i muamelâtı görmek üzere tâyin edilen kimseye Ordu Kadısı denirdiM.Sertoğlu.

ORDU KAİMESİ 1852-1853 senelerinde ve Kırım harbi sırasında harb masraflarını karşılamak üzere ihreç olunan 10 ve 20 kuruşluk ufaklık kâğıt paraM.Sertoğlu.

ORDU NAİBİ Orducular arasında bulunmak ve onların şer'î muamelâtına bakmak üzere tâyin olunan k'mse olup kendisi ordu kadısının ordular arasındaki naibi addolunduğundan bu isimle anılırdı. (Bak. Orducu, Ordu kadısı)M.Sertoğlu.

ORTA Yeniçeri Ocağındaki cemaat ortalarının kısa adı. (Bak. Cemaat ortaları)M.Sertoğlu.

ORTA AŞÇILARI (Bak. Aşçı usta)M.Sertoğlu.

ORTA BAYRAĞI Her Yeniçeri Ortasının kendisine mahsus işaretini taşıyan bayrağı. Bu aynı zamanda orta kumandanı olan yayabaşımın şahsi forsu idi. Orta bayrağı çatal bayrak olup yarısı san, yansı kırmızı idi. Üzerinde orta nişanı bulunurduM.Sertoğlu.

ORTA, BÖLÜK ERZAKI Yeniçeriler ücretli asker olduklarından devletçe ayrıca iaşe olunmazlardı. Orta veya bölük'ün yemekleri kendi aşçıları tarafından pişirilir ve bunların maiyetinde yamıklar bulunurdu. Bu yemek için oda halkının hepsi muayyen bir para verir, bununla alınan erzaka Orta veya Bölük erzakı denirdi. Bu erzakı vekilharç alır ve yemek tabelâsını da o tanzim ederdi. Odalarda en aşağı derecede ulufe alanlardan yemek parası alınmazdı. Buna mukabil hizmet görürlerdi. (Bak. Oda efradı). Sefer zamanlarında yeniçerilerin yiyecekleri bedeli mukabilinde ordu iaşesine memur edilenler tarafından temin olunurduM.Sertoğlu.

ORTA BÖLÜKLER Kapıkulu süvarilerinden Sağ ve Sol ulûfeciler bölüklerine verilen isim. (Bak. Sağ ulûfeciler. Sol ulûfeciler)M.Sertoğlu.

ORTA CAMİİ Yeniçeri kışlalarından yeni odalarda bulunan ve evvelâ bir mescit şeklinde Kanunî devrinde Sadrıâzam İbrahim Paşanın delaletiyle yaptırılan mabet. Yerinde evvelce on birinci ortanın

odası bulunmaktaydı. Burası on birinci orta ile birleştirilip yerine bu mescit yapıldı. 1591 tarihinde ve III. Murad zamanında Yeniçeri Ağası Mehmed ağanın müracaatı üzerine ise genişletilerek cami şekline kondu. Bu caminin imamı, hatip, müezzin, kayyum gibi hizmetlileri hariçten alınmayarak bu işe ehil okur yazar yeniçerilerden seçilirdi. Ocağa ait bütün mühim meseleler, bu camide toplanıp görüşülürdü. XVII. Yüzyıldan sonra sık sık patlak veren korkunç yeniçeri isyanları burada kararlaştırıldığı gibi ayrıca meşhur facia sırasında II. Osman'ın Yedikule'ye getirilmeden evvel hapsedildiği yer olmakla da meşhurdur. Bir adı da camii miyâne idiM.Sertoğlu.

ORTA CAMİİ MÜDERRİSİ Orta camide ders okuyup yetişmek isteyen yeniçeriler için tâyin olunan müderris. Böyle yeniçerilere Talib-i ilm veya Danişmend derlerdi. Bunların miktarı XVII. Yüzyıl başlarında yüz kişi kadardı. Sefere gitmekten muaf olup ulûfeleriyle derse devam eder, sırası gelince daha yüksek medreselere gidip okurlardı. Tahsillerini tamamlayıp müderris veya kadı oluncaya kadar ocakta yatıp kalkarlar ve ulufelerini almağa devam ederlerdi. Mamafih, tahsil görüp ocakta kalanlar da olurdu. Ocaktan ayrılmak isteyenlerin icazet aldıkları müderrisler Divan-ı hümayun'a başvurarak bu hususta müsaade istihsal ederlerdiM.Sertoğlu.

ORTA ÇAVUŞ (Bak. Çavuş)M.Sertoğlu.

ORTA KAPI (Bak. Bâb'üs-selâm)M.Sertoğlu.

ORTAKAPI MEŞALECİLERİ (Bak. Heşaleci)M.Sertoğlu.

ORTA KAYIK (Bak. Kütük)M.Sertoğlu.

ORTA KAZANI (Bak. Yeniçeri kazanı)M.Sertoğlu.

ORTA MEHTER Ağa divanında hizmet eden üç mehterden biri olup kendisinin ' den sonra Küçük mehter gelirdi. Kendisinden evvel ise Baş mehter vardı. Bunların başlarında mücevveze ve ayaklarında kırmızı yemeni bulunurdu. (Bak. Ağa divanı)M.Sertoğlu.

ORTA MÜTEFERRİKA(Bak. Oda eiradı)M.Sertoğlu.

ORTA MÜTEVELLİSİ (Bak. Ocak beytülmalcisi)M.Sertoğlu.

ORTANCA Harem ağalarının bir derecesi. Nöbet kalfasından büyük, hasıllı-dan küçüktü. (Bak. Harem ağaları)M.Sertoğlu.

ORTANCA TEVKİFHANESİ (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

ORTA ŞAYKA TOPU (Bak. Şayka topu)M.Sertoğlu.

OSMÂNI Akçenin diğer adı. (Bak. Akçe)M.Sertoğlu.

OSMAN - OĞULLARI XIII. Yüzyıl sonunda. Batı - Anadolu'da bir uç aşireti iken sonra beğlik ve nihayet muazzam İmparatorluk haline gelen bir devleti kuran bu devlete ismini veren Türk ailesi soyu. Osman - oğullarının ve aşiretlerinin. Oğuz Türklerinin Üçok kolunun Bozok şubesinin Kayı boyundan oldukları kesin olarak bilinmektedir. Bununla beraber, Anadolu'ya gelişleri, ilk yerleştikleri yer, aşiret devirleri ile ilk beğliklerini kurdukları zamanlara ait tarihleri hayli karışık, yer yer belirsiz, dolayısıyla tartışmalıdır. Kayıların, Büyük Selçuklu sultanı Alp Aslan'ın Bizanslılara karşı kazandığı Malazgirt zaferinden (1071) sonra, batıya doğru başlayan Türk göçü sırasında Anadolu'ya geldikleri tarihçilerce ortaya konmakla beraber Osman - oğulları üzerine yazılan eserlerdeki rivayet şöyledir: İran'ın Merv şehri civarında, Mehanda, Süleyman Şah idaresinde yaşayan Kayı'lar, Moğol istilâsı üzerine, batıya göçerek XIII. Yüzyılın ilk yarısı ortalarında Doğu - Anadolu'ya gelmişlerdir. O zaman 50 bin kişi olan bu göçebe grubu Erzurum, Erzincan taraflarında bazı fetihlerde bulunarak yerleşmek isterler. Fakat arazi darlığına uygun düşmediğinden güneye inerler ve "Fırat nehrini geçerken Ca'ber kalesi önünde Süleyman Şah boğulur (Şimdi bu yer Türk mezarı diye ünlüdür). Bu olay üzerine aşiret dağılırsa da, bir bölümü yine Süleyman Şah'ın oğulları ile Pasinlerdeki Sürmeli - Çukur'a giderler. Fakat, Sürmeli - Çukur'da yeni ayrılmalar olur. Bir kısım halk Süleyman Şah'ın oğullarından Gün -Doğdu ve Sungur - Tigin ile ilk yurdlandıkları dönerler. Diğer bir kısmı ise Ertuğrul ve Dündar Beğlerle Sürmeli - Çukur'da kalırlar. Sürmeli - Çukur'da kalan bu iki kardeş yanlarındaki askerle pek çok cenklere katılırlar ve Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ı bir savaşta yardımlarıyla zor durumdan kurtarırlar. Sonradan Ertuğrul Bey, oğlu Saveci (Sarubatı) yi bu sultana göndererek aşireti için yer istemiştir. Alaeddin Keykubat onlara, Ankara batısında, Söğüt'ü, Domaniç dağı ve Ermeni - beli'ni vermiş, Ertuğrul Beğ de önce

Ankara'ya yakın olan Kara-cadağ'a, sonra da kendilerine gösterilen yerlere gelip yerleşmiştir. Selçuklu sultanlarından İÜ. Gıyaseddin Keyhüsrev (1264 -1283) Cimri olayından sonra, 1279 da batıya geldiğinde Ertuğrul Beğın kendisini selâmladığı ve hediyelerini sunduğu da kaynaklarda yazılıdır. Kendisi bu sırada Uc'da aşiret beği idi ve Bizanslılarla devamlı mücadele ediyordu. Ertuğrul Beğ'in ölümüyle (1281) yerine en küçük oğlu Osman Beğ geçti. Osman Beğden başlamak üzere gerek daha önce Ertuğrul Beğle gelen Kayı'lara, gerekse bunlara katılan öbür Türk boylarına, bu beğın adı ile Osmanlı ve beğliğı-ne Osmanlı Beğliğı, devlet haline gelince de Osmanlı devleti dendi. Uç beğliğinden muazzam imparatorluk haline gelen Osmanlı devletinin kuruluş tarihi de kesin olarak belli değildir. Genel olarak başlangıç 1299 yılı kabul edilmektedir. XIII. Yüzyıl kapanırken tarih sahnesine çıkan bu devletin, altı yüz yılı aşan bir hayatı vardır. Tarihçiler Osmanlı devletinin uzun ömrünü beş devreye bölerler. 1 — Kuruluş yılı 1299 dan İstanbul' un fethi tarihi olan 1453'e kadar Kuruluş Devri'dir. Aşiretten, Beğliğe ve impara torluğa, Anadoludan Rumeli'ye geçiş ve burada yerleşmek için pek önemli meydan savaşlarının verildiği, Anadolu'daki türlü beğliklerin kaldırılarak Türk birliğinin sağlandığı ve nihayet Timur'un sebeb olduğu kısa, fakat devletin geleceğini tehlikeye düşüren Fetret Devri'nin bulunduğu, yerleşme ve geniş bir teşkilatlanma safhası. 2 — 1453 ten, Sokullu (Tavil) Mehmed Paşa'nın ölümüne, 1579 a kadar süren Yükselme Devri'dir. Üç kıt'ada, Asya, Avrupa ve Afrika'da yaptığı fetihler ve kurduğu teşkilâtla koca bir devlet haline geldiği, Akdeniz'in bir Türk gölü haline getirildiği, Hind Denizlerine kadar donanmalar gönderildiği, 1517 de Mısır'ın fethinden sonra devralınan Hilâfet makamının, dolayısıyla bütün İslâm âleminin en kudretli temsilcisi ve müracaat yeri, Avrupa ve dünya politikasında söz sahibi olma safhası. 3 — 1579 da başlayıp 1683 deki ikinci Viyana kuşatmasının bozgunla sonuçlanmasına kadar olan Duraklama Devri'dir. Bir önceki devrenin sonlarında başlayan bozuklukların belirli bir şekilde kendini gösterdiği, uzun süren savaşlar, pek güçle yapılabilen bir iki fetih ve bazan da ciddi yenilgilerin bulunduğu, ancak 1656 -1676 yıllarında devlet mekânzasını ıslah ederek bir an için eski güçlü görünüşünü geri getirmeyi başaran büyük devlet adamı Köprülülerin adlarıyla anılan kısmın da bulunduğu safha. 4 — 1683 Viyana bozgunundan,

Padişah E3. Selim'in 1792 Yaş andlaşmasından sonra giriştiği yenileşme hareketine kadac olan Gerileme Devri'dir. Viyana bozgunundan sonra XVI. Yüzyıl boyunca de vam eden ve yenilgilerle sonuçlanan sa vaşların geniş toprak kayıplarıyla yapılan sulh anlaşmalarıyla bağlanması ve Osmanlı devlet adamlarının artık Batıma kuvvetçe üstünlüğünü kabul etmeleri dolayısıyla mümkün olduğu kadar savaşa gir memeye, sulh içinde yaşamaya gayret ettikleri Lâle Devri denilen (1718 - 1730) ve Patrona ihtilaliyle feci bir surette ka panan, eğlencelerin ve bazı iyi teşebbüslerin de bulunduğu, bir takım Avrupa müesseselerinin orduda kurulması için ilk adımların atıldığı safha. 5 — Islahat denilen Düzeltme devrinin başlangıcı sayılan 1792 den saltanatın kaldırılmasıyla son padişahın yurddan çıkması üzerine Osmanlı Devleti'nin tarih ten silindiği ve 1932 ye kadarki Dağılma Devri safhasıdır. Umumiyetle Islahat (1792-1839), Tanzimat (1839-1876), Meşrutiyet, istibdat ve Yıkılış (1876-1922) gibi bölümlerde toplanabilen bu devrede düşmanların savaşlarla, Osmanlı Devleti'nden toprak koparmaları yanında, İmparatorluğun yabancı asıllı tab'ası arasındaki kaynaşmalar ve bağımsızlığa kavuşma hareketleri de pek arttığından, devletin dağılma ve yıkılmasının hızlandığı ve bunu durdurmak için İmparatorluğa yeniden canlılık ve bir düzen vermek maksadiyle pek çok hareket ve teşebbüslerde bulunduğu görülür. Ancak na III. Selim'in Islâhatı ve Nizam-ı Cedid'i, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırması ve yeni müesseseler kurması, ne de Abdülmecid'-in Gülhane hattı ile açtığı Tanzimat bu yıkılışı durduramadığı gibi, daha sonraları II. Abdülhamid'in şahsî idaresi ve iki defa denenen parlamenter idareli Meşrutiyet de fayda vermemiş, Birinci Dünya harbi yenilgisi Osmanlı devletini, dolayısıyla, Osman - oğullarının saltanatını sona erdirmiştir. Osmanlı Devletinin başında bu altı yüz yıllık zaman boyunca Osman - oğullarından Beğ, Han, Hünkâr, Sultan, Padişah, Halife gibi unvanların, bazan birkaçını birden taşıyan 36 kişi bulunmuştur. (Yalnız, son Osmanoğlu Abdülmecid Efendi, saltanatın kaldırılmasından ötürü sadece Halife unvanını taşımıştıM.Sertoğlu.

OSMAN GAZİ (Saltanatı: 1299 - 1324). Osmanlı devletini ve Osman oğulları sülâlesini kurmuş ve adını devlete, soyuna vermiş olan zattır. I. Osman 125ft de Söğüt'de veya Osmanoğlu'da doğdu. Kendisine Kara Osman da denir. Osman Gazi, beğ olunca,

civarında Bizans tekfurlarına karşı savaşa devam ile küçük ülkesini Bizanslıların zararına genişletmeye çalıştı. Ahî şeyhlerinden Edebalı'nın kızı Bâlâ Hatun ile izdivacından sonra nüfuzu ve kudreti büsbütün artmıştır. Bizanslılarla yaptığı muharebelerdeki zaferlerinden memnun kalan Selçuklu Sultanı n. Gıyaseddin Mesud, ona beğlik alâmeti olarak bir ak sancak, tuğ ve mehterhane ile birlikte Osman Şah diye başlayan bir de manşur (ferman) gönderdi. Bu menşura müsteniden Osman Gazi da kendi adına hutbe okutmaya başladı. Bizans kalelerini birer ikişer ele geçirmesinden telâşa düşen Bizanslılar onu ortadan kaldırmak için bir düğün vesilesiyle bir baskın hazırladılar. Fakat Osman Gazi'nin kahramanlığına, aliconablığına hayran olan Bizans kumandanlarından Köse Milhal hâdiseden Osman Beği haberdar etti. Baskına karşı baskınla karşılık veren ve muvaffak olan Osman Gazi, Yaorhisar kalesiyle beraber Yarhisar tekfurunun güzel kızı Holofura'yı da (Nilüfer Hatun) ele geçirdi ve oğlu Orhanla evlendirdi. Bu sırada Selçuklu hükümdarı III. Alâeddin'in İlhanlılar hükümdarı Ahmed Gazan tarafından öldürülmesiyle Selçuklu saltanatının soına ermesi üzerine (1308) istiklâllerini ilân eden Selçuklu devleti içindeki diğer beğliklerle beraber Osmanlı Beğiği de istiklâlini kazanmış oldu. Osmanlı Beğiği tam bağımsız bir devlet haline gelince, Bizanslılarla daha geniş bir mücadeleye başlayıp, Bizans İmparatorunun Gazan Han'dan yardım talebine rağmen, İzmit ve havalisine kadar bir çok kaleler fetholundu. Osman Beğin en büyük emeli, Bursa'-yı, yeni kurulan Osmanlı devletine başkent yapmaktı. Hasta olduğundan oğlu Orhanı Bursa muhasarasına m?mur etti. Kalenin fetih müjdesini duyarak hayata gözlerini yumdu. Cenazesi Bursa'ya götürülerek oraya gömüldü. (1324). Osman Gazi, geniş omuzlu, orta boylu, temiz ve kahraman bir Türk'tü. Babasının yerine geçtiği zaman 30 yaşındaydı. Vefakâr ve adaletli idi. Bilinen hanımları; Mal Hatun ile Şeyh Edebalı'nın kızı Bâlâ Hatundur. Çocukları: Orhan Beğ (Mal Hatun'dan), Alâeddin Beğ (Bâlâ Hatun'dan), Çoban Beğ, Hamid Beğ, Fatma Hatun, Pazarlı Beğ ile Melik BeğdirM.Sertoğlu.

ORHAN GAZİ (Saltanatı: 1324 - 1360) Ömer adlı bir zatın kızı olan Mal Hatun'dan dünyaya gelmiştir (1288). Bağlığa geçtiği zaman 16 yaşındaydı. Orhan Gazi kudretli bir askerdi, fakat idarenin kurulması, ordunun tanzimi gibi işler iç.'n bilgili yardımcılara

ihtiyacı vardı. Bu hususta kendisine kardeşi Alâeddin Beğ ile vezir ygpiğı, yüksek bir ilim adamı olsn Hacı Kemaledd n oğlu Alâeddin Paşa ve ilk Kadı Çandarlı Kara Halil Hayreddin yardım ederek Osmanlı devletini teşkilâtlandırıdılar. islâm âleminde bir hükümdarın isük-lâli, (Cuma namazında hutbede namı okumak ve kendi adına para bastırmakla kat'ıyyet kazandırdı. Hutbsdo adının zikri babasından beri devatn ediyordu. Fakat kullandıkları paralar hâlâ Selçuklu parasıydı. 1326 da Orhan adına ilk Osmanlı parası basıldı. Askerlik işleri de bir düzene konuldu, ilk muntazam askerî teşkilât, Orhan zamanında kurulmuştur. Arazi rejimi de muntazam bir şekle sokuldu. Ayrıca kanun ve nizamlar meydana getirildi. Bu arada devletin başkenti Yenişehir'den Bursa'ya nakledildi. Alâeddin Paşa ve Kara Halil Hayreddin Paşa bir taraftan devlet idaresini temelleştiren kanun ve nizamlar hazırlarken, Orhan da, ordusunun başında yeni fetihlerle hükümetinin sınırlarını genişletiyordu. Kartala kadar bütün Marmara kıyıları Türklerin eline gşçti. Türk Kara-si Beğliğı de Osmanlı beğliğine ilhak edildi. Bizans imparatoru, sulh yapmak mak-sadiyle kızı Prenses Teodora'yı Orhan'a verdi. 1356 de Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa, Çanakkale yoluyla boğazın karşı yakasına, yani Avrupa'ya geçti. (Bundan önce de Süleyman Beğ bir defa Rumeli'ye geçmiş, Balkanlarda bir hayli at oynattıktan sonra dönmüştü.) Gelibolu ve civarının almışından sonra Süleyman Paşa bir av kazasında öldü (1359). Bundan derin bir üzüntüye kapılan Orhan Gazı dû iki ay sonra vefat etti (1360). Orhan Beğ sarışın ve mavi gözlü idi. Bursa'da yaptırdığı camiinin yanına gö mülüdür. Gayet zeki, teşkilâtçı, uzağı görür, azimli bir insandı. Politika akımlarından faydalanmasını bilmiştir. Memleket içinde devamlı dolaşır, her şeyi yakından takip ederdi. Aşiret geleneklerin? bağlı, temiz bir hükümdar idi. iznik'te yapıırdığı imaretin açılışında halka kendi eliyle çorba dağıtmıştır. Bilinen hanımları Nilüfer (Yarhisar tekfurunun kızı Holofira), Bizans prenseslerinden Asporce ve Teodora'dır. Çocukları: Süleyman Paşa ve Murad Beğ (Nilüfer'den); ibrahim Beğ ve Fatma Sultan (Asporce'den), Halil Beğ (Teodora'-dan), Sultan Bsğ ve Kasım BeğlerdirM.Sertoğlu.

MURAD, I. (Saltanatı: 1360 - 1389) I. Murad'a Osmanlı tarihçileri Hükümdar manasına gelen Küdavendigâr lâkabını vermişlerdir. Nilüfer Hatun'dan dünyaya gelmiştir (1325). Otuz dört yaşında iken tahta

geçti. Sefere Ankara'nın zaptıyla başladı. Anadolu'yu düzeltince namlı kumandan ve teşkilâtçılardan Çan-darlı Kara Halil Hayreddin, Lala Şahin Paşa, Hacı İbeğ, Timurtaş Paşa ve Ev-renos Beğ'le beraber Rumsli'ye geçereS babası zamanında atılmış olan adımları ileri götürdü. Türk orduları kol kol Trakya'da ilerliyordu. Edirne, Filibe zaptedilerek Balkan dağlarına kadar Bulgaristan ele geçirildi. Başkent Bursa'dan Edirne'ye nakledildi. Türklerin Avrupa'daki ilerleyişleri Hıristiyan devletlerini korkuttu. Papa'mn teşvikiyle Sırp, Ulah, Macarlı altmış bin kişilik bir ordu Osmanlı hududundan iler-liyerek Edirne yakınına kadar geldi. Osmanlı kumandanı Hacı İlbeğ on bin kişilik az bir kuvvetle Edirne civarında ordugâh kurmuş olan Haçlılara bir geç-.E baskını yaparak hemen hepsini kılıçtan geçirdi (1363). Bundan dolayı bu yere Sırp Sındığı (Sırp'ların sındımldığı yer) adı verildi. Osmanlı Türklerine karşı hazırlanan ilk Haçlı seferi budur. Bunu müteakip Bulgaristan ile Sırbistan'ın bir kısmı Türklerin eline geçti. Adriyatik kıyılarındaki küçük Ragüza cumhuriyetiyle bir sulh anlaşması yapıldı. Osmanlıların ilk andlaşması budur. Anadolu'da Hamid ve Germiyan-oğullarının toprakları zaptedildi. Karaman - oğlu ile uğraşılırken Sırp kralı, Rumeli beğlerbeği Timurtaş Paşa'nın üstüne yürüyerek bozguna uğrattı (Ploşnik vakası 1387). Sırp'ların bu başarısından yüz bulun Bulgar, Macar ve Ulah'lılar Sırp kralı Lazar'ın kumandasında Osmanlıların üzerine yürüdüler. Sadrıâzam Ali Paşa acele bir yürüyüşle henüz asıl kuvvetlerle birleşmeyen Bulgarları yendi ve kralları Şişman'ı esir etti. Padişahın kumandasındaki asıl ordu da Kosova ovasında Haçlıları karşıladı. Büyük meydan muharebesinde düşman psrişan oldu. Kral Lâzar esir edildi. Padişah harb meydanında dolaşırken Miloş Obiliç adlı yaralı bir Sırp tarafından şehit edildi (1389). İç âletleri şehit düştüğü yere gömülmüş, Naaşı Bursa'ya taşınarak camii yanındaki türbeye defnedilmiştir. Kosova Meydan Savaşından sonra bütün Bulgaristan, Sırbistanın bir kısmı Osmanlıların eline geçti. I. Murad teşkilâtçılıkta çok ileri idi. Nitekim Yeniçeri ve Acemi Ocakları onun zamanında kurulmuştur. Kanunlara gayet saygılı idi. Bir yeri zaptettiği zaman önce gereken teşkilâtı yapar, iyice yerleşir, sonra yeni yerleri ele geçirmeye başlardı. Az konuşur, lâkin çok güzel söylerdi, İstanbul ilk defa onun tarafından kuşatılmıştı. Orta boylu, iri gözlü, geniş göğüslü, pençeleri kuvvetli ve gayet gür sesliydi. Bilinen eşleri: Gülçiçek Hatun, Prenses Marya (Bulgar kralı İvan

Aleksandr'-ın kızı ve tvan Şişman'ın kızkardeşi) ve Köstendi! Bulgar prensi Konstantinin üç kızından biridir. Çocukları; Bayezid Bağ (Gülçiçek Hatundan) Savcı Beğ, Yakub Beğ, İbrahim Beğ, Nefise Hatun'durM.Sertoğlu.

BAYEZİD, I. (Saltanatı: 1389 - 1402) Osmanlı padişahlarının büyüklerindendi. Yıldırım lâkabını, daha şehzade iken savaşlarda gösterdiği çabuk hareket yüzünden kazanmıştı. 1350 da Gülçiçek Hatun'dan dünyaya geldi. Babası I. Mu-rad'ın Kosova meydanında şehit edilmesi üzerine tahta geçti. (1389). Hükümdar olduktan sonra Sırp kralı, Lazar'ın oğlu İstefan'la yaptığı bir and-laşma ile Sırbistan bütünüyle Osmanlılara bağlı bir hükümet şekline girdi. İstefan'-ın kızkardeşi Mariya Despina'yı da zevce olarak aldı. Osmanlıların büyümesi, Anadolu Selçuklu devletinin mirası üzerine kurulmuş öbür Türk beğliklerini telâşa düşürdü. Karaman - oğlu'nun teşvikiyle ayaklanan Saruhan, Menteşe ve Germiyan beğleri ordusu Osmanlılara yenildi ve memleketleri Osmanlı ülkesine katıldı. (Her biri için kendi maddelerine bak). Rumeli'de Eflâk beği saldırganlık yaptığından Bayezid oraya da yetişti. Eflâk Osmanlı egemenliği altına girdi. Osmanlılara bir türlü başeğmeyen Karaman - oğlu Alâeddin Bağ, padişahın Rumeli'de savaşmasını fırsat bilerek Osmanlı kumandanı Timurtaş Paşa'yı esir etti. Bayezid, lâkabına yakışacak bir hızla Anadolu'ya koşup Karaman - oğlunu yakaladı ve öldürttü. Anadolu beğliklerinin çözülmekte olduğunu gören Yıldırım, Tokat, Sivas, Kayseri ve Kastamonu'yu alarak Osmanlı sınırlarını Malatya ve Erzincan'a kadar genişletti. Yıldırım'ın bir ordusu İstanbul'u kuşatırken başka bir ordusu da Bizans'a ait olan Selanik ve Rumeli Yenişehri taraflarında ilerliyordu. Osmanlıların Macar hudutlarına dayandığını gören Macar kralı Zigismund; Papa ve Avrupa devletlerine başvurarak, Fransız, Macar, Alman, Leh ve daha bir çok hıristiyan şövalyelerden oluşan yetmiş bin kişilik bir ordunun başında Osmanlı sınırı Tuna'yı geçip Niğbolu'yu kuşattı. Padişah gene yıldırım gibi Niğbolu'ya yetişti. Burada yapılan büyük meydan savaşında düşman yenilerek Osmanlılara karşı hazırladıktan Üçüncü Haçlı seferi de boşa gitti. Macar kralı canını güç kurtardı. Esir edilen Fransız soyluları bir hayli kurtuluş fidyesi karşılığı salıverildi. (1396). Niğbolu zaferi dolayısı ile komşu islâm memleketlerinden tebriker geldi. Bu tebriklerde Yıldırım için

Sultan-ı İklım-i Rnnı (Romalıların hâkim oldukları toprakların Sultanı) deniliyordu. Bu savaştan sonra Osmanlı padişahlarına sultan denil' meye başlanmıştır. Niğbolu'dan dönen padişah, İstanbul kuşatmasını şiddetlendirdi. Anadoluhisarı bu kuşatma sırasında yapılmıştır. (Bak. Güzelcehisar). Bu sırada Doğudan büyük bir tehlike Osmanlı devletini tehdit ediyordu. Aksak Timur (Timurlenk) büyük bir ordu ile Türkistandan kalkıp İran, Irak ve Suri-yeyi ele geçirdikten sonra Anadolu'ya musallat olmuştu. Timur'un yüz altmış bin kişilik ordusuyla Ankara civarında yapılan Çubuk Meydan Savaşında —Yıldırım'-ın arslanlar gibi savaşmasına rağmen— gerek Osmanlı ordusunun azlığı (Yetmiş bin), gerekse Osmanlı ülkesine yeni katılmış Anadolu beğliklerine ait askerlerin ihaneti yüzünden Yıldırım yenildi ve esir düştü. (20 Temmuz 1402). Yıldırım yenilince, Timur ordusu bütün Anadolu'yu eline geçirdi. Eski beğlik-ler yeniden kuruldu. Yıldırım'ın şehzade-rinden Süleyman, İsa, Musa, Mehmed birbirleriyle taht kavgalarına tutuştular. (Mustafa ile Ertuğrul babalarıyla beraber esir düşmüşlerdi). Osmanlı devleti çok zor anlar geçirdi. Nice kan dö.küle-rek alınmış olan bir çok yer elden çıktı. Nerede ise Osmanlı imparatorluğu dağılıyordu. Bu devre Osmanlı tarihinde Fetret devri denir. (Fetret devri, iki pa-dişahsız geçen devir manasına gelmektedir. On iki yıl sürmüştür). Yıldırım esirliğe dayanamadı; 8 ay sonra Akşehirde öldü (1403). Bayezid Osmanlı Padişahlarının içinde asker olarak başta gelen kumandanlardandır. Ana-dolunun birliğini sağlamakta büyük hizmeti vardır. içkiye fazla düşkün olması yüzünden son zamanlarda sınırları bozulmuş, soğukkanlılığını kaybetmişti. Bu yüzden lüzumsuz bir inatla kendisinden kat kat üstün düşmanla Ankara savaşında karşılaşmış ve yenilmişti. Sonunda esir olmayı nefsine yediremeyerek intihar etmiştir. Bilinen hanımları; Devlet Hatun (Germiyen - oğlu Süleyman Şah'ın kızı), Prenses Olivera (Kosova'da öldürülen Sırp kralı Lazar'ın kızı), Prenses Köstendil Bulgar Prensi Konstantinin üç kızından biridir. Çocukları; Mehmed Çelebi (Devlet Hatun'dan), Ertuğrul, Emir Süleyman, Musa Çelebi, Mustafa Çelebi (Düzmece). Kasım Çelebi, Hundi Hatun, Fatma Hatun, Paşa Melek ve adı bilinmeyen bir kızıdır. (FETRET DEVRİ) Kardeş kavgaları ile geçmiştir. Yıldırım'ın şehzadelerinden Süleyman (1402 -1410) Rumeli'de hükümdar oldu. Bu arada, fırsattan istifade, Osmanlılara çullanan Macar kralım bile yendi. Süleyman'ın elinden Rumeli'yi

alan kardeşi Musa Çelebi (1410 -1413) İstanbul'u kuşatmaya kalkıştı. İsa Çelebi, Balıkesir'de saltanat sürdü (1402 -1404). Mehmed Çelebi ise, gerek kendi gayreti, gerekse Bayezid Paşa ile hocası Sofu Bayezid'in zekâları sayesinde 12 sene süren kardeşlerarası saltanat kavgalarından sonra kardeşlerini yenerek rakipsiz Osmanlı tahtına geçti (1413)M.Sertoğlu.

MEHMED ÇELEBİ, I (Saltanatı: 1413 - 1421) Mehmed Çelebi. Ankara Savaşı sırasında henüz 15 yaşında idi. Germiyan -oğullarından Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'dan doğmuştur. (1387). Babasının esareti sırasında Amasya'ya kaçıp Timur'un elinden kurtulmuştu Saltanat pssinde koşan kardeşleriyle kavga ederken bir taraftan da Anadolu beğ-likleriyle savaşıarak Çankırı, Tosya, Samsun'u aldı. Eflâk işlerine karışan Macar krallığına akıncılar gönderdi. Osmanlılar ilk defa Çslebi Mehmed zamanında Venediklilerle Gelibolu önünde bir deniz savaşı yaptılarsa da başarı elde edemediler (1416). Simavnah Şeyh Badraddin müridlerini ayaklandırarak devletin başına büyük bir dert açmıştı. Sonunda adamları dağıldı, kendisi de yakalandı ve asıldı. .Timur belasından yakılıp yıkılan memleketin belini doğrul) ması için Çelebi Mehmet çok çalıştı. En sonunda, pek azı dışarıda kalmak şartıyla, babasının ç'zdiği sınırlar içindeki toprakları g-ny Os manh egemenliği altında toplayabildi. Henüz otuz dört yaşında iken vefat etti (1421). Kendisi Bursa'da yap'ırdığı Yeşü-cami'nin karşısındaki o nef's Yeşil türbede gömülüdür. Çelebi Mehmed, son derece akıllı bir adamdı. Osmanlı imparatorluğunun ikinci kurucusu sayılır. Kuvvetli azim sahibi, verdiği sözü tutar, ciddi, kıymet bl'r bir devlet adamı idi. Aynı zamanda gaye; kahramandı. Yirmi dört kere savaşa girmiş, kırk kere yaralannrşt'r. Bilinen eşi Emine Hatun'dur. (Dul-kadır - oğlu Süli Beğ'in kızı). Çocukları: Murad (Emine Hatun'dfn). Mustpfa, Ah-med. Yusuf. Mahmnd. Kas'tn. Hatic°. Ayşe. Selçuk. Sultan Hatun. Hafsa Hatun ve ismi bilinmeyen iki kızıdırM.Sertoğlu.

MURAD, II. Saltanatı (Birinci defa: 1421 - 1444) (İkinci defa: 1446 - 1451) II Murad'ın ilk hükümdarlık zamanı, Osmanlı tarihlerinin Düzmece Mustafa diye adlandırdıkları Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mustafa Çelebinin ortaya ç> kardığı karışıklarla geçti. Mastafa Çelebi, babası ile esir olmuş ve S^markana'a götürülmüştü.

Çelebi Sultan Mehmed zamanında memlekete dönerek saltanat iddiasında bulunmuş ise de takip edilince Rumlara sığınmış, genç padişahın tahta çıkışını vesile ederek Rumlarnı yardım ile yine baş kaldırmıştı. Uzun muharebelerden sonra yakalanıp öldürüldü. Bu gails bastırıldıktan sonra Bizans İmparatorundan hıncalmak için İstanbul kuşatıldı (1423). Her kuşatmayı hile ile atlanmaya çalışan Bizanslılar bu kuşatmayı da gene hile ile savdılar. Bu sefer de Çelebi Mehmad'ın küçük oğlu Mustafa'yı kışkırttılar. Karaman vs Germiyan beğlerinin yardımını gören Mustafa Çelebi işi büyüttü. Murad mecburen muhasarasını kaldırarak âsi kardeşi ve müttelikleri üzerine yürüdü. Ordularını yenerek Karaman ülkesinden başka öbür beğlikleri tamamen Osmanlı idaresi altına aldı. Böylelikle ikinci defa Anadolu'da Türk birliği sağlanmış oldu. Rumsli'de de Macarlar ve Sırp lar üzerine sefer açıldı. Sırbistan'ın tam itaati sağlanıp Macaristan istilâ edildi. Ayrıca Yanya vilâyeti ele geçirildi. Ne yazık ki, bunca zafer kazanın ordu, Erdel voyvodası Hunyadi Yanoş'a Hermanşad, Va-zag, Morava, îzladi mevkilerinde birkaç defa yenildi. Bu yenilgiler üzerine Macarlarla Segedin sulhu yapıldı. (Ocak 1444). Sırbistan, Eflâk ülkeleri Macaristan egemenliğine geçti. Sultan Murad gerek bu yenilgi, gerek-se bu kötü sulh andlaşmalarından müteessir olarak ve 23 senelik padişahlığın verdiği yorgunluk sonucu tahtı 14 yaşındaki oğlu Mehmed'e bırakıp Manisa'ya çekildi. Osmanlı ordusunun bu sen yenilgisinden cesaret alan Papa, yeni padişahın çocukluğuna da güvenerek Türkleri Avrupa'dan büsbütün açmak maksadiyle bir Haçlı seferi daha düzenledi. Türkleri daha önce yenmiş olan Hunyadi'nin kumandası altında Macar, Ulah ve diğer Avrupalılardan meydana gelen büyük bir ordu Tuna'yı geçip Varna'yı kuşattı. Tehlikeyi gören vezirler Sultan Murad'a koştular. Murad, dökülen kanlar pahasına yaratılmış olan Türk varlığını korumak için hemen başkumandan olarak ordunun başına geçip Varna'ya koştı. Yapılan büyük meydan Savaşında Haçlılar fena halde bozguna uğratıldı. Ak Şövalye adıyla meşhur olan Hunyadi Yanoş bile canını güç kurtarabildi (Kasım 1444). II. Murad Edirne'ye dönünce oğlu yine padişahlığa devam etmişti, kendisi tekrar Manisa'ya çekilmiş, fakat yeniçerilerin isyanı üzerins ikinci defa olarak padişahlığa dönmüştür (1446). Varna muharebesinden sonra İskender Bağ adlı bir Arnavut sergerde ile uğraşıldı. Ordunun Arnavutlukdaki muharabelerini fırsat bilen Hunyadi, Varna

yenilgisinin acısını çıkarmak üzere bir Haçlı ordusu daha hazırlayarak Türklere saldırdı. İki ordu Kosova ovasında karşılaştılar. İkinci Kosova meydan muharebesi üç gün sürdü. Türkler arslanlar gibi çarpışarak bu savaşı da kazandılar. (17 Ekim 1448). Murad bu zaferden sonra Edirneye dönüp bir düğün tertip etti ve oğlunu evlendirdi. Sulh ve sükûnla geçen birkaç yıldan sonra 49 yaşında öldü. Cenazesi Bur-sa'da yaptırdığı camiin yanındaki türbesine defnedildi. II. Murad'm Edirne'de ve Bursa'da camileri vardır. Gözü b;raz şehlâ, açık alınlı, orta boylu idi. Âlimleri ve şairleri çok sever, onları himaye ederdi. Zevk ve safa ile devlet işlerini ve düşmanla mücadeleyi dengeli bir şekilde yürütmesini bilmiştir. Babası ve oğlu kadar azimli olmamakla beraber olgun bir hükümdardı. Tehlike zamanlarında eğlenceyi terkederek ordunun başına gîçm'ştir. Osmanlı hükümdarlarının büyüklerindedir. Bilinen eşleri: Alimo Hatun (Candar-oğlu İbrahim B?ğ'in kızı), Mara Hatun (Sırp kralı Brankoviç'in kızı). Hü-mâ Hatun'dur. Çocukları da; Ahmed Alâeddin. Orhan, Hasan, Mehmsd (Fatih). Küçük Ahmed. Fatma Sultan ve adı bilinmeyen beş kızı vardıM.Sertoğlu.

MEHMET (Fatih), II. Saltanatı (Birinci defa: 1444 - 1446) (ikinci defa: 1451 - 1481) Osmanlı padişahlarının yedincisi ve en büyüklerindedir. (Doğ. 14£0). Babasının ölümü üzerine 21 yaşında üçüncü defa tahta çıktı. Annesi, henüz hakkında bir bilgi olmayan Hümâ Halundur. Bu tarihlerde Osmanlı devleti Tu-na'dan Kızılırmak'a kadar gsnlşlemlş, arada yalnız İstanbul şehri kalmıştı. İstanbul, çocukluğundan beri Fatih'in rüyalarına giren, hayalinde yaşayan bir şehirdi. Bütün arzu ve emeli İstanbul'u, dünyanın bu en güzel şehrini almaktı. Padişah olunca da bu emelini, gerçekleştirmek üzere bütün gücü ile çalışmaya başladı. İlk önce, Karadenlzen Bizansa gelecek yardımı kesmek için Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Anadoluhisarı-mn karşısında Rumelihlsarını yaptırdı. A-şılmaz diye şöhret bulan İstanbul surlarım dövmek üzere de o vakte kadar görülmemiş büyüklükte toplar döktürdü. Nihayet büyük bir ordu ile İstanbul'u kuşattı (6 Nisan 1453). Elli üç gün süren kuşatma sırasında Türk askeri tarihlere şan veren kEhraman-ıIklar yarattı. Bizanslılar Galata ile Saray-burnu arasına zincir gererek Türk donanmasının Halice girmesine engel olmuşlardı. Fatih yetmiş parça gemiyi karadan kızaklar üstünde

yürüterek Do'mabahçe'den Halic'e indirdi ve Bizanslıları hayretler içinde bıraktı. Nihayet muhasaranın elli üçüncü günü muzaffer Türk ordusu Top-kapı ve Eğrikapı üzerinden İstanbul'a girdi (29 Mayıs 1453). İstanbul'un alınmasıyla tarihte eski bir devir (orta zaman) kapanıp yeni çağ açıldı. Bin senelik Roma İmparatorluğu da böylece tarihe karışmış oldu. Fatih, Bizanslılar elinde harap bir hale gelmiş şehrin iman için gereken tedbirleri aldıktan sonra, Belgrad müstesna olmak üzere, bütün Sırbistan, Mora, Bosaa ve Hersek ile Arnavutluk ülkelerini Osmanlı memleketine kattı. Eflâk ve Boğdan da hıristiyan beğler tarafından idare edilerek Türk egemenliği altına girdi. Batıdaki pürüzleri temizleyip doğuya dönerek Osmanlı bütünlüğü arasında kalmış İsfen-diyar ve Karaman beğliklerini tamamiyle ortadan kaldırdı. Pontus İmparatorluğu a-diyle Trabzon'da hükümet süren Bizans artığına da son verdi (1461). Fatih'in kumandanlarından Gedik Ahmed Paşa Kırım'ı aldı (1475). Büyük bir Türk hükümdarı olan Akkcyunlu padişahı Uzun Hasan ile Erzincan civarında Otlukbeli denen yerde yapılan büyük savaşı da (1473) Fatih kazandı. Artık Osmanlı İmparatorluğu Toroslara kadar genişlemişti. Fatih devrinde Rodos kuşatılmış ise de alınamamıştır (1480). Bu devirde Türk akıncıları İtalya ve Avusturya içlerine kadar at oynanmışlardı. Büyük Fatih, yeni bir savaşın hazır-lığı içinde iken 51 yaşında Gebze'de vefat etti (1481). Kendisi İstanbul'da gömülen ilk padişaktır. Türbesi Fatih'te yaptırdığı camiin avlusundadır. Orta boylu, geniş omuzlu, bütün Türkler gibi gövdesi bacaklarından uzun, kaşları yüksek ve kavisli, çehresi beyaz üzerine gayet âteşin bir sakai ile süslü, saç, sakalı siyah ve kıvrık, boynu kısa ve ön tarafa eğik, alnı açık, gözleri parlak, burnu şahin gagası biçiminde kemikli idi. 28 yıllık hükümdarlığı sırasında 2 imparatorluk, 14 devlet, 200 şehir fethederek Fatih unvanını kazanmıştı. Azmi ve iradesi çok yüksekti. Bir işe karar verirken a--cele etmez, lâkin verdiği kararı kesin olarak yürütürdü. Tehlikeli zamanlarda soğukkanlılığı ile meşhurdu. Aynı zamanda âlim ve şairdi. Arapça ve Farsçadan 'başka Latin, Yunan ve İbrani dillerini bilirdi. Devrin âlimlerini herhangi bir mesele hakkında huzurunda münakaşa ettirmekten çok hoşlanırdı. Yeni imparatorluğun ihtiyaçlarını duyarak yeni kanunna-meler hazırlatmıştır. Bilinen eşleri: Setti Mükrim Hatun (Dulkadir-oğlu Süleyman Beğ'in kızı), Çiçek Hatun, Hatice Hatun (Zağanos Mehmed Paşa'nın kızı), Anna (Trabzon kra'ı David

Kommen'in kızı), Helen (Mora Despotunun kızı), Tamara (Phrantzes'in kızı), Gülbahar Hatun (Karaman-oğlu İbrahim Beğ'in kızı) dır. Çocukları da: Mustafa, Bayezid (Mükrim Hatun'dan), Cem (Çiçek Hatun'dan), Gevher ve ismi bilinmi-yen iki kızıdırM.Sertoğlu.

BAYEZİD, II Saltanatı: (1481 - 1512) Fatih'in oğlu II. Bayezid, babasının ölümü üzerine tahta geçti. Dulkadir-cğlu Süleyman Beğ'in kızı Sitti Mükrim Hatun'dan dünyaya gelmişti (1452). II. Bayezid gençliğinde sefahata düşkünlüğünden dolayı ihtar alınca, kendisini sofuluğa vermiş, bu yüzden Veli lâkabını aîmişti. Mizaç ve değer bakımından kardeşinden zayıf olduğu için ne ordu, ne de halk tarafından sevilmiştir. Bu yüzden hareketli ve değerli bir asker olan küçük kardeşi Cem, saltanatı Bayezid'in elinden almak için çok uğraştı. Fakat Cem yenilerek önce Mısır'a, sonra Rodos şövalyelerine sığındı. Oradan İtalya'ya geçirilerek Papa'nın Bayezid'den aldığı altınlar karşılığı esir tutuldu, sonr \ Papa tarafından Fransa kralı VIII. Sarfa teslim edilmeden önce Napoli'de 1495 de zehirlenerek öldürüldü. II. Bayezid'in saltanatı sırasında büyük zaferler kazanılmış. Cem olayının yatışmasından sonra Boğdan beği ile yapılan savaş sonunda Kili ve Akkerman kaleleri alınarak Osmanlı toprakları Kırım'la birleşmiş oldu. Mısır Memlûkleri ve Leh kralı ile yapılan savaşta kesin bir sonuç alınamadı. Venediklilerle süren dört yıllık savaş sonunda da Venedik Balkanlardaki bütün müstemlekelerini Osmanlılara bıraktı. (1499 -1502). Ordunun bu durgunluğuna karşılık Türk akıncıları Macaristan, Bosna ve Mora'da değerli savaşlar yaptılar. Bu arada İran hükümdarı Şah İsmail'in kışkırttığı bir Anadolu isyanı da güçbelâ bastırıldı ve isyanın elebaşısı olan Şah Kulu öldürüldü. Babalarının gevşekliğini gören şehzadeler birbirleriyle taht kavgalarına giriştiler. O zaman Trabzon valisi olan küçük Şehzade Selim, babasından tahtı almak üzere baş kaldırdı. Birkaç başarısızlıktan sonra Yeniçerilerin yardımıyla Bayezid taht'tan indirilerek Yavuz Selim tahta çıktı. Az bir zaman sonra da inzivası olan Di-metoka'ya giderken Bayezid vefat etti. Türbesi İstanbul'da yaptırdığı Bayezid camii yanındadır. II. Bayezid âlim ve şair bir hükümdardı, iyi bir hattattı da. Şehzade iken içki ve afyona düşküdü. Padişah olunca ise dindar bir hayat sürdürdü. Dinen yasak olan şeylere müsamaha etmedi. Bunun için Bayezid devrinde, Fatih

zamanın fikir serbestliği, resim ve heykel sevgisi kalmamıştır. Bununla beraber âlim ve sanatkârları her vesile ile korurdu, ilk zamanlarda ordunun başında harplere gitmiş, sonraları bu işleri vezirlerine ve kumandanlarına bırakmıştı. Bütün sofuluğuna rağmen Bayezid, o zaman ıspanya'da topyekûn katledilen Müslümanlara Cem olayları dolayısıyla e-lini uzatamamıştır. Daha seğhğında iken oğullan arasında başlayan taht kavgaları yüzünden saltanatı kaybetti. Bilinen eşleri; Ayşe Hatun (Dulkadir-oğlu Alaüddevle'nin kızı), Hüsnüşah Hatun (Karaman-oğullarından Nasuhi Beğ kızı). Bülbül Hatun'dur. Çocukları da; Korkud, Ayn-ı Şah Sultan . (Akkoyunltı Göde Ahmed'in eşi) Abdullah, Ahmed, Şehinşah (Hüsnüşah Hatun'dan), Gevger Mülük Sultan (Dukakin -zade Ahmed Paşa eşi). Şehzade Şah Sultan. Alemşah, Selim (Ayşe Hatun'dan), Mahmud, Hatice Sultan. Selçuk Sultan, Hüma Sultan (Bâli Paşa eşi), Sofu Fatma Sultan ve Meh-med'dirM.Sertoğlu.

SELİM (YAVUZ), I. Saltanatı (1512 - 1528) Yavuz, Türk tarihinin iftihar edeceği büyük devlet adamlarından biridir. Amasya'da Ayşe Hatun'dan dünyaya gelmiştir (1467) Şehzadeligi sırasında Trabzon'da vali iken kendisinden yaşça büyük olan kardeşleri Korkud ve Ahmed'in tahta çıkmağa hazırlandıklarını duyunca Kırım hanından da yardım görerek Kırım yoluy-le Rumeli'ye geçmiş, babası II. Bayezid'-le yaptığı savaşı kaybetmişti. Fakat dâvasında ısrar ederek 1512 de babasını tahttan indirip yerina geçti. Kardeşleriyle yaptığı savaşları sonunda hepsini ortadan kaldırdı. Yavuz'un tahta çıktığı sıralarda komşu iran'ın başında aslı Türk olan Şah ismail Safevi bulunuyordu. Bir şeyhin oğlu olan Şah ismail 14 yılda 14 hükümet yıkarak büyük bir devlet kurmuş, başında bulunduğu şii mezhebi dolayısıyla de Osmanlı İmparatorluğu içinde bir çok taraftar kazanmıştı. Bundan başka Osmanlılar aleyhine Mısır sultanı Kansu Gavrı ile de birleşmişti. Yavuz, Doğu'dan gelen bu büyük tehlikeyi tam zamanında önlemek için büyük bir ordu ile İran'a yürüdü. Memleket içindeki kırk bin Şah İsmail tarafısını kılıçtan geçirdikten sonra Çaldıran msvkiinde Şah ismail ordusuyla savaşa tutuştu. Yenilen Şah, tahtını ve eşini bırakıp kaçtı. (Ağustos 1514). Bu zafer üzerine Van, Bitlis, Diyar-bekir, Erzincan, Bayburt, Erzurum ile Dulkadir - oğlu beyliğinin Maraş ve Elbistan şehirleri Osmanlı idaresine geçti. Asya'da büyük bir Türk - islâm imparatorluğu kurmayı düşünen Yavuz Çaldıran

zaferinden sonra Mısır'a döndü. (zamanlar Filistin ve Suriye arazisi Halep'e kadar Mısır Türk kölemenlerinin elinde idi 1516 senesinin Ağustosuna Halep civarında Merc-i Dabık mevlide Mısırlı-hlarla yapılan büyük meydan savaşını da Yavuz kazandı. (Bak. Merc-i Dabık). Ha-leb. Şam üzerinden Suriye ve Flistin topraklarına inildi. Gazze galibiyetinden sonra Mısır kapılarına dayandı. Rıdaniye savaşından sonra (1517) Ocak ayında Mısır tamamiyle Türkler.n eline geçti. O zaman Mısır'a bağlı olan Hicaz kııas.yle İslâm Halifeliği de bu suretle Yavuz'un eline geçmiş oldu. Mısır seferinden İstanbul'a dönen Yavuz, büyük bir donanma hazırlattı. Bu hazırlıklar sırasında şîrip-.nce hastalığına tutularak, babasıyla ilk defa savaş için karşılaştığı Çorlu'da vefat etti. Türbesi İstanbulda kendi adını taşıyan camiin yanındadır. Yavuz sek.z sene, sekiz ay saltanat sürmüş olmasına rağmen çok büyük işler başarmıştır. Boyu uzun, kemikleri kalın, sakalsız, iri bıyıklı, ağzı ve çenesi geniş, heybetli bir kumandandı. Eski Türk geleneklerine uyarak yalnız bir kulağına halka küpe takardı. Yavuz, devlet işlerinde çok sert ve merhametsizdi. Verdiği emirleri takip eder, hiç müsamaha tanımazdı. Kızdığı zaman sadrıâzamlarını bile cezalandırırdı. Kötü bir haber alınca atına biner, kırlarda tek basma dolaşıp avunurdu. Lâkin bütün sertliğine rağmen çok kadir bilir bir insandı. Adam seçmekte çok usta idi. Yüksek bir kumandan olan Yavuz, aynı zamanda hem âlim hem de çok üstün bir şairdi. Arap ve Fars dillerini iyi bilirdi. Şiirlerini Fars dilinde yazmıştır. Ulemayı sever ve sayardı. Yavuz denizciliğe de meraklıydı. Gelibolu tersanesini İstanbul'a nakletmiş ve büyük bir donanma kurmuştu. Bilinen eşleri; Hafsa Hatun, Ayşe Sultan, Kırım Hanı Mengli Giray'ın ismi bilinmeyen kızı. Çocukları da; Fatma Sultan (Kara Ahmed Paşa'nın eşi), Hatice Sultan (İbrahim Paşa'nın eşi) Şah Sultan, (Lûtfi Paşa eşi), Hpfize Sultan (İskender Paşa - zade Mustafa Paşa eşi), Süleyman (Hafsa Hatun'dan), Kırım Hanı Saadet Giray'ın zevcesi olan bir kızdırM.Sertoğlu.

SÜLEYMAN, I. (KANUNİ): Saltanatı (1520 - 1566) Yalnız Osmanlı padişahlarının değil, dünyada görülen hükümdarların en muh-teşcmlerindedir. Devrenin Avrupası ondan Grand (Büyük), Le Magmf.que (Muhteşem) Süleyman diye bahs ederdi. Hafsa Hatun'dan dünyaya gelmiş (1495) ve babası Yavuz Selim'in ölümü üzerine 26 yaşında tahta geçmiştir. Şam'da isyan eden Canberdi

Gazali gailisi giderildikten sonra ilk seferi olan Belgrad kuşatmasını başarı ile sona erdirerek Macaristan ve Orta Avrupa yolunun anahtarı olan bu mevki almış ol-du (1521). Ertesi sene Rodos kalesiyle adanın tamamını zaptetti (1522). Macar kralı II. Layoş, büyüyen Osmanlı tehlikesine karşı, Mukaddes Roma - Germen imparatoru Charles - Quint (Şarlken) in kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand'la akrabalık kurmakla tacım ve memleketini emniyete aldığı m sanıyordu. Yine onların teşvikiyle rahat durmamaya başladı. Bu sırada, Charles Quint'in eline esir düşen oğlu François'ın kurtarılmasını rica eden Fransız ana kraliçesinin müracaatı da bahane edilerek Macaristan üzerine yüründü. Mohaç meydan savaşı zaferi ile (1526) Layç'un krallığına son verildi. Başkenti Budin'e girildi.. (Bak. Mohaç). Fakat birkaç sene sonra. Arşidük Ferdinand'ın Macar tacı üzerinde hak iddia ederek Budin'i alması üzerine Macaristan'a y-niden yüründü. Budin'in geri alınmasından sonra Avusturya üzerine yürüyüp Viyana'ya kadar gidildi ve burası kuşatıldı (1529). ilerleyen mevsim ve muhasara topların bulunmaması şehrin alınmasma imkân vermedi. Avusturya'yı. 1529 yılındaki A?m«n seferi dize getirdiğinden sulh yapıldı (1533). Kanuni Süleyman'ın batıdaki bu işlerle uğraşmasından faydalanmak isteyen iranlılar Osmanlı topraklarına tecavüzlerde bulunuyorlardı. Bu tarafa, 1533 - 35 yıllarında Irakeyn seferi, 1548 - 49 seferi ve 1553 -1555 Nahçıvan seferi yapılarak Kars, Van. Musul, Bağdaç. Basra şehirleri ve bölgeleri alındıktan başka İran içlerine Tebriz ve Sultaniye've kadar birkaç defa girildi. Sonunda iranlıların sulh isteği üzerine Amasya'da yapılan (1555) anlaşma ile Fatih devrinden beri süregelen huzursuzluğa son verildi. Batıda 1537 den itibaren yine hareket bağladı ve Arnavutluğa yapılan sefer başarılı olmakla beraber Korfu alınamadı. Kanuni 1508 de Boğdan üzerine yürürken, denizlerde Hadım Süleyman Paşa, Sü-veyjtcn hareket ederek Yemen ve Adeni alıp Hindistan'da Diu kalesini kuşatmıştı. Yine aynı yılda, devlet hizmetine girerek Batı Cezayir-i kazandıran Barbaros Hayreddin de Preveze Deniz (1538) zaferi ile Akdeniz'i Türk gölü haline getirmişti. Fransa'nın isteği üzer^na Marsilya ve Toulon'a gönderildi. Sonradan, Turgud (Reis), Piyale Paşalar aynı yoldan yürüyerek Trablusgarb'ı, daha bazı yerleri kazanmışlardır. Yalnız Malta seferi başarılı olamadı (1565). Akdenizdeki bu hareketlere karşılık Hind Okyanusunda da, Pirî Reis, Murad Reis, Ali Şeydi

Reisler Hadım Süleyman Paşa'nın yerini tuttular. Macaristan'da Osmanlıların himayesindeki kral Yanoş Zapolyai'nin ölümüyle (1540), Avusturyalı Ferdinand'ın buraları yine işgale kalkması, Budin ve Pes.-te'yi kuşatması üzerine Kanunî 1541 seferini yaparak Macaristan,ı Türk topraklarına kattı ve eyalet haline getirdi. Kısa bir zaman sonra Ferdinand yine Budin ve Peşte'yi kuşattı ise de, padişah 1543 seferiyle onu tekrar kaçmak zorunda bıraktı. Kanuni'nin son seferi, Sigstvar kalesinin zaptıdır. Fakat bu son seferde hastalanarak kuşatma sırasında, 72 yaşında vefat etti (1566). Cenazesi İs'anbul'a getirilerek Sinan'a yaptırdığı Süleymaniye camii yanındaki türbesine defnedildi. Sultan Süleyman, büyük bir asker, kudretli bir idareci, bulunmaz bir teşkilâtçı idi. Devrinde Osmanlı İmparatorluğu dünyanın en güçlü devleti haline gelmişti. Süleyman, Orhan ve Fatih Zemanların-daki kanun ve nizamları yeter bulmayarak yeniden kanunlar hazırlattı. Büyük ülkesinin idarî taksimatını düzenledi. 13 önemli savaşta hazır bulunmuştur. Memleketini, Sinan gibi büyük mimarlar eliyle camiler, kervansaraylar, köprüler ve mimarî eserler ile süslemiştir. Devrinde çok kıymetli âlimler ve şairler yetişmiştir. Kendisi de şair ve kültürlü bir insandı. Bilinen eşleri; Mahidevran (Gül-bahar), Hürrem Sultan (Roksalan), Gülfem Hatun'dur. Çocukları da; Abdullah Murad, Mahmud, Mustafa (Mahi Dev-ran'dan) ve Hürrem'den dünyaya gelen Mehmad, Selim, Bayezid, Cihangir, Mihrimah (Rüştem Paşa eşi), ile ufak yaşta ölen Raziye'dirM.Sertoğlu.

SELİM, II. (SARI) Saltanatı (1566-1574) Devrin kudretli sadnâzâmı Sokullu Mehmed Paşa, babasının ölümünü, kendisi Kütahya'dan yetişip İstanbul'da tahta geçinceye kadar askerden saklamayı başarmıştır. Selim, Hürrem Sultan'dan dünyaya gelmişti. (1524) ve tahta çıktığında 42 yaşında idi. İçkiye ve eğlenceye düşkün olmakla beraber devlet işlerini Sokul-lu'ya bıraktığından devri oldukça başarılıdır. Koca Sinan, Özdenroğlu Osman, Kılıç Ali Paşalar isyan eden Yemen'i (1567-1571) ve ayrıca Tunus'u (1574) kazandırdılar. Lala Mustafa Paşa da Kıbrıs fatihi oldu (1570-1571). İnebahtı (Lepanto) denk savaşı (1571) devrinin büyük bir yenilgisidir. Yarım kalan Süveyş va Don-Volga kanalı teşebbüsleri de zamanında yapılmıştır. Kısa bir hastalıktan sonra İstanbul'da vefat ederek Ayasofya csm'i yanında Mimar Sinan'a yaptırdığı türbesine

defnedil-miştir (1574). Sultan Selim, sarısın, mavi gözlü, kumral sakallı idi. Rengi bakımından annesi Hürrem Sultan'a benz«r, bundan dolayı Osmanlı tarihlerinde Sarı Sel'm d-'ye a-nılır. Belinden asgğısı uzun ve heybetli görünüşlü olan Sultan Selim'in dilinde hafif bir tutukluk vardı. Yay çekmede pek mahirdi. Edebî kültürü de yüksekti. İstanbul'da ölen ilk padişaktır. Bilinen eşi: Nûr-Banu Sultan'dır. Çocukları; Esmahan Sultan (Sokullu Mehmed Paşa eşi), Osman, Gevherhan Sultan (Pi-yale Paşa eşi)', Şah Sultan (Zal Mahmud Paşa eşi), Fatma Sultan (Siyavuş Paşa eşi), Mustafa, Murad, Süleyman, Cihangir, Mehmed ve Abdullah'dırM.Sertoğlu.

MURAD, III. Saltanatı (1574 - 1595) II. Selim'in, Nurbânu Sultan'dan duaya gelen çocuklarından (1546). Dedesi tarafından 18 yaşında iken Manisa sancağına tâyin edilmişti, II. Selim'in ölümü ü-zerine sancağından gelip tahta çıktığında 28-29 yaşlarında bulunuyordu. Padişahlığının ilk dört senesi Sokullu Mehmed Paşa'nın sadnâzamlığı sayesinde oldukça iyi geçti. Bu yılların en önemli olaylan, Sokullu'nun tedbiriyle Erdel voyvodası Bathori Istvan'ın Lehistan krallığına seçilmesi ile adı geçen devletin himayeye alınması (1575) ve Fas'da Portekiz kralı I. Sebastiyen'in yenilmesi ve ölümü ile sonuçlanan Vadi's-Sebîl savaşı sonunda burada Portekiz hegemonyasının önlenmesidir (1578). Fakat Sokullu'nun bir suikast sonunda öldürülmesi üzerine (1579) çözülmeye, bozulmaya yüz tutmuş devlet idaresi de alabildiğine kötülüğe doğru yuvarlanmaya başladı. Artık imparatorluğun Yükseliş Devri sona ererek Duraklama Devri başladı. Sokullu'nun son yıllarında istemediğı halde açılan îran savaşı (1577-1589) pek u-zun sürmüş ve Ferhad Paşa'nın başarıları sayesinde İstanbul'da (1590) barış anlaşması imzalanmıştı. Fakat bu zaman içinde devletin hazinesi boşaldı. Çare olarak piyasaya düşük ayarlı para sürülmesi asker ile halk arasında hadiselere sebep oldu. Kısacası, ne askerde itaat, ne de devlette nizam kaldı; rüşvet aldı yürüdü, idareciler arasındaki şan ve şeref rekabeti ve geçimsizlik son haddini buldu. Daha İran seferinin yaralan sarılmamış iken bazı vezirlerin teşvikiyle Avusturyaya savaş ilân olundu (1593). Onbeş yıl süren bu savaşın hemen başında şimdiye kadar Osmanlı egemenliği altında yaşayan Erdel, Eflâk ve Boğdan beğlikleri Avusturya tarafına geçtiler. Savaş devam ederken III. Murad vefat etti ve Ayasofya camii yanındaki türbesine defnedildi (1595). Osmanlı padişahları arasında kadına en

düşkün olanlardandır. Yüz oniki evlâdı vardı, ölümünde 19 kadın da hamile idi. Saz ve eğlence alemlerinden baş alamadığı için devlet idaresi valide sultanların elinde kalmıştı. Gijzel şiirleri vardır. Devrinde krallık bile rüşvetle alınıp verilirdi. Bilinen eşleri; Safiye Sultan (Bafö), Mihriban, Nazpsrver, Şahhuban, Fahriye'dir. Çocukları; Ayşe Sultan (ibrahim Paşa eşi). Selim, Bayezid, Mustafa, Osman, Cihangir, Abdullah, Abdurrahman, Hasan, Mehmed (Bafö'dan), Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkud, Ali, îshak, Ömer, Alâeddin, Davud, Fatma Sultan (Cafer Paşa eşi), Murad, Mihrimah (Mirahur Ahmed Paşa eşi), Fahriye (Ağa Ahmed Paşa eşi) dirM.Sertoğlu.

MEHMET, III. Saltanatı (1595-1603). III. Murad'ın Safiye Sultan (Bafö) dan dünyaya gelen (1566) oğludur. Babasının vefatı üzerine Manisa'dan İstanbul'a gelerek cülus etti (1595). Artık her padişah tahta çıktıkça yeniçerilerin bahşiş yüzünden başkaldırmaları, tatsızlık çıkarmaları âdet olmuştu. Ferhad Paşa'nın tedbiriyle zorbaların isyanı önlendi. Fakat Avusturya seferi uzayıp gidiyordu. Bir vesile ı il« Ferhad Paşa boğduruldu. Sadrıâzam olan Koca Sinan Paşa Eflak üzerine yürüdü. Bükreş'i aldı, fakat Yergögünde dehşetli bir bozguna uğradı. Padişahın hocası Sadeddin Efendi asker in itaatsizliğini ve yenilgilerin biribiri-ni kovaladığını görünce padişahın bizzat sefere çıkmasının lâzım olduğuna kanaat getirerek İTT. Mehmed'i güç belâ, Yeniçerilerin de yardımıyla sefere razı edebildi. Ordu, padişah başta olduğu halde, Heves'-teki Eğri kalesini kuşatıp aldı (Bak. Eğri). Bundan dolayı III. Mehmed'e Eğri Fatihi derler. Eğri civarındaki Haçova meydan savaşında ordu bozulmak üzere iken gerek Hoca Sadeddin Efendinin padişahı kaçırmaktan alıkoyması, gerekse geri hizmetlerde bulunan seyis, hademe ve karakullukçuların ellerine geçen kepçe, balta gibi şeylerle harbe karışmaları üzerine i-lerlemekte olan düşman bozuldu ve Haçova Meydan Savaşı da böyle kazanıldı (1596). Padişahın zafere rağmen acele İstanbul'a dönmesi yüzünden bu başanm sonuçları tamamiyle elde edilemedi. Haçova Savaşından sonra Cağaloğlu Sinan Paşa'nın yaptığı yoklamanın da tesiriyle Anadolu'da türeyen Celâli denilen eşkıya memleketi kasıp kavurmaya başladı. Bir taraftan Nemçe Harbi sürüp giderken Kanije kalesinde Tiryaki Hasan Paşa tarihlere nam salan direniş ile Türkün yüzünü ağarttı. İran Şahı da andlaşmayı bozarak Osmanlı devletine

savaş açtı (1603). Bu karışık ve kötü durum esnasında III. Mehmed vefat etti ve Ayasofya camii yanındaki türbesine defnedildi (1603). III. Mehmed sancağa çıkan ve oradan padişahlığa gelen son Osman-oğludur. Yaradılıştan zayıf iradeli ve safça olup çok tesir altında kalırdı. Bilhassa validesi Safiye Sultan kendisi üzerinde çok müessirdi. Aynı zamanda vehimli bir zattı. Bu yüzden, Büyük şehzadesi onaltı yaşındaki Mahmud'u ve tahta çıktığı zaman da 19 erkek kardeşini boğdurmuş, 24 kızkardeşi-ni Eski Saray'a hapsetmişti. Bilinen eşleri, Handan Sultan, Mahpeyker. Çocukları; Mahmud, Ahmed (Handan Sultan'dan), Selim, Mustafa, Süleyman, Cihangir'dirM.Sertoğlu.

AHMET, I. Saltanatı (1603 - 1617) III. Mehmed'in, Handan Sultan'dan Manisa'da dünyaya gelen oğludur (1590). Padişah olduğunda on dört yaşında idi. Tahta çıktığı zaman memleketin iç düzensizliklerinden başka Avusturya ve İran harbleri devam ediyordu. Kırım hanı süvarilerinin Boğdan ve Eflak'ı tahrip ve Erdel memleketim de sıkıştırmaları üzerine bu üç beğ Avusturya tarafını bırakıp tekrar Türklerle birlik olunca, imparator sulha yanaşmak zorunda kaldı. Tuna üzerindeki Zitvatorok denen yerde Osmanlılarla anlaşma yapıldı (1606). Böylelikle 15 yıldır sürüp giden Avusturya (Nemçe) harbleri sona ermiş oldu. Bu anlaşma Osmanlı Devletinin Avrupa'daki ilerleyişinin durduğunun bir vesikası olarak kabul edilir. İran savaşlarına gelince İran şahı Büyük lâkabiyle anılan Şah Abbas ile yapılan muharebelerde hiç de iyi neticeler alınmadı. Nihayet 1612 de iranlılarla da sulh yapıldı. Fakat üç sene sonra iki devlet arasında savaş yine başladı (1615). Bir aralık anlaşma yapılır gibi olduysa da savaş gene devam etti. Celâli denilen eşkiya yer yer Anadolu'yu kaplamıştı. Kuyucu Murad Paşa adlı bir vezir, yıllarca uğraşarak ve yakaladığı zorbaları kuyulara doldurarak Anadoluyu temizledi ve halka geniş bir nefes aldırdı. I. Ahmed zamanında Murad Reis ve Halil Paşa gibi deniz kahramanları Türk donanmasına zaferler kazandırmışlardır. Padişah, savaşlardan ve gailelerden ancak başını kurtarmıştı ki ömrü vefa etmedi; genç yaşında öldü. İstanbul'da At meydanında yaptırdığı ismi ile anılan (Sultanahmet Camii) yanındaki türbesine defnedildi (1617). Başta muallimi Sultanî Mustafa Efendi olduğu halde, muhitinin tesirine kapılan I. Ahmed itimat ettiği değerli kimseleri devlet hizmetinde kullanmıştır. Gençliğine rağmen,

icraatında azimli idi. Saraydaki kadın nüfuzunu önlemiş, kadınlara alet olmamıştır. Bilhassa Yıldırım Bayezid'den beri sürüp gelen kardeş öldürme kötülüğünü önlemesi, yani padişahlığın sülâleden en büyüğe geçmesi nizamını koyması ve kardeşi Mustafa'yı öldürmemesi gibi büyüklükleri vardır. Şiire meraklı idi. Yazdığı şiirlerinde Bahti mahlasını kullanırdı. Sultanahmed camiini o yaptırmıştır. Bilinen eşleri: Mahpeyker (Kösem, Anastasia), Mahfiruz sultanlar-.dır. Çocukları; Bayezid, Süleyman, Kasım, Murad (Mahpeykerden), Osman (Mahfiruz'dan), Ayşe Sultan, Mehmed, Fatma Sultan, İbrahim (Mahpeyker'den). Atike Sultan'dırM.Sertoğlu.

MUSTAFA, I. Saltanatı (1. defa 1617 - 1618) (2. defa: 1622 1623) III. Mehmet'in oğludur 1591 de dünyaya gelmiştir. Gerek akli muvazenesinin bozukluğu, gerekse kardeşi Ahmed'in yeni veraset usulüne göre, hayatına dokunulmamıştı. Kardeşinin padişah olacak yaşta şehzade bırakmadan ölmesi üzerine o tarihe kadarki geleneğin aksine yirmialtı yaşında olduğu halde hükümdar ilân edilmiştir (Kasım 1617). I. Mustafa'nın bu ilk saltanatı üç ay on gün sürmüş, cinneti saklanamaz hale geldiğinden Devlet, Saray erkânı ve ulemanın kararı ile tahttan indirilmiştir (Şubat 1618). I. Mustafa, yeğeni II. Osman'ın tahttan indirilmesi üzerine sarayda kapatıldığı yerden çıkartılıp yeniden padişah yapıldı (Mayıs 1622). Fakat yine bir yatışma olmadı; her tarafta isyanlar aldı yürüdü, İstanbul'da, Yeniçerilere Genç Osman olayından dolayı hakaret edilince, Ocakta bir huzursuzluk başladı, isyanların sonu gelmedi. Sultan Mustafa'nın akıldan yoksun oluşundan ötürü, işler, valide sultan ve taraftarlarıyla ocak ileri gelenlerinin ellerindeydi. Askere verilen cülus bahşişleri, hediyeler, ayrıca isyanları yatıştırmak için harcanan paralardan sonra gerek iç, gerek dış hazine boşaldı. Bu acıklı hallere son vermek için veziriazam, diğer erkân ve ulema, hayatına dokunulmamak üzere Mustafa'yı tekrar hal'etti-ler (1 Eylül 1623). Sarayın bir yerine kapatılan Mustafa 1639 tarihinde aniden vefat edince, Ayasofya camiinde, Türklerin İstanbulu fethinden beri zeytinyağı mahzeni olarak kullanılan eski vafizhaneye defnedildiM.Sertoğlu.

OSMAN, II. (GENÇ): Saltanatı (1618 - 1622) I. Ahmed'in Mahfiruz Sultandan dünyaya gelmiş (1604) oğludur. Amcası I. Mustafa'nın

ilk saltanatından uzaklaştırılması üzerine on dört yaşında padişah oldu (Şubat 1618). Zamanında ilk iş olarak iranlı'larla Sorav barış anlaşmasını yaparak senelerden beri süren savaşa son verdi (Eylül 1618). Lehistan'la (Polonya) Osmanlı devleti dost olmakla beraber iki taraf da şartlara riayet etmediğinden; Kırım hanlarının Lehistan'a hücumu ve onların da Er-del ve Boğdan işlerine elatması hele Kazak'ların Karadeniz kıyılarını vurması, durumu savaşa çevirdi. Osman, Lehistan'a yürüyerek Hotin kalesini kuşattı, fakat almayı başaramadı. Eski esaslar üzerine sulh yaptı (1621). Bu sırada padişah ile Ocağın arası iyice açıldı. İki taraf da biri-birine kırgındı. Osman, Yeniçeri ocağını kaldırmayı düşünürken onların karşı hareketi ile önce tahtını, sonra da Yedikule'-de boğularak hayatını kaybetti. Boğulmasından sonra babası I. Ahmed'in yanına defnedildi (1622). Binicilikte ve silâh kullanmakta usta olan ü. Osman, genç, hareketli, fakat yaşı gereği tecrübesizdi. Annesinin, Hocasının ve Kızlarağası'nın tesirinde kalmıştır. Samimi olarak ıslâhat yapmak istemişse de, yaşı ve muhiti müsait değildi. Kendisini mâkul yola sevkedecek adamlardan mahrumdu. Doğuştan hırçm, icraatında sert ve aceleci idi. Devlet adamlarına fena muamele ettiğinden kendini seven azdı. Kapıkulu ocağının düzene sokulması ve içindeki edepsizlerden ayıklanması için takip ettiği şiddetli yol ve bazı yasaklar Yeniçerilerin kendisine kin bağlamasına yol açmıştır. Hasisliği yüzünden Lehistan seferinde Ocaklıların nefreti büsbütün artmıştı. Ayrıca sefere çıkarken, yaşça en büyük kardeşi Şehzade Mahmud'u öldürt-mesi babasının zamanında terkedilmiş olan kardeş katli usulüne yeniden yol açmış, kendisi de kardeş kaatili olmuştur. Bilinen eşleri; Meylişah, Osmanlı saray geleneği aksine nikâhla aldığı Şeyhülislâm Esad Efendinin kızı Akile Hanım'-dır. Çocukları: Ömer, Mustafa ve Zeyneb'dirM.Sertoğlu.

MURAD, IV. Saltanatı (1623 - 1640) I. Ahmed'in Mahpeyker (Kösem) Sulstn'dan dünyaya gelmiş oğludur (1612). Tahta çıktığında henüz 11 yaşında bir çocuktur. Devlet işlerini uzun zaman Valide Sultan, Saray ve Ocak ağaları idare etti. Yeniçeriler çok fazla şırmışlardı. Memlekette rüşvet ve yolsuzluk aşırı dereceleri bulmuştu. Zorba Yeniçeriler padişahın huzurunda sadriâzamı ve sevdiği adamları parçalıyorlardı. Erzurumda vali bulunan Abaza Mehmed Paşa isyan ederek Sultan Osman'ın kanını isterim, diyerek

eline geçen Yeniçerileri öldürüyordu. Bağdad'ın bir isyan sonunda iranlı'lara geçmesi üzerine bu devletle savaş yeniden başlamıştı ama her gün bir bozgun haberi geliyordu. Sonunda padişah 21 yaşına gelince anasını devlet işlerinden uzaklaştırdı vs zorba sipahileri tepeledi. Zorbalann başı Recep Paşanın kellesini uçurdu. Gerek Anadoludaki kötülükleri önlemek, gerekse iranlıları karşılamak için kendisi ordu-* nün başında İran'a hareket etti. Yollarda halkı soyan veya zulmeden bir çok kadı ve memurları cezalandırdı. İlk İran harekâtına Revan Seferi denir. 1635 yılında yapılmıştır. Sonunda Revan (Erivan) alınarak Tebriz taraflarına akın yapılmıştır. Bu sefer 10 ay sürmüştü. Bir müddet sonra İranlı'ların Revan'ı geri alması üzerine İkinci İran seferine çıktı. Ve doğrudan doğruya Bağdad'a yürüdü (1638). Uzun muhasaradan sonra şehri aldı (1639). Bundan sonra İranlı'larla Kasr-ı Şirin anlaşmasını yaparak savaflara son verdi. Erivan, Azerbaycan İran'da, Bağdad ve havalisi Osmanlılarda kaldı. (Bak. Kasr-ı Şirin). Padişah İstanbul'a dönüşünde hastalandı ve çok genç yaşında vefat etti. Babasının Sultanahmed'deki türbesine defnedildi (1640). IV. Murad uzun boylu, kalın kemikli, şişmanca, fakat çevikti. Saçları koyu kumral, gözleri ve sakak kara, teni beyaz, büyükçe gaga burunlu, simaca, heybetli idi. Hafızası çok kuvvetli ve kendisi dikkatli olduğundan karşısındakini itaatla karışık korkuturdu. XVII Yüzyılda gelen Os-manoğullarının en değerlisiydi. Çok iyi silâh kullanır, çok iyi ok atar, koşu halindeki attan ata atlardı. Devleti ve ocağı inzibata almak gayesiyle epeyi gayret harcamıştır. O sırada memlekete yayılmakta olan tütün iptilasına karşı yasak koymuş ve bunu bahane ederek bir hayli zorbayı temizlemiştir. Fakat, o da babasının koyduğu usule aykırı davrandı; kardeşlerini öldürterek kardeş katili oldu. Yalnız İbrahim'i sağ bırakmıştı. Eşlerinin isimleri bilinmemektedir. Çocukları; Ah-med, Rukiye Sultan, Alaeddin, Gevher-han Sultan, Safiye Sultan, Mehmed, Kaya Sultan, Hafize Sultan'dırM.Sertoğlu.

İBRAHİM Saltanatı (1640 - 1648) Sultan Ahmed'in sağ kalan tek oğludur. Mahpeyker (Kösem) Sultandan 1615 te dünyaya gelmişti. Padişah olduğunda 25 yaşında bulunuyordu. Sarayda geçirdiği uzun ve tehlikeli kafes (Hapis) hayatı yüzünden sinirleri bozulmuş, aklı muvazenesi de hayli zayıflamıştı. Padişahlığından sonra sefahata meyletmesi onu büsbütün çığrından çıkardı. Bu yüzden kısa zamanda etrafını alan _ Valide Sultanın, Harem kadınlarının, daha

birçok acayip kimselerin tesiriyle değerli devlet adamları öldürüldü veya vazifeden uzaklaştırıldı. Zamanın' en kudretli, nüfuzlu adamı Cinci Hoca adlı bir sahtekâr idi. Saltanatı devrinde en önemli vak'a Girit'in zaptına girişilmesi ve dolayısıyla Venediklilerle olan savaşın başlamasıdır (1615). Girit'te ilk yıllarda bazı yerler kolayca alınmakla beraber Kandiye ve Suda harekâtı işi uzattı. Girit'te uzayan harekâtın verdiği sıkıntılar, üstelik padişahın, masallardaki gibi hareket etmek is-temssi, halktan Samur, Anber vergisi diye türlü bahanelerle vergi toplatması, daha bir takım delilikleri kendisinin hallina ve tekrar kafese kapatılmasına sebebiyet ' verdi (1618). Kısa zaman sonra öldürülerek, Ayasofya Cami'indeki eski yağhanede I. Mustafa'nın yanına defnedildi. Aklen zayıf olan İbrahim zamanında devlet işleri yına bozulmuş, rüşvet almış yürümüş, nice ehil vezirleri az hediye verdi diye öldürtmüştü. Hatta Hanya Fatihî Yusuf Paşa bile hodiesiz geldi diye boğduruldu. Ocağın inzibatı tekrar bozuldu. Anadoluda isyanlar yeniden başladı. Sultan İbrahim şeklen ağabeyisi IV. Murad'a benzeyen, her şeyde acele göstererek çabuk çabuk konuşan, işittiğinin derhal husulünü bekleyen ve teenni bil-meysn, fakat çok cömert tabiatlı bir zattı. Tahta çıktığında Osman - oğullarının, henüz çocuğu olmadığı halde, hayatta bulunan son erkek evlâdı idi. Öldüğü zaman dört oğlu kalmıştı ki, bu suretle, kendisinden sonra tahta çıkan Osman - oğullarının-ceddidir ve tarihin kaydettiği tek meziyeti de budur. Bilinen eşleri; Hadice Muazzez, Hûb-yar, Hümaşah (Telli Haseki), Hadice Turhan, Şekerpare, Saliha, Dilaşub Sultanlardır. Çocukları; Süleyman (Saliha Dilaşub'dan), Mehmed (Hadice Turhan'dan), Orhan, Ahmed (Hadice Muazzez'den), Selim, Beyhan Sultan, Ayşe Sultan, Cihangir, Murad, Atike Sultan, Gevherhan Sultan, Osman, Bayezid'dirM.Sertoğlu.

MEHMED, IV. (AVCI): Saltanatı (1648 - 1687) Sultan İbrahim'in Hadice Turhan Sultan'dan dünyaya gelen oğludur (1611). Babasının hal'i üzerine padişah olduğunda henüz yedi yaşındaydı. Pek nazık bir zamanda devlet işleri Valde Sultanlarla, Saray ve Ocak ağaları ve bunlara kapılanmış kötü adamlara kaldı. Büyük valide Mahpeyker (Kösem) in, Küçük valide Hadice Turhan tarafından bertaraf edilmesinden sonra işlere Ocak ağaları yerine Saray ağaları hâkim oldu. Merkezde bu gibi mevki ve nüfuz mücadelesi devam ederken eyaletlerde Sultan İbrahim devrinden itibaren başlayan isyanlar,

eşki-yalık ve zulüm son hacde varmış; Girit'in fethi meselesi de, Venedikli'lerin muhtelif galebelerle Bozcaada ve Limni'-yi almaları ve Çanakkale Boğazını kapatmaları üzerine ümitsiz bir hale gelmişti. Valide Turhan bu kritik anda sadareti bazı şartlarla kabul eden ihtiyar Köprülü Mehmed Paşa'ya verdi (1656). İstanbul'u tehdit eden Venedik donanması Çanakkale'de yenilerek bundan sonra Bozcaada ile Limni istirdat edildi. Böylece Giritte'ki orduya yardıma başlandı. Erdel vaziyeti düzeltildi. Anadolu'daki âsiler bertaraf edildi. Köprülü Mehmed Paşa 1661 de vefat edince vasiyeti üzerine yerine oğlu Fâzıl Ahmed Paşa geçti. O da Erdel işlerine müdahale eden Avusturya'ya karşı sefere çıkarak Uyvar'ı ve daha bazı yerleri aldı (1663). Ertesi yıl da harekâta devam etti. Nihayet Avus-turya'lılar barış istediler. Sen - Gotar'da-ki Osmanlı mağlûbiyeti hazırlanan Vaşvar barışı neticelerini değiştirmedi (1664). Bundan sonra Girit fethini tamamlamak için sadnâzam bizzat oraya gitti (1666). Kandiye'nin alınması üzerine 25 yıl süren savaş sona erdi. Venedikle barış yapıldı (1669). Lehistan kiralığı ile Devlet-i âliy-ye arasında Kazaklar üzerindeki nüfuz meselesi dolayısıyla 1672 de Lehistan se-ferins çıkıldı. Kamanıçe, Bucaş kaleleri ile Podolya ve Ukrayna bölgeleri alındı. Lehliler Bucaş'ta Osmanlı şartlarını kabul ettiler (Ekim 1672). Ertesi yıl Bucaş barışma riayet etmeyen Lehliler üzerine yeniden sefer başladı. Hotin kalesi birkaç defa el değiştirdi. Lehliler dört senelik, bir çarpışmadan sonra yine sulh istediler (1676). Barış müzakereleri devam ederken Fâzıl Ahmed Paşa öldü, yerine eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Pasa geçti. Lehlilerle imzalanan 1678 barış muahedesini müteakip, bir sene evvel başlayan İlk moskof seferi'ni sona erdirmek için sadrıâzam ordu ile Cehrin Se-feri'ne çıktı. Ukrayna'deki Cehrin kalesi Rus'lardan alınarak içine asker kondu," 1681 yılında barış yapıldı. Avusturyalılarla tabii Macarlar arasında devam eden bazı hadiseleri, Macarların yardım etmesi üzerine, müdahale fırsatı sayan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Avusturya seferine başladı ve Viyana Osmanlılar tarafından ikinci defa kuşatıldı (1683). Fakat yapılan bazı hatalar yüzünden muhasara bir bozguna döndü. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın halledilmesiyle işler çığırından çıktı. Avrupa'da Osmanlılara karşı önce Avusturya - Venedik - Lehistan aradında bir ittifak teşekkül etti. Sonra buna Ruslar da katıldı. Teşekkül eden muhtelif cephelelerde mağlûbiyetler birbirini takip ederken bir buçuk asır Osmanlı idaresinde kalan

Macaristan kaybedildi. Her tarafta bir çöküntü, bozulma başladı. Mora da elden çıktı. IV. Mehmed'in hâlâ şahsî hevesleri peşinde koşması devlet erkânı ve ordu tarafından hoş görülmedi. Kendis.'ne vaz'yc-t tekrar tekrar anlatıldı. Fakat bir değişme olmayınca hâl'edilerek saltanattan uzaklaştırıldı (1687). İstanbul'dan Edirne'ye nakledildi ve birkaç sene sonra vefat etti (1693). Validesi Hadice Turhan'ın İstanbul'da Eminönü'deki Yeni (Valde) camimin yanında yaptırdığı türbeye defnedildi. IV. Mehmed Osmanlı Tarihi'nin çok mühim devrinde hüküm süren, fakat şahsiyet itibariyle büyük değor taşımayan Osman - oğullarındandır. İlk zamanları Valide Sultanların vesayeti altında geçmiş, sonra da Köprülüler devrinde devlet idaresinden uzak kaldığından ve etrafı tarafından münevver kimselerden tecrit edilmek istenmesi yüzünden fikrî seviyesi de düşük kalmıştır. Tarihe av iptilâsiyle geçen bir padişahı. Çocukluğundan itibaren başlayan ve hal'ine kadar devam eden bu iptilâ devlet umurundan habersiz kalmasına sebebiyet verm's'.ir. Zamanındaki Viyana bozgunu ile Duraklama Devri safhası sona ererek Gerileme Devri başlar. Orta boylu, tıknaz, beyaz çehreli, seyrek sakallı, ata çok bindiğinden gövdesi biraz öne meyilli idi. Zeki olmamakla beraber tab'an mutedil, iyi kalbli kadirşinas, cömert ve vefakârdı. Ailesine bağh olup kan dökmekten hoşlanmazdı. Musikiye de düşküdü. Bilinen eşleri; Eme-tullah Gülnûş (Gülnar), Afife, Gülbeyaz, Hadice, Günor Sultanlardı. Çocukları; Ahmed (E. Gülnûş'tan) Bayezid, Mustafa (E. Gülnûş'tan), Süleyman, Fatma, Gevher, Hadice, Ümmügülsüm'dürM.Sertoğlu.

SÜLEYMAN, II.: Saltanatı (1687 - 1691) Sultan ibrahim'in Salına Dilaşub Sultandan (1612) dünyaya gelen oğludur. Padişahlığa uzun bir kafer hayatından sonra geldiğinden gayet acaib bir, duruma düşmüştü. Zamanında artık dört cephele olan harb dolayısıyla geçirilen buhran had hale gelmiş, Avusturyalılar Belgrad'ı alarak Balkanlara girmişti. Kendisi bu esnada, Köprülüzade Fâzıl Mustafa Paşa'yı sadarete getirmekle soyuna ve devletine en büyük hizmeti yaptı. Fâzıl Mustafa Paşa evvelâ bazı idarî ve adlî ıslâhatta bulunarak iç vaziyeti düzeltti. Ocağı disipline aldı. Sonra bizzat cepheye giderek Sırbistan'ı ve Belg-rad'ı tekrar ele geçirdi (1690). Ertesi yıl için hazırlanıp sefere çıkılmıştı ki padişah Edirne'de vefat etti (1691 Haziran). Naşı İstanbul'a nakledilerek Kanunî Süleyman

türbesine defnedümiştir. II. Süleyman şahsen temkinli ve terbiyesi yüksek, tehlikeyi bertaraf eden Köprülüzadeye minnettarlığını lisanen bildirecek kadar kadirşinas, etrafının kolayca tesirinde kalan ve pek şişman bir zattı. Yazısı gayet güzeldi. Eşleri çocukları hakkında bir kayda tesadüf edilememiştirM.Sertoğlu.

AHMED, II. Saltanatı (1691 - 1695) Sultan İbrahim'in Hadice Muazzez Sultandan (1642) dünyaya gelen oğludur. Edirne'de padişah olduğunda ordu ile Avusturya seferine çıkmış bulunan Köprülüzade Fâzıl Mustafa Paşa'yı makamında bıraktı. Fakat Slankamen'de vuku bulan savaşta cephe vaziyetini düzeltmek isterken Köprülüzade'nin vurulması, neticenin aleyhimize dönmesine sebep - olduğu gibi kıymetli bir devlet adamından da mahrum kalındı (1691). Daha sonraki savaşlarda Girit, Bolgrad, Kamanice'de düşmana karşı konulmakla beraber Dalmaç-ya'daki bazı kalelerle Ege denizinde Sakız adası Venedikliler tarafından alındı (1694). Sakız'ın istirdadını çok arzu eden padişah neticeyi göremeden Edirne'de vefat etti (Şubat 1695). Naşı İstanbul'a nakledilerek Kanunî Süleyman türbesine def-nolunmuştur. II. Ahmed de uzun bir kafes (Bak. Kafes) hayatını müteakip padişah olmuştu. Kısa saltanatı esnasında hiç bir yararlık göstermedi. Devletin en buhranlı anında iş görebilecek evsafa haiz değildi. Şedid olmakla beraber, sebat gösterilecek yerlerde tesir altında kalarak hemen cayacak kadar da kararsızdı. Yaptığı hatayı sırası gelince tashih eden, değerli adamları tanıyarak iş başına getiren, fakat herhangi bir tesirle hemen azleden pek hiddetli, kolay tesir altında kabir bir zattı, işlerin iyi gitmesine dikkat ederek, Divan-ı hümayun müzakerelerini dinler, hasta olduğu zaman bite bunu yapardı. Haftada dört gün divan yapılması kanununu yeniden ihya etti. Bilinen eşleri; Rebia va Şayeste Sultanlardır. Çocukları; İbrahim, Selim, Asiye, Atike, Hadice'dirM.Sertoğlu.

MUSTAFA, II. Saltanatı (1695 - 1703) IV. (Avcı) Mehmed'in Emetullah Gül-nûş Sultan'dan (1664) dünyaya gelen oğludur. Amcasının ölümünü duyunca hiç bir davet beklemeden ve merasime riayet etmeden hemen koşmuş ve tahta oturmuştu. Devlet erkânının muhalefet ve mü-maneatına rağmen bizzat ordu ile sefere çıktı, ilk iki yılı oldukça başarılı geçti. Denizlerdeki savaşlarda Mezomorta Huşa-yin Paşa ile Amcazade Hüseyin Paşalar, Venediklilere karşı

galip geldiler ve Sakız Adası geri alındı. Rusların ilk Azak muhasarası defedildi, fakat ertesi sene Azak kaybedildi (1696). Padişahın üçüncü seferinde, Zenta'dan Tisa suyunun doğusuna geçilirken geride kalan ağırlıklar ve bir kısım askere Prens Eugene de Sa-vois kumandasındaki Avusturya ordusunun hücumu geçmesiyle büyük bir kay.'p-la mağlûbiyete uğranıldı. Bundan sonra dört cephedeki savaşlara daha fazla da-yanılamayacağı görülerek, Macaristan Avusturya'ya, Mora Venediklilere, Podolya Lehlilere terkedilerek Karlofça barışı (1699) yapıldı. (Bak. Karlofça Muahedesi). Ayrıca Ruslara da İstanbul muaheda-si (1700) ile Azak'ın bırakılması Karadeniz'i bir Türk gölü olmaktan çıkardı. Artık on altı yıllık savaşın sarstığı iç durumun ve müesseselerin yeniden tanzimine geçilebilirdi. Fakat, II. Mustafa, hocası Feyzullah Efendiye olan sevgi ve itimadından dolayı onun sözünden çıkmaması ve haksızlıklarını görmeyişi neticesinde tarihe Birinci Edirne Vak'ası olarak geçen ayaklanma üzerine tahtını kay-bstti (1703). Kısa bir müddet sonra vefat edince İstanbul'da Yeni (Valide) Cami yanındaki babasının türbesine defnedildi (1704). Kendisi muktedir ve değerli bir zattı, hocasına fazla hürmet gösterip mevki vermesi aleyhine oldu. Son hâdiselerde a-sabı çok bozulmuştu. Bel kemiği eğrice olduğundan vücudu hafifçe öne meyyal bir zattı. Şiirleri önce Mesturî, sonraları ikbali mahlaslıdır. Bilinen eşleri; Hadics (Mahfiruze), Hafize, Şehsuvar, Saliha Sultanlardır. Çocukları; Ahmed, Hasan, Hüseyin, Mahmud (Saliha Sultan'dan), Mehmed, Murad, Osman (Şshsuvar'dan), Selim, Zeynep, Ümmügülsüm, Safiye, Ayşe, Emine, Fatma, Rukiye, Emetullah, EsmadırM.Sertoğlu.

AHMED, III. : Saltanatı (1703 - 1730) IV. (Avcı) Mehmed'in Emetullah Gül-nûş Sultan'dan dünyaya gelen (1674) oğludur. Birinci Edirne Vak'ası'nı müteakip, biraderinin yerine tahta çıkınca, ilk zamanlar kendisini bu mevkie getirenlerin arzularına tâbi kaldı. Sonra bunları bertaraf etmiye muvaffak oldu. Altı sene kadar süren sakin bir devreyi müteakip isveç Kralı XII. Charles'ın, Poltava'da Rus çarı Petro'ya yenilerek Osmanlı ülkesine sığınması üzerine vaziyet değişti. Rusların İstanbul Muahedesini ihlal edici hareketleri yanında Charles için ağır tekliflerde bulunmaları neticede harbe sebep oldu. Osmanlı orduları Prut'da Petro'yu ve ordusunu tam manasıyla kuşatmış olmakla beraber, Petro'dan gelen barış isteği

hemsın kabul edilerek, Ruslar için pek hafif olan Prut Muahedesi (1711) imzalandı. (Bak. Prut). Güç durumdan pek kolay kurtulan Petro'nun kabul ettiği şartları yerine getirmek istememesinden yeni bir savaşa doğru gidilirken, Da-mad (Sonra Şehid) Ali Paşa, Ruslarla evvelki esasları teyid ettiren Edirne muahedesini (1713) yaparak, daha ziyade Vene-dik'e Karlofça'da terkedilen yerlerin istirdadına yöneldi. Venedik'in Karadağlı âsileri himaye etmesi, kendisine karşı savaşın açılması fırsatını verdi (1715). Mora ile Ciritteki Suda ve Sparlonga zaptedildi. Ertesi yıl Kor-fo üzerine yürünceken, Avusturya'nın eski müttefiki Venedik lehine savaşa girmesi hareket istikametinin o tarafa çevrilmesine sebep oldu. Prens Eugen de Savo-is kumandasındaki Avusturya ordusu Petervardain'deki savaşta Damad Ali Paşa'-mn da şehid olmasıyle neticelenen bir galebe kazandı (1716). Bir sene sonra Belgrad da kaybedilince (1717) barıştan başka çare görülmediğinden Pasarofça Muahedesi (1718) yapılarak savaşa son verildi. (Bak. Pasarofça). Barışı tavsiye eden ve hazırlayan Nevşehirli İbrahim Paşa, savaştan hoşlanmayan, zevk ve eğlenceye düşkün bir zat olup padişahın da mizacına uygundu. III. Ahmed'in saltanatının bu yeni kısmı Lâle Devri (1718 - 1730) ismiyle anılır. Bu devre; Ruslarla yapılan Ebedi snlh (1720) ve İran savaşı (1723 -1726) ve yine İran'ın Kafkas - Azerbeycan bölgesini paylaşmak için Ruslarla akdedilen anlaşma (1724) gibi olaylar hariç; oniki sene zevkü sefa ve eğlence, biraz da kültür hareketleriyle geçmiştir. Matbaanın açılması (1727). kâğıt fabrikasının kurulması, çiniciliğe ve bazı yerli sanatlara önem vermek, kütüphaneler açmak gibi faydalı şeylerin yanında Avrupai saray ve köşkler inşası, lâle yetiştirilme merakı ve çeşitli eğlenceler tertibiyle israf ve faydasız hareketler aldı yürüdü. Artan sefahat ve ahlâksızlığa karşı umumi bir hoşnutsuzluk başladı. İran savaşına 1729 da yeniden başlanması ve arka arkaya yenilgiler gayri memnun kütleye beklediği fırsatı verdi, İstanbul'daki tellak Arnavutlardan ve onyedinci Ağa bölüğü yeniçerilerinden Patrona Halil'in önderliğinde başlayan harekette âsiler evvelâ padişahın etrafındakileri istiyerek onları feci bir şekilde öldürdüler. Nihayet padişahı da saltanattan feragate mecbur ettiler (1730). Mahlû padişah 1736 da vefat ederek Yeni (Valide) Cami yanındaki türbeye defnedildi. III. Ahmed oldukça yakışıklıydı. Tab'-an kadınlar arasında yaşamağa, onların işleri ile uğraşmaya mütemayil, ince ruhlu, hassas, açık fikirli, zevkü sefaya düşkün, harpten hiç

hoşlanmayan bir padişahı. Çok paraya lüzum gösteren savaş, hasis ve paraya karşı büyük zaafı olan III. Ahmed'in istemediği şey idi. Şair, münşi ve çok iyi bir hattat olan bu padişah çocuklarının sünnet ve izdivaç merasimlerinden istifadeyle daimi bir bayram havası yaratmıştır. Bilinen eşleri; Ayşe Mih-rî, Gülnûş, Hüsnüşah, Mihrişah, Rabia, Ümmü Gülsüm, Fatma Hümaşah, Hadice Hatun, Rukiye, Zeynep Sultanlardır. Ç<t-cukları; Abdullah, Abdülhamid (Rabia'-dan), Abdülmecid, Abdülmelik, Ali, Baye-zid, Hasan, İbrahim, İsa, Mahmud, Meh-tned (4 tane), Murad (2), Mustafa (Mihri-şah'dan), Numan, Selim, Seyfettin, Süleyman, Ayşe, Emine, Esmâ, Hadice (4), Ferdane, Fatma (2), Atibe, Rabia (2), Nazif e, Naile (2), Sabiha, Rukiye (2), Rihane, Ümmügülsüm Ümmetullah (2), Sal'ha, Zü-beyde, Zeynep (2), Asuman, Ümmü (2), Selman, Ümmü Habibe'dirM.Sertoğlu.

MAHMUD, I. Saltanatı (1730 - 1754) II. Mustafa'nın Saliha Sultan'dan dünyaya gelen (1696) oğludur. Padişahlığının ilk günlerinde Patrona Halil ve arkadaşlarının arzularını yerine getirmekten başka bir şey yapamadı. Ancak iki üç ay sonra bunların temizlenmesini müteakip idareyi ele alarak evvelâ İran harbleriyle meşgul oldu. Bu devletle 1732 de barış yapıldıysa da kısa zaman sonra savaş yine başladı ve Rusya ile vaziyetin gerginleşmesine kadar devam etti (1736). Rusya, Lehistan veraset harblerinden sonra Prut ve Edirne muahedelerine aykırı hareket ettikten başka, Avusturya ile birlikte Osmanlı ülkelerine ait tasavvurlarını yerine getirmek için, Kırım hanlığı kuvvetlerinin İran üzerine hareketleri esnasında Kafkasya'da kendisine ait topraklardan geçtiklerini bahane ederek Azak'a ve Kırım'a hücum etti. Bunun üzerine Rusya'ya derhal savaş açıldı (1736). Ertesi yıl Avusturyalılar da üç koldan Osmanlı ülkesine saldırarak savaşa katıldı (1737). İki cephele savaşın Avusturyalılarla olanı Osmanlılar lehine gelişerek Pasarofça'da terkedilen Sırbistan ve Belgrad alındı (1738). Avusturyalılar barış isteyince Ruslar da harbe son vermeyi uygun gördüklerinden Belgrad muahedeleri yapıldı (1739). Fransızlar da, barış görüşmeleri esnasındaki faaliyetlerini ileri sürerek yeni imtiyazlar ilâvesiyle kapitülâsyonlarını teccid ettirdiler (1740). Az sonra İranlıların yeni toprak talepleri üzerine bu devletle savaş tekrar başladı (1743). Üç senelik bir mücadele sonunda Kasr-ı Şirin esasları üzerinde anlaşıldı (1746). İstanbul'daki bir a-yaklanma (1748) ile Necid'de

Vahabî olayının başlaması hariç diğer seneler sükûnet içinde geçti. Mahmud bir cuma namazını müteakip Demirkapı tarafından saraya girdiğinde vefat edince cenazesi babasının yanına defnedildi (1754). I. Mahmud, zayıf, kısa boylu ve bel-kelmeği eğri olduğundan öne meyyal, fakat kanbur değildi. Şahsen yumuşak tabiatlı, iyilik, etmekten hoşlanır, zeki, ihatalı, ciddi ve vekârlı, sebat ve azim sahibi, takip fikri olan, teceddüde meyyal bir zattı. Divan içtimalarında bulunarak halkın şikâyetlerini dinler, devlet işlerinde mutlaka istişare yaptırır ve ihmal etmeksizin vekayii bizzat takip ederdi. Kusurlu gördüğü idarecileri hemen cezalandırmayı? ona hatâsını düzeltme fırsatını verirdi. Zamanına göre bilgili olup şiirle de meşguldü, bilhassa musikiye zamanımıza gelen çok güzel besteler yapacak kadar vâkıftı. Lâle yetiştirmeğe, satranç oynamağa meraklı ve mehtap gezintilerinden çok hoşlanırdı. Bilinen eşleri: Ayşe, Hatem, Tiryal, Raziye, Verdina Sultanlardı. Hiç çocuğu olmamıştırM.Sertoğlu.

OSMAN, III. Saltanatı (1754 - 1757) II. Mustafa'nın Şehsuvar Sultan'dan dünyaya gelen (1698) oğludur. Zamanında, İstanbul'un büyük bir kısmını bu arada Paşakapısını (Bak. Paşakapısı) da kül eden Hocapaşa ve Cibali yangınları ile veba salgını, denizleri donduran müthiş kışlar gibi dahili hâdiselerden başka bir şey olmamıştır . Vefat edince babasının yanına defnolunmuştur (1757). III. Osman çok şişman, çıkık karınlı, tenasüpten ve güzellikten mahrum bir zattı. Şahsen çok asabi, zayıf karakterli, kararsız, son derece mütecessis, kimseye itimadı olmayan, her şeyden şüphelenirdi. Musikiden nefret edecek kadar da zevksizdi. Rüşvete kafi olarak düşman idi. Sarayda cariyelerden hiç kimsenin karşısına çıkmasını istemediğinden ökçeleri gümüş çivili ayakkabı giyer ve onun sesiyle dolaştığı yerleri belli ederdi. Tebdil gezmekten hoşlanır ve o günlerde kadınların sokağa çıkması yasaklanırdı. Gezerken gördüğü yiyeceklerden alır, alenen yerdi. Kadınların süslenmesini de yasak etmişti. Bilinen eşleri: Leylâ ve Zerki Sultanlardır. Çocuğu olmamıştırM.Sertoğlu.

MUSTAFA, III. Saltanatı (1757 - 1774) III. Ahmed'in Mihrişah Sultan'dan dünyaya gelen (1717) oğludur. Padişahlığının ilk on senesi hemen hemen hiç bir dış gaile olmadan geçti. Her ne kadar kendisinde savaşa bir meyil ve istek varsa da devletin zaafını takdir eden

veziriazam Koca Ragıb Paşa buna mani olmuştur. Fakat vaziyeti ıslah için de orduda, I. Mah-mud zamanında Kumbaracı Ahmed Paşanın (Ccmte ds Bonneval) çalışmalarını bu sefer. Baron de Tot'un daha geniş ölçüde bilhassa topçu ocağında ele alması takip etti ise de, Deniz Okulu ile Mühendis Oda-sı'nın kuruluşu dışında, esaslı bir harekette bulunulmadı. Koca Ragıb Paşa'nın vefatını müteakip ilk fırsatta, Rusların muahedelere aykırı hareketlerine Lehistan kral seçimi dolayısıyla burayı işgal etmeleri de katılınca m. Mustafa Lehlilerden gelen talepleri nazarı dikkate alarak, yıllardır arzuladığı savaşı Fransa'nın da teşvikiyle Ruslara hemen ilân etti (1768). Fakat savaş için dolu hazineye güvenilerek hiç bir hazırlık yapılmaması ve tecrübelerinin de sözlerine kulak verilmesinden Tuna tarafında uğranılan Kartal yenilgisi gerekse Rus Baltık filosunun Akdeniz'e gelerek Çeşme'de donanmayı yakması (1770) gerçek durumu ortaya koyan darbeler oldu. Bir sene sonra Kırım da kaybedildi (1771). Bunu müteakip Rusların Dobruca-dan Bulgaristan'a girdiğinde, açtığı savaşla altı senedir memleketin başına birçok felâketler getirdiğini gören padişah, teessür içinde nüzul isabetiyle vefat etti (1774). Cenazesi evvelce yaptırdığı Lâleli camii yanındaki türbesine defnedil-miştir. (Bak. Lâleli camii). III. Mustafa, zehirlenmekten korktuğundan buna karşı kullandığı ilâçlardan ötürü soluk renkli olup, uyanık fikirli, cevval, çalışkan, müdekkik, yenilik taraftarı, son derece tasarrufkâr bir zattı, ilim ve fazilet sahiplerini himaye ederdi. Avrupa tertibi askerî ıslahat en büyük ar-zusuydu. Fakat bütün bunların yanında ilm-i nücum denilen, yıldızlardan ahkâm çıkarma işine merakı ifrat dereceye varması en zayıf tarafıydı. Her şeyi bununla halletmek istemiş, hatta Prusya kralından üç tane münecim isteğinde bulunmuştu. Bilinen eşleri: Adilşah, Fehime, Mihrişah, Aynülhayat, Gülnar Sultanlardır. Çocukları: Mehmed, Selim (Mihrişah'-tan), Beyhan, Esmâ, Fatma, Hadice (2 tane) Şah, Mihrişah (2), Hibetullah'dırM.Sertoğlu.

ABDÜLHAMİD, I. Saltanatı (1774 - 1789) İÜ. Ahmed'in Rabia Sultan'dan dünyaya gelen (1725) oğludur. Tahta geçtiğinde Rus savaşının ağırlığı büsbütün artmış, düşman Şumnu karargâhını da kuşatmıştı. Barıştan başka çare kalmadığından Ruslara müracaat edildi ve savaşa son veren Küçük Kaynarca muahedesı (1774) yapıldı. (Bak. Küçük Kaynarca). Fakat bu arada Avusturyalılar da kendilerine pay çıkararak Boğdan'ın kuzeyinde Bukovina-yı işgal

ettiler. Bazı görüşmeleri müteakip bir anlaşma ile bu da kabul edildi. (1775). Doğuda İran'ın idaresini ele alan yeni bir soy'un tecavüz hareketi neticesinde bu devletle savaş başladı. Basra kaybedildi (1776). Rusların bir aralık Osmanlılar aleyhine, İran ile bir ittifak yapması (1778) işi büyütecek gibi olduysa da İran'da yine iç karışıklıklar başladığından Basra geri alınarak mesele kendiliğinden hallolundu (1779). Fakat diğer tarafta Küçük Kaynarca muahedesi'nin bazı maddeleri yüzünden Osmanlı - Rus münasebetleri pek gerginleşmişti. Bilhassa Kırım'daki karışıklıklar ve Osmanlılardan yardım istenmesi işi hemen hemen savaşa götürüyordu. Fransa'nın aracılığı ile Aynahka-kavak tenkihnamesi denilen belgede ihtilafli noktalar üzerinde anlaşmaya varıldı. (1779). Mamafih Rusların Avusturyalılar ile Osmanlı devleti aleyhine ittifakında (1780) sonra niyetlerini belli eden Kerson seyahatleri (1783) ve nihayet Kırım'ı işgal ve ilhakları durumun nezaketini muhafaza ettiğini gösteriyordu. Osmanlı devleti 1784 de Kırım'ın "ilhakını tanımakla beraber günün birinde nasılsa başlayacak olan harbe göre hazırlanmaya koyuldu. Bu arada ordunun bazı sınıflarında ıslâhata girişilmiş, teknik okullar yeniden açılmıştı. Bilhassa padişahı hal'edip Selim'i iclas edeceği meselesinden dolayı sonraları azledilen sadrîâzam Halil Hamid Paşa, padişahın atabeği gibi sayılan Cezayirli Hasan Paşa gayretle çalıştılar. Koca Yusuf Paşa'nın sadaretinde bütün ihtilafli noktalar dikkate alınarak Prusya ve İngiltere'nin de teşvik ve vaad-leri üzerine Ruslara horb ilân edildi (1787). Fakat buna ittifakı gereğince Avusturyanın da katılması ile Osmanlıların aleyhine olan iki cephe savaşına başladı. Avusturyalılara karşı bazı galebelere elde edilmekle beraber, Rus cephesinde önce Hotin ve Yaş'ın (1788) arkadan Özi'nin kaybı padişahın derin bir teessür içinde nüzulden vefatına sebep oldu (1789). Cenazesi Bahçekapıdaki imaretinin (şimdiki Dördüncü vakıf han yerinde) karşısında bulunan türbesine defnedilmiştir. I. Abdülhamid şahsen pek saf ve kolayca kandırılabilir, dindar, ahaliye karşı şefkatli idi. Halk arasında kerameti şayi olmuştu, ihatalı ve muvaffak olmamakla beraber iyi niyetli, gayretli, devlet işleri ile yakından alâkadar bir mesele hakkında fikirlerini bildiren bir hükümdardı. Bütün saltanatı esnasında liyakatli sadnâzam intihabına gayretle lüzumlu ıslahatın gerçekleşmesine çalışmıştır. Bilinen eşleri; Ayşe, Seniyoperver, Şebsefa, Hümaşah, Nühsetseza, Beynaz, Hadice, Nakşidil, Ruhşah

Sultanlardır. Çocukları: Abdullah, Abdürrahim, Abdülaziz, Ahmod, Alemşah, Mahmud (Nakşidil'den), Meh-med, Ayşe, Aynışah, Süleyman, Selim, Nusret, Mehmed, Mustafa (Seniyeperverden), Murad, Fatma, Esmâ (2 tane), Emine. Dürrüşehvar, Hadice, Zekiye, Saliha, Râbia (2), Melekşah, Hibetullah'dırM.Sertoğlu.

selîm, III. : Saltanatı (1789 - 1807) III. Mustafa'nın Mihrişah Sultan'dan dünyaya gelen (1761) oğludur. Padişah olduğunda iki cephele çarpışma bütün şiddetiyle devam ediyordu. Belgrad Avusturyalıların, Bender Rusların eline geçti. Bir seneden beri Ruslarla savaş halinde olan İsveçle ittifakın ömrü pek kısa olduğu gibi Osmanlılara bir fayda da sağlayamadı (1789-1790). Buna mukabil Prusya ile yapılan bir anlaşma, Avusturyanın diğer Avrupa meselelerini de dikkate alarak Zıştovi muahedesiyle (1791) savaştan çekilmesini sağladı. (Bak. Zıştovi). Yalnız kalan Ruslarla da Yaş Muahedesi (1792) yapılarak sulh devresine kavuşuldu (Bak. Yaş). İÜ. Selim bundan sonra bütün çalışmalarını esaslı bir ıslâhat yapmak üzere o tarafa yöneltti. Artık tarihçilere göre imparatorlukta Gerileme Devri safhası sona ererek Yıkılma Devri'nin Islahat bölümü başlar. Mülki teşkilât, teknik okullar, basın ve kültür işleri yeniden ele alınarak tanzim e-dildi. Gerek kara ordusunda ve gerekse donanmada Avrupai müesseselerin kurulmasına, yeni gemiler yapılmasına başlandı. Talimli asker yetiştirmek üzere, Bostancı Ocağına bağlı olarak Nizam-ı ce-did birlikleri teşkil edildi. Yabancı devletlere daimi elçiler gönderilmeye başlandı. Fakat bu işlerin oluşu sırasında iç ve dış gâileler de eksik olmadı. Fransız generali Napoleon aradaki ananevi dostluğa rağmen 1798 de aniden Mısır'ı istilâ etti. Bu harekete karşı Osmanlı - Rus ve Osmanlı - İngiliz ittifakları yapılarak Mısır'ın istirdadına çalışıldı. Suriye'ye ilerlemek isteyen Napoleon orduları Cezzar Ahmed Paşa tarafından Akkâda yenildi (1799). Neticede Fransız'lar bir basan sağlayamadan barış yaparak Mısır'dan çekildiler (1802). Bunu müteakip Sırb isyanı bağladı (1804). Mahalli mütegalibeyi ezmek isteyen Selim, Nizam-ı cedid askerini Sırb isyanını bastırmak bahanesiyle Rumeli'ye sevk etmek isteyince âsiler Edir-nede toplanarak Osmanlı tarihine ikinci Edirne Vak'ası diye geçen olayı meydana getirdiler. Orduyu geri çevirtmeye, dola-yısıyla Nizam-ı cedidin ve taraftarlarının nüfuzunu kırmaya muvaffak oldular

(1806). Yenilikten, bozulan menfaatları do-layısıyla, hoşlanmayanlar bundan cesaret alarak şımardılar, mukabil hazırlıklara başladılar. Bu sırada Osmanlı politikasının müttefiklerinin tazyikine rağmen tekrar Fransız dostluğuna dönmesi ve Rusların hudutlara tecavüzü yeni bir savaşa sebep oldu (1806). İngilizler de onları tutarak, donanmaları ile Çanakkale Boğazını geçip İstanbul'u tehditle isteklerini yerine getirmek istediler (1807). Bu donanma bir basan sağlayamadan çekildi. Diğer taraftan yenilik aleyhtarları Boğaz topçu yamaklarını kışkırtarak Kabakçı Mustafa'nın başkanlığında isyan ettirip saraya şevkettiler. Padişah bunların istekleri üzerine Nizam-ı cedidi kaldırmakla beraber hal'edilmekten kurtulamadı (1807). Bir yıl sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisini tekrar padişah yapmak istemesi üzerine katledilerek, Lâleli camii yanında babasının türbesine defnedildi (1808). III. Selim terbiyeli, çelebi bir padişahı. Kendisi çocukluğundan itibaren cihangirlik hülyaları ile terbiye edilmişse de o kısa zamanda gerçeği anlamıştır. Avrupa usulü ıslâhat yapmak en büyük arzusu idi. İyi niyetine, çalışkanlığına, açık düşüncesine ve devlet işleriyle bizzat alâkasına rağmen gerekli azim ve iradeden, kültürlü ve samimi ıslahat ekibinden mahrum olduğundan düşüncelerinin tatbikinde muvaffak olamadı. Müzik sahasında yeni makam bulacak kadar üstattı, iyi saz çalar, besteler yapardı. Ayrıca şairliği ve hattatlığı da vardır. Bilinen eşleri: Afîât, Nefîzâr, Pakize, Tabîsefa, Hasan-mâh, Nurişems, Refek, Zibifer Sultanlardır. Çocuğu olmamıştırM.Sertoğlu.

MUSTAFA, IV. Saltanatı (1807 - 1808) I. Abdülhamid'in Ayşe Seniyeperver Sultan'dan (1779) dünyaya gelen oğludur. Kendisini iktidara getirenlerin elinde o-yuncak olan Mustafa, onların bütün isteklerini kabulle Nizam'ı cedid teşkilâtını ilgadan başka yenilik ileri gelenlerini yakalatıp öldürtmiye başladı. Bu badireden kurtulanlar Rusçuk'ta cahil, fakat uyanık fikirli Ayandan Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına sığındılar, orada vaziyeti gözden geçirerek Selim'i tekrar iclâsa karar verdiler. Bu sırada hudutlarda Ruslarla başarısız bir şekilde devam eden savaşa bir mütareke ile son verildi. Ordu İstanbul'a dönerken Alemdar (Bayraktar) Mustafa Paşa sadnâzamı kandırarak kendi kuvvetleri ile İstanbul'a geldi, ilk fırsatta Rumeli Fenerinde Kabakçı'yı bastırıp katlettirdi. Davudpaşa sahrasında padişahın elini öptükten birkaç gün sonra ani bir hareketle

Paşakapısını ve sarayı kuşattı. Selim'i padişah yapmak üzere isteyince TV. Mustafa rakipsiz kalmak için onun ve Şehzade Mahmud'un katlim emretti. Selim şehid edildiyse de Mahmud kurtulduğundan IV. Mustafa hal'edildi (1808). Mahlu padişah iki, üç ay sonra Alemdara karşı olan isyan esnasında âsilerin saraya hücum etmesi üzerine boğdurularak cenazesi babasının türbesine defnedildi. IV. Mustafa dar görüşlü, haris, zekâ ve dirayetten mahrumdu. Tahtında kalmak için her türlü zillete katlanan, onun için neticede kaatil de olan bir zattı. Bilinen eşleri; Dilpezir, Seyare, Peykidil, Şevki-nur Sultanlardır. Yalnız Emine isminde bir kızı bilinmektedirM.Sertoğlu.

MAHMUD, II. Saltanatı (1808 - 1839) I. Abdülhamid'in Nakşidil Sultan'dan dünyaya gelen (1784) oğludur. Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahta çıkarıldığından ona sadrıâzamlık verdi. Aynı zamanda ayanla hükümet ve padişah arasında ıslâhatın devamı ve bu hususta birbirine yardım edeceklerine dair bir sened-i ittifak yapıldı. Sekban-ı cedid ismi altında orduda ileri harekete devamla Levend ve Selimiye kışlalarında talimli asker çalışmaları başladı. Fakat padişah ve etrafındakiler ittifak senedinden pek memnun olmadığı gibi kuvvet karşısında sinen muhalifler de fırsat kollamaya başladı. Alem-dar'ın sadaretinin üçüncü ayında vukua gelen bir ayaklanmada âsiler kendisini Pa-şakapısında kuşatarak şehadete mecbur ettikten başka saraya da hücum ettiler. II. Mahmud rakipsiz kalmak için mahlû IV. Mustafa'yı boğdurdu. Ayrıca Sekban-ı cedid'in ilgası gibi bazı vaadler ve tavizlerle âsileri de teskin etti (1808). Dış işlerde, ingilizler ile Kale-i Sultariyede bir anlaşma yapıldıysa da (1809) Ruslarla savağa devama karar verildi. Fakat yenilgilerin devam etmesi üzerine Bükreş muahedesi ile onlarla da barış yapıldı (1812). Eyaletlerde huzursukluk son hadde ulaşmış ve Arabistanda Vahhabi tehlikesi de büyümüştü. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hicaz üzerlerine sevk edilerek durum düzeltildi (1813). Önce Rusların yaptıkları dini propaganda, sonra da Fransızların ihtilâl ile yaydıkları milliyetçilik fikirleri gayri müslim teb'ayı İstiklâl arzusu ile harekete geçirdiğinden gaileler birbirini takip etmeye başladı. Sırbaların isyanı bitmeden Yunanlıların bağımsızlık psşında koştığı görüldü (1815). Büyük devletlerin müdahale etmemesi için Sırbalara bazı imtiyazlar verilerek bu mesele önlendi (1817). Tepedelenli Ali Paşanın öldürülmesini

müteakip Yunan isyanı genişleyerek Mora âsileri istiklâllerini ilân ettiler (1822). Kendi kuvvetleriyle isyanı önleyemeyen devlet, Mısır Valisi Mehmed Ali'den yardım istedi. O da bazı şartlarla işi ele aldı. Ruslarla da ihtilâflı noktalar Akkerman görüşmeleriyle bir neticeye bağlandı (1826). Aynı yılda artık gayri kabili ıslâh hale gelen Yeniçeri ocağı kısa bir mücadeleyi müteakip ilga edildi (Vak'ay-ı Hayriye). Yerine Asakir-i Mansufe-i Muhammediye teşkiline girişildi. (Bak. Asakir-i Mansu-re-i Muhammediye). Yunan meselesi halledilmek üzere iken ingiltere, Fransa ve Rusya'nın Londra protokolü ile işe müdahaleleri pek güç bir durum yarattı. (Bak. Londra muahedeleri). Osmanlı ve Mısır donanmaları Navarin'de üç müttefik tarafından yakıldı (1817). Devlet-i âliyye bunlara cihad ilân etti. Ruslar savaş açmakla cevap verdiler (1828). Henüz kuruluş halindeki Osmanlı ordusu yenilince Edirne muahedesi ile barış yapıldı (1829). Bunu, karışık durumdan istifâdeyi düşünen, Fransızların Cezayir-i Garb'ı işgali (1830) takip etti. (Bak. Cezayir-i Garb ocağı). Diğer taraftan Kavalalı Mehmed Ali Paşa da va-adlerin yerine getirilmediğini bahane ederek isyanla Filistin, Suriye yolu ile Ana-doluya girdi. Padişah bir taraftan onunla anlaşmak isterken diğer taraftan da Rusları yardıma çağırırdı (1833). Neticede Kütahya'da Mehmed Ali ile. İstanbul'da Hünkâr iskelesinde Ruslarla anlaşılarak vaziyet muvakkaten halledildi. (Bak. Hünkâr iskelesi muahedesi ve Kütahya). Gerek Osmanlı hükümeti gerekse âsi vali meseleyi mutlak olarak kendi lehine hal için çalışmaya başladı. Nihayet 1839 da Nizib civarında bir çarpışmada Osmanlı ordusu yine yenildi. Padişah bu haber kendisine ulaşmadan veremden vefat etmişti. Cenazesi Divanyolundaki türbesine defnedilmiştir. II. Mahmud pek yakışıklı bir zattı. Şahsen hiddetli, çabuk kızar, biraz da kan dökücüydü. İçkiye olan iptilâsı gittikçe asabınj bozmuştu. Başladığı işleri de aralıksız takip eder ve devlet ricalini çok sıkıştırırdı. Azimli ve iradeli ve IV. Murad'-dan beri gelen Osmanlı oğullarının en kudretlisiydi. Şiddetle yenilik taraftarı olup eskiden kalan bütün müesseselerin gerek teşkilât, gerekse unvanlarını değiştirip devletine garplı bir vaziyet vermeğe çok çalışmıştır. Devri siyaseten felâketli olmasına rağmen ıslâhat yönünden feyizlidir. Bilinen eşleri; Bezmiâlem, Fatma, Hûşyar, Kerime, Mislinayab, Nuritab, Pertevniyal, Tiryal, Aşubucan, Ebureftar, Gülcemal, Hüsnümelek, Lebrizfelek, Nevfidan, Peres-tu, Pervizfelek, Zernigâr Sultanlardır.

Çocukları; Abdullah, Abdülaziz (Pertevniyal'-den) Abdülhamid (2 tane), Abdülmecid (Bazmiâlem'den), Ahmed (5), Bayezid, Kemaleddin, Mahmud, Mehmed (2), Murad, Nizameddin. Osman, Süleyman, Adile, Fatma (2), Esmâ, Enline, Ayşe, Atiye, Zey-neb, Şah, Salima, Münire, Mihrimâh, Hayriye (2), Hamide (2), Hadice'dirM.Sertoğlu.

ABDÜLMECİD Saltanatı (1839 - 1861) II. Mahmud'un Bezmiâlem Sultan'dan dünyaya gelen (1823) oğludur. Henüz on-yedi yaşında tahta çıktığında pek ağır bir durumla karşılaştı. Nizib yenilgisi yetmiyormuş gibi Ahmed Paşa da, hasmı Hüsrev'in sadarete getirilmesinden ötürü, donanmayı Kavalah Mehmed Ali'ye teslim etti. Genç padişah düşüncelerini tatbik e-debilmek, işleri yürütmek için Reşid Paşa'nın telkini ile Gülhane Hatt-ı Hümayununu neşir ve ilânla dahilde halkın hariçte batı efkârının sempatisini temine çalıştı: (Bak. Gülhane Hatt-ı Hümayunu). Zaten bir Avrupa meselesi haline gelen Mısır işini büyük devletler Londra'da hallettiler. (Bak. Londra Muahedeleri 2). Bunu müteakip yine Londra'da, Boğazlar'da Osmanlı hâkimiyetinin bütün devletlerce kabul edildiğine dair bir muahede yapılarak o mssole de devletler arası esasa bağlandı (Bak. Londra Muahedeleri 3). Genç padişah artık pek arzuladığı ıslâhat hareketlerine girişti. Fakat, önce Lübnan'daki bazı isyanlar, sonra da Avrupa 1848 ihtilâl hareketleri neticesinde Osmanlı devletine sığınan Macar'ların ve Lehlielerin iadeleri hususunda Ruslarla Avusturyalıların yaptıkları tazyik ve nihayet Eflak ile Boğdan'daki ayaklanma Çizerine Rusların buraları işgali gibi yeni gaileler ıslâhatı aksatıyordu. Mülteciler meselesindeki Osmanlı hattı hareketinin Fransa ve İngiltere tarafından desteklenmesi; Eflak - Boğdan ihtilâfı da Ruslarla İstanbul'da yapılan Balta Limanı anlaşması (1849) üzerine yatıştı. Fakat sakin hava çok sürmeden, bu sırada Fransa'da imparatorluk makamını elde etmek gayesiyle katolik zümrenin desteğini kazanmak isteyen Louis Napoleon Kudüs'teki mukaddes yerler imtiyazları için Katolikler lehinde talepte bulundu. Osmanlı devletinin kuvvetlenmesine meydan vermeden işini bitirmek isteyen Rusya da bundan istifade ile Küçük - Kaynarca muahedesindeki bazı kayıtları ileri sürerek Ortodokslar lehine müdahalede bulunmak suretiyle yeni meseleler ortaya çıkardı. Gitgide ağır taleplerde bulunan Rusya, son ültimalomuna red cevabı alınca Eflak

ve Boğdan'ı işgal etti. Osmanlılar da buna savaş ilânı ile ee-vab verdiler (1853). Kara muharebeleri Devlet-i âliyye lehinde gelişmekle beraber donanması Sinop'ta yakıldı. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere Osmanlılarla bir ittifak yaparak Rusya'ya harb ilân ettiler (1854), savaş da Kırım'a nakledildi. Sivastopolu kaybeden Ruslar, barış istediler, Paris'teki konferansın hazırladığı muahede (1856) sulhu temin etti (Bak. Paris muahedesi). Bu sırada Abdülmecid Islâhat farmatı'nı yayınlamakla, devleti is-hine bir hava yaratmış bazı müdahaleleri de önlemiştir. (Bak. Islâhat fermanı). Artık Cidde vak'ası (1858), Suriye ve Fransa'nın Cebel-i Lübnan'a asker çıkarması olaylarına (1860) rağmen ıslâhatı yürütmek mümkün oldu. Fakat, ilk defa Rus savaşı sırasında Avrupa'dan yapılan istikrazların devamı, batı sermayesinin siyasi ve iktisadî sahada nüfuz ve tesirinin artmasına sebep olduktan başka, elde edilen paraların da iyi kullanılmaması hoşnutsuzluk yarattı. Padişah, bilhassa israflarından dolayı, aleyhine gizli teşebbüslere gi-rişildiğinden kısa bir zaman sonra, müptelâ olduğu veremden vefat etti (1861). İstanbul'da Selimiye camii yanındaki türbesine defnedilmiştir. Abdülmecid uzunca boylu, zayıf, hafif çiçek bozuğu, mariz bir zattı. Şahsen halûk, nazik, gayet terbiyeli olup, kimsenin kalbini kırmaz, herkese iyi muamelâ gösterirdi. Fransızcaya ve alafranga musikiye vakıftı, içki ve kadına olan iptilâ-sı erken vefatına sebep olmuştu. Devlet işlerinde dirayetli olmadığından idareyi vezirlerine bırakmıştı. Fakat vükelâsının kendini çocuk yerine koyduğunu zannetmesi daimi üzüntüsüydü. Babasının ıslahatına samimiyetle devamı arzu etmiş ancak zaaf derecesindeki yavaşlığı ve mü-layemeti vaziyete hakimiyetine ve işleri azimle yürütmesine mani olmuştur. Mamafih Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile açtığı Tanzimat-ı Hayriye devrinde adalet, askerlik, maarif alanında pek faydalı işler görülmüştür. Onun bu hareketiyle imparatorluğun Yıkılma devri safhasının bir bölümü olan Tanzimat devri'ne girilir. Bilinen eşleri: Düzdüm!, Gülüştü, Navekmisal, Nesrin, Nühketseza, Rusdiî, Seryetseza, Şemsinur, Tirimujgan, Zeyni-melek, Ceylangar, Gülcemal, Nalandil, Nergis, Neveser, Perestû, Serfiraz, Şayeste, Şevkefza, Verdicenan sultanlardır. Çocukları: Abdülhamid (Trimüjgan'dan), Ahmed (2 tane), Baheddin, Abdüssamed, Abid, Burhaneddin, Fuad, Murad (Şevkefza'dan), Nizameddin, Mehmed Reşad (Gülccmal'den), Seyfeddin, Nureddin, Ziyaeddin, Vamık, Mehmed Vahieddin (Gülüstü'den),

Rüştü, Bedihe, Aliye, Süleyman, Cemile, Behiye, Bahice, Hadice, Fehimo (2), Fatma, Münire, Mukbile, Mevhibe, Mediha, Zekiye, Şehime, Seniha, Semiha, Samiye, Sabiha, Rukiye, Refia, Neyyire, Naime, Naile'dirM.Sertoğlu.

ABDÜLAZİZ: Saltanatı (1861 - 1876) II. Mahmud'un Pertevniyal Sultan'dan dünyaya gelen (1830) oğludur. Tahta çıkar çıkmaz Karadağ (1861 - 1864), Eflâk ve Boğdan (1861 -1866) biraz sonra da Sırbistan (1862 -1867) olayları ile karşılaştı. Karadağlılar savaşta yenilince, vaziyet düzeltildi. Eflak ve Boğdan olayları, seçilen prensin İstanbul seyahatından sonra verilen bazı tavizlerle kapatıldı. Sırbistan vaziyeti de uzun görüşmeleri müteakip Belgrad'ın terki ile neticeye bağlandı. Fakat Girit'te yıllardan beri devam eden isyanlar ve ayrıca Yunanistan'ın da burayı ilhak etmek istemesi, yeni gaileler yarattı (1866 -1868). Âli Paşa bizzat Girit'e giderek, yaptığı islâhattan başka verdiği bazı imtiyazlardan sonra Yunanlılarla görüşmelerde bulunuldu. Neticede Avrupa devletleriyle yapılan konferansda Osmanlıların haklı olduğu anlaşılınca mesele kendiliğinden kapandı. Milliyetçilik fikirlerinin Balkanlarda meydana getirdiği bu hâdiseler sırasında Mısır valisi ismail Paşa da yeni imtiyazlar koparmaya çalışıyordu. Nitekim Hidiv'lik unvanını almaya, valilerin veraseti şeklinde de lehine bir değişiklik yaptırmaya muvaffak oldu. ismail Paşa, izinsiz istikraza teşebbüs, harb gemileri mubayaası gibi haddi asan hareketleri yanında Süveyş kanalının açılma merasimine yabancı hükümdarları kendi namına davete kalkınca Âli Paşa derhal müdahale ile onu Bâb-ı âlinin takyidatını kabule mecbur etti. Mısır'ın harb gemileri satın alındı, mukavele ve iktikraz akdi selâhiyetleri refedildi. Rusların Balkanlarda giriştikleri Panslavizm propagandasından ötürü hayli zamandan beri Runı Patrikhanesinden ayrı Eksarhlık tesis et-mak isteyen Bulgarların da arzuları kabul edildi (1870). Böylece bu millet de muhtariyetine doğru bir adım atmış oldu. Fransa'nın Prusya'ya yenilmesi üzerine Avrupa devletler muvazenesi bozulunca Rusya derhal faaliyete geçerek Paris Muahedesiyle Karadeniz için aleyhine olan bazı takdiyatı tanımadığını açıkladı. Londra'da toplanan konferansda bunu kabulden başka bir çare bulunamadı. (Bak. Londra muahedeleri 4). Ali ve Fuad Paşaların vefatı ve son olayların da tesiri ile Osmanlı politikasında bir değişiklik olarak Rus dostluğuna yaklaşılmaya

başlandı. Bilhassa Mahmud Nedim Paşa bu harekette pak ileri giderek âdeta Rus elçisinin arzusuna göre hareket ediyordu. Dışarıdan alınan borçlar pek çoğalmış.' bunları ödemek gayri mümkün hale gelmişti. Memlekette gerek Rus dostluğu politikasından ve gerekse iktisadi vaziyetten dolayı genel bir hoşnutsuzluk havası hüküm sürerken, Rus tahrikatı neticesinde Hersek ve Bosna isyanları başladı. Az sonra Bulgarların da buna katıldığı görüldü. Selânik'deki bir vak'ada iki yabancı konsolosun da öldürülmesi üzerine büyük devletler Bâb-ı âliye karşı ağır teklifleri ve tehditleri havi bir memorandum hazırlığına giriştiler. Halkın ve devlet adamlarının sevgisini kaybeden padişah bu sırada hal'edildi (1876). Kendisi önce Topkapı sarayına, sonra da isteği üzerine Feriye saraylarından birinde ikâmete mecbur edildi (Bak. Feriye sarayları). Mahlu padişah micazına pek ağır gelen bu hareketten birkaç gün sonra intihar etti. Cenazesi babası II. Mahmud'un Divanyolundaki türbesine defne-dümiştir. Abdülaziz çehresi mütehakkim ve mağrur mânâh, Osman - oğullarında pek görülmeyen vücut yapısına sahip, gösterişli, güçlü kuvvetli ve sıhhatli bir zattı. Basit Şark öğrenimi görmüş, tok sözlü, hem müdahaneden, hem de doğru sözden hoşlanırdı. Musikiden anlar, iyi saz çalar, hattatlığı ve ressamlığı da vardı. Koç ve horoz dövüştürmek, pehlivan güreştirmek en büyük zevkiydi. Şehzadeliğinde haik tarafından pek sevilmiş ve saltanatı ümitle beklenmişti. Fakat padişahlığında, zamanla mağrur, müstebit kayıtsız şartsız hüküm yürütmekten hoşlanan, müsrif ve keyfine göre hareket eden bir kimse olduğu meydana çıkınca derin bir hayal kırıklığı uyandırdı. Abdülaziz yabancı memleketlere seyahatte bulunan ilk Osman - oğludur. Fakat bu seyahatten beklenen netice menfi olmuş, kendisinin daha ziyade israflara sebep olan ihtişam ve gösteriş merakı artmıştı. Vükelâsını pek hırpalayan Abdülaziz, memleket işlerinde de belli bir şahsiyet sahibi olduğunu gösterememiş, muhtelif devlet adamlarıyla saray erkânının tesir ve nüfuzlarında kalmıştır. Zamanında Tanzimat hareketlerine devamla faydalı işler görülmüştür. Bilhassa hemen her sene borç suretiyle elde edilen paralarla padişahın arzusuna göre saraylar ve köşkler yapılmış, buna karşılık ordu için de yeni silâhlar tedarikine ve zırhlı donanma vücuda getirilmesine itina olunmuştu. Bilinen eşleri; Dürrünev, Gevher, Edâ+ dil, Hayramdil, Nesrin Sultanlardır. Çocukları; Abdülmecid, Mahmud, Celâled-din, Mehmed Selim,

Mehmsd Seyfeddin, Mehmed Şevket, Fatma. Esmâ, Emine, Yusuf Izzeddin, Saliha, Nazime'dirM.Sertoğlu.

MURAD, V. Saltanatı (Mayıs - Ağustos 1876) Abdülmecid'in Şevkefza Sultan'dan dünyaya gelen (1840) oğludur. İmparatorluğun pek nazik bir anında tahta çıktı. Bulgar âsileri kolayca ezilmekle beraber, Bosna ve Hersek isyanlarının muharriki Sırbistan ile Karadağ hakiki niyetlerini belli eden isteklerde bulundular. Bâb-ı âli arzularım kabul etmsyince harb iân ettiler (Temmuz). Osmanlı ordularının Sırbaları hezimste uğratması üzerine Rusya'nın ve diğer devletlerin müdahalesi ile bir mütareke yapıldı. Diğer taraftan V. Murad içkiye olan iptilâsı, cülusundan önce Abdülaziz'i halle karar verenlerle yaptığı işbirliğinin heyecanı, tesbit edilen günden evvel iclas edilmesi asabım pek bozduğundan daha biat günü cinnet alamatleri göstermişti. Saltanatı esnasında Abdülaziz'in intiharı, kendisini iktidara getiren ve yapılacak işler hakkında aralarında hiç bir görüş birliği olmayan zatların her birinin kendi fikrini kabul ettirmek için yaptıkları onu büsbütün çığ-ından çıkardı. Dışarıdan davet edilen doktorların fikri alındıktan sonra hal'edil-di (1876). Bundan sonra bütün hayatı Çı-rağan sarayında nezaret altında geç'i. Dizanteriden vefat edince Eminönü'nde Yeni(Valide) camii yanındaki annesi Şcv-kefza Kadmeferinin türbesine defnedilmiştir (29 Ağustos 1904). V. Murad, kısa boylu, güçlü kuvvetli, sakin çehreli, tatlı ve canlı gözleri iyilik ve zskâ ifade eden bir zattı. Kendisi açık fikirli, demokrasiye taraftar, fakat çok hassas ve zayıf iradeliydi. Zamanın şartlarına göre; hem alaturka, hem de alafranga eğitim görerek, piyano ve Fransızca dersleri bile almıştı. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatına iştirak ettiğinden, bunların oralarda pek faydasını gördü. Bildiği yabancı dil sayesinde lehine bir şöhret temin etti. Hal'inden sonra gizli yapılan tedavi ile tamamen iyileştiği söylenir. Mahlû bulunduğu zamanlarda, Ali Su-avi Efendi ve diğer bazı kimseler tarafından kendisini tekrar iclas için alenî ve gizli teşebbüslerde bulunulmuştur. Bilinen eşleri; Canâniyar, Elâru (Mev-hibe), Filizten, Gevheri, Meyliservet, Reftarıdil, Resan, Şayan, Teramdil, Sultanlardır. Çocukları: Mehmâd, Selâhad-din, Seyfeddin, Süleyman, Aliye, Fatma, Hadice, Fehime'dirM.Sertoğlu.

ABDÜLHAMİD, II. Saltanatı (1876 - 1909) Abdülmecid'in Trimüjgân'dan dünyaya gelen (1842) oğludur. Tahta çıktığında vaziyet pak

karışıkta. Bosna - Hersek, Bulgar isyanlarından başka, V. Murad zamanında harb ilân eden, Sırbistan ve Karadağ'a karşı savaş ve t-nkil hareketlerinin ağırlığı devam ediyordu. Osmanlı ordusunun Sırbıları yendiği bir sırada İngiltere'nin teklifi ve bu isyanların, savaşların e-sas muharriki Rusya'nın ültimatom'u ile; Şark meselelerinin yeniden tetkiki için İstanbul'da bir konferans toplanması mecburen kabul edildi (Bak. Tersane Konferansı). Abdülhamid bu konferansın açılışı sırasında vaat etmiş olduğu Meşrutî-yet'i ilân etti (1876). Konferans neticesinde hazırlanan şartlar; AbJüihamid'in, Balkanlarda nüfuzunu arttırmak isteyen Rusya'nın harb tehditlerine karşı sarîh ve kuvvetli bir müzaheret bulamıyan devletinin, kendi kuvvetine dayanarak, hak ve topraklarını müdafaa edemeyeceğini anlamış olmasına rağmen, İmparatorluğun haysiyet ve şerefi, hükümranlığı düşünülerek, red edildi. Midhat Paşa'nın sadarettten azli ve memleket dışına çıkarılması bu sırada vukua gelmişti. Fakat, yine vaadi üzerine padişah seçimleri yap'.mp meclisi toplantıya davet etti. Rusya'nın harb ilân etmesine mâni olmak için, İngiltere'nin daveti ile Londra'da toplanan konferansın kararlarını da Mebusan Meclisine havale eyledi. Bu kararların ve Rus teklifinin reddi üzerine, Rusların ilân ettiği ve müttefikî olarak Romanya'nın da iştirak eylediği savaş (1877 - 1878), önceki Bulgar, Sırb, Karadağ harekâtına inzîmam etti. Osmanlı orduları bazı mevzii başarılarına rağmen neticede Padişahın harekâtı saraydan verdiği emirlerle idare arzusundan Rumeli ve Anadolu cephelerinde yenilgiye uğradı ve neticede Ruslarla çok ağır şartlı Ayastafanos muahedesi yapıldı (Bak. Ayastafanos muahedesi). Fakat İngiltere'nin bu muahedeye itirazına, Avusturya'nın iştiraki ve Almanya'nın tavassutumsu hareketi üzerine Berlin'de aktedilen bir konferansla Berlin muahedesi yapıldı (1878). Bu yeni anlaşmada Rusya ile Balkanlı müttefiklerinin Ayastafanosdaki kazançları tahdid edilmiş, buna mukabil konferansın temin edenlerle, bazı tarafsızlara tavizlerde bulunulmuştu. Böylece Avusturya - Macaristan, Bosna ve Hersek'i muvakkat kaydıyla işgal hakkını. Yunanistan Teselya'nın bir kısmını, hatta İran bile bir parça arazi elde ettiler. İngiltere ise. Berlin konferansına te-kaddüm eden günlerde, Kıbrıs'ı işgali şartıyla tedafüi bir ittifak imzalamaya muvaffak olduğu Osmanlılardan bu adayı koparmıştı (Bak. Kıbrıs). Kısa bir fasıladan sonra harici felâket ve emrivakilerin birbirini takiple Fransızların

Tunus'u (1881), İngilizlerin Mısır'ı (1882), Bulgaristan'ın Doğu (Şarkî) - Rumeli vilâyetini işgal etmelerine rağmen (1885), Padişah aktif bir vaziyet almaktan çekinerek tesirsiz protestolarla iktifa etti. Ancak Girit'teki bir isyana Yunanistan'ın yardım ettiğini görünce bu devlete karşı savaşa girdi (1897). Osmanlı ordusunun galebesine rağmen büyük devletler adayı işgalle muhtariyetini kabul ettirdiler. Abdülhamid Rus harbinin sonlarına doğru Meclis'i tatil ederek takip ettiği koyu istibdad rejiminden, bazı iç ve dış başarısızlıklarından ötürü kuvvetli ve gizli bir muhalefetin teşekkülüne sebep olmuştur. Bunlar, Büyük devletlerin Reval görüşmelerini müteakip İmparatorluğa yeniden müdahalsye hazırlanmaları üzerine, faaliyetlerini arttırarak Padişahı tazyikle kanun-ı esasi'yi (Anayasa'yı) yürürlüğe koymaya mecbur ettiler (1908). Fakat bu değişiklikten beklenen neticelerin hasıl olmaması, Avusturya - Macaristan'ın Bosna ve Herseği ilhakını, Girit milli meclisinin Yunanistan'la birleşmek arzusu, Bulgaristan'ın bağımsızlığını açıklaması hoşnutsuzluklar yarattı. Nihayet 31 Mart Vak'ası meydana geldi. Hadisenin bastırılıp (Bak. Hareket Ordusu) vaziyete hâkim olunmasını müteakip, muhafazakâr temayülleri bilinen II. Abdülhamid hal'edilerek (1909) önce Selânikte Alâtini köşkünde, sonra da Balkan harbinin patlaması üzerine İstanbul'a nakledilerek Beğlerbeği sarayında oturtuldu. (Bak. Beğlerbeği Sarayı). Mahlû Padişah, ciğer ihtikani rahatsızlığından vefat edince, Divanyolunda II. Mahmud türbesine defnedilmiştir (1918). II. Abdülhamid, orta boylu, yüzü pek iri burnu ile daha ziyade çirkine yakın, sesi kalın ve ahenkli, bakışı derin, nafız, tavırlarında azametle karışık teshir edici halavet bulunan bir zattı. Şahsen nazik, terbiyeliydi. Kimseyi azarlamazdı. Kendisi ile görüşenleri mutlaka tesir altında bırakırdı. Gayet kuvvetli irade, takip fikri, üstün zekâ, çabuk kavrayış gibi kabiliyetleri yanında, cinnet derecesine varan evhama, bâtil itikadlara sahip olmak, kimseye itimat etimmek, fevkalâde müstebitlik, kültürsüzlük gibi kusurları vardı. Gençliğinde tohsile karşı bir alaka göstermeyen Abdülhamid herşeye rağmen II. Mahmud'dan sonra gelen Osman - Oğullarının en değ3rlisidir. Yalnız Batı müziğini severdi. Gayet iyi de bir marangozdur. Devr-i saltanatında Bâb-ı âli'nin nüfuzunu tamamen kırarak ikamet ettiği Yıldız sarayından, meydana getir- , diği hafiye teşkilâtının da yardımıyla, msmleketi tamamen kendi görüş ve düşüncesine göre idare etmiştir. Dış politi- ' kada, pek itimat

etmediği İngiliz ve Fransız siyasetinden ayrılarak Avrupa'da sözü geçen unsur haline gelen Almanya'ya yaklaşmak suretiyle bir muvazene kurmaya gayret etmiş ve bu suretle mevcudu muhafazaya çalışmıştır. Kendisi p?k muktesid bir zat olduğundan borçların artmamasına ve mevcudun da tevsiyesins-çalışmıştır. Zamanında kurulan Düyun-i umumiye idaresi ile bazı yardım imkânları tekrar elde edilmekle beraber, devletin üzerinde bir nevi yabancı hâkimiyetV. MEHMED (Reşad) teessüs etmiş oldu. Ayrıca memleketi mu-rakabden uzak bütçesiz idaresi içte memnuniyetsizliği arttıran hareketlere sebebiyet vermiştir. Mamafih, Maarif sahasında, demiryolu inşasında gayretlerde bulunmuştur. Abiülhamid'in cülusu ile İmparatorluğun Yıkılma Devri safhasının sonunu teşkil eden Meşrutiyet, tstibdad, Yıkılış bölümleri başlar. Bilinen eşleri: Bedrifelek, Bellice. Biydâr, Dilpssent, Emsalinûr, Mezide, Müşfika, Nazikeda, Peyveste Osman, Safinaz, Saliha, Naciye, Sazkâr Sultanlardır. Çocukları; Abdürrahim, Abdülkadir, Ahmed Nureddin, Mehmed Abid, Mehmed Bedreddin, Mehmed Burhaneddin, Mehmed Selim, Ayşe, Hadice, Naile, Naime, Zekiye, Ulviye, Şadiye, Samiye ve Refia'dır

MEBMED, V. (Reşad): Saltanatı (1909 - 1918) Abdülmecid'in Gülcetnal Sultan'dan dünyaya gelen (1844) oğludur. Devri birbirini takip eden buhranlar ve savaşlar devri oldu. önce Arnavutlar isyan etti. Bunların üzerine gönderilen ordu, âsileri ezdi. Az sonra padişah bu tarafa bir seyahat yaptı. Ancak Arabistan'da yayılan milliyetçilik cereyanı o tarafta yeni gaileler meydana getirerek güç vaziyetler yarattı. Karışık halden istifade eden italya Trablusgarb'e hücumda tereddüt etmedi. (Bak. Trablusgarb). Osmanlı ordusu burada gayet iyi dayanarak düşmanı sahilde tutmakla beraber, Balkanlarda savaş tehlikesinin kendini göstermesi üzerine, italyanlarla Uşi muahedesi yapılarak, Trablusgarb ve Bingazi terkedildi (1912). Rusların faaliyeti ile Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan aralarında anlaşarak Osmanlı devletinden Makedonya için bazı isteklerde bulunmuşlardı. Tekliflerinin reddi üzerine hemen harb ilân ettiler (1912). Osmanlı ordusu hiç bir bakımdan bu savaşa hazır olmadığından yenildi. Bulgarlar Çatalca'ya kadar geldiler. Bunun üzerine barı? için Londra'da bir konferans toplandı. (Bak. Londra Muahedeleri 5). Henüz görüşmeler sona ermişti ki Balkanlı müttetikler arasında savaş başladı. Osmanlılar fırsattan istifade

ederek Edirneyi geri aldılar. Yeniden yapılan Bükreş, Atina, İstanbul Muahedeleri ile savaş sona erdi (1913). Fakat Edirne hariç bütün Rumeli elden çıktı, Henüz ordu ve donanmayı ıslâh hareketlerine girişilmişti ki Birinci Dünya Savaşı başladı. Osmanlı devlet erkânından bazılarının müessir olması neticesinde Almanya ile ittifakı müteakip bu savaşa girildi (1914). Kafkasya ve Süveyş'de hücumu geçen ordularımız yenilerek çekilmekle beraber Çanakkale'ye düşman saldırısını geri attı. ihtilâl dolayısıyla savaştan çekilen Ruslarla Brest - Litovsk Muahedesi yapıldı (1918). Buna göre Kars, Ardahan ve Batum'un geri alınması bir sevinç yarattı. Ancak, bilhassa Suriye ile ingilizler tarafından yeni açılan Irak cephesinde vaziyet çok fena idi. Padişah neticeyi görmeden kısa bir hastalığı müteakip vefat etti. Cenazesi Eyyüb'-de yaptırdığı türbesine defnolunmuştur (1918). V. Mehmed, derviş, meşrepli, nazik, çelebi, hatırşinas, halim, merhametli, saray âdet ve teşrifat usullerine son derece bağlı, lâkin âciz bir zattı. Kendisinde hiç bir şeye karşı büyük ihtiras yoktu. II. Abdülhamid devrinde katlanmak zorunda kaldığı kapalı ve korkulu uzun hayat onda her türlü teşebbüs kabiliyetini öldürmüştü. Esasen ilân edilen hürriyetle tahdid edilmiş hükümdarlık selâhi-yetlerine, kendisini iktidara getiren İttihat ve Terakki cemiyetinin ileri gelenlerinin tazyiki de karışınca devlet idaresinde bir fonksiyonu kalmamıştı. Maama-fih muhitinde büyük bir hürmet uyandırmış, gerek halk, gerekse devlet erkânı tarafından pek sevilmişti. Tahsili klasik şark eğitimi üzerine olup iyi Farsça bilirdi. Dini hisleri çok kuvvetli ve Mevlevi tarikatındandı. Bilinen eşleri; Dürradem, Kâmures, Mihrengis Sultanlardı. Çocukları; Mahmud, Necmeddin, Mehmed Ziyaeddin, Ömer Hilmi, Refia'dırM.Sertoğlu.

MEHMED, VI. (Vahideddin): Saltanatı (1918 - 192?) Abdülmecid'in Gülüştü Sultan'dan dünyaya gelen (1861) oğludur. Padişah olduğu zaman gerek Osmanlı orduları, gerekse Müttefiklerinin orduları her tarafta mağlûp olmuşlar ve çekilme halindeydiler. Almanya ile Avusturya - Macaristan ve Bulgar hükümetlerinin sulh istemesi üzerine, padişah da ingilizlere müracaatla Mondros mütarekesini yaptı (1918).. Bu mütareke çok ağır şartları ihtiva etmesine rağmen, hakiki bir barış devri başlayacağı ümidi ile karşılanmıştı. Fakat, Boğazların işgali ve İstanbul'da bir üs kurmalarını müteakip mütarekenin metnindeki elastikiyetten istifade ile hareket eden

galiplerin niyetleri belli oldu. Memleketin hergün bir tarafı bir bahane ile işgale uğradı. Padişah karşılaştığı ağır haysiyet kırıcı vaziyette galipler tarafından harb suçlusu sayılmaktan vs tahtını kaybetmekten korktuğu için, onları memnun edecek şekilde hareket etmeyi, yani milli bir siyaset yerine hanedanın menfaatlarını gözönünde tutan yolu takip etmeyi uygun buldu. ihtilâf devletlerinin isteği üzerine Meclisi feshetti. Sadarete Damad Ferid Paşa'yı getirdi. İzmir'in Yunanlılar (1919), İstanbul'un müttefikler tarafından işgali (1920), gerek padişahta, gerekse Ferid Paşa'da bir değişiklik yapmadı. Onlar sonuna kadar, mukavemet göstermeyi veya feragati düşünmeyerek istenilenlere boyun eğmek suretiyle devletin, dolayısıyla saltanatın devamını temin edeceklerine inanmışlardı. Neticede Yunan ordusu İzmir'den denize dökülünce padişahın etrafında kimse kalmadı. Vahideddin o zaman bir İngiliz zırhlısına binerek memleketi terkten başka bir şey yapamadı (1922). İngilizler onu önce Maltaya götürdüler. Arapların teveccühü ve İngilizlerin yardımıyla hilâfeti şahsında devam ettireceğini zannederek Melik Hüseyin'in daveti üzerine Mekke'ye gitti. Fakat faaliyeti bir netice vermeyince, İtalya'da San - Remo'ya gelerek orada yerleşti. Vefatı burada vukua geldi (1926). Naşı binbir güçlükle nakledildiği Şam'da Sultan Selim Camii avlusuna defnedilmiştir. Mezarı Türkiye dışında kalan yegâne Osman - oğlu'dur. VI. Mehmed; asabî bünyeli, sert mizaçlı, fakat hiddeti çabuk geçen, taham-müllü, nikbin, çok kurnaz ve çabuk kavrayışlı, dedikodudan hoşlanmayan, ketum bir zattı. Etrafındakilere gayet nazik davranırdı. Fakat, son derecede mütevehhim ve müteredit, inatçı, fazla mağrur, dirayetsiz, eskiye meyyal, eski teşrifat usullerini ihyaya taraftardı. Saltanata karşı olan pek fazla hırsı dolayısıyla herşeyi göze alabilecek tıynetle olan bu padişah eniştesi Ferid Paşa'ya körü körüne inanırdı. Oldukça okur yazar olup Osman -oğulları içinde yazısı güzel ve hiç imlâ hatası yapmadan yazabilenlerdendi. Saray dışında ve selâmlıkta çok ciddi, asık yüzlü, soğuk .durduğundan halka kendini sevdirememişti. Bu zatla altı asırdan fazla süren Osman - oğulları hükümlanlığı sona ermiştir. Bilinen eşleri: Emine Nazi-keda, inşirah, Müveddet, Nevvare, Nevzad Sultanlardır. Çocukları; Ertuğrul Mehmed, Fatma Ulviye, Fenire, Rukiye, Sahiba'dır. Vahideddin'in memleketten ayrılmasından sonra Abdülaziz'in Hayranıdil Sultan'dan olan oğlu Abdülmecid Efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Halife intihap edilmişse

de 1924 de hilâfetin ilgası ve Osman - oğullarının memleketi terke mecbur edilmeleri üzerine hepsi Türkiye'den ayrılmışlardırM.Sertoğlu.

OTAĞ-I HÜMAYUN Osmanlı hükümdarlarının mükellef çadırlarına verilen isim. Otağı hümayun daima kırmızı renkte olur, renkli şerit ve sırmalı saçaklarla süslü bulunurdu. Padişahların çadırları gayet büyük ve yedi direkli idi. Bir taraftan bir galeri ile hazine çadırına ve bir galeri ile de padişahın divan müzakerelerini dinlediği çadıra merbuttu. Otağı hümayunda hükümdarların her türlü isti-rahatini temin edecek her şey mevcut bulunurdu. Bunu merasimle kurup kaldırmak çadır mehterlerine ait bir vazife idi. (Bak. Çadır mehterleri). Padişahların ekseriya iki çadırı bulunur, biri bir menzil ileriye giderek kurulur ve padişah daima otağını hazır bulurduM.Sertoğlu.

OTAKÇI Kapıkulu süvari bölüklerinden ulûfeciler arasından seçilen en yaşlı üç süvari. Bunların vazifesi, hükümdarların eskimiş olan çadırlarını satmaktı. Bu vazife bunlara ait olup başkasının müdahalesi yasaktı. Bu üç otakçıdan biri emin, biri nazır, biri kâtibtiM.Sertoğlu.

OTAKGERAN (Bak Nakışdûzan)M.Sertoğlu.

OTÇUBAŞI(Bak. Barutçubaşı)M.Sertoğlu.

OT KÂTİBİHâs ahır memurlarından olup Istabl-ı âmireye teslim olunan ota tartarak alır, kayıd eder ve icap edenlere verirdi. XIX. Yüzyılda hâs ahır erkânından Özengi ağaları denenlerdendi. Yine bu yüzyılda Birinci imrahor ve ikinci imrahordan sonra gelen bu üzengi ağaları şunlardı: Hâs ahır kâtibi, Tavla kâtibi, Arpa kâtibi, Saman kâtibi, Ot kâtibi, Tebdil eskisi, Hâs ahır hazinedarı. Hâs ahır eskisi, Saraçbaşı, Saraçlar kâtibi, Nalbandbaşı, Raht kâtibiM.Sertoğlu.

OTLUKBELİ Fatihin, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Beği 11 Ağustos 1473 tarihinde Anadolu'da Tercan havalisinde mağlub ettiği mevkiM.Sertoğlu.

OTLUK KAPISI Topkapı (Saray-ı ce-did amire) sarayının kara tarafı sur kapılarından olup Ahırkapı ile Bâb-ı hümâyûn arasında idiM.Sertoğlu.

OTURAK Emekli Kapıkulu askeri. Osmanlı gemilerinde, kürek çeken forsaların oturdukları yer. Bir gemi kaç kü-rekli ise ona göre yirmi oturaklı, otuz oturaklı diye anılırdıM.Sertoğlu.

OTUZBAŞI 1723 senesinde Kumbaracı Ahmed Paşa tarafından ıslâh ve yeni bir şekilde tensik edilen Kumbaracı Ocağının ulûfeli kısmında yüz kişi bir oda itibar olunmuştu. Her odaya iki yüz akçe ile bir Odabaşı, doksanar akçe ile iki El-libaşı, ellışer akçe ile üç tane Otuzbaşı, on tane Onbaşı tâyin olunmuştu. Otuzba-şılar otuz kişiye kumanda ederlerdi. Bundan başka her odada ayrıca vekilharç, çavuş, imam, tabib, cerrah, yazıcı ve davulcu vardı. (Bak. Kumbaracı)M.Sertoğlu.

OYMACILAR Sarayın bîrun kısmına mensup sanat bölükleri arasında bulunan bir sınıf olup bunlara Kalemkâr da denirdiM.Sertoğlu.

ÖCÜM ERI(Bak. Serdengeçti)M.Sertoğlu.

ÖNGE 200 dirhemlik zeytinyağı ölçeği. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

ÖRF Ulemâ sınıfına mahsus büyük kavuk. Halk arasında kabul edilmiş âdetler. Şer'î kaideler dışında ananevi olarak uyulan esaslarM.Sertoğlu.

ÖRF-İ MÂRUF Şiddetli ceza, işkenceM.Sertoğlu.

ÖRFİ TEKÂLİF (Bak. Tekâlif)M.Sertoğlu.

ÖŞÜR Şer'an mahsulden alınması lâzım gelen vergi ki, mahsulün onda biridir. Lâkin çoğu zaman buna riayet edilmez ve sekizde bir, hatta beşte bir alınırdı. Öşür, rûsum-ı şer'iyeden idi. (Bak. Rusum-ı şer'iyeye)M.Sertoğlu.

ÖZENGİ (Bak. Rikâb)M.Sertoğlu.

ÖZENGİ AĞALARI Padişahın atının yanında yürümeye izinli olan ağalar ki sırasıyla şunlardır: Yeniçeri ağası, Mîri-âlem, Kapıcılar kethüdası, Kapıcıbaşılar, Çavuşbaşı, Şikâr ağaları denilen Çakırcı, Şahinci ve Atmacacıbaşılar, îmrahçlar, Çeşnigirbaşı, Altı Süvari bölüğü ağaları, Cebeci, Topçu ve Arabacıbaşı. Bundan başka, XIX. Yüzyıldan itibaren Hâs ahırın bazı erkânına da Özengi ağaları denmiştir. (Bak. Ot kâtibi)M.Sertoğlu.

PADİŞAH Farsça bir kelime olup mânası mutlak hâkimdir. Osmanlı hükümdarları da, diğer bir çok doğu hükümdarları gibi bu unvanı kullanmışlardır. Lâkin, resmen kullanılan Han, Sultan ve Hünkâr tâbirleri olup padişah sözü daha ziyade halk arasında söylenir ve hükümdarlara hitapta kullanılırdı. Osmanlı hükümdarları ise, daha sonraki zamanlarda, bu kelimeyi imparator karşılığı olarak Avrupa'nın büyük hükümdarları hakkında kullanmışlardırM.Sertoğlu.

PADİŞAH HAZİNESİ (Bak. iç hazine)M.Sertoğlu.

PADİŞAH HOCALARI Osmanlı hükümdarları, şehzadelikleri zamanında kendilerinden ders gördükleri hocalarını padişah olduktan sonra padişah hocalığına tâyin ederler ve onlara en yüksek ilmî rütbeyi tevcih ederlerdi. XVII. Yüzyıldan, sonra gelen hükümdarlar ise, şehzadeliklerinde yalnız babaları sağ bulunduğu müddetçe ders görürler ve babalarının ölümünde sarayın kafes denilen kısmında mahpus hayatı geçirip tahsilden de mahrum olurlardı, işte bunlar, padişah olduktan sonra ulemâ içinden birisini hoca seçerlerdi. Lâkin daha sonra bu usul de kaldırılmıştır. IV. Mehmed devrinden itibaren ise, kafeste bulunan şehzadelere okur yazar harem ağalarının ders vermesine müsaade olunmuştur. Osmanlı tarihinde ilk bilinen padişah hocası, Çelebi Sultan Mehmed'in şehzadeliliğinden beri hocası olan Sofu Bayezid'dir. Padişah hocaları içinde pek çok hürmet ve riayet gören, nüfuz sahibi olan ve bu arada devlet işlerine müdahale edenler de olmuşturM.Sertoğlu.

PADİŞAH İMAMI (Bak. Hünkâr imamı)M.Sertoğlu.

PADİŞAH TUĞLARI (Bak. Tuğ)M.Sertoğlu.

PAFLAGONYA Kastamonu bölgesinin eski çağlardaki adıM.Sertoğlu.

PALANDŪZAN-I HASSA Hâs ahıra bağlı sanat bölüklerinden palan dikicilere verilen isim. Hâs ahırın diğer sanat bölükleri olan Efsardûzan yani yularcı-lar, Yapukciyan yani belleme'ciler, Muytabân yani keçeciler debbağlar ile birlikte Büyük Imrahor'un emrindeydilerM.Sertoğlu.

PALANKA Kaleden küçük müstahkem mevki. Ekseriya arkası toprak dolma ahşap şarampollarla muhafaza edilirdi. Palankadan daha küçük müstahkem yere ise Barkan adı verilirdiM.Sertoğlu.

PAPUÇÇU (Bak. Bede'fgâh, Oda efradı)M.Sertoğlu.

PAPUÇLÜK (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

PARA İlk önce IV. Murad zamanında beş kırıttan biraz fazla ağırlıkta olarak basılan bir madeni para. Fatih devrinde sekiz mangır olan akçe, bu sırada dört mangır, üç para ise bir akçe idi. III. Ahmed zamanında bir akçe yine üç para olarak kabul edilmiş ve kırk para bir guruş itibar edilip guruş sekiz dirhem ve on iki kırat ağırlığında olmak üzere gümüşten basılmış ve bundan sonra bu guruş ile bunun yarısı olan Yirmilik ve dörtte biri olan Onluk para birimi olarak kullanılmıştır. III. Selim devrinde ise Yüzlük adıyla yüz paralık ve Ellilik adıyla elli paralık sikkeler basılmışsa da ayararı düşürülüp içindeki gümüş miktarı azaltılmıştır. II. Mahmud devrinin sonlarında bir guruş kırk para, bir para üç akçe ve bir akçe üç puldu. (Bak. Akçe, Guruş, Dirhem)M.Sertoğlu.

PARİS MUAHEDESİ XIX Yüzyıl ortalarında, Rusların Osmanlı devleti üzerinde maksatlarını gerçekleştirmek için Kutsal yerler meselesi'ndeki ve diğer bazı isteklerinin reddedilmesi ile giriştiği ve sonra Fransa, İngiltere gibi devletlerin de katıldığı savaşa (1853 - 1856) son veren muahededir. Savaşın 1855 yılında Ruslar aleyhine gelişmesi ve bu devletin müttefikler tarafından verilen 16 Aralık 1855 tarihli Viyana ultimatunun kendisine ulaşmadan barış isteğinde bulunması üzerine Paris'te görüşmelere başlandı. Viyana ultimatomu esas olmak şartıyla 25 Şubat 1856 dan 30 Mart 1856 ya kadar çabşan Paris kongresinde muahede hazırlanarak delegeler tarafından imzalandı. Muahede, 34 madde ile bir ek ve geçici maddeden; Boğaz'lara, Karadeniz'de bulundurulacak savaş gemilerine ve Aaland adalarına ait olmak üzere ayrı üç Convention'dan; bir de savaş sırasında tarafsızların haklarına dair bir declaration'dan ibarettir. Karadeniz'deki savaş gemilerine ait conventicn'u, yalnız Osmanlılar ile Rusya, Aaland adalarına dair olanı ise sadece Fransa, İngiltere ve Rusya imza etmişlerdir. Muahedenin başlıca maddelerinin esasları şöyledir: Madde 3; Rusya, savaş sırasında eline geçirdiği Kars şehri ile kalesini ve

diğer yerleri geri verecek. Madde 4; Müttefiklerce Kırım'da zapt edilen yerler Rusya'ya iade edilecek. Madde 7; Muahedeye imza koyan bütün devletler Osmanlı devletinin bütünlüğü ile bağımsızlığına saygı göstermeyi üzerlerin-3 alarak birlikte tekeffülle bu devletin de Avrupa hukuku umumiyesi ve cemiyeti menafimden hissedar olmaya dahil olduğunu ilân ederler. Madde 9; Osmanlı devletinin ne iç işlerine ve ne de tebaasıyla münasebetlerine, hiç bir devletin, ne tek başına, ne de ortaklaşa olarak, karışmaya hakkı yoktur. Madde 10 ve 11; Karadeniz tarafsız kalacak, hiç bir devletin savaş gemisi (karakol gemileri müstesna) bu denize girmeyecektir. 1841 Boğazlar andlaşması bu yolda değiştirilmiştir. (Bak. Londra muahedeleri: 3). Madde 13, Tarafsız olan Karadeniz'de ne Osmanlıların ne de Rusların tersanesi bulunmayacaktır. Madde 29; Rusların Besarabya'da terkedeceği toprak parçası, Osmanlı devleti himayesindeki, Boğdan beğüğine verilecektir. (Madde 21 ilâ 26, yine Eflâk va Boğdan beğlikleri ile Osmanlı münasebetlerine ait hükümlerdir); Madde 30; Osmanlı Rus sınırları savaştan önceki esaslara uygun olarak 8 ay içinde tesbit edilecektir. Madde 34; Bu andlaşma dört hafta içinde tastik olunacaktırM.Sertoğlu.

PARMAK (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

PASAROFÇA 1718 yılında Osmanlı devleti ile Avusturya ve Venedik arasında akdölunan sulh muahedesine adını veren Sırbistan'da Semendre şehri ile Mora-va suyunun doğusunda bir yer. Osmanlılar ile Venedik - Avusturya savaşlarına (1715 -1718) son veren bu muahede mucibince BanaMle Eflâk'ın batı kısmı. (Bak. Küçük Eflak), Sırbistan'ın ve Bosna'nın kuzeyi Avusturya'ya geçmiş, Karlofça muahedesiyile Venedik'e verilen Mora tekrar Osmanlı devletine terk olunmuşturM.Sertoğlu.

PASBAN Farsça bir söz olup bekçi veya gözcü mânasına kullanılırdı. Halk arasında Pazvant denirdiM.Sertoğlu.

PASTAL (Bak. Pastav)M.Sertoğlu.

PASTAV Bir top çuhaya verilen isim. Çuhanın cinsine göre değ.'şmekle beraber vasati olarak elli arşındı. Mîrî için dokunan çuhaların her pastavının kenarına kaç arşın olduğu yazılırdı. Kelimenin aslı

Polonezce'dir. Halk arasında Pastal haline gelmişti. Götürü pazarlık mânasına da kullanılırdıM.Sertoğlu.

PAŞA Osmanlı devleti zamanında sancak beği ve daha yüksek rütbede olan idari ve askerî âmirlere, beğlerbeği ve vezirlere ve Fatih devrine kadar yüksek ilmi payeleri kazananlara verilen unvan. XVI. Yüzyıl sonlarına kadar sancak beğ-lerine sadece beğ diye hitap edilirken bu yüzyıldan sonra paşa denmeye başlanmıştır. 1826 tarihinden, yani Yeniçeri ocağının ilgasiyle Asakir-i Mansure-i Muham-mediyye'nin teşkilinden sonra general mukabili olarak kullanılmaya ve daha ziyade askerî ricale tahsis edilmeye başlandı. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise yeniden ihdas olunan sivil rütbelerden mîrülümerâ, mirimi-ran, beğlerbeği ve vezir derecelerine yükselenlere bu unvan da verilmiş, askerde ise mirliva, ferik, müşir rütbelerinde bulunanlar hakkında kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra yalnız general karşılığı olarak ve sahibinin isminden sonra gelmek üzere bir müddet daha istisma! olunduktan sonra nihayet 26.11.1934 tarih ve 2590 sayılı kanunla beğ, ağa, hanım, efendi gibi tâbirlerle birlikte terkolunmuştur. Kelimenin aslına gelince, menşei hakkında bir çok ihtilafli söylentiler varsa da en fazla kabul olunanı başağa sözünden bozma olduğudur. Bu tâbire, Osmanlılardan evvel Anadolu beğliklerinde du rastlandığı gibi, doğrudan doğruya kadın veya erkek has ismi olarak da kullanılmıştır. Oğuz Türklerinde ilk doğan çocuğa bu adın konulması âdet idi. Büyük kardeşe ağa, ağabey dendiğine göre en 'büyüğüne başağa denmiş olması ve bunun zamanla paşa şeklini almış olması muhtemeldirM.Sertoğlu.

PAŞA BAŞTARDESt Kaptanpaşanın! bindiği Baştarde'nin adı. (Bak. Baştarde)M.Sertoğlu.

PAŞA DEFTERLİSt 1707 tarihine kadar Kırım hanlarıyla vezirlerin yanında mutad kapı halkından başka bu adla bulunan dirlik sahibi kimseler. Bunların dirliği devletten olup hizmetleri bağlı oldukları kapılardaydı. Maemaflh çoğu müsamaha eseri olarak bu kapılarda da hizmet etmezler, dirlikleri alıp boş oturlardı. Bir tarihte Paşa defterlileri arasında tensikat yapılmış ve sayıları tah-did edilmemekle beraber paşaların yananda mutlaka hiznat etmeleri temin olunmuştu. Ve sonraları her kapıda sadece on ulûfeli

müteferrika, on zeamet sahibi bırakılmıştı. Bunları, kapı halkı ile karıştırmamak lâzımdır. (Bak. Kapı halkı)M.Sertoğlu.

PAŞA DİVANI (Bak. Eyalet divanı, ikinci divanı)M.Sertoğlu.

PAŞAKAPISI Sadrîâzamların resmî makamlarının adı. Burası, XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar Paşa sarayı, Bâb-1 asâ-fi, Sadrîâzam kapısı, Mîrî saray, Vezir kapısı diye de anılmış, I. Abdülhamid devrinde Bâb-1 âli denmeğe başlanmış ve nihayet bu isim diğerlerini zamanla unutturmuştur. Bâb-1 âli sözü yabancılar tarafından Sublime Porte şeklinde tercüme edilerek kullanılmıştır. XVII. Yüzyılın ortalarına kadar sad-rîâzamların resmî bir makamı yoktu. Bu mavkie erişenler ekseriya saray civarında bir konak kiralayıp bunun selâmlık kısmîni Paşakapısı olarak kullanırlardı, ilk defa olarak 1654 yılında sadnâzam olan Derviş Mehmed Paşa'ya IV. Mehmed tarafından Alay Köşkünün karşı sırasında bulunan eski sadrîâzamlardan Halil Paşa'-nın sarayı verilmiş, o da burasını döşetip Paşakapısı ittihaz etmişti. Bundan sonra sadnâzam olanlar burada oturdular. Bu binanın yeri Şengül hamamının alt tarafında ve kısmen köşedeki Beşirağa ca-miinin karşısında ve köşeden sokağa doğru uzanmış bir vaziyetteydi. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, sadreti sırasında bugün Cağaloğlu hamamının bulunduğu yerde mevcut olan karısı (El. Ahmed'in kızı) Fatma Sultan'ın sarayını kısmen tevsi ile Paşa kapısı ittihaz etmiş, bunun üzerine Halil Paşa sarayı Eski Paşakapısı diye anılmıştır. 1730 yılında Patrona Halil isyanından ve Damad İbrahim Paşa'nın şehid edilip III. Ahmed'in hal'inden ve I. Mahmud'un cülusundan sonra Fatma Sultan Sarayı terkedilip Halil Paşa Sarayı yine Paşakapısı olarak kullanılmıştır. 1739 senesinde Fatma Sultan Sarayı tekrar Paşakapısı ittihaz edildiyse de kısa bir zaman sonra yandığından eskisi kullanılmakta devam olundu. Cağaloğlu hamamı, bu yangından sonra I. Mahmud tarafından Fatma Sultan Sarayı arsasının bir kısmı üzerinde inşa olunmuştur. Paşakapısı bundan sonra 1754, 1788, 1808, 1838, 1878 yıllarında yanarak yeniden yapılmış ve bu suretle yavaş yavaş son şekli hasıl olmuştur. 1911 senesinde ise Dahiliye Nezareti kısmı yandığından orta yeri yapılmamış ve bu suretle iki bölük olmuştur. Bir bölümünde bugün İstanbul Vilâyeti, öbüründe ise. İ. S. İstanbul Defterdarlığı bulunmaktadır. 1754 yangınından sonra Kadırga'daki Esmâ Sultan, Sarayı, 1808 yangınından sonra Bayezid'de Hasan

Paşa hanı civarında bulunan Reis Mahmud Efendi konağı ve bir müddet sonra da yine Bayezid'de Mürekkepciler kapısı ile Hasan Paşa hanı arasındaki merhum valide kethüdası Yusuf Ağa'nın konağı, 1838 yangınından sonra da Bayezid'de şimdi Edebiyat ve Fen Fakültelerinin bulunduğu yerde mevcut olan Necip Efendi vs bilâhare Zeynep Hanım konağı muvakkaten Paşa-kapısı olarak kullanılmıştırM.Sertoğlu.

PAŞALI KAVUĞU Paşaların maiyetinde çalışanların başlarına giydikleri kavuk. (Bak. Kapıhalkı)M.Sertoğlu.

PAŞMAKLIK Padişahların annelerine, hemşirelerine, kızlarına, zevcelerine ve hasekilerine tahsis olunan haslara verilen isim. (Bak. Has)M.Sertoğlu.

PATRONE Osmanlı Bahriyesinde 1682 senesinden itibaren kullanılmış olan bir tâbir olup bugünkü (Visamiral) Koramiral karşılığıdır. Derecesi Kapudane'-den sonra Riyâle'den evveldi. (Bak. Ka-pudâne. Riyale). Kendisi mîrî kalyonların ikinci kaptanı olup bazan Beğlerbeği, bazan Sancak başı rütbesinde olurdu. Gemisine Patrone-i hümayun denirdi. Fla-ma'sını prova direğinin üstüne çekerdi. Yıllık geliri, yani salyanesi üç bin beş yüz kuruştum.Sertoğlu.

PATRONE-İ HÜMAYUN (Bak. Pat-rone)M.Sertoğlu.

PAVUNCU Madenlerde devlet adına taşaron olarak çalışan kimseler. Yaptıkları masraflardan başka kendilerine Pa-vuncu Bedeliyesi adı altında belli bir para ödenirdiM.Sertoğlu.

PAYE Herhangi bir memuriyetin fiilen ifa edilmek üzere değil de, adının bir , rütbe olarak tevcihi. Fiilen ifa edilmek üzere tevcih olunana ise Mansıb denirdi. Paye sahipleri teşrifatta aynı mansıb sahiplerinin hak ve imtiyazlarına sahipdi-ler. Meselâ, Rumeli beğlerbeği payesine sahip olan, teşrifatta onunla bir tutulur ve Anadolu beğlerbeği'ne tekaddüm ederdi. Son zamanlarda paye denilince akla ilmiye mansıplarının karşılığı olan ilm;-ye payeleri gelirdi ki onlar da aşağıdan yukarıya doğru şunlardı: İzmir pâye-i mücerredi, Edirne pâye-i mücerredi, Dav-riye mevleviyeti. Mahreç mevleviyeti, Bi-lâd-ı hamse mevleviyeti, Galata payesi, İstanbul payesi, Anadolu payesi, Rumeli payesi, Pâye-i fetva (Bak. Kadı).

Paye sahipleri o mansıba namz-'d sayılırlar ve ekseriya bir yıl^sonra da mansıplarını a-brlardıM.Sertoğlu.

PAYE-t FETVA Müftiliğin paye olarak tevcihi. (Bak. Paye)-

PAYZEN (Bak. Forsa)M.Sertoğlu.

PAZARA GİDEN (Bak. Bedergâh Oda efradı)M.Sertoğlu.

PAZARBAŞI (Bak. Matbah-ı âmire)M.Sertoğlu.

PAZAR KAYIĞI Boğaziçi, Marmara ve Haliç'de vapur işletmesi devrinden evvel kullanılan nakil aracı. 13 metre uzunluğunda ve 2.5 metre genişliğinde, herbi-ri Hamlacı denilen bir kürekçi tarafından çekilen altı çift büyük kürekliydi. Her pazar kayığı Boğaziçinin bir semtine ait olup bazı hayır sahipleri tarafından gelirleri hayır işlerine harcanmak üzere yaptırılıp vakfedilirdi. Bu kayıkların bir yıllık işletme hakkı açık arttırma ile Reis diye anılan işletmecilere havale olunurdu. Kü-rekçiler ise gedikti, yani bunlar değişmez ve işten ayrılacakları zaman bu haklarını 20 - 40 altın arası bir bedel karşılığı istekli olanlara devrederlerdi. 17. Yüzyıl sonlarında 1500 e yakın yük ve insan taşıyan pazar kayığı vardı. 1850 tarihinden sonra ve Şirket-i Hayriye'nin faaliyete geçmssi üzerine yavaş yavaş ortadan kalkmışlardır. (Bak. Şirket-i Hayriye).

PAZVANT (Bak. Pasban)M.Sertoğlu.

PEÇUY Macaristan'da, Tuna ile Drava nehirlerinin birleştikleri yerin birkaç yüz kilometre Kuzey - Batısında bir şehir ve kalesine Türkler tarafından verilen isim. Bu mevkiye Macarlar Pecs, Almanlar Fünfkirchen, Slavlar Pec'uj demektedirler. Peçuy, Osmanlılar tarafından Kanunî Süleyman'ın Mohaç savaşından (1526) sonra ele geçirilen yerlerden olmakla beraber, bütün Macaristan'la birlikte Janos Zapolyai'nin idaresine terkedilmişti. Osmanlı devletinin himayesindeki bu zat 1540 yılında vefat edince, Avusturya Arşidük'ü Ferdinand, eski Macar kralı La-yuş'un kızkardeşi olan karısı dolayısıyla, Macar topraklarında hak iddia ederek istilâ hareketine girişti, bir çok mevkiiler arasında Peçuy'u da aldı. Kanunî Süleyman'ın mukabil seferleri ile Macaristan ele geçirilip bir eyalet haline konulduğundan bir müddet sonra Peçuy da alınıp Budin eyaletinin bir sancağı yapıldı (1543). Mezkûr şehir ve kale, 1664

yıllarında Avusturyalılar tarafından muhasara edilmişse de Sadriâzam ve Serdar Köprü-lüzade Fazıl Mustafa Paga'nın yaklaşmadı üzerine neticeye ulaşamadan çekilip gitmişlerdir. İkinci Viyana Muhasarası '(1683) nın genel bir bozguna dönmesinden sonra Macaristan elden çıkmaya başlayınca, eyalet merkezi Budin'in kaybs-dilmesini müteakip Peçuy da düşman eline geçti (1686)M.Sertoğlu.

PELEKANON Maltepe'nin Bizans zamanındaki adıM.Sertoğlu.

PELYIOPATRA (Bak. Balyabadra)M.Sertoğlu.

PENÇE (Bak. Tuğra)M.Sertoğlu.

PENÇİK Farsça beçte bir mânasına -olan pençüyek kelimesinden bozmadır. Harbde elde edilen esirlerden beşte biri devlet hazinesi namına alınarak asker yetiştirmek üzere Acemi ocaklarına verilirdi, işte bu beşte bir esirlere pençik denirdi. Bu usul daha evvel bazı Anadolu beğliklerinde, meselâ Aydın - oğullarında da mevcut iken I. Murad Beğ zamanında ve 1361 tarihinden itibaren Osmanlı devletinde de tatbik olunmaya başlanmıştır. Yaşı Acemi ocağına alınmaya müsait olmayan veya sayısı beşten az bulunan esirlerden ise Pençik resmi adlı muayyen bir vergi alınmakla iktifa olunurdu. Bu hususta tanzim olunan pençik kanunu vergiye tâbi erkek ve kadın esirleri muhtelif sınıflara ayırmıştır. (Bak. Beççe, Devşirme)M.Sertoğlu.

PENÇİK RESMÎ (Bak. Pençik)M.Sertoğlu.

PERDAHÎ Barutçu demektir. (Bak. Barut çubaşı)M.Sertoğlu.

PEREME Daha çok yakın iskeleler arasında gidip gelen ve ayrıca haberleşme işlerinde kullanılan altı çift kürekli hızh kayıkM.Sertoğlu.

PERDECİ (Bak. Nakışdûzan)M.Sertoğlu.

PERGENDE Ecnebi donanmaların-ki Brigantin isimli gemilere Osmanlılarca verilen ad. Perkindi diye de anılmıştır. Çekdiri nev'inden olup kalitadan büyük, mavnadan küçüktü. 18-19 oturaklı 33-34 zira boyunda seri bir harb gemisiydi. (Bak. Çekdiri)M.Sertoğlu.

PERİŞANI Kapıcılar bölükbaşları, Subaşı, Asesbaşı gibi nispeten küçük rütbe ve memuriyet sahiplerinin başlarına giydikleri bir cins kavukM.Sertoğlu.

PERVANE - OĞULLARI 1277 -1300 yılları arasında Sinop şehrinde hüküm sürmüş bir Türkmen ailesiM.Sertoğlu.

PERVAZI ÇAVUŞ Kümeline savaşa katılmayıp yalnız süratli haberleşme işlerinde kullanılan mülâzim çavuşlara verilen isim. Bunlar, Beğlerbeğlerin maiyetlerinde bulunurlardı. Bunlar, zamanla gedik sahibi Defterü Çavuş olurlardı. (Bak. Def terli Çavuş)M.Sertoğlu.

PESKOPOS HALİFESİ Bâb-1 defterinin Evâmîr-i maliye kalemine bağlı bir halifelik olup vazifesi imparatorluk dahilindeki kilise ve manastırların kayıtlarını tutmak, Evâmîr-i maliye kaleminden yazılan patrik ve metropolitlere ait berat vesair emirlerin kayıtlarını muhafaza etmektir. Bu halifelik 1837 yılında ilga olu narak bu tarihten itibaren bu nevi muamelâtın kayıtları Divan-ı hümayûn'a devredilmiştirM.Sertoğlu.

PEŞKEŞ (Bak. Pişkeş)M.Sertoğlu.

PEŞKİR AĞASI Enderun koşuğlarıdan Has oda koğuşunun eskilerinden biri. Padişahın yemek ve paşkirlerini muhafazaya memurdu. Miftah ağasının muavini mevkiindeydi. Kendisine Peşkir gulâmı da denirdi. (Bak. Enderun, Has oda, Miftah gulâmı)M.Sertoğlu.

PEŞKİRBAŞI Enderun koğuşlarından Kiler koğuşunun âmirlerinden biri. Kilerci başı ve Kiler kethüdasından sonra gelen on iki eskinin en kıdemlisi olup odanın inzibatından mesuldü. Padişahın şahsı için gelen ekmeği de o muhafaza ederdi. Terfi ederse Hasodaya geçer, dış hizmete çıkarsa Müteferrika olurdu. (Bak. Enderun, Kiler koğuşu)M.Sertoğlu.

PEŞKİR GULÂMI (Bak. Peşkir a-ğası)M.Sertoğlu.

PEŞKİR ŞAGİRDİ Enderun koğuşlarından Kiler odasının, Kiler kethüdasından sonra gelen on iki eskisinden üçüncüsü (Bak. Kiler koğuşu). Peşkirbaşı, Mum-başı, Peşkir şagirdi, Tutucubaşı, Bülbülcü-bağı, Tepsicibaşı, Yemişçi, bu eskilerdendirM.Sertoğlu.

PEŞTE Macaristanda, Tuna nehrinin sol yakasında ve Budin'in karşısında, ona büyük bir köprü ile bağlı olan şehir. Macaristan'ın en büyük ticaret şehri olmakla meşhurdur. Budin ile birlikte Budapeşte diye anılırlar ve Macaristan'ın başkenti vazifesini görürler. Üniversite ve harb okulu Peşte'de olduğu gibi müze, kütüphane ve nebatat bahçesi de meşhurdur. (Bak. Budin)M.Sertoğlu.

PEŞTEMALLIK Bir gediğin başkasına devri için sahibinin aldığı para (Bak. Gedik)M.Sertoğlu.

PEYK Frasça bir kelime olup haber getirici, hademe ve etrafta yürüyen demektir. Osmanlılarda paykler yaya bir postacı sınıfı olup fevkalâde koşmakla tanınmışlardı. Bunlar, ilkin padişahların iradelerini tebliğ için kullanılmış iseler dû zamanla süslü elbise ve sorguçlariye, saltanat şiarından addedilerek gösteriş ve debdebe için istihdam edilmişlerdir. Padişah bir yere giderken, peykler alayın en önünde yürür ve reisleri olan Peykbaşı ise, Solakbaşı ile birlikte padişahın rikâbında bulunurdu (Bak. Solak). Mevcutları önce kırk kadarken XVI. Yüzyılda seksene, daha sonraları yüz elliye kadar çıkmıştı. Peykler az yemek yemekle maruf, zayıf ve çevik kimselerdi. Mütemadiyen idman yaparlar ve bu iş için daha küçük yaşları yetiştirilirdi. Padişahların emirlerini şaşılacak bir hızla ve durmadan koşarak yerine getirirlerdi. Bir peyk İstanbul'dan Edirne'ye iki günde giderdi. Peykler terfi ederlerse Kapıkulu süvarisi olurlardı. Her sene en kıdemlilerine Müjdecibaşılık vazifesi verilirdi (Bak. Müjdecibaşı). Padişahın hususi gezintilerinde bile fevkalâde süslü elbiseleriyle silâhlı peyklerin kendisine refakat etmesi kanundu. Peykler, solaklar ve bostancı hasekileri teşkilâtı ile birlikte 1823 yılında ilga o-lunarak bunların istidatlıları ayrılıp İlade-me-i rikâb-ı hümayun-ı hassa adlı yeni bir teşkilât kurulmuştur.

PEYKHÂNE Peyklerin Sultanahmet camii civarında bulunan kışlaları (Bak. Peyk)M.Sertoğlu.

PÎR Pek ihtiyar erkek. Harbde veya akında alınan erkek esirlerin pak ihtiyarına verilen isim (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

PÎR EVİNDEKİ BABA Hacı Bektaşî Veli türbesinde oturan baba'ya verilen isim. Bu vefat edip yerine yenisi geçtiği zaman İstanbul'a gelir ve

Yeniçeriler kendisini alıp alayla Ağakapıma götürürler, orada tacını Yeniçeri ağası giydirdi. Bundan sonra yine alayla Paşakapısı'na giderler, Baba orada da sadrîâzamdan kürk giyerdi. Kendisinin, Pir evine dönün-ciye kadar Ocak'ta misafir olması kanunduM.Sertoğlu.

PİRHİSKİON (Bak. Hermoeum Pro-montarium)M.Sertoğlu.

PİŞDAR (Bak. Çarhacı). Yürüyüş halindeki askerin en önünde giden müfreze. Ordunun en seçkin süvarilerinden seçilirdiM.Sertoğlu.

PİŞİRİCİ Habbazin-i hassa denilen saray ekmekçileri içinde bulunan bir sınıftır (Bak. Ekmekçiler)M.Sertoğlu.

PİŞKEŞ Hediye mânâsına olup, bilhassa hükümdarlar arasında teati olunan veya hükümdarlara takdim edilen hediyeler bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

PİŞKEŞÇİ Topkapı sarayının Ortaka-pısını muhafaza ile mükellef kapıcılar içinde gayri muayyen bölüklerden birisinin başı olup yabancı elçilerin hükümdarlara getirdikleri hediyeleri divan günü vezirlerin önüne götürüp teshir ederdi. Bir memuriyete tâyin edilenlerden usulen teşekkür makamında padişahın eteğini öpecek olanlara da yol gösterir, merasim ve teşrifata ait usulleri öğretirdi. Buna karşılık kendisine bir hediye verilirdiM.Sertoğlu.

PİYADE (Bak. Yaya)M.Sertoğlu.

PİYADE MUKABELESİ (Bak. Mu kabfele kalemi)M.Sertoğlu.

PİYADE ZAĞARCILAR (Bak. Za ğarcı)M.Sertoğlu.

PLANKETE Birbirine zincirle bağlı olarak bir defada topla atılan çifte mermiM.Sertoğlu.

POLİNORMİON Galata limanının Bizans zamanındaki adıM.Sertoğlu.

POLYA GURUŞU (Bak. Guruş)M.Sertoğlu.

POMAK Bulgaristan'da oturan, Türk aslından ve islâm dininden oldukları halde Bulgarca konuşan bir kısım halkM.Sertoğlu.

PORTAKAL Portekiz'e Osmanlıların verdiği isimM.Sertoğlu.

POTERA (Bak. Akıncı)M.Sertoğlu.

POTUROĞULLARI (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

PRANKI Osmanlı ordusunda kullanılan bir cins top. Çakaloz topundan büyük, Badaluşkadan ise küçüktü. (Bak. Top)M.Sertoğlu.

PRİMİKÜR(Bak. Eflâkan)M.Sertoğlu.

PROVA DİREĞİ Yelken gemilerinin baş tarafındaki direk. Ortada bulunan Grandi direğinden küçük ve kış taraftaki Mizana direğinden büyük olup altlı üstlü iki parçadan mürekkepti. Alt kısmına Anadirek, üst kısmına Kontra denirdiM.Sertoğlu.

PRUT MUAHEDESİ XVIII. Yüzyıl başlarında Çar Petro, sıcak denizlere kavuşmak için yaptığı mücadelede önce Poltava'da İsveç kralı XII. Charles'ı yenerek engellerden birini bertaraf etmiş (1709) ve XII. Charles de Osmanlı devletine sığınarak esaretten kurtulmuştu. Cüretini arttıran Petro bu sefer Osmanlı topraklarına göz dikti, İstanbul muahedesine riayet etmedikten başka Eflâk ve Boğdan beğleriyle Osmanlılara karşı anlaşarak diğer Balkan milletlerini isyana teşvike başladı. Nihayet İsveç kralının teslimi için gayet ağır tekliflerde bulundu, reddedilince de savaş ilân ederek ordusu ile Osmanlı sınırlarını aştı (1711). Devlet-i aliyye sefer açarak mukabil harekete geçti. Osmanlı ordusu ve Kırım süvarileri Çar'ı ve ordusunu kısa zamanda Boğdan'da Prut nehrinin Falcı mevkiinde yakınında muhasara etti. Her türlü yardımdan mahrum kalan Petro, ümitsizce barış isteğinde bulundu, ikinci barış teşebbüsü kabul edilerek Hoşgeçti sahrasında müzakerelere girişildi. Rus murahhası Petro Şafirof Çar'dan herşeyi kabule dair talimat almıştı. Osmanlı tekliflerinin tahmininden çok hafif olduğunu gören Şafirof muahedeyi hemen imzaladı. (11 Temmuz 1711). Muahedenin aşağı yukarı esasları şöyledir: 1 — Azak ne şekilde alınmışsa yine öyle teslim edilecek. 2 — Evvolid anlaşmalar hilâfına yapılan Taygan (Tagan-rog), Kamanke, Şamara (Yeni kale) kale-ri yıktırılacak ve bir daha oralarda kale yapılmayacak. Kamankedeki harb araçları Osmanlılara terkedilecek. 3 — Ruslar ne Lehistan işlerine ne de Kırım Hanı'-na tâbi Kazaklara müdahale etmeyecek. 4 — İsveç kralı XII. Charles'ın memleketine dönüşü esnasında hiçbir harekette "bulunmayacak. 5 — İstanbul'da Osmanlılar nezdinde

Rus elçisi ikame edilmeyecek, ancak ticaret erbabı yine gidip gelebilecek. 6 — İki devlet de tâbilerini met-buları aleyhine tahrik etmeyecek. 7 — Esirler iade edilecek. 8 — Ruslar eskisi gibi Kırım Hanı'na vergi ödemeye devam edecekler. Petro bu muahede ile güç vaziyetten kurtulduktan sonra kabul ettiği esasları yerine getirmek istemediğinden Osmanlılar tarafından Rusya'ya iki defa harb ilân edildi. Fakat diğer devletlerin müdahale ve aracılıkları üzerine evvelâ Nisan 1712 de 7 madde, sonra da 1713 de 11 madde üzerinde Edirne'de Rusya ile iki kere Prut muahedesi yenilenmiştirM.Sertoğlu.

PUL (Bak. Para)M.Sertoğlu.

PUL RESMÎ İstanbul'da seyyar esnaftan terazi ile alış veriş edenlerde günde yirmişer para, terazisiz alış veriş edenlerden kırkar para olarak alınan vergi. 1880 yılında ihdas edilmiş, bir yıl sonra kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

PÛŞÎ Bele sarılan enlice ipek kuşak. Baklava alaylarında tepsileri taşıyan Karakullukçular bellerine dolama üzerine pûşî kuşak sararlardı. (Bak. Baklava alayı, Karakullukçu, Dolama)M.Sertoğlu.

RAAB (Bak. Yanık kale)M.Sertoğlu.

RAGÛZA Slavların Dubrovnik dedikleri bu yer Dalmaçya kıyısında, açık bir koy'un içinde bir kasaba ve iskeledir. Sur'u, hendeği, üstündeki tepede birkaç kalesi, güzel bir kilisesi vardır. VII. Yüzyılda tesis olunmuştur. Büyük bir ticarî ehemmiyeti olup müstakil bir cumhuriyet şeklinde iken 1365 yılında Türklerle ticaret muahedesi aktetmiş ve 1380 tarihinde yüksek Osmanlı hâkimiyetini kabul ile vergi verir olmuştur. Bugün Yugoslavya devleti hudutlarının içinde bulunmaktadır. Osmanlı Tarihi için pok kıymetli malzemeyi ihtiva eden arşivi bilhassa meşhurdurM.Sertoğlu.

RAHT-I HÛMAYUN HAZİNESİ: Has ahırda en kıymetli ve murassa eyer takımlarını ihtiva eden hazine. Bir adı da Has ahır murassaat hazinesi idi. Burası, Raht-ı hümeyun hazinedarı adlı bir memur tarafından idare ve muhafaza olunur, padişahın mühriyle mühürlü dururdu. Bu hazinede bulunan kıymetli eşyanın listesini hazinedar tutar ve bir suretini maliyeye verir, başmuhasebeye bağlı raht kâtibi adlı bir memur bu hazinenin bütün hesaplarıyla meşgul olurdu.

Padişahın eyer takımlarıyla meşgul olan ve icabedeni veya arzu olunanı seçip hazırlanan ata vuran kimselere ise Raht-van ağaları denirdi. Reisleri Rahtvan-ı has diye anılırdı. (Bak. Has ahır. Has ahır hademeleri)M.Sertoğlu.

RAHTVAN AĞASI (Bak. Raht-ı hümayun hazinesi)M.Sertoğlu.

RAHTVAN-I EVVEL, SÂNİ Rahtvan ağalarının âmiri ve muavinine verilen isim. (Bak. Raht-ı hümayun hazinesi)M.Sertoğlu.

RAHTVAN-I HAS Rahtvan ağalarının diğer adı. (Bak. Raht-ı hümayun hazinesi)M.Sertoğlu.

RAİYYET RESMİ Bennâk resminin diğer adı. (Bak. Çift)M.Sertoğlu.

RAKKA EYÂLETİ Osmanlı eyâletlerinden olup Ruha, Deyr-ı Ruhye, Beni Rebia, Cemmase, Birecik, Habur ve Suruç sancaklarından mürekkepti. Zeamet ve tımar sahipleri bin yüz kılıç olup cebelileriyle beraber sefer zamanı iki bin beş yüz kişilik askerî bir kuvvet teşkil ederlerdiM.Sertoğlu.

RAYİÇ ZAHİRESİ (Bak. Mubayaa zahiresi)M.Sertoğlu.

REAYA Kelime mânası güdülen, idare olunan kimseler olup umumiyetle Osmanlı tebaası ve daha hususi mânada müstahsil köylü mânasına olarak kullanılmıştır. Raiyyet kelimesinin çoğul şeklidirM.Sertoğlu.

RECEC Hicrî kamerî ayların dördüncü, beşinci ve altıncısı olan Rebiülâhir, Ce-maziyelevvel ve Camaziyelâhir aylarının üçüne birden kısaca verilen isim. Bu üç aya ait Kapıkulu askeri ulufesine de Re-cec msvacibi denirdiM.Sertoğlu.

RECİM Yarı beline kadar toprağa gömüldükten sonra taşlıyarak öldürmek suratıyla tatbik edilen bir idam cezası ki gayrı meşru cinsî münasebetlerde bulunanlara verilirdiM.Sertoğlu.

REDİF Cumhuriyet devrinden evvel mevcut bulunmuş olan bir askerî sınıf. Abdülâziz devrinde kurulan teşkilâta göre askere alınan bir kimse dört yıl muvazzaf, iki yıl ihtiyat askerliği yapar, bu suretle nizami askerlik müddeti biterdi. İki yıllık ihtiyat müddeti vaziyete göre ya silâh altında veyahut terhiste geçirdi. Altı yıllık askerlik vazifesini ifa etmekte olana nizamiye askeri denirdi. Bundan sonra 14 sene

daha askerlik hizmetiyle mükellef bulunur, harb viya talim için çağrılırdı. İşte bunlara redif askeri denirdi. Bundan sonra dört yıllık mustahfiz-lik müddeti gelir ve sonunda askerlik biterdiM.Sertoğlu.

REİS XVII. Yüzyıla kadar deniz ümerasına verilen unvan. Bu yüzyılın başlarından itibaren bunun yerine kaptan tâbiri kullanılmıya başlanmıştır. Gemi sahibi olan reisleri olmayanlardan ayırmak için birincilere hassa reisi denirdi. (Bak. Hassa reisi)M.Sertoğlu.

REİS EFENDİ (Bak. Reis ül-küt-tab)M.Sertoğlu.

REİS-İ SEKBANAN (Bak. Halife-i şagirdan)M.Sertoğlu.

REİS ÜL-ETTİBBA (Bak Hekimba-ş0M.Sertoğlu.

REİS ÜL-KÜTTAB Kâtiblerin başı mânasına arapça bir terkip. Osmanlı devleti teşkilâtında XII. Yüzyılın sonlarına kadar Divan-ı hümayun kâtiplerinin ve kalemlerinin şefi olan zata bu unvan verilirdi. (Bak. Divan-ı hümayun). Reis ül-küt-tablar divanın bilfiil âzasından olmamakla bsraber divan muamelâtına vukufarı dolayısıyla ehemmiyetleri pak büyüktü. Bu yüzden devlet işleri Paşakapısına intikal edip Divan-ı hümayun ehemmiyetini kaybettikten sonra reis efendilerin mevkii yükselmiş, siyasi işler, dış temaslar, yabancı elçiliklerle olan muameleler bunlar vasıtasıyla tedvin olunmuş, nihayet dış işleri bakanlığı vazifesini görür olmuşlardı. Reis ül - küttab'ar, Dlvan-ı hümayunun büyük âmiri olan nişancıların maiyeti sayılır ve terfi ederlerse nişancı olurlardı. Bu makam, 1836 yılında ilga olunarak onun yerine Umur-ı hariciyye nezareti teşkil edilmiş ve son reis ül-küttab olan Yozgat'lı Akif Efendi müşirlik rütbesiyle hariciye nazın olmuşturM.Sertoğlu.

RESİD (Bak. Sah işareti)M.Sertoğlu.

RESİM Vergi demektir. Aynı mâna olarak Osmanlılarda âdet ve teklif kelimeleri de kullanılmıştır. Çoğul şekli Rüsüm'durM.Sertoğlu.

RESM-İ ASİYAB (Bak. Değirmen resmi)M.Sertoğlu.

RESM-İ BENNÂK (Bak. Çift)M.Sertoğlu.

RESM-İ DÖNÜM Ziraatla uğraşan köylüden ekip biçtikleri toprağın beher dönümü için maktu olarak alınan vergi. Bu da, toprağın verim

kabiliyetine göre iki, üç veya beş dönümden bir akçe nisbetinde idi. Buna boyunduruk hakkı, ağalık hakkı veya kulluk hakla da denirdi. Bunu sa-hib-i arz alırdıM.Sertoğlu.

RESM-İ GANEM (Bak. Ağnam resmi)M.Sertoğlu.

RESM-t NtZE Her Voynuk gönderenin her sene marttan marta Havass-ı hümayuna verdiği onaltı akçeden ibaret bir vergi. (Bak. Voynuk)M.Sertoğlu.

RESM-İ RAIYYET (Bak. Çift)M.Sertoğlu.

RESM-İ ZEMİN (Bak. Resm-i dönüm)M.Sertoğlu.

RESEN Hicrî kamerî aylardan yedinci, sekizinci ve dokuzuncusu olan Receb, Şaban ve Ramazan ayının üçüne birden verilen isim. Bu üç aylara ait Kapıkulu askerinin ulufesi Resen mevacibi diye anılırdıM.Sertoğlu.

RITL Sulu şeyler için kullanılan bir ölçü birimi. Bulunduğu mıntıkaya göre değişmekle beraber, umumiyetle bir ritl okka olarak kabul edilmiştir. Kelime mânası ise büyük kadehtirM.Sertoğlu.

RIHTECIYAN Dökücüler demektir. Osmanlı devletinin İstanbul, Belgrad, Baç, Budin, İşkodra, Pravişte, Gülanber gibi mevkiilerinde bulunan tophanelerdeki top dökücülerine bu isim verilirdi. Bir adları da rihtegân idi. (Bak. Topçu ocağı, Dökmeci)M.Sertoğlu.

RIHTEGA.N (Bak. Rihteciyan)M.Sertoğlu.

RIK'A Arap harflerinin yazı cinslerinden biri. Divanî yazının tekâmül etmi^ şeklidir. Türkler, tarafından icadedilmiş, kullanılmış ve yayılmıştır. (Bak. Divanî kırması)M.Sertoğlu.

RIKÂB Kelime mânası özengidir. Ri-kâb-ı hümayun şeklinde ve padişahın yakını, maiyeti anlamına olarak kullanılmıştır. Hükümdar sefere gittiği zaman veyahut sadrıâzam sefere gidip padişah İstanbul'da kaldığı vakit yanında bulunan memurlara, memuriyet unvanının başına bu kelime ilâve edilmek suretiyle hitabe-dilirdi. Rikâb defterden, rikâb kaymakamı, rikâb reisi gibi. Hükümdar veya sadnâzam devlet merkezine döndükleri zaman ise, rikâb memurlarının vazifesi sona ererdi. (Bak. Sadaret kaymakamı)M.Sertoğlu.

RİKÂB AĞALARI (Bak. özengi ağaları)M.Sertoğlu.

RİKÂBDAR Has odanın dördüncü büyük zabitidir. Çuhadardan sonra tül-bend gulâmından evvel gelirdi. Fâtih kanunnamesinde mevkiî Çuhadardan evvel idiyse de, sonraları çuhadarlar öne geçmiştir. Karada ve denizde olan bütün gezintilerinde padişaha refakat etmek ve rikâb ağalarından biri hazır bulunmadığı zaman padişahın özengisini tutmak bunun vazifesiydi. Terfi ederse çuhadar, dış hizmete çıkarsa beğlerbeği ve bazan vezir olurdu. (Bak. Enderun, Has oda)M.Sertoğlu.

RİKÂB DEFTERDARI Padişah bizzat sefere çıktığında yanında bulunan baş defterdara veya Serdar sefere çıkınca padişahla merkezde kalan defterdara Rikâb veya Rikâb-ı hümayun defterdarı denirM.Sertoğlu.

RİKÂBİYYE Her sene Nevruz'da Birinci İmrahor tarafından hükümdarlara takdimi mûtad olan hediye. Edirne bos-tancıbaşılarından gerek tâyinleri ve gerekse memuriyetlerinde ibkaları dolayt-siyle alınan altı bin kuruşluk vergiM.Sertoğlu.

RİKÂB KAYMAKAMI (Bak. Sadaret kaymakamı). ,

RİKÂB REİSİ Rikâ'oda bulunan Reis ül - küttab (Bak. Rikâb, Reis ül - küttab)M.Sertoğlu.

RİKÂB SOLAKLARI (Bak. Solak)M.Sertoğlu.

RİYALE Osmanlı donanmasında 1682 yılından itibaren kullanılmağa başlanmış olan bir tâbir. Bugünkü Tümamiral rütbesinin karşılığı olup bunun sahibi mîrî kalyonların üçüncü kaptanıydı. Kendisinden evvel ise Patrone ve Kapu-dane vardı. (Bak. Patrone, Kapudane). Riyâlenin bindiği gemi Riyâle-i hümayun diye anılırdı. Riyale flamasını kıç, yani mizana direğine asardı. Yıllık maaşı, yâni salyanesi üç bin kuruştum.Sertoğlu.

RUB'-I MESKÛN - MÂMUR (Bak. Ekalim-i Seb*a)M.Sertoğlu.

RUBU (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

RÜDNİK (Bak. Baç madeni)M.Sertoğlu.

RÛM Bizans şehrini yeniden kurduktan sonra burada oturmaya başlayan Roma imparatoru Konstanthı, Bizans'a rağbeti arttırmak için bu şehirde yerleşenlere Romalı vatandaş hukukunu bahsetmişti. Zamanla, Doğu Roma'mn hudutları içinde oturanların hepsine Romalı denmi-ye başlandı. Bu kelime arapçaya Rumî şeklinde geçti. İmparatorluğun hâkim olduğu yerler ve bu arada bilhassa Anadolu, Mülk-i Rûm diye anıldı. Sonraları, aynı memleketlere sahip olan Osmanlı hükümdarlarına Rûm padişahı demsk âdet oldu ki Roma İmparatoru demekti. Osmanlı devrinde ise önceleri merkezi Amasya olan Sivas vilâyetine Rûm vilâyeti adı verilmiştir. Bandan başka bu İmparatorluğun hudutları içinde yaşayan ve Elen ırkından olanlara Rûm milleti dendi ki, hâlâ bu tâbir kullanılır. Nitekim Ortodoks patriğine de Rûm patriği adı verilmiştir. Araplar ve İranlılar Osmanlıları Rûmi diye anmışlardırM.Sertoğlu.

RUMELİ Osmanlı imparatorluğunun Avrupadaki kısmına umumi olarak verilen isimM.Sertoğlu.

RUMELİ AĞASI Türk ve İslâm âdet ve ananesiyle yuğrulmak ve Türk dilini öğrenmek üzere Rumeli köylerine dağıtılan devşirmelerin dağıtım ve muhafaza İşlerine nezaret eden kimse. Terfi ederse Anadolu ağası olurdu. (Bak. Anadolu ağası). Rumeli ağalığına başyayabaşılardan veya Acemi ocağı yayabaşılardan, yahut da Yeniçerilerin deveci veya hasekilerinden birisinin tâyin olunması kanundu. (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

RUMELİ BEĞLERBEĞİSİ (Bak. Rumeli Eyâleti)M.Sertoğlu.

RUMELİ EYÂLETİ Osmanlı imparatorluğunun Rumeli tarafından merkezi Sofya olan büyük ve birinci eyâleti. Rumeli Beğlerbeğisi tarafından idare olunur ve kendisi beğlerbeğilerin en üst derecesinde bulunurdu. Terfi ederse yolu vezirlikti. Anadolu Beğlerbeğisi yükselirse Rumeli Beğlerbeğisi olurdu. Gerek Rumeli Beğlerbeğileri ve gerekse mazülleri İstanbul'da buldukları sırada Divan-ı hümayun müzakerelerine iştirak ederlerdi. Aynı şey. Anadolu Beğlerbeğileriyle mazüllerinin de hakkı idi. XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren Rumeli ve Anadolu eyâletlerine Vezir derecesinde bulunanlar tayin edilir olmuşlardır. (Bak. Eyâlet, Beğlerbeği). Rumeli eyâleti şu yirmi dört sancaktan mürekkepti: Paşa livası (yani Sofya), Köstendil, Vize, Çirmen, Kırkkilise, Silist-

re, Niğbolu, Vidin, Alacnhisar, Vuçitrın, Pizren, İşkodra, Dukagin, Avlonya, Ohri, Delvine, Yanya, Elbasan, Mora, Tırhala, Selanik, Üsküp, Bender, Akkerman. Bundan başka, Kızılca ve Çirmen Bölgeleri müsellemleri ve çingene müsellemleri ile Ofcabolu, Vize, Tanrıdağı, Selanik, Kocacık, Naldöken" yörükleri, birer sancak itibar olunmuşlardı. (Bak. Yörük, Müsellem). Rumeli eyâleti on üç bin seksen yedi kılıçtı. (Bak. Kılıç). Bunun bin seksen yedisi zeamet, ve on ikî bini tezkereli ve tezkeresiz timardı. (Bak. Timar). Bunlar sefer zamanlarında cebelileriyle birlikte otuz beş bin kişilik askerî bir kuvvet teşkil ederlerdi. Yörük ve Müsellemelerin sefer zamanı eşkincileri, yani sefere memur olanları ise on bir bin beş yüz altmış kişiydi. Ayrıca on iki bin akıncı çıkardı. Böylece, sefer zamanında bu eyâletten cem'an elli sekiz bin beş yüz kişi beğlerbeğinin sancağı altında toplanırdıM.Sertoğlu.

RUMELİHİSARI Fatih tarafından İstanbul'un alınışına takaddüm eden yılda yapılan meşhur hisar. İnşasına 1452 yılı Mart ayında başlanmış, Temmuz ayının sonlarında ise nihayete ermiştir. Hisarın mimarı, meşhur mimar Muslihiddin'dir. Bu hisar yapıldıktan sonra karşısında bulunan Anadoluhisarı da tamir ve tahkim edilmiş, bu suretle Türklerin ebediyen sürececek olan Boğazlar hâkimiyeti tam ve kafi olarak başlamıştır. (Bak. Güzelcehi-sar). İnşaatın masrafım Çandarlı Halil, Zağanos ve Sarıca Paşalar üzerlerine almışlar, yapıda on beş bin kadar işçi, kalfa ve usta çalışmış, beğler, paşalar bile taş taşıyarak onları gayrete getirmişlerdir. Fetihden sonra, tâ Yedikule'nin bazı ilâvelerle genişletilerek inşası tamamlanıncaya kadar burası siyasî suçlulara mahsus hapisane olarak kullanılmıştır. Bu arada, en büyük devlet adamı olarak meşhur Gedik Ahmed Paşa bir müddet için burada hapsolunmüştür. Sonraları, idam olunacak kapıkulu askerinin buraya gönderilerek boğdurulup denize atılması âdet olmuştuM.Sertoğlu.

RÜMELİ-İ SUĞRA Anadolu'da, imparatorluğun ilk zamanlarında, merkezi Amasya olmak üzere teşkil edilen eyâlete ve bölgesine verilen isim. Buraya Eyâlet-i Rûm da denirdi. Sonraları Sivas merkez yapılmıca daha ziyade bu sonuncu ismi ile anılır olduM.Sertoğlu.

RUMELİ KAZASKERİ Kazaskerlik, Fatih devrine kadar tek bir makam olup şer'î hükümleri veren en büyük merci idi. 1481 tarihinden itibaren Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği diye ikiye ayrılmıştır. İstanbul

Kadısı terfi ederse Anadolu Kazaskeri, o da terfi ederse Rumeli Kazaskeri olurdu. Rumeli Kazaskerinin yolu ise Şeyhülislâmlıktı. Rumeli Kazaskerleri, Rumeli'de bulunan bütün kadıların âmiri olduğu gibi mevâliye kadar olanlarının azil ve nasbi ona aittir. Bundan başka Di-van-ı hümayunun da âzasındandı. (Bak. Kazasker, Divan-ı Hümayun)M.Sertoğlu.

RUMELİ PAYESİ (Bak. Paye)M.Sertoğlu.

RUMİ (Bak. Rûm)M.Sertoğlu.

RUMÎ LEVEND (Bak. Levend)M.Sertoğlu.

RUZNAMÇECİ (Bak. Baş ruznamçe-ci)M.Sertoğlu.

RUZNAMÇE-İ EVVEL, SÂNÎ(Bak. Baş Ruznamçeci)M.Sertoğlu.

RUZNAME TEMESSÜKÜ (Bak. Baş Ruznamçeci)M.Sertoğlu.

RÜESAY-I RUBU'LU (Bak. Gabyar)M.Sertoğlu.

RÜESAY-I SÜTUN (Bak. Gabyar)M.Sertoğlu.

RÜSUMAT MEMUR MEKTEBİ (Bak. Gümrük Darüttalimi)M.Sertoğlu.

RÜSUM-I ÖRFİYYE Devletin tebaa sından şer'î hükümler dışında örfen aldığı vergilerin hepsine birden verilen isim olup Tekâlif ve Avarız adı altında toplanmış birçok çeşitlerden mürekkepti. (Bak. Tekâlif, Avarız)M.Sertoğlu.

RÜSUM-I ŞER'İYE Müslüman memleketlerinin tebaalarından şer'an almağa hakları olan ve Müslümanların da şer'an vermeleri icap eden vergi olup Zekât, Öşür ve Haraç olmak üzere üç kısımdan mürekkepti. (Her biri için kendi maddelerine bak)M.Sertoğlu.

RÜTBE MAAŞI Tanzimattan sonra ulema sınıfına ilga olunan arpalıklarına bedel derecelerine göre tahsis olunan maaş. (Bak. Arpalık)M.Sertoğlu.

RÜUS Vezir, Beğlerbeği, Sancakbeği, Mevâli ve Timar, Zeamet sahipleri müstesna olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğunda mevcut bütün devlet hizmetleriyle evkaf ve hazineden maaş alan her türlü devlet memurlarının inha muamelesini anlatan kâğıda verilen isim. Bunlar,

Rü-us defteri denilen defterlere kaydolunur ve bu kayıtlar Divan-ı Hümayunun Rü-us kaleminde tutulurdu. Rüksar umumiyyetle üç çeşitti: 1 — Rüksar kalemi rütislan: Şeyhülis lâm ile İstanbul, Eyüb, Galata, Üsküdar kadılarının, Bab'üs - saade ağasıyla Yeni Saray ağası ve Enderun serkilercisi ne zaretinde olan evkaftaki vazife sahipleri nin, Anadolu'daki vakıflara ait vazifelerin ve kale muhafızı neferlerin rüksarı bu ismi alırdı. 2 — Ordu rüksarı: Sadriâzam neza retinde olan vakıflara seferde olan Kapı kulu süvari bölüklerine, Cebeci, Topçu, Top arabacı, Ulûfeli müfcerrikalara ait rüksar ki bunları sefer zamanında sad- rîâzam inha ederdi. 3 — Rikâb rüksarı: Bunlar da iki kısımdı: a — Küçük Ruznamçe rüksarı: Kapıcılar, Avcı bölükleri, Divan-ı hümayun kâtibleri, Çaşnigirler, İstanbul'da bulunan Divan çavuşları ve müteakit müteferrika rüksarı. b — Piyade rüksarı: Saray aşçıları, Alemdarlar, Mehterler, Divan-ı hümayun sakaları, Hassa çamaşırcıları, Saraya mensup ehli hiref yani sanatkârlar, Eski-saray ve Galatasarayı kapıcıları, Anadolu kalelerindeki zabıter, tersane mensupları, saray tabib ve cerrahları, esnaf kethüdaları ve mukataa kâtiblerine ait rü-uslarM.Sertoğlu.

RÜUS HÜKMÜ Rüksar tezkiresine istinaden Beğlikçi kaleminde yazılan beratlarla verilen isim. (Bak. Rüksar)M.Sertoğlu.

RÜUS KALEMi Divan-ı hümayun kalemlerinden olup rüksar tezkirelerinin yazıldığı ve rüksar kayıtlarım havi defterlerin muhafaza olunduğu yerdı. Âmiri, Rüksar kisedarıydı. (Bak. Rüksar). Burada yazılan rüksar tezkireleri Beğlikçi kalemine-gider ve beratı buradan çıkardı. (Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

RÜUS KİSEDARI (Bak. Rüksar kalemi)M.Sertoğlu.

RÜUS MAAŞI ilmiye zadeganı denilen büyük ulema evlâtlarının XVIII. Yüzyıldan itibaren daha yaşları küçük olduğu halde istihkakları oimiyarak bağlanan ilmiye maaşı. Böyle zadegana halk, alay makamında beşik uleması derdiM.Sertoğlu.

SAADÂBÂD Lâle Devrinde IH. Ah-med'in emri ve Sadriâzam Nevşehirli Damad ibrahim Paşa'nın nezareti ile Kâ-ğıthanede yapılan meşhur köşk. Bir müddet için bulunduğm mıntıkaya da kendi adını vermişti.

1730 tarihinde Patrona Halil isyanını müteakip III. Ahmed'in hal'inden sonra zorbalar tarafından yıkılmıştırM.Sertoğlu.

SAATCIYAN Topkapı sarayının Bi-run kısmında mevcut sanatkârlar arasındaki saatçılar. XVIII. Yüzyılda bunlar iki kişiydi. Vazifeleri sarayın bozulan saatla-rını tamir etmekte, içlerinde saat imal eden ustalar da yetişirdiM.Sertoğlu.

SAAT-t MUHTAR Cülus, denize gemi indirilmesi, ordunun sefere çıkması gibi mühim hadiselerin vukuunu tesbit için müneccimbaşı tarafından tâyin olunan uğurlu saat. (Bak. Eşref Saat, Müneccimbaşı)M.Sertoğlu.

SADAKA-I FITİR Müslümanların Ramazan orucunun sona ermesi dolayısıyla şer'an verdikleri sadaka olup miktarı buğdaydan 520, arpa, hurma ve kuru üzümünden 1010 dirhem veya bunların rayiç üzerinden bedeliydiM.Sertoğlu.

SADAKA TEVLİYETLERİ Sadrıâzamların nezaretinde bulunan küçük tevliyetlere verilen isimM.Sertoğlu.

SADARET ALAYI Yeni sadnâzam olanlar için tertib olunan alay. Sadrıâzam biri sade, biri serâser kumaşa kaplı iki samur kürk giyip padişahdan sadaret mührünü aldıktan sonra dışarıya çıkararak evvelâ Bab'üs - saade ağasının odasında bir müddet istirahat eder, sonra sarayın Ortakapısından dışarı çıkıp solak, peyk ve divan çavuşlarından mürekkep bir alayla Paşakapısına giderdi, işte buna sadaret alayı denirdiM.Sertoğlu.

SADARET DAİRESİ ERKÂNI (Bak. Hademe-i bâb-ı âsafı)M.Sertoğlu.

SADARET KAYMAKAMI Sadrıâzamlar sefere gittikleri zaman yerlerine bıraktıkları vezir derecesindeki zata verilen isim. Eğer padişah da seferde ise veyahut başka bir sebepten dolayı İstanbul'da değilse o zaman bu zata Asitane kaymakamı veya İstanbul kaymakamı denirdi. Eğer padişah İstanbul'da kalırsa o zaman Rikâb kaymakamı adını alırdı. Hükümdar, herhangi bir sebeple İstanbul'dan hariç bir yerde uzunca müddet kalmıya karar verirse ve bu sırada sadnâzam da ordu ile seferde olursa o zaman padişahın bulunduğu yerde bir Rikâb kaymakamı ve İstanbul'da ise bir İstanbul kaymakamı bulunurdu. Sadaret Kaymakamı seçilen vezirler, sadnâzam'la

birlikte huzura girerek kürk giyerler ve sonra orduyu ve sadrîâzam'ı Davudpaşa'da veya Üsküdar'da teşyi ettikten sonra geri döner ve vazifelerine bağlarlardı. Kaymakamlar, sefer münasebetiyle bulunduğu mıntika hariç, sadrîâzamların bütün salâhiyetlerini haiz olarak vazife görürlerdi. Yalnız vezirlik, beğlerbeğilik, sancakbeğliği ve orduya ait askerî tevcihlere ve ecnebi tüccarlara ait işlere karışmazlardı. Bunların divanında verilen hükümler rikâb defterleri adlı ayrı defterlere kaydolunurdu. XVI. Yüzyılın sonlarına kadar padişahların mühürleri sadrîâzamlarda durduğu gibi, sadrîâzam-ların mühürleri de kaymakamlarda dururdu: III. Murad bu usulü ilga etmiştir. Bir sadrîâzam azlolunduğu ve sadaret eyaletlerden birinde bulunan bir vezire tevcih edildiği zaman o gelinceye kadar yerine bir kaymakam tâyin olunurdu. Lâkin bunların hizmet müddeti kısa olduğu için mühim meselelere el sürmezler, günlük işlerle uğraşırlardı. Sadrîâzamların geri dönüşü ile kaymakamların işi sona erer, kendilerine ekseriya kubbe vezirliği tevcih olunurduM.Sertoğlu.

SADARET KETHÜDASI Sadrîâzam-ların birinci derecede yardımcısı ve mutemedi olan kimse. Evvelce sadrîâzam-ların doğrudan doğruya maiyet memurlarından olup hiçbir resmi sıfatı yokken XVIII. Yüzyıldan itibaren ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadaretinden bağliyerek bunların da devlet kadrosuna girmek suretiyle resmî memur olmaları kabul edilip azil ve tâyinleri sadrîâzam-ların inha<=' üzerine devlet tarafından yapılır oldu. XVIII. Yüzyılın ilk yansından sonra ise sadaret kethüdaları bütün Di-van-ı Hümayun memurlarının fevkine, hatta Reis'ül - küttabların üstüne çıkartılarak birinci derecede mühim bir mevki sahibi oldular ve bu mevkiiden sadrîâzam olan kethüdalar görülmiye başlandı. Bununla beraber, çok zaman sadrîâzam-lar gözden düşünce kethüdalar da aynı akıbete uğrarlardı. Bütün devlet işleri sadrîâzamlara varmadan evvel kethüdaların elinden geçer ve Bâb-ı âliden çıkan bütün emirler, onların tavsiyesine göre tatbik olunurdu. Kethüdaların ayrı daire ve kalemleri olup kethüda kâtibi adlı zatın nezaretindeydi. Sadaret Kethüdaları, daha ziyade dahilî meselelerle meşgul olurlardı. Zamanla bütün dahilî işlerin mercii haline geldiler. Nihayet 1835 yılında ve Pertev Efendinin kethüda bulunduğu sırada bu makam ilga olunarak yerine Mülkiye nezareti

kuruldu ve Pertev Efendi mülkiye nazın oldu. 1837 tarihinde de mülkiye nezaretinin adı Dahiliye Nezaretine çevrildiM.Sertoğlu.

SADARET PEŞKEŞİ Sadrıâzam olanların hükümdarlara takdim etmesi mutad olan hediyelere verilen isim. Bunlar donanmış kıymetli atlar, Murassa silahlar, çeşitli kumaşlar ve altın para nevinden şeylerdiM.Sertoğlu.

SADEFCİLER CAMİİ (Bak. Hadım Ali Paşa camii)M.Sertoğlu.

SADREYN EFENDİLER Rumeli ve Anadolu Kazaskerlerinin ikisine birden verilen isimM.Sertoğlu.

SADRIÂZAM Osmanlı İmparatorluğu devrinde hükümet reisi olan zat. Devlet işlerini idarede padişaha mutlak salâhiyetle vekâlet eden kimsenin başlangıçta unvanı sadece vezir iken, I. Murad zamanında Lala Şahin Paşa'ya ve daha sonra Timurtaş Paşa'ya da vezirlik rütbsi verilince, diğerlerinden ayırmak için kendisine Veziriazam denmiye başlanmıştır. (Bak. Vezir). Bundan başka Sadrıâzam, Sadriâli, Sahib-i Devlet ilh... gibi adlar da verilirdi. Mamafih, Sadnâzam tabiri zamanla hepsine galip gelmiş ve imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. Sadnâzamlar, padişaktan sonra devletin en büyük reisi ve hükümdarın mutlak vekili olduklarından sözleri ve yazıları padişahın irade ve fermanı demekti. Devlette en yüksek ve şerefli makam onlarındı. Tam selahiyet sahibi olduklarına alâmet olmak üzere padişahların bir mührü kendilerinde dururdu. Sadnâzam, aynı zamanda hükümet reisi sıfatıyla Divan-ı Hümayun'a da başkanlık ederdi. (Bak. Divan-ı Hümayun). Osmanlı kanunnamelerine göre, imparatorlukta ilmi, idarî, askerî ilh... makamlara ait bütün tâyin, terfi, azil ve katiller onun emriyle olurdu. Yalnız Vezir, Kazasker, Şeyhülislâm gibiler hakkındaki muamelelerle 5999 akçadan yüksek tımarların tevcihi için padişahın iznini alır, lâkin sefer zamanlarında bu izni dahi almadan hareket etmek salâhiyetini haiz bulunurdu. Padişah, Sadrıâzam'ı gerçi azil ve hatta katledebilirdi; lâkin onun bir arzı-jıı geri çevirmezdi. Daha doğrusu çevirmemesi lâzımdı. Sadrıâzamlar ordunun başında sefere gittikleri zaman kendilerine ayrıca Serdarıekrem unvanı verilir vb selâhiyetleri mutlak dereceye çıkarılırdı. Kendilerine tevcih olunan haslardan yılda iki milyon sekiz yüz bin akçe gelir temin olunduğu gibi yüksek memuriyetlerin tevcihinden caize adlı muayyen bir para

ve her sene padişaha gelen peşkeş ve haraçlardan bir pay alırlardı. 1843 tarihinde bu usul ilga olunarak Sadrıâzam-lara devlet hazinesinden maaş tahsis o-lunmuştur. Sadrıâzamlann dairesine Paşakapısı veya Bâb-ı âsafi ve dairesi halkına kapı halkı denirdi. (Bak. Paşakapısı, Kapı Halkı). Sadrıâzam tâbirini ilk defa II. Mahmud 1838 de terkederek yerine Başvekil unvanının kâim olmasını emretmiş, 1839 da bu hükümdarın vefatından sonra gene Sadrıâzam tâbiri avdet etmiş, 1878 yılında tekrar Başvekâlet unvanı ihdas olunmuş, aynı yıl terkedilmiş. 1879 da yi- ne kabul edilerek 1882 senesinde katî şekilde Sadrıâzam tâbirine dönülmüş ve imparatorluğun sonuna kadar muhafaza olunmuştur. "Osmanlı imparatorluğu devrinde Sadrıâzamlar (Veziriazamlar) ve Başkeviller" 1. OSMAN GAZİ DEVRİ (Henüz tesbit edilememiştir.) 2. ORHAN GAZİ DEVRİ Alâeddin Paşa (1327-1337), Süleyman Paşa (1337-1339), Mahmud oğlu Ahmed Paşa (1339-1348), Hacı Paşa (1348), Sina-neddin Yusuf Paşa (1348), I. MURAD (Hüdavendigâr) DEVRİ Sinaneddin Yusuf Paşa (1385), Çan-darlı Kara Halil Hayreddin Paşa (1385-1387), Çandarlı Ali Paşa (1387). 4. YILDIRIM BAYEZİD DEVRİ Çandarlı Ali Paşa (Murad Hüdavendigâr) devrinden Yıldırım'ın esir oluşuna kadar vezirlik yapmış; Ankara savaşından sonra Emîr Süleyman'ın tarafını tutarak ölünceye kadar (1406) ona vezirlik etmiş-tir. 5. BİRİNCİ MEHMED (Çelebi) DEVRİ Osmancıklı İmamzâde Halil Paşa (1406 dan sonra-Ölümü?), Çandarlı İbrahim Paşa (1417-?), Tokatlı Mehmed Paşa (?-?), Bayezid Paşa (1417). 6. İKİNCİ MURAD DEVRİ Bayezid Paşa (1421, ölüm), Çandarlı İbrahim Paşa (ikinci defa) (1421-1429, ölüm), Çandarlı Halil Paşa (1429), Lala Yörgüç Paşa (1429), Amasyalı Koca Mehmed Paşa (1429-1438 azil), Çandarlı Halil Paşa (ikinci defa) (1438). 7. İKİNCİ MEHMED (Fatih) DEVRİ Çandarlı Halil Paşa (1453, idam). Mahmud Paşa (1453-1467, azil), Rum Mehmet Paşa (1467-1469 azil), İshak Paşa (1469-1472, azil), Mahmud Paşa (ikinci defa) (1472-1473, idam), Gedik Ahmed Paşa (1473-1477, azil), Karamanlı Mehmed Paşa (1477-1481, yeniçeri ayaklanmasında öldürülmüştür). 8. İKİNCİ BAYEZİD DEVRİ tshak Paşa (ikinci defa) (1481-1482, azil), Davud Paşa (1482-8 mart 1497, azil). Hersek-zâde Ahmed Paşa (mart 1497-1498, azil) Çandarlı İbrahim Paşa (1498-ağustos 1499, ölüm), Mesih Paşa (ağustos 1499-1501, ölüm), Hadım Ali Paşa (1501-1503, azil), Hersek-zâde Ahmed Paşa (üçüncü defa) (1511-

1511, azil), Hoca Mustafa Paşa (1511). 9. BİRİNCİ SELİM (Yavuz) DEVRİ Koca Mustafa Paşa(1512, idam), Htr-sek-zâde Ahmed Paşa (dördüncü defa) (1512-28 ekim 1514, azil), Dukakin-oğlu Ahmed Paşa (1514 aralık başı-1515 mart ortaları, idam), Hadım Sinan Paşa (1515 haziran sonu-1515 ekim başı, azil), Hersek-zâde Ahmed Paşa (beşinci defa) (ekim 1515-26 nisan 1516, azil), Hadım Siana Paşa (ikinci defa) (26 nisan 1516-22 ocak 1517, şehid), Yusuf Paşa (3 şubat 1517-13 eylül 1517, idam), Pirî Mehmed Paşa (25 ocak 1518). 10. BİRİNCİ SÜLEYMAN (Kanunî) DEVRİ Pirî Mehmed Paşa (27 haziran 1523, tekaüde sevk), ibrahim Paşa (Frenk, Maktul, Makbul, Damad) (27 haziran 1523-5 mart 1536, idam), Ayaş Mehmed Paşa (15 mart 1536-13 temmuz 1539, ölüm), Lüt-fi Paşa (13 temmuz 1539-nisan 1541, azil), Hadım Süleyman Paşa (nisan 1541-Ü8 kasım 1544, azil), Rüstem Paşa (28 kasım 1544-6 ekim 1553, azil), Kara Ahmsd Paşa (6 ekim 1553-29 eylül 1555, idam), Rüstem Paşa (ikinci defa 29 eylül 1555-15 temmuz 1561, ölüm), Semiz Ali Paşa (10 temmuz 1561-28 haziran 1565, ölüm), So-kollu Mehmed Paşa 28 haziran 1565). 11. İKİNCİ SELİM (Sarı) DEVRİ Sokullu Mehmed Paşa. 12. ÜÇÜNCÜ MLRAD DEVRİ Sokullu Mehmed Pasa (12 ekim 1579, şehid), Semiz Ahmed Paşa (13 ekim 1579-28 nisan 1580), Lala Mustafa Paşa (28 Nisan 1580-7 ağustos 1580), Koca Sinan Paşa (25 ağustos 1580-6 aralık 1582). Kanijeli Siyavüş Paşa (24 aralık 1582-25 temmuz 1584), Özdemir-ođ'u Osman Paşa (28 temmuz 1584-30 ekim 1585), Hadım Mesih Paşa (1 aralık 1585-14 nisan 1586), Kanijeli Siyavüş Paşa (ikinci defa) (15 nisan 1586-2 nisan 1589), Koca Sinan Paşa (ikinci defa) (2 nisan 1589-1 ağustos 1591), Ferhad Paşa (ilk defa) (1 ağustos 1591-4 nisan 1592), Kanijeli Siyavüş Paşa (üçüncü defa) (4 nisan 1592-28 ocak 1593), Koca Sinan Paşa (üçüncü defa) (28 ocak 1593). 13. ÜÇÜNCÜ MEHMED DEVRİ Koca Sinan Paşa (16 şubat 1595, saltanat değişmesinde azil), Ferhad Paşa (ikinci defa) (16 şubat-7 temmuz 1595, azil ve sonra idam), Koca Sinan Paşa (dördüncü defa) (7 temmuz-19 kasım 1595, azil), Lala Mehmed Paşa (19 ka- sım-29 kasım 1595, ölüm), Koca Sinan Paşa (beşinci defa) (29 kasım 1593-3 nisan 1596, ölüm), Damat İbrahim Paşa (3 ni- san-27 ekim 1596, azil), Çağalâzâde (Ca- ğaloğlu) Sinan Paşa (27 ekim-18 aralık 1596, azil), Damad İbrahim Paşa (ikinci defa (18 aralık 1596-3 kasım 1597, azil), Hadım Hasan Paşa (3 kasım 1597-8 ni san

1598, idam), Cerrah Mahmed Paşa (8 nisan 1598-7 ocak 1599, azil), Damad İbrahim Paşa (üçüncü defa) (7 ocak 1599-10 temmuz 1601, ölüm), Yemişçi Ha san Paşa (22 temmuz 1601-4 ekim 1603, azil ve sonra idam), Yavuz (Malkoç) Ali Paşa (16 ekim 1603). 14. BİRİNCİ AHMED DEVRİ Yavuz (Malkoç) Ali Paşa (26 temmuz 1601, ölüm), Bosnalı Lala Mehmed Paşa (5 ağustos 1604-21 haziran 1606, ölüm). Dsrviş Mehmed Paşa (21 haziran 9 aralık 1606, idam), Kuyucu Murad Paşa (11 aralık 1606-5 ağustos 1611, ölüm), Nasuh Paşa (22 ağustos 1611-17 ekim 1614 idam), öküz Mehmed Paşa (17 ekim 1614-17 kasım 1616, azil), Kayserili Halil Paşa (17 kasım 1616). 15. BİRİNCİ MUSTAFA DEVRİ İlk padişahlığında: Kayserili Halil Paşa ikinci padişahlığında: Kara Davud Paşa (20 mayıs-13 haziran 1622, azil ve sonra idam), Mere Hüseyin Paşa (13 haziran-8 temmuz 1622, azil), Lef keli Mustafa Paşa (8 temmuz-21 eylül 1622, azil), Gürcü Mehmed Paşa (21 eylül 1622-5 şubat 1623, idam), Mere Hüseyin Paşa (ikinci defa) (5 şubat-30 ağustos 1628, azil), Kemankeş Kara Ali Paşa (30 ağustos 1623). 16. İKİNCİ OSMAN (Genç) DEVRİ Kayserili Halil Paşa' (-18 ocak 1619 azil), Öküz Mehmed Paşa (ikinci defa) (18 ocak-23 aralık 1619, azil), Çelebi (Güzelce) Ali Paşa (23 aralık 1619-8 mart 1621, ölüm), Ohrili Hüseyin Paşa (9 mart-17 eylül 1621, azil), Dilaver Paşa (17 eylül 1621-19 mayıs 1622, yeniçeriler tarafından parçalanır.) 17. DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ Kemankeş Kara Ali Paşa (-3 Nisan 1324, idam), Çerkeş Mehmed Paşa (3 nisan 1624-28 ocak 1625, ölüm), Hafız Ah-med Paşa (8 şubat 1625-1 aralık 1626, azil), Kayserili Halil Paşa (ikinci defa) (1 aralık 1626-6 nisan 1628, azil), Hüsrev Paşa (6 nisan 1628-25 ekim 1631, azil), Hafız Ahmed Paşa (ikinci defa) (25 ekim 1631-10 şubat 1632, yeniçeriler tarafından parçalanır), Topal Receb Paşa (10 şubat-17 mayıs 1632, idam), Tabanıyassı Mehmed Paşa (17 mayıs 1632-2 şubat 1637, azil), Bayram Paşa (2 şubat 1637-27 ağustos 1638, ölüm), Tayyar Mehmed Paşa (28 ağustos-23 aralık 1638, Bağ muhasarasında şehid), Kemankeş Kara Mustafa Paşa (24 aralık 1638). 18. İBRAHİM DEVRİ Kemankeş Kara Mustafa Paşa (31 ocak 1644, idam), Sultanzâde Mehmed Paşa (Civan kapıcıbaşı) (31 ocak 1644-17 aralık 1645, azil), Salih Paşa (17 aralık 1645-6 eylül 1647, idam), Kara Musa Paşa (16 eylül-21 eylül 1647, azil), Hezarpare Ahmed Paşa (21 eylül 1647-7 ağustos 1618, azil ve sonra paralanarak öldürüldü), Sofu Mehmed Paşa (7 ağustos 1648). 19.

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİ Sofu Mehmed Paşa (-21 mayıs 1649, azil ve sonra idam), Kara Murad Paşa (21 mayıs 1649-5 ağustos 1650, istifa), Melek Ahmed Paşa (5 ağustos 1650-21 ağustos 1651, azil), Siyavüş Paşa (21 ağus-tos-17 eylül 1651, azil), Gürcü Mehmed Paşa 17 eylül 1651-20 haziran 1652, azil). Tarhuncu Ahmed Paşa (20 haziran 1652-20 mart 1653, idam), Derviş Mehmed Paşa (21 mart 1653-28 ekim 1654, azil), tp-şir Mustafa Paşa (28 ekim 1654-11 mayıs 1655, idam), Kara Murad Paşa (ikinci defa) (11 mayıs-19 ağustos 1655, istifa), Süleyman Paşa (19 ağustos 1655-28 şubat 1656, azil), Deli Hüseyin Paşa (28 şubat-5 mart 1656), Zurnazen Mehmed Paşa (5 mart 1656, dört saat, azil), Siyavuş. Paşa (ikinci defa) (5 mart-25 nisan 1656, ölüm), Boynueğri (Yaralı) Mshmed Paşa (26 nisan-15 eylül 1656, azil), Köprülü Mehmed Paşa (15 eylül 1656-30 ekim 1661, ölüm), Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa (30 ekim 1661-3 kasım 1676, ölüm), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (5 kasım 1676-15 aralık 1683, idam), Kara İbrahim Paşa (15 aralık 1683-18 aralık 1685, azil ve sonra idam), Sarı Süleyman Paşa (18 aralık 1685-18 eylül 1687, azil ve sonra idam), Abaza Siyavüş Paşa (23 eylül 1687). 20. İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ Abaza Siyavüş Paşa (1 mart 1688, azil ve sonra yeniçeriler tarafından paralanarak öldürüldü), Nişancı İsmail Paşa (2 mart-2 mayıs 1688, azil), Tekirdağ-h Bekri Mustafa Paşa (2 mayıs 1688-25 ekim 1689 azil), Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa (25 ekim 1689). 21. İKİNCİ AHMED DEVRİ Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa (19 ağustos 1691, Slankamende şehid), Arabacı Ali Paşa (31 ağustos 1691- 27 mart, 1692, azil), Merzifonlu Hacı Ali Paşa (27 mart 1692-27 mart 1693, istifa), Bıyıklı (Bozoklu) Mustafa Paşa (27 mart 1693-4 mart 1694, azil), Sürmeli (Defterdar) Ali Paşa (14 mart 1694). 22. İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ Sürmeli (Defterdar Ali Paşa (-2 mayıs 1695, azil ve sonra idam), Elmas Mehmed Paşa (2 mayıs 1695-11 eylül 1697, Zenta'da şehid), Amca-zâde (Köprülü; Hüseyin Paşa (18 eylül 1697-4 eylül 1702, istifa), Dalbatan Mustafa Paşa (4 eylül 1702-24 ocak 1703, azil), Rami Mehmed Paşa (24 ocak-19 ağustos 1703, azil), Kavanoz Ahmed Paşa (22 ağustos-16 kasım 1703, azil), Damad (Enişte) Hasan Paşa (6 kasım 1703-). 23. ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ Damad (Enişte) Hasan Paşa (-28 eylül 1704, azil), Kalayhkoz Ahmed Paşa (28 eylül-20 aralık 1704 azil), Baltacı Mehmed Paşa (25 aralık 1704-3 mayıs 1706 16 haziran 1710, azil), Köprülü-zâde Numan Paşa (16

haziran-18 ağustos 1710, azil), Baltacı Mehmed Paşa (ikinci defa) (18 ağustos 1710-20 kasım 1711, azil). Ağa Yusuf Paşa (20 kasım 1711-12 kasım 1712, azil), Süleyman Paşa (12 kasım 1712-6 nisan 1713, azil), Hoca İbrahim Paşa (6 m-san -27 nisan 1713, azil ve idam), Damad (Şehid) Ali Paşa 27 nisan 1713-6 ağustos 1716, Peterwardein'de şehid). Halil Paşa (22 ağustos 1716-26 ağustos 1717, azil Nişancı Mehmed Paşa (26 ağustos 1717-9 mayıs 1718, azil), Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (9 mayıs 1717-30 eylül 1730, azil ve sonra idam), Silâhtar Mehmed Paşa (1 ekim 1730). 24. BİRİNCİ MAHMUD Silâhtar Mehmed Paşa (22 ocak 1731, azil), Kabakulak İbrahim Paşa (22 ocak-10 eylül 1731, azil), Topal Osman Paşa (10 eylül 1731-12 mart 1732, azil), Hekim-oğlu Ali Paşa (12 mart 1732-12 temmuz 1742, azil), Hekim-oğlu Ali paşa (ikinci defalık, 1735, azil), Silâhtar Seyyid Mehmed Paşa (9 ocak 1736-6 ağustos 1737, azil) Muhsin-zâde (Çelebi) Abdullah Paşa (6 ağustos-19 aralık 1737, azil). Yeğen Mehmed Paşa (19 aralık-1737-22 mart 1739, azil), İvaz-zâde Hacı Mehmed Paşa (22 mart 1739-23 haziran 1740, azil), Hacı Ahmed Paşa (23 haziran 1740-21 nisan 1742, azil), Hekim-oğlu Ali Paşa (ikinci defa) (21 nisan 1742-23 eylül 1743, azil), Seyyid Hasan paşa (23 eylül 1743-9 ağustos 1746, azil), Tiryaki Hacı Mehmed Paşa (9 ağustos 1746-24 ağustos 1747, azil), Seyyid (Boynueğri) Abdullah Paşa (24 ağustos 1747-3 ocak 1750, azil), Dividdar Mehmed Emin Paşa (9 ocak 1750-1 temmuz 1752, azil), Köse Bahir Mustafa Paşa (1 temmuz 1752-). 25. ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ Köse Bahir Mustafa Paşa (-15 şubat 1755, azil), Hekim-oğlu Ali Paşa (üçüncü defa) (15 şubat-18 mayıs 1755, azil), Naili Abdullah Paşa (18 mayıs-24 ağustos, 1755, azil), Bıyıklı Ali Paşa (24 ağustos-25 e-kim 1755, azil ve idam), Yirmisekiz Çelebi-zâde Mehmed Said Paşa (25 ekim 1755-1 nisan 1756, azil), Köse Bahir Mustafa Paşa (ikinci defa) (1 nisan 1756-11 ocak 1757, azil), Koca Ragıp Paşa (12 ocak 1757-). 26. ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ Koca Ragıp Paşa (-7 nisan 1763, ölüm). Tevkii Hamza Hamid Paşa (8 nisan-1 kasım 1763, azil). Köse Bahir Mustafa Paşa (üçüncü defa) (1 kasım 1763-30 nisan 1765, azil), Muhsin-zâde Mehmed Paşa (30 nisan 1765-7 ağustos 1768, azil), Silâhtar Mahir Hamza Paşa (7 ağustos-20 e-kim 1768, azil), Yağlıkçı-zâde Hacı Mehmed Emin " Paşa (20 ekim 1768-12 ağustos 1769, idam), Moldavancı Ali Paşa (16 ağustos-12 aralık 1769, azil), İvaz-zâde Halil Paşa (12 aralık 1769-25 ekim 1770, a-

zil). Silâhtar Mehmed Paşa (25 ekim 1770-11 ocak 1771, azil), Muhsin-zâds Mehmed Paşa (ikinci defa) (11 ocak 1771-). 27. BiRiNCi ABDÜLHAMİD DEVRi Muhsin-zâde Mehmed Paşa (-4 ağustos 1774, ölüm), izzet Mehmed Paşa (10 a-ğustos 1774-6 temmuz 1775, azil), Derviş Mehmed Paşa (6 temmuz 1775-5 ocak 1777, azil), Darendeli Mehmed Paşa (5 ocak 1777-1 eylül 1778, azil), Kalafat Mehmed Paşa (1 eylül 1778-21 ağustos 1779, azil), Silâhtar Seyyid (Kara Vezir) Mehmed Paşa (21 ağustos 1779-19 şubat 1781, ölüm), izzet Mehmed Paşa (ikinci defa) (20 şubat 1781-25 ağustos 1782, azil), Yeğen Hacı Mehmed Paşa (25 ağustos-31 aralık 1782, azil), Halil Hamid Paşa (31 aralık 1782-31 mart 1785, azil), Şahin Ali Paşa (31 mart 1785-24 ocak, 1786, azil). Koca Yusuf Paşa (25 ocak 1786-). 28. ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRi Koca Yusuf Paşa (-7 haziran 1789, a-zil), Kethüda Cenaze Hasan Paşa (7 haziran 1789-2 ocak 1790, azil), Cezayirli Gazi Hasan Paşa (2 ocak-14 mayıs 1790, ö-lüm), Rusçuklu Çelebi-zâde Hasan Paşa (14 mayıs 1790-14 şubat 1791, idam), Koca Yusuf Paşa (ikinci defa) (27 şubat 1791-4 mayıs 1792, azil), Melek Mehmed Paşa (4 mayıs 1792-19 ekim 1794, azil), izzet Mehmed Paşa (20 ekim 1794-23 ekim 1798, azil), Yusuf Ziya Paşa (23 ekim 1798-24 nisan 1805, istifa), Hafız (Bostan-cıbaşı) ismail Paşa (24 nisan 1805-13 aralık 1806, azil), Keçiboynuzu Ağa İbrahim Hilmi Paşa (13 ocak 1806-). 29. DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVRi Keçiboynuzu Ağa İbrahim Hilmi Paşa (3 haziran 1807, firar ve azil), Çelebi Mustafa Paşa (13 haziran 1807-28 temmuz 1808, azil). 30. İKiNCi MAHMUD DEVRi Alemdar Mustafa Paşa (28 temmuz-15 kasım 1808, şehid) Menus Paşa (21 kasım 1808-1 ocak 1809, azil), Yusuf Ziya Paşa (ikinci defa) (1 ocak 1809-10 nisan 1811, azil), Ahmed Paşa (10 nisan 1811-5 eylül 1812, azil), Hurşid Ahmed Paşa (5 eylül 1812-30 mart 1815, azil), Mehmed E-min Rauf Paşa (30 mart 1815-5 ocak 1818, azil). Derviş Mehmed Paşa (6 ocak 1818-4 ocak 1820, azil), Seyyid Ali Paşa (4 o-cak 1820-21 nisan 1821, azil), Bsnderli Ali Paşa (21 nisan-30 nisan 1821, azil), Hacı Salih Paşa (30 nisan 1821-11 kasım 1822, azil), Deh" Abdullah Paşa (11 kasım 1822^ 4 mart 1823, azil). Silâhtar Ali Paşa (4 mart-13 ocak 1823, azil), Mshmed Said Ga-, lib Paşa (18 ocak 1823-15 eylül 1824, a-zii), Benderli Mehmed Selim Sim Paşa (15 eylül 1824-26 ekim 1828, azil), Topal Mehmed izzet Paşa (26 ekim 1828-28 o-cak 1829, azil), Reşid Mehmed Paşa (28 ocak 1829-17 şubat 1833,

azil), Mehmed Emin Rauf Paşa (ikinci defa) (17 şubat 1833 30 mart 1838 den sonra başvekil-2 temmuz 1839, azil). 31. ABDÜLMECİD DEVRİ Koca Hüsrev Mehmed Paşa (3 temmuz 1839-8 haziran 1840, azil), Mehmed Emin Rauf Paşa (üçüncü defa) (8 haziran 1840-7 ekim 1841, azil), İzzet Mehmed Paşa (ikinci defa) (7 ekim 1841-3 eylül 1842, azil), Mehmed Emin Rauf Paşa (dördüncü defa) (3 eylül 1842-28 eylül 1846, azil), Büyük Mustafa Reşid Paşa (28 eylül 1846-28 nisan 1848, azil), İbrahim Sarım Paşa (28 nisan 1848-11 ağustos 1848, azil), Mustafa Reşid Paşa (ikinci defa) (13 ağustos 1848-26 ocak 1852, azil), Mehmed Emin Rauf Paşa (beşinci defa) (27 ocak-5 mart 1852, a-zil), Mustafa Reşid Paşa (üçüncü defa) (5 mart-5 ağustos 1852, azil), Mehmed E-min Ali Paşa (6 ağustos-3 ekim 1852, a-zil), Damad Mehmed Ali Paşa (3 ekim 1852-13 mayıs 1853, azil), Mustafa Naili Paşa (14 mayıs-8 temmuz 1853, azil), Mustafa Naili Paşa (ikinci defa), (10 temmuz 1853-29 mayıs 1854, azil), Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (29 mayıs-23 kasım 1854, azil), Mustafa Reşid Paşa (dördüncü defa) (23 kasım 1854-2 mayıs 1855, istifa). Mehmed Emin Âli Paşa (ikinci defa) (2 mayıs 1855-1 kasım 1856, azil), Mustafa Reşid Paşa (beşinci defa) (1 kasım 1856-6 ağustos 1857, azil), Mustafa Naili Paşa (üçüncü defa) (6 ağustos-22 ekim 1857, azil), Mustafa Reşid Paşa (altıncı defa), (22 ekim 1857-7 ocak 1858, ölüm), Mehmed Emin Âli Paşa (üçüncü defa) (11 ocak 1858-18 ekim 1859, azil), Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (ikinci defa), (18 ekim-23 aralık 1859, azil), Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa (24 aralık-1859-27 mayıs 1860. azil), Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (üçüncü defa) (28 aralık 1860). 32. ABDÜLÂZİZ DEVRİ Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (6 ağustos 1861), Mehmed Emin Âli Paşa (dördüncü defa) (6 ağustos-22 kasım 1861, azil), Keçeci-zâde Mehmed Fuad Paşa (22 kasım 1861-2 ocak 1863 istifa). Yusuf Kâmil Paşa (5 ocak-1 haziran 1863, azil), Keçeci-zâde Mehmed Fuad Paşa (ikinci defa) (1 haziran 1863-5 haziran 1866. azil), Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa (ikinci defa) (5 haziran 1866-11 şubat 1867, istifa), Mehmed Emin Âli Paşa (beşinci defa) (11 şubat 1867-7 eylül 1871, ölüm), Mahmud Nedim Paşa (7 eylül 1871-31 temmuz 1872, azil), Midhad Paşa (31 temmuz-19 ekim 1872, azil), Mütercim Rüşdi Paşa (üçüncü defa) (19 ekim 1872-15 şubat 1873, azil), Ahmed Esad Paşa (15 şubat-16 nisan 1873, azil), Şirvani-zâde Mehmed Rüşdi Paşa (16 nisan 1873-13 şubat 1874, azil), Hüseyin Avni Paşa (14 şubat 1874-25 nisan

1875, azil), Ahmed Esad Paşa (ikinci defa) (26 nisan-26 ağustos 1875, azil). Mahmud Nedim Paşa (ikinci defa) (28 ağustos 1875-11 mayıs 1876, azil), Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa (dördüncü defa) (12 mayıs 1876). 33. BEŞİNCİ MÜRAD DEVRİ Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa (-). 34. İKİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa (19 aralık 1876, istifa), Midhat Paşa (ikinci defa) (19 aralık 1876-5 şubat 1877, azii), Edhem Paşa (5 şubat 1877-11 ocak 1878. azil), Ahmed Hamdi Paşa (11 ocak^1 şubat 1878, azil), Ahmed Vefik Paşa (Başvekil) (4 şubat-18 nisan 1878, azil), Mehmed Sadık Paşa (Başvekil) (18 nisan-28 mayıs 1878, azil), Mütercim Rüşdi Paşa (beşinci defa) (28 mayıs-4 haziran 1878, azil), Safvet Paşa (4 haziran-4 aralık 1878, azil), Tunuslu Hayreddin Paşa (4 aralık 1878-29 haziran 1879, azil), Ahmed Arifi Paşa (Başvekil) (29 haziran-18 ekim 1879, azil), Küçük Mehmed Said Paşa (Başvekil) (19 ekim 1879-9 haziran-12 ey- 1880 -2 mayıs 1882, azil), Abdürrahman şa (ikinci defa) (Başvekil) (12 eylül 1880-2 mayıs 1882, azil), Abdürrahman Nureddin Paşa (Başvekil) (2 mayıs-10 temmuz 1882, azil), Küçük Mehmed Said Paşa (üçüncü defa) (Başvekil) (11 tem- muz-30 kasım 1882, azil), Ahmed Vefik Paşa (ikinci defa) (Başvekil) (30 kasım-2 aralık 1882, azil), Küçük Mehmed Said Paşa (dördüncü defa) (2 aralık 1882-25 eylül 1885, azil), Mehmed Kâmil Paşa (25 eylül 1885-4 eylül 1891, azil), Cevad Paşa (4 eylül 1891-8 haziran 1895, azil). Küçük Mehmed Said Paşa (beşinci defa) (11 haziran-1 ekim 1895, azil), Mehmer Kâ mil Paşa (ikinci defa) (1 ekim-7 aralık 1895, azil), Halil Rıfat Paşa (7 aralık 1895-18 kasım 1901, ölüm), Abdürrahman Nureddin Paşa (ikinci defa vekil olarak 4 kasım-18 kasım 1901, istifa), Küçük Meh med Said Paşa (altıncı defa) (18 kasım 1901-14 ocak 1903, azil), Mehmed Ferid Paşa (15 ocak 1903-22 temmuz 1908, azil). Küçük Mehmed Said Paşa (yedinci defa) (22 temmuz 5 ağustos 1908, istifa), Meh med Kâmil Paşa (üçüncü defa) (6 ağus tos 1908-13 şubat 1909, istifa), Hüseyin Hilmi Paşa (14 şubat-13 nisan 1909, isti fa), Ahmed Tevfik Paşa (14 nisan 1909-). 35. BEŞİNCİ MEHMED REŞAD DEVRİ Ahmsd Tevfik Paşa (-2 mayıs 1909, saltanat değişikliği dolayısıyla usulen istifa), Ahmed Tevfik Paşa (ikinci defa) (2 mayıs-6 mayıs 1909, istifa), Hüseyin Hilmi Paşa (ikinci defa) (6 mayıs-28 aralık 1909, istifa), İbrahim Hakkı Paşa (12 o-çak 1910-25 eylül 1911, istifa), Küçük Mehmed Said Paşa (sekizinci defa) (30 eylül-30

aralık 1911, istifa), Küçük Mehmed Said Paşa (dokuzuncu defa) (31 aralık 1911-16 temmuz 1912, istifa), Gazi Ahmed Muhtar Paşa (22 temmuz-29 ekim 1912, istifa), Mehmed Kâmil Paşa (dördüncü defa) (29 ekim 1912-23 ocak 1913, istifaya zorlanma), Mahmud Şevket Paşa (23 ocak-11 haziran 1913, öldürüldü), Said Halim Paşa (12 haziran 1913-4 şubat 1917, istifa), Talât Paşa (5 şubat 1917-). 36. MEHMED VAHİDEDDİN DEVRİ Talât Paşa (-14 ekim 1918, istifa), izzet Paşa (14 ekim-10 kasım 1918, istifa), Ahmed Tevfik Paşa (üçüncü defa) (11 kasım 1918-13 ocak 1919, istifa), Ahmed Tevfik Paşa (dördüncü defa) (13 ocak-24 şubat 1919, istifa), Ahmed Tevfik Paşa (beşinci defa) (24 şubat-4 mart 1919, istifa), Damad Ferid Paşa (4 mart-19 mayıs 1919, istifa), Damad Ferid Paşa (ikinci defa) (19 mayıs-21 temmuz 1919, istifa), Damad Ferid Paşa (üçüncü defa) (21 temmuz-1 ekim 1919, istifa), Ali Rıza Paşa (2 ekim 1919-8 mart 1920, istifa), Salih Paşa (8 mart-2 nisan 1920, istifa), Damad Ferid Paşa (dördüncü defa) (5 nisan-31 temmuz 1920, istifa), Damad Ferid Paşa (beşinci defa) (31 temmuz-17 ekim 1920, istifa), Ahmed Tevfik Paşa (altıncı defa) (21 ekim 1920-4 kasım 1922, istifa)M.Sertoğlu.

SADRIÂZAM AĞALARI (Bak. Kapı Halkı)M.Sertoğlu.

SADRIÂZAM ALAYI (Bak. Sadaret Alayı)M.Sertoğlu.

SADRIÂZAM DİVANI (Bak. İkinci Divanı, Çarşamba Divanı)M.Sertoğlu.

SADRIÂZAM KÂHYASI (Bak. Sadaret Kethüdası)M.Sertoğlu.

SADR-I RÛM Rumeli Kazaskerlerinin diğer adı. (Bak. Rumeli Kazaskeri)M.Sertoğlu.

SAĞ AKÇE Ayarı ve vezni doğru hilesiz akçe. (Bak. Akçe)M.Sertoğlu.

SAĞ GARİBLER (Bak. Garib Yiğitler)M.Sertoğlu.

SAĞ ULÛFECİLER Kapıkulu süvari askerlerinin üçüncü bölüğü olup Sol Ulû-fecilerle birlikte orta bölükler diye anılırdı. Derece itibariyle Sol Ulûfecilerden evvel, Silâhtar Bölüğünden sonra gelirler ve Ulûfeciyân-ı yesar diye anılırlardı. Sağ ulûfeciler yüz yirmi bölüktü. Bayrakları yeşil olduğu için yeşil bayrak diye de anılırlardı. Yürüyüşlerde hükümdarların sağında yürüyen Sipah bölüğünün sağ

gerisinde giderdi. Konaklarda da padişah sancağının sağında yer alırlardı. Sol ulû-fecilerle birlikte sefer zamanları konak yerlerinde ve ordugâhlarda hazineyi beklemek bunların vazifesiydi. Ulûfecilerden dört tanesi subaşı tayin olunur ve devlet alacaklarının tahsilinde Baş bakîkuluna yardımda bulunurlardı. Bunlara Bakîkulu denirdi. (Bak. Baş Bakîkulu). Yine ulü-fecilerden üç eskinin OtaKçı tâyin edilmesi kanundu. (Bak. OtaKçı). Kanunî devrinden beri Kapıkulu süvarilerinin eskilerinden ayrılan Haraççfların bir kısmı da Ulûfecilerden olurdu. (Bak. Haraççı). Sağ ve Sol Ulûfeci bölüklerine Gala-tasarayı ile İbrahim Paşa ve Edirne Sarayından, Topkapı Sarayının Enderun kısmından efrad alındığı gibi, orduda ve devlet adamlarının hizmet ve maiyetinde bulunup harplerde yararlık gösterenlerle Velediş denilen Kapıkulu süvarisi evlâtlarının alınması kanundu. Bundan başka, tehlikeli zamanlarda kendilerine hizmet teklif edilenlerin hayatlarını tehlikeye koyarak o hizmeti ifa şartıyla bu bölüklere kaydolunmaları usuldendiM.Sertoğlu.

SAĞ VE SOL HAMLACILARHükümdar kayığının en önünde kürek çeken iki hamlacı. Bunlardan sağ hamlacıya Hamlacıbaşı denirdi. (Bak. Hamlacıbaşı)M.Sertoğlu.

SAĞ VE SOL KOL BÖLÜKBAŞILARI: (Bak. Sağ ve sol kol cebehanecileri)M.Sertoğlu.

SAĞ VE SOL KOL CEBEHANECİLERİ Cebeci ocağı 1828 yılında Yeniçeri ocağı'nın ilgası üzerine başka bir şekle sokularak adı Cebehane ocağı olmuştu. Yeni bir kanunla Cebehane ocağı efradı bin elli dört nefer olarak tertip olunup sağ ve sol kol olarak ikiye ayrılırdı ve bunların kumandanlarına sağ ve sol kol bölükbaşları denirdi. Bunların amiri olan bir de Baş Bölükbaşı vardı. Bölük-başılann aşağısında ise Mülazimler bulunurdu. (Bak. Cebeci Ocağı)M.Sertoğlu.

SAĞ YEŞİLCİLER (Bak. Yeşillikçi Ocağı)M.Sertoğlu.

SAH İŞARETİ Doğrudur manasına olan Sahihtir kelimesinin kısaltılmış şekli olan bir işaret olup neticesi bir fermana iktiran edecek muameleli evraka se-lâhiyetli kimse tarafından konurdu. Malî meselelerde defterdarlar, divan muamelatında Reis ül - küttablar bu

işareti vaza selâhiyetli idiler. Defterdarların kuyruksuz imzalarına da Küçük Sah denirdi. (Bak. Kuyruklu imza). Reis ül - küttablar bu işareti Resid diye yazarak koyarlardı. Divanda Resid muamelesi tamamlanmış, yani Reis Efendi tarafından tetkik olunup her şeyi yolunda olduğu anlaşılmış olan evrak, son defa olarak Sadrıâzam tarafından görülür ve bir daha tetkik olunduktan sonra ya kendi eliyle veya gözü önünde tezkireci eliyle Sah işareti konur ve bundan sonra fermanı yazılmak üzere divan kalemine gönderilir, en sonra da evrakıyla birlikte bu ferman nişancı tarafından tetkik olunup tuğrası çekilirdi. Divana vâki bir müracaat, divanda evvelâ tezkireciler tarafından yüksek sesle okunur ve müzakere ile verilen karar veya ait olduğu daireye yapılan havale üst tarafına yazılıp kararın altına Buy-ruldu denirdi. Meselâ: Mahallinde şer'ile görülmek buyrul-dn. veya: İzzetlû defterdar efendi kanun üzere kaydı görülüp mucibince hüküm buyruldu. gibi. Bundan sonra bu kâğıt icap eden daireleri dolaşıp bütün muamelesi ikmal olununca yine Divan-ı hümayun kalemine gelerek Reis Efendi tarafından tetkik ile Resid işareti konur ve yukarıda söylediğimiz şekilde Sah işareti konmak üzere tekrar Sadrıâzama sunulurdu. Resid'in kelime mânası ulaşıdı, erişdi'-dir. Nitekim Maliye ıstılahatında her gün hazineye giren para vesair kıymetli şeylerin Ruznamçeci tarafından kaydedilerek hesap muamelesinin kapatılmasına da Re-sîd denirdiM.Sertoğlu.

SAHİBÂTA - OĞULLARI XIII. Yüzyılın sonlarında Afyonkarahisarına hâkim olmuş bir aile. Selçuklu Veziri Fahreddin Ali'nin evlâdından idilerM.Sertoğlu.

SAHİB-İ ARZ Mîrî toprağa devlet namına tasarruf eden kimse. Tımar ve zeamet sahipleri. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

SAHİB-İ AYAR Darphanede kesilen muhtelif cins ve kıymetteki madenî paranın ayar ve ağırlığını tesbit eden kimseM.Sertoğlu.

SAHİB-İ DEĞNEK Mîrî kalyonların birinci, ikinci ve üçüncü kaptanları olan Kapudane, Patrone ve Riyale kaptanlık alâmeti olarak asa taşıdıkları için kendilerine verilen unvan. Kapudanenin değneği yeşil, öbürlerinininki de mavi idi. (Bak. Kapudane, Patrone, Riyâlp)M.Sertoğlu.

SAHİB-İ DEVLET Sadrıâzamlann gayrı resmî unvanlarından biriM.Sertoğlu.

SAHN-I SEMAN Fatih'in inşâ ettirdiği medreselerde en yüksek derslerin okunduğu kısım. Bugünkü Edebiyat ve ilahiyat fakültelerine muadildi. (Bak. Fatih Külliyesi, Medrese)M.Sertoğlu.

SAHN-I SÜLEYMANİYE Kanunî tarafından yaptırılan Süleymaniye Camiinin medreseleri. Burada yüksek fen dersleri, tabiblik, göz hekimliği ve tabii ilimler okutulurdu. Bugünkü Tıp, Fen fakültelerine muadildi. (Bak. Süleymaniye külliyesi. Medrese)M.Sertoğlu.

SAKA BAŞI (Bak. Sakayân-ı sim-i hassa)M.Sertoğlu.

SAKALAR KETHÜDASI (Bak. Saka-yân-ı sîm-i hassa)M.Sertoğlu.

SAKALLI (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

SAKALLI AĞALAR (Bak. iç Ağaları)M.Sertoğlu.

SAKÂYAN-I SİM-t HASSA Divanı hümayunda hizmet eden sakalara verilen isim. Bunlara kısaca Sîm sakalar da denirdi. Sayıları başlangıçta on iki olup sonraları otuz beşe kadar çıkmıştır. Bunların gümüş kaplarla taşıdıkları sularla Hır-ka-i Şerif dairesinin taşıdığı yıkanırđı. Sîm gümüş demek olduğundan bunun için böyle anılmışlardır. Sîm Sakalar ocağı denilen kışlaları Sultanahmedde Ayasofya Camii civarında yanan eski adliye binasının yerindeydi. Ayrıca, Topkapı Sarayında, Birinci yer denilen mahalde, eskiden Askerî müze olarak kullanılan Aya İrani kilisesi binasıyla Bâb-ı Hümâyun tarafındaki surun arasında bunların bir odaları vardı. Sîm Sakaların bölükbaşlarına Ser Sa-ka-ı Sîm veya Sîm Saka Başı denirdi. Sakaların ulufelerinden başka erbainden erbaine verilen elbise bedelleri vardı. Kırba ve musluklarını yağlamak için kasap-başı tarafından senede bir kere de don yağı verilirdi. Ocakda Sakabaşından sonra Sîm Sakalar Kethüdası gelirdi. Sakabaşı-lık boşalırsa buna verilmesi kanundu. Lâkin, baltacılar arasından da seçildiği olurdu. Sîm Sakalar bölüğü, Bâb'üs - saadfl ağasının emrindeydi. Divan toplantılarında vezirler yerlerini alıp Sadnâzamın gelmesini beklerken yaz ise buzlu şerbetler, kış ise kokulu macunlar Sakabaşı tarafından divan erkânına derecelerine

göre ikram edilirdi. Yine Sakabaşı, Buyur diye yüksek sesle bağırarak Sadrıâzâmın gelişinden d;van halkını haberdar ederdi. Divanda yemek yenirken sakabaşının Sadrı-âzamla Vezirlere ve Nişancıya ve Sakalar Kethüdasının Kazaskerlere leğen, ibrik tutmaları ve öbür sakaların da diğer divan erkânına bu şekilde hizmet etmeleri kanundu. Aynı zamanda divanda yelpaze ve sineklik kullanmak da bunların vazifeleriydiM.Sertoğlu.

SALAHUR-I HASSA Has ahırın birinci sınıf hademelerinden olan binicilere verilen isim. Sayıları bin kadarken XVni. Yüzyılda ikibine çıkmıştı. Hükümdarların atlarını talim ettirmek ve resmî günlerde bunlara binerek hüner göstermek Salâhurlarm vazifesiydi. Has Sa-lâhurlann âmiri terfi ederse ikinci ira-rahorluk verilirdi. Bunlara Serâhur da denirdiM.Sertoğlu.

SALGIN Her çeşit Avârız-ı divaniye-y s halk arasında verilen isim. (Bak. Avarız)M.Sertoğlu.

SALICI (Bak. Bozma)M.Sertoğlu.

SALNAME Genel olarak geçmiş yılların veya bir yılın bütün olaylarını, her nevi icraatını, istatistik, ticaret, sanayi, iktisat, tarih, fen ve biyografi bilgilerini özet halinde ihtiva eylemek üzere her sene tertip edilen ve neşredilen eserler hakkında kullanılan bir tâbir (deyim) dir. Kelime olarak, yıl sene demek olan Sal ile mektup, kitap anlamında kullanılan Name'den meydana getirilmiştir. Türkçe tam karşılığı olarak da Yıllık kelimesi kullanılmaktadır. Batıda, Lâtince Anmış, Fransızca Annale ve bilhassa An-nuaire nihayet Almanach kelimeleri ile bu nevi neşriyat ifade edilir. Salnameler devlet tarafından neşre-dildiklerine göre Resmî olur. Bunlar umumiyetle devlet teşkilâtı ve kadrolariy-le buraları işgal eden rical ve yüksek memur adlarını, memlekete ait sair umumi malûmatı ihtiva ederler. Bir de hususi müesseseler yahut şahıslar tarafından neşredilen gayrı resmî Salnameler vardır ki bunlar da geçen bir yılın iç ve dış olaylarından, önemli şahsiyetlerinden bahseder. Daha umumi, daha harcıâlem olurlar. Tek maksatlı, pek ciddi ve ilmîlerinin yanında mizaha yer verenleri de bulunur, resim, bakımından gayet zengindirler. Salnameler ister devlet tarafından, ister şahıslarca çıkarılmış olsunlar, tek veya umumi maksada göre tanzim edilirler. Osmanlılarda resmî Salname neşri ilk defa XIX. Yüzyıl ortalarında

Büyük (Koca) Reşid Paşa'nın düşünce ve himmetiyle başlamıştır. Bundan sonra gittikçe gelişerek her sahada gerek resmî, gerek hususi müesseseler tarafından pek çok çeşitte ve pek faydalı neşriyatta bulunulmuştur. Başlıcaları şunlardır: I — Askeri Salname: Osmanlı ordularını ve teşkilâtı kadroları ve bu mevkiilerde işgal edenlerin en küçük rütbelisinden en büyüğüne kadar olanların isimleri, nişanları ve vesaireleri hakkında bilgi veren ve Keçecizade Fuad Paşa'nın seraskerliğinde neşrine başlanan resmî Salnamelerdendir. Bahriye Salnamesi neşredilinceye kadar deniz ordusuna dair bilgileri de muhtevirdir, ilki 1282 de çıkarılan bu Salnamenin, 1283, 1286, 1287, 1291, 1293, 1304, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1313, 1324 ve son olarak da 1326 yıllarına ait olanı neşredilmiştir. II — Bahriye Salnameleri: Bahriye nezaretine bağlı Fen Komisyonu marifetiyle tertip ve neşrolunan resmî Salnamelerdendir. Ait olduğu nezaretin bütün teşkilâtı, kadroları ve buraları işgal eden zevatın adları, rütbeleri ve nişanlarından başka donanmayı teşkil eden gemilerle, bunların evsafi hususunda geniş malûmatı havidir. İlki 1307 de çıkarılan bu Salnamenin 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326 ve son olarak da 1330 yıllarına ait olanı neşredilmiştir. Yine Bahriye nezareti, İngiltere rasathanesi tarafından çıkarılan ilmî bu- alma-nak'ı her yıl Takvim-i bahri adı ile tercüme ettirmek suretiyle neşretmiştir. III — Devlet Salnamesi: imparatorlukta Sadrîâzamlardan Büyük (Koca) Reşid Paşa tarafından düşünülen ve tatbik mevkiine konulan ilk resmî salnamedir. En muntazam ve devamlı şekilde çıkarılanlardan biri olan Devlet Sâlnamesi'nin ilk zamanlarında hazırlanmasıyla Müverrih Hayrullah Efendi, Ahmed Vefik (sonra paşa), Müverrih Cevdet Paşa gibi şahıslar alâkadar olmuşlardır. Daha sonraları Meclis-i Maarif Başkâtibi Behçet, meclis âzasından Rüşdi Beğler Devlet Sâlnamesi'nin tertibiyle vazifelendirildi. Bir müddet sonra irade-i seniyye ile Maarif nezareti Mektubi kalemi hey'etine havale edilen bu iş nihayet, 1306 (1888) senesinden itibaren Memurin-i Mülkiyye komisyonuna bağlı Sicill-i alı-val-i memurin idaresine verildi, imparatorluğun sonuna kadar Devlet Salnamesi bu idare tarafından tertip edilmiştir. Devlet Salnameleri 1263 yılından başlar, 1326 ya kadar her yılınki tamam olmak üzere kesintisiz devam eder. 1326 dan itibaren Malî yıl esas kabul edilerek 1326, 1327, 1328 yıllarınki de neşredilmiştir. Bundan sonra da birkaç

sene fasılayı müteakip 1333 te imparatorluk devrinin son nüshası neşredilmiştir. Bunlarda devletin bütün resmî teşkilât ve kadrolarından başka buraları işgal eden ricalin ve memurların isimleri, tayin tarihleri, rütbeleri, nişanlan gösterilmiştir. IV — Hariciye Salnamesi: Hariciye nezareti Sicill-i ahval müdiriyeti marife tiyle tertip olunmuş resmî salnamedir. Kanunî Süleyman devrinden itibaren ya bancı elçiler, Türk elçileri, Reis'ül-küt- tablalar, ilk Hariciye nazırları ile Hariciye nezaretinin içteki ve dıştaki teşkilâtından, temsilcilerinden, nişanlarından ve yabancı devletlerin dış işlerinden, bazı muahedelerden, sair hususlardan bahseden kı sınırları ihtiva eder. Yalnız 1302 (1301). 1306, 1317 ve 1320 yıllarına ait olmak üzere dört tane çıkmıştır. V — İlmiyye Salnamesi: Meşihat-ı celile-i Islâmiyyenin Ceride-i resmiyyesme ek olarak Meşihat-ı Ülya mektupçuluğu marifetiyle tertip olunmuş resmî salnamedir. Baş tarafındaki ifadeye göre Daire-i meşihat'ın teşkilât ve muamelâtına ve tarihinin tertibat ve tekemmülâtına müteallik malûmat-ı haliye ve tarihiveyi havidir. Birçok Şeyhülislâmların fetvalarının tıpkı - basım (fa - simile) larını da ihtiva eden bu salnameden neşredilen bir tanedir ve H. 1334 (R. 1332) yılına ait tir. VI — Maarif Salnamesi: Maarif nezareti tarafından hazırlanan ve neşredilen salnamelerdendir. Maarif nezaretinin tarihçesi, nazırları ve bu nezaretin teşkilâtı, kadroları ve bu mevkiileri işgal edenler hakkında izahat verdikten başka, imparatorluk dahilinde, ister maarife ister diğer bir makama veya yere ait olsun, bütün mektepler ve maarifi alâkadar eden daha birçok hususa dair malûmatı havidir. Maarife ait nizamât, talimat ve programlar da bulunur. Yalnız 1316 ile 1321 arasında ait olmak üzere altı yılınki neşredilmiştir. VII — Rasadhane-i Âmirenin Sâtaamesi: Rasadhane-i Âmire idâresinin Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlı olduğu zaman, mezkûr idarece tanzim ve neşredilen Salnamelerdendir. Esasında Rasadhane-i Âmire Mümürü Kombari tarafında gün Fransızca olarak yazılan ve sonra Fenn-i Hikmet-i tabiiye muallimi yüzbaşı Said Efendinin Türkçeye çevirdiği bu ilmî salnamede; muhtelif maksatlara göre ait olduğu yılın rasad cedvelleri yazılmış ve bu suretle Isahriyuna lâzım olan başlıca meseleleri kolaylıkla halledebilmeleri için ilm-i hey'etten malûmat-ı muhtasara ve müfide dahi serd ve ityan olunmuştur. Baş tarafında beher sene birer salname neşri karan okunuyorsa da eldeki yalnız (R. 1288 (1872) yılına ait olanıdır. VIII — Rûsumat

Salnamesi: Maliye nezaretinde merbut Rüsumat emanetinin veya son zamanlardaki adı ile Rüsumat müdiriyeti umumisinin Umur-u tahririyye dairesince tertip olunmuş resmî bir sal namedir, imparatorlukta rüsüm işlerinin bilhassa gümrüklere ait olanlarından ve dolayısıyla bu idarenin kuruluş safhasın dan, geçirdiği değişikliklerden, tertip edil diği zamanki teşkilâtından, kadrosundan ve bunların başında bulunanlardan ve niha yet gümrüklerin hasılat ve muhtelif tali matından bahseder. Devamlı olarak her sene çıkarılacağı kaydedilmişse de eldeki yalnız H. 1330 yılına aittir. IX — Vilâyetler ve bazı eyalet-i mttm-taze salnameleri: Yukarıda işaret ettiğimiz Devlet sâlnamesi'nin neşrinden sonra bunu diğer bâzı resmî salnamelerin hazırlanması takip etmiştir. Bilhassa vilâyetler bu hususta pek faal davranmışlardır. Her bakımdan faydalı olan vilâyet salnameleri, ait oldukların yerin gerek resmî ve gerek hususi bütün teşkilât ve müesseselerinden, bunların başında bulunanlardan bahsettikten başka, o mahallin tarihini, hususiyetlerini, önemli sanat eserlerini ve âbidelerini, istihsal maddelerini, madenlerini, ticaretini, geçim yollarını, nüfus vaziyetlerini de muhtevindirler. Bazı vilâyetlerce oldukça muntazam şekilde ve muhtelif yıllara ait olmak üzere neşredilen bizim tesbit edebildiğimiz bu salnameler şunlardır: 1 — Adana; 1289 ile 1294 yılları ara sında tamdır. 1296, 1297, 1308, 1309, 1312, 1316, 1318 ilâ 1320 yılları arası tam dır. 2 - Ankara; 1289 üâ 1291 yılları arası tamdır. 1293, 1295, 1299, 1300, 1307, 1308, 1311, 1318, 1321, 1323, 1325. 3 — Aydın; 1296 ilâ 1308 ve 1311 ilâ 1317 ve 1319 ilâ 1321 yılları aralan tam dır, 1323, 1326. 4 — Bağdad; 1292, 1299 ilâ 1303 ve 1309 ilâ 1313 ve 1315 ilâ 1319 yılları ara ları tamdır, 1321, 1323 ilâ 1325 yılları ara sı tamdır, 1329. 5 — Basra; 1307 ilâ 1309 yılları ara ları tamdır. 1310, 1311, 1314, 1318, 1320. 6 — Beyrut; 1310, 1311, 1318, 1819, 1322, 1324, 1326, 1335, 1336. 7 — Bitlis; 1310, 1316, 1317, 1318. 8 — Bolu; 1324, 1334. 9 — Bosna; 1283 ilâ 1286 yılları ara sı tamdır, 1288, 1290 ilâ 1295 yılları ara sı tamdır, 1301, 1302, 1308. 10 — Cebel-i Lübnan; 1304 ilâ 1309 yıl ları arası tamdır. 11 — Cezair-i Bahr-i Şef id; 1287 ilâ 1293 ve 1301 ilâ 1304 ve 1310 ilâ 1313 yıl ları araları tamdır, 1316, 1318, 1319, 1321. 12 — Diyarbekir: 1286 ilâ 1294 yıl ları arası tamdır, 1297, 1300 ilâ 1302 yıl ları arası tamdır, 1306, 1308, 1312, 1316 ilâ 1319 yılları arası tamdır, 1321, 1323. 13 — Edirne; 1287 ilâ 1294 ve 1300 ilâ 1317 yılları araları tamdır, 1319. 14 — Erzurum;

1287 ilâ 1294 yıllan arası tamdır, 1299, 1304. 1310, 1312, 1313, 1315 ilâ 1318 yıllan arası tamdır. 15 — Girit; 1292, 1310. 16 — Haleb; 1284 ilâ 1290 yılları ara sı tamdır, 1295, 1299, 1300 ilâ 1303 ve 1305 ilâ 1310 ve 1312 ilâ 1324 yılları ara lan tamdır, 1326, 1328. 17 — Hicaz; 1301, 1303, 1305, 1305, 1309. 18 — Hüdavendigâr; 1287 ilâ 1293 ve 1295 ilâ 1297 ve 1301 ilâ 1307 ve 1310 ilâ 1325 yılları aralan tamdır. 19 — Işkodra; 1299, 1310, 1312, 1313, 1315. 20 — Karasi; 1305. 21 — Kastamonu; 1286 ilâ 1299 yıllan arası tamdır, 1306, 1310 ilâ 1312 yıl lan arası tamdır, 1314, 1317, 1321. 22 — Konya; 1286 ilâ 1287 ve 1289 ilâ 1292 ve 1294 ilâ 1296 ve 1298 ilâ 1307 yıl ları aralan tamdır, 1309, 1310, 1312, 1314, 1317, 1322, 1330. 23 — Kosova; 1296, 1300, 1302, 1304, 1305, 1311, 1314, 1318. 24 — Ma'muret'ül-aziz; 1298, 1300 ilâ 1302 yılları arası tamdır, 1305, 1307, 1303, 1310, 1312, 1325. 25 — Manastır; 1292, 1293, 1305, 1308, 1310 ilâ 1314 yıllan arası tamdır. 26 — Mısır; 1288. 27 — Musul; 1308, 1310, 1312, 1325, 1330. 28 — Prizren; 1290. 29 - Selanik; 1287, 1288, 1291 ilâ 1294 yılları arası tamdır, 1299, 1303, 1307, 1310 ilâ 1313 yılları arası tamdır, 1315, 1318, 1320, 1322, 1324, 1325. 30 — Sisam (Rumca); 1891 milâdi. 31 — Sivas: 1287 ilâ 1289 yılları ara sı tamdır, 1292, 1298, 1300 ilâ 1302 yılları arası tamdır, 1304, 1306, 1308, 1321, 1325. 32 — Suriye; 1285, 1286, 1288, 1289, 1291, 1292, 1294, ilâ 1306 ve 1308 ilâ 1313 ve 1315 ilâ 1318 yılları araları tamdır. 33 — Trablusgarb; 1286, 1287, 1289, 1292 ilâ 1295 yılları arası tamdır, 1301r 1302, 1305, 1312. 34 — Trabzon; 1282, 1286 ilâ 1296 yıl ları arası tamdır, 1298, 1305, 1306, 1309, 1311, 1313, 1316, 1318 ilâ 1322 yılları arası tamdır. 35 — Tuna; 1285 ilâ 1294 yıllan arası tamdır. 36 — Van: 1315. 37 — Yanya; 1288, 1292 ilâ 1294 yıl lan arası tamdır, 1306, 1308, 1311, 1317. 1319. 38 — Yemen; 1298, 1299, 1302, 1304, 1305 ilâ 1308 yıllan arası tamdır, 1311, 1313, 1314. X — Hususi müesseseler ve şahıslar tarafından hazırlanan ve neşredilen salnameler, nevsâller, takvimler: Bunların içinde pek ciddi, ilmi ve takvim mahiyetinde bulunanlarının yanında, mizahi, siyasi sıhhi ve muayyen msslek ve müesseselere, sanatlara ait olanları, bazan da, her şeyden bahseden daha ziyade almanak cinsinden olanlar da bulunmaktadır. Ekserisi musavver yani resimlidir. Bilhassa Ebüzziya müessesesinin hazırladıktan meşhurdur. Miktarları pek çok olan bu özel salname nevsal ve takvimlerin meşhurları; Annelere ve çocuklara salname,

Cemiyet-i tedrisiyye-i Islâmiyye salnamesi (1332), Diken ve inci salnamesi, Donanma münecimi (1330), He-diyye-i sal (1312-13), Hilâl-i ahmer (1329-1331), Karagöz'ün salnamesi (1326, 1327, 1328, 1329), Musavver eczacı nevsâ-li (1328), Musavver nevsâl-i Osman'ı (1327, 1328), Musavver nevsâl-i meşahir (1314), Musavver nevsâl-i fennî (1315). Nevsâl-i afiyet (1315, 1316, 1320, 1322), Nevsâl-i askeri (1316), Nevsâl-i asır (1313, 1314, 1315), Nevsâl-i ata-i (1321), Nevsâl-i bahri (1325), Nevsâl-i baytari, Nevsâl-i malûmat (1315, 1317), Nevsâl-i marifet (1306, 1307-8, 1309-10), Nevsâl-i milli (1330), Nevsâl-i nisvan, Nevsâl-i osmani (1306, 1325, 1326), Nevsâl-i Ragıb (IS'M), Nevsâl-i servet-i f ünün (1326), 1327, 1328, 1329), Nevsâl-i ziraat ve ticaret (1330), Reb-i marifet (1297, 1299 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305), Rehber-i sal (1332), Sâlnams-i Ebüzziya (1294), Sâlname-i hadika (1290), Sâlname-i kamerî (1297), Sâlname-i Servet-i f ünün (1326, 1327, 1328, 1329), Takvim-i bahar (1305, 1306, 1307), Takvim-i Ebüzziya (1310-11, 1315-16, 1316-17), Takvim-ün nisa (1317), Türkiye (1288, 1290), Yeni askeri cep takvimi (1326) dırM.Sertoğlu.

SALTANAT KAYIĞI Hükümdarların deniz gezintilerinde bindikleri kayığa va-rilen isim olup buna Kancabaş da denirdi. On üç çift kürekli ve fevkalâde süslü olan bu kayığın kış tarafında kırmızı çuhadan sırma saçaklı bir gölgelik bulunur ve padişah bunun altında otururdu. Hükümdarın ön tarafında has odanın üç büyük ağası olan Has odabaşı, Silâhdar-ağa ve Çuhadarağa, kayığın ortasında iki çuhadar durur, kürekleri hamlacılar çeker ve dümsni ise Bostancıbaşı tutardı. Saltanat kayıklarından birisinin adı da Kırılgaç idi. Bu, Kancabaş'ın yanında gider ve hünkâr imamıyla bir kısım saray ağaları bunun içinde bulunurdu. Dönüşte padişahların buna bindikleri de olurduM.Sertoğlu.

SALTANAT KAYMAKAMI İlk za manlarda padişahlar seferlere gittikleri zaman bazan şehzadelerini merkezde kendi yerlerine bırakırlardı. Böyle bir hal vukuunda bu şehzadeye saltanat kaymakamı denirdi. Meselâ Fatih Otlukbeli savaşına gittiği zaman şehzade Cem'i İstanbul'da Saltanat Kaymakamı bırakmıştıM.Sertoğlu.

SALTANAT SANCAKLARI Osmanlılarda Elviye-i sultani, Alemha-i Osmani, Alem-i padişahi adıyla anılan müteaddit saltanat sancakları vardı.

Bunlar, biri ak, ikisi kırmızı, biri yeşil, ikisi alaca yeşil ve kırmızı, biri alaca san ve kırmızı olmak üzere yedi tane idiler. Ak alem de nilen beyaz sancak, esas saltanat sancağı idi. Ananeye göre, Selçuklu hükümdarı tarafından Gazi Osman Beğe gönderilmişti. Lâkin bu rivayet bir senede istinad etmediğinden şüphelidir. Aşıkpaşa - zâdo Alaşehir'in kızıl renkli bezinden Osmanlıların ilk devirlerinden beri sancak yaptıklarını kaydeder. Saltanat sancakları dört âdet iken 1529 yılında Kanunî tarafından sayılan yediye çıkarılmıştır. Saltanat Sancaklarının sıriklarının başları altın alemlî olup bilhassa sefer zamanlarında uçlarına birer Mushafı Şorif takılırdı. Sancaklarda ise fetih ve zafer âyetleri yazılı bulunurdu. Her padişah cülusundan sonra kendi adı yazılı yedi bayrak yaptırırdı. Muharebe zamanlarında sancaklar açılır ve padişahın bulunduğu yerin arkasında dal-galanırlardı. Bunları Mîrî alemin maiyetinde bulunan alemdarlar taş'ırlardı. (Bak. Mîrî Âlem). Yalnız ak sancağı bizzat mîrî âlem götürürdüM.Sertoğlu.

SALYÂNE Yıllık olarak verilen maaşlar. Deniz ümerasının çoğu, Kırım hanları ve hanzadeleri, salyâneli eyaletler valileri ve sancak beğlri maaşlarını bu adla ve yıllık olarak alırlardı,

SALYÂNE KALEMİ (Bak. Maden Kalemî)M.Sertoğlu.

SALYÂNELİ EYÂLETLER (Bak. Mâstesna eyâletler, Havass-ı vüzera)M.Sertoğlu.

SALYÂNE MUKATAASI Salyâneli eyâletlerden geliri iltizama verilenlerin hesaplarına ve mukataaların tevcihlerine ait muamelâta bakan kalem. (Bak. Maden kalemî)M.Sertoğlu.

SAMAN KÂTİBİ Has ahıra ait samanların teslim ve tevziine ve bunların hesabını tutmaya memur kimse. (Bak. Ot Kâtibi)M.Sertoğlu.

SAMOS Türk fethinden evvel Sisam adasının ismiM.Sertoğlu.

SAMSUN (Bak. Sekson)M.Sertoğlu.

SAMSUNCU (Bak. Seksoncu)M.Sertoğlu.

SANÂDİD-İ BEKTAŞİYAN Ocak ağalarının diğer adı. (Bak. Ocak Ağalan)M.Sertoğlu.

SANCAĞI ŞERİF Peygamberimize ait olduğu bilinen ve Topkapı sarayında diğer mukaddes emanstlerle birlikte Hır-ka-i Saadet dairesinde hıfzolunan siyah renkteki sancak. Liva-i Saadet adıyla de meşhur olup Yavuz Sultan Selim Mısır'dan dönerken beraberinde getirmiştir. Bir rivayete göre ise, Mısır'a btğlerbeği tâyin olunan Hayır Beğ tarafından İstanbul'a veya Rodos muhasarası sırasında ordu ile birlikte bulunan Kanunîye gönderilmiş olup Peygamberimizin Ukab adlı sancağıdır. Üçüncü bir rivayete göre de Sancağı Şşrif bir müddet Şam hazinesinde bulunmuş, hacılar ve Surre alayı ile birlikte 75 sene Mekke'ye gidip gelmiş, nihayet 1593 yılında Avusturya seferi münasebetiyle Şam yeniçerileri tarafından Gelibolu yoluyla orduya götürülmüş ve seferden sonra Şam'a iade edilm ş. 1595 te tekrar getirtilip bu sefer bir daha geriye gönderilmemiş ve Enderunda muhafaza o-lunmuştur. İşte bundan sonra, sefer oldukça Sancağı Şerifin ordu ile götürülmesi âdet olmuştur. Sancağı şerif zamanla eskiyip parçalandığından asıl kıtasına göre üç sancak yaptırılıp parçalan bunlara dikilmiş ve aslında bir tane iken uça ayrılmıştır. Bunlar, yeşil kılıflar içinde muhafaza olunur ve padişah sefere gitmeyecek olursa Da-vudpaşa sahrasında yapılan büyük mera simle bir tanesi serdar olan zata teslim edilirdi. Hükümdar Edirne'ye kadar gelirse merasim burada yapılırdı. Ordunun avdetinde Sancağı Şerif Sadriâzâm tarafından aynı merasimle hükümdara iade edilirdi. Bunun gibi, ordu cepheye gittikten sonra padişah arkadan gelip iltihak ederse, Sancağı Şerifi Sadriâzâm hükümdara teslim ederdi. Sancağı Şerif yalnız seferlere inhisar ettirilmeş ve İstanbul'da devlet aleyhine askeri isyanlar vukuu buldukça çıkartılarak halk altına davet olunurdu. Bu vasıta ile bir çok isyanlar bastırıldığı gibi, yeniçerilerin, ocağın ilgasiyle neticelenen son ayaklanmalarında da onlara karşı Sancağı Şerif çıkarılmıştıM.Sertoğlu.

SANCAK Osmanlı idari teşkilâtının bir parçası. Sancaklar vilâyetleri teşkil eder ve kendileri de kazalara ayrılırlardı. Sancağın idarasi, Sancakb?ği adlı ve en az yüz bin akçelik has sahibi olan idarî ve askerî bir âmire verilirdi. XVII. Yüzyıldan itibaren bunlara paşa unvanı da tevcih olunmıya başlanmıştır. Sancakbeğleri, bölgelerinin idarî bakımından mutlak âmiri olup yalnız adlî işlere karışmazlardı. Harb zamanlarında ise, mıntakalarındaki topraklı, süvariler çeribaşılar tarafından toplanıp alay beğlerine götürülür,

alay beğ-leri ise bunları Sancakbeğlerinin maiyetine sevkeder ve onun tâbi olduğu beğler-beğinin kumandasında harbe giderlerdi. Sancakbeğleri bir tuğ sahibi idiler. (Bak. Tuğ). Terfi ederlerse Beğlerbeği olurlardı. (Bak. Beğlerbeği). Tanzimattan sonra sancaklar vilâyetlere bağlı olmak üzere mutasarrıf adlı mülki âmirlere tevcih olunmuş ve bunlar tarafından idare edilmiye başlanılmıştır. Mutasarrıfların hiç bir askerî sıfatı yoktu. Cumhuriyetten sonra ise bu teşkilât ilga olunarak kazalar doğrudan doğruya vilâyetlere bağlanmıştıM.Sertoğlu.

SANCAK (Bak. Bayrak)M.Sertoğlu.

SANCAK GEMİLERİ Osmanlı donanmasında kaptanpaşa ile birlikte kapudane, patrone ve riyale gemilerine bu i-sim verilir ve kaptanlarına da Sancak Kaptanları denirdi. (Bak. Donanma)M.Sertoğlu.

SANCAK KAPTANLARI (Bak. Sancak gemileri)M.Sertoğlu.

SANDAL Çözmeleri pamuk, atmaları ipek olan, çift çözme ve çift atma usûlü ile dokunan bir cins kumaş. Âlâsı Edirne'de dokunur ve Kapalıçarşı'da Sandal Bedesteni'ne getirilip burada top hesabı ile esnafa satılırdıM.Sertoğlu.

SANDIKLI (Bak. Hayriye Altını)M.Sertoğlu.

SANSON (Bak. Sekson)M.Sertoğlu.

SAPLAMA Muhtelif bölgelerden dev-şirilen hıristiyan çocuklarının devlet merkezine gelirken yolda aralarına karışan yabancılar hakkında kullanılan bir tâbir. Bunlar dikkatle aranarak meydana çıkarılırdı. Bundan başka yeniçeri ocağına hariçten kaşanlar da bu ismi alırlardıM.Sertoğlu.

SARAÇLAR (Bak. Hasahır Hademeleri)M.Sertoğlu.

SARAY AĞASI Sarayın akhadım a-ğalarından olup Bâb'üs - saade ağasının birinci derecede yardımcısıydı. Hazine-darbaşı akhadımlardan olduğu takdirde Bâb'üs - saade ağasından sonra o gelir, saray ağası ondan sonraya kalırdı. Hazinedar hadımlardan olmazsa, saray ağası Bâb'üs - saade ağasından sonra gelirdi. Sarayın temiz tutulmasından, tamire muhtaç yerlerinin tamirinden mes'uldü. Padişah Edirne'ye gitse, bu gitmeyip sarayı beklerdi. Dış hizmete

çıkırsa, kendisine Beğlerbeğlik ve -en az Sancak Beğli-ği verilirdi. Kendisi padişaha doğrudan doğruya maruzatta bulunabilen arz ağalarından olmakla beraber, bu vazifeyi â-miri olan Bâb'üs - saade ağasının yapması usuldendi. Kilercibaşı hadımlardan olduğu takdirde onun da saray ağasma takaddüm etmesi kanundu. Lâkin, gerek ki-lercibaşının ve gerekse hazinedarbaşının hadımlardan olması nâdirdi. (Bak. Ak-ağalar)M.Sertoğlu.

SARAY HAZİNESİ (Bak. iç hazine).

SARAY-I ÂMİRE (Bak. Yenisaray).

SARAY-I ATİK (Bak. Eskisaray).

SARAYIÇI (Bak. Edirne Sarayı)M.Sertoğlu.

SARAY KETHÜDASI Akhadımlarm saray ağasından sonra gelen âmirleri idi ve Kapı - oğlanı kethüdası diye de anılırdı. Saray ağasının muavini olup saraydaki kapı - oğlanlarının, yani Bâb'üs -saade denilen kapıyı bekleyen ak hadımların idare ve inzibatından doğrudan doğruya mesuldü. Enderun koğuşlarından büyük ve küçük odaların oğlanlarına nezaret etmek de onun vazifesiydi. Bütün akhadımlar, geceleri bu odalardaki oğlanların arasında yatarlardı. Saray Kethüdası terfi ederse, Saray Ağası olurdu. Başkapı gulâmı'nın yolu ise Saray Kethüdahğıydı. (Bak. Saray Ağası, Akağalar)M.Sertoğlu.

SARAYLI Sarayda hizmet ettikten sonra çırak çıkartılıp hariçte evlendirilmiş olan cariyelere verilen isim. Hotoz nevilerinden biriM.Sertoğlu.

SARAY NAZIRI Saray Ağasının diğer adı. (Bak. Saray Ağası)M.Sertoğlu.

SÂRBÂN Deveci demek olup Has a-hıra ait develere bakarlardı. Bu develerin miktarı bin kadar olup ekseriya şehir dışında kışlakları bulunurdu. Sârbânların âmiri Sârbânbaşı idi. Kendisi büyük imra-höra tâbi idi. Maiyetindeki deveciler iki kısım olup bunlardan erkek develere bakanlara ise Sârbân-ı ner ve dişi develere bakanlara ise Sârbân-ı mâde denirdi. Sârbân-ı mâdeler yirmi dokuz bölük olup birinci bölük Sârbânlar Kethüdasının idare-sindeydi. Bu kethüda bölüğünde sernefer, korucu, duacı ve muhafızlar vardı. Son bölükde ise filbakan adlı iki fil hademesi vardı. Sârbân-ı ner'ler oniki bölük olup bunların da birinci bölüğü Kethüda bölüğüydü. Sârbân-ı mâde

Kethüdası bütün dişi devecilerin ve Sârbân-ı ner kethüdası bütün erkek devecilerin âmiri olup, sar-banbaşı da onların âmiri idi. Her bölükte bir miktar Sârbân şagirdi vardı. Bu devecileri, yeniçeri ocağında cemaat ortaları arasında bulunan devecilerle karış-1 tırmamak lâzımdır. (Bak. Deveci Ortaları)M.Sertoğlu.

SÂRBÂNBAŞI (Bak. Sârbân)M.Sertoğlu.

SÂRBÂN-I MÂDE) (Bak. Sârbân)M.Sertoğlu.

SARI ALACA BAYRAK (Bak. Sol u-lûfeciler)M.Sertoğlu.

SARI BAYRAK (Bak. Silâhdar Bölüğü)M.Sertoğlu.

SARIBEY ZADELER Divan-ı Hümayuna tercüman yetiştirmiş Fenerli bir Rum ailesi. Diğer meşhur aileler Yanakı-zâde-deler, Kalmakizâdeler, İpsilanti-zâdeler, Mihal-zâdeler ve İskerlet-zâdsler idiler ki, bu sonuncu aile en çok tercüman yetiştirmiştir. (Bak. Divan-ı Hümayun Tercümanları)M.Sertoğlu.

SARICA 1590 senesine kadar, vezir ve beğlerbeğilerin muntazam kapı halkı mevcut değildi. (Bak. Kapı Halkı). Bu tarihten itibaren muhtelif eyaletlerde vali olarak bulunan vezir ve beğlerbeğlere merkezden, Yeniçeri ocağının sekban ortalarından birer mikdar muhafız gönderildi. (Bak. Sekban). Bunlar, paşaların kapı haki için çekirdek vazifesi gördüler ve onların maiyetinde atlı bir askerî sınıf teşkil ettiler. Yavaş yavaş yerli yeniçeri ve eşraf çocuklarından bir kısmı paşa kapılarına intisab ederek sekban adı altında vazife görür oldular. Bu suretle ilk defa muntazam kapı halkı teşkil eden Tebriz beğlerbeğisi Hadım Cafer Paşadır. XVII. Yüzyılın birinci yarısından itibaren merkezin mütemadi ve çok zaman haksız azil ve tediplerine uğnyan eyâlet valileri, daha kuvvetli bulunmak ve icabında devlete kafa tutabilmek için buldukları mıntıkanın eli silâh tutar bütün haşaratı ile maruf haydutlarını, herhangi bir sebepten dolayı ocağından atılmış kapıkulu askerlerini, dirliği kesilmiş sipahi döküntülerini kapılarına alarak kırkar, ellişer kişilik atlı bölükler teşkil ettiler. Bunlara umumiyetle Sarıca adı verildi. Hepsi gözüpek, silâhşor, kavgacı kimselerdi. Dövüşmek, yağmalamak, kim para verirse ona hizmet etmek ezeli sanatlarıydı. Paşaları azlolunur veya öldürülür de açıkta kalırlarsa derhal eşkiyalığa başlayıp ortalığı kasar kavururlardı. Katırcı-oğlu, Ak-

yakalı-oğlu, Karahaydar-oğlu gibi Anadolu-da yetişen namlı eşkiyalar bu zümre ara-rsından türemiş ve onlara dayanarak devlete kafa tutmuşlardır. Bundan başka, vali bulunan paşalardan bazıları herhangi bir sebepten ve bilhassa azil olunmayı kabul etmemek yüzünden isyan ettikleri zaman gens bunlara güvenirdi. Bir âsi paşanın maiyetinde bulunan sekban ve sarıcaların devlet ordularını üst üste mağlûp ettikleri vâki olmuştur. Bilhassa Ru- meli'de bir harb vâki olduğu zaman sekban ve sarıcalar Anadoluda meydanı boş 'bulurlar, köyleri basarlar, yakıp yağma ederler, halkın canına, malına ve ırzına sataşmaktan çekinmezlerdi. Bu yüzden devlet nihayet bunlarla mücadeleye başladı. Teşkilâtlarını resmen ilga etti. Lâkin gizli bir tarikat halini de almış olan Sarıcalığın kökünü kazımak mümkün olamı-'yordı. Tehlike zamanında birleşiyorlar ve devlete karşı koyuyorlardı. XVIII. Yüzyılın ilk yirmi senesinde şiddetli bir mücadele sonunda bir hayli sindirildiler. Lâkin IH. Ahmed devrinde başkyan İran harb-lerinde, merkez ordusu zayıf bulunduğu için bunlardan istifade edildi. Bu yüzden şımararak tekrar meydana çıktılar. Nihayet uzun mücadeleler sonunda XVIII. Yüzyılın sonlarında ve I. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında kökleri tamamen kazındı, varlıkları tarihe karıştı. Bunların teşkilâtına gelince, bölük kumandanlarına bölü'ibssı, bir kapıda bulunan bütün Sarıca bölüklerinin âmirine Başbö-lükbaşı, devlet nezdindeki temsilcilerine Serçeşme denirdi. Bundan başka, bir kapıya bağlı olmayıp isyan halinde bulunan Sarıcaların başında olana başbuğ veya baş ve buğ dendiği de olurduM.Sertoğlu.

SARIK ALAYI Padişahlar cuma namazı için herhangi bir camiye gidecekleri zaman bir kısım hasodalılar başçavuşlarının maiyetinde olarak atlanıp bir alay halinde yarım saat evvel o camiye giderlerdi. Yolda, hasodafılardan iki kişi münavebe ile hünkârın biri sor-guçlu, öbürü sorguçsuz iki sarığını taşırlar ve bunları iki tarafa eğerek seyreden halkı selâmlardı. Buna sarık alayı adı verilirdiM.Sertoğlu.

SARIKÇIBAŞI Hasoda mensuplarından padişahın sarıklarını hazırlamak ve muhafaza etmekle mükellef kimse. Beyaz tülbentten olan bu sarıklar Sarık Odası denilen bir odada, altın ve gümüş kaplamalı şimşir sarıklılar üzerinde dururdu. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

SARIK ODASI (Bak. Sarıkçıbaşı)M.Sertoğlu.

SARI SANCAK Saltanat sancaklarının bir cinsi. (Bak. Saltanat Sancakları)M.Sertoğlu.

SARUHAN Anadolu'nun batısında bir bölge olup ismini Selçuklu devletinin yıkılması sırasında, XIV. Yüzyılın başında burada bir beğlik kuran Saruhanoğullarından almıştır. (Bak. Saruhan - oğulları). İhtiva ettiği saha bakımından aşağı yukarı ilkçağdaki Lydia'ya veya kısmen bugünkü Manisa vilâyetine tekabül eden Saruhan ile Osman - oğulları XIV. Yüzyılın sonuna doğru ilgilenmişlerdir. Yıldırım Bayezid Padişah olunca, Kosova harbi sırasında Karaman - oğlu ile birlikte Osmanlı ülkesine saldıran, Saruhan Bağı Hızırşah'a karşı hemen sefere girişti (1390). Kısa zamanda Saruhana hâkim olarak bölgeyi Osmanlı topraklarına kattı ve burayı Aydın - eli, Menteşe - eli ile birleştirerek idaresini oğlu Er-tuğrul'a (bazı kaynaklara göre Emir Sü-lenman'a) verdi (1391). Önce Candar -oğlu İsfendiyar'a sığınan Hızırşah oradan Timur'un yanına gitti. Ankara meydan savaşından (1402) sonra Hızırşah, Saruhan ve beğliğini tekrar elde ettiyse de bu hâkimiyeti pak kısa sürdü. Fetret devrinde Osmanlı şehzadelerinde İsa Çelebi'yi tutmak suretiyle devam ettirmek istediği beğliği, Çelebi Mehmed'in İsa'yı yenmesinden sonra mutlak olarak sona erdi. Hızırşah Manisada yakalanarak öldürüldü. (1405 veya 1410). Böylece Saruhan kafi olarak Osmanlı ülkesine katılmış oldu. Osmanlılar bu bölgeyi merkezi Manisa omak üzere Saruhan sancağı adı altında Anadolu eyâletine bağladılar, ilk zamanlar Karesi ile birleştirilince de sonra yine ayrılmış ve bu vaziyetini XIX. Yüzyıla kadar muhafaza etmiştir. Bu yüzyılın başlarında Menteşe sancağı ile Anadolu eyâletinden ayrılarak yeni teşkil edilen Aydın eyâletine bağlandı. Fakat sonra yine eski vaziyetine iade edildi. 1833 senesini müteakip Anadolu eyâleti dört müşirliğe bölününce; Aydın, Menteşe, Sığla (izmir), Saruhan sancakları birleştirilerek Aydın eyâleti teşkil edildi. Fakat 1845 de yeni bir tertiple Saruhan ve Karesi sancakları birleştirilmek ve Manisa merkez olmak üzere yeni bir vilâyet kuruldu. Saruhan sancağının 1847 de tekrar Aydın'a bağlandığı görülür. Daha sonraları Saruhan 1922 de müstakil sancak ve 1923 te vilâyet olmuştur. Saruhan Vilâyeti adı da 1927 de Manisa Vilâyeti olarak değiştirilmiştir. Saruhan sancağı XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Manisa merkez olmak üzere Turgutlu, Alaşehir, Kula, Akhisar, Salihli, Gördes, Demirci, Esmâ, Kırkağaç ve Soma ile beraber on bir kazayı ihtiva

ediyordu. Saruhan Sancağı II. Murad'dan IH. Mehmed'e kadar umumiyetle şehzadelere has olarak tevcih edilmişti. Has'ın tutarı 400.000 akçe idi. 1627 den sonra ise, 1645 -1655 yılları arasında ceb-i hümayun harçlığı için havâss-ı hümayun'a ilhak edildiği müddet hariç, ekseriya arpalık olarak tevcih edildi. 1721 den sonra Tanzimata kadar da iltizama verildi. Bu sonuncu usul mahalli ayan ve müte-gallibe ailelerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Sancağın idaresine gelince; II. Murad oğullarından önce Alâeddin'e, sonra Mehmed'e (Fatih) tevcih etti. Kendisi saltanattan feragat edince buraya çekildi. Fatih Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Selim, Kanunî Süleyman, II. Selim, m. Murad Saruhan'ı şehzadeleriyle idare usulüne devam ettiler ve bu padişahlardan dört tanesi şehzadeliklerinde Saruhan sancak beğliği yaptılar. Saruhan sancağından Osmanlı tahtına gelen son şehzade III. Mehmed olmuştur. Bundan sonra 1750 ye kadar merkezden tayin edilen Saruhan bu tarihten itibaren iltizam usulünün doğurduğu bir netice olarak bu bölgede meydana çıkan ve Batı - Anadolunun geniş bir sahasına hâkim olan mahalli ayandan (veya mütegalibeden) Karaosman oğulları idaresine girdi. Ancak ü. Man-mud bunlardan Hacı Hüseyin Ağa'nın ö-lümünü (1815) fırsat bilerek Karaosman - oğulları hâkimiyetine son verdi ve Saruhan ile diğer bölgelerde devlet nüfuzunu iadeye muvaffak oldu. Saruhan Osmanlılar tarafından Sancak haline konulduktan kısa zaman sonra Simavnalı Bedreddin olayında müridi Torlak Kemal ve ondan sonra da izmir - oğlu Cüneyd'in hareketleri müstesna. XVII. Yüzyıla kadar sakin bir devre geçirmiş ve büyük imar hareketine maz-har olmuştur. Fakat XVII. Yüzyıl başlarında bütün Anadoluyu kaplıyan Celâliler ve mahalli isyanlar, kanunsuz hareketler yüzyılın sonuna kadar Saruhanda bütün şiddetiyle devam etmiş, sancağın iktisadi ve sosyal bünyesinde büyük sarsıntılar yaratmıştır. XVIII. yüzyılda eşkiyahk hareketleri eksik olmadı. Her ne kadar bu yüzyılın ortasında Saruhana hâkim olan Karaosman - oğulları zamanında eşkiyalık görülmezse de bunların içinde pek zalimlerine tesadüf edilmektedir. Kara - osman oğulları hâkimiyetine son verilmesinden kısa bir müddet sonra Anadoluya yürüyen Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa orduları Saruhana girdi ve Manisa'yı işgal etti (1832 -1833). İşgal ordusu külfetleri altında ezilen Saruhan, Kütahya anlaşmasından sonra bundan kurtula-bildi (1833). Saruhan sancağı, çekirge â-feti, kuraklık, nehir taşması gibi tabii felâketleri

yanında XX. Yüzyıl başlarında bir de düşman istilâsına uğrayarak üç buçuk sene Yunan işgalinde kalmıştır. Sancağın merkezi Manisa önce dağ yamacında iken zamanla ovaya inmiştir. Şehzadelerin beğlik ettiği bir yer olduğundan XV ve XVI. Yüzyıllarda pek inkişaf etmişti. II. Murad burada bir saray, bir camii yaptırmış ve diğer şehzadeler de köşkler, camiiler, medreseler inşa ettirmişlerdir. Fakat sonraki devirlerde bunların mühim kısmı harap olmuş ve artık yerleri bile bilinmemektedir. Manisa'nın uzun müddet beğlik ve şehzadeler sancağı merkezi olması, ahalisinin bilgisini, görgüsünü arttırmış, buradan bir çok sanat adamları yetişmesini sağlamıştırM.Sertoğlu.

SARUHAN - OĞULLARI XIV. Yüzyıl başlarında Batı - Anadolu'da beğlik kuran ve hakim olduğu bölgeye adını veren "bir Türk soyu. Beğliğin dolayısıyla sülâlenin kurucusu Saruhan Beğ'i, Harzem kumandanlarından iken Selçukların hizmetine girmiş bir zatın torunu olarak kaydedenler varsa da galip bir ihtimalle Germe-yan ümerasmdandır. Türk akınlarından ülkesini korumak isteyen Bizans İmparatorunun davet ettiği Katalanlarla İlkçağın Lydia bölgesinde 1304 den itibaren mücadeleye başlayan Saruhan Beğ, 1313 de Manisa'yı alarak devletinin temellerini atmış oldu. Az sonra E-ge kıyılarına ulaşılmca denizciliğe önem verdi. Foça ve bazı Ege adalarındaki Cenevizlileri yıllık vergiye bağladı. Süratle inkişaf eden Osman - oğulları ile ittifak yaptı. Kuvvetli bir donanmaya sahip olan Saruhan Beğ icabında Bizansa--Foça muhasarasında imparator Andronik Paleologos'a- yardım ettiği gibi bazan iç mücadelelerine de karışmıştı. Kendisi Aydın - oğlu Umur Beğle beraber veya yalnız olarak pek çok deniz seferleri yapmıştır. Son defa Bizans imparatorlarından Cantacuzen'e Aydınoğlu Umur'la birlikte yardıma giden oğlu Süleyman yolda vefat etmişti (1345). Bir sene sonra genç Yuvan Paleologos'un validesi Anna'nın yardım isteği üzerine vukubulan hareketten başarı kazanamadan dönüşünde kendi si de vefat etti (1346). Yerine devirleri, olayları hakkında bir şey bilinmeyen oğlu Fahreddin İlyas, onun da 1374 de vefatından sonra torunu Muzaferreddin İlyas geçtiler. Muzaferreddin İlyas 1836 da ö-lünce iki oğlundan Hızırşah beğ'ğe hâkim oldu, diğeri Orhan ise Osmanlılara iltica etti (1388). Hızırşah Beğ, 1389 da Kosovada Murad Hüdavendigârm şehid olması üzerine Karaman - oğulları ile ittifak yaparak Osmanlı ülkesine hücum etti. Yıldırım Be-yazid'in

mukabil hareketiyle Saruhan beğliki ilk defa Osmanlı topraklarına katıldı. Ülkesini ve beğliğini kaybeden Hızırşah Sinop'da Candaroğlu İsfendiyar Beğ'e iltica etti (1390 - 1391). Timur'un Ankara savaşında (1402) Yıldırım Bayezid'i yenmesi üzerine Anadolu beğlikleri yeniden teşekkül edince Hızırşah da ülkesine kavuşarak Saruhan beği oldu. Osmanlı şehzadeleri mücadelesinde Hızırşah Beğ İsa Çelebi'yi tuttu. Fakat neticede İsa Çelebi kaybedince kendisi Manisa'da Çelebi Mehmed'in adamları tarafından yakalanarak öldürüldü. (1405- veya 1410). Böylece Saruhan beğliğinin ikinci devresi de sona erdi ve bu soy da söndü, toprakları mutlak olarak Osmanlı ülkesine katıldı. Merkezi Manisa olan Saruhan beğliği hakkında bazı kaynaklar 15 şehri, 20 kalesi, 10 bini mütecaviz askeri bir hayli de gemisi olduğunu kaydetmektedirler. Hakikaten beğlik en geniş zamanlarında Çandarlı körfezi dahil olmak üzere Akhisar - Gördes - Demirci - Adala - Turgutlu - Nif (Kemalpaşa) - Menemen kasabalarını ve bunların kuşattığı havaliye, aşağı yukarı ilkçağın Lydia'sına hâkim olmuştur. Bundan sonra da buralara beğ-liğin kurucusundan ölürü Türkler Saruhan adını vermişler ve belgelere de böyle kaydetmişlerdirM.Sertoğlu.

SAYA OCAĞI Padişahın nefsi için ayrılan en âlâ cinsinden koyunların beslendiği yer. Kesilecek olan koyun hergün buradan ayrılarak saya neferlerinden biri vasıtasıyla mezbahaya gönderilirdiM.Sertoğlu.

SAYICI-1 FODLA (Bak. Halife-i Şa-girdan, Fodla Fırını)M.Sertoğlu.

SA'Y-I MÎRÎ Herhangi bir şekilde devlet varidatının arttırılmasını icap ettiren muamele. Gerek müsadere suretiyle ve gerekse Kapıkulu ocakları münhalleri-nin hazinemanda edilmesi neticesinde veya bir iş sahibinin devletten alacağını tahsil ederken hazine menfaatine olarak hesabından yapılan bir miktar tenzilâtla hasıl olan gelirler hep bu isimle anılırlardıM.Sertoğlu.

SEBZECİ (Bak. Sebzehane)M.Sertoğlu.

SEBZEHÂNE Her sene İstanbul Bostancıbaşısının idaresindeki bostanlarda hasıl olan sebze, mukataaya verilmeyip mahsul olarak serbest piyasada satılır ve masraflarla bostancıların bahşişi çıktıktan sonra kalan hükümdara takd.'m olunurdu. Bu, onun şahsî gelirlerindendi.

işte bu sebzenin her sene satılmak üzere götürüldüğü yer sebzehâne idi. Sebzeler burada arttırma usulüyle toptan kabzımallara satılırdı. Bunlara ait defterleri ise sebzehâne kâtibleri tutardı. Sebzehânsde iki ,yüz kadar sebzeçi bu işlerle meşgul olurlardı. Bu surelle yılda hasıl olan gelir bir milyon akçe kadardı. (Bak. Boslancı o-cağı)M.Sertoğlu.

SEBZEHANE KÂTİBLERİ (Bak. Sebzehâne)M.Sertoğlu.

SEFARET TERCÜMANI İstanbul'da bulunan yabancı elçilerin kullandıkları tercümanlara verilen isim. Her sefaretin müteaddit tercümanlarından birincisi siyasi işlere memur olup Osmanlı devletine takdimi icap eden muhtıra ve notalan Türkçe olarak yazardı. Bu işte, ücreti sefaret tarafından verilen Osmanlı tabasından bir kâtib de ona yardım ederdi. Sefaretin öbür tercümanları ise, gümrüklerde, mahkemelerde vesair devlet dairelerindeki işleri takip ederlerdi. Bunlar Doğu kıyafetinde gezerlerdi. Sefaretler bilâhare aldıkları müsaade üzerine yerli tercümanlar da kullanmışlardır. Bu tercümanların hepsi beratlı olup kendileri ve hizmetkârları cizye'den ve her türlü vergi ve tekâliften muaftılar. Bu yüzden sefaretler bu beratları yerli hıristiyanlara büyük bedellerle satar olmuşlardı. Bu tercümanlar XVIII. Yüzyılın son yarısından ve Küçük - Kaynarca muahedesinden sonra devletin zaafından istifade ile mensup oldukları sefaretin menfaatma açıkça hizmet ve sefirleri namına Bâb-ı âliyi ziyaret, Avrupa ahvalini devlete istedikleri gibi bildirir olmuşlardı, içlerinden bazıları fırsat buldukça casusluk da ettiklerinden bu halleri sezilenlerden idam edilenler de olurduM.Sertoğlu.

SEFER BAHŞIŞI Osmanlı padişahları cüluslarını müteakip ilk defa sefere çıktıkları zaman kapıkulu askerlerine seyyanen verilen biner akçe bahşiş. Bundan başka, muharebelerde fevkalâde muvaffakiyet ve hizmetlerinden dolayı padişahların askere verdikleri bahşiş de bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

SEFER FİLORtSt Avarız karşılığı her sekiz on yılda bir cizye vermekle mükellef her evden alınan bir buçuk guruş bir altın hesabıyla alınan bir guruşluk vergi. (Bak. Avarız)M.Sertoğlu.

SEFERLİ KOĞUŞU Enderun koğuşlarından biri. Kiler koğuşundan evvel Doğancı koğuşundan sonra gelirdi. IV. Mu-rad, 1635 de Revan seferine giderken Büyük Oda koğuşundan bir miktar iç - oğlanı ayırarak bu koğuşu teşkil etmişti. O tarihte doğancı koğuşu henüz mevcut olmadığından seferli koğuşu bu suretle a-şağıdan üçüncü koğuş olmuştu. (Bak. Enderun). Bu koğuş mensuplarının ilk zamanlarda vazifeleri Enderun halkının çamaşırlarını yıkamak iken zamanla teşkilâtı genişlemiş bir sanat mektebi haline gelmiş, musikişinaslar, nakkaşlar, â-lim ve şairler, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, tellaklar buradan yetişir olmuştur. Dilsiz ve cücelerden mürekkep olan saray soytarıları da bu koğuşa mensup olup daha yukarı koğuşlara geçemezlerdi. Seferli koğuşuna mensup olanlar terfi ederlerse Kiler koğuşuna, dış hizmete verilirlerse Kapıkulu Süvari bölüklerine verilirdi. Bu koğuş 1831 yılında lâğvedilerek mensupları kıdemlerine göre idler ve hazine odalarına verilmişlerdirM.Sertoğlu.

SEFERNEYÂMED Farsça bir tâbir olup sefere gelmedi demektir. Gerek Kapıkulu askerinde ve gerekse tımar ve zeamet sahiplerinden memur buldukları sefere gelmeyenlerin bu hali yoklamalarda tahakkuk ettikçe künye defterlerindeki kayıtlarına bu şekilde şerh verilerek ocakları veya dirlikleriyle alâkaları kesilirdiM.Sertoğlu.

SEFER VOYNUKLARI (Bak. Voy-nuk)M.Sertoğlu.

SEĞİRDİM Yeniçerilerin günlük etleri şehir dışındaki mezbahalarda ve EMiraları yalnız Yedikule mezbahasında kesilerek hayvanlara yükletilip E! meydanındaki tomruğa getirilirdi. Etler otuz ka dar hayvan sırtında gelirken yolda bu hayvanların önünde ve arkasında kasaplarla birlikte koşarak yürüyen yeniçerilere seğirdim ve zabitlerine seğirdim ustası denirdi. Yolda gelirken bunların önünden veya arasından geçmek şiddetli memnu ve cezası idamdı. Etler tomruğa geldikten sonra kasaplara teslim olunur, sonra seğirdim ustalarının meydan şeyhi gülbank taşı denilen yüksek bir yere çıkararak bir gülbank çektikten sonra: Hazır olan ağalar, et geldi. Bildik bilmedik demeyin, der ve ustalarıyla bir likte odalarının etini almıya gelen seğir dim efradına yüksek sesle: Çardak önünden geçmeyin, pazara ve sokaklara gitmeyin, halk sizi pazara giden sanmasın. Zabiti görünce kaçın, tozluğunuzu indirin, pestemallarımızı çevirin, haydi babam haydi!.. Diye bağırınca

seğirdimler hep birden koşarak herkes kendi bölük veya ortasının etini kasaplardan bir hamlede kapardı. Ete ilk önce kim el sürerse odasına merasimle götürülürdü. Fatih devrine kadar yeniçeriler etlerini hariçteki kasaplardan temin ederlerdi. Lâkin bazan et bulunmaması veya fiyatlarının yüksek oluşu dolayısıyla askerin sıkıntı çektiği olurdu. Fatih bunun 5-nüne geçmek için ve yalnız Yeniçeri o-cağına et vermek üzere bir mezbaha açtırdı. Et ne kadar yükselirse yükselsin yeniçerilere üç akçeden verilecek ve aradaki fark her sene Fatih'in vakfettiği yirmi dört bin akçenin nemasından ödenecekti. Lâkin zamanla bu para çarçur e-dildiğinden Kanunî zamanında yeni odalarda et meydanı tesis olundu ve üç akçeden fazla olan fark hükümet tarafından zarar-ı lâaim adıyla ödenir oldu. Bu para ise her sene iskelelere gelen hayvanlardan alınan Kasabiye akçesinden verilmekteydi. Yeniçeri meydanında ocağa mahsus sekiz adet et tomruğu, yani kasap dükkânı vardı. Her birinde ikişer tu-ristiyan kasap ile dörder yamak hizmet görürdü. Buna karşılık kendileri tekâlif ve avarızdan muaf idiler. 1585 yılına kadar yeniçerilerin etleri Yedikule ve Edirnekapısındaki mezbahalarda kesilirken bu tarihten sonra ocağın kasap esnafıyla anlaşması üzerine şehire gelen koyunlardan yeniçerilere ait kısmının koyun emini va-sıtasiyle Yedikule mezbahasına şevki ile orada kesilmesi tekarrür etmiştir. Buradan et tomruğuna ise yukarıda anlattığımız şekilde Seğirdimler vasıtasiyle gelirdi. Bu tomruklar, başçavuşun ve burada hizmet görüp meydan kasapları diye anılan hıristiyan kasaplar iss başdevecinin nezaretinde idiler. Her orta veya bölüğün eti, efrad ve tayin miktarına göre bu kasaplar tarafından tevzi olunurdu. Et meydanında tomruklardan başka Seğirdim aşçı ustalarına mahsus bir daire, seğirdim aşçılarına mahsus bir mescid ve hıristiyan kasapların ikameti iç'.n ayrı bir daire vardı. Seğirdim aşçı ustaları, etlerin tevziine ve ete seğırtme merasimine nezaret ederlerdi. Bunların aşçılar çavuşu adlı üç eskileri, yani âmirleri vardı. Bunlardan biri Ağabölükbaşı'larından, biri Ya-yabaşı'lardan ve birisi de Eski odalardandı. Bu sayı bilâhare dörde çıkmıştır Eski odalardan olan aşçılar çavuşuna Kantar kulu denirdi. Bu seğirdim aşçı ustalarını, bölük ve orta aşçı ustalarıyla karıştırmamak lâzımdır. Seğirdim aşçı ustalarının altı ayda bir saraya ve Paşaka-pısına Kâhî denilen üç köşe muska şeklindeki içi kıymalı börek ve boğaca takdimi ile bahşiş almaları kanunduM.Sertoğlu.

SEĞMEN (Bak. Sekban)M.Sertoğlu.

SEKBAN Kelimenin aslı Türkçe ve Seymen - Seğmen sözünden bozma olup mânası düşman saflarım yırtıp parçalayandır. Bunlar, daha I. Murad zamanında padişahın av maiyeti olarak bir teşkilât halinde mevcut idiler. 1451 yılına kadar bu mevcudiyetlerini müstakil bir halde muhafaza ettiler. Bu tarihte, Karaman - oğlu İbrahim Beğ üzerine açtığı seferden dönen Fatih, ilk seferi olması dolayısıyla yeniçerilerin kendisinden bahşiş istemelerine kızarak yayabaşılıarmı dövdürüp ağalarını azletmiş ve yeniçerilerin itaatsizlik temayülünü izale için kendisine daha yakın olan altı yedi bin sekbanı yeniçerilerin arasına katmış, yalnız beş yüz kişiyi av hizmeti için alıkoymuştu. Bundan başka, badema Yeniçeri ağalarının Sekbanbaşılardan olması kanun oldu. Lâkin Yavuz devrinde bu usul terke-dildi. Bütün sekbanlar bir orta addolunup Yeniçeri ocağının altmış beşinci ortasını teşkil ettiler. Bu ortanın birinci kısmı bir bölük süvari ve ikinci kısmı olan otuz dört bölüğü piyade idi. Her bölük kumandanına Bölükbaşı denirdi. Süvari ve piyade sekbanlar padişahla beraber ava giderler, av köpekleri tedarik ederler, sekban fırınında çalışırlardı. Harb zamanlarında ise, diğer yeniçeriler gibi muharebe hizmetini ifâ ederlerdi. Ayrıca kapı halkı arasında Sekban adlı bir sınıf vardı. (Bak. Kapı Halkı, Sarıca)M.Sertoğlu.

SEKBAN AVCILARI Hükümdarlarla birlikte ava giden sekbanlara verilen isim. (Bak. Sekban)M.Sertoğlu.

SEKBANBAŞI Yeniçeri ocağının 65. cemaat ortasını teşkil eden sekbanların kumandanı. Kendisi aynı zamanda ocağın büyük âmirlerinden olup derecesi Yeniçeri ağasından sonra idi. (Bak. Sekban). Yeniçeri ağası İstanbul'da bulunmadığı zaman Sekbanbaşı ona, vekâlet eder ve payitahtın inzibatından mesul bulunurdu. Sekbanbaşılarm yevmiye 70 akçe ulufeleri ve Hayrabolu'da yıllık 20 bin akçe gelir getiren zeametleri vardı. Terfi ederlerse Sancakbeği, yahut 70 bin akçe zeametle Müteferrika olurlardı. Sekbanbaşılık XVII. Yüzyıldan sonra ehemmiyetini kaybetmiş ve âdeta vazife-siz bir makam haline gelmişti. Mamafih bu yüzyılda Yeniçeri ağalığına yükselen sekbanbaşılara rastlanır. Bu makam nihayet ocağın ilgisiyle tarihe karışmıştırM.Sertoğlu.

SEKBAN FIRINI (Bak. Fodla Fırını)M.Sertoğlu.

SEKBAN-I CEDÎD HI. Selim'in hai'-inden ve Nizam-ı Cedid'in ilgasından sonra Rumeli'den maiyetindeki askerle gelip IV. Mustafa'yı hal'ederek ü. Mahmud'u tahta çıkaran Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa tarafından tertibolunan talimli asker. Bu teşkilât 1808 yılında kurulmuş, aynı sene yeniçerilerin isyanla sadrîâzam bulunan Alemdar Mustafa Paşa'yı Bâb-1 âli'de bastırmaları ve şehadetine sebep olmaları üzerine ilga edilmiştirM.Sertoğlu.

SEKSON Asıl vatani Saksonya olan büyük cinsinden bir nevi av ve savaş köpeğiM.Sertoğlu.

SEKSONCU Yeniçeri ocağının yetmiş birinci cemaat ortası efradı. Ocak ananesine göre, Eflâk voyvodasının av i-çin Fatih'e gönderdiği köpekler bu ortaya verilmiş ve orta efradı köpeklerin bakım, terbiye ve muhafazasına memur edilmiştir. Seksonculara köpekleri için Tophane üzerinde bir yaylak tâyin edilmişti. Ba-zan ssksonlara padişah huzurunda av talimleri yaptırılırdı. XVI. Yüzyıldan itibaren bostancılar arasında zağarcılar ve soksoncular yetiştiği için bu ortamın köpeklerine ihtiyaç kalmamış, hattâ hariç ten gelen seksonlar Bostancı ocağına verilir olmuşturM.Sertoğlu.

SEKSONCUBAŞIYeniçeri ocağında 71. cemaat ortasını teşkil eden seksoncuların başı. Kendisi aynı zamanda ocağın büyük zabitlerinden olup Turnacıbaşından evvel ve Zağarcıbaşından sonra gelirdi. (Bak. Seksoncu). Seksoncubaşı terfi e-derse zağarcıbaşı olur, dış hizmete çıkarsa ağır, yani yıllık geliri elli bin akçeden az olmıyan zeamet verilirdiM.Sertoğlu.

SELÂM AĞASI Sadrîâzamin ve bazı Vezirlerin maiyetinde bulunup teşrifatı i-dareye memur olan kimse. Bir vazifesi de gelen misafirleri karşılamak ve efendisinin huzuruna çıkmalarını tertibe koymak, bu hususta kendilerine delâlet etmektirM.Sertoğlu.

SELÂM ÇAVUŞU (Bak. Duacı Çavuş)M.Sertoğlu.

SELÂM MET AKÇESİ (Bak. Ağnam Resmi)M.Sertoğlu.

SELÂMLIK Padişahların cuma namazını kılmak üzere camiilerden birisine gidişleri dolayısıyla yapılan merasim. Eski konakların harem kısmından gayri erkeklere mahsus tarafıM.Sertoğlu.

SELÂNİK ÇUHASI Yeniçerilere yılda bir kere erbainden erbaine verilen ze-mistanî, yağmurluk veya bârânî denilen çivit rengindeki kaputlar için Selanik'te dokunan âlâ cinsten enli çuha. Selânik'-in ü. Murad Bağ tarafından katî olarak zaptından itibaren yeniçari çuhası bu şehirde dokunmuştur. Yeniçeri yayabaşı-ları için lâzım olan yeşil çuha da gena bu şehirde dokunurdu. Çuhayı gerek dokumak ve gerek battanlamak Selanik'li Yahudilere mahsustu. Bu hizmet karşılığında tekâlifi örfiyye ve avarızı divaniy-yeden muaf tutulurlardıM.Sertoğlu.

SELÂTİN CAMİİ Hükümdarlar tarafından yaptırılan camiilere verilen isimM.Sertoğlu.

SELÂTİN EVKAFI (Bak. Evkaf-ı Hümayun)M.Sertoğlu.

SELİMİ Bir nevi serpuş. Osmanlı padişahları ilk zamanlarda Horasanı denilen yünden yapılmış ucu sivri bir külâh giyerkr ve bunun üzerine sarık sararlardı. Fatih, mücevveze denilen serpuşu kabul (Bak. Mücevveze), Yavuz ise kendi adına izafe edilen Selimi serpuşu ihdas etmiştir. Bunun boyu altmış beş santim, yukarısı ağızından genişçe silindir şeklindeydi. Üzerine bez tülbind sarılırdı. Sonraları Dâr'üs - saade ağası ile sefer ve merasimlerde Sadriâzamların, Kapıcılar kethüdasının, Yeniçeri ağasının, Reis'ül - küttab'ın ve Defterdarların Selimi giymesi âdet olmuşturM.Sertoğlu.

SEMERÇİLER Gerek Ağakapısı imalâthanesinde ve gerekse orducular arasında bulunan semer imalâtçılarıM.Sertoğlu.

SEMER DEVİRMEK Bir yeniçerinin ocak odalarından birinden diğerine nakli veya bir yoldaşın bir yerde ikamet etmek üzere gelişi hakkında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

SENG-İ İBRET Tıpkapı Sarayının ikinci kapısı olan Ortakapı'nın önünde kesilen başların teşhir edildiği meşhur taş. Tanzimattan sonra kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

SEPETÇİLER KÖŞKÜ Saray-ı ce-did-i âmire (Topkapı sarayı) nın Sirkeci - Demirkapıdan itibaren ve Saray - bur-nu'na doğru giden sur'u üzerinde bulunan bina. Halen yeni onarılmış bir haldeki bu köşk, padişah III. Murad'm arzusu ile masrafı Sadriâzam Koca Sinan Paşa'ya ait olmak üzere, daha önce buradaki Sultan Bayezid köşkü yıkılarak yerine yaptırılmıştır, ilk ismi Kasr-ı âli idi. Sonradan, Sultan İbrahim zamanında e-saslı bir tamirle hemen hemen yeniden inşa edilmiştir (1643). Rivayete göre, bu köşkün arkasında bulunan, Bostancı ocağına bağlı Sepetçiler ocağı halkı, kendilerini çok seven, daima iltifat edip ba zı imtiyazlar veren padişaha, köşkün tamiri sırasında müracaatla masrafına iştirak arzusunda bulunmuşlar. O zamana kadar bazan Sinan Pasa köşkü diye anılan bu bina bundan sonra Sepetçiler köstü olarak şöhret bulmuşturM.Sertoğlu.

SEPET TIMARI Münhal bulunan tımarlar hakkında kullanılan bir tabir. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

SERAHUR (Bak. Salâhur)M.Sertoğlu.

SERARABAİ (Bak. Arabacıbaşı)M.Sertoğlu.

SERÂSER Baştanbaşa sırma ile işli fevkalâde kıymetli kalın ipekli kumaşM.Sertoğlu.

SERÂSER KUŞAKLILAR (Bak. A-ğa Gediklileri)M.Sertoğlu.

SERASKER Sadnâzamdan gayrı vezirlerden birisi orduya kumanda ettiği zaman kendisine verilen unvan. II. Mah-mud devrinden itibaren ve Yeniçeri ocağının ilgasiyle Asakir-i Mansure-i Mu-hammediyye ünvanıyla muntazam ordu kurulduktan sonra bunun kumandanına Serasker denmiştir ki, en büyük askerî âmir idi. Meşrutiyetten sonra bunlara Harbiye nazın denmiştir. (Bak. Harbiye Nazırı)M.Sertoğlu.

SERASKER KAPISI II. Mahmud devrinde Yeniçeri Ocağı ilga edilince <1826), evvelce bu teşkilâtın başı olan Yeniçeri Ağası'nın makamı, Ağakapısı da Meşihat dairesi yapılmıştı. (Bak. Ağakapısı). Buna mukabil yeni teşkil edilen ve Asakir-i Mansure-i Muham-mediye ismi verilen nizamiye kuvvetlerinin başına bir serasker tayin edilmiş ve Bayezidde halen Üniversite merkez binasının bulunduğu yerdeki Eski Saray, Serasker kapısı yani Seraskerin makamı ittihaz

olunmuştur. (Bak. Eski Saray). Bazan Bâb-1 Seraskerî de denilen bu makamın ve teşkilâtının kurulmasını müteakip sadrîâzamların Serdar-1 ekrem ünvanıyla sefere gitmeleri ve askere kumanda etmeleri usulü terkedilmiştir. Bu suretle Bâb-1 seraskeri askerlik işlerinde daha fazla nüfuz ve yetki kazandı. Bundan böyle Serasker de Osmanlı İmparatorluğunun Kara kuvvetlerinin başı oldu. Serasker kapısının başında bulunan zatın 1835 den sonra yalnız seyfiyye (Asker sınıfı) sınıfının en üst kademesini teşkil etmekle kalmadığı meratip silsilesi yönünden sadrîâzamhk ve şeyhülislâmlıkla aynı seviyede itibar edildiği görülür. Osmanlı ordusunda askerî sahada gerçek manasıyla İslahat bu makamın teşkiliyle başlamış ve İstanbul'da Zaptiye nezareti kuruluncaya kadar şehrin inzibat ve asayiş işlerine de yine Serasker kapısı bakmıştır. Abdülâziz devrinde Eski saray kısmen yamncı burası birden yıktırılarak yine aynı yerde yeni bir Serasker kapısı inşa edilmiştir (1870). Halen Üniversite merkez binası ve Bayezid'deki kapı o devirden kalmadır. Serasker kapısı Abdülâziz devrinde de evvelce kazandığı önemi muhafaza etti. Bizzat padişah ordunun düzenine ve geliştirilmesine büyük bir alâka duyduğundan bu dairenin başına çok liyakatli kimseleri getirmeye gayret etti. Bir aralık Seraskerlik ile Sadrîâzamhk bir şahısta birleştirildi. Sadaret işlerinin Serasker kapısı işlerini aksatmaması için günlük işler Harbiye Nezareti unvanıyla ihdas edilen bir daireye devredilerek başına bir müşir getirildi. Fakat, bu kısa bir zaman için devam etmiştir. Harbiye Nezaretinin, Seraskerliğin bütün salâhiyet ve mesuliyetlerini üzerine alması II. Abdülhamid devrinde olmuş ve Seraskerlik, ikinci Meşrutiyet inkılâbında Harbiye Nezareti ismini alarak Cumhuriyete kadar bu unvanı muhafaza etmiştir. (Bak. Harbiye Nezareti)M.Sertoğlu.

SER BARUDİ (Bak. Barutçubaşı)M.Sertoğlu.

SERBEST TİMAR Timarların biraz daha imtiyazlı sınıfı. Buldukları bölgenin rüsum-1 şer'iyesinden başka rüsum-1 örfiyesi de tamamen serbest timar sahiplerine ait olduğundan gelirleri daha fazla idi. Bundan başka sefer zamanı haricinde sancak beğlerinin emrinde sayılmazlar ve her ns olursa olsun timarlarına kimse duhul edemezdi. Meselâ, topraklarında bir suçlu bulunsa, sancak beğinin

adamları gelip onu tutmazlar, timar sahibi kendisi yakalayıp teslim ederdi. (Bak. Timar)M.Sertoğlu.

SERBEST VAKIF Vakfın bir çeşidi olup bunda vakıf olan sadece mülkün geliri değil, aynı zamanda rakabe ve tasarrufu idi. Halbuki diğer vakıflarda sadece gelir vakıf olunmuştur. Serbest vakıflarda vakfın hududu dahiline devlet memurları hiç bir vesile ile giremezlerdi. Defterde yazılandan fazla hâsıl olup olmadığı da kontrol edilemezdi. Vakıf sahipleri hariçten reaya getirtip yeniden toprak açurabilir, ziraatı istediği gibi genişletibilirdi. Vakfın dahilinde idarî ve malî istiklâle sahipti. Serbest vakfın reayası ise, tekâlif ve a-vârız'dan muaf idilerM.Sertoğlu.

SERBOSTANI (Bak. Bostancı ocağı)M.Sertoğlu.

SER BÖLÜK (Bak. Bölükbaşı)M.Sertoğlu.

SER ÇAVUŞ (Bak. Başçavuş)M.Sertoğlu.

SERÇEŞME Ekseriya gayri muntazam ve muayyen bir teşkilâta bağlanmamış birlik ve toplulukların başında bulunanlar için kullanılan tâbirdir. Fakat e-sas olarak Sarıcaların İstanbul'da devlet nezdinde bulunan mümessillerine verilen bir addı. (Bak. Sanca)M.Sertoğlu.

ŞERCİN Kesilmiş koyunların başına denirdi. Paçalarına ise Dercin adı verilirdi. Yeniçerilere ait etlerin kesildiği Yedi-kule mezbahasındaki baş ve paçalar hor sene açık arttırma ile iltizama verilirdi. XVII. Yüzyıldan sonra ise bu bir mukataa haline getirilmiştir. Bunu iltizam e-den, parasını psşin vererek bu mezbahada kesilen koyunların baş ve paçalarını her kesimde alır ve İstanbul'daki sakat-çı dükkânlarına satardı. (Bak. Ağnam resmi)M.Sertoğlu.

ŞERCİNİ Kuşhane matbahında yani hükümdarların şahsı içip yemek hazırlanan matbahda bas pişirenlere verilen i-simM.Sertoğlu.

SERDAR Sefer zamanlarında ordu kumandanı olarak padişahsız harbe giden sadrîâzamlara verilen unvan. Ekseriya Serdar-ı Ekrem şeklinde kullanılırdı. (Bak. Sadrîâzam)M.Sertoğlu.

SERDAR KASRI Sarayburnu civarında III. Selim'in annesi için yaptırmış olduğu mükellef köşk. Bugün mevcut değildir ve yerinden kısmen tren yolu geçmektedirM.Sertoğlu.

SERDARLAR (Bak. Yeniçeri Serdarları) M.Sertoğlu.

SERDEFTERCİ (Bak. Beğlikçi)M.Sertoğlu.

SERDENGEÇTİ (Bak. Dalkılıç)M.Sertoğlu.

SERESVABİ (Bak. Esvabçı)M.Sertoğlu.

SER ETTİBA-İ ŞEHİRİYARİ (Bak. Hekimbaşı)M.Sertoğlu.

SERGİ Üç ayda bir verilen Kapıkulu askerinin maaşlarından Yeniçeri ocağına ait olan Divan-ı hümâyunda ve öbür ocaklarınki Paşakapısında verilirdi. İşte bu ikinci dağıtıma sergi veya sergi döşemek denirdiM.Sertoğlu.

SERGİ HALİFESİ Maliye hazinesinin veznedarı. Kendisi sergi nâzırmtın muavini olup başdefterdarlığa bağlı idi. (Bak. Sergi Nâzın, Hazine Tezkirecisi)M.Sertoğlu.

ŞERGİLİ (Bak. Taşralı)M.Sertoğlu.

SERGİ NAZIRI Hazineden çıkacak paraların ita emirlerini, yani hazine tezkirelerini tetkik ile sergi halifesine gönderen ve çıkan para le ita emirlerinin muhasebesini tutan kalemin şefi olup doğrudan doğruya baş defterdara bağlı idi. (Bak. Sergi Halifesi, Hazine Tezkirecisi)M.Sertoğlu.

SERGULÂM-I BAKİ (Bak. Baş ba-kikulu)M.Sertoğlu.

SER HABBAZIN-1 HASSA (Bak. Ekmekçiler)M.Sertoğlu.

SERHAD Kelime olarak hudut başı mânasına gelir. Umumiyetle iki devletin toprağının birbirine bittiği sınır mahalli ve bunların iki tarafındaki gayri muayyen bir arazi serdi için kullanılırM.Sertoğlu.

SERHADLİ Bir adı da serhadkulu olan, hudutlarda ve hudut kalelerinde hizmet gören mahalli halktan toplanmış asker. Bir kısmı ise dirlikli, yani tımarlı, idiler. Tımarlı olanların dirlikleri gedikti; yani muayyen miktarda olup artıp eksilmezdi. Gediklerde münhal olursa, u-lûfeli

serhadlilerden birisine tevcih olunurdu. Serhadlilor, yeşil elbise giymekle mâruftular. Serhad kulu, eyalet askerinden sayılırdıM.Sertoğlu.

SERHENK Çavuş kelimesinin Fars-çasıdır. (Bak. Çavuş)M.Sertoğlu.

SERKÂTİBİ HAZRET-İ ŞEHRIYARI: Mâbeyn başkâtibinin diğer adı. (Bak. Mabeynci)M.Sertoğlu.

SERKÜRENA, SERKAREN Baş ma-beyncilerin başka adı. (Bak. Mabeynoi)M.Sertoğlu.

SER MİMARÂN-I HASSA (Bak. Mimarbaşı)M.Sertoğlu.

SERODA (Bak. Odabaşı)M.Sertoğlu.

SER PİYADE Cemaat ortaları çorbacısı olan yayabaşının diğer adı. (Bak. Yayabaşı)M.Sertoğlu.

SERREVVÂKIN (Bak. Çaşnigirbaşı)M.Sertoğlu.

SER RİHTEGAN (Bak. Baş Usta)M.Sertoğlu.

SER ŞİKÂRI (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

SEİL TOPI (Bak. Topçubaşı)M.Sertoğlu.

SER TULUMBACIYAN-I DERGÂH-I ÂLİ (Bak. Tulumbacı ocağı)M.Sertoğlu.

SEYİS (Bak. Has Ahır Hademeleri)M.Sertoğlu.

SEYİSHANE Ağırılık beygirine verilen isim. Sefer zamanlarında her on yeniçerinin bir seyishânesi vardıM.Sertoğlu.

SEYİSHANE PARASI Yeniçerilerin sefere hareketinden evvel odalarının sandığından, eşya ve erzakların vesair ağırlıklarını nakil için beygir tedarik etmek üzere aldıkları para. (Bak. Seyishâne)M.Sertoğlu.

SEYYİD Peygamberimizin (S.S.) torunu Hazret-i Hüseyin'in (R.A.) temiz soyundan gelenlere verilen unvan. (Bak. Şerif)M.Sertoğlu.

SIFRÜ'L-YED Bir kimsenin herhangi bir sebepten dolayı ulufe, salyane veya dirliği kesilip geçimden âciz ve mahrum kalmasına denirdiM.Sertoğlu.

SIRÇA KÖŞK SARAYI (Bak. Çinili köşk)M.Sertoğlu.

SIR KÂTİBİ Hasoda ağalarındandı. Padişahın hususi yazıcısı olup yazı kâğıdını vesair kendisine lâzım olan şeyleri boynunda asılı sırma işlemeli büyük bir torba veya kesede ve altın dividini belindeki kuşağında taşırdı. Ondan başka kimse altın divit kullanamazdı. Padişah camiye giderken kendisine verilen istidaları sır kâtibi alır, padişahın hususi kütüphanesini o muhafaza eder, bundan başka Kapıkulu süvarileriyle müteferrika ve çavuşların ana defterleri, haraç, cizye, avarız ve mukataa defterleri onda durur, hükümdar istedikçe verir ve padişah da bunları hükümetin kayıtlarıyla karşılaştırarak kontrol ederdi. (Bak. Hasoda)M.Sertoğlu.

SİCİL (Bak. Divan-ı Hümâyun Sicilleri, Şer'i Mahkeme Sicilleri)M.Sertoğlu.

SİKKE Altın, gümüş gibi kıymetli madenlere vurulan damga. Basılmış para. Mevlevî dervişlerinin başlarına giydikleri deve tüyü rengindeki üstü daha darca ve yuvarlakça silindir şeklinde iki katlı keçe külahM.Sertoğlu.

SİKKE-İ SAMİ (Bak. Şamî).

SİLÂHBAHA (Bak. Bostancı Ocağı, Oda Efradı)M.Sertoğlu.

SİLÂHDAR AĞA Hasodanın, Hasoda-başından sonra gelen büyük âmiri. (Bak. Hasoda). Silâhdarhk Yıldırım Bayezid zamanında ihdas olunmuştur. Merasimde padişahın kılıcını omuzunda taşır ve başında kırmızı kadifeli üsküf bulunduğu halde hükümdarın sağ gerisinde yürürdü. Sarayda da padişahın her türlü silâhlarına muhafaza etmek bunun vazifesiydi. Resmî derecesi Hasodabaşından küçük olduğu-halde mevkii ve itiban daha yüksekti. Padişahın daima yanında bulundurduğu birinci derecede sırlarının mahremi ve günlük arkadaşıydı. Onun için Enderundan ve-zaretle çıkan, silâhdar olamadım diye ü-zülürdü. Silâhdarlar dış hizmete çıkarlarsa Vezir, Beğlerbeği, Yeniçeri Ağası, Kaptan-paşa gibi yüksek mevkili devlet adamı olurlardı. Lâkin bu çıkış ceza ile

olursa kendilerine Kapıcıbaşılık verilirdi. XVIII. Yüzyıldan sonra bunların ehemmiyeti büsbütün artmış ve bütün enderunun hâkimi ve âmiri olmuşlardır. Silâhdarların hemen hepsi kıymetli ve malûmatlı adamlardır. Bunlardan yirmi kadar sadrîâzam yetişmiştir. 1830 yılında Silâhdar Giritli Ali ağanın vefalı üzerine bu makam lağvedilmiş ve vazifesi Hazine Kethüdası Bekir Efendiye verilmiştir. Bunun üzerine Paşakapıların-da bulunan Silâhdar da kaldırılmıştır. Aynı yıl, Enderun Nazırlığı ihdas olunarak Bekir Efendiye tevcih olunmuş, bir sene sonra ise Mabeyin Müşirliği bu makamın yerine kaim olmuşturM.Sertoğlu.

SİLÂHDAR BÖLÜĞÜ Kapıkulu Süvari bölüklerinden baştan ikincisi olup sarı bayrak taşıdıklarından Sarı bayrak bölüğü diye de anılırlardı. Birinci bölük olan Sipah Bölüğü ile birlikte Yukarı Bölükler adını taşırlardı. Osmanlı devletinde Kapıkulu Süvarilerinden ilk ihdas edilendir. Bunlar, önceleri yalnız Topkapı Sarayı Enderun Koğuşlarından çıkanlardan mürekkep iken, sonraları Galata, İbrahim Paşa ve Edirne .saraylarından çıkan oğlanlarla Velede denilen Sipahi - zâdsler de buraya alınır olmuşlardır. Devlet teşkilâtının bozulmasından sonra ise hariçten de efrad alınmıştır. Bundan başka Orta bölükler diye anılan sağ ve sol uûfecilerden terfien bu bölüklere geçenler olurdu. Fatih devrine kadar Silâhdarlar baş-bölük olup alaylarda padişahların arkasından yürürlerdi. Bu hükümdar devrinde alaylarda padişahın yedek hayvanlarının önünde yürüyen Bay - zadelerle Sipahi -zadeler çoğaldığından kendilerine kırmızı bayrak verilmek suretiyle hükümdarların sağında yürümek imtiyazını alınca Silâhdar bölüğünün da sol tarafta yürümesi emrolunmuştu. Sefer zamanlarında ordunun geçeceği yolları açıp temizlemek, köprüleri tamir etmek, bataklıkları aşılır hale getirmek bunların vazifesiydi. İcabında civar köylerin halkını da bu işte istihdam edebilirlerdi. Aynı zamanda yolun her iki tarafına birkaç mil mesafeye sancak tepesi adıyla topraktan sunî işaret tepeleri yaparlardı. Bu işte Sipah bölüğü de onlara yardım ederlerdi. Seferde padişah bizzat hazır değilse sancak tepeleri yolun sadece sol tarafında yapılırdı. Yol hizmetinde çalışan Silâhdarlara sefer dönüşü ikişer akçe terakki verilirdi. Silâhdarlar her biri yirmi otuz kişilik iki yüz altmış bölüktü. Her bölük bir Bö-lükbaşının kumandasındaydı. Camiiye çıkışlarda Silâhdarların bir kısmı padişaha refakatte sol tarafta

yürürler, muharebe meydanında ise saltanat sancaklarının sol yanında ve bazan da padişahın arkasında dururlardı. Muharebe ve yol hizmetinden başka Buçukçu-luk, Yedekçilik ve Tuğculuk gibi hizmetlerde de kullanılırlardı. (Bak. Yedekçi, Buçukçu, Tuğ)M.Sertoğlu.

SİLÂHDAR-I HASSA Silâhdar Ağanın diğer adı. (Bak. Silâhdar Ağa)M.Sertoğlu.

SİLÂHDAR KALEMi (Bak. Süvari Mukabelesi)M.Sertoğlu.

SİLÂHDAR KÂTİBt (Bak. Süvari Mukabelesi)M.Sertoğlu.

SİLÂHDAR KETHÜDA YERİ Devlet merkezinden hariç yerde bulunan Silâhdar Bölüğünün o bölgedeki en büyük â-miri. (Bak. Silâhdar Bölüğü)M.Sertoğlu.

SİLÂHDARLAR AĞASI Silâhdar Bölüğünün âmiri olup iki yüz altmış bölük bunların emrindeydi. Ayrıca her bölüğün Bölükbaşı adlı bir kumandanı vardı. (Bak. Silâhdar Bölüğü)M.Sertoğlu.

SİLSİLE Her sene ilmiye tarikında gerek müderrisler ve gerekse kadılar arasında yapılan azil, tayin ve terfilere verilen isim. Müderris ve kadılar bir sene için tayin olunurlar, ertesi yıl mazul olup tekrar tâyin sırası beklerlerdi. Bir mansıba yükselmek için çok zaman bir yıl evvel onun payesi alınır ve sonra mansıba geçilirdi. (Bak. Paye). Silsile su şekilde tertip olunurdu: Her sene Musıla-i Sahn, Sahn-ı Seman, Iptida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Musıla-i Süleymaniye, Havâmis-i Süleymaniye, Süleymaniye, Dar'ül-hadis Müderrisleri, Mahreç Mevleviyetine nasb olunurlar, onların yerine sıra ile daha aşağıdakiler ve yerlerine daha aşağıdakiler gelirlerdi. Yine o seneki Musıla-i Süleymaniye, Havâmis-i Süleymaniye, Süleymaniye ve Dar'ül - hadis Mazûllerine Bilâd-ı Hamse Mevleviyetlerinden Mısır, Şam, Edirne ve Bursa Mansıbları verilirdi. Bir yıl evvelki Hareket-i Altmışlı mazûlüne ise yine Bilâd-ı Hamse Mevleviyetlerinden Filibe Mansıbı tevcih olunurdu. O yılın mazûlle-rinden Musıla-i Sahn, Sahn-ı Seman, Iptida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı müderrislerine ertesi yıl mansıb olarak almak üzere Bilâd-ı hamse payesi ve bir yıl evvelki Süleymaniye mazûlüne Haremeyn Kadılığı, Dâr'ül-hadis mazûlüne Galata Kadılığı, Musıla-i Süleymaniye mazûlüne Haremeyn payesi,

Havâmis-i Sü-leymcniye mazûlüne Galata payesi ve her sene Galata payesi sahibine İstanbul Kadılığı, Galata mazûlüne İstanbul payesi, İstanbul payesi sahibine Anadolu Kadıaskerliği, İstanbul mazûlüne Anadolu payesi, Anadolu payesi sahibine Rumeli Kadıaskerliği, Anadolu mazûlüne Rumeli payesi verilirdi. Rumeli payesi sahibi birkaç yıl Şeyhülislâm olamazsa kendisine paye-i fetva tevcih olunurdu. Devriye mevâlisi eğer Mahreç mevle-viyetine çıkmak isterlerse medreseye dönüp tekrar müderrisliğe başlarlar ve müderrislik derecesini katedip musıla'dan sonra mahrece çıkarlardı. Bu suretle boşalan Devriye mevleviyetleri mansıbları-na izmir ve Edirne pâye-i mücerredini haiz olanlar ve münhal kalırsa daha aşağıdaki kadılar geçirdi. Daha kıdemsiz o-lanlar ise Devriye mevleviyeti payesini ve daha aşağıdakiler İzmir ve Edirne pâye-i mücerredini ihraz ederlerdi. Silsileyi her yıl Şeyhülislâm hazırlar ve hükümdar tarafından tasdik olunup yürürlüğe girerdi. Bu, normal yoldu. Tabii bunun haricinde hatır ve gönül, iltimas ve menfaat dolayısıyla atlamalar ve buna mukabil bir çok da haksızlıklar ve mağduriyetler olurdu. (Bak. Kadı, Müderris, Paye)M.Sertoğlu.

SİMİTÇİ Matoah-ı âmire esnafından olup vazifeleri saray halkı için ve hükümdarın şahsına mahsus olmak üzere beyaz undan yuvarlak susamlı veya su-samsız çörekler hazırlayıp pişirmektir. Simit kelimesi farsça beyaz mânasına olan sefid sözünden bozmadır. Simitçiler 20 - 25 kişi olup âmirleri olan eskileri si-mitçi başı diye anılırdı. Bunlar Matbahı âmire'ye bağlı olmakla beraber Enderun kilercibaşısının emrindeydi. Matbah-ı â-mirenin diğer esnafı şunlardı: Kasab, yoğurtçu, sütçü, sebzeçi, tavukçu, buzcu, karcı, kalaycı, mumcu, buğday döğücü, saka. (Bak. Fodla fırını)M.Sertoğlu.

SİMKEŞAN Sarayın Birun hizmetlilerinden sanat bölüklerinde mevcut sırma işleyicilerM.Sertoğlu.

SİMKEŞHANE Devlet emrindeki sim-keş ve sirmakeşlerin, yani gümüş ve sırma işliyenlerin topluca çalıştıkları yer. İstanbulda devletin nezaretinde bulunan ille Simkeşhane Çarşıkapı'da bugün Çorlulu Ali Paşa camii'nin bulunduğu yerde idi. Darphane ise, Bayezid'den Koska'ya inen caddenin sol tarafında bulunuyordu. Darphane 1716 yılında Enderun'a nakledilince, III. Ahmed'in başkadınefendisi onun yerine bugün hala mevcut binayı Simkeşhane olarak

yaptırmıştır. Kapısının üstündeki Simkeşhane-i amire ibaresini taşıyan yazı evkaf nazırlarından Bursalı Rıza Beyindir. Eski Simkeşhane binasının yerine ise Çorlulu Ali Paşa camii yaptırılmıştır.

SİM SAKALAR (Bak. Sakayan-ı sîm-i hassa)M.Sertoğlu.

SİNANPAŞA KASRI Topkapı Sarayını kuşatan surun Marmara denizi tarafında ve Ahırkapfya yakın olan kısmı üzerinde, Balıkhane ve Değirmen kapıları arasında Sadrı âzam Koca Sinan Paşa tarafından Ser-mimar-ı hassa Davud A-ğa'ya 1589 yılında (Bazılarına göre de 1582 de) inşâ ettirilmiştir. Muhtelif Batı eserlerinde sarayın en güzel binalarından biri olarak anılan Sinanpaşa kasrı, banisi tarafından, vüzera-ya tefevvuk etmek ve III. Murad'a hoş görünmek maksadıyla adı geçen padişaha hediye edilmişti. Kasrın esas kısmı dört köşeli olup, denize nazır cephesi ise kemerler üzerine tutturulmuştur. Tepssin-deki yaldızlı alemleri, muhtelif yerlerindeki zarif iznik çinileri ve altın yaldızlı nakışlarıyla uzaklardan bile göz kamaştırır şaş'a'sı nazar-ı havass ve avamda takat kınmazdı. Padişah İÜ. Murad'm pak hoşlandığı bu kasra kubbesine asılı bir salkım inciden dolayı İncili köşk de denir. Sinanpaşa kasrı 1747 de esaslı bir tamir görmüş, ve içine gümüştan metin bir taht konmuştu. Fakat XIX. Yüzyılın ikinci yarısında, Abdülâziz devrinde, fazla masrafı mucib olduğu mülâhazası ile diğer bazı köşklerle birlikte bunun bir kısmı yıktırılmış, 1958 yılında başlayan restorasyonu ise tamamlanmıştır. Bir adı da Sepetçiler köşkü'dürM.Sertoğlu.

SİNTİNE Tersane zindanının diğer adı. Gemilerin en alt katı. (Bak. Kalyon, Bambul)M.Sertoğlu.

SİPAH Kapıkulu Süvarilerinin birinci bölüğü olup kırmızı bayrak taşıdıklarından Kırmızı bayrak bölüğü diye de a-nılırlardı. Fatih devrins kadar Silâhdar Bölüğü birinci bölük iken, Bey-zâdeler-den ve Sipahi-oğullanndan bu bölük kurulup birinci bölük itibar olundu, ikisine birlikte Yukarı bölükler denirdi. (Bak. Sil&hdar bölüğü). Bu bölüğe, Topkapı Sarayının enderun kısmından kiler ve hazine odası efradıyla nüfuzlu devlet adamlarının ve kumandanların evlâdlart alınırdı. Sipahlar üçyüz bölüğe ayrılmış o-lup her bölük yirmi otuz kişiydi. Bölükler, bir bölükbaşımın kumandasında olup hepsinin âmiri Sipahlar ağası idi. Cami'e çıkışlarda ve seferlerde sipah-lar

sağ tarafta yürüdükleri gibi harp sahasında da ordu merkezinin sağ tarafında saltanat sancaklarının altında ve hazan da hükümdarın arka tarafında dururlardı. Çadırlarını ise, padişah otağının sağında kurarlardı. Otağ-ı hümâyun'u bir gece silâhdar, bir gece de sipah bölüğü beklerdi. Sefere gidilirken yol hizmetinde bulunan silâhdar bölüğüne sancak tepesi yapmak hususunda yardımda bulunmak, cephede siper kazdırmak, ve muhasaralarda kaleye toprak sürdürmek de sipah bölüklerinin vazifelerinden-di. Divan günlerinde İstanbul'da bulunan silâhdar ve sipahiden yüzer kişi subaylarıyla birlikte Topkapı Sarayı'na gidip Bâb-ı hümâyun'da selâm merasimini ifâ ederlerdiM.Sertoğlu.

SİPAHİ Umumiyetle atlı asker demek olup topraklı süvari hakkında tahsisen kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

SİPAHI-ZADE (Bak. Veledeş)M.Sertoğlu.

SİPAH KALEMİ (Bak. Süvari mukabelesi) M.Sertoğlu.

SİPAH KÂTİBİ (Bak. Süvari mukabelesi)M.Sertoğlu.

SİVAS EYÂLETİ Osmanlı devleti e-yâletlerinden olup bir adı da Rûm eyâleti idi. Sivas eyâleti şu yedi sancaktan mürekkepti: Sivas merkez sancağı, Bo-zark, Amasya, Çorum, Divriği, Arapgir, Cânık, Zeamet ve Timar erbabı üçbin dokuzyüz otuzyedı kılıç olup sefer zamanı cebeli'leriyle birlikte sekiz bin kişilik bir askerî kuvvet teşkil ederlerdiM.Sertoğlu.

SİYAH HADIMLAR (Bak. Harem Ağası)M.Sertoğlu.

SİYAKAT Eskiden bilhassa maliya kalemlerinde kullanılan hususî bir yazı stili. Noktasız yazıldığı ve birçok kelimeler kısaltılarak birer işaret haline getirildiği için ancak mütehassısları tarafından okunabilirdi. Esasen maksat da herkesin okuyamaması idiM.Sertoğlu.

SİYAKAT RAKAMLARI (Bak. Er-kam-ı Divaniye)M.Sertoğlu.

SİYASET Ağır şekilde cezalandırma, işkence, örf-i marufM.Sertoğlu.

SİYASET ÇEŞMESİ (Bak. Cellât Çeşmesi)M.Sertoğlu.

SOBRAMANİ, SOBRAMİN (Bak. Bâ-rânî)M.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

SOFA-t HÜMÂYUN (Bak. Hünkâr Sofası)M.Sertoğlu.

SOFALILAR PALÛZECİSİ (Bak. Emin Hasekisi.)

SOFA TEZKİRECİSİ Acemi ocağı bozulup devşirme usulü kalktıktan ve Yeniçeri ocağına hariçten adam alınmağa başlandıktan sonra intisap etmek istiyen-lere mülâzım adıyla bir orta veya bölüğe kaydolunur ve münhal vukua geldikçe bu mülâzimler ocağına alınırdı. Bu münasebetle Orta veya Bölük çorbacısı tarafından sofa tezkiresi adlı bir vesika tanzim olunarak mülâzime verilir, o da bununla Ağakapısına başvurup yeniçeri kâtibine esas kütüğe kaydını yaptırırdı. Bu suretle tezkiresinde orta veya bölük nişanından başka Çorbacı ile Aşçı ustanın mü hürleri bulunurduM.Sertoğlu.

SOFİYANI KULE(Bak. Bevv-e-ban-ı Sofıyan-ı Kule)M.Sertoğlu.

SOLAK BAŞI (Bak. Solaklar)M.Sertoğlu.

SOLAKLAR Yeniçeri cemaat ortala-nndan 60, 61, 62, 63. ortalara solak ortalan denirdi. Bunların âmiri olan dört yayabaşıya da Solakbaşı adı verilirdi. Solaklar cesur, güçlü, kuvvetli, terbiyeli, akli başında yeniçeriler arasından seçilir ve padişahın muhafız bölükleri vazifesini görürlerdi. Hükümdarın atının sağında giden dört solakbaşından ikisi ok ve yay kullanırken hükümdara arkalarını dönmek için oklarını sol el ile kullandıkları için kendilerine bu isim verilmiştir. Bu teşkilât, Yıldırım Bayezid zamanında kurulmuştur. Her ortada yüz kişi bulunurdu, Muharebe zamanında dört solakbaşı ile dört kethüda ve dört odabaşı hükümdara ait atın yularını ve padişahın eteklerini tutarlar, diğerleri okları ellerinde olduğu halde padişahı muhafaza ederler, süâhdar, çuhadar ilh... gibi hükümdarlara en yakın olanların bile sokulmasına müsaade etmeyip bu şekilde herhangi bir suikastın önünü alırlardı. Sulh zamanlarında ise solakların on iki tanesi sarayda, padişahın gezintilerinde ve cuma selâmlıklarında süs olarak bulundurulurdu. Bilhassa süslü elbiseleriyle temayüz etmişlerdi. Sarayda daimi bulunanlara rikâb solakları veya gedikli solaklar adı verilirdi. Bunlardan biri münhal olursa yerlerine diğer solaklardan en uygunu intihab olunurdu. Yeniçeri ocağı ilga olunduğu zaman on sekiz solak ayrılıp saraydakilere ilâve olunmuş, nihayet 1829 da peyk teşkilâtiyle

birlikte ilga olunup mevcutlarından hademe-i rikâb-ı hümayun adlı bir bölük vücuda getirilmiştir. (Bak. Peyk)M.Sertoğlu.

SOL GARİBLER (Bak. Garib yiğitler)M.Sertoğlu.

SOL HAMLACI (Bak. Sağ ve Sol Hamlacılar)M.Sertoğlu.

SOL KOL BÖLÜKBAŞILARI (Bak. Sağ ve Sol Kol Cebhanecileri)M.Sertoğlu.

SOL KOL CEBHANECİLERİ (Bak. Sağ ve Sol Bölükbaşları)M.Sertoğlu.

SOL ULÛFECİLER Kapıkulu Süvarilerinin dördüncü bölümü olup sağ ulûfe-cilerle birlikte orta bölükler diye anılırlardı. Bir isimleri de Ulûfeciyân-ı yesar idi. Hepsi yüz bölükten ibaretti. Bayrakları sarı beyazlı idi. Yürüyüşlerde padişahların solunda yürüyen silâhdarların sol gerisinde yürürlerdi. Bakikulları bunlardan ve sağ ulûfecilerden seçilirdi. (Bak. Sağ Ulû-feciler). Padişah seferde iken dış hazineyi beklemek ulûfecilerin vazifesiydi. İç hazineyi ise Müteferrikalar beklerdi. Sol ulû-feciler bölüklerinde, sağ ulûfecilere olduğu şekilde efrad alınırdıM.Sertoğlu.

SOL YA (Bak. Guruş)M.Sertoğlu.

SOL YEŞİLCİLER (Bak. Yeşillikçi)M.Sertoğlu.

SORGUÇ Kavukların veya diğer serpuşların ön tarafına takılan muhtelif süsler. Bunlar, beyaz veya siyah tüyden, balıkçıl tüyünden veya kıymetli mücevherlerden olabilirdiM.Sertoğlu.

SORGUÇLAR Gagauzlarm diğer adı. (Bak. Gagauz)M.Sertoğlu.

SOYUNUR Enderun koğuşlarından Kiler koğuşunda bulunan eskilerin bir sınıfı. Kiler koğuşunun âmirlerinden sonra gelen altı eskiye Bıçaklı ve ondan sonra gelen dokuz eskiye ise Soyunuk denirdi. (Bak. Kiler Koğuşu). Ayrıca Hazine odasında Bıçaklılardan sonra gelen dokuz eski böyle anılırdı. (Bak. Kürkcübaşı)M.Sertoğlu.

STOLNI BELGRAD (Bak. Üstolnî Belgrad)M.Sertoğlu.

SUBAŞI Bir şehrin ve bilhassa küçük kasabaların inzibat işlerinin âmiri. A-cemi ocaklarında küçük rütbeli zabit. Kapıkulu Süvarileri arasında

sefer zamanları inzibat işleri için ve sulh zamanlarında vergi tahsili maksadiyle seçilen kimseM.Sertoğlu.

SUDAGABO XVIII. Yüzyılın son yarısından itibaren kullanılan bir tâbir olup mîrî kalyonlarda çalışan topçu efradı bu isimle anılırdıM.Sertoğlu.

SUĞLA YER Senede en az kırk gün su basan toprağa verilen isim. Böyle yerlere ekilen ekinin tohumu devlet tarafından verilirse devlet mahsulün yarısını a-hrdı. Buna Hisse-i mîrî denirdi. Geri kalan yarı mahsulden ise köylü ayrıca öşür verirdi. Çiftçi tarlasını su basmak suretiyle değil de, bir nehirden sularsa hisse-i mîrî beşte bir olurduM.Sertoğlu.

SULTAN Aslı süryani bir kelime o-lup mânası iktidar sahibi'dir. Müslüman ve bilhassa sünnî hükümdarlar tarafından kullanılmış bir unvandır. Osmanlı padişahları ise Fatih devrine kadar sadece beğ diye anılmışlar, sultan tâbiri aynı zamanda padişahların kız ve erkek çocukları, anneleri ve zevcelerine kadar teşmil edilerek kullanılmıştır. Bu söz iran'da vali makamında kullanıldığından Osmanlılar bu hususta hiç taassup göstermiyerek Doğu vilâyetlerindeki beğlere, Kırım hanlarına ve hanzadelerine sultan ünvanıyla fermanlar gönderdikleri gibi, devlet erkânından ve ilmiye sınıfından olanlara, daha aşağı makamlarda bu-nanlar sultanım diye hitap edegelmişlerdir. Osmanlı hükümdarları arasında kendisine resmen bu unvan tevcih olunan ilk zat Yıldırım Bayezid'dir ve bu tevcih Kahire'de bulunan Abbasî halifesi tarafından Niğ-bolu meydan muharebesini kazanması ü-zerine yapılmıştırM.Sertoğlu.

SULTANÎ Osmanlı altınına verilen i-simM.Sertoğlu.

SULTANÖNÜ Osmanlı idaresi devrinde Söğüt ve Eskişehir mıntıkasına verilen isimM.Sertoğlu.

SULTANÖYÜĞÜ(Bak. Sultanönü)M.Sertoğlu.

SULTAN-ZADE Padişah kızlarının hanedana mensup olmayan kimselerden doğan erkek çocukları. Fatih Kanunnamesinde bunlara Beğlerbeğilik verilmeyip yüksek gelirli sancaklar tevcih olunması yazılıdır. Mamafih içlerinde sadaret makamına kadar çıkanlar olmuştur. Sultan -zadelere önceleri beğ, tanzimattan sonra ise

beğefendi unvanı verilmiştir. Tabii mevkii itibariyle paşa unvanını ihraz e-denler de bulunmuşturM.Sertoğlu.

SURRE Kelime mânası para kesesi olan arapça bir kelimedir. Lâkin hediye anlamına da kullanılmıştır. Maliye ve muhasebe muamelelerinde ise elli bin akçe, yani yanm yük karşılığında istimal olunmuş bir tâbirdir. Bundan başka, her sene Mekke ve Medine'de oturan ve o tarafta bulunan seyyidlere, şeriflere ve ileri gelenlere dağıtılmak üzere Osmanlı padişahları tarafından gönderilen paraya da bu isim verilmiştir ki bir adı da malûmi-yedir. Surre alayı, Dâr'üs - saade ağası nezaretinde hazırlanır, Receb ayının on ikisinde merasimle yola çıkartılırdı. Bunun yerine kadar ulaşmasından surre emini tâyin olunan zat mesuldüM.Sertoğlu.

SURRE ALAYI (Bak. Surre)M.Sertoğlu.

SURRE ALTINI (Bak. Dâr'üi-hilâ-fe altını)M.Sertoğlu.

SURRE EMİNİ (Bak. Emir ül -hac)M.Sertoğlu.

SÜVARİ KAPTAN Bahriye teşkilâtında Kapudane, Patrone, Riyaleden sonra gelen Kaptanlara verilen unvan. Bugünkü Tuğamiral rütbesine muadildi. Terfi ederlerse Riyale veya Liman reisi olurlardı. Süvari Kaptan'lar, mîrî gemilerde kaptanlık ederler ve gemilerine fener takmak salâhiyetini haiz bulunurlardı. Muavinlerine Mülâzım Kaptan denirdi. Kapudâne-i Hümâyun'un Başreisi terfi ederse Mülâzım Kaptan olur, Süvari Kaptanlıklarda bir münhal bulunursa Mülâzım Kaptan'lar onların yerine geçerdıM.Sertoğlu.

SÜVARİ MUKABELESİ Bir adı da atlı mukabelesi olan bu kalemde altı bölük Kapıkulu Süvarisinin künye ve maaş kayıtları tutulur, tevcih ve mahlûl muameleleri yapılır, üç ayda bir ulufe tevzii için esas olacak olan defterleri hazırlanırdı. XVII. Yüzyılda Sipah ve Silâhdar bölüklerinin muamelâtı buradan alınıp müstakil birer kalem haline getirilmişlerdir. Süvari Mukabelecisi Hacegân rütbesini haiz olduğu gibi Sipah ve Silâhdar kalemlerinin şefi olan Sipah Kâtibi ve Silâhdar Kâtibi de Hacegân rütbesinde idiler. (Bak. Hacegân)M.Sertoğlu.

SÜVARİ SEKBAN Sekban ortalarının atlı kısmı. (Bak. Sekban)M.Sertoğlu.

SUYOLCU Kanunî devrinde İstanbul'a bendler vasıtasıyla bol miktarda su getirildikten sonra yollarının muhafazası ve bozulan kısımlarının tamiri iç.'n ocak şeklinde, yani vazife babadan oğula geçmek üzere tâyin olunan kimseler. Şehrin her mıntkasının ayrı suyolcuları vardı ve bunların elinde mufassal suyolu haritaları bulunurdu. Su yolcuları ayrıca evlere ve hamamlara kaçak olarak su alınmasına ve başkasının suyuna müdahale edilmesine mâni olurlardı. Bundan başka Yeniçeri ocağının muhtelif ağa bölüklerinde, saray bahçelerine veya şehre gelen suların geçtiği yolları muhafaza ile mükellef bulunanlara da Suyolcu denirdi. Bunların maiyetine icabında Acemi Ocağından efrad verilir ve hepsi birden Suyolcu Nazırına tâbi bulunurlardı. Suyolcu Nazırları ekseriya Divan Çavuşları arasından seçilirdiM.Sertoğlu.

SUYOLCU NAZIRI İstanbul'da mevcut Suyolcularının âmiri. (Bak. Suyolcu)M.Sertoğlu.

SÛK-I SULTANİ (Bak. Huzur Mü-nâdisi)M.Sertoğlu.

SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1549 - 56 yılları arasında yaptırılan cami, Dâr'ül - hadis, dört medrese, bir Dâr'üş - şifa, bir imaret, bir tâbhane -yani nekahethane-, Tıb medresesi, hamam ve mektepten ibaret manzume. Süleymaniye medreselerinde matematik, astronomi, fizik, kimya, tabii ilimler gibi fen dersleri okunurdu. Bugünkü Fen Fakültesine muadildi. Aynı zamanda tıb medresesinde tabib ve göz hekimi yetişirdi. Dâr'ülhadis'de ise yüksek hadis dersi verilirdi. (Bak. Medrese)M.Sertoğlu.

SÜRAT TOPÇULARI XVII. Yüzyılda bir duraklama ve sonra gerilemeye uğrı-yan Türk topçuluğunu ıslah etmek için ilk defa 1774 yılında III. Mustafa'nın emriyle teşkil olunan yeni bir topçu sınıfı. Fransa kiralı tarafından askerî ıslahat için gönderilmiş olan Baron de Tott'un nezaretinde kurulan 250 kişilik bu ocak III. Mustafa'nın ölümü üzerine ilga olundu ise de Halil Hamid Paşa'nın sadareti sırasında 1782 senesinde tekrar ve bu sefer 2.000 mevcutlu olarak kuruldu. Ocak iç;n muntazam bir nizamname kaleme alındı.

Haftada üç gün Beğoğlunda veya Kâğıthane'de talim gören sürat topçuları dakikada yedi, sekiz mermi atacak kadar tekâmül etmişlerdi ki, bu o devir için çok iyi bir netice idiM.Sertoğlu.

SÜRSAT Ordu sefere giderken civar köyler halkı ordunun geçeceği yollara zahire getirmek ve bunu rayiç üzerinden satmak ile mükelleftiler. Sonraları bu mükellefiyete bedel kendilerinden muayyen bir vergi alınmakla iktifa olundu. Sattıkları zahireye sürsat zahiresi, verdikleri paraya ise sürsat bedeliyesi denilirdi. Sürsat muamelâtıyla Mevkufat kalemi meşgul olurduM.Sertoğlu.

SÜRÜ (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

SÜRÜCÜ Yeniçeri teşkilâtı bozulmadan önce ve Acemi oğlanların Hıristiyan çocuklarından devşirildiği zamanlarda bunlar 100 - 200 kişilik kafiler halinde hükümet merkezine sevk edilirdi. Kafileye Sürü başlarında bulunan memuru da Sürücü denir. Devşirilen oğlanların köyü, kazası, sancağı, babasının ve anasının ve sipahisinin isimleri, yaşı, bütün eşkali ile sürücünün de adı yazılı olarak yapılan iki defterden biri Devşirme memurunda, diğeri de Sürücüde bulunurdu. (Bak. Devşirme)M.Sertoğlu.

SÜTÇÜLER Matbah-ı âmire esnafı a-rasında bulunan bir sınıf olup sarayın sütlerini kaynatmak ve icabında yoğurt yapmak bunların vazifesiydi. (Bak. Matbah-ı Âmire)M.Sertoğlu.

ŞADI (Bak. Acemi Oğlanı)M.Sertoğlu.

ŞAGİRD Umumi mânası talebe, acemilik devrini geçirmiş kimse demektir. Sarayda bir müddet hizmet görüp ilk a-cemilik devrini geçirmiş olan cariyelere de bu unvan verilirdi. (Bak. Gedikli Cariye)M.Sertoğlu.

ŞAGİRDLER HALİFESİ (Bak. Baş-şagird)M.Sertoğlu.

ŞAGİRD LİK GEDİĞİ Divanı hümayun kâtibleri şagirdlerine mahsus zeamet ve tımar gediklerine verilen isim. Bunlar, belli ve değişmez sayıda olup ancak bir münhal vukuunda başkası tâyin edilirdi. Divan-ı hümayun kâtib ve şagirdlerinde bir kısmı ulûfeli, bir kısmı bu şekilde dir-likli idi. Ayrıca mülâzimlerde de Umar derecesinde gedikleri vardı. Bunlara mülâ-zemet gediği denirdiM.Sertoğlu.

ŞAH Padişah, hükümdar mânasına Doğu memleketlerinde ve bilhassa İran'da kullanılan bir unvan. Mamafih Osmanlı hükümdarları için de şahî âlem, şahî cihan, teşrifi şahane nevinden tâbirler halinde kullanılmıştırM.Sertoğlu.

ŞAHÎ Zarbazen denilen topun en büyük cinsi. (Bak. Zarbazen)M.Sertoğlu.

ŞAHİNCİ (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

ŞAHRUHİ Timurlenk'in oğlu Şahrüh tarafından bastırılan sikke olup altı Osmanlı akçesi değerindeydiM.Sertoğlu.

ŞAHSİ VERGİ Servet veya gelir derecesine bakılmadan maktu olarak her şahsın ödemekle mükellef tutulduğu bir cins vergi. 1903 senesinde ihdas olunup birçok mahzurları görüldüğünden iki sene sonra ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

ŞAHTUR ince Donanma gemilerinden biri. İşkampavyeden büyük, çekelveden küçüktü. (Bak. Donanma). Bundan başka nehirlerde nakliyat için veya karşıdan karşıya insan, hayvan ve eşya geçirmek için kullanılan gemilere de bu i-sim verilirdiM.Sertoğlu.

ŞAİR EMİNİ (Bak. Arpa Emini)M.Sertoğlu.

ŞAKLOZ Eski topların bir nevi Sahi zarbazenden büyük, prankıdan küçüktü. (Bak. Top)M.Sertoğlu.

ŞALOPE Yelkenle yürüyen harb gemilerinden biri. Brik'ten küçük, ateş gemisinden büyüktü. Küçük çapta, ambar-sız, daha ziyade muharebe vazifelerinde kullanılırdı. Yirmi zira boyunda, iki direkli ve subye denilen iki düz yelkenli i-di. Şalope'de, bir reis, bir yelkenci, iki reis muavini, bir kâtib, bir çavuş, bir kılavuz, beş humbaracı, yedi topçu ve kırk üç kalyoncu bulunurdu. (Bak. Kalyoncu). On iki de topu vardıM.Sertoğlu.

ŞAMDANI Ağakapısı imalathanesinde bulunan Şamdancılara verilen isim. Bunlar 25-30 kişi kadardılar. (Bak. Ağakapısı Kârhanesi)M.Sertoğlu.

ŞAM EYÂLETİ Osmanlı devleti eyâletlerinden biri. On bir sancak olup yedisinde timar, zeamet ve hâs teşkilâtı vardı. Dördü ise Salyâneli

idi. Timar ve Zeamet sahipleri bin iki yüz elli kılıç olup sefer zamanı cebelileri ile beraber dört bin kişilik seferi bir kuvvet teşkil ederlerdi. Bundan başka, ulûfeli yerli kulu askeri de mevcuttu. (Bak. Gönüllü). Şam Eyaleti şu sancakları ihtiva ediyordu: Şam merkez, Safed, Kudüs, Aclun, Lecun, Gazza, Nablus, Tedmir, Sayda, Beyrut, Kerekşüveyk

SAMi Osmanlı fethinden evvel Şam ve havalisinde kullanılan bir nevi gümüş para. Bir adı da Sikke-i Samı olup kırk Osmanlı akçesine bedeldiM.Sertoğlu.

ŞARABDAR Doğuda hükümdarların veya ekâbirin maiyetinde bulunup içecekleri şarabı muhafaza ve icabında takdim eden kimse. Osmanlı devlet teşkilâtında resmen Şarabdar diye bir unvan ve Şa-rabdarlık namiyle bir memuriyet yoktur. Yalnız hünkâr müteferrikaları arasında hakkak, mücellid, cerrah, hanende, meddah, okçu gibi sanatkârlardan başka Şarabdar adlı kimseler de bulunmaktaydı. Sancakta bulunan şehzadelerle ileri devlet ricalinin maiyetinde bu isimli kimselere rastlanmaktadırM.Sertoğlu.

SATIR Sarayın dış hizmetinde bulunup padişahların maiyetinde peyklere benzer vazife gören bir sınıf. (Bak. Peyk). Dibadan elbise giyerler, murassa kuşak sararlardı. Başlarında serpuş olarak sor-guçlu altın veya altın yaldızlı tas bulunurdu. Merasimlerde hükümdarların rikâbında ve solakların önünde yürürlerdi. (Bak. Solak). Vazifeleri peyklere aynı o-lan satırlık XVII. Yüzyılın ortalarına doğru kaldırılmış, 1666 da ihya olunmuş, II. Süleyman tarafından tekrar ilga edilmiş, 1706 da III. Ahmed tarafından tekrar kurulmuştur. XVII. Yüzyılda mevcutları yirmi, XVIII. Yüzyılda on iki idi. Bundan başka, vezirlerin kapı halkı arasında Şatır adlı vazifeliler de bulunurdu. Bunlar, bilhassa sefer zamanında kullanılırlardı. (Bak. Kapı Halkı)M.Sertoğlu.

ŞATIRBAŞI Saray Satırlarının başı. (Bak. Şaür)M.Sertoğlu.

ŞAYKA ince Donanma ve nehir gemilerinin bir nevi. (Bak. Hafif Donanma). Kancabaş'tan büyük, Işkampavye'-den küçüktü. Altı düz, büyük kayık şeklinde olup 20 ilâ 50 muharip alırdı. Üç topla mücehhezdi. Türkler, Karadeniz'de nehir sahillerini muhafaza etmek için, kazaklar ise sahilleri vurmak maksadiyle kullanırlar ve rüzgârsız

havalarda bunlarla büyük gemilere bile saldırırlardı. (Bak. Kazak)M.Sertoğlu.

ŞAYKA TOPU Şaykalarda kullanılan küçük çapta bir cins top. (Bak. Şayka. Bunlar icabında karada, kale muhasara ve müdafaasında da kullanılırlardı. Küçük Şayka, Orta Şayka ve Büyük Şayka olmak üzere üç çeşittilerM.Sertoğlu.

ŞEBKÜLAH Cebecilerin giydikleri bir cins başlık. Dört tarafı yeşil çuha si-psrli, üstü düz, tepesi ağzından biraz ge-niçşe olup iki tarafında omuzlarına doğru sarkan kalın kordonları vardı. Merasimlerde bunun ön tarafına tüy takılırdıM.Sertoğlu.

ŞEHBAZ-I BAHRİ (Bak. Karavelâ)M.Sertoğlu.

ŞEHNAMEHükümdarların evsafını, şan ve zaferlerini kayıt ve tasvir eden eserlere verilen isim. Bunu yazana Şehnameci veya Şehmâmenüvis denirdi. Şehnamecilerin de maiyetinde kâtibler, tezhiboi ve musavvir denilen minyatürcüler vardı. Hemen bütün doğu hükümdarlarının maiyetinde Şehnameciler bulunurdu. Osmanlı devletinde bu vazifeyi ilk ihdas eden Fatih'dir. İlk zamanlar Şehnameler yalnız manzum olarak yazılmıştır. XVI. Yüzyılda 1559 yılından itibaren mensur Şehnameler de kaleme alındı. Osmanlı Şehnamecilerine Dergâh-ı âli müteferrika'lığı verilirdi. Bunlar içinde a-dı malûm olanlar: Fethallah Arifi, Eflâtun Hazan!, Seyyid Lokman, Ta'likî - zade kâtib Mehmed ve Hasan Hükmi Efendilerdir. Fethullah Arifi iran'da doğmuş bir Türk'tür. Yavuz Sultan Selim'in zaferlerine dair altmış bin beyitlik bir Şehname yazmıştır. Bundan sonra Kanunî devri için Hünernâme adlı esere başladıysa da ancak üç dört sayfasını yazdıktan sonra 1552 tarihinde vefat etti. Yerine Şirvanlı Eflâtun Hazanî tâyin olundu. Kendisi aynı zamanda tezhib ve minyatür'de de üs-taddı. Eflâtun 1559 senesinde ölünce yerine Osmanlı Şehnamecileri içinde en büyük şöhret olan Seyyid Lokman geçti. Bu zat, Efiâtun'un yazdığı üç faslı yeniden gözden geçirip tashih ve ikmal ile geri kalan kısmı yazmağa başladı. Bu arada yine bu tarzda olmak üzere Şehinşahnâme adlı bir eser yazıp III. Murad'a sundu. Lâkin Hünernâmeyi bir türlü ikmâl edemedi. III. Murad ölüp III. Mehmed tahta çıkınca yazdığı kısımlardaki hükümdar ismini değiştirerek yeni padişaha takdim ettiyse de bu hareketi azline sebep oldu.

Yerine 1595 tarihinde Ta'likî - zade tâyin olundu. Lâkin, Hünernâmenin geri kalan kısmını Ta'likî - zâde'n'n tek başına ikmâl edemeyeceği anlaşıldığından Seyyid Lokman da ona yardımcı memur oldu. Böylece altı sene kadar birlikte çalıştılar. 1601 tarihinde Ta'likî - zâde'nin vefatı ü-zerine bu vazifeye Hasan Hükâmî Efendi getirildi ve bu vazifeyi on sene müddetle ifadan sonra nişancılığa yükseldi. Yerine ise kimin tâyin edildiği meçhuldür. Bundan sonra 1663 senesinde Edirne'de bulunan IV. Mehmed'in şifahî emriyle Nişancı Abdullah Paşa vekayii yazmağa memur olduysa da bu yazış şehname tarzında olmayıp kronik şeklinde olduğundan bunlara Vak'anüvis denmeğe başlandı. (Bak. Vak'anüvis)M.Sertoğlu.

ŞEHNAMECİ (Bak. Şehname)M.Sertoğlu.

ŞEHNÂMENÜVİS (Bak. Şehname)M.Sertoğlu.

ŞEHREMİNİ Tanzimat devrine kadar saray ve hükümete ait tamirat ve bina işleriyle meşgul olan, Galatasaray! ile İbrahim Paşa sarayının yiyecek ve giyeceklerine, Eski ve Yeni sarayların, haremın maaş ve masraflarına bakan, sarayın vekilharçlığını yapan kimse. Sarayın Bîrun ricalindendi. (Bak. Bîrun). Divan hocalarından olup Fatih'in kanunnamesine göre teşrifatta defter emminden sonra ve reisül - küttabdan evvel gelirdi. Terfi ederse defterdar olurdu. Sonraları ehemmiyetleri azalmış, 1831 de ilga olunmuştur. (Bak. Mimarbaşı)M.Sertoğlu.

ŞEHRİZOR EYÂLETİ Osmanlı eyâletlerinden biri olup Şehrîzol diye de anılırdı. On dokuz sancaktan ibaretti. Bunun altısı timar ve zeamet, geri kalanı yurdruk ve ocaklıktı. Ayrıca da beğlerin emrinde aşiretler bulunurdu. Timar ve zeamet erbabı beş yüz doksan kılıç olup cebeli'leriyle birlikte üç bin kişilik seferi bir kuvvet teşkil ederlerdi. Sancakları şunlardı: Şehrîzor (msrkez), Erbil, Sürücek, Hezârmerd, Mergâve, Accur, Keşşaf, Şeh-ripazar, Pak, Nilitayri, Sipsrnicin, Ebrıı-man, Davudan, Perend, Bülekas, Cebeli-hamreyn, Zülcivareyn, Haririrudeyn, Ka-leigaziM.Sertoğlu.

ŞEHSUVAR - OĞULLARI (Bak. Dul-kadır - oğulları)M.Sertoğlu.

ŞEHTİYE Bir adı da şitye olan ve yalnız yelkenle hareket eden bir cins gemi. İlci direkli olup büyük ve küçük olmak üzere iki çeşitti. Küçükleri

23 - 27 zira, büyükleri 29 - 35 zira uzunluğunda idi. Büyükleri bazan üç direkli de olurdu. Şehdiyeler, uskunadan büyük, ağırpardan küçüktü. Mevcudu 200 kadardıM.Sertoğlu.

ŞEHZADE Padişahların erkek evlâtlarına verilen isim. Bunlar, padişahların haseki, ikbal veya cariyelerinden doğarlardı. Çelebi Mehmed devrine kadar kendilerine Çelebi denirken, bundan sonra şehzade tâbiri yaygınlaşmıştır. Yeni doğan bir şehzadenin hizmetine usta denilen yirmi kadar genç kız tâyin edilirdi. Bir yaşında şehzade sütten kesilir ve o zaman kendisine Has odalılardan maiyet seçilirdi. İçlerinden en yaşlısı, şehzadenin Başmürebbsi olup adına Baş-lala denirdi. Bunun emri altındaki en kıdemli üç hadım ağasına lala unvanı verilirdi. Şehzadeler, beş altı yaşlarında tahsile başlarlar, on üç en dört yaşlarına vardıkları zaman ise sarayda ayrı bir daire tahsis olunurdu. Tahsil ile beraber kendilerine at ve silâh kullanmak da öğretilirdi. III. Mehmed zamanına kadar şehzadeler muhtelif sancaklara sancak beği olarak gönderilirdi. Bu suretle, idarî işlerde de yetişirler ve ilerisi için hazırlanırlardı. (Bak. Şehzade alayı). Padişah vefat ettiği zaman yerine geçen Şehzadenin diğer kardeşlerini öldürtmesi kanundu. Bu usulü tamamen terkeden IV. Mihmad'dir. Onun zamanında, yani 1652 tarihinden itibaren şehzadeler öldürülmeyip sarayda şimşirlik denilen bir dairede hükümdarlık sıraları gelinceye kadar hapsö-lunurîardı. Bu usul, Tanzimata kadar devam etmiştir. (Bak. Şimşirlik). Şehzadelerin doğumları veya sünnet düğünleri münasebetiyle pek büyük merasim yapılması âdeti. Şshzadelerden olan erkek çocuklara da şehzade adı verilirdi. Yalnız, saraya hapsolunduktan sonra tahta çıkıncaya kadar evlât sahibi olmalarına müsaade e-dilmezdi. Bu usul de Abdülâziz devrine kadar sürmüştürM.Sertoğlu.

ŞEHZADE ALAYI Osmanlı şehzadelerinin idarî işlerde yetişmek üzere sancağa gönderilmeleri dolayısıyla yapılan merasim. Bunun için sadrîâzam, vezirler ve diğer devlet erkânı seher vakti sarayın Bâb-ı Hümayun denilen birinci kapısında hazır bulunurlardı. Şehzade, önünde valilik sancağı, başında sorguçu mücevveze ile saraydan çıkar, bu sırada divan çavuşları alkış yaparlardı. (Bak. Alkış). Sadrîâzam ve diğer devlet erkânı derecelerine göre Şehzadenin önüne düşüp yürürler, evvelâ Şehzade hocası yanına sokulup kendisiyle görüşür, sonra Sadrîâzam yanaşarak idarî işler ve halka

edeceği muamele hakkında nasihatlar da bulunur, sonra diğer vezirler ve Anadolu, Rumeli Kazaskerleri aynı şekilde birer birer gelerek din ve dünya işleri hakkında görüşürlerdi. Böylece, maiyetinde yeniçeriler, sipah ve silâhdar bölükleri, sekban, solak ve peyk'ler, hâs ahır hademeleri, matbah ve kiler hizmetkârları ve kendi şahsî maiyeti bulunduğu halde Eminönü iskelesine varan şehzadeyi burada Kap-tanpaşa karşılar, birlikte Kap'.anpaşa Bas.-tardesine binerlerken toplar atılırdı. Maiyeti ise kadırgalara binip hep beraber Üs-kübara çıkarlardı. Burada aynı şekilde teşkil olunan alayla şehzade kendisi i-çin hazırlanan otağa götürülür ve burada el öpülürdü. Ertesi günü ise başta Sadriâzam olmak üzere devlet erkânı kanun üzere hediyelerini takdim ederlerdi. Burada bir gün daha kalınır ve sonra veda edilir ve şehzade sancağına hareket ederdi. Şehzadelerin yanına Ata-beğ şeklinde bir lala (Bak. Şehzade Lalası, bir hoca, ayrıca idarî umur için Defterdar, Nişancı, Reis'ül -küttab, Ruznam-çeci, Çavuşbaşı, Kapıcılar Kethüdası ilh... ünvaniyle icabı kadar memur verilir ve bütün bunlar hem son derece dirayetli ve hem de devlete ve bilhassa şahsen hükümdara gayet sadık ve bağlı kimselerden seçilirdiM.Sertoğlu.

ŞEHZADE HOCASI Osmanlı Şehzadeleri beş altı yaşlarına gelince kendisine bir hoca tayin olunur ve merasim'e derse başlatılırdı. Buna Bed-i besmele denirdi. Şehzadeye ilk dersi teberrüken Şeyhülislâm olanların okutması âdetti. Şeyhülislâm arap harfli alfabeyi bir kere şehzadeye tekrarlatır, sonra dua ederdi. U-sulen şehzadenin el öpmesi lâzım ise de Şeyhülislâm buna meydan vermeyip onun omuzunu öperdi. Derse başlaması münasebetiyle Sadriâzam tarafından Şehzadeye en mükemmelinden müzehheb elifba ile cüz kesesi, hü'at vesair ders levazımı hediye olunurdu. Bundan sonra Şehzade hocasının vazifesi başlar ve dersler Dâr'üs -saade ağası dairesinde verilirdi. Kur'an-ı Kerim'i hatmeden Şehzadeye, Sadriâzam ve diğer devlet erkânı tarafından hediyeler verilmesi âdetti. Şahzade sancağına çıkarsa hocası da beraber giderdi. Babası vefat edip şimşir-lik dairesine hapsolunursa, hocanın da vazifesi sona ererdi. Böyle zamanlarda Şehzadeler okur yazar cariyelerden bir miktar ders görürlerse de, şüphesiz pek kifayetsiz yetişirlerdi. Şehzadeler hükümdar oldukları takdirde alekser hocaları da padişah hocası olurduM.Sertoğlu.

ŞEHZADE LALASI Şehzadeler sancağa çıktıkları zaman kendisine ümeradan ve mutemed kimselerden idarî işler için seçilen atabeğ nevinden kimse. (Bak. A-tabeğ). Bu zat, Şehzadenin gerektiği gibi iyi yetişmesine nezaret ederdi. Bundan başka, Şehzade süttten kesildiğinde kendisine tayin olunan maiyet arasında da lalası vardıM.Sertoğlu.

ŞEHZADELER DAİRESİ (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

ŞEHZADE SANCAĞI Osmanlı Şehzadelerinin idarî işlerde yetişmek için vali olarak gönderildikleri sancaklar. Manisa, Konya, Kastamonu, Trabzon, Kefe, Aydın, Amasya, Teke, Kütahya, Semendire, Çankırı ve Akşehir muhtelif Şehzadeler için sancak olarak kullanılmıştır. II. Se-lim'den sonra yalnız büyük Şehzadenin sancağa çıkması usulü kabul edilmiş ve onlar için Manisa seçilmişti. Son defa olarak III. Mehmed Şehzadeliğinde sancağa çıkmış ve ondan sonra bu usul terko-lunmuştur. Mamafih, büyük şehzadeler resmen Manisa valisi olurlar ve kendileri namına bir vekil sancağı idare ederdi. IV. Mehmed, bu suretle Sancak valisi olan son hükümdar olup onun cülusundan sonra bu usul de terk olunmuşturM.Sertoğlu.

SEM'ACI (Bak. Çeragiyan-ı Hassa)M.Sertoğlu.

ŞEMİRGERAN-I HASSA (Bak. Mumcular)M.Sertoğlu.

ŞEREFÂDÂB (Bak. Kavak Sarayı)M.Sertoğlu.

ŞER'İ islâm dininin esaslarına ve islâm dininin emrettiği dünya nizamına uygun olan şeyM.Sertoğlu.

ŞER'İ DİRHEM (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

ŞERİF islâm Peygamberinin (S.S.) torunu Hazreti Hasr.n'ın (R.A.) temiz soyundan gelenler. (Bak. Seyyid)M.Sertoğlu.

ŞER'İ MAHKEME SİCİLLERİ Mahalli şer'i mahkemelerde kronoloji sırasıyla tutulmuş olan siciller. Bunlar şu şekilde meydana gelirdi: 1 — Mahkemede kadı tarafından ve rilen bütün kararlar kaydolunurdu. 2 — Herhangi bir hâdiseyi, bir şehadet, bir ikrarı, bir hibeyi, resmiyete raptolunması istenen bir hususu müracaat üzerine kadı sicile yazardı. 3 — Devlet merkezinden gelen bütün fermanlar, emirler ve tebliğler kadı tarafından tetkik olunup doğru oldukları

ya ni sahte bir vesikaya istinad etmedikleri tasdik edilir ve hulâsaları sicile yazılır dı. Bütün bunlardan, kadı sicilleri diye de anılan şer'î mahkeme sicillerinin pek mü him kayıtları ihtiva ettiği anlaşılır. Cumhuriyet idaresinden sonra milli sınırlar içinde kalan kadı sicilleri Milli E-ğitim Bakanlığına (Maarif Vekâleti) devrolunmuş, bunların bir kısmı Ankara Etnografya müzesinde, bir kısmı Topkapı Sarayı müzesinde toplanmış ve bazıları da mahallinde muhafaza olunmuştur. Şer'i mahkeme sicilleri, tarih tetkikleri için en orijinal ve zengin menbalardan biridirM.Sertoğlu.

ŞEŞHANE (Bak. Hafız Paşa Topu)M.Sertoğlu.

ŞEYH Bir tekke'nin veya Lonca'nın başı. (Bak. Tarikat, Lonca)M.Sertoğlu.

ŞEYH'ÜL-HAREM Eskiden Şam Valileri hac yolu üzerinde buldukları için, hac kfilesinin ve surre alayının Hicaz'a salimen varmalarıyla de görevli bulunurlardı. Bu yüzden kendilerine aynı zamanda Şeyh'ül - harem unvanı da verilirdiM.Sertoğlu.

ŞEYH'ÜL - İSLÂM Osmanlıların ilk devirlerinde en yüksek ilmiye payesi kazaskerlik idi. (Bak. Kazasker). Fatih devrinde tanzim olunan meşhur Kanunnameye göre müfti diye anılan Şeyh'ül - islâm ise bütün ulemanın reisi ve müderrisler arasında en yüksek derecede olandı. II. Bayezid devrine kadar yüz akçe yevmiyeleri varken yüz elliye, Kanunî devrinde nihayet beş yüz ve gene onun devrinde altı yüz akçeye çıkarılmıştır. Müftiler, Divan-ı Hümayuna dahil olmayıp kaza hakları yoktu. Bu işi Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri görürlerdi. Müftilerin ise vazifesi dinî hususlar hakkında fetva vererek halkın sorduklarını cevaplandırmak ve şer'î meselelerde rey beyan etmskti. Kanunî'nin meşhur Şeyh'-ül - islâm'ı Ebussuud Efendi'den itibaren eyalet kadılarıyla müderrislerin azil ve tâyin işlerini de bilfiil ellerine almışlardı. Kendilerine XVII. Yüzyılın sonlarına doğru Şeyh'ül - İslâm denmiye başlanmıştır. XIX. Yüzyılın ortalarından sonra ise, Şeyh'ül - islâmlar kabine âzası olmuşlar ve bu hal imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

ŞEYH'ÜL - İSLÂM KAPISI Şeyh'ül -islamların resmi makamının adı. Yeniçeri ocağının ilgasına kadar böyle bir makam mevcut olmayıp Şeyh'ül - islâm olanlar konaklarının selâmlık kısmını bu işte

kullanırlardı. Ocak ilga olunduktan sonra 1826 da Ağakapısı Şeyh'ül - islâm kapısı olmuş ve Bâb-ı fetva diye anılmıştır. Bugün yerinde İstanbul müftülüğü binası vardırM.Sertoğlu.

ŞEYH'ÜL - İSLÂM PAYESİ (Bak. Pâye-i Fetva)M.Sertoğlu.

ŞIKK-I EVVEL, SANİ, SALİS, RABİ (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

ŞİKÂR AĞALARI (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

ŞİMŞİRLİK Babalan ölen Osmanlı şehzadelerin sarayda hapsolindikları yer. (Bak. Şehzade). Bir adı da kafes olup müteaddit odalardan mürekkep on iki daireden ibaretti. Hareme bitişik ve şimşir ağaçlarıyla çevrilmiş olduğundan bu adı almıştır. Etrafı yüksek duvarlarla çevrilmişti ve küçük bir de bahçesi vardı. Kafes hayatı yaşıyan şehzadelerin, on, on iki cariyesi ve Enderunun, Kiler ve Seferli koğuşlarından seçilmiş ağaları vardı. Lâkin bu ağalar, şehzadelerle vasıtasız olarak asla görüşmezlerdi. Şehzadeler şimşirlik dairesinde gayet sıkı bir kontrol altında yaşarlar ve kimse ile muhaberede dahi bulunamazlardı. Böyle bir şey haber alınırsa muhabereyi temin eden idam olunurdu. Bir şehzade hastalanırsa, ancak padişahın izniyle yanına tabib girebilirdi. Şehzadeler birbirleriyle de pek fazla görüşürülmezlerdi. Yalnız hükümdarın müsaadesiyle eski sarayda bulunan valideleri bazan gelip oğullarını görebilirlerdi. Padişah, mabeyinde yapılan bayram tebrikleri merasimi hariç olmak üzere şehzadeleri asla huzuruna kabul etmezdi. Hükümdarlarla ana baba bir kardeş o- lan şehzadelerin vaziyeti diğerlerinden biraz daha iyice idi. Babaları öldükten sonra kafes hayatına mahkûm olan şehzadelerin tahsilleri de yarım kalır, ancak o-kur yazar cariyelerden bir mikdar ders görürlerdiM.Sertoğlu.

ŞİNİK Kilenin dörtte birine verilen isim. (Bak. Kile)M.Sertoğlu.

ŞİRHOR (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

ŞİRKET-İ HAYRİYE Türkiyede te şekkül eden ilk denizyolları işletmesi şirketi, İstanbul'daki yabancılar, devletten aldıkları müsaade üzerine Büyükdere'de i-kamet edebiliyorlardı. Buraya gidip gelmek için ise iki vapurları vardı. Devlet 1850 senesinde Tersane-i ândreden Buğaz'a bir vapur tahsisi ile bu hizmeti yabancıların ellerinden aldı.

Aynı yıl Şirket-i hayriye adlı anonim bir ortaklık kuruldu. Padişah bulunan Abdülmecid ile nazırlar ve devlet erkânı hisselerin çoğunu satın aldılar. Bu şirketin kurulması ve muntazam vapur seferlerinin ihdası üzerine Boğaziçi kısa bir zamanda parladı ve imar edildi. Zamanla ve ihtiyaç görüldük-çs yeni iskeleler ihdasıyla halka mümkün olan her kolaylık gösterilmeğe çalışıldı. Birinci ve İkinci Cihan Harbi bu şirketi pek fazla sarstığından artık ne hisse sahiplerine kâr getirir ve ne de hizmetini icabı gibi ifade eder olmuştu. Bunun üzerine 19 Haziran 1944 tarihinde hissedarlar fevkalâde bir toplantıya çağrıldılar ve şirketin Ulaştırma Vekâletine devrini müzakere ettiler. Neticede 4091 muhalif ve 3993 çekimser oya karşı 21948 oyla bu teklif kabul edilerek 94 yıl hizmetten soı-ra Şirket-i Hayriye. Ulaştırma Vekâletinin 12 mayıs 1944 tarihindeki teklifi gereğince 2.550.000 lira bedelle Devlet Denizyolları idaresine geçmiştirM.Sertoğlu.

ŞİTYE (Bak. Şehtiye)M.Sertoğlu.

ŞÖHRET DEFTERİ Yeniçerilerin ismen kayıtlı buldukları anakütük defterinden başka her orta veya bölükte bulunan ve orta kâtipleri tarafından tutulan defter olup' bunda crta veya bölük efradı isim ve şöhretleriyle ve vilayetleriyle kayıtlı idiler. Bu defterler eskiden msvcut olmayıp XVII. Yüzyılın sonlarında ihdas olunmuşlardırM.Sertoğlu.

ŞTULVAYZENBURG (Stuhlweissen-burg) (Bak. Üstolni Belgrad)M.Sertoğlu.

CURAYI DEVLET 1867 yılında Mec-lis-i Vâlâ'nın ilgisiyle kurulan ye bugün Danıştay diye anılan teşekkülün ilk şekli. Şûrayı Devlet, memurların muhakemesi, tekaüt işleri, devlete ait her çeşit inşaat ve tamirat, her çeşit maden imtiyazları, nizamname ve talimatnamelerin tetkik ve tasdiki, cemiyetlerin teşekkülü, devletle halk arasındaki davalar idarî mahkemeler arasındaki ihtilâflar, her çeşit davalara ait kararlara vaki itirazların tetkiki vesaire gibi bir çok işlere bakardı. Yâni, bugünkü Devlet Şûrası (Danıştay) ile Temyiz Mahkemesinin (Yargıtay), yüksek hakem kurulunun ve diğer bazı idarî mercilerin vazife ve salâhiyetlerini, nefsinde toplamış bulunuyordu. Şûrayı Devlet; tanzimat, maliye, mülkiye, maarif, nafia daireleriyle ihtilâfi merci encümeni, heyeti umumiye,

temyiz, istinaf ve bidayet mahkemeleri ve heyeti ithamiye diye anılan Müddeiumumilik (Savcılık) heyetinden mürekkepti, imparatorluğun sonuna kadar vazife görmüş, cumhuriyetten sonra yeniden tensik olunup hususi bir kanunla teşkilâtlandırılarak bugünkü şekli meydana gelmiştir. (Bak. Meclis-i Vâlâ)M.Sertoğlu.

ŞÜTÜRBAN Deveci demektir. (Bak. Deveci)M.Sertoğlu.

TAAMIYE Eskiden tekkelerde barınan fakir ve dervişlere karınlarını doyurmak için erzak veya para şeklinde yapılan tahsis)M.Sertoğlu.

TABBAH Saray aşçılarına verilen i-sim. (Bak. Aşçı)M.Sertoğlu.

TABBAL Mehterhanede davul çalanlara verilen isim. (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

TABHANE Nekahathane mânasına bir terim. Darüşşifa diye anılan eski hastahanelerin yanında nekahet devrini geçirecek hastalar için bir de tabhane bulunurdu. İstanbulda Fatih ve Süleymaniye külliyelerinin birer de tabhansı vardıM.Sertoğlu.

TABİBİ RUHANI'İ HASSA Saray hekimleri arasında bulunan hastalara okuyup nefes etmiye memur kimse. Yeri münhal oldukça yenisi hekimbaşının in-hasiyle tâyin olunurduM.Sertoğlu.

TABLAKAR Saray matbahında her gün pişen yemekleri sarayın bîrun, enderun, harem kısımlarında bulunanlara hususi tablalar içinde dağıtmaya memur kimselerM.Sertoğlu.

TABL-Ü ALEM MEHTERLERİ: (Bak. Mehterhane)M.Sertoğlu.

TAHRİR Osmanlılar, yeni zaptettikleri memleketlerin arazisini tescil ve toprağın mülkiyet ve tasarruf sistemini ve vergi nisbetlerini tayin ve tesbit mak-sadiyle muntazaman yazarak kaydını tesis ederlerdi. Buna tahrir denirdi. Tahrirlerin otuz senede bir tekrarı kanundu. Bununla beraber, bazan daha uzun fasılalarla yapıldığı gibi, bir cülus veya bir bölgede toprak tasarruf edenler arasındaki ihtilâfların çoğalması veyahut da halkın vergilerin adaletsizliğinden fazlaca sızlanması, göçler veya salgın hastalıklar neticesinde kısa bir zamanda hasıl olan büyük nüfus değişiklikleri gibi sebepler tahrirlerin yenilenmesine yol açardı. Tahrir işleri Divan-ı Hümâyun azalarından olup kanunları iyi bilmekle maruf Tevkiî diye de anılan

Nişancının, Divari-ı Hümâyün namına olan umumî nezareti altında cereyan ederdi. (Bak. Tevkiî). Bir yerin tahriri yapılacağı zaman evvelâ bunu idare edecek namus, istikamet ve dirayetine son derece itimat olunan bir c-min ve bir kâtib seçilir. Kâtibler, çok zaman divan kâtiblerinden biri olurdu. Eminler de böyle olacağı gibi, Divan kâtibleri haricinden ve bazan kadılardan veya sancak beğlerinden seçilirdi. Emin olarak seçilene Muharrir-i memâlik yahut kısaca Muharrir veya İlyazıcı denirdi. Bu emin ve kâtibin refakatinde ise yazacakları arazinin vasfına göre bir kâtib kadrosu bulunurdu. Mahalli idari teşkilât bu heyete istedikleri bütün yardımı yapmakla mükellefti. Ayrıca bölgenin kadıları, tımar defterden ve defterdar kethüdası da heyete refakat ederlerdi. Yazacağı bölge eğer yeni feth olunmuşsa, îlyazıcı ilk iş olarak idarî teşkilâtı kurar — veya eskisini tâdilen ve bazan da olduğu gibi ibka eder—, toprağı kendisine verilen emre göre padişah hâsları, vezir, beğlerbeği ve sancakbeği hasları, zeamet ve timarlar, selâtin vakıfları, amme vakıfları ve mülkler olmak üzere muhtelif cinslere böler. Sonra yanındaki heyetle şehir, kasaba ve köyleri birer birer dolaşarak buralarda oturan vergi mükelleflerinin künyelerini, içlerinde vergiden muaf olunacak varsa hangi vergilerden ve ne sebeple muaf olduklarını tasr'h ederek yazardı. Bu arada.' topraklı ve topraksız köylü, evli ve bekâr, pek ihtiyar, sakat, dul, z?naat sahibi, imam, müezzin ve papaz olanlar ayrı ayrı kaydolunurdu. Sonra, her köyün mer'ası, kışlağı ve yaylası, korusu, ormanı, cayırı, cins cins gösterilmek şartıyla buğday, arpa, nohut, mısır, ceviz, üzüm, bal, sebze, meyva, pirinç vesair mansüllerinin yıllık miktarı ve nihayet senede vermeye mükellef olduğu vergi miktarı yazılırdı. Bu sırada mer'a yayla, kışlak gibi hususlarda köylüler arasında bir ihtilâf çıkarsa hemen mahallinde hallolunurdu. İlyazıcı bundan sonra elindeki müsveddeleri birleştirerek bir defter vücuda getirirdi. Bütün bu saydığımız malûmatı ve aynı zamanda idarî teşkilâtı gösteren bu defter Mufassal diye anılırdı. Bundan başka yalnız, idarî teşkilâtla köy is.'merini ve yıllık hâsıl miktarlarını gösteren daha muhtasar bir defter hazırlanırdı. Bunun adı Mücmel veya İcmal defteriydi. Her türlü ihtilâflarda bu defter esas olduğu gibi timar, zeamet ve has nevinden dirlikler kılıç olarak, yani tam adet halinde burada kayıtlı olduğundan bu hususta da esastı. İcmal ve Mufassal defterleri Nişancı tarafından tetkik ve icabında tashih edildikten sonra mufassal defterinin bir nüshası tuğralanıp ait

olduğu eyâlete gönderilir, tuğrasız nüshası ise icmal defteriy-le birlikte Defterhaneye konur ve burada muhafaza olunurdu. Eğer tahririn tekrarlanması icap ederse tlyazıcı o bölgeye ait bir evvelki tahrir defterini de beraberinde götürürdü. Yeni tahrir yapılırken bu defter esas tutulur ve buna nazaran vâki farklar yeni defterde işaret olunurdu. Tahrir sona erdikten sonra bir evvelki defter Atik ve yenisi Cedid diye anılırdı. Tahrir bir daha tekrarlanırsa cedidler atik ve atikler Köhne o-lurdu. İlyazıcı tahriri tekrarlanacak bir bölgeye geldiği zaman beğlerbeğiler bütün dirlik sahiplerinin elinde mevcut beratlarını ve son tahrir defterini tetkik ederek kendilerine ilk önce kılıç ve iptida olarak verilen miktarla zamanla hisse şeklinde aldıkları terakkileri tetkik ve tesbit ederek ellerine bunları bildiren yafta adlı bir kâğıt verilirdi. Tahrir başladığı zaman her bölgedeki dirlik sahibi bu yafta ile İlyazıcıya başvurarak kendisini yeni deftere dirliğine esas olan toprak ve reaya ila birlikte kayıt ettirirdi. Bu sırada, dirliğini temin eden köyler dikkatle yazılırdı. Tahrir sonunda tevzi yapıldıktan sonra artan arazi veya bulunan mahlûller mevkufat memurları tarafından hazine namına zaptolu-nurdu. Böyle kayıtsız olarak zuhur eden arazi Hariç ez defter diye anılırdı. (Bak. Mahlûl, Hariç ez defter). Tahrir neticesini bildiren defterler devlet topraklarının ana ve esas kaydı o-lup tapu hükmünde idiler. Bu yüzden sonraları tapu defteri diye anılmışlardır. Tahrir defterlerinden ayrıca iki tahrir arasındaki günlük muamelâtı, yani has, tımar ve zeametlerin tevcihi gibi hususların kaydı için icmal defterine benzer, yalnız köy isimleri daha seyrek yazılmış nüshalar da hazırlanır ve bunlara tevcih ve terakkiler işaret edilirdi. Bunlar Derdest ve Ruznamçe defterleri diye anılırlardı. Tahvil kaleminde tamamlanan muameleler bu defterlere işlenirdi. (Bak. Tahvil). Eyâletlerde beğlerbeğlerin selâhiyetleri dahilinde olarak yapacakları tevcih ve terakkiler için ayrı derdest defterleri bulunur ve onların verdikleri tezkerelere göre olan muamelât da bunlara işlenirdi. Sonraları derdest defterleri yavaş yavaş terkolunmuş ve bu nevi muameleleri gösteren defterler tahvil kaleminde tutulmağa başlanmış, ve bunlara Tahvil defteri denir olmuştur. (Bak. Tahvil). Osmanlı Türklerindeki bu muazzam ve muntazam tahrir sistemine dünyanın başka hiç bir devletinde rastlanmamıştır. Bir kısmı zamanımıza kadar intikal etmiş olan bu tahrir defterleri tarihî malzeme olarak birinci sınıf ehemmiyeti haiz olmakla beraber

yurdun kadastrosu yapılmamış bölgeleri için toprak mülkiyetini tesbit bakımından hâlâ biricik kaynaktırM.Sertoğlu.

TAHSİL DEFTERİ Her sene Haraççılara verilen ve hizmet ettikleri vezirlerin haslarına ait gelirleri gösteren defter. (Bak. Haraççı)M.Sertoğlu.

TAHTİREVAN Dört veya sekiz kişi tarafından el ile veya kayışlarla omuzlara asılmak suretiyle yahut da hayvanla taşınan nakil vasıtası. Ekseriya kıymetli kumaş perdelerle kapatılmış bir küçük hücre şeklinde olurduM.Sertoğlu.

TAHTİREVANCI Has ahırda, Küçük Imrahora tâbi olarak bulunan yedi kişi ile otuz kadar şagirdine verilen isim. Bunların vazifesi hükümdarın tahtirevanının naklini temin etmek olup Baştahtire-vancı veya Sertahtirevanî denilen zatın emrindeydiler. Tahtirevancıbaşı hükümdar bir yere giderse birlikte giderdi. Tahtirevanları katırlar taşırlardı. Bunun için hepsi bir renkte ve muntazam yürüyüşlü, hususi şekilde yetiştirilmiş katırlar vardı. Bunlar Kadırğa limanındaki ahırlarda dururlardı. Hükümdarlardan başka, padişah kızlarının, zevce ve validelerinin de tahtirevanları vardıM.Sertoğlu.

TAHTİREVANCIBAŞI (Bak. Tahtirevana)M.Sertoğlu.

TAHT KADISI Bursa, Edirne. İstanbul kadılarına verilen isim. (Bak. Kadı),

TAHT KAPISI (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

TAHT ODASI (Bak. Abdest Odası)M.Sertoğlu.

TAHVİL Umumi olarak herhangi bir memuriyetin mahlûlden başkasına tevcihi muamelesine verilen isim. Tâbir olarak ise vezir, beğlerbeği, sancakbeği ve mevâ-linin ve bütün Umar ve zeamet eshabının tâyin, tevcih ve nakil muamelelerine tahvil denirdi. Divan-ı Hümâyunda mevcut tahvil kalemi bu muameleleri yapardı. Şefi tahvil kesedarı idi. Bu kalemde tamamlanan muamele tahvil ve bu muameleye dayanarak sâdır olan fermana tahvil hükmü denirdi. Tahvil muamelesi tamamlanınca bunu anlatan bir vesika ttrtip olunur ve bunda o mahlûlün eski sahibinin künyesiy-le yıllık gelir veya ulufe derecesi yazılır, mahlûlün neden hasıl olduğu, yeni vazife sahibinin künyesi ve gelir veya u-lûfenin, ne miktarının tevcih edildiği

kaydolunurdu. Bu vesikanın bir örneği tahvil kaleminde mevcut tahvil defterlerine geçirilip aslı beğlikçi veya divan kalemine gönderilir ve buna istinaden beratı yazılırdı. Bundan başka, tahvil sözü bir maliye tâbiri olarak herhangi bir devlet borcunun ödenmesinin bir gelir kaynağına havalesi mânasına gelirdi. Buna havale de denirdi. Ayrıca, bir mukataayı iltizam eden mültezimin iltizam ettiği günden itibaren bir sene veya daha ziyade müddetle iltizam ettiğine göre müddeti sona erinceye kadar geçecek zamana onun tahvil müddeti denirdi. Tımarların tahvil zamanı, o yerin mevsimine göre ekine orak girdiği zamandır. Eğer orak zamanından biraz sonra azil olursa, mahsulü harman edilmemiş bile olsa sipahiye ait olur. Eğer oraktan evvel azil olunursa mahsulüne sahip olamaz. Böyle mahsulü yeni sipahi de alamayacağından mevkufat tarafından hazine namına zaptolunurduM.Sertoğlu.

TAHVİL DEFTERİ (Bak. Tahvil)M.Sertoğlu.

TAHVİL HÜKMÜ (Bak. Tahvil)M.Sertoğlu.

TAHVİL KALEMİ (Bak. Tahvil)M.Sertoğlu.

TAHVİL KESEDARI Tahvil kaleminin şefi. (Bak. Tahvü)M.Sertoğlu.

TAKLİD-İ KAZA Kaza mansıbı, yani kadılık tevcihi hakkında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

TAKLİD-İ SEYF (Bak. Kılıç kuşanma)M.Sertoğlu.

TAKRİR Sadriâzamlar tarafında padişahlara bir meselenin mufassal olarak yazılı şekilde sunulması. Kısaca yazılana ise telhis denirdiM.Sertoğlu.

TAKVİMİ VEKAYİ Türkiye'de ilk gazetenin adı. II. Mahmud'un emriyle kurulmuş ve 2 kısım 1831 tarihinde yayına başlamıştır. Takvimi Vekayi resmî gazete mahiyetinde olmakla beraber, iç ve dış olayları, fen, sanat, ticaret ve ziraate a-it haberleri de bildirecekti. Mekke kadılığından mâzul Şeyh - zade Esad Efendi ilk olarak Takvimi Vekayi nâzın tâyin edilmiştirM.Sertoğlu.

TALEBE-İ ULÛM Medrese talebesine verilen isim. Talib-i ilim terkinin çoğul şekildirM.Sertoğlu.

TALİB-t İLİM (Bak. Talebe-i ulûm)M.Sertoğlu.

TALİK Eski Arap yazısının bir stili. Daha ziyade İran'da kullanılmış ve en güzel numunelerini İran hattatları vücuda getirmişlerdir. Bu tarza İran taliki denir. Türkler ise bu yazıya yeni bir üslûp vererek kullanmışlardır. Buna nestalik de denmiştir ki en mükemmel numunelerini yalnız Türkler vermişlerdir. (Bak. Hattat). Talikin, celî talik denilen kalın ve büyük cinsi, şikeste denilen kırık ve dik gekli de vardıM.Sertoğlu.

TALİMHÂNECİBAŞI Ağabölüklerin-den elli dördüncü bölük kumandanı olup Muallim-i talimhane veya Ser muallim-i talimhane diye de anılırdı. II. Bayezid zamanında Et meydanının başında ve Yeni odaların haricinde yaptırılan ve yeniçerilerin ok ve tüfek talimleri yaptıkları beş talimhaneye nezaret ederdi. Talimhane daha evvel Eski odalar tarafında bulunurken Yeni odalarda oturan Talimhaneci başının hergün buraya gidip gelmesi güç olduğu için burada yeni bir talimhane kurulması uygun görülmüştü. Talimhanecibaşının ortası efradı ta-limhaneci diye anılırdı. Bunlar Yeniçerilere ok talimi yaptırırlardı. Bunun için talimhanecibaşı üstad kemankeşlerden seçilirdi. Hükümdar sefere giderse onun da gitmesi kanundu. Terfi ederse Zenberekçi-başı olurdu. Yeniçerilere tüfek talimi yaptıran ise Tüfekçi-başı idi. (Bak. Tüfekçi -başı)M.Sertoğlu.

TALİMHÂNECİLER (Bak. Talimha-necibaşı)M.Sertoğlu.

TANZİMAT-I HAYRİYE 3 Kasım 1839 (26 Şaban 1255) tarihinde Osmanlı devleti tarafından ilân olunan büyük reform. Tanzimat, Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhanede okunan Sultan Abdülmecid'in bir hatt-ı hümayunuyla ilân o-lunmuştur. (Bak. Gülhane Hatt-ı Hümayunu)M.Sertoğlu.

TAPU DEFTERİ Tahrir defterlerinin diğer adı. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

TAPU RESMİ Sahib-i arz tarafından toprağı işleme hakkı verilen köylüden buna karşı alınan vergi. (Bak. Hakk-ı tapu), tekâlif cinsindendiM.Sertoğlu.

TARİHÇİ KALEMİ Bütün maliye kalemlerinden çıkan resmî evraka tarih atılan kalem. Bundan başka, devletin muhtelif varidat menbalan

üzerine borçlularına verdiği havale ve senetler bu kalemde hazırlanırdıM.Sertoğlu.

TÂRİK LONCASI Sermaye sahipleri tarafından kurulup bağımsız fakir esnafın yamak olarak kabul edildiği, üyeleri onlardan ibaret olan loncalar. (Bak. Yamak Esnaf). Mesolâ tellâklar ve natırlar hamam sahiplerinin, gemi marangozan, ziftçiler, kalafatçılar, dalgıçlar Karadeniz Kaptanlarının kurdukları Tarik loncaları'-na yamak olarak bağlı olup onların üyelerini teşkil ederlerdi. Tarik Loncalarında söz sahibi olanlar, kurucu sermaye sahipleriydi. Esnafın onlara karşı haklarını ise Yiğitbaşılar savunurduM.Sertoğlu.

TARİK MAAŞI (Bak. Arpalık)M.Sertoğlu.

TARİKAT Pir adı verilen büyük îs-lâm mutasavvıf ve mütefekkirlerinin kanaat ve ictihadlarına göre kurdukları düşünce ve inanış yolu. Bunlar: Mevlevî, Sadî, Rifaî, Bedevî, Kadiri, Nakşbendi, Bektaşî, Halvetî, Arusî gibi isimlerle a-nılırlar ve mensuplarına Derviş denirdi. Her tarikatın kendisine mahsus âdâb ve erkânı ve Mukabele denilen zikir ve ibâdet şekli vardı. Bunların yapıldığı yere Tekye'den bozma olarak Tekke ve Tekkeleri idare ve dervişlerin yetişmelerine nezaret edenlere Şeyh, oğullarına Şeyhzâde, Şeyhlerin seçtikleri şeyh namzedlerine Halife denirdi. Türkiye'de Tekke ve onların küçüğü olan Zaviye'ler 3 mart 1924 tarihli kanunla kapatılmış ve tarikat unvanlarının resmen kullanılması yasaklanmıştırM.Sertoğlu.

TAS AKÇESİ Yeniçeri ocağında her orta ve bölüğün sandığına konmak üzere ulufeden ulufeye yeniçerilerden alınan bir miktar para. Bu para, orta veya bölüğün müşterek ihtiyaçları için harcanırdıM.Sertoğlu.

TASHİH BEDERGÂH: Herhangi bir sebepten dolayı ocaktan ihraç olunan bir Kapıkulu askerinin affa uğrıyarak tekrar ocağa alınmasını ifade eden bir tâbir.

TASHİH DERKENARI Yeni bir tahrir vukuunda hazırlanan tahrir defterlerinde icabında Nişancı tarafından kendi el yazısıyla yapılan tahsis. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

TASLAKÇI Yeniçeri ocağı teşkilâtı bozulduktan ve hariçten adam alınır olduktan sonra, yeniçerilik şerefini ihraz için fahrî olarak, yani ulufe almadan yalnız ismen yeniçeri olanlara verilen isimM.Sertoğlu.

TAŞ KULE (Bak. Baş lala kulesi)M.Sertoğlu.

TAŞRA KULLUĞU (Bak. Kulluk)M.Sertoğlu.

TAŞRA HAZİNESİ (Bak. Maliye hazinesi)M.Sertoğlu.

TAŞRALI Kapıkulu süvari askerlerine maaş verilirken hazır bulunup ulufesini bizzat alanlara şergili, bizzat hazır bulunmayıp ulufesi subayları veya diğer arkadaşları tarafından vekâlet suretiyle alınanlara ise taşralı veya Merd-i garib denirdiM.Sertoğlu.

TAŞRALI NEFERAT (Bak. Kalyoncu)M.Sertoğlu.

TATAR Dobruca civarında ve daha güney bölgelerde iskân edilmiş tatarlara verilen isim. Eşkınciler gibi otuzar kişilik ocak tımara mutasarrıf olup beşi sefere gider ve yirmi beşi yamak olarak kalırdı. Sefer zamanlarında ordu geri hizmetlerinde kullanılırlardı. Bundan maada vezir kapılarında haberci olarak kullanılan tatarlar vardıM.Sertoğlu.

TA VASİ Hadım demektir. (Bak. Hadım)M.Sertoğlu.

TAVİÇE Akıncıların küçük rütbedeki subayları. (Bak. Akıncı)M.Sertoğlu.

TAVLA KÂTİBİ Has ahır tavlalarının her çeşit masraf hesaplarını tutan memur. (Bak. Ot Kâtibi)M.Sertoğlu.

TAYCILAR Has ahır için yetiştirilecek taylara hizmet eden kimseler. Bunlar, memleketin muhtelif yerlerinde ve bilhassa Sultanönü, Eskişehir ve Karacahisar'-da bulunurlardı: Gördükleri hizmetlere karşılık vergilerden muaf tutulurlardı. Amirleri olan taylar ağasının tımarı vardıM.Sertoğlu.

TAYLAR AĞASI (Bak. Taycılar)M.Sertoğlu.

TAYYARAT Maliyede hesap dışı ve umulmayan gelirlere verilen isimM.Sertoğlu.

TAZICILAR OCAĞI Hünkâra mahsus tazıların bakılıp yetiştirildikleri ocak. Üsküdar'da Doğancılar'da idi ve Bostancı ocağına bağlı bulunuyordu M.Sertoğlu.

TEBDİL ESKİLERİ Has ahır mensuplarından olup padişah atla tebdil gezdiği zaman süvari olarak uzaktan takip ederlerdi. (Bak. Ok Kâtibi) M.Sertoğlu.

TEBDİL GEZMEK Hükümdarların buldukları yerde gizlice dolaşıp halkın halini vasıtasız olarak öğrenmek için kıyafet değiştirerek gezmeleri. Osmanlı padişahları sık sık tebdil gezerlerdi. Kanunî Sultan Süleyman enderundan çıkma sipahi kıyafetine, II. Osman bostancı kıyafetine, III. Mustafa tebdil hasekisi kıyafetine, I. Abdülhamid şerif kıyafetine, III. Selim delibaşı, kalyoncu veya zâim, paçalı kıyafetine girerlerdi. Diğer hükümdarlar da muhtelif kılıklara bürünürlerdi. Bu sırada yanlarında itimat ettikleri kimseler bulunur ve onlar da aynı şekilde kıyafet değiştirirlerdi. Bostancı hasekileri ise, uzaktan, yakından padişahı belli etmeden takip ederlerdi. Bu yüzden bu işi görenlere tebdil hasekileri denirdi. Padişahlar, tebdil gezerlerken gördükleri yolsuzlukları bilâhare Sadriâzamlara bildirip derhal gidarılmasını isterlerdi. Ttb-dil gezdiği sırada padişahı tanıyan olursa taminamazlıktan gelirdi. Tanıdığını belli ederek hükümdara arzuhal veren idam o-lunurdu. Padişahlar bazan da kıyafet teb-diliyle muhtelif carniilere gidip ibadette bulunurlar veya tekkelere gidip âyinleri seyrederek, bazan da ayrı bir maksatları olmadan sırf eğlenmek için gezip dolaşırlardı

TEBDİL HASEKİSİ (Bak. Bostancı Ocağı, Tebdil Gezmek) M.Sertoğlu.

TEBERDAR (Bak. Baltacı) M.Sertoğlu.

TEBERDÂRAN-I SARAY-I ATİK: (Bak. Eski Saray Baltacıları).

TEBERDÂRAN-I ZÜLÜFDARAN Zülüflü baltacı demektir. (Bak. Baltacı) M.Sertoğlu.

TEDAHÜL İleri yulara ait vergilerin halktan peşin olarak alınması neticesinde hazinede hâsıl olan vaziyet. Böyle bir halin sebep olmasına devletin sıkışık zamanlarda mültezimlerden ileri yılların vergilerini iskonto ile peşin alması sebep olurdu. Mültezimler ise, vakti gelince bu parayı halktan normal miktarda, hatta fazlasıyla toplayıp büyük

kazançlar elde ederlerdi. Böylece, hazinede bazan iki hatta üç yıllık tedahül hasıl olurdu. Bu hal, 1645 yılında Köprülünün sadaretinden sonra alınan tedbirlerle ortadan kalkmıştır: (Bak. İltizam). Bundan maada, devletin ödemekle mükellef bulunduğu aylık ve u-lûfeleri para darlığı yüzünden ödeyemeyip hazinede bu şekilde açık hasıl olmasına da tedahül denirdiM.Sertoğlu.

TEFAVÛT-Ü HASENE Maliye tarafından bir mukataa ihale olduğu zaman muamele Hicri sene üzerinden yapılır, lâkin hesabı Rumi yıl üzerinden yürütülür ve bu suretle on bir gün kadar tutan fark ayrıca hazineye kalırdı. İşte buna tefa-vüt-i hasene denirdiM.Sertoğlu.

TEKALİF Rûsum-ı örfiye'den olup öbürü avânz'dır. (Bak. Rûsum-ı örfiye. Avarız). Tekâlif-i örfiye adı altında toplanmış olan bu vergilerin miktarı her e-yâlete göre o eyâletin kanunnamesiyle tesbit ve tâyin edilmişti. Tekâlifin başlı-caları şunlardı: Mücerred, Raiyet, Çift, Bennak, İспен-çe, Bâdıhava, Arusiyye, Cürüm ve Cinayet, İhtisab, Çift bozan, Tapu, Bağ ve Bağçe ve Bastan, Kovan, Çift ve Ağıl, Yaylak ve Kışlak, Balta, Yava ve Kaçkua, Gümrük v.s... (Kendi maddelerine bak). Tekâlif, has ve zeametlerde, serbest tımar ve serbest vakıflarda tamamen sa-hib-i arza aitti. Serbest olmayan tımarlarda ise kısmen sipahinin, kısmen ise Sancak beğinin veya subaşının olup derecesini o eyâletin kanunnamesi tâyin ederdiM.Sertoğlu.

TEKE - OĞULLARI Selçuklular zamanında uç beylerinden olan Teke beğinin Antalya havalisinde tesis ettiği bir emaret olup 1300 yılından 1426 yılına kadar devam etmiştir. Bu emaretin mevcudiyetine Osmanlılar tarafından son verilmiş ve ülkeleri Osmanlı memleketlerine eklenmiştirM.Sertoğlu.

TELHİS Kısaltılmış, hulâsa haline getirilmiş yazı demektir. Eskiden Sadrı-âzamlar herhangi bir mesele hakkında padişahın müsaadesini, mütalâasını veya emrini almak için bunu gayet açık ifade ve güzel yazı ile kısaca yazılmış olarak gönderirlerdi ki, bunun adı telhis idi. Telhislerin baş tarafında padişaha ait elkap gayet kısa şekilde yazılır ve ekseriya şev-ketlû, keramctlû, saadetlû, merhametlû padişahım efendim demekle iktifa olunurdu. Hükümdar bunu okuduktan sonra üst tarafına mütalâasını çok zaman kısaca, hatta bazan tek bir kelime ile yazıp idade ederdi ki buna da Hatt-ı

hümayun denirdi. (Bak. Hatt-ı Hümayun). Teir.is yazmak için sadrîâzamların maiyetinde ayrı bir memur bulunur ve buna telhisçi denirdi. Bu usul, 1832 tarihinde terkölun-muş ve yerine irade tarzı kabul edilmiştir. (Bak. irade, Takrir)M.Sertoğlu.

TELHİSÇİ (Bak. Telhis)M.Sertoğlu.

TELLİ KAVUK (Bak. Kallavi)M.Sertoğlu.

TEMEŞVAR EYÂLETİ Osmanlı devletinin Avrupa tarafında bulunan eyâletlerinden biri olup altı sancaktan mürekkepti. Zeamet ve tımar sahipleri sekiz bin altı yüz on dokuz kılıçtı. Cebelileri ile birlikte yirmi beş bin kişilik bir seferi kuvvet teşkil ederdi. Sancakları şunlardı: Temeşvar merkez, Göle, Modova, Li-pova, Çanad, BatovaM.Sertoğlu.

TEMREN Tahta mızrak veya kargının yahut da okun ucuna takılan ve delmiye, yaralamaya yarıyan demir veya çelikten mamul sivri kısımM.Sertoğlu.

TENEDOS Bozcaadanın Türk fethinden evvelki adıM.Sertoğlu.

TENGE Akkoyunlular devletinde kullanılan bir cins madenî para. Bir Tenge iki Osmanlı akçesi değerindeydiM.Sertoğlu.

TENOS tstindil adasının Türk fethinden evvelki adıM.Sertoğlu.

TEPSİCİBAŞI Kiler koğuşu eskilerinden olup Bülbülcübaşı'dan sonra ve Yemişçibaşı'dan evvel gelirdi. (Bak. Kiler Koğuşu, Peşkir Şagirdi)M.Sertoğlu.

TERAKKİ Kapıkulu askeriyle, topraklı süvariye ve diğer askeri sınıflarla devletten para alan her cins memurlara ait aidatın muhtelif vesilelerle artması. Bu artış, ya yeni bir cülus veyahut harb-de gösterilen büyük bir yararlık yahut da fevkalâde bir başarı dolayısıyla ve nihayet muayyen bir müddet hizmet karşılığında olurdu. Ulûfelilerin gündeliklerine zam yapılır, tımarlıların tımarına yeni gelir eklenirdi. Cülus zamanlarında ayrıca cülus bahşisi ve bir padişahın ilk sefere çıkışında sefer bahşisi verilirdi. Bilhassa bir padişah tahta geçtiği zaman askerin huzurunda cümle bahşiş ve terakkileriniz makbuli hümaytunundur, verilsin demesi âdetti. Cülus bahşisi her kapıkulu askeri için üç bin ve sefer bahşisi bin

akçe idi. Birincisi Fatih zamanında ihdas edilmiş olup, i-kincisinin daha eski olduğu zannedilmektedir. Tımarlı süvari bahşiş almaz, yalnız terakki ile iktifa ederdi. Terakki yeniçeriler için ekseriya bir, kapıkulu süvarisi için iki akçe idi. Münferit yâni o şahsın büyük bir hizmeti karşılığında olan terakkiler daha fazla olabilirdi. Topraklı süvariye ise, gördüğü hizmete göre yüz, beş yüz, bin, iki bin, hatta daha fazla yıllık gelir ilâveten tahsis olunabilirdi. Cüluslarda devlet ricaline de ayrıca atıyyeler verilirdi. Bundan başka, her ulufe tevziindfr Yeniçeri Ocağı mensuplarına mukarrer a-dıyla bir miktar terakki verilmesi kanundu. (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

TERCÜMAN (Bak. Divan-ı Hümayun Tercümanları, Sefaret Tercümanları)M.Sertoğlu.

TEREKE Ölen bir insanın terkettiği eşya. Her cins zahireM.Sertoğlu.

TER OĞLANI Cizye tahsiline memur olanların bu hizmet için kullandıkları kimselerM.Sertoğlu.

TERSANE AĞASI Kaptanpaşamn tersanede vekili olup elinde Hind kamışından asası ve üç çift kayışı bulunurduM.Sertoğlu.

TERSANE BAŞÇAVUŞU Tersanenin iç inzibatından mesul olan kimse. Emrinde divanhane çavuşları denilen çavuşlar bulunurduM.Sertoğlu.

TERSANE BAŞMİMARI Tersanede ki her çeşit inşaata nezaret eden mimarların başı olup alâmet olarak gümüş asa taşırdı. Emrinde on mimar ile dört yüz marangoz vardıM.Sertoğlu.

TERSANE DEFTERDARLIĞI(Bak. Tersane Emni)M.Sertoğlu.

TERSANE DEFTER EMİNİ Kaptan-paşa eyâletinde bulunan sancakların tımarlı sipahilerinin defterlerini tutan zat. Kendisi tersane reisine bağlı olup maiyetinde bulunan defter kethüdası ve kâtibleri günlük muameleleri yaparlar ve tevcihleri Di-van-ı Hümayun rüus kalemine bildirirlerdiM.Sertoğlu.

TERSANE DEFTER KETHÜDASI Tersane ricalinden olup tersaneye ait zemetlerin muamelelerini idare eden kalemin âmiri idi. Kendisi Tersane reisinin emrindeydi. Maiyetinde kâtib ve şagirdleri bulunurdu. ((Bak. Tersane Ricali)M.Sertoğlu.

TERSANE DİVANHANE ÇAVUŞLARI (Bak. Tersane Başçavuşu)M.Sertoğlu.

TERSANE EMANETİ (Bak. Tersane Emini)M.Sertoğlu.

TERSANE EMİNİ Tersanenin ve bütün harb gemilerinin varidat ve masraf defterleriyle inşaat, tamirat, alım satım işlerine bakan, depoları, malzemeyi kontrol eden ve bütün bunlardan mürekkep olan tersane hazinesinin mesul ve âmiri bulunan zat. Kendisi hâcegân rübesinde olup divan müzakerelerine iştirak etmezse de, orada bulunarak icabında sorulan şeylere cevap verir veya bahriyeye ait e-mirleri telâkki ederdi. 1805 yılında tersane eminliği, bahriye hazinesine bakmak üzere Şikk-ı salis defterdarı ve Umur-i bahriye nezareti ismiyle tersane defterdarlığına çevrilmiştir. Bundan sonra sarayın kapı arasında müstakil bir tersane hazinesi teşkil edilmiştir. Bu makam. III. SeHm'in hal'ini müteakip yeniden ihdas, 18jC yılında katî olarak ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

TERSANE HALKI Osmanlı harbiye-«inde ve tersane hizmetinde bulunan gemi kaptanlariyle azab reisleri dümenci, yelkenci, kalafatçı, dülger, topçu, kumbaracı ve vardiyalara verilen isim. Bunların hepsi ulûfeli olup üç ayda bir ücret alırlardı. Tersane halkından umumiyetle azab diye anılan gemi kaptanlariyle, dümenci, yelkenci, vardiyan ve azab reisleri devşirmeden gelmeyip Türk vilâyetlerinden ve Türk halkından kefilli olarak alınırdı. Öbürleri ise devşirme idi. (Bak. Bahriye Azabları)M.Sertoğlu.

TERSANE HAZİNESİ (Bak. Tersane Emini)M.Sertoğlu.

TERSANE-İ ÂMİRE Fatih İstanbul'u aldıktan sonra Haliç'te Aynalıkavak semtinde birkaç gözden ibaret basit bir tersane yaptırmıştı. Yavuz 1515 yılında Mısır seferinden döndükten sonra, Papa X. Le-on'un Osmanlı Türkleri aleyhine bir ittifak hazırladığını duyarak kuvvetli bir donanma ile Akdeniz hâkimiyetini elde et-msyi lüzumlu görüp Haliç'teki büyük tersaneyi kurmuştur. Bu tersane, Kanunî zamanında büsbütün genişletilmiş ve mükemmel kızaklı iki yüz göze çıkarılmıştır. Osmanlı devletinin bundan başka Gelibolu'da, Süveyş'te Rusçuk'ta, Birecik-te birer tersanesi Marmara, Karadeniz ve Akdeniz'in birçok limanlarında ise gemi tezgâhları mevcuttuM.Sertoğlu.

TERSANE KALYONLAR KATİBİ Kalyonculuğun yayılmasından sonra ihdas olunmuş bir memuriyettir. (Bak. Kalyon, Kalyoncu). Kalyon efradının kayıt ve makbulü, bunlara tahsis olunan ücretler, tersanede mevcut esirlerin iâşesi, kalyonların her türlü ihtiyaç ve levazımı gibi iç-İcrls meşgul olur ve bunların defterlerini tutardı. Maiyetinde Kalyonlar Halifesi adlı bir muavini ve kâtibleri vardıM.Sertoğlu.

TERSANE KÂTİBİ Tersane Emini'nin varidat ve masraf muhasebesini tutan va bunu kontrol eden kimse. Ruzname kâtibi ve icare kâtibi adlı iki muavini vardı. Kendisine Canib Efendi de denirdiM.Sertoğlu.

TERSANE KETHÜDASI Azab Reisi vardiyabaşı olduktan sonra terfi edip kaptan ve sonra da başarde kaptanı olur, nihayet tersane kelhüdahğına yükselirdi. (Bak. Bahriye Azabları). Kapianpaşa-dan sonra tersanenin en büyük âmiri i-di. Elinde Hind kamışından mavi asa bulunup altı çifte kayığa binerdi. Padişah, başarde ile Boğaz'da gezinti yapmak isterse dümsni tutmak vazifesiydi. XVII. Yüzyıldan itibaren derya beğleri arasından seçilir olmuşlardır. (Bak. Derya Beğleri)M.Sertoğlu.

TERSANE KONFERANSI Sultan Ab-dülaziz'in saltanatının son yıllarında başlı-yan Bosna, Hersek ve Bulgaristan isyanlarının muharriki Sırbistan ve Karadağ, V. Murad zamanında hamileri Rusya'nın teşviki ile, Bâb-ı âli'den gerçek niyetlerini belli eden isteklerde bulundular. Osmanlı hükümeti bu eski tâbirlerinin tekliflerini red edince kendisine harb ilân ettiler. (Haziran sonu - Temmuz başı 1876). Savaşta, Karadağ tarafındaki Osmanlı ordusunun muvaffak olamamasına mukab'l Sırbistan yönündeki, Sırb prensliği hizmetinde bu lunan Rus generali Çernayef'in idaresinde olan, Sırb ordularım yendi ve Aleksina-ç kalesini muhasaraya başladı. Ağustos sonlarında pek vah'm duruma düşen Sırb-ların lehine olarak Avrupa devletleri müdahale edince, bu prenslikle, Osmanlı devleti üç haftalık bir mütareke yapmaya mecbur oldu. Sırblarla birkaç defa uzatılan bu mütareke esnasında barış görüşmeleri devam etti. Fakat, ne Osmanlı devletinin Sırbistan için ileri sürdüğü şartlar Avrupalılarca, ne de onların teklifleri Osmanlılar tarafından kabul edilmedi. Bir müddet sonra Rusya'dan esaslı bir yardım sağlıyan Sırb prensliği, ingiltere'nin muhalefetine önem

vermeksizin, tekrar muharebeye başladı. (E'dm başı 1876). Bu ikinci savaşta. Osmpnlı orduları Sırb'ların alınamaz diye ögündükleri Al°ksinaç kalesini şiddetli hüç'imtarla zaptedip harbe takati kalmıysn Sırb'stanı a-mana getirdiler. Aynı zsmnda Karadağ taraflarındaki Osmanlı orduları da muvaffakiyete ulaşıp İşkodra'yı aldılar. Olayların beklemediği bir şekle girdiğini gören bu vaziyetlerin gerçek yaratıcısı Rusya hiddetle müdahale etti. İstanbuldaki elçisi İgnati'jf, Bâb-1 âliye bir ültimatom vererek; kırk sekiz saat içinde Sırbistan ve Karadağ ile bir mütareke yapılmasını, Osmanlı kumandanlarına ileri harekâtı durdurmak için hemen emir verilmesini, aksi halde devletin yanı Rusya'nın, Devlet-i âliyye ile siyasî münase-batı keseceğini bildirdi. (31 ekim 1876). Kısa bir zaman önce yeniden bir saltanat değişikliği geçiren (II. Abdülhamid cülus etmiştir) ve ne içte, ne de dışta vaziyeti iyi olmadıktan başka bir müttefikile bile bulunmayan Osmanlı devleti bu Rus ültimatomu ile birlikte İngilterenin, Doğu meselesinin Rusya'nın emellerine göre halledilmesine mâni olmak gayesiyle istediği, İstanbul'da devletlerarası bir konferansın topanmasını teklifini de kabul etti. Haliçte, Kasımpaşa'daki Bahriye nezareti binasında toplanan bu konferansta Osmanlı devletini, Hariciye nazırı Safvet ve Bsrlin sefiri Edh?m Paşalar, d'đer devletleri de İstanbuldaki elçileri; İgnatief (Rusya), Lord Elliot (İngiltere), Baron d« Wertber (Almanya), Zichy (Avusturya -Macaristan), Barcn de Bourgoing (Fransa), Comte Corti (İtalya) ve yine özel olarak sırf bu toplantı için devletlerince gönderilen; Salisbury (İngiltere), Calice (Avusturya - Macaristan). Comte Chandordy (Fransa) temsil ediyorlardı. Avrupa devletleri delegeleri evvelâ kendi aralarında toplanarak ileri sürecekleri teklifleri hazırlayıp 23 aralık 1876 da, konferansın ilk resmî toplantısında, Osmanlılara kararlarının melni tevdi ettiler. Bu sırada Bâb-1 âli, Kanun-ı esasi (Anayasa) ilân edilirse yabancı devletlerin ıslâhat tekliflerinin ve müdahale politikalarının önlenebileceği kanaati ile kısa zamanda büyük gayretle hazırladığı, ka-nun-i esasi'yi ilân ttmişti. Safvet Paşa a-yağa kalkarak, top seslerine hayret eden Avrupa delegelerine; şu anda din ve millet farkı gözetilmeksizin bütün Osmanlı tabasına şâmil olmak üzere ve hepsinin hukuk ve hürriyetlerini tekeffül eden meşrutiyet idaresinin ilân edildiğini açıkladı. Ignatief kendisine şiddetle itiraz ederek, bu gibi nümayişlerle yollarından alakonamıyacaklarını söyleyip, Osmanlı delegele-rince hemen red edilen

tekliflerini sıraladı. Konferansın 28 aralık 1876 daki ikinci toplantısında Sırbistan ve Karadağ ile evvelce aktedilmiş olan mütarekenin iki ay daha temdidi kabul edilmekle beraber, Osmanlı hükümeti, devletlercs ilk içtimada kendisine tevdi edilen; eski Sırbistan sınırlarının tanınması, Osmanlı ordusunun bir ay içinde Sırbistandan çıkması, Kara-dağı on beş gün içinde boşaltması ve Ka-radağın sınırlarının genişletilmesi, Bosna ve Hersek'e muhtariyet verilmesi, Bulgaristan'ın doğu ve batı olarak iki vilâyete bölünmesi, her mıntıkada kullanılan lisanın resmî dil olması, isyan eden üç vilâyetten (Bosna - Hersek - Bulgaristan) hasılatlarının yalnız üçte birinin vergi olarak alınması, buralarda asayiş ve sükûnet avdet edinceye kadar yabancı asker bulundurulması, yine bu vilâyetlere umumi valilerin büyük devletlerin muvafakati ile tayin edilmesi ve Bulgaristanmkinin mutlaka hıristiyan olması, mahalli Bsle-diye ve Polis'in teşkili, bunların yapılacağına dair katî teminat verilmesi ve yapılanların kontrolü için beynelmilel bir komisyonun teşkili kararlarını kabul etmediğini bildirdi. Bâb-1, âlinin reddi üzerine bütün bu aşırı taleblerin muharriki olan Rusya, iki devlet arasında âdeta bir aracı rolünü ifa eden Salisbury'nin tesiri ile isteklerinin daha mutedil hale getirilmesine rıza gösterdi ve bu yeni şekli ile teklifler 15 ocak 1877 de konferansın sekizinci toplantısında Osmanlı delegelerine verildi. Burada, Sırbistan ve Karadağ'a terkedilecek arazi azaltılıyor, yabancı asker gönderilmesinden sarfı nazarla Belediye reisleri intihabı Bâb-1 âliye bırakılıyordu. Ayrıca, Bulgaristan'a tayin edilecek valinin hıristiyan olması şartından vazgeçiliyor ve umumi valilerin büyük devletlerin muvafakati ile tayini hususu da sadece beş senelik bir intikal devresine indiriliyor ve kontrol komisyonunun teşkilinde de değişikliği ihtiva ediyordu. Osmanlı delegeleri hâlâ pek ağır ve devletin hükümranlığı ile kabili telif olmayan istekleri kabul etmiye selâhiyeth olmadıklarını bildirince konferans Ignati-ef in sert bir nutku ile kapandı. Avrupalı delegeler son teklifleri bir ültimatcn haline koyarak Bâb-1 âliye tevdi ettiler ve gösterilen zaman içinde cevap verilmezse İstanbul'u terkedeceklerini açıkladılar. Osmanlı hükümeti bu kadar mühim bir mesele hakkında kat'î bir karar vermekten doğacak mesuliyeti üzerine alamadığından. 18 ocak 1877 de devletin tab'asının her din ve milletin ileri gelenlerinden müteşekkil 200 - 250 üyelik bir meclis, m3şvaret divanı, topladı. Divanda uzun müzakerelerden sonra ültimatom red edildi. Bunun

üzerins Avrupa delegeleri birer birer İstanbul'u terkederken bir ismi de İstanbul Süfera Konferansı olan bu toplantı esas gayesi olan Balkan ve Doğu meselelerini hal-ledemeden dolayısıyla az sonraki Osmanlı - Rus savaşını önleyemeksizin, dağılmış olduM.Sertoğlu.

TERSANE MAHZEN KATİBLERİ: Tersaneye ait kereste mahzeni ile diğer malzemelere ait mahzenlerin hesaplarını tutan kâtibler. Birinci mahzene mahzeni çûp (çöp) ve ikincisine mahzeni sürp denirdi. Kurşunlu mahzen diye de meşhurdur. (Bak. Kurşunlu Mahzen)M.Sertoğlu.

TERSANE MÜHENDİSHANESİ Türkiyede askerî ıslâhata memur edilen Baron do Tot'un tavsiyesi üzerine 1776 yılında ilk defa Haliç'de Karaağaç semtinde Hendese odası adıyla bir dırshane açılmıştır. Bir iki sene sonra ise burası dar geldiğinden Tersane zindanının yanında, yani şimdiki Camialtı mevki civarında iki üç odayı havi bir mühendishane yaptırıldı. 1795 yılında ise mühendishanede bir inşaat dershanesi açıldı. Aynı yıl, burada gemi subaylarına mahsus olmak üzere harita ve seyr-i sefain kursu faaliyete geçti. 1805 yılında ise Tersane mühen-dishanesi inşaat ve seyr-i sefain sınıflarına ayrıldı, inşaat talepleri gemi mimarı, yani gemi inşaat mühendisi olarak yetişirlerdi. Seyr-i sefain talebeleri ise« evvelâ gemilere Jurnal hocası yani seyir subayı, sonra Çorba hocası yani levazım subayı, daha sonra baş hoca yani ikinci kaptan ve bir müddet hizmetten sonra imtihanla Kaptan olurlardı. 1821 yılında Kasımpaşa yangınında Tersane mühendishanesi yandığından Tersanenin Parmakkapı'da Errehane de denilen bıçkıcı yeri tâdil ile okul haline konmuştur. Lâkin burası bütün talebeyi almadığından 1834 yılında Heybeliada'da bulunan (1828 yılında inşa edilmiş olan) Kalyoncu kışlasına naklolundu. Bundan sonra, şimdiki Deniz hastahanesinin olduğu sahada bulunan Cezayirli Hasan Paşa konağı satın alınarak dört yüz talebenin sığacağı bir okul inşasına başlandı ve 1838 de tamamlanıp Mühendishane buraya taşındı. 1852 yılında ise tekrar Heybeli Ada'ya ve Sakızağacındaki hastahane de onun yerine naklolundular. Bugün, Deniz Lisesi aynı yerde bulunmaktadırM.Sertoğlu.

TERSANE REİSİ Tersane defterhanesinin müdürü idi ve tersaneye ait bütün defterleri de muhafaza ederdi. Tersane defter emini ve kethüdası bunun maiyeti idiler. (Bak. Tersane Defter Emini)M.Sertoğlu.

TERSANE RİCALI Tersanede, Kap-tanpaşadan sonra gelen büyük âmirler ki, : sıra ile şunlardı: Tersane emini. Tersane kethüdası, Tersane ağası, Liman reisi, Tersane kâtibi, Tersane reisi, Tersane defter emini ve kethüdası, Tersane mahzen kâ-tibleri, Tersane kalyonlar kâtibi (her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

TERSANE TİMAR SİPAHİSİ Kaptan paşa eyâletinde bulunan tımar sahipleri olup tımarlarına karşılık bahriye hizmetinde çalışırlardı. (Bak. Kaptanpaşa Eyâleti)M.Sertoğlu.

TERSANE TÜFEKÇİ NEFER ATI: (Bak. Kalyoncu)M.Sertoğlu.

TERSANE ZİNDANI (Bak. Bambul)M.Sertoğlu.

TERTİB-İ CEDİD-İ PİYADE VE SÜVARI-İ ARABACIYAN 1826 yılında Yeniçeri ocağının ilgasından sonra esasen daha evvel ıslâh edilmiş olan Topçu ocağı yeni şekilde tensik edilmiş ve bu arada Top arabacıları ocağı da ıslâh olunarak Tertib-i cedit-i süvari ve piyade adlı iki kısma ayrılmıştı. Süvari arabacılar yirmi beş bölük olup her bölük Tertib-i evvel ve Tertib-i sâni diye iki sınıftı. Birinci tertibin kumandanına Halife-i evvel, i-kinci tertibin kumandanına ise Halife-i sâni denirdi. Her tertipde yedi sekizden, on on beşe kadar arabacı bulunurdu. Piyade arabacılar ise, Ağabölüğü ve Kethüda bölüğü olmak üzere iki kısımdı. Bir bölük yirmi tertib olup tertibler ise sekiz on arabacıdan mürekkepti. Her bölükte bölükbaşı, odabaşı, alemdar, alemdar yamağı adlı subaylar mevcuttu. Bu bölüklerden başka, marangoz, nalband, saraç nevinden müteferrika efradı mevcuttuM.Sertoğlu.

TERTİB-İ EVVEL, SÂNI (Bak. Tertib-i cedit-i piyade ve süvari-i arabacıyan)M.Sertoğlu.

TESLİMATÇI Üçüncü defterdarlığa bağlı teslimatçı kaleminin âmiri olup bir adı da teslimatı idi. Vazifesi hazineden dikilmek ve işlenmek üzere verilen kumaş ve elbiselerin hesabım tutmaktıM.Sertoğlu.

TEŞRİFATÇILIK Kanunî tarafından ihdas edilmiş mühim bir memuriyettir. Bu işi görene teşrifati efendi veya Teşrifatçı efendi denilirdi. Kendisi sarayda ve devlete ait bütün seremoniyi bilir, gerek Sarayda ve Divan-ı Hümayunda va gerekse Paşakapısında yapılan merasimde elindeki defter mucibinde protokolü idare ve tatbik ederdi. Bundan

başka, vezir ve beğlerbeğileriyle diğer devlet erkânına ait rüsum ve harç defterlerini tutardı. Evvelce Divan-ı Hümayuna bağlı iken III. Ahmed zamanında da Paşakapısına nakledilmiş ve sadaret kethüdalığına bağlanmıştırM.Sertoğlu.

TETİMME Fatih medresesinde yüksek tahsile hazırlayıcı kısım. Bir adı da Musıla-i sahn idi. (Bak. Fatih Medreseleri, Medrese)M.Sertoğlu.

TEVKİ'İ Divan-ı Hümayun âzasından ve mevkiinden ziyade vazife ve salâhiyeti bakımından birinci derecede olan bir zat. Kendisine nişancı, tuğral, mnavakki de denirdi. Bu memuriyet Selçuklularda ve Anadolu beğliklerinde olduğu gibi Osmanlılarda da ilk zamanlardan itibaren mevcut bulunmuş Nişancıların vazifesi, devlet kanunlarını iyi bilmek, yeni ve eski kanunları ve bunlarla şer'î ahkâmı telif etmek divanda icabında bu hususlarda fikir beyan etmek, yabancı hükümdarlara yazılacak namelerle vezirlere verilecek menşur, ve beratların müsveddelerini hazırlamak, ahitname, berat, menşur, nâme ve fermanların baştarafına padişahın imzası demek olan tuğrayı çekmek idi. XVI. Yüzyıl başlarına kadar ilmiyye sınıfından seçilmişler, sonradan Divan-ı Hümayun kaleminden yetişmişlerdir. Ekseriya, Reis'-ül - küttab'lar terfi ederek nişancı o-lurlardı. XVII. Yüzyıl sonlarında daha az muktedir kimseler bu makama gelmeye başladığından nâma, berat, ahitname gibi işler divan kalemine intikal etmiştir. Nişancılara ayrıca bir rütbe tevcih o-lunmaz ise kendileri ümeradan yani sancak beği payesinde addolunurlar ve Divan-ı Hümayunda defterdarla müsavi tutulurlardı. Yalnız devlet memuriyetinde hangisi kıdemli ise teşrifatta o öne alınırdı. Lâkin kendilerine beğlerbeği ve veza-ret tevcih olunduğu ve nişancılığın kubbe vezirliği ile birleştirildiği de vâki idi. Divandaki yerleri, sadrîâzamların sağında ve vezirlerin alt yanında idi. (Bak. Divan-ı Hümayun). Nişancıların mühim bir vazifesi de, arazi tahriri işlerine nezaret, bu husustaki kanunların tatbikini temin, defterlerin hazırlanmasını kontrol etmektir. Tahrir defterlerinde icabeden tashih ve tadilâtı padişahın fermaniyle yalnız nişancı yapabilir ve icabeden şerhleri el yazı-siyle defterlere ilâve ederdi. (Bak. Tahrir). XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru Tuğrakeş adlı bir de muavinleri bulunduğu m?vcut kayıtlardan anlaşılmaktadır. Tuğra yazmak vazifesini bu üzerine almış ve XIX. Yüzyıldan itibaren nişancıların ehemmiyeti büsbütün azalmıştır.

Lâkin devlet teşrifatındaki mevkiilerini muhafaza etmişlerdir. Nişancılık 1836 yılında ilga olunarak vazifesi defter eminine devrolunmuş ve defter eminleri de fermanlara tuğra yazmak için tuğranüvvis adlı memurlar tâyin etmişlerdir. 1838 de bu memuriyet de ilga olunarak bu iş Bâb-1 âli'de görülür olmuşturM.Sertoğlu.

TEVLİYET Mütevellilik demekür. (Bak. Evkafı Mülhaka)M.Sertoğlu.

TEVZİ DEFTERİ XVIII. Yüzyıl bağlarından itibaren eyâletlerin mahalli masrafları için toplanacak vergiler, her bölgenin kadısı ile hak mümessillerince müştereken tesbit olunarak devlet merkezine bildirilir ve merkez tarafından tetkik ve tashih olunduktan sonra yürürlüğe girerdi. Bu vergiler, senede iki defa, Kasım ve Hıdrellez'de defterleri hazırlanarak buna göre tahsil olunurdu. İşte bunlara tevzi defterleri denirdi. Bu defterler mucibince alınan vergiler eyâletin idarî masrafları, gelip geçen memur. Ulak vesaire masrafları, Vali, mütesellim, Voyvoda ve köy muhtarları masrafları, mîrî bina, yol köprü, suyolu inşa ve tamirlerine ait masraflar için kullanılırdı. Bunlar haricinde idari âmirler tarafından ve ekseriya keyfi vergiler için tertib olunan defterlere i-se Aralık tevzii denirdi ki, 1830 yılında bir fermanla kat'î surette ilga ve men olunmuşturM.Sertoğlu.

TEZKİRECİ Sadrıâzamların ve diğer vezirlerin bugünkü mânada hususi kalem müdürleri olan zat. Sadrıâzamlann tezki-recileri sadaret kaleminin de âmiri idiler. Gerek Divan-ı Hümayunda ve gerekse îkindi divanlarında sadaret makamına takdim olunan istidaları bunlar yüksek sesle okurlardı. Divanda başlarına mücev-veze giyerek ayakta hizmet ederlerdi. Sadrıâzamların tezkirecisi iki tane olup birinci tezkire-i evvel veya büyük tezkirecl, ikincisi tezkire-i sani veya küçük tezkirecl diye anılırlardıM.Sertoğlu.

TEZKİRE-İ AHKAM-1 ANADOLU: Anadolu defterdarlığına bağlı Maliye kalemlerinden olup vazifesi Anadolu eyaletindeki maliyeye müteallik ahkâm ve şı-kâyetere ait muamelelerle meşgul olmak. Çeltikçi ve Tuzcuların ve tımarsız Şahincilerin beratlarını yazmaktı.

TEZKİRE-İ AHKÂM-I RUMELİ Maliyenin Başdefterdarlığına bağlı bir kalemi. Kümeliye ait ve maliyeye müteallik ahkâm ve şikâyetlere

ait muamelelerle meşgul olur. Çeltikçi, Tuzcu ve timarsız Şahincilerin beratlarını yazardıM.Sertoğlu.

TEZKİRELİ, TEZKİRESİZ TİMAR (Bak. Kılıç)M.Sertoğlu.

TİMAR Herhangi bir toprak parçasının veya birden fazla toprak parçalarının yılda 20.000 akçeden az olan gelir miktarının muayyen bir vazife ve hizmet kargılığında ve belli şartlarla bir şahsa münferiden veya birden fazla kimseye müştereken tahsisi hakkında kullanılan bir tâbir. Aynı tarzda yapılan tahsisin miktarı 20.000 akçeyi geçer ve 100.000 akçeye varmazsa buna zeamet, 100.000 ve daha fazla miktarda olursa Hâs denirdi. (Bak. Zeamet, Hâs). Bu sistem, Osmanlılardan evvel Anadolu Selçuklularıyla büyük Selçuklular da, Mısır memlûklerinde ve daha evvel bazı Asya memleketlerinde mevcut olup ikta u-mumi adı ile anılırdı. Hatta kadîm Mısır'da firavunların Nil vadisinin münbit arazisini askerî sınıflara ikta' şeklinde tevzi ettikleri bilinmektedir. Bu sistem ve bilhassa Osmanlı devletinde tatbik olunan şekil batıdaki feodalite sistemiyle bazı müşterek hususiyetler arzederse de. timar sistemini doğrudan doğruya bir feodalite sistemi addetmek tamamen hatalıdır. Zira, feodaller toprağın Rand - hasıl denilen gelirini almakla iktifa etmeyip idarî, ka-zaî ve çok zaman mâli istiklâle sahip bulunurlar ve merkezdeki kiralı yalnız Büyük Senyör ve Birinci Şövalye tanıyıp harb zamanlarında yanında kendi kuvvetleriyle bulunurlardı. Merkezin ise bunlar üzerindeki otoritesi bir hayli zayıf olup onları azil veya tebdil etmek selâhiyetine asla sahip bulunmadığı gibi kendilerine düşen vazifeyi ifaya bile çok zaman icbar edemezdi. Kiralların feodaller üzerindeki nüfuzu sadece kuvvete dayanır ve merkez kuvvetli oldukça artardı. Üstelik feodallerin bütün hakları veraset yoluyla intikal ederdi. Osmanlı împaratorluğundaki sistemde ise timar sahipleri birer devlet memurundan ibaretiler. Merkezin katî emri altında bulunurlar, vazifelerini ifa etmezlerse derhal azledilirlerdi. Haiz oldukları haklar ise veraset yoluyla intikal etmediği gibi idarî, kazaî ve malî istiklâlleri hiç bir şekilde bahis mevzuu değildi. Kazaî ve malî meselelerde selâhiyet sahibi bile olamayıp idarî meselelerde ise, devletin verdiği emirleri icra ve bahşettiği selâhiyetleri istimalden ileri gitmeyip bu hususta herhangi bir idare âmirinden farksız idiler. Hatta bazıları devlet merkezinde büyük veya küçük herhangi bir

vazifenin ifası karşılığında böyle bir dirliğe sahip buldukları gibi bir çok arazi gelirleri padişah ailesine mensup kadınlara e-mekli veya mazûl memurlara da tahsis olunurdu. Feodalite sistemiyle bu sistemin müşterek hususiyeti ise Hasıl'ın devlet hazinesine girmeden doğrudan doğruya dirliğe sahip olanların eline geçmesidir. Bunun haricinde Serbest ve Mülk timarlar, Yurdûk ve Ocaklıklar ve Malikâneler do-rece derece feodalite sistem'n'; biraz daha yakın olmakla beraber, bunların sayıca miktarı fevkalâde azdı. Osmanlılarda timar sahibi kendisine tahsis olunan arazinin Rûsum-ı şer'iyec-sini tamamen ve Rûsum-ı örfiyeden tekâlîf kısmını. Umarının nevine göre ve eyâletinin kanunnamesinde tasrih olunan miktarda alırdı. Sefere giderse, yanında yıllık geliri nisbetinde silâhlı ve iyi yetişmiş süvari askeri getirirdi. Bunlara C«-beli denirdi. Timar sahibi, Umarının kılıç kısmından başka her üç bin akçesi i-çin bir cebeli, zeamet sahipleri ise ilk bsş bin akçeden sonra her beş bin akçesi i-çin bir cebeli getirmekle mükellefti. Hâs sahipleri de timar sahiplerinin şartlarına tâbi idiler. Bir Umarın ilk tevcih olunan en az kısmına ibtida denirdi. İbtida, Ru-melide azamî altı bin, Anadolu, Cezair vo Kıbrıs eyâletlerinde beş bin, Karaman ve Zülkadriyede dört bin, diğer eyâletlerde attı bin, yalnız Diyarbekir ile Doğu Anado-luda iki bin ve hatta yerine göre beş bin beş yüz akçe idi. İhtidanın bir kısmı kılıçtı. Kılıç timarın çskirdeği demektir. (Bak. Kılıç). Kılıçtan sonra ibtida ve zamanla terakki tarzında eklenen kısımların adı hisse idi. Hisseler şahsa ait olup bir ti-mar herhangi bir şekilde inhilâl ettiği zaman bunlar düşer ve münhal olarak yalnız kılıç miktarı kalırdı. Bir eyaletin kaç timara bölünmüş olduğu kılıç adedinden anlaşılırdı. Zeametlerin ise asgarî miktarı olan yirmi bin akçesi kılıç, bundan sonraki ilâveler hisse itibar olunurdu. Timar sahipleri, mîrî topraklara devlet namına tasarruf ederler ve sahib-i arz diye anılırlardı, Köylü onu efendisi olarak tanır ve hürmet ederdi. Timar sahibinin ise köylüyü himaye etmek, ona daha iyi şartlar temin ile toprağa arzusuyla bağlamak ve ziraatı geliştirmek kendi menfaatini iktizasındandı. Osmanlı imparatorluğunda, toprağa art gelirden doğrudan doğruya istifade eden sınıflar şunlardı: 1 — Sefere gitmesi şart olanlar. A — İleri hizmet erbabı: 1 — Doğrudan doğruya kara veya deniz seferine memur timar, zeamet ve hâs sahipleri. 2 — Benevbet timarlar. (Bak. Benevbet timar). 3 — Mülk timarlar (Bak. Mülk Timar). 4 — Serbest timarlar. (Bak. Serbest timar). 5 — Akıncı çe-ribaşlarına

mahsus Umarlar. (Bak. Akıncı). 6 — Kumbaracılar. 7 — Lâğımcılar. B — Geri hizmet erbabı: 1 — Piyadeler. (Bak. Yaya). 2 — Müsellemeler. (Bak. Müsellem). 3 — Yörükler. (Bak. Yörük). 4 — Canbazlar. (Bak. Canbaz). 5 — Voynuklar. (Bak. Voynuk). H — Sefere gitmesi şart olmayanlar; A — Devlet merkezinde vazifeli bulunanlar: 1 — Hâs sahibi vezirler. (Bak. Ha-vassı vüzera). 2 — Arpalıklar. (Bak. Arpalık). 3 — Bir kısım divan çavuşları. 4 — Bir kısım divan kâtibleri. 5 — Bir kısım müteferrikalar. B — Devlet merkezi dışında vazifeli bulunanlar: 1 — Kale muhafızları. 2 — Yuvacı ve Şahinciler. (Bak. Avcılar). 3 — Knez-ler. (Bak. Eflâkan). 4 — Okçular, yani ordu için ok yapanlar. 5 — Yurdruk ve ocaklılar. (Bak. Yurdruk ve ocaklık). C — Kendisinden vazife beklenmeyenler: 1 — Paşmaklılar. (Bak. Paşmaklık). 2 — Tekâüd tarikiyle olanlar. 3 — Ma-kam-ı himmete verilenler. Bu son kısım, 1500-2000 akçelik timarlar olup sadakatlarını temin için ve bir şeref payesi olarak doğudaki aşiret beğ - zadelerine verilirdiM.Sertoğlu.

TİMAR DEFTERDARI Her eyâletle bulunan ve o eyâletin tahrir defterine göre timarlara ait her çeşit malî işleri tedvir eden kimse. (Bak. Timar, Defterdar)M.Sertoğlu.

TİMAR ERİ Timar sahibinin diğer adı. (Bak. Timar)M.Sertoğlu.

TİNE tstindil adasının Türk fethinden evvelki adıM.Sertoğlu.

TİRKEŞ Ok muhafazasına verilen i-simM.Sertoğlu.

TOĞULGA Tulga demektir. (Bak. Miğfer)M.Sertoğlu.

TOKAT Siper, barikad, kale, ahır ağıl mânalarında kullanılan bir tâbirM.Sertoğlu.

TOLGA (Bak. Miğfer)M.Sertoğlu.

TOMAK Altı da üstü gibi yumuşak deriden mamul topuksuz kısa konçlu bir çizme. Türklere mahsus olup Osmanlılarda olduğu gibi Orta Asyada da kullanılmıştır. Şişmiş öküz ödünü top gibi kullanarak ayakla oynanan ve futbolun babası olan meşhur oyun sırasında ayağa tomak giyildiğinden bu oyunda Tomak o-yunu diye anılırdıM.Sertoğlu.

TOMAK OYUNU(Bak. Tomak)M.Sertoğlu.

TOMRUK Mahfuz, mahal, hapishane demektir. Yeniçeri odalarındaki meydanda et konulan yerlere tomruk denildiği gibi, şehirde tevkifhane veya hapishane olarak kullanılan binalara da tomruk denirdi. Bunların en marufu Paşakapısı civarında bulunup şimdi kapısı İstanbul vilâyetinin önünden Devlet Güvenlik Mahkemesine giden yolda bulunanı idi ki, Paşa-kapısının tomruk dairesi olarak kullandıM.Sertoğlu.

TOMRUK AĞASI Yeniçeri ocağının ilgasından sonra muhızr ağanın vazifesini görmek üzere ihdas olunan memuriyet. Muhızr ağanın maiyetinde vazife gören harbecilere de kavas adı verilmişti. (Bak. Muhızr ağa, Harbeci)M.Sertoğlu.

TOMRUK DAİRESİ (Bak. Tomruk)M.Sertoğlu.

TOP Demir veya taş gülle atan bütün ağır, ateşli silâhlara verilen isim. Bazı kaynaklarda Osmanlı devletinde topun ilk defa I. Murad Beğ (Hüdavendigâr) zamanında ve Birinci Kosova meydan muharebesinde, yani 1389 tarihinde kullanıldığı kayıtlıdır. Osmanlı topçuluğu Fatih devrinde süratle tekâmül etmiştir, İstanbul muhasarası sırasında kullanılan ve surları döven on dört bataryanın toplan kısmen Edirne'de dökülerek buraya getirilmiş ve kısmen kale önünde dökülmüştür. Bunlar içinde büyük top diye anılan bir tek tanesi Fatih'in hizmetinde bulunan meşhur Macar Urban tarafından dökülmüş, lâkin erbabı olmadığından hesaplan yanlış tutulan topu kale önünde beklenen faydayı temin edemedi üç beş atıştan sonra parçalanıp gitmiş ve o sırada yanında bulunan Urban da hatalı dökümünün cezasını hayatıyla ödemiştir. XVI. Yüzyıl ve hilbassa Kanunî devri Türk topçuluğunun en yüksek zamanıdır. Ağır ve hafif cinsten, taarruz ve müdafaa maksadıyla imal edilen çeşitli Türk topları, nevilerinin en mükemmel örnekleri olup bütün dünyaca taklid edilmekteydiler. Bunlar, tunçtan dökülüp, tag veya demir, yuvarlak mermi atarlardı. Bazan demirden ve dövme suretiyle de top imal edildiği' olmuşsa da bunlar pek makbul sayılmamıştır. Bu usul, dökümhane bulunmayan yerlerde arasıra tatbik olunurdu. Daha ziyade Avusturya ve Venedikliler böyle top yapmışlar ve Türkler ancak zaruret halinde bu usule başvurmuşlardır. Nitekim, düşmandan bir kale alınır alınmaz, ne

kadar demir top varsa hemen tunç topla değiştirilirdi. Top Avrupada çok eskiden beri malûm bir şey olmakla beraber, onu bir türlü tekâmül ettirip birinci sınıftan bir harb gücü haline getirememişlerdi. Daha ziyada karşı tarafın manevi kuvvetini sarsan gürültüsünden istifade edilirdi. Onu tekâmül ettirip vazgeçilmez bir muharebe silâhı haline getiren ise Osmanlı Türkleridir. Türk topçuluğu XVI. Yüzyıl sonlarına doğru gittikçe ilerleyen Avrupa topçuluğu yanında bir duraklama devresi geçirmiştir. Nitekim ilk defa 1596 tarihinde Haçova meydan muharebesi sırasında Türk top'an düşman ordugâhını menzili içine alamazken, düşmanın Türk ordugâhını topla dövdüğü farkedilmiş ve fedakâr Türk topçusu hayatını hiçe sayarak topları ileri sürmüş ve açık arazide, düşman ateşi altında vazife görmeğe mecbur kalmıştı. Zaferden sonra ise ele geçen düşman toplan tetkik olunarak üstün olan cihetleri anlaşılıp Türk top dökücülüğü de buna görs ıslâh olunmuşsa da, bu sahada Türkler artık insiyatifi elden kaçırmış olduklarından bundan sonra daima Avrupa örneklerine yetişmeğe çalışmağa mecbur kalmışlardır. Türk ordusunda kullanılan toplan başlıca nevileri hafiften ağıra doğru olmak üzere şöyleydi: Küçük şayka, Orta şayka, Büyük şayka, Zarbazen, Miyane zarbazen, Şahî zar-bazen, Şakloz, Prankı, Bedoluşka, Marten, Ejderdehen, Kolomborna, Miyane, Balyemez, (Her biri için kendi maddesine bak). Bu toplanın çapı bir pus iki buçuk santim hesabıyla iki pustan, kırk pusa kadardı. XVII. Yüzyılda Osmanlıların elinde, gerek ordu ve donanmada ve gerekse kalelerde olsun, ceman on yedi bin kırk beş top bulunurduM.Sertoğlu.

TOP ARABACILARI Kapıkulu ocaklarının yaya kısmından olup büyük toplanın nakilleri için teşkil edilmiş ulan o-caktır. Kuruluş tarihi belli olmamakla beraber XV. Yüzyılın sonları olarak tahmin edilmektedir. Buraya Acemi ocağından ef-rad alınırken XVII. Yüzyıldan itibaren 't-cak arabacılarının evlâtlarından ve kul kardeşlerinden de alınmıştır. (Bak. Kul Kardeşleri). Top Arabacıları İstanbul'da bulunan kışlalarında otururlar ve icabında nöbetle kalelerde hizmet ederlerdi. Umumiyetle kapıkulu topçusu bulunan yerlerde top arabacıları da bulunurdu. İstanbul'da, Tophane'de bir imalâthaneleri, Ahırkapı-sı'nda araba ve hayvanların durduğu ahırları şe Şehremini'de kendilerinin ikamet ettikleri kışlaları vardı. Seferde bütün toplanın nakli buralara ait bir vazife idi. Âmirleri

arabacıbaşı olup ondan sonra kethüda, başçavuş, kethüda yeri ve ocak kâtibi gelirlerdi, ikinci derecedeki zabitleri ise, bölükbaşı, odabaşı ve halife idi. İstabl-ı âmirede saraç veya küçük imra-hor kethüdası terfi ederek arabacıbaşı o-lurdu. (Bak. Tertib-i cedid-i piyade ve suvari-i arabacıyan)M.Sertoğlu.

TOPÇUBAŞI (Bak. Topçu Ocağı)M.Sertoğlu.

TOPÇU OCAĞI Kapıkulu ocaklarının yaya kısmından olup top dökmek ve top kullanmak üzere iki kısımdan mürekkepti. Osmanlılarda muntazam bir topçu ocağının kurulması I. Murad Beğ zamanında ve Yeniçeri ocağının teşkilinden az sonra olup buraya Acemi ocağından efrad alınır. (Bak. Kul - oğulları). Topçu kışlaları ile top dökümhanesi Galata suru haricinde, Kılıcalıpaşa camii civarında, şimdi Tophane demim rnevkiideydi. R htegân ı top denilen dökücüler tarafından her cins top burada dökülürdü. Buranın binasını ilk yaptıran Fatih olup II. Bayezid devrinde tevsi olunmuş ve Kanunî tarafından yıktırılarak yeniden inşa olunmuştur. Yeri, Cihangir tepesinin altında denize yüz adım kadar mesafede idi. Topçuların ikamet ettiği kışla da bunun bitişiğinde bulunuyordu. Burası sonradan yanmış ve III. Mustafa tarafından yeniden yapılarak bir de mescit ilâve olunmuştur. Tophane'den çıkan bir yangın sonunda gerek kışla ve gerekse kısmen dökümhane yandığından 1823 tarihinde II. Mahmud tarafjndan gene yeniden inşa olunmuş, bir de iki minareli camii yapılmıştır. Topçu Ocağının âmiri Sertopî de denilen Topçubaşı idi. Dökümhanenin şefi de ona bağlı olup dökücübaşı veya Ser Rihte-gân diye anılırdı. Ocakta topçubaşıdan sonra o gelirdi. Maiyetinde bir muavini; tamirci, dökümcü, burgucu, yamacı, demirci, marangoz gibi sanatkârlar bulunurdu. Topları kullananlar ise tıpkı yeniçeri ocağı gibi ağa bölükleri ve cemaat ortalan olarak iki kısımdı. Ağa bölükleri beş tane ve cemaat ortaları yetmiş bir tane i-di. Her orta veya bölükte bir çorbacı, bir odabaşı ve daha küçük rütbede diğer zabitler bulunurdu. Ocak kethüdası, ocak çavuşu ve kâtibi de büyük âmirlerdendi. Bundan başka, Tophane'de sivil memurlardan olmak üzere bir Tophane nazın ve emini vardı. Tophane emini satın alınan ve sarfedilen malzemenin hesabını tutar, defterlerini hazırlar, bütün mubayaa işleriyle meşgul olurdu. Kendisi, Tophane nazırına karşı, Tophane nazırı ise Tophanenin bütün masraflariyle imalâtından ve

ihtiyaçlarından devlete karşı mesuldü. İstanbul'dan başka, Belgrad, Budin, İşkodra, Temeşvar, Pravişte, Gülamber gibi mühim mevkiilerde de zaman zaman ve ihtiyaca göre tophaneler ihdas edilip top döktürülmüştür. Bilecik, Van, Kılı, Kamengrad, Rudnik, Novoberdo gibi yerlerde ise toplar için yuvarlaklar hazırlanırdı. Topçu ocağının bayrağı sarı - kırmızı idiM.Sertoğlu.

TOPHANE (Bak. Topçu ocağı)M.Sertoğlu.

TOPHANE CAMİİ VE ÇEŞMESİ İstanbul'da, Tophane semtinde XVI. Yüzyılın ikinci yansında (H. 998-M. 1580). meşhur denizcilerimizden Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından Ser-mimar-ı hassa Koca Sinan'a inşa ettirilen bir camidir. Umumiyetle halk arasında, Hadikatül Ce-vâmi'de yazılı olduğu gibi Tophane camii diye anılmakta ise de esas adı banisine nisbetle Kılıçalipaşa camii'dir. Kısmen deniz doldurularak kazanılan yerde inşa edildiği rivayet edilen bu camii, Mimar Sinan, XVII. Yüzyılda Evliya Çelebi'nin de eserinde işaret ettiği üzere, biraz Ayasofyaya özenerek, ona benzeterek yapmıştır. Camiin şekli, uzun eksenini esas giriş kapısıyla kiblesi arasında olmak üzere dikdörtgendir. Mihrap yeri ayrı bir çıkıntı teşkil eder. Üstünü örten büyük kubbe ile onun iki tarafındaki, kiblede ve mukabilinde bulunan yarım kubbeler kemerlerle yuvarlak dört fil ayağına bindirilmiştir. İçinin, kible kısmı hariç, üç tarafı mahfellerle çevrilidir. Kapı cihetinde enlemesine bir dehliz bulunur. Son cemaat yeri beş kemerli altı sütunludur. Ayrıca bunun önünde on altı sütuna bindirilmiş geniş bir saçağı ihtiva eder. XVI. Yüzyıl Türk çiniciliğinin en güzel örneklerinin bulunduğu bu camii tek minarelidir. Avlusuna gelince sekiz sütunlu ve ü-zeri kubbeli bir şadırvan ve karşı duvarında yine üstü örtülü muslukları ihtiva eder. Etrafını çeviren duvarın I. Mahmud meydan çeşmesi ile ana cadde tarafındaki kısımlarının teşkil ettiği köşede meydana bakan sebili vardır. Camiin, Galata tarafında ve avlusu yakınında medrese ve hamamı bulunmaktadır. Bütün bunların banisi Kılıç Ali Paşa'nın türbesi ise kible tarafındaki haziresindedir. Kılıç Ali Paşa (Tophane) camiinin doğusunda dört yanı gayet zarif bir şekilde işlenmiş mermerlerle kapalı büyük meydan çeşmesi vardır. Bir çok eserlerde ve halk arasında Tophane çeşmesi diye bilinen bu eserin esas ismi Mahmud evvel (I. Mahmud) çeşmesidir. Bazı mü-dekkikler bunu III. Ahmed'in

yaptırıldığını kaydetmişlerse de son yapılan tetkik ve araştırmalarda ele geçen belgelerden, üzerindeki kitabe tarihinin de işaret ettiği gibi, I. Mahmud tarafından inşa ve itmam edildiği anlaşılmıştır. H. 1145-M. 1732). Ancak suyu hususunda evvelce III. Ahmed'in Bahçeköyden getirttiği sudan fay-dalanıldığı da muhakkaktır. Türk rokokosu stilinde Bina Emini Ahmed Ağa nezaretinde etrafının açılması masrafı da dahil olmak üzere yetmiş altı bin kuruş ve seksen dört akçe sarfolmak suretiyle adimüj - misil hış tarh sekiz musluklu bu çeşme meydana getirilmiştir. XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyıl başlarına ait resimlerde çeşmenin, kubbeli, geniş saçaklı bir sakıfa malik olduğu görülür. Fakat XIX. Yüzyılın ikinci yansına ait olan Bartlett ve Allom'un eserlerinden şu veya bu sebeple sakıfın kaldırıldığı yerine yakın zamana kadar görülen parmaklıklı teras yapıldığı anlaşılmaktadır. Önce 1942 de ve son olarak 1953 de esaslı bir tamir geçiren çeşme bu son tamiri esnasında kubbe ve geniş saçaklı sakıfı da konmak suretiyle restore edilmiştirM.Sertoğlu.

TOPHANE EMİNİ (Bak. Topçu Ocağı)M.Sertoğlu.

TOPHANE MAHZENİ (Bak. Top Mahzeni)M.Sertoğlu.

TOPHANE NAZIRI (Bak. Topçu Ocağı)M.Sertoğlu.

TOP-I SER Gemilerin baş tarafına konan top olup bir adı da Baş topu idiM.Sertoğlu.

TOPKAPI SARAYI (Bak. Yeni Saray)M.Sertoğlu.

TOP MAHZENİ İstanbulda Tophanede bulunan ve içinde muhtelif bölgelerde yapılıp gelen top yuvarlaklarının muhafaza olduğu yerM.Sertoğlu.

TOP OTU Toplarda kullanılan baruta verilen isimM.Sertoğlu.

TOPRAK BASTI PARASI (Bak. Ağnam Resmi)M.Sertoğlu.

TOPRAKLI SÜVARİ Tımarlı süvarinin diğer adı. (Bak. Tımar)M.Sertoğlu.

TOPUZLU SÜVARİ ÇAVUŞLARI Harp esnasında askerin kaçmasına veya gerilemesine meydan vermemek için ordunun etrafında ve hariçte

firarileri geri döndürmek vazifesini görenlere verilen isimM.Sertoğlu.

TOP YUVARLAĞI (Bak. Yuvarlak)M.Sertoğlu.

TORBA OĞLANI(Bak. Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

TORBA YAZISI (Bak. Devşirme, Acemi Ocağı)M.Sertoğlu.

TOYCA (Bak. Taviçe).

TRABLUSŞAM EYÂLETİ Osmanlı Mevleti eyâletlerinden olup Trablussam ^nerkez, Hama, Humus, Selemiye, Cebele Sancaklarını ihtiva etmekteydi. Timar ve Zeamet sahipleri altı yüz on kılıç olup se-îer zamanlarında cobeh'leri ile beraber üç bin kişilik bir askerî kuvvet teşkil ederlerdiM.Sertoğlu.

TRABZON EYALETİ Osmanlı eyâletlerinden olup Trabzon (merkez) ve Batum sancaklarını ihtiva ediyordu. Ze^.net ve timar sahipleri beş yüz elli dört kılıç olup cebelileriyle birlikte iki bin kişilik seferi bir kuvvet meydana gelirdi. Trabzon ve yöresi Fatih Mehmed tarafından 1460-1 yıllarında, buradaki Trabzon imparatorluğuna ve imparatorluğun buradaki Komnen soyuna son vermek suretiyle, Osmanlı ülkesine katılmıştır. Trabzon önceleri bir sancaktı. Yavuz Selim şehzadeliğinde burada sancak beğliğinde bulunmuş ve Şah ismail'in yarattığı tehlikeyi daha o zaman yakından görmüştü. Trabzonun eyâlet haline getirilmesi ise XVI. Yüzyılın sonlarına tesadüf eder. Birinci Dünya Harbinin ikinci yılında (1916) Rus istilâsına uğnyan Trabzon iki yıl sonra (1918) ki Brest - Litovsk muahedesi ile yine Osmanlı ülkesine katılmıştırM.Sertoğlu.

TRANSİLVANYA (Bak. Erdel)M.Sertoğlu.

TUĞ At kılından süpürge şeklinde yapıp bir sarığa asılan alâmet ve nişan. Eski Türklerde, Hintlilerde, Çinlilerde mevcut olup beğlik, hükümdarlık alâmeti idi. İlk devirlerde kotas denilen ve birçok Asya milletleri tarafından mukaddes tanınan yak adlı Tibet öküzünün kıllarından ya-pıhrten Türkler bunu at kılına çevirmişlerdir. Tuğ îslâmiyetten sonra da Türk devletlerinde kullanılmıştır. Cengiz İmparatoil-luğunda, Selçuklularda, Memlûklerde, Ti-murlularda, Akkoyunlularda olduğu gibi Osmanlı

Türklerinde de vardı. Hükümdarlık, vezirlik, beğîerbeğilik, sancakbeğliği ve daha umumi bir tâbirle askerî vazife ve memuriyet alâmeti idi. Tuğu taşıyan sığın ucunda altın bir top veya gümüş hilâl bulunur, sırığın baş tarafında üst kısmı siyah ve beyaz at kıllarından örülmüş ve alt tarafı kırmızıya boyanmış ve dağınık bir halde tuğ sarkardı. Bu yüzden bir adı da tuğ-i perişan perçem idi. Osmanlılarda, Sancakbjğleri bir. beğ-lerbeğüeri iki, vezirler üç tuğ taşırlardı. Padişahların tuğları altı adet olup tağ-i şahî veya tuğ-i hümayun diye anılırdı. Sadrıâzam, serdarı ekrem ünvaniyle sefere gittiği zaman padişahın altı tuğunu birlikte götürürdü. Kapıkulu askeri sefere çıkmadan bir buçuk iki ay evvel hükümdara ait tuğlardan iki tanesinin, enderun-dan çıkarılıp cebehane önüne ve sonraları Ortakapı" önüne dikilmesi kanundu. Bu sırada sadrıâzam ve sefere memur tuğ sahibi diğer devlet ricali de tuğlarını konaklarının önüne dikerlerdi. Yukarıda saydıklarımızdan başka, Şeyhülislâmın, Kazaskerlerin, Yeniçeri Ağasının, Sekban-başının, Kapıkulu Süvari Bölüklerinin, Cebecilerin. Erdel Kiralının, Eflâk ve Boğ-dan Voyvodalarının da tuğları vardı. Şeyhül - İslamların tuğları iki, Kazaskerlerin bir, Yeniçeri Ağalarının ise evvelleri bir iken sonra iki ve rütbeleri Vezir ise üç, diğerlerinin tuğları ise birer tane idi. Sefer zamanında tuğların dördü padi-şah'ın yanında gider, ikisi bir konak ileride götürülürdü. Padişahların yanındaki tuğları, Silâhdar Bölüğünde bulunan yirmi dokuz Tuğkeşan ve önde gidenleri iki Konakçı ve iki götürücü olmak üzere dört kişi taşırdı. Bunların hepsine birden ise Tuğciyan-ı Hassa denirdiM.Sertoğlu.

TUĞCIYAN-I HASSA (Bak. Tuğ. Tuğcu)M.Sertoğlu.

TUĞCU Silâhdar bölüğünde bulunup vazifesi sefer zamanlarında padişahın tuğlarını taşımak olan yirmi üç kişi ki, Tuğkeşan ve Tuğciyan 1 Hassa diye de anılırlardı. Âmirlerine Tuğcubaşı denirdi. (Bak. Silâhdar Bölüğü, Tuğ)M.Sertoğlu.

TUĞCUBAŞI (Bak. Tuğcu)M.Sertoğlu.

TUĞKEŞAN (Bak. Tuğ, Tuğcu)M.Sertoğlu.

TUĞRA Osmanlılarda padişahın imza va alâmeti olarak kullanılan tuğra, ananeye göre Oğuz Han'ın yazılı nişanıydı. Kelimenin aslı Oğuz lehçesinde Tuğrağ olup hükümdarın basılı nişanı, damgası

manasınadır. Tuğrayı İnan ve Anadolu Selçuklularında, Anadolu beğliklerinde, Memlûklerde ve nihayet Osmanlılarda görmekteyiz. Tarihi vesikalarda tevkii hümayun nişanı hümayun, misali meymun, nişanı şerifi âlişan, alâmeti şerif, tuğrayı garra ilh... gibi isimlerle anılmaktadır. Kısaca,. Türkçesi tuğra, Farsçası nişan, Arapçasa tevki'dir. Ahitname, ferman, berat, name-i hümayun gibi vesikaların baş tarafına yazılan tuğra, nişancı veya tevkii denilen zat tarafından çekilirdi. (Bak. Tevkii). Osmanlılarda ilk tuğra, Orhan Beyde görölmektedir. Orhan Beyin mevcut iki tuğrası 1324 ve 1348 tarihlerini taşımaktadırlar. Buna göre, tuğranın I. Murad Beğ zamanında ilk önce kullanıldığı ve bu hükümdarın pençesi ve parmaklarının şekli olduğuna dair rivayetin hiçbir kıymeti yoktur. Çelebi Mehmed'e kadar tuğralar yalnız hükümdarla babasının adını taşırdı. Orhan bin Osman, Murad bin Orhan gibi. Çelebi Mehmed zamanında han sözü ve II. Murad'dan itibaren muzaffer daima şeklinde bir cümle ilâve edilmiş ve tuğra Mehmed bin Bayezid Han muzaffer daima şeklini almış ve hükümdar değiştikçe i-simler değişerek sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir. II. Süleyman zamanından sonra sağ yanlarına bir çiçek veya yaprak resmi konmuş, bu usul III. Ah-med devrinde büsbütün taammüm etmiş, II. Mahmud zamanında bunun yerine adlî sözü geçmiş, II. Abdülhamid ise bunu gazi sözüne çevirmiş, V. Mehmed mahlası olan Reşad kelimesini buraya yazdırmıştır. Tuğralar, yukarıda işaret ettiğimiz yerlerden başka, paralarda, kitabelerde ve daha sonraları arma olarak pullarda, senetlerde, bayraklarda ve resmî evrakta kullanılmıştır. Serhatlerde bulunan vezirlere icabında tuğra çekmek salâhiyeti verilmişse de Kemankeş Kara Mustafa Paşanın sadareti sırasında, 1643 yılında bu usul kaldırılmıştır. Bundan başka sadrıâzamlann, sadaret kaymakamlarının, mühim eyâletlerde bulunan vezirlerin tuğra şeklini andıran imzaları vardı ki buna pençe denirdi. Bunu Erdel kırallariyle Eflâk ve Boğdan voyvodalarına, yabancı hükümdarlara ve başvekillerine veya komşu bir yabana valiye yazdıkları mektupların sağ kenarı başından başlayıp ucu son satırın nihayetine kadar gelmek üzere ve yan olarak çekerlerdi. Dahili işler için bir yazı yazsalar, pençeyi altına koyarlardı. Ayrıca Divan-ı Hümayunda muamele gören evrakın üzerine neticeyi bildiren ibarenin buy-ruldu sözünün ve tarihin meydana getirdiği müşterek şekle de bazan pençe derlerdi. Msselâ Arzı mucibince tevcih olunmak buyruldu 4 cumadelûla 1052 ibaresi

bu şekilde yazılır. Reis'ül - küttab sağ alt yanına resid veya sadnâzam bunun sağ üst tarafına sah yani sahihtir işaretini koyarlardı. Bir müracaat veya muamele o zaman tam mânasiyle neticelenmiş olurduM.Sertoğlu.

TUĞRA-İ (Bak. Tevki'î)M.Sertoğlu.

TUĞRAKEŞ (Bak. Tevki'î)M.Sertoğlu.

TUĞRALI (Bak. Zer-i mahbub)M.Sertoğlu.

TUĞRANÜVİS (Bak. Tevki'î)M.Sertoğlu.

TULUMBACI OCAĞI Yangın söndür* me levazımı ilk zamanlarda bedestende durur ve şehirde yangın zuhur ettiği zaman kim isterse bunları alarak söndürme-ye giderdi. Birçok kargaşalıklara sebep olan bu usul Yavuz Sultan Selim tarafından.. ilga olunmuş ve yangın söndürme işi Yeniçeri ocağına verilmiştir. Bu işe yarıyan, balta, kazma, kanca ve su kovası gibi şeyler şehir emini tarafından tedarik edilir ve Yeniçeri Ağasına verilir. Ağa kapısında muhafaza olunurdu. Daha sonra ise bu aletler yeniçeri odalarına tevzi olunmuştu. Bu usul 1720 yılına kadar devam etti. Bu tarihte, aslen Fransız olup sonradan îsâmiyeti kabul ederek Davud Gerçek adını almış ve donanmada hizmet etmiş bir mühtedi tarafından yangın tulumbası icad edilmiş ve bu tulumba kabul edilerek. Cumhuriyet devrine kadar kullanılmıştır. Davud Gerçek, ilk tulumbacıbaşı tâyin o-lunup maiyetine bir kethüda, bir kâtib, bir çavuş yamağı, bir odabaşı ve elli nefer tulumbacı ve saka verildi. Sonra bunlara hortum tamircileri ilâve olundu. Tulumbacı ocağına Acemi ocağından efrad verilirdi. Ocak sonradan genişletilnrş, tulumbacılar 150 ye ve 1804 tarihinde 530-nefere çıkarılmıştır. Ayrıca tulumbacı namzedi olan neferler de vardı. Tulumbacı ocağı Acemi ocağı kışlasının içindeydi ve Yeniçeri Ağasının umumî nezareti altında buunurduM.Sertoğlu.

TUNA DEFTERDARI Şikk-ı salis defterdarının diğer adı. (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

TUNUS Kuzeybatı Afrikada Osmanlı eyaletini teşkil eden Batı ocaklarının Trablus ile Cezayir-i garb arasında bulunanıdır. Mezkûr vilâyetin merkezi olan şehir ,de aynı ismi taşır. Osmanlılar Doğu ve Batı

Akdenizi kontrol eden Malta - Sicilya - Tunus üçgeninin bir ucunu teşkil eden bu mevkiin Akdeniz hâkimiyeti için olan ehemmiyetini anladılar. Devlet hizmetine giren Barbaros Hayreddin Paşa'nın ilk seferi Tunus'a oldu ve 1534 yılı sonlarına doğru gerek Tunus ve gerekse limanına hâkim olan Halkulvad (Goulette, Goletta, Gölet) Osmanlı ülkesine katıldı. Fakat ertesi yıl, 1535 temmuzunda, İmparator Charles Quint Tunus'u alarak Halkulvad'da da bir ispanyol garnizonu bıraktı. Osmanlılar zamanla Tunus'a doğru, gerek Ozayir-i garb'den, gerekse Trablusgâb'dan ilerliyerek, şehir, kalesi ve ispanyol garnizonunun bulunduğu Halkulvad hariç her tarafını ele geçirdiler. Nihayet Cezair-i garb beğ-lerbeği üluç (Kılıç) Ali Paşa 1569 yılında yaptığı bir seferde Halkulvad müstesna Tunus ve kalesini de aldı. Paşa İstanbul'a yazdığı mektupta Halkulvad ele geçirilmediği Tunus'un muhafazasının mümkün olmadığını da bildirdi. O sırada araya Kıbrıs'ın fethi seferi ve İnebahtı (Lepanto) yenilgesi gibi olaylar girdiğinden bu hususta kat'î bir netice sağlanamadı. Birkaç sene sonra da Lepanto galibi Don Juan d'Autriche'nin idare ettiği bir seferle Tunus şehir ve kalesine ispanyollar hâkim oldu (1573). Bu işe kat'î bir netice vermek istiyen Osmanlı devleti 1574 yılında Yemen fatihi Koca Sinan Paşa ile Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'yı Tunus fethine memur etti. O yılın Temmuz ve Eylül aylarında Tunus şehri ve kalesi ve ispanyolların yaptığı diğer kaleler dahil hepsi ele geçirildi. Halkulvad ise tamamen tahrip edildi. Tunus Osmanlı hâkimiyeti devrinde idari yönden muhtelif safhalar geçirdi. Önceleri merkezden gönderilen beğ-lerbeğiler tarafından idare edilirken sonraları buranın muhafazası için bırakılan 4000 yeniçeri türlü idare işlerine müdahale ve sık sık isyanlarla valinin nüfuzunu kırdılar. Nihayet 1691'deki bir isyanda yeniçeri ileri gelenleri öldürülmek suretiyle bertaraf edildiler. Bundan sonra işbaşına intihapla Dayı denilen kimselerin getirildiği ve beğ-lerbeğilerin gölgede kaldığı Dayılar devri başladı. Çok defa merkezden vali gönderilmeyip Dayıya beğ-lerbeğilik tevcih edilir oldu. Fakat bu vaziyet de fazla devam etmedi. Emirül-vatan (Vatan - beği) denilen Tunus sancakbeğleri 5-nem kazanmağa başladı. Bir bakıma ırsî gibi olan bu beğliğe geçenler Tunus beğ-lerbeğiliğini de kendilerine tevcih ettirebilirlerse Paşa - Beğ unvanını alıyorlardı. Uzun müddet beğ-lerbeği, dayı, vatan-beği mücadelelerine sahne olan Tunus eyaleti, XVII. Yüzyılın ikinci yansından itibaren Vatan - beğleri

hâkimiyetine girdi ve Dayılık tâli dereceye düştü. Nihayet Hüseyin Beğ 1705 de bu unvanı büsbütün kaldırdı. Kendisine merkezde beğlerbeğlik tevcih ettirerek Paşa - Beğ oldu. Böylece Tunus-da Paşa - Beğler devri başladı. Tunus da diğer Batı ocakları gibi Sal-yâneii eyâletlerdendi. Bilhassa geçim için gerçek meslekleri olan korsanlık ve esir ticareti dolayısıyla oldukça büyük bir donanmaya sahiptiler, ilk zamanlar merkezden vukubulan davetlere bu donanma icabet etmişse de sonraları pek aldırmadılar. Aşırı ve ölçüsüz hareketleri onları birkaç defa İngiliz; Fransız. Amerikan filolarının hücumuna mâruz bırakmıştır. Bilhassa değişen dünya ahvaline ayak uyduramamaları ve eskisi gibi hareketleri kendilerinin aleyhine oldu. Fransa Cezayir-i garbe hücum edince eski kin ve düşmanlıkları dolayısıyla oraya yardım etmek şöyle dursun, biraz da Fransa'nın tesirinde olarak, Osmanlı devletinin yardımının geçmesine bile mâni oldular. Osmanlı devletinin burayı merkeze bağlama teşebbüsleri bir netice vermedi. Tunus Paşa - beğleri Fransa'nın kendilerine yardımı dola-yısıyla artan nüfuzlarının ne neticeye varacağını göremediler. Nihayet 1881 de bir hudut olayını bahane eden Fransızlar Ce-zayir-i garb'den ve denizden Tunus'a yürüyüp bu eyâleti de işgal ettiler. Paşa - beğ ve Osmanlı devletinin protestoları hiçbir netice vermediği gibi gönderilmek istenen öç zırhlının hareketine de mani olundu. Neticede Tunus Paşa - beği kendisine dikte ettirilen Bardo muahedesini kabul etti. Fakat bu vaziyetleri tanımak istemiyen Osmanlı devleti tamamen kaybettiği Tunus eyâleti üzerindeki hukukundan neticede Sevr muahedesini ile vazgeçmiye mecbur olduM.Sertoğlu.

TURNACIBAŞI Yeniçeri ocağının büyük zabitlerinden olup hasekilerden evvel ve ssksoncubaşidan sonra gelirdi. (Bak. Yeniçeri ocağı). Turnacılar ceamet ortalarının altmış sekizincisini teşkil ederler ve kumandanlarına Turnacıbaşı veya Serluanaî denirdi. Turnacıbaşılık Yıldırım Bayezid zamanında ihdas edilmiştir. Bunun bölüğü bir zamanlar padişahla beraber ava gid^r, avı takibeden köpeklere ve tazılara bakardı. Hünkârın seyretmesi için birkaç turna besleyip ava gidildikçe bunları da götürürlerdi. Turnacıbaşı terfi ederse Seksoncubası olur, dış hizmete çıkarsa otuz bin akça zeamet verilirdi. Yevmiyesi XVI. Yüzyılda 23, XVII. Yüzyılda 27 akçe idi. Turnacı efradının mevcudu ise XVII. Yüzyılın ilk yarısından evvel 280,

sonlarına doğru ise 468 idi. Turnacılar tımara çıkarlarsa kendilerine on bin akçelik dirlik tahsis olunurduM.Sertoğlu.

TURNACILAR (Bak. Turnacıbaşı)M.Sertoğlu.

TURŞUCU Kiler odasında mevcut o-lan on iki Eskiden biri olup vazifesi hükümdarın yiyeceği turşuları muhafaza etmek veya yemek zamanlan bunları hünkârın sofrasında arzuya göre hazır bulundurmaktı. (Bak. Kiler Koğuşu)M.Sertoğlu.

TUT Mısır'da kullanılan Kıptî aylarından olup Eylül'ün ondördünde başlardı. Bu ayın ik günü Kıplîlerin yılbaşısı olduğundan Mısır valileri devlet tarafından Tut ayının başından itibaren tâyin edilirdi. Nil nehrinin yükselmesi de bu ayda kemal derecesini bulurdu. Ayrıca Mısır'da malî yılbaşı olan 31 ağustos günü de bu adla anılmaktadır. Bir yıl evvelki vergiden ve geçen yıllardan toplanamayıp kalanlar, Tut gününe kadar toplanırdı. (Bak. Mısır irsaliyesi)M.Sertoğlu.

TUTUCUBAŞI (Bak. Peşkir Şagirdi)M.Sertoğlu.

TÜFEKÇİBAŞI (Bak. Başyayabaşı)M.Sertoğlu.

TÜFEKGERAN Csbeci ocağına bağlı olup yeni odalarda çalışan ve vazifeleri yeniçerilerin tüfeklerini tamir etmek o-lan bir usta sınıfı. Bunların, cemaat ortalarındaki Tüfekçi başı ile alâkaları yokturM.Sertoğlu.

TÜFEK OTU (Bak. Baruthane)M.Sertoğlu.

TÜLBEND AĞASI Has odanın ileri gelen âmirlerinden biri idi. (Bak. Has O-da). Bir adı da tül bend gulamı olup derecesi miftah gulamından evvel ve rikab-dardan sonra idi. XVIII. Yüzyılda Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığında yapılan teşkilâtta ise, Hasodanın amirliği hap oda-başından alınıp silâhdarlar bütün enderu-nun nezaretini ele geçirincede tül bend ağaları da Has odanın âmiri olmuşlardır. Tül bend Ağasının esas vazifesi padişahın sarıklarını ve çamaşırlarını muhafaza etmek olup icabında bunları hükümdara giydirirdi. Merasimlerde ise diğer bir has odalı ile birlikte padişahın sarıklarını taşır ve ikisi birden bunları hafifçe sağa. sola eğerek halkı hükümdar namına selâmlarlardı. Bu usul, XIX. Yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. D'ğer hasoda-Mar gibi, hırka-i şerif hizmet ve

nezaretinde bulunırnk da vazifelerinden biri idi. Tülbend Ağası, saraydan dış hizmete çıkarsa vezaret verilir, çok zaman bu rütbe ile Yeniçeri Ağası olurdu. Terfi ederse rikâbdarlığa yükselirdi. (Bak. Rikâbdar). Tülbend Ağalığı 1833 yılında ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

TÜLBEND GULÂMI (Bak. Tülbend Ağası)M.Sertoğlu.

TÜRKE VERMEK (Bak. Acemi Oğlanı)M.Sertoğlu.

TÜTÜNCÜ Silâhtar Ağanın maiyeü halkından biri. Bundan başka has odadaki kabiliyetli ağalardan beş tane lala, aşağı koğuşlardan okur yazar olmak üzere bir kaftancı, kiler koğuşundan bir kilerci de ağanın maiyeti idiler. Tütüncü, Silâhdar Ağanın istediği koğuştan seçilirdi. Maiyet halkının geri kalanı yedi tane Çakırsalan ve Kilercibaşı baltacısıyla üç zülüflü baltacı, Yedekçi, Heybeci, Saka ve saire idiler. (Bak. Silâhtar Ağa)M.Sertoğlu.

TÜYLÜK Yeniçeri börklerinin ön tarafında tüy takmıya mahsus madenî kısım. Gümüşten veya başka madenden o-lan tüylüğe yalnız yeniçeri subayları cins ve derecelerine göre tüy takarlardı. Bir adı da yünlftk'tü.. (Bak. Börk)M.Sertoğlu.

UÇ Türk devletlerinde alelûmum hudutlara, hudut boylarındaki vilâyetlere veya sancaklara verilen isimM.Sertoğlu.

UÇ BEĞİ Uçlarda bulunan sancakların beği. Ortaçağlarda, Türk devletlerinin uç beğleri yarı müstakil gibi idiler. Merkez zayıfladıkça onların da istiklâl derecesi artar ve sonunda bağımsız devletler olurlardı. Akkoyunlular, Karakoyunlu-lar ve nihayet Osmanklar bu şekilde doğmuşlardırM.Sertoğlu.

UÇURMA ince donanmanın en küçük gemisi olup kürekle yürürdü. Çok süratli bir cins kayıktı. (Bak. Hafif donanma, Çekdiri)M.Sertoğlu.

UKAB Peygamber Efendimizin (S.S.) siyah renkteki sancaklarının adı olup daha sonra Osmanlılara intikal etmiştir. (Bak. Sancağı Şerif)M.Sertoğlu.

UKUBET Eziyet ve işkence, işkence ile öldürmeM.Sertoğlu.

ULAH Eflâk halkına Osmanlılar tarafından verilen isim. (Bak. Eflâk)M.Sertoğlu.

ULAK Devlet tarafından bir yerden bir yere gönderilen seri haberci. Ulakların geçeceği yollar muayyendi ve burada atlar için menziller bulunurdu. Ulakların yolu üzerinde bulunan köyler ve kasabalar halkı onlara hizmet etmiye ve her türlü ihtiyaçlarını gidermiye mecburdular. Buna karşılık birçok vergilerden, umumiyetle avanz-ı divaniyeden ve bazan tekâlif-i örfiyeden istisna edilirdi. Bu mükellefiyet zamanla, fiili bir şekilde yardımdan çıkıp hizmet karşılığı olan ayrı bir vergi şekline girmiştir. Buna ulakiyye veya ulak resmi denirdi. (Bak. Avarız, Muaf)M.Sertoğlu.

ULAK GEMİSİ Deniz yoluyla giden u-laklan götüren süratli gemilere verilen i-Bim. (Bak. Ulak). Yerine göre Kırlangıç. Firkate, Kalite, veya Pergende ulak gemisi olarak kullanılırdı. (Her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

ULAKİYE (Bak. Ulak)M.Sertoğlu.

ULAK RESMİ (Bak. Ulak)M.Sertoğlu.

ULUFE Osmanlılarda, Kapıkulu askerine, yani Yeniçerilerle altı süvari bölüğüne, Topçu, Cebeci, Top arabacısı ilh.. ocaklariyle Acemi ocağı efradına ve sarayın, devlet teşkilâtının muhtelif kademelerinde vazife görenlere üç ayda bir verilen maaş. Kelimenin aslı, hayvan yemi demek olan alef sözünden gelmedir ve süvari askerinin hayvanları için verilen yem veya yem bedeli tâbirinden alınmıştır. Resmî defterlerde ise ulufe yerine umumiyetle mevacib sözü kullanılmıştır. Bu terim Memlûklerde de mevcut olup Osmanlılara onlardan geçmiştir. Kapıkulu askerine üç ayda bir maaş verilmesi ise büyük Selçuklu devletiyle ondan ayrılan bir kısım devletlerde ve nihayet Osmanlı Türklerinde görülmektedir. Bu suretle verilen ulufe, Divan-ı Hümâyunda Sadnâzâmın huzurunda tevzi o-lunurdu. Resmî sene hicri kamerî olduğundan sıra ile her üç ayın birer harfî alınarak sırasıyla muharrem, sefer, rebi-yülevvel ayları için masar; rebiyülâhır, cemaziyülevvel, cemaziyelâhır ayları için recec; receb, şaban, ramazan ayları için resen; şevval, zilkade, zilhicce ayları için lezez tâbiri kullanılırdı. Meselâ: masar mevacibi; muharrem, sefer, rebiyül-evvel aylarının

ulufesi demekti. Acemi o-cağından, Yeniçeri ocağına ilk geçenlere önceleri iki akçe, XVII. Yüzyılın başlarından itibaren üç akçe yevmiye tahsis olunur ve bu yevmiye zamanla cüluslarda veya harblerde terakki suretiyle artardı. (Bak. Terakki). Ulufelerin muntazam verildiği zamanlarda, yani XVII. Yüzyıla kadar birinci ulûfe muharremde, ikincisi cemaziyevvel-de, üçüncü ve dördüncü ulufeler şaban a-yı içinde veya sonlarında verilirdi. Son iki maaşın birden verilmesine kısteyn me-vacibi denirdi. Lâkin mâlî darlık veya mütemadi seferler dolayısıyla hazinede para bulunmadığı zaman mevâcib bu şekilde muntazam verilemez, aylarca gecikir ve bazan birkaç verilışı tedahülde kalırdı. XVI. Yüzyıl sonlarına kadar bir yeniçeri neferinin âzami yevmiyesi beş akçe iken XVII. Yüzyılda dokuz akçeye kadar çık mıştır. Bu yüzyıl sonlarında ise on iki ak çeyi bulmuştur. Korucuların, odabaşlarının, çorbacıların vesair zabitlerin yevmiyesi ta bii daha çoktu. Kapıkulu süvarisi ise ilk başta on altı ile yirmi akçe yevmiye alır lardı. En yüksek yevmiyeleri ise, XVI. Yüzyılda elli, XVII. Yüzyılda yetmiş, XVIII. Yüzyılda doksan dokuz akçeye ka dar çıkmıştır. Ulufe, mutlaka salı günleri tevzi ve bu münasebetle fekalâde bir divan ak-dolunurdu. Buna, Ulufe divanı veya Galebe divanı denirdi. (Bak. Galebe Divanı). Yeniçeri Ocağında yeniçeri efendisi, yani ocak kâtibi her orta veya bölük için esamiyi muhtevi defterler hazırlatırdı. Bu defterler üç nüsha olup birincisine asıl denir ve ocakta kâtibin yanında dururdu, ikinci nüshasının adı mükerrer olup piyade mukabelecisi adlı bu işle meşgul maliye kalemi âmirine verilir, hazine adım taşıyan üçüncüsü ise padişaha takdim olunurdu. III. Murad devrinden itibaren p'a-dişaha defter takdimi terk olup piyade mukabelecisine verilen deftere hazine denmiştir. Yeniçerilerin ulufeleri, sari meşin keselere, her bölük veya ortaninki ayrı ayrı olmak üzere konurdu. Galebe divanı gününde mehterler ulufe keselerini divanhane içine getirip sadrıâzam ve diğer vezirlerin önüne yığarlardı. Evvelleri, ulufe birden verilir, Divan-ı hümayunun yanındaki hazine odasının önünde her bölük veya ortanın çorbacısına veya odabaşısına teslim olunurdu. Nasuh Paşanın sadareti sırasında bu usul terk olunmuş ve mevâcib defterdarlar tarafından kubbe altına verilir olmuştur. Ulufe tevziinden evvel saray mutfağında pişen çorba, pilâv ve zerde askere ikram olunur, onlar da bunu yiyerek devlete itaat ve sadakatlerini bildirirlerdi. Kûskün, veya bir hâdise, bir a-yaklanma

çıkarmak niyetinde iseler yemeği reddederlerdi. O zaman arzulan sorulur ve derhal yerine getirilirdi. Sonra ocak a-ğaları gelip etek öperler, sonra da başçavuş gülbank çekerdi. (Bak. Gülbank). Bunu mütakıp Ağa bölüklerinden başlanmak üzere maaş tevziine başlanırdı. Her bölük veya orta sıra ile çağınlup burada diye cevap verildikten sonra bölük ve orta efradı koşuşup kendi keselerini kapar ve kışlalarına dönerlerdi. Sonradan iyice yayılan ve müşterek bir kanaat haline gelen, yabancı tarihçilerin klâsik rivayetlerine göre, kendilerine iltica ettiği halde Genç Osman'ı korumayıp teslim eden ve ölümüne sebep olan altmış beşinci cemaat ortası çağırıldığı zaman yok diye cevap verilir ve herkes yok olsun diye bağırırdı. Çünkü bu hâdise üzerine bu orta ilga o-lunmuş ve kışlası yıkılıp ahıra çevrilmişti. Halbuki, Başvekâlet arşivinde mevcut mevacib defterleri arasında altmış beşinci ortanın bu hâdisenin vuku bulduğu tarihten sonraya ait maaş defterleri mevcut bulunduğu gibi Osmanlı kronikleri bu rivayeti hiç kaydetmezler. Bsîki IV. Mu-rad'ın cülusundan sonra bu orta muvakkat bir zaman için ilga olup sonra gene ihdas edilmiştir. Yeniçerilerden sonra, diğer kapıkulu askeri de ulufelerini alır ve maaş tevzii sona erdikten sonra padişah tarafından sadrîâzama teşekkür makamında bir hatt-ı hümayun ile mücevherli bir hançer ve bir kürk gönderilirdi. Buna devir kürkü denirdi. Defterdara da biri kürklü, biri sade olmak üzere iki hil'at giydirilir, sonra bütün divan halkı arza girerler, yani padişah tarafından kabul olunurlardı. Her ulufe tevziinde askere mukarrer adlı bir miktar terakki, yani maaş zammı verilmesi âdetti. Bu zam, yeniçeri ağasından, en kıdemsiz nefere kadar şâmil olup en çoğu otuz, en azı yarım akçe idi. Ocakta vâki olan münhallerin ise yarısı hazineye terk olunur, yarısı gene terakki olarak efrada tevzi edilirdi. Osmanlı tarihinde en kanlı askerî isyanların ulufelerin muntazam verilmemesi yüzünden çıkmış olduğu malûmdurM.Sertoğlu.

ULÛFECİLER (Bak. Sağ Ulûfeciler, Sol Ulûfecüer)M.Sertoğlu.

ULÛFECİYAN (Bak. Sağ Ulûfecileri, Sol Ulûfecileri)M.Sertoğlu.

ULÛFECİYAN-I YEMİN (Bak. Sağ Ulûfeciler)M.Sertoğlu.

ULÛFECİYAN-I YESAR (Bak. Sol Ulûfeciler)M.Sertoğlu.

ULUFE DEFTERİ(Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

ULUFE DİVANI (Bak. Galebe divanı)M.Sertoğlu.

ULÛFELİ ÇAVUŞ Divan-ı Hümayun çavuşlarından ulûfeli olanlar. (Bak. Divan-ı Hümayun Çavuşları)M.Sertoğlu.

ULÛFELİ MÛTEFERRİKLER Mütferrikalar içinde ulûfeli olanlar. (Bak. Mütferrika)M.Sertoğlu.

UMUM HİL'ATİ Bir padişah vefat e-dip yenisi cülus ettiği zaman başta sadrî-âzam ve şeyhülislâm olmak üzere bütün devlet ricali mazul addedilirdi. Yeni padişah ilk iş olarak, kendi namına kazıttığı mühürlerden bir tanesini sadrîâzama vererek onu makamında ipka ettiğini anlatırdı. Bundan sonra sadrîâzam, yanında şeyhülislâm bulunduğu halde sadaret alayı ile saraydan Paşakapısına döner, ve diğer devlet ricaline rütbe ve mevkii sırasıyla hil'at giydirerek onların da makamlarında ipka edilmiş olduğunu anlatmış olurdu, işte buna umum hil'ati denirdi. Bir adı da ipka hil'ati idiM.Sertoğlu.

UMUR-I BAHİRİYE NEZARETİ: (Bak. Tersane Emini)M.Sertoğlu.

UMUR-I HARİCİYE NEZARETİ: Hicrî 1251 yılı zilkade ayında (Milâdi 1836 reis'ül - küttablık adı ve teşkilâtı kaldırılarak onun yerine ihdas edilen makam. (Bak. Reis'ül - küttab)M.Sertoğlu.

UMUR-I MÛLKİYE NEZARETİ: 1251 hicrî, 1835 milâdî yılında ilga olunan sadaret kethüdahğı yerine ihdas olunan makam, iki sene sonra adı dahiliye nezaretine çevrilmiştir (Bak. Sadaret Kethüdahğı)M.Sertoğlu.

URBAN Çadırlarda yaşayan, bedevi Araplara verilen isimM.Sertoğlu.

UR YARAR (Bak. Hendek kazıcı)M.Sertoğlu.

USKUMRU(Bak. Lotra)M.Sertoğlu.

USKUTA (Bak. Gulet)M.Sertoğlu.

USTA (Bak. Gedikli cariye, Hadâik-i hassa, Seğirdim, Yeniçerilerin ikinci derecedeki subayları)M.Sertoğlu.

UŞİ MUAHEDESİ italya ile Osmanlı devleti arasındaki Trablusgarb ve Bingazi savaşlarına son veren bir barış muahede-sidir. Adını görüşmelerin yapıldığı neticede metnin imzalandığı isviçre'de, Lozan

yakınındaki Uşi (Ouchy) den almıjtır. Osmanlı devleti, sömürge politikası peşinde koşan Kalyanın Trablusgarb ve Bin-gazi'ye saldırması üzerine, 1911 eylülünden beri bu devletle savaş halindeydi. Fakat 1912 yılı yazına girilirken Balkan devletlerinin imparatorluk aleyhine hazırlıktan da iyice belli olmuştu. Bunun üzerine 1-talya ile barış yapürnak istendi. Önce gayri resmî olarak Şuray-ı devlet reisi Said Halim Paşa Lozan'a giderek italyan murahhasları ile gizli görüşmelere başladı. (12 temmuz). Fakat birkaç gün sonra Osmanlı devletinde hükümet değişikliği oldu. Lozandaki Paşanın vazifesi temdit edilmediğinden o da İstanbula geldi. (28 temmuz). Yeni Hükümet onun yerine Nâbi Bey ile Rum Beğ - oğlu Fahreddin'i isviçre'ye gönderdi. Bunlar Ko (Caux) da Ber-tolini. Fusinato ve Volpi'den müteşekkil italyan delegeleri ile barış görüşmelerimi yeniden başladılar. (13 ağustos). Eylül başında mevsim ilerlediğinden Uşi (Ouchy) ye inildi. Osmanlı devleti barışa bir an evvel kavuşmak için Trablusgarbi terketme-yi çoktan göze almıştı. Fakat zevahiri kurtarmak gayesiyle ileri sürdüğü tekliflerle işi biraz uzattı. Nihayet Balkan devletlerinin seferberliklerini ilân ederek harp için ultiमतomlarını vermeleri, Almanya-nın tazyiki ve uzatmanın da hiçbir fayda sağlamayacağı anlaşılınca 15 ekim 1912 de Uşi'deki Borivaj (Beau Rivage) otelinde banş muahedesi imzalandı. Muahede dört ek ile bunların uygulanacağını gösteren kısım ve bir de giri-s-ten ibaretti. Giriş ve uygulama ile ilk üç ek gizli, dördüncü ek ise alenî idi. Girişte, iki tarafın savaşa son vermek arzusunda bulunduğu fakat Osmanlıların italyan işgalini açıkça tanıyamadıklarından güçlükler doğduğu ve bunun için uygulama kısmında görülen şeklin tesbit edildiği yazılıydı. Buna göre;. Padişah gizli o-lan Birinci eke uygun bir fermanla Trablusgarb ve Bingazi'ye muhtariyet vererek muhtariyetin kanun ve nizamatını açıklayacaktı. (16 ekim 1912 tarihinde ferman ve kanun ile nizamat ilân edildi. Takvimi Vekayi'nin 1258 sayılı ve 5 teşrinievvel [ekim] 1328 veya 7 zilkade 1330 tarihli nüshasında neşredilmiştir). Bundan sonra padişahın bahşettiği muhtariyet üzerine yapılacak işlere dair bazı açıklamalarda bulunulan kısım gelir, onu da italyan hükümetinin neşredeceği, padişahın fermanındaki gibi takviye eder mahiyette olan ikinci gizli ek takip etmektedir. Arkadan Osmanlı devletince Ege adalarına ait olarak yazılan ve Üçüncü gizli eki teşkil e-den Padişah iradesi bölümü gelir. Böylece iki devlet üç gün içinde güya kendiliklerinden davranarak

yayınlanmış oldukları ferman ve tebliğlerle (3 gizli ek) görünüşü kurtarmış ve barış için arzu edilen havayı yaratmış oluyorlardı. Yukarıda saydığımız işler bittikten sonra da Dördüncü alenî ekteki on bir maddelik barış muahedesi imzalandı. Buna göre: 1 — Her iki taraf banş muahedesi imzalanır imzalanmaz savaşa son veren tedbirleri derhal alacaklar, 2 — imzayı müteakip Osmanlı devleti Trablusgarb ve Bingazi'den, italyanlar işgallerinde olan Ege adalarından, subay, asker ve siviJ memurlarını geri alacaklar, 3 — Harp e-sirleri ve rehineler hemen mübadele olunacak, 4 — Osmanlı devleti Ege adaları, italya Trablusgarb ve Bingazi ahalisi i-çin genel af ilân edecekler ve bu ahali harpteki suçlarından mesul olmıyacaklar, 5 — iki devlet arasında savaştan önceki anlaşmalar aynen yürürlüğe girecek, 6 — italyanlar Osmanlılara ticari bir güçlük çıkarmıyacakları gibi, diğor devlet ler kapitülâsyonlardan vazgeçerlerse onlar da hemen kaldıracaklar, 7 — Türkiyede yabancı posta servisleri ait oldukları dev- lerlerce kaldırılınca italyanlar da kaldıra cak, 8 — Türkiyenin kapitülâsyonlan kal dırma ve devletlerarası haklara dayanan bir rejimi kabul ettirme isteğinde italya, Bâb-1 âli'yi haklı bulduğundan bu hususta ki bir teşebbüsünde tam müzaharet vaad eder, 9 — Savaş dolayısıyla vazifelerine son verilen italyan tebaalı Osmanlı me murlarının tekrar yerlerine tâyini ve açık ta kaldıkları müddet için tazminat veril mesi, 10 — Trablusgarb ve Bingazi va ridatından Düyun-u umumiyeye tahsis e- dilen miktarın tesbiti ve bu işle ilgili bir komisyonun kurulması, 11 — Muaheds 'Hi zalanır imzalanmaz yürürlüğe girecektir. Maddelerini ihtiva eden bu muahedenin imza tarihi olarak 18 ekim 1912 kabul edilmiştir. Osmanlı devleti bir zaman içü anlaşmanın ilk gizli kısımlarında olan Trablusgarb ve Bingaziye silâh, cephaneye, er vs subay göndermeme şartına riayet etmekle beraber italyanlar esas (açık) muahededeki Ege adalarından çekilme maddesini hiç bir zaman yerine getirmediler.

UYVAR Kuzey Macaristan'da ve Tuna nehrinde Komaron mevkiinde soldan karışan Nitra (Nytitra) suyu yakınında ö-nemli bir şehir ve kale. Almanların Neu -Haousele (Neuhaisel), Macarların Ersek -Ujvar (ujwar, Ujvar), Slovakların Nove -Zamky dedikleri bu mevkiie Osmanlılar macarcasından bozma olarak Uyvar adını vermişlerdir. Uyvar şehir ve kalesi ile Türkler ciddi olarak 1593 -1606 Avusturya harplerinin sonuna doğru, Lala Mehmed Paşa'nın sadaretinde,

meşgul oldular. Osmanlı devleti bu savaşlar esnasında himayesine aldığı Erdel beği ve müttefiki, Boçkay'a biraz kuvvet göndererek muhasara ettiği Uyvarı zaptetmesine yardım etti. Neticede Uyvar müdafileri Boçkay'a teslim olmayı uygun buldular. (Eylül 1605). Sadn-âzam Lala Mehmed Paşa da Uyvar'ın, az sonra Orta - Macar kralı yap'p taç giydirdiği Boçkay'da kalmasını politik bakımdan faydalı görerek merasimle ona teslim ettirdi. Fakat bir müddet sonra Uyvar yine Avusturya'nın nüfuzuna girmiştir. XVII. Yüzyılın ikinci yarısında, Köprülü - zade Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadaretinde 1663 Avusturya seferi açılınca, Osmanlı ordusu doğru Uyvar önüne gelip burayı kuşattı. (17 ağustos 1663). Sadrıâzam ve Serdar olan Köprülü - zâde'nin ilk teslim teklifini reddeden müdafiler ancak bir ay kadar mukavemetten sonra, sekiz maddelik bir anlaşma ile kaleyi Osmanlılara terkettiler. (Eylül 1663). Uyvar ve bölgesinin Osmanlılara geçişini imparator bir yıl sonraki Vaşvar muahedesi ile kabul etti. Osmanlı ordusunun muhasara esnasındaki dayanılmaz kuvveti Avusturya ve Macaristan'da Uyvar (Neuheusel) önünde bir Türk gibi meselini yaratmıştır. Fethinden sonra civariyle serhad beğ-lerbeğiliği haline konan Uyvar'ın kalesi i-yice tamir ve tahkim edilmiş, iki kilisesi de camiye çevrilmiştir. Muhafazası için ayrıca yeniçeri, yerlikulu, farisan, cebeci, topçu, azab, martoloz olarak dört bin kişi ve bol miktarda savaş aracı da bırakıldı, ilk muhafızı Eğri beğlerbeğinin kardeşi Hüseyin Paşa'dır. Uyvar'ın adı Avusturya ile Osmanlı devleti arasında 1608 de Zidvatorok muahedesinin yürürlüğe konması hakkındaki mukavelename ile 1665 te Erdel durumuna ait olan ve Vaşvar muahedesinin tekrarı vaziyetindeki senedin yakınında hazırlanması dolayısıyla diplomatik alana da geçmiştir. Uyvar eyâleti ve kalesi ikinci Viyana mufasarası (1633) ndan sonraki savaşlarda, 1685 yılında düşman tarafından kırk gün süren muhasarasında muhafızlarının döğüşe döğüşe son ferdine kadar şehid olmasını müteakip kaybedilmiştir. Karlofça barışı (1699) ile de Avusturya'ya aidiyeti kabul edilerek Osmanlı topraklarından ayrılmıştırM.Sertoğlu.

ÜÇ ANBARLI Kalyon sınıfından gemilerin en büyüklerinden olup 1682 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır. O zamanki donanmanın dritnotlan makamında idiler. Güvertelerinden başka palavra ve orta kat top anbarlarında topları bulunur ve ayrıca tavlon ve alttaki kontra -tavlonları ihtiva ederdi. Boylan 50 - 64 zira arasında idi. IV.

Muhammed devrinden sonra terk olunmuş, III. Ahmed zamanında yeniden kullanılmışlardır. Üç anbarlı kalyonların güverteden başka, hem palavra, orta kat denilen ikinci kat ve hem de üçüncü kat anbarlarında top bulunduğundan bu isimle anılmışlardır. Top adetleri 60 -120 olup 800 - 1200 kişilik mürettebatı bulunurdu. XIX. Yüzyılda pek çok üç an-barlı inşa edilmiştir Bunlar arasında Selimiye ve Mahmudiye üç anbarlıları meşhurdur. (Bak. Kalyon)M.Sertoğlu.

ÜÇ AYLAR Müslümanlarca mübarek ve mukaddes sayılan kamerî aylardan üçü ki bunlar da sırasıyle reeb, şaban ve ramazandırlarM.Sertoğlu.

ÜÇ TUĞLU(Bak. Vezir)M.Sertoğlu.

ÜÇÜNCÜ KAPI Topkapı Sarayı'nın Üçüncü kapısı ve ayrıca Harem dairesini Başinci Yer'den ayıran kapı. (Bak. Beşinci yer, Bâb'üs - saade)M.Sertoğlu.

ÜÇÜNCÜ KETHÜDA Cebeci ocağında Cebecibaşı'dan sonra gelen dört kethüdanın üçüncüsü. Hepsinin âmiri olan birinci kethüdaya Baş kethüda denirdi. Ocaktan Cebecibaşı tâyin olunursa bu mevkiin Baş kethüdaya verilmesi âdetti. Lâkin Cebeha-ne başçavuşuna verildiği de olurdu. (Bak. Cebeci Ocağı)M.Sertoğlu.

ÜÇÜNCÜ VEZİR Kubbe vezirlerinin üçüncüsü. (Bak. Kubbe vezirleri)M.Sertoğlu.

ÜÇÜNCÜ YER Topkapı Sarayı'nda Bâb'üs - saade'den sonra gelen meydan. (Bak. Enderun)M.Sertoğlu.

ULEMA SINIFI Osmanlı imparatorluğu devrinde medreseden yetişip gerek Kaza (Adalet) ve gerekse tedris teşkilâtında vazife gören kimselere verilen isim. (Bak. Medrese, Kadı)M.Sertoğlu.

ÜMERA Emir sözünün çoğul şekli. (Bak. Emir)M.Sertoğlu.

ÜMERA-İ DERYA Derya beğleri demektir. (Bak. Derya Beği)M.Sertoğlu.

ÜMMÜLVELED Harbde alınan kadın esirlerin bir nevi. (Bak. Beççe)M.Sertoğlu.

ÜSKÜF Yeniçeri serpuşlarından bir nevi olup bu da börk gibi keçe külahtı. (Bak. Börk). Yalnız ondan farkı başa giyilecek ağzının dört parmak eninde sırma Ue işli oluşu ve geriye doğru yatırması bulunmayışı idi. Üsküfü, yayabaşılardan itibaren daha yukarı derecede bulunan ocak zabitleri, hükümdarların maiyeti olan solaklar giydikleri gibi, Divan-ı Hümayun'a geldiği zamanlar Yeniçeri ağası, başçavuş ve muhzir ağa da bunu kullanırlardı. Üsküflerin tüylüklerinde giyenin rütbesine göre turnateli, balıkçilteli veya süpürge, sorguç bulunurdu. Balıkçiltelini, yalnız ocağın büyük ağaları takarlardı. Üsküfün ağız tarafı sırmalı olmıyan cinsine ise kuka adlı verilirdi. Kuka deveci ağalariyb, bölükba-şılının ve cemaat ortası kethüdalarının serpuşu idi. Buna, turnateli takılırdıM.Sertoğlu.

ÜSTADAN-I DİVAN-I HÜMAYUN Cellâtların başka bir ismi. (Bak. Cellat)M.Sertoğlu.

ÜSTADAN-I MATBAH-I HAS Saray matbahında harem kısmının yemeklerini pişiren usta sınıfından aşçılara verilen i-sim olup sayılan on beşle yirmi arasındı. Bunların Hûlefa-i matbah-ı has adlı on, on iki kalfaları ve matbah-ı has bölüklerini teşkil eden şagirdleri vardı. (Bak. Aşçı)M.Sertoğlu.

ÜSTAD-I BAĞÇE Hassa bostancılarının âmiri. (Bak. Hadaik-i Hassa)M.Sertoğlu.

ÜSTAD-I MATBAH-I AĞAYAN Saray matbahında enderun kısmının yemeklerini pişiren usta sınıfından aşçılara verilen i-sim olup Hûlefa-i matbah-ı ağayan adlı kalfaları, ayrıca Şagird bölükleri vardı. Bunlar divan toplantısı günlerinde divan halkına ve diğer hazır bulunanlara da yemek pişirirlerdi. (Bak. Aşçı)M.Sertoğlu.

ÜSTOLNI BELGRAD Macaristanda. Türklerin ayrıca İstolni Belgrad, İstoni Belgrad, Almanların Stuhlweissenburg, Slavların Stolni Belîgrad, Macarların Szekesfehervar dedikleri meşhur ve mühim bir kale olup Budin'in güney batısında stratejik ehemmiyeti büyük mevkiilerdendi. 1699 da akdolunan Karlofça muahdesiyle düşmana terk olunmuştur. Bu şehir ve kale Macar krallarının taç giydikleri ve vefatlarında defnedildikleri yer olduğundan Macarlar için pek önemli ve mukaddes bir mevki idi. Macar kraliyetinin taç ve diğer alametleri burada muhafaza edilirdiM.Sertoğlu.

VÂCİB Ulufe, mevâcib demektir. (Bak. Ulufe)M.Sertoğlu.

VÂCİB - UR - RİAYE AĞALAR Hünkâr müteferrikalarına verilen isim. (Bak. Müteferrika)M.Sertoğlu.

VAK'A-İ HAYRİYE Yeniçeri ocağının ilgası hâdisesine sonradan verilen isim. Hicri 9 zilkade 1241 ve milâdi 16 haziran 1826 perşembe günü son defa ayaklanan yeniçeriler devlete sadık kalan topçu, arabacı, kumbaracı, lağımçı, tersane ocaklarının ve halkın yardımıyla mağlûbedil-miş, kışlaları yıkılmış ve ocak ilga olunmuş, bu teşkilâta ait bütün rütbe, elkap, unvan, nişan ve tâbirler de kaldırılmıştır. Yeniçeri ocağının (1362 tarihinde kurulduğu kabul edildiğine göre, 464 yıllık bir ömrü olmuş demektirM.Sertoğlu.

VAKANÜVİS Divan-ı hümayun dairesinde XVIII. Yüzyıldan itibaren ihdas olunan bir memuriyet. Vazifesi devletçe zabıt ve tahriri kendisine verilen vesikaları kaydetmekti. Lâkin, bütün vesikaların kendisine verilmesi icabet mez, bu yüzden meydana gelen ve vakantivls tarihleri diye anılan kronikler çok zaman dördüncü, beşinci derecedeki bilgileri havi bulunurlardı. XVIII. Yüzyıldan evvel bu vazifeleri şehnâmenüvisler yapar ve tarihlerini manzum olarak yazarlardı. (Bak. Şehnameci). Vekayi yazmağa ilk defa memur edilen Tevkii Abdürrahman Pasa'dır. Ve-kayinâme adh eseri 1648 - 1684 yıllarını ihtiva eder. Ondan sonra 1699 yılında resmen vakanüvis olan Halebli Mustafa Nai-ma Efendi kendisinden evvel yazılmış tarihleri tetkik ve telif ederek 1572 tarihinden itibaren 67 yıllık vukuatı yazmıştır. Naima'dan sonra gelen vakanüvishr ise şunlardır: 1661 -1722, yıllarını yazan Raşid Efendi, 1722 -1729 yıllarını yazan Çelebi -zade Asım Efendi, Müsveddeleri Vakanüvis Suphi Efendiye devrolunup onun tarihine eklenen Sami Efendi yine müsveddeleri Suphi tarihine eklenen Şakir Efendi, 1730 -1743 yıllarını yazan Suphi Efendi, 1743 -1752 yıllarını yazan Süleyman İzzi Efendi, 1703 vukuatını yazan Şefik Efendi, Sefaretnâms sahibi Rahmi Efendi, İzzi E-fendiye yazdığı zeyl, Vasıf Efendi tarafından yeniden, lâkin daha kötü bir şekilde yazılan Hakim Efendi, yazdığı müsveddeler Vâsıf tarihine eklenen Çeşmi - zade Mustafa Reşid Efendi, yine yazdığı müsveddeler Vâsıf tarihine eklenen Musa - zade Mehmed Abdullah Efendi. Aynı şekilde müsveddeleri Vâsıf tarihine eklenen Hasan Can Behçeti Efendi, müsveddeleri Enveri tarihine eklenen Süleyman Molla, 1775 -1779 yıllarını yazan

Sadullah Enve-rî Efendi. 1792 yılı vukuatını yazan Mehmed Emin Edib Efendi, 1794 -1798 yıllarının yazan Halil Nuri Efendi, 1753 - 1774 yıllarını yazan Vâsıf Efendi, Müsveddeleri Mütercim Asım Efendi'nin tarihine eklenen Pertev Efendi, Yine müsveddeleri Mütercim Asım Efendiye devrolunan Âmir Efendi, 1788 -1808 yıllarını yazan Mütercim Asım Efendi, 1808 -18?0 yıllarını yazan Şânî - zade Mehmed Ataullah Efendi, 1821 -1824 yıllarını ve yeniçeri ocağının ilgası hâdiselerini yazan Mehmed Esad E-fendi, Eser bırakmıyan Mehmed Recai E-fendi. yine eser bırakmayan Nail E-fendi, 1775 -1825 yıllarını yazan Cevdet Paşa, 1825 -1872 yıllarını yazan Ahmed Lütfi Efendi, yalnız ismen Muallim Naci Efendi ve en son olarak da Abdürrahman Şeref Beğ. Vakanüvis olmadıkları halde Osmanlı tarihine ait eserler yazmış meşhur müverrihlerimiz de şunlardır: Âşık Paşa - zade Ahmed, Neşrî, Dursun Beğ, Kemal Paşa - zade Ahmed Şemseddin, Idris-i Bitlisi, Hadidî, Âli, Lütfü Paşa, Ebülfadl Mehmed, Celâl - zade Mustafa, Nişancı Mehmed Çelebi, Cenabı, Asafî, Nişancı - zade Ahmed, İbrahim Peçevî, Kâtib Çelebi, Karaçele-bi - zade Abdülaziz, Solak - zade Mehmed Hemdemî, Müneccimbaşı Ahmed, Hasan-beğ - zade Mehmed, Şarihülmenar - zade Ahmed, Fındıklık Mehmed, Defterdar Mehmad, Şamdanî - zade Süleyman, Örfî Mehmed, Mehmed Fevzi, Mustafa Nuri Paşa, Ahmsd Vefik Paşa, Ahmed Rasim, Ahmed RefikM.Sertoğlu.

VAKIF (Bak. Evkaf)M.Sertoğlu.

VAKIF ARAZİ (Bak. Arazi)M.Sertoğlu.

VALİDE ALAYI Bir padişah vefat ettiği zaman eğer varsa annesi ve zevceleri Topkapı sarayından Eskisaraya götürülür ve Eskisarayda bulunan yeni padişahın annesi muayyen bir merasimle ve alayla Topkapı sarayına getirilirdi. İşte buna valide alayı denirdiM.Sertoğlu.

VALİDE DAİRESİ (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

VALİDE SULTAN Padişahların annelerine verilen isim. Bunların resmî adı diğer bazı Müslüman memleketlerinde olduğu gibi mehd-i ulyâ olup valide sultan tâbiri rivayete göre ilk defa III. Murad tarafından annesi için kullanılmış ve sonra taammüm etmiştir. Valide sultanlar, sarayda hususi bir dairede otururlar ve fiilen bulun harem kısmının

âmiri bulunurlardı. (Bak. Harem), içlerinden bir kısmı devlet umuruna da fazla miktarda müdahalede bulunmuşlardır ki bunlar arasında III. Murad'ın annesi Nurbânu Sultan, III. Mehmed'in annesi Safiye (Ve-nadikli Bafa) Sultan, oğulları IV. Murad, İbrahim ve torunu IV. Mehmed devirlerinde devlet idaresini zaman zaman uzun müddet elinde tutup oğlu Sultan İbrahim hal ve katledildiği halde tek bir istisna olarak eski saraya gönderilmeyen Kösem lâkabı ile meşhur Mahpeyker Sultan başta gelirler. Valide sultanlar oğullarından ekseriya büyük bir hürmet görürlerdi. Kendilerine paşmaklık adıyla haslar tayin olunur ve darphaneden de muayyen aidatları bulunurdu. Validelerin kalabalık bir maiyeti vardı ve onları valide kethüdası adlı bir memur idare ederdi. Bu zat, devlet ricalinden olup itimada lââyık görüldüğünden bu vazifeye seçilirdi. Valide sultanlar oğullanna arslanım diye hitabederlerdi. Bu tâbir, saltanatın ilgasına kadar devam etmiştir. İÜ. Murad, III. Mehmed, IV. Mehmed, III. Osman, İÜ. Selim validelerine pek fazla bağlı ve hürmetkar olmakla meşhurdurlarM.Sertoğlu.

VALİDE SULTAN BAŞAĞASI Valide sultanların emrinde bulunan hadımağala-rının en kıdemlisi ve başı olan zat. Valide sultanlar, ağalara icabeden emirleri bunlar vasıtasıyla bildirirlerdiM.Sertoğlu.

VALİDE SULTAN KETHÜDASI (Bak. Valide Sultan)M.Sertoğlu.

VALİDE TAŞLIĞI (Bak. Harem)M.Sertoğlu.

VAN VİLÂYETİ Osmanlı eyâletlerinden olup on üç sancaktan mürekkepti. Bunların sekiz sancağı yurtluk ve ocaklık, beş sancağı iss has, zeamet ve timardı. Zeamet ve timarları bin iki yüz on beş kılıç olup cebelileriyle birlikte üç bin kişilik seferi bir kuvvet teşkil ederlerdi. Ayrıca ulûfeli gönüllü askeri bulunurdu. (Bak. Gönüllü). Sancakları ise şunlardı : Van merkez, Erciş, Adilcevaz, Muş, Bitlis, Bargiri, Espabrud, Kârkâr, Vadi-i Beni Kutur, Kerani, Agakis, Berda, Evcik. Bazı kanunnameler ise Bitlis sancağını. Osmanlı devletine tâbi tam muhtariyeti haiz ayrı hükümet saymışlar ve Doğu Ba-yezid'i de Kalâ-i Bayezid adıyla Van eyâletine bağlı göstermişlerdir. Van, Osmanlı ülkesine Kanunî Süleyman'ın İrakeyn seferi (1533 -1535) esnasında katılmıştı. Burayı geri almak için çok uğraşan tanklar neticede Osmanlılara aidiyetini kabul ettiler. Van ve yöresi Birinci Dünya Harbinde Rus istilâsına uğradı (1915) ve eski Van şehri

Ermeniler tarafından tamamen tahrib edildi. Ancak Cumhuriyet devrinde gölden biraz uzakta yeni Van şehri kurulduM.Sertoğlu.

VARAKA-t SAHIHA (Bak. Damgalı Kâğıt)M.Sertoğlu.

VARDİYAN Tersane zindancısına verilen isim. (Bak. Bambul)M.Sertoğlu.

VARDİYANBAŞI(Bak. Gardiyanba-ş0M.Sertoğlu.

VARDİYANLAR Tersane halkından o-lup gerek tersanede've gerekse gemilerde muhafız olarak bulunan efrada ve emirleri tebliğe memur donanma çavuşlarına verilen isimM.Sertoğlu.

VARİDATÇI Her defterdarlıkta ayrı ayrı mevcut bulunan varidat kalemlerinin şeflerine yerilen isim olup Varidat! diye de anılırlardı. Varidat kalemleri, tahsilat sonunda elde edilen gelirlerin hesabını tutmakla mükelleftiM.Sertoğlu.

VARİDATI(Bak. Varidatçı)M.Sertoğlu.

VARİDAT KALEMi (Bak. Varidatçı)M.Sertoğlu.

VARNA BAŞÇİFTELİSİ ince donanma gemilerinden olup uçurmadan büyük, karamürselden küçüktü. (Bak. Donanma Çskdiri)M.Sertoğlu.

VAŞVAR MUAHEDESİ Osmanlı devleti ile Avusturya arasında 1663 - 1664 yıllarında vukubulan savaşıara son veren bir barış antlaşmasıdır. Adını müzakerelerin cereyan ettiği Raab suyu yakınındaki Çakani (Czakany) den değil yine o civarda daha büyük bir kasaba olan Vaşvar (Vasvar, Eisenburg) dan alır. Osmanlı devleti, uzun zamandanberi barış halinde bulunduğu Avusturya'nın, bu savaşa tekaddüm ede*ı bir iki sene zarfında Erdel (Transilvanya) e müdahalelerini ve hudutlarda yarattığı olayları dikkate a-larak, onunla savaş için gizlice hazırlıklara başlamıştı. Durumu hisseden Avusturya barışın devamı için sarfettiği gayretlerle bir neticeye ulaşamadı. Osmanlı ordusu Veziriazam ve Serdar-ı Ekrem Köp-rülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa kumandasında Edirne'den Avusturya'ya doğru harekete başladı. (Nisan 1663). Belgrad'da ve oradan ayrıldıktan sonra da Avusturyalılar yeniden barış teşebbüslerinde bulündularsa da yine bir netice elde edemediler. Ordu bu 1863 yılındaki harkâtında Uyvar, Leva, Neograd kalelerini ve bölgelerini

alıp kışlamak üzere Belgrad'a döndü. Köprü-lü-zâde de kışı burada geçirip işi gayet sıkı tuttu ve düşmanın kış taarruzlarını önledi. Ertesi yıl, Nisan 1664 de yeniden A-vusturyaya sefere çıkıldı. Önce Kanije muhasaradan kurtarıldı, yine bu mevki yakınında düşmanın yaptığı Yeni - kale (Ze-rinvar, Serinvvar, Zrinyi- Ujvar) alındı ve tamamsn yıkılmak suretiyle tahrib edildi. Daha sonra da Komarom ve Balaton gölü civarında bir hayli palanga ele geçirildi. Durumun gittikçe aleyhine döndüğünü gören Avusturya, barış istedi. İmparator, Osmanlı ordusunda bulunan, kcpiket-hüdası Simon Reninger'i müzakereler için murahhas tâyin etti. Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa ile bu zat 29 temmuz 1664 gününe kadar on maddelik bir sulh tasarısı üzerine anlaştılar. Reninger raporunu Viyana'ya gönderdi, imparatora bu şartlan ve hatta mümkünse daha ağırını kabul ettirmek için Osmanlı ordusu ileri harekâta devam etmekteydi. Saint-Gotthard (Sankoncar, Szent-Gothard) yakınından Raab suyunun öbür kıyısına geçilmek istenirken, karşı tarafta köprübaşını tutan Osmanlı kuvvetleri Avusturya ve müttefiklerine mağlûb oldu (1 ağustos). Vaşvar'a co-kilen Fazıl Ahmed Paşa 10 ağustosta müzakere edilen esaslara uygun muahedeyi imzaladı. Bu muahedenin nüshaları 14 a-ğustos'da gizlice mübadele edildi, imparator anlaşmayı tasdik edinceye kadar harekât devam edeceğinden Osmanlı ordusu o sırada düşmanın hücum etmesi melhuz olan Uyvar taraflarına gitti. Eylül ayının sonlarına doğru tasdikli nüsha gelince Veziriazam ve ordu kışlamak üzere Belgrad'a döndü. Edirne'ye ise daha sonra ancak 1665 temmuzunda avdet etti. Muahedat mecmuasının tetkikinden anlaşıldığına göre:Avusturyalılarla Uyvar yakınlarında, bilhassa Erdel ve bazı kaleler için tatbik olunacak işlem hakkında açıklamalarda bulunan kısımlar hariç, diğer yerleri evvelkinin aynı olan on maddelik yeni bir senet yapılmıştır. Bunun tarihi ise (Zilkade 1075) 1665 mayısına tesadüf etmektedir. Yabancı kaynaklarda Vaşvar muahedesi esasları olaralı bu ikincideki şartlar yazılıdır. Fakat tarihini de 10 ağustos 1664 olarak kaydetmişlerdir (Hammerde ertesi yıl vukubu-lan süfera mübadelesinin ve bu sefirlerin Viyana ve İstanbul'a duhullerinin muahe denin kat'î tasdiki olarak telâkki edildiği yazılıdır.) Vaşvar muahedesi; Uy var ile Neog-rad'ın Osmanlılarda, Çatmar (Sakmar, Szatmar, Satu-Mare) ile Çabuluk (Zabulç, Szabolcz) un Avusturyalılarda kalacağı ve Yeni-kalenin tekrar inşa edilemeyeceği, Seykelheyd (Szekelyhid) kalesinin ise tahrip

olunacağı, İmparatorun Vaag (Vah) nehri hattını savunabilmek için Zempete ile Gotha arasında ancak bir kala yapabileceği ve her iki tarafın —Osmanlılar ve Avusturyalılar— Erdel-den çekilip Apafi'yi Erdel beği tanıyacakları hükümlerini ihtiva eden kısımları hariç Zidvatorok'un tekrarından ibarettir. Hemen elçi teati edilmesi, Avusturya'nın Osmanlı hazinesine iki yüz bin kuruş vermesi, Osmanlıların buna mukabil hediyeler göndermesi ve barış müddetinin 20 sene olması, nihayet bu anlaşma ile eski muahedenin (Zidvatorok ve sonraki temditleri) değişmiyen maddelerinin yürürlükte kalacağına işaret edilmesi bunu açıkça göstermektedir. Saint - Gotthard'da galip gelinmesine rağmen imparatorun, Osmanlılar lehine olan, bu Vaşvar barışını kabul etmesi memleketinde ve tab'asmda hayretle karışık derin bir teessür uyandırdı. Bilhassa idaresinde bulunan Macarların kendisine karşı nefret ve infiallerini mucib olduM.Sertoğlu.

VEKİLHARÇ Eski konaklarda, paşa kapılarında icabeden her türlü masrafi görmiye, alışverişe memur kimse, ihtiyaçlar kethüdalar tarafından tespit olunur, para vekilharç tarafından harcanıp lâzım olan şeyler satın alınırdı. Bundan başka, her yeniçeri orta ve bölüğünde odabaşı-dan küçük, bayraktardan büyük olmak üzere vekilharç adlı bir âmir bulunurdu. Haftada bir defa toplanan kumanya para-siyle orta veya bölüğün iaşesini temin etmek bunun vazifesiydi. Yemejt tabelâsını da bu tanzim ederdi. Şimdiki tâbirle iaşe subayı vazifesini görürdü. (Bak. Yeniçerilerin ikinci derecedeki zabitleri)M.Sertoğlu.

VEKİL-İ SALTANAT Sadrıâzamlann unvanlarından biri. (Bak. Sadrıâzam)M.Sertoğlu.

VELÂDET-İ HÜMAYUN Padişahların zevcesi olan kadmeferdi veya hasekilerden, yahut da odalıklardan birinin kız veya erkek çocuk doğurmalarına verilen i-sim. Bu münasebetle sarayda muayyen ve mutanten bir merasim yapıldığı gibi, şehirde donanma ve şenlik de olurdu. Padişahların bir çocuğu olduğu zaman keyfiyet hatt-ı hümayunla derhal Paşakapısına bildirilir, ertesi günü Sadrıâzam, Şeyhülislâm, Nakibüleşraf, Vezirler, Kazaskerler ve diğer devlet ricali saraya gidip hükümdarı tebrik ederler, o da kendilerine kürkler ve hil'atler giydirir, ondan sonra merasim ve şenlik başlardı. (Bak. Beşik A-layı)M.Sertoğlu.

VELEDES Farsça bir söz olup mânası onun oğlu'dur. Kapıkulu süvarilerinin eskidenberi evlenmelerine müsaade olunmuş ve doğan erkek çocuklarına bu isim verilmiştir. Veledeşler yetişkin ise babalarının sağlığında, yetişkin değillerse babalarının ölümünden sonra askerlik edebilecek çağa gelince süvari bölüklerine alınırlardı. Kapıkulu süvarisi vefat ettiği zaman oğluna yetimler için ayrılan paradan yevmiye tahsis olunur ve yetiştikten sonra şahitlerle Sadriâzamın huzuruna çıkararak süvari - zade olduğunu ispat edip bölüğe kaydolunurdu. Eğer süvarinin hayatta i-ken yetişkin oğlu varsa ve babası bölüğe yazılmasını arzu ediyorsa, kendi yevmiyesinden bir kısmı oğluna tahsis olunurdu. Ancak bu yalnız Enderundan veya Yeniçeri ocağından kapıkulu süvari bölüklerine çıkanlara mahsus bir imtiyazdı. Galatasara-ymdan veya diğer yollardan kapıkulu süvarisi olanlar ise, ulufelerinden feragat etmek ve süvarilikten büsbütün çekilmek şartıyla yevmiyelerinden bir kısmı tahsis olunarak oğulları bölüğe kabul edilir olmuştur. (Bak. Kapıkulu Süvarileri)M.Sertoğlu.

VELED-İ KUL Yeniçeri, topçu, top a-rabacısı, kumbaracı, lâğımcı ve altı süvari bölüğü halkından ibaret olan kapıkulu askerinin çocuklarına umumiyetle verilen isim. Bunlardan piyade askerinin oğullarına Kul - oğlu (Bak. Evli Yeniçeri) ve süvari askerinin oğullarına Velede denirdi. (Bak. Velede)M.Sertoğlu.

VELIAHD Saltanatın varisi olan en yaşlı şehzadeM.Sertoğlu.

VERGİ TEVZİ DEFTERİ (Bak. Tevzi Defteri)M.Sertoğlu.

VEZİR Osmanlı imparatorluğunda askerî ve idarî salâhiyeti haiz en büyük rütbedeki memur sınıfına verilen isim. Yüksek idarî ve askerî amirlik sancakbeğliği ile başlardı. Bundan sonra beğlerbeği, sonra vezir gelirdi. Sancakbeğleri bir tuğ, beğlerbeğleri iki tuğ ve vezirler üç tuğ taşınırlardı. (Bak. Tuğ). Osmanlı devletinin ilk zamanlarında yalnız bir vezir vardı ve devletin bugünkü mânada başvekili makamında idi. ü. Murad zamanında Lala Şahin Paşa'ya ve daha sonra Timurtaş Pa-şa'ya vezirlik verilince, padişah namına devleti idareye memur vezire Veziriazam denmiye başlanmıştır. (Bak. Sadnâzam). Divan-ı Hümayunda Sadnâzamdaki başka adedi yediye kadar çıkan vezirler bulunur, bunlar sırasıyla ikinci vezir, ü-çüncü vezir ilh., diye anılırlardı. Resmî unvanları ise kubbe veziri idi.

(Bak. Kubbe Veziri). Bundan maada, Kanunî devrinden itibaren bazı mühim eyâletlere vali olarak vezirler tâyin olunmaya başlanmıştır. Böylece ilk defa Mısır'a vali olarak Çoban Mustafa Paşa tâyin olunmuştur. Bundan sonra Bağdad, Budin, Yemen ve Tebriz gibi mühim eyâletlere vezirler tâyin olunmuş ve icabında mühim bir yararlık karşılığında da vezaret tevcih olunmuştur. Ayrıca, Yeniçeri ağalarına vezaret verildiği gibi, XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren Kaptanpaşalara da bu rütbe ihsan edilmiştir. XVII. Yüzyıldan itibaren i-se, vezir adedi büsbütün artmış olduğundan, beğlerbeğilere mahsus olan birçok e-yâletler bunlara tevcih olunmaya başlanmıştır. XVIII. Yüzyıla kadar vezir olanlara haslar tâyin olunurdu. Bu haslardan yılda birbuçuk milyon akçe kadar hasılat gelirdi. Sonralan akçenin rayici düştükçe bu miktar artmıştır. Vezir de, bu gelirin her beş bin akçesi için sefer zamanında bir cebeli götürmeye mecburdu. (Bak. Cebeli). XVIII. Yüzyıldan sonra ise, has yerine vezirlere buldukları yerin imdad-ı hazeriye ve imdad-ı seferiye adlı geliri tahsis olunmuştur. (Bak. Havass-ı vüzera). Bazı eyâletler ise berveçhi muhassıllık tevcih olunurdu. O zaman, vezirler, o vilâyetin hazineye olan varidatını iltizam e-derler, devletin hakkı çıktıktan sonra gerisini de kendileri alırlardı. Bu fena usul yüzünden devlet kuvvetine dayanarak buldukları bölgede halkı soyup soğana çevirirlerdi. Vezirlere bir yer bu şartlarla üstelik kaydı hayat şartıyla tevcih olunursa buna berveçhi malikâne denirdi. Bu usul ise, bazı nüfuzlu vezirlerin eyâletlere yerleşip âdeta yarı müstakil hale gelmelerine sebep olurdu. Bir vezir tekaüt -olsa umumiyetle altı yüz bin akçelik bir varidat kendisine arpalık namıyla tevcih edilirdi. Bir cürümden dolayı azledilse, ka-pıca başlık rütbesiyle bir mahalde ikamete memur olurdu. Katli mucip bir suç işlese, vezaretine hürmeden hakaret görmez, hoş tutulur, idamı sırasında bile kendisine tazim edilirdi. Mamafih, bu halin istisnaları da olmuştur. Vezirlerin kalabalık maiyetins kapı halkı denirdi. (Bak. Kapı Halkı). Bunların askerî kısmı 1827 ve hademe kısmı 1829 tarihinde ilga olunmuştur. İstanbul'da, kubbe altında bulunan vezirler dahil vezirleri ve eyâletlerde bulunanlar ise hariç vezirleri diye anılırlardıM.Sertoğlu.

VEZİR DIŞ AĞALARI (Bak. Kapı Halkı)M.Sertoğlu.

VEZİRİAZAM (Bak. Sadriâzam)M.Sertoğlu.

Mithat Sertoğlu - Lügat

VEZİRİAZAM ALAYI (Bak. Sadaret Alayı)M.Sertoğlu.

VEZİR İÇ AĞALARI (Bak. Kapı Halkı)M.Sertoğlu.

VEZİR İSKELESİSirkeci iskelesinin diğer adıM.Sertoğlu.

VEZİR KETHÜDASI (Bak. Sadaret Kethüdası, Kethüda)M.Sertoğlu.

VEZİR SARAYI (Bak. Paşakapısı)M.Sertoğlu.

VEZNE (Bak. Vezneciler)M.Sertoğlu.

VEZNECİLER İstanbulda Şehzadeba-şısı ile Bayezid arasında bir semt. Çakmaklı veya fitilli ağızdan dolma tüfekler kullanıldığı zamanlarda her tüfeğin barut hakkını tâyin için pirinçten veya bazan gümüş yahut altından mamul bir ölçek kullanılır ve buna Vezne denirdi. İşte, bu Vezneleri imâl edip satan Vezneci esnafının dükkânları vaktiyle burada buldukları içi semte kendi adlarını vermişlerdirM.Sertoğlu.

VİKNE Demir ve diğer madenleri e-ritmsk için kullanılan körüklü ocakM.Sertoğlu.

VİLAYET ASKERİ (Bak. Eyâlet Askeri)M.Sertoğlu.

VİLAYET DEFTERDARI (Bak. Defterdar)M.Sertoğlu.

VİLÂYET KADILARI (Bak. Kadı)M.Sertoğlu.

VOYNUK Aslı Slavca Voynik olup mânası asker demektir. Tarihlerimizdeki kayıtlara göre Rumeli beğlerbeği meşhur Timurtaş Paşa'mn telkiniyle II. Murad zamanında seferde ordunun ve ileri gelen vezir vesair devlet adamlarının atlarına bakmak, sair zamanlarda ise has ahır ve çayır hizmetlerinde kullanılmak üzere Hı-ristiyanlardan ve bilhassa Bulgarlardan tertip edilmiş olan bir sınıf askere bu i-sim verilmiştir. Voynuklar hizmete çağrılışına göre sefer voynukları ve hassa veya çayır voy-nukları diye iki kısımdı. Zabitlerine voynuk beği denir ve mıntıklarındaki çeri-başılara, yam topraklı süvarilerin zabitlerine tâbi bulunurlardı. Üç voynuk bir gönder teşkil eder, her seferinde biri nöbetle vazifeye gelir, ikisi yamak olarak kalırdı. Voynuk beğleri tımarlı olurlardı. Voynuklar, vazifede olmadıkları zaman baştine denilen çiftliklerinde ziraatle

meşgul olurlar, örfi ve şer"i vergilerden ve a-vârizdan muaf bulunurlardı. (Bak. Muaf). Bunlara hiç kimse tarafından angarye de teklif olunamazdı. Yalnız her gönder her sene marttan marta resmi nîze adı altında havass-ı hümayuna on altı akçe verirlerdi. Bunun altı akçesi nöbetliye ve beşer akçesi yamaklara aitti. Bu teşkilât 1691 yılı ocak ayında ilga olunmuş, bunlar diğer reaya gibi vergi ve rüsuma tabi tutulmuşlardır. Lâkin, 1693 tarihinde gene ihdas olunup 1878 yılına kadar devam etmiştir. Yalnız, XVII. Yüzyıldan sonra kanunları değişmiş ve bazı muafiyetleri kaldırılmıştırM.Sertoğlu.

VOYNUK BEĞLERİ (Bak. Voynuk)M.Sertoğlu.

VOYNUK SERASKERİ Voynukların tâbi bulunduğu çeribaşlıların başka adı. (Bak. Voynuk)M.Sertoğlu.

VOYVODAEflak ve Boğdan prenslerine Osmanlı devleti tarafından verilen unvan. (Bak. Eflak, Boğdan). Bundan başka devlet tarafından iltizama verilen bir yerin vergilerini toplamaya memur edilmiş kimselerle, vezirlerin kendi haslarının yıllık gelirini tahsil için gönderdikleri kimselere de voyvoda denirdi. Kelimenin aslı Slavca olup voy - voda sözlerinden mürekkeptir ve asker sürücü demektirM.Sertoğlu.

VUKİYYE (Bak. Kıyye)M.Sertoğlu.

VÜZERA Vezir sözünün çoğul şekli. (Bak. Vezir)M.Sertoğlu.

YAFTA (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

YAĞMURLUK (Bak. Bârâni)M.Sertoğlu.

YAHNI KAPAN XVII. Yüzyılın yarısından itibaren uzun ve sürekli muharebeler dolayısıyla yeniçerilerin miktarı pek fazla artmış ve bunların içinden bir kısmı şunun bunun kapısına hizmet eder olmuşlardı. Bunlar, bilfiil ocakta bulunmayıp e-fendüerinin konaklarında ikamet eder, o-rada yiyip içerlerdi, işte bunlara yahni kapan ve ulufelerine de ocaklar arasında kapik ulufesi denirdiM.Sertoğlu.

YAKALI BALTACILAR (Bak. Baltacı)M.Sertoğlu.

YALDIZLI KAPI (Bak. Yedikule)M.Sertoğlu.

YLDIZLI ODA (Bak. Abdest Odası)M.Sertoğlu.

YALIKÖŞKÜ Topkapı Sarayının Halic'e bakan sahil tarafında denize pek yalan ve eskiden mevcut olan meşhur köşk. Yavuz Selim tarafından inşa ettirilmiştir. Kaptanpaşalar sefere giderken ve dönüşte padişahlar tarafından burada huzura kabul olunurlardı. Bu münasebetle iç hazineye, yâni hükümdar hazinesine, köşkün tefrişi için döşmebaha adıyla yirmi bin kuruş vermeleri usuldendi. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında bakımı masraflı olduğu için yıktırılan köşkler arasındadır. Bazı e-ser ve resimlerde Cebeciler Köşkü diye de anılırM.Sertoğlu.

YAMAK Bir toprak dirliğine ocak şeklinde tasarruf edenlerden sefer zamanı hizmete gidenlere Eşkinci, gitmeyip kalanlara ise Yamak denirdi. Eşkinciler her zaman Eşkinci ve yamaklar her zaman yamak olup vazifeleri değişmezdi. (Bak. Yaya, Müsellem, Yörük, Voynuk, Eşkinci)M.Sertoğlu.

YAMAK ESNAF Her cins esnafın bir Lonca halinde teşkilâtlanabilmeleri için belli bir sayıdan az olmamaları gerekirdi. (Bak. Lonca). Aksi halde sanatlarına benzer başka bir loncanın himayesine girerler, ancak gediklerini muhafaza ederlerdi. (Bak. Gedik). Meselâ sayıları yeterli olmayan yularcılar, kamçıcılar ve palancılar saraçlar loncasının; terlikçiler ve eskiciler kavaflar loncasının yamaklarıydılarM.Sertoğlu.

YANAKI - ZADELER (Bak. San beğ-zâdeler)M.Sertoğlu.

YANGIN KÖŞKÜ (Bak. Didebân)M.Sertoğlu.

YANIK KALE Kuzey-batı Macaristan'da, Tuna'ya karışan Raab suyunun Ra-abca ile birleştiği yerde ve Estergon'un batısındaki meşhur hudut kalesi. Tarihte Osmanlılarla Macar ve Avusturyalılar arasında birkaç defa el değiştirmiş olmakla meşhurdur, ikinci Viyana muhasarasına gidilirken (1683), Avusturyalılardan alınmaması, yapılan stratejik hatalardan biri olarak kabul edilir ki bu onun mevkiinin önemini göstermektedir. Asıl adı Raab'-dır. Macarlar aynı yere Györ derler. Türkler buraya önce Macarca ismine göre Gül-var adını vermişlerdi. Fakat, Kanunî Süleyman Viyana

muhasarasından dönerken (1529), muhafızlarının küstahlığı üzerine buranın tahribini emretti. Bu esnada kale tamamen yandığı için Türkler Yanık Kale ismini verdiler ve daima böyle andılarM.Sertoğlu.

YAPAĞI BEDELİYESİ Yeniçeri ef radının giydiği Bârânî ve subaylarının giydiği Sobramanî adlı çuha kaputlarının dokunması için Rumeli'nin muhtelif sancaklarının vermekle mükellef oldukları yapağı vergisi hakkında kullanılan bir tâbir. Yapağı vermekle mükellef sancak ve kazalar şunlardı: Selanik, Karlı - ili, Ağrıboz, fnebahtı. Mora, Tırhala, Yanya, Dukagin, İşkodra, Elbasan, Pizren, Kırkkilise, Filibe, Kızanlık, Üsküb, Midye, Köprülü, Büyük - Çekmece, Silivri, Çatalca, Yanya. Toplanan yapağının yekûnu 1280 kantar olup ihtiyacın beşte biri idi. Onun için bu mükellefiyet humus yapağı bedeli-yesi diye de anılırdı. Bu yapağılar her sene Hıdrellez'den, yani 6 mayıstan itibaren toplanmağa başlanırdı. Bunun için fiyatlar mahalli kadılar tarafından tâyin olunur ve bu fiyat üzerinden Yeniçeri ocağı tarafından peşin para ile satın alınırdı. Sonraları, yani XVIII. Yüzyıl bağlarından itibaren bu kazalardan aynen yapağı alınmasından vazgeçilip buna mukabil bir vergi tarh edilmiş ve bununla yalnız Selanik bölgesinden yapağı alınır olmuştur. Evelce ise bu para gümrük ve cizye hasılatından ödenirdiM.Sertoğlu.

YAPUKCİYAN Has ahır sanatkârlarından olup vazifeleri yapuk denilen at bellemesi imal etmekteM.Sertoğlu.

YARAĞ Her çeşit silâha verilen i-sim. (Bak. Yat)M.Sertoğlu.

YARIM BAŞTARDE (Bak. Baştarde)M.Sertoğlu.

YARLIĞ Ferman mukabili olan Türkçe bir kelime. Osmanlılar tarafından da aynı mânada ve ekseriya yarlıg-ı tebliğ şeklinde kullanılmıştır. (Bak. Ferman)M.Sertoğlu.

YASAKÇI Sefarethanelerin muhafazasına ve taşra kulluklarına memur edilen yeniçerilere verilen isim. (Bak. Kulluk)M.Sertoğlu.

YAŞ MUAHEDESİ Rusya ile Osmanlı devleti arasında cereyan eden 1787 -1792 savaşlarına son veren barış muahede-sidir. İsmi görüşmelerin yapıldığı ve anlaşmanın imzalandığı Besarabya'da

Seret suyu kollarından biri üzerinde bulunan Yas (Jassy, îaşı) şehrinden alır. Osmanlı devleti biraz da İngiltere ve Prusya'nın teşvikiyle Rusya'nın tahrik edici hareketleri yüzünden bu savaşı Kırım'ı kurtarmak için, açmıştı (1787). Fakat sonradan aralanndaki gizli anlaşma gereğince Avusturya-Macaristan'ın Rusya lehine savaşa katılması Osmanlıları güç bir mevkide bıraktı. Bilhassa Rusya cephesindeki savaşlarda başarısızlıklar birbirini takip etti. Her ne kadar bir aralık İsveç'in de Rusya aleyhine harbe girmesi ve Osmanlıların Prusya ile ittifakı, Rus çarlığını barış teşebbüslerinde bulunmaya zorladıysa da Devlet-i âliye müttefiki Prusya'nın görüşüne uygun olarak gelen teklifleri reddetti. Fakat bu hareketiyle imparatorluğun daha az aleyhine olarak yapılabilecek bir barış imkânını da kaçırmıştı. Rusların 1790 sonbahar taarruzları ve başarıları Devlet-i âliye için çok ümit kırıcı oldu. Yeniden sadarete getirilen Koca Yusuf Paşa ertesi yıl (1791), yaz başında, Tuna deltasında yaptığı bir denemede ordunun halini iyice gördü. Bu vaziyette bir şey yapılmayacağını anhyarak Hırsovadan barış için Rus kumandanı Repnin'e mektup gönderdi. Repnin cevabında: 1 — Küçük -Kaynarca muahedesi ile ondan sonraki anlaşmaların yürürlükte kalması, 2 — Eflâk ve Boğdan'ın bazı şartlarla Osmanlı devletine iade edilebileceği, 3 — Turla (Din-yester) nehrinden hudut kesilmesi gibi üç esasın önceden kabulünden sonra mütarekeye razı olabileceğini bildirdi. Padişah III. Selim vaziyetin vahameti icabı, arzusu hilâfına, barışı kabul edince 8 aylık bir mütareke yapıldı. (Ağustos 1791). Zıştovi'de Avusturya-Macaristan ile o-lan müzakereleri bitiren ve Reis'ül - küttab Abdullah Berrî ile Arif İsmail Paşa - zade ismet Beğ, Mehmed Dürrî Efendilerden müteşekkil Osmanlı murahhasları Ruslarla barış görüşmelerinin yapılacağı Yaş'a geldiler. Burada Rusyayı Samoylof (Po-temkin'in yeğeni), Ribas (İnce Donanma kumandanı), Laşkaref (Boğdan generali) temsil etmekle beraber esas idareci Po-temkin idi. Fakat bu zatın hastalanması ve yerine Hariciye Nazırı Kont Besborodho'nun gelmesi için geçen zaman görüşmelerin başlamasını Kasım 1791 e kadar geri bıraktı. Ancak bu tarihten itibaren yapılan on beş oturumda barışın esasları hazırlandı. Bilhassa Rusların istedikleri tazminattan, Kuban hududu meselesinde anlaşılması üzerine, vazgeçmeleri 10 Ocak 1792 de 13 madde ve bir hatime olarak kaleme alınan muahedenin imzalanmasını mümkün kıldı. Buna göre: 1 — iki devlet arasında her türlü düşmanlığa ve savaşa hemen

son verilip padişah ve imparator tebalarımın iyiliği için karada ve denizde cari olarak bir barış ve kuvveth' bir dostluk yapmışlar ve bunun devamı için şartlara riayete itina edeceklerine söz vermişlerdir. 2 — Osmanlı devletiyle evvelce yapılan Küçük - Kaynarca muahedesi (1774), daha sonraki Ay-nalıkavak tenkihnamesi (düzeltme) (1779). Kırım ile Taman'ın ilhakı ve Kuban nehrinin hudut kesildiğine dair (1784) olan anlaşmalar yürürlükte kalacak. 3 — iki devlet arasında Avrupa tarafında hudut Turla (Dinyester) olacaktır ve Aksu (Buğ) nehri ile bunun arasında kalan arazi (Ö-zikırı) ve Özi kalesi Ruslara terkedilecek; Bender, Akkerman, Kili, İsmail gibi Tur-la'nın sağında kalan Rus işgalindeki şehir ve kaleler Osmanlılara iade olunacak. 4 — Boğdan voyvodalığına aittir; Küçük - Kaynarca ve bundan sonra kabul edilen esaslar muhafaza edilecek, borçlarına ve vergilfirine sünger çekilip bu muahedenin sonra iki sene müddetle vergiden muaf olacak ve af ilân edilecek. 5 — Sulhun devamı için Tiflis Hanının (Gürcü Prensi) arazisine Çıldır vali ve beğleri hücum etmeyecek. 6 — Kuban nehri iki devlet arasında Kafkasya hududu olacaktır. 7 — Rus ticaret gemileri Garb ocakları korsanlarına karşı muhafaza olunacak. Şayet bir zarar vukubulursa Ocaklara tazmin ettirilecek, eğer bunlar yerine getirmezlerse zarar ve ziyan Osmanlı devleti hazinesinden ödenecek. 8 — Muahedenin tasdikli senetleri mübadele edilince esirler iade edilecek, hapiste bulunan bazı milletlerin mensupları (Lehli, Boğdanlı gibi) serbest bırakılacak ve reayaya umumi af ilân edilecek. 9 — Harb vasıtalarının bilhassa donanmanın tahrik edici ve düşmanca hareketlerine son verilecek. 10 — Normal diplomatik münasebetler tekrar başlıya-cak ve Rus elçisi diğer milletlerinkine eşit muamele görecektir. 11 — Ruslar halen işgallerinde bulunan ve bu muahede gereğince Osmanlılara terkedecekleri yerlerden azamî 1792 mayısına kadar buralardaki donanma ve askerlerini tesbit edilen hududa çekecekler ve Ruslar çekilinceye kadar Osmanlılar hiçbir şekilde bu yerlere müdahalede bulunmayacaklar. 12 — Muahedenin murahhaslarca imzasından sonra başmurahtların tasdikli senetleri Yaş'da mübadele edilecek. 13 — Padişah ve imparator tarafından tasdikli nüshalar beş hafta zarfında yine Yaş'da mübadele edilmiş olacak. Ruslar, lehlerine cereyan eden savaşlar neticesinde yaptıkları bu muahede ile. Balkanlara biraz daha yaklaşmaları ve Karadeniz kıyılarında hâkimiyet sahalarını genişletmeleri hariç, umdukları neticeyi elde

edemediler. Fransız ihtilâl hükümetlerinin icraatı diğer devletlerin olduğu gibi onun da dikkatinin o tarafa yönelmesini icap ettirmiş ve az kazançlı da olsa yeni politik ve askeri vaziyetlere karşı bir an evvel barış yapmayı uygun bulmuşturM.Sertoğlu.

YAT At demektir. Ekseriya silâh mânasına gelen yarağ kelimesiyle birlikte Yat ve Yarağ şeklinde at ve silâh mânasına kullanılırdıM.Sertoğlu.

YATAĞAN Yeniçeri silâharmdan genişçe yüzlü, eğri kılıç. Bu asker bundan başka, ok ve yay, tüfek, kalkan, hançer, gürz, körde denilen enli, kısa ve düz kılıç ve balta da kullanırlardıM.Sertoğlu.

YATIRMA (Bak. Börk)M.Sertoğlu.

YAVA (Bak. Kaçkun)M.Sertoğlu.

YAVRUCU (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

YAYA Yeniçeri ocağı kurulmadan önce Osmanlıların daimi ve ücretli ordusunu teşkil eden ve Çandarlı Kara Halil tarafından kurulan bir cins asker. Bunlar, sefer zamanlarında günde iki akçe yevmiye ile hizmet edip seferden sonra memleketlerine dağılır ve ziraatle meşgul olurlar, buna karşılık her türlü vergiden muaf bulunurlardı. Piyade kısmına yaya, süvari kısmına müselleme denirdi. Yeniçeri teşkilâtı kurulduktan sonra bunlar eyâlet askeri halinde Rumeli'de muhafaza edilmiş, kendilerine ocak şeklinde tımar verilmiş ve sefer zamanlarında ordu geri hizmetlerinde, yol açmak, köprü yapmak, kale tamir etmek gibi işlerde kullanılmışlardır. Sair vakitlerde bilhassa kıyı kalelerinde muhafız olarak vazife gördükleri de vâki idi. (Bak. Müsellem). Yayaların ocak şeklînde olan tımarları 1590 tarihinde yirmişer ve seksen sene kadar sonra otuzar kişilikti. Her o-cakta beş kişi eşkinci, kalanları ise yamaktı. (Bak. Eşkinci, Yamak). Yayalar, kendi bölgelerindeki Yayabeği denilen Çeribaşlarına tâbi idiler. Bu yayabeğleri on dört tane idiler. (Bak. Yayabeği)M.Sertoğlu.

YAYABAŞI Yeniçeri ocağının kuruluşdaki en eski teşkilâtı olup cemaat ortaları diye anılan ve ocakta birden yüz bire kadar, sıra numarası alan bugünkü bölük karşılığı topluluğun kumandanı. Kendisine bazan Yayabeği ve Serpiyade de denirdi. Yeniçeri ocağında mevcut

ağa bölükleri kumandanları ile birlikte çorbacı ve subaşı diye de anıldıkları olurdu. Cemaat ortaları ocağın en eski en muteber sınıfı olduklarından yayabaşılar da çok hürmet ve riayet görürlerdi. Cemaat ortalarından sekban, zağarcı, turnacı, seksoncu ortaları kumandanları ise ya-yabası, seksoncubaşı diye anılırlardı. Bir de, nadiren deveci ortaları kumandanlarına devecibaşı veya şütürbanağa denildiği olurdu. Yayabaşılardan en kıdemlisi başyayabaşı unvanını taşırdı. Ağa bölüklerinin ihdasından evvel Başyayabaşı terfi ederse kul kethüdası olurdu. (Bak. Kethüdabeğ). Kul kethüdalardan ağa bölüklerinden seçilir olduktan sonra ise bunlara başdevecilik veya kapıkulu süvariliği verilmiştir. Yayabaşılar, başlarına üsküf giyerler ve süpürge sorguç takarlardı. Yirmi dört akçe yevmiyeleri vardı. Taşra hizmetine çıksalar yirmi beş bin akçelik zeamet veya yayabeğliği zeameti tevcih olunurdu. (Bak. Yayabeği). Ayrıca Acemi ocağı Orta kumandanlarına da Yayabaşı veya Çorbacı denirdi. (Bak. Acemi ocağı)M.Sertoğlu.

YAYABEĞİ Tımar sahibi yayaların mıntıkalarında tâbi oldukları zeamet sahibi zabıtları. Yayabeğleri zeamet sahibi olup on dört tane idiler, İstanbul ağasının veya sokbanbaşının ve bazan yayabaşılardan taşra hizmetlerine verilmesi lâzım gelse, yayabeği zeameti tevcih olunurdu. Bunun için bu hizmetlerin bir kısmı İstanbul ağalarına, bir kısmı ise yaya ve sekban-başılara gedik şeklinde tahsis olunmuştu. (Bak. İstanbul Ağası, Sekbanbaşı Yayabaşı). Bundan maade yayabaşılara da bazan yayabeği denildiği olurduM.Sertoğlu.

YAYA SEKBAN (Bak. Sekban)M.Sertoğlu.

YAYLA BAŞGLLÂMI Harem ağalarının bir derecesi. (Bak. Harem Ağası)M.Sertoğlu.

YAYLAKIYE Yaylak resminin diğer adı. (Bak. Ağnam resmi)M.Sertoğlu.

YAYLAK VE KIŞLAK RESMİ (Bak. Ağnam Resmi)M.Sertoğlu.

YAY PARASI Kapıkulu piyade askerine lezez' mevacibi esnasında ayrıca verilmesi kanun olan otuzar akçe. Bir adı da Kemanbaha idiM.Sertoğlu.

YAZI Herhangi bir köyün tahrir defterinde hasıl olarak yazılı vergi geliri, yani yılda vermekle mükellef olduğu vergi miktarı. (Bak. Tahrir)M.Sertoğlu.

YEDEKÇİ Seferlerde ve merasimlerde padişahların yedek atlarını götüren otuz gedikli, yani sayıları artmaz ve eksilmez hizmet sahibi. Bunlar kapıkulu süvari bölükerinden, ilâhdar bölüğünden seçilirdi. (Bak. Silâhdar bölüğü)M.Sertoğlu.

YEDEKKEŞAN Yedekçilerin bir başka adı. (Bak. Yedekçi)M.Sertoğlu.

YEDEK REİS Yeniçeri ocağı'nın il-gasiyle Asakir-i Mansure-i Muhammediye teşkilâtı kurulduktan sonra Bostancılar kethüdasına başreis, yedi bostancı çavuşuna kırlangıç reisleri denmiş ve onların maiyetinde bulunan on altı bostancı bö-lükbaşına da bu isim, yani Yedek Reis a-dı verilmiştirM.Sertoğlu.

YEDİ ADALAR (Bak. Cezair-i Seb'ai Müctemia Cumhuriyeti)M.Sertoğlu.

YEDİ İKLİM (Bak. Ekalîm-i Seb'â)M.Sertoğlu.

YEDİKULEBugün İstanbul'da kendi adını verdiği semtte mevcut İstanbul surlarının bir parçası olan kale. Bizans zamanında beş kuleden mürekkep iken Fatih tarafından iki kule daha ilâve olunarak yediye çıkarılmıştır. O zamana kadar siyasi mahkûmlar Rumelihisarı'nda hapsolunurlarken, bundan sonra burada tevkif olunmuşlardır. Gerek devlet erkânının ileri geleneri ve gerekse harb vukuunda yabancı elçiler burada hapsolu-nurlardı. Kalede bir dizdar ve kâfi miktarda muhafız bulunurdu. Ortası meydan olup etrafı kulelerle çevrili idi. Bu kalelerde mahpuslar için muhtelif hücreler mevcuttur. Osmanlı devrinde birçok büyük devlet ricali ve sadrıâzamlar burada hapis ve bir kısmı idam olunmuşlardır. Padişahlardan yalnız Genç ' Osman diye maruf olan ü. Osman hal'edildikten sonra Yedikulede mevkuf olarak bulunmuş ve gene burada katlolunmuştur. Bundan başka, bu kulenin yanında bulunan İstanbul surunun kapısı da Yedikule kapısı diye a-nılır. Bizans devrinde burada mevcut meşhur Yıldızlı kapı ise sonradan kapatılmış ve kullanılmaz olmuşturM.Sertoğlu.

YEDİKULE HAZİNESİ Her sene maliye hazinesinden kalan fazla para iç hazineye konurken, Kanunî zamanında varidat fazla olduğundan saraydaki iç hazinede yer kalmamış ve Rüstem Paşa'nın sadareti

sırasında iç hazinenin bir şubesi o-larak Yedikule'de yeni bir hazine ihdas o-lunup bu isimle anılmıştır. (Bak. İç Hazine)M.Sertoğlu.

YELKENCİLER Tersane halkından bir sınıf olup mîrî kalyonlarda yelken hizmetinde çalışırlardı. (Bak. Tersane Halkı)M.Sertoğlu.

YEMBAHA (Bak. Cizmebaha)M.Sertoğlu.

YEMEKLİK (Bak. Sadaret Ziyafeti)M.Sertoğlu.

YEMEN EYÂLETİ Osmanlı eyâletlerinden olup timar, zeamet ve has teşkilâtı olmayan sâlyaneli eyâletlerdendi. (Bak. Eyâlet, Salyâne). Sancakları; Zü-beyd (Zebid), San'a, Ta'az, Zahle, Kev-keban, Tavile, Mareb ve Adendir. Osmanlılar burayı Hind seferinden dönen Hadım Süleyman Paşa'nın gayreti ile ele geçirmişlerdir (1539). İlk zamanlar tek beğlerbeğilik iken sonra ikiye bölünmüş (1565) fakat neticede vaziyete yine mahalli soylar hâkim olarak merkezle alâkası kesilmişti. Ancak Koca Sinan ve Özdemiroğlu Osman Paşa'lann gayreti bu bölgeyi mutlak olarak Osmanlılara kazandırdı (1568-1570). XIX. Yüzyıl başlarında Adeni ele geçiren İngilizler, buradan kuzeye doğru nüfuz bölgelerini genişletmek isteyince, Osmanlı devletiyle devamlı bir ihtilâf haline düştüler. Birinci Cihan Harbi sonunda burası ne mağlûp çıkan Osmanlıların, ne de galib İngilizlerin eline geçti. Yemen mahalli bir soy o-lan İmam Yahya'nın kurduğu devletin a-razisi olduM.Sertoğlu.

YEMEN İRSALİYESİ Varidatı tamamen devlet hazinesine giren, buna mukabil idarî âmirlerinin masrafları devlet tarafından ödenen Yemen eyâletinden her sene gelen para olup yüz bin altından ibarettiM.Sertoğlu.

YEMİŞÇİ Enderunun kiler odasına mensup olan, padişahın yiyeceği yemişleri tedarik eden, saklıyan ve yenmek üzere hazırhyan kimse. Kendisi bu odanın eskilerinden adı olunup acemi efradının âmirlerindendi.: (Bak. Kiler Koğuşu, Peşkir Şagirdi)M.Sertoğlu.

YENİ AĞAKAPISI (Bak. Ağakapısı)M.Sertoğlu.

YENİ BOSTANCI OCAĞI Yeniçeri O çağı kaldırılıp Asâkir-i Mansure teşkilâtı kurulduktan sonra Bostancı Ustalarının i-dare ettikleri karakollar bu yeni askere verildi ve Bostancıların görevi yalnız

sarayın içindeki bahçelerle ilgilenmekten ibaret kaldı. 18-6 yılı Ağustos ayında Bostancı Ocağına yeni bir düzen verildi ve 1500 kadar Bostancı Asâkir-i Hassa adıyla ve yeni bir tüzükle bir Binbaşının emrine verildi. İdaresi ise, Bostancıbaşıya bırakıldı. Bu yeni düzene göre Bostana Ocağı neferlerinden kabiliyetli olanlar Asâkir-i Hassa'ya ayrılıp 1527 kişilik kadronun bu şekilde doldurulması için dışarıdan aslı nesli belli 15 - 30 yaş arasındaki genç bekârlarla tamamlandı. 1527 kişinin 1200'ü tüfekli, 120'si topçu, 60'ı toparaba-cısı, 38'i cebhaneci, 27'si mızıkacı, gerisi reis, zabıt, kâtip, sancakdar, saka, mühendis ve cerrahtan ibaretti. Tüfeklilerden dokuz kişiye bir onbaşı ve Saf denilen yüz kişiye bir yüzbaşı, iki yüzbaşı mülâzımı, birer imam, çavuş, sancaktar verilmişti. On iki safın altısı Sağ kol ve altısı Sol kol adını taşımaktaydı. Her kolda altı top ile topçu ustası, topçu halifeleri, top arabacısı ve halifeleri ve cephanecileri vardı. Asâkir-i Hassa, sarayda ikâmet edecek ve sarayla saray kapılarını koruyacaktı. Ayrıca Dolmabahçe'den Ortaköy'e kadar olan yerlerin muhafaza ve inzibatı da bunlara ait olacaktı. Yeni Bostancı Ocağına alınacak çocukların Soğukçeşme Ocağında yetiştirilip ocağın istidatları olan bölümlerine verilmesi kararlaştırıldı. Bostancı deyimi 1831 yılından sonra kalkıp bunlara Hademe-i Bâb-ı Hümayun denildiM.Sertoğlu.

YENİCE HİSAR Anadoluhisarının diğer adı (Bak. Güzelcehisar)M.Sertoğlu.

YENİÇERİ Osmanlı devletinin daimi ve ücretli ordusunun yaya olarak savaşan kısmı olup kapıkulu askeri denilen zümrenin en mühim ve mümtaz sınıfı idi. Yeniçerilik teşkilâtı kurulmadan evvel Osmanlı devletinin ilk muntazam ve ücretli ordusu yayalar ve müsellemlerdi. (Bak. Yaya, Müsellem). I. Murad Beğ'den evvel muntazam ve daimî bir ordu mevcut değildi. Sefer zamanı, eli silâh tutan herkes askerî mükellefiyet altında bulunduğu gibi, bir kısım gaziler askerliği meslek ittihaz etmişler de muntazam bir teşkilâta bağlanmamışlardı. Zamanla gerek bu kuvvetlerin harbler için kâfi gelmsmiye başlamaları ve gerekse disiplin ve zaplü rapt-larının istenilen mükemmeliyette olmaması bir daimî ordu fikrini doğurmuş ve diğer Osmanlı devlet teşkilâtında olduğu gi-bil bihassa Selçukiler örnek alınarak yeniçeri ocağı adıyla daimî Osmanlı ordusu ve bu orduyu beslemek üzere acemi ocağı kurulmuştur. Yaya olan yeniçeri ocağın kat'î olarak hangi tarihte ihdas edilmiş olduğu belli değilse

de XIV. Yüzyılın son yarısında ve Edirne'nin fethini müteakip tesis edildiği muhakkaktır. Tahkiki kabil olmıyan klâsik rivayetler ve birçok yeniçeri kanunnameleri 1362 yılım kabul ederler. Harblerde ele geçen esirlerin beşte biri devlet hazinesine alınarak evvelâ Gelibolu'da kurulan acemi ocağına verildiler. Sonraları bu esirlerin daha önce muayyen bir ücret karşılığı Türk köylüsünün hizmetine verilip Türk dilini ve Türk - islâm ananelerini iyice öğrendikten sonra Gelibolu ocağına nakledilmeleri kanun oldu. Yaya ve müselleme teşkiâtını kurmuş olan Çandarh Kara Halil'in, Yeniçeri ve Acemi ocağının tesisinde de pek mühim rolü olmuştur. Orhan Gazi zamanında, onun şehzadesi ve Rumeli'deki kuvvetlerin komutanı olan Süleyman Paşa tarafından ilk önce harb esirlerinin kısa bir talim ve terbiyeden sonra daimi asker olarak kullanıldığı da rivayet olunmuştur. Bu doğru olduğu takdirde, her halde sonradan mahzurlu görülerek terk olunmuş ve acemi o-cağı tesis edilmiştir, İstanbul'un fethini müteakip ise, yeni başkentte de bir acemi ocağı kurulmuştur. Bu ocaklara yalnız harb esirleri değil, devşirmeler de verilirdi. (Bak. Devşirme). Acemiler, muayyen bir müddet, en az altı yedi sene hizmet ettikten sonra ihtiyaç nispetinde yeniçeri ocağına alınırdı. Gene devşirmeden gelen bostancı ocağı ef-radiyle, muhtelif sarayların dış hizmeti-ns verilen acemiler zamanla yeniçeri olurlardı. Bilahâre, kul - oğulları denilen yeniçeri evlâtları ve teşkilâtın bozulmaya başladığı zamanlarda, yâni XVI. Yüzyılın sonlarında kulkardeşleri, ağaçırakları gibi unvanlarla ocağa hariçten, yani devşirmeden gelmiyenler de alınır olmuşlardır. Yeniçeri ocağı üç kısımdan mürekkeptir: 1 — Cemaat ortaları, 2 — Sekbanlar, 3 — Ağa bölükleri (Her biri için kendi maddesine bak). Kuruluştaki ocağın Bektaşilik ile alâkası yokken, XV. Yüzyıldan itibaren yeniçeriler kendilerini Hacıbektaş'a mensup addetmişlerdir. Bu anane, sonuna kadar devam etmiş ve yeniçeriler, taife-i Bektaşiyân, zümre-i Bektaşiyân gibi isimlerle de anılmışlardır. Doksan dördüncü cemaat ortasının odasında Bektaşî babalarından biri Hacı Bektaşî Veli'nin vekili olarak otururdu. Esası yaya olan bu ocak büyük zaferler kazanmış şerefli bir maziye malik i-ken bozula bozula bir serseriler yatağı haline gelmişti. Nihayet II. Mahmud devrinde ilga olunmuştur. (Bak. Vaka-i Hayriye). Yeniçeriler, imtiyazlı bir sınıftılar. Bir yeniçeri suç işlese adlî ve idarî makamlar bunu cezalandıramaz, yalnız tutup subayına teslim ederler ve cezası ocakta verilirdi. Nitekim, suçu idamını Jcabbettirecek derecede olsa

alenen öldürülmez, kaydı yeniçeri kütüğünden silindikten sonra gece olunca Kurşunlu mahzende veya Rumslihissarı'nda boğulup cesedi taş bağlanarak denize atılırdı. Daha küçük cezalar ise; dayak, tımara çıkarılmak, Yeniçeri ocağından kovulmaktıM.Sertoğlu.

YENİÇERİ AĞASI Yeniçeri ocağının âmiri ve en büyük subay ve komutanı. Devlet tarafından en ziyade itimat edilen kimseler bu makama getirilirdi. XVI. Yüzyıl başlarına kadar ağalar ocaktan yetişir ve sekbanbaşı terfi ederse yeniçeri a-ğası olurken bu usul terkedilip bir müddet ocaktan ağa tâyini kaldırılmış ve ende-nndan has odanın büyük âmirlerinden padişahın şahsen itimadını haiz kimseler a-ğalığa getirilir olmuştur. XVII. Yüzyıldan sonra ise arada gene ocaktan ağa tâyin edilmiş, XVIII. Yüzyıldan itibaren bunlar daima ocaktan gelmiş, lâkin bu sefer e-hemmiyeti çoğalan kethüdaları ağa tâyin olunmuşlardır: (Bak. Kethüda Beğ). Sekbanbaşılann ağa oluşu ise, Fatih devrinden itibaren ve sekban ortalarının ihdasından sonradır. 1451 yılında sefer bahşişi bahanesiyle ayaklanan yeniçerilerin bu haline kızdığı için, Fatih badema ağanın onlardan değil, yeni teşkil edilen sekbanların komutanı olan sekbanbaşidan tayinini kanun haline getirmiştir. Buna rağmen sonraları ocakta gene serkeşlikler başgös-terdiğinden, ağaların itimada layık saray adamlarından olması takarrür etmiştir. Ağaların dört yüz akçe yevmiyesi ve koyun eminden yılda sekiz bin akçe geliri vardı. Bundan başka, Tuna kıyısında yılda elli bin akçelik bir zeamet arpalık olarak tahsis edilmişti. Yeniçeri bcytüJma-linin üçte biri de gelirlerine dahildi... Üç senede bir hükümdarın atlarından birisi kendisine verilirdi. Ağalar, padişahlar cuma günleri namaza çıktıklarında bir kısım maiyetlsriyle birlikte selâmlık merasiminde bulunurlardı. XVI. Yüzyılın yanlarına kadar dereceleri bir tuğ, yani sancakboğlığı iken, sonradan iki tuğ verilerek beğlerbeği mertebesine yükseltilmişlerdi. Lâkin kendilerine üç tuğ, yâni vezaret verildiği de olurdu. Yeniçeri kâtibinden maada, ocaktaki bütün ağaların a-zil ve nasbi kendisine aitti. Padişah kulu olduklarından padişahlar cuma selâmlığına çıkmazlarsa edeben onlar da çıkmazlar, sefere gitmezlerse onlar da gitmezler, hükümdarlar sarayda bulunmadıkları zaman divan içtimai olsa da saraya gelemezlerdi. Mamafih, bu usulle? XVII. Yüzyıldan itibaren terk olunmuştur. Ağalar vezir derecesinde değ.llerse esasen divan içtimaina katılmazlar, dışarda bir yerde

beklerler, vezirlerden evvel arza, yani arz odasında bekliyen padişah huzuruna girerler ve sonra ocağa dönerlerdi. Dereceleri vezir ise; divana katılırlar, lâkin arza gene evvelâ yalnız girerler, sonradan diğer vezirlerle birlikte tekrar padişahın huzuruna kabul olunurlardı. Ağaların yaver, irtibat vesair hademesi olarak pek mühim bir maiyeti vardı. Bunlara ağa gediklileri veya serâser kuşaklılar denirdi. (Bak. Ağa gediklileri). Yeniçeri ağası terfi ederse beğîrbeği-lik, vezaret veya kaptanpaşalık verilirdi. Ocaktan cezaen ayrılırsa, Kastamonu san-cakbeği olurdu. XVII. Yüzyıldan sonra, rğalıktan sadriâzamlığa getiril n de o'muş-tur. Ağalara vezirlik rütbesi ilk önce 1645 yılında tevcih olunmuştur. Vezir olan a-ğalar ağa pasa diye anılırdı. Vakit vakit şehirde kol gezerek ortalığı teftiş ve icabında inzibatı temin de onların vazifelerindendi. Ağaların elbiseleri sırma işlemeli kırmızı renkte kadife veya satendi. Gerek üst elbiseleri ve gerekse kaftanları daima bu renkte olup başlarında sorguçlu ve beyaz sarıklı kavuk bulunurdu. Divana giderlerken mücevveze ve merasim haricinde alçuhaya kaplı, vaşak kürk giyerlerdi. (Bak. Mücevveze)M.Sertoğlu.

YENİÇERİ AĞASI DİVANI Yeniçeri ağasının nezareti altında ocak işlerini görmek, şikâyet ve davaları dinlemek, yeniçerilerin maaş ve terfi meselelerini halletmek için Ağa - kapısında kurulan divan. Bunun içtima günleri, Divan-ı hümayunun toplantı günlerinde ve onun içtimaından sonra idi. (Bak. Divan-ı Hümayun). Ağa, saraydan Ağa - kapısına yani kendi resmî makamına dönünce divan toplanırdı. Bunun azaları Sekbanbaşı, Kul Kethüdası, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Başçavuş gibi büyük zabitler ile İstanbul ağası, Yeniçeri kâtibi ve Fodla kâtibi idi. Sekbanbaşından başka diğer büyük zabitlerin bulunmadığı olursa da, İstanbul a-ğasiyle adı geçen iki kâtib mutlaka bulunurlardıM.Sertoğlu.

YENİÇERİ AĞASI MEKTUBU: (Bak. Devşirme).

YENİÇERİ ALÂMETİ (Bak. Yeniçeri Nişanı)M.Sertoğlu.

YENİÇERİ BAYRAKLARI Yeniçeri ocağına ait olan bayraklar olup imamî âzam bayrağı, Hacı Bektaş bayrağı, Ağa sancağı, Alay bayrağı, Kethüda bayrağı, Başçavuş, Başyayabaşı, Başbölükbaşı, Bölük ve Orta bayraklarından ibaretti. İ-mamî âzam bayrağı beyaz ipskten olup üzerine sırma ile tana fetehnâleke âyeti kerimesi işlenmişti.

Daima önde giden bu bayrak, ocağın Sünniliğine delâlet ederdi. Hacı Baktaş bayrağı düz beyazdı. Alay bayrağının ve çatal şeklinde olan bölük ve orta bayraklarının yarısı sarı, yansı kırmızı idi. Keza, yeniçeri ağasının bayrağı da bu renklerde olup alay bayrağından farkı, bu ikincisine bir de zülfikâr şekli işlenmiş bulunmasıydıM.Sertoğlu.

YENİÇERİ BEYTÜMALCİSİ (Bak. Ocak Beytümalcisi)M.Sertoğlu.

YENİÇERİ ÇUHASI (Bak. Bârâni).

YENİÇERİ EFENDİSİ: (Bak. Yeniçeri Kâtibi)M.Sertoğlu.

YENİÇERİ İMAMI Ağa imamı veya Ocak imamı da denilen kimse olup yeniçeriler arasında medrese tahsili görmüş olanlardan tâyin edilirdi. Cemaat ortalarından birisi imam ortası olup muayyen bir numarası yoktu. İmam nereye tâyin olunursa orası, imam ortası ve imam da onun kumandanı sayılırdı. Medresee tahsili görmüş olanların güzel seslilerinden beş tanesi Ağa - kapısında müezzinlik eder ve çok zaman bunların en kıdemlisi ve en âlimi münhal vukuunda imam olurdu. Lâkin bu şart değildi. Tahsil görmüş bir yayabaşı da imam olabilirdi. Yalnız imamlık daima cemaat ortalarına mahsustu. Kendileri hiç azlolunma zlar, hizmetleri kaydı hayat şartıyla devam eder, lâkin kendi ar-zularıyla deveciler ortası yayabaşısı olmak şartıyla bu hizmetten ayrılabilirlerdiM.Sertoğlu.

YENİÇERİ KÂTİBİ Yeniçerilerin ve Acemi ocağı halkının maaş ve künye def-terleriyle yâni esas kütük kayıtlarını tutan kimse olup emrinde müstakil bir kalem bulunur ve burası da efendi dairesi diye anılırdı. Yeniçeri kâtibleri Fatih devrine kadar ocak zabitleri arasından seçilirken, ağa i-le uyuşarak yolsuzluklar yapması ihtimaline karşı bu tarihten sonra bu makama hariçten tâyinler yapılması kabul edilmiştir. Azil ve nasıpları doğrudan doğruya sadrıâzama aitti. Kendi ağa divanının â-zalarındandı ve burada görülen dâvalarda bir nevi sorgu hâkimi (yargıcı) vazifesini görürdü. (Bak. Yeniçeri ağası divanı). Yeniçeri kâtibi, haftada bir sadrıâzamanın daveti üzerine kendisini ziyaret edip ocak meseleleri hakkında izahat verirdi. XVI. Yüzyılın sonlarına kadar fodla kâtibleri terfi ederlerse yeniçeri kâtibi olurlardı. (Bak. Fodla kâtibi). Bu tarihten sonra i-se kenar defterdarlarından ve bazan da maliyenin başka vazifelilerinden

yeniçeri kâtibliğine gelenler olmuştur. Bu memuriyetin âzami müddeti bir sene olup eğer vazife sahibinin namus ve istikameti tahakkuk ederse bir sene daha yerinde bı-- Takılabilirdi. Resmî teşrifatta dereceleri reis'ül - küttab'dan sonra, ocakta mertebeleri ise kethüda beğden evvel gelirdi. Kendilerinin muayyen bir maaşı olmayıp her ulufe tevziinde nefer başına birer akçe a-fırlardı. Yeniçerilerin bütün maaş ve künyelerine ait kayıtlar bunların dairesinde hıfzolunur ve maiyetlerinde birçok kâtib-ler ve şagirdler bulunurdu. Bu kâtiblerin sayısı başlangıçta on beş iken XVI. Yüzyılda kırka, XVII. Yüzyılda seksene ve nihayet XVIII. Yüzyılda yüze kadar çıkmıştır. Buna sebep ise, Yeniçîri ve Acemi ocağı mevcudunun gittikçe artmasıdırM.Sertoğlu.

YENİÇERİ KAZANI Yeniçeri orta ve bölüklerinde bulunup içinde yemek pişen kazan. Her odanın, yani bölük veya orta kışlasının iki üç tane bakırdan kazanı bulunur ve yeniçerilerce mukaddes addolunurdu. Kendilerine ait herhangi bir meseleyi konuşmak için odalarında toplandıkları zaman bunların etrafında otururlar ve isyan ettikleri zaman kazanlarını msy-'dana çıkartırlardı. Buna kazan kaldırmak denirdi. Harblerde düşman eline geçmemesine çok dikkat edilen kazanlar, bayrak ve nişanlardan daha mühim sayılırdı. Orta bölük kazanlarından başka bir de Hacı Bektaş Veli'nin içinde çorba pişirip ocağa hediye ettiğine inanılan kazanı şerif mevcut olup bulunduğu mahalden kaldırılarak yerine bir kova su dökülürse dünyanın alt üst olacağına itikad ederlerdiM.Sertoğlu.

YENİÇERİ KIŞLALARI (Bak. Eski Odalar, Yeni Odalar)M.Sertoğlu.

YENİÇERİ KULLUĞU (Bak. Kulluk)M.Sertoğlu.

YENİÇERİLERİN BİRİNCİ DERECEDE ZABİTLERİ Ocağın birinci derecede itibarlı ve büyük âmirleri olup sırasıyla şunlardı: Yeniçeri ağası, Sekbanbaşı, Kul - kethüdası, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı, Hasekiler, Yeniçeri imamı, Bağ--çavuş, Muhzır ağa, Kethüdayeri, Baş deveci, Başyayabaş.1, Baş bölükbaşı, Solak-başı, Tâlimhanecibaşı, Avcıbaşı, Tüfekçi-başı, Zemberekçi-başı (Her biri için kendi maddesine bak). Bunlardan baştan itibaren Solakbaşı'ya kadar olanlara —Solak-başı hariç— Ocak ağaları da denirdiM.Sertoğlu.

YENİÇERİLERİN İKİNCİ DERECEDE ZABİTLERİ Yeniçeri ocağının ikinci derecede ve daha ziyade Orta ve bölüklerin zabıtları olup sırasıyla şunlardı: Çorbacı —yani Yayabaşı veya Bölükbaşı—, Oda kethüdası, Odabaşı, Vekilharç, Bayrakdar, Baş eski, Usta ve aşçıbaşı, Ocak mütevellisi, Bas karakullukçu (Her biri için kendi maddesine bak)M.Sertoğlu.

YENİÇERİ MATBAHI Her yeniçeri orta veya bölüğüne ait yemeklerin piştiği yer olup aynı zamanda Orta veya B5 lük tevkifhanesi olarak kullanılırdıM.Sertoğlu.

YENİÇERİ NİŞANI Yeniçerilerin her orta veya bölüğüne mahsus hususi işaret olup, orta veya bölüklerin kapıları üzerinde, çadırlarında, bayraklarında bulunduğu gibi bazıları bunları döğms olarak kollarına işletirlerdi. Bunun gibi, vefat e-den yeniçerilerin mezar taşlarında, orta veya bölüklerden ocağa giden mektupların üzerinde nişanlan bulunurdu. Ocak nizamı bozulup efrad hariçte esnaflıkla meşgul oldukları zamanlarda dükkânlarına ve XVIII. Yüzyıldan sonra ise yeni yapılan binalara ve İstanbul'a mal getiren gemilere muayyen bir para karşılığında, kendi himayelerinde okluklarını anlatmak ve başkalarının taarruzundan korumak için nişanlarını koyarlardı. Bu sonuncusuna Balta asmak denirdi. Yeniçeri nişanlan, balta, topuz, fil, çadır, merdiven, zülfikar, top, bayrak gibi şeylerdiM.Sertoğlu.

YENİÇERİ SERDARI Herhangi bir sebeple devlet merkezinden uzakta bulunan Yeniçerilerin o bölgedeki en büyük âmirlerine verilen isim. Bunlar aynı zamanda buldukları yerlerdeki gönüllülerin ve gönüllü yeniçerilerin de âmiriydiler. (Bak. Gönüllü, Gönüllü Yeniçeri)M.Sertoğlu.

YENİ ODALAR İstanbul alındıktan sonra ilk defa olarak bugün Şehzadebaşı camiinin bulunduğu yorle bunun karşısına yeniçeriler için kışlalar yapılmış ve sonra burası ocağa dar geldiğinden Aksaray'da Yusufpaşa çeşmesinin karşısında Sofu-lar'a doğru giderken sağdaki bostanın mukabilinde eskiden Ahmediye denilen sokağa s.Epıp biraz yürüyünce sağ tarafta köşedeki geniş arsanın bulunduğu yere yeniden kışlalar yapılmış ve yeni odalar adı verilmiştir. Bunun üzerine Şehzadeba-şı'ndakiler eski odalar diye anıldı. (Bak. Eski odalar). Buldukları yerlere Etmeydanı dendiği için yeni odaların

bir adı da Etmeydanı kışlası idi. 1933 yılına kadar bu kışlanın tonozdan kapı bakiyyesi durmakta i-di. Lâkin, bir çok tarihi hâtıralar gibi, ihmal ve bilgisizlik yüzünden zamanla maalesef ortadan kaybolmuştur. Bu kapıdan girilince tekke meydanı denilen büyük bir meydan gelirdi. Meydanın tam ortasında ise, Camii miyâne diye de anılan Orta camii vardı. Odalar; çepeçevre meydanın etrafında bulunuyorlardı. Burada, 368 ocaklı oda ile 130 çardak ve 69 ocaklı kerevet, 90 talimhane, 20 köşk, 4 tekke ve 158 ahır vardı. Ananeye göre Osmanlı padişahları birinci ağa bölüğüne kayıtlı bulduklarından bu bölüğün kışlasında bir taht odası vardı. Yeniçeri ocağının ilgası sırasında yeni odalar yanmış, padişahın i-; radesiyle bu mahalle Ahmsdiye adı verilmiş, cami tamir olunup etrafına evler ve dükkânlar yapılmıştırM.Sertoğlu.

YENİ PAŞAKAPISI (Bak. Paşakapı-sı)M.Sertoğlu.

YENİ SARAY Topkapı sarayının bir adı. İstanbul alındığı zaman ilk önce bugün Üniversite merkez binasının bulunduğu yerdeki saray yapılmış, sonra burada oturulmayıp Sarayburnu'na yak;n ve sonradan Topkapı Sarayı denilen saray inşa olunmuş, ilk yapılan saray bundan sonra Eski saray ve sonradan yapılanı ise Yeni saray diye anılmışlardır. (Bak. Eski Saray). Bir adı da Sarayı Cedidi Mamure olan Topkapı Sarayı. İstanbul'un en güzel yerinde, hem Marmara denizine, hem du Boğaz'a nezareti olan mahalde inşa edilmiştir. Bu yerin, denize doğru çıkıntık, o-lan ucuna da Sarayburnu denir. Gene da-niz kıyısında olup vaktiyle yerinde ahşap bir saray bulunan kapılardan birisi Topkapı adını taşıdığından bu isim Yeni saraya alem olmuştur. Yeni sarayın inşasına 1465 yılında başlanmış ve 1478 de sona ermiştir. Geniş bahçeler içinde birçok binalardan mürekkep olup her tarafı surla çevrilidir. Yeni saray Birun, Enderun ve Harem olmak üzere başlıca üç kısımdan ibarettir. (Her biri için kendi maddesins bak). Birun kısmında sarayın bostancı, baltacı, Has ahır mensupları, müteferrika, çaşnigir, kapıcı, solak, psyk, şatır ve mehterler, matbah mensupları, özengi ağaları, şehremini, arpa emini, darphane emini, hekimbaşı, müneccimbaşı ilh... gibi hizmetliler bulunurdu (her biri için kendi maddesne bak). Bunların yeri, sarayın A-yasofya camii yanındaki Bâb-ı hümâyun diye anılan birinci kapısından, Bâb'üs -saade diye anılan üçüncü kapısına kadar olan saha idi. Üçüncü kapıdan

enderun başlar ve buradan da hareme geçilirdi. (Bak. Enderun, Harem). Topkapı sarayının muhtelif kısımları muhtelif zamanlarda yanmış, tamir olunmuş, yeniden yapılmış olduğu gibi bir çok padişahlar da ayrı kısımlar ve köşkler i-lâvesiyle genişletmişlerdir. IV. Murad'ın Revan ve Bağdad köşkü, II. Osman köşkü, IH. Selim'in validesi için deniz tarafında yaptırdığı köşk, Abdülmecid'in yaptırdığı Mecidiye köşkü vesaire., gibi. Bundan başka Sinanpaşa köşkü, Ka-ramustafapaşa köşkü gibi vezirlerin himmetiyle vücuda gelen ve cnların adiyle a-nılan kısımları da vardır. Topkapı sarayından başka, Edirne'deki saray da Yeni saray diye anılırdı. (Bak. Edirne sarayı)M.Sertoğlu.

YENİ SARAY AĞASI (Bak. Saray A-ğası)M.Sertoğlu.

YERİ ÇALINMA (Bak. Çalık)M.Sertoğlu.

YERLİ KULU (Bak. Gönüllü)M.Sertoğlu.

YERLİ YENİÇERİ (Bak. Gönüllü Yeniçeri)M.Sertoğlu.

YEŞİL BAYRAK Sağ ulûfecilerin diğer adı. (Bak. Sağ Ulûfeciler)M.Sertoğlu.

YEŞİLLİKÇİ Bostancı ocağına bağlı bir kısım efrada verilen isim. Bunların vazifesi saray bostanlarında yetişen sebzelere göz kulak olup bunların zamanında toplanıp satılmak üzere seb-zehaneyeye naklini temin etmektir. (Bak. Sebze-hâne). Yeşillikçiler, sağ yeşillikçiler ve sol yeşillikçiler olmak üzere iki sınıftır. Bostancı bağılar bayramlarda sadnâzamı tebrike gittikleri vakit maiyetlerinde bunlar bulunurdu. Bunlar arasından ayrılan on iki kişi Avadan bostancıları diye anılırlardı. Hükümdar bir yere giderken içlerinden nöbetli olan altısının üçü padişahın eşyasını nakletmek üzere çuhadar ağanın emrinde ve diğer üçü tüfek ve cephanesini taşımak üzere Tüfekçibaşının emrinde olarak hazır beklerlerdiM.Sertoğlu.

YİĞİTBAŞI(Bak. Lonca)M.Sertoğlu.

YOKLAMA Sefer zamanlarında gerek Kapıkulu askerinin ve gerekse Topraklı süvarinin tam olup olmadıklarını anlamak için çok zaman padişah huzurunda yapılan asker tadadına verilen isim. Yoklama ekseriya bahşiş dağıtılmak bahanesiyle yapı-ırdı. Hazır bulunmayanlar ise tesbit olunarak kayıtları silinirdiM.Sertoğlu.

YOKLAMACI Kalelerde bulunan cephane, top vesaire harb silâh ve âletlerini teftiş için merkezden gönderilen kimse. Sefer zamanlarında yoklama için kullanılan memurlar. (Bak. Yoklama). Sulh zamanlarında bir timar tevcih olunacağı zaman namzed bulunan kimsenin hakikatte mevcut ve namzetliğe lââyık bir kimse olup olmadığı, icabında Alaybeği tarafından tahkikata memur edilen zatM.Sertoğlu.

YOLDAŞ Aynı askerî sınıfa veya mesleğe mensup olan ocak halkının birbirlerine hitab şekliM.Sertoğlu.

YÖRÜK Anadolu Yörüklerinden olup Kümeliye nakledilerek iskân edilen ve harb zamanlarında geri hizmetlerde kul-lanılan bir sınıf olup otuz kişilik ocak şeklinde timara sahiptiler. Bunların beşi eğ-kinci ve yirmi beşi yamak olup sefer zamanlarında yamaklar eşkincilere ellişer akça verirler. Buna karşı avâriz'dan muaf tutulurlardı. Bu yüzden kendilerine ellici de denirdi. Yörükler, Rumeli'de oturdukları bölgelere göre veya kendi eski adlarıyla anılırlardı. Buna göre Vize yörükeri 170 o-cak, Yanbolu ve Tanrıdağı yörükleri 320 ocak. Ofcabolu yörükleri 323 ocak, Selanik yörükleri 400 ocak, Kocacık yörükleri 168 ocak, Naldöken yörükleri 314 ocak idiler. Mevcutları bu ocaklara göre hesaplanırsa sefer zamanlarında 8475 kişilik mevcut teşkil ederlerdi. Yamakları ise 42375 kişiydi. Her bölgede Yörük beği veya Mîr-5 Yörükân adlı zeamet sahibi bir âmirleri vardı. Sefer zamanlarında eşkincileri bunları toplayarak Rumeli beğlerbeğ'n'n bayrağı altına götürürlerdi. Zeamet dereceleri ise şöyle idi: Vize Yörük beği 50000 akçe, Yanbolu Yörük beği 53470 akçe, Tanrıdağı Yörük beği 60000 akçe, Ofcabolu Yörük beği 33000 akçe, Selanik Yörük beği 61397 akçe. Kocacık Yörük beği 40000 akçe, Naldöken Yörük beği 52500 akçe. . Rumeli yörükleri, Rumeli vilâyetine bağlı bir sancak itibar olunmuşlardı. (Bak. Rumeli Eyâleti)M.Sertoğlu.

YÖRÜK DEFTERLERİ Tahrir zamanlarında bir bölgede oturan Yörüklerin kaydoldukları defterlere verilen isim. (Bak; Tahrir)M.Sertoğlu.

YULARCILAR Has ahıra bağlı sanatkârlardan olup vazifeleri yular yapmaktı. Bir adları da Efsar Dûzan idi. Her yularcının birkaç şagirdi vardı. (Bak. Has Ahır Hademeleri)M.Sertoğlu.

YUNDCİYAN Bir adları da mâdiyan-ı hassa olup kısarak hademesi demektir. Bunlar, has ahıra bağlı muhtelif yerlerdeki mîri ocaklarda hizmet eden ve saraya ait hayvanlara bakan bir sınıf olup bir kısmı tımar sahibi, bir kısmı ise vazife karşılığı örfi ve şer'i vergilerden muaf idiler. Hassa davalarını gütmek, muhafaza etmek, ağıllarını yapmak ve icabında İstanbul'a şevklerini temin etmek de bunların vazifesiydiM.Sertoğlu.

YURDLUK, YURDLUK VE OCAKLIK: Bu tâbir, bir nevi arazi tasarruf şeklini i-fade eder. Herhangi bir yerin gelirinin, kaydı hayat şartıyla bir kimseye tevcih e-dilmesi demektir. Yurdlukta yalnız kaydı hayat şartı, ocaklıkta irs yoluyla intikal bahşiş mevzuudur. Yurdluk ve ocaklıkta i-se her iki şart bulunur. Kendisine bu şekilde bir arazi geliri tevcih olunan resmen o yerin sahibi değildir. Yani araziyi satamaz, bağışhyamaz, vakfedemez. Ancak o yerin şer'i ve örfi vergisi kendisine aittir. Timardan farkı, mutlaka bir hizmet karşılığı verilmesinin şart olmaması, tevcihin geri alınmaması ve Yurdluk ve Ocaklık sahibinin idari ve bazı şartlarla bir dereceye kadar bir kısım kazai hakları da haiz bulunmazdır. Bu sistem, daha ziyade imparatorluğun doğu hudutlarında tatbik edilmiş ve yerli beğlere ve beğ - zadelere buldukları yerler yudrluk ve o cakhk olarak tevcih olunmuştur. Yurdluk ve Ocaklık sahipleri sefer zamanlarında bölgelerindeki timar ve zeamet sahipleriyle birlikte, tabii bir sancak beği gibi, beğlerbeğilerinin bayrağı altına giderlerdi. Nesilleri münkariz oluncaya kadar yurdluk ve ocaklık şer'î vârislerine intikal eder, vârisleri kalmazsa, devlet ister yine bu şekilde, isterse alelade sancak olarak başkasına verirdi. Bundan başka, donanma inşası sırasında yapılacak gemilerin bütün levazıma-tı için, yani kereste, zift, tente, urgan, yelken bezi, kürek, demir halat, kenevir halat, lenger gibi şeyleri tedarik maksa-diyle bunları imal veya istihsal edilen mıntıklar kurulmuştu. Burada çalışanlar vergi ve tekliflerden muaf olurlar, buna mukabil daima donanmanın ihtiyacı olan levazımı zamanında yetiştirirlerdi. Bunlara tersane ocaklığı denirdi. Tersane ocaklıkları şu mıntıklarda bulunurlardı: Samsun, Alâiye, Payas, Kırklareli, Pravadi, Vize, Karinabad, Aydos, Çatalca, Silivri, Çekmece, Midye, Sinop, Misivri, Ahyolu, İzmir, Menemen, Mihah'ç, Selanik, İnebolu, Bartın, Biga, Bayramiç, Tuzla, Kaz-dağı, Kastamonu, Avlonya, Midilli, Saru-han, Livadiye, Aydın, Menteşe, Ağrıboz, Atine, İstefe, ESeddülbahir, Kumkale, Ece-ovası,

Gümölcine, Canik, Ünye, Şarkikara-hisar, Berkofça, Ihça, Niş, Edirne, Strum-ca, Manastır, Kratova, Köstendil, Sidre-kapsi, Demirhisar, Üsküp, Ezine, Sama-kovM.Sertoğlu.

YUSUFİ Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği ve Hazreti Yusuf'a ait olduğu rivayet edilen serpuş ki,' hazine muhafaza olunurdu. XVH. ve XVIII. Yüzyılda bazı Osmanlı padişahları tahta oturdukları zaman bunu getirtip teberrü-ken giyerlerdi. Bundan başka Selimi kavuğa benzeyip tepesi daha genişçe ve terk, yani dilimleri bulunan ve tepesi biraz görünmek üzere tülbind sanlı bir cins kavuğa da bu isim verilirdi. Kanunî tarafından ihdas edildiği rivayeti vardır. (Bak. Selimi)M.Sertoğlu.

YUVACI Saray avcıları için lâzım o-lan şahin, atmaca ve doğanları yetiştirmek için bunları yavru halinde iken yuvalarından çıkartan kimseler. Bu hizmetlerine karşılık eşkinci ocağı şeklinde tımara sahip bulunurlardı. (Bak. Avcılar)M.Sertoğlu.

YUVARLAK Eski devirde topların attığı taştan veya demirden mermi. Daha sonraları yalnız demirden imal olunmuşlardır. Bunlar Rudnik, Baç, Banaluka, Kamengrad gibi demir madenleri bulunan mıntikalarda çeşitli çarpta ve ihtiyaç miktarında her sene dökülür, bir kısmı devlet merkezine, bir kısmı da muhtelif yerlerde bulunan kalelere gönderilirdiM.Sertoğlu.

YÜK Yüz bin akçeye verilen isim. Bunun yarısı mîri muhasebede bir kese itibar olunur. (Bak. Kese)M.Sertoğlu.

YÜK Bir nevi ipek ölçüsü. Bir yük sekiz bohça, bir bohça dört batman, bir batman bin beş yüz seksen dirhem itibar olunmuştuM.Sertoğlu.

YÜNLÜK Yeniçeri bürklerinin ve üsküflerinin ön taraflarında tüy veya sorguç takmak için bulunan madenî kısım. Buna tüylük veya kaşıklık da denirdi. (Bak. Börk, Üsküf)M.Sertoğlu.

ZADEGÂN-I İLMÎYE (Bak. Rüûs maaşı)M.Sertoğlu.

ZAĞARCIBAŞI (Bak. Zağarcılar)M.Sertoğlu.

ZAĞARCILAR Yeniçeri cemaat ortalarından altmış dördüncü ortanın adı. Bu orta mensupları av için hükümdara av köpekleri beslerlerdi. Bir kısmı atlı, bir kısmı yaya idiler. Hepsinin adedi dört yüî kadar olup

yaya olanlar otuz beş kişi i-di. Atlıların yevmiyeleri yayalardan daha çoktu. Ayrıca, günde birer okka et ve üçer çift folla istihkakları vardı. Zağarcı ortasının yayabaşısı, yani za-ğarcıbaşı, ocağın ileri gelen zabıtlarından ve ocak ağalarındandı. Derece itibarıyla seksoncubasından evvel ve kul ke'hüdasımdan sonra gelirdi. Terfi ederse kul kethüdası olurdu. Dirliği çıkarsa kırk bin akçeye kadar zeamet verilirdi. Yevmiyeleri XVI. Yüzyılda en altı akçe iken bu yüzyılın sonlarında 23 ve yüz yıl sonra 26-29 akçeye kadar çıkmıştır. Kendisinden sonra reisi zağariyan gelirdi. Atlı zağarcılar ve yayalar padişahların avlarında bir zamanlar zağarcıbaşı ile birlikte bulunurlar ve av köpeklerini birlikte götürürlerdi. Hükümdarlar saraya kapandıktan sonra zağarcıların av işleri de gösteriştten ibaret kaldıM.Sertoğlu.

ZAHİRE NAZİRİ Askerin, imaret ve hastahane nevinden tesislerin, devlete ait ihtiyat ambarlarının ve şehir fırınlarının ihtiyacı olan zahireyi ve bilhassa ekmeklik buğdayı zamanında temin ve tedarik etmekle mükellef olan kimse. Bunlar, rayiç fiyat üzerinden piyasadan mubayaa yaptıkları gibi icabında çiftçiye dar zamanlarında tohumluk ve yemeklik buğday dağıtırlar ve mahsul vaktinde har mın-takanın taahhüd ettiği miktarı yerinde daha ucuz fiyatla alıp devlet vasıtalarıyla merkeze sevkederlerdi. Buğdaydan aynen alınan öşrü de bunlar toplarlardı. Bütün vazifeleri devlete zahire sıkıntısı çektir-memektir. Bu memuriyet 1837 de ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

ZAIM Zeamet sahibi demektir. (Bak. Zeamet)M.Sertoğlu.

ZARÂR-I LAMİM (Bak. Seğirdim)M.Sertoğlu.

ZARBAZEN Osmanlı ordusunda kul-lanılan küçük çaplı bir cins top. Biraz daha büyüğüne miyâne ve en büyüğüne sahi denirdi. Zerbazenlerin uzunluğu yedi karış kadar olup ikisi bir ata yüklenebilir ve 50 -100 dirhem ağırlığında mermi atarlardı. Miyânelerin mermisi yarım okkaya, şâhilerin bir okkaya kadar olurdu. Bunlar, daha ziyade piyade topu ve dağ topu vazifesini görürlerdiM.Sertoğlu.

ZAVİYE Tekkenin küçüğüne verilen isim. Bundan başka, geçit ve derbentlerde ve kervansarayların seyrek bulunduğu yerlerdeki

misafirhanelere de zaviye denirdi. Burada gelip geçenlere hizmet eden kimseler Zaviyadar diye anılır ve bu hizmette karşılık vergilerden muaf bulunurlardıM.Sertoğlu.

ZEAMET Geliri en az yirmi bin va en çok 99.999 akçe olan toprak dirliği Tımarın azamisi 19,999 akçe idi, zeamet bundan sonra başlardı. 100.000 akçe vs daha yukarısı has itibar olunmuştu. (Bak. Tımar, Has). Zeametın yıllık geliri elli bin akçeden yukarı ise, buna ağır zeamet de denirdi. Zeamet sahibine ise zaim adı verilirdi. Bir umar sahibi terakki ede ede zeamete yükselebildiği gibi, yüksek ulûfeli bir çok hizmet sahiplerine dirlik verildiği zaman zaamst tevcih olunurdu. Bundan başka, büyük bir hizmet ve yararlık karşılığında defaten zaim olanlar da vardı. Devlet merkezinde, muhtelif hizmetlerde çalışan zsamst sahipleri de mevcuttu. Meselâ divan çavuşlarından, müteferrikalardan, divan kâtiblerinden bir kısmı zeatnet-li idiler. Mamafih, bu hizmetlerin ulûfeli olanları daha makbuldü. İçlerinden bu şekilde dirlik sahibi olanların ulufeye nakli bir nsvi terfi sayılırdı. Bir zeamst sahibi sefer zamanında yıllık gelirinin ilk beş bin akçesinden sonra, her beş b.'n akçe i-çin bir cebeli götürürdü. (Bak. Cebeli). Bir zeamet münhal olunca tımarlara ayrılması kat'iyen caiz olmayıp gene zeamst olarak tevcih olunurdu. Yalnız bu, tez kireli zeamet içindi. Yani icmal defterinde esasen aslında zeamet olarak mevcut ve kayıtlı ise böyleydi. Bir timar sahibi terakki ede eds zeamete yükselirse, bu zearet 'münhal olduğu zaman terakki şeklinde eklenen hisseler düşer ve asli yins timar şeklinde tevcih olunurdu. Eğer aslı zeamet ise, yani tezkireli ise yirmi bin akçenin üstünde alınan terakkiler münhal vukuunda düşerek zeamet yirmi bin akçe olarak kalırdı. Zira terakkiler şahsa mahsustu. Zeametlerin hepsi serbestti. Yani rü-sum-ı örfiye ve rüsum-ı şer'iyyesinin hepsini zeamet sahibi alır ve sancak beği ile subaşılar müdahale etmezlerdi.Sulh zamanlarında da sancak beğlerinc tâbi sayılmazlar, zeametleri, hududuna kimse tecavüz edenîz, topraklarında bir mücrim bulunsa kendileri tutarlardı. Sefer zamanı cebelileri ile birlikte sancak bşğlerinin maiyetine giderlerdiM.Sertoğlu.

ZECRİYE Osmanlı devletinde zaman zaman alkollü içkilerden ağır bir vergi alınmış ve bu işle meşgul olmak üzere bir Hamir Emaneti kurulmuş, bir çok padişahlar devrinde ise, bu iş şer'an muvafık görülmeyip

Hamir emaneti refolunmuştur. Kanunî devrinde, I. Abmed devrinde, IV. Mırad devrinde ilh... böyle tedbirlere başvurulmuş ise de, arada bu emanet gen'a kurulmuş, XVII. Yüzyılın sonlarından sonra ise daimî olarak devam etmiştir. işte, bu emanetin mevcut olduğu sırada alkollü içkilerden alınan vergiye zecriye denmiştir. Bu vergilerin hesabını maliye kalemlerinden zecriye muhasebesi tutardı. Daha sonra Afyon ve Tüitm vergileri de zecriyel sayılıp bu kaîemî bağlanmıştırM.Sertoğlu.

ZEKÂT Şer T vergilerden biri. İslâm dinine göre har Müslüman yıllanmış ma-lınm veya parasının kırkta birini aynen veya nakden muhtaç Müslümanlara vermek mükellefiyeti altındadır. Buna, zekât denir. Ev, ev eşyası, kitap, sanat ve zanaat aletleri zekât malının dışında sayılmıştırM.Sertoğlu.

ZEMBEREKÇİBAŞI (Bak. Zembe-rekçiler)M.Sertoğlu.

ZEMBEREKÇİLER Yeniçeri ocağının seksen ikinci cemaat ortası efradına verilen isim. Buna da sebep zemberek denilen bir silâhı kullanmalarıydı. Bu da. ekseriya bir tetikle boşalan oluklu tahtaya merbut kurma yay ve dört köşeli, bir dirsek uzunluğunda, başparmak kalınlığında ucu demirli, ve arkasında muntazam uçmasını temin için bir tüy bulunan oktan ibaretti. Bu ok gayet kuvvetli olup zırhlı bir askeri deldikten sonra yere saplanır, nereye değse delip geçer, üç kişiyi birden öldürebilirdi. Daha ziyade bir müdafaa silâhı olup tüfeğin kabulünden evvel Osmanlı ordusunda çok iş görmüş ve sonraları büsbütün kaldırıl-mamışsa da tüfeğin yeniçeriler arasında esas silâh olmasından itibaren eski rağbet ve ehemmiyetini kaybetmişti. Bu ortanın yayabaşısı, zemberekçi-ba-şı diye anılırdı. Ocağın büyük subaylarından ve ileri ağalarındandı. Haseki payesinde ölüp terfi ederse hasekiliğe yükselir, bazan da bir derece athyarak turnacıbaşı olurdu. Yevmiyesi 25 akçe idi. Tımara çıkırsa otuzbinden eksik kırk binden fazla olmamak üzere zeamet yenilirdi. Bundan başka, deve sırtında taşınır bir cins küçük topa da zemberek ve bunu kullananlara zemberekçi denirdiM.Sertoğlu.

ZEMİSTANİ (Bak. Bârânî, Selanik Çuhası)M.Sertoğlu.

ZEMİSTANIYE Padişahlar senede iki kere yeniçeri ağasından itibaren ocak ağalarına ve yeniçeri kâtibine üst elbisesi, çuha ve kumaş verirlerdi.

Bunun ilkbaharda verilenine Bahariye, kışlık olarak verilene ise Zemistaniye denirdiM.Sertoğlu.

ZENCİ AĞALAR (Bak. Harem Ağaları)M.Sertoğlu.

ZENNE (Bak. Gaca)M.Sertoğlu.

ZER'İ MAHBUB II. Mustafa tarafından ilk defa olarak tuğralı olmak üzere bastırılan altın paraya Mısır'da verilmiş isim olup sonra her tarafa yayılmış ve İstanbul'da da kullanılmıştırM.Sertoğlu.

ZERKÜLA (Bak. Zerrin Külah)M.Sertoğlu.

ZERRE 0.00156615 gram. Bir adı da Kıtmir idi. (Bak. Dirhem)M.Sertoğlu.

ZERRİN KÜLAH Üsküfün başka a-dı. (Bak. Üsküf)M.Sertoğlu.

ZEVÂİD Bir vakfın gelirinden gideri, yani bütün masrafları çıktıktan sonra arta kalan para. Vakıfların zevâidi ekseriya o vakfı kuran tarafından kendi evlât ve ahfadına vakfiye mucibince tahsis o-lunurdu. Vakfın, nazır, müteveli ve câbi gibi vazifelileri de bu zevâitten ücret aldıkları gibi bir çok büyük vakıflarda ze-vâidin muhtaçlara tahsis veya vakfedildiği de görülmüştür. Böyle hallerde kimlere ve ne nispette tahsis yapılacağına takdir hakkı vakfın nazırına bırakılırdıM.Sertoğlu.

ZEVRAKI ŞERİF Padişahların bindiği kayığın adı olup dümenini Bostancıbaşının tutması kanunduM.Sertoğlu.

ZEVVAKİN Çaşnigirlerin başka adı. (Bak. Çaşnigir)M.Sertoğlu.

ZIRVA Müsavi ölçüde şeker, nişasta, kuru üzüm ve incirle pişirilen bir cins tatlıM.Sertoğlu.

ZİDVATORUK MUAHEDESİ Osmanlı devleti ile Avusturya arasında (1593 -1606) yıllarındaki savaflara son veren bir barış antlaşmasıdır. Adını görüşmelerin yapıldığı muahedenin imzalandığı Estergon ile Zidva suyunun Tunaya kanştığı mevkiideki boğazdan alır. Bu mevki muhtelif dillerde ve yerlerde Zsivatorok, Jitva, Jitvatorok, Jidwa - Torok şekillerinde görülür. Osmanlı devleti, -XVI. Yüzyılın sonlarında Koca Sinan Paşa'nın sadaretinde muhtelif olayları bahane ederek ve biraz da adı geçen sadriâzâmın teşvikiyle

Avusturya'ya savaş açmıştı. Fakat bu sava? muhtelif barış teşebbüslerine ve gayretlerine rağmen III. Murad'dan sonra da, IH. Mehmed'in Eğri fethi ve Haçova (Keres-tes - Mezö) savaşı galebesine rağmen, devam etti (1596). Damad İbrahim Paşa'nın Kanije'yi alması da sulhu temin edememiş, ancak Erdel, Eflâk ve Buğdan'da Osmanlılara taraftar voyvodaların işbaşına gelmeleri Avusturyayı sulha yaklaştırmıştı. Nihayet I. Ahmsd'in sadriâzamı Lala Mehmîd Paşa, ihtilâf mevzuu olan Es-tergon'u da alınca imparator barışa razı oldu. Barış müzakerelerini neticelendirmek Kuyucu lakabıyla anılan sadriâzam Mu-rad Paşa devrine tesadüf eder. Müzakerelerde Osmanlıları, Budin valisi Ali Paşa, Budin kadısı Habil Efendi, kethüda Kadim Ahmed Efendi, Budin eşrafından Na-sirüddin - zade Mustafa Efendi, Avusturyayı ise: Kamarom valisi Molar (Amorla-dı Yanoş), Kont Adolf Altan, Turzo Görk (Jorj Turço), İştvan Mikloş ve Nikola İşt-vanfi temsil ediyordu. Zidva'da başlayan görüşmeler üç haftalık bir müzakereyi müteakip on yedi maddelik barış anlaşması ile sona erdi. (Recep Bası 1013 veya Kasım 1606). Bu on yedi maddenin ihtiva ettiği esaslar şunlardır. Madde 1 — Padişah ile imparator arasında münasebetler yeniden başlayacak, karşılıklı elçiler gönderecekler ve birbirlerine yazdıkları mektuplarda babanın oğula, oğulun babaya olduğu şekilde yazacaklar. Madde 2 — Bundan sonra padişah, imparator mektuplarında Viyana Kralı şeklinde değil Roma Çesan diye akranı olarak hitap edecek. Madde 3 — Padişaha tâbi olan tatar taifesinin imparator arazisine ve tab'asına zarar vermesi men olunacak. Madde 4 — Her iki devlet bundan sonra gerek karada, gerek denizde birbirlerine zarar vermekten kaçınacaklar. Madde 5 — Her iki taraf çete faaliyetlerine son verecekler ve buna itaat etmeyenlere bu maddede gösterilen hattı hareket tatbik edilecek. Madde 6 — Barış devresinde hiçbir şekilde birbirlerinin kalelerini ele geçir-tneyecekler, aksi hareket vâki olursa kale geri verilecektir. Erdel hâkimi Boçkay'-ın Bşç'de imparatorla yaptığı anlaşma Osmanlılarca da kabul edildiğinden bu anlaşma gereğince ona verilen kaleler yine onda kalacaktır. Madde 7 — Esir mübadelesi ve bunda tatbik edilecek hattı hareketle esir avcılığının yasak edilmesi ve yapmakta devam edenlere karşı alınacak tedbirler. Madde 8 — Ssrhadlarle (Temeşvar, Bosna, Eğri ve Kanije barışa zarar verici haller vukuunda meselelerin sulhen halli için Osmanlılardan Budln beğerbeği, diğer taraftan ise Raab (Yamkkale) kaptanı hakemlik

edeceklerdi. Madde 9 — Barış devrinde her iki taraf ellerindeki kaleleri tamir ve tahkim edebilecek. Fakat yeni bir kale yapamayacaktı. Madde 10 — imparator padişaha bir defaya mahsus olmak üzere bir hediye, 200 bin Ekü (Kara kuruş), verecek ve bunu getiren elçiler İstanbul'a gelince padişah da bilmukabele en az sancak beği rütbesinde (evvelki gibi çavuş, müteferrika, çaşnigir değil) bir elçi ile Viyanaya hediyeler gönderecektir. Madde 11 — imparator elçileri yukarıdaki parayı, İstanbul'a gelip, padişaha takdim edecekler. Madde 12 — Bu barış imza tarihi ol-Jan Receb 1015 veya Kasını 1606 dan itibaren, üç yıl geçmeyince hiçbir şey istenmeyecek ve üç yıl sonra da yeni hediye miktarı üzerine anlaşma yapılacaktır. Barış esaslarına Padişah, Çesar ve Macar kralından birinin vefatı halinde, evlât ve ahfadı da riayet edecektir. Madde 13 — Vaç (Waitzen) kalesi ne halde ise öyle bırakılıp yeniden tahkim ve tamir edilmeyecektir. Madde 14 — imparator elçilerinin istekleri yerine getirilecek ve diğer devletlerin elçileri gibi muamele görecekler. Madde 15 — Eğri'nin Osmanlılara aidiyeti ve ona tâbi karyelerin vergilerini nasıl ödeyeceklerine ve kime itaat edeceklerine dairdir. Madde 16 — Füle, Seçen, Neograd'-dan Hatvan'a Budin'e, Estergon'a itaat e-den yerler itaatlarına devam edecekler. Madde 17 — Estergon ve Kanije'de nizalı olan vergi işinin halline dairdir. Zidvatoruk muahedesi ile Osmanlı devleti Kanunî Süleyman zamanındaki barış gereğince Avusturya'da kalan Macaristan için İmparatorun verdiği senevi 30 bin dukadan vazgeçiyor, dolayısıyla zaten elinde olmayan bu toprakları ismen de imparatora terketmiş oluyordu. Yine bu muahede i-le Osmanlı devleti, Erdel bşgi Boçkay ye imparator arasında Bşç'de (Viyana) yapılan anlaşmayı kabul ettiğinden Boçkay'-m ölümü imparatorun Erdel'de hak iddiasına yol açmıştı. Bu ise arada devamlı ve daimi bir ihtilâf yaratmıştır. Umumiyetle tarihçilerin Osmanlı devletinin artık büyümesinin durduğunun siyasî bir vesikası olarak kabul ettikleri bu muahedenin, önce 1615 de Viyana'da 12 madde daha ilâvesiyle temdit edildikten sonra muhtelif görüşmeler, tadiller ve tecditlerle temin ettiği barış Köprülüler devrine kadar devam etmiştirM.Sertoğlu.

ZİMMET HALİFESİ Osmanlı maliye teşkilâtında baş muhasebe kalemine bağlı olup devlet alacaklarını tahsil işleriyle meşgul olan zimmet halifeliği kaleminin âmiri olan zat.

ZİMMÎ Cizye Us mükellef Hıristiyan tab'aM.Sertoğlu.

ZİNDANKAPISI (Bak. Babaefer)M.Sertoğlu.

ZİNCİRLİ (Bak. Fındık altını)M.Sertoğlu.

ZİRA' (Bak. Arşın)M.Sertoğlu.

ZİRAAT MECLİSİ İmparatorluğun bütün ziraat işlerini plânlaştırmak ve zi-raatin ilerlemesine hadim olmak gayesiyle ' 27 mart 1843 tarihinde, maliye nezaretine bağlı olarak kurulan bir teşekkül. Çalışmaları tamamen nazari sahada kalmış vs pratik bir faydası görülmemiş olduğundan bir müddet sonra ilga olunmuşturM.Sertoğlu.

ZİŞTOVİ MUAHEDESİ Osmanlı devleti ile Avusturya - Macaristan imparatorluğu arasındaki 1788 - 1791 savaşlarına son veren bir barış antlaşmasıdır. Adını, barış görüşmelerinin yapıldığı muahedenin im-zalandığı Tuna nahri sağ kıyısı üzerinde ve Niğbolu ile Rusçuk arasında bulunan Zıştovi (Sistova, Zistowa, Swischtow, Svish-tov) kasabasından alır. Osmanlı devleti, XVIII. Yüzyılın sonunda aradaki sözleşmelere rağmen Ruslarla daimi ihtilâf halinde bulunuyor ve bu devletin bir takım tazyik ve olup bitti-leri ile karşılaşılıyordu. Günün birinde Ruslarla nasıl olsa savaş çıkacağını hesaplı-yan Devlet-i âliyye de bu sefer hazırlıklarını ona göre yaptı. Nihayet, Rusyanın tahrikleri neticesinde ingiltere'nin ve Prusya'nın da teşvik ve vaadleriyle Kırım'ı kurtarmak gayesiyle bu devlete harb i-lan etti (1787). Fakat Avusturya - Macaristan imparatorluğu da göz diktiği Osmanlı ülkesindeki amellerinin gerçekleşmesi için Rusya ile beraber hareket ediyordu. Avusturya - Macaristan "gayesine bir an evvel ulaşmak için bu hususta Rusya ile gizli bir ittifak yapmıştı. Fakat Osmanlı devlet adamları bu vaziyeti iyi görememiş, . hatta Avusturya - Macaristan imparatoru ile Rusya çaricesinin Kırım seyahatleri akabinde Devlet-i âliyye hududu yakınında Bizans yolu yazılı zafer takı altından geçmeleri olayı bile onların dikkatini çekmiye kâfi gelmemişti. Gerçek, ancak, Rusyaya harb ilânından kısa bir zaman sonra, Avusturya - Macaristan'ın da Osmanlılar aleyhine savaşa girmesiyle belli oldu. (1788 başı). Böylece iki cephede savaşa mecbur kalan Devlet-i âliyye, önce Avusturya tarafında bazı başarılar kazanmasına rağmen sonradan

Eflâk, Banat vs Bdgrad'ın elden çıkmasına mâni olamadı. Padişah I. Abdülhcmid, veziriazam Koca Yusuf Pa-şa'nın da teşvikiyle açlığı bu -savaşın aldığı bu beklenmiyen şeklinden çok üzüldü. Ancak iki yıl sonra, III. Şelim'in padişahlığında, Osmanlıların Avusturyalılara karşı Yergöğü başarısı ve Prusya ile ittifak yapması, bu tarafta sulhu temin e-decek bir hava yarattı. Aynı zamanda A-vusturya - Macaristan imparatorunun ölmesi, yerine geçsinin de devam eden Belçika isyanları ve Prusya tazyiki dolayı-siyle barış yolunu seçmiye karar vermesi işi kolaylaştırdı. Önce Avusturya - Macaristan, Prusya ile Reichenbach'da anlaş tılar. Avusturyalılar bu anlaşmada. Prusya'nın müttefiki olan Osmanlılarla savaştan önce hududu kabul etmeye razı oldu. Müteakiben yine Reichenbach anlaşması gereğince Reis'ül- küttab Abdullah Berrî Efendi ile Avusturya delegesini dokuz aylık bir mütareke imzaladılar. (Muharrem 1205 veya Eylül 1790). Esas barış görüşmeleri için Osmanlıların ısrarı üzerine, düşman elinde bulunan Bükreş yerine, Ziş-tovi kabul edilince her iki taraf murahhaslarını buraya gönderdi. Osmanlıları; Reis'ül-küttab Abdullah Berrî Efendi (Birinci murahhas), Mekke pâyeli Raif tsmâ;l Paşa-zade ismet Beğ (İkinci murahhas), Sadaret mektupçusu Abdullah Dürri Efendi (Üçüncü Murahhas) ların temsil ettiği müzakerelerde tercüman olarak sabık Boğdan voyvodası Konstantin Beğ - zade A-iekstrandr bulunuyordu. Avusturyalılardan Baron de Herbert Ratkal (Rathkeal), Kont Françesko Esterhazi (Esterhazy) nin bulunduğu toplantıda, diğer devletleri, Lucchesini ve Lusi (Prusya), Mury Keith (İngiltere), Von Haeften (Hollanda) temsil etmekteydiler. Aralık 1790 da bağliyan ve 1791 haziranında bazı meselelerden c-türü kesintiye uğrayan görüşmeler, Prusya ve Avusturyanın Fransız ihtilâlinde takib edecekleri yol hususunda Pilnitz'de anlaşmaları üzerine, yeniden başyarak on dön maddelik muahede, ve hudutlar içinde yedi maddelik özsl bir senedin hazırlanıp imzalanmaları ile neticelendi (Zilkaade 1205 veya Ağustos 1791). Muahedenin esasları şöyledir: Madde 1 — Her iki taraf savaş sırasında düşmanı tutan tab'ası için bilhassa Osmanlılar; Karadağ, Bosna, Sırbistan, Eflâk ve Boğdan'da genel af ilân edecektir. Madde 2 — Bundan evvelki bütün barış ve ticaret anlaşmaları, imt'yaznâmeler ve senetler aynen yürürlükte kalacaktır. Madde 3 — Avusturya ticaret gemileri Osmanlı ülkelerinde emniyetle işliyebi-lecek ve Avusturya tab'ası serbestçe ticaret yapabilecektir. Uğradıkları hasar da tazmin olunacaktır. Bu

meselelerle ilgili evvelki fermanlar ve senetler aynen yürürlükte kalacaktır. Madde 4 — Bu savaş esnasında Avusturya - Macaristan askerî tarafından istilâ edilen Osmanlı ÷lke, Şehir ve kaleleri evvelki halleriyle Osmanlı devletine iade ediecektir. Madde 5 — Osmanlı - Rus harbi deva-mınca, Avusturya devleti Rusya'ya hiç bir yardımda bulunamayacaktır. Madde 6 — Avusturyalı askerler geri verecekleri yerlerden, barış antlaşmasının tasdikli metinlerinin mübadelesinden itibaren, otuz gün içinde ayrılmış olacaktadırlar. Madde 7 — Savaşta alınan esirler mübadele olunacak ve tanassur edenlerle îs-lâm olanlar bundan müstesna tutulacaklardır. Madde 8 — Savaştan önce ve savaşta iki taraftan birine kendi rızasıyla gelip yerleşen iki taraf reayası hakkında taraflarca hiçbir talepte bulunulmayacaktır, onlar diledikleri yerde ikamet edebi-lecekerdir, ancak hangi tarafta kalırlarsa orada mülkü olacak ve diğer taraftakini satacaklardır. Madde 9 — iki tarafın birbirinde bulunan reayasına ve tüccarına zarar verilmemesi için savaşın ilânı zamanında bir tarafta kalmış eski meselelerin durumu savaştan öncscki esaslara göre halledilecektir. Madde 10 — Asayiş ve bansın iadesi ve yapılan zarar ile hasarın iktiza edenlere ödelilmssi için her iki taraf hudutla -rındaki vali ve kumandanlara gerekli vü Şiddetli emirler verecektir. Madde 11 — Her iki taraf ticaret maksadı ile gelip memleketlerine girenlere hudutlarda, dahilde seyahatta kolaylık gösterecek ve resmî rüsumdan başka bu tüccardan bir Şey istemiyecek ve bunu hizmetlilerine ve zabitamna iyice tenbih edeceklerdir. Madde 12 — Osmanlı ÷lkesindeki Lâtin rahipleri hakkında evvelki antlaşma ve senetler aynen yürürlükte kalacaktır. Madde 13 — Padişahın cülusu ve imparatorun tahta geçişleri haberinin verilmesi için karşılıklı birer orta elçi gönderilecek. Bunlara devletler arası câri olan teşrifat ve merasim icra edilecektir. Normal diplomatik münasebetler de yine başhya-caktrr. Madde 14 — Bu muahede esasları iki nüsha tanzim olunarak Türkçe ve Türk murahhaslarınca imzalı bir nüshası Avus turyaya, diğer Fransızca ve Avusturyalı-larca imzalı Osmanlılara takdim edilmiştir. Yedi maddelik özel senede gelince; bunun esasları daha ziyade hudutlara ve bilhassa Orsova taraflarında yap?lan bir tashihle tahliye müddetlerine aittir. Elli sene müddetli Zıştovi muahedesini Osmanlılar için pek zararlı olmayan belgelerdendir. Fransız ihtilâlinin, Avrupada ve bilhassa Avusturya - Macaristan'da yaratacağı buhranı dikkate alan bu devlet, o tarafa dönmeye ve gizli

bir antlaşma ile bağlı bulunduğu, Rusyayı Osmanlılar karsısında yalnız bırakmaya mecbur kaldı. Zaten biraz sonra Ruslar da Osmanlılarla Yaş'ta barış yaparak bu savaşa son vermeği menfaatlarına uygun bulmuşlardırM.Sertoğlu.

ZİYADESİYLE VERİLMEK (Bak. Bedeli verilmek)M.Sertoğlu.

ZOBU (Bak. Kapı halkı)M.Sertoğlu.

ZOLOTA Aslı Lehçe bir kelime olup ,gene bu memlekete ait doksan akçalık gümüş sikkeye verilen isim. I. Abdülha-mid devrine kadar tedavül etmiştirM.Sertoğlu.

ZÜEMA Zaîm sözünün çoğul şekli. (Bak. Zeamet)M.Sertoğlu.

ZÜLKADİR-OĞULLARI (Bak. Dul-kadır - oğulları)M.Sertoğlu.

ZÜLÜFLÜ BALTACILAR (Bak. Baltacı)M.Sertoğlu.

ZÜYUF Ayarı düşük, hileli olarak basılmış madeni paraM.Sertoğlu.